

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D. P. B.

Coll. No. 659

Title Vaidasāya

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 659. Subject : Pauranic lit.

Title : Vrataraaja.

Author : Dairajna Sarma Scribe :

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 11.7" by 5.5" Extent : 395 foll.

Language : Sanskrit. Script : Devanāgarī

Remarks : —

श्रीगणेशायनमः ॥ वनराजानुक्रमणिकाप्रारंभः ॥ पङ्क्त्याः

तत्रादौ परिभाषानुक्रमणिकाप्रारंभोऽयं ॥

२२	पञ्चाणि पुद्गाः	८	चन्दनभागाः
१	संगलाचरणं	८	सर्षपः
१	वृत्तलक्षणं	८	सोभाग्याष्टकं
१	वृत्तकालः	८	अर्घ्याष्टांगानि
३	वृत्तदेशः	८	सर्वतोभद्रार्थपञ्चवर्णाः
३	वृत्ताधिकारिणः	८	कोतुकार्यदशपदार्थाः
५	वृत्तधर्माः	८	सप्तसूक्तिकाः
५	उपवासधर्माः	८	सप्तधातवः
७	हविष्याणि	८	सप्तधान्यानि
७	पञ्चरत्नानि	८	सप्तदशधान्यानि
७	पञ्चपल्लवाः	८	अष्टादशधान्यानि
७	पञ्चगव्यस्वरूपमन्त्राश्च	८	दशशाकप्रकाराः
७	पञ्चाभूतानि	८	कुम्भलक्षणं
		८	प्रतिमाद्रव्यपरिमाणं
		८	अनादेशोद्गोमसंख्या

९	कलशाधस्थधान्यं
९	अनादेशोद्गोमद्रव्यं
९	अनादेशमन्त्रदेवते
९	द्रव्याभावेप्रतिनिधिः
९	पवित्रलक्षणं द्रव्याः धूपाः
९	सुवर्णमानं रजतमानं
९	ताम्रमानं
९	धान्यमानं
१०	होमद्रव्यमानं
१०	ऋत्विग्वरणं
१०	आचार्यादेर्भूषणानि
१०	व्रतमधुपर्कः
१०	ऋत्विक्संख्या
११	सर्वतोभद्रमंडलं
११	लिंगतोभद्रं
११	चतुर्लिंगतोभद्रं

११	द्वादशलिंगतोभद्रं
११	सर्वतोभद्रमंडलविधिः
११	मंडलदेवतामन्त्रादिः
१४	लक्षपूजापन्नं
१४	मूर्त्युत्थारणं
१४	षोडशापचारपूजा
१५	प्राणप्रतिष्ठा
१५	अग्निपुरव
१९	मुद्रालक्षणं
२०	अष्टत्रिंशदादय उपचारः
२०	उद्घातनपदार्थाः
२०	स्नानपात्रस्थापनीयद्रव्याणि
२१	आचमनपात्रस्थद्रव्याणि
२१	द्रव्याभावेप्रतिनिधिः
२१	मूर्त्यादिस्नाननिर्णयः
२१	विष्णवादिदेवतापूजनेर्जद्रव्याणि

अनुक्रमः
१

११ पूजनेशसंश्रुत्यामात्रविचारः
२१ उद्यापनानुक्तोद्यापनयोर्विधिः
२१ व्रतप्रसंगेसंपूर्णतायांविधिः
२२ सामान्यपूजाविधिः
इतिपरिभाषानुक्रमणिकासमाप्ता
१ प्रतिपद्व्रतानुक्रमणिका
३१ पञ्चाणि
२ पुद्गाहितीयाः
१ संवत्सरविधिः
२ आरोग्यप्रतिपद्व्रत
२ विद्याप्रतिपद्व्रत
३ तिलकव्रतं
४ रोदकव्रतं
४ सर्वशिवव्रतेषुपूजा
६ द्योहित्रप्रतिपद्व्रत
६ नवरात्रारंभः

७ परस्थापनविधिः
८ द्यूतप्रतिपत्कथा
१० शलिराज्यप्रतिपत्कथा
११ अन्नकुरकथा
अथहितीयाव्रतानुक्रमणिका
१२ यमहितीयानिर्णयः
१२ यमहितीयाकथा
अथतृतीयाव्रतानुक्रमणिका
१५ सोभाग्यशयनव्रतं
१६ गोरीदोलोत्सवः
१६ मनोरथतृतीयाव्रतं
१७ अरुंधतीव्रतं
१८ अरुंधतीपूजा
१८ अरुंधतीकथा
१९ अरुंधतीव्रतोद्यापनं
२० अस्यतृतीयाव्रतं

२० अस्यतृतीयाकथा
२१ स्वर्णगोरीव्रतपूजाच
२२ स्वर्णगोरीकथा
२२ स्वर्णगोरीव्रतोद्यापनं
२३ श्रावणशुक्लतृतीयायांसुकृतव्रतं
२४ हरितालिकाव्रतपूजाच
२५ हरितालिकाकथा
२७ हरितालिकोद्यापनं
२८ सहद्वोरीव्रतपूजा
२८ सहद्वोरीकथा
२९ सोभाग्यसद्वोरीव्रतं
१ चतुर्थीव्रतानुक्रमणिका
२८ पञ्चाणि
२ पुद्गा
१ संकष्टचतुर्थीव्रतं
१ संकष्टचतुर्थीव्रतविधिः

२ संकष्टचतुर्थीकथा
३ दूर्वागणपतिव्रतं
४ एकविंशतिदिनगणपतिपूजनं
५ एकविंशतिदिनगणपतिकथा
९ अन्यत्कांदोक्तदूर्वागणपतिव्रतं
९ सिद्धिविनायकव्रतपूजा
११ सिद्धिविनायककथा
१२ स्वर्गकोपारव्यानं
१६ कपर्दीगणपतिव्रतं
१७ कपर्दीगणपतिकथा
१९ दशरथललितव्रतपूजा
१९ दशरथललितकथा
२० दशरथललितोद्यापनं
२१ करकचतुर्थीव्रतकथाच
२२ गोरीचतुर्थीव्रतं
२२ वरदचतुर्थीव्रतं

२२ तिलचतुर्थीव्रतं
२५ संकष्टनाशनकथा
२७ अंगारकचतुर्थीव्रतं
अथपंचमीव्रतानुक्रमणिका
११ पञ्चाणि पुद्गा ४
१ वैचक्रकूपचम्यांहरिपूजनादि
१ नागपंचमीपूजनादिनिर्णयः
१ नागदष्टव्रतं
२ ऋषिपंचमीव्रतं
२ ऋषिपूजा
२ ऋषिपंचमीकथा
६ ऋषिपंचम्युद्यापनं
७ उपांगललितव्रतं
७ उपांगललितपूजा
९ उपांगललितकथा
१२ उपांगललितोद्यापनं

११ वसंतपंचमीविधिः
११ षष्ठीव्रतानुक्रमणिका
१४ पञ्चाणि पुद्गा ५
१ ललिताषष्ठीव्रतं
१ कपिलाषष्ठीव्रतकथाच
४ कपिलाषष्ठ्युद्यापनं
४ स्कंदषष्ठीव्रतं
४ चंपाषष्ठीव्रतं
सप्तमीव्रतस्यानुक्रमणिका
६ वैशाखवृक्षसप्तम्यांगंगोत्सविः
६ शीतलासप्तमीव्रतं
७ शीतलाकथा
८ मुक्ताभरणसप्तमीव्रतं
९ मुक्ताभरणकथा
११ सरस्वतीपूजाविधिः
११ रघुसप्तमीव्रतं

११ रघुसप्तमीकथा
१२ अचलासप्तमीव्रतं
१४ पुत्रसप्तमीव्रतं
अष्टमीव्रतानुक्रमणिका
३० पञ्चाणि पुद्गा ६
१ वैचक्रकूपचम्यांभवात्सुसतिः
१ बुधाष्टमीव्रतं
१ व्रतविधिः
२ बुधाष्टमीकथा
२ बुधाष्टम्युद्यापनं
४ दशाफलाष्टमीव्रतं
४ पूजाविधिः
५ दशाफलाष्टमीकथा
६ जन्माष्टमीव्रतं
८ पूजाविधिः
१० जन्माष्टमीकथा

१४ जन्माष्टम्युद्यापनं
१६ ज्येष्ठाष्टमीव्रतं
१६ पूजा
१७ ज्येष्ठाष्टमीकथा
१९ दूर्वाष्टमीव्रतं
२० महालक्ष्मीव्रतं
२० व्रतविधिः
२१ महालक्ष्मीकथा
२८ महाष्टमीव्रतं
२९ अशोकाष्टमीव्रतं
२९ कालभैरवाष्टमीव्रतं
अथनवमीव्रतानुक्रमणिका
१८ पञ्च पुद्गा ७
१ रामनवमीव्रतं
२ रामपूजा
४ रामनवमीकथा

६	अवणहादश्यामेवामनज	१०	पत्राणि पुढा १३	१७	नरकचतुर्दशीकथा	११	गेषकथा	१२	पत्राणि पुढा १५
७	अवणहादश्यामेवामनज	११	चैत्रशुक्लचतुर्दश्यास्नानादि	१८	वैकुण्ठचतुर्दशीव्रतं	१२	कोकिलाव्रतनिर्णयः	१३	आदपदभमावास्यानुग्रह
९	रूपपद्मादशीव्रतं	१२	नरसिंहचतुर्दशीव्रतं	१९	वैकुण्ठचतुर्दशीकथा	१३	कोकिलापूजा	१४	अमावास्यापिडोरीव्रतं
१०	त्रयोदशीव्रतानुक्रमणिका	१३	नरसिंहचतुर्दशीकथा	२०	शिवरात्रिव्रतनिर्णयः	१४	कोकिलाव्रतकथा	१५	आश्विनशुक्लाष्टम्यांगजहृद
२१	पत्राणि पुढा १२	२	अनंतचतुर्दशीव्रतं	२१	शिवरात्रिव्रतपूजाविधिः	१५	कोकिलाव्रतोद्या	१६	छस्मीव्रत
१	जयापार्वतीव्रतं	४	अनंतपूजासंकल्पः	२२	शिवरात्रिकथा	१७	रक्षाबंधनविधिः	१७	गौरीपूजाव्रतं
४	गोत्रिरात्रव्रतं	४	पसुनापूजा	२३	शिवरात्र्युद्यापनं	१७	उमामहेश्वरव्रतक	१८	गौरीपूजाव्रतोद्यापनं
४	शुक्लवारभासगोत्रिरात्र	५	अनंतपूजा	२४	वैष्णवासीव्रतानुक्रमणिका	२१	कोजागरव्रतनिर्णयः	१९	सोमवतीव्रतनिर्णयः
८	अशोकभिरात्रव्रतं	८	अनंतचतुर्दशीकथा	२५	पत्राणि पु. १४	२२	त्रिपुरोत्सवः	२०	सोमवतीपूजा
१०	त्रयोदश्यामहाशुक्लकोषो	१२	अनंतचतुर्दश्यापनं	१	पूर्णिमानिर्णयः	२५	कार्तिकमासोद्यापनं	२१	सोमवतीकथा
१०	शनिप्रदोषव्रतं	१३	नष्टदोरकविधिः	१	वरसावित्रीव्रतनिर्णयः	२६	वत्तिशीपूर्णिमाव्रतं	११	माघमावास्यायामर्धोदयः
१३	शनिप्रदोषपूजा	१४	कदलीव्रतविधिः	१	वरसावित्रीव्रतविधिः	२६	वत्तिशीव्रतांगपूजा	१२	मखमासादिव्रतानुक्रमणिका
१४	पक्षप्रदोषव्रतं	१४	उमामहेश्वरसहितकदलीपू	२	वरसावित्रीपूजा	२७	वत्तिशीव्रतकथा	१३	पत्राणि पुढा १५
१९	अनंगत्रयोदशीव्रतं	१५	कदलीव्रतकथा	३	वरसावित्रीकथा	२९	वत्तिशीव्रतोद्यापनं	१४	मखमासव्रतं
	अथचतुर्दशीव्रतानुक्रम	१६	कदलीव्रतोद्यापनं	९	वरसावित्र्युद्यापनं	३०	होमिकोत्सवः	१५	स्वस्तिकव्रतंचातुर्मास्ये
		१६	नरकचतुर्दशीव्रतं	१०	गोपद्यव्रतपूजा		अमावास्यानुक्रमणिका	१६	रविवारव्रतं

॥ अथव्रतराजप्रारंभः श्रीः ॥

श्रीगणेशायनमः श्रीगुरुभ्योनमः ॐ कारविघ्नेशगुरुस्वरस्वतीगौरीशसूर्योच्चहरिचभैरवं ॥ प्रणम्य देवान्कुरुते हि
ग्रंथं देवज्ञशर्मा जगतोहिताय १ विष्णुवर्चनं दानशिवार्चनं च उत्सर्गधर्मव्रतनिर्णयं च वेदापुराणात्स्मृतितन्त्रतद्भूतोक्तसिद्धान्तं
विधिं विधत्ते ॥ २ ॥ संगृह्य सर्वस्य मतं पुराणं सिद्धान्तवाक्यं मुनिभिः प्रणीतं लोकोपकाराय कृतो निबन्धो व्रतप्रकाशः स्रधियां मुदे स्या
त् ३ यावन्तो ब्राह्मणालोके धर्मशास्त्रविशारदाः तावन्तः कृपया युक्ताः कुर्वन्तु ग्रंथशोधनं ४ विज्ञाप्यन्ते मया सर्वे पंडिता गुणमं
दिताः प्रचारणीयो ग्रंथो यं बालवद्बालकस्य मे ५ रामांकमुनिभू संख्ये १७ १३ वस्तिध्वंगे दुसंख्यके १६ ५८ वर्षे शाकेश कृप
क्षेपंचम्यांतपसः शतमे ६ विलोक्य विविधान् ग्रंथां लिख्यन्ते सजनाय वै तन्निमित्तो मयारंभः किमज्ञातं मनीषिणाः ७ चित्तपाव
नजातीयः शांडिल्यकुलमंडनः गोपालात्मजदेवज्ञः संगमेश्वरसंज्ञितः ८ दुर्गाद्यां देवसंकाश्यां नत्वा पितृपितामहान् कुर्वे वै वि
श्वनाथो हं व्रतराजं सविस्तरं ९ ॥ अथ व्रतराजप्रारंभः ॥ अत्र च स्वकर्तव्यविषयो नियतः संकल्पो व्रतमि
ति तत्र अग्निहोत्रसंध्यावन्दनादिविषये संकल्पे अतिप्रसक्ते किं त्वमित्युक्तं व्रतप्रसिद्धिविषयः संकल्पविशेषः स एव व्रतं न
च व्रतं संकल्पयेदित्यनन्वय इति वाच्यं पाकंपचतिदानंदद्यादिति वत्सल्ययानुग्रहार्थं प्रयोगोत्पत्तिरिति वक्तव्या अत्र
तकालमाह हेमाद्रौ गार्ग्यः अस्तगे च गुरोश्च क्रेवाल्ये च हृद्देमलिम्लुचे उद्यापनमुपारंभं व्रतानां नैव कारयेत् १ तत्रैव हृद्
मनुश्च हस्पती अग्राधानं प्रतिष्ठांच यज्ञदानव्रतानि च मांगल्यमभिषेकंच मलमासे विवर्जयेत् बाले वा यदि वा वृद्धे शक्रे च

संगते गुरो मलमासे च ऐतानि वर्जयेद्देवदर्शनं ललुः नीचस्थे च क्रसंस्थे प्यतिचरणगते बालवृद्धास्तगे वा सन्यासो देवयात्रा व्रत
नियमविधिः कर्णवेधस्तदीक्षा मौंजीबंधोत्तूडापरिणयनविधिर्वास्तु देवप्रतिष्ठावर्ज्याः स द्विः प्रयत्नात्रिदशयति गुरोसिंह
राशिस्थिते चेति नीचस्थो मकरस्थः कल्पतरौ देवीपुराणे सिंहसंस्थं गुरुं शक्रे सर्वारंभेषु वर्जयेत् प्रारंभं च सिद्धो तमहा
भयकरं भवेत् पुत्रमित्रकलत्राणि हन्याच्छीघ्रं न संशयः देवारा मतडागेषु व्रतोद्यानगृहेषु च सिंहस्थं मकरस्थं च गुरुं यत्नेन
वर्जयेत् वसिष्ठः सिंहस्थे तु मघासंस्थं गुरुं यत्नेन वर्जयेत् अन्यत्र सिंहभागे तु सिंहस्थोऽपि न दुष्यति सिंहस्थगुरोर्वर्जनी
यत्वं नर्मदोत्तरभागे एव अन्यत्र तु सिंहांश एव वर्ज्यः तथा च मदनरत्नादिधृतकालविधाने सिंहस्थितः स गुरुयदि नर्मदायास्तं
वर्जयेत् सकलकर्मसु सौम्यभागे विंध्यस्य दक्षिणदिशि प्रवदंति चार्याः सिंहांशके मृगपतावपि वर्जनीयः सिंहांशस्तु पूर्वोक्त्यु
न्याः प्रथमः पादः मृगपतौ मकरस्थे गुरो देशविशेषमाह ललुः नर्मदापूर्वभागे तु शोणस्योत्तरदक्षिणे गंडक्याः पश्चिमे
भागे मकरस्थो न दोषभाक् केषांचित्स्त्रीकर्तृकाणां न्येषांच व्रतानां मगस्योदये प्यारंभनिषेध इति हेमाद्रौ लौगाक्षिः उद्या
निकाशिवपवित्रकमेघपूजादुर्वाष्टमीफलविरूढकजागरणि स्त्रीणां व्रतानि निखिलान्यपि वार्षिकाणिकुर्यादगस्त्यउदिते
नशुभानि लिप्सरिति उद्यानिका व्रतविशेषः शिवपवित्रकं आषाढ्यामथ वामाध्यां विहितं शिवपवित्रारोपणं मेघपूजा
व्रतविशेषः दुर्वाष्टमीभाद्रशुक्लाष्टमी फलविरूढकं भाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यां पालीव्रतं कदलीव्रतापरनामकं जाग्रदं आश्विन

ब्र. रा.
२

पौर्णिमास्यांकोजागरव्रतं कार्तिकशुक्लचतुर्दश्यांविहितंजागरव्रतंवा अत्रोभयत्रागस्त्योदयस्यावश्यंभावित्वेनविधेरनवकाशा-
पत्तेर्विकल्पोज्ञेयः वार्षिकाणीत्यत्रवर्षासम्भवानिवार्षिकाणिइत्येवच्युत्यतिर्नतुवर्षेभवातीति तथासति शरदादिग्रीष्मपर्यंतंअगस्त्यो-
दयानुवृत्तेस्तन्मध्येविहितानांस्त्रीव्रतानांसर्वथानारंभएवापद्यनइति अगस्त्योदयकालश्चदिवोदासीये उदेनियाम्याहरिसंक्र-
माद्रवरेकाधिकेविंशतिमेह्यगस्त्यः सप्तमेस्तद्वृषसंक्रमाच्चप्रयातिगर्गादिभिरत्यभाणि व्रतारंभसमाप्त्योस्तिथिंविशिनष्टिहे-
माद्रौसत्यव्रतः उदयस्थानिथिर्याहिनभवेद्दिनमध्यभाक्॥ सारवंडानव्रतानांस्यादारंभश्चसमापनं एतद्व्यतिरिक्तायामखंडा-
यांप्रारंभमाह तत्रैवहृद्वसिष्ठः खरवंडव्यापिमातेडायद्यखंडाभवेत्तिथिः व्रतप्रारंभणानस्यापनस्तगुरुशुक्लयुगि-
ति अनस्तमितगुरुशुक्लायांतिथौव्रतमारंभणीयमित्यर्थः रत्नमालायां सोमसोम्यगुरुशुक्लवासराःसर्वकर्मसम्भवंतिसि-
द्धिदाः भानुभौमशनिवासरेषुचप्रोक्तमेवरवलुकर्मसिध्यति विरुद्धसंज्ञादूहयेचयोगास्तेषामनिष्टःखलुपादआद्यः सवैधृति-
स्तुत्यतिपातनाभासवोप्यनिष्टःपरिधस्यचार्थं तिस्त्रस्तुयोगेप्रथमेसक्जेव्याघातसंज्ञेनवपंचशूले गंडेतिगंडेचषडेवना-
ड्यःशुभेषुकार्येषुविवर्जनीयाः दर्शसंक्रान्तिपातोपरिधमुखदलवैधृतिपातयोगंविष्कंभाद्यत्रिनाडीःशुभकृतिषुचषट्गंड-
योःपंचशूले व्याघातेवज्जकंकाःपितृमृतिदिवसोनाधिमासान्कुहोराजह्याज्जन्मोक्षमासोडुतिथिरवलुतिथिंबुद्भाद्भ्र-
मांच ब्रह्मयामले दिनभद्रायदारात्रौरात्रिभद्रायदादिवा नत्याज्याशुभकार्येषुप्रादुरेवंपुरातनात्तद्विअथवेदव्यासः

सर्वेशिलोच्चयाःपुण्याःसागराःसरितस्तथा अरण्यानिचपुण्यानिविशेषानैमिषंतथा देवीपुराणे देशोनदीगयानैलःगं-
गानर्मदपुष्करं वाराणसीकुरुक्षेत्रंप्रयागंजंबुकेश्वरं केदारंभामपादंचकुडवंपुष्कराढ्यं सोमेश्वरंमहापुण्यंतथाचामरकंदकं-
कालंजरंतथाविंध्यंयत्रवासोगुहस्यच गुहःस्वामिकार्तिकेयःमनुः सरस्वतीदृषद्वयोर्देवनद्योर्दंतरं तंब्रह्मनिर्मितंदेशं
ब्रह्मावर्तंप्रचक्षते यस्मिन्देशेयआचारःपारंपर्यक्रमगतः वर्णानांसांतरालानांसमदाचारउच्यते कुरुक्षेत्रंचमत्स्याश्चपांचालः
शूरसेनिकाः एषब्रह्मर्षिदेशोवैब्रह्मावर्तादनंतरः मत्स्यःविराटःपांचालः कान्यकुब्जः शूरसेनिकाःमथुरादेशाःअनंतरः
समः हिमवद्भिध्ययोर्मध्येयद्याग्निरशनादपि प्रत्यगेवप्रयागाच्चमध्यदेशउदाहृतः विनशनंकुरुक्षेत्रं आसमुद्राचुवैपूर्वा-
दासमुद्राचुपश्चिमात् तयोरेवांतरंगीयोरार्यावर्तंविदुर्बुधाः सिंधुनदीपश्चिमतीरव्यावृत्त्यर्थमित्याह कृष्णसारस्तचर-
तिमृगोयत्रस्वभावतः सज्ञेयोयज्ञियोदेशोम्लेंछदेशस्ततःपरः एतान्द्विजानयोदेशान्संश्रयेरन्ययत्नतः याज्ञवल्क्यो-
पि यस्मिन्देशेमृगःकृष्णस्तसिन्धुर्मान्निबोधत अथव्रताधिकारिणःस्कांदे निजवर्णाश्रमाचारनिरतःशुद्ध-
पानसः अलुब्धःसत्यवादीचसर्वभूतहितेरनः व्रतेषधिरुतोरान्नान्यथाविफलःश्रमः श्रद्धान्यापभीरुश्चमददंभविव-
र्जितः पूर्वनिश्चयमाश्रित्ययथावत्कर्मकारकः अवेदनिंदकोधीमानधिकारीव्रतादिषु निजवर्णाश्रमाचारेत्यनेनचतुर्वर्णानां
मधिकारोगम्यते अतएवकोर्मे ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याश्चद्राव्यैवद्विजोत्तम अर्चयन्तिमहादेवंयज्ञदानसमाधिभिः ब्र-

व्रतोपवासनियमैर्होमस्वाध्यायनर्पणैः तेषां वैरुद्रसायुज्यं सामीप्यं चातिनिर्मलं सलोकतान्त्रसारूप्यं जायते तस्मादतः देवलो-
पि व्रतोपवासनियमैः शरीरोत्तापनैस्तथा वर्णाः सर्वे विमुच्यन्ते पातकेभ्यो न संशयः अत्र अधिकारिविशेषणस्य पुंस्त्वस्या विव-
क्षितत्वात् स्त्रीणामप्यधिकारः भारते मामुपाश्रित्य कौन्तेय ये पिस्फः पापयोनयः स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परांगतिं
कुचिच्छेदनामप्यधिकारो हेमाद्रौ देवीपुराणे स्नातैः प्रमुदितैर्हृष्टैर्ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्नृभिः वैश्यैः शूद्रैर्मक्तिं युक्तैर्मेघैरन्यै-
श्च मानवैः स्त्रीभिश्च कुरुशार्दूलतद्विधानमिदं शृणु वैश्यशूद्रयोस्तु द्विरात्राधिकोपवासो न भवति वैश्याः शूद्राश्च ये मोहादुप-
वासं प्रकुर्वन्ते त्रिरात्रं पंचरात्रं वा तेषां व्युष्टिर्न विद्यते प्राच्यलिखितनिषेधात् व्युष्टिः फलं स भर्तृकाणां स्त्रीणां भर्ताज्ञां विना
नाधिकारः तथा च मदनरत्ने मार्कंडेयपुराणे यानारीखल्वनुज्ञाता भर्तापित्रास्तेन वा निष्फलं तु भवेत्तस्या यत्करोति व्रता-
दिकं भर्ताज्ञया सर्वव्रतैश्च अधिकारः भार्याभर्तुर्मतेनैव व्रतादीनां चरेत्सदेति कात्यायनोक्तिः तथा च पत्नौ जीवति यानारी-
द्युपवासव्रतं चरेत् आयुष्यं हरते भर्तुः सानारी नरकं व्रजेत् इति विष्णुवचनात् तद्वर्तुर्नुज्ञापरं यत्तु कश्चिन् नास्ति
स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणं भर्तुः शुश्रूषयैवैताल्लोकानि दान्त्रजंतिताः यद्देवेभ्यो यच्च पित्रादिकेभ्यः कुर्याद्भर्ताभ्य-
र्चनं स क्रिया च तस्य ह्यधर्मसाफलं नान्यचित्तानारीभक्तैर्भर्तुः शुश्रूषयैव इति स्कांदात् तस्मात्स भर्तृकाणामेकादश्याद्यु-
पवासादावनधिकार इति तन्न तस्यापि पृथक् स्वातंत्र्येण भर्तुर्नुज्ञापरत्वात् अतएव व्यासः कामं भर्तुर्नुज्ञाता व्रता-

तादिष्वधिकारिणीति शंखोपि कामं भर्तुर्नुज्ञाया व्रतोपवासनियमाः स्त्रीधर्मा इति न चानुज्ञया व्रतैश्चि वयज्ञेऽपि पृथग-
धिकारापत्तिरिति शङ्क्यं तस्याः श्रुत्यध्ययनानधिकारात् यद्वा स्कांदे भर्तुः शुश्रूषायास्तावकत्वेनाप्युपपन्नत्वादिति न च भर्तु-
नुज्ञयैवाधिकारसिद्धेः विधवायाः व्रतेनधिकारापत्तिरिति वाच्यं नारीखल्वनुज्ञाता भर्तापित्रास्तेन वा निष्फलं तद्व-
त्तस्या यत्करोत्यौ धर्देहिकम् इति मार्कंडेयोक्तेः पित्राद्याज्ञया तस्या अधिकार इति हेमाद्रिः स्त्रीणां व्रतग्रहणे विशेषो हेमा-
द्रौ हरिवंशे स्नानं च कार्यं शिरसस्ततः फलमवाप्नुयात् स्नात्वा स्त्री प्रातरुत्थाय पतिं विज्ञापयेत्सती अथ व्रतधर्माः व्र-
तसंकल्पविधिर्भारते गृहीत्वौदुंबरं पात्रं वारिपूर्णं मुदङ्मुखः उपवासं तु गृण्हीयाद्यद्वासंकल्पयेद्बुधः औदुंबरं ताम्रमयम्
औदुंबरं स्मृतं ताम्रमिति विश्वोक्तेः यद्वा न्यन्नक्तव्रतादिकं कल्पयेदिति कल्पतरुः श्रीदत्तस्तु कल्पतरुमते वाकारश्चा-
र्थे तेनार्थमर्थः यस्तु नक्तदिक्चुम्बिच्छेदपि उक्तविधिनेव गृण्हीयादिति तन्मातृपरिष्कृत्य वाकारस्योपवासपदस्य च वैयर्थ्याप-
त्तेः यत्संकल्पयेत्तद्गृण्हीयादित्यनेनैवोपपत्तेरित्यदूषयत् ताम्रपात्राद्यभावे हस्तेनापि जलं गृहीत्वा संकल्पयेदिति उक्तं अत-
एवानंतभट्टाः वर्षवधारयेदिति पाठः मदनरत्ने देवलः वाक्ये तु यथा संकल्पयेदिति पाठः यथा कामं फलमुत्तिरेवेदित्यर्थः अ-
तएव मार्कंडेयः संकल्पं च यथा कुर्यात्स्नानं दानं व्रतादिकं अनंतरं हस्तमाह मदनरत्ने देवलः अमुक्त्वा प्रातराहारं स्नात्वा च
पुष्पमाहितः सूर्याय देवताभ्यश्च निवेद्य व्रतमाचरेत् अत्र प्रातर्व्रतमाचरेदित्येवान्वयः प्रधानक्रियान्वयस्याप्यर्थितत्वात्

अभुक्तेति तु अशक्तस्याभ्यनुज्ञाते स्वादिभक्षणापवादः केचित्तु व्रतदिने प्रातराहारं अफल्काव्रतमाचरेदित्याहुः अन्नपवासो
व्रते कार्य इत्यनेनैवाभुक्तवतोधिकारस्य प्राप्तत्वादेतस्य वैयर्थ्योपपत्तेः अन्येतु पूर्वदिने प्रातराहारमभुक्त्वा अथादेकभक्तं कृत्वा
स्नात्वा च मय्यव्रतादिकं कुर्यादित्याहुः परेतु सर्वत्र पूर्वद्युरेव सायं संध्योत्तरं व्रतं ग्राह्यं वारव्रतादौ बहुशस्तथा दृष्टत्वात् प्रातः स्ना
त्वेति चान्वय इत्याहुः सामान्यधर्माहेमादौ भविष्ये क्षमासत्यं दयादानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः देवपूजाग्निहवनं संतोषः स्तेयव
र्जनम् सर्वव्रतेष्वेधर्मः सामान्योदशधा स्थितः देवपूजायै देव्यं व्रतं तस्य पूजा अग्निहवनं पूज्यदेवतोद्देशेन होमः उपक्रमोद
तश्च सप्तमीव्रते सूर्यपूजाग्निहवनं नवमीव्रते दुर्गापूजा अनुक्तदेवताव्रते इष्टदेवतापूजा हवनं व्याहृतिहोम इति केचित् अत्र क्षमा
दीनां स्वातंत्र्यं वाचतुर्वर्गसाधनत्वेन विहितानां व्रतांगतया विधानं रवादि रीर्यकामस्यैव पंचकुर्यादिति वत्संयोगप्रत्यक्षादुपपन्नमि
ति हेमाद्रिः सर्वव्रतेष्वेव सर्वव्रतपदं भविष्यपुराणोक्तं सर्वव्रतपरमव्रतं तरे विध्यंतरं सत्त्व एव होमादीनां मंगलं नान्यथा अत
एव एकादशीव्रतादौ शिष्टानां होमाद्यनाचरणमिति केचित् येष्वेव पुराणां तरोक्तव्रतेषु होमादिविधिरस्ति तद्विषयकमेव सर्वपदम्
न्यथा तदितरपरत्वेन संकोचापत्तेरिति पृथ्वीचंद्रोदयेष्वपि पुराणे स्नात्वा व्रतवता सर्वव्रतेषु व्रतमूर्तयः पूज्याः स्तवर्णमय्याद्याश्च
त्त्या वैष्णविशायिना जपो होमश्च सामान्यं व्रतांते दानमेव च चतुर्विंशद्वादशवा पंचवात्रय एव वा विप्राः पूज्या यथाश
क्ति तेष्वोदद्याच्च दक्षिणां व्रतमूर्तयः तद्देवप्रतिमाः देवलः ब्रह्मचर्यमहिंसा च सत्यमामिषवर्जनं व्रतेष्वेतानि च त्वारिचरित

व्यानिमित्त्यशः स्त्रीणां तु प्रेक्षणास्पृशोत्ताभिः संकथनादपि नश्यते ब्रह्मचर्येन दारेष्वनुसंगमात् स्वदारेष्वनुसंगमादिकचित्पावः
आमिषं मांसं आमिषमतिपानीयं गोवर्जक्षीरमाभिषं मसूरमाभिषं मस्ये फलेजं वीरमाभिषं आमिषं शक्तिकाचूर्णम्
आरन्नालं तथा मिषम् इति स्मृत्यंतरोक्तम् व्रताधारं भेदं हि श्राद्धं कार्यं तदाह शातातपः नानिद्वातुपितृन् श्राद्धे कर्म केचित्
समारमेत् गृहीतव्रतानाचरणे मदनरत्ने छागलेयः पूर्वव्रतं गृहीत्वा यो नाचरेत् काममोहितः जीवन् भवति चांहालो मृतश्चैव वाभि
जायते काममोहित इति विशेषणाद्ध्याध्यादिना नानाचरणेन दोषः तथा च हेमाद्रौ स्कांदे सर्वभूतभयं व्याधिप्रमादो गुरु
शासनम् अव्रतघ्नानि पक्वान्ते स हृदे तानि शास्त्रतः सर्वभ्यो भूतेभ्यः सकाशाद्भक्तत्वं भयं यादिति हेमाद्रिः मदनरत्ने तु स
र्वभूतभयं व्याधिरपरिचितत्वात्प्रायश्चित्तः सर्पादिभयाच्च व्रतांगं वैकल्यते व्रतहानिर्भवतीत्यर्थः गुरु
शासनं गुरोराज्ञासत्तदुक्तिः स हृत्प्रायश्चित्तं तदुक्तं स्कांदगा रुहयोः क्रोधात्प्रायश्चित्तं तदुक्तं स्कांदगा रुहयोः क्रोधात्प्रायश्चित्तं तदुक्तं स्कांदगा रुहयोः
भुंजीत मुहुर्न शिरसोथवा नचात्र प्रायश्चित्तोक्तेः अतिक्रान्तव्रतानाचरणमिति वान्यं प्रायश्चित्तमिदं कृत्वा पुनरेव व्रती भवेत्
इति स्कांदत आथोपवासधर्माः तत्रोपवासस्वरूपं कात्यायनवृद्धवसिष्ठाभ्यां दर्शितम् उपावृतस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः
सह उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः गुणैरिति तज्जाय्यजनध्यानतत्कथाश्रवणादयः उपवासकृता मेते गुणाः प्रोक्ता मनी
षिभिः दया च सर्वभूतेषु क्षान्तिरनसूया शौचमनायासो कार्पण्यं च मांगल्यं मस्पृहेति विष्णुधर्मोत्तरगौतमादिप्रतिपादितैः ॥ तच्छब्देनो-

पासादेवता व्रतदेवतावाएवंचपापनिर्वृत्त्यागुणानुष्ठानसहितो निराहारस्यवासोवस्थानमुपवासइत्युक्तंभवति एवंचफलसाध
नस्योपवासस्यस्वरूपमुक्तम् उपवासपदार्थस्तस्मृतिपुराणे व्यवहारेरूढ्यानिराहारावस्थानमात्रम् ब्रह्मसिद्धः उपवासे
तथाप्रादेनकुर्यादंतथावमम् काष्ठेनेतिशेषः अतएवतन्निंदतिदंतानांकाष्ठसंयोगोहंतिसप्तकुलानिचेतिवाक्यशेषादि
धेरिवनिषेधस्यापिविशेषपरतायुक्तैवतेन अत्रामेवानिषेधेवाकाष्ठानांदंतधावने पर्णादिनाविशुष्येतजिह्वोल्लेखःसंदेवहि ॥
इतिपैतिसिचचनात् अत्रामेदंतकाष्ठानानिषिद्धायांतथातिथौ अपांहादशगंडूषेर्विदध्यादंतधावनम् इतिव्यासचचनं
देवलः असहज्जलपानाच्चसकृत्तांबूलचर्वणात् उपवासःप्रणश्येत्दिवास्वापाच्चमैथुनात् अशक्तौतुतेनैवजलपा
नमभ्यनुज्ञातम् अत्ययेचांबुपानेननोपवासःप्रणश्यति अत्ययेजलपानंविनाप्राणालयेविष्णुधर्मे असहज्जलपानं
दिवास्वापचमैथुनं तांबूलचर्वणं मांसवर्जयेदुतवासरे असहज्जलपानेनदोषःअत्रपारणांतव्रतंज्ञेयंव्रतांते
विप्रभोजनम् असमाप्तव्रतेषुर्वकुर्यान्नेवव्रतांतरंइति तस्यापिव्रतवासरत्वान्मांसनिषेधः पारणादिनेएवउपवासप्रसक्त्य
भावात् अतएवनिर्णयामृतव्यासः वर्जयेत्पारणंमांसंव्रताहेषोपधंसदा अष्टैतान्यव्रतघ्नानिआपोमूलंफलंपयः इविब्राह्म
णकाम्याचगुरोर्वचनमोषधं इतिस्कांदवचनात् प्रसक्तमोषधरूपमपिमांसंव्रताहेवर्जयेदित्यर्थः विष्णुपुराणे स्मृ
त्यालोचनगंधादिस्वादनंपरिकीर्तनं अन्नस्यवर्जयेत्सर्वप्रासानांचामिकां क्षणम् गात्राभ्यंगंशिरोभ्यंगंतांबूलचानुलेपनम्

व्रतस्योवर्जयेत्सर्वयज्ञान्यह्वरागच्छत् इतिहारीतःपतितपारवंडादिनास्तिकादिसंभाषणानृताश्लीलादिकमुपवासादिषुवर्जयेत्
अन्नादिपदेनयत्पुरुषार्थतयासर्वदानिषिद्धंतदपिक्लृप्त्यतयासंगृह्यते अतएवव्रताधिकारेस्मृतुःविहितस्याननुष्ठानमिंद्रि
याणामभिग्रहः निषेधेसेवनंनित्यंवर्जनीयंप्रयत्नतः पतितादेदर्शनंतुविष्णुपुराणे तस्यावलोकनत्सूर्यपश्येत्मतिमान्नरः
स्पर्शादौविष्णुधर्मे संस्पर्शेचनरःस्नात्वाशुचिरादित्यदर्शनात् संभाषणतान्शुचिपदंचित्तयेदुत्तंबुधः योगयाज्ञवल्क्यः ॥
यदिवाप्यमलोपस्याद्वतदानक्रियादिषु व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वाविष्णुमन्त्रयम् यमः मानसेनियमेतुसेस्मरेद्दि
ष्णुमनामयम् बृहन्नारदीये रजसलंचचांडालंमहापातकिनंतथा स्मृतिकांपतितंचैवउच्छिष्टंरजकादिकम् व्रता
दिमध्येष्टपुण्याद्येषांध्यनिसुत्तमः अष्टोत्तरसहस्रंतुजपेद्वैवेदमातरम् वेदमातागायत्री भिताक्षरायांदक्षः सं
व्याहीनोशुचिर्नित्यमनर्हःसर्वकर्मसु यदप्यकुरुतेकिंचिन्नतस्यफलमश्नुते अत्रप्रातःसंधैवअन्यांगमित्याहुः अविशेषा
त्तत्तसंध्योत्तरभाविनिकर्मादौसांगमितियुक्तंआहुःप्रातः व्रतादिकालः संकल्पस्तप्रातःसंध्यांस्तैवकार्यः संध्यांबुधःकृता
संकल्पंततआचरेत् इतिगौडनिबंधध्रुवस्मृतैः मार्कंडेयपुराणे सूर्योदयंविनानैवव्रतदानादिकंक्रमइति क्रमइ-
तिउपक्रमः स्नानदानादिकाःक्रियाः सूर्योदयशब्देनउपःकालोप्रशस्यते तंविनारात्रौस्नानादिकंनकार्यमितिक्वत्तरो ॥
छंदोगपरिशिष्टे सदोपवीतिनाभाव्यंसदाबहुशिरवेनच विशिखोव्युपवीतिश्चयत्करोतिनतत्कृतम् पित्रमंत्रानुद्वणे

आसांभवेअवेक्षणे अधोवायुसमुत्सर्गेप्रहांसेनतभाषणे मार्जारमुषकस्पर्शेआग्नेशेक्रोधसंभवे निमित्तेष्वेवसर्वत्रकर्म
कुर्वन्नापःस्पृशेत् मार्कंडेयपुराणे शिरस्त्रांतश्चकुर्वन्तदेवंपित्र्यमथापिवा वराहपुराणे स्नानसंध्यात
र्पणादिजपहोमसुरार्चनम् उपवासवताकार्यसायंसंध्याहुतीर्विना भगवद्गीतायाम् तस्मादोमित्युदाहृत्ययज्ञदानतपः
क्रियाः प्रवर्तन्तेविधानोक्ताःसततं ब्रह्मादिनाम् तैत्तिरीये त्रिमात्रस्तुप्रयोक्तव्यःकर्मरभेषुसर्वशः इतिसामान्यपरि
भाषा विस्तृताचेयंसामान्यपरिभाषा आचारमयूखेदृष्ट्या अत्रस्त्रीणांविशेषोहेमाद्रौपाद्ये गर्भिणीसूतिकादिश्वकु
मारीचाथरोगिणी यदाशुद्धानदान्येनकारयेत्प्रयत्नास्वयम् प्रयत्नाशुद्धान्स्वयंकुर्यादित्यर्थः पुंसोप्येषविधिर्निगस्याविवक्षि
तत्वादितिहेमाद्रिः एवंस्त्रीभिर्जोदर्शनेपिकार्यम् तथाचसत्यव्रतः प्रारब्धदीर्घतपसांनारीणांयद्व्रजोभवेत् नचतत्रव्रत
स्यस्यादुपरोधःकथंचन व्रतस्यउपवासस्येत्यर्थः पूजादिकंतुअन्येनकारयेत् तथाचमदनरत्नेमात्स्ये अंतरातुरजस्पर्शे
पूजामन्येनकारयेत् सतकेप्येवम् तथाचतत्रैव पूर्वसंकल्पितयच्चव्रतंनियतव्रतैः तत्कर्त्तव्यंनरैःशुद्धदानार्चनविव-
र्जितम् अन्येनकारयेदित्यपेक्षायान्नैवपौनसिः भार्यापत्युर्घृतंकुर्याद्भार्यायाश्चपतिव्रतम् असामर्थ्येपरस्ताभ्यांव्रत
भंगोनजायते तत्रैववायुपुराणे उपवासेत्वशक्तस्तुआहिताग्निरथापिवा पुत्राद्वाकारयेदन्याद्वाह्यणाहपिकारयेत् उप-
वासंप्रकुर्वाणःपुण्यंशतगुणंभवेत् नारीचपतिमुद्दिश्यएकादश्यामुपोषिता पुण्यंशतगुणं प्रोक्तमित्याहगालकौमुदिःमाता

महादीनुद्दिश्यएकादश्यामुपोषणे कृतेचभक्तितोविप्राःसमग्रंफलमाप्नुयुः मोक्षव्रतेप्रतिनिधिःतथाचमंडनःकाम्येप्रतिनिधिर्नास्ति
नित्यनैमित्तिकेनचकाम्येषुपमाक्रमादूर्ध्वंकेचित्यतिनिधिर्निदुः नस्यात्यतिनिधिर्मंत्रस्वामिदेवाग्निकर्मसूक्तदेशकालयोःशब्देनार
णोःपुत्रभार्ययोः नापिप्रतिनिधातव्यंनिषिद्धंवस्तुकुत्रचित् अथव्रतेहविष्याणि हेमाद्रौछंदोगपरिशिष्टेकात्यायनः
हविष्येषुयवामुखास्तदनुव्रीहयस्मृताः माषकोद्वगौरादीन्सर्वाभावेपिबर्जयेत् तत्रैवअग्निपुराणे व्रीहिवणक
मुद्गश्चकलापाःसलिलंपयः श्यामाकाश्चैवनीवारागोधूमाद्याव्रतहिताः कूष्मांडालाबुवंताकपालक्यज्योत्स्निकास्त्यजेत् चतु
र्भेदसंस्तुगणाःशाकंदधिघृतंमधु श्यामाकाःशालिनीवाराः यावकंमूलतंदुलं हविष्यंव्रतनक्षादावधिकायादिकेहितं मधु
मांसंविहातव्यंसर्वव्रततथेरितं पालकीपाथरीज्योत्स्निकाकोशातकी तत्रैवभविष्ये हैमंतिकंसिनास्त्रिन्धान्यंमुद्गा
यवास्तिलाः कालापकंगुनीवारावस्तकंहिलमोचिका पष्टिकाकालशाकंचमूलकंकेमुकेतरत् कंदःसंधवसामुद्रेगव्येचदधिस
र्पिणी पयोदधिघृतंचैवपनसाम्महरीतकी पिप्पलीजीरकंचैवनागरंगकतितिणी कदलीलवलीधात्रीफलान्यगुडमैसवं अ-
तैलपक्वंमुनयोहविष्याणिप्रचक्षते लवणमधुसर्पिणीइतिक्वचिसाठः हैमंतिकंधान्यंकमलाःतदपिसीतंश्वेतं अस्त्रिन्हविष्यं
कलापाःसतीनापरपर्यायाः मठरइतिप्रसिद्धाः वाटाणेइतिदक्षिणेप्रसिद्धाःवास्तकंबथुवाइतिरत्यातः शाकःहिलंशकंमोचयनी
इतिक्षीरस्वामी शकासारोहिलसारइतिप्रसिद्धः शाकःजलोद्भवः गौडदेशेहेलांचलेइतिप्रसिद्धा कालशाकंउत्तरदेशे कालिके

निप्रसिद्धं केमुकंकेपुत्रादिति पूर्वदेशे प्रसिद्धं नागरं नारिगं ऐरावतीनागरिगौनादेयीभूमिजंबुकेत्यमरात् नागरं चैवेति पादेनाग
रंशुंटी लवलीराय आवली इति महाराष्ट्रभाषयोच्यमानं फलं हरफरेवडी इति मध्यदेशभाषया अतलपकंदस्येतत्कथितं
विष्वाणामेव विशेषणं मनुः मुन्यन्तानि पयः सोमो मांसं यच्चानुपस्कृतं अक्षारलवणं चैव प्रकृत्या हविरुच्यते अनुपस्कृतं अप
कं अथ व्रताद्युपयुक्तानि वस्तूनि तत्र पंचरत्नानि आदित्यपुराणे स्वर्णं रजतं मुक्ताराजावर्तं प्रवालकं रत्नपंचक
मारव्यातं शेषं वस्तु ब्रवीम्यहं कनकं कुलिशं नीलं पद्मरागं च भौतिकं एतानि पंचरत्नानि रत्नशास्त्रविदो विदुः इति मेघप्रदीपघ
नकालिकापुराणोक्तानि वा कुलिशं हीरकं स्मृत्यन्तरे अभावे सर्वरत्नानां हेम सर्वत्र योजयेत् विष्णुधर्मोत्तरे मुक्ताफलं
हिरण्यं च वैदुर्यं पद्मरागं पुष्करागं च गोमेदं नीलं गारुत्मकं तथा प्रवालं युक्तान्युक्तानि महारत्नानि वै नव हेमादौ ब्रह्मांडपुराणे
अश्वत्थोदुंबरप्लक्ष्मचूतन्यग्रोधपल्लवाः पंचभंगा इति रत्नानां सर्वकर्मसु शोभनाः पंचभंगाः पंचपल्लवाः पंचगव्यं च तत्रैव स्कां
दे गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्पिर्यथाक्रमम् विष्णुधर्मे गोमूत्रभागनश्चार्धं सकृत् क्षीरस्य च त्रयं द्वयं दध्नो घृतस्यैकमेकश्च
कुशवारिजः गोमूत्रप्रमाणं तु प्रायश्चित्तमयुस्वेतेन विष्णुधर्मे गायत्र्या दाय गोमूत्रं गंधद्वारेति गोमयं आप्यायस्वेति क्षीरं
च दधिकाव्योथैवैदधिः शक्रमसीति आज्यं च देवस्य त्वाकुशोदकं एभिस्तु मंत्रराजैस्तु पंचगव्यं प्रचक्षते पंचामृतं तु हेमादौ
शिवधर्मे पंचामृतं दधिक्षीरं सितामधुघृतं स्मृतं अन्यत्र पयोदधिघृतं चैव शर्करामधुसंयुतं पंचामृतमिति रत्नानां भा

षितं सुनयो विदुः मदनरत्ने कात्यायनः आज्यं क्षीरं मधु तथा मधुरत्रयमुच्यते मधुरो म्लानलवणः कषायस्तिक्त एव च कटुकश्चेति रा
जेंद्रसम्यक्मुदाहृतं चंदनं तु गारुडे कस्तूरिकायादौ भागो चत्वारश्चंदनस्य च कुंकुमस्य त्रयश्चैव शशिनस्याश्चतुःसमं
कुंकुमं केशरं शशीकपूरः कपूरं चंदनं दंपं कुंकुमं च समांशकं सर्वगंधमिति प्रोक्तं समस्तसरभूषणं दर्पः कस्तूरिका तथा कस्तूरीहा
गरुश्चैव कपूरश्चंदनं तथा कंकोलं च भवेदधिः पंचभिर्यक्षकदर्पः अथ सर्वौषधीः कुष्ठं मांसी हरिद्रे द्वे द्वे सराशे लेयचंदनं
वचाचंपकमुस्तं च सर्वौषधोदशस्मृताः पादौ इक्षवस्तृणराजं च निष्पावाजा जिधान्यकं विकारवच्च गोक्षीरं कुसुमं कुंक
मं तथा लवणं चाष्टमंत्रसो भाग्याष्टकमुच्यते तृणराजस्तालः अजाजीनीरकं आपः क्षीरं कुशाग्राणी दध्यक्षततिलास्तथा
यवाः सिद्धार्थकाश्चेति द्युर्घोष्ठांगः प्रकीर्तितः पंचरात्रे रजांसि पंचवर्णानि मंडलार्थं हि कारयेत् शालितं दुलचूर्णेन शुकुं वाय
वसंभवं रक्तं कुसुं भसिंदूरं गैरिकादिसमुद्रवं हरितालोद्भवं पीतं रजनीसंभवं तथा कृष्णं दग्धं च हरितं पीतं कृष्णं विभिषितं
रजनीहरिद्रा कौतुकं संज्ञानि भविष्ये दूर्वायवांकुराश्चैव बालकं चूतपल्लवाः हरिद्रादयः सिद्धार्थशिखिपत्रोरगतवः कंकणौ
पथयश्चैता कौतुकारव्यादशस्मृताः अथ सप्तमृदोभास्त्ये गजाश्वरथवल्मीकसंगमात् द्वादगोकुलात् मृदभानीयकुंभेषु प्रशि
पेच्च त्वरन् तथा गोकुलावधिसप्तचतरेण सहाशौ मृदोभावेदिति हेमादौ भविष्ये स्वर्णं रजतं ताम्रं भारकूटं तथैव च लोहं
पुतथासीसंघातकः सप्तकीर्तिताः आरकूटं पिच्छलं तत्रैव षट्त्रिंशन्मते यवगोधूमधान्यानि तिलाः कंशुश्च मुद्गकाः श्यामा कंची

नकंचैवसप्तधान्यमुदाहृतं सप्तदशधान्यानिमाकंडेयपुराणे व्रीहियश्चयवाश्चैवगोधूमाःकंगुकास्तिलाः प्रियंगवःकोविंदाराः
 कोरदूषाःसतीनकाः माषामुद्गमसूराश्चनिष्पावाःसकुलित्थकाः आढक्यश्चणकश्चैवयावनालास्तयास्मृताः क्रमादेवविजा
 नीयाद्धान्याःसप्तदशस्मृताः कोरदूषाःकोदवाः सतीनकाः कलापाःमठरद्वि अष्टदशधान्यानिमाकंडे व्रीहियवास्तिलाश्चैवया
 वनालास्तथैवच सतीनकाःकुलित्थश्चकंगुकाः कोरदूषकाः माषामुद्गमसूराश्चनिष्पावाःश्यामसर्षपाः गोधूमाश्चणकाश्चैव
 नीवाराढक्यएवच एवंक्रमेणजानीयाद्धान्यान्यष्टदशानिच हेमाद्रौक्षीरस्वामी मूलपत्रकरीराग्रफलकांडाधिकरूढकाः त्वक
 पुष्पकवचंचेतिशाकंदशविधंस्मृतं करीरवंशांकुरः अग्रपल्लवः कांडनालंकवचंचछत्राकं कलशाउक्ताविष्णुधर्म हेमराजतता-
 माश्चमृत्तयालवणात्विताः यात्रोद्वाहप्रतिष्ठादौकुंभास्युरभिषेचने पंचाशांगुलवैपुल्याउत्सेधेषोडशांगुलाः द्वादशांगुलमूला
 स्युर्मुखमष्टांगुलंभवेत् पंचचआशाश्चपंचाशाः आशादश पंचाशदंगुलानिवैपुल्यमित्यर्थः केचित्तुपंचदशांगुलवैपुल्या
 मित्याहुः प्रतिमाद्रव्ययोःपरिमाणं हेमाद्रौभविष्ये अनुक्तद्रव्यतत्संख्यादेवताप्रतिमानृप सौवर्णीराजतीताम्बीवृक्षजामा
 र्तिकीतया चित्रजापिष्टलेपोत्थानिजविज्ञानुरूपतः आमाषात्यलपर्यंतकर्तव्याशक्तिसंभवे अंगुष्ठपर्वमारभ्यवित्तस्यवधि
 कास्मृता मात्स्येतुविशेषः अंगुष्ठपर्वोदारभ्यवित्तस्यवधिदेवता गृहेतुप्रतिमाकार्यानाधिकाशस्यतेबुधैः आपोडशानुप्रासादे
 कर्तव्यानाधिकान्तः इत्यधिकंकल्पतरोप्रतिष्ठाकांडेज्ञेयं तथाअनुक्तसंख्याहोमेस्याच्छतमष्टोत्तरंस्मृतं मात्स्ये होमोग्रहा

दिपूजायांशतमष्टोत्तरंभवेत् अष्टाविंशतिरशौवायथाशक्तिविधायते मदनरलेब्राह्मे यथोक्तवस्तुसंपत्तौग्राह्यंतदनुकारिय
 त् यवाभावेचगोधूमात्रीत्याभावेचतंदुलाः आज्यंद्रव्यमनादेशेजुहुयाच्चयथाविधि मंत्रस्यदेवतायाश्चप्रजापतिरितिस्थितिः
 मंत्रस्यदेवतायाश्चविधानेनप्रजापतिर्देवतासमस्तव्याहृतिर्मंत्रः स्मृत्यंतरेपि नव्याहृत्यासमंहुतइति गारुडे प्रणवादिनमो
 तंचचतुर्थ्यंतंचसत्तम देवतायास्तकं नाममूलमंत्रःप्रकीर्तितः द्रव्याभावेप्रतिनिधिः दध्यलाभेपयोग्राह्यमध्वलाभेतथागुडः घृतेप्र
 तिनिधिःकार्योपयोवादधिवानृप तत्रैवमंत्रायणीयपरिशिष्टे दर्भाभावेकाशःपैटीनसिःसर्वाभावेयवाः आज्यहोमेषुसर्वेषुग
 व्यमेवभवेद्दुतं तदभावेमहिष्यास्तुआज्यमाविकमेवतु तदभावेतुतैलंस्यात्तदभावेतुजार्तिलं तदभावेतुकोसंभंतदभावेतुसार्पपं आ
 यपवित्रं अनंतर्गर्भितंसाग्रंकोशंहिदलमेवच प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रकुत्रचित् अथेध्माःपलाशाश्वत्थखदिरवटोदुंबरमेव
 च अथधूपाःअगरुचंदनंमुस्तासिल्हकंरूपणंतथा समभागांतुकर्तव्यं धूपोयममृताह्वयः सिल्हकंसिल्हादइतिप्रसिद्धः रूपणंरु
 स्तरीषड्भागकुष्ठं द्विगुणोऽगुस्थलाक्षात्रयंपंचनखस्यभागाः हरीतकीसर्जरसःसमांसीभागेकमेकंत्रिवलंशिलाजं घनस्यचत्वारिपुरस्यचै
 कोधूपोदशागः कथितोमुनींद्रैः सर्जरसः राळइति मांसीजलमांसी त्रिवलंत्रिभागं घनःकर्पूरः परंगुग्गुलःसुवर्णमानंसयाज्ञ
 वल्क्यैः जालसूर्यमरीचिस्थंनसरेणूरजः स्मृतं तेषोलिप्तास्ततास्तिन्नोराजसर्षपउच्यते गौरस्तुतेत्रयःषट्तेयवोमध्यस्तुते
 त्रयः रुणालःपंचतेमाषस्तेसुवर्णस्तपोडश पलंसुवर्णाश्चत्वारःपंचवापिप्रकीर्तितं रजतमानमाह देवृणालेस्त्यमाषो ध-

ब्र-रा
९

रणं षोडशैव ते शतमानंतु दशभिर्धरैर्पलमेव तु निष्कस्रवर्णश्चत्वार इति ताम्रमानं माह कार्षिकः नामिकाः पण इति प
लचतुर्थोऽथैव कर्षणोन्मितः कार्षिकः स्तामसंबंधी पणो भवति कर्षसंज्ञश्च निषंदोते षोडशाक्षः कर्षो स्त्रीपलं कर्षचतुष्टयमिति ते
षोडशमाषाः अक्षः हेमाद्रौ नारदः अक्षः सच कर्ष इत्यर्थः धरणस्यैव पुराणे संज्ञांतरं तेषोडशस्या दूरणं पुराणं चैव राजतमिति
मिताक्षरायां स्मृतेः शतमाने पले पर्याये स्रवर्णचतुष्टयसमं तोलितं रूपं राजतो निष्क इत्यर्थः स्रवर्णनिष्कस्तचतुःसोवर्णिको नि
ष्को विज्ञेयस्तप्रमाण इति सच पलसमान एव कोत्र कार्षापण इत्यपेक्षायां देशभेदेन कार्षापणो भिन्न इति आह हेमाद्रौ नारदे का
र्षापणो दक्षिणस्यां दिशि रोप्यः प्रवर्तते पणोर्निबद्धः पूर्वस्यां दिशि षोडशस्यैव पणाः अष्टौ दक्षुः कार्षापणाः पूर्वस्यामित्यर्थः
तावत्तालभ्यं रूपं दक्षिणस्यां स इति हेतुनिर्णये पितामहचरणाः लीलाचर्या वराटकानां दशकद्वयं यत्सा काकिणीताश्च पणा-
श्चतस्रः तेषोडशद्रव्यद्वयावगम्योद्गमेस्तथा षोडशभिश्च निष्कः अथ धान्यमानं भविष्ये पलद्वयं तु प्रसृतं द्विगुणं कुडवं मतं च
तुर्भिः कुडवैः प्रस्थाः प्रस्थाश्चत्वार आदकः आदकैस्ते च तुर्भिश्च द्रोणस्तकथितो बुधैः कुंभो द्रोणद्वयं शूर्पः खारी द्रोणास्त षोडश द्रो
णद्वयस्यैव शूर्प इति संज्ञा पलं च कुडकः प्रस्था आदको द्रोण एव च धान्यमानेषु बोद्धव्याः क्रमशोऽपि चतुर्गुणाः द्रोणैः षोडशभिश्च
विंशत्या कुंभ उच्यते कुंभेस्तदशभिर्बाहो धान्यसंख्या प्रकीर्तिताः विंशत्येव त्रापि द्रोणैरिति संबध्यते तथा च कुंभो द्रोणद्व
यमिति पक्षाद्विंशति द्रोणमितः कुंभ इति पक्षांतरं द्रोणादकयोः परिमाणं रमुक्तं पराशरेण वेदवेदांगविधिप्रैर्धर्मशास्त्रानुपाल-

९

कैः प्रस्थाद्वा विंशति द्रोणमितो द्विप्रस्था आदक इति एतेषां न्यूनाधिकपक्षाणां शक्तिदेशकालाद्यपेक्षया व्यवस्थाज्ञेया अथ
होमद्रव्यमानं सिधांतशेखरे होमद्रव्यप्रमाणानि चक्ष्यंते तु यथाक्रमं कर्षप्रमाणमाज्यं स्थानाधुर्ध्वं च तत्समं ॥ तंदुलानां सु-
क्तिमात्रं पायसं प्रसृतेः समं कर्षमात्राणि भक्ष्याणि लाजा मुष्टिभिर्नामताः अन्नं ग्राससमं ग्राह्यं शाकं ग्रासार्थमात्रकं मूला-
नां तु त्रिभागस्यात्कंदानां मष्टमौ शकः इक्षुः पर्वप्रमाणं स्यादगुलहितयं लता प्रादेशमात्राः समिधो व्रीहीणां चांजलिः समः ति
लसक्तुकणादीनां मृगीमुद्रा प्रमाणतः पत्रपुष्पफलादीनां प्रमाणाहुतिरिष्यते चंद्रश्रीखंडकस्तूरीकुंकुमागरुकदमाः हरिमं
थसमाः प्रोक्ता गुग्गुलुचंदरोपमः हरिमंथश्चणकः आहूनीनामिदं मानं कथितं वेदवेदिभिः स्यात्त्रिमुद्रा मृगीमुद्रा होमसर्वफल
प्रदा मानांतरं शारदातिकलटीकायां पदार्थादर्शं कर्षमात्रमिदं होमैश्च कृत्वा मात्रपयः स्मृतं उक्तानि पंचगव्यानि शुक्तिमात्राणि
साधुभिः तत्समं मधुदुग्धान् ग्रासमात्रमुदाहृतं दधिप्रसृतिमात्रं स्यात् लाजास्युर्मुष्टिसंमिताः पृथुकास्तत्रमाणास्युः सक्त-
वोपितथाविधाः पलाधगुंडमानं च शर्करापितथाविधा ग्रासाद्मात्रमन्नानामिक्षुः पर्वप्रमाणतः एकं स्यात् सत्रपुष्पं च तथा पा
पादिकल्पयेत् मातुलिंगं चतुःखंडं पनसं दशधा कृतम् अष्टधानारिकेलं च चतुर्धा कदलीफलं ॥ त्रिधा कृतं फलं वैलंबं कपित्थं खं
दितं द्विधा व्रीहयो मुष्टिमानास्युर्मुद्रा माषायवास्तथा तंदुलास्युस्तदर्थो शाक्कोद्रवा मुष्टिसंमिताः लवणं शुक्तिमात्रं स्याच्च शि
च्यानेकविंशतिः घृतस्य कार्षिको होमः क्षीरस्य मधुनस्तथा शुक्तिमात्राहुतिर्दध्नः प्रसृतिः पायसस्य च खंडत्रयं तु मूलानां फला

नां संधतः कोष्ठाविंशतीरक्तवर्णकाः परिधिः पीतवर्णोऽस्तपदैः षोडशभिः स्मृतः पदैस्तनवभिः पञ्चादशपदां सकर्णिकं अ
थ द्वादशलिंगोद्भवं प्रागुदीच्यायता रेखायद्भिः शदिप्रकल्पयेत् पदानि द्वादशज्ञानं पञ्चविंशतिरेव च स्वद्वंद्वस्त्रिपदः कोषे
श्रृंगवलाः पदपदैः स्मृताः त्रयोदशपदावली भद्रंतुनवभिः पदैः त्रयोदशपदावापीलिंगमष्टादशं स्मृतं लिंगत्रयस्य पञ्चोत्तुशोभा
कोष्ठाश्चतुर्दश तेषामुपरि पञ्चोत्तुकोष्ठाः समदशैव तु पूजापंक्तिस्तु विज्ञेयोपरितः परिकीर्तिता पूजापञ्चयंतरापञ्चोत्तुकोष्ठाद्वशी
तिसंख्यया परिधिः सच विज्ञेयो मंडलेतरादयोः परिध्यंतरकोष्ठेषु सर्वतोभद्रमालिखेत् विशेषश्चान्विज्ञेयो श्रृंगवलाप
रुपदाभवेत् त्रयोदशपदावली भद्रंतुनवभिः पदैः पञ्चविंशत्पदावापि परिधिः षोडशात्मकः मध्येन वपदं पदां कर्णिकाकेस
रोन्वितं सत्वरजस्तमोवर्णाः परितो मंडलस्य तु त्रयः परिधयः कार्यास्तत्र द्वाराणिकारयेत् सितेन्दुः श्रृंगवलावली नीला
प्रकीर्तिता भद्रं चैवारुणं ज्ञेयं वापीस्याच्छेत्त कर्णिका लिंगानि कृष्णावर्णानि पार्श्वतोद्वादशैव तु परिधिः पीतवर्णः स्यात्कम
लं पञ्चवर्णकं इति सर्वतोभद्रलिंगतो भद्रादिमंडलानि अथ सर्वतोभद्रमंडलविधिरुच्यते शिवव्रतं विना सर्वव्रतो
द्यापनेषु सर्वतोभद्रमंडलं कारयेत् तत्र कारिका बाहुमात्रां यदावेदं कुर्याच्छुद्धमृदाबुधः तद्देद्यां सर्वतोभद्रमंडलं विलिखेत्
तः विलिखेत् सर्वतोभद्रं वेदिकायां तु सुंदरं तत्रैव शिवव्रतं लिंगतो भद्रं लिखेत् तन्मध्ये स्थापयेद्देवान् ब्रह्माद्यां श्वसरे स्वरां
अथ मंडलदेवता प्रारंभः तन्मध्ये ब्रह्माणं ब्रह्मजज्ञानं गौतमो वामदेवो ब्रह्माग्निष्टुप् मध्ये ब्रह्मावाहनं विनियोगः

ॐ ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः करुचोवेन आवः सनुभिया उपमा अस्य विष्टाः सतश्च योनिमसतश्च विवः मोत्रहन्
इहागच्छ इह तिष्ठ पूजां गृहाण मम संमुखः स प्रसन्नो वरदो भव इत्येव प्रकारेण सर्वत्र देवतानां ज्ञेयं ततः उदीचीमात्स्यवायवीप
र्वतं सोमादयो वाद्यंताष्टौ लोकाः स्थापनीयाः १ तत्र आप्यायस्वराद्गणो गौतमः सोमो गायत्री उत्तरे सोमावाहने विनि
योगः ॐ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोमं वृणयन् भवा वाजस्य संगये २ अभित्वा जीगर्तिः शनः शोप ईशानो गायत्री ई
शान्यां ईशानावा अभित्वा देवसविनरीशानं चार्याणां सदावत् भागमीमहे ३ इन्द्रं वोमधुच्छंदा इन्द्रो गायत्री पूर्वं बुद्धावाहने
ॐ इन्द्रं वो विश्वतस्परिह्वामहे जनेभ्यः अस्माकमस्तु केवलः ४ अग्निं दूतं काण्वो मे धानिथिरग्निर्गायत्री आग्नेया अग्न्या
वाह ॐ अग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसं अस्य यज्ञस्य सकृत्तुं ५ यमाय सोमं वैवस्वतो यमो नुष्टुप् दक्षिणे यमाय
ने ॐ यमाय सोमं सनुत यमाय जुहुता हविः यमं हयज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरं कृतः ६ मोषुणो घोरोः कण्वो निरुक्तिर्गायत्री निरु
त्यां निरुत्यावाहने ॐ मोषुणः पशुपरा निरुक्तिर्दुर्हणावधीत् वदीष्टृष्णाया सह ७ तत्वायामिश्रतः शोपो वरुणस्त्रिष्टुप्
पश्चिमे वरुणावा ॐ तत्वायामि ब्रह्मणा वंदमानस्तदाशास्ते ये जमानो हविर्भिः अहेतमानो वरुणो हवो ध्युरुशंसमान आसु
प्रमोषीः ८ वायो शतं वामदेवो वायुरनुष्टुप् वायव्यां वाखावा ॐ वायो शतं हरीणां युवस्व पोष्याणां उत वाते सहस्त्रिणोरय आ
यानुपाजसा ९ वायुसोमयोर्मध्ये अष्टौ न सवः जमया अत्र मे त्रावरुणो वसवस्त्रिष्टुप् वायुसोमयोर्मध्ये वसावा ॐ जमया

अत्रवसवोरतदेवा उराचंतरिस्तेमर्जयंतशक्राः अर्वाकूपयडुरुजयः कृणुध्वंश्रोतादुतस्यजग्मुषोनोअस्य १० आरुद्रासंक्शा
वाश्वएकादशरुद्राजगती सोमेशानयोर्मध्येएकादशरुद्रावाह ७७ आरुद्रासंइदं वतः सजोषसोहिरण्यरथाः सविताय गंतन
इयं वोअसमस्ततिहयतेमतिस्तृणाजेनदिवउत्साउदन्यवे ११ त्यांनुमत्स्यः सांमदो ह्यदशादित्यागायत्री ईशानेन्द्रयोर्मध्येद्वादशा
दित्यावाहने ७८ त्यांनुसत्रियां अवआदित्यान्याचिषामहेसृष्टीकां अग्निष्टये १२ अश्विनावर्तिराहूगणो गौतमोश्विनावु
ष्णिक इन्द्रान्योर्मध्ये अश्विनावाह ७९ अश्विनावर्तिरस्मादागोमदस्माहिरण्यवत् अर्वाग्रथंसमनसानियच्छतं १३ ओमासोम
धुच्छंदाविश्वेदेवागायत्री अग्निग्रमयोर्मध्येविश्वेदेवावाह ८० ओमासश्चर्षणीधृतोविश्वेदेवास आगत दाश्वसोदाशपः
सुतं १४ अभित्यंदेवंगौतमोवामदेवः सप्तयक्षाअष्टी यमनिर्ऋत्योर्मध्येसप्तयक्षावाह ८१ अभित्यंदेवंसवितारमोण्योः क
विक्रतुमर्चामिसत्यसवरंलधामभिप्रियंमतिकविं उर्ध्वायस्यामतिर्भा अदिद्युतस्वीमनिहिरण्यपाणिरमिमीतसृक्तुः क
पासः १५ आयंगोः सार्पराज्ञीसर्पागायत्री निर्ऋतिवरुणयोर्मध्येसर्पावा ८२ आयंगोः पृश्निरक्रमीदसदन्मातरं पुरः पितरं
चप्रचक्ष्वः १६ अप्सरसामैतशक्रयशृंगो गंधर्वाप्सरसोनुष्टुप् वरुणावायोर्मध्येगंधर्वाप्सरसावा ८३ अप्सरसांगंधर्वाणां
मृगाणांचरणेचरन् केशीकेतस्यविहान्सखास्वादुर्मदितमः १७ यदक्रंदोचध्योर्दार्धनमास्कंदस्त्रिष्टुप् ब्रह्मसोमयोर्म
ध्येस्कंदावाहने ८४ यदक्रंदः प्रथमंजायमान उद्यन्तसुद्रादुतवापुरीषात् श्वेनस्यपक्षाहरिणस्यबाहू उपस्तुत्यंमहिजातंते अर्वा

न १८ तत्रैव ऋषभमृषभोवैराजोनंदीश्वरोनुष्टुप् ब्रह्मसोमयोर्मध्येनंदीश्वरावा ८५ ऋषभंमासमानानांसपत्नानांरूपास
हिं हंतारंशत्रूणांकृधिविराजंगोपतिंगवां १९ कद्रुद्रायधारः कण्वः श्रुलोगायत्री तत्रैवश्रुलावाहनेविनियोगः कद्रुद्रायप्रचेत
समीळुष्टुभायतच्यसे वोचेमशंतमंहदे २० कुमारंकुमारोमहाकालस्त्रिष्टुप् तत्रैवमहाकालावाह ८६ कुमारंमातायुवतिः
समुग्धंशुहाविभर्षिनददातिपित्रे अनीकमस्यनमिनज्जनासः पुरः पश्यंतिनिहितमरतौ २१ अदितिर्लोक्यांरुहस्पतिदंक्षो
नुष्टुप् ब्रह्मेशानयोर्मध्ये दक्षावाहने ८७ अदितिर्ह्यजनिष्टदक्षयादुहितातवा ८८ तान्देवाअन्वजायंतभद्राअमृतबंधवः भोद
क्षादिसप्तगणान् २२ तामग्निवर्णीसौभरीदुर्गात्रिष्टुप् ब्रह्मेन्द्रयोर्मध्येदुर्गावाह ८९ तामग्निवर्णीतपसाज्वलंतीवैरोच-
नीकर्मफलेषुनुष्टुप् दुर्गादेवीशरणमहंप्रपद्ये सुतरांसितरसेनमः २३ इदंविष्णुः काण्वोमेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री ब्रह्मेन्द्रयो
र्मध्येविष्णवावाहनेविनि ९० इदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदं समूळहमस्यपांसरे २४ उदीरतामवरशंखः स्वधापित
रस्त्रिष्टुप् ब्रह्मान्योर्मध्येस्वधावा ९१ उदीरतामवरउत्तरासउन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः असुंयईयुरवृकाक्रतुज्ञा
स्तेनोवतुपितरोहवेषु २५ परंमृत्योः संकुशिकोमृत्युरोगास्त्रिष्टुप् ब्रह्मयमयोर्मध्येमृत्युरोगावाहने ९२ परंमृत्योअ-
नुपरेहिपथांयस्तेस्वइतरोदेवयानात् चक्षुष्यतेमृष्वतेतेब्रवीमिमानः प्रजांशरिषोमोनवीरान् २६ गणानांत्वाशौनकोष्ट
त्समदोगणपतिर्जगती ब्रह्मनिर्ऋत्योर्मध्येगणपत्यावाहनेविनियोगः ९३ गणानांत्वागणपतिं हवामहेकविक वीनासुपम

श्रवस्तमं ज्येष्ठराजसं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आनः श्रण्वन्मृतिभिः सीदसादनं २७ शंनोदेवीरां वरीचः सिंधुद्वीप आपो गायत्री ब्र
ह्मवरुणयोर्मध्ये अपावाहने विनियो ॐ शंनोदेवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये शंयोरभिस्तु वन्तुनः २८ मरुतो यस्य राहूग
णो गौतमो मरुतो गायत्री ब्रह्मचार्योर्मध्ये सरुदावाह ॐ मरुतो यस्य हि क्षये पाथादिवो विमहसः स सगोपातमोजनः २९
स्योना पृथिवी काण्वो मेधातिथिर्भूमिर्गायत्री ब्रह्मणः पादमूले कर्णिकाधः पृथिव्यावाहने ॐ स्योना पृथिवि भवतु स्रगानि
वेशनी यच्छानः शर्मसप्रथः ३० इमं मे गंगे सिंधु क्षिप्र्य मे धोगंगा दिनद्योजगती तत्रैव गंगा दिनद्यावाह ॐ इमं मे गंगेय
मुने सरस्वति शतुद्रिस्तोमं स च तापरुण्या असिप्रया मरुद्वे वितस्तयार्जीकी ये शृणु ह्यासुषोमया ३१ धान्तो गौतमो वा
मदेवः सप्तसागरास्तुष्टुप् तत्रैव सप्तसागरावा ॐ धान्तो धान्तो राजन् नितो वरुण नो मुंच यदापो अध्या इति वरुणेति शपा
महेततो वरुण नो मुंच मयि वापो मोषधीर्हि सीरतो विश्वव्यवा भूस्वेतो वरुण नो मुंच ३२ तदुपरि मेरुं नाम मंत्रेण पूजयेत्
मेरवे नमः मेरुमावाहयामि ततो मंडलाद्वहिः सोमादिसंनिधौ आयुधान्यावाहयेत् सोमसमीपे गदां ईशानसमीपे
त्रिशूलं इंद्रसमीपे वज्रं अग्निसमीपे शक्तिं यमसमीपे दंडं निर्वृतिं समीपे स्वर्गं वरुणसमीपे पाशं वायुसमीपे अंकु
शं तद्वाह्योत्तरे गौतमायनं गौतमं आ ॐ ईशान्यां भरद्वाजं पूर्वैश्चामित्रं आग्नेयां कश्यपं दक्षिणे जमदग्निं नैर्ऋ
त्यां वसिष्ठं पश्चिमे अत्रिं वायव्यां अरुंधतीं तद्वाह्ये पूर्वादि क्रमेण ऐंद्रीं कीमारीं ब्राह्मीं वाराहीं चामुंडां वैष्णवीं मा

हेश्वरीं वैनायकीं इत्यष्टौ शक्तीः ८ प्रतिष्ठाप्य प्रत्येकं सहवा पूजयेत् इति मंडलदेवताः अथ लक्षपूज नोद्यापनविधि
रुच्यते अद्येत्यादि पूर्वोच्चरित एवंगुणविशेषण विशिष्टायां पुण्यतिथौ मया कृतस्य अमुकदेवता प्रीत्यर्थं लक्ष संख्या
युक्तपूजनकर्मणः सांगता सिध्यर्थं तदुद्यापनं करिष्ये तदंगत्वेन स्वस्तिवाचनं आचार्यवरणं च करिष्ये तत्रादौ निर्विघ्नता
सिध्यर्थं गणपतिपूजनं करिष्ये अस्य लक्षपूजनोद्यापनकर्मणः पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु अस्तु पुण्याहं एवं स्वस्ति भवन्तो ब्रु
वन्तु आयुष्मते स्वस्ति ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ऋध्यतां श्रीरस्ति ति भवन्तो ब्रुवन्तु अस्तु श्रीः श्रीलक्ष्मी नारायणौ प्रीयेतां
तत्र गोत्रनामोच्चारणपूर्वकं अमुकगोत्रं अमुकशर्मा अहं यजमानः अमुकगोत्रं अमुकशर्माणं स्वशास्त्राध्यायिनं ब्राह्मणं
अस्मिन् लक्षपूजनोद्यापनारव्ये कर्मणि आचार्यत्वा महं वृणो आचार्यत्वेन वृत्तोस्मियथा ज्ञानेन कर्म करिष्यामि आचार्य
स्तु यथा स्वर्गेशांकादीनां हृहस्पतिः तथा त्वं मम यज्ञेस्मिन्नाचार्यो भवस्रवत गंधादिना आचार्यपूजनं तथैव ब्रह्माणं हृणु
यात् यथा चतुर्गुरो ब्रह्मा स्वर्गलोकोपिता महः तथा त्वं मम यज्ञेस्मिन् ब्रह्मा भवद्भिजोत्तम अस्य यागस्य निष्पत्तौ आचार्यः आचम्य प्राणा
नायस्य अमुककर्म करिष्ये कर्माधिकारार्थं आत्मनः शुद्ध्यर्थं च पुरुषसूक्तजपमहं करिष्ये पृथ्वीत्यस्य मंत्रस्य मेरु
पृष्ठं ऋषिः कुर्मदेवता सजलं छंदः आसनोपवेशने विनियोगः पृथ्वीत्यस्य धृतालोका पुरुषसूक्तजपांते कलशपूजनं
सर्वतोभद्रैर्लिंगतोभद्रैवा ब्रह्मादीनां वाह्यपूजयेत् ततः मूर्तीं अग्न्युत्तारणं अस्यां मूर्तीं अवधातादिदोषपरिहारार्थं अ

सुत्तरणंदेवतासान्निध्यार्थं प्राणप्रतिष्ठां च करिष्ये अग्निः सप्तमिति सूक्तं अग्निपदरहितं सहितं च पठेत् अग्निः
सप्तमिति वाजं भरंदत्ताय अग्निर्वीरं श्रुत्यं कर्मनिष्ठां अग्नीरोदसी विचरत्समजन्मनिर्गरीं वीरकुक्षिं पुरंधिं अग्नेरप्रसः समिदस्तमद्रा अ
ग्निर्महीरोदसी आविवेश अग्निरेकं चोदयत्समत्सग्निर्वाणिदयते पुरुणि अग्निर्हत्सं जरतः कर्णमावाग्निर्द्वा निरदहज्जरुयं
अग्निरत्रिंशं उरुष्यदंतरग्निर्नृमेधं प्रजयास्तुजत्सं अग्निर्दाद्रविणं वीरपेशा अग्निर्कर्षिष्यः सहस्रासनोति अग्निर्दिविहज्यमातता
नाग्नेर्धोमानि विभृता पुरुत्रा अग्निमुक्थ्यैर्ऋषयो विह्वयंते धिनरो यामनिवाधितासः अग्निं वयो अंतरिक्षे पतंतोऽग्निः सहस्राप
रियातिगोनां अग्निं विशाईकते मानुषीर्या अग्निं मनुषो न दुषो विजाताः अग्निर्गोधवीं पश्यामृतस्याग्नेर्गव्यं तिघृतं आनिषत्ता अ
ग्नये ब्रह्मन् भवस्तत्क्षरग्निं महामवोचामास वृत्तिं अग्ने प्रावज रितारं यविष्ठाग्ने महिद्रविणमायजस्व इति अग्न्युत्तरणं
अथ षोडशोपचारपूजनं सहस्रशीर्षेत्वा वाहनं पुरुष एवेदमित्यासनं एतावानस्येति पाद्यं त्रिषादूर्ध्व इत्यर्घ्यं तस्माद्दिश
जेत्याचमनीयं यत्पुरुषेणेति स्नानं तं यज्ञमिति वस्त्रं तस्माद्यज्ञादित्युपवीतं तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतं च इति गंधं तस्मादश्वेति
पुषं यत्पुरुषं च दधुरिति धूपं ब्राह्मणोऽस्येति दीपं चंद्रमामनस इति नेत्रेण नाभ्या आसीदिति प्रदक्षिणाः सप्तास्येति नमस्कारा
न् यज्ञेन यज्ञमिति मुं त्रपुष्पांजलिं इति षोडशोपचारपूजा व्रीह्यादिधान्ययवतिलैः त्रिकूटं कृत्वा तत्र महीद्यौरित्यादिना अन्नं
कलशं संस्थाप्य कलशोपरि उपपात्रं संस्थाप्य तस्योपरि च्यवनमंत्रेण उमया सह च्यवनं चो विष्णुमंत्रेण लक्ष्म्या सह विष्णुं सिद्धि

बुद्धिः सहितं गणेशं अथ वापत्या सहितं सूर्यं राभवा नीतं तन्मंत्रेण आवाह्य शिवस्य दक्षिणे लक्ष्म्या सह विष्णुं आवाहयेत् शिवस्य उ
त्तरे सावित्र्या सह ब्रह्माणं एवं विष्णवादीनामपि देवे प्राणप्रतिष्ठां कृत्वा अस्वमी प्राणप्रतिष्ठा मंत्रस्य ब्रह्म विष्णु महेश्वरा
ऋषयः ऋग्यजुः सामाथर्वाणि च्छंदांसि क्रियाभयवपुः प्राणारव्या देवता आंबीजं द्वांशक्तिः कौंकीलकं अस्यां मूर्तौ प्राणप्र
तिष्ठापने विनि योः ॐ आं द्रीं कौं अं यं रं लं वं शं षं सं हं लं क्षं अः कौं द्रीं आं हं सः सो हं अस्यां मूर्तौ प्राण इह प्राणाः तिष्ठंतुः पुनः
अस्यां मूर्तौ जीव इह स्थिताः पुनः ० अस्यां मूर्तौ सर्वेन्द्रियाणि वाङ्मनस्तक्चक्षुश्श्रोत्रजिह्वा घ्राण पाणि पाद पायूपस्थानीहा
गल्यस्त्वस्ति सुखं चरं तिष्ठंतु स्वाहा असुनीते पुनरस्मात् स्वस्ति गर्भाधानादि पंचदश संस्कार सिद्धार्थं पंचदश प्राणवाच त्तिकरि
ष्ये रक्तांबोधिस्थपोतो ह्यसदरुणसरोजाधिरूढा कराक्षैः पाशां कोदडमिच्छुः द्रवगुणमयचाप्यं कुशं पंचबाणान् विष्वाणा
सूक्तपालं त्रिनयनलसितापीनवक्षोरुहाद्व्यादेवी बालार्कवर्णा भवतु स्वकरी प्राणशक्तिः परानः षोडशोपचारैः पंचामूर्तेश्च
वैदिकमंत्रैः पुराणोक्तमंत्रैः संपूज्य रात्रौ जागरणं कुर्यात् श्रातः नित्यकृतं विधाय तस्य लक्षपूजनस्य वाचनं चरितस्य
सांगता सिद्ध्यर्थं पूजनदशांशेन तिलयवव्रीहिभिः पायसादिभिर्वा होमं करिष्ये होमस्तवे दोक्तेन मूलमंत्रेण पौराणोक्ते
न वा कुर्यात् अथाग्निमुखं आचम्य तिथ्यादिसंकीर्त्य एवं गुणविशेषणविशिष्टायां पुण्यतिथौ अमुककर्मगतया
विहितं अमुकहवनमहं करिष्ये शुद्धसुदाई शान्यामारभ्य उदकसंस्थं चतुरंगुलं नतं चतुर्दिक्षु मिलितं कृत्वा हिसस

त्यंगुलं परिधिकं फलितमष्टादशांगुलविस्तृतं होमानुसारेण तदधिकं वानतु ततो न्यूनं मध्येन तं स्थंडिलं कुर्यात् तदंगं स्थंडिले उल्ले-
पन उल्लेखनाग्निप्रतिष्ठापनं करिष्ये गोमयादिलिप्ते शङ्खदेशे स्थंडिलं कुर्यात् स्थंडिलं तद्गोमयेन प्रदक्षिणमुपलप्य दक्षिणेष्टौ
उदीच्यां देवतीच्यां चतुः प्राच्यामर्धमित्यंगुलानित्यक्त्वा दक्षिणोपक्रमामुदकसंस्थां प्रादेशमात्रमेकां लेखां तस्यादक्षिणोत्तये
प्रागायते पूर्वरेखायाः असंस्पृष्टप्रादेशसंस्थमिने हेलेरेवेलिखितानयोर्मध्ये परस्परमसंस्पृष्टा उदकसंस्थाः प्रागायताः प्रादे-
शसंमितास्ति स्म इति पदलेखायज्ञियशकलमूलेन दक्षिणहस्ते नोल्लिख्य लेखासुतच्छकलमुदगधनिधाय स्थंडिलमद्भिरभ्यु-
क्ष्य शकलमाग्नेय्यां निरस्य पाणिप्रक्षाल्य वाग्यतो भवेत् तैजसादिपात्रे पिधानसहितमग्निमानीय स्थंडिलादाग्नेय्यादि-
शिनिधाय जुष्टोदमूना आत्रेयो वसुश्रुतोऽग्निस्त्रिष्टुप् अग्न्यावाहने ॐ जुष्टोदमूना अतिथिर्दुरोण इमन्नो यज्ञमुपयाहि
विद्वान् विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्याभ्यनूयतामाभराभोजनानि एह्यग्र इत्यस्य मंत्रस्य राहूगणो गौतमऋषिः अग्निर्देवता
त्रिष्टुप् छंदः अग्न्यावाहने विनियोगः ॐ एह्यग्र इह होता निषीदादभ्यः सपुरेता भवानः अवतंतारोदसी विश्वमिन्ने यजामहे-
सौमनसाय देवान् इत्यक्षतैरावाह्य आच्छादनं दूरीकृत्य समस्तव्याहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिः प्रजापतिर्देवता अग्निप्रति-
ष्ठापने विनियोगः ॐ भूर्भुवः स्वरोमित्यग्निप्रतिष्ठाप्य चत्वारिंशं गां गौतमो वामदेवोऽग्निस्त्रिष्टुप् अग्निमूर्तिध्याने विनि-
योगः ॐ चत्वारिंशं गां त्रयोऽस्य पादाद्देशीर्षे सप्तहस्ता सोऽस्य त्रिधा बद्धो दृष भो रोरवीर्ति महो देवो मर्त्यो आविवेश

सप्तहस्तश्चतुःशृंगः सप्तजिह्वो द्विशीर्षकः त्रिपादसन्नवदनः सखासीनः शक्तिस्मिन्तः स्वाहांतु दक्षिणे पार्श्वे देवी वामे स्वधांतथा
विभ्रदक्षिणहस्ते स्तुतशक्तिमन्तं स्तुतं चक्रं तोमरं च जननं वामे र्धतपात्रं च धारयन् आत्माग्निमुखमासीन एव रूपो हुताशनः एष हि
देवः प्रदिशो नु सर्वाः पूर्वा हि जातः स उगर्भो अंतः स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखः स्तिष्ठति विश्वतो मुखः अग्नेवै
श्वानरशोऽदित्यगोत्रमेष ध्वजप्राङ्मुखः स्वममसंमुखो वरदो भव तदंगमन्वाधानं करिष्ये आचम्य प्राणानायम्य देवतापरिग्र-
हार्थं अस्मिन्नन्वाहिने गौ जानवे देस मग्निमिध्मेन प्रजापतिं प्रजापतिं चाधारदेवते आज्येन अग्नीषोमौ चक्षुषी आज्येनात्र प्र-
धानदेवताः अमुकहोमद्रव्येण ग्रह्याद्यावाहितदेवताश्च नामभवेण एकैकया ज्याहुत्यायक्ष्ये शेषेण स्विष्टकृतमग्निमिध्मसंज्ञ-
हनेन रुद्रं अयासमग्निं देवान् विष्णुं अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं च एताः प्रायश्चित्तदेवताः आज्यद्रव्येण ज्ञाता ज्ञानदोषपरिहारा-
र्थं त्रिवारमग्निं स कृतमस्तु आज्येन अंगदेवताः प्रधानदेवताः सर्वाः सन्निहिताः संतु एवं संपोषांगेन कर्मणा समिद्धिः सद्यो य-
क्ष्ये व्याहृतीनां प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्वायुः सूर्यः प्रजापतिर्देवताः गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् हलश्छंदसि अन्वाधानसमिद्धौ मे-
विनियोगः ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा प्रजापतय इदं परिसमूहनं ३ इध्मवर्हिषोश्च सन्नहनं अग्नेः षोडशभिर्दभिः प्राच्यादिषु प-
रिस्तृतिः परिस्तरणं पर्युक्षणं पवित्रकरणं पात्रासादनं चरुस्थालीप्रोक्षिण्योर्दर्वीक्षुवो प्रणीता आज्यपात्रे इध्मावर्हिषि ए-
तानासादयामि प्रोक्षणीपात्रमुत्तानं कृत्वा प्रादेशमात्रे हे पवित्रे निधाय अद्भिः पूरयित्वा गंधपुष्पाक्षतान्निसिष्य अंगुष्ठौ

पकनिष्ठिकाभ्यां उदगग्रेष्ठयकपवित्रेष्टुत्वाऽपस्त्रिरूप पात्राण्युत्तानानि कृत्वा इध्मं च विस्त्रय्य सर्वाणि पात्राणि त्रिःशोक्षेत्
ताभापः किंचित्कमंडलौ क्षिपेदित्येके प्रणीता पात्रमग्रेः प्रत्यङ्मुनिधाय तत्र पवित्रे निधाय उदकेन पूरयित्वा गंधपुष्पाक्षतानि क्षि-
प्य अस्मिन्कर्मणि ब्रह्मत्वेन त्वामहं वृणे पाणिना पाणिं स्पृष्ट्वा ततो ब्रह्माह नोस्मि इत्युक्त्वा आचम्याग्नेर्दक्षिणतस्तिष्ठन् ततो ब्र-
ह्मणे इदमासनं निरस्तः परावक्तुः इदमहमर्वावसोः सदने सीदामि ॐ ब्रह्मन्तपः प्रणो व्यामि ब्रह्मस्मि ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशि-
ष्यते ब्रह्मस्मते यज्ञंगोपायसयज्ञं पाहिसयज्ञं पतिं पाहिसमां पाहि ॐ भूर्भुवः स्वर्गं ब्रह्मस्मि प्रसूतः ॐ प्रणय यदि ब्रह्मान भ-
वेत्तदा स्वयं मे वतत् प्रणीता पात्रं नासिका समीपं नीत्वा उत्तरतो ग्रे निधाय अन्येर्दर्मैराच्छादयेत् तत्पवित्रं आज्यपात्रे निधाय
ततोपरि स्तरणाद्बहिर्दक्षिणतो गंगारानपो ह्यनदुपरि आज्यपात्रं निधाय विलीनाज्यं निक्षिप्य वामहस्ते दर्भाग्रं हयं धृत्वा एकै-
वोल्मुकेनावज्ज्वल्य दर्भाग्रं हयं निक्षिप्य उल्मुकेन प्रधानद्रव्यं सहितं त्रिभिः पर्यग्निकृत्वा उल्मुकेन निरस्यांगारानग्नौ क्षिपेत् ॐ
गुष्टोपकनिष्ठिकाभ्यां पवित्रे गृहीत्वा सवितुस्त्विति मंत्रस्य हिरण्यगर्भस्तूपक्रुषिः सविता देवता पुर उष्णिक् छंदः आज्यस्यो-
त्सवने विनियोगः ॐ सवितुस्त्वा प्रसव उत्सुनाम्य छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः प्रागुत्सुनाति सकृन्मंत्रेण हि स्तृष्णी-
ते पवित्रे अग्निः प्रोक्ष्य अग्नौ प्रहरेत् स्कंदाय स्वाहा स्कंदायेंदं नमः तत आत्मनो ग्रतो भूमिं प्रोक्ष्य तत्र बर्हिः सन्नहनी रज्जुमु-
दगग्रां प्रसार्य ततो बर्हिः स्तरणं तदुपरि आज्यपात्रं निधाय कुशात् रुक् सुवोच दक्षिणहस्ते वामहस्ते च गृहीत्वा अग्नौ

प्रताप्य दर्भा निधाय रुक्वं वामहस्ते गृहीत्वा रुक्वविलं दर्भाग्रेण त्रिःसंमृज्य तथैव सुवपृष्टं दर्भाग्रेण आत्माभिः सुवंत्रिः संमृज्य
कुशमूलेन पृष्ठादारभ्य विलपर्यंतं त्रिःसंमृज्य प्रोक्ष्य प्रताप्य घृतादुत्तरतः स्थापयेत् पुनस्तथैव सुवंत्रिः संमृज्य प्रोक्ष्य प्रताप्य
सुवोत्तरतः स्थापयेत् दर्भान्संमृज्य अग्नौ प्रहरेत् सुवेणाज्यं गृहीत्वा होमद्रव्यमभिधाय उदगुद्वास्य अग्न्याज्ययोर्मध्येन
नीत्वा आज्यादक्षिणतो बर्हिषांतरमासाद्य तन्मध्ये एकपात्रं निधाय अग्निमलंकृत्वा ॐ विश्वानि न इत्यनयोर्वसुभ्यो
ग्निस्त्रिष्टुप् द्वाभ्यामर्चने अंत्योपस्थाने विनियोगः ॐ विश्वानि नो दुर्गाहा जातवेदः सिंधुं ननावा दुरिताति पर्वि अग्ने अत्रि वन्त
मसागृणानो ३ स्माकं वो ध्यवितानूनां यस्ताह दाकीरिणामन्यमानो मर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि जातवेदो यशो अस्माक धेहि म
जाभिरग्ने अमृतत्वमभ्यां यस्मै त्वं सकृत्ते जातवेद उलोक मग्ने कृणवस्योनं अश्विनं सपुत्रिणं वीरवंतं गोमंतं रयिनं शतं स्वस्ति
अष्टदिक्षु गंधपुष्पादिभिरायननं आत्मानं चालंकृत्य एकयोयस्थाप्य ततो पाणिना इध्ममादाय त्रिरभिधाय अयंत इध्मे
त्यस्य मंत्रस्य वामदेव क्रुषिः जातवेदो ग्निर्देवता त्रिष्टुप् छंदः इध्महवने विनियोगः ॐ अयंत इध्म आत्मा जातवेदस्तेने ध्यस्व
वर्धस्व चैव वर्धयन्वास्मात्प्रजयापसुभिर्ब्रह्मवर्चसे नान्नाद्येन समेधय स्वाहा अग्नये जातवेदसे इदं नमः म रुक्वेणाज्यं गृहीत्वा
वायव्यां दिशि मारभ्य आग्निदिक्षु पर्यंतं आज्यधारां जुहुयात् प्रजापतये मनसा ध्यायन् स्वाहेति जुहुयात् स्वाहेति मुखेन स्पृ-
त्वा तथैव निर्ऋतिदिशि मारभ्य ईशानदिशि पर्यंतं जुहुयात् उभयत्र प्रजापतय इदं उत्तरे अग्नये स्वाहा अग्नय इदं दक्षि-

णैसोमायस्वाहा सोमायेदं॥ अथ प्रधानहोमं कुर्यात् ब्रह्मादिदेवतानाममंत्रेण एकैकया ज्याहुत्या ब्रह्मणे सोमाय ईशानाय
स्वा रुद्राय स्वा अग्नये स्वा यमाय निर्ऋतये वरुणाय वायवे अश्वे वसुभ्यः एकादशरुद्रेभ्यः द्वादशादित्ये अश्विभ्यो
विश्वेभ्यो देवे सप्तयक्षेभ्यः भूतनागेभ्यः गंधर्वाप्सरोग्रभ्यः स्कंदाय नंदीश्वराय श्रुताय महाकालाय दक्षादिसप्तगणे दुर्गायै वि
ष्णवे स्वधाये मृत्युरोगाभ्यां गणपतये अद्भ्यः मरुद्भ्यः पृथिव्यै गंगादिनदीभ्यः सप्तसागरेभ्यः मेरवे स्वाहा गदा
यै त्रिशूलाय वज्राय शक्तये दंडाय खड्गाय पाशाय अंशुशाय गौतमाय भरहा विश्वामित्राय कश्यपाय जम
दग्नये वसिष्ठाय अत्रये अरुंधत्यै ऐंङो कौमार्यै ब्राह्मणे वाराह्यै चामुंडायै वैष्णव्यै माहेश्वर्यै वैनायक्यै स्वाहा
तं अथ स्विष्टकृद्दोमः यदस्य कर्मणोऽत्यस्य मंत्रस्य हिरण्यगर्भऋषिः अग्निर्देवता अतिधृतिच्छंदः स्विष्टकृद्दोमे विनियो
गः ॐ यदस्य कर्मणोऽत्यरीरिचं यद्वान्यूनमिहाकरं अग्निष्टस्विष्टकृद्दिद्वान्सर्वस्विष्टं कृद्दुतं करोतु मे अग्नये स्विष्टकृते कृद्दुतं
ते सर्वप्रायश्चित्ताहुतीनां कामानां समर्धयित्री सर्वान्नः कामान्समर्धयः स्वाहा अग्नये स्विष्टकृत इदं त्रिसंधानं रुद्राय पशुपत
ये स्वाहा पशुपते रुद्रायेदं अपउपस्पृष्ट्वा स्तुवेण प्रायश्चित्ताज्याहुतीः सप्तनुहुयात् तत्र मंत्रः अयाश्चेत्यस्य मंत्रस्य विमद
ऋ अया ऋग्निर्देवता पंक्तिच्छंदः सर्वप्रायश्चित्ताज्यहोमे विनि ॐ अयाश्चान्नस्य नमिशास्तीश्वसत्यमित्तमया असि अया
सावयसाकृतोयासन् हव्यमूहिषेयानो धेहि मे पजं स्वाहा अयसे प्रयइदं अतो देवा इति ह्योः काण्वो मेधातिथिर्ऋषि आद्या देवा

देवताः द्वितीया विष्णुर्देवता गायत्रीछंदः प्रायश्चित्ताज्याहुतिहोमे विनियोगः अतो देवा अवंतु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे पृथिव्याः
सप्तधामभिः स्वाहा देवेभ्य इदं इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निरधेपदं समूहं मस्य पांसरे स्वाहा विष्णव इदं अस्तसमस्तव्याहुतीनां
विश्वामित्रजमदग्निभरहाजभृगवऋषयः अग्निवायुः सूर्यप्रजापतयो देवताः गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्बृहत्यश्छंदांसि सर्वप्राय
श्चित्ताज्यहोमे वि ॐ भूः स्वाहा अग्नय इदं भुवः स्वाहा वायव इदं स्वः स्वाहा सूर्यायेदं ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा प्रजापतय इ
दं ततो ब्रह्माकर्तारं परीत्याग्नेर्वय्यदेशोतिष्ठन्नेता एव सप्ताहुतीर्जुहुयात् त्यागः यजमानः अत्र कुर्यात् अनाज्ञानमिति
मंत्रद्वयस्य हिरण्यगर्भऋषिः अग्निर्देवता त्रिष्टुप्छंदः ज्ञाताज्ञातदोषपरिहारार्थं प्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोगः ॐ अनाज्ञा
तं यदाज्ञातं यज्ञस्य क्रियते मिथु अग्नेन तदस्य कल्पयत्वः हि वेत्ययथा तथः स्वाहा अग्नय इदं ॐ पुरुषसंमितो यज्ञो यज्ञः पुरुष
संमितः अग्नेन तदस्य कल्पयत्वः हि वेत्ययथा तथः स्वाहा अग्नय इदं यत्पाकत्रेत्यस्य मंत्रस्य आपत्स्त्रितऋषिः अग्निर्देवता
त्रिष्टुप्छंदः न्यूनातिरिक्तदोषपरिहारार्थं प्रायश्चित्ताज्यहोमे वि ॐ यत्पाकत्रामनसा दीनदक्षानयज्ञस्य मन्वते मर्त्यासः अ
ग्निष्टद्धोता क्रतुविदिजानन्यजिष्ठो देवां क्रतुशोयजानि स्वाहा अग्नय इदं यद्दोदेवा इत्यस्य अभितपाऋषिः परुतो देवता त्रि
ष्टुप्छंदः मंत्रविपर्यासादिनिमित्तक प्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोगः ॐ यद्दोदेवा अतिपातयानिवाचाचप्रयुती देवहव्यं न अ
रायो जस्मा अभि दुष्टुनायते न्यत्रास्मिन्नरुतस्तनिधेत न स्वाहा मरुद्भ्य इदं पूजास्विष्टं न वाहुत्या बलिं पूर्णाहुतिं चरेत् श्रेयः सं

पाद्यदानं च अभिषेको विसर्जनं पूर्णाहुतिमुत्तमाहुतिं जुहोति सर्ववैष्णवाहुतिः सर्वमेवाप्नोति अथोदयवैष्णवाहुतिः अस्या
मेवप्रतिष्ठति इदमग्नये वैश्वानराय शतक्रवे सप्तवते अद्वाभ्यनमम वसो धीरां कुर्यात् धामंते वामदेव आपोजगती पूर्ण
हुतिहोमे विनियोगः धामंते विश्वं भुवनमधिष्ठितमंतः समुद्रे हृद्यांतरायुषि अपामनीके समीपेय आपृतस्तमश्याममधुमंतं
तर्जिमे स्वा० अद्वा इदं बर्हिषि पूर्णपात्रं निनयेत् पूर्णमसि पूर्णमेभूयाः स्रुपूर्णमसि स्रुपूर्णमेभूयाः सदसि सन्नेभूयाः सर्वमसि
सर्वमेभूयाः अक्षितिर्गसि मामेक्षेष्टाः प्राच्यां दिशि देवा क्रुत्विजो मार्जयन्तां दक्षिणस्यां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यां
दिशि ग्रहाः पशवो मार्जयन्तां उदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्तां उर्ध्वां दिशि यज्ञः संवत्सरः प्रजापतयो मा
र्जयन्तां आपो अस्मानित्यस्य देवश्च वा आपस्त्रिष्टुप् मार्जने विनियोगः ॐ आपो अस्मान्मातरः शंभयन्तु घृतेन नो घृतघ्नः पुन
तु विश्वं हि प्रिप्रवहन्ति देवीरुदिताभ्यः श्रुचिरा पुन एमि इदमापः प्रवहत यत् किंच दुरितं मयि यद्वा ह मभिदुद्रोह यद्वा शोष उ
ताचुतं कृमिन्यान् आप ओषधयः संतु इत्येतैर्मन्त्रैर्मार्जनं कृत्वा दुर्मित्रास्तस्मै संतु योस्मान्नेष्टियं च वयं हिष्मः तंहवी
ति निर्ऋतिदेशे कुशाग्रैरपः क्षिपेत् माहं प्रजां परासि चंयानः सयावरीस्थन समुद्रे वो निनयानः संपायो अपीय शान्तिः सु
ष्टिस्तृष्टिश्चास्त आग्नेय्याभिमुखस्तिष्ठन् अग्निपूजनं विश्वानि नो दुर्गहा जातवे० अग्न्योपस्थानं जप्त्वा अग्नेन य
रूपथाराये अस्मान् विश्वानि देवो वसुना निविहान् युयोध्य१ स्रज्जुहुराणमनोभूयिष्ठां तेन मउक्तिं विधेम यो धानो अस्य

अस्य वचसो यविष्ठमं हिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः पीयति त्वो अनुत्तो गृणाति वंदारुस्ते त्वं वंदे अग्ने नमस्कारः मानस्तोकेति
मंत्रस्य कुत्सक्रषिः रुद्रो देवता जगती छंदः विभूतिग्रहणे विनियोगः ॐ मानस्तोके तनये मान आयो मानो गोषु मानो
अश्वेषु शरिषः वीरान्मानो रुद्रभामितो वधीर्हविष्मंतः सदमिता हवामहे न्यायुषं जमदग्नेरितिललाटे कश्यपस्य न्यायुष
मितिकंठे अगस्त्यस्य न्यायुषमिति नाभौ यद्वेवानां न्यायुषमिति दक्षिणस्कंधे तन्मे अस्तु न्यायुषमिति वामस्कंधे सर्वम
स्तु शतायुषमिति शिरसि इति विभूतिधारणं परिस्तरणान्युत्तरे विस्तृजेत् परिसमुह्य पर्युह्य ॐ च मे स्वरश्च मे यज्ञो
पचते नमश्च यत्ते न्यूनं तस्मै त उपयत्तेति रिक्तं तस्मै तेनमः स्वस्तिश्च द्वां मे धाय शः प्रजां विद्यां बुद्धिं श्रियं बलं आयुष्यते ज-
आरोग्यं देहि मे हव्यवाहन यस्य स्मृत्या च नामोत्थ्यात पोयज्ञक्रियादिषु न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे नमश्च्युतं प्रमादात्कु
र्वतां कर्म प्रच्यवेता ध्वरेषु यत् स्मरणा देवतद्दिष्णोः संपूर्णस्यादिति श्रुतिः अनेन कर्मणा श्री परमेश्वरः प्रीयताम् गच्छग
च्छस्तरश्च स्वस्थाने परमेश्वर यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्र गच्छहुताशन होमं संपाद्य उत्तरपूजां कृत्वा आचार्यं संपूज्य गा
दद्यात् यज्ञसाधनभूताया विश्वस्याधौ घनाशिनी विश्वरूपधरो देवः प्रीयताम नयागवा ब्राह्मणभोजनं संकल्प्य
यांतु देवगणाः सर्वे पूजामादाय पार्थिवीं इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थं पुनरागमनाय च इति अग्निमुखः अथ मुद्रालक्षणम्
हेमाद्रौ संमुखी कृत्य हस्तौ द्वौ किंचित्संकुचितांगुली मुकुली तु समाख्याता पंकजप्रसूतैव सा पूर्वोक्ता मुकुली याच प्रादे-

अ.रा.
१९

शयोनिः सृतांगुलिः व्याकोशमुद्रा मुकुलापद्यमुद्रां प्रदर्शयेत् अंगुष्ठौ कुंचितां तौ तु स्वकीयांगुलिचेष्टितौ उच्चोवाभिमुखो-
हस्तौ योजयित्वा तु निष्ठुरा तर्जन्यौ कुंचिते कृत्वा तथैव च कनीयसी अधोमुखी दृष्टनखास्थिता मध्ये करस्य तु चतस्रश्चो-
त्थिताः पृष्ठे अंगुष्ठावेकतः कुरु नालं व्यवस्थितौ द्वौ तु व्योममुद्रा प्रकीर्तिता तत्रांतरे सर्वदेवता पूजनसाधारण्येन षण्मुद्रा उच्य-
ते देवताननसंतुष्टा सर्वदा संमुखी भवेत् अंगुष्ठौ निक्षिपेत्सेयं मुद्रा त्वावाहनीमता संग्रथ्य निक्षिपेत्सेयं मुद्रा त्वावाहनीम-
ता अधोमुखी त्रियं चेत्यास्थापनी मुद्रिकामता उच्छ्रिता बुच्छ्रितौ कुर्यात्संमुखी करणी भवेत् प्रसृतांगुलिकौ हस्तौ
मिथः श्लिष्टौ तु संमुखौ कुर्यात्सहृदयं सेयं मुद्रा प्रार्थनसंज्ञिका इत्येवं सर्वदेवानां पूजने षट्प्रदर्शयेत् शिवपूजने लिंग-
मुद्रा उच्छ्रितं दक्षिणांगुष्ठं वामांगुष्ठेन बंधयेत् वामांगुली दक्षिणाभिरंगुलीभिश्च वेष्टयेत् लिंगमुद्रेति विख्याता शिवसा-
न्निध्यकारिणी श्रीकामः शीर्ष्णिकुर्वीत राज्यकामस्तत्रयोः मुखे त्वन्नाद्यकामस्तु ग्रीवायां रोगशान्तिरुत् हृदये सर्वकामी
च ज्ञानार्थिनाभि मंडलं राज्यकामस्तु गुह्ये च राक्षकामस्तु पादयोः रामपूजने सप्तदशमुद्राः तथा च रामार्चनचंद्रिका
यां अगस्त्यः आवाहनीस्थापनी च संनिधिकरणी तथा सुसंनिरोधिनी मुद्रा संमुखी करणी तथा संकली करणी चैव महा-
मुद्रा तथैव च शंखचक्रगदापद्मे तु कौस्तुभगारुडाः श्रीवत्सवनमाले च योनिमुद्रां प्रदर्शयेत् एताभिः सप्तदशभिर्मुद्रा-
भिस्तु विचक्षणः यो राममर्चयेन्नित्यं मोदयेत् स करेश्वरं द्रावयेदपि विप्रं दत्ततः प्रार्थितमाप्नुयात् मूलाधाराद्वादशां तमा

१९

नीतः कुसुमांजलिः त्रिस्थानगततेजोभिर्विनीतः प्रतिमादिषु आवाहनी च मुद्रास्याद्देवार्चनविधौ मुने एषे वाधो मुखी मुद्रास्था-
पने शस्यते पुनः उन्नतांगुष्ठयोगेन मुष्टीकृतकरद्वयं सन्निधी करणी मुद्रा देवार्चनविधौ मुने अंगुष्ठगर्भिणी सैव मुद्रास्यात्सं-
निरोधिनी उत्तानमुष्टी युगला संमुखी करणीमता अंगैरेवांगविन्यासः संकली करणी भवेत् अन्योन्यांगुष्ठसंलग्नविस्ता-
रितकरद्वयं महामुद्रेयमारख्याता नूनाधिकसमापनी कनिष्ठानामिका मध्यांतस्थांगुष्ठान्तदग्रतः गोपितांगुष्ठमूलेन सन्नधा-
मुकुलीकृता करद्वयेन मुद्रास्याच्छंखवारव्येयं सरार्चने अन्योन्याभिमुखस्पर्शव्यत्ययेन तु वेष्टयेत् अंगुलीभिः प्रयत्नेन मंडली-
करणं मुने चक्रमुद्रेयमारख्याता गदा मुद्रा ततः परं अन्योन्याभिमुखश्चिष्टा ततः कौस्तुभसंज्ञिका कनिष्ठेन्योन्यसंलग्ने भिमु-
खं हि परस्परं वामस्य तर्जनी मध्ये मध्यानामिकयोरपि वामनामिकसंस्तृष्टा तर्जनी मध्यशोभिता पर्यायेणानतांगुष्ठद्वयी कौ-
स्तुभलक्षणा कनिष्ठान्योन्यसंलग्नविपरीतं तु योनिनितः अधस्तात्पितांगुष्ठा मुद्रा गरुडसंज्ञिता तर्जन्यंगुष्ठमध्यस्थाम-
ध्यगानामिका द्वयी कनिष्ठानामिका मध्यतर्जन्यग्रकरद्वयी मुने श्रीवत्समुद्रेयं वनमाला भवेत्ततः कनिष्ठानामिका मध्यामु-
ष्टीरुन्नततर्जनी परिष्ठांता शिरस्युच्चैस्तर्जनीभ्यां दिवोकसः योनिमुद्रा समारख्याता द्योतत्करद्वयाश्रिता तर्जन्या लक्ष्म-
ध्यांतो स्थितानामिका कफमिका मध्यस्थलस्थितांगुष्ठा सेयं शस्ता मुनेर्चने इति मुद्रालक्षणम् अथोपचाराः

पदार्थादर्शजानमालायाम् अष्टत्रिंशसोडशवा दशपंचोपचारकाः तानि भज्य प्रवक्ष्यामि केनेतैश्च कृतैश्च किं अर्घ्यपाद्यमाचम
नं मधुपर्कमुपस्पृशम् स्नानं नीराजनं वस्त्रं आचमं चोपवीतकम् पुनराचमं मूषे च दर्पणालोकनं ततः गंधपुष्पधूपदी
पौनैवेद्यं च ततः क्रमात् पानीयं तोयमाचमं हस्तवासस्ततः परम् हस्तवासः करोद्धर्तनं तौडूलमनुलेपं च पुष्पदानं ततः
पुनः गीतं वाद्यं तथा नृत्यं स्तुतिं चैव प्रदक्षिणाः पुष्पांजलि नमस्कारावष्टत्रिंशत्समीरिताः इत्यष्टत्रिंशदुपचाराः अन्य
च्च आसनं स्नागंतं चार्घ्यपाद्यमाचमनीयकम् मधुपर्कसनस्नानवसनाभरणानि च संगंधः कमनो धूपो दीपमन्त्रेन भोज
नम् माल्यानुलेपने चैव नमस्कारविसर्जने इति षोडश उपचाराः अर्घ्यपाद्यं च मनस्नानं वस्त्रनिवेदनम् गंधाद
यो नैवेद्यां ता उपचारादश क्रमात् शारदा तिलकेषोडशोपचारा उक्ताः तथा च आसनस्नानवस्त्राणि मूषणं च विचर्ज
येत् रात्रौ देवार्चने तैश्च पदार्थैर्हृद्देशैः क्रमात् पूजनं कपिलेनोक्तं तत्सर्वं च विसर्जयेत् गंधतैलमथोदद्याद्देवस्था प्रतिमं ततः
दूर्वाचविष्णुक्रांता च श्यामा कं पद्ममेव च पाद्यां गानि च चत्वारि कथितानि समासतः कर्पूरमगस्तु पुष्पं द्रव्याण्याचमनीयके
सिद्धार्थमक्षतं चैव दूर्वाचतिलमेव च यवगंधफलपुष्पं अष्टांगं तर्घ्यमुच्यते स्नाने वस्त्रे तथा मक्षे दद्यादाचमनीयक
म् उद्धर्तनमपि तत्रैव रजनी सह देवी च शिरीषं लक्षणापि च सहा मद्रा कुशाग्राणि उद्धर्तनमिहोच्यते मंत्रतंत्रप्रकाशे
अक्षता गंधपुष्पाणि स्नानपात्रे तथा च यम् द्रव्याभावे प्रदातव्याः क्षालितास्तंदुलाः शुभाः तत्रैवोक्तम् अगस्त्यस

हितायां तथा च मनपात्रेपि दद्याज्जातीफलं मुने लवंगमपिकं कोलं शस्तमाचमनीयकम् द्रव्याभावे तंत्रांतरे उक्तम् तंदुला
न्याक्षिपेत्तेषु द्रव्याभावे तु तत्समरन् प्रयोगपारिजाते व्यासः प्रतिमापटयंत्राणां नित्यं स्नानं नकारयेत् कारयेत्पर्वदिवसे
यदा वामलधारणम् जानमालायां नाक्षते रचयेद्विष्णुनतुलस्यागणाधिपम् नदूर्वयायजे देवीं बिल्वपत्रैश्च भास्करम्
उन्मत्तमर्कपुष्पं च विष्णोर्वर्ज्यं सदा बुधैः अक्षतास्तयवाः प्रोक्ता इति पदार्थादर्शोक्तत्वाद्यवानामेवाऽयं प्रतिषेधो न तंदुलानां
तंत्रांतरे महाभिषेकं सर्वत्र शंखेनैव प्रकल्पयेत् सर्वत्रैव प्रशस्तो ज्ञः शिवसूर्यार्चनं विना अथ व्रतोद्यापनानुक्तो एषी
चंद्रोदयेन दिपुराणे कुर्यादुद्यापनं तस्य समाप्तौ यदुदीरितं उद्यापनविना यत्तु तद्व्रतं निष्फलं भवेत् यत्र चोद्यापनं नोक्तं व्रता
लुप्यतश्चरेत् वित्तानुसारतो दद्यादनुक्तोद्यापने व्रते गां चैव कांचनं दद्याद्भूतस्य परिपूर्ये समाप्ता बुद्यापनमनुक्तोद्यापन वि
षयं उक्तोद्यापने तु आदौ मध्ये तथाप्येते व्रतस्योद्यापनं भवेत् तद्व्रतोद्यापनं कार्यं संपूर्णफलमाप्नुयात् अथ व्रतभंगे संपूर्ण
पूर्णतायां विधिः हेमाद्रौ भविष्ये युधिष्ठिर उवाच संपूर्णतामनुष्ठानं व्रतानां नंदनं दनं कुरुप्रसादं गुह्यार्थमेतन्मेव
कुमर्हसि श्रीकृष्ण उवाच साधुसाधु महाबाहो कुरुराज युधिष्ठिर रहस्यानां रहस्यं ते कथयामि व्रतं तव संपूर्णता
कृताय व्रतत्रयस्य कृत्वा फलप्रदम् यच्चीर्णं नरनारीभिर्मवेत्संपूर्णकारकम् अवश्यं तच्च कर्तव्यं संपूर्णफलकांक्षिभिः किंचिद्
ग्रंथमादेन यद्व्रतं व्रतानां स्थितम् तत्संपूर्णं भवेत्सर्वव्रतेनानेन पांडव उपदेवे बद्धविधेर्महामोहाच्च पांडव यद्ग्नं किंचिदे

वस्याद्वतंविघ्नविनाशनं तत्संपूर्णं भवेत्पार्थसत्यं सत्यं संशयः कांचनं रूपं कं रूपं शिल्पिना तु घटापयेत् भग्नं वनस्य यो देव
स्तस्य रूपं विनिर्दिशेत् व्रतं स्त्री पुरुषयोः पार्थ प्रारब्धं यद्व्रतं किल न च निष्पादितं किंचिद्देवास्तर्तथास्थितं द्विभुजं पंकजासु
सौम्यं प्रहसिताननं निष्पादितं शिल्पिना च तस्मिन्नेव दिने पुनः तन्मानेतु मनः प्राप्ते ब्राह्मणे विधिना गृहे स्नापयेत् स यसादभ्यास्यत
क्षौद्रसांबुभिः वस्त्रचंदनपुष्पैश्च पूजां कुर्यात्समाहितः तोयपूर्णं स्य कुंभस्य मुखे विन्यस्य देवतां धूपदीपाक्षतैर्वस्त्रैरलैर्वि
हुप्रकारकैः अर्घ्यं प्रदद्यात्तन्नाम्ना मंत्रेणानेन पांडवं उपासनस्य दानस्य प्रायश्चित्तं कृतं जले शरणं वः प्रपन्नास्मः कुरुघाघदया
मम व्रतच्छिद्रं पच्छिद्रं यच्छिद्रं व्रतकर्मणि तत्सर्वं तत्सदादेन संपूर्णं जायतां मम कुरुप्रसादं संपूर्णं व्रतं संप्रदायतां मम पूर्वदक्षिणप
श्चात्क उत्तरे च बलिं हरेत् उपर्यधस्तात्सर्वेभ्यो दिक्पालेभ्यो नमो नमः इदमर्घ्यमिदं पाद्यं तेभ्यस्तेभ्यो नमो नमः पादौ च जालुनी
चैव कटीशीर्षकवक्षसी कुक्षितुह्यदयं पृष्ठं वाक्चक्षुश्च शिरोरुहान् पूजयित्वा तु देवस्य ततः पश्चात्क्षमापयेत् पूजितस्त्वयथाश
क्त्या नमस्ते स्तुतः सरोत्तम ऐहिकामुष्मिकीं देव कार्यसिद्धिं दिशस्व मे ॥ एवं क्षमापयित्वा तु प्रणम्यैव प्रयत्नतः तन्मूर्तिचिह्नि
जातिभ्यो विधिवत्प्रतिपादयेत् स्थित्वा पूर्वमुखो विप्रो गृह्णीयाद्दर्शपाणिना विप्रहस्ते प्रयच्छेच्च दाता चैवोत्तरासुरवः मंत्रेणा
नेन कौंतेय सोपवासप्रयत्नतः इदं व्रतं मया खंडं कृतमासीत्पुरा हि ज तत्सर्वं पूर्णमेवास्मत्तव मूर्तिप्रदानतः ब्राह्मणोऽपि प्रय
च्छेत्तमंत्रेणानेन तद्व्रतम् वाक्यं पूर्णमतः पूजाव्रतेनानेन ते पुरा संपूर्णं स्यात्सदादेन तव पूर्णमनोरथाः ब्राह्मणाय स्म-

ब्रह्मार्पणेन तन्नं न्यतो दिवो कसः सर्वदेवमया विप्रानतद्वचनमन्यथा जलधिः क्षारतं नीतः पावकः सर्वभक्षतां सहस्रनेत्रः शक्रोऽपि क
तो विप्रैर्महात्मभिः ब्राह्मणानां तु वचनाद्ब्रह्म हत्या विनश्यति अश्वमेधफलं साग्रं लभते नान्न संशयः व्यासवाल्मीकिवचनासुराशरव
सिद्धयोः गर्गोत्तम धौम्यात्रि वामदेव पुलस्तकयोः वचनान्नास्दादीनां पूर्णं भवतु मे व्रतं एवं विधिविधानेन गृहीत्वा ब्राह्मणो व्रजेत्
दाता तत्प्रेषयेत्सर्वं ब्राह्मणस्य गृहं स्वयं ततः पंचमहायज्ञान् कृत्वा वैभोजनादिकं एवं यः कुरुते भक्त्या व्रतमेतं नरोत्तम तस्य संपू
र्णतां याति तद्व्रतं यत्पुरा कृतं खंडं संपूर्णतां याति प्रसन्ने व्रतं देवते भग्नानियानि मदमोहवशाद्गृहीत्वा जन्मांतरेषु पि नरेण समस्तै
षा संपूर्णपूजनपरस्य पुरो भवति सर्वव्रतानि परिपूर्णफलप्रदानि अथ सर्वव्रतेषु सामान्यतः पूजाविधिः सह
स्वशीर्षे त्यावाहनं आगच्छागच्छ देवेश तेजोराशे जगत्सते क्रियमाणां मया पूजां गृहाण स्मरसत्तम पुरुष एवेदमित्यासनं
१ नानारत्नसमायुक्तं कार्तस्वरविभूषितं आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां एतावानस्येति पाद्यं २ गंगां दिसर्वती
र्थेभ्यो मया प्रार्थनया हृतं तोयमेतत्स्मरस्पर्शपाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां त्रिपादूर्ध्वद्वयं ४ नमस्ते देवदेवेश नमस्ते ध
रणीधर नमस्ते कमलाकांत गृहाणा ध्येनमोस्तुते तस्माद्दिराळे त्याचमनीये ५ कर्पूरवासितं तोयं गंदाकिन्याः समाहू
तं आचम्यतां जगन्नाथ मया दत्तं हि भक्तितः यत्पुरुषेणेति स्नानं ६ गंगाचयमुनाचैव नर्मदान च सरस्वती रुष्णा च गोतमी
वेणीक्षिप्रा सिंधुस्तथैव च तापी पयोष्णी रेवा च ताभ्यः स्नानार्थं माहृतं तोयमेतत्स्मरस्पर्शस्नानार्थं प्रतिगृह्यतां पंचा

मृतस्नानपंचमंत्रैः ५ एतदुक्त्यात् तं यज्ञमिति वक्तुं सर्वभूषाधिके सौम्ये लोकलज्जानिवारणे मयोपपादिते तुभ्यं वाससी
प्रतिगृह्यतां वस्तुचसोमदैवत्यं लज्जावास्तुनिवारणं मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां तस्माद्यज्ञादिति यज्ञोपवी
तं दामोदरनमस्ते स्तुतवाहिमांभवसागरात् ब्रह्मसूत्रं सोमरीयं गृहाण पुरुषोत्तम तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतइति गंधं श्रीरवदं
चंदनं दिव्यगंधात्संस्तुतमनोहरं विलेपनं सरश्च प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां अक्षताश्च सरश्च श्रेष्ठाः कुंकुमोक्ताः सुशोभनाः मयानिवे
दिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर तस्मादश्वेति पुष्पं माल्यादीनि सुगंधीं यत्सुरुषं च दधुरिति धूपं वनस्पतिरसोद्ग्रा
ह्यणोस्येति दीपं साज्यं च वर्तिसंयुक्तं चंद्रमामनसे इति नैवेद्यं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्विधं समन्वितं भक्ष्यभो
ज्यसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां इदं फलमिति फलं नाभ्या आसीदिति तांबूलं पुगीफलं महद्विजं नागवल्यादलैर्युतं कर्पू
रादिसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां सप्तास्येति प्रदक्षिणा हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलद
मत्तः शान्तिप्रयच्छ मे चंद्रादिलौ च धरणीविद्युदग्निस्तथैव च त्वमेव सर्वज्योतीषि आर्तिक्यं प्रतिगृह्यतां नीराजनं य
ज्ञेन यज्ञमिति पुष्पांजलिः नमस्ते पुंडरीकाक्ष नमस्ते ह्यमरप्रिय नमस्ते कमलाकांत वासुदेव नमोस्तुते यानिकानि च
पापानि ब्रह्महत्यासमानि च तानि तानि विनश्यन्ति प्रदक्षिणापदे पदे प्रदक्षिणाः नमः सर्वहितार्थाय जगदाधारहे
तवे साष्टांगो यं प्रणामोस्तु प्रणामेन मया कृतः इति नमस्कारः इति सामान्यपूजाविधिः इति श्रीव्रतार्कपरिभाषा समाप्ता ॥

श्रीगणेशाय नमः अथादौ प्रतिपदादिति धिप्रतानि लिख्यन्ते माल्ये वर्जयित्वा मधोयस्तदधिहीरमृते सवम् दद्याद्दद्याणि सूक्ष्माणि रस
पाचैर्युतानि च रसपाचैर्देव्यादिपाचैः संपूज्य विप्रमिथुनं गौरीमे प्रीयतामिति हेमादौ पाद्ये च अर्चयेच्चैत्रमासे तु यस्तु गंधानुलेपन
म् शक्तिगंधभृतां दद्याद्वाहिप्रायश्चेत वाससी भक्त्या तु दक्षिणान्दद्यात्सर्वकामार्थसिद्धये गंधवस्त्रदानमंत्रः चंदनावासुगंधानां सखे हं दारका
र्चितम् चंदनं त्वत्सादेन सांज्ञानंदप्रदो भव शरण्यं सर्वलोकानां लज्जाया रक्षणं परम् सवेषधारितं यस्मादासः शान्तिप्रयच्छ मे इति मं
त्राभ्यां गंधवाससी दद्यात् अथैव चैत्रशुक्लप्रतिपदिसंवत्सरारंभविधिर्ब्राह्मो अत्र प्रतिपत्सूर्योदयव्यापिनी ग्राह्या श्रीभगवानुवाच चै
त्रे मासि जगद्ब्रह्मा ससर्ज प्रथमे हनि शक्रपक्षे समये तु तदा सूर्योदये सति इति वचनात् दिनद्वये व्यासाव्यासौ वा पूर्ववत्सरादौ वसंता
दौ बलिं राज्यं तथैव च पूर्वविद्वैव कर्तव्या प्रतिपत्सर्वदा बुधैः वसिष्ठवचनादिति बहवः युक्तं तु दिनद्वये उदयसंबंधाभावे संवत्सरारंभप्र
युक्तकार्यलोपप्रसक्ता वदवचनं पूर्वयुता ग्राह्यताविधायकम् दिनद्वये तत्संबंधे तु संपूर्णत्वादेव पूर्वासेः कदाकार्यमित्याकांक्षा विरहात् पूर्व
युतत्वविरहाच्चैवैतद्वचनात् पूर्वतिब्राह्मे प्रवर्तयामास तथा कालस्य गणनामपि गृहान् बानृतूनां सामान्यज्ञानं संवत्सराधिपान् द
दौ सभगवान् ब्रह्मा सर्वदेवसमागते ब्राह्म्यास भायां ब्रह्माणमनिर्देश्यतनुंततः येथोक्ते तेन मस्यं तस्तुवंतश्चाप्युपासते ततस्ते कृतशुश्रू
षा गत्वा चैव हिमालयम् स्वानिरवान्यथ कर्माणि तेन युक्ताश्च चित्रे ब्राह्मीसभा कामरूपा विशेषेण तदानघ धारयं त्यमलं रूपमनि
र्देश्य मनोहरम् ततः प्रभृति यो धर्मः पूर्वः पूर्वतरैः कृतः अद्यापि रूढः स्मृतरां स कर्तव्यः प्रयत्नतः तत्र कार्या महाशान्तिः सर्वकल्याणा
शिनी सर्वात्मा तमशमनी कलिदुःखप्रणाशिनी आयुः प्रदाहृदिकरी धनसौभाग्यवर्धिनी मंगल्याचपवित्रा च लोकहयसुखावहा तस्या

मादौतुसंपूज्यो ब्रह्माकर्मलसंभवः पादार्थपुष्पधूपैश्च वस्त्रालंकारभोजनैः होमैर्वसुपहारैश्च तथा ब्राह्मणभोजनैः ततः क्रमेण देवेभ्यः पूजा
 कार्या एतच्छ्रुत्वा कृत्वांकारवपुष्करो कुशोदकनिलाक्षतैः पुष्पधूपप्रदीपाद्यैर्भोजनैश्च तथा कर्मसु मंत्रसंपूजनार्थं तु ब्रह्मसंस्कारिण्यु
 शेत् मंत्रमिति धाताचेत्येकवचनम् बहु रूपं मंत्रं नाना रूपान्मंत्रान्यपरिस्पृशेत् परिगृह्णीयादित्यर्थः तेनैव मोक्षं ब्रह्मण इत्यादिविष्णवे प
 रमात्मने नम इत्येवं मंत्रवाक्यद्वंद्वो यात्रादेवताशब्दाश्चतुर्थ्येताः प्रणवाद्येन मोक्षं तामंत्रत्वेन ग्राह्याः प्रार्थनामंत्राः ओं नमो ब्रह्मणे तुभ्यं कामा
 यचमहात्मने नमस्तेऽनु निमेषाय नृदये च नमोऽस्तुते लवाय च नमस्तुभ्यं नमस्तेऽस्तुक्षणाय च नमो नमस्तेऽस्माद्यैकलायै तेन मोक्षं ते
 नाडिकायै सुषुम्नायै मुहूर्तायै नमो नमः नमो निशाभ्यः पुण्येभ्यो दिवसेभ्यश्च नित्यशः पक्षाभ्यां चाथ मासेभ्योऽस्तुभ्यश्च नमो नमः अष्टाविंश
 तिसंख्येभ्यो नक्षत्रेभ्यो नमो नमः प्रतिवर्षाधिपेभ्यश्च विज्ञातेभ्यो नमः सदा नमोऽस्तु कुलनागेभ्यो साक्ष्यायैभ्य एव च साक्ष्यायैभ्यः सानु
 चरेभ्यः नमश्चतुर्दशादिभ्यो दिक्पालेभ्यो नमो नमः नमः पुरंदरेभ्यश्च तत्संख्येभ्यो नमो नमः पंचाशतेन मोक्षं नित्यं दक्षकन्याभ्य
 एव च नमो देवैस्स भद्राये जयायै चाथ सर्वदा मृशास्त्राय नमस्तुभ्यं सर्वास्त्रजनकाय च नमस्ते बहु पुत्राय पत्नीभिः सहिताय च नमो बु
 ध्यै तथा ह्ये निद्रायै धनदाय च नमः कुबेरपुत्राय गुह्यकः स्वामिने नमः नमोऽस्तु शंखपद्मेभ्यो निधिभ्यो मेथनित्यशः भद्रकाल्ये नमस्तुभ्यं
 स्फुरभ्यश्च नमो नमः वेदवेदांगवेदांतविद्यासंस्थेभ्य एव च नागयक्षसर्पण्येभ्यो नमोऽस्तु गरुडाय च सप्तभ्यश्च सप्तमुद्रेभ्यः सागरेभ्यश्च स
 र्वदा उत्तरेभ्यः कुरुभ्यश्च नमो मेरुताय च भद्राश्च केतुमायेभ्यो नमः सर्वत्र सर्वदा इलाहंताय च नमो हरिवंशाय चैव हि नमः किंपुरु
 षेभ्यश्च भरताय नमो नमः नमो भारतभेदेभ्यो महद्भ्यश्च सर्वदा पातालेभ्यश्च सप्तभ्यो नरकेभ्यो नमो नमः कालाग्निरुद्रशैवाभ्यां

हरये क्रोधरूपिणे सप्तभ्यस्त्वयलोकेभ्यो महाभूतेभ्य एव च नमः संबुद्धये चैव नमः प्रकृतये तथा पुरुषायाभिमानाय नमोऽस्तु व्यक्तमूर्तये
 हेमवत्समुरवेभ्यश्च पर्वतेभ्यो नमस्तुभ्यं पौराणीभ्यश्च गंगाभ्यः सप्तभ्यश्च नमो नमः नमोऽस्तु द्युमनिभ्यश्च सप्तभ्यश्च सर्वदा नमोऽस्तु पुष्प
 गदिभ्यः स्तार्थेभ्यश्च पुनः पुनः निम्नगाभ्यो नमो नित्यं विनस्तादिभ्य एव च चतुर्दशभ्यो दीर्घेभ्यो धरणीभ्यो नमो नमः नमो धात्रे विधात्रे च
 छंदोभ्यश्च नमो नमः स्फुरभ्यै रावणाभ्यां च नमो भूयोनमो नमः नमस्तथाज्ञैः श्वसेभ्यश्च नमो नमः नमोऽस्तु धन्वंतरये शस्त्रास्त्राभ्यां न
 मो नमः विनायककुमाराय विद्येभ्यश्च नमस्तदा शारवाय च विशारवाय नैरायै नमः नमस्तदगृहेभ्यश्च स्कंदमातृभ्य एव च ज्वरा
 यरोगपतये मम्मप्रहरणाय च ऋषिभ्यो वाल्मिक्येभ्यः केशवाय नमः सदा अगस्तये नारदाय व्यासादिभ्यो नमो नमः अम्बरोभ्यः सोम
 पेभ्यो देवेभ्यश्च नमो नमः असोमयेभ्यश्च नमस्तपितेभ्यो नमः सदा आदित्येभ्यो नमो नित्यं द्वादशभ्यश्च सर्वदा एकादशभ्यो रुद्रेभ्यश्च सप्त
 शिवभ्यो नमो नमः नमो नासत्यदस्त्राभ्यां अश्विभ्यां नित्यमेव हि साध्येभ्यो द्वादशभ्यश्च पौराणेभ्यो नमः सदा एकोनपंचाशत्तभ्यो मरु
 द्भ्यश्च नमो नमः शित्याचार्याय देवाय नमस्ते विश्वकर्मेणे अष्टभ्यो लोकपालेभ्यो सानुगेभ्यश्च सर्वदा आयुधेभ्यो वाहनेभ्यो चर्मभ्यश्च
 नमः सदा आसनेभ्यो दुंदुभीभ्यो देवेभ्यश्च नमः सदा दैत्यराक्षसगंधर्वपिशाचेभ्यश्च नित्यशः पितृभ्यः सप्तभेदेभ्यः प्रेतेभ्यश्च नमः स
 दा सप्तक्षेत्रेभ्यश्च देवेभ्यो भावगम्यभ्य एव च नमस्ते बहु रूपाय विष्णवे परमात्मने अथ किं बहुनोक्तेन मंत्रेणानेन वार्चयेत् प्राह्मपुरो
 दद्भ्युरवो विप्रान् देवानुद्दिश्य पूर्ववत् अथवा किमत्र विस्मरेण ब्राह्मणानेव देवतोद्देशेन पूजयेदित्यर्थः पूर्ववत्तान् वक्तुं क्रमेण अर्च्यैः
 पुण्यैश्च वस्त्रमाल्यैः सह हृकंसहृकं संरोमासमर्चयेदित्यर्थः धनधान्यानुविभवेर्दक्षिणाभिश्च सर्वदा इति हासपुराणानां प्रवक्ष्यं च

ब. रा.
२

द्विजोत्तमान् कालज्ञानवेदवेदज्ञानभृत्यान्संबन्धिवान् अनेनैव तु मंत्रेण स्वाहांतेन पृथक् पृथक् प्रविष्टायाम्येहोमः कर्तव्यः सर्वं
सयेवेदविच्छेदपीदत्वास्थाने प्राधानिके सदा प्रतिष्ठायश्चेष्टा वेदवितवेदोक्तविधिज्ञः मदनरत्ने तु वेदवित इति पठित्वा वेदोक्तविधि-
नेति चारव्यातम् चक्षुषी आज्यभागो प्राधानिके स्थाने प्रधानहोमारंभे होमारंभे ततः कुर्यान्नांगलालंभनंतरः मदनरत्ने शालशो-
भांततः कुर्यान्नांगलालंभनंततः इति पठेत् भोजयित्वा द्विजान्सर्वान्सहसंबन्धिवान् विशेषेण च भोक्तव्यं कार्यंश्चापि महोत्सवः न
वसंवत्सरारंभः सर्वसिद्धि प्रवर्तकः इति संवत्सरारंभविधिः अथ अत्रैव विष्णुधर्मोत्तरोक्तं आरोग्यप्रतिपद्वतम् पुष्करउवाच संव-
त्सरावसाने तु पंचदश्यामुपोषितः प्रातः प्रतिपदि स्नातः कुर्याद्भूतमनन्यधीः पूजयेद्भास्करं देवं वर्णकैः कमलेकृते वर्णकैः रक्तश्वेतनी-
लपीतादिभिः शूदेन गंधमाल्येन चंदनेन सितेन च तथा कुंदुरुधूपेन वृत्तदीपेन भार्गव कुंदुरुसल्लुकीनिर्यासः अपूपैः सेकते दद्यात्पर-
मावेण भूरिणा सेकतैः शर्कराविकारैः ओदनेन च मुक्तेन सतालवणसर्पिणा सतालत्तमेन क्षीरेण च फलैः शकैर्वहुधा दद्यात्तर्पणेः
पूजयित्वा जगद्भूमिदिनभागे चतुर्थकम् आहारं प्रथमं कुर्यात्समृद्धं मनुजोत्तम सर्वचमनुजयेद्युतहीनं विवर्जयेत् सुत्कासकलदे-
वान्महारं च समाचरेत् पानीयपानं कुर्वेत् ब्राह्मणानुमते पुनः प्रथमं आहारं प्रथमग्रासं सर्वप्रथमं प्रथमं च आहारं एकमेव ग्रासं
भक्षयित्वा वशिष्टमन्नं त्यजेत् ब्राह्मणानुमत्या मुजानोपि घृतहीनं न मुंजीत घृतहीनं विवर्जयेदिति निषेधात् संवत्सरमिदं कृत्वा ततः सा-
क्षाद्योदश पूजनं देवदेवस्य तस्मिन्महनि भार्गव संवत्सरं शक्यं प्रतिपत्सचोदशमिति लिङ्गदर्शनात् सक्त्वं संहिरण्यं च ततो दद्याद्द्वि-
जानये पूजनं पूजोपकारणं प्रतिपदि व्रतेनानेन धर्मज्ञरोगमेवं व्यपोहति आरोग्यमाप्नोति गतिं तथा ग्यां यशस्तथा ग्यं विपुलांश्च भो-

२

गान् व्रतेन सम्यक् पुरुषोत्तमनारीसंपूजयेद्यस्तजगत्प्रधानं जगत्प्रधानं सूर्यम् इति चैव शक्यं प्रतिपदि आरोग्यदायकं व्रतम् अस्यामे-
वोक्तं विद्यावतं मदनरत्ने विष्णुधर्मे मार्कंडेय उ० अष्टपंचतुकमलं विन्यसेद्वर्णकैः शकैः ब्रह्माद्यां कर्णिकायां तु नम्यसंपूजयेद्दिशुम् क-
वेदं पूर्वपंचतुयजुर्वेदं तु दक्षिणे पश्चिमे सामवेदं तु उदके चार्चयेत् तथा आग्नेये च तथा गान्धर्मे शास्त्राणि नैर्ऋते पुराणं चैव वायवे ई-
शान्यां न्यायविस्तरम् एवं विन्यस्य धर्मज्ञः सोपवासस्तु पूजयेत् चैव शक्यं मथारभ्य सोपवासो जितेंद्रियः सदा प्रतिपदं प्राप्य शक्यं
सस्ययादव संवत्सरमहाराजशक्यं गंधानुलेपनैः मृषणैः परमान्नेन भूपदिपैरितंद्रितः संवत्सरं ते गां दद्याद्भूते चीर्णेन रोत्तमम् इदं व-
तं यस्तु करोति राजत्सवेदवित्स्याद्भुवि धर्मनिष्ठः कृत्वा सदा द्वादशवत्सराणि विरिंचिलोकं पुरुषः प्रयाति इति विद्याप्रतिपद्वतम् ॥
अथात्रैव भविष्योक्तं तिलकव्रतं श्रीकृष्णउवाच वसंते किं शक्यं शोकशोभिते प्रतिपत्तिथौ शक्यं तस्यां प्रकुर्वीतस्नानं नित्यं समाश्रि-
तः नारीनरो वाराजेंद्रसंतर्पितदेवताः नद्यातीरे तडागे वा गृहे वा तदलाभतः पिष्टान्तीरे विलिखेद्वत्सरं पुरुषा कृतिं पिष्टान्तकः पद-
वासको गंधः इति चूर्णविशेषः ततश्चंदनचूर्णेन पुष्पधूपादिनार्चयेत् मासर्तुनामभिपश्चान्ममस्कारैस्तथार्चितैः मासर्तुनामभि-
श्चैव वसंताद्यै च नामभिः पूजयेद्ब्राह्मणो विद्वान्चैव वेदादि तैश्च शक्यैः संवत्सरं पठन्मंत्रं तथा वेदोदितं द्विजः नमस्कारेण मंत्रेण शूद्रो पीत्यं
प्रपूजयेत् शूद्रो पीत्यनेन स्त्रीणां परिग्रहः तासां विषेष्भावे वैदिकमंत्राधिकारात् संवत्सरोऽपि परिवत्सरोऽसीत्यादियजुर्वेदप्रसिद्धा
मंत्राः नमस्कारेण मंत्रेण संवत्सराय तनेन मइत्यादिना एव मभ्यर्चयेत् सोभिः पश्चात्तमभिवेष्टयेत् कालोद्भवैर्मूलफलैर्नैवैद्यैर्मोदका-
दिभिः ततस्तं पूजयेत्तार्थपुरस्त्वाहतांजलिः भगवंस्त्वत्सादेन वर्षे क्षेममिहास्तमे संवत्सरोऽपि सर्गामेविलयं यांत शेषतः एव-

ब्र रा.
३

मुक्तायथा शक्त्यादत्ताविप्रायदक्षिणां ललाटपट्टेतिलकंकुर्याच्चंदनपंकजम् ततः प्रभृत्यनुदितेतिलकालंकृतं मुखं धार्यसंवत्सरं याव
छशिनेवनमस्तलम् एवं नरो वानारी वा व्रतमेतस्माच्चरेत् सदैव पुरुषव्याघ्रभोगान्भुविभक्तयमो भूतपैतृपिशाचाद्येदुर्वीसंवेरिणो
ग्रहाः निरर्थका भवन्त्येतेतिलकं वीक्ष्य तस्मात् निरर्थका प्रयोजनशून्याः अनिष्टकरणे असमर्था इत्यर्थः अवसंतेति प्रतिपादितः ॥
क्रांतस्यां प्रकुर्वति तिवसंतं शक्नुमिति पल्लव्या तथा व्रतमिदं चैवे गृहीतं हि जसंनिधौ इत्येनेन चैव स्येवेति विज्ञायते पूर्वमासीन्मही
पालोनाम्नाशत्रुजयोजयो चित्रलेखेति तस्यामृद्धार्याचातिविभूषणा तथा व्रतमिदं भक्त्या गृहीतं हि जसंनिधौ वत्सरं पूजयित्वा तु-
ध्यात्वा देवं जनार्दनं हंतुं वाक्षेमकामो वा समागच्छति यः पुनः प्रयातिसप्रियं कृत्वा दृष्ट्वा तु तिलकं नरः सपत्नीहर्षप्रहरावशीकृतमहीत
ला भर्तृदृष्ट्वा पट्टासामुखमास्ते निराकुला पावकेनाभिभूतस्तु भर्ता पुत्रः सवेदनः शिरोर्तिना संप्रयातः स्रद्धां सुरवदायकः शिरो
र्तिना शिरोवेदनायुक्तः धर्मराजपुरीं यासः सर्वतापकरीं ततः तस्मिन्क्षणे महाराजधर्मराजस्य किंकराः तस्याद्वारमनुयासाः प्रवि
ष्टा गृहमंजसा शत्रुजयं समानेतुं कालमृत्युः पुरः सराः पार्श्वस्थितां चित्रलेखां तिलकालंकृताननाम् दृष्ट्वा प्रनष्टसंकल्पाः परावृत्तगताः
पुनः गतेषु तेषु सन्तुष्टः पुत्रेण सह भारत भूभुजां बुभुजे भोगान्पूर्वकर्माजितान् शभान् अङ्गरेण समाख्यातं मम पूर्वयुधिष्ठिर एतत्रि
लोक्य तिलकारव्यविभूषितं च पुण्यव्रतं सकलदुष्टहरं परंच इत्यं समाचरति यः स सखं विहृत्य मर्त्यः प्रयाति पदमच्युतमिंदुमौलैः ॥
इति तिलकव्रतं अस्यामेव नवरात्रारंभः तत्र परयुताग्राह्या अमायुक्तानकर्तव्या प्रतिपच्चंद्रिकार्चने मुहूर्तमात्राकर्तव्या द्वितीयायां
गुणान्विता अत्रैव प्रपादानमुक्तं अतीते फाल्गुने मासि प्राप्तै चैव महोत्सवे पुण्ये हि विप्रकथिते प्रपादानं समाभेत् ततश्चोत्स-

जयेद्दिहान्मंत्रेणानेन मानवः प्रपेयं सर्वसामान्यभूतेभ्यः प्रतिपादिता अस्याप्रदानात्पितरस्तृप्यंतु हि पितामहाः अनिर्वच्यंतो देव्यंज
लं मासचतुष्टयम् प्रपादा तु मशक्तेन विशेषार्थमसीष्मना प्रत्यहं धर्मघटको वस्त्रसंवेष्टिताननः ब्राह्मणस्य गृहे देयः शीतामलजलः
शक्तिः एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवत्पकः अस्य प्रदानात्सकलाममसंतु मनोरथाः अनेन विधिना यस्तु धर्मकुंभं प्रयच्छति प्र
पादानफलं सोऽपि प्राप्नोतीह न संशयः इति प्रपादानं अथ श्रावणशुक्लप्रतिपदिसोमवारमारभाचारप्रासरोटकव्रतम् युधि
ष्ठिर उवाच अथ सर्वशिवव्रतेषु पूजाविधिः ममेह जन्मनिसमस्तसौभाग्यप्राप्त्यर्थं धनपुत्रप्राप्तिकामः सार्धमासत्रयात्सकरोट-
कासोमेश्वरप्रीत्यर्थं बिल्वव्रतं करिष्ये तत्र सोमेश्वरपूजनम् कार्तिकशुक्लचतुर्दश्यां उद्यापनम् मया अनुष्ठितस्य सार्धमासत्रया
त्सकबिल्वव्रतारव्यस्य कर्मणः सांगतासिध्यर्थं बिल्वरोटकाव्रतोद्यापनं करिष्ये तंडुलैरष्टदलं कृत्वा तत्र सममाह्ल लोकपालांश्च
पूजयेत् मध्ये सोमेश्वरं आयाहि भगवान्शंभो शर्वलंगिरिजापतेः यस्योभवदेवेश नमस्तभ्यै हि शंकर विपुरांतकरं देवं चंद्र
चूडं महाद्युतिम् गजचर्मपरीधानं सोममावाहयाम्यहम् आवाहनं बंधूकसंनिभं देवं विनेत्रं चंद्रशेखरम् विश्वलधारिणं देवं
चारुहासं सुनिर्मलम् कपालधारिणं देवं वरदाभयहस्तकम् उभयासहितं शंभुं ध्यायेत्सोमेश्वरं सदा ध्यानं विश्वेश्वरमहादेव
राजराजेश्वरप्रिय आसनं दिव्यमीशानदास्ये हंतुभ्यमीश्वर आसनं महादेवमहेशानमहादेव परात्पर पाद्यं गृहाण महत्तं पा
वतीसहितेश्वर पाद्यं च्यंबकेशसदाचारजगदादिविधायक अर्घ्यं गृहाण देवेश सावसर्वार्थदायक अर्घ्यं विपुरांतकदीनार्ता
नाशश्चाकंठशाश्वत गृहाणा च मनीयं च पवित्रोदककल्पितम् आचमनीयं क्षीरमाज्यं दधिमधुः शर्कराचामृतं पयः प्रक

स्थितं माहात्म्यं शृणु गृहाणेदं जगत्सते पंचामृतं गंगा गोदा वरीरे वापयोष्णीयमुना तथा सरस्वत्यादि तीर्थानि स्नानार्थं प्रतिगृह्यतां स्ना-
नं वस्त्राणि पट्टकूलानि विचित्राणि नवानि च मयानीतानि देवेश प्रसन्नो भव शंकर वस्त्रं सौवर्णं राजतं ताम्रं कार्पासस्य तथैव च उप-
वीतं मया दत्तं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् उपवीतं सर्वेश्वर जगद्द्विदिव्यासनसमस्थित गंधं गृहाण देवेश चंदनं प्रतिगृह्यतां गंधं गंधो-
परिश्रुक्वाक्षतान् अक्षताश्च सरश्चैश्वर्याधुताश्च निर्मलाः मयानिवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर अक्षतान् माल्यादीनि
सगंधानि पुष्पाणि वनस्पतीति धूपं आज्यं चैति दीपं अपूपानि च पक्वानि मंडकावटकानि च पायसं सूयमन्नं च नैवेद्यं प्रति-
गृह्यताम् नैवेद्यं मध्ये पानीयं करोद्धर्तनं कूर्शमांडं मातुलिंगं च नारीकेरफलानि च गृहाण पार्वती कांत सोमेशः प्रतिगृह्यताम्
फलं पूर्णफलमिति तांबूलम् हिरण्यगर्भेति दक्षिणा अग्निर्ज्योतिरविर्ज्योतिर्ज्योतिर्नारायणो विष्णुः नीराजयामि देवेश पंचदी-
पैः सूर्येश्वरम् नीराजनम् हेतवे जगतामेव संसारार्णसे तवे प्रभवैः सर्वविद्यानां शंभवे गुरुवे नमः नमस्कारः यानि कानि चेति
प्रदक्षिणा हरविश्वारवि लाधार निराधार निराश्रय पुष्पांजलिं गृहाणे शसोमेश्वर नमोस्तुते पुष्पांजलिं विल्वपत्रं सूर्यवे नमः त्रिश-
लाकारमेव च मयार्पितं तु तच्छंभो विल्वपत्रं गृहाण मे विल्वपत्रार्पणं अथ कथा युधिष्ठिर उवाच त्वषीकेश मया कारितं तदा
नान्यनेकथा श्रोतुमिच्छामि देवेश व्रतं संपत्तिदायकम् येन व्रतेन देवेश पुनराज्यं लभामहे तथा व्रतं तु मे ब्रूहि यादवानां कृ-
पाकर भगवानुवाच वदामि शभदं पार्थ लक्ष्मीद्विप्रदायकम् धर्मार्थकाममोक्षाणां निदानं परमव्रतम् युधिष्ठिर उवा-
चेन चादौ पुराचीर्णमर्त्ये केन प्रकाशितम् विधिनानेन कर्तव्यं तत्सर्वं ब्रूहि केशव भगवानुवाच आसीत् सोम्य पुरा राजा सोम-

नामेति विश्रुतः क्षात्रधर्मेति कुशलः प्रजापालनतत्परः तस्य राज्ञेयजाः सौम्याः सर्वधर्मे परायणाः तस्य राज्ञस्तु चामात्यः सोपि सौम्यः
शुभावहः तस्मिन् सरस्वतीसौम्यं च सदा सौम्या बुनायुतम् अभूत् सोमेश्वरो देवो लोकानां पालनाय च तत्राभवत् सोमशर्मा ब्राह्मणो
वेदपारगः वेदार्थविच्छास्त्रविचक्षणश्चाचारोतिदुर्लभः तस्य भार्या शतभाचारापुरं ग्रीचासुभाषिणी मर्तृशत्रूषणरता कल्याणी
प्रियवादिनी सोमरोचकुटुंबार्थं कणयज्ञं दिनेदिने न लभ्यते धिक्तेन धनं धान्यं तथैव च अतीव खेदस्त्विन्नस्तु विचार्य च पुनः
पुनः किं करोमि कुगुह्यमिह स भार्या हं महीतले केन कर्मविपाकेन कीदृशं लभ्यते फलम् अथ वार्थं करं धर्मदेव पूजादिकं श्रमम् स
सोमेश्वरो द्रुतिं देव्यनाशाय पार्थिव कदाचिदतिस्विन्नः संनृजगाम सरोवरम् अभूत् सोमेशः प्रत्यक्षः स्तस्मिन् सोम्य सरोवरे
हं ब्राह्मणरूपेण रूपया परया युतः तेनासौ बुद्धिस्तो हृष्टः सोमशर्मा हि ज्ञातमः किमर्थं क्रियते दुरवस्थाविद्यावरेण च किंचिद्
न नास्ति पूर्वतदर्थं मीहशीदशा तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणस्त्विदमब्रवीत् भो भो विप्रवरः श्रेष्ठव्रतमेवं वदामि तेनादिष्टव्रतं चे-
दं पूर्णसंपत्तिदायकम् सोमशर्मा उवाच भो भो ब्राह्मण शार्दूलव्रतं तद्वदमे प्रभो यस्यानुष्ठानमात्रेण लक्ष्मीद्विप्रजायते कस्मिन्मा-
से च कर्तव्यं किं दानं कस्य भोजनम् धनलाभाय कर्तव्यं कस्य देवस्य पूजनम् केस्तु पुण्यैः प्रकर्तव्या पूजा चारुतराशभा नैवेद्यं कीदृ-
शं देयं अर्घ्यं केस्तु फलं भवेत् यदि तुष्टोसि विप्रं दत्तं तत्सर्वं ब्रूहि मे प्रभो ब्राह्मण उवाच साधु त्वया विप्रदष्टं व्रतं ब्रूहि प्रदायकम् वि-
धानं तस्य वस्यामि सर्वसिद्धिप्रदायकम् आवणे च सिते पक्षे प्रथमे सोमवासरे प्रकर्तव्यं व्रतं विप्रशभं नियमपूर्वकं सार्धमास-
त्रयं विप्रकर्तव्यं विधिपूर्वकम् विल्वपत्रैररवंडैश्च पूजनं च दिनेदिने पंचसप्तविभिश्चैव पूजनं विधिपूर्वकम् परिपूर्णं तु कर्तव्यं च तु

दर्श्यानुकार्तिके वतारंभे तु कर्तव्यो नियमस्तु विचक्षणैः अद्यारंभे तदेव रोटकारव्यं मनोहरम् करोमि परयाप्तत्वापाहि मां जगतां
 गुरो दिने दिने प्रकर्तव्या पूजा देवस्य शूलिनः कथां विना न भोक्तव्यं प्रत्यहं च पुनः पुनः उपोषणं च तु दर्श्यां कर्तव्यं विधिपूर्वकम् शचि
 भूत्वा दिने तस्मिन् कर्तव्यं रोटकां वतम् चतुर्दर्श्यां निराहारः स्थित्वा चैव परे हनि भोक्ष्यामि पार्वतीनाथ सर्वसिद्धिप्रदायक उपोष
 णमंत्रः कृत्वा माध्याह्निकं कर्म स्थापयेदव्रणं घटम् पंचरत्नसमायुक्तं पुण्यादिभिरलंकृतम् वेष्टितं श्वेतवर्येण सर्वाभरणभूषि
 तम् तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं चैवाथ वैष्णवम् विरच्याष्टदलं तत्र पूजयेद्दुमया शिवम् कृत्वा साध्याह्निकं कर्म नित्यं पूजादिकं तथा
 तस्यां रात्रौ तु कर्तव्या पूजा देवस्य शूलिनः शभे चैतत्प्रदेशे तु कर्तव्यं पुण्यमंडपम् पूज्यस्तत्र शिवो देवो धर्मकामार्थसिद्धये क्षीरादिस्ना
 पनं कुर्याच्चंदनादिविलेपनम् कृष्णागरुचक्रं रसमृगनाभिं किमिश्रितम् पुष्पैर्नानाविधैरभ्यर्चयेत् पूज्यो देवो महेश्वरः धनकामेन कर्तव्या
 पूजा देवस्य शूलिनः विल्वपत्रैरखंडैश्च तुलसीपत्रैस्तथा नीलोत्पलैश्च कर्तव्यं कर्तव्या पुण्यवर्धिनी कल्हारकमलैश्चैव कुसुदैश्चाति
 शोभनेः चंपकैर्मालतीपुष्पैश्च कुंदैः शभावहैः मंदारैश्चार्कपुष्पैश्च पूजाहं शिवप्रियेः अन्यैर्नानाविधैः पुष्पैश्च तु कालोद्भवैस्तथा
 धूपैर्नानाविधैः पार्थ पुण्यवर्धनसाधकैः दीपास्तत्र प्रकर्तव्या घृतपूर्णमनोरमाः लेह्यपेक्षैस्तथा भोज्यैः स्वादुभिश्च शिवप्रियेः अन्ये
 र्नानाविधैरभ्यर्चयेत् तथा विप्रवरैस्ततः नैवेद्यं तु प्रकर्तव्यं रोटकानां विशेषतः कर्तव्यं रोटकाः पंचपुरुषाहारमानकाः शालितंडुलपिष्टे
 न समभागेन वा पुनः द्वौ तु विप्राय दातव्यौ ह्यभ्यां वै भोजनं शभम् एको देवाय दातव्यो नैवेद्यार्थं सदा बुधैः महेशाय च दातव्यं तांश्च
 लं समनोहरम् अर्घ्यदानं प्रकर्तव्यं धनसंपत्तिदायकम् पनसंनारिकेरं च पूगीजं वीरपूरकम् स्वर्जरी च शभाद्राक्षामा तु लिंगं म

नोहरम् अक्रोडानि च दाडिंबं नारिं गानि शभानि च कर्कटी च शुभाशोक्ता अर्घ्यदाने मनोहरा अन्यैर्नानाविधैः पार्थ वस्तु कालोद्भवैः
 शभैः यः करोत्यर्घ्यदानं च तस्य पुण्यवदाम्यहम् इलांच सागरे र्मुक्तारं तैश्चान्यैर्मनोहरैः दत्वा यत्फलमाप्नोति तेन तत्फलमाप्नुया
 त् अनेनैव विधानेन तत्कार्यं व्रतसिद्धये पंचवर्षं तु कर्तव्यं मनुलं धनमीप्सुभिः पश्चादुद्यापनं कुर्याद्रोटकारव्यं व्रतस्य च उद्यापने तु
 कर्तव्यो हेमरूपो तुरोटको विल्वपत्रं सवर्णस्य सोमेश प्रीतये शभम् रात्रौ जागरणं कुर्यात् पूज्यो देवो महेश्वरः पूर्णेन विधिना वि
 प्रकर्तव्यं च शिवप्रियम् दारिद्र्यनाशनं पुण्यलक्ष्मीवृद्धिप्रदायकम् कर्तव्यं विधिवद्भक्त्या श्रोतव्यं तु कथानकम् गीतवाद्यादि सहितं कु
 र्याज्जागरणं निशि ततः प्राप्ताते विमले स्नात्वा पूजां समापयेत् पूर्वोक्तविधिना तेन कर्तव्यं शिवपूजनम् तत्सर्वं दापयेद्भक्त्या ब्रा
 ह्मणाय कुटुंबिने विप्राय वेदविदुषे वस्त्रालंकारभोजनैः गुरुसंपन्निकं चैव ततो भक्त्या समापयेत् यन्मया कृतं संकल्पो ब्रते स्मि
 ब्राह्मणप्रभो तत्सर्वं पूर्णतां यातुं युष्मद्व्याविलोकनात् एवं यः कुरुते पार्थ शास्त्रोक्तं रोटकव्रतम् अनायासेन सिध्यति ह्यद्याः
 सर्वे मनोरथाः सभर्तृकामहाना शिरोति विधिवद्भूतम् पतिव्रता सकल्या जीजायते नात्र संशयः मया अनुष्ठितस्य साधमा
 सत्रयात्मकस्य विल्वव्रतारव्यस्य कर्मणः सांगता सिद्धये ब्राह्मणाय एतद्वयनप्रदानं करिष्ये ब्राह्मणं संपूज्य विप्राय वेद
 विदुषे श्रोत्रियाय कुटुंबिने नरकोत्तारणार्थं यशंकरः प्रियतां नमः इति दानमंत्रः इति शिवपुराणे विल्वरोटकसोमनाथव
 रकथाद्यापनम् अथाश्विनशुक्लपतिपदि दौहित्रेण मातामहश्चाक्षं कार्यम् तदुक्तं हेमाद्रौ जातमात्रे पितृदौहित्रे जीवत्यपि च मातु
 ले कुर्यान्मातामहश्चाक्षं पतिपद्याश्विने सिते इयं च संगव्यापिनी याद्येति निर्णयदीपे उक्तम् पतिपद्याश्विने शुक्लदौहित्रे

स्वेकपार्वणम् आहं मातामहं कुर्यात्सपितासंगवै सति जातमात्रेपि दौहित्रे जीवत्यपि हि मातुले प्रातःसंगवयोर्मध्ये याश्च युक्त्य-
 तिपद्वेत् अत्र पिता इति विशेषणात् जीवसितृक एवाधिकारी अतएव पिंडरहितं कुर्यात् सुंडनेपिंडदानं च मेतकर्म च सर्वशः
 न जीवसितृकः कुर्यादुर्विणीपतिरेव च अत्रैव नवरात्रारंभः तत्र परविद्वाद्या ह्य तदुक्तं गोविंदार्णवे मार्कंडेयपुराणदेवीपुरा-
 णयोः पूर्वविद्वातुयाशक्ता भवेत्यतिपदाश्विनी नवरात्रव्रतं तस्यां न कार्यं शुभमिच्छता देशभंगो भवेत्तत्र दुर्भिक्षं चोपजायते
 नंदायां दर्शयुक्तायां यत्र स्थानं त्रपूजनम् तथा देवीपुराणे नदर्शकलया युक्ता प्रतिपच्चंडिकार्चने उदये हि सुदूर्तापि ग्राह्या सो-
 दयकारिणी यदा पूर्वदिने शक्या भूत्वा परदिनेपि च वर्धते च तदा भूत्वा संपूर्णत्वादमां विना यानि तु द्वितीयायोगनिषेधपराणि वच-
 नानि श्रुतानि तानि तानि आह्वादिपराण्येव परदिने प्रतिपदोत्सवे तु अमायुक्तापि ग्राह्या अमायुक्ताप्रकर्तव्येति नृसिंहप्रसादोदा-
 हृतवचनान्यपि एतद्विषयाण्येव अत्र देवीपूजाप्राधान्यप्रधानं अष्टम्यां च नवम्यां च जगन्मातरं भविकाम् पूजयित्वा शिवने मा-
 सि विशोको जायते नरः यती च ब्रह्मचारी च विधवा च रजस्वला नवरात्रं चोपवासमेकमुक्तमयाचितम् चित्रावैष्टित्युक्ता चैत्य-
 तिपच्चंडिकार्चने तयोरंते विधातव्यं कलशस्थापनं ध्रुवम् प्रतिपद्या शिवने मासि भवेद् वैष्टितिचित्रयोः आद्यपादौ परित्यज्य प्रारभेत्
 वरात्रकम् चित्रावैष्टितिसंयुक्ता प्रतिपत्तु भवेन्नृप वैष्टित्या वापि युक्ता स्यात्तदामध्यं दिने रवौ त्याज्या अंशास्तथास्तद्यास्तुरीयां शे तु
 पूजनम् नवरात्रोत्थापनं कार्यम् न च कुंभाभिषेचनम् भास्वरोदयमारभ्य यावत्तुदशनाडिकाः प्रातःकाल इति प्रोक्तः स्थाप-
 नारोपणादिषु आद्या षोडशनाडीस्तत्पश्चात् कुरुते नरः कलशस्थापनं तत्र अरिहं जायते ध्रुवम् वृद्धौ समाप्तिरष्टम्यां ह्यसेन-

प्रतिपन्निशि प्रारंभो नवचंज्यास्तनवरात्रमनर्थवत् तिथिद्वौ तिथिहासे नवरात्रमथार्थकम् घटस्थापनविधिः प्रतिपदि प्रातर-
 भ्यंगं कृत्वा देशकालौ संकीर्त्य ममेह जन्मनि दुर्गाप्रीतिद्वारा सर्वापहंति पूर्वकदीर्घायुर्विपुलधनपुत्रपौत्राद्यनवच्छिन्नसंतनिवृत्तिस्थिरल-
 क्ष्मीकार्तिलाभशत्रुपराजयसदभीष्टाभिध्यर्थशारदनवरात्रप्रतिपदिविहितं कलशस्थापनं दुर्गापूजाकुमारिपूजादिकरिष्ये इति संक-
 ल्प्य तदंगगणपतिपूजनं पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं नांदी आहं कृत्वा वरणं च करिष्ये ततो महीद्यौरिनिष्मिंस्पृष्ट्वा ऊषधयः सं-
 वदंते इति यवान्निक्षिप्य आकलशो धितुं संस्थाप्य इमं मे गंगेति जलेनापूर्य गंधद्वारामिति गंधं ओषधय इति मर्वोषधौ कां-
 डात्कांडादिति दूर्वाः अश्वत्थे व इति पंचपल्लवान् स्यौनाग्रथिवीति सप्तमृदः याः फलिनीरिति फलम् सहिरलोनीति पंचरत्नानि हिरण्यं
 क्षिप्त्वा युवास्फवासा इति वस्त्रेण सूत्रेण वा वेश्य पूर्णादूर्वाति पूर्णपात्रं कलशोपरि निधाय तत्र वरुणं च संपूज्य जीर्णान् नूतनां यां वापति मा-
 यां दुर्गा मावाह्य पूजयेत् नूतनमूर्तिकरणे सुत्तारणं कुर्यात् अथ पूजा आगच्छ वरदे देवि देत्यर्पणं निष्कृत्वा पूजां गृहाण सः सुखी नम-
 स्ते शंकर प्रिये सर्वतीर्थमयं वारि सर्वदेवसमन्वितम् इमं घटं समागच्छति वदे विगणैः सह दुर्गे देवि समागच्छ सांनिध्यमिह कल्पय च
 लिङ्गां गृहाण त्वमष्टभिः शक्तिभिः सह इति आवाह्य शंखचक्रगदाहस्तैश्च भवर्षैश्च भासने मम देवि वरं देहि सर्वैश्वर्यप्रदायिनि स
 हस्वशीर्षाः हिरण्यवर्णाः इत्यावाहनं नानाप्रभासमाकीर्णं नानावर्णविचित्रितम् आसनं कल्पितं देवि प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् पुरुष
 एतां मआवह इत्यासनं गंगादि सर्वतीर्थभ्यामानीतं तोयमुत्तमम् पाद्यनेहं प्रदास्यामि गृहाण परमेश्वरि एतावाः अश्वपूणीः पा-
 द्यः असतागंधसंयुक्तं फलपुष्पयुतं तव अर्घ्यं गृहाण दत्तं मे प्रसीद परमेश्वरि त्रिपादूर्ध्वं कांसोऽस्मितां हिरण्यं अर्घ्यं स गंगागो-

दावरोचैवयगुनाचसरस्वती मथाआर्चमनीयार्थं मानांतोयमुत्तमम् तस्माद्विराज् चंद्रायभासां आचमनी पंचामृतमयानीतं
योदधिसमन्वितम् घृतंमधुशर्करयाप्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् श्रुतिमंत्रः आप्यायस्वेति दधिक्वाणंवेति घृतंमिमिक्षेति मधुवाताक्क
४ स्वादुःपवस्वेति पंचभिर्मंत्रैः पंचामृतस्नानम् ज्ञानमूर्तेभद्रकालिदिव्यमूर्तेसरेश्वरि स्नानं गृहाण देवित्वं नारायणि नमोस्तुते यस्य
रूपेण आदित्यवर्णं स्नानं सूक्ष्मतंतुविनिर्मितं नानावर्णविचित्रितम् वस्त्रं गृहाण मे देवि प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् तस्माद्यज्ञात्सर्वे क
ल्पिपासा उत्तरीयं अलंकारान्महादिव्यान्नानारत्नविनिर्मितान् गृहाण देवि देवित्वं प्रसीद परमेश्वरि अलंकारान्समं मलयादिस
मुद्रुतं कर्पूरागरुवासितम् मयानिवेदितं भक्त्या चंदनं प्रतिगृह्यताम् तस्माद्यज्ञात्सर्वे गंधद्वारा गंधं अक्षताश्चस्मरन्मम कुंकु
मेन समन्विताः मयानिवेदिता भक्त्या प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् अक्षतान् मंदारपारिजाताश्च पादलीकैतकीतथा मारुतं मोगरं चैव शत
पत्राणि चंपकम् तस्मादश्वा मनसः कामसा पुण्याणि अहिरिवभोगैः कक् परिमलद्रव्याणि अथांगपूजा दुर्गायै नमः पादौ
पूजयामि महाकात्येन गुल्फौ मंगलायै जानुनी कात्यायिन्यै उरुं पू भद्रकात्यै कटिं कमलायै नाभिं शिवायै उदरं क्षमायै हृद
यं स्कन्दायै कंठं पू माहिषासुरमर्दिन्यै नेत्रे उमायै शिरः पू विंध्यवासिन्यै सर्वांगपूजयामि दशांगगुणुल्लूधूपचंदनागरुसंयुतं म
यानिवेदितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि चतुरस्रपंचद कर्तमेन प्रजाभू धूपं आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया दीपं गृहाण
देवित्वं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां ब्राह्मणोस्य आपस्वजंतु दीपं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरमैः षड्विः समन्वितम् भक्ष्यभोज्यसमायुक्तं प्रीत्यर्थं
प्रतिगृह्यताम् चंद्रमामनसो आर्द्रां पुष्करिणीं नैवेद्यं आचमनं मलयाचलसंभूतं कस्तूरीचसमन्वितम् करोद्वर्तनं कंदे विगृ

हाण परमेश्वरि करोद्वर्तनं इदं फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव तेन मे स फलावाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि नाभ्या आर्द्रायः करिणीं फलं पूर्णाफ
लं महद्व्यं नागवत्यादलैर्युतम् कर्पूरेकासमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् तांबूलं हिरण्यगर्भेति दक्षिणां यजेन यज्ञः यः शुचिः प्रयत्नो
भू मंत्रपुण्यांजलिं अश्वदायै गोदायै धनदायै इत्यादिप्रार्थयेत् थिये जातः नीराजनं श्रीसूक्तं संपूर्णं पुण्यांजलिः मंत्रहीनं क्रियाहीनं म
न्त्रहीनं सरेश्वरि ययुजितं मया देवि परिपूर्णं तदस्तमे माहिषघ्नमहामाये चामुंडे मुंडमालिनि यशोदेहि धनं देहि सर्वोन्कामांश्च देहि
मे नमस्कारः ततोऽर्चस्त्रिवरणं अथ कुमारपूजा एकवर्षा तु याकन्या पूजयेत्तां विवर्जयेत् गंधपुष्पफलादीनां प्रीतिस्तस्यान
विद्यते मंत्राक्षरमयीं लक्ष्मीं मातृणां रूपधारिणीं नवदुर्गात्मिकां साक्षात्कन्यामावाहयाम्यहम् द्विवर्षकन्यामारभ्य दशवर्षातः
विग्रहा पूजयेत्सर्वकार्येषु यथाविध्युक्तमार्गतः कुमारिका द्विवर्षा तु त्रिवर्षा तु त्रिभूर्तिका चतुर्वर्षा तु कल्याणी पंचवर्षा तु रोहिणी षष्ठवर्षा
तु काली सप्तवर्षा तु चंडिका अष्टवर्षा शां भवी चतुर्दशवर्षा तु सप्तमिनाम तः परिपूजयेत् प्रातः काले विशेषेण कृत्वा भ्यं
गं समाहितः आवाहयेत्ततः कन्यां मंत्रैरेभिः पृथक् पृथक् जगत्पूज्यं जगद्वंद्यं सर्वशक्तिस्वरूपिणीं पूजां गृहाण कोमारी जगन्मार्तनमोस्तुते
प्रतिपदमारभ्य दशमीपर्यंतं पूजयेत् एवमग्रेषु त्रिपुरां त्रिगुणां धारां त्रिमार्गं ज्ञानरूपिणीं त्रैलोक्यवर्दितां देवीं त्रिभूर्तिपूजयाम्यहम्
द्वितीयां कलात्मिकां कलातीतां कारुण्यहृदयां शिवाम् कल्याणजननीं नित्यां कल्याणीं पूजयाम्यहम् तृतीयां अणिमादिगुणाधारां
आकाराद्यक्षरात्मिकाम् अनंतशक्तिभेदां तारोहिणीं पूजयाम्यहम् चतुर्थीं कामचारीं कामरात्रिकालचक्रस्वरूपिणीं कामदां करुणा
धारां कालिकां पूजयाम्यहम् पंचमीं उग्रद्वारां चोग्ररूपां दुष्टासुरनिर्वाहिणीं चार्वर्गीं चंडिकां लोके पूजितां पूजयाम्यहं षष्ठीं म

दानंदकरींशांतांसर्वदेवनमस्कृताम् सर्वभूतात्मिकांलक्ष्मींशांभवीं पूजयाम्यहम् समम्यां दुर्गेमेदुस्तरेयुद्देभ्यदुःखविनाशिनीम् पूजयामि
 दामत्तयादुर्गादुर्गातिनाशिनीम् अष्टमीं संदरींस्वर्णवर्णांसांसर्वसौभाग्यदायिनीं सप्तमंजननींदेवींसप्तदं पूजयाम्यहम् नवम्यां इतिकु
 मारीपूजनम् अष्टरात्रेनदोषोयंनवरात्रंतिथिद्वये सूतकेपूजनं प्रोक्तंजपदानंविशेषतः देवीसुहृश्यकर्तव्यं तत्रदोषो न विद्यते रजस्वलांत-
 थाशौचे ब्राह्मणे च स पूजयेत् गंधालंकारतांबूलपुष्पमालातुलेपनम् उपवासंनदुष्यंतिदंतधावनमंजनम् इतिआश्विनशुक्लपतिप
 ल्हृत्यम् अथकार्तिकशुक्लपतिपत्तापूर्वांश्याद्या पूर्वविद्यमकर्तव्याशिवरात्रिर्वेदिनम् वत्सरांदेवसंतादौचलिराज्येतथैवच तैसा-
 भ्यंगमकुर्वाणोनरकंप्रतिपद्यते प्रातर्गोवधनः पूज्योद्धूतंचापिसमाचरेत् पूजनीयास्तथागावस्त्याज्यंदोहनमंजसा अथकथा ॥
 बालश्वित्याउचुः प्रतिपद्युदयेभ्यंगं हत्वा नीराजनंततः सवेपः सत्कथागीतैर्दानैश्चदिवसनयेत् शंकरस्ततदाद्धूतंसमर्जसुमनो
 हरम् कार्तिकेशुकूपक्षेतुप्रथमेहनिसत्यवत् प्रत्यवाचवचश्चेदं देवीं प्रतिसदा शिवः कालक्षेपायकेषांचित्केषांचिद्नहेतवे केषांचि
 द्ननाशायपश्यदूतं हतमया तस्यत्वं कौतुकं पश्य भवनं लापयाम्यहम् उद्धृत्यं कीडितं ताभ्यां भवान्याचजितंतदा पुनर्हितीयभवनं
 लापितं निर्जितंतया पुनस्तृतीयभवनं लापितं निर्जितंतया पुनर्द्वितीयपुनःपन्नगबंधनम् शशिलेखांडमरुकंद्वयभंचाप्यजीज
 जयत् निर्गतस्तु हरोगेहाक्षीरवल्कलधारकः गंगातीरे समागतस्तस्योचिंतासमन्वितः तस्मिन्क्षणे कार्तिकेयः खेलितुं चगतः क्वचि
 त् गंगातीराद्ययौगेहमपश्यत्थिशंकरम् इषकुह विरक्तंचननामचरणोपितुः तेनापि सुर्धाचाघातः पुत्रयाहिगृहं स्मरवम् त
 वमात्राजितंश्चाहंगच्छामि गहनंवनम् स्कंदउवाच कथंमात्राजितो देवो वनं कस्याच्च गच्छति अहमप्यागमिष्यामित्यसौ

वयाम्यहम् शिव उ विजित्य तव मात्रा तु क्षणंतस्येयमत्रैवे ममलोकेतथेत्युक्त्वा क्वचिद्दृष्ट्वा म्यहंततः स्कंदउवाच मागच्छत्वं महादेव दूतमार्गं प्रदर्शय ॥
 आनीयते मया जित्वा सर्वत वधनादिकम् शिवेनापितथेत्युक्त्वा दूतमार्गः प्रदर्शितः स्कंदोपि गृहमागत्य पार्वतीं वाक्यमब्रवीत् स्कंदउवाच देवि देवो
 गतः क्वासौ ह्येष भोत्रैव संस्थितः शीर्षे च न विभुः कस्माच्चातः सत्यवदाद्यमे दंत्युवाच स्वयमेव हतं दूतं स्वयमेव पराजितः स्वयमेव जितः क्रोधात्सा
 र्थ्यतां सकथं मया स्कंदउवाच मया सह किडितव्यं कथं तां कीडितं त्विति देव्यं कीडितेन सा दुर्दितः स्कंदेन निर्जितं मयूरेण हृषस्तस्याः शक्त्या पन्नगबंध
 नमुद्वेषणं दुर्दुततो धीगंतस्वतेन निर्जितं कौपीनान् निर्जितं चर्म गृहीत्वा तदुपाययौ गंगातीरे यत्र शिवस्तत्रागत्य न्यवेदयत् ततो देवी समीपे तु-
 विम्वराजः समाययौ किं मय्येभ्यो न वदना देवि जातासि तद्वद दंत्युवाच मया जितो महादेवः सतुगेहादि निर्गतः आयास्यति ह्यपाद्यर्थमिति
 संचिंत्य संस्थितं तव मात्रा तु तज्जित्वा सर्वतस्मै निवेदितं नायास्यत्यधुना देव इति चिंता पराम्यहम् गणेश उ देवि क्षययमेदूतं जेष्ठाभिभातरं
 हरम् आनयिष्यामि सामग्रीं यद्यहं स्यात्स तस्तव सगृहीत्वा पाशयुगं यद्यहं स्यात्स तस्तव इति पुत्रवचः श्रुत्वा तस्मै दूतमशिक्षयत् हस्वाह स्वायव
 देवः स्कंदो यत्र च स्थितः गणेश उ मयानीता विमोपाशौ सारिकानाद्यमेव च कीडितं तु मया सा दुर्देवस्याये ममाग्रज इति भातृ वचं श्रुत्वा तस्मा
 भ्यां कीडितं तदा मूषकेन बलीवर्दो मयूरं चाप्यजीजयत् शिवस्य सर्वविषयं स्कंदस्य च तथैव च गृहीत्वा सतु विम्वराजस्तत्कालं पार्वतीं ययौ पार्वत्य
 पिचसंतुष्टा गणेशं वाक्यमब्रवीत् सम्यक्कृतं तया पुत्रा नीतो सोमहेश्वरः सामदानादिकं हत्वा आनयावमहेश्वरम् तथेत्युक्त्वा गणेशो सोमसा
 रुद्य च मूषकम् त्वरितं चापयौ तत्र गृहे नेतुं महेश्वरम् इश्वरस्तस्मात्पुत्रा हरिद्वारं समागतः नारदरितहत्तांतो विष्णुस्तत्र-
 समागतः विष्णुरुवाच अस्मां विद्य कुरु शिव एकाक्षो हं भवाम्यहम् एकश्चासावक्षः पाशक इति विग्रहेऽपि परिनिहितरूप-

ब्र. रा.
९

लात्ताणोभवेतिशब्दलम् रावणेनतथेयुक्तंकाणोभवजनार्दन विष्णुरुवाच आतुवत्यश्यसेमांस्तस्मादोतुर्भविष्यसि नारदउवा.
देवसिद्धंमहत्कार्यमायातिसगणेश्वरः ज्ञातुमत्रभवद्दुत्तंमूषकस्तस्यधर्षतां इतिश्रुत्वानारदस्यवचनंरावणोयतः कुर्वन्मार्जारवत्छन्दं
मूषकोसोपलायितः मूषकस्तस्यगणपःशनेःशनेरुपाययौ जानोविष्णुःपाशइतिदूरतस्तद्विलोकिताम् प्रणिपत्यमहादेवं विनया-
नतकंधरः गणेशउवाच आगम्यतांदेवगेहंदेवीमानपुरःसरम् यदिनायासिगेहेत्तंप्राणास्त्यतिचाविका त्वयागतेमयासर्वं
कार्यमेतदुपायनम् महादेवउवाच एषाचक्षामयाविद्याधुनागणपनिर्मिता अनयाकीडितेदेवीआगमिष्येगृहंतदा गणेशउवा.
सर्वथेवकीडितव्यंदेवानास्त्यत्रसंशयः आगम्यतांगृहंदेवंभानरायाहिमाव्रज इतितस्यवचश्रुत्वाईश्वरःसगणोययौ नारदोपिगत
स्तत्रमहोत्तरपिचागतः उपविष्टास्तकैलासेदेवास्तत्रसमागताः हस्वादेवीप्रहस्यादौमहेशोवाक्यमब्रवीत् यक्षविद्यामहादेविगंगाद्वारे
विनिर्मिता अनयाजयसेत्वंचतदात्वंसत्यभाषिणी देव्युवाच हृष्याद्यतवसामग्रीमयेयंलापिताशिव त्वयाविलाप्य तेब्रूहिदत्तयस्व
सदोगताः इतिश्रुत्वावचस्तस्याःप्रेक्षताधोमुखंहरः तस्मिन्क्षणेनारदेनस्वकौपीनंसमर्पितम् वीणादंडश्चोपवीतमनेनसितामिति
सदाशिवःप्रसन्नोभूत्कीडनंसमचक्रतुः यद्यद्याचयतेरुद्रःस्तथाविष्णुप्रजायते यद्यद्याचयतेदेवीविपरीतापतत्यसौ स्वकीयाभ
रणाद्यंचमहादेवेननिर्जितम् स्कंदालंकारिकंसर्वेषुनरासंहरेणच ततोगणेशःप्रोवाचवाक्यंसदस्मिगर्वितः नकीडितव्यंहेमातःपा
शोलक्ष्मीपतिःस्वयम् कृतोहरेणसर्वस्वंतेहरिष्यतिमत्पिता इतिपुत्रवचश्रुत्वापार्वतीक्रोधमूर्छिता तथाविधायमालोक्यरावणो
वाक्यमब्रवीत् रावणउवाच पापिष्टेनाद्यशसोरिग्दुर्दुरूहेनविष्णुना अधर्मायन्नकर्तव्यइत्युक्तंतेमयायतः देव्युवाच सर्वा

नशापिषेक्साहंधूर्तानेतान्महाबलान् सामर्थ्यपश्यमेपुत्रयमैत्यंग फलंतथा देवयस्मादवलयाकपटंचकृतंत्वया तस्मात्सदास्तुतेमूर्धा
गंगाभारपपीडितः इतस्ततःकुचेष्टंत्वयनःशिक्षयसेमुने स्वमेपितेसुखंस्त्रीणांनकदापिभविष्यति यतःकृत्वात्वबलयासहमायात्वयाह
रे एषवैरावणोयंतवभार्यांनयिष्यति एषवैराभवितायःअयंपुनस्तवभार्यांनयिष्यतिसंबंधद्वयादेतदिदंप्रयोगोदुष्टः हिमामांमातरं
त्रवालकत्वंचकृतम् अतस्त्वंनयुवाहस्योवाल गवभविष्यति गणेशउवाच अनेनचोत्तरेणमूषकोयंपलायितः मध्येमार्गेकृतविप्रंश
पैनंराक्षसाधनम् देव्युवाच यस्माद्विद्यंतयातुं कृतंमहालक्ष्म्यस्तु तस्मादयंतवरिपुर्विष्णुस्त्वांघातयिष्यति इतिदेव्यावचश्रुत्वा
वैसंकुदमानसाः देवीशापेमनश्चकुर्नारदोवाक्यमब्रवीत् नारदउवाच कोपंकुर्व तुमादेवानेयंशय्याकदाचन सर्वेषामादिमा
येयंयथायोग्यफलप्रदा नायशापइमादेव्यःस्मर्तव्यास्तुविचक्षणैःगंगासदातिष्ठतिरुद्रमस्तकेबलाद्रमांवानयतुक्षपाचरःजाया
हरःस्याथयथोचितामुतिष्ठानंगतृष्णारहितःकुमारःअहंममामिधरिणीनस्थानव्यंतपोधनेः सम्यक्देवित्वयाप्रोक्तंशण्विदानींचो
मम सर्वक्रोधापनुत्ययंननर्तमुनिपुंगवः कक्षानादंचकारोच्चैर्होहाहीहीतिचाब्रवीत् तस्यचैष्टविलोक्याथसर्वहर्षमवामुयुःदेव्यु. भो
भोविदुषकथेष्टकृतकृत्योसिनारद विदूषकःविनोदकृत्वरंवरयभद्रंतेयद्यन्ममसिरोचेने नारदउ. याचयंतुवरंसर्वकोवाकिंयाचयिष्य
ति सर्वेतेयाचयिष्यंतियथाश्रेष्ठंभुवंतुतत् शिवउ. सर्वसंक्षम्यतांदेविजितंयदुषभादिकं त्वयायातुद्युतशतैर्नयाहंजगदंबिके देव्युवाच
मास्तुत्वयासमंनथस्वमेपिममचानरं एतदेववरंमन्वेक्रोधोमाभून्ममोपरि कर्तिकेशुकूपसेतुमथमेहमिसत्यवत् जयोलब्धोमया-
ततःसत्येनैवमहेश्वर तस्माद्युतंप्रकर्तव्यंप्रभातेतच्चमानवैः तस्मिन्द्युतेजयोयस्यतस्यसंनसरंजयः विष्णुरु. अहंयंकरि

रिष्याभिषेकं बालपुत्रेव वा तथा तथा भवतु सवरमेनं वदाम्यहम् स्वंद उवाच सदा मनस्तपस्यायाममतिष्ठतु देवताः कदापि विषये मा
स्तु देय एष वरो मम गणेश उवाच संसारे यानि कार्याणि तदा दौममपूजनात् यांतु सिद्धिं मम कृपां विना सिध्यंतु मा क्वचित् रावणः के
द्वारस्यानसामर्थ्यममशीघ्रं भवत्विति सदा शिवे सदा चास्तु भक्तिर्मेव्यभिचारिणी नारद उवाच कुन्दा कुन्दा श्वये केचिन्मूर्खो मूर्खो
येजनाः महाकथं सत्यमित्येवमानयंतु सदा सदा इत्युक्त्वा तर्हि ताः सर्वदेवतारुद्रपुरोगमाः तस्मात्प्रतिपदि द्यूतं कुर्यात्सर्वोपिवेज
नः द्यूतं निषिद्धं सर्ववह्निता प्रतिपदं बुधाः स्वस्योद्यमादिज्ञानाय कुर्यात् द्यूतमनं दितः विशेषवच्च भोक्तव्यं सत्तद्विब्राह्मणैः सह प
क्वानादिविशेषमित्यर्थः योपिताभिश्च सहितं नेयासाच भवेन्निशा ततः संपूजयेन्मानैरंतः पुरस्तवासिनीः पदातिजनसंघा
तान् येवयैः कटकैः शम्भैः स्वनामांकैः स्वयं राजा तोषयेत्स्वजनान् पृथक् पृथक् भान्महिषांश्चैव युध्यमानान् परैः सह गजान्श्च श्वयोः
श्वपदातीन् समलंकृतान् मंचारूढः स्वयं पश्येन्नटनर्तकचारणात् युधापयेच्चासयेच्च गोमहिष्यादिकं तथा ततो परार्धसमये पू
र्वस्यादिशिकाश्रयप मार्गपालीं प्रवधीयात्तुंगेभ्योपि पादयोः पालीं कुशमयीं दिव्यालं वकैर्बहुभिर्नयेत् दर्शयित्वा गजामश्वान्साय
यमस्याकृतेन येत् कृतहोमैर्द्विजैर्द्वैश्वर्धीयान् मार्गपालिकां मार्गपालिनमस्तेस्तु सर्वलोकस्त्रयप्रदे विधेयैः पुत्रदाराद्यैः पुन
रेहि व्रतस्य मे नीराजनं च तत्रैव कार्यं राज्ञ्यप्रदम् मार्गपालीसमुल्लिख्य नीडजीस्तस्मिन् रवान्विताः तस्मादेतस्कुर्वन्त द्यू
ताद्यं विधिपूर्वकम् इति सनत्कुमारसंहितायां द्यूतविधिः तत्रैव बालखिल्या उवाच पूर्वविश्रापकृतव्याप्रतिपदलिपूजने
वर्धमानातिथिर्नंदायदासाधं चयात्मिका द्वितीयावर्धगाभित्वा दुत्तरातत्र चोच्यते बलिमालिरव्यदैत्यैर्द्वं वर्णकैः

पंचरंगकैः गृहमध्यमशालायां विंध्याकां त्यासहासितम् जिह्वा चार्चसिणी प्रांते करयोः पादयोः स्तले रक्तवर्णेनास्यकेशाः कृष्णेनैव
समालिखिते सर्वगंगीतवर्णेन शस्त्राद्यं नीलवर्णकः वस्त्राद्यं श्वेतवर्णेन यथाशोभं प्रकल्पयेत् सर्वाभरणशोभायां द्विभुजं नृप
चिह्नयुक् लोकोलिरवे हृह स्यांतः शय्यायां शुकृतं दुलैः मंचेणानेन संपूज्यो षोडशैरुपचारकैः बलिराजनमस्तस्य दैत्यदानपू
जिता इन्द्रप्रभो मराराते विष्णुसांनिध्यदोभव बलिमुद्दिश्य दीयते मूनिदानानि पुंगवाः यान्यहा न्यक्षयाण्याहुर्मयैतत्संप्रदर्शि
तम् कौमुदीतिर्वलेयस्मादीयतेऽस्यां युधिष्ठिर पार्थिवे द्वैर्मुनिवरास्तेनेयं कौमुदी स्मृता योयादृशेन भावेन तिष्ठत्यस्यां युधि
ष्ठिर हर्षदेन्यादिरूपेण तस्य वर्षे प्रिया तियः बलिपूजां विधायैव पश्चाद्भौक्रीडनं चरेत् गवां क्रीडादिने यत्र रात्रौ दृश्येत चंद्रमाः
सोमो राजापशून् हन्ति स्मरभाः पूजकांस्तथा प्रतिपदं शंभोः क्रीडनं च गवां मत्तम् परविधेयुयः कुर्यात्पुत्रदारधनक्षयः अलं
कार्यस्तदा गावां प्रासादेष्वस्मरर्चिताः गीतवादित्रनिर्घोषैर्नीयेन्मगरवाद्यतः आनीय च गृहं पश्चात्कुर्यात्नीराजनं विधिम्
अथ चेत्प्रतिपदस्त्वत्यानारीचीराजनं चरेत् द्वितीयायां तदा कुर्यात्सायंकमलमालिकाम् एवं नीराजनं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते
प्रतिपत्पूर्वविधेव दृष्टिकाकर्षणो भवेत् कुशकाशमयीं कुर्याद्दृष्टिकां सृष्ट्वा तं वामं देवद्वारे नृपद्वारे च वानेया चतुष्पथे तामेक
तोरजपुत्राहीनवर्णास्तथैकतः गृहीत्वा कर्षयेत्तान्स्तथा सादं मुहुर्मुहुः समसंख्याद्वयोः कार्यं सर्वपिबलवत्तराः जयो वही
नजातीनां जयो राजस्तु वत्सरम् उभयोः पृष्ठतः कार्यं रस्वास्वाकं करोपरि रस्वानेयो न येत्तस्य जयो भवति मान्यथा जयचिन्हा
भिंदराजा विदधीत प्रयत्नतः सनत्कुमारसंहितायाम् बालखिल्या उवाच कार्तिकस्य सिते पक्षे अन्नकूटं समाचरेत्

गोवर्धनोत्सवश्चेवशाविष्णुः प्रीयतामिति कथयन्तुः कोसोगोवर्धनोनामकस्मान्परिपूजयेत् कस्मान्दुत्सवः कार्यकृतेकिंच
फलंभवेत् वालवित्यादिः एकदाभगवान्कृष्णो गतो गोपालकैः सह गृहीत्वा गाः प्रतिपदिकार्तिकस्य गतां वने तत्र नानाविधा लो
का गोप्यश्वापि सहस्रशः गोवर्धनसमीपे तु कुर्वन्त्युत्सवमादरात् स्वाद्यं लेह्यं चोष्यं च पेयं नानाविधं कृतं कृतान्गान्स्थानानां नृ
सन्ति च पुरेजनाः नानापताकाः संगृह्य केचित्वा वानि चायतः केचिद्गोपाः प्रनृत्यन्ति स्तुवंति च तथापरे इतस्ततो विताजानि तोरणाः
निसहस्रशः दृष्ट्वैतत्कोतुकं कृष्णो वाक्यमेतदुवाच ह कृष्ण उः उत्सवः क्रियते कस्य देवतायाः पूजने पक्वान्भवादनाचार्यकल्पितो
वोत्सवो धुना नभस्ययति ये देवास्तेभ्यो ननु प्रदीयते प्रत्यक्ष भोजिनो देवास्तेभ्यो ननु वदीयते दृष्ट्वेह शी भवदु क्षिं गोपाला वेधसा
कृताः गोपाला उचुः एवंमावद कृष्णो त्वं ह ब्रह्म महोत्सवः वार्षिक क्रियते स्माभिर्देवैर्दस्य चतुष्टये इमं पूजयन्मदं ते भविष्यति न संश
यः अद्य कुर्वन्ति देवैर्दस्य महोत्सवमिमं नरः कुर्वेदिति प्रतिजानातीति विशेषः इलोप आर्षः नर इति गजलक्षणम् दुर्भिक्षं च तथा
दृष्ट्वैतं शतस्य न जायते तस्मात्त्वमपि कृष्णा च कुर्वन्त्युत्सवमनेकधा कृष्ण उवाच अयं गोवर्धनः साक्षाद्दृष्टि सौमित्रकारकः मथुरास्थ
व्रजस्थे श्वपूर्वचार्यं पूजितः यदा यदा संकटं मे महदागत्य जायते तदा तदा पूजयामि दृश्यं गोवर्धनं गिरिम् श्ववर्णे श्ववर्णे क
र्णे २ गोपावर्तं कुर्वन्ति किं त्विदम् तेषां मध्ये के श्विदुक्तं कृष्णोक्तं क्रियतामिति यदा खादति चान्नं चेन्न गो गोवर्धनस्तदा तदा
कृष्णोक्तं मखिलं सत्यमेव भविष्यति सर्व एव तदा गोपा विनिश्चित्य च नंदजम् वचनं प्राहुरित्थं चेन्न श्वयोस्ति तदा कुरु सर्वं त्व
मग्रणीर्षत्वा गोवर्धनमहोत्सवम् ततः कृष्णस्तथेयुक्ता उत्सवे कृतनिश्चयः नाना सामयिकं च कुर्यात्थोक्तं नंदसूनुना नाना

वस्त्राणि पात्राणि चास्तु तानि न गायतः तत्र दनं न पुंजस्तु यथा गोवर्धनो महान् भक्तसु पाणिशोकांश्च कांजिकं वटकांस्तथा रो
टकाः पूरिका द्यं च लडुका मंडकादिकम् दुग्धं दधि घृतं क्षौद्रं लेह्यं चोष्यं तथा भिषम् कथिका द्यं सर्वमपि तत्र दत्वा वचो ब्रवीत् कृ
ष्ण उवाच मंत्रं पठित्वा गोपालाने च संमीलयन्तु च गोवर्धनेन भोक्तव्यं सर्वमन्नं न संशयः कृष्ण उवाच गोवर्धन धराधारगोकुल
चाणकारक बहुबाहुकृतछायागवांकोटिप्रदो भव लक्ष्मीर्या लोकपालानां धेनुरूपेण संस्थिता घृतं वह्नियज्ञार्थं मम पापं व्यपोह
तु पतंस्त्रित्यं मंत्रयुगं सर्वमुद्रितलोचनाः कृष्णो गोवर्धनं विशय सर्वमन्नमभक्षयत् भक्षणावसरे के श्विजनेर्हृदो गिरिस्तदा अ
तीवा भूतदाश्चर्यं तच्चेतसि सुतीश्वराः ततो नाडीद्वयात्कृष्णो गोपाला वक्ष्य सुवाच सः अहो गोवर्धनेना वक्षणा द्रुक्तमिदं कृतम्
पश्यन्तु सर्वे गोपालाः प्रत्यक्षोचनं संशयः यद्यस्ति सुखवांछावः कुर्वन्त्युत्सवमहोत्सवं इति श्रुत्वा वचस्तस्य सर्वे विस्मितमानसाः ॥
गोवर्धनोत्सवं च कुरिं द्राघतगुणं ततः इंद्रोत्सवं द्रुक्कामः समागच्छत नारदः गोवर्धनोत्सवं दृष्ट्वा देवैर्दस्य सभां ययौ देवैर्द्रेण कृ
तातिथ्यो वारं वारं प्रणोदितः नोवाच वचनं किंचिद्देवैर्दः प्रत्यभाषत् इंदु उवाच शुभा कं कुशलं विप्रवर्ततेवानवेति वा मदये
कथ्यतां दुरवंसु नीश्वरहराम्यहम् नारद उवाच अस्माकं किमुनींद्राणां इति दुःखस्य कारणम् परं गोवर्धनः शैलः शक्रो जातो
विलोक्यते त्वदुत्सवे पूज्यते सो गोपाले गोकुले हरे अतः परं यज्ञभागान्गृहीष्यति स एव हि इंद्रासनं तर्ह्येद्राणीकमासे वगृही
ष्यति यस्य वीर्यं च शस्त्रं च तस्य राज्यं प्रजायते किमस्माकं मुनींद्राणां य एवेंद्रासने भवेत् वर्षाद्वा मास षट्काद्वा द्रव्यो सोऽसौ
भागतः इत्यमुक्त्वा च देवैर्दं प्रययौ नारदो मुनि इत्यं नारदवाक्यं च श्रुत्वा शक्रोऽप्यभाषत् अहो आवर्तं संवर्तं द्रोण नीलक

पुष्पाः सर्वमेधाजलं गृह्यकरकाभिः समन्वितं यथां तु गोकुलेशीघ्रं मारयन्तु च यादवान् गोवर्धनं स्फोटयन्तु वज्रपातेरनेकशः पान
यन्तु च गाश्वापि गृहाण्युच्चादयन्तु च ततो धनघटाद्योषो गोकुले मृत्युनीश्वराः जात आराधककारेण मध्याह्न समये तदा कपिताः
पादपाः सर्वे किमकांडमुपस्थितम् ववर्षुर्बहुपानीयं करकाभिस्तदाधनाः यादव उवाच हाहृणा हृणा हे हृणा किमिदानीं वि
धीयताम् मृताः स्मयादवाः सर्वे कुपितो यं हि वासवः कृष्ण उवाच निमील्याहीणि भोगोपाय्ये यो गोवर्धनो नगराकर्ता स
गवाक्षि नान्योस्ति जगती तले इत्युक्ते स्थाप्य तं शैलं तत्तले स्थापितास्तुते ततः प्रोवाच वचनं गोपाय्यति बलाग्रजः श्रीकृष्ण
उवाच अहो गोवर्धनं नैनं तस्य लंदतं व्रजव्रज अन्यः कोस्ति स्थलं दातुं मत्स्यक्षो यं न गोत्तमः एवं सप्तदिनं तोय हृदि सुमरुधार
या नानादेशाय युनांशं गोपाः शरणं ययुः गोवर्धनस्य तांश्च कृष्णानित्यं प्रयच्छति पक्वानानि च गोपेभ्यस्तत्र ते सुखमाप्सताम् ॥
इत्येवं कोतुकंदं स्वासत्य लोकं ययौ मुनिः ब्रह्मभूतं किंप्रसुप्तो मिजायते सृष्टिनाशनम् तस्माद्दीर्घगोकुले त्वंगत्वा हृदि निवारय
ब्रह्मोवाच किमर्थं जायते हृदिः कथं सृष्टि विनाशनम् कश्चिदेत्यः समुत्पन्नः सर्वमारया हि मे मुने नारद उवाच नो
त्यन्नोदैत्यराट् कश्चित्पुत्रः शक्रोत्सवो मुनि यादवैरिति संकुद इन्द्र एवं प्रवर्षति इति तस्य वचनं सुत्वा हंसमारुह्य वैविधिः आ
गतो यत्र शक्रोस्ति कोथा देवः प्रवर्षति ब्रह्मोवाच कथं व्यवसिता बुद्धिरीदृशी ते स्मरेश्वर त्रैलोक्यनाथो भगवान् निर्जन्यः
कथं त्वया एकैव वक्त्रं गुल्या प्रश्य गोवर्धनो धृतः इर्ष्या कथं तेन साकं त्वया शक्रविधीयते इति ब्रह्मवचनं सुत्वा मेघान्मस्तभ्यवाम
वः प्रणिपत्य च तं कृष्णं शक्रो वचनमब्रवीत् क्षंतव्यामत्कृतिर्विष्णो दामोहं शरणागतः यदोचते तत्प्रदेयमपराधापनुत्तये ॥

कृष्णोवाच अज्ञात्वा तव सामर्थ्यं गोपालै रचितं त्विदम् एषां दंडस्तु योग्यो यं सम्यगेव त्वया कृतः अहं कर्नायां ते भ्राता तवाज्ञापरि
पालकः शरणागतजातीनां रक्षणं तु मया कृतम् यदि प्रसन्नो देवेश उत्सवो यं प्रदीयताम् गोवर्धनाय गिरये गोकुलं रक्षितं यतः श
क्रोपि च तथैत्युक्त्वा तत्रैवांतरधीयत गते शक्रे गिरींद्रं तं संस्थाप्य ह रिरब्रवीत् कृष्ण उवाच गोपाः प्रश्यं तु महात्म्यमद्भुतं शैल
जंतुयन् अद्यारभ्य कर्तव्यो महागोवर्धनोत्सवः गोवर्धनेन शैलौ न निरिवला तु धरा धृता एतस्मात्समजानद्भिः कथं संकीडितं पु
रा अद्य प्रवर्तं राजस्तु सर्वं ब्रूतममाग्रतः एतस्सेवाभावेन बलं लब्धं मया महत् प्रति संवत्सरं तस्मादन्कूटं विधीयतां गवां
भवति कल्याणं पुत्रपौत्रादि संततिः ऐश्वर्यं च सदा सौख्यं भवेद्गोवर्धनोत्सवात् कृतं यत्कार्तिके स्नाने जपहोमार्चनादिकम् स
र्वं निष्कलतामेति नो कृते पर्वतोत्सवे एवमुक्त्वा स्तुते गोपाः सत्यं सर्वममन्यत ययुः कृष्णादयः सर्वे न बभूवुर्हनि गोकुले वालरि
त्यादिभुः इत्येतस्सर्वमारया तमस्माभिस्तु मुनीश्वराः श्रीकृष्णस्य तु संतुष्ट्या त्वन्कूटं विधीयताम् नाना प्रकारशाकादिदे
शका लोड्गवानि च पक्वानानि विचित्राणि कुर्यात्तन्नुसारतः सर्वान् पर्वतं कुर्यात्कृष्णाय निवेदयेत् गोवर्धनं स्वरूपा
यमंत्रो कृष्णोदितो पठन् यत्कृष्णरूपहृत्तेति मंत्रो एवं यः कुरुते मर्त्यो विष्णुलोकमहीयते इति श्रीसत्कुमारसंहितायां
प्रतिपत्कृत्यम् अथ द्वितीयाव्रतानि तत्र कार्तिकशुक्ल द्वितीयाय मद्द्वितीया सा अपराणहव्यापिनी या ह्या उर्जैशुक्ल
द्वितीयाया मपराः णहे च ये वमम् स्नानं कृत्वा भानुज न्यायमलोकं न पश्यति उर्जैश्च कुह्वितीयायां पूजितं स्तर्पितो यमः
वेष्टितः किं न रेहं ह्येस्तस्यै यच्छति वांछितम् इति स्कंदात् दिनद्वये अपराणहव्यासौ वापरे वेति युग्मवाक्यात् पथमेऽथावणे

मासिनथाभाद्रपदेपरा तृतीयाश्वयुजेमासिचतुर्थीकार्तिकीभवेत् श्रावणेकृष्णपक्षेति तथाभादेचनिर्मला आश्विनेप्रेतसंस्कारा
कार्तिकेयाम्यतामनेति चतस्रोहितीयाउपक्रम्यप्रथमायांकिंचित्सायश्चित्तं द्वितीयायांसरस्वतीपूजा तृतीयायांश्रावणं कर्तव्यम्
चतुर्थीयमपूजनम् कार्तिकेशकूपक्षेतुद्वितीयायांयुधिष्ठिर यमोयमुनयापूर्वभोजितःस्वगृहेर्चितः अतोयमहितीयेयंवि
पुलोकेषुविद्युता अस्यानिजगृहेपार्यनभोक्तव्यमतोनरैः यत्नेनभगिनीहस्ताद्वोक्तव्यं पुष्टिवर्धनम् दानानिचप्रदेयानिभगिनीभ्यो
विशेषतः स्वर्णालंकारवस्त्राभूजासत्कारभोजनैः सर्वाभगिन्यःसंपूज्याअभावेपतिपन्नकाः तत्स्थानेनमाता पितृव्यभगिनी
हस्तात्ययमायांयुधिष्ठिर मातुलस्यसुताहस्ताद्वितीयायांयुधिष्ठिर पितुर्मातुःस्वसुश्चैवतृतीयायांतयोःकृतात् भोक्तव्यंसह
जायाश्चभगिन्याहस्ततःपरम् सर्वाभगिनीहस्ताद्वोक्तव्यंवलवर्धनम् धन्ययशःस्यमायुष्यंधर्मकामार्थसाधकम् तस्यातिथ्यो
यमुनयायमराजदेवःसंभोजितोनिजकराल्वसुसौहृदेन तस्यांस्वसाक रतलादिहयोभुनक्तिप्राप्नोतिस्त्वधनधान्यमनुत्तमं
सः इतिहेमाद्रौभविष्येयमद्वितीयाविधिः अथकथा वाल्मिवल्याउचुः कार्तिकस्यसितेपक्षेद्वितीयायम संज्ञिता
तत्रापराणहेकर्तव्यंसर्वथैवयमार्चनम् प्रत्यहंयमुनागत्ययममप्रार्थयत्पुरा भ्रातर्ममगृहेयाहिभोजनार्थंगणावतः अद्यश्वे
वापरश्वोवाप्रत्यहंवदतेयमः कार्यव्याकुलचिन्तत्वादवकाशोनजायते तदैकदायमुनयाबलाकाराभिमंत्रितः सगतःका
र्तिकेमासिद्वितीयायांसुनीश्वराः नारकायजनान्मुक्त्वागणैःसहरवैःसुतः कृतातिथ्योयमुनयानानापाकाकृतास्तथा
कृताभ्यंगोयमुनयातेलैर्गंधमनोहरैः उहर्तनंत्वापयित्वास्नापितःसूर्यनंदनः ततोलेकारिकेदत्तंनानावस्त्राणिचंदनम्

मास्यानिचप्रदत्तानिमंचोपरिउपाविशत् पक्वान्निविचित्राणिहस्तासास्वर्णभोजने यमंचभोजयामासयमुनाप्रीतिमानसा
भक्तायमोपिभगिनीमलंकारैःसमर्चयत् नानावस्त्रैःस्ततःप्राहवरंवरयभगिनि इतिनद्वचनंश्रुत्वायमुनावाक्यमब्रवीत् ॥
यमुनोवाच प्रतिवर्षसमागच्छभोजनार्थंतुमद्गृहे अद्यसर्वमोचनीयाःपापिनोनरकाद्यमथैवैवभगिनीहस्तात्करिष्यतिचभोजनं
तेषांसौरव्यप्रदोहित्वमेतदेवहणोम्यहम् यमउवाच यमुनायांतुयःस्नात्वासंतर्प्यपितृदेवताः भुनक्तिभगिनीगृहेभगिनीपूजये
दपि कदाचिदपिमहारंनसपश्यतिभासुजे वीरेशैशानदिग्भागेयमतीर्थप्रकीर्तितम् तत्रस्नात्वाचविधिवत्संतर्प्यपितृदेवताः
पवेदेतानिनामानिआमध्याह्नंनरोत्तमःसूर्यस्याभिमुखोमौनीहृदचित्तःस्थिरासनः यमोनिहंतापितृधर्मराजोवैवस्वतो
दंडधराश्वकालः भूताधिपोदत्तकृतानुसारीकृतांतमेतद्दशभिर्जपति एतानिचदशशतैःनामदशकेन ततोयमेश्वरपूज्य
भगिनीगृहमाव्रजेत् मंत्रेणानेनचतयाभोजितःपूर्णमादरात् भ्रातस्तवानुजानाहंभंस्वभुक्तमिदंशुभम् प्रीतयेयमरा
जस्ययमुनायांविशेषतः ततःसंतोष्यभगिनीवस्त्रालंकरणदिभिः स्वमेपियमलोकस्यभविष्यतिनदर्शनम् नृपैःकारागृहे
येचस्थापिताममवासरे अवश्यंतेप्रेषणीयाभोजनार्थंस्वसगृहे विमोक्तव्यामयापापान्नरकेभ्योद्यवासरे यद्येवंधिकारिष्यति
तेदंज्याममसर्वथा कनीयाभगिनीनास्तितदाज्येष्टागृहंव्रजेत् तदभावेसपत्न्यायाःपितृव्यास्तदभावतः तदभावेमातृशी
ला मातृसमशीलायाः मातुर्भगिन्यावामातुलस्यायवातथा सापन्नगोत्रसंबंधैःकल्पयेदायथाक्रमम् सर्वाभावेमाननी
याभगिनीकाचिदेवहि गोनयाद्यवातस्याअभावेसतिकारयेत् तदभावेप्यरण्यादिकल्पयित्वासहोदराम् अस्यानिज

गृहे देवि न भोक्तव्यं कदाचन ये भुंजन्ति दुराचाराः नरके ते पतन्ति च स्नेहेन भगिनी हस्ताद्भोक्तव्यं पुष्टिर्धनम् दानानि च प्रदेया
नि भगिनीभ्यो विशेषतः श्रावणेन पुष्टिर्धनस्य कन्या हस्तेन भोजनम् मातुलस्य सताहस्तादुंजीयाद्भद्रमासके पितुर्मातुः स्व
सूः कन्ये आश्विने तु तयोः करात् पितृषसेयी मातृषसेयी च अवश्यं कार्तिके मासि भोक्तव्यं भगिनी करात् एवमुक्त्वा धर्मराजो यथा
संयमिनीतनः तस्यादापि नराः सर्वे कार्तिके व्रतकारकाः भुंजन्ति भगिनी हस्तात्सत्यं सत्यं न संशयः यमहितायां यः प्राप्य भगिनीं
ह भोजनं नतुर्याद्विषयं पुण्यं नश्यतीति रवेः श्रुतम् यातु भोजयते नारी भ्रातरं युग्मकेति यो अर्चयेच्चापितां ब्रूलेन सा वै धव्य
माप्नुयात् भ्रातुरायुः क्षयो नूनं न भवेत्तत्र चार्हं चित् अपराणह व्यापिना स्याद्वितीया भ्रातृ भोजने अज्ञानाद्यदि वामो हान भुक्त
भगिनी गृहे प्रवासिना वा भावाद्वा ज्वरितेनाथ वंदिना एतदारव्यान कं शुला भोजनस्य फलं लभेत् इति सनत्कुमारसंहि
तायां यमहितीयाः रव्यान कं संपूर्णम् अत्रैव भ्रातृ द्वितीया विधिः स्थितत्वे यमं च चित्रगुप्तं च यमदूतांश्च पूजयेत् अर्घ्याश्च
व प्रकर्तव्या यमाय सहज ह्येः भ्रातृ भगिनीभिः सह अर्चनं मंत्रस्त एहो हि मातं जपाश हस्तय मात कालो ककरा मरेश
भ्रातृ द्वितीयां कृतदेव पूजां गृहाण चार्घ्यं भगवन्मस्ते धर्मराज नमस्तुभ्यं नमस्ते यमुनाय ज वाहि मां किं करैः सार्धं सूर्यपुत्र
मोस्तु ते लेंगे यातु भोजयते नारी भ्रातरं युग्मकेति यो अर्चयेच्चापितां ब्रूलेन सा वै धव्य माप्नुयात् स्कंदे कार्तिके तु द्वितीयायां श
कृयां भ्रातृ पूजनम् यातु कुर्याद्विषयं ति भ्रातरं सप्तजन्मसु पाप्मे उत्तरखंडे भद्रे भगिनि भो भाम त्वदंघ्रि सरसी रुहम् श्रे
यसे धनमस्तुभ्यं मागतो हंत वाल्यम् मृदुवाक्यं ततश्चुत्वा सत्वरं क्रियते तदा अद्य भ्रातृ सती भ्रातृ स्वयाधन्यास्मि मानद

भोक्तव्यं ते घमह हे स्वायुषे मम मानद कार्तिके शक्रपक्षस्य द्वितीयायां सहोदरः यमो यमुना पूर्व भोजितः स्वगृहे चितः यस्मिन्दि
नेयमेनात्र नारी वा पुरुषोपि वा अपि विधा कर्मपाशैः स्वहयाये पचन्ति हि पापेभ्यो विप्रमुखा स्ते सुक्ताः कर्मनिबन्धनात् तेषां महो
त्सवो ह तोयमराष्ट्रे सरवावहः तस्मादंधो च महे हे भोजनं कुरु कार्तिके आशिषः प्रतिगृह्या धनमस्तु त्वसमर्चयेत् सर्वा भगि
न्यः संपूज्या ज्येष्ठा उभयतः स्मृताः वरुणादिना नमस्कुर्यान्निजवित्तानुसारतः भ्रातुरायुष्य ह्यर्थं भगिनीभिर्यमस्य वै पूजनी
याः प्रयत्नेन प्रतिमाश्च विधानतः मार्कंडेयो बलिर्यामोह नृमांश्च विभीषणः कृपो द्रोणिः पशुरामो अष्टौ ते चिस्जीविनः मार्कंडे
य महाभाग समकल्पांत जीवित चिरं जीवियथा त्वंहितया मे भ्रातरं कुरु इति भ्रातृ द्वितीया अथ तृतीया व्रतानि तत्र चैव
शक्रपक्षे तृतीयायां सोभाग्यशयन व्रतम् मात्से मत्स्य उवाच वसंत मासमासाद्य तृतीयायां जनप्रिय सौभाग्याय सदा श्रीभिः
कार्यं पुत्रसुखेः प्रसिद्धिः शक्रपक्षस्य पूर्वाण्हेति लैः स्नानं समाचरेत् तस्मिन् नहनि सादे विकिल विश्वात्मिका सति पाणिग्रहणं कै
र्मरु मारुतावरवर्णिनी तया सहैव देवेशं तृतीयायां समर्चयेत् फलैर्नानाविधैर्धूपैर्दीपैर्नैवेद्य संयुतैः प्रतिमां पंचगव्येन त
था गंगा देवेन च पंचामृतैः स्नापयित्वा गोरीशंकरं संयुतां नमोस्तु पादलायै च पादौ देव्याः शिवस्य तु शिवायेति च संकी
र्त्य जयायै गुल्फयोस्तथा त्रिगुणायैति रुद्रस्य भवान्यै जययोर्युगम् शिवं रुद्रेश्वरायेति जयायै इति जानुनी संकीर्त्य हरिकेश
यतथोरुवरदेनमः इशायेति कटिरत्यै शंकरायैति शंकरं कुक्षिद्वये च कोटयै शूलिनः शूलपाणये मंगलायै नमस्तुभ्यं
उदरं चापि पूजयेत् सर्वात्मने नमो रुद्र ईशान्यै च कुचद्वयम् शिवे वेदात्मने तद्वदिद्राण्यै कंठमर्चयेत् त्रिपुरघ्नापि विश्वेश

मनतायकरद्वयम् विलोचनायइति चेत्वाहु कालानलपिये सौभाग्यभुवनाये तिसृषणादिसमर्चयेत् नमो धनारीशहरप्रसि
तांगासुनासिकाम् नमउगायलो केशललितेति सुतसुवौ शर्वायपुरहं तारं वस्व देवै तथालकम् नमः श्रीकंदनाशायशिवं
केशांतथा चयेत् भीमोयसौम्यरूपिणेशिरः सर्वात्मनेनमः शिवमभ्यर्चविधिवत्सौभाग्याष्टकमित्यतः स्थापयेद् दत्तनिष्ठा
वकुसुंभक्षीरजीरकम् तृणराजेक्षलवर्णकुस्तंबुरुमथाष्टमम् दत्तंसौभाग्यकृद्यस्मात्सौभाग्याष्टकमित्यतः एवंनिवेद्यतत्स
र्वमुद्भूतशिवयोः परः चैत्रेशंगोदकंप्राश्यस्वरूपेद्रुअरिंदम पुनःप्रभावेचतथाकृतः स्नानजपः शक्तिः संपूज्यहिजवापत्यमा
त्यवस्थविभूषणेः सौभाग्याष्टकसंयुक्तं सुवर्णप्रतिमाद्वयम् प्रीयतामत्रललिताग्राहणायनिवेदयेत् एवंसंवत्सरंयावत्-
तीयायांसदाभुने प्राशनेदानमंत्रेचविशेषोयंनिबोधमे गोशृंगोदकमाद्येस्याद्वैशारवेगोमयंपुनः ज्येष्ठे मंदारकुसुमं चित्त्वपत्रं शु
चौस्मृतम् थावणेदधिसंप्राश्यनभस्येचकुशोदकम् क्षीरमाश्वयुजेभासिकार्तिके षष्ठ्याज्यकम् मार्गशीर्षेचगोमूत्रं पौषेसंप्राश्ये
द्वृतम् माघेहृणातिलोस्तद्वत्तं चगव्यं चफाल्युने ललिताविजयाभद्राभवानी चर्वदाशिवा वासुदेवी तथागौरी मंगलाकमलास
ती उमा चदानकाले तु प्रीयतामिति कीर्तनात् मल्लिकाशोककमलकुसुमोत्पलमालाक्ष्मीकुलकंकरवीरं चवाणमस्मान्कुंकुमम्
बाणं नीलकुरंदः सिंदुवारं च सर्वेषु मासेषुक्रमशस्मृतम् जपाकुसुमकोसंभमालतीशतपत्रिका यथालाभप्रशस्तानिकर
वीरं च सर्वदा एवंसंवत्सरंयावदुपोष्यविधिवन्नरः स्त्रीवाभक्त्याकुमारीवाशिवामभ्यर्च्यशक्तितः प्रतांतेवायनंदद्यात्सर्वो
पस्करसंयुतम् उमामहेश्वरं हेमं हृषभं च गवासहं स्थापयित्वा च शयने ग्राहणायनिवेदयेत् अन्यान्य पियथाशक्त्यामि

धुनान्यंबरादिभिः धान्यालंकारगोदानैरभ्यर्च्यधनसंचयैः वित्तशास्त्रेनरहितः पूजयेद् दत्तविस्मयः एवं करोति यासम्यक्सौभाग्यश
यनव्रतम् सर्वाङ्गमानवाप्नोति पदमानं त्यमभुने फलकस्य च सर्वाङ्गमेतत्कुर्वन्समाचरेत् यत्रकीर्तीसमाप्नोति प्रतिमासंनराधिप
सौभाग्यारोग्यरूपायुर्वस्वालंकारभूषणेः नवियुक्ताभवेद्राजन्मद्वानां च शतवयम् यस्तद्वादशवर्षाणि सौभाग्यशयनव्रतम् करो-
तिसप्तचाष्टैवाश्रीकंद भवनेमरेः पूज्यमानो वसेत्सम्यक् यावत्कल्यायुतवयम् नारीवाकुरुते भक्त्याकुमारीवानरेश्वर सापितस्त
लमाप्नोति देव्यानुग्रहललिता इति मत्स्यपुराणे सौभाग्यशयनव्रतम् अत्रैवगोर्षादोलोत्सवः तदुक्तं हेमाद्रौ देवीपुराणे
चैत्रशुक्लतृतीयायांगौरीमीश्वरसंयुताम् संपूज्यदोलोत्सवकंदुर्च्यानारीशुभेष्कृता तथाचनिर्णयामृतं तृतीयायांयजेद्देवीं
शंकरेण समन्विताम् कुंकुमागरुकपूरमणिवस्त्रैरगर्हितां सुगंधिपुष्पधूपैश्च दमनेन विशेषतः आंदोलंदोलयेद्दत्तशिवोमानुष्येस
दा रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रातर्देव्यानुदक्षिणा सौभाग्याय सदा स्त्रीभिः कार्यपुत्रसखेष्कृभिः इयंचपरायाद्या मुहूर्तेमात्रसत्वेपिदि
नेगौरीव्रतंपरे इतिमाधवोक्तेः इयंचमन्वादिः कृतंश्चाद्रुविधानेन मन्वादिषु युगादिषु हायनादिदिसाहसंपितृणांतृप्तिदंभवेत्
अधिमासेपिइदं कर्तव्यम् अत्रपिंडदानं नास्ति अत्रचैत्रशुक्लतृतीयायां मनोरथतृतीयाव्रतम् इश्वरउवाच साधुह
तंलयादेविहृतवत्यापरिग्रहम् अस्थेहधर्मपीठस्य मनोरथकृतः सति तएवविश्वभोक्तारोविश्वमान्यास्तएवहि येत्वांवि-
श्वभुजामत्रपूजयिष्यंति मानवाः विश्वेविश्वभुजे विश्वस्थित्युत्पत्तिलयप्रदे नरास्त्वदर्चकाश्चात्रभविष्यंत्यमलात्मकाः म
नोरथ तृतीयायांयस्तेभक्तिविधास्यति तन्मनोरथसंसिद्धिर्भवित्रीमदनुग्रहात् नारीवापुरुषोवापित्वद्वृत्ताचरणाम्रिये

मनोरथानिहप्राप्यज्ञानमेतेवलभ्यते देव्युवाच मनोरथ तृतीयायां व्रतं कीदृक्कथानकम् किंफलं कैः कृतं नाथ कथयेत्तत्कपोकु
रु ईश्वर उवाच शृणु देवियथाष्टमं भवत्याभवतारणम् मनोरथ व्रतं चेत्तद्दुह्यादुह्यत्तरं परम् पुलोमतनया पूर्वतः तापपरमंतपः
किंचिन्मनोरथं प्राप्नुन चापतपसः फलम् अपूपुजत्ततो मासं भक्त्या गौरी महेश्वरम् गीतेन सरहस्येन कलकंठीरवेन हि तद्ज्ञानेना
तिसंतुष्टो मुदुनामधुरेण च स्तुतालेन स्तरंगेण धातुमात्रकलावता प्रोवाच चवरं श्लीप्रसन्नोस्मि पुलोमजे अनेन च स गीतेन त्वन
यालिंगपूजया पुलोमजोवाच यदि प्रसन्नो देवेश तदा यो मे मनोरथः तं पूजय महादेव महादेव्याः प्रियंवद सर्वदेवपुया मा
न्यः सर्वदेवेषु सुंदरः यायजूकेषु सर्वेषु यः श्रेष्ठो मोक्षमेव पतिः यथाभिलषितं रूपं यथाभिलषितं स्वरम् यथाभिलषितं वायुः प्रस
न्नो देहि मे भव यदा यदा च पत्या मे संगः स्याच्च सखेष्टया तदा तदा च तं देहं त्यक्त्वा न्यदेहमाभुयाम सदा च लिंगपूजायां मम भक्तिरनु
त्तमा मम भूयाद्भगवति जरामरणहारिणी भर्तुर्व्ययेति वैधव्यं क्षणमात्रपीहन मम भावि महादेव पाति त्रयं च यातु माय ईश्वर
उवाच पुलोमक न्येयं श्वेषत्वया कारि मनोरथः लप्सासेव तं चर्यायां तत्कुरुष्वजितेंद्रिया मनोरथ तृतीयायाः चरणेन भविष्यति
तत्प्राप्तये व्रतं च स्येत्तद्दिधेहियथोदितम् तेन व्रतेन चीर्णेन महासौभाग्यदेन तु अवश्यं भविता बाले तव चैव मनोरथः पुलोम
कन्योवाच कारुण्यवारिधेशं भो प्रणतप्राणिसर्व किं नामाचाथका भक्तिः का पूज्या तत्र देवता कदा च सा विधातव्या इति कतव्यं
ताचका इत्याकर्ण्य शिवो वाक्यं तां तु प्रीत्या जगाद ह ईश्वर उवाच मनोरथस्तृतीयायां व्रतं पौलोमि तद्गुणं पूज्या विश्वभुजा गौ
री चतुर्भुजा विशालिनी वरदो भयहस्तश्च साक्षस्त्रः समोदकः देव्याः पुरस्ताद्विना पूज्य आशाविनायकः चतुर्भुजः श्वा

रुचः सर्वसिद्धिकरः प्रभुः चैव शक्यं तृतीयायां कृत्वा वेदं तथावनम् सायंतनीं च निर्वर्त्य नाति तृप्या भुजिक्रियां नियमं चेति गृणी
याज्जितक्रोधोजितेंद्रियः संत्यक्तास्युष्यसंभारं शचिस्तद्गतमानसः प्रार्तव्रतं चरिष्यामि मातर्विश्वभुजेन धे विधेहितवसान्निध्यं
मन्मनोव्रतसिद्धये नियमं चेति संगृह्य स्वपोद्भवोऽश्वभंस्मरन् प्रातरुत्थाय मेधावी विधायावश्यकं विधिम् शौचमाचमनं कृत्वा दं
तकाष्ठं समाहरेत् अशोकवृक्षस्य श्वभंस्वं शोकविनाशनम् नित्यं तनं च संपाद्य विधिं विधिविदां वरः स्नात्वा शुश्रां वरः सायं गौरीपू
जा समाचरेत् आदौ विनायकं पूज्य घृतापूपाग्निवेदयेत् ततो च ये हि श्वभुजां अशोककुसुमैः श्वभैः अशोकवर्तिनैः वेद्यं धूपैश्चा
गुरुसंभवेः कुंकुमेनानुलिप्यादौ एकमुक्तं ततश्चरेत् अशोकवर्तिनैः सहितैर्घृतपूरैर्मनोहरेः एवं चैव तृतीयायां व्यतीपातायां पुलोमजे
चैवादि फाल्गुनां तासु तृतीयासु व्रतं चरेत् क्रमेण दंतकाष्ठानि कथयामि तवानधे अनुलेपनवस्तुनिकुसुमानितश्चैव चैवेयमि
गजाश्चैव देव्याश्चापि श्वभवते अन्नानि चैकभक्तस्य शृणुतानि फलान्ये जंघामागं खदिरजांती चूतकंदं वकम् पुक्षोदुंबर
रुक्मरी बदर्वादिमीतथा दंतकाष्ठदुमा एते व्रतिनः समुदाहृताः सिंदूरागरुकस्तूरीचंदनं रक्तचंदनम् गोरोचनं देवदारुं प
द्माक्षं च निशादं यम् प्रीत्यानुलेपनं बालेयक्षकंदमसंभवम् सर्वेषामप्यलाभैश्च प्रशस्तोयक्षकंदमः कस्तूरि कायादौ भागादौ भागो
कुंकुमस्य च चंदनस्य च यो भागाः शशिनस्त्वेक एव हि यक्षकंदम इत्येषमस्तस्वरवल्लुभः अनुलिप्याथ कुसुमैरर्चयेत् दक्षिणा
न्यपि पाटलीमल्लिकापद्मकंती करवीरकैः उत्पले राजचंपैश्च नद्यावर्तैश्च राजभिः कुमारीभिः कर्णिकारैरलाभैश्च दैः स
ह स्रगंधिभिः प्रसूनौघैः सर्वालाभैः पूजयेत् करं भोदधिभक्तं च स चूतरसमंडकः फेणिकावटकाश्चैव पायसं च सशर्करं स

समुद्रं सधृतं भक्तं कार्तिके विवेदयेत् उडेरिकाश्चलङ्कुकामायेलं पसिकाश्रमा सुष्टिकाः शर्करागर्भाः सर्पिषापरिमाधिताः निवेद्य
फाल्गुने देवैः सार्धं विघ्नजितामुदा निवेदयेत्तदन्तर्हि एकमुक्ते पितृभ्युत्तम अनिवेद्येन समूढो भक्तानो न्यपतेदधः प्रतिमासं
तृतीयायामेकमाराध्यवत्सरम् व्रतसंपूर्तये कुर्यात्स्थंडिले द्धिगममर्चनम् जातवेदमसंवेणित्वा ज्यद्विणेन च शतमहाधि
कंहोमं कारयेद्दिधिनाव्रती सदैव नक्तं पूजां क्ता सदान्ते तु भोजनम् नक्तं एव हि होमोयं नक्तं एव समापनम् गृहाण पूजां मे स
क्त्या मार्त विघ्नजिता सह नमोस्तु ते विश्वभुजे पूरया शुभं नोरथम् नमो विघ्नहृते तुभ्यं नम आशाविनायक त्वं विश्वभुजया
सार्धं मम देहि मनोरथम् एतौ मंत्रौ समुच्चार्यौ पूज्यौ गौरीविनायकौ व्रतसमापवेदेव्याः पर्यंकस्तुलिकान्वितः आचार्यच संपत्तीकं
पर्यंके उपवेश्य च व्रती समर्चयेद्दस्त्रैः करकर्णविभूषणैः दद्यात्सयस्विनीं गां च व्रतस्य परिपूर्तये मनोरथतृतीयां व्रतमेतन्मया कृत
म् न्यूनातिरिक्तं संपूर्णमेतुदस्तु भवद्गिरा इत्याचार्यसमागच्छेत्तद्येत्तु कथ्यते नवै प्रातश्चतुर्थ्यां संपूज्य त्वतुरश्वकुमारकान् एवं संपू
पूर्णतां याति व्रतमेतत्सु निर्मलम् चिंतितं लभते कर्मव्रतस्यास्य निधेवणात् इति श्रीस्कंदपुराणे चैत्रशुक्लतृतीयायामनोर
थव्रतोद्यापनं व्रतसंपूर्णम् अथ चैत्रशुक्लप्रतिपदमारभ्य त्रिरात्रपूर्वकं तृतीयायां अरुंधतीव्रतम् तत्र स्त्रीणामेवाधिका
रः अवैधव्यादिफलश्रवणात् तत्रादौ संकल्पः मम इह जन्मांतरे वा बालवैधव्यनाशार्थं अनेकसौभाग्यपुत्ररूपसंपत्तिसमृ
ध्यर्थं अरुंधतीव्रतमहं करिष्ये निर्विघ्नतासिध्यर्थं गणपतिपूजनं स्वस्तिवाचनं आचार्यवरणं च करिष्ये पश्चात्पूजादि आचार्ये
ण कारयेत् वैशारवेयावणे वापि माये वा कार्तिके तथा प्रतिपत्प्रातरुत्थाय ग्नात्वा शुक्लतिलामूकैः प्रतिपदि दिनेन क्तं द्वितीया

यामयाचितम् तृतीयायां उपोष्य च आचार्येण ततः सह रात्रौ अधिवासनम् स्रवर्णनिर्मितां दिव्यां हि भुजां प्रतिमां त्रयम् अरुंधतीं
वसिष्ठं च ध्रुवं चैव पृथक् न्यसेत् शिलोपरि सर्वतोभद्रस्थापनम् कलशं धातुमयं तदुपरि ताभ्यां प्रतिमायां अग्न्युत्तारणं कृत्वा
तदुपरि अरुंधतीं वसिष्ठं ध्रुवं च स्थापयेत् कुंकुमाक्षतैः पूजयेत् अथ अरुंधतीपूजा अष्टकर्णिकया युक्ते मंडले पूजयेत्तुताम्
अरुंधतीं महादेवीं वसिष्ठसहितां सतीम् आवाहनं अरुंधतिमहादेवी सर्वसौभाग्यदायिनि दिव्यसुचारुवेषं च आसनं प्रतिगृ
ह्यताम् आसनं सूचारुशीतलं दिव्यं नानागंधस्रवासितम् पादगृहाण देवेशि अरुंधतिनमोस्तु ते पादिसमर्पयामि अरुंधतिम
हाभागे वसिष्ठप्रियवादिनि अर्घ्यगृहाण कल्याणि भर्ता सहपतिव्रते अर्घ्यं गंगातोयं समानीतं स्रवर्णकलशे स्थितं आच
म्यतां महाभागे वसिष्ठसहितेन ये आचमनं गंगासरस्वतीरे वा पयोष्णी नर्मदाजलैः स्नापितासि मया देवितया शांतिकुरुष्व मे
स्नानं मानारंगसमुद्रतं दिव्यं चारुमनोहरम् वस्त्रं गृहाण देवेशि अरुंधतिनमोस्तु ते वस्त्रं कंचुकीमुपवस्त्रं च नानारत्नैः समन्वितं
गृहाण त्वं मया दत्तं अरुंधतिनमोस्तु ते उपवस्त्रं कर्पूरकुंकुमैर्युक्तं हरिद्रादिसमन्वितं कस्तूरिकासमायुक्तं चंदनं प्रतिगृह्यताम्
चंदनं समं हरिद्राकुंकुमं चैव सिंदूरं कज्जलान्वितम् मयानिवेदितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि सौभाग्यदं माल्यादीनि स्रगंधी
पुष्पं वनस्पतिरसोदियो धूपं आज्यं च वर्ति दीपं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्विधं समन्वितम् नैवेद्यं गृह्यतां देवि प्रसीद
परमेश्वरि नैवेद्यं पूगीफलमहद्विद्यं नागवल्यादलैर्युतम् कर्पूरेलासमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् तांबूलं समर्पयामि
मिदं फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि फलं हिरण्यगर्भं गर्भस्थं हेमवीजं विभा-

वसोः अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिप्रयच्छमेदक्षिणा पुत्रादेहिधनदेहि सौभाग्यदेहि सुवने आन्याश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तु
ते प्रार्थनाः अरुंधतिमहाभागे वसिष्ठप्रियवादिनि सौभाग्यदेहि मे देवि धनपुत्रांश्च सर्वदा उत्तराध्यै हि मुजां चारुसर्वांगीसां ससूत्रक
मंडलं प्रतिमांकांचनीकृतानामभिः परिपूजयेत् अरुंधतये नमः पादोपूजयामि लोकवन्द्याये नमः जामुनीपूः संपत्तिदायि न्ये
कटिपूः गंभीरनाभ्यै नमः नाभिपूः लोकधात्र्यै नमः स्तनोपूजः जगत्प्राप्त्यै नमः कंठपूजः शांत्यै नमः बाहुपूः वरपदायै नमः हस्तोपूः धृत्यै नमः मुखपूः अरुंध
त्यै नमः शिरःपूः सकलप्रियायै नमः शिखापूजयामि ॥ वसिष्ठप्रियायै नमः वसिष्ठधुवसहितं सर्वगं पूजयामि नमो देव्या इति नीरा
जनं पुष्पांजलिं वायनंदद्यात् वंशपात्रे स्थितं पूर्णवाणकं घृतसंयुतम् अरुंधतीपीयतांच ब्राह्मणाय ददाम्यहम् वायनं सुवर्णमूर्तिः
संयुक्तां वसिष्ठधुवसंयुताम् अरुंधतीं सोपचारां ब्राह्मणाय ददाम्यहम् मूर्तिदानमंत्रः गच्छ देवि यथास्थानं सर्वलोककारभूषिता अरु
ंधतिनमस्तुभ्यं देहि सौभाग्यमुत्तमम् इति विसर्जनम् इति पूजनम् अथ कथा स्कंद उवाच पुरावृत्तमिदं विष्णुः शृ
णु ध्रुवतमुत्तमम् आसीत् कश्चित्सुराविप्रः सर्वशास्त्रविशारदः तस्यैकाकन्यका जातारूपेणाप्रतिमां भुवि तातो विवाहं सम्यग्वै
पिता तस्याकरोद्भिजः कुलशीलवते दत्तासाकन्यावरवर्णिनी अचिरेणैव कालेन भर्ता तस्यामृतोद्भिजः बालरंडा तु सा जाता
निर्वेदादगमद्गहात् यमुनातीरमासाद्य चकार विपुलं तपः एकमुत्त्यादिकैश्चैव कृच्छ्रांश्च यणेस्तथा मासोपमास नियमैरा
त्यानं सा ह्यपावयत् कदाचिदागतस्तत्र भ्रमन् गौर्यासदाशिवः यमुनातीरमासाद्य विनितां तां ददर्श सा कृपया च शिवा गौरीम
हादेवमुवाच सा देवकेनेह शीघ्रांसा बालवैधव्यतादशाम् वदमां कृपया देवकृपां कुरु दयानिधे महादेव उवाच अयं वि

विप्रः पुरा गौरी कुलशीलयुतो भुवि तेन कन्यापरीणीता स्वरूपा युवती सती सतां विवाहान् रूपां विदेशभगमद्भिजः ततो बहुतिथं का
लमापश्यद्भर्तुरागमं नागतं ननु च तदा विप्रो यावज्जीवं गतोद्भिजः तस्याजन्मगतं सर्वविफलं पतिना विना तेन पापे न विप्रो सौ नारी
त्वं प्रामवाच शिवे स्नानाग्नयः परित्यज्य निदीपां कुलसंभवाम् याति देशांतरं चाथ अथा इव महार्णवे परदार रतो वा स्याद न्यावा कुरुते
स्त्रियम् सौम्यजन्मनि देवेशि स्त्रीभूत्वा विधवा भवेत् यानारी तु पतित्यक्ता मनोवाक्कायकर्मभिः रहः करोति वैजारंगलावा पुरुषांतरम्
भोगान्मुक्ता चयायापित्मदेन प्रमदा सती तेन कर्मविपाकेन सानारी विधवा भवेत् सपत्नीं कुलसंभूतां पतिव्रतरतां सतीम् अनु
कूलं परित्यज्य परीयायाति स्वेष्टया मपापी जायते न्यस्मिंस्त्रीहि नो विप्रजन्मनि अनेन सदृशदेविलोके स्मिन्नास्ति पातकम् न
वैधव्यात्परो व्याधिर्न वैधव्यात्परो ज्वरः न वैधव्यात्परो शोको न वैधव्यात्परो कुशः निरयोन च वैधव्यात्कुष्ठं वैधव्यतानुषु तेन पापेन ब
हुना जायते बालरंडका इति तस्यैव च श्रुत्वा सा गौरी विश्रिता भवत् प्रपद्यतं महादेवं गौरी सा कुरुणान्विता केनेह शमहत्यापं वा
लवैधव्यदायकम् नश्यते कर्मणा केन तन्मां वद कृपां कुरु महादेव उवाच शृणु देवि प्रवक्ष्यामि बालवैधव्यनाशनम् अरुंध
तीव्रतं पुण्यं नारी सौभाग्यदायकम् यत्कृत्वा बालवैधव्यान्मुच्यते नात्र संशयः श्रुतमेतत्तदा विप्रगौर्या शंकरतो व्रतं यमुनातीरमासाद्य
उपदिष्टं तदा हि जाः तस्यै नार्यै महादेव्या कारितं व्रतमुत्तमम् तेन पुण्येन महता व्रतजेन मुनीश्वराः सानारी चागमत्सर्गमुत्कावे
धव्यतां तदा इत्यव्रतं भुतं सम्यगुपदिष्टं मुनीश्वराः कृतमन्ये श्रुत्वा बहुभिस्तेपि मुक्तान संशयः अरुंधतीव्रतमिदं सदा कार्यं मुनी
श्वराः नारीवैधव्यतो मुच्येत् सौभाग्यं प्राप्नुयात्परम् इति श्रीस्कंदपुराणे अरुंधतीव्रतम् अथ उवाच पनम् युधिष्ठिर उवाच

क्र. १९

उद्यापनविधिबृह्मि अरुंधत्याः सुरेश्वर भक्तितः श्रोतुमिच्छामि व्रतसंपूर्णहेतवे कृष्णः अरुंधतीव्रतं वक्ष्ये नारी सौभाग्यदायकम्
 येन चोर्णेन वै सम्यक् नारी सौभाग्यमाप्नुयात् जायते रूपसंपन्ना पुत्रपौत्रसमन्विता वसंते तु समासाद्य तृतीयायां युधिष्ठिर माये
 वामाधवे चैव आचरणे कार्तिके च वा स्नानं कृत्वा तु वै सम्यक् विरात्रोपोषिता सती मिथुनानि च चत्वारि समाहूय पतिव्रता पूज
 येत्युष्यतां ब्रूते चैव नैव तया क्षतेः कुंकुमागरुकस्तूरीक पूरं मृगनाभिभिः शिलापटे च संस्थाप्य जीरकं लवणान्वितम् लोहके
 न समायुक्तं वस्त्रयुग्मेन वेष्टितम् आवाहयेदरुंधत्यां वसिष्ठप्राणसंमिताम् पतिव्रतानां सर्वासां सुरस्यां वै देवभामिनीं हि सु
 जांचारु सर्वांगीं साक्षस्त्वकमंडलुम् पतिमां कांचनीं कृतानामभिः परिपूजयेत् वसिष्ठं च ध्रुवं चैव पतिमां पूजयेद् द्विती देववंद्ये
 नमः पादौ जानुभ्यां लोकवंदिने कविं संपूजयेत्तस्याः सर्वसंपन्निदायनीम् नाभिं गंगीरनाभ्यै तु लोकधात्रे तथा स्नानो जगत्सा
 येतथा स्कंधो बाहू शाल्येन मस्तथा हस्तौ तु वरदायै तु मुखं धृत्यै नमः पुनः अरुंधत्यै तथा पूज्यं शिरस्तु सकलपियं एवं संपूज्य
 तां देवीं गंधपुष्पापचारकैः पूजयित्वा सतीं देवीं ततश्चार्घ्यं प्रदापयेत् अरुंधती महाभागे वसिष्ठप्रियवादिनी सौभाग्यं देहि
 मे देवि धनपुत्रांश्च सर्वदा पुत्रान् देहि धनं देहि सौभाग्यं देहि सुव्रते अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तुते सुवासिन्धोय
 मं पूज्याः समाभिदिवसेतदा शुभमगंधाक्षतैः पुष्पैर्दद्याच्छूर्पणमक्षकान् होमं चैव तदा कुर्यात्समिद्धि श्वतिलैः पृथक् अष्टोत्तर
 शतं संख्या प्रार्थनां व्रतः सुधीः मिथुनानि च संपूज्य भूषणाद्यादनादिभिः नानाविधोपचारैश्च तुर्विंशतिसंख्यायां आचार्याय च गं
 दद्याद् दद्यात्स्नाण्याभरणानि च शय्यां सोपस्करांदद्यात्कांस्थपात्रं सदीपकम् आदर्शं चामरं चैव अश्वंदद्यात्संशोभनम् यथा तु

१९

भोजयित्वा यस्त्रियः शूर्पाक्षसमोदकान् मोदकान्कांचनं चैव तथा वस्त्रं यथाविधि पोलिकाघृतपूपाश्च पूरिकाश्च विशेषतः सोहालिका
 श्वदातया एकैकं हि गुणं तथा भोजनद्वयपर्यासं दीनानां च पूजयेत् एवं व्रतं समाप्याय पश्चान्नक्तं समाचरेत् अनेनैव विधानेन मा
 मिनी कुरुते व्रतम् अवैधव्यत्वमाप्नोति तथा जन्मसहस्रकम् पुत्रपौत्रसमायुक्ता धनधान्यसमावृता जीवेद्दुर्षशतं सायं सहस्रभर्त्ताम-
 हावता एवमभ्यर्चयित्वा तु पदं गच्छेदनामयम् देवभार्यायथा स्वर्गे कृषिभार्या तथैव च राजते च महाभागा सर्वकामसमृद्धिभिः ॥
 इति श्रीस्कंदपुराणे अरुंधतीव्रतोद्यापनं अथ वैशारवशकृततीयायां भविष्योत्तरोक्तमक्षय्यतृतीयाव्रतम् तीर्थवाचद्दिने स्नानं
 तिलैश्च पितृतर्पणम् तानंधर्मयदादीनां मधुसूदनपूजनम् माधवे मासिकुर्वीत मधुसूदनमष्टिदम् तुलामकरमेषेषु प्रातस्नानं वि
 धाय ते हविष्यं ब्रह्मचर्यं च महापातकनाशनम् वैशारवस्नाननियमं ब्राह्मणानामनुज्ञया मधुसूदनमभ्यर्च्य कुर्यात्संकल्पपूर्वकम्
 वैशारवं सकलमासं मेषसंक्रमणेरवेः प्रातः सनियमस्याय प्रीयतां मधुसूदनः मधुसूदनसंतोषाद्वाह्याणामनुग्रहात् निर्विघ्न
 मस्तु मे पुण्यं वैशारवस्नानमन्वहम् माधवे मेषगेभातौ मुरारिर्मधुसूदनः प्रातः स्नानेन मेनाथफलदः पापहाभव यदानज्ञायते
 नाम तस्य तीर्थस्य भोहिजाः तत्र उच्चारणं कार्यं विष्णुस्तीर्थमिदं त्विति अपि सम्यग्विधानेन नारी वा पुरुषोपि वा प्रातः स्नातः सनि
 यमः सर्वपापैः प्रमुच्यते वैशारवे विधिवत्स्नानात् भोजयेद्वाह्याणान्दश कृत्स्नशः सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः इति वैशारव-
 स्नानविधिर्भविष्ये इयमेव तृतीया परशुरामजयंती साचप्रदोषव्यापिनो ग्राह्या तदुक्तं मार्गार्चनदीपिकायां स्कंदभविष्ययोः
 वैशारवस्य सिते पक्षे तृतीया पुनर्वसौ निशायाः प्रथमे चामेराभारव्यः समये हरिः रेणुकायास्तु योगर्भादवतीर्णो विभुः स्वयम्

दिनद्वयेनयाव्याप्तोऽंशतः समव्याप्तौ च परा शक्रतृतीयां वैशारवे शक्रोऽप्योऽप्यादिनद्वये निशायां पूर्वयामे च दुत्तरान्यत्र पूर्विका
नवेव वैशारवतृतीया अक्षय्यतृतीया सा च पूर्वाणह व्यापिनी ग्राह्यादिनद्वयेतद्व्याप्तौ तु परैवेति इयं युगादिरपि यामन्दाद्या युगाद्या-
श्वतिथयस्तासु मानवः स्नात्वा हुत्वा च जप्त्वा च दत्त्वा नंत फलं लभेत् आद्येऽपि पूर्वाणह व्यापिनी ग्राह्या पूर्वाणहेतु सदा कार्यः शुक्रा मनुष्य
गोदयः देवे कर्मणि पेये च कृष्णे चैवापराणि हका वैशारवस्य तृतीयां यः पूर्वविद्वां करोति वे हयं देवान गृह्णति कथं च पितरस्तथा इति
वैशारवस्य तृतीयायां श्रीसमेतं जगद्गुरुम् नारायणं पूजयेच्च पुण्यधूपविलेपनैः योऽस्यां ददाति करकान् वारिजं जनसंयुतान् सयाति पु
रुषो वीरलोकान् हेममालिनः वैशारवशुक्रपक्षे तु तृतीयायां तथैव च गंगातोये नरः स्नात्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः श्रीकृष्ण उवाच
बहुना च किमुक्तेन किं वदस्व मालया वैशारवस्य सिता मेकां तृतीयां मक्षयां शृणु तस्यां स्नानं तपो होमः स्वाध्यायः पितृ तर्पणम्
दानं च क्रियते तस्यां तत्सर्वस्यादि हाक्षयम् आदिः कृत्युगस्येयं युगादि स्तेन कथ्यते सर्वपापप्रशमनी सर्वसौख्यप्रदायिनी पुराम
होदये पार्थ वणिगासीत्स्फुर्निर्धनः प्रियंवदः सत्यव्रतो देवब्राह्मणपूजकः पुण्यान्वितः कच्चित्तो भूत्कुटुंबे व्याकुलोऽपि सन् तेन श्रुता-
वाच्यमाना तृतीया रोहिणीयुता यदास्या दुधसंयुक्ता तदा सा तु महत्फला यस्यां प्रदीयते किंचिदक्षयं स्यात्तदेव हि इति श्रुत्वा च गं
गायां संतर्प्य पितृदेवताः गृहमाग्रां त्य करकान् सान्नानुदकसंयुतान् अन्नपूर्णान् हुत्वा भान्जलेन विमलेन च यवगोधूमलवणान्
मत्स्यदध्ने दनं तथा इक्षुक्षीरविकारांश्च सहिरण्यांश्च शक्तैः शक्तिः शक्तेन मनसा ब्राह्मणेभ्यो देवैर्वणिक् भायेया वायं मा
णोऽपि कुटुंबासन् चित्तया तावत्तस्थोऽस्थिरैः सखे मत्वा सर्वविनश्वरम् धर्मासक्तमतिः पार्थ कालेन बहुना ततः जगाम पंचत्सम

सौवास्रदेवमनुस्मरन् ततः सक्षत्रियोजातः कुशवत्यां युधिष्ठिर बभूव चाक्षया तस्य स मुक्षिर्धर्मसंयुता ईजे स च महायज्ञैः समास व
रदक्षिणैः सददौ गोहिरण्यानि दानान्यन्यान्यहर्निशम् बुभुजे कामतो भोगान्तीनां धांस्तर्पयन्नेतथाप्यक्षयमेवास्यां क्षयं याति न तदनम्
अस्या पूर्वतृतीयायां यद् न विभवं विना इत्येतच्च समाख्यातं श्रूयतामत्र यो विधिः तृतीयायां समाख्यातं स्नात्वा संतर्प्य देवताः एकमक्तं
तदा कुर्याद्वा स देवं प्रपूजयेत् तस्यां कार्यं यवैर्होमो यवैर्विष्णुं समर्चयेत् यवान् दद्याद्दिजातिभ्यः प्रयतः पार्थ ये दद्यान् उदकुं भान्त
करकान् सान्नान् सर्वरसैः सह यवगोधूमचणकांश्च सक्तुदध्ने दनं तथा यैश्च कंसर्वमेवा व्रसम्यक् दाने प्रशस्यते तृतीयायां तु वैशा
खे रोहिण्युक्षे प्रपूजित उदकुं भप्रदानेन शिवलोके महीयते तत्र मंत्रः एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मा विष्णु शिवात्मकः अस्य प्रदानात्तुभ्यं
तु पितरोऽपि पिता महाः गंधोदकतिलैर्मिश्रं सान्नुकुं भं स दक्षिणम् पितृभ्यः संप्रदास्यामि अक्षय्यमुपतिष्ठतु उवोपानत्यदा
न च गोष्ठकां च न वाससां यद्यदिष्टिं केशवस्य तद्देयं भविशंकया एतत्ते सर्वमाख्यातं किमन्यद्भेतुमिच्छति अनारव्येयं न मे किंचि
दस्ति स्वयं कृतेन य ताम्यां तिथौ क्षयमुपैति हुतं च दत्तं तेनाक्षयेति कथिता मुनिभिस्तृतीया उद्दिश्य देवतपितृन् क्रियते मनु
ष्यैस्तच्चाक्षयं भवति भारत सर्वमेव इति श्रीभविष्ये अक्षय्यतृतीयाव्रतम् अस्यामेव विष्णुधर्मोत्तरेऽपि उक्तम् वैशारव
शक्रपक्षे तु तृतीयायां मुपोषितः शत्रौ भुक्ते वत्सरे तु मन्वादिषु युगादिषु अभिष्ववृष्टिं मंत्रं च अष्टोत्तरशतं जपेत् कृतोपवासाः
सलिलं ये युगादिदिनेषु च दास्यं त्वं ब्राह्मणं सहितं तेषां लोकामहोदयः अक्षय्यं फलमाप्नोति सर्वस्य सुकृतस्य च तथा सा कृति-
कोपेता विशेषेण च पूजिता तत्र जप्तं हुतं दत्तं सर्वमक्षय्यमुच्यते अक्षय्या सा तिथिस्तस्मात्तस्यां स कृतमक्षयम् अक्षतैः पूज्य

नेविष्णुस्तेनसाप्यक्षयास्मृता अक्षतेस्तनरस्तातोविष्णोर्देहान्ताक्षतान् सकृन्वसंस्कृतांश्चैवहुलाचभृगुर्नरग ॥ अक्षय्यतृतीया
यांसवासांतुफलंलभेत् अत्रैवपरशरामजयंतीदोलोत्सवश्चहेमाद्रौभविष्ये इतिअक्षय्यतृतीयायावतंसंपूर्णम् अथज्येष्ठशु
क्लृतीयायांरभात्रतम् तदुक्तंमाधवीयेभविष्ये कृष्णउवाच भद्रेकुरुष्यत्नेनरंभारयंप्रतमुत्तमम् ज्येष्ठशुक्लृतीयायांस्मा
त्वानियमतत्परा पूर्वविद्यातिथिर्गोहातत्रैवव्रतमाचरेत् ब्रह्मत्यातयारंभासावित्रीवदपैतृका कृष्णाष्टमीचभृतांच कर्तव्यासंमुखी
तिथिः इतिरंभात्रतनिर्णयः अथश्रावणशुक्लृतीयायांमधुसूतवार्या गुर्जरेषुप्रसिद्धा सापरयुतायाह्या अथाचारप्राप्तंश्रावण
शुक्लृतीयायांस्वर्णगौरीव्रतम् तच्चकर्नाटकदेशेमाद्रपदशुक्लृतीयायांप्रसिद्धम् तत्रसंकल्पः ममइहजन्मनिजन्मान्तरेचअक्ष
यसौभाग्यप्राप्तिकामायाः पुत्रपौत्रादिधनधान्यैश्चर्यप्राप्त्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंस्वर्णगौरीव्रतमहंकरिष्ये तत्रपूजा देविदेविसमाग
छप्रार्थयेहंजगत्पते इमांमयाकृतांपूजांशुहाणस्तरसत्तमे आवाहनं भवानिलंमहादेविसर्वसौभाग्यदायके अनेकरत्नसंयुक्तंआ
सनंप्रतिगृह्यताम् आसनं सुचारुशीतलंबिद्व्यंनानागंधसुवासितम् पाद्यंशुहाणदेवेशिमहादेविनमोस्तुते पाद्यं श्रीपार्वतीमहा
भागेशंकरप्रियवादिनि अर्घ्यंशुहाणकल्याणीभर्तृसहपतिव्रते अर्घ्यं गंगातीर्थसमानीतंस्वर्णकलशस्थितम् आचम्यतांमहा
भागेशुदेणसहितेनघे आचमनं गंगासरस्वतीरेवाकावेशेनर्मदाजलेः स्नापितासिमयादेवितयाशांतिंकुरु षमे स्नानंसर्वभू
षाधिकेसौम्येलोकलज्जानिवारणे मयोपपादितेतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यताम् वस्त्रं कंचुकीं आचमनीयं कर्पूरकुंकुमैर्युक्तंहरिद्रा
दिसमन्वितम् कस्तूरिकासमायुक्तंचंदनंप्रतिगृह्यताम् चंदनं हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलंतथा सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंशुहाण

परमेश्वरि॥सौभाग्यद्रव्यं॥मात्यादीनितिपुष्पं॥देवदुमरसोदूतःकालागरुसमन्वितः॥आघ्रेयतामयंधूपोभवानीघ्राणतर्पणः॥धूपं॥आ
ज्यंचेतिदीपं॥अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसैःषड्विःसमन्वितं॥भक्षभोज्यसमायुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यतां॥नैवेद्यं॥आचमनं॥कर्पूरेचालवंगादि
ताबूलीदलसंयुतं॥क्रमुकादिफलंचैवतांबूलंप्रतिगृह्यतां॥तांबूलं॥इदंफलंमयादेविस्थापितंपुरतस्तव॥तेनमेसफलावाप्तिर्भवेज्ज
न्मनिजन्मनि॥फलं॥हिरण्यगर्भेतिदक्षिणा॥नीराजनं॥नमस्कारः॥प्रदक्षिणापुष्पांजलिः॥पुत्रान्देहिधनंदेहिसौभाग्यंदेहिसुव्रते
॥धन्यांश्चसर्वकामांश्चदेहिदेविनमोस्तुते॥इतिप्रार्थना॥भवान्याश्वमहादेयाव्रतसंपूर्णहेतवे॥प्रीत्येहिजवरीयवाणकंप्रददाम्यहं
॥वायनं॥नानाषोडशपक्वान्नेर्बेणुपात्राणिषोडश॥शर्कराघृतसंयुक्तान्याह्यहिजदंपतीम्॥व्रतोद्यापनपूर्वार्थंब्राह्मणेभ्योददाम्यहं॥
स्वच्छंकृताःसुवासिन्यःपातित्रयोनभूषिताः॥ममकामसमृद्धयर्थंप्रतिगृह्यंतुभूषिताः॥ इतिस्वर्णगौरीपूजा॥ अथकथा॥
पुराकैलासशिखरेसिद्धगंधर्वसेविते॥उमयासहितःस्कंदःपप्रच्छशिवमययम्॥ स्कंदउवाच॥ ॥करुणासागरेशानलोकानांहि
तकाम्यया॥व्रतंकथयदेवेशपुत्रपोत्रप्रवर्धनम्॥ शंकरउवाच॥ ॥साधुप्रष्टंमहाभागकथयामिषडानन॥स्वर्णगौरीव्रतंनाम
सर्वसंपत्करंनृणां॥पुरासरस्वतीतीरेविप्रलास्यामहापुरी॥तत्रचंद्रप्रभोनामराजाभूत्तनदोपमः॥महादेविविशालाक्षेभार्येचालमृगे
क्षणे॥तयोःप्रीयतराज्येघातस्यासीन्नृपतेर्मता॥सकदाचिद्वनंभेजेमृगायासक्तमानसः॥तत्रशार्दूलवाराहवनमाहिषकुंजरान्॥ह
त्वावभामनुष्णार्तोसरसीविग्रहंमहत्॥चकोरचक्रकारंडरवंजरीकशताकुलं॥उसुलुकल्हकोक्षमंकुमुदोत्पलमंडितम्॥अपूर्वमव
नीशोसौददर्शोसरसांगणान्समासाद्यसरस्तीरंपीत्वाजलमनुत्तमं॥भक्त्यागौरीमर्चयेत्तददर्शोसरसांगणान् किमेवादितिप्रमत्त

राजाराजीवोचनः स्वर्णगोरीप्रतापिदंभियतेस्याभिरुक्तं सर्वसंपत्करं चूणांतलुरुषचूपोत्तम राजोवाच विधानं दीदृशं ब्रूत किं कंचन न-
चारणात् तदनुयोषिताः सर्वानभोमासितृतीयके प्रारब्धव्यं च तमिदं गौर्यापोडशवत्सरात् तच्छ्रुत्वा सोपि जग्राह न नित्यतमानमः गुणैः
उद्यमं युक्तं दोरकंदशिणेकरे ववंधानेन मंत्रेण करिष्ये हं ब्रूतं तव नत्तु कृत्वा तदं देव्याः आगमनिजमंदिरे मंदिराख्याननोदयसज्जगोर्गो-
प्रपूजकः ब्रूतं दोरकंदस्तोहृत्वा च पतिकोपना बुद्धित्वा साचनिसेपचाह्यशक्त रूपि न कर्तव्यं न कर्तव्यं इति राजा वदत्यपि नमस्तस्मै
श्रमात्रेण ततः पलुवतांगतः तद्वितीयाततो हृत्वा विस्मयात्तु जिज्ञासुवत् तन्मूले दोरकंदं छिन्नं गृहीत्वा सावबंधं ततस्तद्वनमाह्वय्य शीत-
प्रियतराभवत् देवी च तोपचारेण मात्यक्ता दुःखिता वने प्रययौ सामहा देवीं ध्यायंती नित्यमं चिता सुनीनामाश्रमे पुण्यं निवसंतीति पद-
वित् निवारिता कृमिर्वैरंगुपापेयथास्तरं धावती विपिनं घोरं गणाध्यक्षं दर्शयते तेन हृत्वा पिसांगोरीरक्षाम्यदमुं पवितां न तोरदशायन-
रुंगुच्छं तीक्ष्णरोवरं ततो वनस्थितं चाग्रे सर्वाभरणभूषिता पश्यंती शनकैस्तद्व्रजंती चैव मानुषी तैस्ते नीराहता हृत्वा निर्विण्णानि प्रसाद-
ततस्तत्पयागोरीमादुरासीन्महासती तां हृत्वा देवदुर्मौनत्वास्तु नृपप्रिया जयदेवि नमस्तस्मै जयमस्तु नमस्तस्मै जयमस्तु नमस्तस्मै
गले सर्वमंगलैः ततो लब्ध्वा वरं सत्पयागोरीमभ्यर्चत दूतं चैत्रे देवी पदं तस्यै ददौ सोभाम्यसंपदः इति तस्याः प्रसादेन सर्वान् भोगानवाप्य-
च अनेगिव पुर प्राप्तिः कान्ताभिः सहितो नृप यच्छोभनं ब्रूतमिदं कथितं शिवायाः कुर्यान्मम प्रियतरो भवितव्यं गौर्याः प्राप्य शिवः समवि-
कुंभविशुसंयान्निर्जित्य निर्मलपदं सह सा प्रयाति इति श्रीस्कंदपुराणे गौरीखंडे स्वर्णगोरीव्रतकथा प्रथोद्यापनं बुधिशिरउवाच
॥ उद्यापनविधिं ब्रूहि तृतीयायाः सुरेश्वर भक्तिः श्रोतुमिच्छामि व्रतसंपूर्णहेतवे कृष्णउवाच उद्यापनविधिं वक्ष्ये

सावधानेन वैशेष्यं विशदं प्रमाणेन प्रमितं दक्षिणेनरे प्रत्यक् प्रागपिराजेंद्रनवगोचर्ममिष्यते गोचर्ये मानं संलिप्य गोमयेन विचक्षणः
मंडपं कारयेत्तत्र नानावर्णसुशोभनं गृहमंडलपार्ष्वेतु पद्ममष्टदलं लिखेत् ॥ तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं अत्रणं घृत्वा चैव तम्भपानं प्रकुर्वी-
त पल्लैः षोडशभिस्तथा तदर्धोर्ध्वेन वा कुर्याद्विज्ञात्वा विवर्जयेत् कर्पमानं सुवर्णेन प्रतिमां कारयेद्दुधः तदर्धमध्यमं योक्तं तदर्थं तु क-
निष्ठकं कृत्वा रूपं प्रयत्नेन पार्वत्या च हरस्य च अथ ताम्रमये पात्रे प्रतिमां तत्र विन्यसेत् श्वेतवस्त्रयुगलं च श्वेतयज्ञोपवीतिनं भाज-
नं च तिलैः पूर्णकलशोपरिविन्यसेत् पार्वत्यास्तयुगं दद्यात्स्थापयित्वा विधानतः वेदोक्तेन प्रतिष्ठा च कर्त्तव्या तु यथाविधि पंचामृते
नस्तपनं कृत्वा देवस्य चोत्तमं स्नानं च कारयेत्तत्राचनतः पूजां समाचरेत् चंदनेन स्रगंधेन स्रपुष्पैश्च प्रपूजयेत् पूषं च कल्पयेद्द्रव्यं च
दनाग्निरसंयुतं नाना प्रकारिणं वेद्यं तथा दीपं च कारयेत् अर्चयेत्पूजयेद्द्रव्यागंधपुष्पैः फलाक्षतैः आवाहनादि कर्त्तव्यं पूराणां सप्त-
देवैः वाग्ये विधानतः पूजाभक्तिश्च द्वा समन्वितः देवदेवसमागलं प्रार्थयेद्दं जगत्पते इमां गथां कृतां पूजां शुभाणस्तरसत्तमे एवं
जाप्रकृत्वा गायत्रीं जपेत्ततः श्रीमन्मन्त्रं त्रिसंयुक्तं कथाश्रवणपूर्वकं अर्चयेत्पूर्ववदेव पञ्चाशो मंसाभारं तं स्मृत्योक्तं विधाने-
न कृत्वा विष्णुं प्रजेततः आश्विनं च ततो ह्येवं च पदं पुरा सांतिं विद्यां च यवसंमिश्रानां ज्येन च परिपूता च संकषेणोत्तमं देवगोरीं न देव-
तमिदं नाम एतदा मां शब्देन नृपजयेत् अथैषु यथावदनिष्कृत्य च कारयिष्ये शक्तेशासदाक्षिणां चैव चारैर्गोपिका-
मनां ततः तद्विष्णोर्दत्तां कृतीं च पूजयेत् स्वर्णगोरीं शिवं च पूजयेत् ततः पुनः कृत्वा तं च पदं पुरा सांतिं विद्यां च यवसंमिश्रानां ज्येन च परिपूता च संकषेणोत्तमं देवगोरीं न देव-
तमिदं नाम एतदा मां शब्देन नृपजयेत् अथैषु यथावदनिष्कृत्य च कारयिष्ये शक्तेशासदाक्षिणां चैव चारैर्गोपिका-

प्रमितेर्देहाद्वाहाणेपुप्रयत्नतः वंशपात्रस्थितेः पश्चात्पश्चात्तन्वायनेः शर्मैः अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च दक्षिणां च प्रयत्नतः बंधुभिः सह भुंजीत
नियतश्च परं हनि एवं ह्येताम वेत्यर्थपरिपूर्णव्रतीयतः इति श्री स्कंदपुराणे स्वर्णगौरीव्रतोद्यापनं अथ स्कंदतृतीयाश्रावणशु
कृतृतीयायां स्कंदव्रतं सामंथ्यान्ध्यापिनीयात्या शौनक उवाच सर्वकामप्रदानानि व्रतानि कथितानि वै व्रतं कथय यत्नेन ये
नभयो हमाप्नुयां सूत उवाच साधुसाधु महाभाग लोकानां हितकारकं कथयामि व्रतं दिव्यं योषितां फलदायकं कृष्णस्थावरजासाध्वीक-
भदानामविश्रुता रूपलावण्यसंपन्ना सप्तगात्रा रुहासिनी गांधीवधन्वन्श्चासौ योषिता च वराप्रिया त्रैलोक्याधिपतिः कृष्णः तस्याहं भ
गिनी प्रिया इति गर्वसमाविष्टानि किंचिदकरोद्भुमं कालोपियस्य आज्ञां वैशिरसाधारयत्सदा समेष्मता सरवाकृष्णोदनुजानां निहंतनः ॥
इति संचिंत्य मनसि किंचित्सा करोत दासर्वं ज्ञातं तदा तेन देवदेवेन शार्ङ्गिणा इति संचिंत्य मनसि भ्रातृत्वान्मम गौरवात् भवाद्यितारणं
किंचिन्मृदुत्वान् करिष्यति ध्यात्वा सुहृत्तमनसि श्रीकृष्णो भक्तवत्सलः सप्तद्वानि कटे गत्वा वचनं चेदमब्रवीत् परलोकजिगीषार्थेन किं
चिदपि ते कृतं व्रतं कुरुष्व मनसा सर्वान्कामानवाप्स्यसि स्कंदतारकं लोके लोकानां हितकारकं यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संश
यः भक्तिमुक्तिप्रदं चापि सर्वसौभाग्यदायकं व्रतं कुरुष्व चाद्यैव स्कंदतस्य फलामये कालो हं सर्वलोकेषु वृक्षरूपेण संस्थितः धर्मतस्य
चमूलं हि कृतवत्कंध एव च मासद्वादशसंख्याकाश्चोपसंख्याद्युक्तमात्रं पश्चादधिकं च त्रिशतं फलानि समजायत ॥ ॥ पर्णानि
घटिकाः प्रोक्ता कालो हं वृक्षरूपकः तस्यास्य ज्ञानं प्राप्ते व्रतं कुरुष्व शोभने नमसि मासे संप्राप्ते कृष्णपक्षे च सामिनि तृतीयाहस्तसंयुक्ता
व्रतं कार्यमिदं शभं प्रातश्चैव समुत्थाय दंतधावनपूर्वकम् स्नानं कुर्याद्यथा न्यायं हरिदाभिः समन्वितं मध्याह्ने चैव संप्राप्ते कृत्वा गोम-

यमंडलं चतुर्दशैरेण सहितं मंडपं तत्र कारयेत् चेदिदं विरिच्य धवलं हस्तमात्रां विशेषतः तन्मध्ये द्वादशं पद्ममस्तैः परिकल्पयेत् पी-
वे मां च परिस्थाप्य क्षीराब्धितनया सह उपचारैः षोडशभिः पूजयेद्भक्तिसंयुतः पश्चादधिकं च त्रिशतं स्कंदतस्य फलानि वै गोधूमस्य चूर्णं
फलं शर्कराभिः समन्वितं औदुंबरस्य वृक्षस्य फलाकारं च कारयेत् वेष्णुपात्रे च संस्थाप्य वाणकं च हिजातये सहिरण्यं सतांबूलं देद्याच्चैव
यथाविधि पुत्रपौत्रसमृद्धयर्थं सौभाग्यावाप्तये तथा वाणकं वै प्रदास्यामि व्रतसंपूर्णहेतवे पिष्टस्य च फलानां वै पायसं परिकल्पयेत्
भ्रातृस्वरूपिणं मां च भोजयित्वा यथाविधि इति कृत्वा च विधिवत्समाप्य च ततः परं तृतीये वत्सरे प्राप्ते उद्यापनविधिं चरेत् आचार्य
वरयेद्भक्त्या वेदवेदांगपारंगं सुशीलं सर्वधर्मज्ञं शांतं दातुं कुटुंबिनम् स्वस्तिवाच हि जैः साकं नादीत्याद्यं विधाय च हैमीं च प्रतिमां
कुर्यात्तु निष्कनिष्कार्यं संख्यया क्षीराब्धितनया साकं मां प्रतिष्ठाप्य भक्तितः नवीनं कलशं तां प्रपिधानेन समन्वितं पल्लुवैश्च सहिर
ण्यैश्च वस्त्रयुग्मेन वेष्टितं तन्मध्ये मां प्रतिष्ठाप्य उपचारैः प्रपूजयेत् ततः पुष्पांजलिं दद्यात्समाप्य च पुनः पुनः वाणकं हि प्रदद्याच्च
व्रतसंपूर्णहेतवे लक्ष्मीनारायणो देवो ह्यस्यात्मसारसागरात् रक्षोहै सकलात्पापादिह सर्वददातु मे अच्युतः प्रतिगृह्णाति अच्युतो
वेददाति च अच्युतस्तारको भाष्यां अच्युताय नमो नमः रात्रौ जागरणं कुर्याद्भूतवादित्रमंगलैः पुराणश्रावणेनैव रात्रिं शेषं ततो नयत्
प्राते विमले स्नात्वा नित्यकर्म समाप्य च विष्णोर्भुक्तं सत्तुमिव होमे मंत्रद्वयं स्मृतं अष्टाधिकं दिशतः च तिलैर्होमं तु कारयेत् कलशं प्रति
मायुक्तं माचार्याय निवेदयेत् गां दद्यात्कपिलां चैव सातं कारां सदक्षिणां आचार्यपूजयेद्भक्त्या वस्त्रैराभरणैरपि ब्राह्मणान् भोजये
त्पश्चाच्चतुर्विंशतिसंख्यकान् आशिषो वै गृहीत्वा यस्वयं भुंजीत भक्तितः इति तस्य वचश्चुत्वा तत्सर्वं हि चकार सा मुक्ता भोगान्

यथाकामं प्रते स्वर्गजगामसा इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे स्कृतव्रतोद्यापनम् अथ भाद्रपदशुक्लतृतीयायां शिवपरिग्रही
तं हरितालिकाव्रतं तत्र परविस्थायां कार्यं सुहर्तमात्रसत्वेऽपि दिने गौरीव्रतं परे इति माधवोक्तेः हरितालिकाव्रतं तत्र पुरस्कारेणापि परविस्थाया
हणवचनादिचोदासीये उदाहृतत्वाच्च तत्र व्रतविधिः भाद्रपदशुक्लतृतीयायां प्रातस्तिला मलक कल्केन स्नात्वा पट्टवस्त्रं परिधाय मास
पक्षाद्युत्तिरव्ययमसमस्तपापक्षयपूर्वकसप्तजन्मराज्यभ्रवंदितसौभाग्यादिविचल्यये उमा महेश्वर प्रीत्यर्थं हरितालिकाव्रतमहं करिष्ये ॥
तत्रादौ गणपतिपूजनं करिष्ये गौरीयुक्तं महेश्वरं पूजयेत् अथ पूजा पीतकौशेयवसना हेमाभां कमलासनां भक्तानां वरदानि लंघा
र्वतीं चिंतयाम्यहं मंदारमालाकुलिता लकार्यैकपालमालांकितशेखराय दिव्यांबरायै च दिगंबराय नमः शिवायै च नमः शिवाय उमा महेश्वर
राभ्यां नमः ध्यायामि देवदेव समागच्छ प्रार्थये हं जगन्माये इमां मया कृतां पूजां गृहाण सुरसत्तम उमा महेश्वराभ्यां नमः आवाहनं भवा
नित्वं महादेविसर्वसौभाग्यदायके अनेकरत्नसंयुक्तमासनं प्रतिगृह्यतां आसनं सत्चारुशीतलं दिव्यं नानागंधसमन्वितं ॥ पादं गृहाण
देवेशि महादेवनमोस्तुते पादं श्रीपार्वति महाभागेशं करप्रियवादिनि अर्घ्यं गृहाण कल्याणि भर्ता सहपतिव्रते अर्घ्यं गंगाजलं स
मानीतं सुवर्णकलशस्थितं आचम्यतां महाभागे रुदेण सहितेन ये आचमनं गंगासरस्वतीरे वा पयोष्णीनिर्मदाजलैः स्नापिता सिमया
देवितथा शांतिं कुरुष्व मे स्नानं पयोदधिघृतं चैव शर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन रूपनं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां पंचामृतस्नानं करणाधूतपापाचपु
ष्यतोयासरस्वती मणिकर्णिजलं शृङ्गस्नानार्थं प्रतिगृह्यतां स्नानं सर्वरक्षाधिक्खं उपवीतं कंचुकीमुपवस्त्रं च नानारत्नैः समन्वितं गृहाण त्वं
यादत्तं पार्वती च नमोस्तुते कंचुकीं कुंकुमागरुकपूरं चंदनं कस्तुरीयुतं विलेपनं महादेवि गंधं दद्यात्सामिभक्तिः गंधं रंजिताः कुंकु

मौघेन अक्षताभ्यां शोभनाः ममैषां देवि धावेन प्रसन्ना भव पार्वती अस्तुताः हरिदं कुंकुमं चैव सिंदूरं कज्जलान्वितं सौभाग्यद्वयसंयुक्तं
गृहाण परमेश्वरि सौभाग्यद्वयाणि सीमंतिकावकुलचंपकपाटलाक्षपुन्नागजाति करवीरर साक्षपुष्पैः विल्वप्रवालतुलसीदलमाल
तीभिः स्त्वां पूजयामि जगदीश्वरि मे प्रसीद पुष्पं अथांगपूजा उमायै नमः पादौ पूजयामि गौर्यै नमः जंघे पार्वत्यै जालुनी जग
द्यायै उरू जगत्प्रतिष्ठायै कविं शांतिरूपिण्यै नाभिं देव्यै न उदरं लोकवंदितायै स्तनौ काल्यै कंठं शिवायै मुखं भवान्यै नेत्रे पू
रुद्राण्यै कर्णौ पू शर्वाण्यै ललाटं पू मंगलदात्र्यै शिरः पूजयामि देवदुमरसोद्भूतकृष्णागरुसमन्वितः आनीतोयं मया धूपो भवतीति प्र
तिगृह्यतां धूपं त्वं ज्योतिः सर्वदेवानां तेजसां तेज उत्तमं आसज्योतिः परं धाम दीपायं प्रतिगृह्यतां दीपं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्वि
समन्वितं भक्ष्यं भोज्यं समायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां नैवेद्यं आचमनं मलयान्चलसंभूतं कपूरं रेणुसमन्वितं करोद्दत्तं न कंचारु गृह्य
तां जगतः पते करोद्दत्तं इदं फलं मया देवि स्थापितं सुरतस्तव तेन मे स फलावाप्तिर्भवेज्जनिजन्मनि फलं पूगीफलं महर्दिव्यं
नागवत्यादलैर्युतं कपूरैस्त्रासमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां तांबूलं हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलदमतः शां
तिप्रयच्छ मे दक्षिणां वज्रमाणिक्यचैड्यै सुक्ताविदुर्ममं हितं पुष्परागसमायुक्तं भूषणं प्रतिगृह्यतां भूषणं चंद्रादिलो वधरणी-
विद्युदग्निस्तथैव च त्वमेव सर्वज्योतिषिभ्यो र्तिष्कं प्रतिगृह्यतां नीराजनं अथनामपूजा उमायै नमः गौर्यै पार्वत्यै जगद्यायै ज
गत्प्रतिष्ठायै शांतिरूपिण्यै हराय महेश्वरा शंभवे शरलपाण्यै पिनाकधृषे शिवाय पशुपतये महादेवा पुष्पांजलिं यानि
कानिच पापानि ब्रह्महत्यासमानि चेति प्रदक्षिणा अन्यथा शरणं नास्ति त्वमेव शरणं मम तस्मात्कारुण्यभावेन क्षमस्व परमेश्व

रि नमस्कारः पुत्रान्देहिधनं देहि सोभायंदेहि सुव्रते अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तुते इति प्रार्थना ततो वैष्णवपात्राणि सोभाय
मद्वयसहितानि वायनानि दद्यात् अन्नं सुवर्णपात्रस्थं सर्वस्य फलदक्षिणं वायनं गौरिविप्राय ददाभिप्रीतयेत च सोभायारोम्यकामांश्च
वसंपत्समुत्पद्ये गौरी गिरिशतुर्थवायनं तदेदामहं मन्त्राभ्यां वायनं तस्मिन् न हनिकर्त्तव्यं पूजनं रजनीमुखे अर्धरात्रे उमा
कांतौ अर्चनं जागरं चरेत् इति पूजा अथ कथा मृतउवाच मंदारमालां कुलितालकायैकपालमालां कितशेखराय दिव्यवरायै
च दिगंबरायै नमः शिवायै च नमः शिवाय कैलासशिखरैरम्ये गौरी पञ्चतिशंकरं गुह्याद्गुह्यतरं गुह्यं कथयस्व महेश्वर सर्वेषां सर्वधर्मा
णां अस्यायासं महत्फलं प्रसन्नोऽसि यदानाथ तथ्यं ब्रह्मिमाग्रतः केन त्वं हि मया प्राप्तस्तपोदानब्रह्मादिना अनादिमध्यनिधनो भर्त्ता चै
व जगत्समः ईश्वर उवाच शृणु देवि प्रवक्ष्यामि तवाग्रतः मुत्तमं यद्वोषं मम सर्वस्य कथयामि तव प्रिये यथा चोद्गुणे चंद्रो
ग्रहाणां भानुरेव च वर्णानां च यथा विप्रो देवानां विष्णुरेव च नदीनां च यथा गंगापुराणानां च भारतं वेदानां च यथा सामर्द्धी द्रव्याणाम
नो यथा पुराणं वेदसर्वस्य आगमेन यथोदितम् एकाग्रैः शृणुष्वेतत् यथा हृदं पुरातनं येन व्रतप्रभावेन प्राप्तमर्धसंनमम तत्स
र्वं कथयिष्ये हं त्वं मम प्रेयसी यतः भाद्रमासि सिते पक्षे तृतीयाहस्तसंयुता तदनुष्ठानमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते शृणु देवि त्वया
पूर्वयद्दत्तं चरितं महत् तत्सर्वं कथयिष्यामि यथा वृत्तं हिमालये पार्वत्युवाच कथं कृतं मया नाथ व्रतानां मुत्तमं व्रतं तत्सर्वं श्रो
तुमिच्छामि त्वत्सकाशान् महेश्वर शिव उवाच अस्ति तत्र महादिव्यो हिमवान् गच्छतः नानाभूमिसमाकीर्णो नानादुग्धम
माकुलः नानापक्षिसमायुक्तो नानाभृगुविचित्रकः यत्र देवाः सगंधर्वाः सिद्धचारणा गुह्याकाः विचरन्ति यथा देवि गंधर्वाध्वनिसं

कुलाः स्फटिकैः कांचनैः शृंगैर्मणिष्वेडुर्यभूषितैः भुजैर्लिवन्निवाकाशं सत्त्वदोमं दिवं यथा हि मेनूप्रितो नित्यं गंगाध्वनिविनोदितः पा
र्वतित्वं यथा बाल्ये परमाचरतीतपः अर्द्धदशकंदे विधुमपानमधोमुखी संवत्सरचतुष्षीपक्षपणोशनं कृतं दृष्ट्वा तातेन तत्कृष्टं चिं
तयाहः सितो भवत् कस्यैदेया मया कन्या एवं चिंता तु गेभवत् तदैवावसरे प्राप्ते ब्रह्मा पुनरुत्तमधर्मवित् नारदो मुनिर्षाद लक्ष्मीं च पुत्री
दिदृक्षया दत्त्वा र्धविष्टरं पादं नारदं प्रोक्तवान् गिरि हिमवानुवाच किमर्थमागतः स्नामिन् वरस्व सुनिसत्तम महद्भाग्ये
न संप्राप्तमदागमनमुत्तमं नारद उवाच शृणु शैलेन्द्रमहावर्धन विष्णुना प्रेषितोऽस्य हं योग्यं योग्याय दातव्यं कन्या रत्नमिदं त्वया
वासुदेव समो नास्ति ब्रह्म विष्णु शिवादिषु तस्मै देया त्वया कन्या अत्रार्थं समतं मम हिमवानुवाच वासुदेवः स्वयं देवः क
न्यां प्रार्थयते यदि तदा मया प्रदातव्या तदा गमनगौरवात् इत्येवं गदितं श्रुत्वा नभस्यांतर्दधे मुनिः यथोपीतां वरधरं शरवचक्रगदा
धरम् कृतांजलिपुटो भूत्वा मुनीन्द्रस्तमभाषत नारद उवाच शृणु देव भवत्कार्यं विवाहो निश्चितस्तव हिमवांस्तदा गौरी
शुवाच वचनं मुदा दत्ता सितं मया पुत्रिदेवाय गरुडध्वजे श्रुत्वा वाक्यं पितुर्देवि सखिभिः सहितावनं सिंहव्याघ्रे मृगैर्योषितं नरक
प्राप्तिनिर्जने सख्युवाच किमर्थं दुःखितो देविकथयस्व ममाग्रतः यद्भवत्यभिषिक्तं करिष्ये हं न संशयः पार्वत्युवाच सखि शृणु मम प्रीतामनो भिषिक्तं
मया महादेवं च भर्त्तां करिष्ये हं न संशयः एतन्मोचितं कार्यं तातेन कृतं मन्यथा तस्माद्देहपरित्यागं करिष्ये हं सखि प्रिये पार्वत्या वचनं श्रु
त्वा सखीवचनमब्रवीत् सख्युवाच पितायन्नजानाति गमिष्यामो हिनहनं इत्येवं समतं कृतानीता सितं महद्दत्तं पितानिरीक्ष्य या
मास हिमवांस्तु गृहे गृहे केन त्रीतासि मे पुत्री देवदानवकिंनरैः नारदप्रोक्तं सर्वकिंदास्ये गरुडध्वजे इत्येवं चिंतयामिषोर्धितो निपपातह

हाहाकृत्वा प्रधावन्ति लोकास्ते गिरिपुंगव उन्मुग्धिरिव सर्वैर्गृहीतुं गिरेवद गिरिरुवाच दुःखस्य देतुं शृणु तत्कथारं ब्रह्म तं मम दशना
कालसर्पेण सिंहव्याघ्रेण वाहता नज्जने च गता पुत्री केन्दुष्टेन वाहता चक्रे शोकसंतप्तो नातेनेव महातरुः गिरिर्वनादनया तस्मिन् दालो
कनकाभ्यां सिंहव्याघ्रेभ्यो हिमश्वमहावनं तं चापि विपिने योरेव जती सखिभिः सह तत्र दृष्ट्वा नदीरम्यां ततोरेव महागु
हाम् तां प्रविश्य सखीसार्धं अन्नाभोगविवर्जिताः संस्थाप्य बालुकाणि पार्वत्या सहितं मम भाद्रशुक्ल तृतीयायां अर्चयन्ती तु हस्तमे
तत्र वाद्येन गीतेन रात्रौ जागरणं कृतम् अतः राजप्रभावेन आसनं चलितं मम संप्राप्तो हंत दानत्रयत्रयसखिभिः सह प्रसन्नोऽस्मि म
या प्रोक्तं वरं ब्रूहि वरानने पार्वत्युवाच यदि देव प्रसन्नोऽसि भर्ता भव महेश्वर तथैकत्वात् संप्राप्तो कैलासं पुनरेव च ततः प्र
भाते संप्राप्तेन यां कृत्वा विसर्जनम् पारणं तु कृतं तत्र सख्या सार्धं त्वया श्रुते हिमवानपि तं देशं आजगाम घनं वनं चतुराशानिरीक्षं
स्तु विन्दुः पतितोऽसुवि दृष्ट्वा तत्र नदीतीरे प्रसक्तं कन्यकादयम् उवाच त्वं संगमरोधरोदनं कृतवान् गिरिः सिंहव्याघ्रो हिमश्रू
कैर्वने दुष्टे कुतस्थिता पार्वत्युवाच शृणु तात मया ज्ञातं त्वं दास्य सीश्वराय मां तदन्यथा कृतं तात तेनाहं वनमागता ददा
सिता तयदि मां ईश्वराय तदा गृहं आगमिष्यामि नैव चेदिह स्थास्यामि निश्चितं तथैकत्वाद् हिमवता नीता सितं गृहं प्रति पश्चाद्
त्वात्त्वमस्माकं कृत्वा वैवाहिकीं क्रियां तेन व्रतप्रभावेन सोऽभाम्यसाधितं त्वया अत्रापि व्रतराजस्तु न कस्यापि निवेदितः नामा-
स्य व्रतराजस्य शृणु देवि यथा भवत् आलिभिर्हरितायस्मात्तस्मात्सा हरितालिका देव्युवाच नामेदं कथितं देवविधिं व
दममप्रभो किंपुण्यं किं फलं चास्य केन च क्रियते व्रतं ईश्वर उवाच शृणु देवि विधिं कस्येनारीणां व्रतमीदृशं करिष्यति प्र

यजेन यदि सोऽभाम्यमिच्छति तोरणादिप्रकर्तव्यं कदली स्तम्भमंडितं आच्छाद्य पट्टवस्त्रैस्तनानावर्णविचित्रितैः चंदनेन सुगंधेन लेपयेद्
हमंडपं शंखभेरिशृङ्गैस्तुकारयेद्बहुनिस्वनेः नानामंगलगीतं च कर्तव्यं मयसच्चानि स्थापयेत् बालुकापिंडं पार्वत्या सहितं मम पू
जयेद्बहुपुष्पैश्च गंधधूपादिभिर्नवेः नाना प्रकारैर्नैवेद्यैः पूजयेज्जागरं चरेत् नारीकैरेः पूगफलेर्जवीरे बहुभिस्तथा बीजपूरेः स
नारिगैः फलैश्चान्यैश्च पूरिशः क्रतुकाष्ठोद्भवैर्भूरिप्रकारैः कंदमूलकैः गंधपुष्पैर्धूपदीपैर्पत्रैर्गणानेन पूजयेत् उन्नमः शिवाय शान्ताय पं
चवक्त्राय शशिने नंदिभृंगिमहाकालगणयुक्ताय शंभवे शिवायै हरकांतयै प्रकृत्यैः सृष्टिहेतवे शिवायै सर्वमांगल्यैः शिवरूपे जग
न्मये शिवे कल्याणदेनि तं शिवरूपेण मोक्तुं शिवरूपेण मस्तु तं शिवायै सततं नमः नमस्ते ब्रह्माचारिण्यै जगद्वाच्ये नमो नमः सं
सारभयसंतापात्राहिमां सिंहवाहिनीं येन कामेन देवि त्वं पूजिता सिमहेश्वरि राज्यसौभाग्यसंपत्तिर्देहि मामंब पार्वती मं-
त्रेणानेन देवि त्वां पूजयित्वा मया सह कथां श्रुत्वा विधानेन दद्यादन्नं च भूरिशः ब्राह्मणेभ्यो यथा शक्त्या देया वस्त्रहिरण्यगाः अन्ये
पांभूयसीदेया स्त्रीणां वा भूषणादिकं भर्ता सह कथां श्रुत्वा भक्तियुक्तेन च तसा कृत्वा व्रतेश्वरं देवि सर्वपापैः प्रमुच्यते सप्तजन्म
भवेद्वाज्यसौभाग्यं चैव वर्धते तृतीयायां तु यानारी आहारं कुरु ते यदि सप्तजन्म भवेद्दद्यात्तैः वयं जन्मजन्मानि हरिद्रुपुत्रशोकं
च कर्कशादुःखमागिनि पश्यते नरके योरेनोपवासं करोति या राजते कांचनेताम्रवैणवे चाथ भूम्याये भाजने विन्यसेदन्नं सब-
स्त्रफलदक्षिणं दानं च द्विजवर्याय दद्यात्ते च पारणं एवं विधियां कुरुते च नारी त्वया समानारमते च भर्ता भोगाननेकान् सुविभक्त
ज्यमाना सा युज्यमंते लभते हरेण अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च कथाश्रवणमात्रेण तत्फलं प्राप्यते नरैः एतत्ते कथितं

देवितवायेवतमुत्तमम् कोटिद्वयं कृतं पुण्यं अस्यानुष्ठानमात्रतः इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे हरगौरीसंवादे हरितालिकाव्रतक
वासं पूर्णो अथाद्यापनं पार्वत्यवाच उद्यापनविधिं ब्रूहि तृतीयायाः सरेश्वर भक्तितः श्रोतुमिच्छामि व्रतसंपूर्णहेतवे
महादेव उवाच उद्यापनविधिं वस्ये व्रतराजस्य शोभने यस्यानुष्ठानमात्रेण संपूर्णं हि व्रतं भवेत् चतुस्तंभं चतुर्द्वारं कदलीस्तंभं
डितं घटिकाचामरयुतं कमलैरुपशोभितं चंदनागरुकपूरैर्लेपितं मंडपं शुभं मध्ये वितानं बध्नीयात्पंचवर्णैरुच्छ्रितं तन्मध्ये कार
वेत्युपपंचवर्णैः सुशोभनैः तस्योपरि न्यसेद्दीहीन् द्रोणेन परिसंमितान् सौवर्णं राजतं ताम्रं कलशं विन्यसेद्दुधः पंचरत्नानि निक्षिप्य
सर्वेषां धिसमन्वितं तस्योपरि न्यसेत्सोवर्णं राजतेन वा वृषारूढं महादेवं रजतेन विनिर्मितं सर्वावयवसंयुक्तं गौरीं हेमाविनि
र्मितां पूजयेत्तत्र गंधाद्यैः पुष्पैर्नानाविधैः शर्पैः रात्रौ जागरणं कुर्यात्कथावाचनपूर्वकं ततः प्रभातसमये कृत्वा स्नानादिकर्म च पूर्व
वच्चार्चयेद्देवपञ्चाहोमं समाचरेत् स्वगृह्योक्तविधानेन कृत्वा धिस्थापनं ततः प्रारभेच्च ततो होमं नवग्रहपुरःसरं तिलांश्च यवसं
मिश्र्या नान्येन च परिपुतान् सुदुग्धादुदमं त्रेण गौरीमंत्रेण वेदवित् अष्टोत्तरशतं वापि अष्टाविंशतिमेव वा एवं समाप्य होमं तु तत्रा
चार्यं प्रपूजयेत् सवर्णरत्नवासोभिर्गोदद्याच्च यथाविधि शय्यां सोपस्करांदद्यादाचार्याय प्रयत्नतः षोडशहिजयुग्मां विपक्षान्ना
नेश्च भोजयेत् सोभाग्यद्वयवस्त्राणि वंशपात्राणि षोडश दानानि प्रयत्नेन ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि अन्येभ्यो हिजवर्येभ्यो दक्षि
णां च प्रयत्नतः धूपसीपं पर्याप्तं तस्याप्रदद्याच्छिवतुष्टये उद्दिश्य पार्वतीं शंभुं सर्वकुर्यादतं दितः बंधुभिः सह सुजीतनियतश्च परे
हनि एवंपाकुरुते नारी व्रतराजं मनोहरं सौभाग्यमरिवलंतस्याः सप्तजन्मानसंशयः इति श्रीहरितालिकाव्रतोद्यापनसंपूर्ण

अथाश्विनकृष्णतृतीयायां च ह द्वौरीव्रतं डोडीति देशभाषायां शास्त्रामूलफलेः सहस्रं गिणीं गृहे आनीय सिकतावेद्यां निक्षिप्य उद
केनासिच चंद्रोदयं दृष्ट्वा सस्नाता पंचसरि विभिः सह च उच्छ्रित्य पूजयेत् तद्यथा ममदहजन्म निजन्मांतरे चाक्षय्यसौभाग्यप्राप्तिका
मापुत्रपौत्रादि धनधान्यैश्चैव प्राप्स्ये श्रीगौरी प्रीत्यर्थं च ह द्वौरीव्रतं करिष्ये कलशवरुणं पूज्य ह द्वौरीं प्रपूजयेत् चतुर्भुजां सवर्णोभां ना
नालंकारभूषितां हिमैंदुतुहिनाभासां युक्तामणिविभूषितां पाशांकुशधरां देवीं ध्यायेत्सर्वार्थसिद्धिदां कमंडलुधरां सूक्ष्मां पानपात्रं च वि
भ्रतीं ध्यायामि एहि मातं विश्वे त्वं त्रिगुणे परमेश्वरि आवाहयामि भक्त्या त्वां प्रसन्ना भव सर्वदा आवाहनं हेमरत्नकृतं देवि
आसनं ते विनिर्मितं पाशांकुशधरा देवीभासने स्थापयाम्यहं आसनं अस्मात्पाशांकुशधरे वीणापुस्तकधारिणि भक्त्या दत्तं मया
तोयं पादार्थं प्रतिगृह्यतां पाद्यं अर्घ्यं ददामि ते मातं भक्तानामभयं करे गृहाण त्वं ह द्वौरीं गंधाक्षतसमन्वितं अर्घ्यं भक्तानामि
ष्टये मातः सर्वालंकारसंयुते आचम्य तां जगन्मातं ह द्वौरीं नमोस्तुते आचमनं ततः पंचामृतं स्नापयामि जगन्मातस्त्वां स्तुतीर्यज
तेन वै प्रार्थयित्वा मया देवि सद्यः स्थापविनाशिनि स्नानं वस्त्रं धौतं मया देवि दुष्कृतं तं विनिर्मितं भक्त्या समर्पितं मातं गृह्यतां जग
देविके वस्त्रं हरिद्रं कुंकुमं चैव सिंदूरं कज्जलां च तं सौभाग्यद्वयसंयुक्तं गृहाण परमेश्वरि सौभाग्यद्वयं पंचसूत्रनिर्मितं दोरकं
अर्पयेत् मलयानलसंभूतं धनसारं मनोहरं गंधं गृहाण देवि त्वं ह द्वौरीं नमोस्तुते गंधं करवीरि जीति कुसुमैश्च पंकजैश्च
शर्पैः शतपत्रैश्च कलहारे चैव परमेश्वरि पुष्पं धूपोयं गृह्यतां देविका लगरुसमन्वितः आग्नेयः सर्वदेवानां देवदुर्गरादेवः
॥ धूपं दीपं गृहाण देवि शंभो वसतिमिरापहं बहिना योजितं मातं ह द्वौरीं नमोस्तुते दीपं नैवेद्यं गृह्यतां देवि भक्तिमेव च चा

सुखं दैवतं मेवरं देहि परत्र च परांगतिं नैवेद्यं पानीयं दंष्ट्रं फलमिति नास्ति फलं पूर्णा फलमिति तां बुद्धं हिरण्यगर्भेति दक्षिणां नाराजं
पुष्पांजलिः अथ कंठे दोरकं बधीयात् धारयिष्यामि भद्रं त्वत्तु इच्छा त्वत्परायणा आयुर्देहि यशो देहि सोभाग्यं देहि मे शिवे दोरकं बंधनं
क्षेमसंपत्करे देवि सर्वसोभाग्यदायिनि सर्वकामप्रदे देवि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते इति विशेषार्घ्यं ततश्चंद्रार्घ्यं क्षीरोदाणवसंभू
तलक्ष्मीचण्डो निशंकर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्या सहितः शशिन् प्रार्थना गंगानां गणसंदीपक्षीराधि मथनोद्व भाभासितदिगंतान्
रमानुजनमोस्तुते आनीतासि मया देवि पूजितासि मया शम्भे मम सोभाग्यं देहि त्वं यत्र स्थातव्यं तत्र गम्यतां इति विसर्जनं अथ कथा
विजयोवाच अथान्यद्ब्रूहीती गौरी व्रतं वक्ष्यामि कन्यके मासि भाद्रपदे कृष्णोत्तीयायां चतुर्दशं आनयेद्ब्रूहीती गौरी शारवामूल फ
लेः सह प्रिंगिणी वृक्षं समूलं आनयेत् निक्षिप्य गृहवेद्यां तु तदग्निसिकतां शभां न्यसेच्चंद्रोदयं दृष्ट्वा स्नात्वा धौतां वराहता सखिभिः स
हितासम्यक् अलंकृत्य प्रपूजयेत् गौरीमावाह्यविधिवत् सिकतामंडलेशम्भे गंधपुष्पाक्षते दीपैर्धूपदीपैरनेकशः सर्वोपचारैश्च
हतीं पंचपंचमिरचयेत् एवं पूज्य यथा शक्त्या कृत्वा चैव प्रदक्षिणां दोरकं बंधयेत् त्वं भ्रातृपुत्रं पंचकनिर्मितं बध्नामि दोरकं कंठे त्व-
इच्छा च परायणा आयुर्देहि यशो देहि सोभाग्यं देहि मे शम्भे अनेन दोरकं बध्ना चंद्रार्घ्यं समर्पयेत् क्षेमसंपत्करे देवि सर्वसोभा
ग्यदायिनि सर्वकामप्रदे देवि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते गंगानां गणसंदीपक्षीराधि मथनोद्व भाभासितदिगंतान् सोयराजनमोस्तु
ते कथामेतां च शृणुयाद्गौर्यं ये तन्मनाः सदा ततो गोधूमचूर्णेन पंचभिः कुडंबैर्वृतं पक्वान्मर्धं विप्राय दत्वा मुजीत च स्वयं एवं वेपंच
वर्षाणि कृत्वा व्रतमनुत्तमं सर्वान्कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ऋषिकन्योवाच केन चादोपुराचीर्णं व्रतं यत्तु त्वयोदि

तं दैवतं कोपि लेभे वाच तस्यास्य प्रभावतः विजयोवाच शृणुक्येयथा प्राप्तं पार्वत्या कथितं पुरा सूत उवाच शृणु
मुषयः सर्वे नैमिषारण्यवासिनः पुरा कृतयुगस्यादौ सर्वभूतहिते पिणा शंभुना कथितं गौर्यै तद्ब्रूतं कथयाम्यहं कदाचिदुपविष्टं तं पा
र्वती पर्यपृच्छत पार्वत्युवाच शंभो त्वां प्रष्टुमिच्छामि करुणा करुणं सर्वबाधोपशमनं सर्वकामफलप्रदं व्रतानां सर्वदानानां उ-
त्तमं ब्रूहि तत्त्वतः आयुरारोग्यं दं देव पुत्रपौत्रप्रदायकं तद्ब्रूतं ब्रूहि देवेश यद्यहं तव वल्लभा ईश्वर उवाच शृणु देवि परं शुद्धं व्रतं प-
रमदुर्लभं पुरा भूद्वा परस्यांते पंडोः प्रियवरांगना वर्षषोडशसंपूर्णा संपन्नानवयौवना अनपत्या तु सा कुंती भर्तारमिदमब्रवी-
त् कुंलुवाच केन कर्मविपाकेन पुत्रहीनास्मि दुःखिता अनपत्यप्रतीकारमिदानीं ब्रूहि तत्त्वतः पंडुरुवाच ऋषिशापो
स्ति मे भद्रं यत्तस्तेन भविष्यति मर्तुस्तद्वचनं श्रुत्वा पितृगोहे भ्यगात्स्वयं पितुर्गोहे वर्तमाने कुंती व्यासं ददर्श नमस्कृत्य च तं ग्राहकुं
तीमुकुलितांजलिः कुंलुवाच व्रतमेकथया सुखं पुत्रसंतानदायकं सर्वसंपत्प्रदं नृणां व्रतमेकं महाशुभे व्यास उवाच ॥
शृणु त्वद्ब्रूहीती गौर्या व्रतं संतानदायकं भाद्रपदा तृतीयायां निशि चंद्रोदये शम्भे स्नानं कृत्वा च विधिवत् गौरी मूला व्रतं चरेत् सर्वसंप-
त्करं चैव स्त्रीणां पुत्रान्नसौख्यकृत् भूहिरण्यादिदानानां सर्वेषामधिकं व्रतं पंचवर्षविधा तव्यं तत उद्यापनं चरेत् उद्यापनविधानेन
संपूर्णं फलमश्नुते अंतंतु कारयेद्दत्त्या सौवर्णं ब्रूहीती फलं षष्ठ्युत्तरचतुर्भिश्च शम्भेर्बजैर्युतं तु नव देव्याः पुरस्त संस्थाप्य पूर्ववत् प्र-
तिपूजयेत् आचार्यपूजयेद्दत्त्या विप्रान्यं च तथैव च रुवासिन्यः पंचपूज्या वस्त्रालंकारभूषणैः कुंतु कैश्चैव तादृकैः कंठसूत्रैर्हरिप्रि
यां वंशपात्राणि पंचैव सूत्रैः संवेष्टितानि च सिंदूरं जीरकं चैव सोभाग्यद्वयसंयुतं गोधूमपिष्टजातं च ब्रूहीती फलचंपकं वायनानि

चपंचैवताम्योदयानुभोजनं अर्धेदत्वावस्थानानिदत्वाभुंजीतवाग्यता तस्यबंधारयेत्तुं देसर्वकामसमृद्धये ततः प्रातः समुत्थाय सायंकामा
सस्वीजनैः गीतवाद्ययुतानद्यांगैरीतांतुविसर्जयेत् आगच्छवरदेदेविपूजितासिमयाशुभे मयसौभाग्यदानाययथेष्टंगम्यतां त्वया
एतद्भूतप्रभावेन कचिद्वाह्यकन्यका पतिसंजीवयामासनिर्मल्ययमकिंकरान् तस्मान्नरत्नं व्रतमेतदाद्यमायुः प्रदं पुत्रसमृद्धिदं च
पुत्रैश्चपौत्रैश्चयुताचपत्यागौरीप्रसादाद्वजीववत्सा यददं शृणुयान्नित्यं भावयेदासमाहितः समुत्काविपुलान् भोगानंतेशिवप
दं व्रजेत् इति भविष्योत्तरपुराणे बृहद्गौरीव्रतोद्यापनं संपूर्णं इदं कर्णारके प्रसिद्धं अथ मार्गशीर्षमाघे वा चतुर्थाया
यां सौभाग्यसुंदरीव्रतं तच्च चतुर्थीयुतायां कार्यं नदितीयाविस्थायां द्वितीयावेधरहितातृतीयायासिताभवेत् चतुर्थीयोगिनी किं चि
तश्चुद्धावापियदाभवेत् नारद उवाच भगवंस्ते प्रजासृष्टानानावर्णाः स्तथागुणाः स्वेदजाअं हजाश्वैव उद्गीजाश्वजरायुजाः दे-
वास्कराः सगंधर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः एके सुररूपाः सप्तमगावलिनः श्वापरे तथा तथान्ये दुःखसंयुक्ताः काणा मूकाश्च पंगवः दुःशी-
खा दुर्भगादीना पापकर्मकराः सदा एव मेहदिसंतापः संशयं चेतुर्महीभि ब्रह्मोवाच शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि त्वं भक्तो सि प्रियो सि मे
कर्मबीजप्रसूदं हि शरीरपांश्च भौतिकं ॥ ये दत्तदाना जायंते स्वरूपाः स्मरिवनो जनाः तपः प्रभाव जायंते बलिनः सप्तमगास्तथा अदत्त
दाना जायंते परकर्मकराः सदा परापवादवत्तारः परद्रव्यापहारकाः हंतारः प्राणिनां चैव अमस्याणां च भक्षकाः क्रमशोनरकान्
भुक्ता जायंते कुत्सितानराः दारिद्र्यपुंगवो मूकाः काणाद्या दुर्भगास्तथा नारदैव स्वकर्मैः नरानर्यश्च दुःखिताः नारद उवा-
च उपायं ब्रूहि भगवन् न्येन कर्मक्षयो भवेत् तपोदानं व्रतं तीर्थशरीरस्य च शोषणं दुःखसंतापतप्तानां जीवितान्मरणं वरं ब्रह्मोवा-

शृणु नारद यद्व्यं व्रतानामुत्तमं व्रतं सर्वदुःखप्रशमनं व्याधिदरिद्र्यनाशनं सरवसौभाग्यजननं पुत्रपौत्रप्रदायकं वसिष्ठाद्यपुराणोक्तं ऋषी-
णां च समागमे कैलासशिखरे रम्येशंकरेण महात्मना नारद उवाच कस्मादोवाच भगवान् कृपाकस्माच्च जायते ब्रह्मोवाच ह-
व्याद्भुतं च सौभाग्यं धरुंधत्या जगत्समुः तथारूपं च शीलं च सौभाग्यमनुलं तथा कृत्वा शिरः प्रकंपं च जहास मृदुशंकरः एषवान् शंकरं
देवं वसिष्ठः स्मितकारणं ईश्वर उवाच अहो व्रतस्य माहात्म्यं श्रूयतामृषिसत्तमाः पुराजन्मनि शूद्रस्य दासकर्मकरा सदा उच्छिष्टभो
जनानित्यं उच्छिष्टशयना सदा कुरूपदुर्भगादीना रुक्षाग द्रवभाषिणी नाम्ना मेघवतीख्याता दुर्देवा वदनाश्रभा एकदा प्रेषणार्थं सा -
गता ब्राह्मणसंनिधौ श्रुतं व्रतं च नारीणां वाच्यमानं हि जन्मना सौभाग्यसुंदरीनाम तृतीया सर्वकामदा ज्ञात्वा चारगमेशास्ते सर्वकाम
फलप्रदा मया प्रकाशितं सर्वप्रार्थितं नो मया तथा चोर्णतासां प्रसंगाच्च मेघवत्या प्रसंगतः कुत्सितं चैव नैवेद्यं दत्तदानं च किंचन ह
विषं च ततोच्छिष्टं पारणं च तथा कृतं केवलं च व्रतं चोर्णं च तथा पूतेन चेतसा श्रद्धया धार्यते धर्मो बहुभिन्नार्थराशिभिः ऋषयश्च त्रिरेधर्मे-
श्वद्वयाभावितात्मना तेन धर्मविपाकेन निषादाधिपतेः सूता स्वरूपा च सशीला च सर्वलक्षणसंयुता संपूर्णा वयवाजाता तस्या देव्याः प्र-
सादतः उच्छिष्टभोजना जातानिषादानां च योनिषु आदत्तदानात्संजातानपसाभोगवर्जिता व्रतप्रभावात्संजाता स्वरूपा च पतिव्रता ॥
महासौभाग्यसंयुक्ता साक्षालुक्ष्मीरिवापरा सर्वकामप्रदा देवी नंदिनी वसते गृहे तद्भुतं चास्ति देवर्षे सर्वकामफलप्रदम् नारद उवा-
च व्रतस्यास्य विधिं ब्रूहि कोविधिः किंच पूजनम् कस्मिन्वासे प्रकर्तव्यं देवताका प्रकीर्तिता किंपुण्यं किंच नैवेद्यं ध्यानं कस्य च पूजनम् ॥
ब्रह्मोवाच घनेस्थारभणं चादो मार्गशीर्षमाघके द्वितीयावेधरहितातृतीयायासिताभवेत् चतुर्थीयोगिनी किंचिच्छुद्धावापि

यदाभवेत् उपवासं प्रकुर्वीत दंतधावनपूर्वकं अपामार्गेण कुर्वीत दंतशुद्धिं तदावती उमेदेविनमस्तस्य शंकरस्यार्थधारिणि प्रसीद श्रीमहेशा
निकरिणो व्रतमुत्तमं सौमिन्धुं कुरु मे देवि व्रतेस्मिन् ह रवलुभे नियममन्त्रः सौभाग्यसुंदरीनाम वशिनी सा प्रकीर्तिता सर्वकामप्रदा
देविसर्वसंपद् शंकरा तस्यादर्शनमात्रेण सदा सजायते जगत् द्रोणपुत्रेण च संपूज्या दाडिमं चार्घ्यं हेतवे नैवेद्यं मोदकान् दद्यात्कूपरं
प्राशयेत्ततः वत्सपौषासिते पक्षे तृतीयायां व्रतं भवेत् चेलिका दंतकाष्ठं च मरुकेण च पूजनं राज्यसौभाग्यदानां प्रसूदरीं पूजयेत्ततः
धात्री फलं तदेवार्घ्यं कंकोलं प्राशयेन्निशि नैवेद्यं वदकाकार्या धृतशर्करया न्विताः कंकोलां वृत्तथा प्राश्य राज्यसौभाग्यहेतवे धृतेन बोधये
द्दीपं रात्रौ जागरणं तथा सर्वकामप्रदा देविसर्वदुःखहरा परा सर्वशर्वप्रदा देविसर्वपापहरा शभा एकापि बहुधा त्यानं नाम रूपप्रभेद
तः माघमासे च संप्राप्ते च दया दंतधावनम् प्रातः कुर्वीत नियमं रूपसौभाग्यहेतवे अपराह्णे ततस्नान्वा सर्वाभरणभूषिता चूतपुष्पैश्च
संपूज्या रूपसौभाग्यसुंदरी नारी केरार्घ्यदानं च नैवेद्यं शकुली स्मृता प्राशनं चैव कस्तूरी रूपसौभाग्यसंयुता पूजयेत्तत्र या सर्वकामसौभाग्य
सुंदरीं फाल्गुनस्य सिते पक्षे प्रातर्नियमसंयुता सौभाग्यसुंदरी विल्वदंतकाष्ठं तु कारयेत् स्नानं कृत्वा तथानारी कान्तनोरंश्च पूजयेत् नै
वेद्यं सक्तवस्तत्र धृतशर्करया न्विताः यक्षकर्मजोले पोथूपाश्वागरु संभवाः सर्वासक्ततृतीया सुविधिरेष उदाहृतः बीजपूरा र्घदानं च
प्राशनं च दनोदकं प्राशनस्य प्रभावेन सर्वान् कामान्वाप्नुयात् पारणं च प्रकर्तव्यं सह सर्वैश्च बांधवैः चैत्रे मासि प्रकर्तव्या तृतीया प्रापना
शिनी प्रयत्नेन प्रकर्तव्या सरवसौभाग्यसुंदरी दंतकाष्ठं समुद्दिष्टं जंबूद्वयं समुद्भवं पूजादमनकेनैव अर्घ्यं विल्वफलं स्मृतं नैवेद्यं
उकाः प्रोक्ता शर्करा धृतसंयुताः सरवसौभाग्यप्राप्त्यर्थं प्राशनं वज्रधारिणः वैशारवस्य सिते पक्षे तृतीयायां सुपोष्येत् मालती दंतका

ष्ठं च नियमग्रहणं ततः पतिसौभाग्यदा देवी सुंदरीं पूजयेत्ततः पद्मैः सितैः सरक्तैश्च मल्लिकाभिश्च पूजयेत् दधिभक्तं सकूपरं शर्करा धृतसंयु
तं नैवेद्यं कल्पयेद्देव्या अर्घ्यं चात्र फलं भवेत् होमोदकं च संप्राश्य पुष्टिसौभाग्यमाप्नुयात् ज्येष्ठे मासि तृतीयायां उपवासपरा भवेत् युथिका
दंतकाष्ठं च लावण्यसमगार्थिनी मल्लिका कुसुमैः पूज्या यक्षकर्मचर्चिता लावण्यसुभगा देवी सुंदरीं पूजयेत्ततः कदली फलार्घ्यदानं च नैवे
द्यं धृतपूरिका मौक्तिकां वृत्ततः पीत्वा लावण्यसमगाम भवेत् आषाढे च ततो मासि पतिसौभाग्यसुंदरी प्रातरुत्थाय कर्तव्यं दंतकाष्ठं मशोके
जं नियमं तत्र कुर्वीत तृतीयायां प्रयत्नतः विल्वपत्रैः कोमलैश्च पतिसौभाग्यसुंदरी जंबूफलार्घ्यदानं च नैवेद्यं पायसं स्मृतं शर्करा धृतसं
युक्तं सुंदरी प्रियतां मम विदुमां बुनिशि प्राश्य हविषा पारणं स्मृतं सपत्नीनां पुरनैव सा पश्यति कदाचन श्रावणे मासि संप्राप्ते तृतीया
यां सुपोषिता बेलंबा बादरं काष्ठं जाती पुष्पैश्च पूजनं सर्वेश्वर्यं च सौभाग्यसुंदरी पूजयेत्ततः नैवेद्यं श्वेतपद्मानं धूपदीपादिकं तथा क
दली फलार्घ्यदानं च प्राशयेद्वा जतं पयः गजाश्वपशदासीनां हेमरत्नादिवा ससां ईश्वरी सर्वलोकानां भगवत्याः प्रसादतः मासि भाद्र
पदे प्राप्ते पूज्या सौभाग्यसुंदरी दंतकाष्ठं तु कर्तव्यं मातुलिं गी समुद्भवं उत्सलेः पूजयेद्देव्या अर्घ्यं कर्काटकी फलं नैवेद्यं शोकवर्तिन्यापि
वेन्माणि क्यजंपयः कर्पूरागरु कस्तूरी मुखदेशे रुगंधिना आश्वयुज्या सिते पक्षे तृतीयायां व्रतं चरेत् दंतकाष्ठं प्रकर्तव्यं पुष्पाक्षस
मुद्भवं पूजयेत्परया भक्त्या पुत्रसौभाग्यसुंदरीं उत्सलेः शतपत्रैश्च पूजाकार्या प्रयत्नतः नारिगं मर्घ्यदानार्थं कूष्मांडं वापि कल्पयेत् नै
वेद्यं गणकान् शृभान् धृतशर्करा चितान् औदुंबरं पयः प्राश्य सुंदरी प्रियतां मम पुत्रपौत्रसमायुक्तं सरवसौभाग्यसुंदरीं का
र्तिके मासि संप्राप्ते तृतीयायां सुपोषिता औदुंबरदंतकाष्ठं कृत्वा व्रतमुपाचरेत् केतकीभिश्च सौभाग्यप्राप्तयोगं च सुंदरी निवेद

वेदपूजांश्च सुगंधान् शालिसंभवान् अक्रोडं चार्घ्यदानेन लवंगं प्राशयेत्ततः सावियोगं न च प्रोतिपितृभ्यान् सुतादिभिः एवं चोर्णव्रते कुर्वाद्वापनविधिं ततः
सर्वशास्त्रमधीयानं आगमेषु विशारदं आचार्यं प्रायेत्येतान् मार्गशीर्षे यथाविधि चोर्णव्रतं मया चार्घ्यदद्यापनविधिं मम व्रतवैकल्यानाशाय यथाशास्त्रं
समाहितः संदरी मंडलं कार्यगोरी तिलकमेव वा उमामहेश्वरं देवं सोवर्णेन तु कारयेत् व्रतारं भयेथाशक्त्या राजतं वापि कारयेत् वित्तशाब्धं न कुर्वीत सति
इत्येफलार्थिना वर्षप्रपूज्यतां मूर्तितामेव मंडले चयेत् सर्वोपहारं रं गंधेष्वपुथेर्ना विधेयं एवैव साजगन्माता बहु रूपैर्व्यवस्थिता रूपैर्द्वादशभिश्चैव पू
ज्या सोभाग्यसुंदरी ततः पद्मनिभां देवीं रक्तवस्त्रोपशोभितां रक्ताभरणशोभाढ्यं रक्तकुंकुमचर्चितां ध्यात्वैवं विधां देवीं पूजयेदकमानसा रात्रौ जागर
णं कार्यगीतवादित्रनिस्वनैः ततः सर्वाणि पुष्पाणि नैवेद्यादिफलानि च अर्घ्यार्थं परिकल्प्यानि सर्वकार्यसिद्धये ततः प्रभाते विमले स्नानं कृत्वा विधानतः कु
सुप्तकुसुमैर्होमं किंशुकैर्वपि कारयेत् अष्टोत्तरशतं पूर्णमध्यानं पयसान्वितं तदभावे तु कर्तव्यः शतपत्रैर्विधानतः आसुरेण च मंत्रेण गोणं मुखं समाचरेत्
भोजयेच्च प्रयत्नेन च त्वार्थं विधानतः पिष्टान्नेन सपत्नीकान् भक्त्या वेपरितोषयेत् वस्त्रालंकरणैश्चैव यथाशक्त्या प्रपूजयेत् सोभाग्यवस्त्रं चैकैकं
नारीणां चैव दापयेत् ततो हस्ते प्रदातव्यं कुंकुमं लवणं गुदं नारीकरं तथा वस्त्रादूर्वासिंदूरकज्जलं मंगलाष्टकमेतद्देवतासौभाग्यमाप्नुयात् आचा
र्यं च सपत्नीकं वस्त्रालंकरणैः शुभैः परिधाय यथाशक्त्या मंडलं तस्मै मर्पयेत् प्रार्थयेच्च ततो देवीं सर्वसौभाग्यसुंदरीं पूजितासि मया देविसर्वसौभा
ग्यसुंदरी दत्तामत्यर्थितान् कामानां छंदे वियथासुखं मूर्तिं च मंडलं देव्या उपहारांश्च सर्वशः सुरो गृहाण सर्वलोकं संदरी प्रियतामिति त्वत्प्रसादान् यथाची
र्णव्रतमेतत्सु दुर्लभं समस्वविप्रशार्दूलप्रसादसु सुखो भव एवं चोर्णव्रतानारीकृतं हस्त्याभवेत्सदा येनेदं चक्रं वर्षं प्राप्तं जन्मतः फलं नातः परत
रं किंचिद्भूतसौभाग्यकारकं देहांतेशिवलोके तु भोगान् मुक्ताय ये सितान् इति भविष्योत्तरसौभाग्यसुंदरी व्रतोद्यापनं संपूर्णम् ॥

श्रीगणेशाय नमः अथ चतुर्थी व्रतानि लिख्यन्ते तत्र श्रावण कृष्ण चतुर्थी संकष्टचतुर्थी त्रिनम् तत्र चंद्रोदयव्यापिन्यां कार्यम् श्रावणे बहु
लेपक्षे चतुर्थ्यां तु विधूदये गणेशं पूजयित्वा तु चंद्रायार्घ्यं प्रदापयेत् १ दिनहयेन द्यामो पूर्वैव मातृविद्वागणेश्वर इति वचनात् दिनहये अद्यापि
रेव हेमाद्रौ चंद्रोदयाभावे चतुर्थी निशिषट् घटि व्याप्तायां परैव व्रते इति अथ व्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य तिथौ मम विद्याधनपुत्रपौत्र
प्राप्त्यर्थं समस्त रोगमुक्तिकायः श्रीगणेश प्रीत्यर्थं संकष्टचतुर्थी व्रतमहं करिष्ये तत्रादौ स्वस्तिवाचनं गणपतिपूजनं करिष्ये कलशार्चनं च क
रिष्ये सोवर्णेणैष्यन्मासपूज्याद्यन्यनमो गणपतिमूर्तिं कृत्वा जलपूर्णवस्त्रयुतं कुमंतस्याग्रे स्थापयित्वा षोडशोपचारैः पूजयेत् आदौ ध्यानं
यथा लंबोदरं चतुर्बाहुं त्रिनेत्रं रक्तवर्णकम् नानारत्नैः स्रवेषाढ्यं प्रसन्नास्यं विचिंनयेत् १ ध्यायेद्गजाननं देवं नमस्कृत्य प्रभयं चतु
र्बाहुं महाकायं सूर्यकोटिसमप्रभम् २ इति ध्यानम् आगच्छन्तं जगन्नाथसुरासरनमस्कृतं अनाथनाथ सर्वज्ञ विघ्नराज रूपं कुरु महस्र
शीषित्वा वाहनम् गजास्याय आवाहयामि गोप्तालं सर्वलोकानां मिंद्रादीनां विशेषतः भक्त्यादारिद्र्यविच्छेत्ता एकदंत नमोस्तुते पुरुष
एवेदमित्यासनम् विघ्नराजाय आसनम् मोदकान्धारयन्हस्ते भक्तानां वरदायक देवदेवनमस्तेस्तु भक्तानां फलदो भव एतावानस्ये
ति पाद्यम् लंबोदराय पाद्यं महाकाय महारूप अनंत फलदायक देवदेवनमस्तेस्तु सर्वेषां पापनाशन त्रिपादूर्ध्व इत्यर्घ्यम् शंकर
सूत्रये अर्घ्यं कुरुष्वानमनं देवसुखं वंद्यं सुवाहन सर्वाघदलन स्वाभिनीलकंठ नमोस्तुते तस्याहिराळेत्यानमनीयम् उमास्तताय आ
चमनीयम् स्नानं पंचामृतेनैव गृहाण गणनायक अनाथनाथ सर्वज्ञ नमो मूषकवाहन पयोदधिपूतं चैव शर्करामधुसयुतम् पंचामृतेन स्न
पनं प्रीयतां गणनायक वक्रतुंडाय पंचामृतस्नानम् गंगाचयमुनाचैव गोदावरीसरस्वती नर्मदासिंधुकावेरीजलं स्नानाय कल्पितम्

चतुर्ष्वेणस्नानम् हेरंवायः स्नानं रक्तवस्त्रं सयुग्मं च देवानामपि दुर्लभम् गृहाणमंगलं देवलं बोदरहरात्मजं तं यजामिति वस्त्रम् पूर्वेकर्णाय व
स्त्रं ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण गणनायक आरक्तं ब्रह्मसूत्रं च कनकस्योत्तरीयकम् तस्माद्यज्ञाद्यपवस्त्रम् कुञ्जाय यज्ञोपवीतं गृहाणे श्वर
सर्वज्ञदिव्यचंदनमुत्तमम् करुणाकर अक्ष्णाक्षगोरीस्तनमोस्तुते तस्माद्यज्ञात्मवर्द्धनं कचेति गंधं गणेश्वराय गंधं असताश्रस्तरश्च
कुंकुमांताः सुशोभिताः मयानिवेदिता भक्त्या गृहाण गणनायक अक्षतान् सुगंधिदिव्यमालां च गृहाण गणनायक विनायक नमस्तुभ्यं
शिवसूत्रो नमोस्तुते मालाश्च माल्यादीनि सुगंधीनि तस्मादश्नेति पुष्पम् विघ्ननाशिने पुष्पाणि अथांगपू गणेश्वराय पादौ पूजया
मि विघ्नराजा जानुनीपू अश्ववाहनाय उरूपू हेरंवाय कटिपू कामहारिसूत्रवे नाभिपू लेबोदगय उदरपू गोरीस्तना स्तनोपू ग
णनायकाय हृदयपू स्थूलकंठाय कंठपू स्कंदाग्रजाय स्कंधोपू पाशहस्ताय हस्तोपू गजवक्त्राय वक्त्रपू विघ्नहर्त्रे ललाटपू सर्व
श्वराय शिरःपू शीर्षाणाधिपाय सर्वांगपू दशांगं गुग्गुलुं धूपं उत्तमं गणनायक गृहाण देवदेवेश उमास्तनमोस्तुते चतुर्ष्वेणैति धूपं
विकटाय धूपं सर्वज्ञ सर्वरक्षाद्य सर्वेश विबुधप्रिय गृहाणमंगलं दीपं धनवर्त्तिसमन्वितम् ब्राह्मणोऽस्येति दीपं वामनाय दीपं नैवेद्यं
द्युतां देवनामोदकसंकृतम् सर्वान्नफलसंयुक्तं षड्रसेभ्यः समन्वितम् चंद्रमामनसो नैवेद्यं सर्वाय नैवेद्यं कृष्णाचेण्यांगोत्तमीनां पयोषी
रव्योजले आचम्यतां गृहाणेदं प्रसन्नो भव सर्वदा आचमनं फलान्यमृतकल्याणिसुगंधीन्यघनाशन आनीतानि यथाशक्त्या गृहाण गण
नायक सर्वार्त्तिनाशिने फलं तांबूलं गृह्यतां देवनागवल्यादलेखनम् कर्पूरेण समायुक्तं सुगंधं मुखभूषणम् विघ्नहर्त्रेन तांबूलं सर्वदेवा
धिदेवाय सर्वसिद्धिप्रदायक भक्त्या दत्तामया देव गृहाण जगदीश्वर सर्वेश्वराय दक्षिणां पंचार्त्तिः पंचवर्नीभिर्वर्जितं मया गृहाणमं

गलं दीपं विघ्नराजनमोस्तुते नीराजनं यानिकानि च पापानि नाश्या आसीति प्रदक्षिणां नमोस्तु नंताय सप्तास्येति नमस्कारः यजेन यजामिति
मंत्रपुष्पांजलिं एवं पूजाप्रकर्तव्या बोडशैरुपचारकैः मोदकान्कारयेदेवमेकविंशतिसंख्या तेषां मध्ये प्रदातव्या दशसंख्या श्रुत्वा र्विति देवायेत्या
पयेत्यं च पंचविधायकस्येत पूजयित्वा तु तविप्रमक्तिभावेन देववत् दक्षिणां च यथाशक्त्या दत्वा वेपं च मोदकान् पूजयेन्निशि चंद्रं च अर्घ्यं दत्वा
यथाविधि क्षीरसागरसंभूतसुधारूपनिशाकर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं गणेश ग्रीतिवर्त्तन रोहिणी सहितं चंद्रमसेन इदमर्घ्यं क्षीरोदार्णव
संभूतसुधारूपनिशाकर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्या सहितः शशी रोहिणी सहितं चंद्रा इदमर्घ्यं गणेशाय नमस्तुभ्यं सर्वसिद्धिप्रदाय
क संकष्टान्हरमे देव गृहाणार्घ्यं नमो कृष्णपक्षे चतुर्थ्या तु संपूजितविभूदये क्षिप्रप्रसादितो देव गृहाणार्घ्यं संकष्टहर गणेशाय इदमर्घ्यं
तिथीनामुत्तमे देवि गणेश प्रियवल्लभे सर्वसंकष्टनाशाय चतुर्थ्यर्घ्यं नमोस्तुते वायनमंत्रः विप्रवर्धनमस्तुभ्यं मोदकान् च ददाय हम्
मोदकान्सफलान्यं च दक्षिणाभिः समन्वितान् आपदुद्धारणार्थाय गृहाण हि जसत्तम प्रार्थना अबुद्धमतिरिक्तं वा द्रव्यहीनं यथाकृतम् न
त्सर्वपूर्णतां यातु विप्ररूप गणेश्वर ब्राह्मणाभ्यो जयेदेवं यथासंख्यं यथासुखम् स्वयं भुंजीत मोनेन मोदकान् ब्राह्मणैः सह अशक्त्येकमन्नं
च भुंजीत दधिसंयुतम् अथवा भोजनं कार्यं एकवारं हिमाद्रिजे प्रतिमां मुखे दद्यादाचार्याय स दक्षिणाम् वस्त्रकुंभसमायुक्ता पादौ मंत्रमिमं
जपेत् ॐ नमो हेरं वमदमोदिनसंकष्टान्निवारय निवारय इति मूलमंत्रं एकविंशतिवारं जपेत् विसर्जनमंत्रः गच्छ गच्छ स्तरश्चैव
स्थाने त्वं गणेश्वर व्रतेनानेन देवेश यथोक्तं फलदो भव इति पूजा अथ कथा ऋषय उ दारिद्र्यशोककष्टाद्यैः पीडितानां
च वैरिभिः राजश्रेष्ठैर्चपैः सर्वैः क्रियते किं शुभार्थिभिः धनहीनैर्नरैरुदसर्वोपद्रवपीडितैः विद्यापुत्र गृहभ्रष्टैर्योगयुक्तैः शुभार्थिभिः कर्त

व्यंकिं वदोपायं पुनः क्षेमार्थमिदं स्तुतुं शृणु च सुनयः सर्वं व्रतानां सुनयं व्रतं संकष्टतरणं नाम संपत्तिस्तदायकम् येनोपायेन सं
कष्टतरति सुविदेहि नः यद्व्रतं देवकी पुत्रः कृष्णो धर्माय दत्तवान् अरण्ये कुशमानाय पुनः क्षेमार्थमिदं यथा कथितवान् पूर्वगणेशो मातरं प्रति
नथा कथितवान् श्रीशोहापरे पांडवान्यति ऋषय उचुः कथं कथितवानं वा पार्वती श्रीगणेश्वरः तथा एच्छंति मुनयो लोकास्तु यद्वा कश्चि
णः स्तुतुं पुरातन युगे पुण्ये हिमाचलसूतासनी तपस्तपवती भूरितेनालभ्य शिवः पतिः तदाभ्यरत्साहेरं वंगणेशं पूर्वजं स्तुतुं तत्स-
णादागतं हस्वागणेशं परिपृच्छति पार्वत्यः तपस्तपमया चोरं दुश्चरं लोमहर्षणम् न प्राप्तः समया कांतो गिरीशो ममवल्लभः संकष्टतर-
णं दिव्यं व्रतं नारद उक्तवान् तदीयं यद्व्रतं नावक्तव्यं स्वपुगतं न तच्छ्रुत्वा पार्वती वाक्यं संकष्टतरणं व्रतं प्रीत्या कथितवान् देवगणेशो ज्ञा-
नसिद्धिदः गणेश उः श्रावणे बहुले पक्षे चतुर्थ्यां तु विधूये गणेशं पूजयित्वा तु चंद्रायार्घ्यं प्रदापयेत् पार्वत्युः कियतेनेन विधि-
ना किं कार्यं किंच पूजनम् उद्यापनं कदा कार्यं भद्राः केस्यस्तु पूजने किं ध्यानं श्रीगणेशस्य गणेशवदविस्तरात् गणेश उः चतुर्थ्यां प्रातरु-
त्थाय दंतधावनं पूर्वकम् ग्राह्यं व्रतमिदं पुण्यं संकष्टतरणं शुभम् कर्तव्यमिति संकल्प्य व्रते स्मिन्नाणं पंस्मरेत् स्वीकारं भद्रः निराहारो
स्मिदेवेश यावच्चंद्रोदयो भवेत् भोक्ष्यामि पूजयित्वा हंसं कष्टात्तरयस्व माम् एवं संकल्प्य राजेन्द्रस्नात्वा कृष्णतिलैः शोभैः आह्निकं तु विधा-
येव पश्चात् पूज्यो गणाधिपः त्रिभिर्मार्गैस्तदर्थे नृतीयांशेन वा पुनः यथाशक्त्या तु वा हेमी प्रतिमां कियते मम माषभात्रा तदर्थे स्य तृतीयांशेन
वा पुनः यथाशक्त्या तु वा हेमी तामस्यापि यथास्वरम् सर्वथैव दरिद्रेण कियते मृन्मयी शुभा वितशाढ्यं न कर्तव्यं कृते चार्थं विनश्यति जल
पूर्णं वस्त्रयुतं कुम्भं तस्याग्रतो न्यसेत् पद्मपद्मदलं कार्यं गंधपुष्पैः प्रपूजयेत् एवं व्रतं प्रकर्त्तव्यं चतुर्थ्यां श्रावणे सिते स्वीकार्यं तथा चार्थः सं

कष्टहरणे तियो गणाधीशं तवाचार्यं सर्वशास्त्रविशारदम् श्रद्धया प्रार्थयेदादौ तेनोक्तं विधिमाचरेत् एकविंशतिविप्रांश्च वस्त्रालंकारभूषणैः
पूजयेद्गोहिरण्याद्यैर्दुत्तानो विधिपूर्वकम् होमद्रव्यं मोदकाश्च तिलयुक्ताद्युताः अष्टोत्तरसहस्रं वानो वेदष्टोत्तरं शतम् अष्टाविंशतिसे-
ख्या केमोदकैर्वासर्गैः अशक्तोद्यौ शुभान्स्थूलान् जुहुयाज्जातवेदसि वेदिकेन च मंत्रेण आगमोक्तेन वा तथा अथवानाममंत्रेण होमं कुर्या-
थाविधि पुष्पमंडिपिकाकार्यं गणेशाल्हादकारिणी पूजयेत् तत्र गणपंभक्तसंकष्टनाशनम् गीतवादित्रनिर्देर्भक्तिभावपुरस्कृतेः पुराणवेद-
दनिर्घोषेस्तोषयेच्च गणेश्वरम् एवं जागरणं कार्यं शक्त्या दानादिकं तथा सपत्नीकमथाचार्यं तोषयेद्द्व्यभूषणैः उपानच्छत्रगोदानं कर्मंड-
लुजलादिभिः यथाशक्त्या प्रकर्त्तव्यं दारिद्र्याभावमिच्छना एकविंशतिविप्रांश्च भोजयेन्नामभिर्मम गजास्यो विघ्नराजश्च लंबोदरशि-
वात्मजो यक्रतुंडः शूर्पकर्णः कुब्जश्चैव विनायकः विघ्ननाशो हि विकटो वामनः सर्वदेवतु सर्वार्तिनाशी प्रगवान् विघ्नहर्ता च धूम्रकः सर्वदे-
वाधिदेवश्च सर्वेषोऽंशवे स्मृताः एकदंतः शूर्पकर्णो भालचंद्रो गणेश्वरः गणपश्चैकविंशश्च सर्वे एते गणेश्वराः दुर्गायेंद्रश्च रुद्रश्च कुलदे-
व्याधिकं भवेत् विशेषेणाष्टसंख्या केमोदकैर्हवनं स्मृतम् एवं कृतविधानेन प्रसन्नो ह्यनसंशयः ददाभिवांछितान्कांक्षांस्तद्भूतं भवियं कुरु श्री-
कृष्ण उः एवं तु कथितं सर्वगणेशेन स्वयं नृप पार्वत्या तत्कृतराजं व्रतं संकष्टनाशनम् व्रतेनानेन सार्धं देवापशंभुपतिं स्वकम् तत्कुरु
धमहाराज व्रतं संकष्टनाशनम् चतुर्थीसंकटानामस्कंदेन कथिता ऋषीन् ऋषिभिर्यो ककामैस्ते लोके तु तदिदं व्रतम् स्तुतुं कुरु
तं युधिष्ठिरं ऐतद्राज्यकामेन वै हि ज तेन शत्रून् हि हत्याजो न्मराज्यं प्राप्नुवान् स्वयम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन व्रतं कार्यं विचक्षणैः येन धर्मार्थका-
माश्च मोक्षश्चापि भवेत्किल यः करोति व्रतं विप्राः सर्वकामार्थसिद्धिदम् सर्वांश्चित्तफलं प्राप्य पश्चाद्गणपतिं व्रजेत् यदायदा व्रतं विप्रा-

नरः प्राप्तेति संकटम् न दत्तदा प्रकर्तव्यं व्रतं संकटनाशनम् त्रिपुरहंतु कामेन कृतं देवेन परलिना त्रैलोक्य भूतिका मेन महदेवतया कृतम् रावणेन कृतं पूर्वबलिवं
 धनसंकटे स्वकीयं प्राप्ता नराज्यं गणेशस्य प्रसादतः सीतान्वेषणकामेन कृतं वायुसूतेन च संकटस्य हृष्टवान् सोऽयं सीतारामप्रियां पुरा दमयत्या कृतं पूर्वजन्तान्
 न्वेषणकारणात् सापत्तिर्नैव धंले मे पुण्यश्लोकं हि ज्ञो न माः अहत्यापि पत्तिले भोगो न मे प्राणवल्लभम् विद्यार्थि लिभत विद्याधनार्थं धनमाप्नुयात् पुत्र
 र्थापुत्रमाप्नोति रोगी रोगात्पुत्रमुच्यते इति श्रीस्कंदपुराणे संकटचतुर्थीश्रावणीव्रतोद्यापनसंपूर्णम् अथ श्रावणे कार्तिके वा शुक्लचतुर्थ्यां दूर्वाग
 णपतिव्रतम् मदनरत्नेमोरपुराण स्कंद उ० केलव्रतेन भगवन्सो भाग्यमतुलं भवेत् पुत्रपौत्रैर्धनेऽर्थैर्मनुजः सुखमेधने न च्येदमहादेव व्रतानां सुत
 मव्रतम् अस्ति दूर्वागणपते व्रतं त्रैलोक्यविश्रुतम् भगवत्या पुराचीर्णपार्वत्या श्रद्धया सह सरस्वत्या च इंद्रेण विष्णुना धनदेन च अन्यैश्च देवैर्मुनिभिर्गंधर्वैर्कि
 नैरेस्तथा चीर्णमैतद्भूतं सर्वैः पुराकल्पे षडानन चतुर्थीया भवेच्छुक्लानभो मा मस्य पुण्यदा तस्यां व्रतमिदं कुर्यात्कार्तिके वा षडानन कार्तिके शुक्लपक्षे चतुर्थीमु
 तमव्रतम् गजाननं चतुर्धा हुं एकदं विपातिं विधाय हेमाविघ्ने शंभो पीठासनस्थितं तथा हेममयीं दूर्वां नदाधारे च स्थितां संस्थाप्य विष्णुकर्तारं कलशोत्तमां भा
 जने वेषितं रक्तवस्त्रेण सर्वतो भद्रमंडले पूजयेत्तत्कुसुमैः पत्रिकाभिश्च पंचभिः विल्वपत्रमपामार्गशमीदूर्वाहरिद्रियाः गंधपुष्पैश्च धूपैश्च कुसुमैश्च सुगंधि
 भिः फलेभ्यो दंकेः पश्चादुपहारं प्रकल्पयेत् उपहारैस्तु विधिना पूजयेद्दिग्गजास्तु उमास्तनमस्तु भ्यं विश्वव्यापिस्तनानन विघ्नो घांश्चिद्विषकलान्सर्वमाद्यं वदा
 मिते गणेश्वराय देवाय उमापुत्राय चेश्वरे पूजयेच्च महादेवि गृहाण भगवन्मम विनायकाय शशाङ्कदाय गजानन उमास्तनाय देवाय सर्वविघ्नो घहारिणे उमांगमल
 संप्लुतोदानवानां वधाय वै अतुष्टहाय लोकानां सदेव्या तु विश्वभूक् परं ज्योतिः प्रकाशाय सर्वसिद्धिप्रदायक दीपंतुभ्यं प्रदास्यामि महादेवाय तेनमः गणेश्वर
 गणाध्यक्षगोरीपुत्रगजानन व्रतं संपूर्णं तां यातु त्वत्पसादादिभानन एवं संपूज्य विघ्ने शंभो विभवं विस्तरैः सोपस्करं गणाध्यक्षं आचार्याय निवेदयेत् गृ

हाण भगवन् ब्रह्मन् गणराजं सदक्षिणम् व्रतं त्वं हृचनादद्य संपूर्णं प्राप्नुवत दानं श्रावणेशः कुपस्य चतुर्थ्यां तु जितेन्द्रियः कुर्यात् हर्षत्रयं त्वेवं
 सर्वसिद्धिप्रदायकम् एवं यः पंचवर्षाणि कृत्वोद्यापनमाचरेत् ईप्सितान् लभते कामान् देहान्ते शांकरं पदम् उद्यापनं विनायस्तु करोति व्रतमुत्त
 मम् तेन शक्नु तिलैः कार्यं प्रातः स्नानं षडानन हेमावाराजनेनापि कृत्वा गणपतिं बुधः पंचगव्यैस्तु संस्थाप्य दूर्वाभिः संप्रपूजयेत् मंत्रैस्तु दश
 भिर्मत्तया दूर्वायुक्तेः शिखिध्वज दूर्वायुग्मेः पंचगव्यैः पूजनं दशमंत्रकैः गणाधिपनमस्तेस्तु उमापुत्राचनाशन एकदं ते भवन्नेति तथा मू
 षकवाहन विनायकेशपुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक कुमारगुरवे तु भ्यं गणेशाय प्रपूजयेत् इत्येवं कथितं सम्यक् सर्वसिद्धिप्रदं श्रमम् व्रतं दूर्वा
 गणपते किमन्य छोटुमिच्छसि इति सोरपुराणोक्तं दूर्वागणपतिव्रतोद्यापनम् अथैकविंशतिदिनगणपतिपूजनम् तत्र श्रा
 वणशुक्लचतुर्थीमारभ्य श्रावणकृष्णदशमीपर्यंतं गणपतिपूजनं सामाध्याह्न्यापि नीकार्या एकदंतं शूरपकर्णगजतुंडं चतुर्भुजम् पाशां
 कुशाधरं देवं मोदकं विभक्तं करे ध्यानं आगच्छ जगदाधारस्तु सरस्वतीं चित्तं अनाथनाथ सर्वज्ञगीर्वाणपरिपूजित आवाहनं स्वर्ण
 सिंहासनादयं नानारत्नसमन्वितं समर्पितं मया देव तत्र त्वं समुपाविश आसनं देव देवेश सर्वेश सर्वतीर्थहंतं जलम् पाद्यं गृहाण गणपतं
 पुष्पाक्षतेर्युतम् पाद्यं प्रवालमुक्ताफलपूगरत्नतांबूलजांबूनदमधुगंधम् पुष्पाक्षतायुक्तमोघशक्ते दत्तं मया ध्येयं सफलीकुरुष्व अर्घ्यं गं
 गदिसर्वतीर्थेभ्यः प्रार्थितं तोयमुत्तमम् कर्पूरालालवंगैश्च युक्तमां चम्यतां विभो आचमनं चंघकाशोकचकुलमालतीमोगरादिभिः वासितं
 स्निग्धताहेतुस्तेलं चारुप्रगृह्यताम् अभ्यंगस्नानं कामधेनुसमुद्भूतं सर्वेषां जीवनं परम् पावनं यज्ञहेतुस्तु मयस्नानार्थं मर्पितम् पयस्नानं
 पयसस्तु पदभूतं हिमादिद्रव्ययोगतः दधानीतमया देवस्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् दधिस्नानं नवनीतसमुत्पन्नं सर्वसंतोषकारकम् यज्ञां

गंदेवताहेतोर्ध्वतस्नानार्थमर्पितम् घृतस्नानं पुष्पसारसमुद्भूतमक्षिकैरानितंचयत् सर्वतुष्टिकरं देवमक्षस्नानार्थमर्पितम् मधु
स्नानं इक्षरससमुद्भूतं शर्करासमनोहरम् मलापहरणस्नानं गृहाणत्वं मयार्पितम् शर्करास्नानं सर्वमाधुर्यताहेतुः स्वादुः सर्वप्रियकरः पु
ष्टिहृत्स्नानं मानातइक्षसारमवोगुडः गुडस्नानं कांस्येकांस्थेनपिहितंदधिमधुघृतं पयः मधुपर्कमयानीतः पूजार्थप्रतिगृह्यताम् मधुपर्क
स्नानं सर्वनीर्याहृतंतोयं मया प्रार्थनया विभो सुवासितं गृहाणेदं सम्यक् स्नातुं सुरेश्वर स्नानं रक्तवस्त्रयुगं देवलोकलज्जानिवारण
अनर्घ्यमतिस्वस्मिन् गृहाणेदं मयार्पितम् वस्त्रं राजतं ब्रह्मसूत्रं च कांचनं रत्नसंयुतम् भक्त्योपपादितं देवगृहाण परमेश्वर यज्ञोपवीतं
अनेकरत्नयुक्तानि भूषणानि बहूनि च तनूदंगेकांचनानि योजयामितवाज्रया भूषणं पूर्वादिक्रमेण अष्टोदिकपालानावाहयेत्
गंधसमायुक्तं रक्तचंदनमिश्रितम् द्वादशांगेषु ते देवलापयामि कृपां कुरु चंदनं रक्तचंदनसंमिश्रं स्तुलां स्तिलकोपरि शोभायै संप्रदा
स्यामि गृहाण जगदीश्वर अक्षतां पादलं कर्णिकारं च बंधूकरं रक्तपंकजम् मोगारं मालतीपुष्पं गृह्यतां भुवनेश्वर पुष्पाणि नानापंक
जपुष्पैश्च ग्रथितां पल्लवैरपि विल्वपत्रयुतां मालां गृहाण समनोहराम् मालां अथांगपूजा गणेशाय नमः पादौ पूजयामि गो-
रीपुत्राय गुल्फौपू विश्वेश्वरा जातुनीपू गजानना कुरुपू लंबोदरा वक्षस्थलं पू गणनाथाय स्तनौपू दैमातुराय कंठं पू वक्रतुंडा
य शिरः पूजयामि अथैकविंशतिपत्रपूजा गणाधिपाय भृंगराजपत्रं स उमापुत्रा विल्वपत्रं गजानना दूर्वापत्रं लंबोदरा
य बदरीपत्रं हरसूत्रवे मधुपत्रं गजवक्रा तुलसीप गुहायजा अपामार्गप एकदंताय बृहतीपत्रं इभवक्राय शमीपत्रं विकटा
करवीरपत्रं विनायकाय अश्वत्थपत्रं कपिलाय अर्कपत्रं बटवेन चंपकपत्रं अभयप्रदा अर्जुनपत्रं पत्नीहीना विष्णुक्रान्तपत्रं

सूत्राधिपतये देवदारुपत्रं भालचंद्राय अशुरुपत्रं हेरंबाय श्वेतदूर्वापत्रं शूर्पकर्णायन जातीपत्रं सरनाथाय धनूरपत्रं एकदंताय
केतकीपत्रं अथैकविंशतिनामपूजा गजाननाय विघ्नराजाय लंबोदराय शिवात्मजा वक्रतुंडाय शूर्पकर्णाय कुजाय
विनायकाय विघ्ननाशना विकटाय वामनाय सर्वाभिनाशिने भगवतेन विघ्नहर्त्रेण धूम्रकाय सर्वदेवाधिदेवा एकदंताय कृष्णपि
गाय भालचंद्राय गणेश्वराय गणापाय पुथंस २१ दशांगं शुण्डं धूपं सर्वसौगंधिकारकम् सर्वपापक्षयकरं गृहाणत्वं मयार्पितम्
धूपं सर्वज्ञसर्वलोकेशतमोनाशममुत्तमम् गृहाण मंगलं दीपं देवदेवनमोस्तुते दीपं नानापक्वान्नसंयुक्तं पायसं शर्करान्वितम् राजिका
धान्यसंयुक्तं मेथीपिष्टं सतक्रकम् हिंगुजीरककूष्मांडैर्मरीचीमाषपिष्टकैः संपादितैः सूपकैश्च भजितैर्वटैर्युतम् मोदकापूपलडुक
शक्नुलीवटकादिभिः पर्वतरससंयुक्तं नैवेद्यममृतान्वितम् हरिद्राहिं गुलवणसहितं सूपमुत्तमम् ससामुद्रं गृहाणेदं भोजनं कुरुसादरं
मयानिवेदितं तुभ्यं गृहाण जगदीश्वर नैवेद्यं सुदीप्तदीपितंतोयं सुगंधं च पिबेच्छया त्वयितृते जगत्संनित्यतृप्ते महात्मनि मध्ये
पानीयं उत्तरापोशनार्थं ते दक्षितोयं सुवासितम् सुखपाणि विशुद्धार्थं पुनस्तोयं ददामि ते दाडिमं मधुरं निंबूजं व्याघ्रपनसादिकम्
द्राक्षारं भाफलं पंककं कंकधूः गार्जुरं फलम् नारीकैरं च नारिगंकलिंगं मांजिरं तथा उर्वारुकं च देवेश फलान्येतानि गृह्यताम् फलानि गृ
हाण चंदनं चारुकरांगो हर्त्तनं शम्भम् नानापरिमलैर्द्रव्यैर्निर्मितं चूर्णमुत्तमम् अवीरनामकं पुष्पं गंधिचारुप्रगृह्यताम् चारुचालूरसंभू
तं वंशसारसमुद्भवम् सचंद्रपूगचूर्णादयं रवादिरेणच संयुतम् एलालवंगसंमिश्रं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् न्यूनानि रित्कपूजायां संपूर्णफ
लहेतवे दक्षिणां कांचनं देवस्थापयामितवाग्रतः दक्षिणां सीतपीतैस्तथारक्तैर्जलजैः कुरुभैः शुभैः ग्रथितां संदरां मालां गृहाण पर

मेश्वर माळो हरिताश्वेतवर्णावापंचत्रिपत्रसंयुताः पूर्वोक्तुशमयादत्ताएकविंशतिसंमिताः गणाधिपायः पूर्वोक्तुशंसः उमापुत्रायः
अभयप्रदायः एकदंताः मूषकवाहनाः विनायकायः ईशपुत्रायः इभवन्नायः सर्वसिद्धिप्रदायकायः लंबोदरायः विघ्नराजायः विकटा
यः मोदकप्रियायः विघ्नविघ्नसकर्त्रेण विश्ववन्द्यायः अमरेशायः गजकर्णकायः नागयज्ञोपवीतिनेनः भालचंद्रायः विद्याधिपायः वि
द्याप्रदायः इतिपूर्वा गणेशहृदयेध्यात्वा सर्वसंकष्टनाशनम् एकविंशतिसंख्याकाः करोमिचंद्राक्षिणाः प्रदक्षिणाः ओदुंबरे
राजनेवाकांस्येकांचनसंभवे पात्रेप्रकल्पितान्दीपान् हाणचक्षुरर्पितान् पंचार्तिपंचदीपैश्चदीपितां परमेश्वर चारुचंद्रप्रभदीपं
हाणपरमेश्वर पंचार्तिः कर्पूरस्यमयादेवदीपस्तत्रनिवेदितः यथास्यनेक्षतेभस्मनथापापविनाशाय कर्पूरदीपः स्तोत्रैर्नाना
विधैस्तुतैः सहस्रनामभिस्ततः उपविश्यस्तवीनेन कृत्वा स्थिरतरमनः दीनानां यदयानि घेस्तरगणैः संसेव्यमाना हि जगद्देशानमहदंशे
वगिरिजागंधर्वसिद्धेस्ततः सर्वांश्च निवारणे कनिष्ठपुत्रे लोच्यनाथप्रभो भक्तिं मे सफलं कुरु च सकलां क्षत्वापराधान्मम आवाह
नं न जानामि न जानामि तवार्चनम् विसर्जनं न जानामि क्षम्यतां जगदीश्वर क्षमापनं गोरीस्तनमस्तेस्तु सर्वसिद्धिप्रदायक सर्वसंक
ष्टनाशार्थं अर्घ्यमेप्रतिगृह्यताम् अनेन एकविंशति अर्घ्याणि कृतपूजायाः सांगतासि ध्येयब्राह्मणाय वाचनप्रदानं करिष्ये ब्रा
ह्मणपूजनं दशमोदकसंस्कृतं वाणकं च फलप्रदम् गणेशप्रीणनार्थाय गृहाण त्वं हि ज्योत्तम वाणकं सांगतासि ह्येय ब्राह्मण भोजयेत्
इत्येकविंशतिदिनगणपतिपूजा अथैकविंशतिदिनगणपतिकथा शोनकउः सूतसूतमहाप्राज्ञायाः सविद्याविशारद संक
टे च समुत्पन्ने कार्यसिद्धिः कथं नृणाम् सूतउः शृणु ध्वं मुनयः सर्वेशोनकप्रमुखानघाः संकष्टनाशनं पुण्यं व्रतं वक्ष्यामि श्रुतम् यत्

त्वा सर्वकार्याणि सिद्धिं याति न संशयः पूजयित्वा गणेशं हि एकविंशदिनावधि शोनकउः कथं पूज्ये गणाध्यक्षो विघ्नहर्ता गणाधिपः
केन चादोपुशचीर्णं व्रतं विघ्नहरस्य च वद सर्वमहाप्राज्ञ अस्माकं विधिपूर्वकम् प्राप्तो सितं महाभाग्यादरण्ये सत्रमंडपे सूतउवाच ए
वमेव पुराष्टः षण्मुखो वदतां वरः सनत्कुमारमुनिना ब्रह्मपुत्रेण योगिना सनत्कुमारउः कार्तिकेयमहाप्राज्ञदेवसेनाधिपप्रभो सं
कटालुक्कथं मुच्येज्जनो वैज्ञानदुर्लभः श्रुत्वा वाक्यं ब्रह्मसूतोः सर्वेषां कार्ये गौरवम् सेनानी स्तुतदाहर्षान्नमस्कृत्य महाभुनिम् स्कंदउः
विप्रवर्यमहायोगिन् पार्वत्या सुखतः श्रुतम् वदामि तद्भूतं तुभ्यं शृणु सर्वमहासुने कैलासभवने रम्ये वसमानो महेश्वरः स्नातुं जगाम भगवा
भोगावसां यथा सुखम् तस्मिन्नेव दिने अंबा अभ्यंगस्नानमारभत् स्वशरीरान् मलंगृह्य तस्य मूर्तिमकल्पयत् सजीवं च पुनः कृत्वा एहि पुत्रे
त्यचोदयत् अवदद्देवततो नाम बल्लवस्तं विनायकः पुत्रगल्लवहिर्दीपेतिष्ठतत्र दृढायुधः आयास्यति कदाचिद्देवपुरुषो भवतांतरे तन्निवार
यितुं शक्तो यावत्स्नानं करोम्यहम् ममाज्ञां गृह्य पश्चात्तं प्रविष्टुं अर्हसि ध्रुवम् मात्राज्ञां गृह्य शिरसि अगमद्वारदेहलीम् मुद्गरं तु समा
दाय हस्ते बल्लवनामकः अरुहद्वारदेशं सपार्वत्याज्ञां स्मरन् चलत् तदानीमेव आयातं विभूत्या चर्चितं विश्रुम् संप्राप्ते भवनद्वारे शंभुः
सर्वेश्वरो हरः देहलीं प्रविशन् यावद्द्वारयन् द्वारपोबली द्वारपालउः को सितं च किमर्थं हि गम्यते भवने शम्भो मात्राज्ञायां नियावत्
स्थानं यांता वदेहि शंभुरुः द्वारपालवचः श्रुत्वा शंभुः कोपमथाकरोत् कस्याज्ञां च मया ग्राह्या को सितं भाषसे कथम् गृहीत्वा ड
मरुहस्ते द्वारपालशिरोहनत् प्रविशन् च तनूस्पर्शं स्वगृहं पार्वतीपतिः दृष्ट्वा नायं सकोपं साचित्तयत् पार्वती हृदि बहुधा बाधते स्फुटं
करे कोपकारणम् अलंकृता च स्नाना पार्वती जगदंबिका पायसेन तु पूर्णे देवभक्षभोज्येन संयुते संस्थाप्य चैव पीठायै घृतेन सित-

यान्विते पात्रद्वयं समाधोक्त्य अवदत्पार्वतीं शिवः शंभुरुवा० दिव्यकोचनभूतानिदर्वीभ्यां च सलोचने भोज्यपात्रं तु कस्येदं स्थापि-
तं च द्वितीयकम् भोजनार्थं द्वितीयोद्यको याति वदवल्लभे नायाति त्वरया चात्र विलंबे कारणं वद इति श्रुत्वा वचः शंभोः सर्वेशस्य स-
हासती भीतिहर्षसमायुक्ता सर्वज्ञमवदत्तदा पार्वत्युवा० ममाद्यस्नानसमये उद्वर्तनमलोद्भवम् पुत्रो विरच्य च हृदो देहं ह्यं
स्थापितो मया तदर्थं च द्वितीयं च भोजनं स्थापितं ध्रुवम् इति श्रुत्वा वचस्तस्याश्चक्रे प्राकृतो यथा शिव उ० प्रविशंतं च मां हारे
नवपुत्रो न्यवारयत् कोसित्वं च मया पृष्टस्तेन नोक्तं वा मिधा कोपेन च ततस्तस्य शिरस्थित्वा निपातितम् इति श्रुत्वा ततो देवी विह्वला
पतिता भुवि पार्वत्यु० पुत्रं जीवयसे देवतीर्हि भोक्ष्ये महेश्वर तथैव च मम प्राणा गमिष्यन्ति न संशयः इत्युक्त्वा च ततो देवी हा कष्टमि-
ति वादयन् पुनः पपात सा भूमौ वातेन कदलीयथा शिव उ० उत्तिष्ठ भद्रं किंदुःखं पुत्रार्थं मा कुरु प्रिये अधुना तव पुत्रं हि जीवया-
मि शिरो विना प्रियामेवं च आश्वास्य गतो द्वारं स्वयं विभक्तः इतस्ततो यलोक्त्या गजो दृष्टो मृतस्तदा निहंत्य च नागशिरो बलुवमयोज-
यद्विष्णुः संजीव्य बलुवं पुत्रं पार्वत्यां विनिवेदयत् दृष्ट्वा गजशिरं पुत्रं पार्वती हर्षनिर्भरा भोजयित्वा पतिपुत्राभ्यां स्वर्णपात्रे सुशोभने
नमस्कृत्य ततो देवं पतिपात्रे उपाविशत् बुभुजे तु ततो देवी पतिशेषं भोजनम् कैलासभवने रम्ये पार्वत्या निवसन् बहु अटन्निष्ठुः क-
दाचित्सहृषभेण बलीयसा पार्वत्या सहितो देवः प्राप्तवान् नर्मदा ततम् रम्ये रेवा तदं हृत्वा पार्वती शंकरं वदत् पार्वत्युवाच देवदे-
व महादेव शंकर प्राणवल्लभ अक्षेः कीडतु कामाहं त्वया साकं सरे श्वर शंकर उ० अक्षेः कीडतु कामा आसने स्मिन् स्थिरा भव
जये पराजये चात्र साक्ष्यं योजय प्रिये स्वामिवाक्यं च सा श्रुत्वा एकां गृह्यमुष्टिना नराकृतिमथाकृत्य प्राणात्सा समयोजयत् देहं त-

स्य च सा स्पृश्य पाणिपद्मेन सांभसा तमुवाच ततो बालं अक्षकीडं विभोक्त्य अवाभ्यां कीडमानाभ्यां को जेष्यति वद भ्रुवम् इति मातुर्वचः श्रुत्वा वा-
लको वेतयेति शोः अक्षकीडा समारब्धा पार्वत्या शंकरेण च जयोजातश्च पार्वत्या शंकरस्तपराजितः शंकरस्तदा पृच्छत् को जितो वद बालक
अवद ह्यलको न च जितं देवेन शूलिना पुनः कीडां प्रवृत्ता सा साक्षी कृत्यानु बालकम् पुनर्जितं तु पार्वत्या शंकरस्तपराजितः बालं पप्रच्छ सा
देवी जितं केन वद धुना पुनरप्याह बालो सो जितं देवेन शूलिना हर्षेण च समायुक्तः पार्वती प्राह शंकरः कीडां कुरु महादेवि रोषं त्यज शुभानने
कीडिता सा पुनर्देवी जितो देव्या स शंकरः लज्जितः शंकरो बालं को जितो वद निश्चितम् शंकरं प्राह बालारव्यो जितस्त्वं भुवनाधिप बाल्या-
वयं समाकर्ष्य पार्वती कोपनिर्भरा मिथ्या वदसि दुष्टात्मन्या दहीनो च कर्दमे पच्यमानो तिदुःखेन भविष्यति न संशयः बाल उ० विशापं
कुरु मां मानवील भावान् च ये रितम् इति श्रुत्वा वचस्तस्य मातृभावां दृष्ट्या न्विता पार्वत्युवा० नागकन्या यदा पुत्रपूजार्थं च तदेतद्भमे
गणेशं पूजयंत्यात्मा तव सान्निध्यं गोभवेत् तासां श्रुत्वा वचो दिव्यं तव भक्तिर्भविष्यति गणेशं पूजयित्वा तु मम सान्निध्यमेव्यसि इत्यु-
क्त्वा सा ततो देवी हिमाचलमगाद्रुषा व्यतीते वत्सरे पूर्णश्रावणे मासि चागते गणेशपूजनार्थं तानागकन्याः समागताः दृष्ट्वा नर्मदाती-
रे स्त्रीद्वंद्वं बहुभूषितम् बाल उ० किमर्थं चागता बालाः किंचात्र क्रियते धुना भवतीभिः पूज्यते कः किं फलं वदतां ह्यमे नागकन्या
उ० वत्सपूजा गणेशस्य क्रियते स्माभिरुत्तमा पूजिते तु जगन्नाथे लभते वांछितं ध्रुवम् बाल उ० कथं पूज्ये गणाध्याक्षः क्रियत
कां वदामोः को विधिः के च संभाराः कदा पूज्ये गणेश्वरः नागकन्या उचुः श्रावणे मासि संप्राप्ते चतुर्थ्यां च खगोदये तिलामल-
ककल्केन स्नानं कुर्याज्जलाशये भुक्त्वा पक्षसमारभ्य वा कृष्णाया दृशी भवेत् मध्याह्ने पूजयेत्तावदेकविंशतिदिना वधि एकविंशतिदूर्वाभिः ताव-

सुधेः शुभेः सदा मोदकैरेकविंशेश्वरपूजयेत्तत्पुण्यं जनेः मोदका दशविप्रायदातव्याश्च सदक्षिणाः एकंगणाधिपेदत्वास्वयंचाया दशैवतु पू
जामोनेनकर्तव्याभोजनंचतथानप ब्रह्मचारीभूमिशायीशूद्रभाषणवर्जितः हविष्याशीतयाभूयाच्छुचिरंतर्वाहिः सदा एवंनियममा
स्थायपूजांकुर्यात्सदाव्रती ताम्रपात्रेजलगृह्यगंधपुष्पसमन्वितम् फलरत्नसमायुक्तं अर्घ्यं तद्यादृणाधिपे दक्षिणांते सदावत्स एकविंश
निवेदयेत् पूजासमाप्तौ विप्रायवायनंच समर्पयेत् गणेशायनमस्तेस्तु पार्वतीनंदनाय च गंधपुष्पसमायुक्तं अर्घ्यं गृह्णन्मोस्तते गणेशप्री
तयेत्पुष्पवायनंदशमोदकम् दक्षिणाफलसयुक्तं वंशपात्रे सकल्पितम् गणेशः प्रतिगृह्णाति गणेशो वै ददाति च गणेशः स्तारकोभाभ्यांग
णेशायनमोनमः एवं पूज्योगणाध्यक्षो नार्मदो भक्तितः शुभः गणेशो पूजिते वत्सतवसिद्धिर्भविष्यति एवमुक्त्वा गता देव्यो नागकन्याः
शुचिस्मिताः बालकेन कृतं पश्चादन्यस्मिन्वत्सरेततः श्रावणे मासि संप्राप्ते शुक्लपक्षे तिथौ शुभे चतुर्थ्यां कृतं सभारो व्रतं जग्राह बाल
कः गणेशं नार्मदं तत्र एकविंशदिनावधि विधिवत्पूजयामासनमस्तु गणेश्वरम् गणेशो वरदो जातो याचयस्व यदीप्सितम् शु
क्लावाक्यं गणेशस्य हर्षनिर्भरमानसः बालउ० नमस्तु गणेशानं वरं देहि नमोस्तुते पादयोर्मवलं देहि वासं शंकरसन्निधौ
गणेशउ० यथेच्छसितथे वास्तु पार्वत्याप्रीतिरस्तुते इत्युक्त्वा तु गणेशो सौते त्रेवांतर्दधे विष्णुः दृढपादश्च बालो सौ कैलासमगम
त्ततः दृष्ट्वा हरस्य चरणौ शिरसाजगृहेशुभो शिवउ० उत्तिष्ठ वत्स ते पादौ कथं जातो हृदो वद कस्य प्रसादात्त्वमिह आगतो
सिममालयम् बालउ० कृतं मया गणेशस्य एकविंशदिनात्मकम् श्रुतं च नागकन्याभ्यस्तद्वृतं पूजनं मया तेन पुण्यप्रभावे
न प्राप्तो हंतवसं निधौ गणेशस्य प्रसादेन शरीरं दृढतांगतम् शिवउ० कीदृशं तद्वृतं ब्रूहि करिष्ये हंतवत इतम् वल्लभाया दर्शना

धर्पार्वत्यारोषशान्तये बालउ० श्रावणे शुक्लपक्षे तु चतुर्थ्यां च समारभेत् श्रावणे बहुले पक्षे दशम्यां च समापयेत् गणेशं पूजये
त्तित्येकविंशदिनावधि एकविंशतिदूर्वाभिः पुष्पैरपितथैव च कर्तव्या मोदकास्तत्र एकविंशतिसंख्याकाः दशविप्राय दत्वा तु ए
कंदेवेनियोजयेत् अवशिष्टास्वयं भक्ष्याः श्रुतमेवं मया विभो किंयाद्य तया जतं वक्तव्यं वर्तते विभो आचरच्छं भुरग्ये वंगणेशस्य व्र
तं श्रमम् पूजनात्तु गणेशस्य पार्वत्याश्चलितं मनः हिमाचलं नमस्तुत्यवचनंचेदमब्रवीत् पार्वत्य० गम्यतेद्यमयातात कैलासं
निजमंदिरम् शिवस्य चरणौ द्रष्टुमुत्सुकं मे मनो भवत् शीघ्रं देहि ममाज्ञां भोः क्षणं स्थानुं न शक्यते हिमाचलउ० प्रेषयिष्ये क्षणं
तिष्ठ विमाने नार्कवर्चसा सैन्यं ददामि रक्षार्थं तव मार्गेश चिस्मिते पितृवाक्यं समाकर्ण्य विमानं चारुरोह सा क्षणमात्रेण सायाता कै
लासमवनोत्तमम् दृष्ट्वा महेश्वरं देवं प्रणनाम विहस्य च किंकृतं भोनजानीम मनो मे चाहृतं तया वाक्यं श्रुत्वा प्रियायाश्च मनसा चा
लिङ्गित्वा अचरत्कारणं तस्या हरणे मनसो भुवम् शिवउ० कृतं मया गणेशस्य पूजनं तव हेतवे तेन पुण्यप्रभावेन आगता त्वं
ममानिकम् पार्वत्य० कथं पूज्योगणाध्यक्षो वदमहं जगद्दिभो अहमद्य करिष्यामि सेनानी दशैनाय च शंकरउ० कुरु
देवि गणेशस्य पूजनं च यथाविधि एकविंशतिदूर्वाभिः पुष्पैर्नावा विधेः शुभेः मोदकैरेकविंशेश्वर एकविंशदिनानि च अर्घ्यं स्तावति
संख्याकैस्तथा ब्राह्मणतर्पणेः त्रिलोचनमुखाच्छुत्वा गणेशः पूजितस्तथा एकविंशदिनात्यश्वात्कुमारो भ्यगमत्स्वयम् स्कंदं दृष्ट्वा न दं दे
व्यास्तनाभ्यानिर्द्वागवतुः सतमालिङ्ग्य सा देवी चंचुवेचमुरंगपुनः वत्साद्य चमुरवं हृष्टं गणेशस्य प्रसादतः बहुकालं च मां त्यक्त्वा गतः पश्यस्व
बालक कृतकृत्याद्यजानास्मि दर्शनात्तेन संशयः रोषं त्यज महाबुद्धेश पथस्ते वदाम्यहम् स्कंदउ० मानवदगणेशस्य पूजनं च यथा

श्रुतम् विश्वामित्रं च राजानमभिमित्रं वदाम्यहम् पार्वत्युः वदमित्रं गणेशस्य पूजनं कुरु भक्तिः एकविंशतिदूर्वाभिः पुष्पैरथैक
विंशतिः कर्तव्या मोदकास्तत्र एकविंशतिसंख्यकाः दशविप्राय दातव्याः स्वयंचाद्यादृशेव च एकं गणाधिपे दत्वा अघोष्यपितृभ्यश्च पू
जयस्व गणाध्यक्षं एकविंशदिनावधि इदं व्रतं गणेशस्य भक्तितोयः करिष्यति तस्य कार्यणि सिध्यन्ति मनसा चिन्तितानि च व्रतराजविधि
श्रुत्वा सेनानी श्रुतं पाकरोत् सेनानी नामाग्रणीत्वं समवाप्य शुचिव्रतः कथयामास विप्राय विश्वामित्रेन राधिपे सोपिराजानमस्तु व्रतं
तत्स्वयमान्वरत् गणेश उः गणेशो वरदो जानो विश्वामित्राय तत्क्षणात् वद राजन् किमिच्छास्ति ददामि न वया चिन्तम् वि
श्वामित्र उः देहि देव प्रसन्नश्चेत्प्राप्तिं प्रार्थित्वमस्त्विति प्राप्तेन विप्रार्थित्वेन सर्वे प्राप्ता मनोरथाः गणेश उः विप्रार्थित्वं च राजेन्द्र
प्राप्य सिद्धिं पुत्रतः वसिष्ठा द्वा ह्यणः श्रेष्ठान्मम वाक्यं न संशयः एवमुक्त्वा गणेशो सोपूजितो भूमिपे नमः पुनरन्यं वरं वा दातुं पूज
कानां हिताय वै यदा यदा च राजेन्द्र संकटं च कलौ भुवि भविष्यति जनानां हि कर्तव्यं पूजनं मम स्मरिष्यन्ति च मां भक्त्या नमस्कृत्य पु
नः पुनः तेषां दुःखानि सर्वाणि नाशयामि न संशयः एवं दत्वा वरान् सम्यक् कृतं वै वा तर्हितो भवत् सनत्कुमारयोगीन्द्र पार्वत्या मुखपद्म
तः श्रुतं मया च व्रतायां गणेशस्य व्रतं महत् निवेदितं तत्सर्वं कुरु विप्र तपोनिधे सनत्कुमार उः महदारयानकं श्रुत्वा त
सो हंत न संशयः एवमुक्त्वा गतो योगी नमस्कृत्य पदाननम् सनत्कुमार सेनानी संवादं च यथा श्रुतम् व्यास प्रसादाच्छ्रुतवान्न त
था तुभ्यं निवेदिनः इदं व्रतं गणेशस्य करिष्ये ति च मानवः तस्य कार्यणि सर्वाणि सिद्धिं यास्यन्ति सत्वरम् किमन्यद्भोजनं श्रेष्ठाः श्रो
तुकामास्तपोधनाः तत्सर्वं कथयिष्यामि वक्तव्यं यदि वेच्छथ यदंशुण्या द्रक्त्या आरयानं च समाहितः तदीप्सितानि कार्यणि स

लभेन्निश्चितं भुवि शौनकाद्यान् ऋषिगणां श्रुत्वा स्तवचोद्धृतम् पौराणिकं नमस्कृत्य विरामासने सुभे इति श्रीमविष्णोत्तरपुरा
णे स्कंदसन्त्कुमारसंवादे तृतीयोऽध्याये एकविंशदिनगणपतिव्रतकथा समाप्ता अन्यच्च श्रावणशुक्लचतुर्थीमारभ्य माघशुक्ल
चतुर्थीपर्यन्तं दूर्वागणपतिव्रतस्कंदे तत्र विधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य समस्तपापक्षयपूर्वकं सप्तम्यराज्यसोभाग्यादिविहृदये
उमा महेश्वरसायुज्यतासिध्यर्थं षण्मासपर्यंतं गणपतिप्रीत्यर्थं दूर्वाव्रतं करिष्ये षोडशोपचारे पूजयेत् सूत उः कैलासशि
खरे रम्ये सर्वदेवनिषेविते सिद्धसंघसमाकीर्णं गंधर्वगणसेविते देव्या सह महोदयो दिव्यं रम्यं सेर्वि नोदतः जितासित्वं जिनेत्याह पा
र्वती परमेश्वरः सापित्वं जित इत्याह स विवादस्तयोरभूत् चित्रनेमिस्तदा द्रष्टुं वा वादमभाषत तदा क्रोधसमाविष्टा गौरी प्रापं
ददोततः प्रसादिता ततस्तेन विशापं कुरु पार्थति पार्वत्युः यदा सरोवरे रम्ये चरिष्यति भवान्भुवि तदा स्वर्गणिकाः सर्वा वीक्ष्यन्ति
त्वां समागताः तदा भव विशापस्त्वमित्युक्तः स पपात ह ततः कतिपया होमिः वृष्णेन तं सरोवरं कृष्णो भूत्वा वसंस्तत्र ददर्श स्वर्गिलासि
नीः ततस्तसागरं गत्वा पप्रच्छ प्रणिपत्य ताः क्रियते किं महाभागाः पूजार्थं वा छित्तं च किम् ततस्ता अश्रुवंस्तस्मै दूर्वाविघ्नेश्वरव्रतम् कि
यते स्माप्तिरिह च परत्राभीष्टसिद्धये ततो ब्रवीच्चित्रनेमि व्रतं मे दातुमर्हथ येनाहं गिरिजाशापान्मुच्यते चिरदुःखितः ततस्ता अश्रुवन्स
र्वव्रतमेतदनुत्तमम् दूर्वाविघ्नेश्वरो यत्र पूज्यते सर्वसिद्धिदः शुकुपसे चतुर्थीयामानुवारेण संयुता नस्यातिथौ समारभ्य षण्मासं
व्रतमाचरेत् प्रत्यहं षट्पदनमस्तकाराः षड्दूर्वाः षड्पदक्षिणाः शुकुपसे चतुर्थीयाचमले कंचैकविंशतिः एकमक्तं च कर्तव्यं कथां च शृणुया
दिमासं ध्यायेद्दिनायकं देवं समाहितमनाः शृणु तरुणारुणसंकाशं सर्वाभरणभूषितम् जटाकलापस्रग्गुं कुं मेनापराजितम् गजा

ननप्रसन्नास्यंसिंदूरतिलकांकितम् विशालवस्त्रसंभालुमुक्तामणिविभूषितम् चतुर्भुजमुदारगंगिकंकिणीकंकणैर्युतम् पाशांकुशध-
रंदेवंदंतमोदकधारिणम् महोदरमहानागबन्धकुक्षिसुदान्वितम् सुंदरांशुकसंवीतमिभास्यमपराजितम् प्रणनामरसंदोहमौलि-
मणिक्यरश्मिभिः विराजितांशिकमलंसर्वदेवनमस्कृतम् अभीष्टफलदं देवं सर्वभूतोपकारकम् एवं ध्यात्वा जपेन्नित्यं विनायकम्
तद्रितः एवं चरित्वा षण्मासान् शुचिः सत्यपरायणः पञ्चाङ्गधातिदुर्वाभिरर्चयेत्तसदा पुनः उद्यापनं च कर्त्तव्यं देशकालानुसारतः
ततो मगधदेशस्य मानेन यवपिष्टकम् दशमानकमादाय दशाष्टावपि मोदकान् कृत्वा घृतपुतान् सम्यक् षट्देवाय षडात्मने षट् विप्राय दा-
तव्याः श्रोत्रियाय कुटुंबिने विनायको गणाध्यक्षो विघ्नेशः श्रीगणाधिपः वरदः सुमुखश्चैव दुर्वाषडैकैः प्रपूजयेत् षट् दुर्वाश्च तथा दद्या-
त्तमहापूजां प्रकल्पयेत् एवं कुरु महेशान् प्रीत्यर्थं मन्त्रिवाञ्छितम् तथेत्सुक्ता विघ्नेमिः प्रीणयित्वा विनायकम् शापान्मुक्तस्ततः शं-
भुमभ्यगात्प्रहसन्निवशं करेण ततः पृष्ट्वा विघ्नेमिस्तथा जगो व्रतं श्रुत्वा ततः शंभुर्गणेशस्य कुतूहलात् गौरीकोपप्रसादाय शिवोपि
कृतवानथ शिवो नोक्तं व्रतं च के गणेशस्य प्रसादजम् कार्तिकेयोपि संप्राप्तसेनानी त्वंच तन्महत् व्रतं च कारनं दी च कार्तिकेयो च मा-
दरात् सोपि राजा प्रसादाय पुत्रार्थं च चकार ह ततः क्रमेण लोके स्थित्वा प्रचुरीभूतमुत्तमं व्रतं दुर्वागणेशस्य सर्वसिद्धिकरं परम् शोक-
व्याधिभयोद्देगबंधव्यसनवर्जितः विमुक्तः पुत्रपौत्रादि धनधान्यसमाहृतः इह लोके सुखी भूत्वा पश्चाच्छिवपुरं व्रजेत् व्रतेनानेन
दुर्वास्यविघ्नेशस्य प्रसादतः यः पठेत् परयाभक्त्या कथामेतां दिने दिने शृणुयाद्वापि स तत्सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् इति स्कंदपु-
राणोक्तं दुर्वागणपतिव्रतोद्यापनसंपूर्णम् अथ भाद्रपदसुक्लचतुर्थ्यासिद्धिविनायकव्रतं हेमाद्रौ स्कांदे तच्च मध्याह्न्या

पिन्यां कार्यं प्रातः शुकुतिलैः स्नात्वा मध्याह्ने पूजयेन्पृथग् पार्थिवस्य गणेशस्य तत्रैव पूजनं चरेत् दिनद्वयेन द्वाप्तौ एकदेशायासौ वा पूर्वाः न्यथा परा-
चतुर्थी गणनायस्य मातृविद्याप्रशस्यते मध्याह्न्यापि नीसातु परतश्चैतरेहानि इति ह हस्यत्युक्तेः अथ व्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य
मये हजन्मजन्मनि पुत्रपौत्रधनविद्याजययशःस्त्रीकामायुष्याभिरुध्यर्थं सिद्धिविनायकप्रीत्यर्थं यथाज्ञानेन पुरुषसूक्तपुराणां क्तमं-
त्रैर्ध्यानावाहनादिषोडशोपचारैः पंचामूर्तैः सह पार्थिवपूजनं करिष्ये तथा च मूर्तौ प्राणप्रतिष्ठादिकं आसनादिकलशाराधनं पुरुषसूक्त-
न्यासांश्च करिष्ये पार्थिवमूर्तौ देवस्थापनं हेरंबाय मृदाहरणं सुमुखाय संघटनं गौरीसुताय स्थापनं अथ प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् अस्य
श्रीप्राणप्रतिष्ठा मंत्रस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वराक्षयः क्रस्यजुः सामाथर्वाणि छंदांसि क्रियामयवपुः प्राणाख्या देवता आंबीजं द्वी-
शक्तिः क्रौंकीलकं अस्यां मूर्तौ प्राणप्रतिष्ठापने विनियोगः ॐ आं द्वीं क्रौं अं यं रं लं वं शं षं सं हं लं क्षं अस्यां मूर्तौ प्राणास्ति संतु पुनः
नः आं अस्यां मूर्तौ जीवद्बुद्धस्थिता पुनः ॐ आं अस्यां मूर्तौ सर्वेन्द्रियाणि श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणवाक्पाणिपादपाशूपस्था-
नि इहैवागत्य स्रवन्ति रंति संतु स्वाहा असनीते पुनरिति च चंपदित्वागर्भाधानादि पंचदश संस्कारसिद्धार्थं पंचदश प्रणवा वृत्तिः
करिष्ये ॐ १५ तच्चक्षुर्देवहितं देवस्याज्येन नेत्रोन्मीलनं कृत्वा पंचोपचारपूजनं अथ ध्यानं एकदंतं शूर्पकर्णं गजव-
क्त्रं चतुर्भुजं पाशांकुशधरं देवं ध्यायेत्सिद्धिविनायकं ध्यायेद्देवं महाकायं तप्तकांचनसंनिभं दंताक्षमालापरसुपूर्णमोदकह-
स्तकं मोदकासक्तशंखाग्रमेकदंतं विनायकम् ध्यानं आवाहयामि विघ्नेश सरराजार्चितेश्वर अनाथनाथ सर्वज्ञ पूजार्थं गण-
नायक सहस्रशीर्षा आवाहनं विचित्ररत्नरचितं दिव्यास्तरणसंयुतं स्वर्गसिंहासनं चारुगृहाण सरपूजित पुरुष एष देव

आसनं सर्वतीर्थसमुद्भूतं पाद्यं गंधादिसंयुतं विघ्नराजगृहाणेदं भगवन्भक्तवत्सल एतावा. पाद्यं. अर्घ्यं च फलसंयुक्तं गंधपु
ष्पास्तैर्भुजं गणाध्यक्षनमस्तेस्तु गृहाण करुणानिधे त्रिपादूर्ध्व. अर्घ्यं. दध्याज्यमधुसंयुक्तं मधुपर्कमयाहृतं गृहाण सर्व
लोकेशाय नमोस्तुते मधुपर्कं. विनायकनमस्तुभ्यं त्रिदेशैरभिवंदितं गंगोदकेन तोयेन शीघ्रमाचमनं कुरु तस्माद्दिरा-
दाचमनीयं. पयोदधिघृतं चैव शर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन स्नपनं प्रीयतां गणनायकं पंचामृतस्नानं गंगाचयमुनाचैव गो-
दावत्सिरस्त्विति गंधतोयमुमापुत्रगृह्णीष्वामीष्टदायकं यत्पुरुषेण स्ना. रक्तवस्त्रमिदं देवदिव्यकांचनसंभवं सर्वप्रदगृहाणे-
दं चोदरहरात्मजं तं यज्ञमिति वक्ष्यं. राजतंत्रहासूत्रं च कांचनचोत्तरीयकं गृहाण चारुसर्वज्ञभक्तानां वरदोभव तस्माद्यज्ञा
द्युपवक्ष्यं. यज्ञोपवीतं उद्यद्वास्करसंकाशसंध्यावदरुणप्रभो वीरालंकरणदिव्यसिंदूरप्रतिगृह्यतां सिंदूरं नानाविधानिदि
व्यानिनानारत्नोज्ज्वलानि च धूपणानि गृहाणेशपार्वतीप्रियनंदन आप्तरणानि कस्तूरिचंदनं चैव केशरेण समन्वितं विते
पनं सूर्येष्टचंदनं प्रतिगृह्यतां तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतेति गंधं रक्ताक्षताश्च देवेश गृहाण हिरदानन ललाटपटले चंद्रस्तस्योपयैव
धार्यतां अक्षताः माल्यादिनिःसर्गधीनि मालत्यादीनि वैप्रभो मया हृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां करवीरैर्जातिकुसुमैश्च
एकैर्वकुलैः शम्भोः शतपत्रैश्च कन्हारैर्यवेद्वपानायकं तस्मादश्वेति पुष्पाणि अथांगपूजा गणेश्वराय. पादौपू. विघ्नरा
जायन. जानुनीपू. अश्ववाहनाय. उरुपू. हेरंवाय. कटिपू. कामचारिसूत्रवेन. नाभिपू. लंबोदराय. उदरपूज. गौरीसुता
य. कनोपू. गणनाय. हृदयं. स्थूलकर्णाय. कंठपू. स्कंदाग्रजाय. स्कंधोपू. पाशहस्ताय. हस्तौ. गजवक्त्रायन वक्त्रं. विघ्नह

र्धनमः ललाटं. सर्वेश्वरा. शिरःपू. गणाधिपा. सर्वांगपूज. अथपत्रपूजा समुखाय. मालतीप. गणाधिपाय. भृंगराज
प. उमापुत्राय. बिल्वपत्रं. गजाननाय. श्वेतदूर्वाप. लंबोदराय. बदरीपत्रं. हरसूत्रवे. धत्तूरपत्रं. गजकर्णकाय. तुलसीप.
वक्रतुंडाय. शमीप. गुहाग्रजाय. अपामार्गप. एकदंताय. बृहतीप. चिकटाय. करवीरप. कपिलाय. अर्कप. गजदंताय. अ
र्जुनप. विघ्नराजाय. विष्णुक्रांताप. बदवेन. दाडिमीप. सराग्रजा. देवदारुप. भालचंद्राय. मरुप. हेरंवाय. अश्वत्थप. चतु
र्भुजा. जातीपत्रं. विनाय. केतकीप. सर्वेश्वरा. अगस्तिप. २१ दशांगुगुलं धूपं स्रगंधं च मनोहरं गृहाण सर्वदेवेश उमापुत्र
नमोस्तुते यत्पुरुषं च दधु. धूपं. सर्वज्ञं सर्वलोकेश त्रैलोक्यतिमिरापह गृहाण मंगलं दीपं रुद्रप्रियनमोस्तुते ब्राह्मणोऽस्य. दीपं
नैवेद्यं गृह्यतां देवभक्तिमेव चलांकुरु ईप्सितं मे वरं देहि परत्र च परांगतिं चंद्रमामनसो. नैवेद्यं. नानास्वाद्यमयं दिव्यं तुष्ट्यर्थं
तेनिवेदितं मया भक्त्या शिवापुत्रगृहाण गणनायक मध्येपानीयं उत्तरापोशनं. मुखप्रक्षालनं मलयानिलसंभूतं कपूरैः सम
न्वितं करोद्धर्तनं चारुगृह्यतां जगतः पते करोद्धर्तनं बीजपुराणपनसखर्जरीकदलीफलं नारीकेलफलं दिव्यं गृहाण गणनाय
क इदं फलं मया. फलं. एकविंशतिसंख्याकान्मोदकान् घृतपाचितान् नैवेद्यं सफलं दद्यान्ममस्ते विघ्ननाशिने गणेशाय. मोदका
र्पणं पूगीफलं महद्विनागवल्यादलैर्भुजं कर्पूरेष्वसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां तांबूलं हिरण्यगर्भेति दक्षिणां वज्रमाणि
स्यवेदुष्यं सुकां विद्रुममंडितं पुष्पागसमायुक्तं धूपं प्रतिगृह्यतां धूपणानि दूर्वायुग्मं गृहाणेदं गंधपुष्पास्तैर्भुजं पूजयेत्
सिद्धिविघ्नेशं प्रत्येकं पूर्वनामभिः गणाधिपनमस्तेस्तु उमापुत्राय नमः एकदंते भवक्रेतितथापूषकवाहन विनायकेशपुत्रेति

सर्वसिद्धिप्रदायक कुमारगुरवेतुभ्यं पूजनीयाः प्रयत्नतः इति दूर्वापणं चंद्रादिलोचधरणीविद्युदग्निस्तयैव च तमेव सर्वते
जांसि आर्तिक्यं प्रतिगृह्यतां नीराजनं विघ्नेश्वरविशालाक्षसर्वाभीष्टफलप्रदं प्रदक्षिणां करोमि तां सर्वान् कामान् यच्छमे ना
भ्या आसीति प्रदक्षिणां नमस्ते विघ्नसंहर्त्रे नमस्ते ईप्सितप्रद नमस्ते देवदेवेश नमस्ते गणनायक सप्तास्यासन् न
मस्कारः विनायकेशपुत्रेति गणराजसूरोत्तम देहि मे सकलान् कामान् देहि सिद्धिं विनायक यज्ञेन यज्ञं मंत्रपुष्पांजलिं अथै
कविंशतिं गृह्यमोदकान् घृतपाचितान् स्थापयित्वा गणाध्यक्षं समीपे कुरु नंदन दशविप्राय दानं व्यास्थापयेद्दश आत्मनि एकं
गणाधिपे दद्यात् घृतमोदकं शंभं दशानां मोदकानां च फलदक्षिणाया युतं विप्राय तव तुष्ट्यर्थं वायनं ते दद्याद्वायनमंत्रः वि
नायकस्य प्रतिमां वस्त्रयुग्मेन वेष्टितां तुभ्यं संप्रददे विप्रप्रीयतां मे जनार्दनः विनायकगणेशान सर्वदेवनमस्कृत पार्वतीप्रियवि
घ्नेशममविघ्नं विनाशय इति प्रार्थना अथ कथा शौनकाद्यान् पिगणानैमिषारण्यवासिनः सूतपौराणिकश्चेष्टमि
दमुचुर्वचस्तदा ऋषय उचुः निर्विघ्नेन तु कार्याणिकथं सिद्धं तिस्रस्तज अर्थसिद्धिः कथं नृणां पुत्रसौभाग्यसंपदः दंप
त्योः कलहैवैवंधुर्भेदेतथानृणां उदासीनेषु लोकेषु कथं सुखं भवेत् विद्यारंभे तथा नृणां वाणिज्ये च कथं यथा नृपतेः परच
क्रस्य जयसिद्धिः कथं भवेत् कां देवतां नमस्कृत्य कार्यसिद्धिर्भवेन्नृणां एतत्समस्तं विस्तार्य ब्रह्मिमे सूत एच्छतः सूत उवा
च सन्नद्धयोः पुराविप्राः कुरुपांडवसेनयोः पृष्ठवान् देवकीपुत्रं कुंतीपुत्रौ युधिष्ठिरः युधिष्ठिर उवाच निर्विघ्नेन जयं म
ह्यवदत्तं देवकीसुत कां देवतां नमस्कृत्य सम्यग्राज्यं लभेमहि कृष्ण उवाच पूजयस्व गणाध्यक्षमुग्रामलसमुद्रवं तस्मिन्

संपूजिते देवे धुवं राज्यमवाप्स्यसि युधिष्ठिर उवाच मासि भाद्रपदे शक्रे तुर्था पूजयेन्नृप मासि माघे श्रावणे च मार्गशीर्षे तथा
भवेत् गजवक्त्रं तु शक्रं चतुर्थं पूजयेन्नृप यदा चोद्भवते भक्तिस्तदा पूज्यो गणाधिपः प्रातः शुक्लितिलैः स्नात्वा मध्याह्ने पूजये
न्नृप निष्कमात्रं स्वर्णेन तदर्थं धनं वा पुनः स्वशक्त्या गणनाथस्य स्वर्णरोप्यमया कृतिं अथ वामं चतुर्थाह्नि तशाठ्यं नकारये
त् एकदंतं शूर्पकं पांशुं गजवक्त्रं चतुर्भुजं पाशां कुशधरं देवध्यायेत् सिद्धिं विनायकं कृत्वा पूजां प्रयत्नेन स्नाप्य पंचामृतैः पृथक् गणा
ध्यक्षेति नाम्ना वै गंधं दद्याच्च भक्तिः आवाहनाध्यपाद्यं दत्वा पश्चात्प्रयत्नतः रक्तवस्त्रयुगैर्वदद्याद्देवाय भक्तिः विनाय
केति पुष्पाणि धूपं चोमास्तुताय च दीपं रुद्रप्रियायेति नैवेद्यं विघ्ननाशिने किंचित्स्वर्णपूजां च तां वृत्तं च समर्पयेत् ततो दूर्वाकु
रान् गृह्यविंशतिं नैवेद्यं पूजनीयो प्रयत्नेन एभिर्नामपदैः सह गणाधिप नमस्ते स्तुतुमा पुत्राय नाशन विनायकेशपुत्रेति
सर्वसिद्धिप्रदायकं एकदंतं भवच्छ्रुतिं तथा मूषकवाहन कुमारगुरवेतुभ्यं पूजनीयाः प्रयत्नतः दूर्वायुग्मे गृहीत्वा तु गंधपुष्पाक्ष
तैर्युतं एकैकेन तु नाम्ना वै दत्तैकं सर्वनामभिः अथैकविंशतिं गृह्यमोदकान् घृतपाचितान् स्थापयित्वा गणाध्यक्षं समीपे कुरु
नंदन दशविप्राय दानं व्यास्थापयेद्दश आत्मनि एकं गणाधिपे दद्यात् घृतमोदकं शंभं दशानां मोदकानां च फलदक्षिणाया युतं विप्राय तव तुष्ट्यर्थं वायनं ते दद्याद्वायनमंत्रः वि
नायकस्य प्रतिमां वस्त्रयुग्मेन वेष्टितां तुभ्यं संप्रददे विप्रप्रीयतां मे जनार्दनः विनायकगणेशान सर्वदेवनमस्कृत पार्वतीप्रियविघ्नेशममविघ्नं विनाशय गणे
त् तुभ्यं संप्रददे देवप्रीयतां मे गजानन विनायकगणेशाय सर्वदेवनमस्कृत पार्वतीप्रियविघ्नेशममविघ्नं विनाशय गणे
शः प्रतिगृह्यति गणेशो वै ददाति च गणेशस्तारको माभ्यां गणेशाय नमो नमः कृत्वा नैमित्तिकं कर्म पूजयेदिष्टदेवतां ब्रा
ह्मणान् भोजयेत् श्वाहुं जीयान्ते लवर्जितः एवं कृते धर्मराजे गणनाथस्य पूजनं विजयस्ते भवेन्नृणसत्यं सत्यं भवोदितम्

वेणावाद्यासुदीक्षासु आदौ पूज्योगणाधिपः तस्मिन्संपूजिते विष्णुरीशो भानुस्तथा ह्युमा हव्यवाहमुखदेवाः पूजितास्त्युर्न संशयः चंडि-
काद्यामातृगणाः परितुष्टा भवन्ति च तस्मिन्संपूजिते विष्णोः प्रसन्नता सिद्धि विनायके यद्दंष्ट्रपुण्यान्वित्यंशवयं द्वा स माहितः सिद्धांति
सर्वकार्याणि विनायक प्रसादतः इति सिद्धि विनायक व्रतं भविष्योक्तं संपूर्णं मासि भाद्रपदे शुकेशिवलोके प्रपूजिता तस्यां स्नानं
तथा दानं उपवासोर्चनं तथा क्रियमाणं शतगुणं प्रसादाद्याति कौतुकं चतुर्थीत्यनुपंगः अस्यामेव चंद्रदर्शने दोषमाह पराशरः क-
न्यादित्येव चतुर्थी च शुकेश्वरदर्शनं मिथ्याभिदूषणं कुर्यात्तस्मात्प्रयेन्न तं सदा तद्दोषशान्तये जाप्यं विष्णुनोक्तं समंत्रकं सिंहः
प्रसेनमवधीत्सिंहो जावताहतः सकुमारकिमारो दीप्तं वदोषस्य मंत्रकः अथस्य मंत्रको पारव्यानं नंदिकेश्वर उ० शृणुष्वे-
काग्रचित्तः सन्व्रतं गाणेश्वरं महत् चतुर्थी शुकपक्षे तु सदा कार्यं प्रयत्नतः सनत्कुमारयोगींद्रयदीक्षे लुप्तमात्मनः नारीवापुरुषो
वापि यः कुर्याद्दिवि वदंतं मोक्षयत्याश विप्रैः संकष्टाद्भूतिनं मंत्रं अपवादहरं चैव सर्वविघ्नप्रणाशनं कांतारं विषमं वापिरणोरजकु-
लेषु वा सर्वसिद्धिकरं विद्वि ब्रतानां मुक्तमंत्रं गजाननप्रियं चाथ त्रिषु लोकेषु विद्युतं अतो न विद्यते ब्रह्मन् सर्वसंकष्टनाशनं सन-
त्कुमार उ० केन चादौ पुराचीर्णं मर्त्यलोके कथं गतं एतत्समस्तं विस्तार्य ब्रूहि गाणेश्वरं महत् नंदिकेश्वर उवाच चक्रव्रतं जग-
न्नाथो वासुदेवः प्रतापवान् आदिष्टो नारदेनैव वृथालांछनमुक्तये सनत्कुमार उवाच षडगुणेश्वर्यसंपन्नः सृष्टिसंहारका-
रकः वासुदेवो जगद्धापी प्राप्तवान् लांछनकथं एतदाश्चर्यं मारव्यानं ब्रूहि त्वं नंदिकेश्वर नंदिकेश्वर उवाच भूमिभारनिहत्य
र्थं वासुदेवसुता बुभौ रामकृष्णौ समुत्पन्नौ पद्मनाभफणीश्वरौ जरासंधभयात्कृष्णो हारकां समकल्पयत् विश्वकर्माणमाहूय पु-

पुरीं हारकनिर्मितां तत्र षोडशसाहसं स्त्रीणां चैव शताधिकं भवनानि मनोज्ञानितेषां मध्ये व्यकल्पयेत् पारिजाततरुं मध्ये तासां
भोगाय कल्पयन्त्यादवानां गृहास्तत्र षट्पंचाशतकोटयः अन्येपि बहवो लोका वसन्ति विगतजराः यत्किंचिन्निषु लोकेषु संदंष्ट्रं न दृ-
श्यते सत्राजितप्रसेनारव्यो पुत्रा बुग्रस्य विद्युतो अंभोधितीरमासाद्य तन्मनस्कतया च सः सत्राजितस्तपस्तेपे सूर्यमुद्दिश्य बु-
द्धिमान् व्रतं निरसनं गृह्यसूर्यसंबद्धलोचनः ततः प्रसन्नो भगवान् सत्राजितपुरस्थितः सत्राजितोऽपि तुष्टावदृष्ट्वा देवं दिवाकरं तेजो-
राशेन मस्ते स्तनमस्ते सर्वतो मुखं विश्वव्यापिनमस्ते स्तु हरिदश्वनमोस्तु ते ग्रहराजनमस्ते स्तु नमस्ते चंद्रोचिषे वेदत्रयनमस्ते स्तु
सर्वदेवनमोस्तु ते प्रसीद पाहि देवेश सुदृष्ट्या मा दिवाकर इत्थं संस्तूयमानो सौंदेवदेवो दिवाकरः स्निग्धगंभीरमधुरं सत्राजितमु-
वाच ह सूर्य उवाच वरं ब्रूहि प्रदास्यामि यत्ते मनसि वर्तते सत्राजितमहाभाग तुष्टो हंत वनिश्चयात् सत्राजित उ० स्वयं त-
कमणिं देहि यदि तुष्टोऽसि भास्कर ददौ तस्य च तद्रत्नं स्वकं ठादवतार्थसः भास्कर उ० भाराष्टकं शातकुंभं स्तवते सौमहा मणिः श-
चिष्मता सदा धार्य रत्नमेतन्महोत्तमं सत्राजितक्षणेनेतदक्षमं हंति मानसं इत्युक्त्वा तर्दधे देवस्तेजोराशिर्दिवाकरः तत्कंठरत्नज-
लमानरूपी पुरीं संकृष्या स्वविवेश सत्वरं दृष्ट्वा तु लोकामनसा दिवाकरं संचिंतयंतो स्तमिनस्तदृष्टयः समागतो यं हरिदश्वदीधिति-
र्जनार्दनं दृष्टुं प्रसंशयेन नायं सहस्रांशुः रीतिहलोकाः सत्राजितो यं मणिकंठभास्वान् स्वयं तं कंमहारत्नं दृष्ट्वा तत्कंठमंडले स्पृहां
चक्रे जगन्नाथो न जहार मणिततः सत्राजितो जातभयो याचयिष्यति मां हरिः प्रसेनाय ददौ भ्रात्रे धार्यो यं शक्तिना त्वया एकदा कं-
ठदेशे सौक्ष्म्यात्तं मणिमुत्तमं मृगया क्रीडनार्थाय ययौ कृष्णो न संशुतः अश्वारूढो शक्तिश्चासौ हनः सिंहैः न तस्मिन्नात् रत्नमादाय सिं-

होपिगच्छन्जांबवताहतः नीत्वासविवरेरलंददोपुत्रायजांबवान् पुरीविवेशरुष्णोपिस्वकेः सर्वैः समावृतः प्रसेनोद्यापिनायातिह
तः रुष्णोपिनिश्चितं मणिलोभेनहाकष्टं बांधवः पापिनाहतः द्वारकावासिनः सर्वे जना उचुः परस्परं वृथापवादसंतप्तः रुष्णोपिनि
रगाच्छनेः संहैवैतैर्यथारण्ये दृष्ट्वा सिंहेनपातितं प्रसेनं वाहनयुतं तदाचुः शनैः रुक्षेणनिहतं दृष्ट्वा रुष्णोपिनिबलिंगतेः वि
वेशयोजनशतं अंधकारं स्वतेजसा निवारयन् दर्शयिष्ये प्रासादं बद्धभूमिकं तं कुमारं जांबवतो दोलायाममितद्युतिं माणिक्यं लंब-
मानं च दर्शयिष्ये गवाहुरिः रूपयौवनसंपन्नां कन्यां जांबवतीं पुनः दोलां दोलयमानां च दर्शकमलेक्षणः महान्तं विस्मयं चक्रे दृष्ट्वा
तां चारुहासिनीं दोलां दोलयमानां च जगौ गीतमिदं मुहुः सिंहः प्रसेनमवधीत्सिंहो जांबवताहतः सुकुमारकिमारो दीप्तवस्त्रेष्वस्य मंत
कः मदनज्वरदाहार्ता दृष्ट्वा तं कमलेक्षणं उवाच ललितं बालागम्यतां गम्यतामिति रत्नगृहीत्वा वेगेन यावच्छेते तु जांबवान् इत्याक
र्ण्य हसन् शौरिः शरवं दध्मो प्रतापवान् आकर्ण्य सहसोत्थाय युयुधेः कक्षराट् ततः तयोर्युद्धमभूद्द्वोरंहरिजांबवतोस्तदा द्वारका
वासिनः सर्वे गतास्ते सप्तमे दिने मृतः रुष्णोपिनि शंसंतीनिः संदिग्धं विचार्य च परलोकक्रियां चक्रुः परेतस्य तु ते तदा एकविंशदि-
नं यावद्वाहुप्रहरणो विष्कः युयुधेतेन रुक्षेण युद्धकर्मणि तोषितः जांबवान् प्राक्तनं स्मृत्वा दृष्ट्वा देवबलं महत् जांबवानुवाच
अजेयो हं सरैः सर्वैर्यक्षराक्षसदानवैः तयाजितो हं देवेश देवस्तमसि निश्चितं जानेत्वां वैष्णवं ते जो नान्यथा बलमीदृशं इति प्र-
साद्य देवं शंसदो माणिक्यमुत्तमं सतां जांबवतीनामभार्यार्थं चरवर्णिनीं पाणिं वै ग्राहयामास देवदेवं च जांबवान् मणिमादाय
देवोपि जांबवत्यापि संयुतः तद्दृष्ट्वा तं समाचष्टे द्वारकावासिनां स्वयं सत्राजितस्य माणिक्यं दत्तवान्संसदिस्थितः मिथ्यापवाद

संशुद्धिं प्राप्तवान् मधुसूदनः सत्राजितोपि संव्रस्तः रुष्णाय प्रददौ सतां सत्यभामां महाबुद्धिर्ददौ सर्वगुणान्वितां शतधन्वाकूरमुखा
यादवा दुष्टमानसाः सत्राजितेन ते वैरं चकूरन् लभिलाषितः दुरात्मा शतधन्वापि गते रुष्णोपि पांडवान् सत्राजितं निहत्या शुभणिं जग्रा
ह पापधीः रुष्णोपि पुरतः सत्यासमाचष्टे विचेष्टितं अंतर्हृष्टो बहिः कोपिरुष्णः कपटनायकः बलदेवपुरोवाक्यमुवाच धरणीधरः
हत्वा सत्राजितं दृष्ट्वा मणिमादाय गच्छति निहत्य शतधन्वानं गृहीत्वा रत्नमावयोः मम भोग्यं च तद्रत्नं भविष्यति स्तु निश्चितं ए
तच्छ्रुत्वा भयत्रस्तः शतधन्वापि यादवः आहूया कूरनामानं माणिक्यं प्रददौ च सः आरुह्य वडवां च गान्भिर्गतो दक्षिणां दिशं रथस्थाव
नु गच्छेतां तदारामजनार्दनो शतयोजनमात्रेण ममारवडवात्तदा पलायमानो निहतः सह रुष्णोपि दत्तिना रथस्थो बलदेवे तु हते
रत्नस्य लोभतः न दृष्टं तत्र तद्रत्नं बलदेवं पुरोवदत् तदा कर्ण्य महारोषा दुवाच वचनं बली कपटी त्वं सदा रुष्णलोभी पापी स्तु नि-
श्चितं अर्थाय स्वजनं हंसिकस्त्वं बधूं समाश्रयेत् अनेकशपथैः रुष्णो बलदेवं प्रसादयन् सोपि धिक्कृष्टमित्युक्त्वा ययौ वैदर्भमंडलं
रुष्णोपि रथमारुह्य द्वारकां प्रययौ पुनः तथैवोचुर्जनाः सर्वे न साधीयानयं हरिः निष्काशितो रत्नलोभाज्ज्येष्ठो भ्राता बलोचली तच्छ्रु-
त्वा दीनवदनः पापीयानिव संस्थितः वृथा भिक्षापासंतो बभूव सजगत्यतिः अकूरोपि विनिष्क्रम्य तीर्थयात्रा निमित्ततः काशीं ग-
त्वा सरवेना सोयजन्यं जपति प्रफुल्लं तोषमुखा दयामास तेन द्रव्येण बुद्धिमान् सरालयग्रहैश्चित्रैर्नगरं समकल्पयत् न दुर्भिक्षं न वै-
रोगा इत्येव न च विदूरं शुचिना धाय ते तत्र मणिः सूर्यस्य निश्चितं जानन्नपि हितस्सर्वमानुषं भावमाश्रितः लोकाचारं तथा मायां
ज्ञानं च समाश्रितः बधुं वैरं समुत्पन्नं लोच्छनं समुपस्थितं वृथापवादं बहुलं जायमानं कथं हरेत् इति चिन्तातुरं रुष्णं नारदः समुपस्थि-

तः गृहीत्वा तत्कृतां पूजां स्मरन्वासनगतो ब्रवीत् नारद उ० किमर्थं खिद्यसे देव किं वा तेशो ककारं यथा हतं समाचरे नारदाय च
केशवः जानामि कारणं देव यदर्थं लांछनं तव त्वया भाद्रपदे शुक्ले चतुर्थ्या चंद्रदर्शनं कृतं तेन समुत्पन्नं लांछनं तु ह्येव हि श्रीकृष्ण उ०
वाच वदनारद मे शीघ्रं को दोषश्चंद्रदर्शने किमर्थं तु द्वितीयायां तस्य कुर्वेति दर्शनं नारद उ० गणनाथेन संशयः सत्त्वं द्रुमा रूपवर्तः
तद्दर्शनेन राणां हि स्थानिं दाम विष्यति श्रीकृष्ण उवा० किमर्थं गणनाथेन शतश्वं द्रुमा मयः इदमाख्यानकं श्रेष्ठं यथा वद
कुमर्हसि नारद उवाच गणनामाधिपत्ये च रुद्रेण विहितः पुरा अपि मामहिमा चैव लधिमा गरिमा तथा प्राप्तिः प्राकाम्यमी
शत्वं वशित्वं चाष्टसिद्धयः भार्याय प्रददौ देवो गणेशस्य प्रजापतिः पूजयित्वा गणाध्यक्षं स्तुतिं कर्तुं प्रचक्रमे ब्रह्मोवाच
गजवक्त्रगणाध्यक्षं लंबोदरवरप्रदं विद्याधिराजदेवेश सृष्टि संहारकारकं संपूजयेद्गणाध्यक्षं मोदकाद्यैः प्रयत्नतः तेषां प्रजाय
ते सिद्धिर्निर्विघ्नेन संशयः असंपूज्य गणाध्यक्षं ये वांछंति सारासराः न तेषां जायते सिद्धिः कल्पकोटिशतैरपि त्वद्वत्तया तु गणाध्य
क्षविष्णुः पालयते सदा रुद्रोऽपि संहरत्याशत् त्वद्रक्षेत्रं करोम्यहं इत्थं संस्तूयमानो सो देव देवो गजाननः उवाच परमप्रीतो ब्रह्माणं ज
गतां पतिः श्रीगणेश उवाच वरं ब्रूहि प्रदास्यामि यत्ते मनसि वर्तते ब्रह्मोवाच क्रियमाणस्य मे सृष्टिर्निर्विघ्नं जायतां प्र
भो एवमस्त्विति देवो सो गृहीत्वा मोदकान्करे सत्यलोकान्समागत्य स्वेच्छया गगने शनैः चंद्रलोकं समासाद्य चलितो गणनायकः
उपहासंतदा चक्रे सो मोरूपमदान्वितः तं दृष्ट्वा कोपताम्राक्षो गणनाथः शशाप ह दर्शनीयः सरूपो हं संदरश्चाहमित्यथ गर्वि
तोऽसि शशांकलं फलं प्राप्यसि सत्वरं अद्य प्रभृति लोकास्त्वां न हि पश्यंति पापिनं येष पश्यंति प्रमादेन त्वानं रासृगलांछनं मिथ्या

विशापसंयुक्ता भविष्यंतीह ते ध्रुवं हाहाकारो महान् जातः श्रुत्वा शापं च श्रीषणं अत्यंतम्लानवदनश्चंद्रो जलमथाविशत् कुसुमदं
मुदीनायः स्थितस्तत्र रुतालयः ततो देवर्षिगंधर्वा निराशो हिग्ममानसाः तुरासाहं पुरोधाय जग्मुस्ते तं पितामहं देवं शंसं सः चंद्रस्य
गणेशस्य च चेष्टितं दत्तः शापो गणेशेन कथयामासूरादरात् विचार्य भगवान् ब्रह्मा तान् सूरा निदमब्रवीत् गणेशशापो देवेन्द्र
शक्यते केन वा न्यथा कर्तुं रुद्रेण न मया विष्णुना चापि निश्चितं तमेव देव देवेशं ब्रजध्वंशरणं सराः स एव शापमोक्षं च करिष्यति
न संशयः देवा ऊचुः केनोपायेन वरदो गजवक्त्रो गणेश्वरः पितामहमहाप्राज्ञ तदस्माकं वद प्रभो पितामह उवाच च
तुर्था देव देवो सो पूजनीयः स देव हि कृष्णपक्षे विशेषेण नक्तं कुर्याच्च तद्रतं अपूर्णैर्घृतसंयुक्तैर्मेदकैः परितोषयेत् मधुरान्नं हवि
ष्यं च स्वयं भुंजीत वाग्यतः स्वर्णरूपं गणेशस्य दातव्यं हि जसत्तमेः शक्त्या च दक्षिणां दद्यात्तत्तशाठ्यं न कारयेत् एवं समेत्य ते
सर्वे प्रेषयामास गीष्पतिं सगत्वा कथयामास चंद्राय ब्रह्मणोदितं व्रतं च केतनश्चंद्रो यथोक्तं ब्रह्मणा पुरा आविर्भव भगवा
न गणेशो व्रततोषितः तं क्रीडमानं गणनायकं चतुष्टयदृष्ट्वा तु कलानिधानः तं कारणं कारणकारणानां वेत्ता सिवेद्यं च विभो प्रसी
द प्रसीद देवेश जगन्निवास गणेश लंबोदर वक्त्रं तु विरिचि नारायण पूज्यमानं क्षमस्व मे गर्वकृतं च हास्यं येत्वा मसंपूज्य गणेश
चूंनं वांछंति सदा सकृत्तार्थसिद्धिं तं देवं नष्टा विष्णुतं च लोके ज्ञातो मया ते सकलः प्रभावः ये चाप्युदासीनतरास्तु पापास्ते यांति
वासं नरके स देव हेरं बलं बोदर मे क्षमस्व दुश्चेष्टितं तत्करुणा समुद्र एवं संस्तूयमानो सो चंद्रेणाथ गजाननः गणेश उवाच
तु शो हं तव दास्यामि नैतदेयं मया तव ततो ब्रह्मादयः सर्वे समाजस्युर्भयार्थिताः विशापं कुरु देवेश प्रार्थयामो वयं तव विशापमक

रोचंद्रं कमलासनगौरवात् शक्रपक्षे चतुर्थ्यां तु ये पश्यन्ति सदैव हि मिथ्यापवादमावर्षं प्राप्स्यन्तीह न संशयः मासादौ पूर्वमेव त्वं ये
पश्यन्ति सदा जनाः चतुर्थ्यां शुकपक्षस्य तेषां दोषो न जायते तदा प्रभृति लोको यं द्वितीयायां कृतादरः पुनरेव तु प्रभृत् कलावाणा
नायकं केनोपायेन देवेश तुष्टो भवसित हृद गणेश उवाच सदा कृष्ण चतुर्थ्यां तु मोदकाद्यैः प्रपूज्यमां रोहिण्यां सहितं त्वं च स
मभ्यर्च्य विधानतः यथा शक्त्या च मद्रूपं स्वर्णेन परिकल्पितं दत्त्वा द्विजाय शुक्लाय कथां श्रुत्वा विधानतः सदा तस्य करिष्यामि संक
ष्टस्य निवारणं भाद्रशुक्ल चतुर्थ्यां तु मृन्मयी प्रतिमा शक्ता हेमाभावे तु कर्तव्या नाना पुष्पैः प्रपूज्यमां ब्राह्मणान् भोजयेत् श्रुत्वा
जागरं च विशेषतः स्थापयेद् द्रव्यं कुम्भं धान्यस्योपरि शोभितं यथा शक्त्या च मद्रूपं शातकुम्भेन निर्मितं वस्त्रद्वयसमाच्छिन्नं मोदका
द्यैः प्रपूज्यमां रक्तांबरधरो मर्त्यो ब्रह्मचर्यव्रतः शक्तिः राजतस्य तु रूपं मे यथा शक्त्या विनिर्मितं वस्त्रं शिवप्रियायेति उपवस्त्रं गणा
धिपे गंधं लंबोदरायेति पुष्पं सिद्धिप्रदायके धूपं गजमुखायेति दीपं मूषकवाहने विघ्ननाथाय नैवेद्यं फलं सर्वार्थसिद्धिदे तां कूलं
कामरूपाय दक्षिणां धनदाय च दक्षदंडैर्मोदकैश्च होमं कुर्याच्च नामभिः विसर्जनं ततः कुर्यात्सर्वसिद्धिप्रदायकं एवं संपूज्य विघ्न
शं कथां श्रुत्वा विधानतः मंत्रेणानेन तत्सर्वं ब्राह्मणाय निवेदयेत् दानेनानेन देवेश प्रीतो भव गणेश्वर सर्वत्र सर्वदा देवनिर्विघ्नं
कुरु सर्वदा मानो न त्विचराज्यं च पुत्रपौत्रान् प्रदेहि मे गाश्च धान्यं च वासांसि दद्यात्सर्वं स्वशक्तितः दत्त्वा तु ब्राह्मणैः सर्वैः स्वयं मुं
जीतवाग्यतः मोदकापूपमधुरं लवणक्षारवर्जितं एवं करोति यश्चंद्र तस्याहं सर्वदा जयं सिद्धिं च धनधान्यं च ददामि विपुलां प्र
जां इत्युक्त्वा तर्धे देवो विघ्नराजो विनायकः तद्धतं कुरु कृष्ण त्वंततः सिद्धिं वाप्स्यसि नारदे नैव मुक्तश्च व्रतं च क्रेहरिः स्वयम्

मिथ्यापवादसंशदि द्वितीयं कृष्णाय चितं येश्वरं तितवारव्यानं स्थमतं कमणीयकं चंद्रस्य चरितं सर्वं तेषां दोषो न जायते भाद्रशुक्ल
चतुर्थ्यां तु च चिचंद्रस्य दर्शनं जानंत सरिहारार्थं श्रोतव्यं सर्वमेव हि यदा यदा मनः कष्टं संदेह उपजायते तदा तदा च श्रोतव्यं आरग्य
नं कष्टनाशनं एवमुक्त्वा गतो देवो गणेशः कृष्णो तोषितः यदा यदा श्रेयसिकार्यं उचितो नारी न रश्वाथ करोति तद्धतं सिध्यति कार्या
णि मने पितानि किं दुर्लभं विघ्नहरे प्रसन्ने इति श्री स्कंदपुराणे नंदिकेश्वर सनत्कुमार संवादे स्थमतं कोषारव्यानं संपूर्णं अथ क
पर्दी विनायकव्रतं श्रावणस्य सिते पक्षे चतुर्थ्यां मेकं भगवती व्रतं कुर्याद्गणेशस्य मासमेकं व्रतं चरेत् सर्वसिद्धिकरं मृणां सु
खं चैव करेश्वर तद्विधिः तिथ्यादि स्मृत्या मम चतुर्विधं पुरुषार्थसिद्ध्यर्थं कपर्दिगणेशव्रतमहं करिष्ये मूलमंत्रेण षडंगन्यासं
कृत्वा पूजां समाप्तेत् ॐ नमो भगवते सकलगुणात्म्यशक्तियुक्तानंतयोगपीठाय नमः अष्टदलं कारयेयुः ॐ तीव्रायै नमः जा
लिन्यै नमः नर्मदायै कामरूपिण्यै उद्यायै नमः तैजोवत्यै मध्ये विघ्ननाशिन्यै अथ ध्यानं एकदंतं महाकायं लंबोदरगजा
ननं विघ्ननाशकरं देवं गणेशं प्रणमाम्यहं इमां पूजां गृहाणेश कपर्दिगणनायक आगच्छ इति त्रिवारं पठेत् विनायक नमस्तस्य
पुण्यमलसमुद्भव इमां मया कृतां पूजां गृहाण सरसत्तम सहस्रशीर्षं त्वावाहनं अलंकारसमायुक्तं मुक्तामणिविभूषितं स्वर्णसिं
हासनं चारुप्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां पुरुष एवेदमासनं गौरीकृतनमस्तेस्तु शंकरप्रियकारक भक्त्या पाद्यं मया दत्तं गृहाण गणनायक
एतावानस्येति पाद्यं व्रतमुद्दिश्य विघ्ने शं गंधपुष्पादिसंयुतं गृहाणा धर्ममया दत्तं सर्वसिद्धिप्रदायक तस्मादिराज्यं च मनीयं अ
नयनाय सर्वज्ञगीर्वाणपरिपूजितं स्नानं पंचामृतं देवगृहाण गणनायक आप्यायस्वेति दुग्धं दधिकाजो इति दधिः घृतं मिमिक्षे

तिष्ठतं मधुवतेतिमधु स्वादुःपवस्वेतिशर्करा इतिपंचामृतस्नानं गंगाजलंसमानीतंहेमांभोरुहवासितं स्नानेस्तीकुरुविघ्नेश
कपर्दिगणनायक वसुवर्षणेतिस्नानं हरिहस्तद्वयंदेवदेवांगवसनोपमा भक्त्यादत्तं गृहाणेशलंबोदरह रात्मज तंयज्ञमितिच-
स्त्रं नानालंकारसंयुक्तंनानारत्नविभूषितं अनेकदिव्याभरणप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यतां आभरणानि राजतंत्रह्यस्त्रचक्रांचनंचोत्तरीयकं
भालचंद्रनमस्तभ्यंगृहाणवरदोभव तस्माद्यज्ञादितियज्ञोपवीतं गंधकर्पूरसंयुक्तं दिव्यचंद्रनमुत्तमं विलेपनंस्त्रश्रेष्ठप्रीत्यर्थंप्रति-
गृह्यतां तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतेतिगंधं अक्षतान्धवलान्देवसिद्धगंधर्वपूजित भक्त्यादत्तां गृहाणोमान्सर्वसिद्धिप्रदायक अक्षता-
न् सुगंधीनिचपुष्पाणि त्रिद्विसिद्धिप्रदायक कपर्दिगणनाथेशश्वेतपुष्पंददाम्यहं तस्मादश्वेतिपुष्पं अथांगपूजा कपर्दिगण-
नाथाय० पादौपू० गणेशाय० जागुनीपू० गणनाथा० ऊरूपू० गणक्रीडाय० कटिपू० वक्रतुंडाय० हृदय० लंबोदराय० कंठपू० गजानना-
य० स्कंधौपू० हेरंबाय० हस्तौपू० विकटाय० मुखपू० विघ्नराजाय० नेत्रेपू० धूमवर्णी० शिरःपू० कपर्दिनेन० सर्वांगं० अथावरणपू-
जा ईशानाय० अघोराय० तसुरुषा० वामदेवाय० सद्योजाताय० इतिप्रथमावरणं १ वक्रतुंडाय० एकदंता० महोदराय० गजाननाय०
विकटाय० विघ्नराजा० धूमवर्णी० विनाका० हृतीयावरणं २ ब्राह्म्यै० माहेश्वर्यै० कोमार्यै० वैष्णव्यै० वाराह्यै० इंद्रायै० वामुंडायै०
महालक्ष्म्यै० तृतीयावरणं ३ इंद्राय० अग्नये० यमाय० निर्ऋते० वरुणा० वायवे० सोमाय० ईशाना० वरुणनिर्ऋतिमध्येअनंता-
य० इंद्रेशानयोर्मध्येब्रह्मणेन० इतिचतुर्थावरणं ४ वज्रायनमः शक्तये० दंडाय० रज्जुगाय० पाशाय० अंकुशाय० गदायै० त्रिशू-
लाय० चक्राय० अज्ञाय० इतिपंचमावरणं ५ दशांगंरुगुलुंधूपंचदनागरुसंयुतं उमास्तनमस्तुभ्यंगृहाणवरदोभव वसु

रुषंयदधुरितिधूपं गृहाणामंगलंदेवघृतवर्तिसमन्वितं दीपंज्ञानप्रदंचारुरुदप्रियनमोस्तुते ब्राह्मणोस्येतिदीपं मैवेद्यंगृ-
ह्यतां० चंद्रमामनसो० नैवेद्यं आचमनं इदंफलमितिफलं पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां अग्निर्ज्योतिरविर्ज्योति-
र्योतिरग्निर्विष्णोवसुः ज्योतिस्त्वंसर्वदेवानांगणाधिपनमोस्तुते नीराजनं यानिकानिचपा० नाभ्याआसीतिप्रदक्षिणांनमोस्तु-
नंतायसह० सप्तास्थासन्नितिनमस्कारः गणाधिपनमस्ते स्तुनमस्तेस्तुगजानन लंबोदरनमस्तेस्तुनमस्तेत्वंविकासुत एकदं-
तनमस्तेस्तुनमस्तेस्तुभवप्रिय स्कंदाग्रजनमस्तेस्तुनमस्तेस्त्रीप्सितप्रद कपर्दिगणनाथेशसर्वसंपत्प्रदायिने यज्ञेनयज्ञमिति
मंत्रपुष्पांजलिः अथब्रह्मचारिपूजा आकणान्मुष्टिगणकान्विंशत्यष्टौवराटकान् विप्रायबटवेदद्याद्द्वयपुष्पार्चितायच तं
दुलान्वेततोदद्यात्साकेचान्नेचशोभनात् कपर्दिगणनाथोसौप्रीयतांतंदुलैःसदा कथांश्रुत्वाविधानेनदेवमुदासयेत्ततः इति
कपर्दिगणनाथपूजा अथकथा कदाचिदुपविष्टश्चपार्वत्यासहशंकरः द्यूतेच्छाकिंअस्तिदेविक्रीडितुंनवकिंशुभे दुरोदर-
मिषाज्जेतुंवांछितंप्रत्युवाचसा ममापिअस्तिसापेक्षादीयतेचेत्पणोमम तवकिंकिमपीष्टंतुदास्यामिपरमेश्वरि लोकत्रयं
वाइच्छास्तेकिमन्यैर्वचनेहृथा पृच्छामित्वांचोदेविदातयंकिंकिमिच्छसि विश्वासोयेनजायेततद्ददाद्यशुभानने वाक्यमेवंवि-
धंश्रुत्वाशर्वाणीचशिवांतिके नविश्वासोस्तितेवाक्येजित्वादास्यसिमसणः इतिश्रुत्वावचोदेव्याशंकरःप्राहनिश्चयं पणः
प्रकल्प्यतांदेविदीयतेदंनसंशयः भावंसंचिंत्यदेवस्यसत्त्वराक्रीडितुंययौ आयुधानिततोदेवःपणोयोजितवान्हरः त्रि-
शूलंत्रिदशाच्छर्वाज्जितवत्येववत्सुभा तस्मिन्कर्मणिनंजित्वापणमन्यंशिवाग्रहीत् एवंडमरुकादीनितान्यन्यान्यंजयत्

एथक् दीनोभूतामहादेवोभवानीमब्रवीदिति शार्दूलचर्मतन्मध्ये देहिमेगिरिजेशभे नचेवंवक्तुमुचितं महादेवपणेगते पणेजि
तेनदास्यामि पूर्वमुक्तोसितस्मर अविचिंत्यब्रवीषितं जगदीशरूपानिधे इति श्रुत्वावचोदेव्याः कुपितोसोमहेश्वरः आद्वादशदि
नंदेविनकारिष्यामिभाषणं इत्कत्काचमहादेवस्तत्रैवांतरधीयत रक्षरक्षमहादेवकिंजीवनमतः परं इति संचिंत्यसाद्रष्टुमुद्यानं प्र
त्यपद्यत गिरिजातत्रवनिता वृंदं दृष्ट्वा ब्रवीदिति किमर्थमागताः सर्वाः किमेतन्क्रियते धुना कपर्दीगणनाथस्य व्रतं कर्तुमिहाग
ताः तस्य पूजां विहायादौ इदानीं श्रूयते कथा किमर्थं तद्व्रतं नार्यो धुष्माभिः क्रियते वने फलमस्य किमस्तीति पार्वती प्राह ताः प्रति
पृच्छते किं त्वया देवि नरैर्नारीभिर्न विकै अभीष्टसिद्धिरस्मिंस्तव व्रतं भवन्नये इति श्रुत्वावचस्तासां पार्वती प्राह ताः प्रति मातः कु
पित्वा भगवान् निर्गतस्तु महेश्वरः तस्य संदर्शनायेव कारिष्ये व्रतमुत्तमम् व्रतस्येतस्य किं दानं विधानं कीदृशं मम सर्वविचिंत्य मनसा
कथयंतु सरांगनाः कालो विधानं दानं च व्रतस्यास्य फलं तथा तत्सर्वं सावधानेन वक्ष्यामः शृणु पार्वती क्रियास्तुः पातादि
दोषरहिते सचतुर्भानुवासरे इषेमासि व्रतं सम्यक् गणेशार्पितमानसैः तैलतांबूलभोगादीन् वर्जयित्वा शिवप्रिये मंदवारे तु मुंजी
यादेकवारमितं यथा प्रातः काले शचिर्भूत्वा स्नानं कुर्याद्विधानतः वापीकूपतडागेषु नद्यां शुक्लतिलैः सह संध्यादिकं यथाचित्तं
सर्वं निर्वर्त्य यत्नतः अर्चनागारमासाद्य गोमयेनोपलिप्य च गोचर्ममात्रे तन्मध्ये कुर्याद्गंधेन मंडलं तन्मध्ये दलं पद्मं तन्मध्ये गण
नाथकं पूजयेत् स्रक्तुसुमैर्हरिद्रामिश्रिताक्षतैः गांगीगुं गौंगं श्वन्यासं कृत्वा ततः परं मंत्रेणानेन कुसुमैर्देवमावाह्य निक्षिपेत् अ
थ वागणनाथस्य प्रतिमामथ पूजयेत् ततस्तद्गतचित्तः सन् ध्यानं कुर्याद्विधानतः एकदंतं महाकायं लंबोदरं गजाननं विघ्ननाश

करं देवं हेरंबं प्रणमाम्यहं इमां पूजां ग्रहाणेशकपर्दीगणनाथक आगच्छेति त्रिरुच्यार्थं कुर्यादावाहनादिकं पुराणमंत्रैरेव वा वेदमं
त्रैरेव षोडशैः पूजयेदुपचारैश्च मूलमंत्रेण पार्वति तत्तत्प्रकाशकैर्मंत्रैर्गंधपुष्पाक्षतादिभिः इन्द्रादिलोकपालांश्च पूजयेद्देवसन्निधौ
लंबोदरं नमस्तेस्तु नमस्ते स्तुतं विकासत एकदंतं नमस्तेस्तु नमस्ते स्तुतिप्रद कपर्दीगणनाथस्य सर्वसंपत्प्रदायिनः पूजाप्र
कारकथितस्तवताभिः शचिस्मिन्ने अकणानंजलिमतान् हविष्यव्रीहितं दुलान् स्वच्छान्यत्नेन संशोध्य चूर्णं कुर्यान्महेश्वरि शिवे
तु चूर्णप्रथमे भानुवारे चंद्रवत् कुर्याद्वितीयसं चूर्णं चंद्रवत् सिष्ठाष्टकं तृतीये पायसान्नं च दध्यन्नं च चतुर्थके आनीयाष्टांशकं सम्य
क् देवसंपूज्य भक्तितः कल्पितान् नानि विधिवद्दिशंते यानि ताभिव तेषां तेषामष्टमांशं तस्यै सम्यक् समर्पयेत् ततः श्रद्धाय बरवे दद्या
देकं वराटकं मुष्ट्याभितंतं दुलाश्च मुंजीयाद्वागसप्तकं याः कामयंते ये भक्ताः पूजास्ते प्राप्नुवंति हि इत्युचुस्तां भवानी त्वुस्त्रियो
विगतकल्मषाः तासां तद्द्वचनं श्रुत्वा तदानीं मकरोद्भूतं तत्र क्षणाच्च विश्वेशः प्रत्यक्षः समजायत त्रिलोकनाथ देवेश करुणाकरशंकर
र दीनामनन्यगतिकां भक्तवत्सलपाहिमां तुष्टश्च शंकरः प्राह कथयेत् त्वया कृतं कपर्दीगणनाथस्य माहात्म्यात् किं न सिध्यति व्र
तस्येतस्य माहात्म्यं ज्ञातुं वांछितवान् स्वयं उद्दिश्यागमनं विष्णोरकरोत्तद्भूतं शिवः तदानीं गरुडारूढः समागत्य तमं ब्रवीत् तदा गम
निमित्तं किं किं कृतं शंकर त्वया ममापि ज्ञापनीयं तदित्युक्ते ज्ञापयच्छिवः अथैतदकरोद्दिष्टु रुद्दिश्यागमनं विधेः आगतः सन् वि
धिः शीघ्रं ममाज्ञापय माधव प्रयोजनं चास्ति विधेत वागमनकारणं एकदंतं व्रतं किं तद्भक्त्येव न संशयः इन्द्रागमनमुद्दिश्य तदानीं ते
नतत्कृतं आगत्य सहसा सोपिममाज्ञापय विश्वसुद् हेरंब व्रतमाहात्म्यं दृष्ट्वेवं कृतं मया ममापि ज्ञापनीयं तदित्युक्तो विधिनोदितं

विक्रमादित्यसुहृद्व्यवजीतदकरोच्चसः आगतोहंमनुष्यस्त्वां इन्द्रमन्त्रकिमीषितं कपदीहंस्तिवदनग्रतमाहात्म्यमीदृशं इतिज्ञातुं
मयाभीष्टं तल्लब्धंनदाब्रवीत् विधानंतस्यमाहात्म्यंज्ञापनीयंत्वयेतिमे पप्रच्छविक्रमादित्यउत्सुकश्चपुरंदरं पुरंदरमुखाज्ञात्वात
त्सर्वंस्वपुरीं प्रति सायुधःप्रययोरजापराक्रमपरायणः कपदीशव्रतं कृत्वा महिष्यापुरतोवदत् जेष्यामिसकलान् शत्रून् प्राप्स्यामि
चमहोन्नतिं तस्यव्रतस्य किं दानं इति सा प्राह विक्रमं प्रत्युवाच क्रियामर्कोदद्यादेकं वराटकं एवं चेत्तत्र कर्तव्यं मद्देहे यत्र कुत्रचित्
एवं राजो मुरवाच्छ्रुत्वा हृषयामास तद्व्रतं कपदीगणनार्थेन किंस्यान्मम सुशोभनं न क्रियते मयानाथ कपदीरव्यंतु यद्व्रतं इत्यादिदु
षणादाशंकुष्टव्याधि मवीप्यसि कुष्टव्याधियुतां पत्नीं दृष्ट्वा राजा ब्रवीत्तदा न स्थातव्यं त्वया चेति सर्वराज्यं विनश्यति अर्कस्य
वचनं श्रुत्वा शय्याश्रममगाच्छासा परिचर्यां च शात्तुं स्नानं च सर्वमुनीश्वराः निश्चित्य योगमार्गेण सर्वतामब्रुवन्सती कपदी
शव्रताक्षेपो दुःखं प्राप्तं त्वया शोभे कुरुष्वतद्व्रतं सम्यक् सर्वं भद्रं भविष्यति ऋषीणामाज्ञया सा च कपदीशव्रतं महत् तदानीं राजम
हिषीदिव्यदेहमवापसा अस्मिन्नंतरिते काले भवान्यास हंशंकरः अगमच्छ्रृणु लोभुवनानि चतुर्दश मध्ये मार्गे द्विजेन्द्रस्य रोदनं
भववल्लभा श्रुत्वा ब्राह्मणमारोदीः किमर्थं न वरोदनं निकिमप्यस्ति मे दुःखं दारिद्र्यादेव केवलात् दुःखं चेत्तव विप्रेन्द्र कपदीश
व्रतं कुरु एतत्कर्तुं व्रतं देवि सामर्थ्येनास्ति मे धुना विक्रमार्कपुरे सर्ववैश्योदास्यति तत्कुरु कपदीशव्रते नैव मंत्रितं प्राप्स्यसि धु
वं दारिद्र्यमोचनं सम्यक् भविष्यति न संशयः गृहं प्रति समागम्य गृहीत्वा तं दुलान् द्विजः वैश्यान् गृहीत्वा तत्सर्वं तदानीं मकरोद्भू
तं तस्मिन् न केपुरे विप्रस्तन्मंत्रित्वमवापसः आज्ञापयत्कपदीशव्रतं वैश्यस्य तत्क्षणान् अकरोत्स्वसुतायाश्च विक्रमः पतिरस्त्विति

मन्त्रप्रभावादादित्यसुपये मे विशः सुता अनेनैव विवाहेन तपरांप्रीतिमवापसा एवमंतरिते काले मृगयार्थं प्रविश्य सः गहनं क्षुत्तृषार्तः सन्
यो मुनिवराग्रमं उपचारैः श्रमं नीत्वा तपायको मनोरमां रमणीयां श्रमे तस्मिन् दर्शयामास विक्रमः इक्ष्वाकुं तनुनीं सर्वान् देवान् चैषाममां
ना तवेयं महिषी त्क्तानयेनास्मै समर्पयत् समं महिष्यास्वपुरीं दिव्यनारी नैर्युतां हृष्टः सन् विक्रमादित्यः संभ्रमायाह भूपतिः कपदी
गणनायस्य व्रतं कृत्वा स्त्रिया सह अयजद्विक्रमादित्यः सकलं शत्रुमंडलं गणनायव्रते नैव पुत्रपौत्रवृत्तश्च सः धनधान्यादिसंपादितः सखे
न न्यवसदुवि एतद्व्रतं ये कुर्वन्ति याश्च कल्पविधानतः चतुर्णां पुरुषार्थानां तेषां प्राप्तिर्भवेत्तु ह्ययमेधस्य विघ्नस्तु संजाते सगरपुत्र इदं
मेव व्रतं कृत्वा पुनरश्वं प्रलब्धवान् इमां कथां पंचवारं प्रथमे भानुवासरे द्वितीये च तृतीये च षड्वारं शृणुयाद्वती इति श्रीस्कंदपुराणे
कपदीविनायकव्रतकथा समाप्ता आश्विन कृष्ण चतुर्थ्यां दशरथललिता व्रतं षोडशमांसांसेन कार्तिके च चतुर्थी देशकालो सं
कीर्त्य मम पुत्रपौत्रादिसकल कामना सिद्ध्यर्थं दशरथललिता प्रीत्यर्थं यथामीलितोपचारैः पूजनमहं करिष्ये आसनादिकलशारा
धनं करिष्ये आगच्छ ललिते देवि सर्वसंपदायिनि यावत्सूजां करिष्यामि तावत्संनिधौ भव आवाहयामि नीलेकोशेयवसनां
हेमाभां कमलासनां भक्तानां वरदानित्यं ललितां चिंतयाम्यहं ध्यायामि कार्तस्वरमये दिव्ये नानामणिसमन्विते अनेकरत्न
संयुक्ते आसने संविशस्व भो आसनं गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनया हृतं तोयमेतत्सर्वस्पर्शपाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां पाद्यं
दक्षस्य दुहिता सा धीरोहिणी नाम विश्रुता पुत्रसंपत्तिकार्यार्थं गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते अर्घ्यं क्षीरोदार्णवसंभूतलक्ष्मीबंधो
निशाकर गृहाणार्घ्यं शशांकेशसेहिष्या सहितः शशी अर्घ्यं पाटलोशीरकर्पूरसरभिः सादुशीतलं तोयमाचमनीयार्थं शिशि

रं प्रतिगृह्यतां आचमनं पयोदधिघृतं मध्याशर्करासुगुणान्वितं पंचामृतेन स्नानं प्रीयतां परमेश्वरी पंचामृतस्नानं मेदा-
किन्याः समानीतं हेमांशोरुहवासितं स्नानाय ते मया भक्त्या नीरं स्वीक्रियतां शिवे स्नानं सर्वसलाधिके सोम्ये लोकलज्जा
निवारणे यथोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यतां वस्त्रं मलयचलसंभूतं धनसारं मनोहरं हृदयानंदनं चारुचंदनं प्रतिगृह्यतां चंद-
नं हरिद्राकुंकुमवैवसिंदूरकज्जलान्वितं सोभाग्यद्वयसंयुक्तं गृहाण परमेश्वरि सोभाग्यद्वयं कृष्णं डैर्मा लतीकाद्यैर्जतीपु-
ष्पैः सगंधिभिः मया हतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां पुष्पाणि अथांगपूजा दशांगललितायै नमः पादौ पूजयामि भवा-
न्यैः गुल्फौ पूः सिद्धेश्वर्यैः जघ्ने पूः भद्रकाल्यैः जानुनी पूः श्रियेन ऊरू पूः विश्वरूः कटी पूः देव्यैः नाभिं पूः चरदायैः कुक्षिं पूः नि-
वायैः हृदयं पूः वागीश्वर्यैः स्कंधौ पूः महादेव्यैः बाहूः भद्रायैः करौ पूः पद्मिन्यैः कंठं पूः सरस्वत्यैः मुखं कृष्णलासनायैः नासिकां
पूः महिषमर्दिन्यैः नेत्रे पूः लक्ष्म्यैः कर्णौ भवान्यैः ललाटं पूः विंध्यवासिन्यैः शिरः पूः सिंहवाहिन्यैः सर्वांगं पूः वनस्पतिरसो
दूतोगंधाढ्यश्च मनोहरः आग्नेयः सर्वदेवानां धूपो यं प्रतिगृह्यतां धूपं साज्यं च वर्ति दीपं नैवेद्यं मध्ये पानीयं इदं फलमि-
ति फलं पूगीफलं महद्दिव्यं तांबूलं हिरण्यगर्भेति दक्षिणां कर्पूरगौरं नीराजनं नमो देव्यै महादेव्यै मंत्रपुष्पं यानिकानि च
पापानि प्रदक्षिणां अन्यथा शरणं नास्ति त्वमेव शरणं मम तस्मात्कारुण्यभावेन रक्ष मे परमेश्वरि दशरथनामया देवी दशपु-
ष्पादशाक्षरा पुत्रार्थं कामये देवि सर्वान् कामान् अयच्छ मे प्रार्थना दशरथललिता देव्या व्रतं संपूर्णं हेतवे वाणकं हि जवर्षाय स
हिरण्यं ददाम्यहं वायनं सवाहना शक्तिपुतां वरदा पूजिता मया ममानुग्रहं कुर्वाणा गच्छ त्वं निजमंदिरं अथ कथा सत्

उवाच अरण्ये वर्तमानास्ते पांडवा दुःस्वकर्षिताः कृष्णं दृष्ट्वा महात्मानं प्रणिपत्य यथाक्रमं युधिष्ठिर उ० देवदेव जगन्नाथ ल-
क्ष्मीप्रिय जनार्दन कथय स्वस्वरश्मेष्ट दशांगललिता व्रतं कथमेषां समुत्पन्ना केनादौ पूजिता भुवि पूजनात्किं फलावाप्तिः कथय
स्वस्वरे श्वर श्रीकृष्ण उ० पुरात्रेता युगे पार्थ राजा दशरथो महान् तस्य भार्या तु कोसल्या अपुत्रा सापतिव्रता अथाजगाम क-
स्मिंश्चिद्दृष्ट्वा शृंगक्षीश्वरः स्वागतं चक्रे तं राजा सोपविष्टो वरासने तेन राज्ञा मुनिश्चेष्टस्तोत्रैश्च बहुतोषितः तस्य भक्त्या तु
संतुष्टोऽक्षिर्वचनमब्रवीत् मुनिरुवाच तुष्टो हंत वराजेन्द्र कोसल्या भार्या सह ब्रूहि त्वं च महाभाग किं प्रियं ते करोम्यहं द-
शरथ उवाच यदि तुष्टोऽसि मे विप्र अपुत्रो हं क्षीश्वर तीर्थं वा व्रतमेकं वा तद्ददस्व मुनीश्वर मुनिरुवाच शृणु राजन् न बहि-
तो व्रतमेकं ब्रवीमि ते पुत्रकाम व्रतं श्रेष्ठं कृतं राजन् सरासरैः रोहिणीनाम चंद्रस्य भार्या परमवल्लभा सा चैवल्लितानाम्नीरोहिणी
तिनराधिप आश्विनस्य सिते पक्षे दशम्यादि प्रपूजयेत् दशम्यादि चतुर्थ्यं तं दिग्दिनानि व्रतं चरेत् आश्विनस्य सिते पक्षे च तु-
र्थ्यां तु विशेषतः स्नात्वा सायंतने काले सत्तमन् भक्तिभावतः कृष्णं डैर्मा तुलिगाद्यैर्जतीपुष्पैः सगंधिभिः गंधपुष्पैस्तथा धूपै-
र्नैवेद्यं दशमोदकैः अर्घ्यं दद्याच्च देव्यं प्रपूजयित्वा क्षमापयेत् ततो मंगलवाद्यैश्च गायत्रिंश्च नरेश्वर चंद्रोदये च संप्राप्ते अर्घ्यं द-
द्याद्युधिष्ठिरं स्वेतोयं समादाय सपुष्पास्त चंदनैः जानुभ्यामवनीं गत्वा चंद्रायार्घ्यं निवेदयेत् पंचरत्नसमायुक्तं दशपुष्पैः सम-
न्वितं अक्षतैश्च समायुक्तं चंद्रायार्घ्यं निवेदयेत् दशरथनामया देवी दशपुष्पादशांजलिः चंद्रेण सहिते देवि गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते
दशरथनामया देवी नित्यमाराधिता मया पुत्रार्थं कामये देवि सर्वान् कामान् अयच्छ मे दशसंख्यां श्वकरान् शीतोदकसमन्वितान्

वर्षे वर्षे प्रदेयानि प्रत्येकं करकानि च इत्यं प्रपूजयेद्देवीं सर्वदा तु प्रयत्नतः अर्वाक्या दशवर्षाणां पूजयेदक्तिभावतः नारीनरोवासा-
जेंद्रव्रतमेतत्करोति वै यं यंचिंतयते कामं व्रतस्यास्य प्रभावतः पुत्रपौत्रधनधान्यलभनेनात्र संशयः इति भविष्योत्तरपुराणे दशरथ-
थललिताव्रतकथा संपूर्णा अथोद्यापनं उद्यापनविधिं वक्ष्ये व्रतसंपूर्णहेतवे कृष्णपक्षे चतुर्थ्यां तु आश्विने व्रतमाचरेत्
दशविप्रेः सपत्नीकैर्वेदेदांगपारगैः स्नात्वा सायंतने काले सर्वैस्ते भक्तिभावतः चतुस्ते भंचतुर्द्वारिकदलीस्तं भमंडितं तन्मध्ये का-
रयेत् सद्यं पंचवर्णैः सुशोभितं कलशं स्थापयेत् तत्र विधानेन समन्वितं ताम्रं मृन्मयजकुंभं वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् तस्योपरि च सेदेवं
रोहिण्या सहितं विधुं सुवर्णनिर्मितं देवं चतुर्भुजसमन्वितं सौवर्णीरोहिणीकार्याचंद्रमारजनस्य च पूर्वोक्तेन विधानेन पूजां कृ-
त्वा समाहितः एवं पूजाप्रकर्तव्या षोडशैरुपचारकैः मोदकान्कारयेद्वा जन्तिलजनेकविंशतिं दशविप्राय दत्तव्या आत्मार्थस्था-
पयेद्दश एको देवाय दत्तव्या ललिताप्रीतये व्रती दशरथललिता देव्या व्रतसंपूर्णहेतवे वाणकं हि जवर्याय सहिरण्यं दत्वा म्यहम्
दशरथनामया देवी नित्यमाराधिता मया पुत्रार्थी कामयेदेविसर्वान् कामान् प्रयच्छ मे इति संप्रार्थ्य देवेशी चंद्रायार्घ्यं निवेदयेत् स्व-
गृहोक्तविधानेन कृत्वा ग्निस्थापयेत्ततः होमं चैव संपाद्य तिलपायसलड्डुकैः अष्टोत्तरशतं सद्यो अष्टाविंशतिमेव वा जुहुयाच्च
द्रुमंत्रेण गणेशेन तथैव च एवं समाप्य होमं तु तत्राचार्यं प्रपूजयेत् सहृद्विदं शयुग्मेनैव पक्षान्नेनैव प्रपूजयेत् विप्राय पीठदानं च ततः
कुर्याद्दिसर्जनं ततः पुत्राः प्रजायन्ते धनधान्यसमन्विताः सौभाग्यं पुत्रसंपत्तिर्जायते भूभृतां वर अवैधव्यंचलभते सर्वान् कामानवा-
प्नुयात् एतत्ते कथितं भूपकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि कृते दशरथेनास्मिन् कोसल्याभार्यया सह तुष्टा दशरथा देवी गणेशेन स चंद्रमाः च

स्नात्वा कृतो राजा भार्यया सह मोदते तस्माद्दशरथानामललिता सुविकीर्तिता एतत्ते कथितं राजन् दशांगललिताव्रतं यद्दंष्ट-
णुयान्नित्यं श्रावयेद्वा समाहितः अश्वमेधसहस्रस्य फलं तस्य ध्रुवं भवेत् इति भविष्योत्तरपुराणे दशरथललिताव्रतोद्यापनं
संपूर्णं अथ कार्तिक कृष्णचतुर्थ्यां अथ वा दक्षिणदेशे आश्विन कृष्णचतुर्थ्यां करकचतुर्थ्यां व्रतं तच्च लिख्यते अन्नस्त्रीणां
पेवाधिकारः तासामेव फलश्रुतेः आचम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य मम सौभाग्यं पुत्रपौत्रादिसुस्थिरश्रीप्राप्तये करकचतुर्थीव्रतं क-
रिष्ये इति संकल्प्य चंद्रविलिख्य ततः अधस्ताच्छिवं षण्णमुखयुक्तां गौरीं लिखित्वा षोडशोपचारैः पूजयेत् पूजामंत्रः नमः शिवायै
शर्वाण्ये सौभाग्यं संततिं शुभां प्रयच्छ भक्तियुक्तानां नारीणां हरिचल्लभेति ततः नमो त नाममंत्रेण शिव षण्णमुखमौरीगणपतीनां
पूजाकार्या ततः सपक्षान् आक्षतसंयुक्तान् दशकरकान् ब्राह्मणाय दद्यात् ततः पिष्टकं नैवेद्यं भोज्यं सर्वं निवेदयेत् ततश्चंद्रो-
दयोत्तरं चंद्रायार्घ्यं दद्यात् अथ कथा मां धातो वाच अर्जुने तु गते तस्युं इंदुकील गिरिं प्रति विषण्णागानसा सुभ्रूदौ पीदी स-
मचिंतयत् अहो किरीटिना कर्मसमारब्धं सुदुष्करं बहवो विघ्नकतरि मार्गे वै परिपंथिनः चिंतयित्वेति सा देवी कृष्णा कृष्णजगदुरु-
मर्तुः प्रियचिकीर्षेति सा पृच्छद्दिघवारणं द्रोपद्युवाच कथय स्वजगन्नाथ व्रतमेवं सुदुर्लभं यत्कृत्वा सर्वविघ्नानि विलयंति
तद्दद श्रीकृष्ण उवाच एवमेव महाभागेशंस्तुः पृष्टः क्लोभया तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्राह देवो महेश्वरः शृणु देविवरारो हे वक्ष्या-
मि त्वामहेश्वरि सर्वविघ्नहरेत्याह करकारव्याचतुर्थिका पार्वत्युवाच भगवन् कीदृशा प्रोक्ता चतुर्थीकरकाभिधा विधानं कीदृशं प्रो-
क्तं केनेवं पुरा कृत्वा ईश्वर उवाच शक्रप्रस्थपुरे रम्ये विद्वज्जनसमाकुले स्वर्णस्थसमाकीर्णरत्नप्राकारशोभने दिव्यनारी

अनलोकेवशीकृतजगत्रये वेदधनिसमायुक्तेस्सर्गादपिमनोहरे वेदशर्महिजस्तत्रवसंदेशोविदोवरः पत्नीतस्यैवविप्रस्यनाम्ना-
लीलावतीशुभा तस्यांसंजनयामासपुत्रान्सप्तभिर्तोजसः कन्यावीरवतोनाम्नीसर्वलक्षणसंयुता नीलोत्पलाभनयनापूर्णेदु-
स्तदृशानना ततः कालेशमदिनेविधिवच्चिजोत्तमः ददौवेदांगविदुषेविप्रायविधिपूर्वकं अत्रांतरेतुसातत्रचक्रेगौर्याशुभग्रत-
चतुर्थ्याकार्तिकस्याथकृष्णायांतुविशेषतः स्नात्वासायंतनेकालेसर्वान्तान्भक्तिभावतः विलिरव्यवरवृक्षंचगौरीतस्यतलेलिरवे
त् शिवेनविघ्ननाथेनषण्मुखेनसमन्वितां गंधपुष्पाक्षतैर्गौरीमंत्रेणानेनपूजयेत् नमःशिवायैश्वर्येसौभाग्यंसंततिंशुभां
प्रयच्छभक्तियुक्तानांनारीणांहरवल्लभे तस्याःपार्श्वेमहादेवंविघ्ननाथंषडाननं पुनःपुष्पाक्षतैर्धूपैरर्चयेच्च पृथक्पृथक् पक्वान्ना
क्षतसंपन्नान्सदीपान्करकान्दश तथापिचक्रेनैवेद्यंभोज्यंसर्वन्यवेदयेत् प्रतीक्षत्यःस्त्रियःसर्वश्वंद्रोदयपरास्थिताः साबाला
विकलादीनास्तत्तु ज्ञापयिषीडिता निपपातमहीपृष्ठेरुदुर्बाधवास्तथा समाश्वास्यचतैस्तांस्तु मुखमभ्युक्ष्यवारिणा तद्भाता
चिंतयित्वैवमारुरोहमहावटं हस्तेचोल्कांसमादायज्वलंतींस्नेहपीडिता भगिन्यैर्दर्शयामासचंद्रंव्याजोदितंतदा तंदृष्ट्वाचार्तिमु-
त्तज्यबुभुजेभावसंयुता चंद्रोदयंतमज्ञाय अर्घ्यंदत्त्वाविधानतः तदोषेणभूतस्त्वस्याःपतिधर्मेणदूषितः पतितथाविधं
दृष्ट्वाशिवमभ्यर्च्यसापुनः वृत्तंनिराशनंचक्रेयावत्संवत्सरोगतः चक्रुःसंवत्सरेतीतेव्रतंतद्भान्तयोषितः पूर्वोक्तेनविधानेनसापिच
केशभानना तदायाताशचीदेवीकन्याभिःपरिवारिता एतदेवव्रतंकर्तुं आगतासर्गलोकतःवीरावत्यास्तदाभ्यासमगमद्भाग्यतः
स्वयं दृष्ट्वातांमानुषींदेवीपप्रच्छसकलंशची वीरावतीतदापृष्ट्वाप्रोवाचविनयान्विता अहंपितृग्रहंप्राप्तामृतोयमेपतिःप्रभुः

नजानेकर्मणःकस्यफलंप्राप्तंमयाधुना ममभाग्यवशाद्देविआगतासिमहेश्वरि अनुगृणहीषमांमातर्जीवियाशुप्रतिमम इंद्राणी
उवाच त्वयापितृगृहेष्वर्च्यकुर्वत्याकरकव्रतं तदैवार्घ्यंत्वयादत्तंविनाचंद्रोदयंशुभे तेनतेव्रतदोषेणस्वामीलोकांतरंगतः इदानीं-
कुरुयत्नेनकरकव्रतमुत्तमं पतितेजीवयिष्यामिब्रतस्यास्यप्रभावतः व्यासउवाच तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाव्रतंचक्रेविधानतः
प्रसन्नासाभवद्देवीशक्तस्यप्राणवल्लभा तयाव्रतेकृतेदेवीजलेनाभ्युक्ष्यतसतिं जीवयामासचंद्राणीदेववच्चबभूवसः ततश्चा
गाह्मंस्त्रीयंरेमेसापतिनासह धनंधान्यंस्तपुत्रांश्चदीर्घमायुश्चलब्धवान् तस्मात्त्वयापियत्नेनव्रतमेतद्विधीयतां सूतउवा
च हेपायनवचःश्रुत्वाचकारद्वौपदीव्रतं तद्व्रतस्यप्रभावेनजितातान्कौरवाचरणे लेभिरेराज्यमतुलंपांडवादुःखनाशनं ये
करिष्यन्तिस्तपगाव्रतमेतन्निशागमे ते सांपुत्रान्धनंधान्यंसौभाग्यंचातुलंयशः करकंक्षीरसंपूर्णतोयपूर्णमथापिवा ददाभिरत्न
संयुक्तंनिरंजीवतुमेपतिः इतिमंत्रेणकरकान्प्रदद्याद्विजसत्तमे सुवासिनीभ्योदद्याच्चआदद्यात्ताभ्यएवच एवव्रतंयाकुरुते
नारीसौभाग्यकाम्यया सौभाग्यपुत्रपौत्रादिलभतेस्तस्थिरांश्रियं इतिवामनपुराणेकरकाभिधाचतुर्थीव्रतंसंपूर्णं अथमा
घक्रकूचतुर्थ्यांगौरीचतुर्थीव्रतं हेमाद्रौब्राह्मे उमाचतुर्थ्यामाघेतुशक्रायांयोगिनीगणैः प्राणभक्षयित्वास्तृष्णाचभूयस्वागातव
केर्गुणैः तस्मात्सातत्रसंपूज्यान्रेख्मीभिर्विशेषतः कुंदपुष्पैःप्रयत्नेनसम्यक्भक्त्यासमाहितैः कुंकुमालक्तकाभ्यांचरक्तसूत्रैः सकं
कणैः रक्तपुष्पैस्तथाधूपैर्दीपैर्बलिभिरेवच गुडार्द्रकाभ्यांपयसालवणेनाथपालकैः पालकंमृद्गाडंइतिहेमाद्रिः पूज्यास्त्रियश्च
विविधास्तथाविप्राश्चशोभनाः सौभाग्यवद्वयेदेयंभोक्तव्यंबंधुभिसह इतिगौरीचतुर्थीव्रतंब्रह्मपुराणोक्तं अथमाघशु

कृचतुर्थीवरदचतुर्थीव्रतं तदुक्तं काशीखंडे माघशुक्लचतुर्थीतुनक्तव्रतपरायणाः येषां धुं डे च विष्णुं तिते न्यास्युरस्तरदुहाः
विधाय वार्षिकीयात्रां चतुर्थीप्राप्य माधवीं शुकुनतिलाचगुडैर्बध्वाप्राप्तीया लुडुकान्त्रती अन्ननक्तग्रहणात्सदोषव्यापिनी
ग्राह्येति सिद्धं इति वरदचतुर्थीव्रतं अथ माघशुक्लचतुर्थीतिलचतुर्थीव्रतं अथ पूजाविधिः येष्योमाता एवापित्रो
तिजपित्वा आगमार्थं तु घंटानादं कृत्वा अपसर्पलितिलोदिका मुद्रां तीक्ष्णदंष्ट्रेतिक्षेपणं संप्रार्थ्य आचम्य प्राणाना
यम्य मम सहकुटुंबस्य क्षेमस्थैर्यविजयाभय आयुरारोग्यैश्वर्याभिवृध्यर्थं धर्मार्थकाममोक्षचतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थं श्री
संकष्टहरगणेश्वरप्रीत्यर्थं नारदीयपुराणोक्तप्रकारेण पुरुषसूक्तविधानेन यथासंभा वितनियमेन यथोपचारमीलितद्रव्यैः सं
कष्टचतुर्थीव्रतांगत्वेन गणपतिपूजनं करिष्ये कलशार्चनं शंखार्चनं कुर्यात् अथ न्यासं कुर्यात् अस्य श्रीगणपतिमंत्रस्य
शुकुनपिः श्रीसंकष्टहरगणपतिर्देवता अनुष्टुप् छंदः श्रीसंकष्टहरगणपतिप्रीत्यर्थं न्यासे विनियोगः ओं नमो हेरंब
अंगुष्ठाभ्यां नमः मदमोदिततर्जनीभ्यां मम संकष्टनिवारय मध्यमाभ्यां निवारय अनामिकाभ्यां हुं फट् कनिष्ठिका
भ्यां स्वाहा करतलकरपद्माभ्यां एवं हृदयादि भूर्भुवस्वरोमिति दिग्बन्धः ओं नमो हेरंब मदमोदितमम संकष्टनिवारय हुं फट्
स्वाहा अथ ध्यानं श्वेतांगं श्वेतवस्त्रं सितकुसुमगणैः पूजितं श्वेतगंधैः क्षीराब्धौ रत्नदीपैः स्रस्तरुविमले रत्नसिंहासन
स्थं दोर्भिः पाशांकुशोष्णभयघ्न रुचिरचंद्रमौलिं त्रिनेत्रं ध्यायेच्छं त्यर्थमीशं गणपतिं विमलं श्रीसमेतं प्रसन्नं लंबोदरं चतुर्बाहुं त्रि
नेत्रं रक्तवर्णकं सर्वाभरणशोभाढ्यं प्रसन्नास्यं विचिंतयेत् ध्यायामि आगच्छ विघ्नराजेन्द्रस्थाने चान्नस्थितो भव आ

राधयिष्ये भक्त्या हं भवंतं सर्वसिद्धये सहस्रशीर्षेत्यावाहनं गणेशाय नमः आवाहयामि अशीप्सितार्थं सिद्ध्यर्थं पूजितो सिरास
रासरैः सर्वविघ्नछिदेतस्मै गणाधिपतये नमः पुरुष एवेदमासनं विघ्ननाशिने आसनं गणाधिपनमस्ते स्तु सर्वसिद्धि करप्रभो
पाद्यं गृहाण देवेश सरासरसं पूजित एतावानस्य लंबोदराय पाद्यं रक्तगंधाक्षतोपेते रक्तपुष्पसमन्वितं अर्घ्यं गृहाण देवेश मया
दत्तं हि भक्तितः त्रिपादूर्ध्वचंद्रार्धधारिणेन अर्घ्यं सरासरसमाराध्य सर्वसिद्धिप्रदायक मया दत्तं सरश्रेष्ठ गृहाणा च मनीयकं
तस्माद्दिराळं विश्वप्रिया आचमं पयोदधिघृतं चैव शर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन स्नपनं करिष्ये सर्वसिद्धिद यत्पुरुषेणेति
ब्रह्मचारिणेन पंचामृतस्नानं गंगादिसलिलं शुद्धं स्वर्णकलशे स्थितं कृत्वा सितं परिमलैः स्नापयामि गणेश्वर पुरुषसूक्तेन शु
द्धोदकस्नानं रक्तांबरं वस्त्रयुग्मं सर्वकार्यप्रसिद्धये मया दत्तं गणाध्यक्ष गृह्यतामखिलार्थद तं यज्ञं सर्वप्रदाय वस्त्रयुग्मं कुं
कुमाक्षं मया दत्तं सौवर्णमुपवीतकं उत्तरीयेण संयुक्तं गृहाण गणनायक तस्माद्यज्ञात्सर्वदुतः संभू वक्रतुंडाय यज्ञोपवी चंद्र
नागरुकर्पूरकुंकुमादिसमन्वितं गंधं गृहाण देवेश सर्वसिद्धिप्रदायक तस्माद्यज्ञात्सर्वदुतेति गणाध्यक्षाय गंधं अक्षतांश्च
सुरश्रेष्ठाः कुंकुमाक्ताः सुशोभनाः गृहाण विघ्नराजेन्द्र मया दत्ता हि भक्तितः गजवदना अक्षतान् रक्तपुष्पाणि विघ्नेश एकविं
शतिसंख्यया गृहाण सुमुखो भूत्वा मया दत्तान्युभासुत तस्मादश्वा गुणशालिने नमः पुष्पाणि सुगंधादीनि माल्यानि
गृहाण गणनायक विनायक नमस्तुभ्यं शिवसूक्तो नमो स्तुते विघ्ननाशिने माल्यानि एकविंशतिनामभिर्दूर्वाभिः पूजयेत्
५ गजानना विघ्नराजाय लंबोदराय नमः शिवात्मजा वक्रतुंडाय भूर्भुवः स्वः कुब्जाय गणेशाय विघ्ननाशिने नमः वि

करायनं वामदेवाय सर्वदेवाय सर्वार्तिनाशिने विघ्नहर्त्रेण धूम्राय सर्वदेवाधिदेवा उमापुत्रा कृष्णापिंगला भालचंद्रा
गणाधिपाय एकदंताय २१ एकविंशतिपूर्वापुष्पाणिसमर्पणमि अथांगपूजा संकष्टनाशिने पादौपु स्थूलजं-
घाय जंघेपु एकदंताय जाजुनीपु अरुवाहनाय उरुपु हेरंबाकटिपु लंबोदरा उदरपु गणाध्यक्षाय हृदय स्थूलकं-
ठाय कंठपु स्कंदाग्रजाय स्कंधोपु परशुहस्ताय हस्तोपु गजवक्त्राय वक्त्रोपु सर्वेश्वरा शिरःपु संकष्टनाशिने सर्वांग
पूजया अथावरणपूजा गणाधिपा उमापुत्राय अघनाशिने हेरंबाय लंबोदराय गजवक्त्राय एकदंताय धूमकेत
वेन भालचंद्राय ईशपुत्रायन इभवक्त्राय मूषकवाहना कुमारगुरवे सर्वसंकष्टनाशिने इतिप्रथमावरणं १ विघ्नग-
णपतये वीरगणपतये शूर्पकर्णगणप प्रसादगणप वरदगणपत इंद्रगणप एकदंतगणप लंबोदरगणप क्षिप्रगणपत
सिद्धिगणप इतिद्वितीयाव २ रामाय रामेशाय वृषांकाय रतिप्रिया पुष्पाणाय महेश्वराय वराहाय श्रीसदाशि
वाय तृतीयावरणं ३ आदित्याय चंद्राय कुजाय बुधाय बृहस्पत शक्राय शनैश्चराय केतवेन सिद्धये समृद्धयेन कां
त्यै मदनरत्नैः मदद्रविण्येनमः वस्त्रमल्यैः वैन्यायक्यैः चतुर्थीव ४ इंद्राय अग्नये यमाय निर्ऋतये वरुणाय वायवे
सोमाय ईशानाय पंचमाव ५ अथपत्रीपूजा गणाधिपा पात्रीपत्रं सुमुखा भृंगराज उमापुत्राय बिल्वपत्रं
गजवक्त्राय श्वेतदूर्वाप लंबोदराय बदरीप हरसूत्रवे धत्तूरपत्रं गुहाग्रजाय तुलसीपत्रं गजकर्णायन अपामार्गपत्रं
एकदंताय बृहतीप इभवक्त्राय शमी मूषकवाहना करवीरप विनाय वेणुपत्रं कपिलाय अर्कपत्रं भिन्नदंताय अ

र्चनप पत्नीहीना विष्णुक्रांतप बटवेन दाडिणीप भालचं देवदारु हेरंबा मरुपत्रं सिद्धिदाय सिंदूरप सुराग्रजाय जाती
पत्रं विघ्नराजाय केतकीप इत्येकविंशतिपत्राणि अथपुष्पपूजा सुमुखाय जातीपु एकदंताय शैवलीपु कपिलाय जु
ईपुष्पं गजकर्णाय चंपकपु लंबोदरा कल्हारपु विकटाय केतकीपु विघ्ननाशिने बकुलपु विनाय जपाकुसुमपु धूमके
तवे पुन्नागपु गणाध्यक्षाय धत्तूरपु भालचंद्रा मातुलिंगपु पत्नीहीनाय विष्णुक्रांतपु उमापु करवीरपुष्पं गजानना
पारिजात ईशपु कमलपु सर्वसिद्धिप्रदाय गोकर्णिकापु मूषकवा मुकुदपु कुमारगुरवे तगरपु दीर्घशृंङा सुगंधिरा
जपुष्पं इभवक्त्राय अगस्तिपु संकष्टनाश गुलाबपुष्पं इत्येकविंशतिपुष्पाणि २१ अथाष्टोत्तरशतनामपूजा ७० अ
स्पृष्टी अष्टोत्तरशतविघ्नेश्वरदिव्यनामामृतस्तोत्रमंत्रस्य गृत्समद्वारुषि गणपतिदेवता अनुष्टुप्छंदः गंवीजनं शक्तिः मंजिलकं
श्रीगणपतिप्रसादसिद्ध्यर्थे पूजने विनियोगः ॐ कारपूर्वकनामानि विनायकाय विघ्नराजाय गौरीपुत्राय गणेश्वरा स्कं
दाग्रजा अव्ययाय पूताय दक्षाध्यक्षाय द्विजप्रियाय अग्निगर्वच्छिदेन इंद्रश्रीप्रदाय वाणीबलप्रदाय सर्वसिद्धिप्रदाय
शर्वतनयाय शर्वप्रियाय सर्वात्मकाय सृष्टिकर्त्रेण देवानां कार्त्तियाय शिवाय शक्राय बुद्धिप्रियाय शान्तायन ब्रह्म
चारिणेन गजाननाय हेमातुराय मुनिस्तुत्या भक्तविघ्ननाशिने एकदंता चतुर्बाहवे शान्तिसंयुताय चतुराय लंबोदरा
यन शूर्पकर्णाय हेरंबाय ब्रह्मवित्तमायन कालाय ग्रहपत कामिने सोमसूर्याभिलोचनाय पाशाकुशधरा चंडायन
गुणातीतायनमः निरंजना अकल्मषाय स्वयंसिद्धाय सिद्धार्चितपदांजुजाय वीजपूरकाय अव्यक्ताय वरदाय शास्वता

यः कृतिने विद्वत्प्रिया वीतभया गदिने चक्रिणेन इक्ष्वापधृते अब्जोत्पलकराय श्रीशाय श्रीपतये स्तुतिहर्षिताय कु-
लादिभूतेन जरिने चंद्रचूडाय अमरेश्वरा नागयज्ञोपवीतिने श्रीकंठाय रामार्चितपदा व्रतिनेन स्थूलकंठाय त्रयीकर्त्रे न-
सामघोषप्रिया पुरुषोत्तमाय स्थूलतुंडाय अग्रगणयाय ग्रामण्याय गणपाय स्थिराय वृद्धिदाय सप्तगदाश्रयाय वागीशाय
सिद्धिदायकाय दूर्वाविल्वप्रियायन कांताय पापहारिणेनमः कृतागमा समाहिता वक्रतुंडाय श्रीपदाय सौम्याय भक्तकां-
क्षितदाय अच्युताय केवलाय सिद्धाय सच्चिदानंदविग्रहाय ज्ञानिनेन मायायुक्ता दांताय ब्रह्मिण्याय भयवर्जिता
१० प्रमत्तदेवभयदाय व्यक्तमूर्तये अमूर्तकाय पार्वतीशंकरोत्संगरेलनोत्सवलालसाय समस्तजगदाधारा वरदमूषकवा-
हनाय हृष्टचित्ताय प्रसन्नात्मने सर्वसिद्धिप्रदायकाय १०८ ॥ अष्टोत्तरशतनेनैवनाम्नाविघ्नेश्वरस्य च तुष्टावशं
करः पुत्रं त्रिपुरहंतुमुद्यतः यः पूजयेदनेनैव भक्त्या सिद्धिविनायकं दूर्वादलेर्विल्वदलेः पुष्पैर्वीचंदनाक्षतेः सर्वकामानवाप्नोति
सर्वापद्भ्यः प्रमुच्यते इति मविष्यपुराणे विघ्नेश्वर अष्टोत्तरशतदिव्यनामस्तोत्रं संपूर्णं वनस्पतिरसोद्भूतं दशांगं गुग्गुलान्
वितं गृहाण सर्वकामार्थभयादत्तं विनायकं यत्पुरुषं दधु उमापुत्राय धूपं घृताक्तवर्तिसंयुक्तं दीपं सवैप्रदायकं गृहाणे मं
भयादत्तं तेजोराशेजगत्सते ब्राह्मणोऽस्य रुद्रप्रियाय दीपं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्विः समन्वितं भक्त्या निवेदितं देवेनेवेद्यं
प्रतिगृह्यतां भक्ष्यैर्नानाविधैर्युक्तान् मोदकान् घृतपाचितान् गृहाण विघ्नराजेंद्रतिललड्डुसमन्वितान् चंद्रमामनसो विघ्ननाशि-
ने नैवेद्यं फलानीमानिरम्याणि स्थापितानि तवाग्रतः तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि संकष्टनाशिने फलं पूर्णं

संमहद्विचं नाभ्या आसीः सिद्धिविनायकाय तांबूलं श्रिये जात इति नीराजनं पूजाफलं समुत्थयति वाग्रे स्वर्णपीश्वर स्थापितं नेन मे प्रीतः पू-
र्णान्कुरु मनोरथान् सप्तास्यासन् विघ्नेशायनः स्वर्णपुः अथ दूर्वापूजा गणाधिपाय दूर्वायुग्मं समर्पयामि उमापुत्राय दूर्वा अघना-
शनाय दूर्वा एकदांताय दूर्वा इभवाय दूर्वा मूषकवाहनाय दूर्वा विनायकाय दूर्वा ईशपुत्राय दूर्वा सर्वसिद्धिप्रदायकाय दूर्वा कुमा-
रगुरवे दूर्वा श्रीगणेश्वराय एकदूर्वायुग्मं समर्पयामि गणाधिप नमस्तेस्तु उमापुत्राय नाशन एकदंते भवन्नेति तथा मूषकवाहन वि-
नायकेश पुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक कुमारगुरवे तुभ्यं गणराजं प्रयत्नतः एभिर्नामपदैर्नित्यं दूर्वायुग्मं समर्पयेत् श्रीगणेशो वक्रतुंड
उमापुत्रस्तथैव च विघ्नराजः कामदश्च गणेश्वर इति स्मृतः जीमूतः शक्तिरत्युग्रस्तथांजनसमप्रभः योगिद्येयो दिव्यगुणो महाकाय इ-
तीरितः ततश्च सिद्धिः प्रोक्तो महोदर इति स्मृतः गजवक्रः कर्मभीते ततः परशुधार्यपि करिकुंभो विश्वमूर्तिरुग्रमोजास्ततः परं
उंबोदरस्ततः सिद्धिर्गणेशश्चैकविंशतिः नामानिरमणीयानि जपेदेभिश्च पूजयेत् गणेशात्तस्य नश्यति संकष्टानि महं त्यपि महा-
संकष्टदग्धो हंगणेशं शरणं गतः तस्मान्मनोरथं पूर्णं कुरु विश्वेश्वरप्रिय ततः स्वर्णमयं पुष्पं विघ्नेशाय निवेदयेत् प्रदक्षिणानमस्कारा-
न्कृत्वा देवं समापयेत् यज्ञेन यज्ञं संकष्टनाशनाय पुष्पांजलिं नमोस्तु देवदेवाय भक्तानामभयप्रद विघ्नानां नाशकर्त्रे च हरात्म-
जनमोस्तुते विघ्ननाशिने नमस्कारं ततः नमो हेरंब इति मूलमंत्रं एकविंशतिवारं जपेत् अथ गणेशायार्थं दद्यात् गणे-
शाय नमस्तुभ्यं सर्वसिद्धिप्रदायक संकष्टहर मे देव गृहाणार्थं नमोस्तुते संकष्टहर गणपतये नमः इदमर्थं कृष्णपक्षे चतुर्थ्यां तु
संपूजितविधूदये शिंप्रसो ददेवेश गृहाणार्थं नमोस्तुते एताभ्यां मंत्राभ्यां चार्थं दद्यात् तिथीनामुत्तमे देवि गणेश प्रियवलुभ ॥

सर्वसंकष्टनाशायै गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते चतुर्थे इदमर्घ्यं रोहिणीसहितचंद्रपंचोपचारैः पूजयेत् क्षीरोदारणवसंभूतलक्ष्मीबंधोनि
शाकर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्यासहितः शशिन इति निरर्घ्यं ३ रोहिण्यासहितचंद्रमसेनमः इदमर्घ्यं गगनांगणसंदीपक्षीराधिम
थनोद्व भाभासितदिगंतोत सोमराजनमोस्तुते चंद्राय नमस्कारः ततः आचार्यं पूजयेत् वायनंदद्यात् मोदकान्सफलान्यंच दक्षिण
भिः समन्वितान् गृहाणत्वं द्विजश्रेष्ठ व्रतस्य परिपूर्तये गायनमंत्रः प्रतिमादानमंत्रः प्रतिमागुरुवेदद्यात् आचार्याय सदक्षिणो वस्त्रकुंभ
समायुक्तामादोमंत्रमिमं जपेत् गणेशस्य प्रसादेन मम संतु मनोरथाः तुभ्यं संप्रदेदे विप्रप्रतिमां तु गजाननीं इष्टकामार्थसिद्धयै पुत्रपौत्र
प्रवर्धिनीं गणाधिराजदेवेशविघ्नराजविनायक तव मूर्तिप्रदादेन प्रसन्नो भव सर्वदा इति कलशप्रतिमादानमंत्रः अथ प्रतिग्रहमंत्रः
गणेशः प्रतिगृह्णाति गणेशो वेददाति च गणेशस्तारको भाभ्यां गणेशाय नमो नमः संसारपीडाव्यथितं हि मांसदासं कष्टभूतं सुमुख
प्रसीद त्वं नाहि मां नाशय कष्टसंघान् मोनमः कष्टविनाशनाय इति प्रार्थना यदुद्दिश्य कृतं ते दद्याथा शक्तिप्रपूजनं संकष्टहरमे देव उ
मास्तनमोस्तुते इति नमस्कारः इति पूजाविधिः अथ कथा सूत उवाच अरण्ये वर्तमानं तं पांडुपुत्रं युधिष्ठिरं सबांधवं सत्त्वासीनं
प्रययौ व्यास आदरात् तं दृष्ट्वा मुनिशार्दूलं व्यासं प्रत्याययौ नृपः मधुपर्कचसार्धं च कृत्वा तस्मै ह्युवाच तम् युधिष्ठिर उवाच अद्य मे स-
फलं जन्म भवता गमने कृते ये संकष्टा हि संजाता वने मम निवासिनः ते सर्वे विलयं याता भवतो दर्शने न हि आत्मानं साधु मन्ये हं राज्यनृ-
णापराड्मुखं दुःस्वितं मां कथं स्वाभिन् राज्ञ्यभ्रं वने स्थितं एते भीमादयः सर्वे बांधवा च ययं तिष्ठो दुराधर्षाः सुवीर्याहिमच्छासनवि-
धोरताः इयंतु द्रौपदी सा धीराजपुत्री पतिव्रता राज्योपभोगयोग्या साप्यधुदुःखोपभोगिनी मया च किं कृतं व्यासपूर्वकं एतनु जीव-

ता दायो देवै चितं राज्यं द्यूतछद्मरतेस्तथा पराजिता वयं ब्रह्मन् स हृद्भिर्वंधुभिस्तथा वनं प्रस्थापिता दूतैरिदमूचुस्तथैव च कुर्वंतु
गमनं शीघ्रं वनाय भवदादयः इत्थं निराकृताः स्वाभिन् यदा तद्न भागताः अहंतदा प्रभृत्या होन द्रक्ष्यामि भवादृशात् यद्यस्ति व्रतमे
कंहि सर्वकष्टविनाशनं तद्व्रतं कथय ब्रह्मन् ननु ग्राह्योस्मि क्व व्रत इत्युक्तं वं तं राजानं दुष्टसंकष्टनाशनं उवाच प्रीणयान् व्यासो धर्म
जं मे दिनीपतिं व्यास उवाच नास्ति भूमेऽले राजंस्त्वत्समो धर्मतारः कथयामि व्रतं ते द्यूतताना मुत्तमोत्तमं संकष्टनाशनं नित्यं
शुभदं फलदं सुवि यत्कृत्वा सर्वकार्याणां निष्पत्तिर्जायते ध्रुवं विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी लभते धनं प्रोषितायाः पुरंध्री च करोति
व्रतमुत्तमं ईप्सितं लभते सर्वपतिना सह मोदते संकष्टेऽपि यदाक्षिप्तो मानवो ग्रहपीडितः साम्राज्ये दीक्षितो नित्यं मंत्रिभिः परिवारि-
रितः स हृद्भिर्वंधुभिश्चैव तथा पुत्रैः समन्वितः तस्य तु प्रियकर्त्री च पत्नी गुणवती प्रिया नाम्ना रत्नावली त्यासीत्यतिव्रतपरायणा
तयोः परस्परं प्रीतिरभवच्च गुणाश्रयी कदाचिद्देवयोगेन हतं राज्यं च वैरिभिः कोशो बलं च पहतं विध्वस्तो बंधुभिः सह रत्नाव-
ल्यात्तया साध्या निर्गतो भूमिवलुप्तः वने क्व धार्तः क्रमितो ह्येकवासास्तृषार्दितः इतस्ततश्चरन् राजन् आतपेनातिपीडितः ए
काकी वनमासाद्य तया सार्धं युधिष्ठिर सूर्ये चास्ताचलं याते अरण्ये च शिवार्दिते व्याघ्राश्च कुशस्तत्र पर्जन्योऽपि वर्षहं कंदकैः
क्षुशिनाराज्ञो दुःखमाक्रंदपीडिता तां विलोक्य नृपश्रेष्ठ दुःखेनैव तु पीडितः ततः प्रभातसमये मार्कंडेयं महासुनिं ददर्श राजा त-
त्रैव विस्मया विष्टमानसः उपगम्य शनैस्तनुदंडवसति तो भुवि अत्र वीहृत्वनं राजा मार्कंडेयं महासुनिं किंकृतं हि मया स्वाभिन्
दुष्टं कथयस्व तत् केन कर्मविपाकेन राज्यलक्ष्मीः पराङ्मुखी मार्कंडेय उवाच शृणुराज न्यवक्ष्यामि यत्तया पूर्वजन्मनि

पूर्वहिलुब्धकश्चासिर्गतोसिगहनंवनं मृगशार्दूलशशकान्हन्यमानोवनेतदा तस्मिन्नात्रौभमन्त्रराजन्चतुर्थ्योमाघकृष्णके दृष्टंशभंच-
कृष्णायास्तडागंष्टुनिर्मलं तत्तीरेनागकन्यानांसमूहंरक्तवाससां गणेशंपूजयतीनांदृष्टवान्नियमव्रतांउपगम्यशनैस्तत्रदृष्टंतासांत्वयावि-
भो आर्याःकिमेतन्मेसर्वकथयध्वंहितत्वतः नागकन्याऊचुः पूजयामोगणपतिंवयंसिद्धिप्रदायकं शांतिदंपुष्टिदंनित्यंसर्वव्याधि-
विनाशनं पुनःदृष्टंत्वयातत्रकिंदानंपूज्यतेत्रकः स्त्रियऊचुः यदाचोत्पद्यतेभक्तिर्मांसिपूज्योगणाधिपः कृष्णायांचचतुर्थ्यो-
वैरक्तपुष्पैःप्रपूजयेत् धूपेदीपैश्चनैवेद्यैरन्यैर्भक्तिसमन्वितैः विविधान्मोदकान्कृत्वापूरिकाद्यनपाचिताः नैवेद्यंषड्रसंसर्वग-
णेशायनिवेदयेत् ततोर्गृहीतराजेंद्रत्वयासंकष्टनाशनं अभवह्नधान्यतेपुत्रपौत्रसमन्वितं मुक्ताहारसूवर्णैश्चगोधूमैश्चस-
मन्वितं कस्मिंश्चित्समयेराजन्धनमत्तेनसिद्धिदं विस्मृतंतद्रूपंसर्वत्वयायत्नेनभूतिदं ततःप्राप्तंहिपंचत्वत्वयाप्राणविना-
शनं तत्प्रभावाद्वाजकुलेविशालेप्राप्तमुत्तमं त्वयाजन्मनृपश्चैवराज्यंप्राप्तंत्वयाविभो सुहृन्मित्रप्रियायुक्तःप्राप्तोसिविपुलंव-
पुः कृतावज्ञाव्रतस्थांतेतत्प्राप्तंकुलमीदृशं राजोवाच अधुनाक्रियतेस्वामिन्कथ्यतांममसुव्रतं यत्कृत्वासकलंराज्यं
प्राप्यतेचमयापुनः ऋषिरुवाच व्रतसंकल्पमाश्रित्वंकुरुराजन्पुत्रोत्तमं प्राप्यसितंहिराज्यंचसंदेहंमाकुरुप्रभो इत्युक्त्वा
समुनिश्चैष्टोद्यंतर्धानमगात्ततः मुनेस्तद्वचनंश्रुत्वाव्रतसंकल्पमातनोत् राजाराज्ञीमुनिप्रोक्तंसकलंतद्रूपंशभं आयाताःसक-
लास्तस्यमन्त्रिभृत्याश्चसैनिकाः समाययौत्तपश्चैवस्तक्षणात्स्वयमेवहि लब्ध्वाराज्यसकलंयंचगणेशस्यप्रसादतः बुभुजेमदिनी
राजापुत्रपौत्रसमन्वितः तस्मात्त्वमपिराजेंद्रकुरुसंकष्टनाशनं व्रतंसिद्धिप्रदंनृणांस्त्रीणांचैवविशेषतः युधिष्ठिरुवाच

सविस्तरंवनंब्रूहिपथाकष्टनाशनं व्यासउवाच यदासंकुशितोराजन्दुःखैःसंकष्टदारुणैः पुमान्कृष्णाचतुर्थ्योतु तदापूज्योगणाधि-
पः श्रावणेबहुलपक्षेचतुर्थ्योतुविधूदये तस्मिन्दिनेव्रतंग्राह्यंसंकष्टारथंयुधिष्ठिर निराहारोद्यदेवेशयावच्चंद्रोदयेभवेत् माघवाकृष्णप-
क्षेचतुर्थ्योतुविधूदये तस्मिन्दिनेव्रतंग्राह्यंसंकष्टारथंनृपोत्तमं प्रातःशुचिर्भवेत्सम्यक्दंतधावनपूर्वकं निराहारोद्यदेवेशयावच्चंद्रो-
दयेभवेत् भोक्ष्यामिपूजयित्वाहंगणेशंशरणंगतः एवंसंकल्पमादौतुस्नात्वाशुकुतिलैःशुभैः आह्निकंतुविधायैवपूजांचकुरुसुव्रत-
यथाशक्त्यातुसौवर्णीप्रतिमांचविधायच सौवर्णेराजतेतामेमृन्मयेवाथशक्तितः कुंभेपुष्पफलेः पूर्णदेवंतत्रैवविन्यसेत् शुभदेशेन्यसे-
कुंभंवस्त्रतत्रनिधायच पद्ममष्टदलंकृत्वागंधाद्यैःपूजयेत्ततः रक्तपुष्पैश्चधूपैश्चएभिर्नामपदैःपृथक् आवाहनंगणेशायआसनंवि-
घ्ननाशिने पाद्यंलंबोदरायेतिअर्घ्यंचदार्धधारिणे विश्वप्रियायाचमनस्नानंचब्रह्मचारिणे चंदनंरुद्रपुत्रायपुष्पंचगुणशालिने भवा-
नीप्रियकर्त्रेचधूपंदद्याद्यथाविधि दीपंरुद्रप्रियायेतिनैवेद्यंविघ्ननाशिने तांबूलंसिद्धिदायेतिफलंसंकष्टनाशिने इतिनामप-
दैपूजांकृत्वामासयमान्शरणं श्रावणेसप्तलङ्कान्नमस्येदधिमक्षणं आश्विनेचोपवासंचकार्तिकेपयमक्षणं मार्गेमासिनिरा-
हारःपौषेगोमूत्रमक्षणं तिलानश्नतं माघेफाल्गुनेघृतशर्करां चैत्रेमासिपंचगव्यंदूर्वारसंतुमाधवे ज्येष्ठेघृतंपलंगोज्यंआषाढेमधु-
मक्षणं इतिमासयमान्कृत्वा नरोसुच्येतसंकटात् भंजीयाद्वातथासप्तग्रासान्वास्वेद्ययास्करवं अशक्तश्चेत्ततःसिद्धिर्भविष्यति
नसंशयः मंत्रेणानेनसंप्राप्यदेवदेवंचजगदुरु एवंपूजाप्रकर्तव्याषोडशैरुपचारकैः नानाभक्ष्यादिसंयुक्तमुपहारंप्रकल्पयेत्
मोदकान्कारयेद्वाजन्तिलजान्दशसंख्यकान् देवाद्येस्थापयेत्संचदशविप्रायदापयेत् पूजयित्वातुतविप्रभक्तिभावेनदेवव

तदक्षिणां च यथाशक्त्या दत्त्वा पंचैव मोदकान् संसारपीडाव्यथितं हि मांसदासं कष्टभूतं सुखप्रसीद तत्राहिमांशाय कष्टसंघान्नमो
नमः कष्टविनाशनाय इति संप्रार्थ्य देवेशं च दद्यात्पुनर्विदेयेत् ब्राह्मणान् भोजयेत् सञ्चोदयेत् सदा स्वयं मुंजीत पंचैव मोदकान् वं
धुमिः सह अशक्तौ लेकमन्नं वा भोजीयाद्दिनासह अथवा भोजनं कार्यं एकवारं हि पांडव भूमौ शय्याजितक्रोधोद्योभदं भविष्यति
प्रतिमांशुरवेदद्यादाचार्याय निवेदयेत् गच्छगच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर व्रतेनानेन सुप्रीतो यथोक्तफलदो भव एवं व्रतं प्रकर्तव्यं
चतुर्थीमासकृष्णके गाणपत्यंतथाचार्यं सर्वशास्त्रविशारदं आचार्यं वरयेदादौ यथोक्तविधिना चयेत् एकविंशतिविप्रान्वैवस्त्रालंका
रभूषणैः पूजयेद्गोहिरण्याद्यैर्मादिकैश्चैव होमयेत् अष्टोत्तरसहस्रं तु शतं चाष्टाधिकं तथा अष्टाविंशतिरष्टौ वा वेदोक्तेः स्तिलसर्पिषा स
पत्नीकं सुवर्णाद्यैर्गोभूवस्त्रादिभूषणैः छत्रचोपानहौदद्यात्कमंडलुगृहादिभिः आचार्यं पूजयेद्वा जन्मगणेशस्य तु तुष्टये एवं कृत्वा
विधानेन प्रसन्नो नात्र संशयः प्रतिमां संतुष्टः कुर्याद्भीष्यद्वा न्येकमेव वा अथवा जन्ममर्यादात्तस्य दुःखं कदाचन दारिद्र्यं न भवेत्तस्य
संकष्टान् भवंति हि वत्सरांते द्वादशान्वे ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः विद्यार्थिं लिभते विद्याधनार्थं लिभते धनं पुत्रार्थं लिभते पुत्रान्सौभाग्यं
च सुवासिनीं शृण्वंतिये व्रतमिदं शमीदृशां हि तैर्वैसरवं सुविमनोरथपूर्णकामाः नित्यं भवंति ललनाः पुरुषाः सुखिन्यस्ते पुत्रपौत्र
धनधान्ययुक्ताः पृथिव्यां एव सुक्ता ततो व्यासस्तत्रैवांतरधीयत युधिष्ठिरस्ततस्त्वयं करोद्वा जसत्तमः तेन व्रतप्रभावेन स्वराज्यं प्रा
प्तवान्पुनः हत्वारिपूनु रूक्षेत्रे स्वराज्यमलभन्पुनः इति श्रीनारदीयपुराणे कृष्णचतुर्थीसंकष्टहरव्रतसंपूर्णम् अथ अंग
रकचतुर्थीव्रतं लिख्यते इदं उवाच अंगारकचतुर्थीचविशेषो विहितः कुतः वद मे कृपया ब्रह्मन् प्रश्रयानियमेन च शृण्वतो न

चमेतुर्विर्गजाननकथां शप्तां ब्रह्मा उवाच अंगारकचतुर्थ्यानुमहिमानं महीपत शृणुष्वर्वाहिना भूत्वा कथयामि समासतः अवंतीनगरे राजन् भरद्वाजो म
हामुनिः वेदवेदांगविद्याज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः अग्निहोत्ररतो नित्यं शिवध्याने च तत्परः नदीतीरगतो निष्ठन्ननुष्ठानरतो मुनिः अकस्मात्कामिनी द
क्षाकामासक्तो भवन्मुनिः कामवाणाभिभूतः सन्नपि पातमहीतले अतिविह्वला गच्छाणां तस्य रेतस्तदा स्वलि प्रविष्टं तस्य तदेतः पृथिवी वि
लमभ्यतः तत एककुमारो भूज्जपाकुसुमसंनिभः तं धरित्रीस्नेहवशात्सालयामास सादरं जनुस्वतेन धन्यं स मन्यते पितरौ कुलं ततः सप्तवर्ष
स्तां प्रपद्यन् जननीं निजां महिती हि कथं मातमानुषं देहमास्थितः कश्चमे जनको मातस्तन्मा चक्षुसां प्रतं धरा उवाच भरद्वाज मुनेरेतस्वलि तं म
यिसंगतं ततो जातो सिरे पुत्रवर्धितो सिमयाश्रमं सूत उवाच तर्हितं मे मुनिं मातर्दर्शयस्व तपोनिधिं ब्रह्मा उवाच तमादाय तदा देवी भारद्वाजं ज
गाम ह धरोवाच भरद्वाजं नमस्कृत्य तदीयं प्रभवं सुतं वर्धितं तं पुरोधाय स्वीकुरुष्व मुने धुना तदा ज्ञयाय योधात्री स्वधाम रुचिरं तदा भारद्वाजः
सुतं लब्ध्वा मुमुदे चालिलिगतं आघ्राय शिर उत्संगे स्थापयामास तं मुदा मुहूर्तं शमलमे च चकारोपनयं मुनिः वेदशास्त्राण्युपाशिव्य गणेशस्य म
नुश्रमं उवाच कुर्वन्नुष्ठानं गणेशप्रीतये चिरं संतुष्टो दास्यते कामान् स वांस्तव मनोगतान् ततो मंदाकिनी तीरे पद्मासनगतो मुनिः सन्नियम्यं दि
याप्याश्रयाय नृवं मंतरा जजाप परमं मंत्रं वायुभक्षो भूषां मुनिः एवं वर्षसहस्रं सप्तपुस्तपे सुदारुणं माघकृष्णचतुर्थीतमुदये शशिनः शुभे
दर्शयामास स्वरूपं गणनाथो यद्विष्णुं दिव्यांबरभालचंद्रनालंकारमंडितं ददर्श सूर्यदेवस्य सवालपुरतः स्थित उत्थाय प्रणिपत्येनं तु शा
कजगदीश्वरं नमस्ते विघ्ननाशाय नमस्ते विघ्नकारिणे स्रगुरशिरोरत्नसर्वशक्त्यपहृदिणे निरामयाय देवाय निर्गुणाय गुणछिदे नमो ब्र
ह्मविदां श्रेष्ठस्थितिसंहारकारिणे नमस्ते जगदाधार नमस्ते लोकोपपालक दयानिधे ब्रह्मविदे ब्रह्मणे ब्रह्मरूपिणे लक्ष्यालक्ष्यस्वरूपाय दु

लक्षणविदेनमः इति स्तुतप्रसन्नात्मा परमात्मा गजाननः उवाच शृणु श्रुत्वा वाचावरं यच्च बालक एवमुक्तो भूषिपुत्रो तत उच्ये गजाननं भोम उवाच
॥ धन्यो तातो भूमिजननं दर्शनात्ते सरेश धन्यं ज्ञानं कुलमपि तयोर्धनं दृष्टेः सिसाक्षात् धन्यावाणीव सति मयि या पादपदोच भक्तिर्जीतोऽसित्वं
वरद फलभो भक्तिभावेन देव यदि तु शोसि देवेश स्वर्गं भवतु मे स्थितिः अमृतं पातु भिच्छामि देवैः सह गजानन कल्याणकारि मेनामरयाति मे तु ज
गन्त्रये दर्शनमेव चतुर्थीयज्ज्ञानं ते पुण्यदं विभो अतः सा पुण्यदानि सर्वसंकष्टहारिणी कामदा व्रतकर्तृणां त्वत्प्रसादात्करेश्वर गजानन
अमृतं प्राप्स्यसे सम्यक् देवैः सह धरा सुत मंगलेति च नाम्ना त्वं लोके ख्यातिं गमिष्यसि अंगारकेति रक्तत्वाद् रक्तमया यतः स्तुतः अंगारकच
तुर्थीयैः करिष्यति नराभुवि तेषामन्य भवं पुण्यं संकष्टी व्रतसंभवं निर्विघ्नता सर्वकार्येषु विषयति न संशयः अवंती नगरे राजा भविष्यति परंत
प व्रतानामुत्तमं यस्मात्कृतं मे व्रतमुत्तमं यस्य संकीर्तनाच्चर्यः सर्वकामानवाप्नुयात् इति दत्वा वरान् देवो त देधे हिरदानवः ततस्तम
गलो देवं स्थापयित्वा प्रयत्नतः शंङ्गामुखं दशभुजं सर्वावयवसुंदरं प्रसादं कारयामास गजाननमुदावहं संज्ञामंगलमूर्तिं च देवदेवस्य साकरोत्
ततो भवत्कामदं तस्मै त्रसर्वजनस्य यत् ॥ ॥ अनुष्ठानासूजनाच्च दर्शनात् सर्वमोक्षदम् ततो विनायको देवो विमानवरमुत्तमं प्रेष
यामास स्वगणान् भोममाने तु यं तिके ते गत्वा तेन देहेन भोममानी तत्रात्तदा गणेशस्यांति कुराजन्तद दुतमिवाभवत् ततो भोमो भवत्तया
तस्मै लोकप्रसन्नराज्ये यतो भोमेन संकष्टचतुर्थी भोमसंयुता कृत्वा प्राप्स्यथा स्वर्गं सदा पातुं सुरैः सह अतश्चांगारकयुता चतुर्थी प्रथिता भुवि ॥
चिंतितार्थप्रदानेन चिंतामणि विप्रिया प्रयातो मंगलमूर्तिः सर्वानुग्रहकारकः परिणेतु स नगरात् पश्चिमे पथितो भवत् चिंतामणि इति स्थितः सर्वविघ्न
निवारणः अतः ससिद्धिगंधर्वैः पूज्यते स विधूय ददाति वीर्यं तानर्थान् पुत्रपौत्रादिसंपदः इति श्रीगणेशपुत्रहोत्रसंवादे अंगारकचतुर्थी व्रतसंपूर्णं

श्रीगणेशाय नमः अथ पंचमी व्रतानि लिख्यन्ते अथ चैत्रशुक्लपंचमी कल्यादिः चैत्रे मासि सिते पक्षे पंचम्यां पूज
येद्हरिम् तत्र दोलोत्सवं कुर्यात्पूषधूपैश्च पूजयेत् नारि नरो वाराजेंद्र संतर्प्य पितृदेवताः सकृच्चंदनसमायुक्तान् ब्राह्मणान् भोज
येत्ततः इति हेमाद्रौ भविष्ये अथ श्रावणशुक्लपंचमी नागपूजायां परा पंचमी नागपूजायां कार्यषष्ठी समन्विता तस्यां
तुलुषितानागा इतससा चतुर्थिका अथ नागपंचमी व्रतं हेमाद्रौ प्रभासरवंदे ईश्वर उवाच श्रावणे मासि पंचम्यां शुक्लपक्षे
तुलार्चनी हारस्योभयतो लेख्या गोमयेन विषोल्बणाः सातु पुण्यतमा प्रोक्ता देवानामपि दुर्लभा कुर्याद्वादशवर्षैस्तु पंचम्यां च व
रानने चतुर्थ्या मेक भक्तु तस्यां नक्तं प्रकीर्तितम् भूरिचंद्रमयं नाग मथवा कलधौतजम् कृत्वा दारुमयं वापि अथवा मृन्मयं प्रिये
हरिद्राचंदने नैव पंचसर्पास्तले खयेत् पंचम्यामर्चयेद्भक्त्या नागाः पंचफणा स्मृताः पूजयेद्दिधिवदीरलाजपंचामृतैः सह करवी
रैः शतपत्रैर्जतीपुष्पैश्च पद्मकैः तथा गंधादिधूपैश्च पूजयेन्नागपंचकम् ब्राह्मणान् भोजयेत्संस्था हृतपायसमोदकैः अनंतवा
स्तुकिं शेषपद्मं कंबलमेव च तथा कर्कोटकं नागं भुजंगां च ततश्च धृतराष्ट्रं शंखपालं कालीयं तक्षकं तथा पिंगलं च महानागं मा
सिमासि प्रकीर्तिताः व्रतस्यांते पारणस्यात्क्षीरैर्ब्राह्मणभोजनम् सुवर्णं भारनिष्पन्नं नागंदद्याच्च गां तथा तथा च स्त्राणि दे
यानि व्यासायामिततेजसे एवं संपूजयेन्नागान् सदा भक्त्या समन्वितः विशेषतस्तु पंचम्यां पयसा पायसेन च दिवारात्रौ नैस्तत्र
मेदिनी रचनं न हि इति प्रभासरवंदे नागपंचमी व्रतम् अत्रैव नागदष्टव्रतम् हेमाद्रौ भविष्योत्तरपुराणे समंत उवाच

नागदण्डोन्नरोराजन्प्राप्यमृत्युं ब्रजस्यधः अधोगत्याभवेत्सर्पोनिर्विषोनात्र संशयः शतानीक उवाच नागदण्डः पितायस्य
भ्रातावाहुहितापिच मातापुत्रोयवाभार्याकर्तव्यं तद्वदस्वमे मोक्षाय तस्य विप्रेन्द्रदानं व्रतमुपोषणम् बृहिमेहिजशार्दूलय
इवेत्तत्तरोम्यहम् सप्तमं उवाच उपोष्यापंचमीसम्यक्नागानां बलवर्दिनी सप्तमेकमेकं यावच्च विधानं शृणु भारत सु
मेकं संवत्सरम् उपोष्येति दिवा भोजनाभावः तस्यां नक्तमित्यग्रेन कौत्सेः श्रावणे मासि पंचम्यां शुकूपक्षे नराधिप सा-
पिपुण्यतमा प्रोक्ता ग्राह्या सा गतिकाम्यया ॥ चतुर्थ्या मेकमक्तं च पंचम्यां नक्तमाचरेत् कुर्याच्चान्द्रमसं नाग मथवा कलधौतजं
हेमरोप्यं चेत्यर्थः अथ दारुमयं भव्यं मृन्मयं वाप्यशक्तिः पंचम्यामर्चयेद्भक्त्या नागं पंच फणं तथा करवीरैस्तथापद्यैर्जातिपुष्पै
स्रगंधिभिः गंधधूपैश्च नैवेद्यैः स्नाप्यक्षीरादिभिर्नृप ब्राह्मणान् भोजयेत् श्राद्धपायसमोदकैः अनंतं वासुकिं शंखं पद्मं कंब
लमेव च तथा कर्कोटकं नागं नागमश्वतरं नृप धृतराष्ट्रं शंखपालं कालियं तक्षकं तथा पिंगलं च तथा नागं मासि मासिकमाद्यजे
त् पूजयित्वा प्रयत्नेन पंचम्यां नक्तभुक् भवेत् एवं द्वादश कृत्वा वै श्रावणे तु सिते नृप वत्सरां ते यथाशक्त्या अन्नदानं च कारये
त् ब्राह्मणानां यतीनां च नागानुद्दिश्य भक्तिः इति हासविदेनागं कांचनं रत्नचित्रितम् गांचदद्यात्सवसां वै सर्वोपस्करं सं
युताम् दानकाले पठेदेतत्स्मरन्नारायणं विष्णुम् सर्वगं सर्वधातार मनंतमपराजितम् ये केचिन्मैकुले सपैर्दष्टा प्राप्ता ह्यधो
गतिम् व्रतदानेन गोविंदमुक्तिभाजो भवन्तु मे इत्युच्चार्या क्षतैर्मुक्तं सितचंदनमिश्रितम् वासुदेवाग्रतो भूपतो यंतो येथ

निक्षिपेत् अनेन विधिना सर्वे ये मरिष्यंति वा मृताः सर्पतस्ते भियास्यंति स्वर्गं तिनृपसत्तम कृत्वा सर्वान्समुधृत्य कुलजान् कुरुनंद-
न प्रयाति विष्णु सान्निध्यं सेव्यमानोऽप्ससे गणैः वित्तशाठ्यविहीनो यः सर्वमेतत्फलं लभेत् नक्तेन भक्तिसहिताः सितपंचमी
पुष्ये पूजयंति स भगवान् कुसुमोपहारैः तेषां गृहे धर्मयदा हि भवन्ति सर्पा अर्चयित्वा मणिमयूरवविभासितांगाः ये तस्यां पूज
यंतीह नागान् भक्तिपुरःसरान् तेषां सर्वतो वीरभयं भवति किंचन इति नागदण्डपंचमी व्रतम् भविष्योक्तम् अथ-
भाद्रपदशुद्धपंचमी व्रतम् तच्च मध्याह्न्यापिन्यां कार्यम् तथा च माधवीये हारीतः पूजाव्रतेषु सर्वेषु मध्याह्न्यापिनी
तिथिः दिनद्वयेन ह्याप्तौ वा पूर्वविद्वायां कार्यम् इति मदनरत्नात् प्राप्य भाद्रपदे मासि शुक्लपक्षस्य पंचमी तस्यां मध्याह्न-
समये नद्यादौ विमले जले कृत्वा पा मार्गसमिधा अष्टोत्तरशताधिकाः अथवा कारयेत्सप्तदंतधावनमादिनः वनस्पतिप्रा
र्थना आयुर्वंशं यशोवर्चः प्रजापशवस्तु निच ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते संप्रार्थ्यानेन मंत्रेण कुर्याद्देदं तथा
वनम् तत्र मंत्रः सुरवदुर्गंधिना शायदंतानां च विशुद्धये शीवनाय च गात्राणां कुर्वेहं दंतधावनं अनेन दंतान् संशोध्य स्ना-
यान्मृत्स्नानपूर्वकम् पंचगव्यमंत्रः देशकालौ संकीर्त्य अमुकस्य कायं शृद्धये पंचगव्यमहं करिष्ये गायत्र्या एह्यगोमूत्रं गं
धद्वारेति गोमयम् आप्यायस्वेति च क्षीरं दधि क्राव्योति वैदधि शक्रमसिज्योतिरसि अमृतमसिनामधामसि प्रियं देवानाम
नामृष्टं देवयजमानमसि इत्याज्यम् देवस्य त्वेति कुशोदकम् आपो हि षेति मंत्रं येत् तस्य चतुर्भागां हुत्वा सप्तपत्राः शृणाद

सा अक्षताश्चैव संयुताः तेनैवोद्भूतयोतयं अग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहा इरावतीधेनुमती इदं विष्णु ब्रह्मजज्ञानं मा
नस्तोके गायत्र्या विष्णवे ब्रह्मणे रुद्राय सूर्याय स्वाहेति होमयेज्जलमध्ये वा प्रणवेन अथ च केशवेति नाममंत्रेण
स्त्रीणां पंचगव्यं कुर्यात् प्राशयेदिति नद्यादिकेन दास्तात्वा कृतानियममेव च ब्राह्मणी क्षत्रिया वैश्याश्च द्रावापिवरानने
कृतानैमित्तिकं कर्म गत्वानिजगृहं पुनः वेदांसम्यक् प्रकुर्वीत गोमयेनोपलिप्यताम् इति हेमाद्रौ रंगवल्ली समायुक्ते सर्व
तोभद्रमंडले अव्रणं सजलं कुंभं ताम्रमृन्मयमेव च संस्थाप्य वस्त्रं संयुक्तं कंठदेशे सुशोभितम् पंचरत्नसमायुक्तं फलगंधा
क्षतेर्युतम् सहिरण्यं समासाद्य ताम्रेण पटलेन वा वंशमृन्मयपात्रेण यवपूर्णं न चैव हि आच्छादयेत्तच्चैलेन लिखेदष्टदलं त
तः तत्र सप्तऋषीन् दिव्यान् भक्तियुक्तः प्रपूजयेत् अथ संकल्पः मासपक्षाद्युल्लिख्य मम क्रतुसंपर्कजनित दोषपरिहा
रार्थं अरुंधती सहितकश्यपादिसप्तऋषीत्यर्थं ऋषिपूजनमहं करिष्ये अथ पूजाविधिः आगच्छंतु महाभागाश्चतु
र्वेदपरायणाः यावद्भूतमिदं कुर्वेत्तु पयाभवतामहं आवाहयामि मूर्तिं ब्रह्मण्यदेवस्य ब्रह्मण्यं तेज उत्तमम् सूर्यकोटिप्र
तीकाशम् विष्टुदं विचिंतयेत् ध्यानं ऋग्यजुसामवेदानां स्वरूपेभ्यो नमो नमः पुराणपुरुषेभ्यो हि देवर्षिभ्यो नमो नमः आ
सनं गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं पाद्यं गृहं तु भो द्विजाः प्रसादं कुरुत प्रीतास्तथाः संतु सदा मम पाद्यं नमस्त्यैशकूपंचम्या मर्चिता
ऋषिसत्तमाः दहंतु पापं मे सर्वं गृहं त्वर्घ्यं नमो नमः अर्घ्यं लोकानां तुष्टिकर्तारो गृह्यं सर्वतपोधनाः नमो वो धर्मविज्ञेभ्यो मह

र्षिभ्यो नमो नमः आचमनीयं पंचामृतस्नानं पयोदधिघृतं चैव शर्करामधुसंयुतम् पंचामृतेन स्नानं करिष्ये ऋषिसत्तमाः पं
चामृतस्नानं मंदाकित्याः समानीतं यमुनागौतमीजलम् कृष्णाचनर्मदातापीताभ्यः स्नानार्थमाहृतम् स्नानं सर्वे नित्यं तपोनि
ष्ठाः ब्रह्मज्ञाः सत्यवादिनः वस्त्राणि प्रतिगृहंतु मुक्तिदाः संतु मे सदा वस्त्रं नानामंत्रैः समुद्रतं त्रितय ब्रह्मसूत्रकम् प्रत्येकं च
प्रयच्छामि ऋषयः प्रतिगृह्यताम् उपवीतानि कुंकुमागरुकर्पूरसंगंधैर्भिषितं शुभम् गंधाढ्यं चंदनं दिव्यं गृहंतु ऋषिसत्तमाः
गंधं शुभ्राक्षताश्च संपूर्णाः प्रक्षाल्य च नियोजिताः शोभायैवोभयादचारुदंतां मुनिसत्तमाः अक्षताः मालती चंपकादीनि
मालत्यादीनि वैद्विजाः मया हृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम् पुष्पाणि वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यः सुमनोहरः आग्ने
यः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् धूपं स आज्यं च वर्तिसंयुक्तं दीपं नानापक्वान्नसंयुक्तं रसेमद्भिः समन्वितं गृहंतु ऋ
षयः सर्वे नैवेद्यं वेदसूक्तदायकाः नैवेद्यं मेध्येपानीयं उत्तराणोशनं करोहर्तनार्थं चंदनं नमो वेदविदः श्रेष्ठा ऋषयः सूर्यसंनि
भाः गृहं त्विदं फलं तुष्टामया दत्तं हि भक्तिः फलं पुगीफलं महद्दिव्यं पुगीफलं हिरण्यगर्भेति दक्षि यानिकानि च पापा
नि ब्रह्महत्यासमानि च तानि तानि विनश्यन्ति प्रदक्षिणपदे पदे प्रदक्षिणां नमोस्तऋषि वृंदेभ्यो देवर्षिभ्यो नमो नमः सर्वपा
पहरेभ्यो हि वेदविद्यो नमो नमः नमस्कारः एते सप्तर्षयः सर्वभक्त्या संपूजिता मया सर्वपापं व्यपोहंतु ज्ञानतो ज्ञानतः कृतं
प्रार्थना वायनं कृतायाः पूजायाः सांगतासिध्यर्थं ब्राह्मणाय वायनप्रदानं करिष्ये तथा च ब्राह्मणपूजनं वायनं फलसंयु

तंस घृतं दक्षिणान्वितम् द्विजवर्याय दास्यामि व्रतसंपूर्णहेतवे भवन्तः प्रतिगृह्णन्तु ज्योतीरूपास्तपोधनाः उभयोस्ता
रकाः संतु वायनस्य प्रदानतः वायनं न्यूनातिरिक्तकर्माणि मया यानि कृतानि च क्षमध्वं तानि सर्वाणि यूयं सर्वे तपोधनाः
यांतु देवगणाः विसर्जनं एवं संपूज्य विधिवद्भक्तियुक्तेन चेतसा तेषामग्रे च श्रोतव्यं शक्तं चैव कथानकम् इति पूजावि
धिः अथ कथा हेमाद्रौ ब्रह्मादे सितेश्वर उ० श्रुतानि देवदेवेश व्रतानि कुरु बहूनि च सांप्रतं मे समाचक्ष्व व्र
तं पापप्रणाशनम् ब्रह्मोवाच शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि व्रतानां मुत्तमं व्रतम् ऋषिपंचमि विख्यातं सर्वपापहरं परम् ये
न चीर्णेन राजेन्द्र नरकं नैव पश्यति तत्रैवोदाहरिष्यति इति हासं पुरातनम् वैदर्भे च द्विजवरो उत्तं कोनामनामतः तस्य भार्या
सुशीलेति पतिव्रतपरायणा तस्या अपत्ययुगुलं पुत्रो हि सुविभूषणः अधीतवान् कृतस्तस्य वेदान्सांगपदक्रमान् समा
नेन कुलीनेन सुतावापि विवाहिता विवाहिता च सा देवादेध्वं प्राप सत्तमा सती लंपालयंती सा आस्ते निजपितुर्गृहे त
स्या दुःस्वेन संतप्तः सुतं संस्थाप्य वेश्मनि गंगातीरवनं प्राप्तः कदाचित्तु नया सह सतत्राध्यापयामास शिष्यान् वेद द्विजो
त्तमः सुता च कुरुते तस्य पितुः शुश्रूषणं परम् पितुः शुश्रूषणं कृत्वा परिश्रान्ता कदाचन निशीथे किल संसृप्ता कृमिराशिर
जायत शिष्यास्तथाविधां दृष्ट्वा विवस्त्रां प्रस्तरे स्थिताम् शिष्यानि वेदयामास स्तन्मातुः करुणास्थिताः नजानीमो वयं
किंचिद्देवी सा धीं तथाविधाम् कृमिराशिमयी जाता मातः संप्रति दृश्यते कजपातसमं श्रुत्वा यच्छिष्यैश्च उदाहृतम् ॥ सा

प्रांतमानसा शीघ्रं तत्समीपमुपागमत् सा तां तथाविधां दृष्ट्वा विललाप स दुःखिता उरश्च ताडयामास कतरामो हमापच
क्षणेन प्राप्य चैतन्यं उस्थाप्य प्रतिमूज्य च समालं व्यचवाहुभ्यां निन्येत सितुरंतिकम् स्वामिन् कथय मे सा धीकेन दुष्कृतक
र्मणा निशीथे च प्रसृप्तेयं जायते किमि संकुला एवं श्रुत्वा ततो वाक्यं ऋषिर्ध्यानपरायणः ज्ञात्वा निवेदयामास तस्याः
प्राक् जन्म चेष्टितम् ऋषिरुवाच प्रागियं सप्तमे तीर्ते जन्म निब्राह्मणी ह्यभूत् रजस्वला च संजाता भांडादीनस्पृशत्
दा अस्या स्तूपापमना तेन जायते किमिव ह पुः रजस्वलायाः पापेन युक्ता भवति सानघे प्रथमे ह निचांडाली द्वितीये ब्रह्मघा
तिनी तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे ह निशङ्काति तदा तथा सखीसंगाद्भूतं दृष्ट्वा वमानितम् दृष्ट्वत प्रभावेन जाता द्विजकु
ले मले अवमाना दूतस्यास्य कृमिराशिमयी धुना एतत्ते कथितं सर्वकारणं दुष्कृतस्य च सुशीला उ० दर्शनादपि
जन्मस्यादिप्राणां निर्मले कुले जन्म युष्मद्दिधानां हि जायते ब्रह्मतेजसां अवज्ञया प्रजायते निशीथे कृमिराशयः महा
श्वर्यं कथं नाथ तद्व्रतं कथय स्वमे ऋषिरुवाच सुशीले शृणु तत्सम्यक् व्रतानां मुत्तमं व्रतम् येन चीर्णेन सह सा पापाद-
स्मात्प्रमुच्यते दुःखत्रयाच्च मुच्येत नारी सौभाग्यमाप्नुयात् कल्याणानि विवर्धते संपदश्च निरापदः युधिष्ठिर उवाच
श्रुतानि देवदेवेश व्रतानि कुरु बहूनि च सांप्रतं मन्यदा च क्ष्वव्रतं पापप्रणाशनम् श्रीकृष्ण उवाच अथान्यदपि राजेन्द्र पं
चमी ऋषिसंज्ञिता कथयिष्यामि यत्कृतवानां पापात्प्रमुच्यते युधिष्ठिर उ० कीदृशी पंचमी कृष्णकथं च ऋषिसंज्ञिता

पातकाश्च्यते तस्मान्नारीयदुक्लोलोद्व पापानि च बह्व्यत्र विद्यन्ते किल केशव कथं वा ऋषिपंचम्यां नारीकस्मात्समुच्यते कृष्ण उवाच
च अज्ञानाज्ञानतो वापि यास्त्रीजातारजस्वला दुष्टास्पृशति भांडानि गृहकर्मणि संस्थिता प्राप्नोति सामहापापं सर्वानारीरज
स्वला शृणुतत्कारणं यस्माद्वर्जनीयारजस्वला प्रोत्सार्य गृहतो दूरं चातुर्वर्ण्येन भारत ब्रह्महत्यां पुरा शक्रो हन्तृं हत्वा ह्यवाप च त
था वैराजशार्दूलव्रीडितो वृत्रसूदनः ब्रह्माणं समुपागच्छ दात्मनः शक्तिं कारणात् शक्तिं शक्रस्य राजेन्द्र प्रहृष्टेनांतरात्मना वि
भज्य ब्रह्महत्यां तु चतुर्थं च चतुर्मुखः शक्तिपद्मजशार्दूलचतुस्थानेषु वेतदा वङ्गो प्रथमज्वालास्तनदीषु प्रथमोदके पर्वताग्रे हस्त
जातो नारीरजसि पार्थिव ततो रजस्वलानारी प्रोत्सार्या च प्रयत्नतः ब्रह्मणः शासनात्पार्थचातुर्वर्ण्येन सर्वदा प्रथमे हनि चांडा
लीहितीये ब्रह्मघातकी तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे हनि शब्दाति अज्ञानाज्ञानतो वापि जातं संपर्कपातकम् तस्यापसंक्षयार्थं
वैकार्ये यं ऋषिपंचमी सर्वपापप्रशमनी सर्वोपद्रवनाशिनी ब्रह्मक्षत्रियविद्वद्भ्योभिः कार्यविशेषतः कृष्ण उवाच अ
त्रार्थे यत्पुरा वृत्तं प्रवक्ष्यामि कथानकम् पुरा कृतयुगे राजविदर्भायां बभूव ह श्येनजिन्नाम राजर्षिश्चातुर्वर्ण्यानुपालकः तस्य दे
शे वसन्ति प्रोवेदे वेदांगपारगः क्षमित्रो नाम राजेन्द्र सर्वभूतहिते रतः कृषिदत्तिसदा युक्तो कुटुंबपरिपालकः तस्य भार्या सुसा
ध्वी च पतिशुश्रूषणे रता जयश्रीनाम विख्याता बहुभृत्यसहज्जना अतिचिंतान्विता सा च प्रावृत्काले च मध्यमा स्त्रेया
दीषुरता सा ध्वी व्याकुली कृतमानसा एकदा सात्मनः प्राप्तं क्रतुकालं व्यलोकयत् रजस्वलापि साराजं गृहकर्मचकार ह भां

डादीन्सास्पृशद्राजं ऋतौ प्राप्ते पिभामिनी कालेन बहुना सा ध्वी पंचत्वमगमत्तदा तस्याभर्त्तापि विप्रो सौ कालधर्ममुपेयिवा
च एव तौ दंपती राजन् स्वकर्मवशमौ तदा भार्या तस्य जयश्री सा ऋतुसंपर्कदोषतः शक्तियोनिसमुत्पन्ना शक्नी चाभून्ना रेश्वर
तस्याः संपर्कदोषेण बलिवर्दे बभूव ह एव तौ दंपती राजन् स्वकर्मवशमौ तदा ऋतुसंपर्कदोषेण तिर्यग्योनिमुपागतौ । स्वध
र्माचरणज्जाता बुभौजातिस्मरौ तथा सतस्यैव गृहे राजन् स्मरतौ पूर्वपातकम् क्षमित्रस्य च पुत्रो भूदुरुशुश्रूषणे रतः क्षम
तिर्नाम धर्मज्ञो देवतातिथिपूजकः अद्यक्षयाहे संप्राप्ते पितुस्तत्क्षमतिस्तदा भार्या चंद्रवती प्राह क्षमतिः श्रद्धयान्वितः अद्य सां
वत्सरदिनं पितुर्मे चारुहासिनि भोजनीया द्विजाभीरुपाकस्तुर्विधीयताम् तथा कृतापाकशब्दिः सुमते भर्तुराज्ञया मुक्तं पायसा
भांडे वै सर्पेण गरलं ततः दृष्ट्वा ब्रह्मवधाद्रीता शक्नी भांडानि सास्पृशत् द्विजभार्या च तां दृष्ट्वा उत्सुकेन जघान ह भांडादीनि
च प्रक्षाल्य त्यक्त्वा पापं क्षमध्या पुनः पाकं च कृत्वा तु श्राद्धं कृत्वा विधानतः ततो मुक्तेषु विप्रेषु नोद्धिष्टं च ददौ बहिः भूमौ
क्षितं तथा शुन्या उपवासस्ततो भवत् ततो रात्र्यां प्रवृत्तायां सा शक्नी क्षुधिता भृशम् बलिवर्दे सुपागत्य भर्तारमिदमब्रवीत् बुभु
क्षिताद्यहे भर्तर्न दत्तं भोजनादिकम् ग्रासादिकं च न प्राप्तं क्षुधामां बाधते भृशम् अयस्मिन् दिवसे पुत्रो मम लेह्यो ददाय सो
अयमहं किमप्येष उच्छिष्टमपि नाददौ पायसान्नोपपाताद्य गरलं सर्पसंभवम् मया विचिंत्य मनसा मरिष्यंति द्विजोत्तमाः
संस्पृष्टपायसंगत्वा बध्वा हंताडिता भृशं दुःखितं तेन मे गानं कटिर्भग्नं करोमि किमु ततः प्राह स चानड्वाभदेते पापसंग्रहान्

किंकरोमिदं शक्तो हं भारवा होद्य संस्थितः अद्याहमात्मजक्षेत्रे वाहितः सकलं दिनं भारितश्चात्मजेनाहं मु खं बध्वा बु-
भुक्षितः वृथा श्राद्धं कृतं तेन जाताद्यममकष्टता रुष्णा उवाच तयोः संवदतो रेवमाता पित्रोश्च भारत श्रुत्वा पु-
त्रस्तदा वाक्यं यदुक्तं च तदोपयोः ततो रजन्यां तत्कालं ददौ तस्यैव भोजनम् पितरौ तौ विदित्वा तु दत्तवान् सक्रमतिस्तदा
तदा सौ दुःस्वितः पुत्रो ज्ञात्वा वस्थां तदा तयोः माता पित्रोस्तराजेन्द्र तदा सौ प्रस्थितो वनम् ज्ञातुमिच्छामि कष्टं वै मा-
ता पित्रोश्च भारत तत्र गत्वा ज्ञानं हृद्वा न्ऋषीन्सप्तवनाश्रितान् प्रणिपत्या ब्रवीद्वाक्यं हितं चैव तदा तयोः स्रमतिरु-
वाच कथयध्वं विप्रवर्याः प्रश्नमेकं समाहिताः केन कर्मविपाकेन पितरौ मेतपोधनाः इमामवस्थां संप्राप्तौ मुच्येते
पातकात्कथम् रुष्णा उवाच तदा कर्ण्यवचस्तस्य सक्रमतेर्दुःस्वितस्य च ऋषिः सर्वतपोनाम सर्वज्ञः करुणान्वितः स-
मतिं प्रत्युवाचे दंतसि त्रिभुक्तये तदा ऋषय ऊचुः तव माता पुरा विप्रस्वगृहं बालभावतः प्राप्तं क्रतुं विदित्वा तु सं-
पर्कमकरोद्भिज तेन कर्मविपाकेन शनियोनिमुपागता पितापि स्पर्शदोषेण बलिवर्द्धो बभूव ह एतयो मुक्तिकामार्थं कु-
रुत्वम् पिपंचमी भार्यया सह विप्रैर्द्रक्ष्णीन्संपूज्य यत्नतः आचरस्व व्रतं तत्र सप्तवर्षं द्विजोत्तम अंतो चोद्यापनं कुर्या-
द्विज्ञात्वा विवर्जितः शाकाहारस्तु कर्तव्यो नीवारैः श्यामैः केस्तथा कंदं वाथ फलं मूलं हलकृष्टं न भक्षयेत् प्राप्य माद-
पदे मांसि शकृपक्षस्य पंचमी तस्यां मध्याह्नसमयेन द्यादौ विमले जले कृत्वा पा मार्गं समिधा दत्तधावनमादितः आयुर्व

लं यशोवर्चः प्रजाः पशवसूनि च ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते संप्रार्थ्यानेन मंत्रेण कुर्याद्वै दंतधावनं मुखदुर्ग-
धिना शायदंतानां च विशुद्धये शीवनाय च गात्राणां कुर्वेह दंतधावनम् अनेन दंतांशं शोध्य स्नायान्मृत्नान् पूर्वकम्
तिलामलककल्केन केशान् शोध्य यत्नतः परिधाय नवं शङ्खं वाससीयुक् समाहितः विधाय नित्यकर्मणि गत्वा द्वारवतीं मृ-
षीन् द्वारवतीं मग्निहोत्रशालां स्नापयेद्दिधिवद्भक्त्या पंचाशत्तरसैः शर्भैः चंदनागरुकपूरैर्विलिप्य च स्रगांधिभिः पूजयेद्दिवि-
धैः पुष्पैर्गंधपुष्पादिदीपकैः समाच्छाद्य शर्भैर्वस्त्रैः सोपवीतेर्यथाविधि ततो नैवेद्यं संपन्नैरेर्घ्यं दद्याच्छुभैः फलेः पूजय-
स्व ऋषीन् दिव्या नरुंधत्या समन्वितान् कश्यपोन्निर्मरद्वाजो विश्वामित्रो यगौत्तमः जमदग्निर्वसिष्ठश्च साध्वी चैवाप्यरुंधती
मंत्रेणानेन सप्तर्षीन् पूजयेत्स समाहितः व्रतेन ऋषिपंचम्याः कृते नैवेद्विजोत्तम ऋतुसंपर्कजो दोषोक्षयं याति न संशयः ॥
श्रीरुष्णा उवाच तच्छ्रुत्वा स्रमतिर्वाक्यं परमं ऋषिभाषितं गृहमेत्य व्रतं चक्रे सभार्यः श्रद्धयान्वितः व्रतं तु ऋषिपंचम्याः
सर्वपापप्रणाशनं कृत्वा सर्वयथोक्तं च माता पित्रोः फलं ददौ व्रतपुण्यप्रभावेन माता तस्य स्वयोनिनः मुक्ता नृपतिशार्दूलवि-
मानवरसंस्थिता दिव्यां वरधराभूत्वा गता स्वर्गं च भारत पितापि समृतो गच्छत्स्रमतेः पशुयोनिनः स्वर्गं प्राप्तो महाराज व्र-
तस्यास्य प्रभावतः दिव्यां वरधरो भूत्वा गतो स्वर्गं च भारत कायिकं वाचिकं वापि मानसं यच्च दुष्कृतम् तत्सर्वं विलयं याति
व्रतस्यास्य प्रभावतः यस्य यज्जायते पुण्यं तच्छृणु धनूषोत्तम सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलं सर्वदानेषु दत्तेषु तदे

तद्वारणात् कुरुतेयाव्रतं नारी सा भवेत्स्वभाविनी रूपलावण्यमुक्ताचपुनपोत्रादिसंयुता इहलोके संखंभूयात्परत्रचपरांग
तिम् एतत्ते कथितं राजन् व्रतानां सुतमं व्रतम् सर्वसंपत्त्यदं चैव नारीणां पापनाशनं धनं यशश्च स्वर्गं च पुत्रानपि युधिष्ठिर पठ
तां शृण्वतां चापि सर्वपापप्रनाशनम् ॥ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे ऋषिपंचमीव्रतकथासंपूर्णा ॥ ॥ ७९ ॥
अथोद्यापनं युधिष्ठिर उवाच किमस्योद्यापनं प्रोक्तं व्रतपूर्णफलप्रदं सुमतिः केन विधिना चकार वदत त्वतः
कृष्ण उवाच पूर्वस्मिन् दिवसे कुर्यादेकभक्तं समाहितः प्रातरुत्थाय सकृत् स्नातस्तनो गुरुगृहं व्रजेत् प्रार्थयेत्तं ममाचार्येभि
रोद्यापनकर्मणि पूर्वोक्तेनैव विधिना स्नात्वा भक्त्या समन्वितः शूचौ देशे समा लिप्य सर्वतो भद्रमंडले अव्रणं सजलं कुंभं ताम्रम्
न्ययमेव च संस्थाप्य वस्त्रसंवीतं कंठदेशे सुशोभनम् पंचरत्नसमायुक्तं फलगंधाक्षतैर्युतम् सहिरण्यं समासाद्य ताम्रेण पर
लेन वा वंशमृन्मयपात्रेण यवपूर्णं नैव हि आच्छादयेत् तच्चेलेन लिखेदष्टदलैस्ततः सौवर्ण्यं प्रतिमाकार्या ऋषीणां भाविता
सनाम् पलेन वा तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः शक्त्या वा कारयेत्तत्र वित्तशाल्यं विवर्जितः कृष्ण उवाच वितानं पंचव
र्णं फलपुष्पसमन्वितं बध्नीयादुपरि श्रीमत्संभारान् संविधाय च मध्याह्ने पूजयेद्भक्त्या ऋषीन् श्रद्धासमन्वितः कश्यपो
त्रिभरद्वाजो विश्वामित्रोऽथ गौतमः जमदग्निर्वसिष्ठश्च साध्वी चैवाप्यरुंधती गृणहं लघ्वं मया दत्तं तुष्टा भवतु मे सदा एवं पु
त्रां विनिर्वृत्य ऋषीन् ध्यात्वा समाहितः अनेन विधिना सप्तवर्षाणि व्रतयाचरेत् आदौ मध्ये तथा चांते कुर्यादुद्यापनं बुधः

आचार्यान्वरयेत्सप्तवेदे वेदांगपारगान् प्रतिमाः सप्तकुर्वीत संवर्णेन स्वशक्तिः जटिला साक्षसूत्राश्च कर्मण्डलुसमन्विताः सं
स्थाप्य कलशेषेतान् मृन्मये घट्टणेषु च स्नापयेद्द्विधिवद्भक्त्या पंचामृतपयादिभिः पूर्वोक्तविधिना राजन् कृत्वा पूजां समाहि
तः रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुराणश्रवणादिभिः कृतनित्यक्रियः प्रातर्जुहुयात्तिलसर्पिषा वैदिको वाथ पौराणो अधिकारो म
नुस्मृतः सहस्रो माः सहा वाचनाममंत्रैस्तवाप्यथक् अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा पुनः पूजां ततः कृत्वा गुरुं संपूज
येद्भूतं स्वर्णां गुलीयवासोभिः कुंडलामृतभोजनैः सप्तगात्रैर्वदात व्यावस्त्रालंकारसंयुताः दद्यादेकां सवस्त्रां च गुरवे गां प
यस्विनीम् पूजयेद्दक्षिणः सप्तवासोभिर्दक्षिणादिभिः कलशानुपवीतांश्च दद्यात्तेभ्यः सुभक्तितः आचार्यं च सपत्नीकं प्र
णिपत्य समापयेत् भोजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या दीनानां चान्यत्रप्यं च सोपस्कारास्ताः प्रतिमा आचार्येभ्यो निवेदयेत् लब्धानुज्ञां तमुंजी
त इष्टैर्बध्नुजनेः सह उद्यापनविधिः प्रोक्तो सर्वत्रायं फलार्थिनां अनेन विधिना सम्यक् व्रतमेतस्माच्चरेत् सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थ
पुण्यफलं सर्वदानेषु दत्तेषु तदेतद्व्रतचारिणां एवं या कुरुते भूप उद्यापनविधिं परं सर्वपापविनिर्मुक्तस्वर्गलोके महीयते इह लोके
चिरं कालं भर्त्ता सह शक्तिस्मिता पुत्रपौत्रैः परिवृता भक्ता भोगान्नोहरान् निपापा सुभगानित्यंलभते चाक्षयांगतिम्
इति श्रीभविष्यो ऋषिपंच व्रतो विधिः सं आश्विनशुक्लपंच ललिता ॥ तत्र दक्षिणात्यानां शिष्टाचार एव प्रमाणं तत्र म
ध्याद्भ्यापिन्यां कार्यं पूजाव्रतेषु सर्वेषु मध्याद्भ्यापिनीतिरिति माधवीये हारितोक्तेः दिनद्वये तद्याप्ताव्यासो पूर्वायु

गभृतां इति युग्मवाक्यात् अन्यच्च शक्तिपूजायां तु अर्धरात्र्यापि नीग्राह्या यत्तु भूरिजन्मा जलवचनं विनारात्रिव्यापि-
न्याग्रहणे प्रमाणाभावात् जागरणस्य चांगत्वात् पूर्वाण्डव्यापिन्येव ग्राह्येति तच्च भूरिजन्मनो मंदप्रज्ञस्य दुर्बुद्धिविलसितमा-
त्रमित्युपेक्ष्यम् अथ व्रतविधिः आचम्य प्राणानायम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य मम पुत्रधनविद्यारोगनिर्मुक्तस्वरवगो-
विजयपुष्पायुष्यादिकामः स्त्री अवैधव्यकामा उपांगललिता प्रीत्यर्थं यथा मिलितोपचारैः उपांगललिता पूजनमहं करिष्ये
इति संकल्प्य पूजां कुर्यात् शक्रपक्षस्य पंचम्यामिवे मासि चरेद्दत्तम् चत्वारिंशत्तथाष्टौ च दंतधावनमादितः आयुर्वलं यशोव-
र्चः प्रजाः पशवसूनि च ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते संप्रार्थ्य निनेन मंत्रेण कुर्याद्देदंतधावनम् सुखदुर्गंधिना शाय-
दंतानां च विशुद्धये धीवनाय च गात्राणां कुर्वेदंतधावनम् अनेन दंतान् संशोध्य स्नायान्मृतस्नानपूर्वकम् ततो यथाविधि-
स्नात्वा शक्रवासा गृहं व्रजेत् शक्रचौदेशे समालिख्य सर्वतो भद्रमंडलम् अव्रणं सजलं कुंभं ताम्रं मृन्मयमेव च संस्थाप्य वस्त्र-
संबीतं कंददेशे सुशोभनम् पंचरत्नसमायुक्तं फलगंधाक्षतैर्युतम् सहिरण्यं समासाद्य ताम्रेण पटलेन वै वंशमृन्मयपात्रेण
यवपूर्णं च वै हि आच्छादयेत् तत्रैलेन लिखेदष्टदलं ततः सौवर्णं राजतं ताम्रं पिधानं स्थापयेत् ततः उपचारैः षोडशभिरेभिर्म-
नैः समाहितः नित्यं नैमित्तिकं कुर्यात्ततः पूजां समाचरेत् इति विधिः मम मनसे पितृकामना सिद्ध्यर्थं प्रतिवार्षिकमुपांगल-
लिता पूजनमहं करिष्ये तत्र गणपतिपूजनं कारयेत् अथ पूजा नित्यकौशेयव सनां हेमाभां कमलासनां ॥ भक्तानां व

रदां नित्यं ललितां चिंतयाम्यहम् ध्यायामि निजासने स्वायुधैश्च ललिते भक्तवत्सले उपांगललिते मातर्देहि मे व्रतकर्मणि आ-
गच्छ ललिते देवि सर्वसंपत्सदायिनि यावद्भूतं समाप्येतावत्वं संनिधौ भव हिरण्यवर्णा हरिणीं स्ववर्णं रजतस्त्रजां चंद्रां
हिरण्यमयीं लक्ष्मीं जातवेदो ममावह आवाहयामि कार्तस्वरमयं दिव्यं नानामणिगणार्चितम् अनेकशक्तिसंयुक्तमासनं
प्रतिगृह्यताम् ताम् आवह जातवेदो लक्ष्मीमलपगामिनीं यस्यां हिरण्यं विंदेयं गामश्चंपुरुषानहं आसनं गंगादिसर्वतीर्थे
भ्यो मया प्रार्थनया हृतं तोयमेतत्स्वरस्पर्शपाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां अश्वपूर्णां रथमद्यां हस्तिनादप्रमोदिनीं श्रियं देवी सुपद्मयेशी
र्मा देवीर्जुषताम् पाद्यं निधीनां सर्वरत्नालं मनर्घ्यं च गुणाह्वयि तयापि भक्त्या ललिते गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते कांसोस्त्रि-
तां हिरण्यप्राकारामाद्रां ज्वलतीं तृप्तां तर्पयतीं पद्मे स्थितां पद्मवर्णां तामिहोपवृद्धये श्रियं अर्घ्यं पाटलोशीरकर्पूरस्तरभि-
स्वादुशीतलं तोयमाचमनीयार्थं ललिते प्रतिगृह्यतां चंद्रां प्रभासां यशसा ज्वलतीं श्रियं लोके देवजुष्टा मुदारां तां पद्मिनेभिं
शरणमहं प्रपद्ये अलक्ष्मीर्मे नश्यतां तां वणोमि आचमनीयं पयोदधिघृतं चैव शर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन स्नपनं प्री-
यतां परमेश्वरि आप्याय स्वसमेतुते विश्वतः सोऽदधिकाग्रोऽघृतं मिमिः मधुवाताऋः स्वादुःपवस्वः पंचामृत-
मंदाकिन्याः समुद्रतं हेमां भोरुहवासितम् स्नानाय ते मया भक्त्या दत्तं स्वीक्रियतां जलं आदित्यवर्णं तपसोधिजातो वन-
स्पतिस्तव हस्तो यविलः तस्य फलानि तपसानुदंतु मायांतरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः स्नानं सर्वभूषादिके सौम्ये लोकलज्जा-

निवारणे मयोपपादितेतुभ्यंवाससीप्रतिगृह्यतां उपैतुमां देवसखः कीर्तिश्चमणिनासह प्रादुर्धतोसराष्ट्रेस्मिन्कीर्तिमृद्धिद
दातुमे वस्त्रं मुक्तामणिगणोपेत मनर्घ्यचक्रस्वप्रदम् उत्तरीयं सरवस्पर्शललितेप्रतिगृह्यतां उत्तरीयवस्त्रं कृष्णाकाचा
ष्टसंयुक्तं सूत्रं ग्रैवेयकंतथा दास्यामिकंठमालार्थं प्रत्यंगेललितेतव कंठमालां मलयाचलसंभूतं घनसारं मनोहरं हृदया
नंदनं चारुचंदनं प्रतिगृह्यतां क्षुत्पिपासामलाज्येष्ठाअलक्ष्मीर्नाशयाम्यहं अमृतिमसमृद्धिं च सर्वानिर्णुदमेगृहात् चंद
नं अक्षताविमलाः श्रद्धामुक्ताभाससमप्रभाः भूषणार्थं मया दत्तो गृहाण परमेश्वरि गंधद्वारां दुराधर्षानित्यपुष्पं करीषि
णीं ईश्वरीं सर्वभूतानां ताभिहो पद्मये श्रियं अक्षताः मालतीचंपकादीनि नाना पुष्पैः सुवासितैः मया हृतानि पुष्पा
णि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम् मनसः काममाकूतिवाचः सत्यमशीमहि पशूनां रूपमन्त्रस्य मधि श्रीश्रयतां यशः पुष्पं ॥
अथो गपूजा उपो गललिता येनमः पादौ पू भवान्येनमः गुल्फौ पूजया सिद्धेश्वर्येनमः जंघे पूजयामि भद्रकाल्ये
जानुनी पूजयामि श्रियेन ऊरू पू विश्वरूपिणेनमः कटी पूजया देव्येन नाभिं पू वरदाये कुक्षी पू शिवाये हृदयं
वागीश्वर्येनमः स्कंधौ पूजया महादेव्येनमः बाहू प्रकृतिभद्रां करो पू पद्मिन्ये कंठं पू सरस्वत्ये मुरवं पू कमलास
नाये नासिकां महिषमे नैत्रे पू लक्ष्म्येन कर्णौ पू भवान्ये ललाटं पू विंध्यवासिन्ये शिरः पूजयामि सिंहवासिन्येन
सर्वांगं पूज देवदुभरसोद्भूतकालागरुसमन्वितः आघ्रेयतामयं धूपो भवानिघ्राणतर्पणः कर्दमेन प्रजाभूतामधिसंभ

मर्कटमाश्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीं धूपं चक्षुषां सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणं आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या ग
हाण परमेश्वरि आपस्वजंतुस्निग्धानि चिकीतव समेग्रहे नीचदेवी मातरं श्रियं वासय मे कुले दीपं मोदकापूपलडुक
वटकोदुंबरादिभिः सघृतं पायसान्नं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां आर्द्रां पुष्करिणीं पुष्पीं सुवर्णां हेममालिनीं सूर्याहिरण्यमयीं
क्ष्मीं जातवेदो ममावह नैवेद्यं मलयाचलसंभूतं घनसारं मनोहरं करो हर्तनं चारुगृहाण परमेश्वरि करो हर्तनं कर्पू
रेलालवंगादि तांबूलीदलसंयुतं क्रयुकस्य फलं तुभ्यं तांबूलं प्रतिगृह्यतां आर्द्रां यः करिणीं यष्टीं पिंगलां पद्ममालिनीं चंद्रां
हिरण्यमयीं लक्ष्मीं जातवेदो ममावह तांबूलं मातुलिंगं नारिकेलं फलं रवर्जूरसंभवं जंबीरं पनसं वापि गृह्यतां परमेश्वरि इदं
फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफला वाप्तिर्भवेज्जन्म निजन्मनि तां ममावह जातवेदो लक्ष्मीं मलयगामिनीं
यस्यां हिरण्यं प्रभूतं गावो दास्यो श्वान् विंदेयं पुरुषानहं फलं हिरण्यगर्भगर्भः यः शुचिः प्रयतो भूला जुहुयादाज्यमन्त्रं हं
सूक्तं पंचदशार्चं च श्रीकामः सततं जपेत् दक्षिणां चंद्रादित्यौ च धरणी विद्युदग्निस्तथैव च त्वमेव सर्वजोतीषि आर्तिक्यं
प्रतिगृह्यतां पद्मानने पद्मरूपं द्याक्षी पद्मसंभवे तनो भजसि पद्माक्षी येन सौरचंद्रलभाम्यहं नीराजनं उपो गललि
ते मातर्नमस्ते विंध्यवासिनि दुर्गे देवि नमस्तुभ्यं नमस्ते विश्वरूपिणि अश्वदायै गोदायै धनदायै महाधने धनं मे जुषतां दे
देवि सर्वकामांश्च देहि मे पुष्पांजलिं अथ दूर्वांकुरान् साग्रान् चत्वारिंशत्तथाष्टभिः अधिका च हस्त आदाय मंत्रमेतज्ज

पेदुधः मंत्रः बहुप्ररोहासततममृताहरितालता यथेयंललितेमातस्तथास्युर्मनोरथाः इत्युक्तापूजयेद्देवींदूर्वाभिःकु
स्तमेस्तथा मंत्रेणाष्टचत्वारिंशच्छक्तितस्तसमाहितः दूर्वाकुरात् प्रदक्षिणात्रयंदेविप्रयत्नेनमयाकृतम् तेनपापानिस
र्वाणिव्यपोहंतुनमाम्यहं प्रदक्षिणां साष्टांगेयंप्रणामस्तनमस्कृत्ययथाविधि त्वद्दासइतिमांभक्त्याप्रसीदपरमेश्व
रि नमस्कारः दीनोहंपापयुक्तोहंदारिद्र्यैकनिकेतनः समुद्धरकृपासिंधोकामान्मेसफलान्कुरु इतिप्रार्थना अ
थवायनं द्विजायवाणकंदद्याद्विशत्यावटकादिभिः कइदंकस्मेतिमंत्रेणआचार्यायनिवेदयेत् पक्वान्नफलसंसु
क्तंसघृतंदक्षिणान्वितं द्विजवर्यायदास्यामिब्रतसंपूर्णहेतवे वाणकंद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहं इतिवायनमंत्रः
ततःकथांसमाकर्ण्यवाणकान्नस्यसंख्यया स्वयंभुंजीतदेवान्नंवाग्यतःसहबांधवैः रात्रौजागरणंकुर्यान्नृत्यगीता
दिमंगलैः प्रभातेपूजयेद्देवींततःकुर्याद्विसर्जनम् सचाहनाशक्तियुतावरदापूजितामया मातर्मामनुगृह्याथगम्यतां
निजमंदिरं इतिविसर्जनम् इतिवार्षिकपूजाविधिः अथकथा सूतउवाच पुराकैलासशिखरेम
हर्षिर्गणसेविते षडाननंस्वासीनमिदमूचुर्महर्षयः ऋषयऊचुः महासेनमहादेवनंदनानंदविक्रम आरव्य
नानिस्तपुण्यानिश्रुतानित्वत्सादतः कथास्त्वहचनादेवप्रसूताभूरिभूतयः नत्तुमिमाधिगच्छामः पायंपायंरुधा
मिव शुश्रूषवोवयंदेव्याव्रतंतत्कथयस्वमः मनोभिलषितार्थानांसिद्धिर्यस्मिन्कृतेभवेत् स्कंदउवाच साधुए

ष्टंमहादेव्यामाहात्म्यंमुनिपुंगवाःवचिसर्वविधानेनतच्छृणुध्वंजगद्धितम् भृगुक्षेत्रेकिलपुराविप्रोभूद्वीतमाभिधः श्रुतिस्मृतिपु
राणज्ञोधनीचबहुबांधवः अनपत्यस्यतस्याथजज्ञातेजरसःसुतो श्रीपतिर्गोपतिश्चैवनामनीविदधेतयोः अचिरेणैवका
लेनसंपंचत्वमगारिजः तौतुबालौधनंबंधून्हितासाधर्मचारिणी सतीविवेशदहनंस्वर्गतुंपतिनासह अथनेबांधवाःसा
र्वेहाकष्टमितिचुक्रुशः निंदंतोदुःखिताश्चक्रुस्तक्रियांपारलौकिकीं अथतस्यसपत्नोभूद्वातासजगृहेधनम् आक्रोशंतौ
चतौ गेहंनिजमानीयदुर्मनाः नास्तिचक्रेधनंसर्वताभ्यांकिंचिन्नवेददौ ततोमौंजीधरोबालोबभूवुःकथितंवक्तुं यथा
चतुःपितृच्यंतंदेहिनोद्रविणंहितत् सतावृचेगतंद्रव्यंयुवांकेनप्रतारितौ निर्गच्छतांममगृहादित्यादिपरुषंबहु तौतद्वचो
भिर्निर्विण्णोबालौश्रीपतिर्गोपती वभाषातेमिथःकष्टंधिगहोपितृहीनता यावोदेशांतरंयत्रस्वजनोनास्तिकश्चन अ
नाभायैवस्वजनाजगमतुर्दिशमुत्तरां भिक्षाचारोबहून्देशान्वनानिसरितोगिरीन् समतिक्रम्यययतुर्विशालांनामतः
पुरीम् कासारमीक्षांचक्रातेततोस्याःसन्निधौशुभं पुंडरीकवनाकीर्णंरक्तसंध्याविभूषितं संध्याभूषितंचारुयथा
तारकितंनभः श्रान्तौपथिगतौबालौक्षणविश्रम्यततटे आचम्यशिशिरंतोयंसस्नतुस्तौयथाविधि गताध्वरवेदेविप्रा
श्रौपुरं प्राविशतांततः वीथीचतुःपथयुतंचारुगोपुरमंडितम् देवतागाररुचिरंसौधराजीविराजितं नानावीथीरतिक्र
म्यविप्रावासमवापतुः कस्यचित्तथविप्रस्यक्षस्त्रिपासादितीक्ष्णहृदयतुर्वेदिकायांनखुपविष्टोभ्रमातुरो स्वामीततोस्वगेह

स्वविवेक इति विस्तृतः आयातो वैश्वदेवांते सददर्शतिथि द्विजो अनापच्छंस्तथाशीलं तथाच कुलनामनी ऋषिवत् पूजयामास
स्मरन् धर्मसनातनम् अतिथी भोजयामास स्वाहन्तं सहचक्षुना तौ ब्रह्मचारिणौ विप्रौ सपर्यातां विलोक्य च देशबन्धुपरि
त्यागरवेदमुक्तौ बभूवतुः अथाष्टद्विजः स्तोतुको युवांकुत आगतौ किमर्थमल्पवयसौ निर्गतौ स्वगृहादिति तद्विवेकस्य
वचनमाकर्ण्य श्रीपतिस्तदा आनुपूर्व्येण सकलं वृत्तान्तं समभाषत पितृहीनौ च तौ ज्ञात्वा तस्य तौ बन्धुजनेन न आश्वास्य स्था-
पयामास स्वगृहे बहुवासरं प्रचक्रमेथ शिष्येभ्यः सहाध्यापयितुं श्रुतिं बभूवतुश्च तौ बालौ गुरुभूषणैरतौ गुरोर्गहन्यव
सतामागतानिर्मलाशरत् फुल्लपद्मविशालाक्षीप्रसन्ने दुःखभानना तस्यां सशिष्यमाचार्यं चरन्तं व्रतमुत्तमम् पप्रच्छतु
र्त्तो किमिदमावाप्स्यामितिकथ्यताम् ताभ्यामेवं कृते प्रश्नो विवेक इदमब्रवीत् विवेक उवाच उपांगललिता देव्या व्रतं
देवर्षि पूजितं सर्वकामकरं नृणामस्माभिः समुपास्यते विद्याकामेन कर्तव्यं तथैव धनकाम्यया कृतार्थिना प्रकर्तव्यं व्रतमेत
दनुत्तमम् विद्याकामो च तौ बालौ व्रतमाचरतुर्मुदा भक्तितो गुर्वनुज्ञातौ यथाशक्तियथाविधि व्रतप्रसादात् सकलं वेदशा-
स्त्रमवाप्तुः अन्यस्मिन्हायने भक्त्या विवाहार्थं प्रचक्रतुः श्रीपतिर्गोपतिश्चैव व्रतमेतत्तपोधनाः अचिरेणैव कालेन मासि-
माघे तयोर्गुरुः स्वां विवाहोचितां कन्यां नाम्ना गुणवतीमिति विनीता यशुतवते युने श्रीपतये तदा विचार्य बंधवैः साकं ददौ पु
ण्यर्क्षवासरे पारिवर्हं बहुमुदा प्रादादु हितृ वत्सलः विवेकोऽपि मुदं लेभे सानुरागौ विलोक्यतौ अन्याब्दे पुनरेतत्तु व्रतं देव्याश्च

ऋतुः भ्रातरौ तौ निजं देशमिच्छन्तौ च धनादिकम् अथान्येह निकस्मिंश्चित्तातुणाध्यायमूचतुः स्वामिन्युत्ससादेन लब्धा विद्या
तथावस्तु अनुजानीहि गच्छामो निजं देशमितः पुनः इत्याकर्ण्य समालोक्य श्रुत्वां वासरमाहृतः स्वयं प्रापयितुं तां तौ विप्रौ कन्यां च
निर्ययौ अथ देव्याः प्रसादेन पितृव्यस्य तयोः किल अन्वेषणे मतिर्जाता गतौ श्रीपतिर्गोपती निर्गतौ च गतौ देशं वसनः कृत्य चिं
तयत् लोकानि दंति मां नित्यं जानातु अन्वेषणे मतिः दिदृक्षुस्तौ ततः सोऽपि निर्जगाम निजापुरात् किंचित्सनगरं प्राप द्विजबालौ
गवेषयन् तदेवनगरं प्राप्तौ विवेकारव्यो द्विजोत्तमः सशिष्यः कन्याया सार्धं क्रमन्मार्गं शनैः शनैः तत्र तेषां समजनीसंगमोऽसुनि
पुंगवाः विदांचकारतौ कृच्छ्रात् मध्यमेव यसि स्थितौ मूर्ध्नि वधायतौ पश्चात् मुदं लेभे परंतपाः न शक्नुवन् मुदं वक्तुं प्रेमगद्गदया गि
रा पादानतां गुणवतीं विवेकेन प्रणोदिताम् आशीर्वादैर्बहुविधैस्तान्नुषांसमयोजयत् विवेकस्तदा तत्र संभाष्य च परस्परं
विवेक उवाच कृतावेतौ मयानीतौ पालितौ पठितौ न च संप्रापितुं प्रयातोस्मि भवतां ग्राममुत्तमम् इति संभाष्य प्राणस्ते
भृशुक्षेत्रं ययुर्मुदा ज्ञातिभिः सह संगम्य शृण्वद्विस्तद्विचेष्टितं तौ पितृव्यगृहे स्थित्वा हायनान्यष्टसप्त च स्वपितृव्यगृहे कांश्चि
दुषित्वा दिवसांस्तदा लब्ध्वा पितृधनं गेहं सर्वं श्रीपतिर्गोपती इत्युत्तदनुज्ञातौ विवेकः सां पुरीं ययौ श्रीपतिर्गोपतेस्तत्र वि
वाहमकरोत्तदा तावेकचेतसौ संत्रचक्रतुर्द्विजतर्पणम् श्रीपतिः श्रद्धया युक्तः कनीयान्ययशंकितः विचार्य भार्यया साकं
विभक्तः श्रीपतेरभूत् सभोगान् विविधान् सुजन्मभूतौ बहुसंपदा न देव्याराधनं चक्रे गोपतिः कुरुवं पटः अथ स्वल्पेन कालेन

नष्टं तस्य शनैर्धनम् अकिंचनो गतश्चिन्तां भार्यया श्वासितस्तदा तव भ्रातृगृहे विप्रभुंजंते बहवः सदा गच्छावो नुदिनं कांततत्र भो
कुमुभावपि एवं भोजनवेलायां आगत्यागत्य तद्गृहं भुजन् भुंजन्निजगृहे गतौ तौ बहुबासरं कदाचिदागतो यावद्गोपतिर्भार्य
या सह उपविष्टेषु विप्रेषु भोक्तुं नो विंददासनं अथान्नराशेरभ्याशे भोजनाय क्कधातुरः उपविष्टः श्रीपतेस्तु भार्यया सनिवारि
तः अस्मादुत्तिष्ठ वै तूर्णं त्वमुष्टिं घंकरिष्यसि तिष्ठतिष्ठक्षणं चैव पश्चात् भुंक्षेति सा ब्रवीत् गोपतेः कांतया दृष्टं ततो विमन
सावुभो अफक्तावेव निःक्रांतौ जग्मतुर्निजमंदिरं ततः स्वजायां प्रोवाच निजमार्गं विचिंतयन् भ्रात्रामया समं वित्तं संवि
भक्तमपि प्रिये दुर्बलो हं धनोन्मत्तः श्रूयतामत्र कारणं पुरावाभ्यां गुरुगृहे व्रतमाचरितं श्रमं उपांगललिता देव्या विद्यादिस
कलंततः प्राप्तं मया तत्सकलं परित्यक्तं प्रमादतः ज्येष्ठ आचरते नित्यं तस्माच्छ्रीस्तत्र वर्तते तस्मादहं तदा भोक्ष्ये यदा दृष्ट्या
मितां शिवां इत्युक्त्वा निर्गतस्तस्माद्गृहादहं तत्र भोजनः तद्वार्या चिंतया विष्टासापितस्थावनश्रुती सुक्तवत्स ब्राह्मणेषु श्री
पतिः पर्यएच्छत क्वगतो गोपतिरिति तद्भ्रुत्वा सोपि दुःखितः गोपतिस्तु सरिदुर्गं वनानि बहुशो भ्रमन् एच्छंश्च पथिकान्
मार्गे न देव्याः पदमभ्यगात् पंचमेवासरे प्राप्ते क्कसिपासादितो वने अलब्धदर्शने देव्याः दुःखितो निपपातहं तं कृच्छ्रगत
मालोक्य भवानी भक्तवत्सला कृतापराधमपितमनुजग्राह्वैतदा गतमूर्च्छः समुत्थाय दिगतान् प्रविलोकयन् ददशं दूरे तो
गोपं चारयंतं गवांगणं तं दृष्ट्वा किंचिदाश्वस्तो यथोत्स्यंति कंशनेः अपृच्छत्कमवान्यातः कुत्र तस्य कुत आगतः कोयं देशः

कृष्णपालः किंपुरं नामत हृद निशम्य वचनं तस्य वक्तुं गोपः प्रचक्रमे गोप उवाच उपांगं नाम नगरमुपांगो नाम भूपतिः तत्र
त्योहं समायातः पुनस्तत्र ब्रजाम्यहम् उपांगललिता देव्या विद्यते तत्र मंदिरम् इत्याकर्ण्य वचस्तस्य विप्रः समुदिनो भवन्
स गोपसहितः सायं विचरन् अविवेश ह दूराद्दृशं भवनं पुरमध्ये तपोधनाः उपांगललिता देव्याः स्फुरिकंगगनं लिहम् सौव
र्णेन विचित्रेण कलशेनोपशोभितम् यथोदयाचलः शैलो दधानो भानुमंडलं तरितो गोपमामं च प्रासादं सययौ मुदा प्रणम्य
दंडवद्भौ च द्वांजलिपुटस्तदा उपांगललिता देवी मथस्तोतुं प्रचक्रमे गोपतिरुवाच नमस्तभ्यं जगद्वात्रिभक्तानां हितकारि
णि जगद्गीतिविनाशिन्ये सर्वमंगलमूर्तये हत्वानिशं भमहिषप्रभृती च सरारी निद्रादयो निजपदेषु यथाभिषिक्ताः लोक
त्रयावनगृहीत महावतारे मातः प्रसीद सततं कुरु मे नृकं पां त्वं सुक्तये निजजनाः कुटिली कृतांगी गौरीं विजेव पुषि कुंडलिनीं
भजंति सुक्तो च देवमनुजाः कनकारविंदवद्वासनाम विरतं कमलां स्तवंति सापराधोऽस्मि सततं प्राप्तं त्वां जगदंबिके इदानी
मनुकं प्योहं यद्वां छामि कुरु धनं इति स्तुत्वा यशार्वाणीं प्रणिपत्य पुनः पुनः कृतसंध्याविधिस्तत्र स्रष्टाणां कृत भोजनः स्व
प्नेमूर्तिमयी देवि विप्रमेवं स मादिशत् गोपते वत्स तुष्टास्मि गच्छोपांगमहीपतिं मत्पूजनकरं डस्य प्रार्थयस्व पिधानकम्
तत्पूजयन्निजगृहे परामृद्धिमवाप्स्यसि स्वप्ने इत्याप्तसंदेशो प्रभाते गोपतिस्तदा राजदर्शनवेलायां नृपद्वारं समभ्यगात् प्र
विष्टो सौ नृपसभां प्रतिहारैर्निवेदितः राजा संभावितस्तत्र निषस्तादा सने श्रमे पक्षोगमनहेतून् श्रयया चेनृपपुंगवम् देव्य

चनकरंडस्य पिधानं देहिमेनृप इत्यर्थितः सविशेषेण जातदेशोच्यते देहो पिधानं कनकमस्तु तस्मै चार्चनादिकं आशी
र्भिरभिनंद्याथ तमांश्च भूपति उपांगललिता देव्याः प्रसादं पुनरागमत् प्रणिपत्यां बिकां विप्रस्तरितो निर्ययोपु रात्
समीपे स्वपुरं दृष्ट्वा दृष्टो गृहमुपागमत् स्मृद्धिः सहसंगम्य सर्वतत्कथयन्मुदा पूजयित्वा पिधानं तद्विधेः पारणं हिजः स्वमा
राध्यमानस्तु ससमृद्धो भवत्युनः सोपि सन्नसमारे भेदिजाग्र्यो बहुवासरं एकातस्या भवत्कन्या ललितानामसंदरी क
न्या पिधानमादाय विहर्तुं याति सर्वदा प्रमत्तत्वा स्त्रियलाञ्छितं पितृभ्यामनिवारिता कदाचित् स्ववयस्याभिः स्नातुं गंगाजले
शुभे श्रीदंती ददृशे तोये नीयमानं कलेवरं पिधानहस्तासासि च दन्याश्चांजलिभिस्तदा ससर्पदष्ट उत्तस्थो ततो देव्याः
प्रसादतः सातिश्चांतं हिजं दृष्ट्वा मनसा चिंतयत्पतिं जुहावाभ्यवहाराय जनकस्य निकेतनम् मार्गे च परिप्रेक्ष्य कुलं शीलं च
तस्य सा सोपि सर्वसमाचरन् योगुणराशीतिनाम च ललितामंत्रयामास गुणराशिं हिजोत्तमम् परिवेषे पुचान्नेषु पितृवेष
निमोहिज गृहीताणो शनो भूत्वा भार्यार्थं मां त्वमर्थय मया नुमोदितस्तातः समांतुभ्यं प्रदास्यति यथोक्तो गुणराशिस्तत
था सर्वचकार ह गोपति भार्यया भ्रात्रा समालोक्य स्वबांधवैः परीक्षिताय विप्राय विद्यायां कुलशीलयोः प्रतिजज्ञे ततः
कन्यां ललितां गुणशालिने शुभे मुहूर्ते च तयोर्विवाहं कृतवान्प्रभः वराय ब्राह्मणेभ्यश्च ददौ बहुधनं तदा विदधे च तयो
र्गहं नातिदूरं स्ववेश्मतः तत्रोषतुः सानुरागो मिथस्तोदं पतीचिरं पिधानं कंतयानीतं निजं ललितया गृहं शनैरयधनं सर्वगो

पतेरगमत् गृहात् गुणराशिर्धनी जातो महादेव्याः प्रसादतः करंडस्य पिधानं तज्जनन्या बहुवासरं शचित्तापिनवे प्रादात् ललिता पूजितं गृ
हे अथ सा गोपते भार्या तस्यैवानर्चनादत्त इत्यं विचिंत्य पापात्मा जामातरमया तयत् समिदर्थं वनं यातः स्वयंतत् गेहमाययौ शौचं
ती किल तां कन्यां सतु देव्याः प्रसादतः उत्थाय विपिना देव्य भुक्ताशेतं स्वरंगृहे पादसंवाहनं तस्य कुरुते ललितानंदा तं दृष्ट्वा दुःस्वि
ता भूमौ प्रणिपत्य पुनः पुनः लज्जिता कृच्छतः पृष्ट्वा निजं पापं न्यवेदयत् स्कंद उवाच गुणराशिस्तदा तस्यै प्रायश्चित्तं ददौ बहु
आत्मानं बहुकालेन पूतं कृच्छेत्कार ह श्रीपते स्त्वचलां लक्ष्मीं समालोक्य तपोधनाः गोपतिस्तथा एछद्रा तस्त्ववतं सेकथं
किमाचरसि कल्याणं येन श्रीरनपायिनी इति तस्य वचः श्रुत्वा श्रीपतिर्विस्मितः पुनः अस्माभिस्तद्वत् देव्या यत्कृतं गुरुमंदिरे सो
पि देव्या व्रतं चक्रे पुनर्भ्रात्रोपदेशितं लेभे स परमा मृद्धिं पुनश्च मुदितो भवत् उपांगललिता देव्या कुर्यादा राधनंततः एवमेतस्युराह
तं महात्म्यं कथितं मया कृतमन्यैश्च बहुभिस्तपिलब्धमनोरथाः स्कंद उ० विधानमस्य वस्ये हंतच्छृणु ध्वं तपोधनाः शक्रपुत्रस्तु
पंचम्याभिषेमासि चरेद्रुतं गजितं संध्योः स्थाज्यं दिनचरिद्विषये तथा निर्वर्त्या वश्यकं कर्मभुवी रागविवर्जितः चत्वारिंशत्तथा
शौचकल्पयित्वा विधानतः दंतकाष्ठान्युपादाय तडागं वानदीं व्रजेत् आयुर्वलयशो वचः प्रजाः पशुवसूनि च ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां
च त्वनो देहि वनस्पते दंतधावनपूर्वाणि मज्जनानि समाचरेत् ततो यथाविधि स्नात्वा शक्रवासा गृहं व्रजेत् उपचारैः षोडशभिरे
भिर्मन्त्रैः समाहितः कुर्यात्पूजां प्रयत्नेन दूर्वाभिश्च विशेषतः शक्रो देशे मंडपिकां कृत्वा तीवमनोहरां सोवणीं प्रतिमां शक्त्या कल्प
येन्नत्र पूर्वकां द्विजाय वाणकं दद्याद्विशालावटकादिभिः ततः कथां समाकर्ण्य वाणकान्नस्य संख्यया स्वयमद्या च देवानं वाग्य

तः सहस्रं धनैः रात्रौ जागरणं कुर्यान्नृत्यगीतादिमंगलैः प्रभाते पूजयेद्देवीं ततः कुर्याद्विसर्जनं सवाहनाशक्तियुतावरदापूजिता
मया मातर्मामनुग्रहाय गम्यतां निजमंदिरं तामर्चागुरवे दद्याद्दानानि च सभूरिशः व्रतमेवं च यत्कुर्यात्सुत्रवान् धनवान् भवेत्
विराट्वात्रो गनिर्मुक्तो सुखी गोधनजायते अवैधं च चलमतेरुक्ती कन्यावरमुत्तमं विजयः पुष्टिमायुष्यं च नान्यदपि वाञ्छितं इत्ये
तद्व्रतमारब्धं तं सेति हासं ग्रहर्षयः शृण्वन्नपि नरो भक्त्या सुखमाप्नोति निश्चितं निर्मुक्तः स सुखी धीमान् नृराजप्रसादतः वि
त्तमारोग्यमायुष्यं प्राप्नोति च प्रसादतः इति श्रीस्कं० उपां० कथासंपूर्णो अथोद्यापनं आचार्यवरये सश्वाहति जोविंश
तिं तथा उपलिप्तं शूचौ देशे विस्तरवेनाडलततः ब्रह्मादींश्च ततः स्थाप्य पूजयेद्दिधि मंत्रतः अत्रणे कलशे शङ्खललितां स्थापयेत्त
था रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रभाते होममाचरेत् इक्षुखंडं तिलैः शङ्खैः पायसैः नापि वा व्रती अष्टोत्तरशतं दुलाबलिदानं समाचरेत्
वायनं च ततो दद्याद्दशपात्रे निधाय च बटकां चिंशति संख्यान्निर्मलान् नूतनपाचितान् आचार्यपूजयेत्सश्वाहत्स्त्रालंकारधेनुतः ऋत्विज
श्च तथा दद्यात्कुम्भं वस्त्रं सदक्षिणं विसृज्य च ततः पीठं आचार्याय निवेदयेत् भोजयेच्च ततो विभान् पायसान्नेन भक्तितः विप्राज्ञान् च
ततो गृह्यस्वयं भुजीत च धुमिः इति श्री० उपां० तोद्यापनं संपूर्णं अथ माघशुक्लपंचम्यां वसंतप्रवृत्तिः सामध्याह्न्यापिनी ग्राह्या
दिनद्वयेन दद्यात्सावव्यासौ वा पूर्वा मुहूर्तमात्रसत्वेऽपि पराग्राह्या तत्र विष्णोः पूजाकार्या माघे मासि सिते पक्षे पंचम्यां पूजयेद्भरिं पूर्वदि
हा प्रकृत्या वसंतादौ तथैव च तैलाभ्यंगं ततः कृत्वा भूषणानि च धारयेत् नित्यं नैमित्तिकं कृत्वा गुलालेन च र्चयेद्भरिं गंधपुष्पैश्च पूषेभ्यो
वेद्यैः पूजयेत्सदा नारी नरो वाराजेंद्रसंतर्प्य पितृदेवताः स्रष्टुं दनसमायुक्तान् ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः इति हेमाद्रौ वसंतपंचमीविधिः ॥ ७॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ षष्ठीव्रतानि ॥ तत्र भाद्रशुक्लपञ्चम्यां ललिताव्रतं ॥ सामध्याह्न्यापिनी ग्राह्या ॥ तन्व्यासावव्यासौ-
वापूर्वा जागरप्रधानत्वात् ॥ कृष्णलवाच ॥ भद्रे भाद्रपदे मासि शुक्लपञ्चम्यां सुसंयुता ॥ नारी स्नात्वा मभाते तु शुक्लमाल्यां वराशुचिः
सुवेषाभरणोपेता भूत्वा संगृह्य बालुकां ॥ आनीय वंशपात्रे तु पंचपिंडां कृत्तिं शभां ॥ ध्यात्वा तु ललितां देवीं तपोवननिवासिनीं ॥
पंकजं करवीरं च नेपालिं मालतीं तथा ॥ नीलोत्पलं केतकं च संगृह्य नगरं तथा ॥ एकैकाष्टशतं ग्राह्यं मष्टाविंशतिरेव च ॥ अक्षताः
कलिका ग्राह्या स्नाभिर्देवी समर्चयेत् ॥ प्रार्थयेद्दयतो भूत्वा देवीं तागिरिशप्रियां ॥ गंगाहारे कुशावर्ते बिल्वके नीलपर्वते ॥ स्नात्वा क
नकले तीर्थे हरं लब्धवतीं पतिम् ॥ ललिते ललिते देवि सौख्यसौभाग्यदायिनि ॥ अनंतदेहि सौभाग्यं पुत्रपौत्रप्रवर्धनम् ॥ मंत्रेणाने
नकुसुमैश्च पंकैर्बकुलैः शभैः ॥ एवमभ्यर्च्य विधिनानैवेद्यं पुरतो न्यसेत् ॥ त्रपुसेरपि कृष्णार्द्धे नारिकेरैः सुदाडिमैः ॥ बीजपूरैः स
तुंडीरैः कारवेल्लैः सचिपिदैः ॥ फलैस्तत्कालसंभूतैः कृत्वा शोभां तदग्रतः ॥ विरूढैर्धान्यसंभूतैर्दीपिकाभिः समंततः ॥ सार्धैः सगु
णकैर्धूपैः सौहारीकरंजकैः ॥ घृतपक्वैः कर्णवेष्टैर्मोदकैः रूपमोदकैः ॥ बहुप्रकारैर्नैवेद्यैश्च विभक्तवसारतः ॥ एवमभ्यर्च्य विधिवत्
रात्रौ जागरणं त्वत्वां गीतवाद्ययुतैर्नृत्यैः प्रेक्षणीये रनेकधा ॥ सखीभिः सहिता सा धीतारां विप्रशमनयेत् ॥ न च संमीलयेन्नेत्रे
नारीयाम चतुष्टयं ॥ दुर्भगा दुःखिता वंध्या नेत्रसंमीलनाद्भवेत् ॥ एव जागरणं कृत्वा सप्तम्यां सरितं प्रति ॥ स्नात्वा वस्त्रं परीधाय
धार्य सौभाग्यं कुंकुमं ॥ गंधपुष्पादिधूपैश्च गीतवाद्यपुरःसरं ॥ तच्च दद्याद्दिजेन्द्राय नैवेद्यादिसुभद्रके ॥ ततो गृहं समागत्य ह

त्वावेश्वानरं क्रमात् ॥ देवान् पितृन् ब्राह्मणांश्च पूजयित्वा सवासिनीः ॥ कन्यकाश्चैव संभोज्यादीनां नाथांश्च भोजयेत् ॥ भक्ष्यं भो-
ज्यैर्बहुविधैर्देवादानानि भूरिशः ॥ ललिता मेस्तु सती ता इत्युक्त्वा तु विसर्जयेत् ॥ यः कश्चिदाचरेत्तद्रूपं सो भाग्यदं परं ॥ पश्चात्तु
ललिता संज्ञं सर्वपापनिवहणं ॥ नरो वायु दिवा नागी तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ यत्तु लभ्यं ब्रूते श्रान्ते दाने वा नृपसत्तम ॥ तपोभिर्निय-
मे वा पितृदेतेन हिलभ्यते ॥ इहैवात्तुलासं पत्नी भाग्यमनुभूय च ॥ कृत्वा मूर्ध्नि पदपार्थसपत्नीनां यशस्विनी ॥ मृता शिवपुरा-
ण्यदेवैरस्तरपन्नगैः ॥ श्रामोति दर्शनं देव्या तया तु सह मोदते ॥ पुण्यशेषादिहा गत्य पुण्यसौख्ये कभाजनं ॥ भर्ता सह युतानां रीसी
ते दधियव लुभा ॥ इदं यः शृणुयात्पार्थ पठेद्दामाधुसंसदि ॥ सोऽपि पापविनिर्मुक्तः शक्यो लोके महीयते ॥ पश्चाज्जलांतरगतां वरवंश-
पात्रे संगृह्य पूजाधितया सिकतां क्रमेण ॥ नक्तं च जागरमनुव्रतवेषशीलाकुर्यात्सोऽत्रिभुवने ललिते भवानी ॥ ॥ इति हेमाद्रो-
ललिता षष्ठीव्रतं ॥ ॥ इदं गुर्जरदेशे प्रसिद्धं ॥ अत्रैव भाद्रपद कृष्णपक्ष्यां कपिला षष्ठीव्रतं ॥ तत्र योगविशेषेण पूर्वस्यां वा कार्यं ॥
ते च योगापुराणसमुच्चये दर्शिताः ॥ भाद्रमास्यसिते पक्षे भानो चैव करे स्थितं ॥ पाते कुजे च रोहिण्यां सा षष्ठी कपिला स्मृता ॥ संयोगे
तु चतुर्णां च निर्दिष्टा परमेष्ठिना ॥ अथ कथा ॥ हेमाद्रौ स्कांदे ॥ ॥ चित्रांग उवाच ॥ रूपसंपदमारोग्यं सततिं चातिपुष्कला ॥ प्राप्नुवं-
ति नरा येन नियतं तदहं स्वमे ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ साधुसाधुत्वया प्राज्ञयत्पृष्टोऽहं शचिव्रतं ॥ तत्सर्वं कथयिष्यामि ततः श्रेयोभा-
विष्यति ॥ शृणु पार्थ प्रवक्ष्यामि स्वर्गमोक्षप्रदं नृणां ॥ यच्च गुप्तं पुरा देवान् ब्रह्मरुद्रैर्देवैः ॥ अस्मराणां च सर्वेषां राक्षसानां तथैव च ॥

शंकरेण पुरा चैतत्पुनराय निवेदितं ॥ षण्मुखेन समारब्धं तं महापातकनाशनं तदस्यैव ब्रह्महा गोघ्नः स्मरापोरुतत्यगः आगारदाही
गरदः सर्वपापरोपि वा सुच्यते सर्वपापेभ्यः स्वर्गलोकं च गच्छति यच्च पुण्यं पवित्रं च नृणामद्भुतमंगलं उपकाराय लोकानां तथा
तव नृपोत्तम शृणु भूपमहापुण्यं षष्ठीमाहात्म्यमुत्तमं भाद्रमास्यसिते पक्षे षष्ठीभौमेन संयुता व्यतीपाते नरोहिण्या सा षष्ठी कपि-
ला स्मृता आश्विनस्यासिते पक्षे महापुण्यप्रवर्धिनी षष्ठी संवत्सरस्यांते सा पुनस्तेन संयुता चैत्रवैशाखयोर्मध्ये सितपक्षे शक्रभो-
दये वैशाखे पितृराजेन्द्रद्वारवत्यां परास्मृता तस्यां चैव द्रुतदत्तं च त्रिचिह्नं तिपादितं तस्य सर्वस्य पुण्यस्य संख्यावक्तुं न शक्यते
यस्मिन्काले भवेदेतैर्गुणैः षष्ठीयुता तदा पंचम्यामेकभक्तं च कुर्यात्त्रिविचक्षणः षष्ठ्यां प्रातः समुत्थाय कृत्वा दौदंतधावनं जल-
पूर्णां जलं कृत्वा इमं मंत्रमुदीरयेत् निराहारोद्यदेवेश त्वद्रक्तस्त्वत्परायणः पूजयिष्याम्यहं भक्त्या शरणं भवभास्कर अर्घ्यं दत्त्वे-
तिसंकल्पं कृत्वा यत्नाच्छुचिस्मितः स्नानं कृत्वा प्रयत्नेन नद्यां तीर्थे द्वे द्वे तडागे दीर्घिकायां वा गृहे वा मितया तस्मान् देवदारुत-
थोशीरं कुंकुमैलामनःशिलं पद्मकंपत्रकं यष्टिमधुगव्येन पेषयेत् क्षीरेणालोडय कल्केन स्नानं कुर्यात्समंत्रकं ॥ आपस्त्वमसि देवे-
श ज्योतिषां पतिरेव च पापं शमय देवेश मनोवाक्कायकर्मजं पंचगव्यं कृतस्नानं पंचगव्ये स्तुमार्जयेत् आनयेन्मृत्तिकां शङ्खदां स्ना-
नार्थं वैप्रयत्नतः मृत्तिके ब्रह्मपूता सिकाशय पेनाभिमांविता पवित्रं कुरुमानित्यं सर्वपापात्समुद्धर मंत्रेणानेन वरुणं पूजयेद्भक्ति-
मान्नरः पाशाग्रहस्तवरुणसर्ववारीश्वरप्रभो अद्याहं पार्थया मित्वा पूजनार्थं सूरेश्वर आदित्यो भारिकरो भानूरविः सूर्यो दिवा-

ब-रा-
२

करः प्रभाकरोमितोवरोदेवः सर्वेश्वरो हरिः गोमयेनोपलिप्तायां भूषां वैकुंठेन तु मंडलं सर्वतोभद्रमालिखेदुक्षिमान्नरः तत्र म
ध्ये लिखेत्पद्मपत्रं सकर्णिकं पूर्वपत्रे न्यसेत्पूर्वमाग्नेयेतपनन्यसेत् स्वर्णरितसंयाम्येनेर्क्त्येचन्यसेद्विं आदित्यं वारुणे पत्रे वा
यव्ये च दिवाकरं सौम्ये प्रभाकरं तत्र सूर्यमीशानपत्रके तीव्ररश्मिधरं देवं ब्रह्माणं चैव विन्यसेत् आधाररूपिणं देवं मध्ये चैव वारुणं
न्यसेत् सहस्ररश्मिसूर्यं च सूक्ष्मस्थूलगुणान्वितं सर्वगं सर्वरूपं च मध्ये भास्करमेव च सप्ताश्वरथमारूढं पद्महस्तं दिवाकरं अक्षसूत्रं
धनुः पाणिं कुंडलैर्मुकुटेन च रत्नैर्नानाविधैर्युक्तं सौवर्णं तत्र कारयेत् शक्तिस्तुपलादूर्ध्वतर्ध्वकर्षतोपि वा सौवर्णं मरुणं कुर्याद्रज्जुं
चैव तथा विधां सप्ताश्वैर्भूषितं कृत्वा रथं तस्याग्रतः स्थितं अरुणं विनतापुत्रं गृहीताश्वमनूरुक् एव रूपं रथं कृत्वा पद्मस्योपरि विन्य-
सेत् तस्योपरि न्यसेद्देवं रक्तवस्त्रविभूषितं रक्तचंदनमाल्यादिमंडितं चातिशोभनं अग्रतः सारथिं कृत्वा पूजयेद्दरुणं शक्तिः रक्त
पुष्पैस्तु गंधैश्च तथा न्येषि शक्तिः विनता तनयो देवः कर्मसाक्षी तमोनुदः सप्ताश्वः सप्तरज्जुश्च अरुणो मे प्रसीदतु मंत्रेणानेन
संपूज्य सारथिं तदनंतरं देवस्य शंसनं कल्प्य प्रभूतादिकपंचकं प्रभूतविमलसारं माराध्य परमं शभं दीप्तादिशक्तिभिश्चैव ततो भातुं
प्रपूजयेत् दीप्तासूक्ष्मा तथा भद्रा विंविनी विमलानघा अमोघा वैद्यताचेति नवमा सर्वतोमुखी अपवित्रः पवित्रो वा सर्वविस्थांगतो
पि वा यः स्मरेद्भास्करं देवं स वाद्याभ्यंतरः शक्तिः शिरवायां भास्करं न्यस्य ललाटे सूर्यमेव च चक्षुर्मध्ये न्यसेद्भातुं मुखे तत्र रविं न्यसे-
त् कंठे न्यसेद्भातुं मंते पद्महस्तं हिहस्तयोः तिमिरक्षयकृद्देवं तनयो रेव विन्यसेत् जातवेदाभिधं नाभ्यां कट्यां भातुं तथा न्यसेत्

घ-
६

२

उग्ररूपं गुह्यदेशे तेजोरूपं हि जघयोः पादयोः सर्वरूपं तु सूक्ष्मस्थूलगुणान्वितं एवं यथोक्तं विन्यस्य पात्रं गृह्यततोर्चयेत् करवीरार्क
कुसुमैरक्तचंदनमिश्रितैः पुष्पैः स्रगंधैर्धूपैश्च कुंकुमैरुपशोभितं मार्तण्डं भातुमादित्यं भास्करं तपनं रविं हंसं दिवाकरं चैति पादयोर्मु-
कुटावधि पादौ जघे तथा जातु हयमूरु कटितथा नाभिं वक्षस्थलं शीर्षमेतेष्वंगेषु पूजयेत् आनयेदर्थ्य पात्रं च सौवर्णं रौप्यं ताम्रजं
अर्घ्याथं देवं तं पात्रमुदकेन प्रपूरयेत् पूजयेच्च अथ प्रागादिदेवतास्ताः समाहितः दिग्देवतास्ततः पूज्या गंधपुष्पाजुलेपनैः पा-
त्रे तोयं समादाय संपुष्पफलसंयुतम् जातु भ्यामवनीं गत्वा सूर्यागार्घ्यं निवेदयेत् वेदगर्भनमस्तु भ्यं देवगर्भनमोस्तुते अ-
व्यक्तमूर्तये तु भ्यं अर्घ्यं गृह्णन्मोस्तुते ब्रह्ममूर्तिधरायैव चतुर्वक्त्रसनातन सृष्टिस्थिति विनाशाय गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते का-
लात्मा सर्वभूतात्मा वेदात्मा सर्वतोमुखः जन्ममृत्युजराशोकसंसारभयनाशनः विष्णुरूपधरो देवः पीतवस्त्रश्चतुर्भुजः
प्रभवः सर्वलोकानामर्घ्यं गृह्णन्मोस्तुते दारिद्र्यव्यसनध्वंसी श्रीमान्पातु दिवाकरः स्वर्णस्फाटिको भातुः स्वर्णरिता दिवा-
मणिः हरिदश्वाशक्तमालिंश्च अर्घ्यं गृह्णन्मोस्तुते चतुर्भिर्मुनिभिः सम्यगष्टाभिः परिगीयते सामध्वनिस्तुतो यज्ञे अर्घ्यं गृह्णन्
मोस्तुते अर्घ्यं गंधं च पुष्पं च तथा धूपप्रदीपकं नैवेद्यं च यथाशक्त्या प्रार्थयेत्सूर्यदेवतां अग्निमीळेन मस्तुभ्यं नमस्ते जातवेद-
से इषे त्वेव नमस्तुभ्यं अग्ने चैव नमो नमः आत्मरूपि नमस्तुभ्यं विश्वमूर्ते नमो नमः त्वंधाता त्वंच वै विष्णुस्त्वंब्रह्मा त्वं हुताश-
नः मुक्तिकामो ह मिच्छामि प्रार्थयामि सूरेश्वर विश्वतश्चक्षरारव्यातः विश्वतश्चरणो नमः विश्वात्मा सर्वतो देवः

ब-रा-
३

प्रार्थयामि सरेश्वर इमं मंत्रं समुच्चार्य नमस्तुर्वीतभास्वरं सर्वं च सेति पाणिभ्यां तोयेन विमृजेन्मुखं हंसः शक्तिपदित्यर्चासूर्यस्यै-
वावलोकनं उदुत्यं चित्रमित्येतत्सूक्तं देवाग्रतो जपेत् पद्मकेसरकोणेषु फलकं चैव कारयेत् फलैः पुष्पैरक्षताभिर्भक्ष्यैर्नानाविधैर-
पि शय्यांतत्र च देवस्य शरीरे देशे प्रकल्पयेत् षट्धान्यं षड्सं चैव रोष्यं चैव महाप्रभुं पुरुषं खड्गहस्तं च कारयेच्चैव बुद्धिमान् वस्त्र-
युग्मेन रुं छाद्य लवणोपरिविन्द्य सेत् अनेनैव तु मंत्रेण स्नानमर्घ्यार्चनंततः नमस्ते क्रोधरूपाय खड्गहस्तजिघांसवे जिघांसं-
तं च तं दृष्ट्वा दुःसर्वदेवताः त्वया व्याप्तं मे रुष्टं चंडभास्वरसुप्रभ अतस्त्वां पूजयिष्यामि अर्घ्यं गृह्णामोस्तु ते क्षपयित्वा तु-
तारात्रिं गीतवादित्रनिस्वनेः ततस्त्वभ्युदिते सूर्ये होमं कुर्यात्स्वशक्तितः पूजयेत्तत्र शक्त्या च देवांश्च विधिवद्गुरुं होमोर्कस्य समि-
द्धिश्च घृतमिश्रैस्तिक्ष्णैस्तथा सिद्धान्तं च चरुद्रव्यं घृतं च जुहुयाद्विजः आकृष्यो नेति मंत्रेण शतमष्टोत्तरं क्रमात् होमो व्याहृतिभि-
र्वाद्यस्तिष्ठत्तदनंतरं कपिलां पूजयेद्देवीं सवत्सां पापनाशिनीं वस्त्रयुक्तां सघटान् च स्वर्णशृंगविभूषितां ताम्रपट्टीरौप्यरत्न-
कांस्यदोहनकांचितां मंत्रेणानेन तां दद्याद्ब्राह्मणायेति शक्तितः कपिले सर्वभूतानां पूजनीया सिरोहिणी सर्वतीर्थमयी यस्माद-
तः शान्तिप्रयच्छमे आचार्यस्य ततो भक्त्या सर्वपाणो विनिक्षिपेत् गोभूहिरण्यवासांसि व्रीहयोलवणंतिलाः एतत्सर्वं प्रदत्वा
च कपिलां प्रार्थयेत्ततः कपिले पुण्यकर्मसिनिः पापेषु पुण्यकर्मणि मामुत्थारय पापात्तु ददतो त्वक्षयं कुरु दिविवादित्रशब्दैश्च
सेव्यते कपिला सदा तथा विद्याधरा सिद्धा भूतनागा गणा गृहाः कपिलारोमसरख्यातास्तत्तद्देवाः प्रतिष्ठिताः पुष्पदंष्ट्रं प्रभुं च

ब-
६

३

ति नित्यमाकाशस्थिताः ब्रह्मणोत्पादितां देवीं अग्निकुंडात्सुप्रभा नमस्ते कपिले पुण्ये सर्वदेवनमस्तु ते जय नित्यं महासत्त्वे सर्वतीर्थी-
दिमंगले दातारं स्वजनोपेतं ब्रह्मलोकं नयाश्रमां ततः प्रदक्षिणां कृत्वा नत्वा ब्राह्मणपुंगवान् आशीर्वादं च देयुस्ते पुत्रपौत्रधनागमान्
आरोग्यं रूपसौभाग्यं सर्वदुःखविवर्जितः अन्ते गोलोकमासाद्य चिरायुः सुखभागं भवेत् यदा स्वर्गात्पचरति राजा भवति धार्मिकः सप्त
होपवतीं भुङ्क्ते सदारज्यमकटकं अहो व्रतमिदं पुण्यं सर्वदुःखविनाशनं अतः परं प्रवक्ष्यामि दानस्य फलमुत्तमं कपिलाख्यायदा षष्ठी-
जायते भुवि मानद व्रतं सर्वव्रतश्रेष्ठमिदमग्रं महाफलं चरिष्यति दातारं नूनमक्षय्यमव्ययं एवं देवगणाः सर्वभूतसंघामहर्षयः
आकाशस्थाः प्रवक्ष्यन्ति पुण्येस्मिन्दिवसागमे पात्रभूताय कृषये श्रोत्रियाय कुटुंबिने एवं यः कपिलां दद्याद्विधिदृष्टेन कर्मणा स या-
ति परमं स्थानं यावन्न च्यवते पुनः उद्यापनविधिं ब्रूहि भक्ताय ममतत्ततः कृत्वा उवाच पूर्वस्मिन्दिवसे कुर्यादेकभक्तं समाहितः शक्तौ
देशे समालिख्य सर्वतो भद्रमंडलं स्थापयेद्व्रणकुंभं च दनोदकपूरितं संवेष्ट्य वस्त्रयुग्मेन कंठदेशे सुशोभनं पंचरत्नसमायुक्तं दूर्वापुष्पा-
क्षतान्वितं रक्तवस्त्रयुगलं नत्वा पात्रेण संयुतं रथं रोक्मपलस्यैव चतु र्भुजैर्विचित्रितः सौवर्णोपलसंयुक्तां भूर्तिं सूर्यस्य कारयेत्
कुंभस्योपरि संस्थाप्य गंधपुष्पैस्तथार्चयेत् आदित्यं पूजयेद्देवं नाम भिस्त्वेर्यथोदितैः आदित्यं भास्वरं भास्वरं विंशत्यै दिवाकरं प्रभाकर-
नमस्तुभ्यं संसाराणां समुत्थर भक्तिमुक्तिप्रदो यस्मान् तस्माच्छान्तिप्रयच्छमे नमोनमस्तेवरदं कृकसामयजुषां पते नमोस्तु विश्वरूपाय
विश्वधात्रे नमोस्तु ते एवं संपूज्य विधिवद्देवदेवं दिवाकरं पूजयेत् कपिलां धेनुं वस्त्रमात्यात्तुलेपनैः दानमंत्रः दिव्यमूर्तिर्जगच्चक्ष-

ब्र. रा.
४

हृदिशास्त्रादिवाकरः कपिलासहितो देवो मम सुक्तिं प्रयच्छतु यस्मात्त्वं कपिले पुण्ये सर्वलोकस्य पावनी प्रवृत्ता सहस्रैर्येण मम सुक्ति
प्रदाभव इति हेमाद्रौ स्कांदे कपिलाषष्ठीव्रतोद्यापनं संपूर्णं अथ कार्तिके स्कंदषष्ठीव्रतं हेमाद्रौ भविष्ये श्रीकृष्ण उवाच
षष्ठ्यां फलाशनो राजन् विशेषात् कार्तिके चृप राज्यं युतो विशेषेण स्वराज्यं लभते चिरात् षष्ठीतिथिर्महाराज सर्वदा सर्वकामदा
उपोष्यासाप्रयत्नेन सर्वकालं जयार्थिना कार्तिके यस्य दयिता एषा षष्ठीमहातिथिः देवसेनाधिपत्यं हि प्रातमस्यां महात्मना अ
स्यां हि श्रीसमायुक्तो यस्मात्कंदो भवत्पुरा तस्मात्षष्ठ्यां न भुंजीत प्राशुयाद्गार्गवी सदा दत्वा र्घ्यं कार्तिके याच स्थित्वा वैदक्षिणा
मुखः दध्नाक्षतोदकैः पुष्पैर्मंत्रेणानेन सूत्रत सप्तर्षिदारजस्कंदसेनाधिप महाबल रुद्रो माग्निज षड्भुक् गंगागर्भनमोस्तुते
पीयतां देवसेनानीः संपादयतु हृद्गतं दत्वा विप्राय चामानं यच्चान्यदपि वर्तते पश्चाद्भुक्ते त्वसौ रात्र्यां भूमिं कृत्वा तु भाजनं एवं ष
ष्ठिव्रतस्थस्य उक्तं स्कंदे नयत्कलं तन्निबोध महा राज प्रोच्यमानं मया खिलं षष्ठ्यां फलाशनो यस्तु नक्ताहारो भविष्यति शकृ
यामथ कृष्णाय ब्रह्मचारी समाहितः तस्य सिद्धिर्धृतिं पुष्टिं राज्यमायुर्निरामय इह लोके परत्रापि दद्यात्कंदो न संशयः अशक्त
श्चोपवासे वै तेन नक्तं समाचरेत् तैलं षष्ठ्यां न भुंजीत न दिवा कुरु नंदन यस्तु षष्ठ्यां नरो नक्तं कुर्याद्रत सत्तम सर्वपापैर्विनिर्मुक्तो
गांगेयस्य प्रसादतः स्वर्गे च नियतं वा सो लभते नात्र संशयः इह चागत्य कालांते यथोक्तं फलभाग भवेत् देवानामपि वंद्यो सौराज्यरा
जो भविष्यति इति स्कंदषष्ठीव्रतं भविष्योक्तं संपूर्णं अथ मार्गशीर्षशुक्ले भाद्रपदे वा चंपा षष्ठीव्रतं हेमाद्रौ स्कांदे स्कंद उवाच

४

प्राप्तं राज्यं च राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठिरं कदाचिदायथोदहं दुर्वासा मुनिसत्तमः तं पप्रच्छ महातेजा धर्मसूनुः कृतांजलिः राज्य
लाभः कथं जातो मम विप्रतपोनिधे तद्व्रतं श्रोतुमिच्छामि कुरु च मुनिसत्तम दुर्वासा उवाच शृणु राजन् महाभाग व्रतानां सुतमं व्रतं
अस्तीह यच्चीर्णमात्रं सर्वकामांस्तु पूरयेत् सर्वपापक्षयं कुर्यादस्वंहितव्रतान्यपि षष्ठीभाद्रपददेशकृत्वा वैधृत्या च समन्विता विशा
रवाभौ मयोगेन सा चंपा इति विश्रुता देवास्तरमनुष्याणां दुर्लभा षष्ठिहायनेः कृते व्रतायापे चाशब्दायनी द्वापरे पुनः चत्वारिंशत्
लौत्रिंशत्थायनी दुर्लभा ततः आदौ कृत्युगे पूर्व्याचीर्णा विश्वकर्मणा तत्फला हिंश्च कर्तृत्वं प्राजापत्यमवाप्नुवान् पृथुना कार्तवीर्येण
भुवि नारायणेन च ईश्वरेण मया सार्धं इतरैरतलिप्सया यश्चैतद्दिधिवत्कुर्यात्सोत्यं तं फलमश्नुते युधिष्ठिर उवाच तद्दिधिं श्रो
तुमिच्छामि विस्तराद्ब्रूतं सुने केमंत्राः केचनियमाः सापि किंलक्षणा भवेत् दुर्वासा उवाच हि देवत्यर्क्षभौमेन वैधृतेन समन्विता
भाद्रे सासि सिते षष्ठीसा चंपेति निगद्यते पंचम्यां नियमं कुर्यादेकमुक्तं समाचरेत् चंपा षष्ठीव्रतं कुर्याद्यथोक्तं वचनादुरोः ततः प्र
भाते विमले दंतधावनपूर्वकं कृत्वा स्नानं शक्नुत्वा संकल्प्य च यथाविधि निराहारोद्यदेवेश लङ्कतस्त्वत्परायणः पूजयिष्याम्य
हं भक्त्या शरणं भवभास्कर संकल्पमंत्रः ततः स्नानं प्रकुर्वीत नद्यादौ विमले जले सुदमालभ्य मंत्रैश्च तिलैः शकृंश्च मंत्रवित् सा
वित्रं परमं त्वं हि परं धाम जले मम तत्तेजसा परिभृष्टं पापयातु सहस्रधा प्रार्थना आद्यस्त्वमसि देवेश ज्योतिषां पतिरेव च पापं
नाशय मे देव वाङ्मनः कर्मभिः कृतं स्नानमंत्रः ततः संतर्पयेद्देवान् षष्ठीं नित्यं गणानपि ततश्चेत्यगृहं मौनीपाखंडाला पवर्जितः

ब्र-रा.

५

स्थापयेद्व्रणकुंभं पंचरत्नसमन्वितं कुंकुमेन लिखेत्सद्वादशारसं कर्णिकं तस्योपरि-
न्यसेत्सूर्यसौवर्णसरथारुणं शक्त्या वा वित्तसारेण वित्तशक्त्यविवर्जितः तमर्चयेद्गंधपुष्पैर्विधिमंत्रपुरःसरं पंचासृतेन स्तुप-
नं कुर्यादिकं स्य संयुतः ततस्तु गंधतोयेन परां पूजां समाभ्यर्चयेत् गंधैर्नानाविधैर्दिव्यैः कर्पूरागरुकुंकुमैः फलैर्नानाविधैर्दिव्यैः कुसुमै-
श्च सुगंधिभिः मंडपं कारयेत्तत्र पुष्पमालाविभूषितं यथाशोभं प्रकुर्वीत अधश्चोपरि सर्वतः ततः संपूजयेद्देवं भास्करं कमलाप-
रि मध्ये दलेषु पूर्वादितपनाय संपूजयेत् आदित्याय० भास्कराय० भानवे० अर्यम्णे० विश्वचक्राय० अंशुमतेन० सहस्रांशवेन०
रवगाय० सराद्याय० सूर्याय० द्वादशात्मने० प्रभाकराय० १२ जन्मान्तरसहस्रेषु दुष्कृतं यन्मया कृतं तत्सर्वं नाशमाया तु त्व-
त्प्रसादिवाकर ततो रथपूजा ततः संपूजयेद्देवं मन्त्रुतंतद्रथे स्थितं अष्टाक्षरेण मंत्रेण गंधपुष्पादिभिः क्रमात् मंत्रः ॐ
घृणिः सूर्य आदित्यः इति मंत्रः कालात्मा सर्वभूतात्मा वेदात्मा विश्वतोमुखः जन्ममृत्युजरारोगसंसारभयनाशन उदये अ-
र्घ्यमंत्रः ततः संपूजयेत्कुंभां सवत्सांगां पयस्विनीं सवस्त्रघंताभरणं कांस्यपात्रे च दोहिनीं ब्रह्मणोसादिते देवि सर्वपापवि-
नाशिनि संसारार्णवमग्नमांगोमातस्मातुमर्हसि स्वरूपा बहुरूपाश्च मातरो लोका मातरः गावो मासु पसर्पे तु सरितः सागरं य-
था यालक्ष्मीः सर्वदेवानां याचदेवेषु संस्थिता धेनु रूपेण सा देवी मम पापं व्यपोह तु तिलहोम ततः कुर्यात्सावित्र्याष्टोत्तरं शतं त-
तस्तां कल्पयेद्ध्येनुं सद्यो मे प्रीयतामिति आचार्याय ततो दद्यादादित्यं सरथारुणं सकुंभरक्तवस्त्रैश्च सर्वोपस्करसंयुतं मनोभिल-

ब.

६

५

षितावाप्तिकरो तु मम भास्करः दानमंत्रः गृह्णामि भास्कररवे भवंतो विश्वतोमुखं मनोभिलषितावाप्तिमुभयोः कर्तुमर्हसि प्रतिग्रहण-
मंत्रः सर्वतीर्थमयी धेनुं सर्वयज्ञमयीं शक्तां सर्वदानमयीं देवीं ब्राह्मणाय ददाम्यहम् गोदानम् गृह्णामि स्वरभीदेवीं सर्वयज्ञमयीं श-
क्तां उभौ पुनीहिवरदे उभयोस्तारकाभव ततस्तु भोजयेद्दिभान् द्वादशैव स्वशक्तिः दद्याच्च दक्षिणां तैभ्यः प्रणिपत्य विसर्जयेत् अथैकल्यं
वेत्तस्य शांतिमायुर्हि ज्योत्तम अभिनंद्य तमाशीर्भिस्ते सर्वे अभिनंदिताः ततस्तु स्वयमश्रीयाद्भिजानामवशिष्टं सहपुत्रैः कलत्रैश्च अ-
न्यैर्बहुजनैर्दत्तः एवं यः कुरुते राजन्सौत्यंतपुण्यमश्नुते प्रभूणां च विधिः प्रोक्तः सर्वेषां हृदि गोचरः सर्वैश्च न दूतकार्यं स्वशक्त्या दुः-
खभीरुभिः प्रभुः प्रथमकल्पस्य योऽनुकल्पेन वर्तते विफलं तत्तु तस्य स्यादनुशस्त्वनुकल्पिकः अथ निर्धनस्य विधिः पंचम्यां नियमं कुर्या-
दार्च्यं वचनाद्वती पश्यां स्नानं प्रकुर्वीत संतर्प्य पितृदेवताः अभ्येत्य स्वगृहं मौनी सूर्यमनसि चिंतयेत् स्थापयेद्व्रणकुंभं मृत्पात्रं च त-
थोपरि तस्योपरि न्यसेत्सूर्यं फलैकेन विनिर्मितं सौवर्णं भक्तिसंयुक्तं रथं सारथिना युतं तमर्चयेज्जगन्नाथं गृहीत्वा ज्ञां गुरोः स्व-
यं षडक्षरेण मंत्रेण गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॐ नमः सूर्याय इति मंत्रः संपूज्य विधिवद्देवं फलपुष्पादिकं च यत् सूर्यं निवेदयेत्सर्वसूर्यो-
मे प्रीयतामिति ततः प्रभाते विमले गत्वा गुरुगृहं प्रति सर्वोपकरणैः सूर्यमाचार्याय निवेदयेत् धान्यं पुष्पं फलं वस्त्रं रत्नं धेनुं दिकं च य-
त् गवां चोदिसहस्रं तु कुरुक्षेत्रे कर्मवीणि चंगादानस्य राजेन्द्र कल्याणार्हं तिषोडशीं सर्वतीर्थमदानानि तथा न्यायपिषोडशं च यथा तुलितं पा-
थं चंपकात्तिरिच्यते इति श्रीस्कंदपुराणे चंपाप्रश्नोत्तरं संपूर्णं अथ मार्गशीर्षशुक्लपक्षी मार्गे मासि शक्रपक्षे षष्ठीवैधिति संयु-

ब्र-रा-
६

ता रविवारेण संयुक्तासाचंपा इति कीर्तिता इति महाविष्णुसंहितायां मार्गशीर्षे मले पक्षे षष्ठ्यां चारं शतमालिनः शततारागते चंद्रोत्ति-
गंस्यादृष्टिगोचरं इति इयं योगविशेषेण पूर्वायोगाभावे पराग्राह्या इति च पाषष्ठी अथ सप्तमीव्रतानि तत्र वैशाखशुक्लसप्त-
म्यांगंगोत्पत्तिः तत्र पूजा चोक्ता पृथिवी चंद्रोदये ब्राह्मे वैशाखशुक्लसप्तम्यां जङ्गुना जान्हवीस्वयं क्रोधासीत्वा पुनस्त्यक्ता कर्णरं-
धात्तु दक्षिणात् तां तत्र पूजयेद्देवीं गंगामग्नमेरुवत् इति हरिवंशे पुण्यकव्रतांते अब्ध्यातस्नानमभिधाय गंगाया व्रतकथामहा-
यशस्वरी उक्ता प्रत्युषे च सदा स्नानं कार्यं मंदाकिनीजले अन्यत्र वा जले स्नानं शुकूपक्षे हरिप्रिये एतद्गंगाव्रतं नाम सर्वकामप्रदं श-
भं सप्तसप्तचसप्तम्यकुलानि हरिवल्लभे स्त्रीतारयति धर्मज्ञे गंगाव्रतकचारिणी देयः कुंभः सहस्रं तु गंगाया व्रतकेशभे तारणं सि-
द्धिदं चैव तद्भूतं सर्वकामिकं वैशाखशुक्लपक्षे तु सप्तम्यां पूजयेद्धारिं गंगायां विधिवत् स्नात्वा भोजयेद्ब्राह्मणान्दश पूजयेत्क्षत्रवस्त्रैश्च-
पुष्पैश्च कुचंदनैः शभैः पूजकः सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः इयं च शिष्टाचारात् मध्याह्नव्यापिनीयाद्या दिनद्वयेन व्याप्तौ एक-
देशव्याप्तौ वा पूर्वाह्नमवाक्यात् इति गंगासप्तमीव्रतं अथ शुकूदिश्रावणकृष्णसप्तम्यां शीतलाव्रतं तच्च मध्याह्नव्यापिन्यां कार्यं
तच्च माधवीये हारीतः पूजाव्रतेषु सर्वेषु मध्याह्नव्यापिनीतिथिरिति अथ व्रतविधिः मासपक्षाद्यह्निरव्ययमइह जन्मनि जन्मान-
रे च अवैधव्यप्राप्तये अरवदितमर्तुसंयोगपुत्रपौत्रादि धनधान्यप्राप्तये शीतलाव्रतं करिष्ये तथा च यथा मालितोपचारैः शीतलां पूज-
यिष्ये तत्र अष्टदलपीठे अन्नं कलशं संस्थाप्य तदुपरि सौवर्ण्यं शीतलां पूजयेत् अथ ध्यानं स्कांदे वंदे हं शीतलां देवीं रासभस्थां दिगं-

प-
६

६

वरां मार्जनीकलशोपेतां शूर्पलंकृतमस्तकां कुंभे संस्थापयेद्देवीं पूजयेन्नाममंत्रतः शीतले दहमे पापं पुत्रसौख्यफलप्रदे धनधान्यप्र-
दे देवि पूजां गृह्णामोस्तुते इति ध्यानं आवाहनं आसनं पाद्यं विधाय शीतलाकारि अवैधव्यस्तप्रदे श्रावणस्य सिते पक्षे अर्घ्यं-
गृह्णामोस्तुते अर्घ्यं नाममंत्रेण पूजनीया आचमनं स्नानं वस्त्रं उपवस्त्रं विलेपनं अलंकारं पुष्पाणि धूपं दीपं शीतले दं च प-
क्वान्दध्यादनयुतं शुभं नैवेद्यं गृह्यतां देवि ह्यनमि श्रवस्संदरि गोशोणां भोजयेत्सप्तपूजनीयाः प्रयत्नतः नैवेद्यं करोद्दत्तं फ-
लं तांबूलं दक्षिणां नीराजनं पुष्पांजलिं प्रदक्षिणां नमस्कारं व्रतसूर्यफलवाप्तये ब्राह्मणाय वायनं तत्र मंत्रः दध्यन्नद-
क्षिणायुक्तं वाणकं फलसंयुतं शीतले प्रीतये तु भ्यं ब्राह्मणाय ददाम्यहम् इति पूजनं अथ कथा हेमाद्रौ भविष्ये कृष्ण-
उवाच प्रसिद्धं श्रूयतां रम्यं नगरं हस्तनापुरं इन्द्रास्नश्च राजा भूतृपतिर्लोकपालकः धर्मशीलाभिधाचासीत्तस्य भार्या य-
शस्विनी क्रियाकांडेरता सा धीदानशीलाभियंवदा बभूव प्रथमः पुत्रो महाधर्मेति नामतः नंदते पितृवात्सल्यात्काले न्यस्मि-
न्नतोजनत् द्वितीया च तथा पुत्री तस्य जाता गुणोत्तमा पुत्री लक्षणसंपन्ना शतभकारीति नामतः वटधेसा पितुर्गृहे सर्वांगगु-
णसंदरी भान्सारूपेण सा बाला सर्वासांच गुणाधिका सामुद्रिकगुणोपेता पद्महस्ताभियंवदा कौंडिण्यनगरे राजा सुमित्रो ना-
म नामतः तत्पुत्रो गुणवान्नाम शतभकार्याः पतिर्बभौ वरोदेहेन मानेन लक्ष्मीवान् रूपवान् गुणैः गुणवान् शतभकारिण्याः पा-
णिजग्राहधर्मवित् गृहीत्वा पारिवर्हाणि गतो सौनगरं प्रति पुनः समागतो राजा गुणवान् हस्तनापुरं आजगाम परिजनैस्तत्पु-

न्यायनोत्सुकः प्रणम्यचपितुः पादौत्वरितं चारुहासिनी आज्ञादेहिमहाराजश्वशरस्यगृहं प्रति हृदयं चपितुर्जात्वा मा-
तुस्त्वशभकारिणि रथमारुह्य हेस्वाभिन्त्यास्यामिस्वपुरं प्रति ततः पितातुतस्याथ दंपत्योः शुभहेतवे पुत्रित्वं स स्थिराभू-
त्वा वारैकं चक्षुमस्वमे शीतलासप्तमीनामव्रतं चरुशुभप्रदं कन्योवाच तात तत्र रिज्ञातं यदुक्तं पद्मयोनिना पतिव्रतासमो
धर्मो नास्तीह भवनत्रये ततस्तां कारयामास शीतलाव्रतमुत्तमम् सौभाग्यारोग्यजनकं अवैधव्यकरणं पुत्री च प्रेषया-
मास ब्राह्मणो वेदपारगः व्रतोपकरणं सर्वगृह्यपूजां सरोवरे मार्गे पद्मानि संगृह्य व्रतोपकरणं शुभा शीतला पूजने हे-
तोर्गत्वा साध्वी सरोवरं तत्राहृतया मोहात्तडागं विधिसाधनं बभ्रामसावने शून्यं स्मरन्ती शीतलाव्रतं अतिश्रान्ता ययौ मो-
हात्स्मरन्ती शीतला बहु ददर्श सा ततो नारी दृष्ट्वा रूपगुणान्वितां विप्रस्तुस्वपितो मार्गे दृष्टिहीनो मृतस्तदा शुभकार्यस्ततो वा-
क्यं दृष्ट्वा ऊचे यशस्विनी भविष्यति चिरं जीवी भर्ता ते राजकन्यके आगच्छ पूजनार्थाय दर्शयामि सरोवरं तथा सहगता सा
ध्वी तडागं विधिपूर्वकं पूजयामास शर्वाणी तोषयामास शीतलां पूजयित्वा च तां देवीं स्वपथं गंतुमुद्यता शीतलाया च रंग-
त्सहस्रख्या च प्रस्थिता ततो सा दृशेरण्ये ब्राह्मणं दृष्ट्वा सर्पकं भार्या तु तस्य निकटे ब्राह्मणस्य महात्मनः ब्राह्मणो निद्रया
स्ततः पूर्वकर्म प्रभावतः दृष्ट्वा मुजंग रूपेण कालरूपेण वै हतः विषैर्हतं पतिं दृष्ट्वा रुरोद ब्राह्मणी बहु राजपुत्री लब्धवरा-
शीतलायाः पतिव्रता वरसंगृह्य शालायां रुरोद करुणं बहु तयोस्तरुणदंपत्यो र्योग्यसौभाग्यदर्शनात् रुदन्ती करुणं

बालाशोचयामास तवरं यावन्न परलोकस्थं जनसंगत्य तत्कृते तावदनेन सह सा अचुगच्छा भिवन्दिना तिष्ठति क्षणं स-
भुगभिष्यामि हि पावकं अर्जयिष्ये दिवं दिव्यं अक्षय्यं भवनांतरे राजपुत्री वचः श्रुत्वा ब्राह्मण्याः करुणान्विता सस्मार शी-
तलं दिवी महावैधव्यभंजनां आगच्छ शीतला तत्र वरं दातुं शक्तिस्मिता शीतला उवाच वरं वरय वत्से त्वं किंदुःखं चारुहासि-
नि शीतलाव्रतजं पुण्यं देहित्वं ब्राह्मणीं शुभां तेन पुण्यप्रभावेन भर्ता स्यानिर्विषो भवेत् इति देव्या वचः श्रुत्वा अदद ब्राह्म-
णी ततः बुबोधाशक्ततो विमश्विरं स्तुतो यथा पुनः शीतलाया व्रते बुद्धिं ब्राह्मण्याश्चाभवत्तदा अकरोत्सा पितृपूजां भक्ति-
भावपुरःसरा तत्रांतरे राजपुत्र्या पतिरागाहनांतिकं सोपि दृष्टो यत्सर्पेण गच्छत्यग्रे ददर्श ह विललाप ततः साध्वी सख्या सह-
वनांतरे शीतला उवाच वत्से किमिदमित्युक्तं स्मरसी वरवर्णिनि शीतलाव्रतचारिण्या वैधव्यं नैव जाये स्वयमुत्थाय क-
ल्याणिपतिं स्रग्गृहे यथा बोधयाशक्तपतिं श्रीरुव्रतवैधव्यनाशनं इत्युक्ता बोधयामास भर्तारं सा पतिव्रता भर्तापि सुदितो
दृष्ट्वा स्वां प्रियां प्रीतिकर्मणि दृष्ट्वा तु महदाश्चर्यं तद्गामस्थानेनो जनाः सर्वे ते विस्मयं जग्मुर्ब्राह्मणी पतिरक्षणात् ब्राह्मणी ह-
र्षितां दृष्ट्वा प्रणिपत्य पतिव्रता देहिमातर्नमस्तेस्तु अवैधव्यं वियोगता अन्यापि शीतलायास्तु व्रतनारी करिष्यति अवैधव्यम-
दारिद्र्यमवियोगस्वभर्तृतः तथेत्यंतर्दधे देवी शीतला कामरूपिणी शीतलाया वरं लब्ध्वा जगामात्सीय वेश्मनि पद्मानि वा-
सप्रभु विश्ववंद्यसमर्हणासाधित विश्वमंगला प्रसादमासाद्य च शीतलायानित्योत्सवापार्वतिवद्भूव इति भविष्ये शीतलाव्र

तंसंपूर्णं अथभाद्रशुक्लसप्तम्यामुक्ताभरणव्रतं हेमाद्रौ भविष्ये सामध्याह्न्यापिनीयाद्या तद्याभाचव्याप्तौ परा मम इह ज-
नानि अरवंडसंततिपुत्रपौत्रवृद्धये मुक्ताभरणव्रते उमामहेश्वरपूजनं करिष्ये अथ पूजा देवदेवमहेशानपरमात्मन् जगद्गुरो
प्रतिपादितया सोमपूजया पूजयाम्यहं आवाहनं अनेकरत्नखचितं सौवर्णमणिसंयुतं सुक्ताचिंतमहादेवगृहाणास
नमुत्तमं आसनं पाद्यगृहाण देवेश सर्वविद्यापरायण ध्यानगम्यसतांशो सर्वेश्वर नमोस्तुते पाद्यं इदमर्घ्यमनर्घ्य-
त्वममराधीश शंकर किंकरीभूतया सोममया दत्तं गृहाण भोः अर्घ्यं गंगादिसर्वतीर्थेभ्यः समानीतं सुशीतलं जल-
माचमनीयार्थं गृहाण उमया सह आचमनीयं मध्याह्न्यशर्करामिश्रमधुना परिकल्पितं शंकरप्रीतये तुभ्यं मधुपर्कं निवेदितः मधुपर्कं पयोद-
धिद्युतं चैव शर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन स्नपनं प्रीयतां परमेश्वर पंचामृतस्नानं गंगाचयमुनाचैव गोदावरिसरस्वती नर्मदा सिंधुका-
वेरी स्नानार्थं प्रतिगृह्यतां शृङ्गोदकस्नान स्नानादूर्ध्वं महादेव प्रीत्या पापप्रणाशन वस्त्रशुभ्रमया देवगृह्यतां कांतया-
सह वस्त्रं उपवीतं सोत्तरीयं नानाभूषणभूषितं गृहाण सोमविमलं मया दत्तं भिदं शभं उपवीतं मलयाचलसंभूतं घन-
सारं सुगंधियुक्तं चंदनं पंचवदनं गृहाण वनितासह चंदनं जातीचंपकपुन्नागबकुलैः पारिजातकैः शतपत्रैश्च कल्हा-
रैरर्चयेह मुमापतिं पुष्पाणि त्रैलोक्यपावनं तेद्य परमात्मन् जगद्गुरो चंदनागरुकर्पूरंधूपं दास्यामि शंकर धूपं शृभ-
वर्तियुतं सर्पिलोडितं वह्निनायुतं दीपमेकमनेकार्कं प्रतिमंकलयत्विमं दीपं पयसा पूषकसरंदुग्धान्नसगुडोदनं दिव्यान्नं

षड्सोपेतं सधारससमन्वितं समर्पयामि देवेश किंकरीशंकराय ते नैवेद्यं पुनराचमनं शृङ्गोदकं सोमांबुना मुना सुरवशदिकरं पू-
गं कृपया त्वं गृहाण भोः आचमनीयं कस्तूरिकासमायुक्तं मलयाचलसंभवं गृहाण चंदनं सोमकरो हर्तनं शंकर करो हर्तनं ना-
रिकेरफलं जंबूफलं नारिंगं मुत्तमं कूष्माण्डं पुरतो भक्त्या कल्पितं प्रतिगृह्यतां फलं पूगीफलमिति तांबूलं हिरण्यगर्भेति दक्षिणा
नीराजनं पुष्पांजलिं प्रदक्षिणां नमस्कारं महादेव महाराज प्रीत्या पापप्रणाशन अस्माकं कुर्वतां पूजां भवता साधुयोजितं
ज्ञानतो ज्ञानतो वापि भवतो विहिता च या संपूर्णा सा तु विश्वेश विमला त्वत्प्रसादतः इति प्रार्थना देवदेव जगन्नाथ सर्वसौभाग्य-
दायक गृहीयां दोरकरूपं पुत्रपौत्रप्रवर्धनं दोरकग्रहणं सप्तसामोपगीतं तांधारया भिजगद्गुरो सूत्रग्रंथि स्थितं नित्यं धारया-
मि स्थिरो भव इति दोरकबंधनं हरपापानि सर्वाणि तुष्टिं कुरु दयानिधे प्रसन्नः सन्तु माकांत दीर्घायुः पुत्रदो भव इति जीर्णदोर-
कोत्तारणं अथ वायनं मंडकान्सफलांस्तुक्तां सघृतान् दक्षिणायुतान् एकादशशतं कृत्वा ब्राह्मणाय कुटुंबिने वेदशास्त्रप्रवी-
णाय दद्यात् सोमस्य तुष्टये शंकरः प्रतिगृह्णाति शंकरो वेददाति च शंकरस्तारको भाभ्यां शंकराय नमो नमः इति वायनं एवंचा पू-
जनं कुर्यात् सोमस्य सारवदस्य च सर्वांका मानवाप्नोति पुत्रपौत्रैश्च मोदते प्रार्थना इति पूजा अथ कथा श्रीकृष्ण उवाच मु-
नीन्द्रो मशो नाम मथुरायां गतः पुरा सोर्चितो वसुदेवेन देवक्या च युधिष्ठिर उपविष्टः कथाः पुण्याः कथयित्वा मनोरमाः ततः
कथयितुं भूयः कथामेतां प्रचक्रमे कंसेन ते हताः पुत्राः जाता जाताः पुनः पुनः मृतवत्सा देवकित्वं पुत्रदुरवेन दुःखिताः यथाचंद्र-

ब.रा.
९

सुरवीदीनाबभूवनहुषधिया पश्चाच्चीर्णव्रताचैवबभूवुतत्रवत्सकाः त्वमपिदेवकीनाथमविष्यसिनसंशयः लोमशउवाच अयो-
ध्यायांपुराराजानहुषेनामविश्रुतः तस्यरूपसंपन्नादेवीचंद्रसुरवीप्रिया तथातस्यैवगरेविष्णुगुप्तोभवद्भिजः आसीद्गुणव-
तीतस्यपत्नीभद्रसुरवीतथा तयोरासीदतिप्रीतिः स्पृहणीयापरस्परं अथतेदेअपिसरव्योस्तानार्थशरयूजले प्राप्तेप्राप्ताश्चत-
त्रैवबहोवैनगरांगनाः तास्तात्वामंडलचक्रस्तन्मध्येव्यक्तरूपिणं लेपयित्वाशिवंशांतंउमयासहशंकरं गंधपुष्पाक्षतैर्भक्त्या-
पूजयित्वायथाविधि प्रणम्यगंतुकामास्ताःपप्रच्छुस्तावुमे स्त्रियौ तारुचुः अस्माभिः शंकरोदेवोपार्वत्यासहपूजितः बध्वा-
सूत्रमयंतंतुंशिवस्यात्मानिवेदितः धारणीयमिदतावद्यावत्प्राणविधारणं तासांतद्वचनंश्रुत्वासरव्योतेचापिदेवकिं कृत्वाच-
समयंतत्रबध्वादोभ्यांस्तदोरकं ततस्ताश्चगृहंजमुःस्वसरवीभिःसमावृताः कालेनमहतातस्यास्तद्वृत्तंविस्मृतंशतं चंद्रमुरव्याः
प्रमत्तायाविस्मृतःसतुदोरकः भद्रमुरव्यास्तथाभदेविस्मृतंसर्वमेवतत् मृताकैश्चिदहोरात्रैःसाबभूवपूर्वगमी भद्रारव्याकुक्कु-
टीजाताव्रतभंगाच्छुभानने संप्रयभूयःसमयंमाकृवतंचक्रतुःसदा कालेनपंचतांभाप्ते सरवीभावात्सहेवते अदेवमातृकेदेशे
जातेगोकुलसंज्ञके भद्रारव्याब्राह्मणीजातायासीच्चंद्रसुरवीपुरा नास्माभद्रमुरवीयासाभूषणानामसाभवत् अग्निमीळस्यसाद-
तापित्रातस्यपुरोधसः अतीवबलुभाचासीद्भूषणाभूषणप्रिया भूषिताभूषणवरैरूपेणालंकृतास्वयं तस्याबभूवुरष्टौचपुत्राःस-
र्वगुणान्विताः मातृवद्रूपसंपन्नाःपितृवद्धर्मशालिनः सरव्योतेतेनतद्वचजातेजातिस्मरेकिल पुनर्निरंतराप्रीतिस्तयोरासीद्यथा

स
७

९

पुरा कालेबहुतिथेजातेजाता संत्यक्तयौवना मध्येवयसिराजीसापुत्रमेकमजीजनत् ईश्वरीरोगिणंमूकंप्रज्ञाहीनंचविस्वरम्
तादृशोपिमहाभागेमृतोसौनववार्षिकः ततस्तांभूषणाद्रुंमीश्वरींपुत्रदुरितां सरवीभावादतिस्नेहात्पुत्रैःस्वैःपरिवारिता
अमुक्ताभरणाभद्रास्वरूपेणैवभूषिता साहिभद्राद्विजस्याभूद्रार्याभूषणनामिका पुराहितस्याःकालेनकुक्कुटीबहुपुत्रिणी
तादृक्षातादृशीभव्यांप्रजज्वालेश्वरीरुषा ततोर्गृहंप्रेषयित्वाब्राह्मणीतीव्रमत्सरां चिंतयामाससाशीघ्रंतस्याःपुत्रवधंप्रति
निश्चित्यचेतसाचूराघातयामासतत्कृताच् हताहताश्चतेपुत्राःपुनर्जिवंत्यनामयाः तदद्भुतरंदृष्ट्वासरवीमाहूयभूषणां
उपविश्यासनेश्रेष्ठेबहुमानपुरःसरं अष्टच्छद्विस्मयाविष्टाराजीसानृपवल्लभा ब्रूहितथ्यंमहाभागेकित्वयासकृतंकृतं दा-
नंव्रतंतपोवापिशश्रूषणमुपोषणं येनतेनिहताःपुत्राःपुनर्जीवंत्यनामयाः तथाहिबहुपुत्राचजीवद्ब्रह्माशुभानना अ-
मुक्ताभरणानित्यंभर्तुंश्रेतस्यवस्थिता अतीवशोभसेभदेविद्युदेवयथांबरे भूषणोवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिजन्मांतरवि-
चेष्टितं किंतद्विस्मृतंसर्वंअयोध्यायांकृतंहियत् आवाभ्यांव्रतवैकल्यंप्रमत्ताभ्यांव्रानने येनत्वंपूर्वगीजाताजाताहं
कुक्कुटीतथा तथापित्रतवैकल्यंत्वयाचापल्यतःकृतं मयातुसर्वभावेनचेतसाध्यायशंकरं तिर्यग्योन्यनुसारेणमनोवृत्त्या
द्यनुष्ठितं एतद्विकारणंभदेनान्यत्किंचित्करोम्यहं लोमशउवाच इत्याकर्ण्यवचस्मृत्वापूर्वजन्मविचेष्टितं ईश्वरीचतया
सार्धंपुनःसम्यक्चकारह व्रतस्यास्यप्रभावेणपुत्रपौत्रादिसंभवं शुक्लाचसौख्यमतुलंमृताशिवपुरंगता तस्मात्वमपिक-

ल्याणिब्रतमेतत्समाचर आरब्धेस्मिन्ब्रतेदिव्येजीवत्सुत्राभविष्यसि देवक्युवाच ब्रह्मन्नाख्याहिमेसम्यक्ब्रतमेतत्सरव
प्रदं संतानवृद्धिकरणंशिवलोकस्थितिप्रदं लोमशाउवाच भद्रेभाद्रपदेमासिसप्तम्यासलिलाशये स्नात्वाशिवमंडलके
लेखयित्वासहांबिकं तत्रसंपूज्यसमयंकुर्याद्द्व्याकरेशुणं यावज्जीवमयात्मातुशिवस्यविनिवेदितः इत्येवसमयंकृत्वा
ततःप्रभृतिदोरकं सौवर्णंराजतंवापिसूत्रंवाधारयेत्करे मंडकान्वेष्टितान्दद्यान्मासेपक्षेयवाब्दके स्वयंतांश्चैवभुंजीतब्रत
भंगभयाच्छुभे प्रतिमासंतुसप्तम्यांशकूपक्षेविशेषतः कुर्यादेवंब्रतंभद्रवर्षातेपितुदेवकी कारितासुद्रिकाशैवीहैमीरू-
प्यास्वशक्तितः तामपात्रोपरिस्थाप्यब्राह्मणायनिवेदयेत् आचार्यायविशेषेणसर्वर्णस्यांगुलीयकं पुष्पंकुसुमसंयुक्तं-
तांबूलंजनसूत्रकैः सहार्थेतृतीया एवंब्रतंकारयित्वातुब्रतंसंततिवर्धनं सर्वपापविनिर्मुक्तंमुक्तासौरव्यमनामयं संतानंव
र्धयित्वाचशिवलोकेमहीयते एतत्तेसर्वमारव्यानमारव्यातंब्रतमुत्तमं कुरुदेवकियत्नेनजीवत्सुत्राभविष्यसि कृष्णउवा-
च इत्युक्तातुमुनिश्चेष्टस्तत्रैवांतरधीयत चकारसर्वयत्नेनतदुक्तंतेनधीमता ब्रतस्यास्यप्रभावेणदेवकीमामजीजनत
तस्मात्सार्थनरैः कार्येस्त्रीभिः कार्येविशेषतः ब्रतंपापप्रशमनंसरवसंततिवर्धनं एवंयःशृणुयाद्रक्त्यायश्चैतत्प्रतिपा
दयेत् ब्रतमारव्यानसहितंसोपिपापैःप्रमुच्यते आरव्यानकंब्रतमिदंस्तसौरव्यकामायास्त्रीकारिष्यतिशिवहृदयेनिधा
य दुःखंविहायबहुशोगतकल्मषौघासास्त्रीव्रताद्रवतिशोभनजीववत्सा इतिहेमाद्रौभविष्येमुक्ताभरणसप्तमीव्र

तंसंपूर्णे अथआश्विनशुक्लसप्तम्यांसरस्वतीपूजा उदयव्यापिनीयाद्या युगाद्यावर्षवृद्धिश्चसप्तमीपार्वतीप्रिया रवेरु-
दयमीक्षतेलतासुतिथियुग्मके प्रतापमार्तंडेभविष्योक्तेः वर्षवृद्धिर्जन्मतिथिः तत्रैवमूलनक्षत्रेपुस्तकस्थापनमुक्तं रुद्र-
यामले मूलक्षेत्रेसुधाधीशपूजनीयासरस्वती पूजयेत्सत्यहंयावत्श्रवणांतेविसर्जयेत् नाध्यापयेन्नचलिखेन्नाधीयी
तकदाचन पुस्तकेस्थापितेदेवीविद्याकामोद्दिजोत्तमः अहंभद्राचभद्राहंनावयोरंतरंक्वचित् सर्वसिद्धिंप्रदास्यामिभद्रा-
यांत्यर्चितास्त्यहम् आश्विनस्यसितेपक्षेमेधानामसरस्वती मूलेनावाहयेद्देवीश्रवणेनविसर्जयेत् इतिसरस्वतीपू-
जनं अथरथसप्तमीव्रतं अस्यांस्नानविधिः तच्चअरुणोदयव्यापिन्यांकार्यं तदुक्तंमदनरत्नेस्मृतिसंग्रहे सूर्यग्रह
णतुल्यासारकूमाघस्यसप्तमी अरुणोदयवेलायांस्नानंतत्रमहाफलं माघेमासिसितेपक्षेसप्तमीकोटिपुण्यदा कु
र्यात्स्नानार्घ्यदानाभ्यामायुरारोग्यसंपदः दिनद्वयेअरुणोदयव्यापित्वेपूर्वैव सौवर्णंराजतेताम्रेभक्त्यालांबुमयेतथा
तैलेनवर्तिर्दातव्यामहापात्रेतुरंजिता समाहितमनाभूत्वादीपंशिरसिधारयेत् भास्करहृदयेध्यात्वाइमंमंत्रमुदीरयेत्
नमस्तेरुद्ररूपायरसानांपतयेनमः अरुणारुणनमस्तेस्तुहरिदश्वनमोस्तुते जलोपरिदीपांस्तीर्त्वासंतर्प्यपितुदेवता-
लोलार्करथसप्तम्यांस्नात्वागंगादिसंगमे सप्तजन्मकृतैःपापैर्मुक्तिर्भवतितत्क्षणात् इतिगर्गः षष्ठीसप्तमियोगेवारथा
रूढांशुमालिनः योगोयंपद्मकोनामसहस्रार्कग्रहैःसमः एतच्चस्नानतिथ्यादिस्मरणानंतरंशिष्टाचारात् सप्तार्कप

र्णानिसप्तबदरीपत्राणिशिरसिनिधाय तत्रमंत्रः यद्यज्जन्मरुतंपापंमयासप्तसृजन्मसु तन्मेरोगंचशोकंचमाकरीहंतुसप्त
मी स्नानानंतरमर्घ्यचदातव्यंमंत्रपूर्वकं सप्तसप्तावहप्रीतसप्तलोकप्रदीपन सप्तम्यासहितोदेवगृहाणार्घ्यदिवाकर अ
र्घ्यं जननीसर्वभूतानांसप्तमीसप्तसप्तमिके सप्तव्याहृतिकेदेविनमस्तेसूर्यमंडले प्रार्थना इतिस्नानविधिः अनेनैवतु
मंत्रेणपूजयेच्चदिवाकरं कृत्वाषोडशधाराजन्सप्ताश्वरथमंडले अथकथा शुधिष्टिरउवाच कथंसाक्रियतेकृष्णमनु-
ष्यैरथसप्तमि चक्रवर्तितुफलदायाहिरव्यातात्वयामम कृष्णउवाच आसीत्कांबोजविषयेयशोवर्त्मानराधिपः दृष्ट्वैव
यसितस्यासीत्सर्वव्याधियुतःसुतः तत्कर्मपापंसोष्टच्छद्दिनीतंहिजपुंगवं सम्राहाराजन्वैश्योयंकृपणःपूर्वजन्मनि
ददर्शिरथसप्तम्याःक्रियमाणंव्रतंचपु व्रतदर्शनग्राहात्म्यादुत्पन्नोजठरेतव अदातविभवेयस्मात्तस्मात्सव्याधितोभवत्
ततःसराजापप्रच्छकिमेतस्यविधीयतां यस्यसंदर्शनात्प्राप्तोऽमीस्थानमनुत्तमं तदेवक्रियतांराजन्रथसप्तमिसंज्ञि
तं व्रतंपापहरंचेनचक्रवर्तित्वमाप्यते राजोवाच ब्रूहिप्रव्रतंकृत्स्नंसविधानंसमंत्रकं रोगिणांचदरिद्राणांसर्वसंपत्त्यदा
यकं हिजउवाच शकूपक्षेतुमायस्यषष्ठ्यामामंत्रयेद्ब्रूही स्नानंशकृत्तिलैःकार्यंनद्यादौविमलेजले वापीकूपतडागेषु
विधिवद्गुणधर्मतः देवादीन्पूजयित्वातुगत्वासूर्यालयततः सूर्यसम्यक्नमस्कृत्यपुष्पधूपाक्षतैश्कर्मैः आगत्यभवनंप
श्चात्पंचयज्ञांश्चनिर्वपेत् संभोज्यातिथिभृत्यांश्चबालकानाश्रितान्स्वयं विद्यमानेदिनेश्रीयात्वाग्यतस्तेलवर्जितं रात्रौ

विभ्रांसभाद्रयसर्वज्ञानेदपारगात् संपूज्यनियमंकुर्यात्सूर्यमाधायचेतसि सप्तम्यांतुनिराहारोमुक्ताभोगविवर्जितः
भोक्ष्येष्टम्यांजगन्नाथनिर्विघ्नतत्रमेकुरु इत्युच्चार्यचपश्चेष्टतोयंतोयेषुनिक्षिपेत् ततोविसृज्यतंविभ्रंस्वपेद्रुमौजितेद्विभ्रः
ततःप्रातःसमुत्थायकृत्वाशौचंशचिर्नरः कारयित्वाथंदिव्यंकिकिणीजालमालिनं सर्वोपस्करसंयुक्तरत्नैःसर्वांगवि-
वर्जितं कांचनंराजतंवायहयसारथिसंयुतं ततोमध्याह्नसमयेकृतस्नानादिकोव्रती अतिर्यग्वीक्षमाणस्तुपारवंडाला-
पवर्जितः सौरसूक्तंजपेत्प्राज्ञ आगच्छतस्समालयं निवृत्तनित्यकार्यस्तुकृत्वाब्राह्मणवाचनं वस्त्रमंडपिकामध्येस्था-
पयेत्तंत्रथोत्तमं कुंकुमेनस्रगंधेनचर्चयित्वासमंततः मालाभिःपुष्पदीपैश्चसमंतात्सरिवेष्टयेत् धूपेनागरुभिश्चेणधूप-
यित्वाततोपरि रथस्थंपूजयेद्ब्राह्मणंसर्वसंपूर्णलक्षणं वित्तानुसारंहैमंचवित्तशाठ्याविवर्जितः शाठ्याद्रुजतिवैकल्यं
वैकल्याद्विफलंभवेत् ततोदेवंसमभ्यर्च्यसरथंसहसारथिं पुष्पैर्धूपैस्तथागंधैर्वस्त्रालंकारभूषणैः फलैर्नानाविधैर्भक्ष्यैः
नैवेद्यैर्घृतपाचितैः पूजयेद्वास्करंभक्त्यामंत्रैरेभिस्त्रिभिःक्रमात् भानोदिवाकरादित्यमार्तंडजगतांपते अपांनिधेजग-
द्रक्षभूतभावनभास्कर प्रणतार्तिहरांचित्यविश्वचिंतामणेविभो विष्णोहंसादिभूतेशादिमध्यांतभास्कर भक्तिहीनं
क्रियाहीनंमंत्रहीनंजगत्पते प्रसादात्तवसंपूर्णमर्चनंयदिहास्तुमे एवंसंपूज्यदेवेशंप्रार्थयेत्समनोगतं ददातिपार्थि-
तोभानुर्भक्त्यासंतोषितो नरैः वित्तहीनोपिविधिनासर्वमेतत्प्रकल्पयेत् रथससारथिसांश्चवर्णकैर्भिन्नलेखितं सौव

पंचतथाभानुंयथाशक्त्याविनिर्मितं प्रागुक्तेनविधानेनपूजयित्वासु विस्तरं जागरंकारयेद्वात्रौगीतवादित्रनिस्वनैः
प्रेक्षणीयैर्विचित्रैश्चपुण्याख्यानकथादिभिः रथयात्रांपरयेतभानोरायतनंश्रिया अनिमोलितनेत्रस्तुनयेत्तारज
नींबुधः प्रभातेविमलेस्नात्वाकृतकृत्यस्ततोहिजान् तर्पयेद्विविधैरत्नैर्वासोविभूषणैः अश्वमेधेनतुल्यंतदिदं
ब्रह्मविदोविदुः अतोदेयानिदानानियथाशक्त्याविचक्षणैः रथस्तुगुरवेदेयोयथोपस्करसंयुतः सरक्तवस्त्रयुगुलोर
क्तधेनुसमन्वितः एवंचीर्णव्रतोरान्नकिन्नाभोतिजगन्त्रये तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकुरुत्वरथसप्तमीं येनारोग्योभवत्पुत्र
स्त्वदीयोनृपसत्तम व्रतस्यास्यप्रभावेणप्रसादाद्भास्करस्यच भविष्यतिमहातेजामहाबलपराक्रमः भोगान्कविपु
लात्त्राजन्मुक्तेराज्यमकंदकं दत्त्वासौरथसप्तम्यांजायतेमानवोत्तमः लभतेपुत्रपौत्रांश्चसूर्यलोकंसपश्यति तत्र
स्थित्वाकल्पमेकंचक्रवर्तश्चविष्यति कृष्णउवाच इतिसर्वंसमारख्यायतपोयुक्तोहिजोत्तमः यथागतंजगामासौनृ
पःसर्वचकारह यथादिष्टंहिजेद्रेणत्तत्सर्वंभवह एवंचक्रवर्तित्वंप्राप्तवान्नृपनंदनः श्रूयतेयस्तुमांधातापु
राणेषुपरतपः यइदंशृणुयाद्भक्त्याश्रावयेच्चयथाविधि तस्यैवतुष्यतेभानुर्यच्छत्येवापिसंपदः एवंविधंरथवरंरथ
वाजियुक्तंहेमंचहेमशतदीधितिनासमेत दद्याच्चमाघसितसप्तमिवासरेयोसोसर्वचक्रगतिरेवमहीमुनक्ति इतिरथ
सप्तमिब्रकथासमाप्ता अथअत्रैवअचलासप्तमीव्रतं युधिष्ठिरउवाच कथंस्त्रियःसरूपास्युःसप्तम्यासुप्रजास्तथा

पुण्यश्चमहतश्चात्रसर्वमेतत्फलंयतः अत्यायासेनकमहर्धेनपुण्यमवाप्यते कथयस्वप्रसादेनयेनश्रेयोभविष्यति श्री
कृष्णउवाच श्रूयतांभरतश्रेष्ठरहस्यंमुनिभाषितं यन्मयाकस्यचिन्तोक्तंअचलासप्तमीव्रतं वैश्याचेंदुमतीनामरूपौदा
र्भगुणान्विता आसीत्कुरुकुलश्रेष्ठसगरस्यविलासिनी सावसिष्ठाश्रमंपुण्यंजगामगजगामिनी वसिष्ठंशृषिमासीनंप्रण-
म्यानतकंधरा कृतांजलिपुराष्ट्रत्वाप्राहेदंजगतोहितं मयानदत्तंनहनंनोपवासकृतव्रतं भक्त्यासंपूजितःशंभुःस्वामिन्
शार्ङ्गधरोनच सांप्रतंतप्यमानायाव्रतंकिंचिद्दत्तमे येनदुःस्वानुपापौघादुद्धरामिभवाणवात् एतत्तस्याःसुबहुव श्रुत्वा
निकरुणंवचः कारुण्यात्कथयामासवसिष्ठोमुनिपुंगवः माघस्यासितसप्तम्यांसर्वकामफप्रदं रूपसौभाग्यजननस्तानंकुरु
वरानने कृत्वाषष्ठामेकमक्तंसप्तम्यानिश्चलंजलं रात्र्यंतेचालयेथास्तंदत्त्वाशिरसिदीपकं माघस्यसितसप्तम्यांअचलं
चालितंचयत् जलामलानांसर्वेषांस्तानंप्रक्षालनंततः वसिष्ठवचनंश्रुत्वातस्मिन्नहनिभारत चकारेंदुमतीस्नानंदानंसम्य
ग्वयाविधि स्नानस्यास्यप्रभावेनभुक्ताभोगान्यथेप्सितान् इंद्रलोकेप्सरोमध्येनायकत्वमवापसा अचलासप्तमीस्नानंक
थितंतेविशांपते सर्वपापप्रशमनंकरवसोभाग्यवर्धनं युधिष्ठिरउवाच सप्तमीस्नानमाहात्म्यंश्रुतंनिरवशेषतः सां
प्रतंश्रोतुमिच्छामिविधिमंत्रसमन्वितं श्रीकृष्णउवाच एकमक्तेनसंतिष्ठेत्षष्ठ्यांसंपूज्यभास्करम् सप्तम्यांलुवतीप्रा
तः स्रगंभीरंजलाशयं सरित्सरस्तडागंवादेवरवातमथापिवा करवावगाहंसत्वेष्टंदुष्टसत्त्वैर्दूषितं व्यालांबुपक्षिभिश्चैवज

उगैर्मत्स्यकछपैः नकेनचाल्यतेयावन्तावत्स्नानं समाचरेत् सोवर्णेराजतेपात्रेभक्त्यालाबुमयेथवा तैलस्यचर्तिदातव्यामहा
रजतरंजिता महारजतंकुसुंभं समाहितमनाभूत्वादत्वाशिरसिदीपकं भास्करं हृदये ध्यात्वा इमं मंत्रमुदीरयेत् नमस्त
रुद्ररूपाय रसानांपतये नमः वरुणाय नमस्तेस्कहरिवासनमोस्तु जलोपरिहरेद्दीपं स्तालासंतर्प्य देवताः चंदनेन लिरवेत्यदा
अष्टपत्रं सकर्णिकं मध्ये शिवं सपत्नीकं प्रणवेन च संयुतं शान्तेदले रविः पूज्यो भानुश्चैवानले तथा गाम्ये विवस्वान्निर्भृत्ये
भास्करं पूजयेत्ततः पश्चिमे सविता पूज्यः पूज्योर्कश्चानिलेदले सौम्ये सहस्रकिरणः शैवे सर्वात्मको नृप पूज्याः प्रणवपूर्वास्तु
नमस्कारो तयो जिताः पुष्पैः सुगंधधूपैश्च पृथक्त्वेन युधिष्ठिर विसर्ज्य वस्त्रं संवीतं स्वस्थानं गम्यतामिति विसर्जिते सहस्रां
शौ समागम्य स्वमालयं ताम्रपात्रे यथाशक्त्या मृन्मये वाथ भक्तिमान् स्थापयेत्तिलपिष्टं च सद्युतं सगुडं तथा कांचनं तालकं क
लाजशक्तास्तिलपिष्टं संस्थाप्य रक्तवस्त्रेण पुष्पैर्धूपैरथार्चयेत् नतस्तंचालयेद्दिग्प्रदधानं त्रैण तालकं आदित्यस्य प्रसा
देन प्रातः स्नानफलेन च दुष्टदोर्भाग्यदुःखघ्नं मया दत्तं तु तालकं तालकं तालपत्रं पूजयित्वा पदेष्वारं विप्रानन्यांश्च पूजयेत्
ततो दिनं समग्रं च सनरो ध्यानतत्परः भास्करस्य कथां शृण्वन् ननयाश्चापि संहिताः पारवंडादिभिस्त्रालाप दर्शनस्पर्शना
दिकं वर्जयेत्सपयेत्स्नानं स्तोत्रं धुजनैः सह एतत्ते कथितं पार्थरूपं सौभाग्यकारकं अचलासप्तमी स्नानं सर्वकामफलप्रदं
इति पठति समग्रं यः शृणोति प्रसंगात्कलिकलुषविनाशं सप्तमी स्नानमेतत् मतिमपि जनानां यो ददाति प्रयत्नात्सरसदनगतो

सौख्यं ते चाप्सरोभिः इति अचलासप्तमी व्रतकथा समाप्ता अथ अस्यामेव पुत्रसप्तमी व्रतम् मदनरत्ने आदि
त्यपुराणे आदित्य उवाच माघमासे तु शक्रायां सप्तम्यां समुपोषितः यः पूजयेत्तमां भक्त्या तस्याहं पुत्रतां व्र
जे एवं चोभयसप्तम्यां मासि मासि करोत्तम यस्तु मां पूजयेद्भक्त्या स मेकमेकमादरात् स मेकः संवत्सरः
प्रयच्छामि सुतंतस्य आत्मनो ह्यंगसंभवं वित्तं यथास्तथा पुत्रमरोगं परमं सदा माघमासे तु यो विप्रः शक्रपक्षे जितेन्द्रियः
पारवंडान्यतितानं त्याज्यं विजितेन्द्रियः उपोष्य विधिवत्सप्तम्यां श्वेतमाल्यविलेपनैः पूजयित्वा तु मां भक्त्या निशि घृणैः स्वपेदु
धः प्रातरुत्थाय सप्तम्यां कृत्वा स्नानादिकाः क्रियाः पूजयित्वा तु मां ब्रह्मचर्यवीरहोमं समाचरेत् वीरहोमं नाम अग्निहोत्रहोमः
ग्रीणयित्वा हरिभक्त्या हविषा पद्मलोचनं हरिः आदित्यः दध्योदनेन पयसा पायसेन द्विजांस्तथा तस्यैव कृष्णपक्षस्य पञ्चा
सम्यगुपोषितः तस्यैवेति माघमासस्य रक्तोत्पलैः सुगंधाद्यैश्च पुष्पैश्च पूजयेत् एवं यः पूजयेद्भक्त्या नरो मां विधिवत्सदा उभा
योरपि देवं दत्तपुत्रं लभते वरं इति पुत्रसप्तमी व्रतं संपूर्णम् ७ ७ ७

श्रीगणेशायनमः अथाष्टमीव्रतानिलिख्यं चैत्रशुक्लाष्टम्यां भवत्युत्पत्तिः तत्र युग्मवाक्यासराग्राह्या अथ भ-
 वानीयाचोक्ताकाशीरवंडे भवानीयस्तपश्येत शुक्लाष्टम्यां मधोनरः न जातु शोकं लभते सदानंदमयो भवेत् अशोककलि-
 काश्वाष्टौ ये पिवन्ति पुनर्वसौ चैत्रमासि सिताष्टम्यां न तेशोकमवाप्नुयुः त्वामशोकहराभीष्टं मधुमाससमुद्भवं पिबामिशो-
 कसंतप्तो मामशोकं सदा कुरु पुनर्वसु धोपेता चैत्रमासि सिताष्टमी प्रातस्तविधिवत् स्नात्वा बाजपेयफलं लभेत् चैत्रे
 मासि च संध्यायां प्रसूते च जनार्दने बुधाष्टमी न कर्तव्या हंति पुण्यं पुराकृतं तच्च बुधवारयुक्तायां शुक्लाष्टम्यां बुधाष्टमीव्रतं
 शुकूपक्षेष्टमी चैव शुकूपक्षे चतुर्दशी पूर्वविद्वानकर्तव्या कर्तव्या परसंयुता दिनद्वये तद्वाप्तावव्याप्तौ वा पूर्वा मुहूर्तमात्र-
 सत्तेपि परा अथ व्रतविधिः मासपक्षाद्युत्तिरव्य मम इह जन्म निजन्मांतरे वा बाल्याद्यारभ्य कर्मणामनसा वा चाजान-
 ता जानता वा परस्वाद्यपहतिदोषपरिहारार्थं पुत्रपौत्रादिसकल मनोरथसिद्धिप्राप्त्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं बुधाष्टमीव्र-
 तमहं करिष्ये बुधं षोडशोपचारैः कलशोपरि पूजयेत् चतुर्बाहुं ग्रहपतिं संप्रसन्नमुखं बुधं ध्यायेद्दंशं स्वचक्रासिपाश-
 हस्तमिलाप्रियं ध्यानं पीतमाल्यांबरधरकर्णिकारसमद्युते गृहाण पूजां भगवन् समागत्य ग्रहेश्वर आवाहनं उदुध्यस्व इति
 कुरुं पठेत् मध्ये बुधं आवाधै देवतां विष्णुमिदं विष्णुरिति मंत्रेण प्रत्यधिदेवतां नारायणं सहस्रशीर्षं तिसृक्तेजा वासु इलापते
 नमस्तेस्तु निशेषप्रियसूनुवे हेमसिंहासनं देवगृहाण प्रीतये मम आसनं शीतलोदकमानीतं सपुष्पसरिदुद्भवं पादंगु

व. रा.
१

हाणदेवेशममाद्यपरितुष्टये पाद्यंसमं तारासुतनमस्तेस्तु सततं भगवत्प्रिय गृहाणार्घ्यं ग्रहपतेनानाफलसमन्वितं
अर्घ्यं स्रगंधद्रव्यसंयुतैः शकैः स्वादुसरिज्जलैः आचम्यतां निशानाथनंदनप्रीतये मम आचमनंसं पयोदधिघृतैश्चैव
मधुशर्करासंयुतैः पंचामृतैस्तथा देवस्नानंतत्स्वीकुरु प्रभो पंचामृतं वासितंगंधकर्पूरेर्निर्मलं जलमुत्तमम् स्नानाय ते
मया भक्त्या दीयते व्रतसिद्धये अतो देवादि कैः षड्विः स्नापनीयस्ततो बुधः पौरुषेण च सूक्तेन उद्बुध्यस्वेत्यचैकया स्नानं
पीतवस्त्रद्वयं देवराजवंशकरप्रभो उर्वशीनाथ जनकगृहाण प्रीतये सदा वस्त्रं यज्ञोपवीतकं सूत्रं त्रिगुणं त्रिदशप्रिय
मम पापविनाशार्थं गृहाण प्रीतये बुध उपवीतं हरिचंदनकस्तूरीकर्पूरादिसमन्वितं गंधं भगवते तुभ्यमिलानाथ नमो
स्तुते गंधंसं अक्षतांश्च अक्षतां माल्यादीनि स पुष्पं अथांगपूजा बुधाय नमः पादोपू सोमपुत्रा जा
नुनीपूजयामि तारकाय क टी राजपुत्राय उदरं पू इलाप्रिया हृदयं कुमाराय वक्षस्थलं पुरुषं कपित्रेन बाहू
पूजं सोमकृता स्कंधोपू पीतवर्णाय न सुरवं ज्ञानाय नेत्रेपू बुधाय न मूर्धनं पू सोमसूतवे सर्वांगं वनस्पति
र धूपं आज्यं चेति दीपं नेवेद्यं गृहं नेवेद्यं पूगीफलमिति तांबूलं इदं फलमिति फलं हिरण्यगर्भेति दक्षिं नीराज
नदीपं उद्बुध्यस्वेति पुष्पांजलिं उर्वश्याश्च पतिर्यस्तु यः पुरुष रवसः पिता ग्रहमध्ये स्वरूपो यो बुधो नः संप्रसीदतु विशेषा
र्घ्यं यानिकानि चेति प्रदक्षिणाम् नमस्कारं आवाहनं न जाना प्रार्थना संतुष्टो वायनादस्मादिलानाथो ग्रहेश्वरः सतां

अ.
८

१

बृहस्पतिर्बुधं वायनं प्रतिगृह्यतां वायनं इति पूजनं अथ कथा श्रीकृष्ण उवाच बुधाष्टमीव्रतं भूपवक्ष्यामि शृणु पांडव
येन चीर्णनरकं नरः पश्यति न क्वचित् युधिष्ठिर उवाच बुधाष्टमीव्रतं किंतत् कस्मात्सा पाप्माश्च संवृति तत्सर्वं वद निश्चित्य म
म देवदयानिधे श्रीकृष्ण उवाच पुरा कृतयुगस्यादौ इलोराजा बभूव ह बहुभृत्यस्तु हन्त्रिर्मन्त्रिभिः परिवारितः जगा
महिमवत्पार्श्वं महादेवेन शापितं योस्यां प्रविशते भूमौ स स्त्रीभवति निश्चितं सराजामृगया सक्तः प्रविष्टस्तदुभाव न ए
काकी हयमारुहः क्षणात्स्त्रीत्वं जगाम ह सा बभ्रामवने शूल्ये पीनोन्नतपयोधरा काहं कस्य कुतः प्राप्ता न सा बुध्यत किंच न
तां ददर्श बुधस्तन्त्री रूपौदार्यगुणान्विताम् अष्टम्यां बुधवारि च तस्यास्तु बुधग्रहः ददौ गृहाश्रमं रम्यं आत्मीयं रूपतोषितः
पुत्रमुत्पादयामास यो सो रव्यातः पुरुषाः चंद्रवंशकरो राजा आद्यः सर्वमहीभृतां ततः प्रभृति पूज्येयं साष्टमी बुधसंयुता स
वर्णापप्रशमनी सर्वोपद्रवनाशिनी अथान्यदपि ते वच्मि धर्मराज कथानकं कृष्ण उवाच आसीद्राजा विदेहायां नि
मिर्नामसवैरिभिः संग्रामे निहतो राजा तस्य भार्यातिनिर्धना उर्मिलानामवभ्राममहीबालकसंयुता अवति नगरं प्राप्य
ब्राह्मणस्य निकेतने चकारोदरपूर्त्यर्थं नित्यं कंडनपेषणं हत्वा सा सप्तगोधूमाम्ददौ बालकयोस्तदा कारुण्यात्पुत्रवात्सल्या
स्तु धासं पीड्यमानयोः कालेन बहुनासा ध्वीपंचलमगमत्तदा पुत्रस्तस्याविदेहायां गत्वा स्वपितुराश्रमे उपविष्टः सत्ययोगा
दुमुजे गमनाकुलां अन्विष्य धर्मराजेन सा कन्या निमिवंशजा शामलानामचावंगी सर्वलक्षणसंयुता गांधर्वेणोपयिता च नी

अ. रा.
२

तास्मिन्गरं प्रति तासुवाच वरारोहं धर्मराजः स्वकांप्रियाम् वहस्वसर्वव्यापारं रयामलेतं गृहे मम कुरुष्व सर्वभृत्यानां दानशि-
क्षां यथोचितां किलेते प्रवराः सप्तकीलकैरतिचंचिताः कदाचिदपिनो ह्यास्त्वास्वयं वैदेहि नंदिनि एवमस्त्विति चे प्रोक्तानि
अकर्मचकार ह ततो फक्ता बुधस्याग्रे बांधवैः प्रीतिपूर्वकं तावदेव हि भोक्तव्यं यावत्साकथ्यते कथा कदाचिद्वा कुली भूत्वा धर्म-
राजविदेहजा उद्घाटयित्वा प्रवरं ददर्श जननीं स्वकाम् पच्यमानां च रुदतीं भीषणैर्यमकिंकरैः लीलया क्षिप्यते बध्वा तप्त-
तैले पुसा पुनः तथैव तलकां बध्वा पीडिता सामनस्विनी द्वितीये नरके तद्दत्तं ददर्श स्वमातरं यंत्रे निष्पीड्यमाना सा शिलायां
लोष्टकेन च तृतीये प्रवरे तद्दत्तामेव च ददर्श सा करिष्विपीड्यमाना सा घंटा युक्तैश्च कल्पितैः श्वभिश्चतुर्थे प्रवरे भीषणैर्दारु-
णानेनैः अपमद्यभक्षणार्थे च दत्तां पुनः पुनः पंचमे प्रवरे भूमौ कंठे पादेन ताडितां संदंशैर्धनपातैश्च छिन्नमानां सह-
स्रशः षष्ठे तामिक्षयं च स्थांभस्तके सुद्रां हतां संपीड्यमानां निशंसः भृशं दारुखंडवत् सप्तमे प्रवरे चैव कर्मरूपैः स-
दारुणैः दृष्ट्वा तथा गतां तां तु मातरं दुःखकर्षितां श्यामलाम्लानवदना किंचिन्नोवाच भामिनी किमर्थं म्लानवदनातिष्ठसि
त्वमनिंदिते कारणं तत्र मे ब्रूहि किंचिन्नो ह्वादितास्त्वया एते प्रवरकाः सप्त निषिद्धा ये पुरामया इत्युक्ता श्यामला प्राह भर्ता
रं विनयान्विता किन्तु पापं कृतराजन्म ममात्रासुदारुणं येनेत्यं विविधैर्धैरैर्बाध्यते बहुशस्त्वया इत्युक्तः प्रियया प्राह तां य-
मः प्रहसन्निव तव मात्रासुतस्त्रेहाहो धूमा चैव ताः किल किं न जानासि तद्देयेन पृच्छसि मामिह ब्रह्मसंप्रणयादुक्तं द-

अ.

२

२

दहत्यासप्तमंकुलं तदेव कर्मरूपेण किशल्यासप्तमंकुलं गोधूमास्त इमे भूत्वा कर्मरूपाः सदारुणाः ये पुरा ब्राह्मणगृहे ह-
तास्ते तत्कृते तया जानाम्येतदहं सर्वं यत्ते मात्राकृतं पुरा श्यामलो वाच तथापि त्वां समासाद्य देवं जामातरं विमु-
मुक्ष्यते तेन पापेन यथा त्वमधुना कुरु तच्छ्रुत्वा चिंतयति विष्णुश्चिरंध्यात्वा जगाद तां धर्मराजः कुरुवासीनः प्रियां प्राणहरेश्वरीं
इतस्त्वं सप्तमे तीर्ते जन्म निब्राह्मणी शुभा आसीत् तस्मिन् दत्तासंगात् सखीनां पर्युपोषिता बुधाष्टमी तु संपूर्णायोक्त फलदा
यिनी तस्याः पुण्यं ददस्व त्वं यदि सत्यं ममाग्रतः तेन मुच्येत नरकात्ते माता पापसंघकृत् तच्छ्रुत्वा त्वरितं स्नात्वा ददौ पुण्यं
त्रिवाचकं स्वमात्रे श्यामला तु शान्तेन मोक्षं जगाम सा ऊर्मिलारूप संपन्ना दिव्यदेहा वरांशुका विमानवरमारूढा दिव्यमा-
ल्यांबरावृता भर्तुः समीपे स्वर्गस्था दृश्यते द्यापि सा जनैः बुधस्य पार्श्वे न भसिनि मिराज समीपगा विस्फुरंती महाराज बुधा-
ष्टम्या प्रभातः युधिष्ठिर उ- यद्येवं प्रवरा कृष्णातिथिर्वै तु बुधाष्टमी तस्या एव विधिं ब्रूहि यदि तु सोऽसि माधव ॥
श्रीकृष्ण उवाच शृणु पांडव यत्नेन बुधाष्टम्या विधिं श्रुत्वा यदा यदा सिताष्टम्यां बुधवारो भवेद्यदि तदा तदा हि सा-
ग्राह्या एकभक्ताशनैर्नृभिः स्नात्वा नद्यां तु पूर्वाण्हे गृहीत्वा करकं नवं जलपूर्णं लसद्गलैः कृत्वा नद्यैः समन्वितम् पूजयेच्च
गृहं नीत्वा बुधमेवं क्रमेण तु एकमाषकवर्णेन तदधार्धेन वा पुनः कारयेद्बुधरूपं तु स्वशक्त्या वा प्रयत्नतः अंगुष्ठमात्रं पुरु-
षं चतुर्बाहुं सुलक्षणं पद्ममध्ये वृणक्तुं पूजयेत्सिततंडुलैः हेमपात्रे च संस्थाप्य पीतवस्त्रयुगेन च वस्त्रोपरि स्थितं देवं

पीतवस्त्राक्षतादिभिः पंचामृतेन संस्नाप्य तत्तन्मंत्रैः क्रमेण तु नैवेद्यं गुग्गुलुं धूपं दशांगेन सुगंधितम् पायसेर्घृतपूषैश्च मो-
दकाशोकवर्तिकैः फलैश्च विविधैश्चैव शर्कराभिर्गुडैः शर्भैः ततः पुष्पाक्षतैः पीतैर्वक्ष्यमाणैश्च नामभिः नमो बुधाय-
पादौ तु सोमपुत्राय जानुनी तारकाय कटिं चैव राजपुत्राय चोदरं इलाप्रियाय हृदयं कुमारार्थेति वक्षसि बाहू पुरुरवः पित्रे
अंसौ सोमस्तथा च मुखं तु पीतवर्णाय ज्ञानाय च स्तनद्वयम् मूर्धानं तु बुधायैति एषु स्थानेषु पूजयेत् सौवर्णं राजतं ता-
म्रं पात्रमादाय शोभनं गंधपुष्पाक्षतैः पीतैर्गुडमिश्रां बुधैः पूरितैः जानुभ्यामवनीं गत्वा तेन चार्घ्यं निवेदयेत् उर्वप्रयाश्च शरीर-
स्तयः पुरुरवसः पिता योग्रहाणामधिपतिर्बुधो मंत्रं प्रसीदतु वरांश्च विष्णुना दत्तान्सकलान्नः प्रसीदतु मंत्रेणानेन दत्ता-
र्घ्यं जप्त्वा मंत्रमिदं बुधः प्रथमे मोदकान्दत्वा द्वितीये फेणिकास्तथा तृतीये घृतपूपांश्च चतुर्थे वटकांस्तथा पंचमे मंडकान्द-
द्यास्त्रे सोहालिकास्तथा अशोकवर्तिका चैव सप्तमे मासिकारयेत् अष्टमेशर्कराभिश्चैवांडवैश्च युधिष्ठिर विप्राय वाय-
नं दद्यात् तृतीं भोजनमाचरेत् एवं क्रमेण कर्तव्यं बुधाष्टम्यां युधिष्ठिर बांधवैः सह मित्रैश्च भोक्तव्यं प्रीतिपूर्वकं सौम्यमाख्या-
यनं शृण्वन् रकेभ्यो विमुच्यते सोमात्मजात्यकमशेषस्तरवप्रदं तस्य पूजयेत् सकलनीरयुतं च कुंभं पक्वान् पात्रसहितं सहिरण्य-
वस्त्रं पश्यत्यसौ यमपुरीं न कदाचिदेव युधिष्ठिर उवाच उद्यापनविधिं ब्रूहि कृपया भक्तवत्सल कस्मिन्काले च किं द्रव्यं
कथं सफलमागमवेत् श्रीकृष्ण उवाच आदौ मध्ये तथा वांते कुर्यादुद्यापनक्रियां सप्तम्यां प्रयतो भूत्वा कुर्यादंतप्र-

धावनं आचम्य कुर्यात्संकल्पं दशविप्रान्निमंत्रयेत् अष्टम्यां प्रातरुत्थाय शक्तिर्भूत्वा व्रती ततः गंगाद्यादि महातीर्थे स्नात्वा नित्यकृत-
क्रियः गृहमध्ये शक्तौ देशे रंगवत्या विराजिते पुण्याहवाचनं कृत्वा कुर्याद्दीक्षाविधानं कं प्राणानायम्य विधिवत् कृत्वा संकल्पनादिकं ति-
थ्याद्युत्तरवनात्तत्र व्रतनाम प्रकीर्तयेत् मया कृतं बुधाष्टम्या व्रतं सांगफलाप्तये उद्यापनं करिष्ये ह भित्त्यक्षतकुशोदकं कृत्वा चार्घ्या-
दिवरणं कुर्याद्दीक्षादिभिः फलैः ब्राह्मणं तृणयासत्रवस्त्रतांबूलभूषणैः ततः पूजादिकं कुर्याद्द्रव्यज्ञपुरःसरं ततस्त्वष्टदलं कुर्यात्
मध्ये कर्णिकया सह पंचवर्णैः समापूर्य सकेसरदलानि च कर्णिकायां न्यसेद्धान्यं पंचप्रस्थप्रमाणतः दलेषु च दलाग्रेषु यथाश-
क्त्या विनिक्षिपेत् तत्रैवं स्थापयेत् कुंभान्मध्ये पूर्वादिदिक्षु च गंगाजलेन संपूज्य वस्त्रादिभिरलंकृतान् पंचतल्पपल्लवोपेतान् न-
वकुंभान्यथाविधि तदुत्तरे ग्रहान्सर्वान्मंडले स्थापयेत्ततः तत्पूर्वे स्थापयेत् कुंभं वारुणं च विशेषतः वस्त्रतल्पपल्लवयुतैः पंच-
रत्नैः सकांचनैः तत्तन्मंत्रैः प्रतिष्ठाप्य पूजयेच्च यथाविधि सप्तजन्मार्जितं चौर्यपातकादिचयत्कृतं तद्दोषपरिहाराय बुधाष्टमीव्रतं
कृतं तस्य सांगफलप्राप्तये पूजां होमं करोम्यहं बुधप्रीत्यै च तत्सर्वमिति संकल्प्य पूजयेत् कर्षमात्रेण राजेन्द्र तदधार्धेन वा पुनः
बुधस्य प्रतिमां कुर्यात्स्ववर्णेन विचक्षणः कर्णिकायां मध्यकुंभे ताम्रपात्रे बुधं न्यसेत् पंचामृतेन स्नापनं वस्त्रयुग्मेन वेषयेत्
आत्रेयं पीतवस्त्रं च पीतपुष्पाक्षतादिभिः उपचारैः षोडशभिः पुरुषसूक्तविधानतः तद्दक्षिणे विष्णुमिदं विष्णुरित्यधिदेव-
तं सहस्रशीर्षा पुरुषवामे प्रत्यधिदेवतं दलेषु विन्यसेद्देवान् प्रागारभ्य प्रदक्षिणं रविं चंद्रं कुजगुरु शक्राकीराहुकेतुको

अनंतं वामनं विष्णुं शौरिं सत्यं जनार्दनं हंसं नारायणं चाष्टोदलाग्रेषु च पूजयेत् धूपं दीपं च नैवेद्यं फलैश्च विविधैर्यजेत् बहिरिंद्रा-
द्यः पूज्या दशादि कृपालकास्तथा यमं च चित्रं गुप्तं च श्यामलां दक्षिणेन्यसेत् कुंभेषु वंशपात्रेषु अष्टावष्टौ च लडुकान् यज्ञोप-
वीतान् कलशान् दक्षिणा सहितान्यजेत् पूजयित्वा ततो होमं शाखोक्तविधिना कुर्यात् मंडलात्पश्चिमे भागे स्थंडिलं चतुर-
स्रकं कृत्वा तुलेखनादीनि कृत्वा ग्रिंस्थापयेत् कुर्यात् इध्मदर्भैः परित्तीर्य पात्रासादनमाचरेत् पूर्णपात्रनिधानां ते ब्रह्मासनम-
तः परं इध्माधानं मुखप्रान्ते प्रधानाहुतिहावनं अपामार्गसमिद्धिश्च यवव्रीहितिलैर्घृतेः गोधूमैश्च सितैर्होमं पृथक् पृथक्
तद्वितः उद्धुध्यस्वेति मंत्रेण होममष्टोत्तरं शतम् विष्णुमंत्रेण जुहुयात्तथानारायणं हुनेत् अधिप्रत्यधिदेवौ च मंत्राभ्यां जुहु-
यात्तथा ग्रहादिभ्यश्च जुहुयात्प्रायश्चित्तादिकं तथा पूर्णाहुतिं च जुहुयात्कुर्याद्ब्रह्मविसर्जनम् पूर्णपात्रोद्घासनं च बलिदानं
मतः परं वन्द्यादिपूजनं कृत्वा देवतोद्घासनं ततः अभिषिच्यथ तिलकरक्षावधनमेव च आचार्यं च सपत्नीकं पूजयित्वा य-
थाविधि प्रतिमावस्त्रकलशान् गोदानं दक्षिणां तथा दत्ताब्रह्मादिविप्रेभ्यः कलशांश्च सदक्षिणान् ब्राह्मणान् भोजयेत् सश्वा-
दाशिषो वाचयेत् तथा इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे बुधाष्टमी चतुर्थापनसंपूर्णम् अथ शुक्लादिश्रावणकृष्णाष्ट-
म्यां दशाफलव्रतं सानिशीथव्यापिनी ग्राह्या नोचे सरा ग्राह्या तत्र पूजाविधिः तमद्भुतं बालकमबुजेक्षणं चतुर्भुजं-
शंखगदार्युदायुधं श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिकोक्तमं पीतांबरं सांद्रपयोदसौ भगं महाह्रैवैर्द्वयकिरीटकुंडलत्विषापरिषक्तं

सहस्रकुंतलं उद्दामकाच्यंगदकंकणादिभिर्विराजमानं वसुदेवनंदनं कृष्णाय ध्यानं वासुदेवाय नमः आवाहयामि
शेषशायि० आसनं तीर्थपादाय० पादं० गंगाजनका० अर्घ्यं० यमुनावेगसंहारिणे० आचमनी० नित्यमुक्ताय० पंचासृत-
स्ना० श्रीगोपालाय नमः स्नानं पीतवाससेन० वस्त्रं० यज्ञप्रिया० यज्ञोप० सर्वेश्वराय नमः चंदनं० अधोक्षजा० अक्षतान्
कमलप्रिया० पुष्पाणितुलसी० नामपूजा कृष्णाय नमः विष्णावे नमः हरये नमः शेषशायिने नमः गोविंदाय नमः गरुडध्वजा-
य नमः दामोदराय नमः हृषीकेशाय० पद्मनाभाय० उपेन्द्राय० १० अथ दोरकबंधनं संसारार्णवमग्नानां चराणां पापकर्मणां
दहमोक्षफलावाप्तिकुरुषु पुरुषोत्तम इति दोरकबंधनं पारिजातापहाराय नमः धूपं ज्ञानप्रदीपाय नमः दीपं चक्रिणे न-
मः नैवेद्यं० अघनाशिने० तांबूलं सर्वव्यापिने० दक्षिणां० पद्मनाभा० नीराजन० अनंता० पुष्पांजलिं० देवदेवनमस्तेस्तु
भक्तप्रियदयानिधे गृहाणार्घ्यमेयादत्तं देवक्या सहितप्रभो विशेषार्घ्यं त्रिलोकनाथो देवेशः सर्वभूतदयानिधिः दानेना-
नेन संप्रीतो भवति हसदामम वायनमंत्रः श्रीकृष्णः प्रतिगृण्हाति श्रीकृष्णो वैददाति च श्रीकृष्णस्तारको भाभ्यां श्री-
कृष्णाय नमो नमः इति वायनं यस्य स्मृत्येति प्रार्थना अथ कथा सूत उवाच शृणु धर्मसूयः सर्वे नैमिषारण्य-
वासिनः पुराचद्वापरस्यां ते कृष्णदेवेन भाषितं तद्व्रतं च प्रवक्ष्यामि सांगोपांगं मुनीश्वराः पुरा वैद्वापरस्यां ते पांडवाः कोरवास्त-
था घृतं प्रचक्रिरे सर्वे धनमानेन मोहिताः निर्जिताः पांडवा दुःखात् वनं प्राप्सुर्मुनीश्वराः कुंतीविदुरगे हेतुसंस्थिता च महाय-

शाः तच्छ्रुत्वा कृष्णदेवोपि कृपया परयायुतः आययौ गरुडा रूढो विदुरस्य गृहं प्रति तदा पश्यन् महाबाहुं कुंती परमहर्षिता
विदुरेणाचिंतः कृष्णः कुंती चैवाहमस्मिन् नमामित्वा महं कुंति संश्रुतं च विदुं वनं त्वमुत्रास्मि महादुःखात् प्रायः युगं न वनं त-
वापि स मम हृदयं सर्वदा तन्ममाप्रियं कुंतुवाच हृषीकेश महाबाहो महादुःखेन कर्षिता कृपया परयादेव रक्षिता वयमी-
दृशाः मम चैव महादुःखं त्वं जानासि च वै प्रभो मसुत्रास्मि महादुःखात् प्रायः युगं न वनं कृपया विदुरो मह्यं कौरव्यप्रस्थसं-
मितं ददाति प्रीतिदः कृष्णजीवनाय महामतिः गृहस्य पश्चिमे भागे वसामि च जनार्दन दर्शिता कौरवाणां हि सर्वेषां कुमनि-
स्तथा इति तस्य वचः श्रुत्वा कृष्णः परमधर्मवित् आह चैनां वासुदेवो भक्तप्रियतमस्तदा व्रतं ते कथयिष्यामि येन दुःखा-
त् प्रमुच्यसे पुत्रपौत्रैः परिवृतास्वराज्यं प्राप्य सेचिरात् दशाफलमिति ख्यातं तद्रुतं कुरु कुरु व्रते कुंस्कवाच कंक्षिन् काले तु
कर्तव्यं तद्रुतं केशव प्रभो वद मां प्रति इत्युक्तो जगाद यादवेश्वरः श्रावणस्यासिते पक्षे अष्टम्यां च निशीथके देवस्यां वासुदेवश्च
प्रादुर्भूतो नृसंशयः तस्याग्रे दशगुणितं सूत्रं स्थाप्य प्रपूजयेत् हस्ते बध्वा तु तत्सूत्रं दशाहं घनमाचरेत् संसारार्णवमग्नानां नरा-
णां पापकर्मणां इहामुत्र फलावाप्तिं कुरु धृष्टकेतुः अनेन दोरकं बध्वा दशवर्षं व्रतं चरेत् देवस्य पुरतो नित्यं दशपद्यानि का-
रयेत् ततश्च शृणुयात् सुण्यां कथामेतां शभावहाम् तुलस्याः कृष्णवर्णाया दलैर्दशभिर्चयेत् कृष्णं विष्णुं हृषीकेशं गोविंदं
गरुडध्वजं दामोदरं हृषीकेशं पद्मनाभं हरिं प्रभुम् एतैश्च नामभिर्नित्यं कृष्णं देवं समर्चयेत् नमस्कारं ततः कुर्यात् दक्षिणस-

मन्वितं एवं दशदिनं कुर्याद् व्रतानां सुतमं व्रतम् आदौ मध्ये तथा चांते होमं कुर्याद्विधानतः कृष्णमंत्रेण जुहुयाच्च रुणाद्योत्तरं श-
तं ततो होमांते विधिवत् आचार्यं पूजयेत्सुधीः सौवर्णताम्रपात्रे वा मृन्मये वेणुपात्रके सौवर्णं तुलसीपत्रं कारयित्वा सुल-
क्षणम् प्रतिमां च तथा कृत्वा अर्चयित्वा विधानतः निधाय प्रतिमां तत्र आचार्याय निवेदयेत् दातव्या गोसवत्सा च वस्त्रा-
लंकारभूषिता दशहोमे तु कृष्णाय पूरिका दश चार्पयेत् दापयेत्तु ब्राह्मणाय स्वयं फल्कातथैव च उपायनं च गृण्हीष्य सर्वो-
पस्करसंयुतम् संसारार्णवमग्नानां पाहिलं देवकीकृतं एवं चोपायनं दत्त्वा नमस्कृत्वा क्षमापयेत् दक्षिणाभिर्युतं देविक-
तं च कृष्णसन्निधौ व्रतांते दशविप्रेभ्यः प्रत्येकं दश पूरिकाः एवं दशसुवर्षेषु व्रतं कुर्यादतंद्रितः एवं व्रतं तया देविकर्तव्यं कृष्ण-
सन्निधौ एव सुक्ता तु कृष्णेन कुंती श्रुत्वा मुदान्विता उवाच कृष्णं देवं साममवित्तं न विद्यते प्रत्युवाच हृषीकेशस्तव वि-
त्तं भविष्यति एवमुक्त्वा यथैकृष्णः कर्णं द्रुपदं सुखान्वितः कर्णोऽपि च महात्मानं कृष्णं दृष्ट्वा प्रहर्षितः सिंहासनं ददौ तस्मै पा-
द्यमर्धं तथैव च कर्णोऽप्युवाच देवेश किमर्थं तव चागमः इत्युक्तः कृष्णदेवोऽथ तव मातातिदुःखिता कर्ण उवाच
भूरिभक्त्या तथा कृष्णमातरं प्रणमाम्यहं कथं वा दुःखिता माता प्रमुच्येत वदस्व मे श्रीकृष्ण उवाच सुवर्णपा-
त्रे संपूर्य पायसं क्षीरसंयुतं सहस्रशतनिघ्नं तु दातव्यं वायुहस्तके तव माता तथा प्रीता भविष्यति न संशयः एवमुक्त्वा
तथा कृष्णोऽहं कामाजगाम ह कृष्णवाक्यं ततः श्रुत्वा कर्णश्चक्र महायशाः पंचमस्य समायुक्तं पात्रं स्वर्णेन पूरितम् श-

व. रा.
६

तनिष्कसमायुक्तं वायुहस्ते प्रदाय सः प्रसहं वेतथा कुंती पात्रं दृष्ट्वा हर्षिता देवस्य सन्निधौ कुंती व्रतं चक्रे यत्कृतं कृष्णेन
कारितं सर्वं मम भाग्याय वै ध्रुवम् कृष्णपूजांतनः कृत्वा कथां श्रुत्वा यत्कृतं उपायनंदं दोतत्र ब्राह्मणेभ्यो यथाक्रमम् तुलसीद
लं सुवर्णेन कारयित्वा सुलक्षणं प्रतिमां विष्णुभक्ताय स्वर्णपात्रे निधाय च गोदानेन समायुक्ता माचार्याय महामते कुंती द
दौ महादेवि विष्णुर्नः प्रीयतामिति व्रतं दशसुवर्णेषु चकारोद्यापनंततः तद्व्रतस्य प्रभावेन तनूजा श्रागतास्ततः हत्वा शत्रू
न्मृधे सर्वान् कृष्णस्यैव प्रसादतः युधिष्ठिरस्तु धर्मात्मा स्वराज्यं प्राप्तवान् कृष्णः प्रोवाचेदं व्रतं कुंती द्रौपदी च पतिव्रतां दशा
फलमिति रत्नातं कृष्णदेवेन भाषितं यूयं सर्वे महादुःखं निस्तीर्य स्वपुरीं गताः व्रतस्यास्य प्रभावेन कृष्णस्यैव प्रसादतः त्वम
प्येवं व्रतं भद्रे कुरुष्व सुसमाहिता पुत्रपौत्रैः परिहृता सर्वान् कामानवाप्स्यसि आचरन्त्यौ तद्व्रतं तस्यै कुंती परमहर्षिता
सापि चक्रे महाभाग द्रौपदी व्रतमुत्तमम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यं सज्जनैः सदा स भक्त्या कुरुते नारी व्रतानां मुत्तमं व्रतम् सर्वान् कामा
नवाप्नोति विष्णुलोके महीयते इदं व्रतं महापुण्यं व्रतानां मुत्तमं व्रतं वदतां मृण्वतां चैव विष्णुलोको भवेत्तु व इति श्रीभविदशा
क. व्रतो. संपूर्णं अनमूलं चित्तं अथ कृष्णादिमासेन भाद्रकृष्णाष्टम्यां जन्माष्टमी व्रतं तच्च अर्धरात्र्यापिन्यां कार्यं रोहिण्या
सहिता कृष्णामासि भाद्रपदेष्टमी अर्धरात्रे तु योगो यं ताराय युदये तथा नियतात्मा शुचिः सम्यक् पूजांतन प्रवर्तयेत् इति विष्णुधर्मो
त्तरे तस्य कालतत्वे युक्तं दिनद्वये अर्धरात्र्याप्तावव्याप्तौ वा परे वा प्रातः संकल्पकालसत्त्वादि वाराभियोगाहर्जनीया प्रयत्नेन सप्तमी संयु

अ.
८

६

ताष्टमी ब्रह्मवेवर्त्ते सप्तमी युक्तानिषेधान् यदा पूर्वद्युर्निशीथे केवलाष्टमी उत्तरेद्युर्निशीथास्पृशिन्यष्टमी रोहिणी युक्ता तदा प्र
र्वचग्राह्या कर्मकालसत्त्वात् रोहिणीयोगस्तु केवलफलार्थातिशयार्थे नवमी बुधादियोगवत् न तु निर्णयोपयोगी प्रेत
योनिगतानां तु प्रेतत्वं नाशितं नरैः यैः कृताश्रावणेमासि अष्टमी रोहिणी युता किंपुनर्बुधवारं सोमेनापि विशेषतः
किंपुनर्नवमी युक्ता कुलकोट्यास्तु मुक्तिदा उदये चाष्टमी किंचिन्नवमी सकलाय हि भवेत्तु बुधसंयुक्ता प्राजापत्यसंयु
ता अपि वर्षशतेनापि लभ्यते यदि वा न वा तत्र उदयशब्दश्चंद्रोदयपरः सूर्योदयपरत्वे तु यदा पूर्वद्युर्निशीथे केवलाष्टमी उ
त्तरेद्युर्निशीथास्पृशिन्यष्टमी रोहिणी युक्ता सती बुधयुक्ता तदैवोत्तरास्यात् तदभावेऽपि यावद्वचनवाचनि कमितियावत् य
दितु बुधभावेऽपि रोहिणीयोगमात्रात् तदैवोत्तरोच्यंतदारोहिणीयोगाभावेऽपि बुधमात्रसद्भावात् उत्तरा ऋक्षयोगवदार
स्यापि प्राशस्त्यहेतुत्वाच्च किंच यथा पूर्वद्युर्निशीथेऽष्टमी मात्रसत्वे उत्तरेद्युश्च निशीथात्पूर्वं ऋक्षयोगे बुधसत्वे च एत
द्वचनादुत्तरेद्युर्व्रतं एवं पूर्वद्युर्निशीथे सऋक्षाष्टमी स बुधाधिक्यादुत्तरेद्युर्व्रतापत्तिरिति यच्च विष्णुरहस्ये प्राजापत्यसंयु
संयुक्ता कृष्णानभसि चाष्टमी मुहूर्तमपिलभ्येत सोपोष्या च महाफला अत्रापि मुहूर्तपदं निशीथारब्धं यदा हि शुक्लाष्टम्या
धरात्रे वर्तमाना ग्राह्या तदारोहिणी सहिता मुहूर्तमप्यहोरात्रे यस्मिन् नित्यं हिलभ्यते अष्टम्यारोहिणी ऋक्षं तां सुपुण्यसु
पावसेत् विष्णुरहस्ये एव स्पष्टैर्वाहोरात्रसंबंधियत् किंचिन्मुहूर्तप्रतीतिरितिकालतत्त्वविवेचने तद्विपरीतं ऋक्षयोगस्य

॥ ॥

ब. रा.
७

वास्तकालकत्वेन सार्थक्यात् किंचैतद्ब्रूयतापिशब्दस्य स्वार्थेतात्पर्याभावेन क्रक्षयोगात्प्राशस्त्यबोधकत्वेवैव उ-
चिततादिति यत्तुनस्तत्रोक्तं कर्मकालव्याप्तिशास्त्रादेव प्रधानभूताया अष्टम्याएव अर्धरात्रसत्वेन प्राप्तं ग्राह्यत्वं दिवा
वायदिवारात्रौ नास्ति चेद्रोहिणीकला रात्रियुक्तां प्रकुर्वीत विशेषेणैदुसंयुता इतिवचनेन रोहिणीयोगाभावविषयं क्रिय
ते एव तस्यार्थः दिनावच्छेदेन रात्र्यावच्छेदेन वा कलामात्रापि चेत् रोहिणी अष्टम्यानास्ति तदेव चंद्रोदयसंयुता अर्धरात्र्या
पिनीतियावत् दिनद्वयेपितादृश्या अभावे बहुरात्रिसंयुतामुत्तरां प्रकुर्वीतिति नेदं कर्मकालशास्त्रबाधकमन्यथाप्यर्थसंभवा
त् ॥ तथाहि दिनद्वयेवैषम्येण निशीथेस्पर्शे अहोरात्रावच्छेदेन रोहिणीयोगाभावे च विशेषणाधिक्येन इंदुसंयुता अधिक
निशीथव्यापिनी ग्राह्येति यावद्रोहिणीयोगे त्वधिक निशीथव्यापिनी मपि विहाय स्वस्यापि निशीथयोगिनी रोहिणी युतैव ग्रा-
ह्येति व्याख्यांतरमयूखेदृष्टव्यं पारणंतुतिथिभांते कार्यं तदाह भृगुः जन्माष्टमी रोहिणी च शिवरात्रिस्तथैव च पूर्वकिंदैव कर्त-
व्यातिथिभांते च पारणे निषिद्धोपि ब्रह्मवैवर्ते अष्टम्यामथ रोहिण्यां न कुर्यात्पारणं क्वचित् हन्यात्पराकृतं कर्म उपवासाजितं फलं
तिथिरष्टगुणं हंति नक्षत्रं च चतुर्गुणं तस्मात्स्यलालुर्वीति तिथिभांते च पारणं तत्र दिवसे उभयांते पारणमिति मुख्यः पक्षः एक-
तरांते तु कल्पः यदा तु तिथि नक्षत्रयोरन्यतरस्यैव दिनांतस्तदाहोरात्रौ पारणानिवेधादन्यतरांते पारणाभ्यनुज्ञाता तद्वैवान्यत-
रांते कार्यं अतएव बह्विपुराणे भांते कुर्यात्तिथेर्वापिशस्तं भारतपारणं इति जन्माष्टमी निर्णयः अथ व्रतविं व्रतपूर्दिने दंतधाव-

नं कृत्वा उपवास दिने प्रातः उत्थाय तत्र कृत्यम् श्रावणस्यासिते पक्षे त्रौचमाचमनं कृतम् तस्यामध्याह्नसमये नद्यादौ विमले
जले कृत्वा पायार्गसमिधा दंतधावनमादितः तिलामलककल्केन स्नानं मृत्स्नानपूर्वकं नद्यादिकेतदास्नात्वा कृतानियम
मेव च परिधाय नवेशद्देवाससीसमाहितः ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चापि तथाचरेत् कृतानैमित्तिकं कर्म गत्वानिजगृ-
हंपुनः वेदीं सम्यक् प्रकुर्वीत गोमयेनोपलिप्यतां सूर्यः सोमो यमः कालः संध्येभूतान्यहः क्षणा पवनो दिक्पतिर्भूमिराकाशं च
रानराः ब्रह्मशासनमास्थाय कल्पत्वमिह संनिधिः इत्कत्का सफलं पुण्याक्षतजलपूर्णं ताम्रपात्रमादाय मासपक्षाद्युल्लिरव्य अ-
सुकफलकामः पापक्षयकामो वा रुष्णाप्रीतये रुष्णा जन्माष्टमी व्रतं करिष्ये तथा वासुदेवं समुद्दिश्य सर्वपापप्रशान्तये उपवासं
करिष्यामि रुष्णाष्टम्यां नमस्यहं अद्य रुष्णाष्टमी चैव नमश्चंद्रं सरोहिणीं अर्चयित्वोपवासेन भोक्ष्ये हमपरेहनि एनसोमोक्ष
कामोस्मि यद्रोविंदं निर्योजितं तन्मे सुचतुर्मात्रा हि पतितं शोकसागरे आजन्म मरणं यावद्यन्मया दुष्कृतं कृतं तत्प्रणाशाय गो-
विंदप्रसीद पुरुषोत्तम इत्कत्का पात्रं जलं निक्षिपेत् ततः कदलीस्तंभवासोभिराक्षपल्लवयुतसजलपूर्णकलशैर्दीपैः पु-
ष्पमालाभिर्युतं स्वगरुधूपितं अग्रखड्गहृष्टा छागरक्षामणिद्वारन्यस्तमुसलादियुतं मंगलोपेतं षष्ठ्या देवक्या सूति-
का गृहं विधाय तस्य समंताद्भित्तिषु कुसुमांजलीनूदेवगंधर्वादीन् खड्गचर्मधरवसुदेवदेवकी नंदयशोदागर्भगोपीगोपान् कंस
नियुक्तान् गोधेनुकुंजरान् यमुनांतन्मध्यो कालियं अन्यच्च तत्काननं गोकुलं चरितं यथासंभवं लिखित्वा सूतिका गृहमध्यं प्र-

ब्र.रा.
८

छाद्य वृत्तमंचकं स्थापयेत् अथ पूजाविधिः कृत्वानैमित्तिकं कर्म स्नात्वा निजगृहं पुनः चेभ्यो मातैवापित्रेति मं
त्रांजपित्वा भागमार्थं तु घंटा नादं कृत्वा अपसर्पति त्विति छोरिका मुद्रांती क्षणदंष्ट्रेति क्षेत्रपालं प्रार्थ्य आचम्य प्राणानाय-
म्य संकल्प्य मम सहकुटुंबस्य क्षेमस्यैर्य विजयाभयायुरारोग्यैश्वर्याभिष्टुध्यर्थं धर्मार्थं काममोक्षचतुर्विधं पुरुषार्थसिद्ध्यर्थं
निशीथे सपरिवारं श्रीकृष्णप्रीत्यर्थं पुराणोक्तप्रकारेण पुरुषसूक्तेन विधानेन च यथासंभवितनियमेन यथोपचारमिलितद्व-
यैः जन्माष्टमीव्रतं गत्वेन परिवारसहितं श्रीकृष्णपूजनमहं करिष्ये कलशार्चनं शंखार्चनं च कुर्यात् पुरुषसूक्तेन न्यासं कु-
र्यात् रंगवल्लीसमायुक्तं सर्वतोभद्रमंडले अन्नं जलं कुंभं ताम्रमृण्मयमेव वा संस्थाप्य वस्त्रसंवीतं कंठदेशे सुशोभितं
पंचरत्नसमायुक्तं कलंगंधाक्षतैर्युतं सहिरण्यं समाच्छाद्य ताम्रेण पटलेन वा वंशमृन्मयपात्रेण यवपूर्णेन चैव हि आच्छा-
दयेत् चैलेन लिखेद्दलंततः काचनीराजतीताक्षीपैतलीमुन्मयी च वा वार्क्षीमणिमयी चैव वर्णकैर्लिखिताथ वा इत्य-
क्तान्यतमेन प्रतिमां विधाय अग्न्युत्तारणं कृत्वा प्रतिमाकपोलौ स्पृष्ट्वा तद्देवतानाममूलमंत्रं प्रणवादिचतुर्थ्यंतं नाम अस्मदे-
वत्वसंस्थाये स्वाहेति मंत्रं पठन् प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् अस्मादित्यस्य स्थाने तत्तद्देवतानामग्राह्यं गायत्रिः किंनराद्यैः सततं परि-
हृतावेणुवीणानिनादैः शृंगारादर्शकुंतप्रवरकृतकरैः किन्नरैः सेव्यमाना पर्यंके स्वास्तृतायामुदिततरसुखीपुत्रिणीसम्यगा-
स्तेसा देवी देवमाता जयति सुवदना देवकी दिव्यरूपा इति देवकीमंचकोपरि बालकं सुप्तं पर्यंके स्तनपायिनं श्रीवत्सवक्षसं

अ.
८

शांतं नीलोत्पलदलच्छविं एवं देवकीसहस्रीकृष्णं ध्यात्वा ॐ नमो देव्यैश्च ये इति श्रियं देवकीसहितं वसुदेवं यशोदा-
सहितं नंदं श्रीकृष्णसहितं बलदेवं चंडिकां च नमो नैर्नाममंत्रैः पूजयेत् तत्र मंत्रः योगेश्वराय देवाय योगिनां पतये वि-
भो योगोद्वाय नित्याय गोविंदाय नमो नमः स्नानं यज्ञेश्वराय देवाय तथा यज्ञोद्वाय च योगानां पतये नाथ गोविं-
दाय नमो नमः वस्त्रं कृष्णाय चंदनं कृष्णाय नमः यज्ञोप पुष्पाणि अथांगपूजा गोविंदाय नमः पादौ पू माध-
वाय नमः जंघे पूजयामि मधुसूदना कटी पू पद्मनाभाय नाभिं पू हृषीकेशाय हृदयं पूज संकर्षणा स्तनौ पू वा-
यनाय नमः बाहु पूज देवसूदना हस्तौ पू हरिकेशाय नमः कंठं पू चारुमुखा मुखं पू त्रिविक्रमाय नमः नासिकां पूजया-
पुंडरीकाक्षान्त्रे पू नृसिंहाश्रोत्रे पू उपेद्रा ललाटं हरये शिरः पू श्रीकृष्णा सर्वांगं पूजया कृष्णाय न धूपं
कृष्णाय नमः दीपं विश्वेश्वराय देवाय तथा विश्वोद्वाय च विश्वानां पतये तुभ्यं गोविंदाय नमो नमो नैवेद्यं यज्ञाय यज्ञेश्व-
राय यज्ञपतये यज्ञसंभवाय गोविंदाय नमो नम इति आदौ सर्वेषां यज्ञपदानां स्थाने योगपदादित्यक्ता अयमेव मंत्रः स्वा-
ने विश्वाय विश्वेश्वराय इत्यक्ता नैवेद्यं आचमनी करोद्दत्तं फलं तांबूलं दक्षिणां नीराजनं पुष्पांजलिं धर्मो-
यधर्मेश्वरायेत्यादि स्वाहांतस्तिलहोमे विश्वाय विश्वेश्वरायेत्यादि शयने सोमाय सोमेश्वरायेत्यादि चंद्रपूजायां इति
मंत्रा उक्ताः ततो गन्धधूतनामौ वसो धारां क्वचिद्गुडधूतनेति ततो जातकर्मनालच्छेदपक्षीपूजानामकर्मणि संक्षेपेण क-

८

यौगि ततश्चंद्रोदयेरोहिणीयुतं चंद्रस्थंडिले प्रतिमायां वानाममंत्रेण संपूज्य शंखे तोयं समादाय सपुष्पकुशचंदनं जानु
भ्यामवनींगत्वा चंद्रायार्घ्यं निवेदयेत् क्षीरोदार्णवसंभूत अत्रिगोत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यं शशांके दं रोहिण्या सहितो म
म ज्योत्स्नायाः पतयेतुभ्यं ज्योतिषां पतयेनमः नमस्ते रोहिणीकांतसुधावासनमोस्तुते नमो मंडलदीपाय शिरोस्त्वा
यधूर्जटे कलाभिर्वर्धमानाय नमश्चंद्राय चारवे इति प्रणमेत् अनंतं वामनं शौरिं वैकुण्ठं पुरुषोत्तमं वासुदेवं हृषीके
शंभाधवं मधुसूदनं वराहं पुंडरीकाक्षं च सिंहदैत्यसूदनं रामोदरं पद्मनाभं केशवं गरुडध्वजं गोविंदमच्युतं कृष्णामनंतम
पराजितं अधोक्षजं जगद्दीजं सर्गस्थितं तकारणं अनादिनिधनं विष्णुं त्रिलोकेशं त्रिविक्रमं नारायणं चतुर्बाहुं शंखचक्र
गदाधरं पीतांबरधरं नित्यं वनमालाविभूषितम् श्रीवत्सांकं जगत्सेतुं श्रीकृष्णं श्रीधरं हरिं शरणं त्वां प्रपद्ये हंस
र्वकामार्थसिद्धये प्रणमामि सदा देवं वासुदेवं जगत्पतिं इति मंत्रैः प्रणम्य ब्राह्मिणं सर्वलोकेशं हरे संसारसागरात्
ब्राह्मिणं सर्वपापघ्नं दुःखशोकार्णवात्स्थभो सर्वलोकेश्वरं ब्राह्मिणं तं मां भवार्णवे देवकीनंदन श्रीशहरे संसारसागरात्
ब्राह्मिणं सर्वदुःखघ्नं रोगशोकार्णवाद्दरे दुर्गतां स्त्रायसे विष्णो ये स्मरन्ति सकृत् सकृत् सो हं देवातिदुर्धत्तं ब्राह्मिणं शोक
सागरात् पुष्कराक्षनिमग्नो हं मायाविज्ञानसागरे ब्राह्मिणं देवदेवेश त्वत्तो नान्योस्ति रक्षिता यद्वा ल्येयञ्च कौमारे यौव
नेयञ्च वार्धके यत्पुण्यं वृद्धिमाप्नोति पापं हरहलायुध इति मंत्रैः प्रार्थयेत् ततः स्तोत्रं पठन् पुराणश्रवणादिना जा

गरणं कुर्याद्वितीये द्विप्रातः काले स्नानादिनित्यं कृत्वा पूर्ववद्देवं पूजयित्वा ब्राह्मणान् भोजयेत् तेभ्यः सत्कर्णधेनुवस्त्रादिद
त्तारुण्यो मे प्रीयतामिति वदेत् नमस्ते वासुदेवाय गोब्राह्मणहिताय च शांतिरस्तु शिवं चास्तु इत्युक्त्वा प्रतिमासु
द्वास्य तां ब्राह्मणाय दत्त्वा पारणं कृत्वा व्रतं समापयेत् सर्वाय सर्वेश्वराय सर्वपापतयेनमः सर्वसं भवाय गोविंदाय नमोन
म इति पारणं भूताय भूतपतयेनम इति नमस्कारः इति पूजाविधिः अथ कथा युधिष्ठिर उवाच जन्माष्ट
मी व्रतं ब्रूहि विस्तरेण ममाच्युत कस्मिन्काले समुत्पन्नं किं पुण्यं कोविधिः स्मृतः कृष्ण उवाच मत्पुत्रे पुरावृत्तेश-
मिते कुकुरांधके स्वजनैर्बहुभिर्ह्यभिः समैः स्निग्धैः समावृते हते कंसाः सुरे दुष्टे मथुरायां युधिष्ठिर देवकीमां परिध्वज्य
कृत्वोत्संगे रुरोदह वसुदेवो पितत्रैव वात्सल्यात्पुरुोदहं समालिङ्ग्य शुभदः पुत्रपुत्रेत्वा च हंसगद्गदस्वरो दीनो बाष्पप
र्याकुलेक्षणः बलभद्रं च मां चैव परिध्वज्य मुदा पुनः अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितं उभाभ्यामद्य पुत्राभ्यां समु
द्भूतः समागमः एवं हर्षेण दापत्यं हृष्टं पुष्टं तदा ह्यभूत् प्रणिपत्य जनाः सर्वे बभूवुस्ते प्रहर्षिताः एवं महोत्सवं दृष्ट्वा समाजे म
धुसूदनम् जना ऊचुः प्रसादः क्रियतामस्य लोकस्यातः स्य दुःखहन् यस्मिन्दिने प्रसूतं ये देवकीत्वां जनार्दन तद्दिनं
देहि वैकुण्ठं कर्मस्तत्र महोत्सवं एवं स्तुते जनो धेनवसुदेवो मयेक्षितः विलोक्य बलभद्रं च मां च हृष्टतनू रूहः उवाच समादे
शालोकान् जन्माष्टमी व्रतम् मथुरायां ततः पश्चात् पार्थसम्यक् प्रकाशितम् कुर्वतु ब्राह्मणाः सर्वे व्रतजन्माष्टमीदिने क्ष

त्रियाश्चैवयेश्याः शूद्रायेनेपिधर्मिणः सुधिष्ठिरउवाच कीदृशंतद्वतदेवसर्वेदेवैरनुष्ठितस् जन्माष्टमीतिसंज्ञं चपवि
त्रं पापनाशनं येन त्वंतुष्टिमायासिकास्त्र्येन प्रभववाव्यय एतन्मेतत्त्वतो ब्रूहि सविधानं सविस्तरम् श्रीकृष्णउवाच
मासिभाद्रपदेष्टम्यानिशीथे कृष्णपक्षके शशांकेश्वराशिस्येऋक्षेरोहिणिसंज्ञके योगेस्मिन्वसुदेवादिदेवकीमामजी
जनत् भगवत्याश्चतत्रैवक्रियतेसमहोत्सवः योगेस्मिन्कथितेष्टम्यासिंहराशिगतेरवौ सप्तम्यांलघुभुकुक्रुर्यादंतथा
वनपूर्वकम् उपवासस्यनियमंरात्रौस्वापाज्जितेंद्रियः केवलेनोपवासेनतस्मिन्जन्मदिनेमम सप्तजन्मकृतायापात्सु
च्यतेनात्रसंशयः उपाहृतस्तृणापेभ्योयस्तवासोगुणैःसह उपवासःसविज्ञेयःसर्वभोगविवर्जितः ततोष्टम्यातिलैस्त्रा
तो नद्यादौविमलेजले सुदेशेशोभनंकुर्याद्देवक्याःसूतिकागृहं सीतपीतैस्तथारक्तैःकर्बुरैर्हरितैरपि वासोभिःशोभि
तंकृत्वासमंतात्कलशैर्नवैः पुष्पैःफलैरनेकैश्चदीपालीमिरितस्ततः पुष्पमालाविचित्रंचंदनागरुधूपितं अतिरम्यम
नोपम्यंरक्षामणिविभूषितं हरिवंशस्यचरितंगोकुलंचविलेखयेत् ततं वादित्रनिनदैर्वाणावेणुरवाकुलं नृत्यगीतक्र
मोपेतमंगलैश्चसमंततः वेषकारीलोहरवद्वृंगंकृतवानादंचयत्नतः द्वारेविन्यस्यमुसलंरक्षितंरक्षपालकैः षष्ठादेव्याधि
ष्ठितंचतहहंचोत्सवेस्तथा एवंविभवसारेणकृत्वातत्सूतिकागृहं तन्मध्येप्रतिमांस्थाप्यासाचाप्यष्टविधास्मृता कांच
नीराजतीतामीपैचलीमृन्मयीतथा बाक्षीमणिमयीचैववर्णकैर्लिखितातथा सर्वलक्षणसंपूर्णापर्यंकेचाष्टशत्यके

प्रतप्तकांचनाभासं महाहंसकृतस्विनीं प्रसूतांचप्रसूतांचस्थापयेन्मंचकोपरि मांतत्रबालकंसप्तपयंकैस्तनपाथिनं श्री
वत्सवक्षसंशांतनीलोत्पलदलछविं यशोदांतत्रचैकस्मिन्प्रदेशेसूतिकागृहे तद्वच्चकल्पयेत्सार्यप्रसूतांवरकन्यकाम्
तथैवममपार्श्वस्थाःकृतांजलिपुटानृप देवाग्रहास्तथानागायक्षविद्याधरामराः प्रणताःपुष्पमालाग्रचारुहस्ताःसुरा
सुराः संचरंतद्वाकाशेप्रहारैरुदितोदितैः वसुदेवोपितत्रैवरवद्वृंचर्मधरस्थितः कश्यपोवसुदेवोयमदितिश्चैवदेव-
की शेषोवैबलदेवोयंयशोदादितिरन्वभूत् नंदःप्रजापतिर्हृक्षोर्गर्गश्चापिचतुर्मुखः गोप्यश्चाप्सरसःसर्वागोपाश्वा
पिदिवौकसः एषोवतारोराजेद्रकंसोयंकालनेमिजः तत्रकंसनियुक्ताश्चमोहितायोगनिद्रया गोधेनुकुंजराश्चैवदान
वाःशस्त्रपाणयः नृत्यंतश्चाप्सरोग्भिस्तेगंधर्वागीततत्पराः लेखनीयश्चतत्रैवकालियोयमुनाद्रुदे इत्येवमादियत्किं-
चिद्दिद्यतेचरितंमम लेखयित्वाप्रयत्नेनपूजयेद्रक्षितत्पराः रम्यमेवंबीजपूरैःपुष्पमालादिशोभितैः कालदेशोद्वैःपु
ष्पैःफलैश्चापियुधिष्ठिर पाद्यार्घ्यैःपूजयेद्रक्ष्यागंधपुष्पाक्षतैःसह मंत्रेणानेनकोतैयदेवकीपूजयेन्नरः गायद्भिःकिंच
राद्यैःसततपरिगतावेणुवीणानिनादैर्धृंगारादर्शकुंभप्रकटकृतकरैः किंचरैःसेव्यमाना पर्यंकेस्वास्तुतेयामुदितत
रमुखीपुत्रिणीसम्यगास्तेसादेवीदेवमाताजयतुचसकृतादेवकीकांतरूपा पादावभ्यंजयंतीसाश्रीदेव्याश्चरणां-
तिके निशीथेपंकजेपूज्यादिव्यगंधानुलेपनैः पंकजैःपूजयेद्देवीनमोदेव्यैश्चियैरेति देववत्सेनमस्तेस्तृष्णोत्पाद

नतसरा पापक्षयकरीदेवीनुष्टिंयातुममार्चिता प्रणवादिनमोतंचपृथक्नामानुकीर्तनम् कुर्यात्तु जांविधिज्ञश्चसर्वपापापनु
तये देवक्यैवसुदेवायवासुदेवायचैवहि बलदेवायनंदाययशोदायैपृथक्पृथक् क्षीरादिस्नपनंरुत्वाचंदनेनानुलेपये
त् विध्यंतरमपीच्छंतिकेचिदत्रैवसूरयः चंद्रोदयेशशांकाय अर्घ्यदद्याद्द्विस्मरन् अनंतवामनंशौरिवैकुण्ठं पुरुषोत्तमम्
वासुदेवंहृषीकेशंमाधवंमधुसूदनम् वाराहं पुंडरीकाक्षं च सिंहब्रह्मणः प्रियम् गोपीशं पुंडरीकाक्षं सृष्टिस्थित्यंतकार-
कम् अनादिनिधनं विष्णुं त्रैलोक्येशं त्रिविक्रमम् नारायणं चतुर्बाहुं शंखचक्रगदाधरम् पीतांबरधरं नित्यं वनमालाविभू-
षितम् श्रीवत्सांकं जगत्सेतुं श्रीपतिं श्रीधरं हरिम् योगेश्वराय देवाय योगिनां पतये नमः योगोद्वाय नित्याय गोविंदाय नमोन-
मः यज्ञेश्वराय देवाय तथा जलशायय च यज्ञानां पतये नाथ गोविंदाय नमोनमः एभिर्मन्त्रैः समाराध्य अर्चयेत्सूजयेद्हरिं ज-
गन्नाथ नमस्तभ्यं संसारभयनाशन जगदीशाय देवाय भूतानां पतये नमः धर्मेश्वराय धर्माय शंभवाय जगत्पते धर्मज्ञाय
यच देवाय गोविंदाय नमोनमः मंत्रेणानेनैवेद्यं शयनादितथैव च चंद्रस्य चार्घ्यं मंत्रेण अनेनैवाथ दापयेत् क्षीरोदार्ण-
वसंभूतं अत्रिगोत्रसमुद्भव गृहाणार्घ्यं शशांकेशरोहिण्या सहितो मम ज्योत्स्नापते नमस्तभ्यं ज्योतिषां पतये नमः नम-
स्तेरोहिणीकांत अर्घ्यनः प्रतिगृह्यतां स्थंडिले स्थापयेद्देवं शशांकेशरोहिणीयुतम् देवक्या च सुदेवं च नंदं चैव यशोदया बल-
देवं मया सार्धं भक्त्या परमया नृप संपूज्य विधिवद्देही किं नाप्नोत्यतिदुर्लभं एकादशीनां विंशत्यः कोटयो याः प्रकीर्तिताः ता

भिः कृष्णाष्टमी तुल्याततो नंत चतुर्दशी अर्धरात्रे वसोर्धारां पातयेद्व्यसर्पिषा ततो वर्हाप येन्नालं षष्ठीनामादिकं मम
कर्तव्यं तत्क्षणाद्वात्रोप्रभाते नवमीदिने यथाममतथा कार्यो भगवत्यामहोत्सवः ब्राह्मणान् भोजयेद्भक्त्या तेभ्यो दद्याच्च द-
क्षिणां हिरण्यं मेदिनीं गावो वासांसि कुरुमानि च यद्यदिष्टं तमंतत्तत्कृष्णो मे प्रीयतामिति यंदेवं देवकी देवा सुदेवादजी-
जनन् भौमस्य ब्रह्मणो गुणैस्तस्मै ब्रह्मात्मने नमः नमस्ते वासुदेवाय गोब्राह्मणहिताय च शांतिरस्तु शिवं चास्तु इत्यु-
क्तामां विसर्जयेत् ततो बंधुजनौघं च दीनानां धाम भोजयेत् भोजयित्वा सुशांतांस्तान् स्वयं भुंजीत वाग्यतः एवं यः कुरुते
देव्या देवक्याः समहोत्सवं प्रतिवर्षं विधानेन स भक्तो धर्मनंदन नरो वायदिवानारीयथोक्तं लभते फलं पुत्रसंतानमारोग्यं
सौभाग्यमनुलंभेत् इह धर्मरतिर्भूत्वा मृतो वैकुण्ठमाप्नुयात् तत्र देवविधानेन वर्षं लक्षं युधिष्ठिर भोगान्नानाविधानमुक्ता
पुष्पशेषादिहागतः सर्वकामसमृद्धौ तोसर्वांशं भविष्यति कुले नृपाति श्रीलानां जायते हृच्छयोपमः यस्मिन्सो देवदेशो
तुलितं तनुपटार्पितं मम जन्मदिनं यत्र सर्वालंकारभूषितं पूजयेत्सांडवश्चेज्जनैरुत्सवसंयुतैः परचक्रभयं तत्र न कदा
पि भवेत् पुनः पर्जन्यः कामवर्षा स्यादिति भ्योनभयं भवेत् गृहे वा पूजयेत् यत्र देवक्याश्चरितं मम तत्र सर्वसमृद्धं स्यान्नो
पसर्पादिकं भवेत् पशुभ्यो न कुलाद्यान्त्यापारोग्याच्च पातकात् राजतश्चोरो वापि न कदाचिद्रयं भवेत् संसर्गेणापि-
यो भक्त्या व्रतं पश्येदनाकुलं सोऽपि पापविनिर्मुक्तः प्रयाति हरिं मंदिरं जन्माष्टमी जन्मनो नयनाभिरामाया पापहासु

कृतिनं विदधाति गोपाः यो देवकीं सतसुतां च भजेद्विदुः स्यात्पुत्रानवाप्य स मुपैति पदं स विष्णो रिति व्यास उवाच नि
वृत्ते भारते युद्धे कृतशोचो युधिष्ठिरः उवाच वाक्यं धर्मात्मा कृष्णं देवकिनंदनम् युधिष्ठिर उवाच त्वत्प्रसादाच्च गो
विंद निहताः शत्रवोरणे कर्णश्च निहतः सैन्ये त्वत्प्रसादाज्जनार्दन प्राप्तं निष्कंदं राज्यं हत्वा कर्मसुदुष्करं आचारोदंडनी
तिश्वराजधर्माः क्रियान्विताः अधुना श्रोतुमिच्छामि शृणु जन्माष्टमीव्रतं जन्माष्टमीव्रतं बृहिविस्तरेण ममान्युत कुतः
काले समुत्पन्नं किं पुण्यं को विधिः स्मृतः श्रीकृष्ण उवाच शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि व्रतानां सुतं मंत्रं यतः प्रवृत्तिवि
ख्यातं फलेन विधिनान्वितं राजवंशसमुत्पन्नैर्देव्यानीकैः कृपीडिता धराभारभराभ्रान्ता ब्रह्माणंशरणं यथो ज्ञात्वा तदा
प्रभुर्ब्रह्माष्टमेभारं समाहितः श्वेतद्वीपं समागत्य सर्वदेवसमन्वितः समाहितमतिर्ब्रह्माणां तुष्टावविशोपते स्तुत्या
तया हंसं प्रीतस्तेषां हृद्गोचरो भवं दृष्ट्वा मां प्रणिपत्या शुभं भक्तिभावसमन्वितः ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा तुष्टाः सर्वे दिवौकसः
विजिज्ञुर्मुहाराज भूमिभारापनुत्तये उपधार्य तदा तेषां वचनं चान्वचिंतयन् केनोपायेन हंतव्यादानवाः क्षत्रियोद्भ-
वाः स्वधर्मनिरताः सर्वे महाबलपराक्रमाः ततो निश्चित्य मनसा ब्रह्माणमहमब्रुवन् वसुदेवो देवकीच प्रजाकामो पुरा
नृप भक्त्या मां भजमानो तौ तत्तवं तौ महत्तपः तयोः प्रसन्नः स प्रीतो याचतां चरमुत्तमम् अब्रुवन् तावपि तौ वरया मा-
सतुः किल यदि देव प्रसन्नो सित्वा दृशो नो भवेत्कृतः तथेति च मया ताभ्यामुक्तं प्रीते न चेतसा तत्कामपूरणार्थाय संभ-

विष्णोः हंतयोः दिवौकसेऽपि स्वांशेन संभवन्तु सरस्विजः योगमाया च नंदस्य यशोदायां भविष्यति देवस्याजदरे गर्भमनं
तं धाममात्मकम् सन्निरुध्य ततस्तूर्णरोहिण्याजदरे कुरु इति संदिश्य तान्सर्वानहमंतर्हितो भवं ततो देवैः समं ब्रह्माणां दिशं
प्रणिपत्य च आश्वास्य च महीदेवीं वरधात्रीं जगाम ह ततो हं देवकी गर्भमविशं स्वेन तेजसा हृतेषु षट्सु बालेषु देवस्या औ
ग्रसेनिना काराग्रहस्थितायां च वसुदेवेन वै सह गतेर्धरात्रयसमये सृष्टेः सर्वजने निशि भादे मास्यमिते पक्षे षष्ठ्यां ब्रह्मर्क्ष
संयुजि सर्वग्रहशुभे काले प्रसन्नहृदया शये आविरासं निजेनैव रूपेण ह्यवनीपते वसुदेवोऽपि मां दृष्ट्वा हर्षशोकसमन्वितः
भीतः कंसादति तरां तुष्टावच कृतां जलिः पुनः पुनः प्रणम्याथ प्रार्थयामास सादरं वसुदेव उवाच अलौकिकमिदं रूपं
दुर्दर्शयोगिनामपि यत्तेजसारिष्टगृहमभवत्संप्रकाशितम् उद्दिग्धो भगवन्कंसाद्यो मे बालानघातयत् उपसंहरतस्माच्च
एतद्रूपमलौकिकं शंखचक्रगदापद्मलसत्कौस्तुभमालिकं किरीटहारमुकुटकेयूरवलयांकितं तडिद्वसनसंवीतं चणत्
कांचनमेखलं स्फुरद्वाजीवताम्राक्षं स्निग्धं जनसमप्रभं महामरकतस्वच्छं कोटि सूर्यसमप्रभं कृष्ण उवाच एवं
संप्रार्थितो राजन् वसुदेवेन वै तदा तेनैव निजरूपेण भूत्वा हं प्राकृतः शिशुः नयमांगो कुलमिति वसुदेवमचोदयं समादाया
गमत्सोऽपि नंदगोकुलमंजसा द्वाराण्यपाकृता न्यासन् मत्प्रभावात्स्वयंप्रभो दंदो मां गच्छ कालिं दीजलकल्लोलमालिनी त
तो यशोदाशयने न्यस्य चानकदुंदुभिः तस्यैके स्थितां गृह्यदारिकाम गमसुनः द्वाराणि पिहितान्यासन् पूर्ववन्निगदंततः

विन्यस्यपादयोरस्तेशयनेन्यस्यदारिकां ततोऽरुदमहतास्त्रेणापर्यसादिशः तस्यारुदितशब्देनउत्थितारक्षकाग्रहान् कंसा
यागलचाचरव्युःप्रसूतादेवकीतिच सोपितल्यात्समुत्थायभयेनातीवविह्वलः जगामसूतिकागेहेदेवक्याःप्रसवलन्य-
थि दारिकांशयनात्ग्रह्यरुदंत्याश्चैवस्वस्वसुः अपोथयत्शिलापृष्ठेसापितस्य कराञ्च्युता उवाचकंसमाभाष्यदेवीह्या
काशगासती किंमयाहतयामंदाजानःकुत्रापितेरिपुः इत्युक्तोसौसकंपोभूत्परमाद्दि प्रमानसः आज्ञापयामासततो
बालकानांकदनायवै दानवाअपिबालानांकदनंचक्रुद्यताः वनेषूपवनेचैवपुरुग्रामवनेष्वपि अहंचगोकुलेस्थित्वा
पूतनांबालघातिनीं स्तनंदातुंप्रवृत्तांचप्राणैःसममशोषयम् तृणावर्तवकारिष्ठान्धेनुकंकेशिनंतथा अन्यानपिखला
चहत्वास्वप्रभावमदर्शयम् ततश्चमथुरांगत्वाहत्वाकंसादिदानवान् ज्ञातीनांपरमंहर्षकृतवानस्मिन्सादरं देवकीवसुदे
वौचपरिष्वज्यमुदामम् आनंदजेर्जलेर्मूर्ध्निसेचयामासतुर्नृप तस्मिन्पुरवरेमल्लान्हत्वाचाणूरमुरव्यकान् गजंकुव
लयापीडकंसंभ्रातृननेकशः एवंहतेसरकंसैर्वलोकैककटकै अन्येषुदुष्टदैत्येषुसर्वलोकभयंकरे लोकाःसमुत्सकाः
सर्वेउचुर्मांचसमावृताः कृष्णाकृष्णामहायोगिन्भक्तानामभयप्रद प्रलयात्पाहिनोदेवशरणागतवत्सल यनाथ
नाथसर्वज्ञसर्वभूतहितैरत किंचिद्विज्ञप्तुकामोहंतनोवक्तुंत्वमहसि तवजन्मदिनंलोकेनज्ञातंकेनचित्कचित् ज्ञात्वा
चतत्ततःसर्वकुर्मैवर्धापनोत्सवं तेषांदृष्ट्वामयाभक्तिःश्च स्थाचमयिसौहृदं मयाजन्मदिनंतेभ्यः ख्यातंनिर्मलचेत-

सा श्रुत्वातेपितथाचक्रुर्विधिनायेनतच्छृणु पार्थतद्विवसेप्राप्तेदंतधावनपूर्वकम् स्नात्वापुण्यजलेश्चदेवाससीपरिधा
यच निर्वर्त्यावश्यकं कर्मव्रतसंकल्पमाचरेत् अद्यस्थित्वानिराहारःश्वोभूतेतुपरेहनि भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभ
वाव्यय गृहीत्वानियमंचैवसंषाद्यार्चनसाधनं मंडपंशोभनंकृत्वाफलपुष्पादिभिर्युतं तस्मिन्मां पूजयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्ष
तैःक्रमात् उपचारैःषोडशभिर्द्वादशाक्षरविद्यया सद्यःप्रसूतांजननींचसुदेवंचमारिष बलदेवसमायुक्तारोहिणींगुणशो
भिनीम् नंदयशोदांगोपींश्चगोपान्गाश्चैवसर्वशः गोकुलंयमुनांचैवयोगमायांचदारिकां यशोदाशयनेसुप्तांसद्योजा
तांवरप्रभां एवंसंपूजयेत्सम्यक्नाममंत्रैःपृथक्पृथक् सुवर्णरोष्यताम्ना रमृदादिभिरलंकृताः काष्ठपाषाणरचितानि
त्रयमप्यथलेखिताः प्रतिमाविविधाप्रोक्तातासुमांचनरोयजेत् रात्रौजागरणंकुर्याद्वातनृत्यादिभिःसह पुराणैस्तोत्र
पाठैश्चजातनाम्नादिपूज्यैः श्वोभूतेपारणंकुर्याद्विज्ञानंभोज्ययत्नतः एवंकृतेमहाराज व्रतानामुत्तमंव्रतम् सर्वान्का
मानवाप्रोतिविष्णुलोकंमहीयते मोहान्नकुरुतेयस्तयातिसंसारगच्छरे तस्मात्कुर्वन्प्रयत्नेननिष्ठापोजायतेनरः अ
त्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं अंगदेशोद्भवोराजाभिन्नजिन्नामनामतः तस्यपुत्रोमहातेजाःसत्यजित्सत्यथैस्थितः
पालयामासधर्मज्ञोविधिवद्रंजयन्प्रजाः तस्यैवंचर्तमानस्यकदाचिदैवयोगतः पारवर्द्धैःसहसंचासोबभूवबहुवासरं तत्सं
सर्गात्सन्पतिरधर्मनिरतोभवत् वेदशास्त्रपुराणानिविनिंद्यबहुशोन्मृप ब्राह्मणेषुतथाधर्मेविद्वेषंपरमंगतः एवंबहुति

थेकालेगतेभरतसत्तम कालेननिधनं प्राप्नोयमदूतवशंगतः बध्वापाशैर्नीयमानोयमदूतैर्यमांतिकं पीडितस्ताड्यमा-
नोसोदुष्टसंगवशंगतः नरकेपतितः पापोयातनावहुवत्सरं भुक्त्वापापस्यशेषेणपेशाचीं योनिमास्थितः तृषाक्षधासमाक्रां-
तोभ्रमन्स मरुधन्वस्त कस्यचित्तथैवैश्यस्यदेहमाविश्यसंस्थितः सहतेनैवसंप्राप्तोमथुरांपुण्यदांपुरीं तत्रत्यैरक्षकैः
सोयतद्देहात्तुबहिष्कृतः बभ्रामविपिनेसोपिऋषीणामाश्रमेऽपि कदाचिद्देवयोगेनममजन्माष्टमीदिने क्रियमाणाम
हापूजांचतिभिर्मुनिभिर्हिजैः रात्रौजागरणचैवनामसंकीर्तनादिभिः ददर्शसर्वविधिवच्छुश्रावचहरेः कथाः निःपापस्त-
क्षणादेवशुद्धनिर्मलमानसः प्रेतदेहंसमुत्सृज्यविष्णुलोकेविमानगः ममदूतैः समानीतोदिव्यभोगसमन्वितः ममसा-
न्निध्यमापन्नोन्नतस्थास्यप्रभावतः नित्यमेवव्रतंचैतत्पुराणोसार्वकालिकं गीयतेविधिवत्सम्यक् मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः
सार्वकालिकमेवैतत्कृत्वाकामानवाप्नुयात् एतत्सर्वमारुह्यातंव्रतानामुत्तमंव्रतं ममसान्निध्यकृद्वाजचक्रिभ्यः श्रो-
तुमिच्छसि युधिष्ठिरउवाच उद्यापनविधिंब्रूहिदेवदेवदयानिधि येनसंपूर्णतांयातिव्रतमेतदनुत्तमं श्रीकृ-
ष्णउवाच पूर्णोतिथिमनुप्राप्यवित्तचिंतादिसंयुतः पूर्वद्युरेकभक्ताशः स्वयंमांसंस्मरन्ब्रूहि प्रातरुत्थायसंस्मृत्यपु-
ण्यश्लोकान्समाहितः निर्वर्त्यावश्यकं कर्मब्राह्मणानुस्वस्तिवाचयेत् गृहमानीयधर्मज्ञंवेदवेदांगपारंगम् दृष्ट्वाहस्त्रि-
जश्वैवचस्त्रालंकरणादिभिः पलेनवानदधेनतदर्धाधेनवापुनः शक्त्यावाकारयेत्तत्रवित्तशाठ्यविवर्जितः सौवर्णीप्र-

तिमाकार्यापाद्यार्घ्याचमनीयकं पात्रंसंपाद्यविधिवत्सूजोपकरणंतथा गोचर्ममात्रंसंलिप्यमध्येमंडलमाचरेत् ब्रह्मा-
द्यादेवतास्तत्रस्थापयित्वाप्रपूजयेत् मंडपंरचयेत्तत्रकदलीस्तंभमंडितं चतुर्द्वारसमोपेतंफलपुष्पादिशोभितं वितानं
तत्रवधीयाद्द्विचित्रंचैवशोभनं मंडलेस्थापयेत्कुंभंताम्रवामृन्मयंशुचिं तस्योपरिन्यसेत्पात्रंराजतंचैवणवंतुवा वास
साद्याद्यकौंतेयपूजयेत्तत्रमांबुधः उपचारैः षोडशभिर्मन्त्रैरेतैः समाहितः ध्यात्वावाह्यामृतीकृत्यस्वागतादिभिरादरात्
ध्यात्वाचतुर्भुजं देवंशंखचक्रगदाधरम् पीतांबरयुगोपेतंलक्ष्मीयुक्तंविष्णुपितं लसत्कौस्तुभशोभाढ्यंमेघश्यामंस्तो-
चनं ध्यानं आगच्छदेवदेवेशजगद्योनेरमापते शृद्धेद्यस्मिन्नधिष्ठानेसन्निधेहि कृपांकुरु आवाहनं देवदे-
वजगन्नाथगरुडासनसंस्थित गृहाणचासनंदिव्यजगत्प्रातर्नमोस्तुते आसनं जानातीर्याहंतंतोर्यनिर्मलं पुष्पमि-
श्रितम् पाद्यं गृहाण देवेश विश्वरूपनमोस्तुते पाद्यं गंगादिसर्वतीर्थेष्वोभक्त्यानीतं सुशीतलं गंधपुष्पाक्षतोपेतं
गृहाणार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं कृष्णावेणीसमुद्भूतं कालिंदीजलसंयुतं गृहाणाचमनं देव विश्वकायनमोस्तुते आ-
चमनं दधिक्षौद्रं घृतं शृद्धं कपिलायाः स्रग्गंधियत् सस्वादुमधुरं शौरेमधुपर्कं गृहाण मे मधुपर्कं पुनराचमनं
पयोदधिघृतंचैव शर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन स्नापनं लक्ष्मीकान्तनमोस्तुते पंचामृतं मंदाकिनीगौतमीचयमुनाच
सरस्वती ताम्र्यः स्नानार्थमानीतं गृहाण शिशिरं जलं स्नानं शृद्धं जांबूनदप्ररव्येतडिद्वासररोचिषी मयोपपादिनेतु

भ्यंवाससीप्रतिगृह्यतां वस्त्रयुग्मं यज्ञोपवीतं किरीटकुंडलादीनि कांचीवल्लयसुग्मकं कौस्तुभं वनमालांच भूषणा-
नितवप्रभो भूषणानि मलयाचलसंभूतं घनसारं मनोहरं हृदयानंदनं चारुचंदनं प्रतिगृह्यतां चंदनं अक्षताश्च सर-
श्रेष्ठाः कुंकुमोक्ताः सशोभनाः अक्षतादेवदेवेशमयादत्ता हि भक्तितः कुंकुमाक्षतान् मालतीचंपकादीनियूथिकाव-
कुलानि च तुलसीपत्रमिश्राणि गृहाण सरसत्तमं पुष्पाणिसं सह परिवारदेवतापूजां अथांगपूजा अनघा
यनमः पादौ पू० वामनायनं गुल्फौ पूज० शौरये० जंघे पू० वैकुण्ठवासिनेन० उरू पू० पुरुषोत्तमा० मेढ्रं पू० वासुदेवाय० क-
टिं पू० हृषीके० नाभिं पू० माधवा० हृदयं पू० मधुसूदना० कंठं पू० वराहायन० बाहू० नृसिंहा० हस्तौ पू० दैत्यसूदना० मुखं
पू० दामोदराय० नासिकां पूजया० पुंडरीकाक्ष० नेत्रे पू० गरुडध्वजा० श्रोत्रे पू० गोविंदाय० ललाटं पूजया० अत्युतायनं
शिरः पू० कृष्णाय० सर्वांगं पू० देवकीवत्सवं च रोहिणीसबलांतथा सात्यकिं चोद्धवाकूरावुग्रसेनादियादवान् नंदं य-
शोदांतकाले प्रसूता गोपगोपिकाः कालिंदी कालियं चैव पूजयेन्नाममंत्रतः वनस्पतिरसोद्भूतं कालागरुसमन्वितं धूपं
गृहाण गोविंदगुणसागरगोपते धूपं आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यनिमिरापहं
दीपं शाल्योदनं पायसं च सिताघृतविमिश्रितं नानापक्वान्नसंयुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां नैवेद्यं उत्तरापोशनं इदं
फलमिति फलं पूगीफलमिति तांबूलं हिरण्यगर्भेति दक्षिणाम् नीराजयेत्ततो भक्त्या मंगलं समुदीरयन् जयमंगलनि

घोषेर्देवदेवं समर्पयेत् नीराजनं दत्त्वा पुष्पांजलिं चैव प्रदक्षिणपुरःसरं प्रणमेद्दंडवद्भूमौ भक्तिप्रवहः पुनश्च पुनः स्तुताना-
नाविधेस्तोत्रैः प्रार्थयित्वा जगत्पतिम् नमस्तुभ्यं जगन्नाथ देवकीतनय प्रभो वसुदेवात्मजानंतयशोदानंदवर्धन गोविंदगो-
कुलाधारगोपीकांत नमोस्तुते ततस्तदापयेदध्वं इंदोरुदयतः शक्तिः कृष्णाय प्रथमं दद्याद्देवकीसहिताय च नालि-
केरेन शङ्खेन दद्यादध्वं विचक्षणाः कृष्णाय परयाभक्त्या शये कृत्वा विधानतः जातः कंसवधार्थं यभूभारोत्तारणाय च
गृहाणार्घ्यं मया दत्तं देवकीसहितो मम कृष्णार्घ्यमंत्रः शंखे कृत्वा ततस्तोयं सपुष्पफलचंदनं जानुभ्यामवनिग-
त्वा चंद्रायार्घ्यं निवेदयेत् क्षीरोदारणवसंधूतं अग्निगोत्रसमुद्भवं गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्या सहितं प्रभो ज्योत्स्नाप-
ते नमस्तुभ्यं नमस्ते ज्योतिषां पते नमस्ते रोहिणीकांत गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते चंद्रार्घ्यमंत्रः इत्थं संप्रार्थ्य देवेशं रा-
त्रौ जागरणं चरेत् गीतचृत्यादिना चैव पुराणश्रवणादिभिः प्रत्यूषे विमले स्नात्वा पूजयित्वा जगद्गुरुं पायसेन तिला-
ज्यैश्च मूलमंत्रेण भक्तितः अष्टोत्तरशतं हुत्वा ततः पुरुषसूक्ततः इदं विष्णुरिति प्रोक्ता जुहुयाद्देवताहुतीः होमशेषं स-
माप्याय पूर्णाहुतिमतः परं आचार्यं पूजयेद्भक्त्या भूषणाच्छादनादिभिः गामेकांकपिलांदद्याद्भूतसंपूर्णहेतवे पयस्वि-
नीं कंशीलां च सवत्सां सगुणां तथा स्वर्णशृंगीरौ प्यरवुरीकां स्यदोहनिकायुताम् रत्नपुच्छां ताम्रपट्टीकं देघं रासमन्वि-
तां वस्त्रछन्नां दक्षिणाद्यामेवं संपूर्णतां यजेत् कपिलाया अभिवाते तु गोरस्यापि प्रदीयते ततो दद्याच्चक्रस्विकृष्यो अन्ये

व.रा.
११

कथा युधिष्ठिर उवाच मृतबंध्यातुयानारीकाकबंध्यातथापरा गर्भस्वावीचूनीयाचनानादोषैस्तुदूषिता नि
र्धनाश्वनरायैवेदारिद्र्येणहताश्वये कर्मणाकेनमुच्यतेतच्चैवृहज्जनार्दन श्रीकृष्ण उवाच मासिभाद्रपदेशकृ
पक्षेज्येष्ठायदाभवेत् रात्रौजागरणंकुर्याद्भित्तवादित्रनिस्वनैः एवंविधिविधानज्ञोऽपिर्मन्त्रैश्चपूजयेत् एहोहितंमहा-
भागोऽसुरासरनमस्कृते ज्येष्ठेत्वंसर्वदेवानांमत्समीपंयताभव श्वेतसिंहासनस्थालंश्वेतवरुणैरलंकृता वरदपुस्तकं
पात्रंपाशहस्तेनमोनमः ज्येष्ठेऽश्वेतपोनिष्ठेधर्मिष्ठेसत्यवादिनि समुद्रमथनोत्पन्नेज्येष्ठायैतेनमोनमः शार्ङ्गबाणाज्जा
रवदुगारिप्रासतोमरमुद्गरैः अन्यैरप्यायुधैर्युक्तांज्येष्ठेतामर्चयाम्यहं त्वंलक्ष्मीस्त्वमुमादेवीत्वंज्येष्ठेसर्वदामरैः पूजित
सिमैयादेविवरदाभवमेसदा प्रार्थना पुत्रदारवितृद्ध्यर्थंलक्ष्म्याश्चैववितृद्ध्ये अलक्ष्म्याश्चविनाशायसर्वकालेहि-
जोत्तम गुरुंसंपूजयेद्भक्त्यावरुणैराभरणादिभिः ततोद्वादशवर्षाणिपूजनीयाःप्रयत्नतः यावज्जन्मतथापूर्वविधिना
नेनमानवेः ददातिवित्तंपुत्रांश्चअर्चनीयासदास्त्रिया अनेनविधिनाप्रोक्तोयोहिपूजयतेनरः ज्येष्ठातुपूजयेन्नारीत
स्यालक्ष्मीर्विवर्धते बंध्यातुल्यमतेपुत्रान्दुर्भगाइवतद्भवेत् एवंविधिविधानेनज्येष्ठायांत्वर्चयेत्सदा विद्यास्तस्यप्रण
श्यंतियथाफलवणंतथा तथाग्राह्यंकुरुश्रेष्ठ ज्येष्ठायाःशोभनंव्रतं नीराजनेकृतेचैवदीपोग्राह्यःसुभक्तितः नैवेद्यस
हितंप्राश्यव्रतीत्वग्रेयुधिष्ठिर गुरुहस्तात्सदाग्राह्योदीपःप्रज्वलितोमहान् व्रतस्थोभक्तियुक्तस्तुशक्तिःप्रयतमानसःअ

अ.
८

१३

नेनविधिनाचैवव्रतंकार्यंयुधिष्ठिर ज्येष्ठानामपरंदेविभक्तिमुक्तिप्रदायिनीयस्तुपूजयतेराजन्तस्मैसर्वप्रयच्छति युधिष्ठिर उ
वासिभाद्रपदेशकृपक्षेज्येष्ठर्क्षसंयुते तस्मिन्दिनेव्रतीकुर्याज्ज्येष्ठायांपरिपूजनं तच्चाष्टम्यांयदावारोमानोर्ज्येष्ठर्क्षमेकच प्रतिच
र्वं व्रतंयच्चविहितंकेवलेशकमे प्रातःस्नानंनरःकुर्यात्तस्यादेव्यादिनंशुभे भक्तियुक्तःशुचिकुर्याज्ज्येष्ठादेव्यास्तुपूजनम् जला-
शयात्तुपूर्वेद्युरानयेत्संचशर्कराः देवीरूपंचतत्रैवकृत्वावास्थापयेत्ततः गोमयेनोपलिप्तेचहैमीवाकारयेदुधः स्थाप
येद्वाजतीताम्नीलेख्यावापटकूट्ययोः आवाहयेत्ततोदेवीमथवापुस्तकेपिवा त्रिलोचनांशकूदंतींविभतीराजतींत
नूं विरक्तारक्तनयनांज्येष्ठांध्यायामिसुंदरीं इतिमंत्रेणतांदेवींभावात्सकृतीव्रती स्नानंदद्यात्तथायश्चपादयोरु
भयोर्द्विज श्रीखंडकपूरयुतंदद्यादर्घ्यंचभक्तितः पंचामृतंतथास्नानंनिर्मलेनजलेनच वस्त्रंगंधंतथापुष्पंधूपदीपादि
कंचयत् पूजयित्वाचसौभाग्यैर्द्रव्यैर्नानाविधैःशुभैः गोधूमशालितंदुलैर्नानाद्रव्यैश्चनिर्मितं कृत्वाप्रसृतमात्रास्तु
पूरिकाघृतपाचितः भक्त्यामयासरेशानियदन्नंदीयतेतव तद्ग्राहणमहादेविज्येष्ठेऽश्वेतपोनिष्ठे निवेदनीयंयत्किं
चिद्ग्राह्येप्रयत्नतः ततस्तत्त्वामहादेवींसर्वकामफलप्रदांज्येष्ठायैतेनमस्तुभ्यंश्वेष्ठायैतेनमोनमः ज्येष्ठेऽश्वेतपोनिष्ठे
धर्मिष्ठेसत्यवादिनि ततःक्षमाप्यतांदेवींस्तुवीतस्तवनोत्तमैः ब्राह्मणान्भोजयेत्तथास्तुवासिन्यस्तथाबहु दास्योदा-
साश्चसंभोज्यादीनांधरूपणास्तथा देवींविप्रमनुज्ञाप्यस्वयंभुंजीतवाग्यतः भक्त्यित्वातथाचम्यदेवींनत्वापुनःपुनःपुनः

शयीतव्रतचर्येण कुर्यात्स्नानविमर्जनं एवमेव प्रकुर्याद्देवतं तु परिवत्सरं ज्येष्ठा विमर्जनां ते तु शर्करांवारि निक्षिपेत् दध्योद-
नंतयासाकंदेयं स्वस्थशुभाप्तये ज्येष्ठे देवि नमस्तुभ्यं अलक्ष्मीनाशहेतवे पुनरेहि वत्सरं ते मम गेहे शुभप्रदे एवं संप्रा-
थ्यतां देवीं गीतवाद्यपुरःसरैः अपूपवदकान् दद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्ततो हि ज कुर्यादेव प्रयत्नेन सायं वाथ विमर्जयेत् विद्या-
र्थी प्राप्नुयाद् विद्यां स्त्री कामः श्रियमेव च लक्ष्मीवान् जायते मर्त्यः स्त्री तु मोदेत भर्तारि विनायके न सहितां देव्याः कुर्याद्द्विस-
र्जनं सौवर्णीराजतीताम्नीमृन्मयीं वापिशक्तिः व्रतं स्वयंचकृतवान् सिद्धं चाप्यकृतार्हणः देव्यामहत्वं कथितं तवेदं विधि-
श्च मंत्रार्चनसंयुतस्तथा मंत्रोपि सायुज्यकरो व्रतस्य तथा मया ते कथितं सदैव अथोन्नं यस्यासिंहोरथे युक्तो व्याघ्रश्चापिम-
हाबलः ज्येष्ठामहमिमां देवीं प्रपद्ये शरणं शुभां तामग्निवर्णीतपसा ज्वलतीमित्यावाह्य आपोहिष्ठेति निसृभिः हिर-
ण्यवर्णेति निसृभिः अभिषिचेत् कृत्वा चाष्टदलं पद्मं स्थापयेत् तत्र सवती नाम मंत्रेण कुर्वीत पाद्यमर्घ्यमथासनं स्ना-
नमाचमनं चैव मधुपर्कं च कुर्वीत वस्त्रगंधाक्षतं पुष्पं धूपदीपौ प्रयत्नतः नैवेद्याचमनीयं च करोद्दत्तं न कंशभं तांबू-
लदक्षिणादानं ततो नीराजयेद्भुक्तां स्थापिते प्रोततः पश्चाद्भोममष्टोत्तरं शतं द्रव्यैर्दधिमधुक्षीरघृतैः कुर्यात्प्रयत्नतः त-
र्पणं च नतः कुर्यादेभिर्मंत्रैर्विचक्षणः ज्येष्ठाये० श्रेष्ठाये० सत्याये० कलिताशिन्यै० विद्याये० वेनायक्यै० तपोनिष्ठायै० श्रियै०
न० कृष्णायै० ब्रह्मिष्ठायै० विसृज्य च ततो देवीं ब्राह्मणाय निवेदयेत् व्रतांते प्रतिमां दद्यात्सौवर्णीपलसंमितां कृष्णवस्त्रे

णसंयुक्तां आचार्याय निवेदयेत् वस्त्राभरणमाल्यादिलेपनैः पूजयेद्भिजम् प्रणिपत्य ततः पश्चात्तस्मै सर्वं निवेदयेत् अनेन विधि-
नायस्तु ब्राह्मणानां चतुष्टये ब्राह्मणान् भोजयेत् पश्चात्स्वयं भोजीतवाग्यतः ब्राह्मणां श्रुतं तोनत्वायाचयेत् सर्वमंगलम् एवं स-
वासिना भोज्याः पूज्याः सर्वसमृद्धये एवं कृते व्रतसम्यक् सर्वशान्तिः प्रजायते धनधान्यसमृद्धिश्च आरोग्यं भवति ध्रुवम् इति
श्रीमद्विष्णोत्तरपुराणे ज्येष्ठा देवी व्रतोद्यापनं संपूर्णम् तत्रैव भाद्रशुक्लपक्ष्यां दूर्वाष्टमी घृतम् सापूर्वाग्राह्या श्रावणी दुर्गनवमी
दूर्वाष्टमिदुताशनी पूर्वविद्धा तु कर्तव्या शिवरात्रिर्बलोर्दनम् इति हृदयमवचनात् शुक्लपक्ष्यां तिथिर्यातु नोत्तरासाविधीयते
इति हेमादिः मुहूर्ते रोहिणेष्टम्यां पूर्वावायदिवापरा दूर्वाष्टमी तु साकार्या ज्येष्ठा मूलं च वर्जयेत् इति उक्तम् तत्पूर्वज्येष्ठा
मूलयोगे कर्मकालव्याप्त्या भावे च दृश्यम् दूर्वाष्टमी सदात्याज्या ज्येष्ठा मूलं संयुता तथा च प्रसंगे भाद्रपदे मासि शुक्लपक्ष्यां तु भा-
रतं दूर्वामभ्यर्चयेद्भक्त्या ज्येष्ठां मूलं च वर्जयेत् ऐंद्रक्षेत्रजिता दूर्वा हंत्यपत्यानि नान्यथा भर्तुरायुर्हरामुले तस्मात्तां परिचर्ज-
येत् इति मदनरत्ने स्कांदे शुक्लपक्ष्यां भाद्रपदे मासि दूर्वासंज्ञा तथाष्टमी सिंहार्क एव कर्तव्या न कन्यार्के कदाचन सिंहस्ये सोत्त-
मास्यर्पणं नुदिते मुनिसत्तम मदनरत्ने स्कांदोक्तेः अगस्त्य उदिते तात पूजयेदमृतोद्भवां वैधव्यं पुत्रशोकं च दशजन्मानि
पंचच यदा तु भाद्रशुक्लपक्ष्यां अगस्त्योदयस्तदा तत्पूर्वकृष्णपक्ष्यां कार्यम् शुक्लपक्ष्यां भाद्रपदे पौर्णिमां तमासेन भाद्रपद-
मात्रलाभात् यदा तु भाद्रपदोधिकस्तदा सिंहार्क एवेति उदाहृतवचनात् अधिमासे तु संप्राप्ते न भस्म उदये मुनेः अर्वागेव ब्र-

तं कार्यं यतो न कुत्रचिदिति निर्णयदीपके स्कांदाच्चाधिक एव कर्तव्यं इदं स्त्रीणां नित्यं यान् पूजयते दूर्वा मोहादि हयथाविधि
श्रीणिजन्मानिवैधव्यं लभते नात्र संशयः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रतिवर्षं वधूजनेः ज्येष्ठामूलादिरहिता पूजयेत्प्राप्तमीशं कर्तव्या
चैकमन्त्रेन ज्येष्ठामूलं यदा भवेत् दूर्वामभ्यर्चयेद्भक्त्या न वध्यं दिवसं नयेत् इति भविष्योत्तरे तु कल्पनालुप्तानं न तु सर्वतो लोपः
अथ दूर्वाष्टमीव्रतम् हेमाद्रौ भविष्ये ब्रह्मन् भाद्रपदे मासि शक्लाष्टम्यामुपोषितः पूजयेच्छंकरं भक्त्या योनिरः श्र
दयान्वितः सयाति परमं स्थानं यत्र देवस्त्रिलोचनः गणेशं पूजयेद्यस्तु दूर्वया सहितं मुने गणेशः शिवः फलानां शकलैर्द्विजै
र्गंधपुष्पैर्विलेपनैः दूर्वां पूजयते शानं मुच्यते सर्वपातकैः शक्रो देशे मजातायां दूर्वायां ब्राह्मणोत्तमं स्थाप्य लिङ्गं ततो गंधैः पुष्पैर्धू
पैः समर्चयेत् स्वर्जूरैर्नारिकेरैश्च मातुलिंगफलैस्तथा पूजयेच्छंकरं भक्त्या दूर्वायां विधिवद्भिज्ज दध्यक्षतैर्द्विजैश्च अर्घ्यं द
द्यान्त्रिलोचने दूर्वा शमीभ्यां संपूज्य मानवः श्रद्धयान्वितः सर्वैस्तु कृतजन्मस्यात्सर्वदेवैस्तु वंदितः विद्यां प्राप्नोति विद्या
र्था पुत्रार्था पुत्रमाप्नुयात् धर्मानां प्राप्तिं धर्मायां कन्यायां लभते चतान् मनसा यद्यदिच्छेत्तत्तदा प्राप्नोति मानवः य एवं
पूजयेद्दूर्वां भूतेशं मानवैः फलैः सप्तजन्मजपापौघैर्मुच्यते नात्र संशयः कृतोपवासः सप्तम्यां मष्टम्यां पूजयेच्छिवम् दूर्
वां समेतं विप्रैर्द्रव्यक्षतफलैः शक्रैः दूर्वामंत्रः त्वंदूर्वमृतजन्मासि वंदितासि सरैरपि सौभाग्यं संततिं द
दिसर्वकार्यकरी भव यथाशाखाप्रशाखाभिर्विस्तृतासि महीतले तथा विस्तृतसंतानं देहित्वमजरामरे तल्लिङ्गमंत्रेश-

शानमर्चयेत्प्रयतः शक्तिः ततः संपूजयेद्दिप्रान् फलैर्नानाविधैर्द्विज अनग्निपक्वमश्रीयात् अन्नं दधि फलं तथा अक्षारलव
णं ब्रह्मन् नाश्रीयान्मधुनान्वितम् दद्यात्फलानि विप्रेषु फलहारः स्वयं भवेत् प्रणम्य शिरसा दूर्वां भिवं शिवमुपाश्रुते एवं यः कु
रुते भक्त्या महादेवस्य पूजनम् गणत्वं यात्यसौ ब्रह्मन् मुच्यते ब्रह्महत्या एवं पुण्यापापहरा अष्टमी दूर्वसंज्ञिता चतुर्णाम
पिवर्णानां स्त्रीजनानां विशेषतः शक्लाष्टम्यां तु संप्राप्ते मासि भाद्रपदे तथा दूर्वाप्रशस्ता सश्वेता ह्युत्तराशाभिगामिनी पूज
येद्दृष्टमानो यगंधमाल्यानुलेपनैः फलैर्मूलैस्तथा चैव धूपदीपैश्च पूजयेत् अनग्निपक्वं यत्सर्वं नैवेद्यं च कथंचन भोक्तव्यं च त
था ब्रह्मन् नग्निपक्वं विवर्जयेत् दूर्वां कुरस्थां संपूज्य प्रतिमां शंकरस्य च यौवनं स्थिरमायाति यत्र यत्राभिजायते अष्टम्यां फ
लपुष्पैश्च स्वर्जूरैर्नारिकेरैः द्राक्षामोदकपिष्टैश्च दाडिमैर्बदरैस्तथा नारंगैर्जंबुकैश्चैव तथैव वीजपूरकैः दध्यक्षतैः स्रजो
भिश्च धूपैरेव सदीपकैः मंत्रेणानेन राजेंद्रशृणुष्व अहितो नृप दत्वा पिष्टानि विप्रेभ्यः फलं च विविधं प्रभो तिलपिष्टकजोधूम
धान्यपिष्टानि पांडव भोजयित्वा स हन्मित्रं स्वयं वधूजनेस्तथा ततो मुंजीत तच्छेषं स्वयं श्रद्धा समन्वितः कर्तव्याश्चैकम
न्त्रेन ज्येष्ठामूलं यदा भवेत् दूर्वामभ्यर्चयेद्भक्त्या न वध्यं दिवसं नयेत् पक्षे भाद्रपदस्येवं शक्लाष्टम्यां युधिष्ठिर दूर्वाष्टमीव्रतं पु
ण्यं यः करोतीह मानवः न तस्य क्षयमाप्नोति संततिः सप्तपौरुषी नंदने वर्धते नित्यं यथा दूर्वा नथा कुलम् इति
श्रीभविष्योत्तरपुराणे दूर्वाष्टमीव्रतोद्यापनं संपूर्णम् अथ भाद्रशक्लाष्टमीमारभ्य षोडशदिनपर्यंतं महालक्ष्मी

व्रतम् तच्चार्धरात्रमतिक्रम्यवर्तिन्यां अष्टम्यां कार्यम् तदुक्तं चंद्रप्रकाशस्मृत्यंतरे अर्धरात्रमतिक्रम्यवर्तते यो
 त्तरातिथिः तस्यां ज्येष्ठा युतायां प्रारंभः कार्यः तथा च स्कांदे मासि भाद्रपदे शक्रे पक्षे ज्येष्ठा युताष्टमी प्रारब्धत्वं व्र-
 तं तत्र महालक्ष्म्याय तात्प्राप्तिः तदभावे केवलं यामपि कार्यम् समापनं तु कृष्णाष्टम्यां चंद्रोदयव्यापिन्यां कार्यम् चंद्रोदय
 व्रते चैव तिथिस्तात्कालिकी भवेत् दिनद्वये चंद्रोदयसत्वे च कृष्णाष्टम्यां चैवेत्यादि वाक्यात्पूर्वं अपरदिने चंद्रोदयोत्तरं त्रि-
 मुहूर्तान्तेत्येव तदुक्तं मदनरत्ने पुराणसमुच्चये पूर्वापरविद्वां वाग्राह्या चंद्रोदये सदा त्रिमुहूर्तास्तु सा पूज्या परतश्चोर्ध्वगा
 मिनी अथ व्रतविधिः हेमाद्रौ स्कांदे अथ पूजनं आलयंते हि कथितं कमलं कमलालये कमले विमले ह्यस्मिन् स्थितित्वं
 कृपया कुरु आवाहनं कमले पाहि मे देवि स्वर्णसिंहासनं कुरु गृहाणे दंभया दत्तं भक्तियुक्तेन चेतसा आसनं गंगादि
 सलिलाधारं तीर्थमंत्राभिर्मंत्रितम् दूरयात्राश्रमहरं पादं मे प्रतिगृह्यताम् पादं स० अर्घ्यं आचम्यं जगदाधारे सिद्धिलक्ष्मी
 जगत्प्रिये च पले देविते दत्तं तीर्थं गृह्णन् मोस्तुते आचमनं पयोदधिघृतं क्षौद्रं सितयाचसमर्पितम् स्नानं पंचामृतेनाद्य
 कुरु देवि दयानिधे पंचामृतं इदं तव महालक्ष्म्याः कर्पूरागरुवासितं तीर्थं भ्यः सुसमानीतं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् स्नानं सूक्ष्म
 तंतुभवं वस्त्रं निर्मितं विश्वकर्मणा लोकलज्जाहरं देवि गृहाण सरसत्तमे वस्त्रं कंचुकीम् नानासौभाग्यदयं पलया
 चलसंभृतं घनसारं मनोहरम् शीतलं बहुलामोदं चंदनं प्रतिगृह्यतां चंदनम् नीलोत्पलमहामोदं मत्तालिकुलसंकुलं

आनंदिनंदनोत्पलं पद्मं गृह्णन् मोस्तुते पुष्पाणि अथ नाम पूजा त्रियेनमः लक्ष्म्येन० वरदायै० विष्णुपत्न्येन०
 क्षीरसागरवासिन्येन० हिरण्यरूपायै० स्रवणमालिन्ये० पद्मवासिन्ये० पद्मप्रियायै० मुक्तालंकारिण्ये० तूर्यायै० चंद्रावनायै० विश्व
 मूर्त्येन० मुक्त्येन० मुक्तिदायै० अर्धेनमः समृद्ध्यै० तुष्ट्यै० पुष्ट्यै० धनेश्वर्यै० श्रद्धायै० भोगिन्यै० भोगदायै० धान्ये० गंधसंभारसन्त
 दुःकस्तूरीमोदसंभवं सरासन्नरानंदीधूपं देवि गृहाण मे धूपं मार्तंडमंडारवंदं चंद्रविंवाग्निजे जसा निधानं देवि दीपोयं नि
 र्मितस्तव भक्तिः दीपं देवतालपतालभूतलाधारधान्यजं षोडशाकारसंभारं नैवेद्यं ते नमः सदा नैवेद्यं स्नाना
 दिकं विधीयंते यतः शक्तिः प्रजायते एतदाचमनीयं च महालक्ष्मीविधीयताम् आचमं करो हर्तनम् पातालतलसंभृतं
 वदानां भोजभूषणं नानागुणसमाकीर्णं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् तांबूलं हिरण्यगर्भं तिदक्षिणां आज्यं चेति तीराजनं शा
 रदे दुःकलाकांतिः स्निग्धनेत्राचतुर्भुजा पद्मयुग्माचमयदाकरव्यग्रकरां बुजा पुष्पांजलिं विष्णोर्वक्षसि पद्मे च शंखे च केगदावरे
 लक्ष्मीदेवि यथासितं मुयि नित्यं तथा तव प्रार्थना उत्तार्य दोरं कंचाहो लक्ष्मीपाशं नैवेदयेत् लक्ष्मीदेवि गृहाण तं दोरं कंचनमया
 धृतं कथां श्रुत्वा स्वर्णं च दत्त्वा चार्घ्यं दक्षिणाम् एवं निवर्त्य विधिवत् पूजनं वदुःकस्थं च तत्तुर्वर्ण्यं च संभोज्य यथाशक्तम्
 च दक्षिणा दीपान् षोडशपूषांश्च गोधुमानां द्विजातये दत्त्वा तत्संख्यायां भक्त्यारात्रौ जागरणं चरेत् चंद्रोदये च संजाते अर्घ्यं
 दद्यात्ततो व्रती मंत्रेणानेन विप्रैश्च शंखेनांबुफलान्वितम् नमोस्तुते निशानाथ लक्ष्मीभातर्नमोस्तुते व्रतं संपूर्णं तां

यातुर्गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते चंद्रायार्घ्यं प्रातर्विसर्जयेद्देवीं मंत्रेणानेन सुव्रतं पंकजदेविसंत्यज्यममवेश्मनिसंविश-
यथासंपुत्रभृत्योहंसखरीयां त्वत्सौदतः विसर्जनं इति पूजनं अथ कथा स्कंद उवाच सौभाग्यजननं स्त्रीणां दौर्भा-
ग्यपरिकृतनम् परमेश्वर्यजननं तद्वत्तद्ब्रह्मिणं ईश्वर उवाच साधुसाधुमेहावाहोयस्सोहंत्ययानघ तत्राहंसंप्रव-
क्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् येनाचीर्णेन नरो दुर्गतिं याति कर्हिचित् कृष्णगादुर्भगावापि स्त्रियोवाविधवारुह अस्ति देव्या व्रतं पु-
ण्यं महालक्ष्म्याः षडानननारीणां च नराणां च सर्वदुःखापहंतया स्कंद उवाच देवास्सरमभूद्युद्धं पूर्णमब्दशतं पुरा वृत्रेक-
राणामधिपे देवानां च पुरंदरे तत्र देवैर्महावीर्यैर्नारायणबलाभ्यात् अस्तरानिर्जिताः सर्वपातालतलमाययुः केचि-
द्विलंगताः केचित्प्रविष्टावृष्णालयम् गिरिदुर्गसमाश्रित्य केचित्तस्थुर्महाबलाः तत्र कोलासुरो नाम महोर्वीर्यो महा-
बलः गोमंतदुर्गमंदुर्गगिरिमाश्रित्य निर्भयः याराजकन्यकालोके रूपवत्यो महागुणाः आनीय गिरिदुर्गस्थौ रमयामास
सर्वशैः रमयित्वा पितास्तत्र कामरूपी विहंगमः एतस्मिन्नेव काले तु आगतौ मुनिसत्तमौ श्रुतिप्रभांचसंपन्नौ पुलस्त्यौ
गौतमस्तथा तीर्थयात्राप्रसंगेन श्रुत्वा वाक्यं जनस्य तत् कोलासुरजयमिति कन्याहेतोः शिरिषध्वज तावच्चतुर्जनं
सर्वमगस्त्योस्मि महा मुनिः येन तौ यनिधिः प्रीतो विंध्यचलनिवासिना वातापी ललनामानौ दैत्यौ येन विनाशितौ
तंगच्छामो वयं सर्वे कोलासुरवधाय च इत्यामं न्यजनाः सर्वगत्वा तमभिवाद्य च उचुः सर्वयथावत्तं कोलासुरविचे-

विचेष्टितं तच्छ्रुत्वा भगवानाहमेवावरुणिरग्रधीः सृष्टिस्थिति विनाशानां कारणं भक्तवत्सलाः रामस्यादौ तपस्यंति
ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः तिस्रः संध्यामूर्तिमत्यस्तेषां शश्वषणोरताः प्रविश्य तामहालक्ष्मीः शक्तिरूपेण
संस्थिता सर्वशक्तियुता देविलोकानां हितकाम्यया इत्युक्त्वा त्वरितंगत्वा कोलासुरवधाप्तये निवेद्य नि-
रिवलंतेभ्यस्तस्थः प्राञ्जलयोजनाः तच्छ्रुत्वा निरिवलंतेभ्यो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः संध्याचयं समाहूय वाचं प्रोचु-
र्जनैश्चराः हनिष्यति महालक्ष्मीर्यद्देकोलासुरं रिपुं भगवत्यो मूर्तिमत्यो दंडशूलादिभिर्वरैः आयुधै-
र्विविधैः कृत्वा जयमाप्स्यथ संकरो कृष्णकृतसहायो सौ कृष्णक्रोधसमुद्भवः भूतनाथो भूतमन्यर्यः स-
हायो भविष्यति इत्युक्त्वा त्वरितंगत्वा रुरुधः कोलराक्षसं निरुध्य च पुरीं देव्योजगर्जलदस्तनाः भि-
दंत्यश्च दिशस्तद्वर्धयंत्यश्च तच्छ्रुधं कोलासुरोऽपि तच्छ्रुत्वा प्रोत्पपात महासनात् रोषणः क्रोधताम्राक्षो
मैरोरिव मृगांतकः हस्त्यश्वरथपादात्तचतुरंगबलान्विता निर्ययो भूतनाथो हुंकालिकाया इवाशनिः स
कुंडलशिरस्त्राणकवचीधृतबाणधीः बहुगोधांगुलिबाणः कुड्मो वृत्रइवापरः ततो राक्षससैन्यं तद्भू-
तनाथेन संगतं देवनारीमनो ह्लासिकं चक्रेति भीषणं महारावं भीमघोषं वीर्यं कैकारनिस्वनेः गौ-
रवराणां निनादैश्च लोकः शब्दमयो भवत् जयभिधीति वदतां धावतामितरेतरं बहुधेसमरं घोरं मुष्टा-

ब. रा.
२२

मुष्टीकचाकची उद्धतोराक्षसवलेभूतनाथोमहाबलः ममदेराक्षसानीकंशरवर्षेभ्यश्चदारुणैः हनंरस्वास्
रबलंकुहःकोलासुरोरणो अभिदुत्यगदापाणिस्ताडयामासभैरवं यथौमूर्च्छामहावीर्यस्तेनाभिहतम-
स्तकः ततोदेव्योतिवेगेनह्यभिदुदुवुरुद्धते निरुद्धैरभिजङ्गस्तपट्टिशैश्चव्यधातयन् मुष्टिभिस्ताडया
मासुर्नरेवैश्चापिव्यदारयन् पादघातैः समाजङ्गःसिंहःकरिवरंयथा सकुण्डलशिरस्त्राणोदष्टोघोरक्त-
लोचनः कृतभङ्गकुटिवक्त्रोसौराक्षसस्तांमुहुर्मुहुः गदयाताडयामासशिरःकरांसकुक्षिषु वभञ्जुस्तांग-
दांतांतुहसत्यस्तामदाकुलाः ततोधनुर्धराभूत्वाबाणजालमवाकिरत् तासांशरीरमर्माणिभिदन्शरपु
रोगमैः ननादबद्धवैरोसोहृदयंचाभिनच्छरैः ततःकुद्धतरास्तास्तपादेनजगूहुर्भृशं आकाशेभ्रामयित्वा तं-
चिक्षिपुर्गगनेकुधा कोलासुरोपिपतितोयावदुत्थातुमिच्छति तावन्निर्गत्यलक्ष्मीस्तपादाभ्याप्रत्यर्पयत् तस्यादपी
डितोदेव्योविहृत्यनयनेभृशं मुक्तकवस्त्रनकुत्वाततोमोहमुपेयिवान् ततोदेवाःसगंधर्वामनुव्याकृष्योत्सुवन् देवना
थाश्चदेव्यश्चनचतुःसमुदाकुलाः देवदुन्दुभयोनेदुःपुष्पवृष्टिःपपातह दिशःप्रसेदुर्मरुतोवबुर्मेदरवजगत् सुरास्त
रशिरोरत्नापीडिताघिसरोरुहा देव्योदिव्येनयानेनयांतिकोलापुरं प्रति आयांतांपद्मजांवीक्ष्यमुक्तपादाविश्रुंरवलाः
तुष्टावपरयाभक्त्याराजकन्यागणोमुदा राजकन्याऊचुः वंदोरुवीरस्तरुंदकिरीटरोचिर्जटानिकरकल्पितरत्नदी

पं देवित्वदीयचरणंशरणंजनानांसेवामहेसकलमंगलवर्धनाय उकुल्लुक्कैरवदलायतलोचनायैगंडोलुसचंचलकुंड-
लमंडितायै राकाशशिप्रतिभटाननकोमलायैतस्यैनमःकमललोचनवल्लभायै सद्भक्तकल्पलतिकांकरिकठभूषां-
केयूरहेमकटकोज्वलकंकणांकां संसारसागरमुखेपततोममाद्यदेहित्वदीयकरयष्टिमनंगमातः हृत्वादेकिजनाज
यायविविधाब्रह्माधिपत्यंगताविष्णुर्वक्षसियाचकारतरलालीलाञ्जमालभ्रमं केशायप्रहितंत्वदीयचरणद्वंद्व-
सेवारतंकारुण्यामृतसारपूरितदृशामामंबपाहीश्वरि मल्लिकाकुल्लुकुसुमौज्वलमध्यभागधम्मिल्लभारजिततारक
द्वंद्वशोभां उत्तमहेमनिकषोज्वलकायकांतिलक्ष्मीस्वयंप्रणमतांश्रियमातनोति इतिस्तत्त्वामहालक्ष्मीभक्तानामिष्ट
दायिनीं योगिन्योद्यमविष्यध्वमितितासांवरंददौ हृत्वातास्तमुदादेवीसारूथ्यंचप्रदापयत् ताभिर्निषेवितादेवीव-
रंचर्यददौमुदा राजकन्यास्ततःसर्वामुक्तास्वपुरमाययुः ततःप्रभृतिलोकेषुपूज्यास्युःसर्वकामदाः ताश्चतुःषष्टियो
गिन्योमहालक्ष्मीपरिग्रहात् नृत्यंतिनिवहैस्तत्रगीतवादित्रनिस्वनैः पुरादेव्यामहालक्ष्म्याकरहाटपुरेनिशि एवंप्रभा
वासादेवीविष्णुरामाषडानना व्रतस्यास्यविधानंचशृणुमत्तोविधानतः मासिभाद्रपदेशकूपक्षेज्येष्टायुताष्टमी
प्रारब्धव्यव्रततत्रमहालक्ष्म्यायतात्मभिः करिष्यामिब्रतंदेवित्वद्भक्तस्त्वत्परायणः तदविद्येनमेयातुसमाप्तिंत्वत्स
सादतः इत्युच्चार्यततोबध्वादोरकंदक्षिणेकरे षोडशग्रंथिसहितंगुणैःषोडशभिर्युतं ततोन्वहंमहालक्ष्मीपूजये-

नियतात्मवान् गंधपुष्पैः सनैवेद्यैर्वावत्कृष्णाष्टमीदिनं तस्मिन्दिने तु संप्राप्ते कुर्यादुद्यापनं व्रती वस्त्रमंडपिकां कृत्वा
 माल्याभरणशोभितां त्रिभूमिकांच नक्षत्राणां नानादीपैश्च शोभितां चतस्रः प्रतिमाः कृत्वा सौवर्णां सितस्वरूपिणीः
 स्नपनं कारयेत्तासां पंचामृतविधानतः षोडशैरुपचारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा जागरंतं कर्तव्यं गीतवादित्रनिस्व-
 नैः ततो निशीथे संप्राप्ते भूदिते मृतदीधितौ कृत्वा तु स्थंडिले पद्मं षडंगं पूजयेत्ततः दद्यादर्घ्यं च रागेण व्रती तस्मै स-
 माहितः क्षीरोदार्णवसंभूतचंद्रलक्ष्मीसहोदर पीयूषधामरोहिण्यासहितोर्ध्वगुहाणवे क्षीरोदार्णवसंभूते कमले
 कमलालये प्रयच्छ सर्वकामान्मे विष्णुवक्षस्थलाशये पुत्रान्देहियशोदेहि सौरव्यसौभाग्यमेव च कालिकालिमहा
 कालिविकरालिनमोक्तते त्रैलोक्यजननी त्राहिवरदेभक्तवत्सले एकनाथे जगन्नाथे जमदग्निप्रिये नघे रेणुके त्रा-
 हिमां देविराममातः शिवंकुरु कुरु श्रियं महालक्ष्मीं अप्रियं त्वां शनाशाय मंत्रैरेतैर्महालक्ष्मीः प्रार्थ्य श्रोत्रिययोषितः
 श्रीसूक्तेन तथा वन्हौ पद्मानि जुहुयाच्छुचिः पायसं चैव बिल्वानि तदलाभे तथा घृतं गृहेभ्यश्चैव होतव्यं स-
 मिचरुतिलादिकं चंदनं तालपत्रं च पुष्पमालादिकं तथा नवेशरावेभक्ष्याणि क्षिप्त्वा बहुविधानि च प्रत्येकं
 षोडशैरुपचारैः पूजा पूर्णानि चैव हि तान्यन्येन समाच्छाद्य व्रती दद्यात्समंत्रकं क्षीरोदार्णवसंभूता लक्ष्मीचंद्रसहोद-
 रा व्रतेनानेन संतुष्टा प्रियतां विष्णुवल्लभा इंदिरा प्रतिगृह्णाति इंदिरा वैददाति च इंदिरा तारकोभाभ्यां इंदिरायै न-

मोक्षमः दद्यादुपायनादीनि श्रोत्रियाणां च योषितां चतस्रः प्रतिमास्तु ब्राह्मणाय निवेदयेत् एवं कृत्यं तु निर्वत्य व्रती-
 भोजनमाचरेत् स्कंद उवाच केनेदं स्वीकृतं पूर्वकथमस्मिन्प्रकाशितं ब्रूहि मे तत्त्वतो देवयद्यहं तव वल्लभः शंकर उवा-
 च आसीद्राजा सार्वभौमो मंगलार्णेति विस्तृतः कौण्डिन्येन गरे रम्ये तस्य पद्मवती प्रिया तमागतः कश्चिदेकः सेवको-
 ब्राह्मणोत्तमः अज्ञातनाम्नस्तस्यासौ नाम च केन पस्तदा तव लूक इति रव्यातो बभूव द्विजसत्तमः कदाचिन्मृगया स-
 त्तो भूपालो वनमाविशत् तत्र विध्वावराहादीन् मृगान् हत्वा सहस्रशः क्षुचद्विपरिगतः श्रान्तो वृक्षमूलमुपाश्रितः उद-
 कान्वेषणे चारान् प्रेषयामास सर्वशः वने जलं तु नापश्यन् क्वचिच्छांताः प्रयत्नतः तेन त्वानृपतिं प्रोचुः नात्राभ इति दुः-
 खिताः तवल्लकोपि बभूव विपिनतटं द्रितः भ्रममाणस्तदा पश्यन् कस्मिंश्चिद्द्वनगङ्गरे रम्यं सरोवरं दिव्यं कुसुम-
 त्यलमंडितं तत्रापश्यद्देवकन्यादिव्यरूपमनोरमाः चार्वंगीश्चारुनयनाः पीनोन्नतपयोधराः हारकंकणकेयूरनूप-
 रालंकृताः शभाः पूजयंतीर्महालक्ष्मीं व्रतरूपेण चादरात् तवल्लकोपि प्रच्छकिमिदं कथ्यतामिति स्थिरकचुः
 महालक्ष्मी व्रतमिदं सर्वकामफलप्रदं क्रियते स्माभिरेकाग्रमनोभिस्तनुभक्तिः तवल्लकोपि तच्छ्रुत्वा व्रतं जग्राह भक्ति-
 मान् तदनुज्ञां गृहीत्वा च जलमादाय सत्वरः आजगाम जलं तस्मै दत्वा चाभोजनैः सह जलं पीत्वा च पस्तस्य दृष्टवान्
 दौरकं करे किमिदं दौरकं विदुर्किं व्रतं कृतवानसि राजा दृष्ट्वा तवल्लोपिकथयामास तद्गतं तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो व्रतं ज-

ग्राहभक्तिमान् तवल्लकेन सहितो राजा स्वपुरमाययौ पद्मावत्यागृहंगत्वा तयारतुं गतः सह रममाणाय सा देवी ते
नराज्ञाप्रियेणैव तं दृष्ट्वा दोरकहस्ते कुपिता त्यंतकोपना कया त्वं वंचितो ब्रूहि कया बद्धः सुदोरकः ज्वालामालाकुले वन्हौ
क्षिप्तवत्यतिकोपिता हाहा कष्टमिदं पापं कृतं मूढतया त्वया इति निर्भर्त्य तारां जातत्याजकमगदरे सा च हानिन्ययौ पश्चा
त्तत्र हानिन्ययौ नृपः महालक्ष्म्यापचारेण सारण्ये जलवर्जिते मृगमाणा वने तस्मिन्नकश्चिद्गतिमाप्नुयात् विचरन्ती च
नेतत्र ऋषेः कस्यचिदाश्रमं ददर्श मृगसंकीर्णं शांतं कृष्णमृगान्वितं तत्रापश्यद्नेरस्येव सिद्धं मुनिपुंगवं ववदे च
रणौ तस्य विसंज्ञादुःखं कश्चिन्ना चिरंध्यात्वा मुनिस्तस्या ज्ञातवान् दुःखकारणं महालक्ष्म्यापचारेण ज्ञातं विज्ञानच-
क्षुषा तद्वतं कारयामास तस्यादुःखोपशान्तये तद्दुःखं तस्मिन्ना देवविनष्टमभवत्तदा पुनश्च मृगयासक्तो भूपालो वन-
माविशत् क्वचिन्मृगं समाविध्य बाणेनैकेन बाहुमान् अन्वगच्छन् मृगपदं तस्या भूचयदागमः वरं मुनिं ददर्श यैव सि-
ध्वा तं कल्मषम् कृतातिथ्यक्रियो दृष्ट्वा चरन्तीं बहिरतिके हावभावकटाक्षैश्च हरन्ती हरिणे क्षणा मदान्निर्गत्य नृप-
तिः प्रोवाच सस्मितं वचः वामोरुकासिकल्याणिकमर्थं चरसेवने किन्नीरामानुषीवा त्वं यक्षिणी चारुहासिनि
किमत्र बहुनोक्तेन भजमानं भजस्व माम् नृपेण तेन भक्त्योक्ता सस्मिता वाक्यमब्रवीत् पुनर्भजामि चाहं त्वामवै हि म-
हिषी तव महालक्ष्म्यापचारेण त्वया हीना वसाम्यहम् मुनीन्द्रस्याश्रमे रस्येतरुगुल्मोपशोभिते ममोपरि कृपाविष्टो

महालक्ष्मीव्रतोत्तमं कारयामास विधिवत्सर्वविघ्नीपशान्तये तयोक्तं वचनं श्रुत्वा सचोक्तुः कुलविलोचनः ऋषेरनुज्ञामादा
यप्रियामादाय सत्वरः दृष्ट्वा पुष्टजनैर्लुप्तपताका ध्वजशोभितं प्रविवेश तया सार्धं सपौरैरभिवंदितः महालक्ष्मीव्रतं भू-
यस्तया सह चकार ह शुद्धे ह भोगान्विषुलात्पुत्रपौत्रसमावृतः भूपालः सार्वभौमो भूतबल्लो मात्यतां ययौ महालक्ष्म्याः
प्रसादेन सन्निधिः सर्वसंपदां एवं प्रभावासा देवी वराणां मिष्टदायिनी सर्वपापहरा देवी सर्वदुःखापहारिणी एवं षोड-
शवर्षं तु कर्तव्यं व्रतमुत्तमं याकरिष्यति मे प्रीत्या स्वयं सिद्धिमुपासते लोकपालाश्चतुर्थं तिदासा इव मनोरथान् नारी वा
पुरुषः करिष्यति मुदा भक्त्या व्रतं यत्नतः सेवते हरिर्द्रुपश्च जसराः कुर्वन्ति तस्य प्रियं तस्यादं परिरंजयंति मनुजा मौलिप्रभा
मंडलैस्तस्मिन्नेव कुटुंबिनी वसतिसालक्ष्मीः स्वयं विष्णुना कृपयत्यावाप्य भक्त्या वा कुर्वन्ति व्रतमुत्तमं अंतकाले च यं वि-
ष्णुः संसारान् परिरक्षति यद्दंष्ट्रं युयान्नित्यं श्रावयेद्वासमाहितः न संत्यजति तं लक्ष्मीरलक्ष्मीर्नैव जायते सर्वपाप-
विनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते युधिष्ठिर उवाच स्वस्थानलाभपुत्रायुः सर्वैश्वर्यफलप्रदं व्रतमेकं समाचक्ष्वि-
चार्य पुरुषोत्तमं कृष्ण उवाच दुर्वरिणैर्वदेत्येदं परिख्यासे त्रिविष्टपे एतदेव कृतस्यादौ देवेन्द्रः प्राह नारदं तस्य
श्रुत्वा ततो वाक्यं समुनिः प्रत्यभाषत नारद उवाच पुरंदरपुरा पूर्वपुरमासीत् कृशोभितं रत्नगर्भा भवद्भूमि रत्नरत्ना
व्याभूधराः यत्रांगनाजनापांगमृगालोचनसायकैः त्रैलोक्यं स्ववशं चक्रे देवः कुसुमसायकः चतुर्वर्गजनियं व्रत-

अ. रा.
२५

चविश्वस्यभूषणं विश्वकर्मापियद्दीक्ष्यकंपयत्यनिशंशिरः तत्राभवन्महीपालोराजाभून्मंगलालयः चिल्लदेवाप्रिया
तस्यदुर्भगैकावभूवह अन्यातुचौलदेवीयामहिषासायशस्विनी कदाचिन्मंगलोराजाचौलदेवीसहायवान् भासादशि
खरारूढः स्थलीमेकामपश्यत तामालोक्यमहीपालः स्मरस्मेरमुखंभुजः चौलदेवीमितिप्राहदंतद्योतितदिस्त्रुखः च
चलाक्षितचोद्यानंकांतिनिदिनंदनं कारयामितवोद्विष्टस्तचोद्यानमकारयत् संपन्नंतुतदुद्यानंनानाद्रुमलतान्वितं
नानाफलसमायुक्तंनानापक्षिसमाहतं तत्रागत्यमहाक्रोडस्तनुन्यस्तनभस्थलः प्रावृट्कालघनश्यामश्चक्षराक्षि-
प्रचंचलः दंष्ट्रावहश्चंद्रार्कःप्रलयाभोधरध्वनिः उद्यानंभंजयामासनानाद्रुमलतान्वितं कांश्चिदुत्पादयामासपाद
पान्याद्रुनंदनं कांश्चिदंतप्रहारेणकांश्चिदंतप्रघर्षणैः जघानकांश्चिल्लपुरुषानक्षकानंतकोपमः तदुनक्तानिवि
ज्ञायसहस्रोद्यानपालकाः सभयारस्तस्पृष्टान्तमृचुश्चनृपतैःपुरः तदाकर्णयंतनोराजाक्रोधारुणितलोचनः
वधायदंष्ट्रिणस्तस्यसंदिदेशारिवलंबलं ततश्चचालभूपाल स्त्रिगंडगलितैर्गजैः आह्लावयन्महीसर्वावाजिह्वं
दद्यतांवरं चालयन्सकलान्शैलान्स्यंदनौघमरुद्रवैः पदातिभिर्महावीरैः पूरयन्निखिलादिशः ततोगाढं
समावृत्यतदुद्यानंनरेश्वरः पत्तिव्रानमहाध्वानैःपूरयन्निखिलादिशः पथियस्यवराहोयंप्रयात्कपवनांतरम्
तस्यावश्यंशिरश्छेदंविदधामिरिपोरिव तस्यभूपस्यतद्वाक्यंसमाकर्ण्यससूकरः जगामास्यैवमार्गेणप्राणिनां

अ-

८

२५

२५

चेष्टितंयथा ततःससूकरासक्तःकशयाश्वंप्रताडयन् व्रीडाकलंकितस्येदुर्भगैतस्यैवसोगमत् गत्वायविपिनंघोरं
हशादूलसंकुलं तमालनालहिंतालशालार्जुनलतान्वितं शिल्लोझंकारसंभारवाचादितदिगंतरं कोलोवेलाप्रवाप्याथ
सोभवद्राजसत्सुरवः भल्लेनसोवधीत्कोलंवज्रेणाद्रियथाहरिः अथव्योम्निविमानस्थः स्मरसंदरविग्रहः क्रोडरूपं
परित्यज्यसोब्रवीन्मंगलंनृपं गंधर्वउवाच स्वस्तितेस्तुमहीपालत्वयामुक्तिःकृतामम तमाकर्णयवृत्तान्तंयेनाहंजा
तईदृशः एकदादेवतावृंदैःसंवृतःकमलासनः चंचलुटादिभिस्तालैःषड्जाद्यैःसप्तभिःस्वरैः मंद्रादिभिस्त्रिभिर्मा
नैर्गायमानंमयानृप नानास्थानगुणोपेतमथोवादीतमुत्तमं गायमानश्च्युतस्थानात्ततोहंकर्मणामुना शप्त-
शिवरथस्तेनब्रह्मणासृष्टिकर्मणा ब्रह्मोवाच कोलोभवतिमोदिन्यामुक्तिस्तुतदाभवेत् निर्जिताखिलभूपा-
लोमंगलस्त्वाहनिष्यति तदद्यघटितंसर्वत्वत्सादान्महीपते महृहाणवरंभूपदेवस्यापिस्फुटुर्लभं महालक्ष्मीव्रतंदि
व्यंचतुर्वर्गफलप्रदं लभस्वसार्वभौमत्वंगच्छराज्यंनिजद्रुतं नारदउवाच चित्ररथोद्यगंधर्वउत्कृष्टभूपतिंप्रति
अंतर्धानंगतस्तुष्टः शरत्कालइवांबुजः अथमंगलभूपालः पार्श्वस्थंद्वाजमागतं विलोक्यबहुकंकचित्कक्षानिक्षि-
प्तशंखं उवाचमधुरावाचंस्मितपूर्वांशुचिस्मितां देवस्त्वदानवस्त्ववागंधर्वोवाथराक्षसः सत्त्वचदचटोकस्मात्कि
मर्थत्वमिहागतः श्रुत्वेतदशिष्यभावंत्वंप्राहत्वदेवसंभवः अहंसार्धत्वयायानस्तदादिशयथोचितं राजाथतसुवाचेदं

ब्र-रा-
२६

त्वं वदो नूतनाद्वयः अपांस्थानविलोक्यत्वं तूर्णतोयममानय अथ विश्वाम्यभूपालं बहुकोवटपादपे तथा कृत्यतुरंगं
समारुत्य महामतिः जगाम पक्षिघोषेण यत्रास्ते सुंदरं सरः कमलैकनिवासे नरथांगाभरणेन च वनमालालयत्वेन द-
धन् नारायणीतनूं भग्नवायुशान्तयोगमक्षारं विषवर्जितं नाशितागस्तिनृष्णार्तिप्रसन्नं सागराधिकं पंके मग्नो यतत्रा-
श्वः सहादुत्तोर्यतस्य सः चतुर्दिशं निरीक्ष्य तस्यैव सरसस्तटे दिव्यवस्त्रपरीधानं दिव्याभरणभूषितं कथयंतं कथां
दिव्यां स्त्रीणां सार्धं पश्यत उपसृत्या यतसो थस्ववृत्तांतं निवेद्य च कृतांजलि रिति ग्राहबहुर्मधुरयागिरा बहुरुवाच ए-
तत्किं कियते सार्धं त्वया भक्तिपरेण वै कोविधिः किं फलं चास्य ब्रूहि तन्मे यथा तथं श्रुत्वा च तमुवाचे दंसार्धः करुणायागिरा
सार्धं उवाच शृणु विप्रैकचित्तेन श्रद्धाभक्तिसमन्वितः यामायाप्रकृतिः शक्तिस्त्रैलोक्येऽप्यभिधीयते व्रतमेतन्महा-
लक्ष्म्यास्तस्याः सर्वफलप्रदं आकर्णय विधिं चास्य कथ्यमानं मया वटो भाद्रे मासि सिताष्टम्यामारंभोऽस्य विधीयते
मातः षोडशकृत्वस्तु प्रक्षाल्यांघ्रीकरोमुखं तंतुषोडशसंसिद्धं ग्रंथिषोडशसंयुतं मालतीपुष्पकपूरचंदनागरुचर्चितं
लक्ष्म्येन मोयमंत्रेण प्रतिग्रंथ्य भिमंत्रितं धनधान्यधरांधर्मकीर्तिमायुर्यशश्चिंत्यं तुरगान्दंतिनः पुत्रान् महालक्ष्मिप्रय-
च्छमे मंत्रेणानेन बध्वाथदोरकंदक्षिणेकरे कांडानि षोडशादाय दूर्वायाश्चाक्षतास्तथा एकचित्तः कथां श्रुत्वा पूजयेत्तै-
श्चदोरकं ततस्तु प्रातरारभ्य यावत्स्यादसिताष्टमी तावत्प्रक्षाल्य हस्तौ तु पादादीनि कथांतथा शृणुयात्प्रत्यहं विप्रतस्तं

अ-
८

२६

रव्यैरक्षतादिभिः अथ कृष्णाष्टमी प्राप्य नक्तकाले जितेंद्रियः स्नातः शकूंबरधरो व्रती पूजागृहं विशेत् तत्रोपविश्य पू-
र्वास्यः चारुधौतासनोपरि श्वेतपत्रं लिखेदष्टदलं कमलमुत्तमं ऐंद्यादिशक्तिसंयुक्तं पार्श्वे पत्रं सकेसरं कर्णिकायां त-
तोलक्ष्मीकपूरक्षौद्रपांडुरां शतभवस्त्रपरीधानां मुक्ताभरणभूषितां पंकजासनसंस्थानां स्मेराननसरोरुहां शारदे-
दुकलाकांतिस्तिग्धनेत्रांचतुर्भुजां पद्मयुग्माभयदांकरव्यग्रकरांबुजां अभितोगजयुग्मेन सिंच्यमानां करांबुना
मंचित्येवं लिखेद्देवीकपूरं गरुचंदनैः ततस्त्वावाहनं कुर्यान्मंत्रेणानेन सूत्रती महालक्ष्मीसमागच्छ पद्मनाभपदा-
दिह पंचोपचारपूजेयं त्वदर्थं देविकल्पिता षोडशाहेतुसंपूर्णे कुर्यादुद्यापनं व्रती विधिना येन विप्रैर्द्रष्टुं श्रद्धासमन्वि-
तः दानव्याधेनुरेकां वै स्वर्णशृंगादिसंयुता श्रोत्रियाय सवर्णचतुर्धनान्वसनादिकं यथाशक्त्या सवर्णचंदत्वापूर्णे भ-
वेद्भूतं हि जेभ्यः षोडशेभ्यश्च प्रदद्याद्भूतनादिकं सार्धं उवाच एतत्तैकथितं विप्रव्रतानां सुत्तमं व्रतं तद्दिधानादना-
यासालुभते वांछितं फलं कृत्वा व्रतपरं विप्रत्वं राज्ञा तच्चकार य व्रतमेतत्त्वया विप्रदेयं श्रद्धावते परं नास्तिकानां-
पुरस्तात्तु न प्रकाशयं कथंचन नमस्कृत्वा यतंसार्धं पंकादुत्थाप्य वाजिनं सरसोभस्तथा दाय पद्मिनीपद्मयंत्रितं आ-
रुद्य तुरगं विप्रो राजांतिकमुपागमत् निवेद्य तद्भूतं विप्रो राजानमथ कारयत् नानाप्रकारसंभूतं मावलंबदुकस्य च व-
तप्रभावादभवत्सभूभुक् भूभुतांवरः अथारुद्य महोपालो बहुवर्षाणितंहयं तद्भूतस्य प्रभावेन तूर्णं स्वपुरमागतः

तमायांतं समालोक्य राजानं भूपुरंदरं उत्सवं चक्रिरे पौरास्तौर्यादिकपुरः सराः चलत्पताकदोर्मालं लसत्कलशमौलिकं
पुरं नृत्यदिवाभाति छन्नघंटीघघरैः अथोत्कलिकया काश्चिद्वावंति स्म वरांगनाः स्वर्णसुक्तालतजालैश्चतुर्भुजैः कु-
र्वन्ती काचिद्भिमुक्तकेशैव परागान्नयनांजसा काचिन्निर्गन्धभारतिकाचित्पीनपयोधरा अथाविशन्महीपालो बहु-
ना सहितो गृहं पौरनारीजनाक्षितलजैः पूरितविग्रहः अथोत्तीर्य हयात्तस्माद्बहुबाहुवलंबिनः जगाम मंगलो-
राजा चोलदेवीमु यत्र वै दृष्ट्वा तु चोलदेवी सा दोरकराजबाहुके विमृश्य मनसा कुद्वाशं कांचक्रे नृपेति मां आरवे-
दकस्य व्याजेन गतो न्यावल्लभां प्रति सौभाग्याय तया बद्धो दोरको दक्षिणे करे तथैव बद्धकश्चायं द्रुष्टुं मां प्रेषितो-
ध्रुवं ततो दृष्ट्वैव दुष्टात्मा कोपादा छिद्यदोरकं चिक्षेप चमहीष्टे स्वसौभाग्यं सरेवैः सह ननु बोधवतां राजा चोदयं-
ती च दोरकं सामंतमंत्रिभृत्याद्यैः कुर्वन्वातां वनोद्भवां चिल्लदेव्यास्तदा काचिद्वासी द्रुष्टुं समागता तथा दोरकमा-
दाय बहुमाष्टच्छतद्वयं तद्वत्तस्य विधानार्थं स्वस्वामिन्ये निवेदितं ततो नूतनमाहूय चिल्लदेव्यं करोद्वत् अथ संव-
त्सरे तीते लक्ष्मीपूजादिने नृप तौर्यत्रिकस्थानिः स्वानं चिल्लदेव्या गृहं शृणोत् तदा कर्ण्य महीपालो नूतनं बहुमन्त्रवी-
त् अहहाद्यदिने लक्ष्म्याः सन्नतस्य कदोरकः इति दृष्ट्वा नृपं प्राह दोरकचोदनं क्रमं तच्छ्रुत्वा मंगलो राजा चोलदेव्यै-
प्रकुप्य च मयाद्यपूजनं कार्यं चिल्लदेवी गृहं प्रति अथ मंगलभूपालो बहुबाहुवलंबिनः चंचालकमलावास्त्यै चिल्ल

देवी गृहं प्रति अत्रांतरे महालक्ष्मीर्बद्धारूपं विधाय च जिज्ञासायं गृहंतस्याश्चो लदेव्याः समागता गच्छगच्छाद्यदु-
ष्टे किं इहागत्य करोषि मे तथा दुराशयात्यर्थं लक्ष्मीः साप्यवमानिता ततः कुद्वा महालक्ष्मीश्चो लदेवीमभाषत श-
शापाथ महालक्ष्मीश्चिल्लदेवी निकेतनं बहुधा चिल्लदेव्या सालक्ष्मीः संमानिता चिन्ता वृद्धारूपं परित्यज्य प्रत्यक्षा-
साभवत्तदा पंचोपचारपूजाभिः श्रियं राज्ञीतनोर्चयत् अतिदुष्टाततो लक्ष्मीश्चिल्लदेवी सुवाच ह लक्ष्मीरु-
वाच अर्चनाने प्रसन्नास्मि चिल्लदेवि वरं वृणु वने वरं न तोरा जी चिल्लदेवी श्रुत्वा शया चिल्लदेव्युवाच ये-
करिष्यन्ति ते देवि व्रतमेतत्सरे श्वरि तद्देशमनत्वायाज्यं यावच्चंद्रदिवाकरो अद्यारभ्य तथा त्वेषा भूपसंबंधिनी त-
था ख्यातिया तु क्षितौ देवि भक्तिर्भवतु मे त्वयि सद्भावेन कथामेतां ये शृण्वन्ति पठन्ति च तेषां च वांछितं सर्वं त्वया देयं स-
दैव हि तथैत्युक्त्वा महालक्ष्मीस्तत्रैवांतरधीयत अथ मंगलभूपालस्तत्रागत्य श्रियोर्वनं चक्रे परमया भक्त्या
चिल्लदेव्या समन्वितः अथैष्यदुराचारा चिल्लदेवी गृहं प्रति चोलदेवी समायाता द्वारस्थैर्वारिताजनैः त-
तो जगाम विपिनं यत्रासीदंगिरा मुनिः अथा लोकाद्भुता काराज्ञान दृष्ट्वा विचिंत्यतां मुनिस्तु श्रीव्रतं दिव्यं चोलदेवीम-
कारयत् व्रते कृतेश संजाता चोलदेवी महायशाः दाक्षिण्यके लिलीला मिलीवर्ण्ये कनिकेतनं ततः कदाचिदागत्य
वनमारवेदनं नृपः मुनेर्वैशमनिराजातां ददर्श वामलोचनां अथ राजा मुनिं प्राह केयं धन्येति कथ्यतां तद्वत्तांतं समा-

ख्यायराज्ञेताप्रददौमुनिः अथागत्यनिजराज्यं चिल्लदेवीसमन्वितं चिल्लदेव्याचसहितोबुभुजेमंगलोनृपः चिल्लदे
वीवरं वनेचोलदेवीसमागमं समुद्रस्ययथागंगाचमुनेसंगमेसदा तथामंगलभूपस्यआलिंग्येवामलोचना पर-
स्परधिकेतेतुप्रियेमान्येवभूवतुः चिल्लदेव्यासमंसोथचोलदेव्यासहारिवली सप्तद्वीपवतीपृथ्वीबुभुजेमंगलोनृपः
व्रतस्यास्येवसामर्थ्याद्दुःखः सोपि नूतनः अभून्मंगलभूपस्यमंत्रितवयथागुरुः भुक्ताथसकलान्भोगान्मंग-
लोभूभुजावरः सपुनः स्वर्गमेत्याभून्नक्षत्रविष्णुदेवतं नारदउवाच एतन्नेकाधितशक्रवतानामुत्तमं व्रतं यत्क-
थाश्रवणेनापिलभतेवांछितफलं प्रयागमिवतीर्थेपुदेवेषुभगवानिच नदीषुचयथागंगाव्रतेष्वेतत्तथाव्रतं धर्मचा-
र्थंचकामंचमोक्षंचयदिवांछसि तर्हीदंचव्रतंशक्रकुरुश्रद्धासमन्वितः धनंधान्यधरांधर्मकीर्तिमायुर्यशश्चिद्यं
तुरंगान्दंतिनःपुत्रान्महालक्ष्मीप्रयच्छति इतिमविष्योत्तरपुराणेमहालक्ष्मीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् अथआश्विन
शुक्लाष्टमीमहाष्टमी तत्राष्टम्याभद्रकालीदक्षयजविनाशिनी प्रादुर्भूतामहाघोरायोगिनीकोटिभिर्वृता दे-
वीपुराणे सप्तमीवेधसंयुक्तायैः कृतानुमहाष्टमी पुत्रदाराधनेहीनाभमंतीहपिशाचवत् शरज्जन्माष्टमीपूज्या
नवमीसंकतासदा सप्तमीसंयुतानित्यशोकसंतापकारिणी जभेनसप्तमीयुक्तापूजिताचमहाष्टमी इंद्रेणनिह-
तो जभस्तस्यादानवपुंगवः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसप्तमीसहिताष्टमी वर्जनीयाप्रयत्नेनमनुव्यैः शुभकां -

क्षिभिः सप्तमीकलयायत्रपरतश्चाष्टमीतथा तेनशल्यमिदं प्रोक्तं पुत्रपौत्रक्षयप्रदं पुत्रान्हन्तिपशून्हन्तिराष्ट्रहन्ति-
सराज्यकं हन्तिजानपदांश्चापिसप्तमीसहिताष्टमी शुकूपक्षेष्टमीचैवशुकूपक्षेचतुर्दशी पूर्वविद्वानकर्तव्याकर्त-
व्यापरसंयुता अत्रत्रिसुहृतांन्यूनासत्यपिसप्तमीवर्ज्यानिप्रयोजिका नत्रिसुहृतेव सप्तमीस्वल्पसंयुक्तावर्जनीया
सदाष्टमी स्तोकापिसातिथिः पुण्यायस्यांसूयोदयेसति नवमीयुक्तायाअलाभेतुसप्तमीयुतेवकार्या उपवासंस-
हाष्टम्यापुत्रवान्समाचरेत् सप्तशत्यास्तुपाठेनतोषयेज्जगदंबिकां अथआश्विनकृष्णाष्टम्यांअशोकाष्टमीव्र-
तं हेमाद्रौआदित्यपुराणे आश्विनस्यासितेपक्षेपूजनीयाव्यशोकिका गंधमाल्यनमस्कारधूपदीपैश्चसंपदा
तस्मिन्नहनियाभुङ्गेनक्तमिंदुविवर्जिते भवत्यथाविशोकासायत्रयत्राभिजायते अष्टमीपूर्वसर्वास्त्वनचेच्छक्नो-
तिवैमुने प्रोष्टपद्यामतीतायांयास्यात्कृष्णाष्टमीयुता काशीरवंडे कालभैरवहिज तत्रकार्यंव्रतंत्वेतत्सर्वका-
मफलप्रदं इतिअशोकाष्टमी अथमार्गशीर्षकृष्णाष्टम्यांकाशीरवंडे कालभैरवस्यपूजोक्ता मार्गशीर्षाऽसि-
ताष्टम्यांकालभैरवसन्निधौ उपोष्यजागरंकुर्वन्सर्वपापैः प्रमुच्यते इतिकाशीरवंडात् रुद्रव्रतेषुसर्वेषुकर्त-
व्यासमुखातिथिः इतिब्रह्मवैवर्ताच्च दिनद्वयेशंतोरात्रिव्याप्तौउत्तरैवभैरवोत्पत्तिः प्रदोषकालव्याप्ताविति-
केचित् तत्र शिवरहस्येमध्याह्नेभैरवोत्पत्तेश्चश्रवणात् तत्रैवनित्ययात्रादिकंकृत्वा मध्याह्नेसंखितेर-

वीत्यपक्रम्य ततोऽग्ररूपान्नवधीत्ततः श्रीकालभैरवः आविरासीत्तदालोकानभीषयन्नखिलान्प्रति कृत्वा च वि-
विधां पूजां महासंभारविस्तरेः नरो मार्गासिताष्टम्यां वार्षिकं विघ्नमुत्सृजेत् तथैकालोदके स्नात्वा तर्पणविधिपू-
र्वकं विलोक्य कालराजानं निरयादुद्धरेत्पितृन् सूतउवाच व्रतानि च प्रवक्ष्यामि शृणु ध्वं मुनिपुंगवाः तत्र कृ-
ष्णाष्टमी पुण्या सर्वपापप्रणाशिनी कृष्णाष्टमी व्रतान्नान्यद्व्रतमस्ति विभूतिदं कृष्णाष्टमी व्रतं कृत्वा ब्रह्मा ब्रह्मस्य
मासवान् विष्णुत्वं प्राप्तवान् विष्णुः सुरेश त्वं शचीपतिः कुबेरो यक्षराज्यत्वं नियंतुं त्वं यमः स्वयं चंद्रश्चंद्रत्वमापन्नो
गणेश त्वं गणाधिपः स्कंदः सेनापति त्वं तथा चान्ये गणेश्वराः कृत्वा चैश्वर्यमापन्नाः सौभाग्यं देवबलुभाः व्रत-
स्यास्य प्रभावेन लक्ष्म्याः पतिरभूद्भरिः ययातिः सार्वभौम त्वं तथा चान्ये नृपोत्तमाः ऋषयो मुनयः सिद्धगंधर्वाणां-
च कन्यकाः कृत्वा वै परमां सिद्धिं प्राप्ताश्च मुनिपुंगवाः नंदीश्वरेण यत्प्रोक्तं नारदाय महात्मने कृष्णाष्टमी व्रतं श्रेष्ठं
सर्वकामफलप्रदं मेरोर्यदक्षिणं शृंगं सरासरनमस्कृतं तत्र नंदीश्वरं दृष्ट्वा सर्वज्ञं शंभुवल्गुभं उपास्यमानं मुनिभिः
स्तूयमानं मरुद्गणैः सर्वानुग्रहकर्तारं स्तुत्वा तु विविधैस्तैः अब्रवीत्प्रणिपत्या यदंडवन्नारदो मुनिः नारदउवाच
भगवन् सर्वतत्त्वज्ञ सर्वेषामभयप्रद केन व्रतेन भगवत्तपो वृद्धिः प्रजायते सौभाग्यं कान्तिरैश्वर्यं अपत्यं च यशस्तथा शा-
श्वती मुक्तिरनेनैव पशुपाशविमोचनी भगवंस्तद्व्रतं ब्रूहि कारुण्याच्छंकरमिय नंदिकेश्वरउवाच कृष्णाष्टमी-

व्रतं श्रेष्ठमस्ति नारदतच्छृणु गणेश त्वं मया लब्धं येन पुण्येन भो मुने मासि मार्गशिरे प्राप्ते कृष्णाष्टम्यां जितेन्द्रियः
अश्वत्थदंतकाष्ठेन कृत्वा वै दंतधावनं स्नानं कृत्वा तु विधिवत्तर्पणं चैव नारद आगच्छ भगवानयं तूजयेच्छंकरं प्रभुं गो-
मूत्रं प्राश्य विधिवदुपवासी भवेन्निशि अतिरात्रस्य यज्ञस्य फलं चाष्टगुणं भवेत् सर्पिषा प्राशनं पौषे दंतकाष्ठं च तस्मिन्
पूजयेच्छंभुना मानं अंगवतं महेश्वरं वाजपेयाष्टकं पुण्यं प्राप्नोति श्रद्धयान्वितः माघे वृट्स्य काष्ठं च गोक्षीरं प्राशने स्मृ-
तं महेश्वरस्य संपूज्य गोमेधाष्टगुणं फलं फाल्गुने चैतदेवोक्तं सर्पिषा प्राशने च यत् संपूजयेन्महादेवं राजसूयाष्टकं फ-
लं काष्ठमौदुंबरं चैव प्राशने भर्जिताय वाः पूजयेच्छंभुना मानं अश्वमेधफलं लभेत् शिवं संपूज्य वैशारवे पीत्वा चैव
कुशोदकं नारमेधाष्टकं पुण्यं प्राप्नोत्येव हि नारद ज्येष्ठे पूक्षं भवेत्काष्ठं संपूज्य पशुपतिं विभुं गवांश्च गोदकं प्राश्य स्वपे-
देवस्य सन्निधौ गवांकोटिप्रदानस्य तत्फलं तदवाप्नुयात् आषाढे चोग्रनामानं इष्ट्वा संप्राश्य गोमयं सौत्रामणे स्तु-
यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत् पालाशं श्रावणे प्रोक्तं सर्वसंपूज्यं नारद प्राशयित्वा कृत्वा पत्राणि कल्पं शिवपुरे वसेत् मासि
भाद्रपदे च म्यां चैव कंसं प्रपूजयेत् प्राशनं बिल्वपत्रस्य सर्वदीक्षाफलं लभेत् आश्विने जंबुकाष्ठस्य दंतकाष्ठमुदीरितं
ईश्वरं पूजयेद्भक्त्या प्राशयेत्तदुलोदकं पौंडरीकस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत् मासे तु कार्तिके च म्यां ईशानारव्यं प्रपू-
जयेत् पंचगव्यं संकृत्वा अग्निहोमफलं लभेत् उद्यापनं च वषंति प्रकुर्याद्भक्तितत्परः विरच्य लिप्यतो भद्रं पूजये-

व-रा
१०

सर्वदेवताः वितानंतत्रवधीयासंचवर्णसंशोभनं आचार्यवरयित्वाचक्रत्तिकचरुदसंयुताच्च स्वर्णप्रतिमांतत्रवष-
भरंजनस्यच कलशपूजयित्वाचरात्रौजागरमाचरेत् प्रभातेचपुनःपूज्यअग्निस्थापनमाचरेत् हुनेदष्टशतंचैवतिल
द्रव्यंघृतपुतं च्यबकेनचमंत्रेणगौर्याश्वेवष्टयकृत्थक् वर्षांतेभोजयेद्दिमान्शिवभक्तिसमन्वितान् पायसंघृतसं-
युक्तंमधुनाचपरिपुतं शक्त्याहिरण्यवासासिभक्त्यातेभ्योनिवेदयेत् देवायचापिदध्यन्नंवितानंध्वजचामरं कृष्णांपय
स्विनीगांचघटाकंदुकवाससी सरत्नांतत्रकलशांअलंकृत्यचनारद अलंकारंचवस्त्रंचदक्षिणांचस्वशक्तिनः भक्त्या
प्रणम्यविधिवदाचार्यायनिवेदयेत् करोत्येवंव्रतंपुण्यंवर्षमेकंनिरंतरं महापातकनिर्मुक्तःसर्वैश्वर्यसमन्वितः कल्यको-
दिशतंसाग्रंशिवलोकेमहीयते कृष्णाष्टमीव्रतंसम्यक्देवर्षेःकथितंमया यदुक्तंदेवदेवेनदेव्यैविश्वसृजापुरा सूत
उवाच एवंनंदीश्वराच्छ्रुत्वानारदोमुनिपुंगवः कृष्णाष्टमीव्रतंपुण्यंयथोबदरिकाश्रमं व्रतस्यास्यप्रभावंयःपठेदाश्च
पुयादपि सयातिपरमंस्थानंयत्रदेवोमहेश्वरः इतिआदित्यपुराणेकृष्णाष्टमीव्रतंनामएकादशोऽध्यायः इति
कालभैरवाष्टमी इत्यष्टमीव्रतानिसंभासानि ३ ३ ३ ३ ३

अ-
८

१०

श्रीगणेशायनमः अथनवमीव्रतानिलिख्यंते तत्रचैत्रशुक्लनवम्यारामनवमीव्रतं इदंचपरविक्षायांमध्याह्नव्यापिन्यां-
कार्यं तदुक्तंअगस्त्यसंहितायां चैत्रशुक्लातुनवमीपुनर्वसुयुतायदि सैवमध्याह्नयोगेनमहापुण्यतमाभवेत् दिनद्वये
ऋक्षयोगेमध्याह्नव्याप्तावेकदेशव्याप्तौवापरान्यथापूर्वा तदुक्तंतत्रैव नवमीचाष्टमीविक्षात्याज्याविष्णुपरायणैः उ-
पोषणंनवम्यांवैदशम्यांपारणंभवेत् चैत्रमासेनवम्यातुजातोराजःस्वयंहरिः पुनर्वसुक्षसंयुक्तासातिथिःसर्वकामदा
श्रीरामनवमीप्रोक्ताकोटिसूर्यग्रहाधिका केवलापिसदोपोष्यानवमीशब्दसंग्रहात् तस्मात्सर्वात्मनासर्वैःकार्येवैनव
मीव्रतं अथागस्त्यसंहितायां चैत्रेनवम्यांप्राक्पक्षेदिवापुण्येपुनर्वसौ उदयेगुरुगौरांशोस्त्वोच्चस्थग्रहपंचके मेषेपूष-
णिसंप्राप्तेलग्नेकर्काटकाङ्ग्रे आविरासीत्सकलयाकौशल्यार्थापरःपुमान् प्राक्पक्षेशुक्लपक्षे उदयेलग्ने गुरुगौरांशो-
गुरुनवमांशौ तस्मिन्दिनेतुकर्तव्यमुपवासव्रतंसदा तत्रजागरणंकुर्याद्रघुनाथपरोशुवि शुविइतिखट्वादिव्यावृत्त्यर्थं प्रा
तर्दशम्यांकृत्वातुसंध्याद्याःकालिकाःक्रियाः संपूज्यविधिवद्रामंभक्त्यावित्तानुसारतः ब्राह्मणाम्भोजयेद्रत्न्यादक्षिणाभि-
श्वतोषयेत् गोभूतिलहिरण्याद्यैर्वस्त्रालंकारभूषणैः रामंभक्त्याप्रयत्नेनपूजयेत्सरयामुदा एवंयः कुरुतेभक्त्याश्रीरामन
वमीव्रतं अनेकजन्मसिद्धानिपातकानिबहून्यपि भस्मीकृत्वाव्रजंत्येवतद्दिणोःपरमंपदं सर्वेषामव्ययंधर्मोभुक्तिसुत्तै-
कसाधनः अशुचिर्वापिपापिष्ठःकृत्वेदव्रतमुत्तमं पूज्यःस्यात्सर्वभूतानांयथारामस्तथैवसः यस्तुरामनवम्यावेभुंक्तेसच

ब्र-रा
१

नराधमः कुंभीपाकेषु योरेषु पच्यते नात्र संशयः अकृत्वामनवमीव्रतं सर्वव्रतोत्तमं व्रतान्यन्यानि कुरुते न तस्य फलभागभ-
वेत् रहसि कृतपापानि प्रख्यातानि बहून्पि महान्ति च प्रणश्यन्ति श्रीरामनवमीव्रतात् एकामपि नराभक्त्या श्रीरामनवमी-
सुने उपोष्य कृतकृत्यः स्यात् सर्वपापैः प्रमुच्यते नरो रामनवम्यां तु श्रीरामप्रतिमाप्रदः विधानेन मुनिश्चैव समुक्तो नात्र
संशयः सतीक्ष्ण उवाच श्रीरामप्रतिमादानविधानं वाक्यं मुने कथयस्व मुनिश्चैव भक्तस्य मम विस्तरात् अगस्त्य उवाच
कथयिष्यामि तद्दिह नृप्रतिमादानमुत्तमं विधानं चापि यत्नेन यतस्त्वं वैष्णवोत्तमः अष्टम्यां चैत्रमासे तु शुक्लपक्षे जिते द्वि-
यः दंतधावनपूर्वे तु प्रातःस्नानाद्याद्याविधि नद्यांतडागे कूपे वा ह्रदे प्रस्नवणेपि वा ततः संध्यादिकाः कार्याः संस्मरन्वा-
घचंददि गृहमासाद्य विभेद्रकुर्यात् पूजादिकं परं दांतं कुटुंबिनं विभेदशास्त्रपरं सदा श्रीरामपूजानिरतं सुशीलं दंभ-
वर्जितं विधिज्ञं राममंत्राणां राममंत्रैकसाधनं आहूय भक्त्या संपूज्य दृष्टुं यात्वा रथं यन्निति श्रीरामप्रतिमादानं करिष्ये-
हं हि जितम भक्त्या चार्यो भवतीति श्रीरामो सितमेव च इत्युक्त्वा पूज्य विभेद्रं स्नापयित्वा ततः परं तैलेनाभ्यज्य च स्ना-
याच्चितयन् राघवं हृदि तैलेनाभ्यज्य स्नापयित्वेत्यनयः श्वेतांबरधरः श्वेतगंधमाल्यानिधारयन् अर्चितो मूर्ध्नि पितृ-
वंकृतमध्याह्निकक्रियः अर्चितः कृतार्चनः आचार्यं भोजयेद्भक्त्या सात्विकान्नैः सुविस्तरं मुंजीत स्वयमप्येव हृदि रा-
ममनुस्मरन् एकभक्तव्रती तत्र सहाचार्यो जितेन्द्रियः शृण्वन् रामकथां दिव्यामहः शेषं न येन्मुने सायं संध्यादिकाः कु-

न-
९

र्यां चित्वा राममनुस्मरन् आचार्यसहितो रात्रावधः शयी जितेन्द्रियः वसेत्स्वयं न चैकांते श्रीरामार्पितमानसः ततः प्रातः स-
मुत्थाय स्नात्वा संध्यां यथाविधि प्रातः सर्वाणि कर्माणि शीघ्रमेव समापयेत् ततः स्वस्थमना भूत्वा विद्वद्भिः सहितो नय-
स्व गृहस्योत्तरे देशे द्वारस्योत्तरमंडपं स्वगृहसमीपे चतुर्द्वारं पताकाद्वयं सवितानं सतोरणं मणोहरमहोत्सेधपुष्पाद्यैः समलंकृतं शंखचक्रहस्तमद्भिः
प्राग्द्वारे समलंकृतं गरुडसंछादं बाणैश्च दक्षिणे समलंकृतं गदारवद्वांगदैश्चैव पश्चिमे सुविभूषितं पद्मस्तम्भकनीलैश्च कौबेरैः समलंकृतं मध्ये
हस्तचतुष्काय वेदकायुक्तमायतं प्रविश्य नृत्यगीतैश्च वाद्यैश्चापि ससंयुतं पुण्याहं वाचयेत्तत्र विद्वद्भिः प्रीतमानसः ततः संकल्पयेद्देव-
राममेव स्मरन्मुने अस्यां रामनवम्यां च रामाराधनतत्परः उपोष्याष्टसूयामेषु पूजयित्वा यथाविधि इमां स्वर्णमयीं रा-
मप्रतिमां च प्रयत्नतः श्रीरामप्रीतये दास्ये रामभक्त्या यधीमते प्रीतो रामो हरत्वा शूपापानि सुबहूनि मे अनेकजन्मसि-
द्धानि अभ्यस्तानि महान्ति च विलिखेत्सर्वतोभद्रं वेदिकोपरि स्तंभं मध्ये तीर्थोदके र्युक्तं पात्रं संस्थाप्य चर्चितं सौवर्णे रा-
जतेनाग्नेपात्रेषु ह्योणमालिखेत् ततः स्वर्णमयीं रामप्रतिमां पलमात्रतः निर्मितां हि भुजां दिव्यां वामां कस्थितजानकीं
विभ्रतीं दक्षिणकरं ज्ञानमुद्रां महासुने वामेनाधः करेणेशां देवीमालिङ्ग्य संस्थितां सिंहासने राजते पलद्वयविनिर्मिते
पंचासृतस्नानपूर्वसंपूज्यविधि व्रततः मूलमंत्रेण नियतो न्यासपूर्वमतर्दितः दिवैव विधिवत्कृत्वा रात्रौ जागरणं ततः दि-
व्यां रामकथां श्रुत्वा रामभक्तैः समन्वितः नृत्यगीतादिभिश्चैव रामस्तोत्रैरनेकधा रामाष्टकैस्तथा पूजागंधपुष्पाक्षतादिभिः

ब. रा.
२

कर्पूरागरुकस्तूरिकल्हाराद्यैरनेकधा पूजयन्निधिवद्भक्त्यादिवारात्रं नयेद्बुधः ततः प्रातःसमुत्थाय स्नानसंध्यादिकारि-
याः समाप्य निधिवद्रामं पूजयेद्दिधिवत्सुने ततो होमं प्रकुर्वन्तमूलमंत्रेण मंत्रवित् पूर्वोक्तपद्मकुण्डे वा स्थंडिले वा समाहितः
लौकिकाग्नौ विधानेन शतमष्टोत्तरततः आज्येन पायसेनैव स्मरन् राममनन्यधीः ततो भक्त्या स्तुतुं तोष्य आचार्यं पूजयेत्
सुने कुण्डलाभ्यां सरलाभ्यां मंगुलीयैरनेकधा गंधपुष्पाक्षतैर्वस्त्रैर्विचित्रैः स्तुतुं नो हरेः ततो रामं स्मरन् दद्याद्देवं मंत्रमुदीरये-
त् इमां स्तुतिं मयी रामप्रतिमां समलंकृतां चित्रवस्त्रयुगच्छन्नां रामो हं राघवायते श्रीरामप्रीतये दास्ये तुष्टो भवतुराघ-
वः इति दत्ताविधानेन दद्याद्दक्षिणां पुनः अन्येभ्यश्च यथान्यायं गोहिरण्यादिशक्तितः दद्याद्दासो युगंधान्यं यथावि-
भवमादतः ब्राह्मणैः सह भुंजीत तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः तुलापुरुषदानादिफलं प्राप्नो-
तिसूत्रतः अनेकजन्मसंसिद्धपापेभ्यो मुच्यते ध्रुवं बहुना किमिहोक्तेन मुक्तिस्तस्य करे स्थिता कुरुक्षेत्रे महापुण्ये सूर्यप-
र्वण्यशेषतः तुलापुरुषदानाद्यैः कृतैर्यत्सु भवते फलं तत्फलं लभते मर्त्यादानेनानेन सद्गती इति रामप्रतिमादानोद्यापन-
विधिः अथ रामपूजा आचम्य प्राणानायम्य मासपक्षाद्यल्लिरव्य सकलपापक्षयकामा श्रीरामप्रीतये श्रीरामनवमीव्रत-
महं करिष्ये तदंगत्वेन रामपूजां करिष्ये तथाराममंत्रेण षडंगन्यासं कलशार्चनं च करिष्ये फलपुष्पाक्षतसहितं जलपूर्णं ताम्रपात्रं गृहीत्वा उपो-
ष्ये नवमीं तद्यथा मेघसरायव तेन प्रीतो भवत्वमंसे साराग्नाहिमां हरे इति मंत्रेण पात्रस्थं जलं क्षिपेत् ततः शक्तितः हैमीरामप्रतिमां कृत्वा

न.
९

२

अग्न्युत्तारणपूर्वकं कपोलोत्सृष्ट्वामूलमंत्रं प्रणवादिचतुर्थ्यंतं नाम रामाय देवत्वं संख्याय स्वाहेति मंत्रं पठन् प्राणप्रतिष्ठां
कुर्यात् ततः कोमलाक्षं विशालाक्षं मिंद्रनीलसमप्रभं दक्षिणांगे दशरथपुत्रावेक्षणतत्परं दृष्ट्वा लक्ष्मणं देवसंछ-
त्रकनकप्रभं पार्श्वे भरतशत्रुघ्नौ तालवृंतकराबुभौ अग्रे व्यग्रहून् मंतरामानुग्रहकां क्षिणं इति ध्यायेत् अथ पो-
डशोपचारैः पूजयेत् आवाहयामि विश्वेश जानकीवल्लभं प्रभुं कोशलयातनयविष्णुं श्रीरामप्रकृतेः परम् सहस्र-
शीर्षं त्यावाहनं श्रीरामागच्छ भगवन् रघुवीरन्नुपोत्तम जानकीसहजं देवस्थिरो भव सर्वदा रामभद्रमहेष्वा-
सरावणांतकराघव यावत्पूजां समाप्येह तावत्सन्निधौ भव इति सन्निधापनं रघुनायकराजर्षे नमो राजीवलोच-
न रघुनंदन मे देव श्रीरामाभिमुखो भव इति संमुखीकरणं राजाधिराजराजेंद्ररामचंद्रमहीपते रत्नसिंहासनं तु-
भ्यं दास्यामि स्त्रीकुरुप्रभो पुरुष एवेदमासनं त्रैलोक्यपावनानंतनमस्ते रघुनायक पाद्यगृहाण राजर्षे नमो राजीव-
लोचन एतावानस्येति पाद्यं परिपूर्णं परानंदनमो रामाय वेधसे गृहाणा धर्ममया दत्तं कृष्णविष्णोजनार्दन त्रिपा-
दूर्ध्वमर्घ्यं नमः सत्याय शङ्खाय नित्याय ज्ञानरूपिणे गृहाणा च मननाथ सर्वलोकैकनायक तस्माद्दिराळा च म-
ने नमः श्रीवासुदेवाय तत्त्वज्ञानस्वरूपिणे मधुपर्कं गृहाणेदं जानकीपते नमः मधुपर्कं पंचामृतमयानीतं पयो-
दधिघृतमधु शर्करामधु संयुक्तरामत्वं प्रतिगृह्यतां पंचामृतं शङ्खोदकेन स्नानं पुष्पं धूपं दीपनं वेद्यं निर्माल्यविस-

ब्र. रा.
३

जनेन ब्रह्मांडोदरमध्यस्थैस्तीर्थैश्चरयुनंदन स्नापयिष्याम्यहंभक्त्यालंगृहाणजनार्दन पुरुषसूक्तेनस्नानं तप्तकांच
नसंकाशपीतांबरमिदंहर संगृहाणजगन्नाथरामचंद्रनमोस्तुते तयज्ञमिति वस्त्रं श्रीरामाच्युतयज्ञेशश्रीधरानंत
राघव ब्रह्मसूत्रसोत्तरीयंगृहाणरघुनंदन तस्माद्यज्ञादित्यज्ञोपवीतं कुंकुमागरुकस्तूरिकपूरचंदनंतथा तुभ्यं
दास्यामिराजेंद्रश्रीरामस्वीकुरुप्रभो तस्माद्यज्ञात्सर्वदुर्तेतिगंधं अक्षताःपरमादिव्या. अलंकारार्थेअक्षतान् तुलसी
कुंदमंदारजातीपुन्नागचंपकैः कदंबकरवीरैश्चकुसुमैःशतपत्रकैः नीलांबुजैर्विल्वपत्रैरर्चयेद्राघवंविभुं पूजयिष्या
म्यहंभक्त्यासंगृहाणजनार्दन तस्मादश्वेतिपुष्पाणि अथांगपूजा श्रीरामचंद्राय. पादौ. राजीवलोचनाय. गुल्फौ.
रावणांतकायज्ञानुनी. वाचस्पतये. ऊरू. विश्वरूपायज्ञंघे. लक्ष्मणायजाय. कटी. विश्वमूर्तये. मेढ्रं. विश्वामित्रप्रिया.
य. नाभिं. परमात्मने. हृदयं. श्रीकंठाय. कंठं. सर्वात्मधारिणे. बाहुं. रघूदहाय. सुरवं. पद्मनाभाय. जिह्वां. दामोदरा
यदंतान्. सीतापतये. ललाटं. ज्ञानगम्याय. शिरः. सर्वात्मने. सर्वांगपूजयामि वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यो गंधउत्तमः
रामचंद्रमहीपालधूपोयप्रतिगृह्यताम् यत्पुरुषेतिधूपं ज्योतिषापतयेतुभ्यंनमो रामायवेधसे गृहाणदीपकचैवत्रैलोक्य
तिमिरापहं ब्राह्मणोस्यदीपं इदं दिव्यान्नममृतरसैःपद्भिःसमन्वितं रामचंद्रेशनैवेद्यंसीतेशप्रतिगृह्यतां चंद्रमामनसे
तिनैवेद्यं ततःआचमनं इदंफलमितिफलं नागवल्लीदलैर्युक्तं पूगीफलसमन्वितं तांबूलगृह्यतांरामकपूरादिसमन्वितं

न.
९

इतितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां. नाभ्याभासीतिप्रदक्षिणां नृत्यैर्गर्भेनैश्चवाद्यैश्चपुराणपठनादिभिः पूजोपचारैरखिलैः
संतुष्टोभवराघव मंगलार्थमहीपालनीराजनमिदंहर संगृहाणजगन्नाथरामचंद्रनमोस्तुते नीराजनं नमोदेवाधिदेवाय
रघुनाथायशार्ङ्गिणे चिन्मयानंतरूपायसीतायाःपतयेनमः सप्तास्यासन्नितिनमस्कारः सर्वलोकशरणायरामचंद्रायवे
धसे ब्रह्मानंदैकरूपायसीतायाःपतयेनमः यज्ञेनयज्ञमितिमंत्रपुष्पाजलिं यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यासमानिच ता
नितानिविनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे इतिप्रदक्षिणां अशोककुसुमैर्युक्तंरामायार्घ्यनिवेदयेत् दशाननवधार्थायधर्मसं
स्थापनायच राक्षसानांवधार्थायदैत्यानांनिधनायच परित्राणायसाधूनांजातोरामस्वयंहरिः गृहाणार्घ्यमयादत्तंभा
तृभिःसहितोनय इत्यर्घ्यं इतिपूजनं अथकथा अगस्त्यउवाच रहस्यंकथयिष्यामिस्तुतीक्ष्णसुनिसत्तम चैत्रमासेन
वस्यांतुशक्रपक्षेरघूतमः प्रादुरासीत्ततोब्रह्मब्रह्मानंदैककेवलः तत्रजागरणंकुर्याद्रामस्यपुरतोबुधः प्रतिमायांयथा
शक्तिपूजाकार्यायथाविधि प्रातर्दशस्यांस्नातैवकृत्वासंध्यादिकाःक्रियाः संपूज्यविधिवद्रामंभक्तिवित्तानुसारतः ब्राह्म
णाभोजयेत्सम्यक्दक्षिणाभिश्चतौषयेत् गोभूतिलहिरण्याद्यैर्वस्त्रालंकारभूषणैः रामंभक्त्याप्रयत्नेनप्रीणयेत्सरयामुदा
एवयःकुरुतेभक्त्याश्रीरामनवमीव्रतं अनेकजन्मजातानिपापानिस्वबहुनिच भस्मीभवन्तिपापानियातिविष्णोपरंप
दम् सर्वेषामप्ययंधर्माभिर्युक्तिमुक्त्येकसाधनः अशुचिर्वापिपापिष्ठः हृत्वेदं व्रतसुतमं पूज्यस्यात्सर्वभूतानांयथारा

ब्र-रा
४

मस्तथैवसः यस्तुरामनवम्यावैभुङ्क्षे सतुनराधमः कुंभीपाकेषुघोरेषुपतयेवनसंशयः अकृत्वामनवमीव्रतंसर्वोत्तमो
त्तमं व्रतान्यन्यानि कुरुते न तस्य फलभागभवेत् महात्यपि प्रणश्यन्ति पापानि नवमीव्रतात् एकामपि ततो भक्त्या श्रीरामन-
वमीव्रती उपोष्य कृतकृत्यः स्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ततो रामनवम्यां तु श्रीरामप्रतिमापरः विधानेन नरश्रेष्ठसमुक्तो ना-
त्र संशयः सतीक्ष्ण उवाच श्रीरामप्रतिमादानं विधानं वाक्यं सुने कथय स्वयं थारामभक्तस्य मम विस्तरात् अगस्त्य
उवाच कथयिष्यामि ते भक्त्या प्रतिमादानमुत्तमं विधानं वापि यत्नेन यत्स्ववैष्णवोत्तमः अष्टम्यां चैव मासे तु शुक्लपक्षे
जितेन्द्रियः दंतधावनपूर्वं तु प्रातःस्नानाया विधि नद्यांतडागे कूपे वा हृदे प्रस्नवणेपि वा संध्यादिकाः क्रियाः कुर्यात्सं-
स्मरन् नृराघवं हृदि गृहमागत्य विप्रैर्द्रकुर्यादोपासनादिकं दांतं कुटुंबिनं विप्रं वेदशास्त्रविदां वरं श्रीरामपूजानिरतं
शुचिदं भविवर्जितं सर्वज्ञं राममंत्राणाममंत्रैकसाधनं आहूय भक्त्या संपूज्य दृष्ट्वा लार्थयेद्भूतं श्रीरामप्रतिमाद-
नं करिष्ये हं हि जित्तमं तत्राचार्यो भव प्रीतः श्रीरामो सितमेव च इत्युक्त्वा मोक्षमाया तं स्थापयित्वा ततः स्वयं तदैवाभ्य-
ज्य च स्नायाच्चिंतयेद्वाघवं हृदि श्वेतांबरधरं देवं गंधमाल्यादिधारयेत् अर्चितो भूषितश्चैव कृत्वा माध्याह्निकीं क्रियां
आचार्यपूजयेत्पश्चात्सात्विकान्नैः सविस्तरं भुजीयात्स्वयमभ्येवरामहृदि अनुस्मरन् एकभक्तव्रततत्रसहाचार्यो जि-
तेन्द्रियः शयीत भूतले सम्यक् श्रीरामार्पितमानसः ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा संध्यायथाविधि प्रातः सर्वाधिक-

न-
९

३

मणिशीघ्रमेव समापयेत् ततः स्वस्थमना भूत्वा विहृदिः सहितो नद्य स्वगृहे चोत्तरे भागे मंडपं शृङ्खणमुज्ज्वलं मंडपं च
चतुर्द्वारं ध्वजाः कार्याः सविस्तरैः फलैर्नानाविधैर्युक्तं पुष्पमालासुशोभनं कदलीस्तंभसंयुक्तं यज्ञियैस्तेरलंकृतं स-
तोरणं नोर्मनोरम्यं पुष्पाद्यैः समलंकृतं शंखचक्रहृत्प्रमद्विः प्राग्द्वारे समलंकृतं गरुडमूर्ध्नि बाणैश्च दक्षिणे सवि-
भूषितं गदाखड्गांगदैश्चैव पश्चिमे च विभूषितं पद्मस्तिकनीलैश्च कौबेर्यैः समलंकृतं मध्ये तु चतुरस्यां च वेदिका
हस्तमायतां विप्रैश्च गीतनृत्यैश्च वाद्यैश्चापि समन्वितं पुण्याहं वाचयित्वा च विहृदिः प्रीतमानसैः ततः संकल्प्य
ये देव राम मेव मनुस्मरन् अस्या रामनवम्यां तुरामाराधनतत्परः उपोष्याष्टक्यामेषु पूजयित्वा यथाविधि इमां स्व-
र्णमयीं रामप्रतिमां तु प्रयत्नतः श्रीरामप्रीतयेदास्ये रामभक्त्या यधीमते स्तुतो रामो दहत्याशु पापानि सुबहुनि मे अ-
नेकजन्मलग्नानि अभ्यस्तानि महानि च विलिखेत्सर्वतो भद्रं वेदिकोपरि सुंदरं मध्ये तीर्थोदकैर्युक्तं पात्रं संस्थाप्य च
र्चितं सौवर्णं राजतेताम्रपात्रेषु द्वौ गणमालिखेत् ततः स्वर्णमयीं रामप्रतिमां पलमात्रतः निर्मितां हि सुजां रम्यां वामां क-
स्थितं जानकीं विभ्रतीं दक्षिणे हस्ते ज्ञानमुद्रां महासुने वामे नाथः करेणो नां देहमालिङ्ग्य संस्थितां सिंहासनं राजतं च-
पलद्वयं निर्मितं पंचासृतस्नानपूर्वं संपूज्य विधिवत्ततः मूलमंत्रेण नियतो दद्याच्चैव मन्त्रद्वितः एवं संपूज्य विधिवद्वा-
त्रौ जागरणं तथा दिव्यां रामकथां श्रुत्वा रामभक्तिसमन्वितः गीतनृत्यादिभिश्चैव रामस्तोत्रैरनेकधा रामाष्टकेन संस्तु-

व-रा-
५

त्यगंधपुष्पाक्षतादिभिः कर्पूरागरुकस्तूरीकल्हाराद्यैरनेकधा संपूज्यविधिवद्भक्त्यादिवारात्रिनयेदुधः ततः प्रातःसमुत्था
यस्नानसंध्यादिकाः क्रियाः संस्तवायविधिवद्रामं पूजयेद्विधिवन्मुने ततो होमं प्रकुर्वीत मूलमंत्रेण मंत्रवित् पूर्वो-
क्तकुंडे गृह्योक्तस्थंडिले वा समाहितः लौकिकाग्नेविधानेन शतमष्टोत्तरं मुने आज्येन पायसेनैव स्मरन् राममंत-
द्रितः ततो भक्त्या सदा तुष्ट आचार्यप्रार्थयेन्मुने कुंडलाभ्यां स्वर्णाभ्यां अंगुलीयैरनेकधा गंधपुष्पाक्षतैर्वस्त्रैर्विचि-
त्रैस्तुमनोहरैः ततो रामं स्वयंदद्यादिमंत्रमुदीरयेत् इमां स्वर्णमयीं रामप्रतिमां समलंकृतां चित्रवस्त्रयुगलान्तां-
रामो हं राघवायते श्रीरामप्रतिमां दास्ये प्रीतो भवतु राघवः इति दत्त्वा विधानेन दद्याद्देवक्षिणां सुव अन्येभ्यश्च यथा-
शक्त्या गोहिरण्यादिभक्तितः दद्याद्दासोधनं धान्यं यथालंकरणानि च अगस्त्य उवाच एवं यः कुरुते रामप्रतिमादा-
नमुत्तमं ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः तुलापुरुषदानेन फलमाप्नोति सुव्रतात् अनेकजन्मसंसिद्धपापे-
भ्यो मुच्यते ध्रुवं बहुनात्र किमुक्तेन मुक्तिस्तस्य करे स्थिता तुलापुरुषदानेन मुने यस्तु भते फलं तत्फलं लभते मत्तोदा-
नेनानेन सुव्रतं सतीक्ष्ण उवाच प्रायेण हिनराः सर्वे दरिद्राः कृपणा मुने अगस्त्य उवाच दरिद्रस्य महाभाग स्वस्य वि-
त्तानुसारतः पलायनं तदर्थं न तदर्थं न तदर्थं न वा पुनः वित्तशाक्त्यमकृत्वैव कुर्यादेवं व्रतं मुने यदि द्यौरतरं दुष्टं पातकेनेह
ते क्वचित् अकिंचनोपियत्नेन उपोष्य नवमीदिने एकचित्तो तियत्नेन सर्वपापैः प्रमुच्यते प्राप्ते श्रीराम नवमीदिने मत्तो

विमृदधीः उपोषणं न कुरुते कुंभीपाकेषु पच्यते यत्किंचिद्राममुद्दिश्य क्रियते न स्वशक्तिः रौरवे स तु मूढात्मा पच्यते ना-
त्र संशयः सतीक्ष्ण उवाच यामाष्टकेषु पूजावैतत्र चोक्ता महा मुने मूलमंत्रेण संयुक्तां तां कथां वद सुव्रत अगस्त्य उवा-
च सर्वेषां राममंत्राणां मंत्रराजं षडक्षरं इदं तु स्कांदे मोक्षरत्ने श्रीरामप्रतिरुद्रगीतायां रुद्रवाक्यं सुमूर्धोर्मिणिकर्ण्यते
आर्धोदकनिवासिनः अहोदिशामिते मंत्रतारकस्योपदेशतः श्रीरामरामरामेति एतत्तारकमुच्यते अतस्त्वं जानकी-
नाथ परब्रह्माभिधीयसे तारकं ब्रह्मचेत्युक्तं तेन पूजाप्रशस्यते पीठांगदेवतानां तु आहृतीनां तथैव च आदावेव प्रकुर्व-
त देवस्य प्रीतिमानसं उपचारैः षोडशभिः पूजाकार्या यथाविधि आवाहनं स्थापनं च संमुखीकरणं तथा एवं मुद्रां प्रा-
र्थनां च पूजां मुद्रां प्रयत्नतः शंखपूजां प्रकुर्वीत पूर्वोक्तविधिना ततः कलशं वामभागे च पूजाद्रव्याणि चादरात् पीठे स-
ंपूज्य यत्नेन आत्मानं मंत्रमुचरेत् पात्रासादनं मथ्यं वं कुर्याद्यामेष्वतद्रितः पीतांबरानि देवा यप्रार्पयन् चरयेत् सधीः स्व-
र्णयज्ञोपवीतानि दद्याद्देवाय भक्तितः नानारत्नविचित्राणि दद्यादाभरणानि च हिमांबुष्टं रुचिरं घनसारं मनोहरं
क्रमात् मूलमंत्रेण उपचारान्य कल्पयेत् कल्हारैः केतकैर्जालैः पुन्नागाद्यैः प्रपूजयेत् चंपकैः शतपत्रैश्च सगंधैः सु-
मनोहरैः पाद्यचंदनधूपैश्च तत्तन्मंत्रैः प्रपूजयेत् भक्ष्यमोज्यादिकं भक्त्या देवाय विधिनार्पयेत् येन सोपस्करं देवं दत्त्वा
पापैः प्रमुच्यते जन्मकोटिकृतैर्घोरानारूपैश्च दारुणैः विमुक्तः स्यात्क्षणादेव राम एव भवेन्मुने श्रद्धा न स्यादात्

ब्र-रा
६

व्यंशरामनवमीव्रतं सर्वलोकहितायेदंपवित्रं पापनाशनं लोहेन निर्मितं वापिशिलयादारुणापि वा एकैर्नैव प्रकारे
ण यस्मै कस्मै च वा मुने कृतं सर्वप्रयत्नेन यत्किंचिदपि भक्तिः जपेदेकांतमासीनो यावत्सदशमीदिनं अनेन स्या
त्पुनः पूजा दशम्यां भोजयेद्दिजान् भक्त्या भोज्येर्बहुविधैर्दद्याद्भक्त्या च दक्षिणां कृतकृत्यो भवेत्तेन सद्यो रामः प्रसी
दति तूष्णीं तिष्ठन्नरो वापि पुनरावृत्तिवर्जितः द्वादशाब्दे कृते नापि यत्पापं चापि मुच्यते विलयं याति तत्सर्वं
श्रीरामनवमीव्रतात् जपश्च राममंत्राणां योनजानाति तस्य वै उपोष्य संस्मरेद्रामं न्यासपूर्वमतंद्रितः गुरुलब्धो
यं भवतु न्यसे न्यासपुरःसरः यामे यामे च विधिना कुर्यात्सूजां समाहितः सुमुक्षश्च सदा कुर्यात् श्रीरामनवमी
व्रतं मुच्यते सर्वपापेभ्यो याति ब्रह्मसनातनं इति श्रीस्कंदपुराणे अगस्त्यसंहितायां अगस्तिस्मृतीक्ष्णसंवादे रा
मनवमीव्रतोद्यापनं संपूर्णं अथ रामनामव्रतं तत्रैव रामनवमीमारभ्य अथ च सर्वकाले पिरामनामजपलेखनं कु
र्यात् आचम्य प्राणानायम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य सकलपापक्षयकामो वा विष्णुलोकप्राप्तिकामो वा श्रीरामप्रीतये
रामनामजपलेखनं करिष्ये इति संकल्प्य अथ रामनामपूजा नाम मंत्रेण षोडशोपचारैः पूजयेत् अथ कथोद्या
पनं च पार्वत्युवाच धन्यास्म्यनुगृहीतास्मि कृतार्थास्मि जगत्प्रभो विच्छिन्नो मे द्यसंदेहग्रंथिर्भवदनुग्रहात्
त्वत्पुरवाद्भलितं देवत्वतो मृतरसायनं पितृभ्यामेमनो देवो न वृथ्यति भवापहं श्रीरामस्यामृतं नाम श्रुतं संक्षेपतो म

न.
९

६

या इदानीं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण स्फुटाक्षरं श्रीमहादेव उवाच शृणु देवि प्रवक्ष्यामि गुह्यं दुर्लभं तं महत् प्राप्नोति परमां सि
द्धिं दीर्घायुः पुत्रसंपदां रामनामलिखेद्यस्तुलक्षकोटिशतावधि एकैकमक्षरं पुसां महापातकनाशनं सकामोऽपि लिखेद्यस्तु नि
कामेन तु किंपुनः इहैव सुखमाप्नोति अतएव परमं पदं आदावंते च मध्ये च व्रतस्योद्यापनं च रेत् उद्यापनं विना नैव फलसिद्धिर्मा
वाप्नुयात् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नाम उद्यापनं कुरु पार्वत्युवाच न तस्मिन् देवदेवेश भक्तानुग्रहकारकं नाम उद्यापनं ब्रूहि विस्त
रेण मम प्रभो श्रीशिव उवाच शृणु देवि प्रवक्ष्यामि विस्तरेण यथाविधि नाम उद्यापनं चात्र भक्त्या भवदनुग्रहात् सौवर्ण्यं
सुंदरं कुर्यात्सीतारामं सलक्ष्णं हनूमत्प्रतिमां तत्र चतुर्थं शोणहाटकैः सवर्णस्य प्रमाणं तु पलायकमुदीरितं अशक्तश्च
त्यलेनैव तदर्धार्धेन वा पुनः श्रीरामप्रतिमां कृत्वा वित्तशायनं कारयेत् राजतेनासनं कुर्यान्नायैः षोडशसंभितैः पीतवस्त्रे
ण सर्वेभ्यः स्थापयेत्तंडुलोपरि तंडुलानां प्रमाणं तु भवेद्योणचतुष्टयं शक्यौ देशे गृहे तीर्थे भद्रपंकारयेत्सुधीः तोरणानि च तु
हारे बंधयेदाम्रपल्लवैः भूषणैः गोमयलिप्तायां सर्वतोभद्रसंज्ञकं रचयेत्समध्यायेन नानारंगैः सुशोभनं कुंभान्धौ च पूर्वदि
स्थापयेदव्रणान् शुभान् कुंभमेकं मध्यदेशे स्थापयेत्तंडुलोपरि गंगाजलेन संपूर्य पंचरत्नैः सपल्लवैः नारीकेरफलान्यथै
एकरामायदापयेत् आचार्यवरयेत्तत्र वेदशास्त्रविशारदं ब्रह्मादिकृत्विजानां तु वरणं कारयेत्ततः मधुपर्कं संपूज्य वस्त्रा
लंकारभूषणैः कृत्विजः षोडशान्धौ वरयेद्देवपारगान् स्नात्वा नित्यं विधायां दौ पूजयेद्गणनायकं पुण्याहं वाचयित्वा तु पू

जयेद्रामचंद्रकं नतोधिचप्रतिष्ठाप्यस्वशाखोक्तविधानतः विष्णुसूक्तेन होतव्यं मूलमंत्रेण वा पुनः नवग्रहांश्च दिक्पा-
लान् चानुक्तांश्च होमयेत् पुरुषसूक्तेन होतव्याः समिदाज्यं च रुक्मिलाः अष्टोत्तरसहस्रं तु राममंत्रेण होमयेत् होमांते
पूजनं कुर्यात् रामचंद्रादिदेवताः पूजयित्वा ततो हुत्वा बलिं पूर्णाहुतिं तथा श्रेयः संपाद्य दानं च अभिषेकं समापयेत्
रामं न त्वाचयित्वा च प्रायश्चित्वा पुनः पुनः आचार्यं पूजयेत् श्रद्धां स्तवणं वस्त्रधेनुना प्रतिमां दानमंत्रेण आचार्याय निवे-
दयेत् नतोस्मि देवदेवेश बहुबुद्धि महात्मभिः यश्चित्यते कर्मपाशात् हृदि नित्यं मुमुक्षुभिः मायया गुणमध्यात्वं सृज-
स्य वसिलुपसि अतस्त्वत्पादभक्तास्मि त्वद्रक्तिस्तु श्रियोधिका भक्तिमेव हि वाञ्छन्ति त्वद्रक्ताः सारवेदिनः अतस्त्वत्पा-
दकमले भक्तिरेव सदास्तु मे ससारामयतमानां भेषज्यं भक्तिरेव ते सीता सौमित्रि हनुमद्रक्ति युक्त नरेश्वर दाने नाने
न मे राम भुक्तिमुक्तिप्रदो भव प्रतिमा दानसिद्ध्यर्थं शक्त्या स्वर्णं तु दापयेत् दानं यद्दक्षिणाहीनं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ब्रा-
ह्मणान् शतसाहस्रं भोजयेन्मधुसर्पिषा पक्वान्नेः पायसैः रवाद्यैर्लङ्कैः शर्करान्वितैः कृत्विभ्यो दक्षिणां दद्याद्भुज-
सी दक्षिणां ददेत् तदंतेष्टुतपात्रं च तिलपात्रं च दापयेत् शय्यां च रथदानानि दशदानानि शक्तितः अशक्तश्चेत्स्वर्णमे-
कं दत्त्वा रामं न मे तु नः तिलकं कारयेत् श्रद्धां दधिपिंचेत्सपल्लवैः द्विजैस्तु आशिषो देयान् त्वास्तु त्वाविसर्जयेत् उमामहे-
श्वरो पूज्यो भोजयेद्दुक्तं तथा कुमारीणां शतं भोजयेद्योगिराजं च भोजयेत् क्षेत्रपालबलिं दत्वा ध्यात्वा रामं सदा जपेत्

ब्रह्मादिभिस्तु तत्पुण्यं वक्तुं शक्यं न किंचन अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च एकेन रामं नाम्ना तु तत्फलं लभते नर-
नारी वा पुरुषो वा पिशूद्रो वा व्यधमो नरः रामनाम्ना तु मुक्तास्ते सत्यं सत्यं वरानने मूलकल्पद्रुमस्यापि विलसद्भ-
लसिंहासनस्थकोदंडधारयंतललितकरयुगेनार्पितलक्ष्मणेन वामांकन्यस्तसीतं भरतधृतमहामोक्तिकच्छत्रकांतं-
शत्रुघ्नचामराभ्यां विलसितमनिश रामचंद्रभजेहं वंदे तत्र महेशान चंडकोदंडखंडनं जानकीहृदयानंदवर्धनं रघुन-
दनं चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरं एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनं इति श्रीमद्विष्णोत्तरपुराणे उमाहेश्व-
रसंवादे रामनामते रवनाद्यापनसंपूर्णे अथ ह्युः रवनवमीव्रते अथ भाद्रपदशुक्ल नवम्यामुहूर्तमात्रसत्वेऽपि पर-
युतायां अदुरवनवमीव्रतं देशकालोष्मत्वा ममेहजन्मनिजन्मांतरे च भर्त्रा सह सकलपातकादिदुःखनाशार्थं व्रत-
खंडकल्पोक्तफलावाप्त्यर्थं श्रीगौरीदेवताप्रीत्यर्थं अदुःखनवमीव्रतपूजनमहं करिष्ये तत्रादौ निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं
स्वस्तिपुण्याहवाचनं च करिष्ये इति संकल्प्य गोमयेनोपलितभूमौ वैदिकागुडलितां इक्षुछादितां अपूपपायसान्नि-
तां उपरिमंडपिकायुतां कृत्वा तत्र पीठे आसनादिकलशप्रतिष्ठां कृत्वा अग्न्युत्तराणां पूर्वकं गौरीप्रतिमां संस्थाप्य गण-
पतिचतुष्टयं इंद्रादिलोकपालानां वात्स्यं गौरीर्षिमायेति नमो देव्या इति वामं त्रेण संपूज्य देवपात्राधरां देवीं विष्णुतीर्त्त-
त्रिलोचनीं दुग्धान्नदाननिरतां गौरीं त्वांचिंतयाम्यहं ध्यानं गौरीदुःखहरां देवीं शिवस्यार्धांगधारिणीं सनीलवस्त्र-

संयुक्तासुमामावाहयाम्यहं आवाहनं प्रसन्नवदनेमातर्नित्यं देवर्षिसंस्तुते मयाभावेनयद्वृत्तं पीठं न्यतिगृह्यताम् आसनं
 सर्वतीर्थमयं दिव्यं सर्वभूतोपजीवनं यन्मया दत्तपानीयपाद्यार्थं प्रतिगृह्यताम् पाद्यं अर्घ्यं गृहाणेत्यर्घ्यं गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो
 भक्त्यानीतं सुशीतलं गंधपुष्पाक्षतोपेतं गृहाणाद्यर्घ्यं नमोस्तुते अर्घ्यं मातः सर्वाणि तीर्थाणि गंगाद्याश्च तथानदाः स्नानार्थं तव
 देवेशि मयानीताः सुशोभनाः स्नानं सर्वभूषाधिके सौख्ये लोका लज्जानिवारणे मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यताम् वस्त्रं
 श्रीरवंडमिति गंधं माल्यादीनीति पुष्पं वनस्पतिरस इति धूपं आज्यं चेति दीपं अन्नं चतुर्विधमिति नैवेद्यं पूगीफलमिति तांबूलं
 हिरण्यं गर्भेति दक्षिणां स्तुतं मातर्नमस्तुभ्यं दुःखव्याधिविनाशिनि उत्तिष्ठ गच्छ भवनं वरदा भवपावति इति पूजा अथ कथा के
 षय ऊचुः कदाचिन्नेमिषारण्ये व्यासं धर्मविदां वरं कथयंतं कथां दिव्याभिदमूर्चमर्हर्षयः यत्तु धर्मविदां श्रेष्ठव्रतानि विविधानि च
 विपाकाः कर्मणां चैव प्राणिनां विविधा गतिः आकर्ष्य विस्मिताः सर्वे कोतुहलसमन्विताः नतु मिमधि गच्छामो नाभियं च कथां मृत
 शृणुमश्च वयं सद्यो व्रतं दुःखहरं त्विदं येन चोर्णेन धर्मज्ञाज्ञानदुःखं न जायते कृपां कुरु महाबुद्धे ब्रूहि दुःखहरं व्रतं व्यास उवाच
 शृण्वंतु पुरुषा सर्वे शौनकाद्यामर्हर्षयः येन रापुण्यकर्मणो दंभाहंकारवर्जिताः श्रद्धया यमिनो नित्यं महिं सानिरताश्च ये यथा
 मीलितभोक्तारः सखिनस्तेन तेन हि गुह्यं चान्यत्तु वक्ष्यामि दुःखनाशनसूचकं ये दुःखनवमीं प्राप्य नराश्चैवाप्यपंडिताः
 शिवांगच्छंति शरणमुत्पत्तिस्थितिकारिणीं जन्मांतरशतैर्वापिन ते दुःखस्य भागिनः ऋषय ऊचुः अदुःख

नवमीनाम त्वया केयं निरूपिता भविष्यति कदा चेयं यदा कार्यं भविष्यति पूजनीया कथं गौरीविधानं कीदृशं तथा एत-
 त्सर्वविधानेन वक्तुमर्हस्य शेषतः व्यास उवाच एतद्गुह्यतमं पुण्यं शृणु ध्वंगदतो मम न देयं नास्तिकायै न दभक्ताय श-
 ठाय च अहं वः श्रद्धा धानेभ्यो विधिं सर्वमशेषतः समाहितमनावच्छिभवतः पुण्यदायकं सर्वस्याद्या महादेवी त्रिगु-
 णापरमेश्वरी नित्यानंदमयी देवी तमःपारे प्रतिष्ठति ब्रह्मांडजननी चेयमुत्पत्तिस्थितिकारिणी पुरुषः प्रकृतिश्चैव
 मात्मानं विभिदेहि धा यथा शिवस्तथा गौरी यथा गौरी तथा हरिः यथा गौरी तथा लक्ष्मीर्दुःखपापहारिणी तासां
 पूजाविधानेन न कश्चिद्दुःखभाग भवेत् न भस्येश क्व नवमीयावा पूर्णातिथिर्भवेत् अस्ते दोषादिरहिता सर्वदुःखहरा प-
 रा प्रशस्त्या नरः स्नात्वा कृत्वा नित्यविधिततः मोनेन गृहमागत्य संयतस्तत्परायणः अदुःखदायी भूत्वा च श-
 चिस्थानगतस्तथा गोमयेन विलिप्तायां शक्तौ मंडपिकां शक्तां सक्तुं भस्त्रापयेत्तत्र कुंकुमालि सप्तिके आच्छादि-
 तां सधूपैस्तासुमामानंददायिनीं आचार्यानुजया तस्यां जगद्वात्रीं प्रपूजयेत् पूजयित्वा पचारैस्तां नत्वा नत्वा पुनः
 पुनः वाणकं च ददौ चास्यापक्वान्फलसंयुतं शक्तश्चेदुपवासेन निशाचजागर्नयेत् अशक्तेन च भोक्तव्यं पयः प्रा-
 श्य मथापि वा फलवापि प्रयत्नेन न हिंसारतचेतसा रात्रौ जागरणं कार्यं नृत्यगीतादिभिस्तथा प्रभाते विमले जा-
 ते कृत्वा नित्यविधिं पुनः ब्राह्मणां च भोजयेच्छक्त्या सपत्नीकां च शक्तीं तथा देवीं विसर्जयेत्तथा द्वाचार्यं पूजयेत्तथा

ब्र-रा-
९

आचार्यस्तु स्वशास्त्रोक्तो नववर्षाणिकारयेत् सौवर्णेनैव वर्षेनैव तत्तत्समर्चयेत् पंचवा अथवा चैकं नाराकैरेव वा
यनं पक्वान्नं नवसंख्याकं ब्राह्मणाय निवेदयेत् पश्चाद्दधुजनैः सार्धं सुजीयान्नियतः शक्तिः श्रुत्वा कथां पुण्यतमां
वाग्यतस्तत्परोयतः सकदाचिन्नदुःखेन युज्यते नात्र संशयः शुक्ताभोगान्यथा कामं सयाति परमं पदं अत्रैवोदाह-
रंती ममिति हासं पुरातनं अरण्ये विषमे प्राप्य शापदग्धाप्सराः किल आसीज्जातिस्मराकां चित्तिर्यग्योनिं समागता
कुकुटी नाम तोल्यासीत् सदा दुःखेन पीडिता तत्सरवीमर्कटी नाम ते चोभे शोककर्षिते अथ तस्मिन्वनोद्देशे परस्परहिते
रते उभेभ्यः भूतां सहिते विचरंत्यो दिशो दश ततः कालेन सहिता वर्षांते चागता तिथिः अदुःखेन वमी नाम दुःखव्या-
धिविनाशिनी गत्वा तां कुकुटीं प्राह मर्कटी देवयोगतः अद्य किंचिन्नमोक्तव्यं आवाभ्यां शृणु कारणं तिर्यग्योनिर्गते
चादौ पूर्वकर्मविपाकतः दुःखापनुत्तये चाद्य नमोक्षेहं त्वया सह त्वंचेश शरणं गत्वा नवमीं संव्रतस्थिता कृत्वा च त्व-
मशक्ता चेदं क्षुशीर्णफलानि च महामाया प्रसादेन याहि मद्रमहिंसया इत्युक्ता कुकुटी तृष्णी बभूव न श्रंती तदा म-
र्कट्यश्चुरीकृत्य प्रशस्ते संवभूवतुः अथ सामर्कटी नाम गत्वा पूर्ववनं प्रति स्थित्वा तद्दिनं शेषतु क्षुधिता पीडिता भृशं
अजानती तमेवार्थं पूर्वकर्मविशेषतः निशांते तरसा गत्वा वनदेशे विचिन्वती ददर्श बर्हिणोऽनिलं अतीव क्षुधिता तदा
सक्षयित्वा मर्कटीं सामुखं प्रक्षाल्य वारिणा पुनस्तदंतिकं प्रामादं शयंती क्षुधोन्मथां कुपिता कुकुटी वाक्यं उवाच मर्कटी

न-
९

९

प्रति किंचिदुक्तं त्वया दुष्टे व्रजत्वं हरि संयुता व्रतभ्रष्टा स्थिता चाथ वारिवासितया त्वये नाकरोस्त्वं मम वचः प्राणाः किं गतास्तव
केदारं शरणं याहि मया सह मयं करि देहायोगेन योगेन गच्छावः परमं पदं अथ ते निर्गते चोभे केदारं भूतभावनं गत्वा मनः स-
माधाय कुकुटी मनसा स्मरन् उत्पत्येहं च सत्कुले धृनात्येवेदपारगे इति मत्वा स्वदेहं सावन्दिमं ध्येयं पानयत् पुनर्भवे राज-
पत्नी इति मत्वा च मर्कटी अकरोत्स्वतन्तुत्यागतं हास्यं नैव बोधिता कुकुटी सामहादेव्याः प्रसादेन तथा कुले विप्राणां कन्य-
काभूत्वा भर्ता विमलरत्नदः दिव्यवर्धनशीला सानिरतापतिसेवने इतराराजपत्नीत्वं प्राप्ता सा वयं मर्कटी उभे जाति-
स्मरे जाते महादेव्याः प्रसादतः अथ सा कुकुटी पंचपुत्रान् जज्ञे पितुः समान् बभूव धनसंपन्नारूपशीलगुणान्विता म-
र्कटी पुत्रशोकार्ता बभूव व्यथिता भृशं पूर्वकर्म स्मरंती सकदाचिद्देवयोगतः अपश्यत् कुकुटी पुत्रान् पंचैव च पितुः समान्
अमारयत्स्वभृत्यैस्तान् पुत्रान् सामर्कटी तदा तच्छिरांसि गृहीत्वा तु कुकुट्यैवाणकंदौ अदुःखेन वमीं प्राप्य व्रतस्था च-
बभूव सा गौरीकृपाविजननी जननी भक्तवत्सला शिरां स्यादाय सर्वेषां पुत्रकांस्तान् जीवयत् तद्वाणकं सर्वणस्य शिरो-
भिः पर्यकल्पयत् कुकुटी पूजया च के गौरी दुःखविनाशिनी त्वत्तः सदा जीवतोयं भोक्तुं गृहमगानतः तदा तद्वाणकं प्रेक्ष्य
सर्वणं प्रेषिता पश्यन् स्वभर्तृपुत्रयुक्ताय दृष्ट्वा वेदय नं दिनी पुनर्वनागतां स्तांस्तु सा ददर्श त्विपुत्रकान् दृष्ट्वा पुनः पुनः
साथकरोद्भृशदुःखिता आत्मानं निंदयामास मर्कटी विह्वला सती आगत्य संख्याः सदं आत्मानं सान्य वेदयत् पापि

ब्र-रा
१०

न्यहंदुराचारादुर्भगाश्चतुर्पूर्वकं बालहत्यात्मकपापंचरितं नात्र संशयः इत्याकर्ण्य सर्वोवाक्यं कुक्कुटीविस्मितामवत् अ
ष्टच्छत्कारणं क्षिप्रं शोकसागरदायकं इदं शीलं कथं भद्रे तस्माद्बुद्धसिचात्मवान् विभागा राजपत्नीन्वमान्यासमसखीष्वपि
मर्कटीकुक्कुटीवाक्यं श्रुत्वा हतं न्यवेदयत् गत्वा च कुक्कुटीपुत्रैः प्रायश्चित्तमकारयत् स्मरंती च व्रतं देव्याः कुरुत्वं च यथाविधि
अथ देव्याः प्रसादेन मर्कटीसुषुवेकतं संदरं सवरं नाम प्रस्थीभारसहवरं राजपत्नीविप्रपत्नीसारिवन्योमं वभूवभूवतुः इ-
ह लोके दुःखितस्य अदुःखनवमीव्रतं सीतया यत्कृतं चैतद्दमयं त्याकृतं त्विदं अन्यभिर्बहुभिर्न्याभिर्वर्तमाचरितं त्विदं या
करोति व्रतमिदं शृणोति च कथाभिमां सादुरवभाङ्गनभवति सत्यं सत्यं वदाम्यहं सर्वदुःखहरं लोके किमन्यद्यो तु मिच्छथ इति
श्रीस्कंदपुराणे अदुःखनवमीव्रतकथा समाप्ता अथ आश्विनशक्नुवम्यां देवीव्रतं हेमाद्रौ विष्णुधर्मे अथ पूजा विधिना
पूजयेत्केन भद्रकालीनराधिप नवम्यामाश्विने मासि शक्नुपक्षे नरोत्तम पुष्करउवाच पूर्वोत्तरे तु दिग्भागे शिवे वास्तुमनोहरे
भद्रकाल्या गृहं कार्यं चित्रवस्त्रैरलंकृतं भद्रकाली गृहं कृत्वा तत्र संपूजयेद्दिन अष्टादशभुजाकार्या भद्रकाली मनोहरा आ-
लीढस्थानसंस्थाना चतुःसिंहरथे स्थिता अक्षमाला त्रिशूलं च रवङ्गचर्मौ कुशास्तथा वाणचापैश्च कर्तव्ये शंखपद्मे तथैव च स्तु-
कस्तुवौ च तथा कार्यौ तथा वेदिकमंडलं दंडशक्ती च कर्तव्ये तथा पाशद्रुताशनौ हस्ताभ्यां भद्रकाल्याश्च भवेत्कांतिकरः परः
एवं साध्यमहाभाग रत्नपात्रधरा भवेत् आश्विने शक्नुपक्षस्य अष्टम्यां प्रयतः शक्तिः तत्र चायुधचर्मौ द्युच्छ्रवस्त्रं च पूजयेत्

न-
९

१०

पुष्पैर्मध्येः फलैर्मध्येः भोज्यैश्च समनोहरैः बलिभिश्च विचित्रैश्च प्रेक्ष्यादानैस्तथैव च रात्रौ जागरणं कुर्यात्तत्रैव वसुधाधिप उ-
पैषितो द्वितीये न्द्रिपूजयेत्पुनरेव तां आयुधाद्यं च सकलं पूजयेद्दसुधाधिप एवं संपूजयेद्देवीं वरदां भक्तवत्सलां काल्यायनीं
कामगमा बहुरूपां वरप्रदां पूजिता सर्वकामैः साप्तिनक्तिवसुधाधिप एवं हि संपूज्य जगद्यधानां यात्रां च देया वसुधाधि-
पेन प्राप्नोति सिद्धिं परमां महेशा जनस्तथान्योपि च वित्तशक्त्या ब्रह्मोवाच शृणु सर्वप्रवक्ष्यामि यथा त्वं परिच्छसि
महासिद्धिप्रदं धन्यं सर्वशत्रुनिबर्हणं सर्वलोकोपकारार्थं पूजयेत्सर्ववृत्तिषु क्लृप्त्यै ब्राह्मणाद्यैश्च क्षत्रियैर्भूमिपालने
गोधनार्थं वत्सवैश्यैः शूद्रैः पुत्रसुरवार्थिभिः सौभाग्यार्थं तथा स्त्रीभिर्धनार्थं धनकांक्षिभिः महाव्रतमहापुण्यशक्त्या
द्व्यैश्च अनुष्ठितं कर्तव्यं देवराजं देव्याभक्तिसमन्वितैः कन्यासंस्थैरवौशक्नु देवीमाराध्य नंदिकां नंदिकाप्रतिपत्
अथाचित्वथैकाशीनक्ताशीतथवाज्यदः प्रातस्त्रायादिनद्वंद्वत्रिकालं शिवपूजकः शिवश्च शिवा च शिवौ जपहोमेस-
दासक्तः कन्यकां भोजयेत्सदा अष्टम्यां नवमे चान्दिदारुजाभिः शुभानि च एकं वा चित्तभावेन कारयेत्स सरोत्तमं तस्मि-
न्नेवी प्रकर्तव्या हैमीवाराजतीतुवा मृदाक्षालवणोपेतारवद्रुश्लेच पूजयेत् सर्वोपहारसंपन्नवस्त्ररत्नफलादिभिः
कारयेद्ब्रधदोलादिपूजां च बलिदेविकीम् बलिमाग्राहिणीं देवभैरवीद्याविनायकाः तत्संबधिनी बलिदेविकीं
पुष्पैश्च द्रोणविल्वोद्यौर्जाती पुन्नागचंपकैः द्रोणः कुरुवकः विचित्रां च ये सृजां अष्टम्या सुपवासयेत् गुरुचश

त्र-रा-
११

रणंगत्वागृहीयान्त्रमुत्तमं दुर्गाग्रतो जपेन्मंत्रं दुर्गापाठेन संस्तुता तदर्धयामिनीशेषे विजयार्थं नृपोत्तम पंचाब्दलक्षणोपे
तं महिषारवं संपूजितं विधिवत्कालिकालीति जप्त्वा स्वदेन घातयेत् तस्योत्तरुधिरं मांसं गृहीत्वा पूजनादिषु निर्कृताय प्र-
दातव्यं महाकौशिकमंत्रितं तस्याग्रतो नृपः स्नायाच्छुचुं कृत्वा तु पिष्टजं खड्गेन घातयित्वा तु दद्यात्कंधविशारवयोः ततो देवीं
पुनः प्रीतः क्षीरसर्पिर्जलादिभिः कुंकुमागरुकर्पूरचंदनैश्चापि धूपयेत् हेमादिपुष्परत्नानि वासांसि मृषणानि च नैवेद्यं पा-
यसंचैव देयं देव्याः स्नापयिष्यति देवीभक्तान् पूजयित्वा कन्यकाप्रमदादि च द्विजातीनां पारवंधान्नदानेन तोषयेत् दुर्गाभ-
क्तिपराये तु महाव्रतपराश्वये पूजयेत्तान् विशेषेण तद्रूपाश्चार्चकायतः मातृणांचैव देवीनां पूजाकार्या तदानीं शि ध्वजं
त्रपताकादीन् छुरयेच्चंडिकाग्रहे रथ्यायांच बलिक्षेपं पटुवाद्यरवाकुलं कारयेत्तुष्यते येन देवीशास्त्रविधानकैः अश्वमेधम
वा प्रोतिभक्तिः सत्तम महानवम्यां पूजेयं सर्वकामप्रदायका सर्वेषु वत्सवर्षेषु तव भक्त्या प्रकीर्तिता कृत्वा प्रोति यशो
राज्यं पुत्रायुर्धनसंपदः ब्रह्मोवाच आश्वयुक् शक्रूपक्षस्य नवम्यां प्रयतामं वाच भक्त्या संपूजये देवदेवी संप्रार्थयेत्ततः
महिषघ्नमहामाये चामुंडे सुहमालिनि द्रव्यमारोग्यविजयं देहि देवि नमोस्तुते भूतप्रेतपिशाचेभ्योरक्षोभ्यश्च महेश्वरि
देवेभ्यो मानुषेभ्यश्च भयैभ्योरक्षमांसदा उमे ब्रह्माणि कोमारि विश्वरूपे प्रसीद मे कुमारी भोजयित्वा च दद्यादाच्छादनादि
कं नवसप्ताष्टकं चैव स्वस्य विज्ञानुसारतः शास्त्रं च यस्य यच्चैव सतदन्नेन पूजयेत् यतः शास्त्रेषु सा देवी निवसत्येव संततं

न
९

११

शास्त्रमिति पाठः शास्त्रं तत्सुस्तकं ये मेरुमूर्धगतसंघकृताभिषेकां पंचामृतैर्गिरिस्ततामभिषेचयन्ति ते दिव्यकल्पमनुभू-
यस्त्वेष रूपा राज्याभिषेकमतुलं पुनराप्नुवन्ति दुर्गाभक्तिरंगिण्यां देवीपुराणे स्रगंधिपुष्पतोयेन स्नापयित्वा नरः शिवो
नागलोकं समासाद्य त्रीडते पन्नगैः सह द्रोणापुष्पं बिल्वपत्रं करवीरोत्पलानि च स्नानकाले प्रयोज्यानि देव्यै प्रीतिकरा-
णि च भगवत्येनरोदत्वा विष्णुलोके महीयते स्नापयित्वा नरो दुर्गां नवम्यां हेमवारिणा सौवर्णयानमारूढो वसुभिः
सह मोदते रत्नोदके विष्णुलोके लभते बांधवैः सह घृतेन स्नापयेद्यस्तु तस्य पुण्यफलं शृणु दशपूर्वांश्च दशपरानात्मा-
नंच विशेषतः भवार्णवात्समुत्पत्य दुर्गालोके महीयते क्षीरेण स्नापयेद्यस्तु श्रद्धाभक्तिसमन्वितः चंडिकाविधिबहीर
इंद्रलोके महीयते स्नापयेद्दिधि नावीरदध्ना दुर्गां महीयते राजतेन विमानेन शिवलोके महीयते पंचगव्येन यो दुर्गां
थांबुकुशवारिणा स्नापयेद्दिधिवन्मंत्रैर्ब्रह्मस्नानं हितस्मृतं एकाहेपि च यो दुर्गां पंचगव्येन चंडिकां स्नापयेन्नृपशार्दूल
सगच्छेद्दिष्णुसन्निधौ चंडीगायत्री नारायणं च विद्महे चंडिकायै च धीमहि तन्नो चंडिः प्रचोदयात् कात्यायन्ये
च विद्महे कन्यकुमारि धीमहि तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात् कपिलां पंचगव्येन दधि क्षीरयुतेन च स्नानं शतगुणं प्रोक्तं इ-
तरेभ्यो नराधिप चंडिकां स्नापयेद्यस्तु नरइक्ष्मरसेन च गरुडेन सयानेन विष्णुना सह मोदते पितृनुद्दिश्य यो
दुर्गामधुना पयसापि च स्नापयेत्तस्य पितरास्तृप्ता वर्षसहस्रकं चतुर्दश्यां नवम्यां वा अष्टम्यां वा नराधिप

स्नापयित्वा तीर्थजलैर्वाजपेयफलं लभेत् स्नापयित्वा नदीतोयैर्गंधचंदनवारिणा चंद्रांशुनिर्मलश्रीमान् चंद्रलोके मही-
यते स्नापयेद्यस्तु वैदेवी नरः कर्पूरवारिणा सगच्छति परं स्थानं यत्र सा चंडिका स्थिता चंडिकां स्नापयित्वा तु श्रद्धया गु-
रुवारिणा इंद्रलोकं समासाद्य कीडते सह किन्नरैः वाराहतं त्रे षडक्षरेण मंत्रेण पाद्यादीनथ षोडश इतरैरुपचारैश्च
पूर्वप्रोक्तैश्च भैरवम् द्वादशांगेन योर्ध्वेण चंडिकां पूजयेन्नरः दशपद्मसहस्राणि वर्षाणां मोदते दिवि आपः क्षीरं कुशाग्रा-
णि अक्षतादधितंडुलाः सहसिद्धार्यकादूर्वाकुंकुमरोचनामधु अर्घ्यं यंकुरुशार्दूलद्वादशांग उदाहृतः महासिद्धेयं कुमा-
रीसुपक्रम्य अनेन पूजयेद्यस्तु सयाति परमां गतिं अष्टांगार्घ्यं समापूर्य देव्या मूर्ध्नि निवेदयेत् दशवर्षसहस्राणि दुर्गा-
लोके महीयते आपः क्षीरं कुशाग्राणि दधिसर्पिश्च तंडुलाः तिलाः सिद्धार्यकाश्चैव अष्टांगार्घ्यः प्रकीर्तितः रक्तवित्वाक्षतैः
पुष्पैर्दधिदूर्वाकुशैस्त्रिलैः सामान्यः सर्वदेवानां अर्घ्यं परिकीर्तितः मृत्पात्रेण नरोदत्वा वाजपेयफलं लभेत् ताम्रपात्रा-
र्घ्यदानेन पीडरीकफलं लभेत् दत्त्वा सोवर्णपात्रेण लभेद्भुक्तवर्णकं हेमपात्रेण सर्वाणि ईप्सितानि लभेद्भुवि अर्घ्यं दत्त्वा-
तुरीयेण आयूराज्यं शलभं लभेत् पलाशपद्मपात्राभ्यां गोसहस्रफलं लभेत् रौप्यपात्रेण दुर्गायै विष्णुयागफलं लभेत्
विलिख्य रुष्णागुरुणा वाजपेयफलं लभेत् कस्तूरीलेपनं कृत्वा ज्योतिष्टोमफलं लभेत् चंदनागुरुकर्पूरैः श्लक्ष्णपिष्टैः स-
सक्तकुंकुमैः दुर्गामालिष्य विधिवत्कल्पकोटिवसेद्वि चंदनं मदकर्पूररोचनं च चतुष्टयम् एतेन लेपयेद्देवी सर्वकामानवा-

मुयात् मल्लिकाउत्पलं पद्मं शमीपुष्पागचंपकं अशोकं वर्णिकारं च द्रोणपुष्पं विशेषतः करवीरं शमीपुष्पं कुंकुमं भस्मागकेसरं कुंदं श्रृंगारं मल्लीपु-
ष्पागचंपकं नव जपाचकैर्तकीमल्लीबृहतीशतपत्रिका तथा कुमुदकल्हारविल्वपाटलमालती यावनीबकुलाशोकरक्तनीलोत्पलानि च
दमनं मरुबकं चैव शतधा पुण्यवृद्धये केतकीचातियुक्तं च बंधूकं बकुलान्यपि कुमुदं वर्णिकारं च सिंदूरभस्ममृद्धये भविष्ये प्रत्येकमुक्तपुष्पे
दशानि फलं लभेत् स्वर्गवृद्धये च वैद्विगुणं कांचनस्य तु बिल्वपत्रैररुंडाद्यैः सह देवीं प्रपूजयेत् सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते
मणिमौक्तिकमालांच वितानं दुकुलं तथा घंटादिसर्वदा दत्त्वा हेमपुष्पं तु शक्तिः तावद्विश्रुताः पुत्रैः पौत्रैश्चैव समंततः श्रिया सहैव युज्यन्ते हे-
मपुष्पैः शिवार्चनात् करवीरस्वर्गोभिश्च पूजयेद्यस्तु चंडिकां सोमिष्टोमफलं लब्ध्वा सूर्यलोके महीयते पूजयित्वा नरो भक्त्या चंडिकां पद्ममाल-
या ज्योतिष्टोमफलं प्राप्य सूर्यलोके महीयते शमीपुष्पस्वर्गोभिश्च आर्यो संपूज्य यस्ततः गोसहस्रफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते पूजयित्वा तुरा-
जेंद्रं श्रद्धया विधिवत्पु कुशपुष्पस्वर्गोभिस्तु पितृलोकं मवाप्नुयात् सुगंधयुतपुष्पैस्तु पूजयेद्यस्तु चंडिकां मालाभिर्मालया वापि सोऽश्वमेधफलं
लभेत् सुवर्णानां सुवर्णस्य शते दत्ते फलं लभेत् मालया बिल्वपत्राणां नवस्य गुणुलेन च नीलोत्पलस्वर्गोभिश्च पूजयेद्यस्तु चंडिकां वाजपेय-
फलं प्राप्य रुद्रलोके महीयते नीलोत्पलसहस्रेण यो वै मालांप्रयच्छति वर्षकोटिसहस्राणि वर्षकोटिशतानि च दुर्गानुचरतां पातोरुद्रलोके म-
हीयते तथा विलिप्तां पूजयेद्दुर्गां दिव्यपुष्पाधिवासितां तालवृत्तेन संवीज्य महासत्रफलं लभेत् भविष्ये सर्वपापमेव धूपानां दुर्गाया गुणु-
प्रियः मंत्रस्तु धूपोऽयं देवदेवेशि घृतगुणुलु योजितः गृहाण वरं देवात दुर्गे दिवि नमोस्तुते रुष्णागरं नरोदत्वा गोसहस्रफलं लभेत् माहिषा

रव्यघृताभ्यक्तं दत्ताविल्वमथापि वाजपेयफलं प्राप्यसूर्यलोके महीयते सकृष्णागरुधूपेन माहिषारथेन मंगला शोधयेत्सापकलितं यथा
गिरिवकांचनं कृष्णागरुसकपूरं चंदनं सिंहकं तथा तथाशब्दः समुच्चये भगवत्येनरोधूपमिमंदत्वा नराधिप इह कामानवाप्नोते दुर्गालो
के महीयते घृतदीपप्रदानेन चंडिकां पूजयेन्नरः सोम्वमेधफलं प्राप्य दुर्गायास्तु गणो भवेत् तैलदीपप्रदानेन पूजयित्वा च चंडिकां वाज
पेयफलं प्राप्य मोदते सहस्रैः अग्निज्योतीरविज्योतिश्चंद्रज्योतिस्तथैव च ज्योतिषा सुतमो दुर्गदीपो यं प्रतिगृह्यताम् देदीप्यते सकनको
ज्वलपद्मरागरलप्रभाभरणहेमये विमाने दिव्यांगनापरिवृते नयनाभिरामं प्रज्वाल्य दीपममलं भवने भवान्याः विशेषतो नवभ्यां तु भक्त्या
ह्यसमन्वितः यावत्तदीपसंघातं घृतेनापूर्य बोधितं तावत्कल्पसहस्राणि दुर्गालोके महीयते दीपप्रदानं यो दद्याद्देवेषु ब्राह्मणेषु च तेन दीपप्र
दानेन अक्षय्यांगतिमाप्नुयात् गुडखंडघृतान्नं च तथा शर्करयापि च घृतेन परिपक्वानंदत्वाच्च ब्राह्मणः पदं स्यादिति शेषः शाल्योदनं सालं
च पानं वंदरजं तथा यः प्रयच्छति दुर्गायै सगच्छति शिवालये ईषदा मूदधिराकरापयः साधितं दुर्गरि च सगालितं पित्तनाशमरुचिं
निहेति वै मोदनं च कुरुते रसालयां गौडममूमनमूं वा पानकं सरसीकृतं तदेव खंडमूदीकाशर्करासहितं पुनः सामूं सतीक्ष्णं
सहितं पानकं स्यान्निरत्ययं श्रद्धया पायसयुतं शर्करासहितं नरः यः प्रयच्छति दुर्गायै तस्य राज्यं करोति स्थितं आभिक्षां परमा
न्नं च दधिचापि सशर्करं महादेवैर्निवेद्यैव वाजपेयफलं लभेत् दुर्गां मुद्दिश्य पानीयं केतकीशशिवासितं यः प्रयच्छति रोद्रा
णां सगणाधिपतिर्भवेत् आभ्यं च नारिकेरं च खर्जूरं बीजपूरकं यः प्रयच्छति दुर्गायै स याति परमपदं भक्ष्यं भोज्यं च रवाद्यं च

पेयं चोष्यं च पंचमं परमान्नं पिष्टकं च यावत्कंसरं तथा मोदकं पृथुकादीनि देव्यै पक्वानि चोत्सृजेत् दद्यादित्यर्थः निवेद
ये न्महादेव्यै सर्वाणि व्यंजनानि च क्षीरादीनि च गव्यानि माहिषाणि च सर्वशः तांबूलानि च दत्त्वा तु गंधर्वैः सह मोदते
तंतुसंतानसन्नद्धं रजितं रागवस्तुना दुर्गे विविभजस्वेदं वा सस्ते परिधीयतां वस्त्राणि तु विचित्राणि सूक्ष्माणि च मृदु
निच यः प्रयच्छति दुर्गायै सगच्छति शिवालये यावत्तस्तंतवो वीरतेषु वस्त्रेषु संस्थिताः तावद्द्वर्षसहस्राणि मोदते चंडिकाय
हे अलंकारं तु यो दद्याद्दिवा याय सरायवा सगच्छेद्धारुणं लोकं नानाभरणभूषितः जातः पृथिव्याः कालेन ततो दीपपति
र्भवेत् विभूषणप्रदानेन राजा भवति भूतले स्ववर्णतिलकं यस्तु भगवत्यै प्रयच्छति सगच्छति परं स्थानं यत्र सा परमा कला
सौवर्णे राजते वापि अक्षिणीयः प्रयच्छति गोसहस्रफलं प्राप्य सूर्यलोके महीयते श्रोणि सूत्रप्रदानेन महीसागरमेखलां
प्रशान्तिं निहता मित्रः मित्रवृद्ध्या च मोदते हेमनूपुरदानेन स्थानं सर्वत्र विंदति देदीप्यते कनकदंडविराजिते श्वसच्चामरैः प्रच
लकुंडलसंदरीभिः दिव्यांगनास्तनविराजितभूषितांगः कृत्वा तु चामरयुतां वरवस्त्रपूजां गौरीकस्य तु पात्राणि दुर्गायै यः
प्रयच्छति तस्य पुण्यफलं प्रोक्तं तारांगणपदं दिवि गौरिकं स्ववर्णं निष्ककोटिप्रदानादिरजतस्य ततो धीर्कं हेमपात्राणि य
दत्त्वा पुण्यं स्याद्देवपारगे ताम्रपात्रप्रदानेन देव्यै शतगुणं भवेत् तस्माच्छतगुणं प्रोक्तं दत्त्वा मृन्मयमादरात् मृन्मयं वट
करकादि उपस्करप्रदानेन प्रियमा प्रोत्यनुत्तमं उपस्करः प्रपूजार्थं धूपदीपादिपात्रकं चंद्रांशुनिर्मलं स्वच्छं दर्पणं मणिभू

षितं पशोपशोभितं कृत्वा दिव्यमात्मानुलेपनेः दुर्गायाः पुरतः कृत्वा विष्णोर्वा शंकरस्य वा राजसूयफलं प्राप्य हंसलोके महीय-
ते हंसः सूर्यः दत्त्वा तु यः परमभक्तियुतो भवान्या घंटा वितानमथ चाग्रमातपत्रं केयूरहारमणिकुंडलभूषितो सौरत्नाधिपो भ-
वति भूतलचक्रवर्ती शंखकुंदे दुसंकाशं प्रवालमणिभूषितं हेमदंडमयं छत्रं दुर्गायै यः प्रयच्छति स छत्रेण विचित्रेण किंकिणी-
जालमालिना धार्यमाणेन शिरसि शिवलोके महीयते यानं शय्यां मणिछत्रपादुके वायुपानहौ वाहनं गांगुहं चापि त्रिदशायै प्र-
यच्छति वायुलोकं समासाद्य कीदृते वायुना सह आर्यायाश्चामरं दत्त्वा मणिदंडविभूषितं स्वर्णरूपं चित्रं वा दुर्गालोके महीयते
मयूरपिच्छव्यजनं नानारत्नविभूषितं भगवत्यै नरोदत्त्वा सलभे च स्वर्णकं तालचतुर्भुजा बाहो चित्रकर्मोपशोभितं भगवत्यै
नरोदत्त्वा वैष्णवस्य फलं लभेत् वैष्णवो यज्ञः घंटानि वेदयेद्यस्तु लभते वांछितं फलं हिनस्ति देवते जांसि स्वनेनापूर्य वाजगत्
सा घंटा पातु नो देवि पापेभ्यो नः सूतानि व इति संपूज्य निवेदयेत् अनः शकटमातरीति कोशात् यः शय्यां तु प्रयच्छेत् देवेषु च गु-
रुषु च ज्ञानवृद्धेषु विप्रेषु दातान नरकं व्रजेत् रत्नोपकरणैर्युक्तां सारदारुमयीं शक्तां शय्यां निवेदयेद्यस्तु भगवत्यै नराधिप
दुकूलवस्त्रतंतूनां परिसंख्या तु यावती तावद्वर्षसहस्राणि दुर्गालोके महीयते पादुकासनदानेन भगवत्यै कृतेन तु अग्नि
होमफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते योगोपयस्विनी शकृद्वातरुणीं शीलमंडनां भगवत्यै नरोदत्त्वा दशवर्षमधफलं लभेत् दृष
भंपरिपूर्णांगं मुदा सीनं शशिप्रभं यस्तु दद्यान्न नो भक्त्या भगवत्यै सकृन्नरः यावन्तिरोमकूपाणि दृषदेहस्थितानि तु ताव-

कल्पसहस्राणि रुद्रलोके महीयते सुविनीतां स्त्रियं दासीं भृत्यकं वानराधिप प्रयच्छति च दुर्गायै राजसूयाश्वमेधभाक् प्रति
पाद्यतया भक्त्या ध्वजं त्रिदशवेश्मनि निर्दहत्याशपापानि महापातकजान्यपि ध्वजं श्वेतपताकादि अथवा पंचरंगिकां किंकि-
णीजालसंवीतां श्वेतपद्मोपशोभितां दत्त्वा देव्यै महाबाहो शक्रलोके महीयते ध्वजमालाकुलं यस्तु कुर्याद्विचंडिका लवं महा-
ध्वजाष्टकं चापि दिशास्तु विदिशास्तु च कल्पानां तु शतं साग्रं दुर्गालोके महीयते यावद्वत्तुः प्रमाणेन पताका प्रतिपादिता ता-
वद्वर्षसहस्राणि दुर्गालोके महीयते चतुर्हस्तं धनुः प्रभूतबलिदानं च नवम्यां विधिवच्चरेत् कूष्माण्डमिक्षुदंडश्च मद्यमांसा-
नि एव च एते बलिसमाः प्रोक्तास्तु सौच्छागसमामताः न तत्र देशो दुर्भिक्षं न च दुःखं प्रवर्तते नाकाले म्रियते कश्चित् पूज्यते
यत्र चंडिका शरत्काले महोष्ठम्यां चंडिकायः प्रपूजयेत् विमानं वरमारुह्य मोदते ब्रह्मणा सह अथावरणपूजा देव्या दक्षि-
णे सिंहे प्रपूजयेत् पूर्वादि क्रमेण एकादशदेवीनां मंत्रेण पूजयेत् ॐ ह्रीं जयंत्ये नमः ॐ ह्रीं मंगलायै ० १ ॐ ह्रीं काल्यै ० २ ॐ ह्रीं
भद्रकाल्यै ० ४ ॐ ह्रीं कपालिन्यै ० ५ ॐ ह्रीं दुर्गायै ० ६ ॐ ह्रीं क्षमायै ० ७ ॐ ह्रीं शिवायै ० ८ ॐ ह्रीं धायै ० ९ ॐ ह्रीं स्वायै ० १० ॐ ह्रीं स्ता-
हायै ० ११ इति प्रथमावरणं नाम पूजनं अनयारीत्या सर्वत्रादौ अंकारः ह्रींकारश्च पठनीयः ॐ ह्रीं उग्रचंडिकायै ० १ ॐ ह्रीं प्रचं-
डायै ० २ ॐ ह्रीं स्वाहायै ० ३ ॐ ह्रीं प्रह्वायै ० ४ ॐ ह्रीं चंडवत्यै ० ५ ॐ ह्रीं चंडरूपायै ० ६ ॐ ह्रीं उग्रदंष्ट्रायै ० ७ ॐ ह्रीं महादंष्ट्रायै ० ८ ॐ ह्रीं दं-
ष्ट्राकरालायै ० ९ ॐ ह्रीं बहुरूपिण्यै ० १० ॐ ह्रीं श्रीमसेनायै ० ११ विशालाक्ष्यै ० भामर्यै ० मंगलायै ० मंगलदायै ० नदिन्यै ० भद्रायै ०

ब.रा.
१५

लक्ष्म्यै. कामदायै. भोगदायै. पृथिव्यै. मेधायै. सार्धै. यशोवत्यै. शोभायै. बहुरूपायै. धृत्यै. आनंदायै. स्रनंदायै. नंदायै.
विजयायै. मंगलायै. महीधृत्यै. शिवायै. क्षमायै. सिध्यै. तुष्ट्यै. जयायै. पुष्ट्यै. ऋष्ट्यै. रत्यै. दीप्त्यै. कांत्यै. पद्मायै. लक्ष्म्यै.
ईश्वर्यै. वृद्धिदायै. शक्त्यै. जयवत्यै. ब्राह्म्यै. जयंत्यै. ५१ अपराजितायै. अजितायै. मानिन्यै. श्वेतायै. हित्यै. पायायै. मोहि
न्यै. रतिप्रियायै. लालसायै. तारायै. विमलायै. कौमार्यै. शरण्यै. गोरूपिण्यै. कामाक्ष्यै. मर्त्यै. दुर्गायै. त्रिपायै. असंधत्यै.
घंटायै. करालायै. कपालिन्यै. रौद्र्यै. कालिकायै. त्रिनेत्रायै. स्वरूपायै. बहुरूपायै. रिपुहंत्यै. अंबिकायै. चर्चिकायै. देवपूजि
तायै. वैवस्वत्यै. कौमार्यै. माहेश्वर्यै. वैष्णव्यै. महालक्ष्म्यै. काल्यै. कौशिक्यै. शिवदूत्यै. चामुंडायै. शिवप्रियायै. सुंदहंत्यै. दु
र्गपारायै. महिषमर्दिन्यै. ख्यात्यै. लुण्णायै. धूम्रायै. अतिसौम्यायै. रौद्रायै. वाराह्यै. १०० रुद्राण्यै. मयूरवाहिन्यै. विंध्यवा
सिन्यै. गंगायै. महाचंडायै. नवचंड्यै. चंडिकायै. १०८ इतिनाममंत्रैः पूजयेत् ततः कालिकालीस्वाहाहृदयायनमः का
लिकालिलोहदंडायैस्वाहासुरवे कालिकालिलोहदंडायैस्वाहानेत्रे पुरतः अथपंचवक्त्राणि ईशानायनमः शिरसि कालिका
लितसुरुपायनमः सुरवे वज्रेश्वरीधोरायनमः हृदये लोहदंडायैनमः नाभौ वामदेवायनमः पादयोः स्वाहासद्योजातायनमः
सर्वांगे पूजयेत् अथआयुधानि दक्षिणोर्ध्वकरादि त्रिशूलं खड्गं बाणं शक्तिं वामे खेटं पाशं अंकुशं घंटां ततः वज्रनख-
दंष्ट्रायुधायमहासिंहासनाय ॐ हुंफट् नमः इति सिंहं महिषासनायनमः नागपाशायनमः इति पूजा वर्षैः पद्मसहस्रैस्तु यसा

न.
९

१५

पंसुपार्जितं तत्सर्वविलयं याति घृताभ्यंगेन वै नृप घृतेन पयसा दध्ना स्नापयेच्चंडिकां नृप निंबपत्रैश्च गंधात्पैर्घर्षयेद्यत्नतस्ततः
इति महानवमीदुर्गाव्रतविधिः अथ अक्षय्यनवमीव्रतप्रारंभः वालखिल्या ऊचुः कार्तिके शुक्लनवमी तत्राश्वहापरं युगं
पूर्वापराह्णाग्राह्या क्रमादानोपवासयोः अत्र कूष्मांडको नाम हतोदैत्यस्तु विष्णुना तद्रोमभिः समुद्रूता वल्यः कूष्मांडसंभवाः
तस्मात्कूष्मांडदानेन फलमाप्नोति निश्चितं कूष्मांडं बहुबीजाढ्यं ब्रह्मणानिर्मितं पुरा दास्यामि विष्णवे तुभ्यं पितृणां तारणाय च
कूष्मांडं पूजयेच्चैव गंधपुष्पाक्षतादिना पंचरत्नैः समायुक्तं गोघृतेन समन्वितं फलान्नदक्षिणायुक्तं ब्राह्मणाय निवेदयेत् देव-
स्य त्वेति मंत्रेण पितृणां दत्तमक्षयं अस्यामेव नवम्यां तु कुर्यात्कृष्णो न योनरः स्वशाखोक्तेन विधिना तुलस्याः करपीडनं क-
न्यादानफलं तस्य जायते नात्र संशयः कार्तिके शुक्लनवमी समवाप्यजिते द्वयः हरिं विधाय सौवर्णं तुलस्या सहितं शम्भं पू-
जयेद्द्विधिवद्भक्त्या त्रतीतत्रदिनत्रयं एवं यथोक्तविधिना कुर्याद्देवाहिकं विधिं ग्राह्यां त्रिरात्रमत्रैव नवम्यामनुरोधतः मध्याह्न-
व्यापिनी ग्राह्या नवमी पूर्ववेधिता धात्र्यश्च शौच एकत्रोपयित्वा समुद्रहेतु न नश्यते तस्य पुण्यं कल्पकोटिशतैरपि अत्रैवो-
दाहरंती मभितिहासं पुरातनं बभूव विष्णुकां च्यातु क्षत्रियः कनकाभिधः धनाढ्यो वैश्यश्च त्तिश्च वैष्णवो राजपूजितः बहुका-
लोगंतस्तस्य विना पत्यं सुनीश्वराः ततो नानाव्रतैर्जाता कन्या कमललोचना स्वरूपालक्ष्णोपेतानां गुणसमन्विता पिता-
तस्यानाम चक्रे किशोरीति च विश्रुतं एकदा तद्गृहे यातो जन्मपत्रं निरीक्षकः दर्शयित्वा जन्मपत्रं कथं कन्या भवति यं ततस्तेन क्ष

ब्र-रा-
१६

प्राध्यात्वाकनकंशृणुमेवचः यदिब्रवीमिसत्यंचेत्तदुःखंभविष्यति यद्यसत्यमहं ब्रूयामिथ्यात्वममजायते तस्मात्सत्यंविदध्या-
मिचद्रोचतितथाकुरु अस्याःकरग्रहंकुर्यादसौवज्जान्मरिष्यति इतितद्वचनंश्रुत्वाकनकोदुःखितोभवत् नचाकारिविवाहो-
स्थाःसाचब्राह्मणपूजने नियुक्तान्यद्गृहदत्तंनानेयामन्तुरवाग्रतः दृष्ट्वांरूपसंपन्नादुःखमेवाधयिष्यति स्थित्वान्यस्मिन्गृ-
हेसातुहिजातिथ्यमचीकरत् कदाचिद्वययोगेनतत्रागाहिजपुंगवः यात्रार्थंविष्णुकाञ्चास्तुवैशारवेमासिशंकरः कनको-
विप्रशश्रूषी ज्ञात्वात्रैवसमागतः आगत्वांगणमधेतुपविष्टोहिजोत्तमः किशोर्यागत्यचातिथ्यंशंकरस्यकृतंनदा दृष्ट्वातांनरु-
णींनम्रांस्त्वेषोविनयान्वितां अजानकरपीडांचसखींदृष्ट्वाभ्युवाचसः शंकरउवाच चंदनेवदशीघ्रंत्वंकिशोरीनविवाहिता कि-
मत्रकारणंजानंततुरुणीकामरूपिणी इतितद्वचनंश्रुत्वाचंदनासर्वमब्रवीत् तदाकृपालुनातेनतपिच्ययेनिवेदितम् अस्मै-
मंत्रंप्रयच्छामिश्रीविष्णोर्हृदशाक्षरम् करोतुवर्षत्रितयंजपमस्यसुलोचना प्रावस्त्रानवतीचास्तुतुलसीवनपालिका का-
र्तिकस्यसितेपक्षेनवम्यांविष्णुनासह सौवर्णेनतुलस्याश्चविवाहंकारयत्वियम् तेनव्रतप्रभावेनविधवानभविष्यति त-
स्यिवापितथेत्युक्तंप्रायश्चित्तंसदत्तवान् किशोर्यैर्वैष्णवंधर्मसमग्रंचादिदेशसः हिजेनतेनयत्नोक्तं किशोर्यपितथाकरोत्
वर्षत्रयंयथाशास्त्रंकिशोर्यातद्व्रतं कृतं चतुर्थेकार्तिकेमासिकिशोरीस्नपनायच प्रातःकालेगताबाला दृष्ट्वामार्गंसुलोचना
क्षत्रियेणयदादृष्टाप्रापमोहंजडात्मकः पृष्ठेनस्यास्तुसंलग्नोभावयंस्तामनिदिताम् कैचित्तादृशदूराकैचित्प्रशंयंतिगुप्ततः

स्त्रियोपितांपश्यन्तिपुरुषाणांतुकाकथा यथाहितीयाचंद्रस्यदर्शनेचोत्सकाजनाः तथारात्रौप्रतीक्षन्तितद्वारेसकलाजनाः
निमेषमात्रमर्केणदृष्टास्थित्वातुबालिका अधिकंकिंवर्णनीयंतत्सौंदर्यंमुनीश्वराः केचिद्वदन्तिदेवीयंनागकन्येतिचापरे रुद्रसं-
मोहनार्थायजातासाविश्वमोहिनी स्नानपश्यन्तिलोकांश्चनमार्गेनसखीगणं ध्यायंतीहृदयेविष्णुंतुलसीदेवरूपिणीम् तां-
हीतुमनश्चक्रेविलेपीद्वयवान्बली नानाभेदाःकृतास्तेननलेभेचांतरंकृत्वा मालाकारगृहंगत्वातस्यैद्रव्यमयच्छत येन-
केनप्रकारेणकिशोर्यासहसंगमः यथास्यास्त्रियतांभद्रेदेयमस्माच्चतुर्गुणं प्रतिमासंकिशोर्यादीयमानात्द्रव्यात् अधिकं
ददामि तयाचबहवोपायादृष्टास्तद्गृह्णायच नददर्शततोपायंमवदत्ताविलेपिनं नदृश्यतेमयोपायस्त्वयायत्नोच्यतेधु-
ना मयातदेवकर्तव्यंद्रव्यग्रहणसिद्धये विलेपीतवाच तवकन्यातुभूत्वाहंनयामिकुसुमानिच अग्रेयद्राविभवतुगृहाणा
हिशतंशतं तयापिचतथेत्युक्तंसप्तम्यांनिश्चयःकृतः अष्टम्यांसागतातत्रकिशोरीतामुवाचह मालाकारेश्वोनवमीतु-
लस्याःपाणिपीडनं तिष्ठत्यतस्त्वयानेयामुकुराःपुष्पसंभवाः मालिन्युवाच मत्कन्याचागताग्रामान्नानाकौतुककारिणी
यद्यत्नोक्तंत्वयाबालेसासमानयतिलरा तयापिचतथेत्युक्तामालिनीस्वगृहंययौ कथितःसर्वदृतांतोविलेप्यग्रेततोभव-
त् प्राप्तामहेन्द्रपदवीत्येवंसरवमवापसः मालिन्यारचितारात्रौमुकुराविविधास्तदा विष्णुकाञ्चांतदाराजाजयसेनोबभू-
वह तस्यपुत्रोमुकुंदोभूत्सूर्यभक्तिपरायणः किशोर्यास्तुश्रुतातेनवार्तेयमतिस्मदरा तदातेनमुकुंदेनसंकल्पःकृतः

एवहि किशोरीयदिभार्यामेभविष्यतिदिवाकर तदान्नमहमश्रामिअन्यथास्यान्मृतिर्मम कृत्वेत्यंसतुसंकल्प्यउपवासा
अचक्रमे सप्तमेहनिस्सूर्योसौस्वप्नेवचनमब्रवीत् सूर्यउवाच किशोर्याविधवायोगोवर्ततेसौकथंभवेत् सातेपत्नीप्रदा
स्याभित्वन्यापद्यायतेक्षणाम् मुकुन्दउवाच यदिदेवममन्नोसिविश्वंमृजसितंप्रभो बालवैधव्ययोगंचहंतुंत्वंचक्ष्मोत्थ
सि इतितस्यवचःश्रुत्वासात्वनाबहुलाकृता नमन्यतेमुकुन्दोसौतथेत्युक्त्वागतोरविः तुलसीव्रतमाहात्म्यात्त्वमोभू
लनकस्यतु इयंकन्यात्वयादेयामुकुन्दायमहामते तुलस्युद्वाहमाहात्म्यादिधवात्वंगमिष्यति रात्रौस्वप्नःकिशोर्यास्तुतस्य
मेवाप्यजायत आगताकन्यकाकाचिद्वर्त्तासहसमन्विता भर्तारंवदतिस्वप्नेमममाताकिशोरिका तद्वर्त्तापितथेत्युक्तंप्रदा
स्येबलिसुत्तमं एतद्वस्तेनपश्चात्तुविवाहोस्याभविष्यति श्रुत्वाबलिप्रदानंसास्वप्नेचिन्तातुराभवत् कदादशाक्षरीविद्याद्वे
दंविष्णुसमर्चनम् नरकद्वारमूलकमद्वस्तात्पशुमारणं एवसातुसमुत्थायस्वप्नोयमितिनिश्चितं भावयित्वासमाहूयच
दनावाक्यमब्रवीत् निवेद्यहृदंस्वप्नंतुकीदृगस्यफलंवद चंदनोवाच फलंतुसम्यक्कल्याणितवानिष्टंविनश्यति विवाहो
भविताशीघ्रंतुलसीव्रतकारणात् इत्थंस्वप्नफलंश्रुत्वा ततोक्कुटशब्दितं श्रुत्वासासहसोत्थायस्मात्लोद्योगमचीकरत्
यावदायातिसास्त्रानंकृत्वागेहेकिशोरिका तावद्विलेपीमालिन्याःपुत्रीभूत्वासमाययौ कृत्वाकेशांश्रगोपुच्छैःशमश्रुचोद्वा
दितंबलात् इतरेशादकेगृत्थनिबुभ्यांचस्तनौकृतौ सर्वालंकारशोभाढ्याकटाक्षयतिचापरान् नज्ञातासातुकेनापिपुमान्

स्त्रीरूपधारकः ध्यानंधृत्वातयाहस्तोप्रसार्येतेयदातदा दत्तेविलेपीपुष्पाणिविलोकयतिसर्वतः कथमस्याममस्पर्शोभविष्यति
विचिंतयन् एवंदिनत्रयंतस्यप्रयातंतुमुनीश्वराः तस्मिन्नहनिस्संजातो कनकःशोकपीडितः किंकार्यमधुनास्मात्तीराजपुत्रोव
रिष्यति एवंचिंतयतस्तस्यप्रातःकालोबभूवह राजलोकाःसमायातागृहीत्वावस्त्रवाहनं अभ्यंतरेसमागत्यमंत्रीवचनमब्रवी
त् गृहेस्तितवकन्येकामुकुन्दार्थेप्रदीयताम् भाविचारोस्तुभवतांचपाज्ञापरिपाल्यताम् कनकेनतथेत्युक्तंममभाग्यमुपस्थि
तं महाराजकुमारस्यवधुःकन्याभविष्यति ततःप्रोवाचमंत्रीतद्वादश्यांलग्नमुत्तमं रात्रौतिष्ठतियुग्माख्यरविःपष्ठेविधुश्च
रेवे भवेभौमोगुरुधर्मपंचमैबुधभार्गवौ शनिस्तृतीयैरौराहुर्विवाहसमयःसतु उभौसंभृतसंभारावुभावपिधनान्वितौ द्वाद
श्यामाययौसायंराजपुत्रःससैनिकः अब्रवीत्त्रकनकंतेकीराजपुरोहितः तैकिउवाच अथोनिरोधःकियतांकिशोर्याश्च
चपाज्ञया भविष्यतिमहादेवीनोदृश्यापुरुषैःकचित् इतितद्वचनंश्रुत्वापुरुषास्तुनिराकृताः जायारूपोविलेपीतुदेवात्तत्रै
वसंस्थितः ततोर्धरात्रवेलायांमुकुन्दोभ्यंतरंययौ तुलस्याग्रेस्थिताबालाकिशोरीसंस्मरन्हरिं ततोघनघटाशब्दस्तुमुलः
समपद्यत महावायुर्ववौतत्रप्रशांताःसर्वदीपिकाः विद्युल्लताश्चकमिताअंधीभूतोखिलोजनः मिथ्यानभास्करवचोमुकुन्दो
चिंतयन्हृदि अन्यैःप्रतर्कितलोकेवैधव्यस्यतुकारणं भीतोमुकुन्दोहृदयेयावद्व्यायतिभास्करं तस्यांसंधौधृतंतस्याःकरप
द्यविलेपिना तस्याःकरस्यसंसर्गात्स्वर्गाद्वज्रपपातह नीतस्तेनविलेपीतुतत्कालंचममंदिरं बाह्यआसीत्कलकलोमुकुन्दो

व-रा-
१८

यंमृतस्त्विति क्षणादेवततोज्ञानंमालाकारकृतामृता ततस्तयोर्विवाहोभूद्राज्यंभाप किशोरिका किशोर्याश्चसमुत्पन्नाभात-
रस्तुलसीव्रतात् आदौशास्त्रं सत्यमासीत्ततोदेवोदिवाकरः तुलसीव्रतमाहात्म्यात्कथंनस्युर्मनोरथाः सौभाग्यार्थं धनार्थ-
च विद्यार्थं रुद्रनिवृत्तये संतत्यर्थं प्रकर्तव्यं तुलस्याः पाणिपीडनं इति श्रीसनत्कुमारसंहितायां कार्तिकशतकूनवम्यां
अक्षय्यनवमीव्रतसंपूर्णं इति नवमीव्रतानिसंपूर्णानि १ १ १ १ १ १ १

न-
९

१८

श्रीगणेशायनमः अथ दशमीव्रतानिलिख्यते अथ ज्येष्ठशतकूदशम्यां दशहरारव्यं स्नानदानादिकव्रतं त्कांदे ज्येष्ठस्य शतकू-
दशमीसंवत्सरसुरवास्मृता तस्यां स्नानं प्रकुर्वितदानं चैव विशेषतः यांकांचित्सरितं प्राप्य प्रदद्याच्चितिलोदकं मुच्यते दशभिः
पापैर्विष्णुलोकं सगच्छति ज्येष्ठशतकूदशम्यां तु भवेत्सौम्यदिनं यदि होयाहस्तर्क्षसंयुक्ता सर्वपापहरातिथिः दशमीशतकू-
दशे तु ज्येष्ठमासे बुधे हनि अचतीर्णा यतः स्वर्गाद्दस्तर्क्षं च सरिद्धरा हरते दशपापानि तस्माद्दशहरास्मृता ज्येष्ठे मासि सिते प-
क्षे दशम्यां बुधहस्तयोः गगनं देव्यतीपाते कन्याचंद्रे वृषे रवौ दशयोगे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते तस्यां दशम्यामेतच्च-
स्तोत्रं गंगाजले स्थितः पठेत्तद्दशवारं स्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते सोपितस्मलमाप्नोति गंगां संपूज्य यत्नतः इति दशहराविधिः
अथ दशहरास्तोत्रं पठेत् चतुर्भुजां त्रिनेत्रां च सर्वावयवशोभितां रत्नकुंभसितां भोजवरदाभयसत्करां श्वेतवस्त्रपरीधानां
मुक्तामणिविभूषितां एवं ध्यायेत्सौम्यां च चंद्रायुतसमप्रभां चामरैर्वीज्यमानां च श्वेतछत्रोपशोभितां सुप्रसन्नां च वर-
दां करुणाद्रौ निरंतरां सुधाप्लावितभूषां दिव्यगंधालुलेपनां त्रैलोक्यनिर्मितां गंगां सर्वदैवैरधिष्ठितां दिव्यरत्नविभूषां च
दिव्यमाल्यालुलेपनां ध्यात्वा जले यथाप्रोक्तां तथा चर्मत्रपुर्ववत् ऊनमोमगवत्तिहिलिहिलि मिलिमिलि गंगेमां पावय पाव-
य स्वाहा अनेन मंत्रेणागमोक्तपंचोपचारपुष्पांजलिं श्रीगंगाये निवेदयेत् माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वैप्रभो मया ह-
तानि पुष्पाणि पूनार्थं प्रतिगृह्यताम् दशांगुलं धूपं सगंधिं च मनोहरं गृहाण मंगलं दीपं द्यूतवर्तिसमन्वितं रुद्ररूपेण मस्ते

क्र. रा.
१

स्तु गृहाणवरदाभव परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराक्षुरवः गंगाब्रूते कदागत्यमामयं पावयिष्यति एवं श्रीगंगायाः ध्यानार्चने वि
धाय पश्चाज्जलमध्ये स्थित्वा ज्येष्ठमासे सिते पक्षे प्रतिपदमारभ्य दशमीपर्यंतं प्रतिदिनमेकोत्तरवृद्ध्या सर्वपापक्षयार्थं दशह
रास्तोत्रं पमहं करिष्ये ब्रह्मोवाच ॐ नमः शिवायै गंगायै शिवदायै नमोनमः नमस्ते विष्णुरूपिण्यै ब्रह्मपूत्यै नमोनमः न
मस्ते ब्रह्मरूपिण्यै शांकर्यै तेनमोनमः सर्वदेवस्वरूपिण्यै नमो भेषजमूर्तयै सर्वस्य सर्वव्याधीनां भिषक्यै नमोस्तुते स्या
णुजंगमसंभूतविषहं नमोस्तुते संसारविषनाशिन्यै जीवनायै नमोस्तुते तापत्रितयसंहर्त्र्यै प्राणेश्यै तेनमोनमः शान्ति
संतानकारिण्यै नमस्ते शक्रमूर्तयै सर्वसंश्लिष्टकारिण्यै नमः पापारिमूर्तयै भुक्तिमुक्तिप्रदायिन्यै भद्रदायै नमोनमः भो
गोपभोगदायिन्यै भोगवत्यै नमोस्तुते मंदाकिन्यै नमस्ते स्तुस्वर्गदायै नमोनमः नमस्ते लोक्यभूषायै त्रिपथायै नमोनमः
नमस्ते शक्रसंस्थायै तेजोवत्यै नमोनमः नंदायै लिंगधारिण्यै सधाधारात्मने नमः नमस्ते विश्वसुरव्याधेयै नमो देव्यै नमोन
मः बृहत्यै तेनमस्ते स्तुलोकधात्र्यै नमोनमः नमस्ते विश्वमित्रायै नंदिन्यै तेनमोनमः पृथ्व्यै शिवामृतायै चक्रवर्षायै न
मोनमः परापरशताढ्यायै तारायै तेनमोनमः पाशजालनिहंतिन्यै अभिन्नायै नमोनमः शान्तायै च वरिष्ठायै वरदायै न
मोनमः उग्रायै सखजगधै च संजीविन्यै नमोस्तुते ब्रह्मिष्ठायै ब्रह्मदायै दुरितघ्न्यै नमोनमः प्रणतार्तिप्रप्तजिन्यै जगन्मात्रे न
मोस्तुते सर्वापघ्नतिपक्षायै मंगलायै नमोनमः शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणे सर्वस्यार्तिहरे देवि नारायणि नमोस्तु

द.
१०

१

ते निर्लेपायै दुर्गहं नमोस्तुते नमोनमः परापरपरायै च गंगे निर्वाणदायिनी गंगे ममाग्रतो भूया गंगे मे देवि वृष्टतः गंगे मे
पार्श्वयोर्देवत्वयि गंगे स्तुमे स्थितिः आदौ त्वमंते मध्ये च सर्वं त्वंगां गतं शिवे त्वमेव मूलप्रकृतिस्त्वं पुमान् पर एव हि गंगे त्वं पर
मात्मा च शिवस्तुभ्यं नमः शिवे यद्ददं पठते स्तोत्रं भक्त्या नित्यं नरः प्रियः शृणोति श्रद्धया युक्तकायवाक्चित्तसंभवैः दशधा
संस्थितैर्देवैः सर्वैरेव प्रमुच्यते रोगस्थो मुच्यते रोगादापद्ध्यश्च प्रमुच्यते द्विषन् द्योवंधनाद्यैश्च भयैश्च प्रमुच्यते सर्वा
न्कामानवाप्नोति प्रेत्य ब्रह्मणि लीयते इमं स्तवं गृहे यस्तु लेखयित्वा विनिक्षिपेत् नाग्निचोरभयंतत्र पापेभ्योऽपि भयं न हि
ज्येष्ठमासि सिते पक्षे दशमीहस्तसंयुता संहरेद्भिविधपापं बुधवारेण संयुता तस्यां दशम्यामेतच्च स्तोत्रं गंगाजले स्थितः
यः पठेद्दशकृत्वस्तु दरिद्रो वापि चाक्षमः सोऽपि तत्फलमाप्नोति गंगां संपूज्य यत्नतः पूर्वोक्तेन विधानेन यत्फलं संप्रकीर्ति
तं यथा मीरीतस्या गंगा तस्माद्गौर्यास्तु पूजने विधिर्यो विहितः सम्यक् सोऽपि गंगां प्रपूजने यथा शिवस्तथा विष्णुर्यथा
लक्ष्मीस्तथा उमा लक्ष्मीरुमा तथा गंगा चतुरूपं न भिद्यते विष्णुरुद्रांतरं यच्च श्रीगौर्यो रंतरं तथा गंगा गौर्यो रंतरं च
यो ब्रूते स च मूढधीः रौरवादिषु घोरैषु नरकैषु पतत्यथः प्रदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः परदारोपसेवा च का
यिकत्रिविधं स्मृतं पारुष्यमनृतं चैव पैशून्यं चापि सर्वतः असंबद्धप्रलापश्च वाङ्मयस्या चतुर्विधं परद्रव्येष्वभिधानं
मनसानिष्टचिंतनं वितथाभिनिवेशश्च मानसं त्रिविधं स्मृतं एतानि दशपापानि हरत्वं मथ जान्हवी दशपापहराय

ब्र-रा-
२

स्मात्तस्माद्दशहरास्मृता एतेर्दशविधैः पापैः कोटिजन्मसमुद्भवैः मुच्यते नात्र संदेहो ब्रह्मणो वचनं यथा दशत्रिं-
शच्छतान्सर्वानपितृनथपितामहान् उद्धरत्येव संसारान्मंत्रेणानेन पूजिता ॐ नमो भगवत्यै नारायण्यै दशपापह-
रायै शिवायै गंगायै विष्णुमुख्यायै क्षयायै रेवत्यै भागीरथ्यै नमो नमः ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे दशम्यां बुधहस्तयोः गरा-
नंदे व्यतीपाते कन्याचंद्रे च परवौ दशयोगे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते सितकनकनिषण्णां शम्भवर्णां त्रिनेत्रां करधृत-
कलशाब्जा सुद्यतातीत्यभीष्टा विधिहरिहरसूर्याग्नीदुकोटीरजुष्ठांकलितसितदुकूलान् हवींतां नमामि आदावादिपि-
तामहस्यनियमव्यापारपात्रेजलं पश्चात्पन्नगशाचिनो भगवतः पादोदकं पावनं भूयःशंभुजटाविभूषणमणिर्जन्मोर्महर्ष-
रियंकन्याकल्मषनाशिनी भगवती भागीरथी दृश्यते इति श्रुत्वा काशीस्वर्गे दशहरास्तौत्रं संपूर्णं अथ आषाढशुक्लदशमीम-
न्यादिः सापूर्वाणहव्यापिनी ग्राह्या तत्र शुक्लदशम्यां आषाढदशमीव्रतं हेमाद्रौ भविष्ये युधिष्ठिर उवाच कथमाशा-
दशम्येषा गोविंदक्रियते कदा दमयंत्या नलस्यैव ययातातः समागमः कृष्ण उवाच राज्याशायाराजपुत्रः कृष्यर्थं च कृषी-
बलः वाणिज्यार्थं वणिकपुत्रः पुत्रार्थं गुर्विणी तथा धर्मकामार्थं संसिद्ध्यै लोकः कन्यावरार्थिनी यष्टुकामो द्विजवरो योगी-
श्रेयोर्थमेव च चिरप्रवसिते कांते बाले दत्तनिपीडिते एतदन्येषु कर्तव्यमाशाव्रतमिदं तथा यस्मादस्य भवेदार्तिः कर्तव्यं-
तेन तद्रुतं शुक्लपक्षे दशम्यां तु स्नात्वा संपूज्य देवताः नक्तमाशासंपूज्या वै पुण्यभक्तकचंदनैः गृहांगणैस्त्वयित्वा यवैः-

द-
१०

२

पिष्टातकेन वा स्त्रीरूपाश्चाधिदेवस्य शस्त्रवाहनचिह्निताः अधिदेवस्य तत्तद्विक्रपालस्य इंद्रादयस्तच्छत्रैर्वाहनैश्च चि-
ह्नितालेखयित्वेत्यर्थः दत्त्वा घृताक्तं नैवेद्यं पृथक् दीपांश्च दापयेत् फलानि कामजातानि ततः कार्यं निवेदयेत् ततः आ-
शास्त्राशाः सदा सतु सिध्यन्तां मे मनोरथाः भवतीनां प्रसादेन सदा कल्याणमास्थिताः एवं संपूज्य विधिवद् दत्त्वा विप्राय दक्षिणां अनेन
क्रमयोगेन मासि मासि समाचरेत् वर्षमेकं कुरु श्रेष्ठ ततः पश्चात्समुद्ययेत् अर्वाक्षसंवत्सरस्यापि सिद्ध्यर्थं वासमुद्ययेत् सौवर्णिका-
रये दशरौप्यापि दत्त्वा पिष्टातकेन वा ज्ञातिबंधुजनैः सार्धं ततः सम्यगलंकृतः पूज्याश्चक्रमयोगेन मंत्रैरेत्ति गृहांगणे त्वयि सन्निहित-
शक्तः सरासरनमस्कृतः पूर्वात्वं भुवनस्यास्य ऐंद्रिकदेवते नमः अग्नेः परिग्रहादशोत्वमाग्नेयेति पठ्यते तेजोरूपा पराशक्तिराग्नेयी-
वरदा भव धर्मराजं समाश्रित्य लोकान् संयमयस्व मून् तेन संयमिनी चासि याम्ये सत्कामदा भव खड्गहस्तातिविह्वलानिर्गति-
स्थानमाश्रिता तेन निर्गतिनामासित्वमाशां पूरयस्व मे त्वया स्तेभुवनाधारो वरुणो यादसां पतिः कामार्थं मम धर्मार्थं-
वारुणी प्रवणा भव अधिष्ठितासि यस्मात्वं वायुना जगदायुना वायव्ये त्वमतः शांतिं नित्यं चच्छममालये धनदेनाधि-
ष्ठिता त्वं हि प्रख्याता त्वमिहोत्तरा निरुत्तरा भवास्माकं दत्त्वा सद्यो मनोरथं ऐशानि जगदीशे न शंभुना त्वमलंकृता पूरय-
स्वाशमे देवि वाञ्छितानि नमो नमः शुजंगाष्टकुलेन त्वं सेवितासि यतो ह्यधः नागांगनाभिः सहिता हिता भवममाद्य वै स-
र्वलोकोपरिगता सर्वदा त्वं शिवाय च सनकाद्यैः परिवृता ब्राह्मिणां पाहिसर्वदा नक्षत्राणि च सर्वाणि गृहास्तारागणस्तथा

नक्षत्रमात्रोयाश्चतुष्टयविनायकाः सर्वमेष्टसिध्यर्थं भवन्तु प्रवणाः सदा एभिर्मन्त्रैः समभ्यर्च्य पुष्पधूपपादिना ततः
वासोभिरभिषेकाद्यैः फलानिविनिवेदयेत् ततो घटानिनादेन गीतवादित्रमंगलैः नृत्यंतीभिर्वरस्त्रीभिर्जाग्रत्याचनिशा-
नयेत् कुंकुमाक्षततांबूलदानमानादिभिः सरवं प्रभाते वेदविदुषे ब्राह्मणाय निवेदयेत् अनेन विधिना सर्वक्षमाय्यप्रणि-
पत्य च भुंजीत मित्रसहितः सह द्वांधुजनेन च एवं यः कुरुते पार्थदशमीव्रतमादरात् सर्वान् कामानवाप्नोति मनोभिच्छ्रिता-
न्तरः स्त्रीभिर्विशेषतः कार्यव्रतमेतद्युधिष्ठिर प्राणिवर्गे यतो नार्यः श्रद्धाकामपरायणः धन्यं यशस्य मायुष्यं सर्वकाम-
फलप्रदं कथितं ते महाराज मया व्रतमनुत्तमं ये मानवान् पुंजपुंगवकामकामाः संपूजयन्ति दशमीषु सदा दशाशाः तेषां
विशेषनिहितान् हृदये पिकामानाशाः फलं त्यलमलं बहु नोदितेन इति भविष्योत्तरे आशादशमीव्रतं अथ भाद्रशुक्लदशम्या
दशावतारव्रतं भविष्योत्तरे युधिष्ठिर उवाच व्रतं दशावतारारव्यं कृष्णबृहिसविस्तरं समं संसरहस्यं च सर्वपापेषां तदं
श्रीकृष्ण उवाच दशम्यां शुक्लपक्षस्य मासे प्रोष्ठपदशेः स्नात्वा जलाशये स्नान्छेपितृदेवादितर्पणं कृत्वा कुरुकुलश्रेष्ठ
गृहमागत्य मानवः गृहीयाद्धान्यचूर्णस्य स्वहस्तप्रसूतित्रयं क्रमेण पाचयेत्तत्पुंसं जघृतपायसं वर्षे वर्षे दिनेतस्मि-
न्नेव वर्षाणि वै दश प्रथमे पूषका न्वर्षे द्वितीये घृतपूरिकान् तृतीये पूषका सारान् चतुर्थे मोदकान् शतभान् सौहालिकान्
पंचमे वैषष्ठे तुरवंडवेष्टकान् सप्तमे ब्दे कोकरसानर्कपुष्पान् तथाष्टमे नवमे कर्णवेष्टांश्च दशमे मंडकान् शतभान् दशात्मनो द-

शहरे दशविप्राय दापयेत् क्रमेण भक्षयेद्वायथोक्तविधिना नृप अर्था र्धं विष्णवे देयमर्धार्धं च हिजातये ततो परार्धमश्रीया
द्भक्तारस्ये जलाशये दशावतारमभ्यर्च्य पुष्पधूपविलेपनैः मंत्रेणानेन मेधावी हरि मभ्युक्ष्य वारिणा मत्स्यं कूर्मं वराहं च नारसिं-
हं च वामनं रामं रामचन्द्रं कृष्णं च बौध्दं च कल्किनं तथेति गतोऽस्मि शरणं देवं हरिं नारायणं विभुं प्रणतोऽस्मि जगन्नाथं समे विष्णु-
प्रसीदतु छिनत्तु वैष्णवीमायां भक्त्या प्रीतो जनार्दनः श्वेतद्वीपं नयत्वस्मान् मयात्मा सन्निवेशितः अब्रह्मैर्मीर्महार्हाश्च द-
शमूर्तिः सुलक्षणाः गंधपुष्पैश्च नैवेद्यैश्चैर्हविर्पूर्वकं एवं यः कुरुते भक्त्या विधिनानेन स व्रतं दशावतारारव्यं तस्य
पुण्यफलं शृणु श्राव्यं ते यास्त्विमालोके पुरुषाणां दशादश तांश्चि नत्ति न संदेहश्चक्रप्रहरणो विभुः संसारसागराद्वोरा
त्समुद्धृत्य जगत्पतिः श्वेतद्वीपं नयत्याशु व्रतेनानेन तोषितः किंतस्य न भवेत्लोकैः स्य तुष्टो जनार्दनः यदुर्लभं फलं प्राप्तुं
मनसो यन्न गोचरं तदप्यप्रार्थितं ध्यातो ददाति मधुसूदनः सोऽहं जनार्दनः साक्षात्कालरूपधरोऽन्युतः मर्त्यलोके स्वयंपा-
र्थभूभारोत्तारणाय च यास्त्री व्रतमिदं पार्थ चरिष्यति मयोदितं साचलक्ष्म्या युतानित्यं पुत्रभक्तिसमन्विता मर्त्यलोके
चिरं स्थिता विष्णुलोके महीयते ये पूजयन्ति पुरुषाः पुरुषोत्तमस्य मत्स्यादिकांस्तु दशमीषु दशावतारान् मन्ये दशस्वपि द-
शास्तु रवं विहृत्य ते यांति यानमधिरुह्य सुरारिलोकं इति भविष्ये भाद्रशुक्लदशम्यां दशावतारव्रतं संपूर्णं अथ आ-
श्विनशुक्लदशम्यां विजयादशमीव्रतं सावतारकोदयव्यापिनीयाद्या तदुक्तं चिंतामणौ आश्विनस्य सिते पक्षे दश-

म्यान्तारकोदये सकालोविजयोनामसर्वकामार्थसाधकः रत्नकोशे ईषत्संध्यामतिक्रान्तः किंचिदुद्दिन्ननारकः विज
योनामकालोयसर्वकामार्थसाधकः दिनहयेतव्यासाव्यामोवा अपराजितपूजायांपूर्वेव नदुक्तंहेमाद्रौस्कांदे दशम्यांतु
नरैःसम्यक्पूजनीयापराजिता ईशानांदिशमाश्रित्यअपराह्मेप्रयत्नतः यापूर्णावमीयुक्तातस्यांपूज्यापराजिता क्षेमा
र्थविजयार्थंचपूर्वोक्तविधिनानरैः नवमीशेषसंयुक्तदशम्यामपराजिता ददातिविजयदेवीपूजिताजयवर्धिनी आशि
नेशकूपक्षेतुदशम्यांपूजयेन्नरः एकादश्यांनकुर्वतिपूजनंचापराजितं आश्विनस्यसितेपक्षेदशमीसर्वराशिषु सा
यंकालेशभायात्रादिवाचविजयक्षणे एकादशमुहूर्तोयोविजयःसंप्रकीर्तितः तस्मिन्सर्वैर्विधातव्यायात्राविजयका
क्षिप्तिः दिनहयेएकादशमुहूर्तेव्यासाव्यामोवाश्रवणयुक्तायात्या तथाचहेमाद्रौमदनरत्नेकश्यपः उदयेदशमीकिं
चित्संपूर्णैकादशीयदि श्रवणक्षयदाकालेसातिथिर्विजयाभिधा श्रवणक्षेतुपूर्णायांकाकुत्स्थःप्रस्थितोयतः उल्लुं
घयेयुःसीमांतंतद्दिनक्षेतोनराः अत्रकृत्यंभविष्ये शमीसलक्षणेपेतांइशान्याशाप्रतिष्ठितां संप्रार्थयतांचसंपूज्य
त्वीशानीसंसुरवोभवेत् शमीपूजा ध्यानं शमीशमयतेपापंशमीशत्रुविनाशिनी अर्जुनस्यधनुर्धारीरामस्यप्रियवा
दिनी शमीशमयतेपापंशमीलोहितकंदका धारिण्यर्जुनबाणानारामस्यप्रियवादिनी करिष्यमाणयात्रायांयथाकालं
सखंसया तत्रनिर्विघ्नकर्त्रीत्वंभवशीरामपूजिते गृहीत्वासाक्षतामाद्रौशमीमूलगतामृदं गीतवादित्रनिर्घोषैरानये-

त्त्वगृहंपति ततोभूषणवस्त्रादिधारयेत्तज्जनैःसह शम्यभावेवनराजपूजाकार्या तत्रमंत्रः आदिराजमहाराजवनराजव
नस्पते इष्टदर्शनमिष्टान्नशत्रूणांचपराजयः अथापराजितदशम्यांपूर्वोक्तेविजयामुहूर्तेउक्तंप्रास्थानिकमित्युपक्रम्य अ
थविजयारब्धानं कृष्णउवाच अलंकृतोभूषितभृत्यवर्गःपरिष्कृतोत्तुंगतुरंगनागः वादित्रनादप्रतिनादिनाशःसमंगला
चारपरंपराशीः राजानिर्गत्यभवनापुरोहितपुरोगमः प्रास्थानिकंविधिंकृत्वाप्रतिष्ठेत्पूर्वतोदिशि गत्वानगरसीमांतंवास्तुपू
जांसमाचरेत् संपूज्यचाथदिकपालान्पूजयेत्पथिदेवताः मंत्रैर्वैदिकपौराणैःपूजयेच्चशमीतरुं अमंगलानांशमनींसर्व
मिहिकरीशभा दुस्वप्नशमनींधन्यांप्रपद्येहशमीशभा ततःकृताशीःपूर्वस्यांदिशिविष्णुक्रमाक्रमेत् शत्रोःप्रतिकृतिंकृ
त्वाध्यात्वागमंतयार्थदं शरेणस्वर्णपुरवेनविधेस्तृदयमर्मणि दिशाविजयमंत्राश्रपठितव्याःपुरोधसा एवमेवविधिंकृ
त्वादक्षिणादिभिर्वर्चयेत् पूज्यान्हिजांश्चसंपूज्यसावत्सरपुरोहितो गजवाजिपदातीनांप्रेक्षाकौतुकमाचरेत् जयमं
गलशब्देनततःस्वभवनंविशेत् नीराजमानःपुण्याभिर्गणिकाभिःसमंगले यएवंकुरुतेराजावर्षेवर्षेसमंगलं आयुरारो
ग्यमैश्वर्येविजयंचसगच्छति नाधयोव्याधयश्चैवनभवंतिपराजयाः श्रियंपुण्यमवाप्नोतिविजयंचसदासुवि उक्तप्र
स्थानंव्याख्यास्यामः जनेषुगमिष्यत्सपार्थिवश्चदुर्दुर्मान्नीणाश्चोपवादयेत् ततःआश्विनस्यसितेपक्षेदशम्यांचघटोत्था
पनानंतरंस्वचारुवेपैःसहसंभारानुपकल्पयित्वाएकादशमुहूर्तेश्रवणयोगेसीमांतंगत्वापश्चाद्देहेजनैःसहस्रवर्णसहि-

ब्र-रा-
५

तं ग्रामं आविशेत् योपितां कौतुबैश्वप्रज्वालितैर्दीपैरंजनानुलेपनं कारयित्वा वासोगंधस्रकपुष्पैश्च पूजयित्वा हिरण्यरूपमि
ति मंत्रेण स्रवर्णपूजनं कृत्वा आशिषः प्रतिगृह्य लक्ष्मीं नमस्कृत्यात् सर्वाः भगिनीः वस्त्रालंकारभूषणैः पूजयेत् ब्राह्मणास्तू
जयेत्तत्र गंधपुष्पैश्च दीपकैः इति श्रीभविष्ये विजयादशमीव्रतसंपूर्ण इति दशमीव्रतानि समाप्तानि ९ ९

द-
१०

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ एकादशीव्रतानि ॥ ॥ तत्र एकादश्यामुपवासनिर्णयः निषेधपरिपालनात्मा कोव्रतरूपश्च साचहि-
धाशुद्धादशमीविध्या च वेधोपि द्विविधः अरुणोदये दशमीसंबंधात् सूर्योदये च तत्र आद्यो वैष्णवैस्स्याज्यः तथा च भविष्ये अरु-
णोदयकाले तु दशमीयदि दृश्यते सावित्रीकादशी तत्र पापमूलमुपोषणं तथा दशमीशेषसंयुक्तौ यदि स्यादरुणोदयः नैवोपोष्यं
वैष्णवेन तद्विनेकादशीव्रतम् अरुणोदयस्वरूपं तु हेमाद्रौ स्मृत्यंतरे दर्शितम् निशि प्रांते तु यामार्धे देववादिभ्यस्त्वे सारस्वते अ-
ध्ययने अरुणोदय उच्यते यामार्धे मुहूर्तद्वयलक्षणं अतएव सौरधर्मे आदित्योदयवेलायां यामुहूर्तद्वयान्विता सैकादशीति -
संपूर्णा विद्वान्यापरि कीर्तिता यच्च माधवीयेस्कांदे उदयात्मा कूचतस्त्वष्टिका अरुणोदयः तदपि द्वात्रिंशत् घटिकारात्रिमा-
नपक्षे तु मुहूर्तद्वयस्य तावत्परिमाणत्वमुक्तमिति द्वैतनिर्णयः ब्रह्मवैवर्ते च चतस्रो घटिकाः प्रातररुणोदयनिश्चयः चतुष्टयवि-
भागोत्रवेधादीनां किलोदितः अरुणोदयवेधः स्यात्सार्धं तु घटिकात्रयम् अतिवेधो द्विघटिकः प्रभासदर्शनादवेः महावेधोपि त-
त्रैव दृश्यते कोनदृश्यते तुरीयस्तत्र विहितो योगः सूर्योदये सति अन्यच्च पंचपंचउषःकालः सप्तपंचारुणोदयः अष्टपंचमवेत्ता
तः शेषः सूर्योदयः स्मृतः वैष्णवलक्षणांतुस्कांदे परमापदमापन्नो हर्षवासमुपस्थिते नैकादशीत्यजेद्यस्तत्स्य दीक्षा तु वैष्णवी
भविष्ये यथाशुक्ला तथा कृष्णायथा कृष्णा तथोत्तरा तुल्ये ते मन्यते यस्तसहि वैष्णव उच्यते अतिवेधादयः सर्वे ये वेधास्तिथिषु
स्मृताः सर्वे ये वेधा विज्ञेया वेधः सूर्योदयः स्मृतः तत्र शुद्धाविधा एकादशी चतुर्धा अधिका एकादशी अधिका द्वादशी उभयाधि-

का अनुभयाधिकाच श्रद्धायां एकादश्याधिक्ये परेद्युरूपवासमाह नारदः संपूर्णैकादशीयत्र द्वादश्यां हृदि गामिनी द्वादश्यां लं
घनं कार्यं त्रयोदश्यां तु पारणं ब्रह्मसिद्धः एकादशीयदालुसा परतो द्वादशी भवेत् उपोष्याद्वादशीतत्र यदीच्छेत् परांगतिम् भृगुः
संपूर्णैकादशीयत्र प्रभाते पुनरेव सा ततोपोष्याद्दिनीया तु परतो द्वादशी यदि प्रथमे हनि संपूर्णा व्याप्या होरात्र संयुता द्वादश्यां तु
ततोपोष्याद्दृश्यते पुनरेव सा पूर्वाकार्या गृहस्थेऽथ यतिभिश्चोत्तराविभो मार्कंडेयः संपूर्णैकादशीयत्र परत्र पुनरेव च पूर्वमुप
वसेत् कामी निष्कामस्तु परां वसेत् हेमाद्रौ विद्याप्यविद्याविज्ञेया परतो द्वादशी न चेत् अविद्यापि च विद्यास्यात्परतो द्वादशी यदि
एकादशी विदुद्वाचे च्छुक्ते कृष्णो विशेषतः उत्तरांतु यतिः कुर्यात्पूर्वमुपवसेत् गृही सनत्कुमारः न करोति हियो मूढ एकादश्या
मुपोषणम् सनरो न रक्याति रौरवे न मसावते यदीच्छेद्दिपुलान् भोगान् मुक्तिं चात्यंतदुर्लभम् उपोष्येकादशी नित्यं पक्षयोरुभ
योरपि माधवेऽप्युक्तं एकादशी द्वादशी चेत्युभयं वर्धते यदा तदा पूर्वदिनं त्याज्यं स्मार्तैर्ग्राह्यं परं दिनं त्रयोदश्यां न लभ्येत द्वाद
शी यदि किंचन उपोष्येकादशीतत्र दशमी मिश्रिता यदीति स्कांदात् हेमाद्रिमते शुद्धा विशुद्धा हेनं दान्निधान्यून समाधिकैः ष
ड्प्रकाराः पुनस्तोधा द्वादश्या समाधिकैः इत्यष्टैकादशीभेदाः पादौ संपूर्णैकादशीत्याज्या परतो द्वादशी यदि उपोष्याद्वादशी
शुद्धा द्वादश्यामेव पारणम् पारणा हेनलभ्येत द्वादशी कलयापि चेत् तदानीं दशमी विद्धा उपोष्येकादशीतिथिः बहुवाक्यविरो
धेन संदेहो जायते यदा द्वादशी तु तदा ग्राह्या त्रयोदश्यां तु पारणम् इति मार्कंडेयोक्तेः कात्यायनः अष्टवर्षाधिको मर्त्यो द्वादशीति

न्यूनवत्सरः एकादश्यामुपवसेत् पक्षयोरुभयोरपि भविष्ये ब्रह्मचारी च नारी च शुक्लमेव सदा गृही सधवायास्त भर्त्राज्ञयाधि
कारः पत्यौ जीवति यानारी उपोष्य व्रतमाचरेत् आयुष्यं हरते भर्तुः सानारी न रकं व्रजेत् कौर्मतदुक्तं मदनरत्ने स्मृत्यंतरे शयनी बोधि
नीमाध्ये या कृष्णेकादशी भवेत् सेवोपोष्या गृहस्थेन नान्या कृष्णा कदाचन नान्या कृष्णोति न निषेधः संक्रांत्यामुपवासं च कृष्णेकादशिवा
सरे चंद्रसूर्यग्रहे चैव न कुर्यात् सुत्रवान् गृही नारदः आदित्ये हनि संक्रांतौ ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः पारणं चोपवासं च न कुर्यात् सुत्रवान्
गृही माधवीये कात्यायनः अर्के पर्वद्वये रात्रौ चतुर्दश्यष्टमी दिवा एकादश्यामहोरात्रं शुक्ला चंद्रायणं चरेत् अथ का म्यत्र
तविधिः कांस्थं मांसं मसूरांश्च वणकान् कोरदूषकान् शाकं मधुपरान्नं च त्यजेदुपवसत्स्त्रियम् शाकं माषं मसूरांश्च पुनर्भो
जनमैथुनम् द्यूतमत्यंबुपानं च दशम्यां वैष्णवस्त्यजेत् मदनरत्ने नारदीये अक्षारलवणाः सर्वे हविष्यान्त निषेविणः अवनी
तल्पशयना प्रिया संगविवर्जिताः हेमाद्रौ देवलः असकृज्जलपानाच्च सकृत्तांबूलचर्वणात् उपवासः प्रणश्येत् दिवा स्वापाञ्च
मैथुनात् अशक्नोतु मदनरत्ने देवलः अत्यये चांबुपाने च नोपवासः प्रणश्यति अत्यये कष्टे विष्णुरहस्ये गात्राभ्यंगं शिरो
भ्यंगं तांबूलं चानुलेपनम् व्रतस्थो वर्जयेत् सर्वं यच्चान्यच्च निराकृतं एषु प्रायश्चित्तं स्तेनहिंसकयोः सरव्यं कृत्वा स्तेन्यं च हिंसनं
प्रायश्चित्तं व्रती कुर्याज्जपेन्नाम शतत्रयं मिथ्यावादे दिवा स्वापे बहुशोऽंबुनिषेवणे अष्टाक्षरं जपेन्मंत्रं शतमष्टोत्तरं शुचिः ॐ न
मो नारायणायेति अष्टाक्षरः हेमाद्रौ वसिष्ठः उपवासं तथाश्वादेन कुर्यादंतधावनम् दंतानां काष्ठसंयोगो-

दहत्यासप्तमंकुलं एकादश्यां श्राद्धे प्राप्ते माधवीये कात्यायनः उपवासोद्यदानित्यः श्राद्धे नैमित्तिकं भवेत् उपवासं तदा कुर्यादाद्या
 यपितृसेवितं मातामित्रोः क्षये प्राप्ते भवेदेकादशी यदि अभ्यर्च्य पितृदेवांश्च आजिघ्रेत् पितृसेवितं प्राप्ते हरिदिने सम्यक् विधाय नि
 यमं निशि दशम्या सुपवासं च प्रकुर्याद्द्विष्या वं व्रतं देवलः तत्र एकादश्यां संकल्पः गृहीत्वौदुंबरपात्रं वारिपूर्णं सुदुग्धस्वः उपवासं
 तु गृह्णीयाद्यथा संकल्पयेद्बुधः ओदुंबरं ताम्रमयं मंत्रः एकादश्यां निराहारः स्थित्वा हयपरे हनि भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्षशरणं मे
 भवाच्युत शैवादीनां तु हेमाद्रौ सौरपुराणे सावित्र्याप्यथवानान्नासं कल्पं तु समाचरेत् वाराहे इत्युच्चार्य ततो विद्वत्पुष्पांजलि
 मथार्पयेत् अष्टाक्षरेण मंत्रेण त्रिजप्तेनाभि मंत्रितं उपवासफलं प्रेक्षः पिबेत्पात्रगतं जलम् इति कात्यायनोक्तेः मध्यरात्रे उद
 ये वा दशमी वधे रात्रौ संकल्प इति माधवः विद्वोपवासेन श्रमस्तु दिनं त्यक्त्वा समाहितः रात्रौ संपूजयेद्द्विष्यां संकल्पं च तदाचरेत् देवलः
 देवस्य पुरतः कुर्याज्जागरं नियतो व्रती अज्ञानतिमिरांधस्य व्रते नानेन केशव प्रसीदस्व मुखो नाथ ज्ञानदृष्टिप्रदो भव दिवानि
 द्रां परान्नं च पुनर्भोजनं मे शुभं क्षौद्रं कांस्यं माषं तैलं द्वादश्यामष्टवर्जयेत् पुनर्भोजनमध्याह्नौ भार आयासमैशुने उपवासफलं हन्युर्दि
 वानि द्वाचपंचमी स्कांदे असंभाष्याह्नि संभाष्य तुलस्याश्चार्पितं दलं आमलक्याः फलं वापि पारणे भक्ष्यं शक्यं भोजनानंतरं वि
 ष्णोरर्पितं तुलसीदलं भक्षणात्पापनिर्मुक्तिश्चांद्रायणशताधिका इति विष्णुक्तेः सूतकान्तेनरः स्नात्वा पूजयित्वा जनार्दनं दानं दत्त्वा वि
 धानेन व्रतस्य फलमश्नुते स्त्रीभिस्तरजो दर्शनेपिकार्यं एकादश्यां न भुंजीत नारी दृष्टे रजस्यपि इति मातृयोक्तेः यदा द्वादश्यां श्रवणं क्षेतदा

शुद्धामप्येकादशीं त्यक्त्वा द्वादशीं सुपवसेत् शुक्लावायदिवा कृष्णा द्वादशी श्रवणान्विता तयोरेवोपवासश्च त्रयोदश्यां तु पारणं
 इति नारदोक्तेः तत्र शुद्धाधिकेकादशी युता द्वादशी उन्मीलिनी द्वादशी चर्धते चेत्सा च्यंजुली वासरत्रयस्पर्शिनी त्रिस्त्रिंशो अग्रे
 पर्वणः संपूर्णाधिकत्वे पक्षवर्धिनी पुष्यक्षयुता जया श्रवणयुता विजया पुनर्वसुयुता जयंती रोहिणीयुता पापनाशिनी एता
 अष्टौ महाद्वादश्याः एताः पापक्षयमुक्तिकाम उपवसेत् अत्र मूलं हेमाद्रौ ज्ञेयं द्वादश्याः प्रथमः पादो हरिवासरसंज्ञितः तमतिमस्य
 कुर्वीत पारणं विष्णुतस्तरः अन्यत्र सर्वेषां सुपवासानां प्रातरेव हि पारणं इति एकादशी निर्णयः अथ शुक्लकृष्णौकाद
 श्युद्यापनं मार्गशीर्षे शुक्लपक्षे कार्तिके वा तथैव च शुभमासे तु कार्या सा शुक्लकृष्णा उभेतयोः व्रतविधिः दशम्यामेक
 भुक्तं तु दंतधावनपूर्वकं एकादश्यां शचिर्भूत्वा आचार्यवरयेत्ततः तत्र संकल्पः गणेशस्मरणपूर्वकं मासपक्षाद्युल्लिख्यति
 थ्यादिसंकीर्त्य मया आचरितस्य आचरिष्यमाणस्य शुक्लकृष्णौकादशी व्रतस्य सांगता सिद्धार्थं संपूर्णफलप्राप्त्यर्थं देशकालाद्यनु
 सारतः यथाज्ञानेन शुक्लकृष्णौकादशी व्रतोद्यापनमहं करिष्ये तदंगत्वेन गणपतिपूजनं पुण्याहवाचनं आचार्यवरणं च करि
 ष्ये ततो गणेशोद्देशोपचारैः पूजयेत् ततः करिष्यमाण शुक्लकृष्णौकादशी व्रतोद्यापनकर्मणः पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु अस्तु
 पुण्याहं स्वस्ति भवंतो ब्रुवंतु आयुष्मते स्वस्ति ऋद्धिं भवंतो ब्रुवंतु कर्मक्षयतां श्रीरस्त्विति भवंतो ब्रुवंतु अस्तु श्रीः वर्ष
 शतं पूर्णमस्तु शिवं कर्मास्तु गोत्राभिदृष्टिरस्तु प्रजापतिः प्रीयतां उद्यापनकर्मणि आचार्यवरयेत् शुताध्ययनसंप

नौक्रोधलोभविवर्जितो आचार्यो वरयेत्सम्भ्रातृद्वयज्ञानसमन्वितः अस्मिन्कर्मणि आचार्यो भव यथाज्ञानेन कर्मकरिष्यामि
उपोष्यनियतो राजा आचार्यसहितो वती कुर्यादाराधनं विष्णोर्यथाशक्त्या जगद्गुरोः देवालये गवांगोष्ठे शुचौ देशे वा गृहे अ
ष्टांगुलोच्छ्रितं वेदीं चतुरस्रां प्रकल्पयेत् वितस्तिद्वयविस्तीर्णा तिलैः कृष्णैः प्रपूरयेत् तस्यां षोडशपत्रं च कमलं परिकल्पयेत्
तत्तद्व्येस्थापयेत्कुंभं नवीनं अन्नगणशुभम् कृष्णोस्तिलैश्च संपूर्णं कृष्णवस्त्रोपशोभितं अश्वत्थपर्णयुग्मेन पंचरत्नैः समन्वि
तं समंतादंतिकं चैव नामसंकर्षणादिभिः उपचारैः षोडशभिः पूजयेत्स यतो नरः आग्नेयादिचतुःपत्रे पूजयेत्गणमातृकान्
गणेशमातृकां चैव दुर्गाक्षेत्राधिपंतथा समाहितमनाः कोणेषां ग्रेयादिषु विन्यसेत् शुक्लमेकादशीतद्वत्तिलैः शुक्लैश्च पूरयेत्
शुक्लवस्त्रेण संवेष्ट्य पूजयेत्स यथा सुदा समंतादंतिकां चैव नामभिः केशवादिभिः गणेशमातृकां चैव दुर्गाक्षेत्राधिपंतथा समाहितमनाः
कोणेषां ग्रेयादिषु विन्यसेत् तदग्रे सर्वतो भद्रं लिखेत् देवतासान्निध्यार्थं सवर्णमूर्तौ अग्न्युत्तारणं करिष्ये ततो देवं च सोवर्णं स्ना
यपंचामृतादिभिः गंधपुष्पाक्षतोपेतं अथ पुण्यजलैः शुभैः गृहीत्वा वाहयेत्कुंभे रमायुक्तं चतुर्भुजं एवं विष्णुमावाहयेत् ॐ नमो
विष्णवे तुभ्यं भगवन्परमात्मने कृष्णोसि देवकीपुत्रपरमेश्वर उत्तम अजो नादिश्च विश्वत्मा सर्वलोकपितामहः क्षेत्रज्ञः शाश्व
तो विष्णुः श्रीमान्नारायणः परः तमेव पुरुषः सत्योतींद्रियोसि जगत्पते यत्ते तेजः परं सक्ष्मं तेने मां वेदिकां विशा ॐ भूः पुरुषं आ
वाहयामि ॐ भुवः पुरुषं ॐ स्वः पुरुषं आवा ॐ भूर्भवः स्वः पुरुषं आ ॐ विष्णो इहा गच्छ इह तिष्ठ पूजां गृहाण सुप्रसन्नो वरदो भव रु

स्विष्णोस्तद्वज्रं वती सत्यभासां श्रियं च पूर्वपश्चिमदलाभ्यंतरे षोडशस्त्रीसहस्राणिकल्पयेत् शंखं चक्रं गदापद्मं ईशानादिषु क
ल्पयेत् तद्वहिः पूर्वपश्चादिषु पत्रेषु अनुक्रमात् विमलोल्लर्षिणीज्ञाना ३ क्रिया ४ योगा ५ तथैव प्रदि ६ सत्या ७ तथाज्ञाना
८ नृग्रहापद्ममध्यगा देवस्थाग्रेततः कृत्वा वेदिकायां रवगेश्वरम् आवाह्य लोकपालानवस्थाप्य दिक्षु पूर्वादिषु क्रमात् देवान्
तदस्त्विति स्थापयेत् अतो देवा इत्यादि षोडशमंत्रैः षोडशोपचारैः पूजयेत् ततो पूर्वादिद्वादशपद्मपत्रेषु केशवादीनां वाह्य अतो
देवा १ दं विष्णु २ विष्णोः कर्माणि पश्यत त्रीणि पदा चेत हिष्णोस्त हि प्रामा विचक्रमे ७ विष्णोर्नुकं ८ प्रतद्विष्णु ९ नते विष्णोः १०
प्रविष्णवे ११ तदस्ये १२ रावती १३ तावां १४ वषट्ते १५ नुक्रमेण हि प्रदद्यादासनं पाद्यं अर्घ्यमाचमनीयकं स्नानं वस्त्रं
चोपवीतं गंधपुष्पाणि चेततः धूपदीपं च नैवेद्यं नीराजनं प्रदक्षिणो केशवाय १ नारायणा २ माधवा ३ गोविंदा ४ विष्णवे ५ मधु
सूदना ६ त्रिविक्र ७ वामना ८ श्रीधरा ९ हृषीकेशा १० पद्मना ११ दामो १२ एताः शक्तेः कादश्यां मंडलदेवताः एवमेव कृष्णो
कादशीमंडले संकर्षणा संकर्षणं वासुदेवं प्रद्युम्नं अनिरुद्धं पुरुषोत्तमं अधोक्षं नारसिंहं अच्युतं जनार्दनं
उपेन्द्रं हरिं श्रीकृष्णं १२ इति कृष्णोकादश्याः उभयैकादश्यां यदा एक आचार्यः तदा द्वादश पद्मदलेषु पूर्वादिक्रमेण
एकत्र देवताः स्थाप्य पूजयेत् स्तवनं विष्णुसूक्तैश्च परिचर्या च नामभिः नमो तैर्वैष्णवैर्मंत्रैस्तन्मूर्तौ पूजयेत्सुधीः ततो देवा
दयो भूमी सर्वतो भद्रमंडले ब्रह्माद्या देवताः सर्वाः पूजनीया अनुक्रमात् उपचारादिकं कुर्यान्नेव कार्यं विसर्जनं गीतवाद्यै

स्तथानृत्यैरितिहासेर्मनोरमेः पुराणेः सत्कथाभिश्चरात्रिशेषंनयेत्कधीः प्रभातेविमलैस्त्रात्वाकृताशोचादिकाः क्रियाः चतु
र्विंशतिसंख्याकान् विप्रानागमदर्शिनिः आकारयेत्ततः पश्चात्सूजयेच्च समागतान् आचार्येणसमंकुर्यादुपचारादिकंततः हो
मसंख्यानुसारेणस्थंडिलंकारयेत्ततः उल्लेखनादिकंकृत्वाप्रणीतास्थापनंततः अस्मिन्शुकुल्लुण्णोकादशीघ्रतोद्यापनहो
मंकर्तुंस्थंडिलादिकर्मकरिष्ये अग्निध्यानंतंकृत्वाततोन्वाधानं क्रियमाणेशुकुल्लुण्णोकादशीघ्रतोद्यापनहोमैदेवतापरिग्र
हार्थमन्वाधानंकरिष्ये चक्षुषीआज्येनेत्यंतमुक्ता अत्रप्रधानं अग्निं इदं प्रजापतिं विश्वान्देवान् ब्रह्माणं पुरुषं नाराय
णं प्रत्यक्षं आज्येन वासुदेवं बलदेवं श्रीविष्णुं सप्तवारं अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं एताः प्रधानदेवताः पायसद्रव्येण के
शवादिद्वादशदेवताः आज्यमिश्रितपायसद्रव्येणविष्णुं अष्टोत्तरशताहुत्यावापायसद्रव्येण ब्रह्मादिदेवताश्च एकैकया आ
ज्याहुत्या शेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रणीताप्रणयनंतंकृत्वा अन्वाधानसमिद्धां जुहुयात्पायसंश्रयित्वाथचरोः प्रापणमुद्धरेत्
पवित्रंतेइतिमंत्रंजपन्प्रापणमुद्धरेत् पायसादुधृतं किंचिदप्रापणंतत्कीर्तितं अन्वाधानादिकंकुर्यादाज्यभागांतमेवच
आज्यसंस्कारादिकं आज्यभागांतंकृत्वा इदं उपकल्पितं हवनीयद्रव्यं यथा देवतमस्तु अनादेशाहुतीः पंचहोतव्याः सर्पिषा
ततः पौरुषेणाथसूक्तेन प्रत्यक्षं जुहुयात् घृतं पायसंसंघृतं चैव हुनेदष्टोत्तरं शतं घृताक्ततिलपालाशसमिद्धिर्जुहुयात् एत
क अष्टोत्तराहुतीनांचविष्णुमंत्रेणकारयेत् इदं विष्णवतिसूक्तेन जुहुयात्तिलसर्पिषा वासुदेवाय स्वाहा बलदेवाय स्वाहा

श्रियैस्वाहा विष्णावे विष्णोर्नुकं ऋक् तदस्यप्रियं प्रतद्विष्णुः परोमात्र इदं विष्णुर्विचक्र श्रीणिपदाक्रुत्याहतिभि
श्चेति जुहुयात् केशवादिद्वादशनामभिः पायसं हुत्वा विष्णुं अष्टोत्तरशतं पायसेन जुहुयात् रुण्योकादश्यां एवं संकर्षणादि
द्वादशनामभिरेवं शुकुल्लुण्णोकादश्याः एकाचार्य एकस्थंडिलपक्षे चतुर्विंशतिनामभिर्हुत्वा मुरव्यदेवतां अष्टोत्तरशतं हुत्वा ब्र
ह्मादिदेवताः एकैकया आज्याहुत्या हुनेत् ततः प्रापणार्थं भगवत्पार्थना त्वामेकमाद्यं पुरुषं पुराणं नारायणं विश्वसृजं भजा
मः मयैकभागो विहितो विधेयौ गृहाण हव्यं जगतामधीश इति प्रापणं निवेद्य उपतिष्ठेत् त्रिचतुरोवाप्रदक्षिणमग्निवेदि
कांचपरिक्रम्य सिंधिविश्वा इति जानुनीनिपात्य ध्रुवसूक्तं जपेत् पुरुषसूक्तं वा अष्टोपदानि प्रतिदिशं एतैर्मन्त्रैर्जपन्
रुण्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने शरण्याया प्रमेयाय गोविंदाय नमोनमः नमः स्थूलाय सूक्ष्माय व्यापकाय व्याययच
अनंताय जगद्धात्रे ब्रह्मणे नंतमूर्तये अथ तं निवेदितं प्रापणं मूर्ध्नि कृत्वा घोषयेत् केवेष्णावाः केवेष्णावा इति उच्चैर्बदेत् वयं वेष्णा
वाः वयं वेष्णावाः इति प्रतिबदेत् तेभ्यः समानेभ्यो हविर्देयं द्वादशाक्षरमंत्रेण ॐ नमो भगवते वासुदेवायेति इमं महामृ
तं प्राश्नामि इति प्राश्य आचम्य गृहमागत्य सिद्धये स्वाहेति जुहुयात् यत इदं भयामहं इत्यात्मानमभिमन्य सर्वप्रायश्चि
त्तादिसमापयेत् स्विष्टकृदादिहोमशेषं समाप्य उत्तरपूजां कृत्वा विष्णुसूक्तानि जप्त्वा अतो देवा इति ॐ भूः पुरुषं दहा
सयामि क्रमेण उद्धासयेत् ततो होमावसाने च गामरोगांपयस्विनीं सचत्सां रुण्णवर्णांच सवस्त्रां कांस्यदोहिनीं दद्यात्तस

आचार्यायसदक्षिणाम् भूषणानिविचित्राणिवासांसिविविधानिच चतुर्विंशतिसंख्यानिपक्वान्जानिचदापयेत्
 आचार्यायप्रदेयानिदक्षिणांभूयसीतदा यदीडेदात्मनःश्रेयोव्रतस्योद्यापनंचरेत् विप्रान्द्वादशसंख्याकान्नामभिःपृथग-
 र्चयेत् उपवीतानितेभ्योवैदद्यात्कुंभान्सदक्षिणान् पक्वान्फलसंयुक्तान्स्त्र्ययुक्तांस्तदापयेत् भोजयित्वाततोविप्रान्
 पक्वान्नेनचभक्तितः अन्यानपियथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेद्द्विती व्रतंममास्तसंपूर्णमित्कत्तैः पूजितोर्हिजैः अस्तसंपूर्ण
 मित्कत्ता आचार्यसहितोव्रती जप्त्वाचैष्णवसूक्तानिप्रणम्यचपुनःपुनः ॐ भूः पुरुषं उद्वासयामि इतिक्रमेणोद्वासये
 त् इदंविष्णुरितिपीठंआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे देवस्यत्वेतिमंत्रेणप्रतिगृह्यतांप्रतिगृह्णामि अस्यमयाकृतस्यशुकु
 कृष्णोकादशीव्रतोद्यापनकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थंचतुर्विंशतिब्राह्मणान्भोजयिष्ये नमम ततोबधुजनैःसार्धंशिष्टैरिष्टै-
 श्चभोजयेत् इत्याहभागवान्बोधायनः इतिबोधायनोक्तशुकुकृष्णोकादशीव्रतोद्यापनसंपूर्णम् अथपूजा
 विधिर्ब्रह्मे एकादश्यामुपेक्षेनिराहारःसमाहितः नानापुष्पैर्मुनिःश्रेष्ठविचित्रमंडपंशुभम् स्नात्वासम्यग्विधानेन
 सोपवासोजितेंद्रियः संपूज्यविधिवद्दिष्णुंश्रद्धयास्तसमाहितः गंधपुष्पैस्तथाधूपेदीपनैवेद्यकैःपरैःउपचारैर्बहुविधैर्ज
 प्होमैःप्रदक्षिणैः स्तोत्रैर्नानाविधैर्द्व्यैर्गीतैर्वाद्यैर्मनोहरैःदंडवत्प्रणिपातैश्चजयशब्दैस्तथोत्तमैः एवंसंपूज्यविधिवद्ब्राह्म-
 त्वाप्रजागरं यातिविष्णोःपरंस्थानंनरोनास्त्यत्रसंशयः पंचामृतेनसंस्नाप्यएकादश्यांजनार्दनम् द्वादश्यांपयसास्नाप्य

हमिसारूप्यमभ्युते इतिपूजाविधिः अथशुकैकादश्युद्यापनविधिः अर्जुनउवा० कीदृक्व्रतविसर्गोत्रविधानंचात्रकीदृशं संपूर्णं हि
 भवेद्येनतत्तत्तद्वद्वृत्तानिधे श्रीकृष्णउ० शृणुपांडवयत्नेनप्रवक्ष्यामि तदव्ययं शक्तःस्वर्णसहस्रंतुअशक्तःकाकिणीनथा ददाति
 द्वापार्थसमंस्वादुभयोरपि शक्तश्चेद्दिगुणंदद्याद्यथोक्तोमध्यमोविधिः उक्तार्थमप्यशक्तस्यदानंपूर्णफलप्रदं तद्विधिमाप्ये-
 कंकथयामितवाग्रतः यानिकष्टेनचीर्णानिव्रतानिकुरुसत्तम विफलान्येवसर्वाणिउद्यापनविधिंचरेत् प्रबोधसमयेपार्थकुर्यादु-
 द्यापनंक्रियां मार्गशीर्षेविशेषेणउद्यापनविधिंचरेत् दशम्यादिनशेषेणरात्रौगुरुगृहंजनेत् एकादशीदिनेप्रातेगुरुमभ्यर्च्यश-
 क्तितः गृहीत्वाचरणौमूर्ध्नातदर्थंचविचक्षणाः पुण्यदेशोद्भवंविप्रंशांतं सर्वगुणान्वितं सदाचाररतंपार्थवेदवेदांगपारंगं अस्मदी
 यंव्रतंविप्रविष्णुवासरसंभवं संपूर्णनुभवेद्येनतत्कुरुष्वदिजोत्तम तस्याग्रेनियमः कार्योदंतेधावनपूर्वकः एकादश्यांनिराहारः
 स्थित्वाचैवपरहनि भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभवाच्युत एवंप्रभातसमयेश्वरचिह्नंस्नात्वासमाहितःपारवर्दिनांचसर्वेषांपतीता
 नांचसंगमं कामंदुरोदरंपार्थदूरतःपरिवर्जयेत् स्नानंकृत्वाभंत्रपूर्वनद्यादौविमलेजले तर्पयित्वापितृन्देवान्पूजयेन्म
 धुसूदनं उपलिप्यशक्तोदेशोकीटकेशास्थिवर्जिते वर्णैश्चसर्वतोभद्रंनीलपीतसितासितैः मंडलंचोद्दरेभूपसर्वकर्मसंपू-
 जितम् अष्टांगुलान्छिन्नावेदींचतुरस्यांप्रकल्पयेत् वितस्तिहयविस्तीर्णामक्षतैःपरिपूरितां तस्यांषोडशपत्रंचक्रम
 लंपरिकल्पयेत् तन्मध्यस्थापयेत्कुंभंनवीनंरुक्मिणंशुभम् अथवातंडुलानांचअष्टपत्रांबुजंचरेत् वारिपूर्णंघटंताम्रपा

त्रैलोक्यसमुद्रवम् जातरूपमयं देवलक्ष्म्या युक्तं जनार्दनम् पल्लवैश्च समा युक्तं सहिरण्यं सवाससं अक्षमालासमा युक्तं शंख
चक्रगदाधरम् ॐ भूः पुरुषं आवाहयामि ॐ भुवः पुरुषं आवा ॐ स्वः पुरुषं आ ॐ भूर्भुवः स्वः पुरुषं आ ॐ रुक्मिणीं-
जांबवतीं सत्यभामां शतोत्तरं षोडशसहस्रैः सह श्रिया सह तस्यैकल्ययेत् ब्रह्मादिदेवताः सर्वाः पूजनीया अनुक्रमात्
शक्त्या सुवर्णपुष्पैश्च पूजनं पुष्टिर्धनम् अन्यैर्कतुर्द्वैः पुष्पैश्च ये हि धिवन्नरः नैवेद्याश्चतुर्विंशत्यथ दद्यादनुक्रमात्
भक्त्या चतुर्विंशतिपुतिथिष्वपि परंतप इच्छया वा तया दद्याद्यदेवोद्यापनं भवेत् मोदकान् गुडकांश्चूर्णान् घृतपूरकमंडका
न् सोहलिकादिकं सारः सर्वाः सक्तव एव च वटकन्यायसंदुग्धं शालीदध्योदनं तथा इंडिकान् नूरिकानां च अपूपान् गुडमो
दकान् तिलपिष्टं कर्णवेष्टं शालिपिष्टं सशर्कराम् रंभाफलं च सघृतं मुद्गचूर्णं गुडोदनम् एवंक्रमेण नैवेद्यं पथक्वाचरमेहनि
दामोदराय पादौ तु जाजुनीमाधवाय च गुह्यं वै कामपतये कल्याणामनसूतये पद्मनाभाय तु नाभिमुदरं विश्वसूतये हृदयं
ज्ञानगम्याय कंठं श्रीकंठसंगिने सहस्रबाहवे बाहू चक्षुषी योगयोगिने ललाटमुरुगायैति नासां नाकसुरेश्वरम् श्रवणौ च
वणेशाय शिखायां सर्वकामदं सहस्रशीर्षाय शिरेः सर्वांगं सर्वरूपिणे शुभेन नारिकेरेन बीजपूरेण वा पुनः हृदि ध्यात्वा ज
गन्नाथं दद्यादर्थ्यविधानतः साक्षतं च सपुष्पं च सजलं च दानं नितं रात्रौ जागरणं कुर्याद्दीप्तशस्त्रविनोदतः इष्टं दत्तं धरा
दानं पिंडोदत्तोगयाशिरे कृतं दानं कुरुक्षेत्रे यैः कृतं जागरं हरेः नृत्यगीतं प्रकुर्वन्ति वीणावाद्यं तथैव च येषं तं पुराणानि तेन

नरा रुणावलुभाः ॥ शास्त्रैर्वाप्यथ वभक्त्या शक्तिर्वाप्यथ शक्तिः कृत्वा जागरणं विष्णोर्मुच्यते पापकोटिभिः ॥ शुक्तो वाप्यथ वा शुक्तो
जागरे समुपस्थितः मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं सगच्छति ॥ याक्सदा निस्वग्रहात् केशवाय तनं प्रति ॥ अश्वमेधसमानि स्य
जागरार्थं प्रगच्छतः पादयोः पांसुकणिकाधारणं निपतंति याः तावद्दर्पसहस्राणि जागराहसते दिवि ब्रह्मपि च पापानि कृतं जा
गरणं हरेः ॥ निर्दहेनोस्तुत्यानि युगकोटि कृतान्यपि मनसा संस्मरे देवं तारात्रिगतिवाह्यं ॥ प्रभाते विमले स्नात्वा विप्रानाकारयेत्कधीः
चतुर्विंशतिसंख्याकान् विप्रानागमदर्शकान् सर्वकुर्याद्दिधानेन जपहोमार्चनादिकम् स्वग्रहोक्तेन विधिना कृत्वा शिष्यापनंततः
उल्लेखनादिकं कुर्यात्संज्ञितास्थापनादिकं तत्राग्नौ च चरुं कृत्वा चरोः प्रापणमुद्धरेत् पवित्रं ते विततमिति क्रचं पदेत् अन्वाधा
नादिकं कुर्यादाज्यभागां तमानरेत् तिलाज्यपायसान्नैश्च समिद्धिर्जुहुयात्पृथक् शतमष्टोत्तरं होमः सर्वत्रापि प्रशस्यते इदं वि
ष्णुदिजातीनां होममंत्रः प्रकीर्तितः श्रद्धाणां चैव सर्वेषां मंत्रमष्टाक्षरं विदुः विविधैरेपि वस्त्रैश्च भ्राजने रासनैः सह छत्रोपानहगो
भिश्च दद्यात्सार्थं पृथक् पृथक् द्वादशैवाथ शक्त्या वा वस्त्रालंकारभूषणैः पूजयेत्पुष्पमालाभिः सपत्नीकान् हिजोत्तमान् कुंभाद्वाद
शदा तत्यापकान् जलपूरिताः भोजयित्वा ततो विप्रान् भक्तितो विचरेद्दुधः एकाहिकपिला देया सर्वकामफलप्रदा यथा स्वर्गश्च
मोक्षश्च इह संपूर्णतावने नमस्ते कपिले देवि संसारार्णवतारिणि मया दत्ता हि जेंद्राय ग्रीयतां मे जनार्दनः सपत्नीको गुरुः पूज्यो मंड
ले हरि सन्निधौ भूषणाच्छादनैर्भोज्यैः प्रणामैः परितोषयेत् समाप्य वैष्णवं धर्मं दद्यात्सर्वधनं जय इष्टं चान्यथा शक्त्या विनशा

व्यविवर्जितः जलदानविशेषेण भूमिदानमतः परम् प्रार्थयेत्सुरुषाधीशंततो भक्त्या कृतं जलिः मयाद्यास्मिन्नेते देवयदपूर्णं कृतं विभो सर्वं भवतु संपूर्णं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन त्वयि भक्तिः सदैवास्तु मम दामोदरप्रभो पुण्येषु द्विः सतां सेवा सर्वधर्मफलं च मे ज पछिद्वन् पच्छिद्वन् यच्छिद्वन् तत्कर्मणि सर्वं संपूर्णं तां यातु त्वत्प्रसादाद्भापते प्रदक्षिणांततः कृत्वा दंडवत्प्रणिपत्य च मंडलं मु तिसंयुक्तं सोपहारं सदक्षिणं प्रीयतां विष्णु रित्युक्ता आचार्या य निवेदयेत् सर्वविसर्जयेत् श्वात्संतोष्य परिभोज्य च तदा दद्या ततः कुर्यात्सारणं च धुभिः सह एकादशी व्रतं चैव यथाविधि कृतं पुरा यौवनाश्वेन भूषेन कथितं पुरतस्तव धनं जयत वप्रीत्या भक्त्या नुग्रहकारणात् यः करोति नरो भक्त्या व्रतमेतद्भापहं स याति वैष्णवं स्थानं दाहप्रलयवर्जितं उक्तमुद्यापनं चैव मुभयोः कुरु स तम किमन्यैर्बहुभिर्वाक्यैः प्रशंसा परमाप्नुवि एकादश्याः परतरं त्रैलोक्ये न हि विद्यते अन्नदानं तु गोदानं भूमिदानं तथापि वा गो- रोमबीजमूलानां समसंख्या युगानि हि दानारो विष्णु भवने एकादश्यां वसंति हि येषि शृण्वन्ति सततं कथ्यमानां कथामिमाम् ते पिपापविनिर्मुक्ताः स्वर्गं यांति न संशयः इत्याकर्ण्य जुनो वाक्यं कृष्णस्य परमाहुतं आनंदं परमं प्रापसौख्यं चापि निरंतरं ॥ ॥

इति साधारण एकादशी व्रतोद्यापनं संपूर्णम् अथ गोपद्या व्रतोद्यापनविधिः तत्र पूजाविधिः चतुर्भुजं महाका यं जांबूनदसमप्रभम् शंखचक्रगदापद्मरमागरुडशोभितम् सेवितं मुनिभिर्देवैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः एवं विधं हरिं ध्यात्वा ततो यजनमारभेत् ध्यानं आवाहयामि देवेश भक्तानामभयप्रद संस्तिग्धं वरदं शांतं मनसा वाहयाम्यहम् आवाह

यामि सुवर्णमणिभिर्दिव्यैः स्वचिते देवनिर्मिते दिव्यसिंहासने स्निग्धे प्रविशत्वं सुराधिप आसनं गंगोदकं सरश्रेष्ठ सुवर्णकलशस्थितं गंधपुष्पाक्षतैर्बुक्तं गृहाण रमयासह पाद्यं समर्पयामि अष्टगंधसमायुक्तं स्वर्णपात्रे स्थितं जलम् अर्घ्यं गृहाण भो देव भक्तानामभयप्रद अर्घ्यं देवदेवनमस्तुभ्यं पुराणपुरुषोत्तम मया दत्तमिदं तोयं गृणहीषा च मनीयक म् आचमं पयोदधिघृतैः स्नानं मधुशर्करया युतैः मध्ये मध्ये च पूजा च कतव्या व्रतिभिः सदा पंचासुतस्नानं नदीनां चैव सरसां मयानीतं जलं शक्यं अनेन स्नानं कुरु भो मंत्रैर्वारुणसंभवैः स्नानं वस्त्रयुग्मं समानीतं षट्स्त्रेणानि र्मितं सूक्ष्मं कार्पासतंतूनां सुवर्णेन विराजितम् वस्त्रं नारायणनमस्तेस्तु आहिमां भवसागरात् ब्रह्मसूत्रं सोमरीचं गृहाण पुरु षोत्तम यज्ञोपवीतं समर्पयामि केयूरमुकुटं चैव नूपुरैरंगुलीयकैः पूजितो सि प्रयत्नेन रत्नैराभरणैर्विभो आभरणानि चंदनं मलयोद्भूतं कस्तूर्यगरुसंयुतम् कर्पूरेण च संमिश्रं स्त्रीकुरु घ्रातुलेपनम् चंदनं शतपत्रैः कर्णिकारैश्च पंकैर्मल्लि कादिभिः पुष्पैर्नानाविधैश्च पूजयामि करेश्वर पुष्पाणि समं दशांगो गुणलोद्भूतः सुगंधिश्च मनोहरः आप्रेयो देव देवे शधूपोयं प्रतिगृह्यतां धूपं समं एकार्तिकं सरश्रेष्ठ गोघृतेन सुवर्णिना संयुक्तं तेजसा कृष्णगृहाणादित्यदीपित दीपं स अन्नं च पायसं भक्ष्यं सितालस्य समन्वितं दधिहीरघृतैर्बुक्तं गृहाण सरपूजित नैवेद्यं नागह्नीदले बुक्तं पूगीफलसमन्वितम् कर्पूररविदैर्बुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् तांबूलं हिरण्यगर्भं तिदक्षिणां नीराजनं गृहाणे शपंचवर्तिभिरावृतं तेजोराशो मया

क. रा.
८

दत्तलोकानंदकरप्रभो नीराजनं अंजलिस्थानिपुष्पाणिअर्पयामिजगत्ते गृहाणसुमुखोभूत्वाजगदानंददायक पु
ष्पांजलिं यानिकानीतिप्रदक्षिणा नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेगरुडध्वज नमस्तेविष्णवेतुभ्यं व्रतस्यफलदायक नमस्कारान्
मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंसरेश्वर व्रतेनानेनसुप्रीतःसंपूर्णफलसोभव प्रार्थना सांगतासिध्यर्थंवायनप्रदानंकरि
ष्ये परमान्तमिदंदिव्यंकांस्यपात्रेणसंयुतम् वाणकंदिजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहम् इतिपूजासमाप्ता अथ-
कथा आसंवसिष्ठनभारंशक्तेःपौत्रमकल्पयम् पराशरात्मजंवंदेशकतानंतपोनिधिम् सूतउवाच हापरहृदयवत्
चनारदःकृष्णदर्शनात् उत्साहेनाभ्यगान्नददर्शयदुनंदनम् पूजितश्चैवकृष्णोविष्टरादिभिरादरात् ततःप्रोवाचतविष्णु
नारदलोकपूजितम् श्रीकृष्णउवाच शृणुलोकजदेवर्षेभूवनेविचरन्सदा लोकांतरेषुचरितंयद्विशेषं चदस्वमे ना
रदउवाच भगवन्देवदेवेशभक्तोस्मितवचांकितम् तत्राश्चर्यमिदं वक्ष्येधर्मस्यसदसिस्थितम् तत्रसर्वसमासीनाः सुरा
इंद्राश्चतुर्दश आहुश्चैकादशारुद्रा आदित्याद्वादश स्मृताः वसवोऽथैतयानागायक्षराक्षसपन्नगाः तेसर्वेयममाहुश्चस्थि
तंसिंहासनेशभो मानुष्यंदुंदुभेश्चर्माछादनार्थं वदस्वनः यमउवाच चातुर्मास्यव्रतंचैकं संक्रांतिव्रतमेव च नकुर्वे
तिचयानार्थंस्तस्मात्तच्छादनंत्वचा कुर्वंतुदुंदुभेश्चास्यविचार्यध्वंमहाभटाः तेनस्यवचनंश्रुत्वाभटाःप्रविविक्तमवसू ॥
त्वामिनिदंमहाश्चर्यमतस्त्वांप्रवदामि च तच्छ्रुत्वात्वरितंकृष्णः प्राहलोकानुरस्थितान् तथाकुर्वंतुलोकप्रनार्यःपुनर्न

ए.
११

संतिहि तच्छ्रुत्वाचरितंकृष्णनारीभिर्नगरेषु च कृष्णाक्षयाकृष्णदूताः प्रोचुस्तेसर्वयोषितः पुरःसराःप्रशृण्वंतुनगरस्थान्त्वयो
षितः अन्यच्चयत्रकुत्रापिऊचुस्तायदुनंदनं त्वसोदरींविनास्वामिन्वान्यानार्योत्रसंतिहि तच्छ्रुत्वाभयसंक्रान्तःसोदरींप्रस
भाषत कृष्णउवाच सुभद्रेकिंकरोषीहआगतायमसेवकाः व्रतंत्वयाकृतंभद्रेपुराणुपयोद्वयंशुभम् सुभद्रेवाच
सर्वव्रतानिहेकृष्णकृतान्यघनसंशयः नोचेत्त्वत्सोदरानस्यांयोषिञ्चाप्यर्जुनस्य च नस्यांमाताभिमन्योर्वैयमदूताः कथंवि-
भो श्रीकृष्णउवाच कुरुत्वंभगिनीमेघव्रतमेकंशुभप्रदम् गोपद्यमिति विख्यातं व्रतंलोकेषुविश्रुतम् सूतेनक
थितंपूर्वैर्ऋषीणांहितकाम्यया नेमिषोहिमवत्पार्श्वेसिद्धाश्रममनुत्तमम् तत्रसूतोगमद्वृष्टुंमुनीनांयज्ञमुत्तमम् तंदृष्ट्वामु
नयःसर्वेहर्षिताश्चमुहुर्मुहुः अर्चितश्चततःसर्वैरर्घ्यादिभिर्यथाविधि अभ्यर्चतंमुनिंविप्राऊचुस्तेप्रीतिपूर्वकम् ऋष
यउचुः भवाल्लोकस्यधर्मज्ञोभक्तानांज्ञानसाधनः समर्थसर्वमुक्तीनांसर्वसौभाग्यकारकम् कृपयासुनिशार्दूलकथ
यस्वोत्तमं व्रतम् सूतउवाच शृणुध्वमृषयःसर्वव्रतानामुत्तमं व्रतम् गोपद्यमिति विख्यातं सर्वपापहरं परम् सर्व
दुःखोपशमनं सर्वसंपत्प्रदायकम् यमस्यदंडनंयस्माद्दूरीकृतमनुत्तमं सुवासिन्यास्तुसौभाग्यं पुत्रपौत्रप्रवर्धनम् ऋष
यउचुः कस्मिन्मासिकथंकृत्वाकिंफलंकस्यपूजनम् केनचीर्णंपुरासाधोतत्सर्वकथयस्वनः सूतउवाच आषाढ
शुक्लपक्षस्याएकादश्यांविशेषतः तदारभ्यकार्तिकस्यद्वादश्यांतं व्रतंचरेत् गोष्ठेचशुद्धगोस्थानेगोभयेनोपलिप्य च य

त्रिंशत्पद्यानिकारयेद्वाहिपिपकैः शोभयेत्संवरंगैश्चगंधपुष्पैः प्रपूजयेत् तत्संख्ययाचकर्तव्यामस्कारप्रदक्षिणाः तत्संख्यया-
 स्यपूषांश्चब्राह्मणायनिवेदयेत् वायवं हिजवर्गयप्रथमेत्सरेश्वरम् द्वितीयेत्सरेश्वरायसंसेवनिर्मितम् तृतीयेमंडका-
 न्दद्याच्चतुर्थेपूर्णमिश्रितान् पंचमेघारिकादद्यात्पूर्णेऽद्यापनंचरेत् एकादस्यामुपवसेद्दंतधावनपूर्वकम् मंडपंकारयेत्तत्रकद-
 लीस्तंभमंडितम् नानापुष्पैश्चशोभाढ्यं मखरंतत्रकारयेत् तन्मध्ये सर्वतोभद्रं पंचरंगैः समन्वितम् पुण्याहं वाचयित्वा तु प्रति-
 मायां यजेद्हरिम् कर्षमानसुवर्णेन तदर्धार्धेन वा पुनः आचार्यं चरयित्वा च कलशं स्थापयेत्ततः लक्ष्मीनारायणं स्थाप्य सौवर्णे-
 न प्रकल्पितम् ब्रह्माद्यावाहनं तत्र पूजयेत् धूपदीपकैः द्वादशैव तु नामानि प्रत्येकं पूजयेद्ब्रूती गजौजागरणं कृत्वा गीतवा-
 द्यादिमंगलैः ततः प्रभाते उखायस्नात्वा होमंतुं कारयेत् सतिलाज्यसमिद्रव्यं हुनेद्वादशनामभिः पायसं च शतं चाष्टौ हुत्वा पूर्णा-
 हुतिं चरेत् वत्सेन हि सतां धेनुं आचार्याय निवेदयेत् विप्रान्यं च सपत्नीकान् भोजयेत् षड्रसैर्घृती मुंजीतवं धुभिः सार्धमे-
 काग्रकृतमानसः अन्यान्यपि यथाशक्त्या ब्राह्मणानपि भोजयेत् कृतान्चेदं व्रतं पुण्यं सर्वान्कोमानवाप्नुयात् अंतस्वर्गपदं ग-
 छेत्सर्वपापविचर्जितः कृष्णस्य च चनं शुक्लासुभद्रातत्तथाकरोत् पंचाब्दव्रतमेतस्याग्नौ यामचतुष्टये गोपद्यानि च संपू-
 ज्य प्रातर्हुत्वा हुताशनम् एवं व्रते कृते पश्चात्पुनर्ययमभराविशन् यमभरा ऊचुः सुभद्रैव देहस्य चर्मार्थं चागता-
 वयम् सुभद्रोवाच गोष्टे पद्यानि चान्यत्र सर्वं पश्यंतु हे मताः अन्योन्यवादसमये विष्णुदूताः समागताः

तान् दृष्ट्वा ताडयामासुर्ब्रतस्यास्य प्रभावतः पलायिता महाभीताः स्मरंतो यमशासनम् तान् दृष्ट्वा रक्तदिग्धां गान्धर्वाभयसमन्वि-
 तः कस्येदं कृत्यमिति च ज्ञात्वा तीर्त्विजदर्शनात् उवाच दूताः शृणुत यत्र संपूज्यते हरिः न गंतव्यं भवद्भिश्च सत्यं सत्यं वदाम्यहम्
 प्राप्तवंतौ देववशाद्विशिष्टं महाभराः इत्थं कथाधर्मराजो सोशालायां तद्विवेश ह तेनैव ऋषिणां मध्ये कथितं व्रतमीदृशम् दम-
 यंत्या तथा बाल्ये राज्ञ्यभंशात्कृतं व्रतम् धृतस्यास्य प्रभावेन राज्यसौभाग्यसंपदः पुत्रपौत्रादिसौभाग्यं मुक्तामोक्षमवाप्नुयात्
 ॥ ऋषय ऊचुः त्वत्प्रसादात्कृतार्थाभोगच्छामः स्वाश्रमालयम् प्रणम्य मुनिभिः साकं स्तुतश्चांतर्हितो भवत् मुनिभिः स-
 र्वलोकैषु कथितं व्रतमुत्तमम् जातः परतरं पुण्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे गोपद्यव्रतोद्यापनं संपूर्णम्
 अथ पुरुषोत्तममासस्यैकादशी युधिष्ठिर उवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि व्रतानां मुत्तमं व्रतम् सर्वपापहरं चैव फलं मुक्ति-
 प्रदायकम् पुरुषोत्तमस्य मासस्य कथं ब्रूहि जनार्दन कोविधिः किं फलं तस्य को देवस्तत्र पूज्यते अधिमासे तु संप्राप्ते व्रतं ब्रूहि जना-
 र्दन कस्य दानस्य किं पुण्यं किं कर्तव्यं नृभिः प्रभो कथं स्नानं च किं जाप्यं कथं पूजाविधिः स्मृतः किं भोज्यमुत्तमं चान्नं मासे वै पुरुषो-
 त्तमे श्रीकृष्ण उवाच कथयिष्यामि राजेंद्र भवतः स्नेहकारणात् अधिमासे तु संप्राप्ते भवेदेकादशी तु या कमलानाम-
 नामेति तिथीनामुत्तमा तिथिः तस्याश्चैव प्रभावेण कमलाभिमुखी भवेत् ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय स्मृतान् पुरुषोत्तमम् स्नात्वा
 चैव विधानं व्रती नियममाचरेत् गृहे लेकगुणं जाप्यं नद्यां दशगुणं स्मृतम् गवांगोष्ठशतगुणं मग्नागारे दशाधिकम् शिवस्तेने

ब्र. रा.
१०

पुतीर्येषु देवतानां च सन्निधौ सहस्रं शतकोटीनामनंतं विष्णुसन्निधौ अवन्त्यामभवद्विप्रः शिवशर्मेति नामतः तस्यात्मजेषु पुं-
चसकनिष्ठोदुष्टकर्मकृत् तदपि त्रापरित्यक्तस्त्यक्तः स्वजनवांधवैः स्वकर्मणः प्रभावेन गतो दुरतरं वनम् एकदा देवयोगेन तीर्थ-
राजं समागमत् क्षतक्षामो दीनवदनस्त्रि वेण्यां स्नानमाचरत् ऋषीणां भाश्रमंतत्र विचित्रं रूपं ध्यायितः हरि मित्रमुनेस्तत्र त्वा-
श्रमंच ददर्श ह पुरुषोत्तम मासेतु श्रद्धया कमलास्तता एकादशी पुण्यतमा मुक्तिमुक्तिप्रदायिनी पुरुषोत्तम मासस्य जनानां च स-
मागमे यत्राश्रमे कथयतां कथां कल्मषनाशिनीं जपन् अमेणतां श्रुत्वा कमलापापहारिणीं वतं कृतं चतैः सार्धं स्थित्वा शून्यालये-
तदा निशीथे समनुप्राप्ते कमलात्र समागता वरंददामि भो विप्र कमलायाः प्रभावतः विप्र उवाच कात्वं कास्यासि रंभोरुप्रस-
न्ना च कथं मम ऐंद्री त्वमिंद्रदेवस्य भवानी शंकरस्य वधूर्वाचंद्रसूर्यस्य गंधर्वा किन्नरी तथा लत्सदृशी नदृष्टा च न श्रुता च श्रुमान-
ने लक्ष्मीरुवाच प्रसन्ना सांप्रतं जाता वैकुण्ठादिह मागता प्रेरिता हारिदेवेन एकादश्याः प्रभावतः पुरुषोत्तम मासस्य रूपा-
पक्षे तु या भवेत् कमलानाम साप्रोक्ता कमलादा तु मागता पुरुषोत्तम मासस्य या पक्षे प्रयमा भवेत् तस्या व्रतं त्वया चीर्णं प्र-
यागे मुनिसन्निधौ व्रतस्यास्य प्रभावेन वशागाहं न संशयः तव वशो भविष्यंति मानवा हि जसत्तम लभ्यते मत्प्रसादं तु सत्यं ते-
व्याहृतं मया विप्र उवाच प्रसन्ना यदि मे पद्मे व्रतं विस्तरतो वद यत्कथा सुप्रवर्तते राजानो ये जगद्धिताः लक्ष्मीरुवाच
श्रोतृणां परमं श्राव्यं पवित्राणामनुत्तमम् दुःस्वप्ननाशनं पुण्यं श्रोतव्यं यत्नतस्ततः उत्तमं श्रद्धया युक्तः श्लोकं श्लोकार्थमेव च

ए-
११

१०

पठित्वा मुच्यते सद्यो महापातककोटिभिः मासानां परमो मासो पक्षिणां गरुडो यथा नदीनां च यथा गंगा तिथीनां द्वादशी तिथिः
वमर्चयंति विबुधानां रायणमनामयम् ये यजंति सदा भक्त्या नारायणमनामयम् तानर्चयंति सततं ब्रह्माद्या देवतागणाः ना-
रायणपराये च हरि कीर्तनतसराः हरिप्रजागराये च कृतार्थास्ते कलौ युगे शुक्रे वायुदिवाहृणो भवेदेकादशी द्वयम् गृहस्थानां
च पूर्वा तु यतीनामुत्तरा स्मृता एकादशी द्वादशी च रात्रि शेषे त्रयोदशी व्रते कृतशानं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणे एकादश्यां निराहा-
रः स्थित्वा ह मपरे हनि भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्षशरणं मे भवाच्युत असुमंत्र समुच्चार्य देवदेवस्य चक्रिणः भक्तिभावेन तुष्टात्मा चो-
पवासं समर्पयेत् देवदेवस्य पुरतो जागरं नित्यतो व्रती गीतैर्वाद्यैश्च नृत्यैश्च पुराणपठनादिभिः ततः प्रातः समुत्थाय द्वादशी दि-
वसे व्रती स्नात्वा विष्णुं समभ्यर्च्य विधिवत्प्रयतो द्वयः पंचामृतेन संस्नाप्य एकादश्यां जनार्दनं द्वादश्यां च पयस्नानं हरेः साहू-
ष्यमश्रुते अज्ञानतिमिरांधस्य व्रते नानेन केशव प्रसीदसुखो नाथ ज्ञानदृष्टिप्रदो भव एवं विज्ञाप्य देवेशं देवदेवं च चक्रिणं
ब्राह्मणान् भोजयेत् श्रद्धां चैभ्यो दद्याच्च दक्षिणां ततः संबन्धुभिः सार्द्धं नारायणपरायणः कृत्वा पंचमहायज्ञान् स्वयं भुंजीत वाग्य-
तः एवं यः प्रयतः कुर्यात् पुण्यमेकादशी व्रतम् स याति विष्णुं भवनं पुनरावृत्तिदुर्लभम् इत्युक्त्वा कमला तस्मै प्रसन्ना तस्य वंशजा-
न् सोपि विप्रो धनी भूत्वा पितुर्गृहं समाविशत् एवं यः कुरुते राजन् कमला व्रतमुत्तमं शृणुयाद्वासरे विष्णोः सर्वपापैः प्रमुच्यते इ-
ति श्री ब्रह्मांडपुराणे पुरुषोत्तम मास कमलानामेकादशी महात्म्यं संपूर्णम् अथ कार्तिक शुक्रेकादश्यां प्रबोधविधिः हेमाद्रौ ब्रा

हो एकादश्यांतुशुक्रायांकार्तिकेमासिकेशवम् प्रसक्तबोधयेद्रात्रौश्रद्धाभक्तिसमन्वितः नृत्यैर्गीतिस्तथावेदेभ्यःसामं
गलैः वीणाप्रवणशब्दैश्चपुराणश्रवणेनच वासुदेवकथाभिश्चस्तोत्रैर्न्यैश्चवेष्टावैः सभाषितैरिंद्रजालैर्मूरिशोभाभिरेवच
पुष्पैर्धूपैश्चनैवेद्यैर्दीपमालासुशोभनैः होमैर्मन्त्रैरपूपैश्चपलैः शर्करापायसैः इक्षुविकारैर्मधुरैर्द्रीक्षाद्यैः सहदाडिमैः कुठैरकस्य
मंजरीमालयांकमलेनच कुठैरकः पर्णशरः कृष्णातुलसीतिकैश्चित् हताभ्यांश्वेतरक्ताभ्यांचंदनाभ्यांचसर्वदा कुंकुमारक्तका
भ्यांचरक्तसूत्रैः सकंकणैः तथानानाविधैः पुष्पैर्द्रव्यैर्वीरक्रियाहृतैः क्रयमाणः क्रयोवीरक्रयविहितंमूल्यंदत्त्वा तस्यांरात्र्यांश्रुती-
तायांद्वादश्यामरुणोदये आदौघृतेनैक्षवेणमधुनास्नापयेत्ततः दद्याद्दीरेणचतथापंचगव्येनपूजयेत् उद्धर्तयेत्मापचूर्णंश
र्करामलकीतथा सर्षपांश्चप्रियंगुश्चमातुलिंगरसैस्तथा सर्वौषधीःसर्वगंधान्सर्वबीजानिकांचनम् मंगलानियथाकामंरत्नानिच
कुशोदकं एवंसंशोध्यदेवेशंदद्याद्दोरोचनंशुभम् ततस्तकलशान्त्याप्ययथाप्राप्तंस्वलंकृतान् जातीपल्लवसंयुक्तान्सफलांश्च
सकांचनान् पुण्याहंवेदशब्देनवीणावेणुरघेणच एवंसंस्नाप्यगोविंदंस्वनुलिप्तंस्वलंकृतं सुवाससंतुसंपूज्यसुमनोभिःस
कुंकुमैः धूपैर्दीपैर्मनोज्ञैश्चपायसेनचमूरिणा हविष्यैश्चान्नदानैश्चहोमैःपुष्पैःसदक्षिणैः वासोभिर्मूर्धणैरन्यैर्गोभिरन्यै
र्मनोजवैः ब्राह्मणाःपूजनीयाश्चविष्णोरीड्याश्चमूर्तयः यत्तुशिष्टामृतंपश्चाद्भोक्तव्यंब्राह्मणैःसह इतिउत्थापनउत्सहवि
धिः अथकार्तिकशुक्लैकादश्यांभीष्मपंचकव्रतम् हेमाद्रौनारदीये नारदउवाच यदेतदचलंपुण्यं

तानांव्रतमुत्तमं कर्तव्यंकार्तिकेमासिप्रयत्नात्भीष्मपंचकम् विज्ञानंतस्यविष्णुफलंचापिततोवरं कथयस्वप्रसादेनमुनीनां
हितकाम्यया ब्रह्मोवाच प्रवक्ष्यामिमहापुण्यंव्रतंव्रतविदांवर भीष्मोणैवचसंप्राप्तंव्रतंपंचदिनात्मकं सकाशाद्वासुदेव-
स्यतेनोक्तंभीष्मपंचकम् व्रतस्यास्यगुणान्वक्तुं कःशक्तःकेशवाहते व्रतंचैतन्महापुण्यंमहापातकनाशनं अतोवरंप्रयत्नेनक
र्तव्यंभीष्मपंचकम् बालखिल्याऊचुः कार्तिकस्यासितेपक्षेस्नात्वासम्यगतव्रतः एकादश्यांतुगृहीयाद्व्रतंपंचदिनात्मकं
शरपंजरसूतेनभीष्मेणतुमहात्मना राजधर्मादानधर्माभिक्षधर्मास्ततःपरम् कथिताः पांडुदायादान्कृष्णोनापिश्रुतास्तदा त-
तःप्रीतेनमनसावासुदेवेनभाषितं धन्यधन्योसिभीष्मत्वंधर्मःसंश्रावितस्तथा एकादश्यांकार्तिकस्ययाचितंचजलंत्वया अ-
र्जुनेनसमानीतंगंगबाणस्यवेगतः तुष्टानितवगात्राणितस्मादद्यदिनावधि पूर्णान्तंसर्वलोकास्तांतर्पयंस्त्वर्घदानतः तस्मा
सर्वप्रयत्नेनममसंतुष्टिकारकं एतद्व्रतंप्रकुर्वंतुभीष्मपंचकसंज्ञितं कार्तिकस्यव्रतंकृतान्कुर्याद्भीष्मपंचकं समग्रंकार्तिकव्रतं
वृथातस्यमविष्यति अशक्तश्चेन्नरोभूयादसमर्थश्चकार्तिके भीष्मस्यपंचकंकृत्वाकार्तिकस्यफलंलभेत् सत्यव्रतायशश्च
येगांगेयायमहात्मने भीष्मायेतद्दाम्यर्घ्यमाजन्मब्रह्मचारिणे सव्येनानेनमंत्रेणतर्पणंसार्वभौमिकं व्रतांगलासूणिमायांप्रदे
यःपापपुरुषःअपुत्रेणप्रकर्तव्यंसर्वथाभीष्मपंचकं यत्पुत्रार्थंव्रतंकुर्यात्सश्रीकोभीष्मपंचकं प्रदत्त्वापापपुरुषंवर्षमध्येसंतुल
भेत् अवश्यमेवकर्तव्यंतस्माद्भीष्मस्यपंचकम् विष्णुप्रीतिकरंप्रोक्तंमयाभीष्मस्यपंचकं अत्रैवहिप्रकर्तव्यःप्रबोधस्तुहरेःस्वग

हतः शंखास्तोदैत्योनभसः शक्रपक्षके एकादश्यांततोविष्णुश्चातुर्भास्येप्रसक्तवान् क्षीरोदधौजाग्रतोसावेकादश्यांतुकार्तिके
अतःप्रबोधनंकार्यमेकादश्यांतुवैष्णवैः उत्तिष्ठोत्तिष्ठशंखध्वजोत्तिष्ठोभोधिकारक उत्तिष्ठमुनिनोधारत्रैलोक्यमंगलंकुरु उत्तिष्ठध-
रणीधारवराहाधिकधारक कूर्मरूपधरोत्तिष्ठत्रैलोक्यमंगलंकुरु उत्तिष्ठोत्तिष्ठवाराहदंष्ट्रोधृतवसंधर हिरण्याक्षप्राणघातिन्त्रैलो-
क्यमंगलंकुरु हिरण्यकशिपुघ्नत्वंग्रहादानंददायक लक्ष्मीपतेसमुत्तिष्ठत्रैलोक्यमंगलंकुरु उत्तिष्ठबलिदर्पप्रदेवेंद्रपददायक उत्ति-
ष्ठादितिपुत्रत्वत्रैलोक्यमंगलंकुरु उत्तिष्ठहैहयाधीशसमस्तकुलनाशन रेणुकाघ्नत्वमुत्तिष्ठत्रैलोक्यमंगलंकुरु उत्तिष्ठरक्षोदलनअ-
योध्यास्वर्गदायक समुद्रसेतुकर्तृत्वत्रैलोक्यमंगलंकुरु उत्तिष्ठकंसहरणमदघूर्णितलोचन उत्तिष्ठहलपाणेत्वंत्रै० उत्तिष्ठत्वंगया-
वासिंस्तत्त्वलौकिकवृत्तक उत्तिष्ठपद्मासनगत्रैलो० उत्तिष्ठमल्लोचनिवहस्वर्गसंहारकारक अश्वबाहयुगांतत्वत्रैलोक्यमंगलं उत्ति-
ष्ठोत्तिष्ठगोविंदउत्तिष्ठगरुडध्वज उत्तिष्ठकमलाकांतत्रैलो० इत्युक्त्वाशंखभेर्यादिप्रातःकालेतुवादयेत् वीणावेणुमृदंगादिगीतनृ-
त्यादिकारयेत् उत्थापयित्वादेवेशंपूजांतस्यविधायन सायंकालेप्रकर्तव्यस्तुलस्कृदाहजोविधिः अवश्यमेवकर्तव्यः प्रतिव-
र्षंतुवैष्णवैः विधित्तस्यप्रवक्ष्यामियथासांगाक्रियाभवेत् विष्णोस्तुप्रतिमांकुर्यात्सलस्यस्वर्णजांशुभाम् तदर्धाधंतदर्धा-
र्धंयथाशक्त्याप्रकल्पयेत् प्राणप्रतिष्ठांकृत्वाचतुलसीविष्णुरूपयोः ततउत्थापयेद्देवपूर्वोक्तैश्चस्तवादिभिः उपचारैः षोडश-
भिः पुरुषसूक्तेन पूजयेत् देशकालौततःस्मृतागणेशंतत्रपूजयेत् पुण्याहंवाचयित्वाथनांदीश्राहंसमाचरेत् देववाद्यादिनिर्घो-

विनिर्घोषैर्विष्णुं प्रार्त्तुं समानयेत् ॥ तुलस्यानिकटे सातुस्थाप्याचांतरितापटैः ॥ आगच्छ भगवन् देव अर्चयिष्यामि केशव ॥ तभ्यं द-
द्यामि तुलसीं सर्वकामप्रदो भव ॥ दद्याच्चिवारमर्घ्यं च पाद्यं विष्टरमेव च ॥ ततश्चाचमनीयं च त्रिरुक्त्वा च प्रदापयेत् ॥ ततोदधि-
घृतं शौण्डिकां स्य पात्रपुटीकृतम् ॥ मधुपर्कगृहाण त्वं वासुदेवन मोस्तुते ॥ ततोयेस्वकुलाचाराः कर्त्तव्या विष्णुतुष्टये ॥ हरिदाले-
पनाभ्यंगः कार्यः सर्वविधाय च ॥ गोधूलिसमये पूज्यो तुलसी केशवो पुनः ॥ इत्थं कृत्वा कृततः कार्योक्तमुत्सवं मंगलं पठेत् ॥ इह-
देशे भास्करे तु संकल्पं तु समर्पयेत् ॥ स्वर्गोन्नप्रवरात्तुल्लातया त्रिपुरुषादिकम् ॥ अनादिमध्यनिधनत्रैलोक्यप्रतिपालक ॥
इमां गृहाण तुलसीं विवाहविधिनेश्वर ॥ पार्वतीबीजसंभूतां वृंदाभस्मानि संस्थिताम् ॥ अनादिमध्यनिधनां वल्लभां च ददाम्य-
हम् ॥ पयोधूतैश्च सेवाभिः कन्यावद्वर्धितामया ॥ त्वत्प्रियां तुलसीं तभ्यं दाम्यामितं गृहाण भोः ॥ एवं दत्वा तु तुलसीं पश्चात्तौ पूज-
येत्ततः ॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्दिवा होत्सवपूर्वकम् ॥ प्रतिवर्षं मिदं कुर्यात्कार्तिकव्रतसिद्धये ॥ ॥ इति सनत्कुमारसंहितायां
कार्तिकशुक्लेकादश्यां द्वादश्यां वा तुलसीविवाहविधिः ॥ ॥ बालभिव्याख्याः ॥ ॥ ततः प्रभातसमये तुलसीं
विष्णुमर्चयेत् ॥ बह्निं संस्थापनं कृत्वा द्वादशाक्षरविद्यया ॥ पायसाज्यसौंदिलैर्हुनेदद्वेत्तरं शतम् ॥ ॥ ततः स्विष्टकृ-
तं कृत्वा दद्यात्पूर्णहूतिं ततः ॥ ॥ आचार्यचसमभ्यर्च्य होमशेषं समापयेत् ॥ ॥ चतुरवार्षिकान्मासान् नियमं यस्य यत्कृत-
म् ॥ ॥ कथयित्वा हि जेभ्यस्तत्तथान्यत्परिपूजयेत् ॥ ॥ इदं व्रतं मया देवकृतं प्रीत्यैतव प्रभो ॥ न्यूनसंपूर्णतां या तुलस्य-

सादाञ्जनार्दन रेवतीतुर्यचरणेद्वादशीसंयुतेनरः नकुर्यात्पारणकुर्वन्व्रतंनिष्कलतां व्रजेत् ततोयेषांपदार्थानां वर्जनं तु
कृतं भवेत् चातुर्मास्येथवाचोर्जैर्ब्राह्मणेभ्यः समर्पयेत् ततः सर्वसमश्रियात्तद्यदुक्तं व्रते स्थितः दंपतीभ्यां सहैवात्र
भोक्तव्यं वाहिजैः सह ततोभुक्त्योतरं यानि गलितानि दलानि च तुलस्यास्तानि भुक्त्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते भोजनानंत
रविष्णोरर्पितं तुलसीदलम् भक्षणात्पापनिर्मुक्तिश्चांद्रयणशताधिका इक्षुखंडं तथा घात्रिफलं पूगीफलं तथा भु
क्त्वा तु भोजनस्यान्ते तस्योच्छिष्टं विनश्यति एषु श्रीपुनश्चुक्तं चेदेकैकमपियेन तु ज्ञेय उच्छिष्टं आवर्षेन रोसो नोत्र संशयः त
तः सायंपुनः पूज्यो इक्षुखंडं शेषं मंडितौ तुलसीवासुदेवौ च कृतकृत्यो भवेत्ततः ततो विसर्जनं कुर्याद्देवादि कं हरेः
वैकुण्ठगच्छ भगवन् तुलस्यासहितः प्रभो मत्कृतं पूजनं गृह्य संतुष्टो भव सर्वदा गच्छ गच्छ सरस्वत्ये स्वस्थाने परमेश्वर
यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्र गच्छ जनार्दन एवं विसर्ज्य देवेशमाचार्याद्यप्रदापयेत् मूर्त्यादिकं सर्वमेव कृतकृत्यो भवेन्नरः
प्रतिवर्षं करोत्येवं तुलस्युद्धनं शुभम् इह लोके परत्रापि पुलंसद्युशोलभैः प्रतिवर्षं तु यः कुर्यात्तुलसी करपीड
नम् भक्तिमान् धनधान्यैश्च युक्तो भवति निश्चितम् इति श्रीसनत्कुमारसहितायां कार्तिकेशं कृष्णकादशीव्रतं संपूर्णं
मार्गशीर्षकृष्णोकादशी अर्जुन उवाच औन्नमो नागयणाया व्यक्ताया त्वस्वरूपिणे सक्षिप्तिस्थितं कर्त्तव्यं केशवा
यन्मामोक्तं त्वमेव जगतानां यथा तयोमी त्वमेव च शास्त्राणां च कवीशश्च वक्ता त्वं च जगत्पते ॥ एकादशी कथं सा

स्मिन्नुत्पन्ना इति गीयते एतद्विशंखो मत्स्यं लेनुमर्हसि मे प्रभो ब्रूयुः स्मिन्मस्य शिष्यस्य गुरवो गुरुत्वा मच्युत ममोपरि कृपां कृत्वा इदानीं वि
क्तुमर्हसि मार्गशीर्षकृष्णपक्षे किं नामैकादशी भवेत् किन्नामको विधिस्तस्याः को देवस्तत्र पूज्यते कृताकेन पुरादेव एतद्दिन
स्तौतवद् श्रीकृष्ण उवाच शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि कथां पातकनाशिनीं दृष्ट्वा च वात्सल्यारो जन् लोकानां हितकाम्यया ॥
मार्गशीर्षकृष्णपक्षे चोत्पत्तिर्नामनामतः तस्यामुपोषणेनैव धार्मिको जायते नरः धर्माद्भवति सत्यवैलक्ष्मीः सत्त्वानुसा
रिणी पुरावे सुरनाशाय उत्पन्ना मम बहुभाम् ये कुर्वन्ति नरा राजन् तेषां सौख्यं भवेत्पुत्रम् तथा पापानि नश्यन्ति नयां
तिहियमालयम् अर्जुन उवाच उत्पन्ना सा कथं देव कथं पुण्याधिका श्रुता कथं देवपापैश्चैव कथं च देवतापिया ॥
श्रीकृष्ण उवाच पुराकृतयुगे पार्थ पुरुनामेति दानवः अत्यदुतो महारौद्रः सर्वलोकभयंकरः इन्द्र उच्छेदितस्तेन ह्याद्यो-
देवः पुरंदरः आदित्यश्च शिवो ब्रह्मा वायुरग्निस्तथैव च नवंप्रतिष्ठितं तेन एवमादि धनं जय देवतानि जितास्तेन अत्युग्रेण
तुपांडव स्वर्गान् निराकृता देवा विचरन्ति महीतले साशंकाभयभीतास्ते गताः सर्वे महेश्वरम् इंद्रेण कथितं सर्वमीश्वरस्या
पि चाग्रतः स्वर्गलोकं परित्यज्य विचरन्ति महीतले मर्त्येषु संस्थिता देवानां शोभन्ते महेश्वर उपायं ब्रूहि मे देव अमराणां तु का
गतिः शीव उवाच गच्छ गच्छ सरस्वत्ये च्छास्ति गरुडध्वजः शरणागत दीनार्तपरित्राण परायणः ईश्वरस्य व
चं श्रुत्वा देवराजो महामतिः प्रियशोः सहितः सर्वैर्गतस्तत्र धनं जय अप्सरोगणगंधर्वैः सिद्धविद्याधरो रौगैः ॥ यत्रैव स-

जगन्नाथः सप्तोस्तिचजनार्दनः॥ कृतांजलिपुटोभूत्वा दंस्तोत्रं सुदीरयेत्॥ धोन्नमो देवदेवेश देवानामपि वर्दितः॥ देवारेणुंदरीका
सत्राहिमां मधुसूदनः॥ नमस्ते स्थितिनाशाय नमस्ते स्तजगत्पते॥ नमो देवविनाशाय त्राहिमां मधुसूदनः॥ सराः सर्वे समायुक्ता
भयभीताः समागताः॥ शरणं त्वां जगन्नाथ त्राहिमां भयविह्वलम्॥ त्राहिमां देवदेवेश त्राहिमां त्वं जनार्दनः॥ त्राहिमां त्वं स्त-
रानंददानवानां विनाशकः॥ त्वं गतिस्त्वमतिर्देव त्वं कर्त्ता त्वं परायणः॥ त्वं माता सर्वगो सितं त्वमेव हि जगत्पिता॥ अत्यग्रेण-
तु देवैर्न निर्जिता स्त्रिदशाः प्रभो॥ स्वर्गं त्यक्त्वा जगन्नाथ विचरंति महीतले॥ इंदुस्य वचनं श्रुत्वा विष्णुर्वचनमब्रवीत्॥
विष्णुरुवाच॥ ॥ कीदृशो बोधवच्छत्रुः किन्नामा कीदृशं बलम्॥ किं स्थानं तस्य दुष्टस्य किं वीर्यं कः पराक्रमः॥ इंदु उवाच॥
बभूव पूर्वदेवेशा सरो ब्रह्म समुद्रवः॥ तालजंघेतिनाम्ना च अत्युग्रोति महाबलः॥ तस्य पुत्रोति विख्यातो मुरनामेति दानवः॥
उल्लुहश्च महावीर्यो ब्रह्मलब्धवरो महान्॥ पुरीचं द्रवतीनाम तत्र स्थाने वसत्यसौ॥ निर्जिता देवताः सर्वाः स्वर्गं चैव निराकृताः॥
इंदो न्यश्च कृतस्तेन धन्यो देवो हुताशनः॥ चंद्रसूर्यो कृतौ चान्यो यमो वरुण एव च॥ सर्वमात्मी कृतं तेन सत्यं सत्यं जनार्दन॥ त-
स्य तद्वचनं श्रुत्वा कोपाविष्टो जगत्पतिः॥ हनिष्ये दानवं दुष्टं इत्याह भगवान् हरिः॥ ॥ त्रिदशैः सहितस्तत्र गतश्चंद्राव-
तीं पुरीम्॥ ॥ दृष्ट्वा देवान् सयुधे दानवो बलदर्पहा॥ असंख्याते श्वशस्त्रास्त्रैर्दिव्य प्रहरणा युधः॥ ॥ हन्यमाना
स्ततैर्देवा अस्त्रैश्च पुनः पुनः॥ त्रस्ता देवास्ततः सर्वगताः सर्वदिशो दश॥ ॥ हरिर्निरीक्ष्य तत्र स्थितिं तिष्ठा ब्रवीद्ब्रह्मचः॥

सतं निरीक्ष्य प्रोवाच असुरं मधुसूदनः रे दानवदुराचारमम बाहुं निरीक्ष्य च चक्रं वैवसमायातं सज्जो धोरक्तलोचनः ततस्ते संसु-
खाः सर्वे विष्णुना दानवा हताः हतो बाणैः पुनर्दिव्यैर्बभूवासोऽनुविह्वलः चक्रं मुक्तं तु कृणो न देवैर्न सैन्ये च पांडव तेनैव छि-
न्नसिरसो बहवो निधनं गताः एकांगो दानवस्तत्र युध्यमाना सुहृदुः नष्टाः सर्वे सरास्तेन निर्जितो मधुसूदनः निर्जि-
तेन च देवेन बाहुयुद्धं चयाचितम् बाहुयुद्धं कृतं तेन दिव्यं वर्षसहस्रकम् विष्णुश्चिंतां प्रपन्नश्च नष्टाः सर्वे दिवौ कसः॥
विष्णुः पराजितस्तनगतो बहिरिकाश्रमम् गुहां सिंहवतीनाम तत्र सुप्तो जनार्दनः दानवः स्रष्टुं लुप्यः प्रविष्टस्तान्
होत्तमाम् प्रसूतं तत्र मां दृष्ट्वा दानवेन सभाषितम् हनिष्यामि न संदेहो अस्मराणां भयंकरः इत्येव मुक्ते वचने देवे
नापि च कर्षिणा निगर्ता कन्यका चैका जनार्दन शरीरतः रूपेणातिस्वरूपा दिव्य प्रहरणा युधा विष्णुतेजः समुद्र-
तामहाबलपराक्रमा मोहितो दानवस्तत्र मुरनामेति पांडव साकन्यायुयुधे तेन सर्वयुद्धविशारदा निहतो दान-
वस्तत्र तथा देवः प्रबुल्यवान् पतितं दानवदृष्ट्वा ततो विस्मयमागतः केन तेन निहतो रौद्रो मम शत्रुभयंकरः न देवो न
च गंधर्वो न समोऽस्यास्ति भूतले एवं पार्थ तदा जातो विस्मितो मधुसूदनः अकस्मा देवसो वाच वाचा दिव्या शरीरिणी
॥ ॥ एकादशकवाच मया च निहतो दुष्टो देवास्त्रभयंकरः जिता येन सराः सर्वे स्वर्गं चैव निराकृताः॥ स्त-
स्यास्तद्वचनं श्रुत्वा विष्णुर्वचनमब्रवीत् विष्णुरुवाच उपकारस्त्वया भद्रे मम कारुण्यभावतः दानवो निहतो

दुष्टः साराणां च भयं करः ॥ सोहं विनिर्जितो येन कं सो येन ति पातितः ॥ विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा देवी वचनमब्रवीत् ॥ एकादशी इयं विष्णोः सर्व-
शत्रुविनाशिनी ॥ प्रयाचनिहोतैत्यः साराणां त्रासकारकः ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा देवदेवो जनार्दनः ॥ प्राह तु शोभाभद्रे नैव रं वरय वांश्चि-
तम् ॥ निहते दानं वेदे च संतुष्टा स्तत्र देवताः ॥ हृष्टपुष्टास्ततो गत्वा आनंदं च समागताः ॥ आनंदस्त्रिपुलोके पुंभनयो मुदमाग-
ताः ॥ ब्रूहि त्वं वचनं भद्रं येन ते मनसि वर्तते ॥ ददामि च न संदेहः साराणां मपि दुर्लभम् ॥ ॥ एकादश्यावाच ॥ ॥ यदि तु-
ष्टोसि मे देव सत्यमुक्तं जनार्दन ॥ यदि सत्यं जगन्नाथ तिस्रो वाचोददस्व मे ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सत्यमेतन्मया प्रो-
क्तमवश्यं तव सुव्रते ॥ तिस्रो वाचो मया दत्तास्तव वाक्यं भवेदिति ॥ ॥ एकादश्यावाच ॥ ॥ त्रैलोक्येषु च देवेश मन्त्रं तं रघुनेषु
पि ॥ अहं च त्वत्प्रिया नित्यं यथास्थानं मे वरम् ॥ सर्वतिथिप्रधाना च सर्वविघ्नविनाशिनी ॥ सर्वपापापहं त्रीच आयुर्वलविवर्धिनी ॥
ये उपोष्यन्ति मे मर्त्या महाभक्त्या जनार्दन ॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तेषां यदि तु शोसि माधव ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ यत्त्वं वदसि कल्याणि-
तत्सर्वं च भविष्यति ॥ धर्मार्थकाममोक्षं च यस्त्वा मे वं करिष्यति ॥ मम भक्ता च ये लोका ये च भक्तास्तवापि च ॥ चतुर्युगेषु वि-
स्त्यातास्त्रिपुलोकेषु वै परम् ॥ त्वां च भक्ता महं मन्ये एकादशिव्रते स्थिताः ॥ मम पूजां करिष्यन्ति एकादश्यां न संशयः ॥ सर्वति-
थ्युत्तमा त्वं च मत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥ एवमुक्त्वा ततः सातु तत्रैवांतरधीयत ॥ पुरा कैकटके देशे कर्णिकनगरेषु च ॥ कर्णमेनेति
रुजर्षिन्यवसत्तद्भूमिजः ॥ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चैवानुमोदितः ॥ ॥ न दुर्मिक्षं न दारिद्र्यं तस्मिन् स्थिते प्र

भो अकालदृष्टिर्नित्याधिने वनस्करतापि च राजर्षिः पुत्रहीनो न कोपितत्र न विद्यते पत्रदुःस्वपिताकापि पश्यति न च कुत्रचित्
एतादृशो महाराजे प्रशासति प्रजाः प्रभो धनहीनो हि जः कोपि क्षुत्क्षामो विपदंगतः कुटुंबभरणा शक्तः कच्छांतमनुवर्तते भर्तुः
मुश्रूषणे सक्ता सदा चारे गृहे स्थिता रुदमाना मविप्रर्षिर्मार्यासाध्वी च सत्तमा रहः पृच्छति भर्तारं स्नानतावदनेन सा स्वा-
मिन्पापेकृते पूर्वधर्महीनस्तज्जायते धर्महीने धनं नास्ति धनहीनो क्रियानहि तस्मात्केनाप्युपायेन धर्मस्य जननं कुरु एतस्मि-
न्नंतरे राजर्षिः समुपागतः दंपती चोत्थितौ तत्र मधुपर्कगृहाण भो आसनेति प्रभो स्वामिन् अर्घ्यगृहणमोक्तते
अद्य मे सफलं जना अद्य मे सफलाः क्रियाः अद्य मे सफलं सर्वं भवतो दर्शनेन च अस्मिन्पुरे तु ये स्वामिन् सर्वे ते सरिबनीजनाः अ-
हंतु धनहीनत्वा न्महादुःखेन पीडितः कथयस्व प्रसादेन धनाढ्यः स्यामहं कथम् धनहीनस्वल्लोके स्मिन्वृथा जन्म मनोरथाः एवं
श्रुत्वा नुराजेन्द्रवचनं नारदो ब्रवीत् नारद उवाच मार्गशीर्षसिते पक्षे उत्पत्तिर्नामनामतः तस्यामुपोषणे नैव धनाढ्यो जायते
ध्रुवम् तथा पापानि नश्यन्ति एतत्सत्यं वदामि ते सर्वसौख्यकरं नृणां हरिवासरमुत्तमं गते तु नारदे पश्चाद्भूतं कृत्वा प्रयत्नतः तस्या-
व्रतप्रभावेन संप्रसन्नो जनार्दनः स्वयमेवाश्रिता लक्ष्मीर्यत्रासीद्भिज्जमंदिरं भोगान्सविपुलान् मुक्तागतौ वैकुण्ठसन्निधौ ए-
तस्मात्कारणाद्वाजन्कर्तव्यं हरिवासरं अंतरं नैव कर्तव्यं प्रशास्तव्रतकारिभिः तिथिरेकाभवेत्सर्वापि क्षयोरुभयोरपि उदयेकाद-
शी स्वल्पा अंतरे च त्रयोदशी मध्ये च द्वादशी पूर्णा त्रिस्त्रिंशत्सा हरिप्रिया एका उपोषिता चैव सहस्रैकादशीफलम् सहस्रगु-

शीर्षे सिते पक्षे द्वादश्यां कारयेदितं यदावा भक्तिस्तस्यान्नादेव देवज नार्दनम् एकादश्यां निराहारे मासि मास्यर्चयेद्दरिं द्वादश्यां द्वादशे
तानि नामानि परिकीर्तयेत् केशवं मार्गशीर्षे च पौषे नारायणं विदुः माघं च माघमासे तु गोविंदं मघा फाल्गुने चैत्रे विष्णुं तथा विद्यादे
शारवे मधुसूदनं त्रिविक्रमं तथा ज्येष्ठे आषाढे वामनं विदुः श्रावणे श्रीधरं विद्धि हृषीकेशं तु भाद्रके आश्विने पद्मनाभं च ऊर्जे दामो
दरं विदुः कृष्णानंतोच्युतश्च श्रीवैकुण्ठो यजनार्दनः उपेंद्रो यज्ञपुरुषो वासुदेवस्तथा हरिः योगीशः पुंडरीकाक्षो मासनामान्यनुक्रमत
एतानि प्रातरुत्थाय यः पठेत्सुरुषः सदा अपि दुर्गतिं कास्तस्य पितरः स्वर्गमाप्नुयुः तिलपात्रं द्वादशकं यो दद्यात्प्रत्यहं हि जे एवं द्वाद
शभिर्मासेर्व्रतं पारंगमिष्यति व्रतान्ते ब्राह्मणान् शांतान् आसं संख्यान्निमंत्रयेत् द्वादशाक्षं त्रिपात्रे पुस्थापयेच्छुक्लं नंदुलैः ओं तस्यै नम
आयातु इति आवाहयेत्सूयकं संस्थाप्याग्निं ततः प्राच्यां ध्यायेद्यो आत्मसंमुखान् आसनं पाद्यमर्घ्यं च गंधपुष्पादिना तथा धृ
पदीपांश्च वासांसि होमशेषं समापयेत् दत्त्वा चान्नमनं पश्चाद् होमशेषं निवेदयेत् अष्टाष्टसमिधो होमे दुत्वाष्टाष्टतान् हुतीः यवस्या
हुतिर्भैकैकामष्टाष्टौ च तिलाहुतीः अग्निं प्रतिष्ठितं होमं देवेभ्यश्च निवेदयेत् पूर्णाहुतौ भवेन्मंत्रस्तद्दिष्णोः परमं पदं एवं कृते तु होमो
तेगाः कृष्णा द्वादशाष्टवा षट्चतस्रोऽपि वा देया एका वापि पयस्विनी शय्यासत्त्विका कार्या दंपत्योः परिधानकं सक्तसा कृष्णवर्णानु
धेनु देया पयस्विनी सौवर्णी सरभिकृत्वा स्यापयेत्तुलिकोपरि सरभिं पूजयेन्मंत्रैः पूर्वोक्तैर्भक्ति संयुतः ततस्तु गुरवे दद्यात्स
र्वैतन्नं समापयेत् कृष्णभक्ताय शांताय विधिज्ञानमहात्मने ते प्रीयंतामिति प्रोक्ता देवा द्वादशमासिकान् मामेव मुद्गरस्वेति ग

वांचाच्यः परिग्रहः॥ मासि मासि भवेत्तेषु तिलपात्रे पुतेर्घटेः॥ तस्मिन्काळे प्रदानव्याघरास्ते मासनामभिः॥ समाप्यतु व्रतं पुण्यं
तस्मादर्थं प्रदापयेत्॥ उद्धारयेत्पितृगणान् दशपूर्वांश्च दशपरान्॥ आत्मानमेकविंशच्च कृष्णोकादश्युपोषणात्॥ भारो लोहस्य
दातव्यः कार्पासो द्रोणसंयुतः॥ वैतरिण्यां समाप्यर्थं ब्राह्मणाय कुटुंबिने॥ नारी वा पुरुषो वापि व्रतस्यास्य प्रभावतः॥ राज्यं-
बहुदिनं शुक्ला स्वर्गलोके महीयते॥ ॥ इति श्री भविष्योत्तरपुराणे मार्गशीर्षे कृष्णोकादश्यां वैतरिणी व्रतोच्चापनं-
संपूर्णम्॥ ॥ इति एकादशी व्रतानि समाप्तानि॥ ॥ शुभं भवतु॥ ॥ ॥





श्रीगणेशायनमः॥ ॥अथकथा॥ ॥सूतउवाच ॥ एवंप्रीत्यापुराविप्राः श्रीकृष्णोपरं व्रतम् कथितं नम्रयत्नेन यः कु-
 र्यादुविमानवः १ शुक्लाभोगाननेकांस्तुविष्णुलोकं प्रयातिसः पार्थउवा उपवासस्य नक्तस्य तथेवायाचितस्य भोः किंपुण्यं
 किंविधानं हि ब्रूहि सर्वजनार्दन २ श्रीकृष्णउ० हेमं ते चैव संप्राप्ते मासि मार्गशिरे शुभे शुक्लपक्षे तथा पार्थ एकादश्यामु-
 पोष्य च ३ दशम्यां चैव यत्किंचित्पुण्यात्कुर्यात्स हृदयव्रतम् नक्तं च तद्दिने कृता दशम्यां दंतधावनम् ४ दिवसस्याष्टमे भागे मदीभूते दि-
 वाकरे तत्र नक्तं विजानीयान्न नक्तं निशि भोजनम् ५ ततः प्रभातसमये संकल्य नियमांश्चरेत् मध्याह्ने च तथा पार्थ शुचिः स्ना-
 तः समाहितः ६ नद्यां तडागे वा पाण्यावाउत्तमं मध्यमं तथः क्रमाज्जेयं तथा कूपे तदभावे प्रशस्यते ७ अश्वक्रांते रथक्रांते विष्णुक्रांते व-
 क्रं धरे मृत्तिके हरमे पापं यन्मया पूर्वमंचितम् ८ त्वया हृतेन पापेन गच्छामि परमां गतिम् अनेन सृत्तिकास्नानं विदधातु व्रती नर-
 ९ नालपेत्य निने श्वोरे स्तथा पाखंडिभिः सह मिथ्या विवादिनो देव वेद ब्राह्मण निंदकाश्च १० अर्थाश्चैव दुराचारा नगम्या गामिन-
 स्तथा परद्रव्यापहर्तृश्च देवद्रव्यापहारिणः ११ न संभाषेत् दहृष्टोऽपि भास्करं चावलोकयेत् ततो गोविंदमभ्यर्च्य नैवेद्यादिभिरादरा-
 त् १२ दीपं दद्याद्गृहे च वभक्तियुक्तेन चेतसा ॥ तद्दिने वर्जयेत् पार्थ निंदामैथुनमेव च ॥ गीतशास्त्रविनोदेन दिवारात्री नयेद्भूती १३
 रात्रौ जागरणं कृत्वा भक्तियुक्तेन चेतसा विप्रेभ्यो दक्षिणां दत्वा प्रणिपत्य क्षमापयेत् १४ यथाशुक्लं तथा कृष्णामान्या वै धर्मत-
 रैः एकादश्योर्द्वयोराजन्विमेदो नैव कारयेत् १५ एवं हि कुरुते यस्तु शृणुतस्यापि यत्फलम् शंखोक्षारे नरः स्नात्वा हृष्टा देवं गदाध-
 रम् १६ एकादश्युपवासस्य फलानां हर्षनिषोडशीं अतीपाने च दानस्य लक्षमेकं फलं स्मृतम् १७ सक्रांतिषु चतुर्लक्षयोददानि ध-

व
१

नंजय कुरुक्षेत्रे च यत्पुण्यं ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः तत्सर्वं लभनेयम् एकादश्यामुपोषितः १८ अश्वमेधस्य यज्ञस्य करणाद्यत्फलं
लभेत् ततः शतगुणं पुण्यमेकादश्युपवासतः १९ तपस्विनो गृहे नित्यं लक्षं यस्य च भुञ्जते यद्विष्वक्सहस्राणि तस्य पुण्यं च यद्भवे
त् २० एकादश्युपवासेन फलं प्राप्नोति मानवः गोसहस्रे च यत्पुण्यं दत्ते वेदांगपारगे २१ तस्मात्पुण्यं दशगुणमेकादश्युपवासि-
नाम् नित्यं च भुञ्जते यस्य दशचैव द्विजोत्तमाः २१ भवेत्तद्देदशगुणं भोजने ब्रह्मचारिणः एतत्सहस्रं भूदाने कन्यादाने ततस्म
तम् २२ तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं विद्यादाने तथैव च विद्यादशगुणं चान्नं यो ददाति बुभुक्षिते २३ अन्नदानं समं दानं न भूतं न भवि-
ष्यति तृप्तिमायां तिक्रौंतेयस्वर्गस्थाः पितृदेवताः २४ एकादश्यान्नं तस्यापि पुण्यं संख्यानं विद्यते एतत्पुण्यं प्रभावं च यत्सुरैरपि दु-
र्लभम् २५ नक्तस्यार्द्धफलं तस्य एकं भक्तस्य सत्तम एकं भक्तं च नक्तं च उपवासः सत्येव च २६ एतेष्वन्यतमं वापि व्रतं कुर्याद्द्विदिने
तावद्भर्जति तीर्थानि दानानि नियमायमाः २७ एकादशीनं संप्राप्ताया व्रता च न्यरा अपि तस्मादेकादशी सर्वैरुपोष्या भवभीरुभिः
२८ ननरवेन पिबेत्तोयं न हन्यात्स्यस्त्यस्य करान् एकादश्यां न भंजीत यन्मां त्वं च्छसेऽर्जुन २९ एतत्ते कथितं सर्वं व्रतानां सुत्तमं व्र-
तम् एकादशी समं नास्ति कृत्वा यज्ञसहस्रकम् ३० अर्जुन उवाच उक्ता त्वया कथं देव पुण्येयं सर्वतस्तिथिः श्रीकृष्ण
उवाच पुराकृतयुगे पार्थ मरुना माहिदानवः अत्यदुत महारोद्रः सर्वदेवभयंकरः ३१ इंद्रो विनिर्जितस्तेन अत्यग्रेण च पांडव इं-
द्रेण कथितः सर्वव्रतान्तः शंकराय वै ३२ सर्वलोकपरिभ्रष्टा विचरामो महीतले उपायं ब्रूहि मे देव अमराणां तु का गतिः ३३ ई-
श्वर उवाच देवराज स्मर श्रेष्ठ यत्रास्ति गरुडध्वजः शरण्यश्च जगन्नाथः परित्राण परायणः ३४ तत्र गच्छामहे सर्वे सनः का

ए

१

यं विधास्यति ईशस्य वचनं श्रुत्वा देवराजो महामनाः ३५ पुरस्कृत्य महादेवं सगणं समरुद्रणम् यत्र देवो जगन्नाथः प्रसूतो हि
जनार्दनः ३६ जलमध्ये प्रसूतं तु हस्वादेवं जगत्पतिम् कृतांजलिपुटो भूत्वा रुद्रः स्तोत्रमुदीरयन् ३७ ओं नमो देवदेवाय देवदेवैः सुवंदि-
तं देव्यरे पुंडरीकाक्षत्राहि नो मधुसूदन ३८ दैत्यभीता इमे देवा मया सह समागताः शरणं त्वं जगन्नाथ त्वं कर्ता त्वं चकारकः ३९ त्वं मा-
ता सर्वलोकानां त्वमेव जगतः पिता त्वं स्थितिस्त्वं तथोत्पत्तिस्त्वं च संहारकारकः ४० सहायस्त्वं च देवानां त्वं च शांतिकरः प्रभो त्वं धरा-
चत्वमाकाशः सर्वविश्वोपकारकः ४१ भवस्त्वं च स्वयं ब्रह्मा त्रैलोक्यप्रतिपालकः त्वं विस्त्वं शशांकश्च त्वं च देवोद्भूताशनः ४२
हयं होमोद्भूतस्त्वं च मंत्रतंत्रं त्वं त्रिजो जपः यजमानश्च यज्ञस्त्वं फलभोक्ता त्वमीश्वरः ४३ न त्वयारहितं किंचिन्नेलोके सचराचरे भग-
वन्देवदेवेश शरणागतवत्सल त्राहि त्राहि महायोगिन् भीतानां शरणं भव दानं वैर्निर्जिता देवाः स्वर्गं प्राप्ताः कृता विभो ४४ स्थान-
भ्रष्टा जगन्नाथ विचरंति महीतले रुद्रस्य वचनं श्रुत्वा विष्णुर्वचनमब्रवीत् ४५ श्रीभगवानुवाच कोऽसौ दैत्यो महामाया
देवा येन विनिर्जिताः किं स्थानं तस्य किं नाम किं बलं कस्तदाश्रयः ४७ एतत्सर्वं समाचक्ष्व मधव निर्भयो भव इंद्र उवाच भग-
वन्देवदेवेश भक्तानुग्रहकारक ४८ दैत्यः पूर्वमहानासीन्नाडीजं घडिनि स्मृतः ब्रह्मवंशसमुद्भूतो महोद्यः सरसूदनः ४९ नस्य पुत्रोः
ति विख्यातो मरुना मामहासरः तस्य चंद्रवती नाम नगरी च गरीयसी ५० तस्यां वसन्स दुष्टात्मा विष्वे निर्जित्य वीर्यवान् सरान् स्व-
शमानित्ये निराकृत्य त्रिविष्टपात् ५१ इंद्राग्नियमवाची शसोम निर्भुति पाशिनान् पदेषु स्वयमेवासीत्सूर्यो भूत्वा तपस्यपि ५२
पर्जन्यस्वयमेवासीदिवं सर्वाश्च देवताः जहितं दानवं विष्णोः सराणां जयमावह ५३ नस्य तद्वचनं श्रुत्वा कोपविष्टो जनार्दनः उवाच

शत्रुं देवं दहनिष्ये नमहा बलम् ५४ प्रयांतु संहिताः सर्वे चंद्रवत्यां महाबलाः इत्कृत्ताः प्रययुः सर्वे पुरस्कृत्य हरिं मराः ५५ दृष्टो दे-
वे स्तु देवो दोगर्जमानस्तु दानवैः असंख्यातसहस्रेस्तु दिव्यप्रहरणायुधैः ५६ हन्यमानास्तदा देवा असरे बाहुशालिभिः संग्रा-
मं ते सभुत्सु ज्य पलायंत दिशो दिश ५७ ततो हृत्वा हृषीकेशं संग्रामे समुपस्थितम् अन्वधावन् नभिकुहा विविधायुधपाणयः
५८ अथ तान् द्रुतान् दृष्ट्वा शंखचक्रगदाधरः विव्याध सर्वगात्रेषु शरैराशीविषोपमैः ५९ तेनाहतास्तशतशो दानवानि धनं ग-
ताः एकांगो दानवः स्थित्वा युद्धमानो मुहुर्मुहुः ६० तस्योपरि हृषीकेशो यद्यदा कथमुत्सृजत् पुष्पकं तं समभ्येतिकुं वितंतस्य ते-
जसा ६१ शस्त्रास्त्रैर्विध्यमानोऽपि यदा जेतुं न शक्यते युयोध च तथा कुहो बाहुभिः परिघोपमैः ६२ बाहुयश्च कृतं तेन दिव्यवर्षस-
हस्रकम् तेन श्रान्तः स भगवान् ततो बहिराश्रमम् ६३ तत्र हेमवतीनाम्नीगुहा परमशोभना तां प्रविश्य महायोगीशयनार्थं ज-
गत्पतिः ६४ योजनद्वादशायामा एकहारा धनं जय अहं तत्र प्रसक्तोऽस्मि भयभीतो न संशयः ६५ महायुद्धेन तेनेव श्रान्तोऽहं पांडु-
नंदन दानवः पृथुतोलयः प्रविवेश सतांशुहाम् ६६ प्रसक्तं मां तदा दृष्ट्वा चिंतयद् दानवो हृदि हरिमे न हनिष्येऽहं दानवानां स-
यावहम् ६७ एवं स दुर्मनेरस्य व्यवसायो व्यवस्थितः समुद्रताम मांगेभ्यः कन्यैका च महाप्रभा ६८ दिव्यप्रहरणा देवी युद्धाय समुप-
स्थिता ईक्षिता दानवे द्रेण मरुणा पांडुनंदन ६९ युद्धं समाहितं तेन स्त्रिया तत्र प्रयाचितम् तेनायुद्धात् सानित्यं तां दृष्ट्वा विस्मयं-
गत्तः ७० केनेयं निर्मिता रोद्रा अत्युग्रा शनिपातिनी इत्कृत्ता दानवे द्रेण सौयुधे कन्यया तथा ७१ ततस्तया महादेव्या त्वरया दा-
नवो बली छिन्ना सर्वाणि शस्त्राणि क्षणेन विरथः कृतः ७२ बाहुप्रहरणोपेतो धावमानो महाबलात् तलेनाहत्य हृदये तथा दे-

वानि पातितः ७३ पुनरुत्थाय सोधावत्कन्याह नन को सथा दानवं पुनरायांत रोषेणाहत्य तच्छिरः ७४ क्षणान्निपातयामास भूमौ त-
च्च समुज्ज्वलत् दैत्यः हंत शिराः सोथय यो वै वस्वतालयम् ७५ शेषाभयार्दिता दीनाः पातालं विविशुर्द्विषः नतः समुत्थितो दे-
वः पुरो दृष्ट्वा स्फुरंहतम् ७६ कन्यां पुरस्थितां चापिकृतां जलिपुटं नताम् विस्मयोत्फुल्लनयनः प्रोवाच जगतां पतिः ७७ केनायं
निहतः संख्ये दानवो दुष्टमानसः येन देवाः संगंधर्वाः सैन्द्राश्च समरुद्धाः ७८ सनागाः सहलोकेशालीलये व विनिर्जिताः येनाहं
निर्जितो भूत्वा भीतः स्फोटो गुहाभिमाम् ७९ केन कारुण्यभावेन राक्षसोऽयं पलायितः कन्योवाच मया विनिहतो दैत्य-
स्त्वदंशो द्रुतया प्रभो ८० दृष्ट्वा स भं हरेत्तां तु यतो हंतुं समुत्थितः त्रैलोक्यकंदकस्येत्थं व्यवसायं प्रबुध्य च ८१ हनो मया
दुर्गत्माः सौ देवता निर्भयाः कृताः तवैवाहं महाशक्तिसर्वशत्रुभयं करी त्रैलोक्यरक्षणार्थं य हतो लोकभयं करः ८२ निहतं
दानवं दृष्ट्वा किमाश्चर्यं वद प्रभो श्रीभगवानु० निहते दानवे द्रेऽस्मिन् संतुष्टोऽहं तवानघे ८३ दृष्ट्वा पुंसां च वै देवा आ-
नंदः समजायत आनंदस्त्रिपुलोकेषु देवानां यस्त्वया कृतः ८४ प्रसन्नोऽस्य न घेतुभ्यं वरं वरयस्त्वव्रते ददामि तं न संदेहो य-
त्सरेरपि दुर्लभम् ८५ कन्योवाच यदि तुष्टोऽसि मे देव यदि देवो वरो मम तारयेऽहं महापापादुपवासपरं नरम् ८५ उ-
पवासस्य यत्पुण्यं तस्याहं नक्तभोजने तदहं च भवेत्तस्य एकमुक्तिं करोमि यः ८६ यः करोति व्रतं भक्त्या दिने मम जितेन्द्रियः स
गत्वा विष्णुवस्थानं कल्पको दिशतानि च ८७ भुजानो विविधान् भोगानुपवासी जितेन्द्रियः भगवंस्त्वत्प्रसादेन भवत्वेष वरो म-
म ८८ उपवासं च नक्तं च एकमुक्तिं करोमि यः तस्य धर्मं च विनं च भो संदेहि जनार्दन ८९ श्रीभगवानु० यत्वं वदसि-

कल्याणितत्सर्वचमविध्यति ममभक्ताश्रयेलोकास्तवभक्ताश्रयेनराः १० त्रिषुलोकेषुविरच्यताः प्राप्यंतिममसन्निधिं एकाद-
श्यांसमुत्पन्नममशक्तिः परायतः ११ अतएकादशीत्येवंतवर्नाममविध्यति दग्धापापानिसर्वाणिदास्यामिपदमव्ययम्
१२ तृतीयाचाष्टमीचैवनवमीचचतुर्दशी एकादशीविशेषेणतिथयोमेमहाप्रियाः १३ सर्वतीर्थाधिकंपुण्यसर्वक्षणाधि-
कंपलम् सर्वव्रताधिकं चैवसत्यंसत्यंवदामि १४ एवंदत्तावरंतस्यास्तत्रैवांतरधीयत हृष्टातुष्टातुसाजातातदाएकादशीति-
थिः १५ इमामेकादशीपार्थकरिष्यंतिनरास्तये तेषांशत्रुहनिष्यामिदास्यामिपरमांगतिम् १६ अन्येऽपियेकरिष्यंतिएकादश्या
महाव्रतं हरामितेषांविघ्नांश्चसर्वसिद्धिंददामिच १७ एवमुक्त्वासमुत्पित्तिरेकादश्याः एथास्तत इयमेकादशीनित्यासर्वपापक्ष-
यंकरी १८ एकेवचमहापुण्यासर्वपापनिषूदनी उदितासर्वलोकेषुसर्वसिद्धिकरीतिथिः १९ शुक्लावाप्यथवाकृष्णाइतिभेदनकारये-
त् कर्तव्येऽभयेपार्थनतुत्याद्वादशीतिथिः १०० अंतरंनैवकर्तव्यंसमस्तैर्व्रतकारिभिः तिथिरेकाभवेत्सर्वापक्षयोरुभयोरपि १ एका-
दशीतुसंपूर्णाप्रभातेयदिकायदि सातिथिः परिहर्तव्याउपोष्याद्वादशीतदा एवंविधामयाप्रोक्तापक्षयोरुभयोरपि २ उपवासं
कुर्वंतिएकादश्यांनराश्रये तेषांतिपरमंस्थानंयत्रास्तेगरुडध्वजः ३ धन्यास्तेमानवालोकेविष्णुभक्तिपरायणाः एकादश्यास्त-
माहात्म्यंसर्वलोकेषुयः पठेत् ४ अश्वमेधस्ययत्पुण्यंतदामोतिनसंशयः एकादश्यांनिराहारःस्थित्वाचाहंपरेहनि भोस्यामिपुं-
दरीकाक्षशरणंमेमवाप्तुम् ५ इत्यचार्यततोविद्वान्पुण्यांजलिमथार्पयेत् अष्टाक्षरेणमंत्रेणत्रिजप्तेनाभिमंत्रितं उपवासफ-
लप्रेम्सः पिबेत्प्रागगतंजलं ६ दिवानिद्रापरान्नंचपुनर्मोजनंमैथुने क्षौद्रंकास्यामिपतेलंद्वादश्यामष्टवर्जयेत् ७ असंभाष्यंदिंसं

भाष्यभक्षयेत्तुलसीदलं आमलक्याः फलंवापिपारणेभक्ष्यशुद्धति ८ आमध्याद्वाचराजेन्द्रद्वादश्यामरुणोदये स्नानार्चनक्रियाः
कार्यादानहोमादिसंयुताः ९ संकटैर्विषमेप्राप्तेद्वादश्याः पारणंकथम् अद्विस्तपारणंकुर्यात्पुनर्मुक्तनदोषकृत् १० यः शृणोतिदिवारात्रौ
नरोविष्णुपरायणः तद्भक्तमुखनिधन्नांकथांविष्णोःसुमंगलां ११ कल्पकोटिसमायुक्तोविष्णुलोकेमहीयते एकादश्याश्चमाहात्म्यं
पादमेकंशृणोतिथः १२ ब्रह्महत्यादिकंपापंनश्यतेनात्रसंशयः विष्णुधर्मसमंनस्तिव्रतंनामसनातनम् १३ इतिश्रीभवथोत्तरपुरा-
णे श्रीकृष्णार्जुनसंवादेमार्गशीर्षकृष्णेकादशीमाहात्म्यंसंपूर्णम् अथमार्गशीर्षशुक्लेकादशीकथा सुधिशिरुः वंदेविष्णुं
प्रभुंसाक्षाल्लोकत्रयस्करवप्रदम् विश्वेशंविश्वकर्तारंपुराणंपुरुषोत्तमम् १ एच्छामिदेवदेवेशसंशयोःस्तिमहान्मम लोकानांतुहितार्थं
यपापानांचक्षयायच २ मार्गशीर्षेसितेपक्षेकिंनमेकादशीभवेत् कीदृशश्चविधिस्तस्याः कोदेवःस्तत्रपूज्यते ३ एतदानश्चमेस्वा-
मिन्विस्तरेणयथातथम् श्रीकृष्णउः सम्यक्पृष्टंलया राजन्साधतेविपुलंयशः ४ कथयिष्यामिराजेन्द्रहरिवासरमुत्तमं उत्प-
न्नासासितेपक्षेद्वादशीममवल्लभा ५ मार्गशीर्षेसमुत्पन्नाममदेहान्नराधिप सुरास्करवधार्थायप्रख्याताममवल्लभा ६ कथितासा-
मयाचैवतदग्रेराजसत्तम पूर्वमेकादशीराजन्त्रैलोक्येसचराचरे ७ मार्गशीर्षेऽसितेपक्षेचोत्पत्तिरितिनामतः अतः परंप्रवक्ष्यामिमार्गशी-
र्षसितानथा ८ तस्याः श्रवणमात्रेणवाजपेयफलंलभेत् मोक्षानास्तीतिविरच्यतासर्वपापहरापरा ९ देवंदामोदरंतस्यांपूजयेच्चप्रय-
त्नतः तत्रापिपूजनंचैवगीतचृत्तैःसुमंगलैः १० शृणुराजेन्द्रवक्ष्यामिकथांपौराणिकींशुभाम् अधोगतिंगतायैवैपितृमातृसुताद-
यः ११ अस्याःपुण्यप्रभावेनस्वर्गंयांतिनसंशयः एतस्मात्कारणाद्वाजन्महिमानंशृणुषतम् १२ पुरावैनगररेम्येगोकुलेन्यवसन्त-

पः वैरवानसेनिराजर्षिः पुत्रवत्पालयन्प्रजाः १३ हिजाश्चन्यवसंस्तत्रचतुर्वेदपरायणाः एवंसराज्यं कुर्वाणोरात्रौतुस्वभमध्यतः १४ ददर्श
जनकंस्वतु अधोयोनिगतंनृपः एवंदृष्ट्वातुतंतत्रविस्मयोत्कुललोचनः १५ कथयामासवृत्तानंहिजायेस्वभसंभवम् राजोवाच म
यातुस्वपितादृष्टो नरकेपतिनो हिजाः नारयस्वेतिमानान अधोयोनिगतंस्तु १६ इतिब्रुवाणः सनदामयादृष्टः पिनास्वयम् नदाप्रभृ
तिभोविप्रानाहंशर्मलभास्यहो १७ एतद्राज्यंमममहदमहमस्त्वन्तथा अश्वागजार्थाश्चैव नमोरोचंति सर्वथा १८ नकोशोपि सु
खायेतिन किंचित्सुखदंमम नदारानस्तुतामहंगेचंति हिजसत्तमाः १९ किंकरोमिच्छगच्छामि शरीरंमेतुदह्यते दानंघ्नतंनपोयोगोये
नैवममपूर्वजाः २० मोक्षमायांनिविष्टं द्रास्तदेव कथयंतुमे किंतेनजी वनालोके सपुत्रेणबलीयसा २१ पितातुयस्यनरकेतस्यज-
न्मनिरर्थकम् ब्राह्मणाकृतुः पर्वतस्यमुनेरत्र आश्रमो निकटेनृप २२ गम्यतां राजशार्दूलभूतं मयं विजानतः तेषांश्रुत्वानतोवा
स्यंवेरवानोराजसत्तमः २३ जगामनत्रयत्रासो आश्रमे पर्वनो मुनिः ब्राह्मणेर्वेदितः शांतैः प्रजाभिश्च समंनतः २४ आश्रमो विपु
लस्तस्य मुनिभिः सन्निषेविनः ऋग्वेदिभिर्याजुषेश्च सामा यर्वणकोविदैः २५ वेदितो मुनिभिस्तत्र द्वितीय इव पद्मजः दृष्ट्वा तं मुनि-
शार्दूलं राजवैरवानस्तदा २६ जगाम चावनिं मूर्धा दंडवत्प्रणमाम च पप्रच्छ कुशलं तस्य स भस्वंगे घसो मुनिः २७ राज्ये निःकंदकत्वं च
राज्यं सोऽस्य समन्वितम् राजोवाच प्रसादात् कुशलं विप्र अंगेषु मम स भस्म २८ विभवेऽनुकूलेषु कश्चिद्दिदृक्षु उपस्थितः एतं मे
सशयं ब्रूत प्रहृष्टां च समागतः २९ एवं श्रुत्वानृप वचः पर्वनो मुनि सत्तमः ध्यानं स्तिमितनेत्रोऽसौ भूतं मयं विचिंतयन् ३० मुहू-
र्तमेकं ध्यात्वा च प्रत्यवाच नृपोत्तमम् मुनिरुवाच जानेहंत वराजेंद्रपितुः पापं विकर्मणः पूर्वजन्मनिते पित्रा सपत्नीकृतद्वेषतः

कामासक्तेन चैकत्र ऋतुभंगः कृतस्त्रियाः ३२ ब्राहिदेहीति जल्यं त्याऋतुदानं नराधिप तेन वेतव पित्रा तु न दत्तोऽस्तुराग्रहात् ३३
कर्मणा तेन सततं नरके पतिनो ह्ययम् राजोवाच केन वेद्यं न दानेन मोक्षस्तस्य भवेत्सुने ३४ निरयात्याप संयुक्ता तन्ममाचक्ष-
पृच्छतः मुनिरुवाच मार्गशीर्षे सिते पक्षे मोक्षानां श्रीहरेस्तिथिः ३५ सर्वैस्तु तद्गतं कृत्वा पित्रे पुण्यं प्रदीयताम् तस्याः पुण्यं
प्रभावेन मोक्षस्तस्य भविष्यति ३६ मुनेर्वाक्यंततः श्रुत्वानृपः स्वगृहमागतः आग्रहायणिकीं कृत्वा त्राप्तो भरत सत्तम ३७ अंतःपुर-
चरैः सर्वैः पुत्रैर्दारैस्तथानृपः द्रतं कृत्वा विधानेन पुण्यं दत्त्वा नृपायतत् ३८ तस्मिन् दत्ते तदा पुण्ये पुण्यं हृष्टिरभूद्दिवः वैरवानसपि-
ता तेन गतः स्वर्गं स्तुतो गणैः ३९ राजानं तं रिशाचमुद्रांगिरमभाषत स्वस्य स्तुते पुत्रसदेकत्कासत्रिदिवंगतः ४० एवयः कुरुते राज-
न्मोक्षामेकादशीमिमाम् तस्य पापं क्षयं याति मृतो मोक्षमवाप्नुयात् ४१ नान्या परतरा काचिन्मोक्षदा विमलाशुभा पुण्यसंख्यां तुराजं
द्वजजानेहंतुयैः कृता ४२ चिंतामणिसमाहोषास्वर्गमोक्षप्रदायिनी ४३ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे मार्गशीर्षसुक्ते कादश्यामोक्षना-
स्यामाहात्म्यं समाप्तम् अथ पौषकृष्णोकादशीकथा युधिष्ठिर उ० पौषस्य कृष्णपक्षे तु द्वादशीया भवेत्पक्षो किं नाम को-
विधिस्तस्याः को देवस्तत्र पूज्यते १ एतदा चक्षुः स्वामिन् विस्तरं जनादर्न श्रीकृष्ण उ० कथयिष्यामि राजेंद्र भवतः स्नेहकारणान्
२ तथा तु धिर्न मेराज नृपः क्रतुभिश्चापदक्षिणैः यथा तु धिर्भवेन्मह्यमेकादश्या घ्नते न चै ३ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यो हरिवासरः पौ-
षस्य कृष्णपक्षे तु द्वादशीया भवेन्नृप ४ तस्याश्चैव च माहात्म्यं शृणुष्वैकाग्रमानसः गदितायाश्च वैराजन् एकादश्या भवन्ति हि ५ ता-
सामपि हि सर्वासां विकल्प्यं नैव कारयेन् तथापि ह्येकादश्याश्च शृणु राजन् कथानकम् ६ अतः परं प्रवक्ष्यामि पौषस्यैकादशीं तव लोका-

नान्वहितार्थयकथयिष्येविधित्व ७ पोषस्य कृष्णपक्षेयासफलानामनामतः नारायणोधिदेवो स्यात्पूजयेत्तत्रयत्नतः ८ पूर्णेनविधिना
राजनुकर्तव्येकादशीजनेः नागानांचयथाशेषः पक्षिणांगरुडोयथा ९ यथाश्वमेधोयजानांनदीनांजान्द्वीयथा व्रतानांचतयाराजन्वय
रेकादशीतिथिः १० नेजनाभरनश्रेष्ठममपूज्याश्वसर्वशः हरिवासरसंसक्तावर्त्ततेयेजनाष्टशाम् ११ सफलानामयाप्रोक्तानस्याः पू
जाविधिंशृणु फलेर्मापूजयेत्तत्रकालदेशोद्भवेःशुभैः १२ नारिकेलफलेः शुद्धैस्तथावेबीजपूरकैः जंबीरैर्दाडिमैश्चैव नयापूजाफ
लेरपि १३ लवंगैर्विविधैश्चात्येस्तथाचास्रफलादिभिः पूजयेद्देवदेवेशं धूपेदीपैर्यथाक्रमम् १४ सफलायां दीपदानं विशेषणप्रकी
र्तितम् रात्रौजागरणंतत्रकर्तव्यं च प्रयत्नतः १५ यावदुन्मीलयेन्नेत्रं तावज्जागर्तियोनिशि एकाग्रमनसो भूत्वा तस्य पुण्यं शृणु घनत
१६ तत्समो नास्ति वेयजलीर्थं तत्सदृशं हि तत्समं न व्रतं किंचिदिह लोके न राधिप १७ पंचवर्षसहस्राणितपस्तत्त्वाचयत्फलम् नक्त
लंसमवाप्नोति सफलाया व्रतेन वै १८ श्रूयतां राजशाहूलसफलायाः कथानकं चंपावतीति विख्याता पुरीमाहिष्मतस्य च १९ माहिष्मत
स्य राजर्षेः श्रुत्वा श्रामवन्सुताः तेषां मध्ये तु योज्येष्ठः समहापापसंयुतः २० परदाराभिगामी च वेद्यासंगरतः सदा पितुर्द्रव्यं स पापिष्ठो ग
मयामासु सर्वशः २१ असद्वृत्तिरतो नित्यं देवताद्विजनिंदकः वैष्णवानांच देवानां नित्यं निंदारतः सर्वैः २२ इदं विधत्तदा हस्वापुत्रं माहि
ष्मतो नृपः लुपको नाम नान्नेनिकुतवानत्यमर्षितः २३ राज्यान्निष्ठाशितस्तेन पित्रा चैवापि बंधुभिः परिवारजनेः सर्वेऽस्य कोराजोभयादि
ति २४ लुपको पितृदायकश्चित्तथा मासहो कलः मथात्र किंप्रकर्तव्यं त्यक्तः पित्रा च बांधवैः २५ इति चिंता परोक्षत्वा मतिं पापे तदा करोत्
मया तु गमनं कार्यं वनेत्यक्त्वा पुरं पितुः २६ तस्माद्वा त्पितुः सर्वं व्यापयिष्ये पुरं निशि दिवा वने च रिष्यामि रात्रावपि पितुः पुरं २७ इत्येवं स

मतिं कृत्वा लुपको देवपातितः निर्जगाम पुरात्तस्मात्गतो सौगहं वनम् २८ जीवघातकरो नित्यं नित्यं स्तेयपरायणः सर्वं च नगरं तेन सुवितं पा
पकर्मणा २९ गृहीतश्च परित्यक्तो राजो माहिष्मतेर्भयात् जन्मांतरीयपापेन राज्यभ्रष्टः स पापकृत् ३० आभिषाभिरतो नित्यं नित्यं वैपलभस
कः आश्रमस्तस्य दुष्टस्य वासुदेवस्य संमनः ३१ अश्वस्थो वर्त्तते तत्र जीर्णो बहुलवार्षिकः देवतंतस्य वृक्षस्य वर्त्तते तद्नेमहन् ३२ तत्रैव निव
संश्चासौ लुपकः पापबुद्धिमान् एवं कालक्रमेणैव वसतस्तस्य पापिनः ३३ दुष्कर्मनिरतस्यास्या कुर्वतः कर्ममंगलम् पोषस्य कृष्णपक्षे तु पूर्वा
ण्हे सफलादिमे ३४ दशमी दिवसे राजनिशायां शीतपीडितः लुपको वस्त्रहीनो वै निश्चेष्टो ह्यभवत्तदा ३५ पीड्यमानस्तु शीतेन अश्व-
त्थस्य समीपगः न निद्रानस्रवंतस्य गतप्राण इवाभवत् ३६ पीडयन् दृशने दर्शनं वंचयामितानि शा भानूदये पितृस्य यत्नसंज्ञा समजा
यत् ३७ लुपको गतसंज्ञस्तु सफलादिवसेतदा मध्याह्नसमये प्राप्ते संज्ञालेभे स लुपकः ३८ प्राप्तसंज्ञो मुहूर्तेन चोत्थितो सौतदा सनात् प्र
सवलं च पदन्यासैः पंगुवच्चलितो मुहुः ३९ वनमध्ये गतस्तत्र कृत्वा पीडितो भवत् न शक्तिर्जीविघातस्य लुपकस्य दुरात्मनः ४० फलानि भूमे
पतितान्याजहार स लुपकः यावत्सचागतस्तत्र तावदस्तमगाद्रविः ४१ किंमविध्यति तातेति विललापातिदुःखितः फलानितानि सर्वाणि वृक्षमू
लेभ्यवेदयत् ४२ प्रकृवाच फलैरेभिः प्रीयतां भगवान् हरिः उपविष्टो लुपकश्च निद्रालेभेन वै निशि ४३ तेन जागरणं जातं भगवान् धुसूदनः
फलानां पूजनं मेने सफलायास्तथा व्रतम् ४४ कृतमेवं लुपकेन ह्यकस्माद्भुतमुत्तमम् तेन व्रतप्रभावेन प्राप्तं राज्यमकंदकम् ४५ पुण्यां कु
रोदयाद्राजन् यथा प्राप्तं तथा शृणु रवेरुदयवेलायां दिव्यो श्वश्चाजगाम ह ४६ दिव्यवस्तु परीवारो लुपकस्य समीपतः तस्थौ स तुरगो राज
न्वागुवाचा शरीरिणी ४७ प्राप्नुहि त्वं पृथक् तत्स्वराज्यं हतकंदकं वासुदेवप्रसादेन सफलायाः प्रभावतः ४८ पितुः समीपं गच्छ त्वं शुं

३८
६

स्वराज्यमकरकम् तथेत्कृत्वा तस्योत्तमदिव्यरूपधरो भवतु ५१ कथमेति श्रुतव्यापीत्यस्य विष्णुवीतया श्रियाभरणाधोभावात् ५२
त्वास्थितो गृहे ५० वेष्णावायततोदत्तं पिशाराज्यमकरकम् कृत्वा ज्योतुर्नैव यथा विष्णुः ५१ इति वासवस्योक्तं विष्णुः ५२
सदा मनोज्ञास्तस्य पुत्रास्तदीराः कृष्णप्रभादतः ५३ ततः सार्धं केराज्ये प्राप्ते पुत्रं निवेद्य च वनं गता संयता आविष्णुमभिरुचयम् ५४
साधयित्वा तथात्मानं विष्णुलीकं जगाम ह गतः कृष्णस्य सांनिध्ये यत्र गलानशोचति ५५ एवमेव प्रकृत्यति सार्धं केरादं शीघ्रतम् इदं
केराज्यं प्राप्य मोक्षं यास्यत्यसंशयः ५५ धन्यास्ते भानवा लोके सफला ब्रतकारिणः तस्मिन् जन्मनि ते मोक्षं लभन्ते नात्र संशयः ५६ सफला
याश्च माहात्म्यश्रवणाद्विदिशां पते राजसूयफलं प्राप्य वसेत्सर्वं च मानवः ५७ इति श्रीपौण्ड्र्याण्यसफला नामाः सप्तमः अ
ष्टमोऽध्यायः ५८ कथितो वेत्तया कृष्णसफले कादशी शुभा कथयस्व प्रसादेन शुक्लापोषस्य या भवेत् १ कि
न्नामको विधिस्तस्याः को देवस्तत्र पूज्यते कस्मै तुष्टो हृषीकेशस्तमेव पुरुषोत्तम २ श्रीकृष्ण उः शृणु राजन् यद्यस्यामि शुक्लापोषस्य
या भवेत् तस्या विधिं महाराजं लोकानां च हिताय वै ३ पूर्णे निविधिना राजन् कर्तव्येषां प्रयत्नतः पुत्रदेति च नाम्ना सोऽसर्वपापहरा परां नात्य
पोधि देवोऽस्याः कामदः सिद्धिदायकः ४ नात्परतरा काचिन्ने लोको स चराचरे विद्यावंतं यशस्तं करोति च नरं हरिः ५ शृणु राजन् यद्यस्यामि
कथां पापहरां परां पुरीषद्रावती नाम्नी राजा तत्र सुकेतुमान् ६ तस्य राज्ञो यराज्ञी च शेष्यानाम्नीति विश्रुता पुत्रहीने न राज्ञा च कालो न तो मनो
रथैः नैवात्मजं च पोले मेवं शकर्तारमेव च ७ तेनैव राज्ञा धर्मण चिन्तितं बहुकालतः किं करोमि कृष्ण भिक्षुतप्राप्तिः कथं भवेत् ८ नराप्तेन
पुरे सौख्यं लभे राजा सुकेतुमान् शौच्ययाकांतया सार्धं प्रत्यहं दुःस्वितो भवतु ९ तावुमौदं पती नित्यं चिन्ता शोकपरायणो पितरस्तज्जलं

६

दत्तं कथोणमुपभजते राज्ञः पश्चान्न पश्यामो योऽस्यान्तर्पयिष्यति १० इत्येवं संस्मरं नोऽस्य पितरो दुःस्विनो भवन् तेषां तदुःस्वमूलं च ज्ञात्वा
राजाप्यनप्यन ११ न बांधवानभिघ्राणिनामात्याः सुहृदस्तथा रोचन्ते न स्य भूपस्य न गजाश्च पदातयः १२ नैराशं भूपतेस्तस्य मनस्येव
मजायत नरस्य पुत्रहीनस्य नास्ति वै जन्मनः फलम् १३ अपुत्रस्य गृहं शून्यं हृदयं दुःस्वितं सदा पितृदेवमनुष्याणां नानृणित्वं सतं विना
१४ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सतमुत्पादयेन्नरः इह लोके यशस्तेषां परलोके शुभा गतिः १५ येषां तु कर्म कर्तृणां पुण्यं जन्मशतोद्भवं आयुरारोग्यं सं
पत्तिस्तेषां गोहे प्रवर्तते १६ पुत्राः पौत्राश्च लोकाश्च भवेयुः पुण्यकर्मणां पुण्यं विना न च प्राप्तिर्विष्णुभक्तिर्विना तथा १७ पुत्राणां संपदो वा
पि विद्यायाश्चेति मेमतिः एवं चिन्तयमानो सौ राजा शर्मन लब्धवान् १८ प्रत्यूषेऽचिन्तय द्राजानि शीथेऽचिन्तय तत्तथा ततः श्वात्मा विनाशं
वै विचार्य स केतुमान् १९ आत्मघाते दुर्गतिं चिन्तयित्वा तदा नृपः दृष्ट्वा त्मदेहं प्रक्षीणमपुत्रत्वं तथैव च २० पुनर्विचार्य तन्बुद्ध्या
ह्यात्मनो हितकारणम् अश्वारूढस्ततो राजा जगाम गहनं वनं २१ पुरोहितादयः सर्वे न जानंति गतं नृपम् गंभीरे विपिने राजा मृगप्रसिनि
षे विने २२ विचचारत दातस्मिन् न हृदयान् लोकयन् वदान् स्वस्थं बिलं श्वस्वजूरान्यनसांस्तथा २३ बकुलांश्च सदा पर्णान्तिदुलांस्तिलका
नपि शालांस्तालांस्तमालांश्च ददर्श सरलानृपः २४ इंदुदीककुमांश्चैव शेषातकविभीतकान् शलुकीकरमर्दाश्च पाटलान् वदिरानपि
२५ शाकांश्चैव पलाशांश्च शोभितान् दृष्ट्वा नृपः मृगव्याघ्रवराहांश्च सिंहान् शारवा मृगानपि २६ गव्यान् कृष्णां सारांश्च सुगलान् शशका
नपि वनमार्जरिकां च कूराज्जल्लुकांश्च मरानपि २७ ददर्श भृजगान् राजा च लीकादभिनिःसृतान् तथा वनगजान् च तान् कलभैः सह संग
तान् २८ यूयपांश्च चतुर्दंतान् करिणी गणमध्यगान् तान् दृष्ट्वा चिन्तयामास ह्यात्मनः स गजानृपः २९ तेषां सविचरन्मध्ये राजा शोकम्

वापह महदाभ्यसयुक्तददर्शविपिनचपः ३० कचिच्छिवारुतंशृण्वत्तुलकविरुतंतथा तांस्तांन्याक्षिगणान्पश्यन्वभ्रामवनमध्यगः ३१
 एवंददर्शगहनचूपोमध्यंगतेरयो क्षत्तुड्भ्यापीडितोराजाइतश्चेनश्रधावति ३२ चिंतयामासचूपतिः संश्रुक्कगलकंधरः मयानुकिंकृतं
 कर्मभासंदुःखंयदीदृशम् ३३ मयावेतोषितादेवायज्ञैः पूजाभिरेवच तथैवब्राह्मणादानैस्तोषितामिष्टभोजनैः ३४ प्रजाश्रेयययाकालं पुत्रवत्प
 रिपालिताः कस्मादुःखंमयाप्राप्तमीदृशंदारुणंमहत् ३५ इतिचिंतापरोराजाजगामाथाग्रतोवनम् सुकृतस्यप्रभावेनसरोहृदंमनोरमं
 ३६ मानसंस्पर्धमानंचपद्मिनीपरिशोभितम् कारुण्यैश्चक्रवाकैर्जहंमैश्चनादितम् ३७ मकरैर्बहुभिर्कृतमन्यैर्जलचरैर्कृतम् समी
 पेसरसस्तत्रमुनीनामाश्रमान्बहून् ३८ ददर्शराजालक्ष्मीवान्निमित्तैः शक्रमशंसिभिः सव्यात्परतरंचक्षः प्रासुरश्चतथाकरः ३९ स्फुरि
 तैस्तस्यराजशशंसितंशुभलक्षणम् तस्यतीरेमुनीन्स्वाकुर्वाणान्नेगमंजपम् ४० अवतीर्यहयात्तस्मात्सुनीनामग्रतःस्थितः पृथक्
 एयक्ववंदेसमुनीस्तान्संशितव्रतान् ४१ कृतांजलिपुटोभूत्वादंडवच्चप्रणम्यसः हर्षेणमहताविष्टोबभूवचूपसत्तमः ४२ तमूचुस्ते-
 पिमुनयः प्रसन्नास्त्योवयंतव कथयस्वाद्यवैराजन्यत्तेमनसिर्वर्तते ४३ राजोवाच केयूयमुग्रतपसः किमारथाभवतामपि कि
 मर्थमागतायूयंवदंतुममनत्वतः ४४ मुनय ऊचुः विश्वेदेवावयंराजन्मानार्थमिहचागताः माघोनिक्कटमायातएतस्मात्पंचमेह-
 नि ४५ अद्यह्येकादशीराजसुत्रदानामनामतः पुत्रंददात्यसौशुक्लापुत्रदापुत्रमिच्छताम् ४६ राजोवाच एषवेसंशयोमहंस्क
 तस्योत्पादनेमहान् यदिदृष्टामवंतोमेपुत्रोवैदीयतांतदा ४७ मुनय ऊचुः अस्मिन्नेवदिनेराजन्पुत्रदानामवर्तते एकादशीतिवि
 र्व्याताक्रियतांव्रतमुत्तमम् ४८ आशीर्वादेनचास्माकंकेशवस्यप्रसादतः अवश्यंतवराजेंद्रपुत्रप्राप्तिर्भविष्यति ४९ इत्येवंवचनान्ते

पांहुतंराजाव्रतंशुभम् द्वादश्यांपारणं कृत्वा मुनीन्तत्तापुनः पुनः ५० आजगामशृंहंराजराजीगर्भसिमादधौ मुनीनांवचनेनेवपुत्रदायाः
 प्रसादतः ५१ पुत्रोजातस्तथाकालेतेजस्वीपुण्यकर्मकृत् पितरंतोषयामासप्रजापालोबभूवसः ५२ एतस्मात्कारणाद्राजन्कर्तव्यं पु
 त्रदाव्रतम् लोकानांचहितार्थयितवायेकथितंमया ५३ एतद्व्रतं तुयेमर्त्याः कुर्वन्तिपुत्रदाभिधम् तेषांचैवभवत्युत्रोहवश्यंमोक्षसा
 गिनाम् ५४ पठनाच्छ्रवणाद्राजन्श्रवमेधफलंलभेत् ५५ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपोषसुक्तेकादशीपुत्रदानाख्यामाहातयंसं
 पूर्णम् अथमाघकृष्णेकादशीकथा दाल्भ्यउ० मर्त्यलोकेतसंप्राप्ताः पापंकुर्वन्तिजंतवः ब्रह्महत्यादिपापैश्च ह्यन्यैश्चविवि
 धैर्कृताः १ परद्रव्यापहारश्चपरव्यसनमोहिताः कथंनारातिनरकांश्चहन्तद्रूहितत्वतः २ अनायासेनभगवच्चदानेनात्येनकेनचि
 त् पापंप्रशममायातियेनतद्वक्तुमर्हसि ३ गभस्तिरुवाच साधसाधमहाभागगृहमेतदुदाहृतम् यन्नकस्यचिदास्या
 तंत्रह्याविष्ण्वींद्रदेवतैः ४ तदहंकथयिष्यामित्तया एष्टोहिजोत्तम ततोमाघेवसंप्राप्तेषुचिस्मानोजितेन्द्रियः ५ कामक्रोधाभिमा
 नेर्थालोभपेयून्यवर्जितः देवदेवंचसंस्मृत्यपादौप्रक्षाल्यवारिणा ६ भूमौचपतितंश्रावं गोमयंतत्रमानकः तिलान्याक्षिप्यकार्पासंपिंड
 कांश्चैवकारयेत् ७ अष्टोत्तरशतंचैवनात्रकार्यविचारणा ततोमाघेचसंप्राप्तेह्यदौचैवभवद्यदि ८ पूजेवाकृष्णपक्षस्यैकादश्यां
 नियमंततः गृण्हीयात्पुण्यफलदंविधानंतत्रमेष्टुण्ण ९ देवदेवंसमभ्यर्च्यसुस्नातः प्रयतः शुचिः कृष्णानामानिसंकीर्त्यकृतजुं-
 भासुसर्वदा १० रात्रौजागरणंकुर्याद्रात्रौहोमंचकारयेत् अर्चयेद्देवदेवेशंशंखचक्रगदाधरम् ११ चंदनागरुकपूरनैवे
 द्यंकुसरंतथा संस्मृत्यनाम्नाचततः कृष्णारघ्येनपुनःपुनः १२ कृष्णांडेर्नारिकेलैश्चह्यथवाबीजपूरकैः सर्वाभावेपिविभ्रं

व.
८

दशस्तंपूगीफलंतथा १३ अर्घ्यदत्ताविधानेन पूजयित्वा जनार्दनम् कृष्णकृष्णकृष्णालुस्त्वमगतीनांगतिप्रद १४ संसाराणर्विभाना
नांप्रसीदपरमेश्वर नमस्तेपुंडरीकाक्षनमस्तेविश्वभावन १५ स्रग्भ्रातृपुत्रनमस्तेस्तु महापुरुषपूर्वज गृहाणार्घ्यमयादत्तेल-
स्यासहजगत्यते १६ ततस्तपूजयेद्दिप्रमुदकुंभंप्रदापयेत् छत्रोपानहवस्त्रैश्च कृष्णोमेप्रियतामिति १७ कृष्णाधेनुःप्रदानया
यथाशक्त्या द्विजोत्तम तिलपात्रं द्विजश्रेष्ठ दद्यात्तत्र विचक्षणः १८ स्नानप्राशनयोः शस्ताः श्वेताः कृष्णा स्तिलासुने तान्प्रदद्यात्
प्रयत्नेन यथाशक्त्या द्विजोत्तम १९ तावद्दूर्घसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते तिलस्नार्थं तिलोद्दृती तिलहोमी तिलोदकी २० तिल
शुक्रतिलदाता च षट् तिलाः पापनाशकाः नारद उवाच कृष्णकृष्णमहाबाहो नमस्तेभक्तभावन २१ षट् तिलैकादशीभू-
तं कीदृशं फलमश्नुते सोपाख्यानं मम ब्रूहि यदितुष्टोसियादव २२ श्रीकृष्ण उवाच शृणु ब्रह्मन् यथावत्तद्वदंतत्क-
थयामि ते मृत्कलोके पुराह्वासीद्ब्राह्मणी तत्र नारद २३ व्रतचर्या रतानि त्वंदेव पूजारता सदा मासोपवासनिरता मम भक्त्या च-
सर्वदा २४ कृष्णोपवाससंयुक्ता मम पूजा परायणा शरीरं कुशितं नित्यमुपवासेर्द्विजोत्तम दीनानां ब्राह्मणानां च कुमारीणां च
भक्तितः २५ गृहादिवं प्रयच्छंती सर्वकालं महामतिः अति कृत्स्नरता सा तु सर्वकालेषु वै द्विज २६ शुद्धमस्याः शरीरं हि द्विजे-
कृच्छ्रे न संशयः अर्थिनं वैष्णवं लोकं कायकेशेन वै तथा २७ न दत्तमन्नदानं हियेन वृत्तिः परा भवेत् एतदज्ञातं मया ब्रह्मन् मृत्क-
लोकमुपागतः २८ कापिलं रूपमास्थाय भिक्षापात्रेण याचिता २९ ब्राह्मण्युवाच कस्मात्त्वमागतो ब्रह्म-
न्वदयस्मात्समागतः पुनरेव मया प्रोक्तं देहि भिक्षां च सुदरी ३० तथा कोपेन महता मृत्पिंडं स्नात्वा भाजने क्षितौ

ए.

८

यावत्तया देव्या पुनः स्वर्गगतो द्विज ३१ ततः कालेन महता नापसीकृमहाव्रता कदाचित् स्वर्गमायाता व्रतचर्या प्रप्रावतः ३२ मृत्पिंडस्य
प्रभावेन गृहं प्राप्तं मनोरमम् संजातं चैव विप्रर्षेधान्यकोशविवर्जितं ३३ गृहं यावन्निरोक्षे तन किंचित्तत्र पश्यति तावद्गृहादि निष्क्रा-
ता ममाने चागता द्विज ३४ क्रोधेन महता विष्टा इदं वचनमब्रवीत् मया व्रतैश्च कृच्छ्रे च कृष्णोपवासे रनेकशः ३५ पूजयाराधितो देवः स
र्वलोकस्य भावनः न धनं दृश्यते किंचित् गृहे मम जनार्दन ३६ ततश्चोक्ता मया सा तु गृहं गच्छ यथागतं आगमिष्यंति स्म तमं कोत्तुहलस-
मन्विताः ३७ देवपत्न्यस्तथा द्रुहं विस्मयेन समन्विताः द्वारं नो द्वाटनीयं हि षट् तिला पुण्यवाचनात् ३८ एवमुक्ता गता सा तु यदा वैमानुषी
तदा अत्रांतरे समायाता देवपत्न्यश्च नारद ३९ तामिंश्च कथितं तत्र त्वां द्रुहं हि समागताः द्वारमुद्घाटय त्वंच पश्याम् त्वां रक्षामहे ४०
मानुष्युवाच यदि द्रुहं मया कार्यं सत्यं वाच्यं विशेषतः षट् तिला वदतं पुण्यं द्वारो द्वाटनकारणात् ४१ एकापि तत्र न वदत् षट् तिला व-
तनाशतः अन्यथा कथितं तत्र द्रुह्या मानुषी मया ततो द्वारं समुद्घाट्य दृष्ट्वा तामिंश्च मानुषी ४२ न देवी न च गंधर्वी नासुरी न च पन्नगी
दृष्ट्वा पूर्वतया नारीर्दृष्ट्वा सा द्विजर्षभ ४३ रूपकांति समायुक्ता क्षणेन मम पद्मं धनं धान्यं च वस्त्रादि सुवर्णं रौप्यमेव च ४४ सर्वं भव-
नसंपन्नं षट् तिलायाः प्रसादतः अति नृणां न कर्तव्या वित्तशास्त्रं विवर्जयेत् ४५ आत्मविज्ञानुसारेण तिलान् च स्नादि दापयेत् ल-
भते चैव मारोग्यं ततो जन्मनि जन्मनि ४६ दारिद्र्यं न च कष्टं न च दोषा गम्यमेव च न भवेद्देहि जये षट् तिलायाः उपोषणात् ४७ अ-
नेन विधिनाराजन्तिल दानान्न संशयः मुच्यते पातकैः सर्वैर्नात्र कार्या विचारणा ४८ दानं च विधिना सम्यक् सर्वपापप्रणाशनं ना-
नर्थभूतो नायासः शरीरे मुनिसत्तम ४९ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे मायकृष्णोकादशी षट् तिलानां स्त्रीमाहात्म्यं संपूर्णम् ॥

अथमाघशक्केकादशीकथा युधिष्ठिरउवाच साधुहृणत्तयाप्रोक्ता आदिदेवजगत्पते स्वेदजाअंडजाश्चैवउद्भिजाश्च-
जरायुजाः १ तेषांकर्ताविकर्ताचपालकःक्षयकारकः माघस्यहृणत्तयाप्रोक्ताकथितातया २ शक्केचैकादशीयाच
कथयस्वप्रसादतः किन्नामकोविधिस्तस्याः कोदेवस्तत्रपूज्यते ३ श्रीहृणत्तयाच कथयिष्यामिराजेंद्रशक्के
माघस्ययामवेत् जयानास्तीतिविरच्यातासर्वपापहरापरा ४ पवित्रापापहंतीचपिशाचत्वविनाशिनी नैवतस्यावते
चीर्णेप्रेतत्वंजायतेनृणाम् ५ नातः परतराकाचित्यापद्मामोक्षदायिनी एतस्मात्कारणाद्राजकर्तव्येयंप्रयत्नतः ६ श्रु
यत्ताराजशादूककथापौराणिकींशुभाम् पंकजेचपुराणस्यामहिमाकथितोमया ७ एकदानागल्लोकैवेइंदोराज्यंचका
रह देवाश्चतस्रसंख्येननिवसंतिमनोरमे ८ पीयूषपाननिरतात्त्वप्सरोगणसेविताः नंदनंतुवनंतत्रपारिजातोपशो
भितम् ९ रमयंतिरमंत्वत्त्वप्सरोगोभिर्दिवौकसः एकदारममाणोसौदेवेंद्रः स्वेच्छयानृप १० नर्तयामासहर्षात्सपंचाशत्कोदि
नायिकाः गंधर्वास्तत्रगायंतिगंधर्वः पुण्यदंतकः ११ चित्रसेनश्चतत्रैवचित्रसेनसूतातथा मालिनीतिचनान्मातुचित्रसेनस्य
कामिनी १२ मालिन्यांतुसंमुखनृपुष्यवानितिनामतः पुण्यदंतस्यपुत्रोवैमाल्यवान्नामनामतः १३ गंधर्वीपुष्यवत्यास्यामा-
त्यवत्यतिमोहिता कामस्यचशरेर्जीक्ष्णेर्विस्वांगीसावभूवह १४ तयाभावकदाक्षैश्चमाल्यवांस्तुवशीकृतः लावण्यरूपसंप
न्नातस्यारूपंनृपशृणु १५ बाहूनस्यास्तुकामेनकंदपाशैर्हृताविव चंद्रवददन्तस्यानयनेश्वणायते १६ कर्णौतुशोभितौत
स्याःकुंडलाभ्यांनृपोनम कंबुशीवायुताचैवदिव्याभरणभूषिता १७ पीनोन्नतौतुचैतस्यामुष्टिमात्रंचमध्यमं नितंबौविपुलौ

तस्याविस्तरणंजघनस्थलम् १८ चरणौशोभमानौतौरक्तौत्फलसमद्युती ईदृश्यापुष्यवत्याचमाल्यवानितिमोहितः १९ शक्रस्य
परितोषायनृत्यार्थेतौसमागतौ गायमानौचतौतत्रत्वप्सरोगणसंगतौ २० नशक्तुगानंगायेतांचित्तममममन्वितौ बह-
वदृशतथान्योन्यंकामवाणवशंगतौ २१ ज्ञात्वालेख्यभस्तत्रसंगतंमानसंतयोः तालकालक्रियामानलोपाद्रीतावभंजना
त् २२ चिंतयित्वातुमघवानवज्ञानंतथात्मनः कुपितश्चतयोरित्यंशापंदास्य निदंजगौ २३ धिग्वांपापरतौसूदावाज्ञाभे
गकरोमम युवांपिशाचौभवतांदंपतीरूपधारिणौ २४ मृत्युलोकमनुप्राप्तौभुंजानौकर्मणःफलम् एवमघवताशसावुभौदु
स्वितमानसौ २५ हिमवंतंगिरिंप्राभाविंदृशापविमोहितौ उभौपिशाचतांप्राप्तौदारुणंदुःखमेवच २६ संतप्तमानसौतत्रमहाहृद्ग
तावुभौ गंधरसंचस्पृशंचनजानंतौविमोहितौ २७ पीड्यमानौतुदाहेनदेहपातकरेणच तौननिद्रांस्सुखंप्राप्तौकर्मणातेनपीडि
तौ २८ परस्परंरवादमानौचेरतुर्गिरिगङ्गरम् पीड्यमानौतुशीतेनतुषारप्रभवेनतौ २९ दंतघर्षप्रकुर्वीणौरोमांचितवपुर्धरो
ऊचेपिशाचः शीता तः स्वपत्नींतुपिशाचिकाम् ३० किमावाभ्यांकृतंपापमत्यंतदुःखदायकम् येनप्राप्तंपिशाचत्वंस्वेनदुष्क-
तकर्मणा ३१ नरकंदारुणंमत्वापिशाचत्वंचगर्हितम् तस्यात्सर्वप्रयत्नेनपापंनैवसमाचरेत् ३२ इतिचिंतापरौतत्रह्यास्तांदुः
स्वेनकर्षितौ देवयोगात्तयोः प्राप्तामाघस्यैकादशीसिता ३३ जयानास्तीतिविरच्यातातिथीनामुन्नमानिधिः तस्मिन्दिनेतु
संप्राप्तेतावाहारविवर्जितौ ३४ आसातेतत्रनृपतेजलपानविवर्जितौ नृकृतोजीवघातश्चनपत्रफलभक्षणम् ३५ अश्वस्य
स्यसमीपेतुपतितौदुःखसंयुतौरविरस्तंगनोराजनृत्यैवस्थितयोस्तयोः ३६ प्राप्ताचैवनिशाद्योरादारुणाशीनधारिणी ॥

वेपमानो नुतो तत्र हिमो न च जडी कृतौ ३७ परस्परं संलग्नौ गच्छेत्तौ भोजयोरपि न निद्रां न रतिं न वचनं न सौख्यं न विदताम् ३८
 एवं तौ राजशार्दूलशपेनेन्द्रस्य पीडितौ इत्यंतयोर्दुःखितौ यो निर्जगाम तदानि शाजयायास्तत्र ते चोर्णैरात्रौ जागरणे कृतौ ४० त
 यो व्रतप्रभावेन यथा ह्यासीत् तथा शृणु द्वादशीदिवसप्राप्ते ताभ्यां चोर्णैरात्रौ जागरणे ४० विष्णोः प्रभावानुपनेपि शाचत्वं तयोर्गतम्
 पुष्पवती माल्यवांश्च पूर्वरूपौ बभूवतुः ४१ पुरातनस्नेहयुतौ पूर्वालंकारसंयुतौ विमानमधिरूढौ तावन्नरो गणमेवितौ ४२
 स्तूयमानौ तु गंधैर्वस्त्रैश्च प्रसूते स्तथा हावभावसमायुक्तौ गतौ नाके मनोरमे ४३ देवेन्द्रस्यायुतोगत्वा प्रणामं च कृतुमुदा तथा
 विधौ तु नो हस्वामयवानि स्मितो ब्रवीत् ४४ इन्द्र उवाच च दत्तं केन पुण्येन पिशाचत्वं विनिर्गतम् मम शापवशं प्राप्नोति केन देवे
 न मोचितौ ४५ माल्यवानुवाच वासुदेव प्रसादेन जयायाः सव्रतं न च पिशाचत्वं गते स्वाभिमुखं सत्यं भक्तिप्रभावतः ४६ इति यु
 त्वावचस्तस्य प्रत्युवाच सरेश्वरः पवित्रोपावनौ जातौ चंदनीयौ ममापि च ४७ हरिवासरकर्तारौ विष्णुभक्तिपरायणौ हरिभ
 क्तिरताये च शिवभक्तिरतास्तथा ४८ अस्माकमपि ते मर्त्याः पूज्या वंद्या न संशयः विहरस्व यथासंगं पुष्पवत्या स्मरालये ४९
 एतस्मात्कारणाद्वा जन्मकर्तव्यौ हरिवासरः जयाव्रतं तुराजेंद्र ब्रह्म हत्या पहारकम् ५० सर्वदानानि दत्तानि यज्ञास्तेन कृतानि च सर्व
 तीर्थेषु कृत्वा तः कृतं येन जयाव्रतम् ५१ यः करोति नरो भक्त्या यद्वा युक्तो जयाव्रतम् कल्पकोटिशतं यावत् वेकुं देमोदते ध्रुवम्
 ५२ पठनाद्भवणाद्वा जन्मघ्नो मफलं लभेत् ५३ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे मायशकृजयानाम्येकादशी व्रतमाहात्म्यं सं
 पूर्णम् अथ फाल्गुनकृष्णैकादशीकथा युधिष्ठिर उवाच फल्गुनस्यासि ते पक्षे किन्नाम्येकादशी भवेत् वासुदेव प्रसादे

न कथयस्व मया यतः १ श्रीकृष्ण उवाच कथयिष्यामि राजेंद्र कृष्णाया फाल्गुनी भवेत् विजयेति च सा प्रोक्ता कर्तृणां जयदासदा २
 तस्याश्च व्रतमाहात्म्यं सर्वपापहरं परम् नारदः परिपृच्छ ब्रह्माणं कमलासनम् ३ फाल्गुनस्यासि ते पक्षे विजयानामयातिथिः त
 स्याव्रतं स्मरंश्च कथयस्व प्रसादतः ४ इति पृष्ठो नारदेन प्रकृत्वा च पितामहः ब्रह्मोवाच शृणु नारद वक्ष्यामि कथं पापहरं परं य
 न्न कस्यचिदस्त्वान्तं मयैतद्विजयाव्रतम् पुरातनव्रतं हेतुस्य विप्रं पापनाशनम् ६ जयं ददाति विजया नृणां चैव न संशयः राम
 स्तपो वनं यातां वर्षाण्येव चतुर्दश ७ न्यवसत्यं च वक्ष्यामि तु ससीतश्च सलक्ष्मणः तत्रैव वसतस्तस्य राघवस्य महात्मनः ८ रावणेन
 हताभार्यासीतानास्मीतपत्निनी तेन दुःखेन रामो सौमोहमभ्यागतस्तदा ९ क्षमन् जटायुपंतत्र ददर्श विगतायुषम् कबंधो नि
 हितः पश्चात् क्षमन् तारण्यमध्यतः १० राज्ञे विज्ञाप्य तत्सर्वं सोऽपि मृत्युवशंगतः सृष्टीवेष समं सरथ मज्जर्यं समजायत ११ वानरा
 णामनीकानि रामार्थं संगतानि वै ततो हनू मता दृष्टालं कोद्याने तु जानकी १२ रामसंज्ञाप्रनंतस्यैव दत्तं कर्म महत्कृतम् समेत्य रा
 मेण पुनः सर्वं तत्र निवेदितम् १३ अथ श्रुत्वा रामचंद्रो वाक्यं चैव हनूमतः सृष्टीवानुमते नैव प्रस्थानं समरोचयत् १४ स गत्वा वा
 नरैः सार्धं तीरं नदनीपतैः दृष्ट्वा हिंदुस्तरं रामो विस्मितो मूकपिप्रियः १५ प्रोक्तुं लोचनो मूला लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत्
 सोऽभिनेकेन पुण्येन तीर्थे ते वरुणालयः १६ अगाधमल्लिलः पूष्णो नैवेर्भूमिः समाकुलः उपायं नैव पश्यामि येनैव सतरो भवेत् ॥
 १७ लक्ष्मण उवाच आदिदेव त्वमेवासि पुराणपुरुषोत्तम वक्रदात्मोऽयुनिश्चात्र वर्तते दीपमध्यतः १८ अस्मात्स्थानाद्योज
 नार्थमाश्रमस्तस्य राघव अनेन दृष्टं ब्रह्माणो बहवोरधुनंदन १९ तं दृष्ट्वा गत्वा राजेंद्र पुराणमृषिबुंगवम् इति वाक्यं ततः

शुक्लालम्बणस्यातिशोभनम् २० जगामराघवोद्भूवकदासंमहामुनिम् प्रणमामुनिंमूर्धोरामोविष्णुमिवामरः २१ मुनिर्ज्ञा-
त्वाततोरासंपुराणपुरुषोत्तमम् केनापिकारणेनैवप्रविष्टमानुषीतनुम् २२ उवाचसक्वपिस्तत्रकुतोरामतवागमः रामउवाच
त्वत्पसादादहोविप्रवरुणालयसंनिधिम् २३ आगतोस्मि ससेन्योत्रलंकांजेतुंसराक्षसाम् भवतश्चानुकूल्येनतीर्यतेधिर्यया
मया २४ तमुपायंवदमुनेप्रसादंकुरुसुवत एतस्मात्कारणादेवद्रुंत्वामहमागतः २५ मुनिरुवाच कथयिष्याम्यहं
रामव्रतानामुत्तमं व्रतम् कृतेनयेनसहसाविजयस्तेभविष्यति २६ लंकांजित्वाराक्षसांश्चदीर्घीकीर्तिमवास्थसि एकाग्र
मानसोभूत्वाव्रतमेतत्समाचर २७ फाल्गुनस्यासितेपक्षेविजयेकादशीभवेत् तस्याव्रतेकृतेरामविजयस्तेभविष्यति
२८ निःसंशयंसमुद्रं चतरिष्यसि सवानरः विधिस्तथ्यतांरामव्रतस्यास्यफलप्रदः २९ दशमीदिवसेप्राप्तेकुंभमेकंचक्र-
रयेत् हैमंवाराजतंवापितासंवाप्यथमृन्मयम् ३० स्थापयेद्योभिनंकुंभंजलपूर्णंसपद्मम् तस्योपरिन्यसेद्देवंहैमनाराय-
णंमधुम् ३१ एकादशीदिनेप्राप्तेप्रातःस्नानं समाचरेत् निश्चलंस्थापयेत्कुंभं गंधमाल्यानुलेपनैः ३२ दाडिमैर्नारिकेलैश्च
पूजयेच्चविशेषतः ससधान्यान्धस्तत्रयवानुपरिविन्यसेत् ३३ गंधैर्धूपैर्नथादीपैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि कुंभाप्रेतद्दिनंराम-
नीयतेभक्तिभावनः ३४ रात्रौजागरणंतत्रतस्यायेकारयेद्दुधः द्वादशीदिवसेप्राप्तेमार्तेऽस्यादयंप्रति ३५ नीत्वाकुंभं
जलोद्देशेनद्यांप्रसवणे तथा तडागेस्थापयित्वावापूजयित्वायथाविधि ३६ दद्यात्संदेवंतंकुंभं ब्राह्मणेवेदपारगे कुंभेन
सहरजेंद्रमहादानानिदापयेत् ३७ अनेनविधिनारामयूथैः सहसंगतः कुरुव्रतंमयत्नैर्विजयस्तेभविष्यति ३८ ॥

इतिशुक्लावचोरामोयथोक्तमकरोत्तदा कृतेव्रतेसविजयीवभूवरघुनंदनः ३९ अनेनविधिनाराजन्येकुर्वेतिनरावतस्य इह
लोकेजयस्तेषांपरलोकेतथाक्षयः ४० एतस्मात्कारणात्सुत्रकर्तव्यंविजयाव्रतम् विजयायाश्चमाहात्म्यं सर्वकिल्बिषनाशनं
॥ ४१ ॥ पटनाछत्रवणात्तस्यवाजपेयफलंलभेत् ४२ इतिश्रीस्कंदपुराणेफाल्गुनकृष्णैकादशीविजयानाम्नीमाहात्म्यं
पूर्णम् अथफाल्गुनशुक्लैकादशी मांथातोवाच वेदब्रह्मन्महाभागयेनश्रेयोभवेन्नम इहगृहीतब्रह्मयोनेयद्यनुग्रह-
तामयि सरहस्यंसेतिहासंव्रतानामुत्तमं व्रतम् वसिष्ठउवाच कथयाम्यधुनातुभ्यंसर्वव्रतफलप्रदम् २ आमलक्याव्र-
तंराजन्महापातकनाशनम् मोक्षदं सर्वलोकानांगोसहस्रफलप्रदम् ३ अवैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् यथासुक्ति-
मनुप्राप्तोव्याधोहिंसासमन्वितः ४ वैदिशं नामनगरं तद्दृष्टपुष्टजनाकुलम् ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चसमलंकृतम् ५ ॥
रुचिरंनृपशार्दूलब्रह्मयोषनिनादितम् ननास्तिकोदुष्कृतिकतस्मिन्पुरवरेसदा ६ तत्रसोमान्वयोराजाविराजतः शशबिंदुकः
राजाचैत्ररथोनामधर्मात्मासत्यसंगरः ७ नागायुतबलः श्रीमांछरुशस्त्रार्थपारगः तस्मिन्नासतिधर्मज्ञेधर्मात्मनिधरांप-
भो ८ रूपेणैवकुत्रापिदृश्यतेनैवनिर्धनः सुकालः क्षेममारोग्यंतस्मिन् राज्यं प्रशासति ९ विष्णुभक्तिरतालोकातस्मिन्
पुरवरेसदा हरिपूजारताश्चैवराजाचापिविशेषतः १० नशक्नुंनैवकृष्णांचद्वादशीभंजतेजनाः सर्वधर्मान्परित्यज्यहरि-
भक्तिपरायणाः ११ एवंसंवत्सरोजगुर्वहवोराजसत्तम जनस्यासौरथयुक्तस्यहरिभक्तिरतस्यच १२ अथकालेनसंप्राप्ता
द्वादशीपुण्यसंयुता फाल्गुनस्यासितेपक्षेनाम्नाह्यामलकीस्मृता १३ तामवाप्यजनाः सर्वेबालकाःस्थविरानृप नियमंचो

पवासंचसर्वैचकुर्नराविभो १४ महाफलं व्रतं ज्ञात्वा स्नानं कृत्वा नदीजले तत्र देवालयराजालोकयुक्तो महाप्रभः १५ पूर्णकुंभ
मवस्थाप्य छत्रोपानहं संयुतम् पंचरत्नसमायुक्तं दिव्यगंधाधिवासितम् १६ दीपमालान्वितं चैव जामदग्न्यसमन्वितं पूज
यामासुरव्यग्राधावीचमुनिभिर्जनाः १७ जामदग्न्यनमस्ते स्तरेणुकानंदवर्धन आमलका कृतछाया भक्तिमुक्तिवरप्रद १८
धात्रीधातृसमुद्भूते सर्वपातकनाशिनि आमलकिनमस्तु भ्यगृहाणा ध्यादकं मम १९ धात्रिब्रह्मस्वरूपा सितं तुरामेण पूजि
ता प्रदक्षिणविधानेन सर्वपापहराभव २० तत्र जागरणं च कुर्जनाः सर्वस्वभक्तितः एतस्मिन्नेव काले तु व्याधस्तत्र समागतः
२१ क्षुधाभ्यमपरिव्यासो महाभारेण पीडितः कुटुंबार्थं जीवधाती सर्वधर्मबहिष्कृतः २२ जागरंतव सोपश्यदामलक्यां क्षुधा
न्वितः दीपमालाकुलं दृष्ट्वा तत्रैव निषमादसः २३ किमेतदिति संचिंत्य प्रासो विस्मयतां भृशम् ददर्श कुंभं तत्र स्थं देवं दामोद
रं तथा २४ ददर्श मलकी दृष्टं तत्र स्थं श्वेदीपिकाम् वेषावंचतथारव्यानं सुश्रावपठतां नृणाम् २५ एकादश्यां च माहात्म्यं
सुश्रावक्षुधितोपि मन जाग्रतः स्तस्य साराविर्गता विस्मितचेतसः २६ ततः प्रभातसमये विविधैर्गर्जनाः व्याधोपि गृहमागत्य
बुभुजे प्रीतमानसः २७ ततः कालेन महता व्याधः पंचत्वमागतः एकदश्याः प्रभावेन रात्रौ जागरणेन च २८ राज्यं प्रपेदे सुम
हच्चतुरंगबलान्वितम् जयंतीनामनगरी तत्र राजा विदूर थः २९ तस्मात्सतनयोजनेनास्मावस्तरथो बली चतुरंगबलोपतो
धनधान्यसमन्वितः ३० दशायुतानि ग्रामाणां बुभुजे भयवर्जितः तेजसादित्यसदृशः कांत्या चंद्रसमप्रभः ३१ पराक्रमे विष्णु
समः क्षमया पृथिवीसमः धार्मिकः सत्यवादी च विष्णुभक्तिपरायणः ३२ ब्रह्मज्ञः कर्मशीलश्च प्रजापालनतत्परः यजते-

विविधान्यज्ञानं सराजापरदर्पहा ३३ दानानि विविधान्येव प्रददानि च सर्वदा एकदा मृगयायां यातो देवाचार्यपरिच्युतः ३४ नदिशंने
वाविदिशं वेत्ति तत्र महीपतिः उपधाया च दोर्मूलमेकाकी गहने वने ३५ श्रान्तश्च क्षुधितो त्यंतं संविवेश महीपतिः अत्रांतरे स्लेष्ठगणः
पर्वतांतरवासभाक् ३६ आययौ तत्र यत्रास्ते राजा परबलार्दनः कृतवैरास्तु ते राजा सर्वदेवो पतापिताः ३७ परिवार्यतस्तत्स्थूरा राजा
नं भृगुदक्षिणम हन्यतां हन्यतां चायं पूर्ववैरविरुद्धधीः ३८ अनेन निहताः पूर्वपितरो भ्रातरः सुताः पौत्राश्च भागिने याम्भमातुलाश्च
निपातिताः ३९ निष्काशिताश्च स्वस्थानाद्दिक्षिमाश्च दिशो दश एतावदुत्काते सर्वतत्रैनं हंतुमुद्यताः ४० पाशैश्च पट्टिषुः खड्गैर्बोणैर्ध
नुषिसं स्थितैः सर्वतोरिगणास्ते च राजानं हंतुमुद्यताः ४१ सर्वाणि शस्त्राणि समाद्रवंति न वै शरीरे प्रविशंति तस्य ते चापि सर्वे हतशस्त्रा
संघास्लेष्ठा बभूवुर्गतदेहजीवाः ४२ यदापि चालितुं तत्र न शोक्तेरयो भृशम् शस्त्राणि कुंठितांजगुः सर्वे शंहतचेतसाम् ४३ दीना
बभूवुस्ते सर्वे येतं हंतुं समागताः एतस्मिन्नेव काले तु तस्य राजः शरीरतः ४४ निस्तृता प्रमदा ह्येका सर्वावयवशोभना दिव्यगंधस
मायुक्ता दिव्याभरणभूषिता ४५ दिव्यमात्म्यां वरधराभूकुटीकुटिलानना स्फुलिगाभ्यां च नेत्राभ्यां पावकं वमती बहु ४६ चक्रोद्यतक
राचैव कालरात्रिवापरा अभ्यधावत संकुलान् स्लेष्ठान् त्यंतदुःखितान् ४७ निहताश्च यदा स्लेष्ठा ते विकर्मरतास्तथा ततो राजा विबु
धः सन् ददर्श महदद्भुतम् ४८ हतास्लेष्ठगणान् दृष्ट्वा राजा हर्षमवापसः इह केन हतास्लेष्ठा अत्यंतवैरिणो मम ४९ केन चेदं महत्कर्म
कृतमस्माक्षितार्थिना एतस्मिन्नेव काले तु वागुवाचा शरिरिणी ५० तं स्थितं नृपतिं दृष्ट्वा निकामं विस्मयान्वितम् शरणं केशवादन्योन
स्तिकोपि द्वितीयकः ५१ वनात्तस्मात्सुकुशली समायातोपि भूमिभक् राज्यं चकार धर्मात्मा धारयां देवतेशवत् ५२ वसिष्ठ उवाच ॥

तस्मादमलकां राजन्ये कुर्वेति नरोत्तमाः तेषां निवेष्ट्यां लोकनामकार्या विचारणा ५३ इति श्री ब्रह्मांडपुराणे आमलकी फाल्गुन-
 १३ शकैकादशी माहात्म्यं संपूर्णम् अथ चैत्रकृष्णैकादशी कथा युधिष्ठिर उवाच फाल्गुनस्थसिते पक्षे शुक्ला सामलकी मया चैत्रस्य
 कृष्णपक्षे तु किन्नामैकादशी भवेत् १ श्रीकृष्ण उवाच शृणु राजेन्द्र वक्ष्यामि अज्ञातपापनाशनम् यत्सोमशो ब्रवीत्यष्टौ मां धावाचक्र-
 वर्तिना २ मां धातोवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि लोकनां हितकाम्यया चैत्रमा स्थसिते पक्षे किन्नामैकादशी भवेत् ३ कौविधिः किं फ-
 लंतस्याः कथयस्व प्रसादतः सोमश उवाच श्रूयतां राजशार्दूलकामदां सिद्धिदां तथा कथां विचित्रां शुभदां पापहं धर्मदायिनीम् ४ उ-
 राचैत्ररथोद्देशे अश्वरोगणसेविते वसंतसमये प्राप्ते पुथ्ये राकुलिते वने ५ गंधर्वकन्यास्तत्रैव रमंतिसह किन्नरैः पाकशासनसुरव्याश्व-
 कीडंते च दिव्यो कसः ६ नापरं सुंदरं किंचिद्वनाच्चैत्ररथादनम् तस्मिन् वने तु मुनयस्तपति बहुलतपः ७ सहैवैवैस्तु मधवारमते मधुमा-
 धवौ एको मुनिवरस्तत्र मेधावी नाम नामतः ८ अश्वरास्तं मुनिवरं मोहनायोपचक्रमुः मंजुघोषेति विख्याता भावं तस्य विचित्रतां ९ कौ-
 शमावं स्थिता तस्य भयादाश्च मसं निधौ गायंती मधुरं साधुपीडयंती विपंचिकाम् १० गायंतीं तामथालोक्य पुष्पचंदनवेष्टिताम् ॥
 कामोपि विजयाकांक्षी शिवभक्तं मुनीश्वरम् ११ तस्याः शरीरसंसर्गं शिववैरमनुस्मरन् तुल्यभुवो धनुः कोटीगुणं कृत्वा कटाक्षक-
 म् १२ मार्गणो नयने कृत्वा पक्षयुक्तौ यथाक्रमम् कुर्वौ कृत्वा पटकुटौ विजयायोपसंस्थितः १३ मंजुघोषाभवत्तत्र कामस्य ववस्तुथि-
 नी मेधाविनं मुनिं हस्त्रासापिकायेन पिडिता १४ यौवनोद्भिन्नदेहो सोमेधाव्यतिविराजते सितोपवीतसहितो दंडी स्मरन् इवापरः
 १५ मेधावी वसतिस्मासौ श्ववनस्याश्वमेशरूपे मंजुघोषास्थिता तत्र दृष्ट्वा तं मुनिपुंगवम् १६ मदनस्य वशं मात्मानं दं दं मगायत

रणहलयसंयुक्ता सिंजन्तु पुरमेखत्वा १७ गायंतीं भावसंयुक्तां विलोक्य मुनिपुंगवः मदनेन ससेन्येन नीतो मोहवशं बलात् १८ मंजु-
 घोषासमागम्य मुनिं हस्त्रा तथा विधम् हावभावकटाक्षैस्तु मोहयामास चांगना १९ अथ संस्थाप्य वीणां सासंस्वजेतं मुनीश्वरम् व-
 द्भी वाकुलिता हृस्वातवेगेन वेपिता २० सोपि चैव तया सार्धं मेधावी मुनिपुंगवः तस्मिन्नेव वनोद्देशे दृष्ट्वा तदेहमुत्तमम् २१ शिवत-
 लंगतं तस्य कामतत्त्ववशंगतः न निशान्तिं दिनं सोपि रमं जानाति का सुकः २२ बहुलश्वगतः कालो मुनेराचारलोपकः मंजुघोषादेव लो-
 कंगमनायोपचक्रमे २३ गच्छंती प्रत्युवाचाथ रमंतं मुनिपुंगवम् आदेशो दीयतां ब्रह्मन् स्वधाम गमनाय मे २४ मेधाव्युवाच अ-
 धैवैकं समायाता प्रदोषादो वरानने यावत्प्रभातसंध्यास्यात्तावत्तिष्ठ ममांतिके २५ इति श्रुत्वा मुनेर्वीक्ष्य भयभीता बभूव सा पुनर्वैर-
 मयामास तं मुनिं क्रपिसत्तम् २६ मुनिशपभयाद्भीता बहुलान्परिवत्सरान् वर्षीणां पंचपंचाशच्चतं मासान् दिनत्रयम् २७ सारे सुमुनि-
 नातेन निशार्धमिव चाभवत् सा च तं प्रत्युवाचाथ तस्मिन्काले गते मुनिं आदेशो दीयतां ब्रह्मन् गंतव्यं स्वर्गदेहम् २८ मेधाव्युवाच ॥
 प्रातः कालो धुने वास्ते श्रूयतां वचनं मम कुर्वे संस्थां दिनं यावत्तावत्वं वै स्थिरा भव २९ इति वाक्यं मुनेः श्रुत्वा भयेन च समाकुला स्मि-
 तं कृत्वा तु सा किंचित्प्रत्युवाच सुविस्मिता ३० अश्वरा उवाच किं प्रत्यमाण विप्रेन्द्र तव संस्था गतानवा मधि प्रसादं कृत्वा तु गतः
 कालो विचार्यताम् ३१ इति तस्यावचः श्रुत्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनः सध्यात्वा हृदि विप्रेन्द्रः प्रमाणमकरोत् तदा ३२ समाश्वसत्तप-
 चाशङ्कताममतया सह नेत्राभ्यां विस्फुलिंगान् समुचमानो निकोपनः कालरूपां च तां दृष्ट्वा तपसः क्षयकारिणीम् ३३ दुरवार्जि-
 तं ममतपोनीते तदनया क्षयम् सकंपोषो मुनिस्तत्र प्रत्युवाचा कुलेंद्रियः ३४ सतांशं शापमेधावी त्वं पिशाची भवेति च धिक्कृत्वा

पापेदुराचारेकुलदेपातकप्रिये ३५ तस्यशापेनसादग्धाविनयावचनस्थिता उवाचवचनंस्तुःप्रसादंवाङ्मतीमुनिं ३६ प्रसा-
दंकरुविप्रेन्द्रशापस्यानुग्रहंकरु सतांसंगोहिफलतिवचोभिःसप्तमेपदे ३७ त्वयासहममब्रह्मोन्मताःसुवद्वःसमाः एत-
स्यात्कारणात्स्वामिन्प्रसादंकरुसुवत ३९ मुनिरुवाच शृणुमेवचनंभद्रेशापांनुग्रहकारकम् किं करोमि त्वयापापेक्षयं नीतंयह-
तयः ३९ चैत्रस्यशृङ्गापक्षेयाभवत्येकादशीशुभा पोपमोचनिकानामसर्वपापक्षयं करी ४० तस्याव्रतेकृतेस्तुपिशाचत्वंप्रयास्य-
ति इत्युक्तांतांसमेधावीजगामपितुराश्वमम् ४१ तमागतंसमालोक्यवचनंप्रत्युवाचह किमेतद्विहितंपुत्रत्वयापुण्यक्षयःकृतः
४२ मेधाव्युवाच पापं कृतं महत्तातरमिताचाश्वरामया प्रायश्चित्तं ब्रूहि तात येन पापक्षयो भवेत् ४३ च्यवन उवाच चैत्रस्य
चासिते पक्षे नाम्ना वै पापमोचनी अस्याव्रते कृते पुत्रपापराशिः क्षयं व्रजेत् ४४ इति श्रुत्वा पितुर्वाक्यं कृते तेन व्रतोत्तमम् गतं पापं क्ष-
यंतस्य पुण्ययुक्तो बभूव सः ४५ सायैवं मंजुघोषाच कृत्वा तद्व्रतमुत्तमम् पिशाचत्वविनिर्मुक्ता पापमोचनिकाव्रतम् ४६ दिव्यरू-
पधरासापिगतानाकं वराश्वरा लोमश उवाच इत्थं भूतप्रभावं हि पापमोचनिकाव्रतम् ४७ पापमोचनिकां राजन्ये कुर्वति च
मानवाः तेषां पापं च यत्किंचित्सर्वक्षयतां व्रजेत् ४८ पदनाद्यवणाद्राजन् गौसहस्रफलप्रदा ब्रह्महोम हारीचसूरापोशुरुत-
त्यगः ४९ व्रतस्य चास्य करणात्यापमुक्ता भवन्ति ते बहु पुण्यप्रदं ह्येतत्कारणाद्व्रतमुत्तमम् ५० इति श्रीभविष्ये चैत्रशृङ्गा
पापमोचनी नामैकादशीमाहात्म्यं संपूर्णम् अथ चैत्रशृङ्गैकादशीकथा सूत उवाच देवकी नंदनं कृष्णं वसुदेवात्मजं ह-
रिम् नमस्कृत्यार्पयन्त्यामि महापातकहानितु १ युधिष्ठिराय कृष्णो न कथितानि महात्मना एकादशीमाहात्म्यानि नानापापह-

राणि च २ अष्टादशपुराणेभ्यो विविच्य समहात्मना चतुर्विंशतिसंख्यानि नानारव्योनेर्युतानि च ३ तानि वक्ष्यामि भो विप्राः शृणुध्वं सु-
समाहिताः युधिष्ठिर उवाच वासुदेवनमस्तुभ्यं कथयस्व ममाग्रतः ४ चैत्रस्य शृङ्गपक्षे तु किं नामैकादशी भवेत् श्रीकृष्ण उवाच ॥
शृणुष्वैकमहाराज नृकथामेतां पुरातनीम् ५ वसिष्ठो यामकथयन् प्राकृदिलोपायपृष्ठते दिलीप उवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि क-
थयस्व प्रसादतः ६ चैत्रमासिसिते पक्षे किं नामैकादशी भवेत् विसिष्ठ उवाच साधुष्वं नृपश्रेष्ठ कथयामि तवाग्रतः चैत्रस्य शृङ्ग-
पक्षे तु कामदाना मनामतः ७ एकादशी पुण्यतमा पापे धनदवानला शृणुराज नृकथामेतां पापघ्नीं पुत्रदायिनीम् ८ पुरा भोगिषु
रेरम्ये हेमरत्नविभूषिते पुंडरीकमुखानागानि वसन्ति मदीकटाः ९ तस्मिन्पुण्डरीको राजा राज्यं करोति च गंधर्वैः किन्नरैः श्वैव
त्यसरोभिः सुसेव्यते १० वरासरा तु ललिता गंधर्वी ललितस्तथा उभौरागेण संयुक्तौ दंपती कामपीडितौ ११ रेमा ते स्वगृहे रम्ये धन-
धान्ययुते सदा ललितायास्तु हृदये पतिर्वसति सर्वदा १२ हृदये तस्य ललितानि त्वं वसति भामिनी एकदा पुंडरीकाद्याः क्रीडन्ति सद-
सिस्थिताः १३ गीतमानं प्रकुरुते ललितो दयितां विना पदबंधेऽस्मलज्जिह्वो बभूव ललितां स्मरन् १४ मनोभावं विदित्वा स्य कर्कटो
नागसत्तमः पदबंधं च्युतिं तस्य पुंडरीके न्यवेदयत् १५ शशापललितं तत्र मदनानुरचेतसम् राक्षसो भवदुर्बुध्ने कथादः पुरुषादकः
१६ यतः पत्नीवशो जातो गायमानो ममाग्रतः वचनात्तस्य राजेंद्रसोरूपो बभूव ह १७ रोद्राननो विरूपाक्षो हृष्टमात्रो भयंकरः
बाहू योजनविस्तीर्णौ मुखं कंदरु संनिभम् १८ चंद्रसूर्यनिभे नेत्रे नीवापर्वतसन्निभा नासारं धेतुविवरे अथ रौयोजनार्धको १९ श-
रीरं तस्य राजेंद्र उद्धृतं योजनादकम् ईदृशो राक्षसः सोऽभूद्भुजानः कर्मणः फलम् २० ललिता तमथालोक्य स्वपतिं विकृताकृतिम् चिं-

३५

तयामासमनसादुःखेन महतीर्हिता २१ किंकरोमिक्कगच्छामिपतिः पापेनपीडितः इतिसंस्पृश्यमनसानशर्मलमनेतुसा २२ चचार
पतिनासार्धललितागहनेवने बभामविपिनेदुर्गेकामरूपः सराक्षसः २३ निर्घृणः पापनिर्दोषविह्वलः पुरुषादकः नरुखलमेनेरात्रो
दिवापापपीडितः २४ ललितादुःखितातीवपतिहृत्स्वतथाविधम् भ्रमतीतेनसाहसिरुदंतीगहनेवने २५ कदाचिदगमहिं
ध्यशिरवरेबहुकौतुके कथ्यशंगमुनेस्तवहृत्स्वभ्रमपदंश्रमम् २६ शीघ्रजगामललिताविनयाव नतास्थिता प्रत्युवाचमुनिहृत्स्व
कालंकस्यस्तताश्रमे २७ किमर्थमिहसमायातासत्यं वद ममाग्रतः ललितोवाच वीरधन्वेतिगंधर्वः स्तुतातस्यमहात्मनः २८ ॥
ललितानाममांविधिपत्यर्थमिहचागतां भर्तामेशापदोषेणराक्षसोभूत्वाहामुने २९ रौद्ररूपोदुराचारः स्तंहस्वानास्तिमेसरवम् सांप्रतं
शाधिमां ब्रह्मन्प्रायश्चित्तंवदप्रभो ३० येनपुण्येनविघ्नैद्राक्षसत्वाहिसुच्यते कषिरुवाच चैत्रमासस्यरंभोरुशकृपक्षस्यसांप्रत
म् ३१ कामदेकादशीनाम्नायाकृताकामदानृणां कुरुष्वतद्व्रतंभद्रेविधिपूर्वमयोदितम् ३२ तस्यव्रतस्ययत्पुण्यंतत्त्वभवेप्रदीय
ताम् दत्तेपुण्येक्षणात्तस्यशायदोषःप्रशम्यति ३३ इतिश्रुत्वामुनेर्वाक्यंललिताहर्षिताभवत् उपोष्येकादशीराजन्द्वादशीदिवसे
तदा ३४ विप्रस्येवसमीपेतुवास्तदेवाग्रतःस्थिता वाक्यमूचेचललितास्वयत्युस्तारणायवे ३५ मयातुयद्व्रतंशीर्णकामदायामुपे
षणम् तस्यपुण्यप्रभावेनगच्छत्वस्यपिशाचता ३६ ललितावचनादेववर्तमानोपितत्सुणे गतपापः सललितोदिव्यदेहोबभूव
ह ३७ राक्षसत्वंगतंतस्यग्रासोगंधर्वतांपुनः हेमरत्नसमाकीर्णरेभेललितयासह ३८ तौविमानसमारूढौपूर्वरूपाधिकावुभौ
दंपतीचापिशोभेतांकामदायाःप्रभावतः ३९ इतिहात्वानृपश्रेष्ठकर्तव्येषांप्रयत्नतः लोकानांचहितार्थायतवाग्रेकथितामया ४०

१५

ब्रह्महत्यादिपापघ्नीपिशाचत्वविनाशिनी नातः परतराकाचिच्चैलोक्येसचराचरे ४१ पठनाद्ब्रह्मणाद्वापिवाजपेयफलंलभेत्
४२ इतिश्रीवराहपुराणेचैत्रशकृत्कामदानमैकादशीमहात्म्यसंपूर्णम् अथवैशारवहृणोकादशीकथा ॥
युधिष्ठिरउवाच वैशारवस्यासितेपक्षेकिंनमैकादशीभवेत् महिमानंकथयमेवास्तदेवनमोस्तुते १ श्रीहृणउवाच
सौभाग्यदायिनीराजन्इहलोकेपरत्रच वैशारवहृणापक्षेतुनाम्नाचैववरूथिनी २ वरूथिन्यांव्रतेनेवसौख्यंभवतिसर्वदा
पापहानिश्चभवतिसौभाग्यप्राप्तिरेवच ३ दुर्भगापिकरोत्येनांरूपीसौभाग्यमवामुयात् लोकानांचैवसर्वेषांभुक्तिमुक्ति
प्रदायिनी ४ सर्वपापहरानृणांगर्भवासनिहंतनी वरूथिन्यांव्रतेनेवमांधातास्वर्गातिंगतः ५ धुंधुमारादयश्चान्येराजानो
बहवस्तथा ब्रह्मकपालनिर्मुक्तोवभूवभगवात्प्रभवः ६ दशवर्षसहस्राणितपस्तप्यतियोनरः तत्तुल्यंफलमामोतिवरू
थिन्यांव्रतादपि ७ अक्षावान्यस्तकुरुतेवरूथिन्यांव्रतंनरः वांछितंलभतेसोपिइहलोकेपरत्रच ८ पवित्रापावनीहोषा
महापातकनाशिनी भुक्तिमुक्तिप्रदात्येषाकर्तृणांनृपसत्तम ९ अश्वदानानृपश्रेष्ठजगदानंविशेषतः गजदानाद्रूमिदा
नंतिलदानंततोधिकम् १० ततःसुवर्णदानंतुअन्नदानंततोधिकम् अन्नदानात्परंदानंनभूतंनभविष्यति ११ पितृदेव
मनुष्याणांतृप्तिरन्नेनजायते तत्समंकविभिः प्रोक्तंकन्यादानंनृपोत्तम १२ धेनुदानंचतत्तुल्यमित्याहभगवान्स्वयम् प्रो
क्तेभ्यःसर्वदानेभ्योविद्यादानंविशिष्यते १३ तत्फलंसमवाप्नोतिनरः कृत्वावरूथिनीम् कन्यावित्तेनजीवंतियेनराःपाप
मोहिताः १४ तेनरानरक्रेयांतियावदाभूतसंप्लवम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनग्राह्यंकन्यकाधनम् १५ यश्चगृह्णातिलोभे

ब्र.
१६

नकन्यां कीत्वा चतुर्दशम् सोम्यजन्मनिराजेंद्र ओतुर्भवति निश्चितम् १६ कन्यां विचिनेन यो दद्याद्यथा शक्तिस्वलंकृताम्
१७ तस्य पुण्यसंख्यां कर्तुं हि चित्रगुप्तो भवत्यलम् तत्फलं समवाप्नोति नरः कृत्वा वरूथिनीम् १८ कां स्यं मां संमसूरान्
चणकान् कोद्रवांस्तथा शाकं मधुपरान्नं च पुनर्भोजनमेथुने १९ वैष्णवो व्रतकर्ता च दशम्यां दशवर्जयेत् द्यूतक्रीडं च निद्रां च
तांबूलदंतधावनम् २० परापवादं पेशून्यं पतितैः सह भाषणम् क्रोधं चैवानृतं वाक्यमेकादश्यां विवर्जयेत् २१ कां स्यं-
मां संमसूरान् च सौद्रं वितथ भाषणम् व्यायामं च प्रवासं च पुनर्भोजनमेथुने २२ क्षौरं तेलं परान्नं च द्वादश्यां परिवर्जये-
त् अनेन विधिनाराजन् विहितो ये वैरूथिनी सर्वपापक्षयं कृत्वा दद्यात्सां ते क्षयांगतिम् २३ रात्रौ जागरणं कृत्वा पूजितो
येर्जनार्दनः सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते यांति परमांगतिम् २४ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्या पापभीरुभिः क्षपारितन-
याद्भीतैर्नरदेवव रूथिनी २५ पठनाद्ब्रह्मणा द्राजन् गोसहस्रफलं लभेत् सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥
२६ इति श्री भविष्योत्तरे पुराणे वैशारव कृष्णव रूथिनी नाम्येकादशी माहात्म्यं संपूर्णम् ॥
अथ वैशारव शक्रेकादशी कथा युधिष्ठिर उवाच वैशारव शकुपक्षे तु किन्नामैकादशी भवेत् किं फलं को
विधिस्तस्याः कथयस्व जनार्दन १ श्री कृष्ण उवाच कथयामि कथां मेतां शृणु धर्मनन्दन वसिष्ठो यामक
ययत्पुरारामाय हृष्टते २ राम उवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि व्रतानां मुत्तमं व्रतं सर्वपापक्षयकरं सर्वदुःखनि-
हंतनम् ३ मया दुःखानि भुक्तानि सीता विरहजानि वै ततो हं भयभीतोऽस्मि पृच्छामि त्वां महासुने ४ वसिष्ठ उवा

१६

च साधुष्टं त्वयारामतवैषानैष्ठिकी मतिः त्वन्नामग्रहणेनेव पूतो भवति मानवः ५ तथापि कथयिष्यामि लोक-
नाहितकाम्यया पवित्रं पावनानां च व्रतानां मुत्तमं व्रतम् ६ वैशारवस्य सिते पक्षे द्वादशी रामया भवेत् मोहिनी नाम सा
प्रोक्ता सर्वपापहरा परा ७ मोहजालात्प्रमुच्येत पातकानां समूहतः अस्या व्रतप्रभावेन सत्यं सत्यं बदा म्यहम् ८ अत-
स्तकारणाद्भामकर्तव्येषां भवादृशैः पातकानां क्षयकरी महादुःखविनाशनी ९ शृणु धर्मनारायण कथां पुण्यप्रदां श्रु-
भाम् अस्याः श्रवणमात्रेण महापापं प्रणश्यति १० सरस्वत्यास्तदेरम्ये पुरी भद्रावती शुभा द्युतिमान्नाम नृपतिस्त-
वराज्यं करोति वै ११ सौमवंशोद्भवो राम द्युतिमान् सत्यसंगरः तत्र वैश्यो निवसति धनधान्यसमृद्धिमान् १२ धनपाल इ-
ति रव्यातः पुण्यकर्मप्रवर्तकः प्रपासन्नाद्याय तनतडागारामकारकः १३ विष्णुभक्तिपरः शांतस्तस्या सन् पंचपुत्रकाः
सुमना द्युतिमांश्चैव मेधावीरूढती तथा १४ पंचमो धृष्टबुद्धिश्च महापापरतः सदा वाररूपी संगतिरतो विदग्धो विदार-
हः १५ द्यूतादिव्यसनासक्तः परस्त्रीरतिलालसः न देवान्नातिथीन् द्यूतपितृभ्योऽपि विद्वानपि १६ अन्यायकर्ता दुःशास्त्रापि
तुर्द्वयं क्षयंकरः अभक्षभक्षकः पापः सुरापानरतः सदा १७ वेश्याकंठक्षिप्तबाहुर्ममदृष्टश्चतुष्पथे पित्रा निष्काशितो गे-
हात्परित्यक्तश्च बांधवैः १८ स्वदेहभूषणान्येव क्षयंती तानि तेन वै गणिकाभिः परित्यक्तो निन्दितः श्वधनक्षयात् १९ तत-
श्चिंतापरो जातो वस्त्रहीनः क्षयादितः किं करोमि कृगच्छामि केनोपायेन जीव्यते २० तस्करत्वं समारब्धं तवैव नगरे पुनः गृ-
हीतो राजपुरुषैर्मुक्तश्च पितृगोरवात् २१ पुनर्द्यूतः पुनर्मुक्तः पुनर्मुक्तः स संभ्रमेः धृष्टबुद्धिर्दुराचारो निबद्धो निगडैर्दृढैः ॥

२३ कशाघातेस्ताडितश्चपीडितश्चपुनः पुनः नस्थातव्यं हिमन्दात्तत्त्वयामहेशगोचरे २३ एवमुक्ताततो राजामोचितो ह
दबंधनात् निर्जगाम भयात्तस्यातो सौगहनवनम् २४ कृत्वा पीडितश्चायमितश्चेतश्चधावति सिंहवन्निजधानासौ मृग
सूकरचित्तलान् २५ आभिषाहारनिरतो वनेति मृत्तिसर्वदा करेशराशनंकृतानि वंगंष्ट्रसंगतम् २६ अरण्यचारिणो
हेतिपक्षिणश्चतुर्धनम् ॥ चकरोश्च मयूरांश्च कंकांस्तित्तिरमूषकान् २७ एतानन्याहंति नित्यं धृष्टधीर्निर्गतघृणः पूर्वज
न्यक्तैः पापैर्निमग्नः पापकर्तृभिः २८ दुःस्वशोकसमाविष्टश्चित्तयत्सोप्यहर्निशम् कौडिन्यस्याश्चमपदं प्राप्तः पुण्यवशात्क
चित् २९ माधवे मासि जान्हव्यांकृतस्मानंतपोधनम् आससादधृष्टबुद्धिः शोकभारेण पीडितः २८ तद्वस्त्रविंदुस्पर्शन
गतपाप्माहताशुभः कौडिन्यस्यागतः स्थित्वा प्रत्युवाच कृतांजलिः २९ धृष्टबुद्धिरुवाच प्रायश्चित्तंवद ब्रह्मन् विनाय
लेनयत्तभवेत् आजन्म कृतपापस्य नास्ति वित्तं ममाधुना ३० ऋषिरुवाच शृणुष्वैकमना भूत्वा येन पापक्षयस्तव ॥
वैशारवस्य सितेयक्षे मोहिनीनामनामतः ३१ एकादशी व्रतंतस्याः कुरु महाक्यनोदितः मेरुतुल्या निपापानि क्षयं नय
ति देहिनाम् ३२ बहुजन्मार्जितान्येषां मोहिनी समुपोषिता इति वाक्यं मुने श्रुत्वा धृष्टबुद्धिर्हसन् हृदि ३३ व्रतंचकार वि
धिवत् कौडिन्यस्योपदेशतः कृते व्रते नृपश्चेष्टहतपापो बभूव सः ३४ दिव्यदेहस्ततो भूत्वा गरुडोपरि संस्थितः जगाम वैष्णवं लोकं
सर्वोपद्रववर्जितम् ३५ इतीदृशं रामचंद्रतमो मोहनिहंतं न नातः परतरं किंचिन्नैलोक्ये सचराचरे ३६ यज्ञादितीर्थदानानि कला
नार्हतिष्वेव शीं पठनाद्भवणाद्वा जन्मो सहस्रफलं लभेत् इति श्रीकूर्मपुराणे वैशारवशकृमोहिनीनामैकादशीमाहात्म्यं संपूर्णम्

अथ ज्येष्ठ ऋणैकादशी युधिष्ठिर उवाच ज्येष्ठस्य ऋणपक्षे तु किञ्चामैकादशी भवेत् श्रोतुमिच्छामि माहात्म्यं तद्वदस्व ज
नार्दन १ श्रीऋणा उवाच साधुष्टं त्वयाराजं लोकानां हितकाम्यया बहुपुण्यप्रदा ह्येषामहापातकनाशिनी २ अपराना
मराजेंद्र अपारफलदायिनी लोके प्रसिद्धतां याति अपरां यस्तु सेवते ३ ब्रह्महत्याभिभूतोपि गोत्रहाभूणहा तथा परापवा
दादीच परस्त्रीरसिकोपि च ४ अपरासेवनाद्वा जन्विपाप्मा भवति ध्रुवम् कूटसाक्षं मानकूटं तूलाकूटं करोति यः ५ कूटवेदं
पठेद्द्विप्रः कूटशास्त्रं करोति च ज्योतिषी कूटगणकः कूटासुरवेदकोपि षक् ६ कूटसाक्षिसमाद्येते विज्ञेयानरकौकसः अ
परासेवनाद्वा जन्वापमुक्ता भवन्ति ते ७ क्षत्रियः क्षात्रधर्मस्य त्कायुद्धात्पलायते स याति नरकं घोरेस्वीयधर्मबहिष्कृतः ८
अपरासेवनाद्वा जन्वापमुक्तादिवं व्रजेत् विद्यामधीत्य यः शिष्यो गुरुनिंदां करोति च ९ महापातकयुक्तोपि निरयं याति दा
रुणम् अपरासेवनात्सोपि सद्गतिं प्राप्नुयाच्चरः १० महिमानमपरायाः शृणु राजन् वदाम्यहम् पुष्करत्रितये स्नात्वा कार्त्तिकं
यत्फलं लभेत् ११ गद्यायां पिंडदानेन पितृणां नृसिदो यथा सिंहस्थिते देवगुरौ गौतमी स्नातको नरः १२ यत्फलं समवाप्नो
ति कुंभे केदारदर्शनात् बदर्याश्च मयात्रायां तीर्थसेवनादपि १३ यत्फलं समवाप्नोति कुरुक्षेत्रे रविग्रहे गजाश्वहेमदाना
नियजे कुरुक्षेत्रवणादः १४ यत्फलं समवाप्नोति अपराया व्रतान्तरः अर्धमसूतां गां दत्त्वा स्वर्णं वस्त्रं यथा १५ नरस्त
त्फलमाप्नोति अपराव्रतसेवनान् पापदुमकुठारो यं पापं धनदवानलः १६ पापं धकारसूर्यो यं पापं सारंगकेसरी बुधुदाइव
तो येषु पुत्तिकाइव जंतुषु १७ जायंते मरणायेव एकादश्या व्रतं विना अपरांसमुपोष्यैव पूजयित्वा विधिकमम् १८ सर्व

पापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं व्रजेन्नरः लोकानां च हितार्थाय नवाग्रे कथितं मया पठनादुवणाद्वा जन्मसर्वपापैः प्रमुच्यते १९
इति श्री ब्रह्मांडपुराणे ज्येष्ठकृष्णोकादशी अपरानाम्नीमहात्म्यं संपूर्णम् अथ ज्येष्ठशुक्लादशी भीमसेन उवाच
पितामह महाबुद्धेशूणु मे परमं वचः युधिष्ठिरश्च कुंती च तथा दुपदनं दिनी १ अर्जुनो न कुलं चैव सह देवस्तथैव च एकाद
श्यां न भूजंति कदाचिदपि सुव्रत २ ते मां बुवंति वै नित्यं मां भुङ्क्ष्व त्वं वृकोदर अहं तान् बुवंतां तवु भूक्षादुःसहामम ३ दा
नं दास्यामि विधिवत् पूजयिष्यामि केशवम् विनोपवासं लभ्येत कथमेकादशी व्रतम् ४ भीमसेन वचः श्रुत्वा व्यासो व
चनमब्रवीत् व्यास उवाच यदि स्वर्गोत्पत्तिं पश्येन्नरको दुष्ट एव च ५ एकादश्यां न भोक्तव्यं पक्षयोरुभयोरपि
रपि भीमसेन उवाच पितामह महाबुद्धे कथयामि तवाग्रतः ६ एकभक्तेन शक्तो ह मुपवासः कुतो मुने वृ
कोनामापियो वन्हिः ससदा जठरे मम ७ अतीवार्थं यदा भ्रामित दासमुपशाम्यति एकं शक्तोऽस्य हं कर्तुं चोपवासं
महामुने ८ येनैव प्राप्यते स्वर्गो न त्करोमि यथा तथम् तदेकं वदन्ति श्रित्य येन श्रेयो ह मा भुयाम् ९ व्यास उवाच
॥ श्रुता मे मानवा धर्मा वैदिकाश्च श्रुतास्तथा कलौ युगेन शक्यं ते ते वै कर्तुं नराधिप १० सखोपायं चाल्पधनमल्प
केशं महाफलम् पुराणानां च सर्वेषां सारं भूतं वदामि ते ११ एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि एकादश्यां
न भूक्तो न याति नरकं तु सः १२ व्यासस्य वचनं श्रुत्वा कंपितोऽश्वत्थपत्रवत् भीमसेनो महाबाहु भीतो वाक्यमभाषत
१३ भीमसेन उवाच पितामह न शक्तो ह मुपवासे करोमि किं नतो बहु फलं ब्रूही व्रतमेकं मम प्रभो १४ व्यास उवाच ॥

वृषस्थे मिथुनस्थे वा शुकृत्वेकादशी भवेत् ज्येष्ठमासे प्रयत्नेन सोपोष्या जलवर्जिता १५ स्नाने चाचमने चैव वर्जयित्वा द
कं बुधः माषमात्रं स्रवणं स्थूयत्र मज्जति वै मणिः १६ एतदाचमनं प्रोक्तं पवित्रं कायशोधनम् गोकर्णकृतहस्तेन माष-
मात्रं जलं पिबेत् १७ तनून् न मधिकं पीत्वा सूरापानं समं भवेत् उपयुंजीत नैवान्यं व्रतं भंगो न्यथा भवेत् १८ उदयादु
दयं यावद् वर्जयित्वा तथोदकम् अग्रयत्ना दवाप्नोति द्वादशद्वादशीफलम् १९ प्रभाते विमले जाते द्वादश्यां स्नानमाच
रेत् जलं स्रवणं दत्त्वा च द्विजातिभ्यो यथाविधि २० भंजीत कृतकृत्यस्तु ब्राह्मणैः सहितो वशी एवं कृते तु यत्पुण्यं भी
मसेन शृणुष्व तत् २१ संवत्सरस्य याम्ये एकादश्यां भवंति वै तासां फलमवाप्नोति अत्र मे नास्ति संशयः २२ इति
मां केशवः प्राह शरवचक्रगदाधरः सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज २३ एकादश्यां निराहारा न्नरः पापात्मो
च्यते द्वयशुद्धिः कलौ नास्ति संस्कारः स्मार्त एव च २४ वैदिकश्च कुतश्चास्ते प्राप्ते दुष्टे कलौ युगे किंतु ते बहु नोक्तेन वायु
पुत्रपुनः पुनः २५ एकादश्यां न भंजीत पक्षयोरुभयोरपि एकादश्यां सिते पक्षे ज्येष्ठस्योदकवर्जितं २६ उपोष्य फल
माप्नोति तदृणुष्व वृकोदर सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् २७ तत्फलं समवाप्नोति इमां कृत्वा वृकोदर संवत्सरेण
याचस्युः शुक्राः कृष्णा वृकोदर २८ उपोषितास्ताः सर्वाः स्मरेकादश्यां न संशयः धनधान्यवहायुदीः पुत्रारोग्यफलप्रदाः २९
उपोषितानरथाग्र इति सत्यं वदामि ते यमदूता महाकायाः करालाः कृष्णपिंगलाः ३० दंडपाशधरा रौद्रानोपसर्पितं नरम्
पीतांबरधराः सौम्याश्च कृहस्तामनोजवाः ३१ अंतकाले नयंसेवमानं वैष्णवीं पुरीम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सोपोष्योदकव

जित्वा जलधेनुं तथा दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते इति श्रुत्वा तदा चक्रुः पांडवा जनमेजय ३३ तथा त्वमपि भूपाल सोपवा
सार्चनं हरेः कुरुत्वं च प्रयत्नेन सर्वपापप्रशान्तये ३४ करिष्याम्यद्यदेवेश जलवर्जमुपोषणम् भोक्ष्ये परे हि देवेश त्व
चैवानववासरात् ३५ इत्युच्चार्य ततो मंत्रमुपवासपरो भवत् सर्वपापविनाशाय श्रद्धादमसमन्वितः ३६ मेरुमंद
रमानंतु स्त्रियोऽथ पुरुषस्य वा सर्वतद्रस्मतां याति एकादश्याः प्रभातः ३७ सकाचनः प्रदातव्यो घटो वस्त्रेण संयुतः
तोयस्य नियमं तस्यां कुरुते वै स पुण्यभाक् ३८ पलकोटिस्सुवर्णस्य चामेयामेयश्च ते फलम् स्नानं दानं जपं होमं यदस्यां
कुरुते नरः ३९ तत्सर्वं चाक्षयं प्रोक्तं मे तच्छृण्वन्माषितम् किं वा परेण धर्मेण निर्जले कादशी नृप ४० उपोषिता च विधिव
त्तवेष्या वंपदमाप्नुयात् सुवर्णमन्त्रं वा सांसि यदस्यां संप्रदीयते ४१ तस्यैव च कुरु श्रेष्ठ सर्वं चाप्यक्षयं भवेत् एकादशी-
दिने योऽन्नं फलं च पापं फलं कृत्स्नः ४२ इह लोके स चांडालो मृतः प्राप्नोति दुर्गतिम् ये प्रदास्यंति दानानि द्वादशीं समुपोष्य च
४३ ज्येष्ठमासे सिते पक्षे प्राप्यंति परमं पदम् ब्रह्महमद्यपस्तनो गुरुद्वेष्टा स दानृती ४४ मुच्यंते पानकैः सर्वे द्वादशीं ये उपो
षिता विशेषं शृणु कौन्तेय निर्जले कादशी दिने ४५ यत्कर्तव्यं नरैः स्त्रीभिः श्रद्धादमसमन्वितैः जलशायी तु स पूज्यो देयाधे
नुश्च न चर्या ४६ प्रत्यक्षं वा नृप श्रेष्ठ घृतधेनुमथापि वा दक्षिणाभिश्च श्रेष्ठाभिर्मिष्टान्नेश्च पृथक् कविधैः ४७ तोषणी
याः प्रयत्नेन द्विजाधर्मभृतां वरतुष्टो भवति वैक्षिप्रं तेस्तुष्टेर्मैक्ष दोहरिः ४८ आत्मदोहः कृतस्तेस्तुष्टेर्नैषासमुपोषिता पा
पात्मानो दुराचारा दुष्टास्तेनात्र संशयः ४९ कुलानां च शतं साग्रमनाचाररतं सदा आत्मना सह सन्नीतं वास्तदेवस्य मंदि

रम् ५० शान्तैर्दानपैरेवैव अर्चयिष्यन् तथा हरिम् कुर्वद्भिर्जीगरं रात्रौ ये नरैः समुपोषिता ५१ अन्नं पानं तथा गावो वस्त्रं
शय्यासनं शूभम् कमंडलुस्तथा लवणं दानं निर्जलादिने ५२ उपानहो च यो दद्यात्तावत्पूते द्विजो नमो ससौवर्णेन या
नेन स्वर्गलोके व्रजेद्भवम् ५३ यश्चेमां शृणुयाद्भक्त्या यश्चापि परिकीर्तयेत् उपोषितोऽस्य गतोऽस्यातां नात्र कार्यविचार
णा ५४ यत्फलं सन्निहत्या यां राहुग्रस्ते दिवा करे कृत्वा आङ्गुलभेद्यस्तदस्याः श्रवणादपि ५५ नियमं च प्रकुर्वीत दं
तथावनपूर्वकम् एकादश्यां निराहारे वर्जयिष्यामि वै जलम् ५६ केशवप्रीणनार्थाय अन्यदा च मनाहते द्वाद
श्यां देवदेवेशः पूजनीयस्त्रिविक्रमः ५७ गंधपुष्पैस्तथा दीपैर्वोरिभिः प्रीणयेद्हरिम् पूजयित्वा विधानेन मंत्रमेनमुदी
रयेत् ५८ देवदेव हृषीकेश संसारार्णवतारक उदकुंभप्रदानेन नयमां परमां गतिम् ५९ ततः कुंभाप्रदानव्याघ्रा
ह्मणेभ्यः स्वशक्तिः साक्षा वस्त्रयुता भीमकृत्रोपानकलाचिताः ६० दानान्यन्यानि देयानि जलधेनुर्विशेषतः भो
जयित्वा ततो विप्रान् स्वयं फलं जीतवाग्यतः ६१ एवं यः कुरुते पूर्णा द्वादशीं पापनाशिनीम् सर्वपापविनिर्मुक्तो पदं
कृत्य नामयम् ६२ ततः प्रभृतिभीमेन कृत्वा ह्येकादशीं शूभम् पांडव द्वादशीनाम्ना लोकेख्याता वभूवह ६३ इ
ति श्रीब्रह्मवैवर्तपुराणे ज्येष्ठशुक्लनिर्जले कादशीमाहात्म्ये संपूर्णम् ॥ ॥ आषाढकृष्णैकादशीकथा ॥ ॥
युधिष्ठिर उवाच ज्येष्ठशुक्ले निर्जलायामाहात्म्यवैश्रतं मया आषाढकृष्णपक्षे तु किं नामैकादशी भवेत् १
कथयस्व प्रसादेन ममाग्रे मधुसूदन श्रीकृष्ण उवाच व्रतानामुत्तमं राजन् कथयामि तवाग्रतः २ सर्वपा

पक्षयकरं भक्तिमुक्तिप्रदायकम् आषाढस्यासितेपक्षेयोगिनीनामनामतः ३ एकादशीनृपः श्रेष्ठमहापातकनाशि
नी संसारार्णवमग्नानां पोतरूपासनातनी ४ जगत्त्रयेसारभूतायोगिनीतिनराधिप कथयामि कथां तस्याः
पौराणीं पापहारिणीम् ५ अलकाधिपतिर्नाम्नाकुबेरः शिवपूजकः तस्यासीत्युष्यबदुको हेममालीतिनामतः ६
तस्य पत्नी सरूपा च विशालाक्षीतिनामतः सतस्यां स्नहसंयुक्तः कामपाशवशगतः ७ मानसात्युष्यनिचयमानीय
स्वर्गहेस्थितः पत्नीप्रेमसमायुक्तो न कुबेरालयगतः ८ कुबेरो देवसदने करोति शिवपूजनम् मध्याह्नसमये राजन्यु
ष्पाणि प्रसमीक्षते ९ हेममाली स्वप्नवने रमते कांतया सह यक्षराट् प्रत्युवाच अथ कालातिक्रमकोपितः १० कस्मा-
च्चायाति भो यक्षा हेममाली दुरात्मवान् निश्चयः क्रियतामस्य प्रत्युवाच पुनः पुनः ११ यक्षा उचुः वनिताका
मुको गेहे रमते स्वेच्छानृप तेषां वाक्यं समाकर्ण्य कुबेरः कोपपूरितः १२ आकूयामास तं तूष्णीं बदुकं हेममालिनम्
जात्वा कालात्ययं सोऽपि भयव्याकुललोचनः १३ आजगाम नमस्कृत्य कुबेरस्याग्रतः स्थितः तं दृष्ट्वा धनदः क्रुद्धो
कोपसंरक्तलोचनः १४ प्रत्युवाच रुषाविष्टः कोपाद्विस्फुरिताधरः धनद उवाच रे पापदुष्टदुर्वृत्तकृतवान्
देवहेलनम् १५ अतो भवस्वित्तुक्तो विमुक्तः कांतया सदा अस्मात्स्थानादप्यस्तोगलस्थानमथाधमम् १६
इत्युक्ते वचनेन तस्मात्स्थानात्पपातसः महादुःखाभिभूतश्च कुंभे पीडितविग्रहः १७ न वै तोयं न भक्ष्यं च वने रो
दन् भक्त्यसौ न सरवदिवसेतस्य न निद्रालभते निशि १८ छायायां पीडिततनुर्निद्रां धेत्तुं पीडितः शिवपूजाप्र

भावेन स्मृतिस्तस्य न लुप्यते १९ पातकेनाभिभूतोऽपि पूर्वकर्मस्मरत्यसौ क्षममाणस्ततो गच्छिमादिं पर्वतोत्तमम् २० त
त्रापश्यन्मुनिवरं मार्कण्डेयं तपोनिधिम् यस्यायुर्विद्यते राजन्यब्रह्मणो दिनसप्तकम् २१ आश्रमं सगतस्तस्य ऋषेर्ब्रह्मसदः स
मम् ववेदे चरणौ तस्य दूरतः पापकर्मकृत् २२ मार्कण्डेयो मुनिवरो दृष्ट्वा तं कुञ्चिनं तदा परोपकरणार्थाय समाहूयेदम
ब्रवीत् २३ मार्कण्डेय उवाच कस्मात्कुष्ठाभिभूतस्तं कुतो निन्दितरो ह्यसि इत्युक्तः प्रत्युवाचेत्यं मार्कण्डेयेन धी
गता २४ हेममाल्युवाच यक्षराजस्यानुचरो हेममालीतिनामतः मानसात्युष्यनिचयमानीय प्र
त्यहं मुने २५ शिवपूजनवेलायां कुबेराय समर्पयत् एकस्मिन् दिवसे काललोपश्च विहितो मया २६ पत्नी सौरव्यप्र
सक्तेन कामव्याकुलचेतसा ततः क्रुद्धेन शतो हंराजराजेन वै मुने २७ कुष्ठाभिभूतः संजातो विषक्तः कांत-
या सह अकृतातवसान्निध्यं प्राप्नोस्मि शूभकर्मणा २८ सतां स्वभावतश्चित्तं परोपकरणक्षमम् इति
जात्वा मुनिश्रेष्ठशाधिमां चकृते न समम् २९ मार्कण्डेय उवाच त्वया सत्यमिहोक्तं नासत्यं भाषितं यतः
अतोऽद्य तोपदेशं ते करिष्यामि शूभप्रदम् ३० आषाढे कृष्णपक्षे त्वं योगिनीं वनमाचर अस्य व्रतस्य पुण्येन
कुष्ठात्वं मुच्यते ध्रुवम् ३१ इति वाक्यं मुनेः श्रुत्वा दंडवत्पतितो भूवि उत्थापितश्च मुनिना बभूवानीव हर्षितः ३२
मार्कण्डेयो पदेशेन कृतं तेन व्रतोत्तमम् तद्व्रतस्य प्रभावेन देवरूपो बभूव वसः ३३ संयोगं कांतया लेभे बुभूजे सौ
ख्यमुत्तमम् ईदृग्विधं नृपश्रेष्ठ कथितं योगिनीव्रतम् ३४ अष्टाशीतिसहस्राणि हि जान्मोजयते तु यः तत्फलं स

व.
२१

मवाभोनियोगिनीव्रतकृत्तरः १५ महापापप्रशमनीमहापुण्यफलप्रदा शूच्यैकृष्णैकादशीचकथितायोगिनीनृ
प १६ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेआषाढकृष्णैकादशीयोगिनीनाममाहात्म्यसंपूर्णम् अथआषाढशुक्लैकादशी
युधिष्ठिरउवाच आषाढस्यासितेपक्षेकिञ्चामेकादशीभवत् कोदेवःकाविधिस्तस्याएतदारव्याहिकेशव १ ॥
श्रीकृष्णउवाच कथयामिमहीपालकथामाश्चर्यकारिणीम् कथयामासयांब्रह्मानारदायमहात्मने २ नारदउवाच
॥ कथयस्वप्रसादेनविष्णोराराधनायमे आषाढशुक्लपक्षेतुकिञ्चामेकादशीभवत् ३ ब्रह्मोवाच वैष्ण
वोसिमुनिश्चैषसाधुष्टं कलिप्रिय नातःपरतरंलोकेपवित्रंहरिवारसरात् ४ कर्तव्यंतुप्रयत्नेनसर्वपापापनुत्तये न
स्मात्तेहंप्रवक्ष्यामिशुक्लैकादशीव्रतम् ५ एकादश्याव्रतंपुण्यपापघ्नसर्वकामदम् नक्तंयेनैरेलोकेतेनरानिर
येषिणः ६ पद्मानामेतिविरच्यातानमस्यैकादशीसिता हृषीकेशप्रीतयेतुर्कर्तव्यंव्रतमुत्तमम् ७ कथयामितवा
ग्रेहंकथांपौराणिकींशुभाम् यस्याःश्रवणमात्रेणमहापापंप्रणश्यति ८ मांधातानामराजर्षिर्विवस्वदंशसं
भवः बभूवचक्रवर्तिससत्यसंधःप्रतापवान् ९ धर्मतःपालयामासप्रजाःपुत्रानिवौरसान् नतस्यराज्येदुर्षि
क्षंनाधयोव्याधयस्तथा १० निरातंकाःप्रजास्तस्यधनधान्यसमन्विताः नान्यायोपार्जितंद्रव्यंकोशेतस्यमहीप
तेः ११ तस्यैवंकुर्वतोराज्यंबहुवर्षगणोगतः अथोकदाचित्संप्राप्तेविपाकेपापकर्मणः १२ वर्षत्रयंतद्विषयेनव
वर्षबलाहकः तेनोद्दिग्नाःप्रजास्तत्रबभूवुःक्षुधयार्दिताः १३ स्वाहास्वधावषट्कारवेदाध्ययनवर्जिताः बभूवु-

ए०

२१

विषयास्तस्यसस्याभावेनर्पाडिताः १४ अथप्रजाःसमागत्यराजानमिदमब्रुवन् श्रूयतांवचनंराजन्प्रजानांहित
कारकम् १५ आपोनाराइतिप्रोक्ताःपुराणेषुमनीषिभिः अयनंतामगवतस्तेननारायणस्मृतः १६ पर्जन्यरूपी
भगवान्विष्णुःसर्वगतःसदा सएवंकुरुतेवृष्टिंवृष्टारचंततःप्रजाः १७ तदभावेननृपतेक्षयंगच्छन्तिवैप्रजाः नथाकुरु
नृपश्चैषयोगक्षेमोयथाभवत् १८ राजोवाच सत्यमुक्तंभवद्विश्चनमिथ्यापिहितंवचः अचंब्रह्ममयंप्रो-
क्तमन्मसर्वप्रतिष्ठितम् १९ अच्चाद्धवंतिभूतानिजगदच्चेनवर्तते इत्येवंश्रूयतेलोकेपुराणेष्वहुविस्तरे २० नृपाणा
मपचारेणप्रजानांपीडनंभवत् नाहंपश्याम्यात्मकृतंदोषंबुध्याविचारयन् २१ तथापिप्रयतिष्यामिप्रजानांहि
तकाम्यया इतिकृत्वामतिराजापरिमेयबलान्वितः २२ नमस्कृत्यविधातारंजगामगहनंवनम् चचारमुनिमु
ख्यानामाश्रमास्तपसैधितान् २३ ददर्शथब्रह्मस्तमृषिमंगिरसंनृपः तेजसाद्योतितदिशंद्वितीयमिवपद्मज
म् २४ तंदृष्ट्वाहर्षतोराजाअवतीर्यचवाहनात् नमश्चक्रेत्यचरणौकृतांजलिपुटोवशी २५ मुनिस्तमपिनंद्या
थस्वस्तिवाचनपूर्वकम् पप्रलकुशलंराज्यंसतस्वंगेषुभूपतेः २६ निवेदयित्वाकुशलंप्रणामायनृपः ततश्चमु
निनाराजापृष्टागमनकारणः २७ अब्रवीच्चुनिशार्दलंस्वस्यागमनकारणम् राजोवाच भगवन्धर्म
विधिनाममपालयतोमहीम् अनादृष्टिःसंप्रवृत्तानांहंवैश्यत्रकारणम् २८ संशयलेदनार्थोत्रह्यागतोहंतवांति
कम् योगक्षेमविधानेनप्रजानांकुरुनिर्वृतिम् २९ ऋषिरुवाच एतत्कृत्युगंराजन्प्रकृगानासुतमं

स्मृतम् अत्र ब्रह्मातृलोकार्थश्चतुष्टयः ३० अस्मिन् युगेन पौयुक्ता ब्राह्मणानेते रजनाः विषयेन वराजं द्रव-
 षलोयत्तपश्यति ३१ अकार्यकरणात्तस्य न वर्षति बलाहकः कुरुतस्य वधे च तं येन दोषः प्रश्याम्यति ३२ राजा वा
 च ॥ ॥ नाहमेनं वधिष्यामि तपस्यं तमनागसम् धर्मोपदेशं कथय उपसर्गविनाशनम् ३३ ऋषिरुवाच
 यद्येवं तर्हि नृपते कुरुष्वैकादशीव्रतम् श्रुचिमासे सिते पक्षे पद्यानामेति विश्रुता ३४ तस्याव्रतप्रभावेन स्फुटिर्भवि-
 ता भवम् सर्वसिद्धिप्रदा ह्येषा सर्वोपद्रवनाशिनी ३५ अस्याव्रतं कुरु नृपस प्रजः सपरिहृतः इति वाक्यं मुनेः श्रुत्वा
 राजा स्वगृहमागतः ३६ आपादमासे संप्राप्ते पद्याव्रतमथाकरोत् प्रजाभिः सह सर्वाभिश्चातुर्वर्ण्यं समन्वितः ३७
 एवं कृते व्रते राजा वर्षवर्ष बलाहकः जलेन पूजिता भूमि रभवत्तस्य मालिनी ३८ हृषीकेश प्रसादनजनाः सौरव्यं प्रपदिरे
 एतस्मात्कारणादेव कर्तव्यं व्रतमुत्तमम् ३९ भक्तिमुक्तिप्रदं चैव लोकानां सुखदायकम् पठणादुवणादस्याः सर्व-
 पापैः प्रमुच्यते ४० इयमेकादशी राजन् शयनीत्यभिधीयते विष्णोः प्रसादसिद्ध्यर्थं मस्यां च शयनव्रतम् ४१ कर्तव्यं
 राजशार्दूलजनैर्मौक्षेणुभिः सदा चातुर्मास्यव्रतारं प्रोप्यस्यामेव विधीयते ४२ युधिष्ठिर उवाच कथं-
 कृष्ण प्रकर्तव्यं श्रीविष्णोः शयनव्रतम् तद्ब्रूहि कृपया देव चातुर्मास्यव्रतानि च ४२ श्रीकृष्ण उवाच ॥
 शृणु पार्थ प्रवक्ष्यामि गोविंद शयनव्रतम् चातुर्मास्यं च यान्युक्तान्यासंस्तानि व्रतानि च ४३ कर्कराशिगते सूर्यशक्चौ श-
 क्ते तु पक्षके एकादश्यां जगन्नाथं स्थापयेच्च धुसूदनम् ४४ तुलाराशिस्थिते तस्मिन् पुनरुत्थापयेद्हरिम् अधिमा-

सेपि पतिते एष एव विधिः क्रमात् ४५ नान्यथा स्थापयेद्देवं न येनोत्थापयेद्हरिम् आपादस्य सिते पक्षे एकादश्या
 मुपोषितः ४६ चातुर्मास्यव्रतानां तु कुर्वीत परिकल्पनम् एवं च प्रतिमां विष्णोः स्थापयित्वा युधिष्ठिरः स्थापयेत्प्रति-
 मां विष्णोः शंखचक्रगदाधराम् ४७ पीतांबरधरां सौम्यां पर्यंकैवे सिते शक्ये सितवस्त्रसमाहिते सोपधाने युधि-
 स्थिर ४८ इति हासपुराणजो ब्राह्मणो वेदपारगः स्थापयित्वा दधिक्षीरघृतक्षौद्रसिन्धुदिभिः ४९ समालेप्य श-
 क्ये र्गंधैर्धूपैर्दीपैश्च भूरिशः पूजयेत्कुसुमैः शस्त्रैर्मंत्रेणानेन पांडव ५० शायितस्त्वं हृषीकेश पूजयित्वा श्रिया सह
 प्रसादं कुरु देवेश लक्ष्म्या सह जनार्दन ५१ स्मृतं त्वयि जगन्नाथ जगत्सत्तंचराचरम् एवं तां प्रतिमां विष्णोः स्था-
 पयित्वा युधिष्ठिर ५२ तस्या एवाग्रतः स्थित्वा गृहीयाच्चियमाचरः चत्वारो वार्षिका आसान् देवस्योत्थापनावधि ५३
 प्रातः संध्यादिकं सर्वे नित्यं कर्म समाप्य च गृहीष्ये नित्यमात्रं शक्यं च विधिं कुर्वे प्रभो ५४ इति संप्रार्थ्य देवेशं प्रहः
 संशुद्धमानसः स्त्रीवानरो वामदक्षो धर्मार्थं च व्रतव्रतः ५५ गृण्हीयां नित्यमानेन तान् दंतधावनपूर्वकम् व्रतप्रारंभ-
 कालास्तु प्रोक्ताः पंचैव विष्णुना ५६ उपक्रमं चतुर्मासव्रतानां च नरः शक्यौ एकादशीद्वादशी च पौर्णिमा च तथा
 वृषी ५७ कर्कराचैव संक्रांतिसंक्रांत्युत्थं चतुर्थ्यां च वृषीर्णां चातुर्मास्यव्रतं नरः ५८ कार्तिके शक्यं पक्षे तु
 द्वादश्यां तत्समापयेत् तेषां फलमिव दक्ष्यामि कर्तृणां तेषु कथं ५९ आपादशकूपक्षे तु एकादश्यामुपोषितः
 चातुर्मास्यव्रतं कुर्याद्यत्किंचिदवनीपते ६० नान्यथा चाब्दकंपापं विनिहति प्रयत्नतः न शैशवं न मोक्षं च शक्यं

वर्णवार्धकम् रवंडलेचिंतयेदादौचातुर्मास्यविधौनरः ६२ खंडांगव्यापीमार्तंडोयधखंडाभवेतिथिः अशुचिर्वा
शुचिर्वापियदिस्त्रीयदिवापुमान् ६३ वनमेकंनरः कृत्वा मुच्यते सर्वपातकैः असंक्रांतं तथामासं देवपित्र्यचर्मणि
६४ मलरूपमशौचं च वर्जयेच्चतिमाचरः प्रतिवर्षं तु यः कुर्याद्भूतैर्वै संस्मरन् हरिम् ६५ देहांतेति प्रदीतं न विमाने
नार्कतेजसा मोदते विष्णुलोकसौ यावदाभूतसंप्लवम् ६६ देवतायतने नित्यं मार्जनं जरुसेचनम् प्रलेपनं गो
मयेन रंगवल्यादिकं तथा ६७ यः करोति नरः श्रेष्ठचातुर्मास्यमंतदितः समाप्तौ च यथाशक्त्या कृत्वा ब्राह्मणभोज
नम् ६८ सप्तजन्मसु विमंडः सत्यधर्मपरो भवेत् दद्यात्क्षीरं चाज्यं नक्षौंद्रेण सितया तथा ६९ स्नापयेद्दिधिना
देवं चातुर्मास्ये जनाधिप सयाति विष्णुसारूप्यं सुखमक्षय्यमश्नुते ७० नृपेण भूमिर्दातव्या यथाशक्त्या च कांचन
म् विप्राय देवमुद्दिश्य सफलं च सदक्षिणम् ७१ अक्षय्यां लभते भोगान् स्वर्गं दृष्ट्वा परः लोकं च समवाप्नोति वि
ष्णोरन्नसंशयः ७२ देवाय हेमपद्मं तु दद्यात्तैवेद्यसंयुतम् गंधपुष्पाक्षतां चैवोदवब्राह्मणयोरपि ७३ पूजां यः कुरु
ते नित्यं चातुर्मास्ये प्रतीनरः अक्षय्यं सुखमाप्नोति पुरंदरपुरं व्रजेत् ७४ यस्तु वै चतुरो मासान् तुलस्या हरि मर्चयेत् तुल
सीं कांचनीं कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् ७५ कांचनेन विमानेन वैष्णवीं लभते गतिम् देवाय गुग्गुलुं चैवैदीपं चार्पयेत्
नरः ७६ सप्तो गीजाय ते श्रीमान् तथा सौभाग्यवानपि समाप्तौ धूपिकां दद्यात् दीपिकां च महामते ७७ प्रदक्षि
णां तु यः कुर्यान्नमस्कारं विशेषतः अश्वत्थस्याथवा विष्णोः कार्तिक्याम वधिर्मवेत् ७८ पादपादान्तरं च स्पर्शकरौ

कृत्वा च संयतौ स्तुतिं वाचिहृदि जानं चतुरंगं प्रदक्षिणाम् ७९ संध्या दीपप्रदो यस्तु प्रांगणोद्दिजदेवयोः समाप्तौ दीप
कां दद्याद्भस्मै चैलं च कांचनम् ८० वायुमालभते यस्तु तेजस्वी सप्तवेदिह वैमानिको भवेद्देवांगधर्वाप्सरसेवितः ८१
विष्णुपादोदकं यस्तु पिबेद्भृक्षा समन्वितः विष्णोर्लोकमवाप्नोति न चास्मिन् जायते नरः ८२ शतमष्टोत्तरं यस्तु गायत्री
जपमाचरेत् त्रिकालं वैष्णवे हर्म्यसनपापे न लिप्यते ८३ अक्षसूत्रं पुस्तकं च धत्ते पद्यकमंडलं चतुर्वक्त्रानुगायत्रीं श्री
त्रियाणां गृहे स्थिता ८४ सर्वलोकमयी देवी गायत्री यात्रयी मयी नित्याशास्त्रसमाख्याता लोकान्या तु प्रबोधयेत्
८५ व्यासस्तु प्यनित्यारक्ष विष्णुलोकं स गच्छति अत्र चोद्यापने शास्त्रपुस्तकं दानमेव च ८६ सर्वविद्यासंशतकर
णं ललिताक्षरम् पुस्तकं संप्रयत्ना मिप्रीता भवतु भारती ८७ पुराणं शृणुयान् नित्यं धर्मशास्त्रमथापि वा पुण्यवा
नृधनवान् भोगी सत्यशौचपरायणः ८८ जानवान् लोकविरव्यातो बहुशिष्यः स धार्मिकः कांचनेन युतं पुण्यं पुस्तकं
च निवेदयेत् ८९ नाममंत्रं व्रतपरः शंभोर्वाकेशवस्य वा समाप्तौ प्रतिमां दद्यात् तस्य देवस्य कांचनीम् ९० पंचवक्त्रो
वृषारूढः प्रतिवक्त्रं त्रिलोचनः कपालशूलखड्गं चिंद्रमौलिः सदाशिवः ९१ त्रयास्तराणाममृतं विहाय हलाहलं सं
हृतं मेव यस्मात् तथास्तराणां त्रिपुरं च दग्धमेकं पुणालोकहितार्थमीश ९२ तद्रूपदानाद्बहुपुण्यवांश्च दौर्षेर्भिमुक्तश्च ग
णालयो हम् तथा कुरुत्वां शरणं प्रपद्ये मम प्रभो देववरप्रसीद ९३ कृतनित्यक्रियो भूत्वा सूर्यायार्थं निवेदयेत् सूर्यमंड
लमध्यस्थं देवं ध्यात्वा जनार्दनम् ९४ समाप्तौ कांचनं दद्याद्भक्तवत्सलं च गतं तथा आरोग्यं पूर्णमायुश्च कीर्तिलक्ष्मीं बलं लभेत्

३०
३४

९५ तिलहोमंतुयः कुर्याच्चातुर्मास्येदिनेदिने भक्त्याद्याहतिभिर्मंत्रैर्गायत्र्यावाव्रतावितः ९६ अष्टोत्तरशनिचाय अष्टा
विंशतिरेववा तिलपात्रं समासौ तु दद्याद्दिप्रायधीमते ९७ वाङ्मनः कथजनिताः पापैर्मुच्येन संविताः नरो गैरभिभूयेतल
भेत्संननिमुत्तमाम् ९८ देवदेवजगन्नाथवांछितार्थफलप्रद तिलपात्रं प्रदास्यामितेन पापं व्यपोहतु ९९ अन्नहोमंतु
यः कुर्याच्चातुर्मास्यमनंदितः समासौ घृतकुंभं तु वस्त्रकांचनसंयुतम् १०० आरोग्यं कान्तिमनुलां पुत्रसौभाग्यसंपदः
शत्रुक्षयंचलभते ब्राह्मणाप्रतिभो भवेत् १०१ अश्वत्थसेवायः कुर्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते विष्णुभक्ता भवेत्स आदने व-
स्त्रं प्रदापयेत् १०२ सकांचनं ब्राह्मणाय नैव रोगात्स विंदते तुलसीधारयेद्यन्नुविष्णुप्रतिकरं शङ्खमाम् १०३ विष्णु
लोकमवाप्नोति सर्वपापैः प्रमुच्यते ब्राह्मणान् भोजयेत्स आदिष्णुमुद्दिश्य पांडुव १०४ यस्तु कृते हृषीकेशो दूर्वाम
मृतसंभवाम् सदा प्रातर्वहेच्छूर्ध्वं शिखां चक्रतु द्वये १०५ मंत्रेणानेन राजेंद्रलक्ष्मीनाथस्य तुष्टये त्वं दूर्वमृतजन्मा
सिचंदितासि सरासरेः १०६ सौभाग्यं संततिं दत्त्वा सद्यः कार्यं करीष्ये व्रतांते च कुरु श्रेष्ठ दूर्वा स्वर्णविनिर्मिताम्
१०७ साग्रसर्वदलोपेतां सवस्त्रां द्विजपुंगवे प्रदद्याद्दक्षिणासार्धमंत्रेणानेन कृत्वा १०८ यथा शारवा प्रशारवाभि
र्विस्तृतासि महीतले तथा ममापि संतानं देहलमजराजं १०९ एवं व्रतं यः कुर्वति चातुर्मास्यमनंदितः न चतुःश्वभयं
तस्य न च रोगभयं भवेत् ११० नाश्रुभं प्राप्नुयाज्जानुपापेभ्यः प्रविमुच्यते फल्का तु सकलान् भोगान् स्वर्गलोके म-
हीयते १११ गीतं तु देवदेवस्य केशवस्य शिवस्य वा करोति नित्यमामोति नरो जागरणीफलम् ११२ व्रतांते च व्रती दद्या

३४

त्पटं देवाय सस्वराम् गुरो रवज्ञाय चानध्यायेध्ययनं कृतम् ११३ सरस्वती जगन्नाथ जगज्जाड्यापहारिणी साक्षा
द्रह्यकलत्रं च विष्णु रुद्रादिभिस्तथा ११४ तन्ममाध्ययनोत्सन्नं ज्वाड्यं हरवरानने घटादानेन तुष्टा त्वं ब्राह्मणी लोकपाव-
नी ११५ विप्रपादविनिर्मुक्तो ययः प्रत्यहं पिबेत् चातुर्मास्ये नरो भक्त्या मद्रूपं ब्राह्मणं स्मरन् ११६ मनोवाक्कायजनिता मुक्तो
भवति किल्बिषैः व्याधिभिर्नाभिभूयेत श्रीरायुस्तस्य वर्धते ११७ समासौ गोकर्णं दद्याद्दामेका वापयस्विनीम् तत्राप्य
शक्तेराजेंद्र दद्याद्दासो युगव्रती ११८ ब्राह्मणं वंदते यस्तु सर्वदेवमयं स्मृतम् कृतकृत्यो भवेत्सद्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते
११९ अक्षय्यं सरवमामोति पितृ नक्तिपणेनः समासौ भोजयेद्दिप्राणा कर्त्तुं च विंदति १२० संध्याध्यानंतरः कृत्वा समा-
सौ घृतकुंभदः वस्त्रकम्पनिलान् घटं ब्राह्मणाय निवेदयेत् २१ सारस्वतं याति तत्तं विद्यावांस्तु भवेदिति संस्पृशेत्कपिलं यो
वेनित्यं भक्तिसमन्वितः २२ तामेवालं कृतां दद्यात्सर्वां भूमिं तथापि वा सार्वभौमो भवेद्वा जादिर्यायश्च प्रतापवान् २३
दानशीलः सदारंभः सर्वकटकवर्जितः रूपवान् भाग्यसंपन्नो लभते सरवमक्षयम् २४ सर्वसंदिग्धवत्सर्वं वत्सरानुरो-
पसंमितान् नमस्करोति यः सूर्यगणेशं वापि नित्यशः २५ आकरारोग्यमैश्वर्यं लभते कान्तिमुत्तमाम् विघ्नराजप्रसादे
न प्राप्नुयादीप्सितं फलम् २६ सर्वत्र विजयं चैव नात्र कार्यं विचारणा रविः कार्यः स्वर्णस्य सिंदूरारुणसंनिभः २७
निवेदयेत् ब्राह्मणाय सर्वकामार्थसिद्धये उरसा शिरसा हृदयामनसा वचसा तथा २८ पद्भ्यां कराभ्यां जानुभ्यां प्रणामो
ष्ठांग उच्यते अष्टांग सहितं भूमौ नमस्कारेण योर्चयेत् २९ सयां गतिमवाप्नोति न तां कतुशतैरपि यस्तु रोग्यं शिवप्रीतिं द-

द्याद्वर्षाकृतुद्वये ३० ताम्रपात्रं हृदयात् शक्त्या शिवतुष्टये स्वरूपां लभते पुत्रान् रुद्रभक्तिपरायणान् ३१ समामोमध
पूर्णतुपात्रं राजतमुत्तमम् प्रदद्यात् ताम्रदाने तु ताम्रपात्रं गुडान्वितम् ३२ ताम्रपुष्टिकं सर्वदेवप्रतिकरं शम्भुम् सर्व
क्षाकरनित्यमतः शान्तिप्रयत्नम् ३३ यस्तु स्मृते हृषीकेशे स्वर्णदानं स्वशक्तिः वस्त्रयुग्मनिर्लेः सार्धं दत्त्वा पापैः प्रमुच्यते ॥
३४ इह फल्कामहाभोगानंते शिवपुरं व्रजेत् स्वर्णरत्नतंतां नित्यदानं च धान्यकम् ३५ नित्यश्राद्धं देवपूजा सर्व
मेतत्स दक्षिणम् वस्त्रदानं तु यः कुर्यात् चातुर्मास्ये हि जातये ३६ अभ्यर्च्य गंधपुष्पाद्यैः स विष्णुः प्रियतामिनि ॥
शय्या दद्यात्समात्तुवासः काचन पट्टकं ३७ अक्षय्यं स्वरुमामोति धनं च धनदोपमम् योगोपि च दनं दद्याच्चित्यं वर्षा
स्मानवः ३८ श्रीपतिस्तस्य संतुष्टो भक्तिमुक्तिं ददाति च यद्देवांगसंलग्नं कुंकुमादिविलेपनम् ३९ जलकीडास्
गोपीनां द्वारवत्यामृदान्वितम् गोपीचंदनमिस्सक्तं मुनींद्रैः किल्बिषापहम् ४० तस्माद्देयं प्रयत्नेन विष्णुर्दिशति वा
ठितम् समात्तावपि न दद्यात्तुलापरिमितं शम्भुम् ४१ न दर्पवातदर्पवासवस्त्रं च सदक्षिणम् यस्तु स्मृते हृषीकेशे प्र
त्यहं तु व्रताचिनः ४२ दद्याद्दक्षिणया सार्धं शंकरामपि वा गडं अमृतस्य कलाप्रोक्ता इक्षुसारजशंकरा ४३ तस्यादानेन संतु
ष्टो भानुर्दिशति वाठितम् एवं व्रतेन तु संपूर्णं कुर्यादुद्यापनं बुधः ४४ कारयेत् ताम्रपात्राणि प्रत्येकं तु पलायकम् विनशा
क्यमकुर्वीत यद्वा पलचतुष्टयम् ४५ अष्टौ चत्वार्यथैकं वा प्रत्येकं च शंकरम् दक्षिणाफलवस्त्रेण प्रत्येकं वेष्टितानि
च ४६ सहधान्यानि विप्रैः श्रद्धायाः प्रणिपादयन् ताम्रपात्रं स वस्त्रं च शंकराहेमसंयुतम् ४७ सूर्यमीतिकरं य-

स्माद्वांगघ्नपापनाशनम् पुष्टिदं कीर्तिदं नृणां नित्यं संतानकारकम् ४८ सर्वकामप्रदं स्वर्गमाकर्षयन् मुनमम् न
त्यादस्य प्रदानेन कीर्तिरस्तु सदा मम् ४९ एवं व्रतेन तु यः कुर्यात् स पुण्यफलं शृणु गंधर्वविद्यासंपन्नः सर्वयोषित्वि
यो भवेत् ५० राजापिलभते राज्यं पुत्रार्थं लभते स्तनान् अर्थार्थांश्चाप्नुयादर्थनिकामो मोक्षमाप्नुयात् ५१
यस्तु वै चतुर्मासान् शाकमूलफलादिकम् नित्यं ददाति विप्रैः शक्त्या यत्संभवे हि जः ५२ व्रतांते वस्त्रयुग्मं
च शक्त्या दद्यात्स दक्षिणम् स्वरूपं भूत्वा चिरं कालं राजयोगी भवेन्नरः ५३ सर्वदेवप्रियं यस्मात् कृतृत्तिकरं नृणाम्
देवर्षिपीतिदं कंदमूलपत्रसपुष्पकम् ५४ ददामितेन देवाद्याः सदा कुर्वन्तु मंगलम् यस्तु स्मृते हृषीकेशे प्रत्यहं तु क
तु द्वये ५५ दद्यात्कदुत्रयं मर्त्यैर्गृहपरीतमादरात् ब्राह्मणाय सुशीलाय दिने शशीतये न च ५६ दक्षिणास-
हितं विप्रैर्मंत्रेणानेन स व्रतं कदुत्रयमिदं यस्माद्वांगघ्नं सर्वदेहिनाम् ५७ तस्मादस्य प्रदानेन पीनो भवतु भास्करः
एवं कृत्वा व्रतं सम्यक् कुर्यादुद्यापनं बुधः ५८ कृत्वा स्वर्णमयीं शंठिं मरीचीं मगधीमपि स वस्त्रां दक्षिणा कृत्वा द-
द्याद्दिवा यधीमते ५९ एवं व्रतं यः कुरुते स जीवेत् रुद्रांशनम् प्राप्नुयाद्दासितान् नर्थानंते स्वर्गं व्रजेदिति ६० मुक्ता
फलानि यो नित्यं दद्याद्दिवा य स भूतिः अन्नवान् कीर्तिमान् श्रीमान् जायते वस्त्रधारिण ६१ चातुर्मास्यं प्रत्यहं तु क्षीर
कुंभं प्रदापयेत् वेष्टयित्वा स्वस्त्रेण फलैर्दक्षिणाया सह ६२ स्ववासिनीं शिर्यं मत्वा गंधपुष्पैश्चार्चयेत् तां बूलं फल
मेकं वा दद्यात्पतये पुनः ६३ समामो योषितं विप्रं सूक्ष्मवस्त्रविभूषणैः मिश्रं पूजयित्वा तु जानीषुषेः सुशोभनेः ६४

पुमांस्तुश्चियमामोतिनारीभर्तारमाप्नुयात् पुमांस्तुश्चियमामोतिकमलामिवमाधवः ६५ तांबूलदानंयःकुर्याद्वर्ज
येद्वाजितेन्द्रियः रक्तवस्त्रद्वयं दद्यात्करकंचसदक्षिणाम् ६५ महालावण्यमामोतिसर्वरोगविवर्जितः मेधावीर्यपराः
प्राज्ञोरक्तकंठश्चजायते ६७ गंधर्वत्वमवामोतिस्वर्गलोकं च गच्छति तांबूलं श्रीकरं भद्रं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् ६८
अस्यप्रदानाद्ब्रह्माद्याः श्रियं ददतु पुष्कलाम् पूर्वब्रह्माहरिः पत्रे चूर्णे साक्षाच्च हे श्वरः ६९ एतेषां संप्रदानेन संतु मे भाग्य
संपदः पूजितं पूगचूर्णेन नागवल्लीदलान्वितम् ७० सचूर्णं खादिरं चैव पत्रीफलसमन्वितम् गलालवंगसंमिश्रं गं
पर्वीप्सरसांप्रियम् ७१ कनकत्वन्निरातं कंठं प्रसादात्कुरुष्व माम् चातुर्मासव्रतं पतः स्ववासिच्यैर्द्विजाय च ७२ ना
रीवापुरुषोवापि हरिद्रां संप्रयच्छति लक्ष्मीमुद्दिश्य गौरीं वा तत्पात्रं दक्षिणान्वितम् ७३ प्रदद्याद्भक्तिसंयुक्तं देवीमंप्रिय-
तामिति भर्त्रा सहस्रस्यं फंक्तेनारीनार्या तथा पुमान् ७४ सौभाग्यमक्षयं धान्यं धनपुत्रसमुच्चयम् संप्राप्य रूपलावण्यं
देवीलोके महीयते ७५ उमामहेशमुद्दिश्य चातुर्मास्ये दिने दिने संपूज्य विप्रमिथुनं तस्मै विप्राय शक्तिः ७६ दद्या
त्सदक्षिणं हेम उमेशः प्रीयतामिति उमेशः प्रतिमां हेमं दद्यादुद्यापनं बुधः ७७ पंचोपचारैः संपूज्य धेन्वाच वृषभेण च
भोजयेदपि मिष्टान्नं तस्य पुण्यफलं शृणु ७८ सौभाग्यं पूर्णमायुष्यं संपत्तिश्चानपायिनी संपत्तिरक्षयार्कातिर्जायते
व्रतं वैभवात् ७९ इह भूत्कारिखिलान् कामानंते शिवपुरं व्रजेत् तत्र स्थित्वा चिरं कालमुपभूज्य सखं महत् ८० पुण्यं शो
षादिहागत्य जायते धरणीपतिः फलदानं तु यः कुर्याच्चतुर्मास्यमंतं दिनः ८१ समाप्तौ कलधौतानि तानि दद्याद्द्विजा -

तये सर्वान् मनोरथान् प्राप्य संततिं चानपायिनीम् ८२ फलदानस्य माहात्म्याच्चोदते नंदने वने पुष्पदानव्रते चापि स्वर्णपुष्पादिदापयेत्
८३ ससौभाग्यं परंप्राप्य गंधर्वपदमाप्नुयात् वासुदेवं प्रसूते तु चातुर्मास्यमंतं दिनः ८४ नित्यं चामनमुद्दिश्य दध्यन्नं स्वादुषड्
भोजयेदथवा दद्यादेकादश्यां भोजयेत् ८५ दानमेव प्रकुर्वीत यद्दद्यात्तथैव च अशक्तानित्यदाने तु कुर्यात्संचरुप
र्वसु ८६ भूताष्टम्याममायां च पूर्णिमायां तथापि च प्रत्येकवारमथवा प्रतिभार्गववासरम् ८७ पक्षद्वयेपि दद्यात्प्रयामयस्य
दानमिष्यते ॥ एवं कृत्वा समाप्तौ तु यथा शक्तिमहीं ददेत् ८८ अशक्तो भूमिदाने तु धेनुं दद्यादलं कृत्वा न तत्राप्यशक्तो वा सस्य
सरुक्मं पादुके तथा लज्जोपानहस्ययुतं दानं सर्वप्रशस्यते ८९ द्विजानां भोजनं चैव क्षत्रियस्य यथासुखम् भूम्यादिमुनि
शार्दूलवेश्यस्य वसुधां विना ९० ब्राह्मणस्यापि शक्तस्य शूद्रस्यापि तथा मनम् कुबेरेण पुरा नीर्णयं शंकरस्योपदेशनः ९१
जन्तुना गोन मेनापि शक्रेणापि कृतं पुरा असह्यमन्नमाप्नोति पुत्रपौत्रादिसंपदम् ९२ ददांगः पूर्णमायुष्यं लभने वैरिना
शनम् सुस्थिरां विष्णुभक्तिं च प्रयानि हरि मंदिरम् ९३ आरोग्यं सौख्यं मनुलं रूपं संपत्तिमेव च अवंभ्या कर्तृकं चेदमनंतं
फलदायकम् ९४ नित्यं पयस्विनीं दद्यात्सालंकारं शतभावहाम् दत्त्वा तु दक्षिणां शक्त्या ससर्वज्ञानवान् भवेत् ९५ न प
रप्रेष्यतां याति ब्रह्मलोकं च गच्छति असह्यं सखमाप्नोति पितृभिः सहितो नरः ९६ वार्षिकान् चतुरो मासान् प्राजाप
त्यं चरेन्नरः समाप्तौ गोयुगं दद्यात्कृत्वा ब्राह्मणभोजनम् ९७ सर्वपापविशुद्धासायाति ब्रह्मसनातनम् एकांते रोपयामे
तु सीराण्यष्टौ प्रदापयेत् ९८ वस्त्रकांचनयुक्तानि शय्यासहभाभिनी अनहुद्वयं संयुक्तं लांगलं कर्षणसमम् ९९ -

ब्र० श
२७

सर्वोपस्करसंयुक्तंददामिप्रीयतांहरिः शाकमूलपूलेर्वापिचातुर्मास्यंनयेन्नरः २०० समाप्तौगोप्रदानेनसगच्छेद्विष्णु
मंदिरे पयोवतीतथाप्रोतिब्रह्मलोकंसनातनम् १ व्रतांतेचतथादद्याद्दामेकांचपयस्विनीं रंभाफलपलाशेषु-
योभुंक्तेचक्रतुद्वये २ वस्त्रयुग्मेचकास्यंचशक्त्यादद्यात्सर्वाभवेत् कांस्येब्रह्माशिवोलक्ष्मीः कांस्यमेवविभा-
वस्तः ३ कांस्येविष्णुमयंयस्मादनः शान्तिंप्रयच्छमे नित्यंपलाशभांजीचतेलाभ्यंगविवर्जितः ४ सनिहंत्यतिपा-
पानितूलराशिमिवानलः ब्रह्मघ्नश्चसुरापश्चबालघानकरश्चयः ५ असत्यवादिनोयेचस्त्रीघातीघनघानकः अग-
म्यागामिनश्चैवविधवागामिनस्तथा ६ चांडालीगामिनश्चैवविप्रस्त्रीगामिनस्तथा तेसर्वेपापनिर्मुक्ताव्रतेनानेनके-
शव ७ समाप्तौकांस्यपात्रंतुचतुःषष्टिपलेयुतं सवत्सांगांचवेदद्यात्सालंकारांपयस्विनीम् ८ अलंकृतायविदु-
षेसुवस्त्रायसुवेपिणे भूमौविलिप्ययोभुंक्तेदेवन्नारायणंस्मरन् ९ दद्याद्भूमिंयथाशक्तिकृष्णांबहुजलान्तिके
आरोग्यपुत्रसंपन्नोराजाभवतिधार्मिकः १० शत्रोर्भयंनलभतेविष्णुलोकंसगच्छति ॥ अयाचितेत्वनद्वाहंसहिरण्यं
सचंदनम् ११ षड्भोजनंदद्यात्सयातिपरमांगतिम् यस्तुमुनेहृषीकेशेनक्तंचकुरुतेव्रतम् १२ ब्राह्मणान्भो-
जयेत्सश्चाच्चिवलोकेमहीयते एकभक्तंनरः कृत्यामिताशीचदद्वनः १३ योचयेच्चतुरोमासान्वास्तदेवंसनाक-
भाक् समाप्तौभोजयेद्विप्रान्शक्त्यादद्याच्चदक्षिणाम् १४ यस्तुसुतेहृषीकेशेक्षितिशायीभवेन्नरः शय्यांसोप-
स्करंदद्याच्चिवलोकेमहीयते १५ पादाभ्यंगंनरोयस्तुवर्जयेच्चक्रतुद्वयं पादाभ्यंगंनरः कुर्याद्ब्राह्मणानांचभोजनम्

रा०

२७

१६ दक्षिणांचयथाशक्त्यासगच्छेद्विष्णुमंदिरम् आषाढादिचतुर्मासान्वर्जयेन्नरवक्तुंनम् १७ आरोग्यपुत्रसंपन्नोराजा
भवतिधार्मिकः पायसंलवणंचैवमधुसर्पिफलानिच १८ चातुर्मास्येवर्जयेत्तिगौरीशंकरतुष्टये कार्तिक्यांचपुन-
स्तानिब्राह्मणायनिवेदयेत् १९ सरुद्रलोकमाप्नोतिरुद्रघननिषेवणात् यवान्नंभक्षयेद्यस्तुअथवाशालयःशुभाः
२० पुत्रपौत्रादिभिःसार्धंशिवलोकेमहीयते तैलाभ्यंगपरित्यागीविष्णुभक्तःसदाव्रती २१ वर्षास्तुविष्णुमय्य-
र्च्यवेष्णवीलभतेगतिम् समाप्तौकांस्यपात्रंचसुवर्णेनसमन्वितम् २२ तैलेनपूरितंकृत्वाब्राह्मणायनिवेदयेत् वार्षिका-
न्चतुरोमासान्शाकादिपरिवर्जयेत् २३ विष्णुलोकमाप्नोतिपितृवृत्तिःप्रजायते व्रतांतेहरिमुद्दिश्यपात्रंरजत-
मेवहि २४ वस्त्रेणवेष्टयेद्धपत्रपुष्पैःसमर्चयेत् मूलपत्रकरीरायफलकांडादिरूढकः २५ लवण्युष्णंकवचंचेति
शतकमष्टविधंस्मृतम् समभ्यर्च्ययथाशक्त्याब्राह्मणान्वेदपारगान् २६ दद्यादक्षिणयासार्धंव्रतसंपूर्णहेतवे शि-
वसायुज्यमाप्नोतिप्रसादाच्छूलपाणिनः २७ अपूपवर्जनंकृत्वाभोजनव्रतमाचरेत् कार्तिकेस्वर्णगोधूमान्वास्तद-
त्वाश्वमेधकृत् २८ गोधूमाःसर्वजंतूनांबलपुष्टिविवर्धनाः मुख्यश्चहव्यकव्येषुतस्मान्मेददनुश्रियम् २९ आषा-
ढादिचतुर्मासान्द्वंताकंवर्जयेन्नरः कारवल्लीफलंवापिआलाबुंपडुलंतथा ३० यद्यत्फलंप्रियंवापिवर्जयित्वातु-
तत्फलम् चातुर्मास्येततोहृत्तेरौष्यान्येतानिकारयेत् ३१ मध्यंविदुमयुक्तानिह्यर्चयित्वातुशक्तिः दद्यादक्षि-
णया सार्धंब्राह्मणायतिभक्तिः ३२ अभीष्टंदेवमुद्दिश्यदेवोमेप्रीयनामिति सदीर्घमायुरारोग्यंपुत्रपौत्रान्

रूपताम् ३३ अक्षय्यासंतानेकीर्णैर्लब्धस्वर्गमहीयते फलत्यागीभवेद्यस्तुविष्णुलोके स पूज्यते ३४ समाप्तौ कलपी
तानितानिदद्याद्दिजातवे श्रावणेवर्जयेत्कंदधिमाद्रपदे तथा ३५ दुग्धमाषवयुजेमासिकातिर्केदिदलंत्यजेत्
चत्वार्येतानिनित्यानिचतुराश्रमवर्तिनाम् ३६ प्रथमेमासिकर्तव्यं नित्यं शाकं व्रतं नरैः द्वितीयेमासिकर्तव्यं दधिघनमनु
त्तमम् ३७ पयोघतं तृतीयेनुचनुयैर्दिदलंतथा कूष्मांडराजमाषांश्चमूलकं गुंजरं तथा ३८ करमर्दं चेद्ददं दं चातुर्मा
स्येत्यजेन्नरः मसूरं बहुबीजं च वृताकं चैव वर्जयेत् ३९ नित्यान्येतानि विमं द्रवसान्याहुर्मनीषिणः विशोपादृशं धा
त्रीमलाबुचिंचिणीत्यजेत् ४० जीर्णधात्रीफलं पाहं जीर्णधात्र्याचिंचिणी वार्षिकान् चतुरोमासान् प्रक्रमे च ज
नार्दने ४१ मंचरवद्वादिशयनं वर्जयेद्भक्तिमान्नरः अनर्तं वर्जयेद्धार्योक्तौ गच्छन् दुष्यति ४२ मधुवेत्तीं च शिष्यं
च चातुर्मास्येत्यजेन्नरः वृताकं च कलिंगं च बिल्वीदुंबरभिः सदाः ४३ उदरे यस्य जीर्यते तस्य दूरतरो हरिः उपवा
सस्तथानक्तमेकभक्तमयाचितं ४४ अशक्तस्तु यथा कुर्यात्सायं प्रातररवदितं स्नानपूजादिसंयुक्तः स नरो हरिः लो
कभाक् ४५ गीतवाद्यकरो विष्णोर्गोधर्वलोकमाप्नुयात् मधुमुक्चभवेद्वाजापुरुषो गुडवर्जनान् ४६ लभेच्च संत
निदीर्घो पुत्रपौत्रादिवर्धिनीम् तैलस्य वर्जनाद्वा जन्मदशीगः प्रजायते ४७ कौसंभं तैलसं त्यागाच्छत्रुनाशमवाप्नु
यात् मधुकतैलत्यागाच्च सौभाग्यफलं लभेत् ४८ पुण्यादिभोगत्यागेन स्वर्गो विद्याधरो भवेत् योगभ्यासी भवेद्य
स्तु स ब्रह्मपदवीमियात् ४९ कटुतिक्तं च मधुरं कषायलवणान्नरसान् वर्जयेत्स च वैरूप्यं दौर्गंध्यं नाप्नुयात्सदा ५० तां

चूलवर्जनाद्दोगीसद्यो मुक्तामयी भवेत् पादाभ्यंगपरित्यागाच्छिरोभ्यंगस्य पार्थिव ५१ दीप्तिमान् दीप्तकरणो यस्य द्रव्यप
तिर्भवेत् दधिदुग्धपरित्यागी गोलोकं लभते नरः ५२ इहलोकमवाप्नोति स्थातीपाकविर्जनान् एकांतरोपवासेन ब्रह्म
लोके महीयते ५३ चतुरो वार्षिकान्मासान् नखरोमाणि धारयेत् कल्पस्थायी भवेद्वा जन्म स नरो नात्र संशयः ५४ नमो नारा
यणायेति जपित्वा ननं कं फलम् विष्णुपादांबुजः स्पर्शात्कृतकृत्यो भवेन्नरः ५५ लक्षप्रदक्षिणां यस्तु करोति हरिः स व्य
यम् हंसयुक्तविमानेन स याति वैष्णवीं पुरीम् ५६ त्रिगत्रभोजनत्यागाच्चोदते दिवि देववत् परान्नवर्जनाद्वा जन्मदे
वो वैमानुषो भवेत् ५७ प्राजापत्यं च रेद्यो वै चातुर्मास्यव्रतं नरः मुच्यते पातकैः सर्वैश्चि विधेर्नात्र संशयः ॥ ५८ तप्त
कृत्वा तिलं दद्याद्भ्यां यः क्षिपेत्तदनं हरेः स याति परमं स्थानं पुनरावृत्तिवर्जितम् ५९ चांद्रायणेन यो राजन् क्षिपेन्मासच
तुष्टयम् दिव्यदेहो भवेत्सोऽथ शिवलोकं च गच्छति ६० चातुर्मास्येन रोयो वैत्यजेदन्नादिभक्षणम् स गच्छेद्भरिसायु
ज्यं न भूयस्तु प्रजायते ६१ भिक्षाभोजीनरो यो हि स भवेद्देवपारगः पयोघतेन यो राजन् क्षिपेन्मासचतुष्टयम् ६२ न
स्यवंशसमुच्छेदः कदाचिन्नोपपद्यते पंचगव्याशनः पार्थचांद्रायणफलं लभेत् ६३ दिनत्रेयं जलत्यागान्नरोगैरभि
भूयते एवमादि व्रतैः पार्थतुष्टिमायाति केशवः ६४ दुग्धाब्धिर्वीचिशयने भगवाननं नो यस्मिन्दिने स्वपिति चाथ दि
बुध्यते च तस्मिन्ननं न्यमनसामुपवासभाजां पुंसां ददाति च गतिं गरुडासनो सौ ॥ २६५ इति श्रीभविष्योत्तरपु
राणे विष्णोः शयन्येकादशी चातुर्मास्यमाहात्म्यं संपूर्णम् अथ श्रावणकृष्णैकादशीकथा युधिष्ठिरस्य

अ. रा.
२९

च आषाढशुक्लपक्षे तु यद्देवशयनव्रतम् तच्च याश्रुतपूर्वहिराणे बहुविस्तरम् १ आवणे कृष्णपक्षे तु किन्ना
मैकादशी भवेत् एतत्कथय गोविन्द वासुदेवनमोस्तुते २ श्रीकृष्ण उवाच शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि व्रतं पाप
प्रणाशनम् ३ नारदाय पुरा राजन् पृच्छते च पितामहः परं यदुक्तवान् तात तदहं ते वदामि च ४ नारद उवा
च भगवन् श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोहं कमलासन आवणस्यासिते पक्षे किन्नामैकादशी भवेत् को देवः को
विधिस्तस्याः किं पुण्यं कथय प्रभो ५ ब्रह्मा उवाच शृणु नारद ते वच्मि लोकानां हितकाम्यया आवणे का
दशी कृष्णा कामिकेति च नामतः ६ तस्याः श्रवणमात्रेण वा जपेयफलं लभेत् तस्यायः पूजयेद्देवं शंखचक्र-
गदाधरम् ७ श्रीधरारव्यं हरिं विष्णुं माधवं मधुसूदनम् यजते ध्यायते यो वै तस्य पुण्यफलं शृणु ८ नगंगा
यां नकाश्यां वै नैमिषे न च पुष्करे नत्कलं समवाप्नोति यत्कलं विष्णुपूजनात् ९ केदारे च कुरुक्षेत्रे राहुग्रस्ते दिवा
करे न नत्कलं समवाप्नोति यत्कलं कृष्णपूजनात् १० समुद्रगवने पेतां यो ददाति वस्त्रं धराम् गोसावरीं गुप्ते सि
हे व्यतीपाते च गङ्गके ११ न नत्कलं समवाप्नोति यत्कलं कृष्णपूजनात् कामिका व्रतं कारि च ह्यभौ फलसमी-
प्युतौ १२ प्रसूयमानां यो धेनुं दद्यात्सोपस्करान्नरः नत्कलं समवाप्नोति कामिका व्रतं कारकः आवणे श्रीध
रं देवं पूजयेद्यो नरोत्तमः १३ तेनैव पूजिता देवा गंधर्वो रगपन्नगाः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कामिका दिवसे हरिः =
१४ पूजनीयो यथा शक्त्या मनुष्यैः पापभीरुभिः संसारार्णवमग्न्या ये पापपंकसमाकुलाः १५ तेषां सुद्धरणा

२९

२९

र्थाय कामिका व्रतमुत्तमम् नातः परतरा काचित्स्ववित्रा पापहारिणी १६ एवं नारद जानाहि स्वयमाह पुरा हरिः अद्या
स्वविद्या निरतैर्यत्फलं प्राप्यते नरैः १७ ततो बहुतरं विद्धि कामिका व्रतसेवनान् रात्रौ जागरणं कुर्यात्कामिका व्रतं क
नरैः १८ न पश्यति यमं रौद्रं नैव पश्यति दुर्गतिम् न पश्यति कुयोनिं च कामिका व्रतसेवनान् १९ कामिकाया व्रतेनै
व कैवल्यं योगिनो गताः सर्वैः सर्वप्रयत्नेन कर्तव्या नियतात्मभिः २० तुलसीप्रभवेः पत्रैश्चैर्नरः पूजयेद्हरिम् न वै
स लिप्यते पापैः पद्मपत्रमिवाभसा २१ सुवर्णभारमेकं तुरजतं च चतुर्गुणम् तत्फलं समवाप्नोति तुलसीदलपूज-
नात् २२ रत्नमौक्तिकवैदूर्यप्रवालादिभिरर्चितः न तु व्यतिताया विष्णुस्तुलसीपूजनाद्यथा २३ तुलसीमंजरीभिस्तु पू-
जितो येन केशवः आजन्म कृतपापस्य तेन संमार्जिता लिपिः २४ यादृष्टानि रिविद्याय संघशमनी स्पृष्टा वपुः पावनी रोगाणा
मभिवर्दिता निरसनी सिक्ता न कश्चासिनी प्रत्यासन्ति विद्यायिनी भगवतः कृष्णस्य संरोपितान्यस्ता तच्चरणे विमुक्तिफल
दातस्यै तुलस्यै नमः २५ दीपं ददाति यो मर्त्यो दिवारात्रौ हरेर्दिने तस्य पुण्यस्य संख्या न चित्रगुप्तोपिवेति न २६ कृष्णा
ये दीपको यस्य ज्वलेत्ते कादशी दिने पितरस्तस्य तृप्यन्ति अमृतेन दिवि स्थिताः २७ घृतेन दीपं प्रज्वाल्य तिलतेलेन वा पुनः
प्रयाति सूर्यलोके सौ दीपको दिशतैर्दत्तः २८ अयं तवाग्रे कथितः कामिका महिमा मया अतो नरैः प्रकृतं व्यासवपात
कहारिणी २९ ब्रह्महत्यापहरणी भूणहत्या विनाशिनी त्रिदिवस्थानदात्री च महापुण्यफलप्रदा ३० श्रुत्वा माहा-
त्यमेतस्या नरः श्रद्धासमन्वितः विष्णुलोकमवाप्नोति सर्वपापैः प्रमुच्यते ३१ इति श्रीब्रह्मवैवर्तपुरा

ब्र० रा०
३०

नेश्रावणकृष्णेकादशीकामिकानाममाहास्यसंपूर्णम् अथश्रावणशुक्लेकादशीकथा युधिष्ठिरउवाच
श्रावणस्यसितेपक्षेकिन्नामैकादशीभवेत् कथयस्वप्रसादेनममप्रेमधुसूदन १ कृष्णउवाच २
पुष्पावहितोराजन्कथांपापहरांपराम् यस्याःश्रावणमात्रेणवाजपेयफलंलभेत् ३ द्वापारस्ययुगस्यादौपुरामाहि
षतीपुरे राजामहिजितारव्यानोराज्यपालयतिस्वयम् ४ पुत्रहीनस्यतस्यैवतद्वाज्यंस्वरवप्रदम् अपुत्रस्यस्वस्व
नास्तिइहलोकेपरत्रच ५ यततोस्यसूतप्राप्तौकालोबहुतरोगतः नप्राप्तश्चसूतोराज्ञासर्वसौरव्यप्रदोनुणाम् ५
दृष्ट्वात्मानंप्रवयसंराजाचिंतापरोभवत् सदोगतःप्रजामप्येदंवचनमब्रवीत् ६ इहजन्मनिभोलोकानमयापा
तकंकृतम् ७ अन्यायोपार्जितंविंत्तंक्षिप्तंकोशमयानहि ब्रह्मस्वदेवद्रविणंनगृहीतंमयाकचित् ८ न्यासापहा
रोनकृतः परस्यबहुपापदःसूतवत्पालितालोकाधर्मेणविजिनामही ९ दुष्टेषुपातितोदंडोबंधुपुत्रोपमेधपि शिष्टा
संपूजितालोकाद्वेष्याश्चापिमहाजनाः १० इत्येवंप्रजतोमर्गेधर्मयुक्तेर्द्विजोनमाः कस्मान्नमगृहेपुत्रोनजात
स्तद्दिचार्यताम् इतिवाक्यंद्विजाःश्रुत्वासप्रजाःसपुरोहिताः ११ मंत्रधित्यानुपहितंजग्मुस्तेगहनंचनम् इतस्त
तःश्रपश्यंतश्चाश्रमानृषिसंवितान् १२ नृपतेर्हितमिच्छंतोददृशुर्मुनिसत्तमस्तप्यमानेतपोधोरंचिदानंदनिराम
यं निराहारंजितात्मानंजितक्रोधंसनातनम् १३ लोमशंधर्मतत्त्वज्ञंसर्वशास्त्रविशारदम् दीर्घायुषंमहात्मानम्
नेकंब्रह्मसंमितम् १४ कल्येगतेयस्यएकमेकंलोमविशीर्यते अतोलोमशनामानंत्रिकालज्ञंमहामुनिम् १५

ए०

३०

तंदृष्ट्वाहर्षिताःसर्वेआजग्मुस्तस्यसंनिधौ यथान्यायंयथार्हतेनमश्चकुर्यथोदितम् १६ विनयाचनताःसर्वेऋचुश्चैव
परस्परम् अस्मद्भाग्यवशादेवप्राप्तोयंमुनिसत्तमः १७ तांस्तथाप्रणतान्दृष्ट्वाह्लावाचमुनिसत्तमः लोमशउ
वाच किमर्थमिहसंप्राप्ताः कथयध्वंस्वकारणम् १८ महर्शनाल्हादगिरःस्तुवंतइवमांकिमु असंशयःक
रिष्यामिभवतांयद्वितंभवेत् १९ परोपकृतयेजन्ममादृशानांनसंशयः जनाऊचुः श्रूयतामभिधास्या
मोचयमागमकारणम् २० संशयच्छेदनार्थोयतवसंनिधिमागताः पद्मयोनेःपरतरस्त्वत्तःश्रेष्ठोनविद्यते २१ अतःका
र्यवशात्प्राप्ताःसमीपंभवतोवयम् महीजिन्नामराजासौपुत्रहीनोस्तिसांप्रतं २२ वयंतस्यप्रजाब्रह्मन्पुत्रवत्तेनपा
लिताः तंपुत्ररहितंदृष्ट्वातस्यदुःखेनदुःखिताः २३ तपःकर्तुमिहायातामितिंकुलातुनैर्द्विजैर्नृपः २४
शादृष्टस्त्वमस्माभिर्द्विजोत्तम २५ महतांदर्शनेनैककार्यसिद्धिर्भवेन्नुणाम् उपदेशंवदमुनेराज्ञःपुत्रोयथाभवे
त् २५ इतितेषांवचःश्रुत्वामुहूर्तंध्यानमास्थितः प्रत्युवाचमुनिर्ज्ञात्वातस्यजन्मपुरातनम् २६ लो
मशउवाच पूर्वजन्मनिवैश्योयंधनहीनोनृशंसकृत् वाणिज्यकर्मनिरतोयामाद्भामांतरंभवन् २७ ज्येष्ठमा
सिसितेपक्षेदशमीदिवसेतथा मध्याह्नेऽहमणौप्राप्तेग्रामसीम्निजलाशयम् २८ कूपिकांसजलांदृष्ट्वाजलपानेमनो
दयो सद्यःसूतासवत्साचयेनुस्तत्रसमागता २९ तृषातुरानिदायार्तानस्यामापःपपौतुसा पिबंतींचारयित्वातामसौ
तोयंस्वयंपपौ ३० कर्मणस्तस्यपाकेनसपुत्ररहितोनृपः पूर्वजन्मकृतात्पुण्यात्प्राप्तंराज्यमकंदकम् ३१ जनाऊचुः

६

ब्र-
३१

पुण्यात्पापं क्षयं याति पुराणे श्रूयते मुने पुण्योपदेशं कथययेन पापक्षयो भवेत् ३२ यथा भवत्यसादेन पुत्रोऽस्य भाविना
नथा लोमश उवाच आयणेऽक्षकूपक्षेतुपुत्रदानामविश्रुता एकादशीतिथिश्चास्तिकुरुष्वन्तद्वृत्तं
जनाः ३३ यथाविधियथान्यायं यथोक्तं जागरान्वितम् तस्याः पुण्यं सविमलं ददं तु नृपतेर्जनाः ३४ एवं कृते
मुनिर्यतं राज्ञः पुत्रो भाविष्यति श्रुत्वा तं लोमश उवाच तं प्रणम्य द्विजोत्तमम् ३५ प्रजग्मुः स्वर्गं हा तस्यैव हर्षोत्कलुषि
लोचनाः श्रावणं तु समासाद्य श्रुत्वा लोमश भाषितम् ३६ राज्ञा सहस्रतंचक्रुः सर्वे श्रद्धासमिन्विताः द्वादशीदि
वसे पुण्यं ददं तु नृपतेर्जनाः ३७ दत्ते पुण्ये यथा राज्ञी गन्धर्वाधनं शोभनम् प्राप्तं प्रसवकाले सा स पुत्रं पुत्रमूर्जितम्
३८ एवमेवां नृपश्चेष्टपुत्रदानामविश्रुता कर्तव्याः सखि मिच्छद्भिरिह लोके परत्र च ३९ श्रुत्वा माहात्म्यं तस्याः
सर्वपापैः प्रमुच्यते इह पुत्रसूरवं प्राप्य परत्र स्वर्गं तिर्भवेत् ४० इति श्री भाविष्योत्तरपुराणे श्रावणशुक्लैका
दशीपुत्रदानामाहात्म्यं संपूर्णम् अथ भाद्रपदकृष्णोकादशीकथा युधिष्ठिर उवाच भा
द्रपदस्य कृष्णपक्षे तु किन्नामैकादशी भवेत् एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं कथयस्व जनार्दन १ श्रीकृष्ण उवाच शु
ण्डेकमनाराजन् कथयिष्यामि विस्तरात् अजेति नाम तः प्रोक्ता सर्वपापप्रणाशिनी २ पूजयित्वा हृषीकेशं व्रतं त
स्याः करोति यः पापानि तस्य नश्यन्ति व्रतस्य श्रवणादपि ३ नातः परतरा राजन् लोकद्वयहितावहा सत्यमुक्तं
मया ह्येतन्मासस्य भाषितं मम ४ हरिश्चन्द्र इति ख्यातो बभूव नृपतिः पुरा चक्रवर्ती सत्यसंधो समस्ताया भुवः पतिः

ए०

३१

५ कस्यापि कर्मणो योगाद्वा ज्यमष्टो बभूव सः विक्रीलावनितां पुत्रं सचकारात्मविक्रयम् ६ पुल्कसस्य च दासत्वं
नो राजा सपुण्यकृत् सत्यमालं व्यराजेन्द्रमृतचैलापहारकः ७ सोमवन् नृपतिश्चेष्टो न सत्याञ्जलितस्तथा एवंगतस्य
नृपतेर्बहवो वत्सरागताः ८ ततश्चिन्तापरो राजा बभूव त्वन्तदुरितः किंकरो मिच्छगच्छामि निष्कृतिर्मे कथं भवेत्
९ इति चिन्तयतस्तस्य मग्नस्य वृजिनार्णवे आजगाम मुनिः कश्चित् ज्ञात्वा राजानमातुरम् १० परोपकरणार्थं यनि
र्मितो ब्रह्मणा द्विजः सतं दृष्ट्वा द्विजवरं न नाम नृपसत्तमः ११ कृतांजलिपुत्रो भूत्वा गौतमस्याग्रतः स्थितः कथयामा
स वृत्तांतमात्मनो दुःखसंयुतम् १२ श्रुत्वा नृपतिर्वाक्यानि गौतमो विस्मयान्वितः उपदेशं नृपतये व्रतस्यास्य मुनि
र्ददौ १३ मासि पाद्रपदे राजन् कृष्णपक्षे तु शोभने एकादशी समायाता अजानाभ्यतिपुण्यदा १४ तस्याः कुरुव्र
तं राजन् पापनाशो भाविष्यति तव भाग्यवशाद्देवाः सप्तमे हि स मागता १५ उपवासपरो भूत्वा रात्रौ जागरणं कुरु
एवं तस्या व्रते चोर्णो सर्वपापक्षयो भवेत् १६ तव पुण्यप्रभावेन चागतो हं नृपोत्तम इत्येवं कथयित्वा तु मुनिरन्तर
धीयत १७ मुनिवाक्यं नृपः श्रुत्वा चकार व्रतमुत्तमम् कृते तस्मिन् व्रते राज्ञः पापस्यांतो भवत्सणात् १८ श्रूयतां
राजशार्दूलप्रभावोऽस्य व्रतस्य च यः दुरवं बहुभिर्वर्षैर्भोक्तव्यं तत् क्षयो भवेत् १९ निस्तीर्णो दुःखो राजा सीदुत स्या
स्य प्रभावतः पत्न्या सह समायोगं पुत्रजीवनमापसः देवदुंदुभयो नेदुः पुण्यवर्षमभूद्विचः २० एकादश्याः प्रभावेन
प्राप्तराज्यमकंदकम् स्वर्गं लेभे हरिश्चन्द्रः स पुरः सपरिच्छदः २१ इति धर्मव्रतं राजन्यं कुर्वन्ति द्विजोत्तमाः सर्वपाप

विनिर्मुक्तास्त्रिदिव्यांतिनेधुवम् २२ पठनाच्छ्रवणाद्राजन् अश्वमेधफलं लभेत् २३ इति श्री ब्रह्मवेचर्तु
राणे भाद्रपद कृष्णा अजानामैकादशी माहात्म्यं संपूर्णम् अथ भाद्रपद शुक्लैकादशी कथा प्रारभ्यते
युधिष्ठिर उवाच
उनमस्यसितपक्षेतुकिन्नामैकादशी भवेत् कोदेवः कोविधिस्तस्याः किंपु
ण्यं च वदस्व नः १ श्री कृष्ण उवाच कथायामिमाहा पुण्यां स्वर्गमोक्षप्रदायिनीम् वामनैका-
दशीं राजन् सर्वपापहरां पराम् २ इमामेव जयं त्यारव्यां प्राहरेकादशीं नृप यस्याः श्रवणमात्रेण सर्वपापक्ष-
यो भवेत् ३ वाजपेयफलं प्रोक्तं नातः परतरं नृणाम् पापिनां पापनाशाय जयंती व्रतमुत्तमम् ४ नातः पर-
तरा राजन् नैव मोक्षप्रदायिनी एतस्मात्कारणाद्राजन् कृतव्यागतिमिच्छता ५ वैष्णवैर्मम भक्तैस्तु मनुजैर्मत्स-
रायणैः न भस्ये वामनो येस्तु पूजितस्तेर्जगन्नयम् ६ पूजितं नात्र संदेहस्ते यांति हरि सन्निधिम् वामनः पूजि-
तो येन कमलैः कमलैः क्षणः ७ न भस्यसितपक्षेतु जयं त्येकादशी दिने तेनाचितं जगत्सर्वं यो देवाः सनातनाः
८ एतस्मात्कारणाद्राजन् कर्तव्यो हरि वासरः अस्मिन्कृतेन कर्तव्यं किंचिदस्ति जगन्त्रये ९ अस्यां प्रसू-
तो भगवान्नेत्यंगपरिवर्तनम् तस्मादेतां जनाः सर्वे वदन्ति परिवर्तिनीम् १० युधिष्ठिर उवाच सं-
शयोस्ति महान् मह्यं श्रूयतां च जनार्दन कथं सप्तोसि देवेश कथं यास्यंगवर्तनम् ११ किमर्थं देव देवेश बलि-
र्बद्धस्त्वया स्रः संतुष्टाः पृथिवी देवाः किमकुर्वन् जनार्दन १२ कोविधिः किं व्रतं चैव चातुर्मास्यमुपासनाम्

स्वयिस्तु जगन्नाथ किं कुर्वन्ति जनाः प्रभो १३ एतद्विस्तरतो ब्रूहि संशयं हर मे प्रभो श्री कृष्ण उवाच
श्रूयतां राजा शार्दूल कथां पापहरां पराम् १४ बलिर्वैदानवः पूर्वमासीच्चेतायुगे नृप अपूजयंश्च मां नित्यं म-
दुक्तो मत्सरायणः १५ जपेस्तु विविधैः सूक्तैर्यजने मां स नित्यशः द्विजानां पूजको नित्यं यज्ञकर्मकृता शयः १६ प-
रं त्विन्द्र हतद्वेषी देव लोकमजीजयत् महत्तमिह लोकं वैजितं तेन महात्मना १७ बिलोक्य च ततः सर्वदेवाः संहत्य
मंत्रयन् सर्वैर्मिलित्वा गंतव्यं देवं विज्ञापितुं प्रभुम् १८ ततश्च देव ऋषिभिः साकमिंद्रो गतः प्रभुम् शिरसा ह्यवती-
गत्वा स्तुत इंद्रेण सूक्तिभिः १९ गुरुणा देवतैः सार्धं बहुधा पूजितो ह्यहम् ततो वामनरूपेण ह्यवतीर्णश्च पंचमे २०
अत्युग्ररूपेण तदा सर्वब्रह्मांडरूपिणा बालकेन जितः सौर्वै सत्यमालं व्यतस्थिवान् युधिष्ठिर उवाच
२१ खया वामनरूपेण सोऽस्रश्च जितः कथम् एतत्कथय देवेश मह्यं भक्त्या यविस्तरात् २२ श्री
कृष्ण उवाच मया लीकेन सबलिः प्रार्थितो बहुरूपिणा पदत्रयमितां भूमिं देहि मे भुवनत्रयम् २३
दत्तं भवति ते राजन् नात्र कार्यो विचारणा इत्युक्तश्च मया राजा दत्तवांस्त्रिपदां भुवम् २४ संकल्पमात्राद्बद्धं दे-
हस्यै विक्रमः परम् भूलोके तु हतौ पादौ भुवलोके तु जातौ २५ स्वलोके तु कटिन्यस्य महलोके तथोदरम् ज-
नलोके तु हृदयं तपो लोके च कटकम् २५ सत्यलोके मुरवस्थाप्य उत्तमांगं तथोर्ध्वतः चंद्रसूर्यग्रहाश्चैव भगवो
योगसंयुतः २७ सेंद्राश्चैव तदा देवानागाः शेषादयः परे स्तुवंतो वेदसंभूतैः सूक्तैश्च विविधैस्तुभाम् २८ करे गृही-

स्वातुचलिमधुपचनंतदा एकेन पुरिता एर्था द्वितीयेन त्रिविष्टपम् २९ तृतीयस्य तु पादस्य स्थानं देहिममानय ए
 वमुक्तेमया सोपि मस्तके दत्तवान्बलिः ३० ततो वैमस्तके ह्येकं पदं न्यस्तं मया तदा क्षिप्तो रसानले राजन् दानवो मम
 पूजकः ३१ विनयापनंतं दत्त्वा प्रसन्नोऽस्मि जनार्दनः बले वसामि सतनं सन्निधौ न वमानद ३२ इत्येवंचं महाभा
 रातुचलिं वैरोचनं तदा नभस्य शरूपसेतुपरिवर्तनिवासरे ३३ ममैकानत्रमूर्तिश्च बलिमाश्रित्य तिष्ठति द्वितीया
 शेषेष्टे वैसीराब्धौ सागरोत्तमे ३४ स्फुप्यते च हृषीकेशो यावच्छायानि कार्त्तिकी तावद्भवति न्युण्यं सर्वपुण्योत्त
 मोत्तमम् ३५ एतस्मात्कारणाद्वा जन्कर्तव्या च प्रयत्नतः एकादशी महापुण्या पवित्रा पापहारिणी ३६ अस्यां प्र
 सन्नो भगवानेत्थं गपरिवर्तनम् एतस्यां पूजयेद्देवं त्रैलोक्यस्य पितामहम् ३७ दधिदानं प्रकर्तव्यं रोष्यतं डलसंयुतम् ॥
 रात्रौ जागरणं कृत्वा मुक्तो भवति मानवः ३८ एवं यः कुरुते राजन्नेकादश्यां व्रतं शतम् सर्वपापहरं चैव मुक्तिमुक्ति
 प्रदायकम् ३९ स देवलोके संप्राप्य भ्राजते चंद्रमायया शृणुयाच्चैव यो मर्त्यः कथां पापहरां पराम् ४० अश्वमेधम्
 हस्तस्य फलं प्राप्नोति मानवः ४१ इति श्रीस्कंदपुराणे भाद्रपदशतकूपरिवर्तिनी नामैकादशी माहात्म्यं संपूर्ण
 म् अथ आश्विनकृष्णेकादशी कथा युधिष्ठिर उवाच कथयस्व प्रसादेन ममाग्रं मधुस्त
 दन आश्विने कृष्णपक्षे तु किं नामैकादशी भवेत् १ श्रीकृष्ण उवाच आश्विनस्यासिते पक्षे इ
 दिरा नामनामतः तस्या व्रतप्रभावेन महापापं प्रणश्यति २ अथो यो निगतानां च पितृणां गतिं दायिनी शृणु

धावहितो राजन् कथां पापहरां पराम् ३ यस्याः श्रवणमात्रेण वा जपेयं फलं लभेत् पुराकृतयुगे राजा बभूव रिपुसूदनः
 ४ इंद्रसेन इतिख्यातः पुरीं माहिष्मतीं प्रति सरज्यं पालयामास धर्मेण यशसान्वितः ५ पुत्रपौत्रसमायुक्तो धनधा
 न्यसमन्वितः माहिष्यत्यधिपो राजा विष्णुभक्तिपरायणः ६ जपचर्गा विंदनामानि मुक्तिदानिनराधिपः कालं न
 यतिविधिवद्ध्यत्स्य विचिंतकः ७ एकस्मिन् दिवसे राज्ञि सूरवासने स दोगते अवतीर्यो गमद्दीमानं वरान्नारदो
 मुनिः ८ तमागतमभिप्रेक्ष्य प्रत्युत्थाय कृतांजलिः पूजयित्वा र्थविधिना चासने स न्यवेशयत् ९ सूरवोपविष्टः समुनिः
 प्रत्युवाच नृपोत्तमम् कुशलं न वराजेंद्र सन् स्वर्गेषु वर्तते १० धर्मे मतिर्वर्तते तेने विष्णुभक्तिरतस्तथा इति वाक्यं तु
 देवर्षेः श्रुत्वा राजा तमब्रवीत् ११ राजोवाच त्वत्प्रसादमुनिश्चेष्ट सर्वत्र कुशलं मम अद्य क्रतुक्रियाः स
 र्वाः सफलास्तव दर्शनात् १२ प्रसादं कुरु विप्रर्षे ब्रूह्या गमनकारणम् इति राजोवाचः श्रुत्वा देवर्षिर्वाक्यमब्रवीत्
 १३ नारद उवाच श्रूयतां राजा शार्दूलमहचो विस्मयप्रदम् ब्रह्मलोकाद हंप्राप्तो यमलोकं नृपोत्तम ॥
 १४ ॥ शमनेनार्चितो भक्त्या उपविष्टो वरासने धर्मशीलः सत्यवांस्तु भास्करिं समुपासते १५ बहुपुण्यप्रकर्ता च व्रत
 वैकल्यदोषतः सभायां श्राद्धदेवस्य मया दृष्टः पिता तव १६ कथितस्तेन संदेशस्तन्निबोध जनेश्वर ॥ इंद्रसेन इति
 ख्यातो राजा माहिष्मतीप्रभः १७ तस्याग्रे कथय ब्रह्मन् स्थितं मां यमसन्निधौ केनापि चांतरायेण पूर्वजन्मोद्भवेन
 वै १८ स्वर्गप्रेषय मां पुत्र इति राव्रतदानतः इत्कृतो हं समायातः समीपं तव पार्थिव १९ पितुः स्वर्गतये राजन्निंदिरा

व्रतमाचर तेन व्रतप्रभावेन स्वर्गयास्यति ते पिता २० राजोवाच कथयस्व प्रसादेन भगवन्निंदिराव्रतम् वि
धिना केन कर्तव्यं कस्मिन् यक्षेति श्यौतथा २१ नारद उवाच शृणुराज न हितं वच्मि व्रतस्यास्य विधिं शुभं
आश्विनस्यासिते पक्षे दशमी दिवसे शुभे २२ प्रातःस्नानं प्रकुर्वीत श्राद्धायुक्तेन चेतसा ततो मध्याह्नसमये स्नानं कृ-
त्वा बहिर्जले २३ पितृणां प्रीतये श्राद्धं कुर्याच्छ्राद्धसमन्वितः एकभुक्तिं ततः कृत्वा रात्रौ भूमौ शयीत च २४ प्रभाते-
विमले जाते प्राप्ते चैकादशी दिने मुरवप्रक्षालनं कुर्यात्तदन्तधावनपूर्वकम् २५ उपवासस्य नियमं गृहीयाद्भक्तिभाव-
तः अद्यस्थित्या निराहारः सर्वभोगविवर्जितः २६ श्वोभोक्ष्ये पुंडरीकाक्षशरणं मे भवाच्युत इत्येवं नियमं कृत्वा
मध्याह्नसमये तथा २७ शालग्रामशिलायेतु श्राद्धं कृत्वा यथाविधि भोजयित्वा द्विजान् श्राद्धान् दक्षिणाभिः
सुपूजितान् २८ पितृशेषसमाधाय गवेदद्याद्विचक्षणः पूजयित्वा हवीकेशंधूपगंधादिभिस्तथा २९ रात्रौ जाग-
रणं कुर्यात्केशवस्य समीपतः ततः प्रभातसमये संप्राप्ते द्वादशी दिने ३० अर्चयित्वा हरिं भक्त्या भोजयित्वा द्विजान्
थ बंधुदोहित्रपुत्रार्थैः स्वयं भुंजीत वाग्यतः ३१ अनेन विधिना राजन् कुरु व्रतमनंदितः विष्णुलोकं प्रयास्यति पित-
रस्तव भूपते ३२ इत्युक्त्वा नृपतिराजन्मुनिरन्तरधीयत यथोक्तविधिना राजा चकार व्रतमुत्तमम् ३३ अंतःपुरेण स-
हितः पुत्रभृत्यसमन्वितः कृते व्रते तु कौन्तेय पुण्यवृष्टिरभूद्विवः ३४ तस्मिन् तागरुडा रूढो जगाम हरिर्मंदिरं इंदुसे-
नोपिराजर्षिः कृत्वा राज्यमकंदकम् ३५ राज्ये निवेश्य तनयं जगाम त्रिदिवं स्वयम् इंदिराव्रतमाहात्म्यं तवाग्रे कथि-

तं मया ३६ पठनाच्छ्रवणाच्चास्य सर्वपापैः प्रमुच्यते भुक्ते हनिखिलान् भोगान् विष्णुलोके च संविशेत् ३७ इति
श्रीब्रह्मवैवर्तपुराणे आश्विनकृष्णोक्तादशी इंदिरामाहात्म्यं संपूर्णम् अथ आश्विनशुक्लादशी कथा शुधि
श्विर उवाच कथयस्व प्रसादेन भगवन्मधुसूदन इषस्य शक्रपक्षे तु किन्नामैकादशी भवेत् १ श्रीकृष्ण उवाच
शृणुराजे द्रवक्ष्यामि माहात्म्यं पापनाशनम् शक्रपक्षे चाश्वयुजि भवेदेकादशी नृया २ पाशांकुशेति विख्याता सर्वपा-
पहरापरा पचनाभाभिधानं तु पूजयेत्तत्र मानवः ३ सर्वाभीष्टफलप्राप्त्यै स्वर्गमोक्षप्रदं नृणाम् तपस्तत्त्वानरस्तीव्रं चिरं
सुनियतेन्द्रियः ४ यस्मिन् समवाप्नोति तत्तल्लगुरुद्वजम् कृत्वा पिबेद्दुःशः पापं नरो मोहसमन्वितः ५ नयाति नरकं घोरं
नत्वा पापहरं हरिम् पृथिव्यां यान्ति तीर्थानि पुण्यान्यायत नानि च ६ तानि सर्वाणि प्राप्नोति विष्णोर्नामानु कीर्तनात्
देवं शार्ङ्गधरं विष्णुं ये प्रपन्ना जनाद नम् ७ न तेषां यमलोकश्च नृणां वैजायते क्वचित् उपोष्येकादशी मेकाप्रसंगेनापि
मानवाः ८ नयाति याननां यामीं पापं कृत्वा तिरदारुणम् वैष्णवः पुरुषो भूत्वा शिवनिंदां करोति यः ९ यो निंदे दृष्ट्वा वं
लोकं स याति नरकं भूवम् अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च १० एकादश्युपवासस्य कलानाहंति षोडशीम्
एकादशीसंमपुण्यं किंचिल्लोके न विद्यते ११ नेह शं पावनं किंचित् त्रिषु लोकेषु विद्यते यादृशं पचनाभस्य दिनं पा-
नकहानिदम् तावत्पापानि तिष्ठन्ति देहे स्मिन् मनुजाधिप १२ यावन्नोपोष्यते जंतुः पचनाभदिनं शुभम् व्याजेना-
पि कृत्वा राजन् दशयति भास्करिम् १३ स्वर्गमोक्षप्रदाहोषाशरीरारोग्यदायिनी सकलत्रयप्रदाहोषाधनपुत्रपदा

यिनी १४ नगंगानगयाराजन्मकाशीनचपुष्करम् नचापिकोरवंक्षेत्रं पुण्यं भूपहरोर्दिनात् १५ रात्रौ जागरणं कृत्वा
समुपोष्य हरोर्दिनम् अनायासेन भूपालप्राप्यते वैष्णवं पदम् १६ दशवैमातृके पक्षे दशराजे दंपैतृके प्रियाया दशप
क्षे तु पुरुषा तु हरेर्नरः १७ चतुर्भुजा दिव्यरूपानागारि कृतकेतनाः सखिणः पीतवस्त्राश्च प्रयांति हरि मंदिरम् -
१८ बालत्वे यो वनत्वे च दृष्टत्वेऽपि नृपोत्तम १९ उपोष्य द्वादशी नूनं नैति पापोऽपि दुर्गतिम् पाशांकुशामुपोष्यैव आ-
श्विनस्यासिते तरे २० सर्वपापविनिर्मुक्तो हरिलोकं स गच्छति दत्त्वा हेमतिष्ठान् भूमिं गामन्ममुदकं तथा २१ उपान
हृत्वा च त्रादिन पश्यति यमनरः यस्य पुण्यविहीनानि दिनान्ये पगतानि च २२ सलोहकारभस्त्रे वश्वसन्नपिन जी-
वति नावं द्यौर्दिवसं कुर्यात् हरिद्रोपि नृपोत्तम २३ समाचरन् यथा शक्तिस्नानदानादिकाः क्रियाः तडागाराम-
सौधानां सत्राणां पुण्यकर्मणाम् २४ कर्तारो नैव पश्यंति धीरास्तान् यमयातनाम् दीर्घायुषो धनाद्याश्च कुलीना
रोगवर्जिताः २५ दृश्यंते मानवा लोके पुण्यकर्तार ईदृशाः किमत्र बहु नोक्तेन यां त्यधर्मेण दुर्गतिम् २६
आरोहति दिवं धर्मेर्नात्र कार्या विचारणा इति ते कथितं राजन्यत्पुष्टौ हस्तयानघ २७ पाशांकुशाया
माहात्म्यं किमन्यत् श्रोतुमिच्छसि २८ इति श्री ब्रह्मवैवर्तपुराणे आश्विनशुक्लैकादशी पाशांकु-
शानां माहात्म्यं संपूर्णम् अथ कार्तिक कृष्णैकादशी कथा प्रारभ्यते शुद्धिश्चिर-
उवाच कथयस्व प्रसादेन मम स्नेहाज्जनार्दन कार्तिकस्यासिते पक्षे किना मेकादशी भवेत् १

श्रीकृष्ण उवाच ॥ श्रूयतां राजशार्ङ्गल कथयामित वाग्रतः कार्तिके कृष्णपक्षे तुरमानाम्नीसु शोभना २ एकादशी समा-
ख्याता महापापहरा परा अस्याः प्रसंगतो राजन् महात्म्यं प्रवदामि ते ३ मुचुकुंद इति ख्यातो बभूव नृपतिः पुरा देवै-
रेण समं यस्य मित्रत्वमभवत् नृप ४ यमेन वरुणे नैव कुबेरेण समं तथा विभीषणेन एतस्य सखित्वमभवत् सह
५ विष्णुभक्तः सत्यसंधो बभूव नृपतिः सदा तस्यैवं शासतो राजन् राज्यं निहतकंटकम् ६ बभूव दुहिताग्रे हे-
चंद्रभागा सरिद्वरा शोभना यच्च सा दत्ता चंद्रसेन सुता यवै ७ सकदा चित्समायातः श्वशुरस्य गृहे नृप एकाद-
शी व्रतमिदं समायातं स पुण्यदम् ८ समागते व्रतदिने चंद्रभागा त्वच्चिंतयत् किं भविष्यति देवेश मम भर्ता पिदुर्ब-
लः ९ क्षुधान सह ते सोढुं पिता चैवो ग्रशासनः पटहस्ताड्यते यस्य संप्राप्ते दशमी दिने १० न भोक्तव्यं न-
भोक्तव्यं न भोक्तव्यं हरेर्दिने श्रुत्वा पटहनिर्घोषं शोभनस्त्वब्रवीत् स्त्रियाम् ११ किं कर्तव्यं मया कान्ते देहि शिक्षां स
शोभने कृते नयेन मे सम्यक् जीवितं न विनश्यति १२ चंद्रभागा उवाच मत्पितुर्वैश्वमनि विभो भोक्तव्यं नापि
केनचित् गजैरश्वैस्तथा चोद्धैरन्यैः पशुभिरेव च १३ तृणमन्नं तथा वारि न भोक्तव्यं हरेर्दिने मानवैश्च कुतः कां-
तमुज्यते हरि वासरे १४ यदि त्वं भोक्ष्यसे कान्त ततो गेहात्प्रयास्यताम् एवं विचार्य मनसा सुहृदं मानसं कुरु १५
शोभन उवाच सत्यमेतत्त्वयैवोक्तं करिष्ये हमुपोषणम् देवेन विहितं यदैतत्तयैव भविष्यति १६ इति दिष्टे म-
तिं कृत्वा चकार व्रतसुत्तमं क्षुत्तृषापीडिततनुः सबभूवातिदुःखितः १७ इति चिंतयतस्तस्य आदित्योऽस्तमगा

हिरिम् वैष्णवानां नराणां सानिशाहर्षविवर्द्धिनी १८ हरिपूजारतानां च जागरासक्तचेतसाम् बभूव नृपशादू-
लशोभनस्यातिदुःसहा १९ रवेरुदयवेलायां शोभनः पंचतांगतः दाहयामास राजा तं राजयोग्यैश्च दारुभिः २०
चंद्रभागा नात्मदेहं ददाह पितृवारिता कृत्वोर्ध्वदेहिकं तस्य तस्थोजनकं वंश्मनि २१ शोभनेन नृपश्चैष रमाव्रतप्र-
भावतः प्राप्तं देवपुरं रम्यं मंदराचलसानुनि २२ अनुत्तममना धृष्यमसंख्येयगुणान्वितम् हेमसंभमयैः सौधैर-
लवैर्दूर्यमंडितैः स्फटिकैर्विविधाकारैर्विचित्रैरुपशोभितम् २३ सिंहासनसमारूढः सुश्वेतछत्रचामरः किरी-
टकुंडलयुतो हारकेयूरभूषितः २४ स्तूयमानश्च गंधर्वैरप्सरोगणसेवितः शोभनः शोभते तत्र देवराडपरो यथा
२५ सोमशर्मैति विख्यातो मुचुकुंदपुरे वसन् तार्यथा प्राप्रसंगेन भ्रमन् विप्रो ददर्श तम् २६ नृपजाया तं राजा
तत्समीपं जगाम सः आसनादुत्थितः शीघ्रं नमश्चक्रे हि जेतम् २७ चकार कुशलं प्रश्नं च शरस्य नृपस्य च कांता-
याश्चंद्रभागायास्तथैव नगरस्य च २८ सोमशर्मो वाच कुशलं वर्तते राजन् श्वशरस्य गृहे तव चंद्रभागा-
कुशलिनी सर्वतः कुशलं पुरे २९ स्वहृत्तंक्यतां राजन् आश्चर्यं परमं मम पुरं विचित्रं रुचिरं दृष्टं केन चित्कचित्
३० एतदा चक्ष्व नृपते कुतः प्राप्तमिदं त्वया शोभन उवाच कार्तिकस्यासिते पक्षे नाम्ना चैकादशी रमा ३१
तामुपोष्य मया प्राप्तं हि जेन्द्रपुरं ध्रुवम् ध्रुवं भवति येनैव तत्कुरुष्व हि जेतम् ३२ हि जेन्द्र उवाच कथं ध्रुवमेत-
द्विकथं हि भवति ध्रुवम् तत्त्वं कथय राज जेन्द्र तत्करिष्यामि नान्यथा ३३ शोभन उवाच मयैतत्कथितं विप्रश्च द्वाहीनं ब्र-

जेन्द्र उवाच तेनाहमध्रुवं मन्वेध्रुवं भवति तत्कुरुष्व ३४ मुचुकुंदस्य दुहिता चंद्रभागा सुशोभना तस्यैकथय हृत्तांतं ध्रुव-
मेतद्विष्यति ३५ तच्छ्रुत्वा धिज्जवरस्तस्यै सर्वं न्यवेदयत् श्रुत्वा धिजा हि जवचो विस्मयोत्फुल्ललोचना ३६ प्रत्यक्ष-
मथवा स्वप्नस्त्वयैतत्कथ्यते हि ज सोमशर्मो वाच प्रत्यक्षं पुत्रिते कांतो मया दृष्टो महावने ३७ देवतुल्यमना धृष्यं ह-
ृत्तं स्य पुरं मया अध्रुवं तेन तत्त्वोक्तं ध्रुवं भवति तत्कुरु ३८ चंद्रभागा वाच तत्र मानय विप्रर्षेयति दर्शनं लालसाम्
आत्मनो ब्रतपुण्येन करिष्यामि पुरं ध्रुवम् ३९ आवयोर्हि जसंयोगो यथा भवति तत्कुरु प्राप्य ते हि महत्पुण्यं कृत्वा-
योगं विमुक्तये ४० इति श्रुत्वा सह तया सोमशर्मो जगाम ह आश्रमं वामदेवस्य मंदराचलसन्निधौ ४१ वामदेवो
शृणोत्सर्वं हृत्तांतं कथितं तयोः अभ्यर्षिं च चंद्रभागां वेदमंत्रैरथोर्जितम् ४२ ऋषिं च प्रभावेन विष्णुवासरसेवना-
त् दिव्यदेहा बभूव सो दिव्यांगतिमवाप ह ४३ पत्युः समीपमगमत् प्रहर्षोत्फुल्ललोचना सहर्षः शोभनोतीव दृष्ट्वा
कांतां समागताम् ४४ समाह्वय स्वके वामेणार्धं तां स न्यवेशयत् सा चोवाच प्रियं हर्षाच्चंद्रभागा श्रुभवं चः ४५
शृणु कांतं हितं वाक्यं यत्पुण्यं विद्यते मयि अष्टवर्षाधिका जाता यदाहं पितृवेश्मनि ४६ मया ततः प्रभृति च हृतमेकाद-
शी ब्रतम् यथोक्तविधिसंयुक्तं श्रद्धायुक्तेन चेतसा ४७ तेन पुण्यप्रभावेन भविष्यति पुरं ध्रुवम् सर्वकामसमृद्धं च
यावदाभूतं ध्रुवम् ४८ एवं सानृपशादूलरमते पतिना सह दिव्यभोगा दिव्यरूपा दिव्याभरणभूषिता ४९ शोभ-
नोपितया सार्धं रमते दिव्यविग्रहः रमाव्रतप्रभावेण मंदराचलसानुनि ५० चिंतामणि संप्राप्त्यैषा कामधेनु समाध-

वा रमाभिधानानुपतेतवायेकथितामया ५१ ईदृशंचवतंराजन्त्येकुर्वन्तिनरोत्तमाः ब्रह्महत्यादिपापानिनाशंयांति
नसंशयः ५२ एकादशीव्रतानांचपक्षयोरुभयोरपि यथाशक्नुतथाकृष्णान्तिथिमेदंन कारयेत् ५३ सेवितैका
दशीनृणांभुक्तिमुक्तिप्रदायिनी धेनुः कृष्णातथाश्वेताउभयोःसहशंपयः ५४ तथैवतुल्यफलदंस्मृतमेकादशीव्रत
म् एकादशीव्रतानांचमहात्म्यंशृणुयान्नरः ५५ सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते ५६ इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते
पुराणेकार्तिककृष्णैकादशीमाहात्म्यसंपूर्णम् अथकार्तिकशुक्लैकादशी श्रीब्रह्मोवाच प्रबोधिन्मा
हात्म्यंपापघ्नंपुण्यवर्धनम् मुक्तिप्रदंमुमुक्षुर्हीनांशृणुष्वमुनिसत्तम १ तावद्दर्जतिविप्रेन्द्रगंगाभागीरथीक्षितौ याव
न्नायातिपापघ्नीकार्तिकेहरिबोधिनी २ तावद्दर्जतितीर्थानिह्यासमुद्रं सरांसिच यावत्प्रबोधिनीविष्णोस्तिथिर्नोया
तिकातिर्की ३ अश्वमेधसहस्राणिराजसूयशतानिच एकेनैवोपवासेनप्रबोधिन्यांलभेन्नरः ४ नारदोवाच
एकभुक्तेनकिंपुण्यंकिंपुण्यंनक्तमोजने उपवासेनकिंपुण्यंनक्तमैब्रुहिपितामह ५ ब्रह्मोवाच एकभुक्तेनजन्मोत्थं
नक्तेनद्विजन्मभवम् सक्तजन्मभवंपापमुपवासेननश्यति ६ यदुर्लभंयदप्राप्यंनैलोक्ष्येनतुगोचरम् यदप्यप्रापि
तंपुत्रददातिहरिबोधिनी ७ मेरुमंदरमात्राणिपापान्युग्राणियांनितु एकेनैवोपवासेनदहतेपापहारिणी ८
पूर्वजन्मसहस्रैस्तुयदुष्कर्मउपार्जितम् जागरेणप्रबोधिन्यांदहतेदुर्लभाशिवत् ९ उपवासंप्रबोधिन्यांचःकरो
तिस्वभावतः विधिवत्मुनिशार्दूलयथोक्तंलभतेफलम् १० यथोक्तंस्मृतंयस्तुविधिवत्कुरुतेनरः स्वयंमुनिव

रश्रेष्ठमेरुतुल्यंभवेत्फलम् ११ विधिहीनंतुयःकुर्यात्स्मृतंमेरुमात्रकं अणुमात्रंनचाप्नोतिफलंधर्मस्यनारद १२
संध्याहीनेव्रतश्रेष्ठेनास्तिकेहेतुकेशठे नैतेषांतिष्ठतेदेहेधर्मशास्त्रविदूषके १३ परदाररतेमूर्खेकृतघ्नेचकेतथा
धर्मो नतिष्ठतेदेहेएतेप्रासपिदेहिनाम् १४ ब्राह्मणोवापिशूद्रोवासेवतेपरयोषितम् ब्राह्मणींचविशेषेणचांडा
लसदृशातुभौ १५ सभर्तृकांवाविधवांब्राह्मणोब्राह्मणीयदि सेवतेमुनिशार्दूलसान्वयोयातिसंक्षयम् १६
परदाराभिगमनंकुरुतेयोहिजाधमः संततिर्नभवेत्तस्यफलंजन्मार्जितंनहि १७ गुरुणासहविप्रेश्वयोहंकारेण
वर्तते स्मृतान्नश्यतेशीघ्रंधनंनान्नोतिसंततिम् १८ आचारभ्रष्टदेहानां वृषलीगाभिनांस्तु यस्तेनसेव्यमा
नोपिधर्मस्तेषांपराङ्मुखः १९ पापिनस्तेनरालोकेसांगत्यंपतितैःसह येकुर्वन्तिनृपश्रेष्ठतेगच्छंतिचमालये
धर्मो नष्टो नृणांयेषांस्वागतासनभोजनः तेषांबैनश्यंतस्वर्गकीर्तिरायुःप्रजासुखं २० साधूनामपमानंतुयेकुर्व
न्तिनराधमाः त्रिवर्गफलहीनास्तेदह्यंतेनरकाग्निना २१ कृत्वावमानंसाधूनांयेहृष्यंतिनराधमाः वारयंतिनये
मूढास्तेपश्यंतिकुलक्षयम् २२ आचारभ्रष्टदेहस्यहेतुकस्यशठस्यच ददतो जुहूतोवापिगतिस्तस्यनविद्यते २३
तस्मान्त्वचरेत्किंचिदशक्तंलोकगर्हितम् सदाचारवताभाज्यंयथाधर्मो ननश्यति २४ येध्यायंतिमनोवत्याकरि
ष्यामःप्रबोधिनी तेषां विलीयतेपापं पूर्वजन्मशतोद्भवम् २५ समतीतंभविष्यंचवर्तमानंकुलासुतम् विष्णुलो
कंनयत्याशुप्रबोधिन्यांतुजागरे २६ वसंतिपिनरोहृष्टाविष्णुलोकेह्यलंकृताः विमुक्तानारकैर्दुरैः पूर्वकर्मसमु

ज्वैः २८ कृत्वा तु पातकं घोरं ब्रह्महत्यादिकं नरः कृत्वा तु जागरं विष्णोर्धोतिपापो भवेन्मुने २९ दुःप्राप्यं यत्फलं वि-
प्रेरंश्च मेधादिभिर्मरैः प्राप्य ते तत्फलं वै नैव प्रबोधि न्या तु जागरे ३० आप्तुत्य सर्वं तार्थं पुदन्वागाः कांचनं महीम् न-
तत्फलं मवाप्नोति यत्कृत्वा जागरं हरेः ३१ जातः स एव स कृत्वा कुलं तेनैव पावितम् कार्तिके मुनिशार्दूल कृता येन प्र-
बोधिनी ३२ यथा ध्रुवं नृणां मृत्युर्धननाशस्तथा ध्रुवम् इति ज्ञात्वा मुनिश्रेष्ठ कर्तव्यं वैष्णवं दिनम् ३३ यानि कानि
च तीर्थानि त्रैलोक्ये संभवन्ति च तानि तस्य गृहे सम्यग्यः करोति प्रबोधिनीम् ३४ सर्वकृत्यं परित्यज्य तत्पर्यं चक्र-
पाणिनः उपोष्यैकादशीं रम्यां कार्तिके हरिबोधिनीम् ३५ स ज्ञानी स च योगी च स तपस्वी जितेन्द्रियः भोगो भोक्ष-
श्च तस्यास्ति ह्युपास्ते हरिबोधिनीम् ३६ विष्णुप्रियतरा ह्येषा धर्मसारस्य दायिनी सकृदेनामुपोष्यैव मुक्तिभाक्
च भवेन्नरः ३७ प्रबोधिनीमुपोषित्वा नगर्भे विशते नरः सर्वधर्मान् परित्यज्य तस्मात्कुर्वीत नारद ३८ कर्मणाम्
न सावाचा पापं यत्समुपार्जितम् तत्क्षालयति गोविन्दः प्रबोधि न्या तु जागरे ३९ स्नानं दानं जपो होमः समुद्दिश्य
जनार्दनम् नरैर्यच्छ्रियते वत्स प्रबोधि न्या तदक्षयम् ४० ये च यंति नरास्तस्यां भक्त्या देवं च माधवम् समुपोष्य
प्रमुच्यंते पापैस्ते शतजन्मजैः ४१ महाव्रतमिदं पुत्रमहापापौ घनाशनम् प्रबोधवासरे विष्णोर्विधिं च तमुपो-
षयेत् ४२ व्रते नानेन देवेशं परितोष्य जनार्दनम् विराजयन् दिशः सर्वाः प्रयाति भवनं हरेः ४३ कर्तव्येषां प्र-
यत्नेन नरैः कांतिमभीप्सुभिः द्वादशी हि पदां श्रेष्ठ कार्तिके तु प्रबोधिनी ४४ बाल्ये यच्चाजितं वत्स यौवनं वार्धके

तथा शतजन्मकृतं पापं स्वल्पं वा यदि वा बहु ४५ शक्यं मार्द्धं मुनिश्रेष्ठस्वरुह्यमपि नारद तत्क्षालयति गोविन्दमस्यामभ्य-
र्चयित्वा ४६ धनधान्ययहा पुण्या सर्वपापहरा परा तामुपोष्य हरेर्भक्त्या दुर्लभं न भवेत्कचित् ४७ चंद्रसूर्योपरागे च
यत्फलं परिकीर्तितम् तत्सहस्रगुणं प्रोक्तं प्रबोधि न्या तु जागरे ४८ स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायो भ्यर्चनं हरेः त-
त्सर्वं कोटितुल्यं तु प्रबोधि न्या तु यत्कृतम् ४९ जन्मप्रभृति यत्पुण्यं नरेणाभ्यर्जितं भवेत् इथा भवति तत्सर्वं मङ्गलत्वात्
र्तिकव्रतम् ५० अकृत्वानियमं विष्णोः कार्तिकं यः क्षिपेन्नरः जन्मार्जितस्य पुण्यस्य फलं नाप्नोति नारद ५१ तस्मात्स्व-
याप्रयत्नेन देवदेवो जनार्दनः उपासनीयो विप्रेन्द्र सर्वकामफलप्रदः ५२ परान्नं वर्जयेद्यस्तु कार्तिके विष्णुतत्परः परा-
न्नवर्जनाह तस्त्वां द्राघण फलं लभेत् ५३ नित्यं शास्त्रविनोदेन कार्तिकं यः क्षिपेन्नरः निर्दहेत्सर्वपापानि यज्ञाद्युत-
फलं लभेत् ५४ न तथा तुष्यते यज्ञैर्न दानैर्वा गजादिभिः यथा शास्त्रकथा लापैः कार्तिके मधुसूदनः ५५ ये कुर्वन्ति क-
थां विष्णोर्धेष्टुर्वन्ति समाहिताः श्लोकार्धं श्लोकमेकं वा कार्तिके गोशतं फलम् ५६ सर्वधर्मान् परित्यज्य कार्तिके केश-
वाग्रतः शास्त्रावधारणं कार्यं श्रोतव्यं च महा मुने ५७ श्रेयसां लोभबुद्ध्या वायः करोति हरेः कथाम् कार्तिके मुनिशा-
दूलकुलानां तारयेच्छतम् ५८ नियमेन नरो यस्तु शृणुते वैष्णवां कथाम् कार्तिके तु विशेषेण गोसहस्रफलं लभेत् ५९
प्रबोधवासरे विष्णोः कुरुते यो हरेः कथाम् स तद्दीपवती दानेन तत्फलं लभते मुने ६० श्रुत्वा विष्णुकथां दिव्यां ये च यंति
कथाविदम् स्वशक्त्या मुनिशार्दूल तेषां लोकाः सनातनाः ६१ ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा नारदः पुनरब्रवीत् श्रीनारद उवाच

ब्र.
३९

च विधानं ब्रूहि मे स्वाभिनेकादश्याः सरोत्तम ६२ चीर्णेन येन भगवन् यादृशं फलमाप्नुयति नारदस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मा
वचनमब्रवीत् ६३ ग्राह्ये सुहृते चोत्थाय ह्येकादश्यां हि ज्योत्तम स्नानं चैव प्रकर्तव्यं दंतधावनपूर्वकम् ६४ न चान्तर्द्वारे कू-
पे वा वाप्यांगे हेतुर्धैवत केशवश्चैव संपूज्यो कथायाः श्रवणं तथा ६५ नियमार्थं महाभाग इमं मंत्रमुदीरयेत् एका
दश्यां निराहारः स्थित्वा हनि परे ह्यहम् ६६ भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्षशरणं मे भवान्मुत अमुं मंत्रं स मुच्चार्य देवदेवस्य च
क्रिणः ६७ भक्तिभावेन तुष्टात्मा ह्युपवासं समर्पयेत् रात्रौ जागरणं कार्यं देवदेवस्य सान्निध्यौ ६८ गीतं नृत्यं च वाद्यं
च तथा कृष्णकथां सुने यः करोति स पुण्यात्मा त्रैलोक्योपरि संस्थितः ६९ बहु पुष्पैर्बहु फलैः कर्पूरागुरुकुंकुमैः हरेः
पूजाविधां तव्या कार्तिभ्यां बोधवासरे ७० वित्तशक्त्यनं कर्तव्यं संप्राप्ते हरिवासरे यस्मात्पुण्यमसंख्यातं प्राप्य ते सुनि स-
त्तम ७१ फलैर्नानाविधैर्दिव्यैः प्रबोधि न्यां तु जागरे शंखे तोयं समादाय ह्यर्घ्यं देवो जनार्दन ७२ यत्फलं सर्वतोर्थेषु सर्व-
दानेषु यत्फलम् तत्फलं कोटिगुणितं दत्तार्घ्यं बोधवासरे ७३ अगस्त्यकुसुमैर्देवं पूजयेद्यो जनार्दनम् देवं द्रोणिमुनि-
श्रेष्ठ करोति करसंपुटं ७४ न तत्करोति विप्रैश्च तपसा तोषितो हरिः यत्करोति हर्षा केशो मुनिपुष्पैरलंकृतः ७५ वित्त्वं
पत्रैश्च ये कृष्णं कार्तिके कलि वर्धन पूजयन्ति महाभक्त्या मुक्तिं स्तथा मयोदिता ७६ तुलसीदलपुष्पैश्च पूजयन्ति जना-
र्दनम् कार्तिके सकलं वत्स पापं जन्मायुतं दहेत् ७७ दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा ध्यात्वा कार्तिके तान भितास्तुता रोपिता सिंचितानि
त्यं पूजिता तुलसीशुभा ७८ नवधा तुलसीभक्तिये कुर्वीत दिने दिने युगकोटि सहस्राणि ते वसन्ति हरेर्गृहे ७९ रोपि

ता तुलसीया वव कुरुते मूलविस्तरं तावद्युगसहस्राणि तनोति स कृतं मुने ८० यावत् शारवा प्रशारवाभिर्बाजि पुष्पदलैर्मु-
ने रोपिता तुलसी पुंभिर्वर्धते वस्तुधातले ८१ कुले तेषां तु ये जाता यं भविष्यं तिये गताः आकल्पयुगसाहस्रं तेषां वासो हरे-
र्गृहे ८२ कदंबकुसुमैर्देवं ये च यन्ति जनार्दनं तेषां यमालयं नैव प्रसादाच्च कृपाणिनः ८३ दृष्ट्वा कदंबकुसुमं प्रीतो भव-
तिकेशवः किंपुनः पूजितो विप्रसर्वकामप्रदो हरिः ८४ यः पुनः पाटला पुष्पैर्वसंते गरुडध्वजम् अर्चयेत् परया भक्त्या
मुक्तिमागी भवेद्भिसः ८५ बकुलाशोककुसुमैर्ये च यन्ति जगत्पतिम् विशोकास्ते भविष्यंति यावच्चंद्रौ दिवाकरः ८६
ये च यन्ति जगन्नाथं करवीरैः सितासितैः चतुर्युगानि विप्रैश्च प्रीतो भवति केशवः ८७ मंजरीसहकारस्य केशवो परि-
येन राः यच्छंति ते महाभागाः गोकोटिफलभाजिनः ८८ दूर्वाकुंरैर्हरेर्यस्तु पूजां काले प्रयच्छति पूजाफलं शतगुणं
सम्यगाप्नोति मानवः ८९ शमीपत्रैस्तु ये देवं पूजयन्ति स्वरवप्रदं यममागो महाघोरो निस्तीर्णस्ते तु नारद ९० वर्षा-
काले तु देवेशं कुसुमैश्चंपकोद्भवैः ये च यन्ति ते मर्त्याः संसरेयुः पुनर्भवे ९१ कुंभीपुष्पं तु विप्रैर्षये यच्छंति जनार्दनं
सुवर्णपलमात्रं तेलभतैर्वै फलं मुने ९२ सुवर्णकेतकी पुष्पं यो ददाति जनार्दनं कोटिजन्मार्जितं पापं दहते गरुडध्वजः
९३ कुंकुमारुणवर्णा च गंधाद्यां शतपत्रिकां यो ददाति जगन्नाथे श्वेतदीपालये वसेत् ९४ एवं संपूज्य रात्रौ च के-
शवं मुक्तिमुक्तिदम् प्रातरुत्थाय च ब्रह्मचर्यं गत्वा तु संजलानदीम् ९५ तत्र स्नात्वा जपित्वा च कृत्वा पूर्वाह्निकाः क्रियाः
गृहे गत्वा च संपूज्यो केशवो विधिवन्नरैः ९६ व्रतस्य पूरणार्थाय ब्राह्मणाभोजयेत्सुधीः क्षमापयेच्च शिरसा भक्ति

अ-
४०

युक्तेनचेतसा ९७ गुरुपूजाततः कार्यभाजनाच्छादनादिभिः दक्षिणागाश्चदातव्यानुस्यर्थंचक्रपाणिनः ९८ भूयसी-
चैवसंदेयाब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नतः नियमश्चैवसंत्याज्यो ब्राह्मणाग्रेप्रयत्नतः ९९ कथयित्वाहिजेभ्यस्तदद्याच्छन्त्याचद-
क्षिणां नक्तभोजीनरोराजन्ब्राह्मणान्भोजयेद्भुभान् १०० अयान्तिनेबलीवर्देसहिरण्यंप्रदापयेत् अमांसाशीनरोय-
स्तुप्रददेद्भांसदक्षिणाम् १०१ धात्रीस्नायीनरोदद्याद्दधिमाक्षिकमेवच फलानानियमेराजन्फलदानंसमाचरेत् २
तेलस्थानेघृतंदेयंघृतस्थानेपयस्मृतम् धान्यानांनियमेराजन्दीयंतेशालितंडुलाः ३ दद्याद्भूशयनेशय्यांसतूलां
सपरिच्छदां पत्रभोजीनरोराजन्भाजनंघृतसंयुतम् ४ मौनेघंटांतिलांश्चैवसहिरण्यंप्रदापयेत् दंपत्योर्भोजनंदेयं
निःस्नेहंसर्पिसात्कृतम् ५ धारणेनस्वकेशानामादशंप्रदापयेद्बुधः उपानहोप्रदातव्योउपानत्परिवर्जनात् ६ लवण-
स्यचसंत्यागेशर्करांचप्रदापयेत् नित्यंदीपप्रदोयस्तुविष्णोर्वाविबुधालये ७ सदीपंसघृतंताम्रकांचनंवादशाद्युतम्
प्रदद्याद्दिष्णुभक्तायसंपूर्णव्रतहेतवे ८ एकांतरोपवासेतुकुंभानद्योप्रदापयेत् सवस्त्रान्कांचनोपेतान्सर्वान्सालं-
कृतान्शुभान् ९ सर्वेषामप्यलामेतुयथोक्तकरणंविना हिजवाक्यंस्मृतराजन्संपूर्णव्रतसिद्धिदंम् १० नत्वाविसर्जये-
द्दिप्रानूततोशुंजीतचस्वयम् यत्यक्तंचतुरोमासान्समाप्तिंतस्यचाचरेत् ११ एवंयआचरेत्यर्थसौनंतफलमाप्नुयात्
अवसानेतुराजेंद्रवास्तदेवपुरं व्रजेत् १२ यश्चाविघ्नंसमाप्यैवंचातुर्मास्यव्रतंचृप सभवेत्कृतकृत्यस्तुनपुनर्मानुषो-
भवेत् १३ एतत्कृत्वामहीपालपरिपूर्णव्रतंभवेत् व्रतवैकल्यमासाद्यत्यंधःकुर्वाप्रजायते १४ एतत्तेसर्वमारव्यातय-

ए-

४०

पृष्टोहमिहत्वया पठनात्श्रवणाद्वापिलभेद्दोदानजंफलं ११५ इति श्रीस्कंदपुराणेकार्तिकशतकैकादशीप्रबोधिनी
माहात्म्यंसंपूर्णम् युधिष्ठिरउवाच मलिन्मुचस्यमासस्यकावाएकादशीभवेत् किंनामकोविधिस्तस्याः कथय
स्वजनार्दन १ श्रीकृष्णउवाच मममासस्ययापुण्याप्रोक्तानाम्नाचपद्मिनी सौपोषिताप्रयत्नेनपद्मनाभपुरंनयेत्
२ मममासेमहापुण्याकीर्तिनाकल्मषापहा तस्याः फलंकथयितुंनशक्तश्चतुराननः ३ नारदायपुराप्रोक्तंविधिना
व्रतमुत्तमम् पद्मिन्याःपापराशिघ्नंभुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ४ श्रुत्वावाक्यंमुरारेस्तुभोवाचातिमुदान्वितः युधिष्ठिरोज-
गन्नाथंविधिंप्रच्छधर्मवित् ५ श्रुत्वा राजस्तुवचनंप्रीत्युत्फुल्लान्बुजेक्षणं शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिमुनीनामप्यगोचरम्
६ दशम्यादिवसेप्राप्तेव्रतारंभोविधीयते कांस्यमांसंसूराश्चचणकाःकोद्वस्तथा ७ शाकंमधुपराजं चदशम्यां
दशवर्जयेत् हविष्यानंचभुंजीतअक्षारालवणंतथा ८ भूमिशायीब्रह्मचारीभवेच्चदशमीदिने एकादशीदिनेप्राप्तेप्रा-
तरुत्थायसादरं ९ विधायचमलोत्सर्गेनकुर्याद्व्रतंधावनम् गंडूषान्हादशान्कृत्वाशुचिर्हस्तासमाहितः १० सूर्योद-
येशमेतीर्थेस्नानार्थंप्रव्रजेत्कधीः गोमयंमृत्तिकांगृह्यतिलान्दर्भान्शुचिस्थलात् ११ चूर्णेरासलकीभूतैर्विधिना
स्नानमाचरेत् उद्धृतासिवराहेणकृणेनशतबाहुना १२ मृत्तिकेब्रह्मदत्तासिकाशयपेनाग्निमंत्रिता तंमेकुरुपवि-
त्रांगलग्नानेवेशिरोरुहे १३ हरिपूजनयोग्यंमांमृत्तिकेकुरुतेनमः सर्वेषधिसमुत्पन्नंगवोदरमधिष्ठितम् १४ पवि-
त्रकरणंभूमेर्मापावयतुगोमयम् ब्रह्मजीवनसंभूताधात्रीशुवनपावनी १५ संस्पृष्टपावयांगमेनिर्मलंकुरुतेनमः

घ-
४९

देवदेवजगन्नाथशंखचक्रगदाधर १६ देहविष्णोममात्रज्ञानवतीथविगाहने वारुणांश्चजपेनान् स्नानं कुर्याद्विधान-
तः १७ गंगादितीर्थे सस्मृत्ययत्रकुत्रजलाशये पश्चात्संमार्जयेद्वात्रविधिनानृपसत्तम सुरवेष्टे च हृदये वा क्लेश-
रसि चाप्यधः १८ परिधाय ससंवा सो शकुं शक्तिहरवडितं ततः कुर्याद्दरेः पूजां महापापं विनश्यति १९ संध्या-
मुपास्य विधिनानृपयित्वा पितृन्स्मरान् हरेर्मंदिरमागम्य पूजयेत्कमलापतिम् २० स्वर्णमाषकृतं देवराधिकास-
हितं हरिं पार्वत्या सहितं देवं पूजयेद्विधिपूर्वकम् २१ कुंभोपरिन्यसेद्देवं ताम्रपात्रेथमुत्तये दिव्यवस्त्रसमायुक्ते-
दिव्यगंधानुवासिते २२ तस्योपरिन्यसेत्पात्रं ताम्रं रौप्यं हिरण्यं तस्मिन्संस्थापयेद्देवं विधिना पूजयेत्ततः २३
संस्नाप्य सलिलैः श्रेष्ठैर्गंधधूपादिवासितैः चंदनागरुकुपूरैः पूजयेद्देवमीश्वरं २४ नानाकुसुमकस्तूरीकुंकुमेन-
सितांबुजैः तत्कालजातैः कुसुमैः पूजयेत्परमेश्वरं २५ भैवेद्यैर्विविधैः शक्त्या तथा नीराजनादिभिः धूपैर्दीपैः सकुपूरैः पू-
जयेत्केशवं शिवम् २६ नृत्यंगीतं तदयेतु कुर्याद्भक्तिपुरःसरं नालपेत्पतितान् पापान् तस्मिन् हनिनस्पृशेत् २७ नानृतं
हिवदेत्वाक्यं सत्यं पूतं वचो वदेत् रजस्वलां न पश्येत्तननिंदेद्वाह्मणं गुरुम् २८ पुराणं पुरतो विष्णोः शृणुयात्सहस्रं वा
निर्जला सा प्रकर्तव्या या च शक्ते मलिमुचे २९ जलपानेन वा कुर्यात् दुग्धाहारेण नान्यथा रात्रौ जागरणं कुर्याद्भीतवादित्रसं-
युतम् ३० प्रथमे प्रहरे पूजानारिकेलीर्धमुत्तमम् द्वितीये श्रीफले श्वेतवृतीये बीजपूरकैः ३१ चतुर्थे पूजयेत्सुगौरीं रौप्य-
श्वविशेषतः प्रथमे प्रहरे पुण्यमग्निष्टोमस्य जायते ३२ द्वितीये वाजपेयस्य तृतीये हयमेधजम् चतुर्थे राजसूयस्य-

स-

४९

जाग्रतो जायते फलम् ३३ नातः परतरं पुण्यं नातः परतरा मरवाः नातः परतरा विद्या नातः परतरं तपः ३४ पृथिव्यां यानि-
तीर्थानि सर्वान्यायत नानि च तत्स्नातानि च दृष्टानि येनाकारि हरेर्ब्रतम् ३५ एवं जागरणं कुर्याद्वा वत्सूर्योदयो भवेत् सूर्यो-
दये शभे तीर्थं गत्वा स्नानं समाचरेत् ३६ स्नात्वा गत्य भवने पूजयेद्देवमीश्वरं पूर्वोदितेन विधिना भोजयेद्वाह्मणान् शक्ता-
न् ३७ कुंभादिकं च यत्सर्वं प्रतिमां केशवस्य च पूजयित्वा विधानेन ब्राह्मणाय समर्पयेत् ३८ एवं विधं ब्रतं यो वै कुरुते भुवि म-
नवः सफलं जायते तस्य ब्रतं मुक्तिफलप्रदं ३९ एतत्ते सर्वमारव्यातं यत्पृष्टो हं त्वया नृप मलिमुचस्य मासस्य शक्नुया वि-
धिसुत्तमम् ४० पद्मिन्याः प्रीतियुक्तो यः कुरुते ब्रतमुत्तमम् घटानि ते च चूर्णानि सर्वाणि नृप नंदन ४१ कृष्णाया म-
लमासस्य विधिस्तस्यापितादृशः परमासा तु विज्ञेया सर्वपापक्षयं करी ४२ अत्र ते कथयिष्यामि कथामेकां मनोरमां
नारदाय पुलस्त्येन विस्तरेण निवेदितां ४३ कार्तवीर्येण कारायां निक्षिप्तं वीक्ष्य रावणम् विमोचितो पुलस्त्येन याचयित्वा
महीपतिम् ४४ तदा श्रयंतदाश्रुत्वा नारदो दिव्यदर्शनः पद्मच्छत्रयथाभक्त्या पुलस्त्यं मुनिपुंगवम् ४५ दशाननेन विजि-
ताः सर्वे देवाः सवासवाः कार्तवीर्येण विजितः कथं रणविशारदः ४६ नारदस्य बचः श्रुत्वा पुलस्त्यो मुनिर्ब्रवीत् शृणु
वत्स प्रवक्ष्यामि कार्तवीर्यसमुद्भवम् ४७ पुरा त्रेतायुगे राजन् माहिषा त्यामहत्तरः हैहयानां कुले जातः कृतवीर्यो महीप-
तिः ४८ सहस्रं प्रमदास्तस्य नृपस्य प्राणवल्लभाः न तासां तनयं कंचिच्छेभे राज्यधुरंधरम् ४९ यजन् देवान् पितृन् सि-
द्धान् च न चिकित्सान् महत्तरान् तेषां वाक्याद्भूतं कुर्वन् न लब्धस्तनयस्तदा ५० स्मृतं विना तदाराज्यं न रुरवाय महीपतेः स्त

ब.

४२

पितृस्य यथा भोगानभवंति स्मरवप्रदाः ५१ विचार्य चित्तैर्नृपतिस्तपस्तपुंसु मनोदधे तपसैव सदा सिद्धिर्जायते मनसे सि-
ता ५२ इत्युक्त्वा सहभार्यश्च चरवासाजटाधरः तपस्तपुंसु गृहं न्यस्य सचिवाय सुमंत्रिणे ५३ निर्गतं नृपतिं वीक्ष्य पद्मिनी प्रम-
दोत्तमा हरिश्चंद्रस्य तनया इक्ष्वाकु कुलसंभवा ५४ पतिव्रता प्रियं हृत्वा तपस्तपुंसु कृतोद्यमम् भूषणानि परित्यज्य चर-
मेकं समाश्रयेत् ५५ जगाम पतिना सार्धं पर्वते गंधमादने गत्वा तत्र तपस्तेषु वर्षाणामयुतं नृपः ५६ नलेभे तनयं राज्ये-
ध्यायन् देवगदाधरं अस्थिस्तायुमयं कांतं हृत्वा संप्रमदोत्तमा ५७ अनुसूयां महासाध्वीं प्रपन्नं विनयान्विता भर्तुः प्रत-
पतः साध्वी वर्षाणामयुतं गतं ५८ तथापि न प्रसन्नो भूत् केशवः कष्टनाशनः व्रतं सममहाभागे कथय स्वयथा तथं ५९
येन प्रसन्नो भगवान् भूमभक्त्या प्रजायते येन मे जायते पुत्रश्चक्रवर्ती महत्तरः ६० श्रुत्वा तस्यास्तु वचनं पतिव्रतपराय-
णा यं प्रजतं नृपतिं स्वयं प्रवाजदीक्षितम् ६१ तदा प्रोवाच संहृष्टा पद्मिनी पद्मलोचना स्नात्वा मलिम्लुचे सुभूमा सदा द-
शसंभितं ६२ द्वात्रिंशद्दिनेभ्यः भवति मासः पूर्णोऽक्षमा नने तन्मध्ये द्वादशी युष्मं पद्मिनी परमात्मा ६३ उपोष्य तत्प्रकर्त-
व्यं विधिना जागरैः समं शीघ्रं प्रसन्नो भगवान् भविष्यति सुतप्रदः ६४ इत्युक्त्वा कथयत्सर्वं मया पूर्वोदितं नृप विधिं व्रत-
स्य विधिवत् प्रसन्ना कर्दमांगजा ६५ श्रुत्वा व्रतविधिं सर्वयथोक्तमनुसूयया चक्रे चार्वंगितत्सर्वं पुत्रप्राप्तिमभीप्सति
६६ एकादश्यां निराहारा सदा जाता च निर्जला जागरेण युतारात्रौ गीतं नृत्यं समन्विता ६७ पूर्णव्रते च वै शीघ्रं प्रसन्न-
केशवः स्वयम् बभाषे गरुडारूढो वरं वरय शोभने ६८ श्रुत्वा वाक्यं जगद्भातुः स्तुत्वा प्रीत्या शक्तिस्मिता यथा चेद्यव-

ए.

रं ब्रूहि मम भर्तुर्महत्तरं ६९ पद्मिनी स्तद्वचः श्रुत्वा कृष्णः प्रीतः प्रियंवदाम् त्वया हंतोषितो भद्रे प्रत्युवाच जनार्दनः ७० मलिम्लु-
चश्च मासौ सौ नान्यो मे प्रीतिदायकः तन्मध्ये द्वादशी रम्या मम प्रीतिविवर्धना ७१ सा त्वयोपोषिता सुभूयथोक्तविधिना शु-
भे तेन त्वया प्रसन्नो हं कृतोस्मि सुभगानने ७२ तव भर्तुः प्रदास्यामि वरं यन्मनसेप्सितंम् इत्युक्त्वा नृपतिं प्राह विष्णुर्वि-
श्वार्तिनाशनः ७३ वरं वरय राजेंद्र यत्ते मनसि कांक्षितं संतोषितो हं प्रियया तव सिद्धिचिकीर्षया ७४ श्रुत्वा तद्वचनं वि-
ष्णोः प्रसन्नो नृपसत्तमः प्रब्रूतं महाबाहुं सर्वलोकनमस्कृतं ७५ न देवैर्मातुषैर्नागैर्देवैर्दानवराक्षसैः जेतुं शक्यो जग-
न्नाय विना त्वामधुसूदन ७६ इत्युक्त्वा बाढमित्युक्त्वा तत्रैवांतरधीयत नृपोऽपि सुप्रसन्नात्मा हृष्टः पुष्टः प्रियायुतः ७७
समायात्स्वपुरं रम्यं नरनारिमनोरमम् स पद्मिनी सुतं लेभे कर्तकीर्यं महाबलं ७८ न तेन सदृशः कश्चिन्निषु लोकेषु-
मानवः तस्मात्पराजितः संख्येरावणो दशकंधरः ७९ न तं जेतुं समर्थोऽस्ति त्रिषु लोकेषु कश्चन विना नारायणं देवं चक्रपा-
णिं गदाधरं ८० न त्वया विस्मयः कार्ये रावणस्य पराजये मलिम्लुचप्रसादेन पद्मिनी श्वाप्युपोषणात् ८१ दत्तो देवाधि-
देवेन कर्तवीर्यो महाबलः इत्युक्त्वा प्रययौ विप्रप्रसन्नेनांतरात्मना ८२ श्रीकृष्ण उवाच एतत्ते सर्वमारव्यातं यत्पृष्टो-
हं त्वयानघ मलिम्लुचस्य मासस्य शकृत्वायाः संभवो महान् ८३ ये करिष्यन्ति मनुजास्ते यास्यन्ति हरेः पदम् त्वमेवं कुरु रा-
जेंद्र यदि चेष्टमभीप्सामि ८४ केशवस्य वचः श्रुत्वा धर्मराजो तिहर्षितः चक्रे व्रतं विधानेन बंधुभिः परिवारितः ८५
सूत उवाच एतत्ते सर्वमारव्यातं यत्पृष्टो हं पुराहिज पुण्यं पवित्रं परमं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ८६ एवं विधये पितृव्रतं मनुष्या-

भक्त्या करिष्यन्ति मलिम्लुचस्य उपोषितायै सुखप्रदात्री या शकूपक्षे भुविते पिधन्याः ८७ श्रौष्यन्ति ये तस्य विधिं समग्रं ते व्यंश
भाजामनुजाः प्रशस्ताः ये वै पठिष्यन्ति कथां समग्रं ते वै गमिष्यन्ति हरेर्निवासं ८८ इति अधिकशक्का एकादशी व्रतकथा समाप्ता
अधिकशक्का एकादशी कथा युधिष्ठिर उवाच मलिम्लुचस्य मासस्य श्रद्धाका कथ्यते विभो किं नाम को विधिस्तस्याः क-
थयस्व जगत्पते १ श्रीशुक्ला उवाच परमेति समारब्धा तापविनापापहारका शुक्तिशुक्तिप्रदानां स्त्रीणां चापि युधिष्ठिर २
पूर्वोक्तविधिना कार्या शक्कायाः सहशेनवै पूजयेत् परया भक्त्या नाम्ना देवं नरोत्तमं ३ अत्र ते कथयिष्यामि कथामेतां मनोर-
मां कापिल्यनगरे जातां सुनीनां मयतः श्रुतां ४ आसीद् हि जवरः कश्चित्समेधानामधार्मिकः तस्य पत्नी पवित्राख्या पा-
तिव्रत्यपरायणा ५ कर्मणा केनचिद्दिप्रोधनधान्यविवर्जितः न कापिलभतेति स्तां याचन्नपिनरा न्वहन् ६ न भोज्यं लभ-
ते तादृक् न वस्त्रं नैव मंडनं रूपयौवनमाधुर्यं नारीश्वरं धृतेपतिं ७ अतिथिं पूजयेत् कापितदासाक्षधिता गृहे तिष्ठत्येव
विशालाक्षी चाम्लानसुरवपंकजा ८ विलोक्य भार्या सुदती कर्पेतीत्स्वकलेवरं न भर्तारं क्वचिच्चैव नास्त्यन्नमिति भाषते ९
विचार्य ब्राह्मणश्चित्ते भार्यायाः प्रेमबंधनं निंदन् भाग्यं स्वकं विप्रः प्रोचे वाक्यं प्रियंवदां १० कान्ते करोमि किं कार्यं न मया
लभ्यते धनं याचयामिनरा न्मन्यन् न यच्छंति च मे धनं ११ किं करोमि क्व गच्छामि त्वमेकथय शोभने विना धनेन सुश्रो-
णि गृहकार्यं न सिध्यति १२ देह्याज्ञां परदेशाय गच्छामि धनलभ्यये यस्मिन् देशे च यद्वाच्यं भाग्यं तत्रैव लभ्यते १३ उद्यमे
न विना सिद्धिः कर्मणा नोपलभ्यते तस्माद्बुधाः प्रशंसन्ति सर्वथैव शक्तौद्यमम् १४ श्रुत्वा कांतस्य वचनं सा श्रुनेवा विच-

क्षणा प्रोवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा विनयानतकंधरा १५ त्वत्तो नास्ति सुविज्ञाता त्वया जज्ञता ब्रवीम्यहं हितैषिणो नरा ब्रूयुः शश-
साधु ह्यसाधुपि १६ पूर्वदत्तं हिलभ्येत यत्र कुत्र महीतले विनादानं न लभ्येत मेरोकनकपर्वते १७ पूर्वदत्ता हि या-
विद्या पूर्वदत्तं हियद्भुनं पूर्वदत्ता हि याभूमि रिरहजन्म निलभ्यते १८ यद्वात्रालिखितं भाले तत्तत्रैव हिलभ्यते विनाद-
त्तेन किं कापिलभ्यते नैव किंचन १९ पूर्वजन्म निविप्रेन्द्र न मया न त्वया क्वचित् सत्यात्राणां करे दत्तं स्वल्पं भूर्यपि सह-
नम् २० इह देशे परे वापि दत्तं सर्वत्र लभ्यते अन्नमात्रं तु विश्वेशो विना दत्तेन यच्छति २१ तस्मादत्रैव विप्राग्र्यस्या तव्यं
भवतामया भवद्दिनानतिष्ठाभिक्षणमात्रं महामुने २२ न मातानपिताभ्यातानश्च श्वशरो जनः न सत्कुर्वन्ति तां के-
पि स्वजनाश्चापरेकुतः २३ भर्तृहीनां विनिंदन्ति दुर्मतेति वदन्ति तां तस्मादत्र स्थिरो भूत्वा विहरस्व यथा स्वरं २४ भवतो मा-
ग्ययोगेन प्राप्तिश्चात्र भविष्यति श्रुत्वा तस्यास्तु वचनं स्थितस्तत्र विचक्षणः २५ तावत्तत्र समायातः कौण्डिन्यो सुनि-
त्तमः दृष्ट्वा समागतं दृष्टः समेधा हि जसत्तमः २६ स भार्यसहसोत्थाय न नाम शिरसा सक्तु धन्योऽस्य नृगृहीतोऽस्मि सफ-
लं जीवितं मम २७ यद्दृष्टोऽस्मि महद्भाग्यादित्युवाच सुनीश्वरं दत्त्वा सुविहरन्तस्मै पूजयामास तं द्विजं २८ भोजयित्वा विधा-
नेन पप्रच्छ प्रमदोत्तमा विद्वन्केन प्रकारेण दारिद्र्यस्य क्षयो भवेत् २९ विना दत्तं कथं लभ्येद्भनं विद्यां कुटुंबिनीम् मां मे भर्ता
परित्यज्य गंतुं कामोद्यवर्तते ३० अन्यदेशे परा लोका न्याचितुं परपत्तने रक्षितोऽस्ति मया विद्वन्नेतुवाक्यैर्महत्तरैः ३१
नादत्तं लभ्यते किंचिदित्युक्ता स निवारितः मम भाग्या सुनीदाद्यत्वमत्रैव समागतः ३२ त्वत्प्रसादा हरिर्दमेशी घ्नं नश्यत्य-

संशयम् केनोपायेनविप्रैर्दरिद्रंनश्यतिधुवम् ३३ कथयस्वकृपासिंधोव्रतंतीर्थतपादिकं श्रुत्वातस्याःसुशीलायाभा-
षितंमुनिपुंगवः प्रोवाचप्रवरंचित्तेविचार्यव्रतमुत्तमम् ३४ मलिमुचैमहाभागैव्रतानामुत्तमव्रतम् सर्वपापघशमनंहुः
खदारिद्र्यनाशनं ३५ परमानामविरव्याताविष्णोस्तिथिरनुत्तमा मलिमुचैतुयाकृष्णाभुक्तिसुक्तिफलप्रदा ३६ तस्यापु-
षोषणंकृत्वाधनधान्ययुतोभवेत् विधिनाजागरैःसाकंगीतवादित्रसंयुतम् ३७ धनदेनपुराचीर्णंव्रतमेतत्सुशोभनम्
तदाहृष्टेनरुद्रेणधनानामधिपःकृतः ३८ हरिश्चंद्रेणचकृतंपुराक्रीतकृतेनवै पुनःप्राप्ताप्रियातेनराज्यंनिहतकंटकं ३९
तस्मात्कुरुविशालाक्षीव्रतमेतत्सुशोभनम् विधिनाविधियुक्तेनसमंजागरणेनच ४० इत्युक्त्वातद्विधिसर्वकथयामासवा-
डवः प्रीत्यापरमसंतुष्टःस्ततोभक्त्याप्रसादितः ४१ पुनःप्रोवाचतंविप्रंपंचरात्रिव्रतंशक्तं यस्यानुष्ठानमात्रेणभुक्तिर्भुक्ति-
श्चप्राप्यते ४२ परमादिवसेप्रातःकृत्वापूर्वाह्निकंविधिं कुर्यात्सुनियमाचशक्त्यापंचरात्रिव्रतादरात् ४३ प्रातःस्नात्वानि-
राहारोयस्तिष्ठेद्दिनपंचकं सगच्छेद्दैन्यवस्थानंपितृमातृप्रियासमं ४४ एकाशनस्तुयोभूयाद्दिनानांपंचकंनरः सर्वपा-
पविनिर्मुक्तःस्वर्गलोकेमहीयते ४५ स्नात्वायोभोजयेद्दिप्रदिनानांपंचकंनरः भोजितंतेनविधिनासदेवास्तरमानुषं ४६
पूर्णकुंभंसुतोयेनयोददातिद्विजातये दत्तंतेनैवसकलं ब्रह्मांडं सचराचरं ४७ तिलपात्रंतुयोदद्यात्स्नात्वापंचदिनंनरः सभुक्काविपुलान्भोगान्स्वर्गलोकेम-
हीयते ४८ घृतपात्रंतुयोदद्यात्स्नात्वापंचदिनंनरः सभुक्काविपुलान्भोगान्स्वर्गलोकेम-
हीयते ४९ ब्रह्मचर्येणयस्तिष्ठेद्दिनानांपंचकंनरः सस्वर्गंभुंजतेभोगान्स्वर्गेश्याभिःसमंमुदा ५० एवंविधंव्रतंसाधि-

कुरुत्वंपतिनाशमे ॥ धनधान्ययुताभूत्वास्वर्गयास्यसिस्तवते ॥ ५२ ॥ इत्युक्त्वासाव्रतंचक्रेकैर्दण्डिणेनयथोदितम् ॥ अर्जुनसमंभावयुतास्नात्वा
मासिमलिमुचै ॥ ५३ ॥ पंचरात्रिव्रतेपूर्णपरायाःप्रियसंयुता ॥ सापश्यद्राजभचनादायातंनृपनंदनम् ॥ ५४ ॥ दत्त्वा नवीनंभवनंभव्यव-
स्तसमन्वितम् ॥ वासयामासविधिनाविधिनाप्रेरितास्वयम् ॥ ५५ ॥ दत्त्वाग्रामंनृचिकरं ब्राह्मणायसुमेधसे ॥ असन्नस्तपसाराजासंस्तुतास्त-
यहंययो ॥ ५६ ॥ मलिमुचस्यमासस्यपरायाःपरमादरात् ॥ कृष्णाद्युषोषणात्सद्यःपंचरात्रिव्रतेनच ॥ ५७ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तःसर्वसौख्यसम-
न्वितः ॥ भुक्त्वाभोगान्प्रियासार्धमंतंविष्णुपुरंययौ ॥ ५८ ॥ येकरिष्यंतिमनुजाःपरायाव्रतमुत्तमम् ॥ पंचरात्रिभवंपुण्यंमयावक्तुंनश-
क्यते ॥ ५९ ॥ पुष्कराद्यानितीर्थानिगंगाद्याःसरितस्तथा ॥ धेनुपुरव्यानिदानानितेनचीर्णानिसर्वथा ॥ ६० ॥ गयाश्राद्धंकृतंतेनपितरःप्रतिोषि-
ताः ॥ व्रतानितेनचीर्णानिव्रतखंडोदितानिवै ॥ ६१ ॥ द्विपदांब्राह्मणःश्रेष्ठो गोवरिष्ठात्तुषदाम् ॥ देवानांवासवश्चेष्टस्तथापासोमलिमुचः ६२
मलिमुचैपंचरात्रिःपश्चात्सापापहारिणी ॥ पंचरात्रेचपरमापद्मिनीपापशोषिणी ॥ ६३ ॥ साप्यशक्तैःप्रकर्तव्यायथाशक्त्याविचक्षणैः ॥ मानुषं
जनुरासाद्यनस्नातोयैर्मलिमुचः ॥ ६४ ॥ तेजन्मघातिनोनूनंनोपाप्यहरिवासरे ॥ चतुराशीतिलक्षाणिभ्रमंतोयोनिसंकटे ॥ ६५ ॥ प्राप्यतेमा-
नुषंजन्मदुर्लभंपुण्यसंचयैः ॥ तस्मात्कार्यंप्रयत्नेनपरमायाव्रतंशक्तम् ॥ ६६ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ एतत्तेसर्वमारव्यातंयत्पुष्टोहंत्यानघ-
मलिमुचस्यमासस्यपरमायाःसमुद्भवं ॥ ६७ ॥ तत्सर्वंतेसमारव्यातंशृणुधावहितोनृप ॥ श्रुत्वातद्यदुपतिनोदितंमहात्स्यंतच्चक्रेव्रतम-
नुजैःप्रियासमेतः ॥ भुक्त्वासौदिविदुर्लभांश्चभोगान्नीतोसोस्तरवरमंदिरंरुहृष्टः ॥ ६८ ॥ येप्येवंभविमनुजा मलिमुचस्यसुक्ता-
ताःशक्तविधिनासमाचरंति ॥ तेभुक्त्वाभुविविभवंस्वरंद्रुत्यंगच्छेयुस्त्रिभुवनवंदितस्यगेहम् ॥ ६९ ॥ ॥ इतिमलकृष्णोकादशीमहात्म्यं

इति एकादशीमाहात्म्यानिसमाप्तानि.

श्रीगणेशायनमः अथ द्वादशीव्रतानिलिख्यते तत्र चैत्रशुक्लद्वादश्यां मदमनोत्सवः द्वादश्यां चैत्रमासस्य शुक्लायां मदमनोत्सवः बौधायनादिभिः प्रोक्तः कर्तव्यः प्रतिवत्सरं रामार्चनचंद्रिकोक्तेः ऊर्जैर्व्रतं मधोदोलां श्रावणे तत्तु पूजनं चैत्रे च दमनारोपमकुर्वाणो ब्रजस्थः इदं शक्रास्तादावपि कार्यं उपाकर्मात्सर्जनं च पवित्रं दमनार्पणं ईशानस्य बलिविष्णोः शयनं परिवर्तनं कुर्याच्छुक्ले गुरौ मूढे च द्वादश्यां उच्यते इति चैत्रद्वादशी वैशाखशुक्लद्वादश्यां योगविशेषो हेमाद्रौ पंचाननस्थौ गुरुभूमिपुत्रौ मेघेरविः स्याद्यदि शुक्लपक्षे पाशाभिधानाकरभेण युक्ता तिथिर्व्यतीपात इतीह योगः अत्र स्नानदानादिकं कुर्याद्भोभूवस्त्रहिरण्यकैः नरैः पापं प्रमुच्येत माधवस्य तु पूजनात् पंचाननः सिंह राशिः पाशाभिधाना मतिथिर्द्वादशी करभो हस्तः इति वैशाखद्वादशी आषाढशुक्लद्वादश्यां अनुराधायोगरहितायां पारणं कुर्यात् तथा च हेमाद्रौ भविष्ये आभाकासितपक्षेषु मैत्रश्रावणरेवती संगमे महिभोक्तव्यं द्वादश्यां हरेत् आषाढभाद्रकान्तिकशुक्लद्वादशीषु अनुराधाश्रावणरेवती योगे पारणं न कुर्यात् अत्र विष्णुधर्मे मैत्राद्यपादे स्वपिताहविष्णुः पौष्णां त्यपादे प्रतिबोधमेति श्रुतेश्च मध्ये परिवर्तनेति स्मृतिप्रबोधपरिवर्तनमेव वर्ज्यं इति आषाढशुक्लद्वादशी अथ श्रावणशुक्लद्वादश्यां दधिघ्नं तक्रादीनां निषेधः तत्र दधिव्यवहारात् तत्रैव द्वादश्यां विष्णोः पवित्रारोपणमुक्तम् हेमाद्रौ विष्णुरहस्ये श्रावणस्य सिते पक्षे कर्कटस्थे दिवाकरे द्वादश्यां वासुदेवाय पवित्रारोपणं स्मृतं द्वादश्यां श्रावणे वापि पंचम्यामथवा हिज अनुकूलेषु कर्तव्यं पंचदश्यामथवापि पवित्रारोपणं विद्याच्छ्रावणेन भवेद्यदि कार्त्तिक्यवधि शक्रास्ते कर्तव्यमिति नारदः हेम

रोप्यतामक्षौमेः सूत्रैः कोशोपपन्नैः कुशैः काशैश्चकार्षसैर्ब्रह्मण्याकार्तिनैः शर्मैः कृत्वात्रिगुणितं सूत्रं त्रिगुणीकृत्य शोधयेत् त
जोत्तमं पवित्रं तुषष्ट्या सह शतैस्त्रिभिः सप्तत्या सहितं द्वाभ्यां शताभ्यां मध्यमं स्मृतं सार्शीतिनाशतेनैव कनिष्ठं तत्समाचरेत् साधा
रणपवित्राणि त्रिभिः सूत्रैः समाचरेत् उत्तमं तु शतग्रंथि पंचाशद्ग्रंथि मध्यमं कनिष्ठं तु पवित्रं स्यात् पद्मं त्रिंशद्ग्रंथि शोभितं षट्त्रिंश
च्चतुर्विंशत् त्रिंशदिति केचन चतुर्विंशद्द्वादशाष्टावित्येके मुनयो विदुः शिवपवित्रं तु तत्रैव एकादशभिर्वा सूत्रैस्त्रिंशतावा
ष्टयुक्त्या पंचाशतावाकर्तव्यं तु ल्यग्रं ग्रंथंतरालकं द्वादशांगुलमानानि व्यासादष्टांगुलानि च लिंगविस्तारमानानि चतुरंगुलका
नि च न करोति विधानेन पवित्रारोपणं तु यः तस्य सावत्सरी पूजानिः फला मुनिसत्तम तस्माद्भक्तिसमायुक्तैर्नरैर्विष्णुपराय
णैः वर्षे वर्षे प्रकर्तव्यं पवित्रारोपणं हरेः इति श्री भविष्योत्तरपुराणे श्रावणशतकूद्वादश्यां विष्णुपवित्रारोपणविधिः अथ भाद्र
शतकूद्वादश्यां श्रावणद्वादशीयोगे कार्यं तथा च मात्स्ये द्वादशी श्रावणस्पृष्टास्पृष्टादेकादशीयादि स एव वेष्णा बो यो यो विष्णु श्रृं
लसंज्ञितः तस्मिन्नुपोष्यविधिवन्नरः संक्षीणकल्मषः प्राप्नोत्यनुत्तमां सिद्धिं पुनरावृत्तिदुर्लभां विष्णुधर्मे एकादशीद्वादशी
च विष्णवर्धनं पियत्र च तद्विष्णुश्रृंखलं नाम विष्णुसायुज्यकृद्भवेत् एकादशीतितंत्रेण द्वादश्यामुपवासकृत् संस्पृश्यैकादशीं
राजं च द्वादशीयादिसंस्पृशेत् श्रावणं ज्योतिषां श्रेष्ठं ब्रह्महत्याव्यपोहति भाद्रशतकूद्वादश्यां श्रावणयोगरहितायां पारणं कुर्या
त् आभाकासितपक्षेषु इति दिवोदासोदाहृतवचनात् उपोष्यैकादशीं मोहात् पारणं श्रावणे यदि करोति हति यत्पुण्यं द्वादश

द्वादशीभवं विशेषेण महीपालश्रावणं वर्धते यदि तिथिक्षयेन मोक्तव्यं द्वादशीलंघयेन्न हि इह च श्रावणं विधाविमज्यमध्यविंश
तिघटिकायोगं त्यक्त्वा पारणं कार्यं तदुक्तं विष्णुधर्मे श्रुतेश्च मध्ये परिवर्तनेति स्मृतिप्रबोधपरिवर्तनमेव वर्ज्यं केचित्तु चतुर्धा
विभज्य मध्यपादद्वयमित्याहुः अत्रैव विष्णुपरिवर्तनोत्सवं कुर्यात् अत्रैव शक्रोत्थापनमुक्तमपरां केर्गरेण द्वादश्यां तु सिते
पक्षे मासि शौचपदे तथा शक्रमुत्थापयेद्राजा विश्वश्रावणवासरे इयमेव श्रावणद्वादशीनाम्ना तत्रैकादश्यां द्वादशी श्रावणयो
गे सैवोपोष्या विष्णुश्रृंखलविशेषयोगात् एकादश्यां श्रावणयोगाभावे पितृदिना वच्छेदेन श्रावणस्पृष्टद्वादशीयोगादेव विष्णुश्रृं
खलमिति हेमाद्रौ मतं निर्णयामुते तु श्रावणद्वादशीयोग एव विष्णुश्रृंखलं नान्यथेति यथानिशीथानंतरं सूर्योदयावधि
कलामात्रमपि श्रावणं तदापि पूर्वैव दिवोदासीयेतुरात्रेः प्रथमयामे श्रावणयोगे पूर्वा अन्ययोत्तरेत्युक्तं इयं च बुधवारेति
प्रशस्ता यदा तु एकादशी श्रावणयुतानद्वादशी तदा एकादश्यामेव व्रतं अशक्तस्तु एकादश्यां गोपोपवासकृत्वा द्वादशीमु
पवसेत् इदं व्रतं काम्यमिति गोडाः नित्यमिति दाक्षिणात्याः पारणं तु उभयांते अन्यतरांते वा कुर्यात् भाद्रपदे श्रावणे काद
श्यां मध्याह्ने वामनावतारः श्रावणयुक्तशतैर्द्वादश्यालाभे तु दशमी चिह्नापि श्रावणयुताया तया तथा च मदनरले वन्दिपुराणे
दशम्यैकादशीयत्रसानोपोष्या भवेत्तिथिः श्रावणेन तु संयुक्ता सोपोष्या सर्वकामदा अस्यां द्वादश्यां दुग्धव्रतसंकल्पः दुग्धव्र
ते तु पायसादिकं वर्ज्यं दधिघृतादयस्तु विकाराग्रान्या एव नन्वेवं संधिन्यादिक्षीरनिषेधोऽपि दध्यादिग्रान्यादित्येव

ब्र. रा.
२

तत्रवाचनिकनिषेधसत्वात् तदाह अपराकेशंशः क्षीराणियान्यभक्ष्याणितद्विकाराशनेबुधः सप्तरात्रं व्रतं कुर्यात् प्रयत्नेन समा-
हितः व्रतंगोमूत्रपानकं अथव्रतविधिः कृष्णउवाच विधानं शृणु राजेन्द्र यथा दृष्टं मनीषिभिः यथोक्तं नियमं कुर्यादेका-
दश्यामुपोषितः दंतान्संशोध्य यत्नेन वाग्यतो नियतेन्द्रियः श्रवणद्वादशीयोगे समुपोष्य जनार्दनं अर्चयित्वा विधानेन व्र-
तोदश्यां परेहनि नदीनां संगमे स्नायादर्चयेदत्र वामनं सौवर्णं वस्त्रं संयुक्तां द्वादशांगुलमुच्छ्रितां पीतवस्त्रैः शुभैर्वेष्ट्य मृ-
त्पात्रमव्रणं नवं हिरण्मयेन पात्रेण अर्घ्यपात्रं प्रकल्पयेत् दध्यक्षत फले श्वैव सहिरण्यं सचंदनं नमस्ते पद्मनाभाय नमस्ते
जलशायिने तुभ्यमर्घ्यं प्रयच्छामि बालवामनरूपिणे नमः शार्ङ्गसीरबाणपाणये वामनाय च यज्ञशुक्लफलदात्रे च वा-
मनाय नमोनमः देवेश्वराय देवाय देवसंभूतिकारिणे प्रभवे सर्वदेवानां वामनाय नमोनमः मत्स्यकूर्मवराहेभ्यो नारसिं-
हस्वरूपिणे रामचद्राय रामाय वामनाय नमोनमः श्रीधराय नमस्तेस्तु नमस्ते गरुडध्वज चतुर्बाहो नमस्तेस्तु नमस्ते ध-
रणीधर एवं संस्तूय विधिवन्नरः प्रस्कंदनादिभिः रात्रौ जागरणं कुर्यात् पुरतो जलशायिनः धृत्वा बालमयं रूपं देवो क्रीडत्ययो-
निधौ ब्रह्मांडमुदरे यस्य महद्भूतैरधिष्ठितं मायावी वामनः श्रीशः सोत्राया तु जगत्पतिः एवं संस्तूय तं भक्त्या द्वादश्यामुद-
येरवेः शृणु संहितं तं च ब्राह्मणाय निवेदयेत् वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो हृददासिते वामनं सर्वतोभद्रं हि जायति प्रतिपा-
दये जलधेनुं तथा दद्याच्छत्रं चैव तु पादुके सहिरण्यानि वस्त्राणि वृषधेनुं तथा च यत्किंचिद्दीयते तत्र तद्दानं प्राप्यते धु-

दा.
१२

वं श्रवणद्वादशीयोगे संपूज्य गरुडध्वजं दत्त्वा दानं हि जातिभ्यो वियोगे पारणंततः सिंहस्थिते तु मार्तण्डे श्रवणस्थे निशाकरे शु-
धिष्ठिर उवाच उपवासासमर्थानां किं स्यादेकमुपोषितं महाफलं महादेव तन्ममाचक्ष्वच्छतः श्रीकृष्ण उवाच याराम श्रवणो-
पेता द्वादशी महती तु सा तस्यामुपोषितः स्नातः पूजयित्वा जनार्दनं प्राप्नोत्ययज्ञाद्धर्मज्ञद्वादशाद्वादशीफलं दध्योदनयुतं त-
स्यां जलपूर्णं तथा घटं वस्त्रं संवेष्टितं दत्त्वा शत्रोपाहनमेव च न दुर्गतिमवाप्नोति गतिमग्रां च विंदति अक्षय्यं स्थानमाप्नोति
नाचकार्यविचारणा श्रवणद्वादशीयोगे बुधवारो भवेद्यदि अत्यंतमहती नाम द्वादशी सा प्रकीर्तिता स्नानं जाप्यं तथा दानं हो-
मः श्राद्धं स्तुतिर्नमः सर्वमक्षय्यमाप्नोति तस्यां शृणुकुलोद्भवः तस्मिन्दिने तथा स्नातो यत्र कचन संगमे संगंगा स्नानं राजन्-
फलं प्राप्नोत्यसंशयम् श्रवणे संगमाः सर्वे परतुष्टिप्रदाः सदा विशेषाद्वादशीयुक्ता बुधयुक्ता विशेषतः तथैव द्वादशीप्रोक्ता
बुधश्रवणसंयुक्ता शुक्लश्रवणसंयुक्ता संगमे विजया स्मृता वारिकुंभप्रदाया स्यादध्योदनसमायुतं प्रेतयो नैन जायेत पू-
जयित्वा वामनं वंशः समुद्धृतस्तेन मुक्तः पितृ ऋणादसौ न भक्ष्ये संगमे स्नात्वा वामनो येन पूजितः स याति परमं स्थानं
विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् युधिष्ठिर उवाच उपवासासमर्थानां तदेव पुरुषोत्तम एकाया द्वादशीपुण्यातां वदस्व ममानघ
श्रीकृष्ण उवाच मासेनाद्रपदेशकूद्वादशी श्रवणान्विता सर्वकामप्रदा पुण्या उपवासमहाफला संगमे सरितां स्नात्वा द्वा-
दश्यां समुपोषितः समग्रं समवाप्नोति द्वादशाद्वादशीफलं त्वमेव तीर्थराजो सितमेव सरितां पतिः संगमस्त्वं प्रसन्नो मे-

प्रसादं कुरु संगम साधेनुर्हादशी ज्ञेया तस्यां भाद्रपदे शभा दशम्येकादशी यत्र सानोपो व्याभवेत्तिथिः श्रवणेन तु संयुक्ता सा
शभा सर्वकामदा पारणं तिथिद्वौ तु द्वादश्या सुदु संक्षयान् दृष्ट्वौ कुर्यान्नयोदश्यांतत्र दोषो न विद्यते इत्येषा कथिताराजन् द्वाद
दश्यां श्रवणेन या कर्तव्या सा प्रयत्नेन इहा सुत्रफलप्रदा द्वादश्यामुपवासोत्रत्रयोदश्यांतु पारणं निषिद्धमपि कर्तव्यमि-
त्याहा पारमेश्वरी बुधश्रवणसंयुक्ता सैव चेद्द्वादशी भवेत् अतीव महती तस्यां सर्वकृतमिहा क्षयं द्वादशी श्रवणोपेता य-
दा भवति भारत संगमसरितां स्नात्वा गंगादिस्नानजं फलं सोपवासः समाप्नोति नात्र कार्या विचारणा जलपूर्णं तदा कुंभं
स्थापयित्वा विचक्षणः पंचरत्नसमोपेतं सोपवीतं सवस्त्रकं तस्योपरि स्थापयित्वा लक्ष्म्या सह जनार्दनं यथाशक्त्या स्वर्णम-
यं शंखं शार्ङ्गं विभूषितं स्थापयित्वा विधानेन सितचंदनचर्चितं सितवस्त्रयुगछन्नं छत्रोपानयुगान्वितं ॐ नमो वासुदेवा
वायुशिरः संपूजयेत्ततः श्रीधराय मुखंतद्द्वैकुण्डं हृदये नमः नमः श्रीपतये नेत्रे भुजौ सर्वास्त्रधारिणे व्यापकाय नमः-
कुक्षी केशवायोदरं नमः त्रैलोक्यजनकायेति मेढूं संपूजयेद्दरेः सर्वाधिपतये जंघे पादौ सर्वात्मने नमः अनेन विधिना-
राजन् पुष्पधूपैः समर्चयेत् ततस्तस्याग्रतो देयं नैवेद्यं घृतपाचितं द्वादशब्राह्मणान् कुंभान् शक्त्या दद्याच्च दक्षिणां एवं संपू-
ज्य गोविंदं जागरंतं प्रकारयेत् प्रभाते विमले स्नात्वा संपूज्य गरुडध्वजं पुष्पधूपादिनैवेद्यैः फलैर्वस्त्रैः सुशोभनैः पुष्पां-
जलितं तोदत्वा मंत्रमेतमुदीरयेत् नमो नमस्ते गोविंद बुधश्रवणसंज्ञक अघोघसंक्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भव अनंत

ब्राह्मणे तु वेदे वेदांगपारगे पुराणज्ञे विशेषेण विधिवत्संप्रदापयेत् प्रीयतां देवदेवेशो मम नित्यं जनार्दनः अनेनैव विधानेन दद्या-
त्स्त्रीवानरोत्तमः सर्वं निवर्तयेत्सम्यक् एकभक्तिरतोपि सन् श्रीकृष्ण उवाच अत्रायुदाहरंतीममिति हासं पुरातनं मह-
त्यरण्ये यद्दत्तं भूमिपालश्च पुष्पतत् देशो दशार्णको नाम तस्य भागे तु पश्चिमे अस्ति राजन्मरुदेशः सर्वसत्त्वभयंकरः सु-
तप्तबालुकाभूमिर्यत्र दुष्टा महोरगाः अल्पछाया दुर्मास्तत्र मृतप्राणि समाकुलाः शमीरवदिरपालाशकरीरैश्च सपीलुभिः
यत्र भीमगणा वृक्षामर्कटैः परिवेष्टिताः दग्धप्राणिगणा कीर्णायत्र भूर्दृश्यते क्वचित् अर्कप्रतापैः संतप्ता पुरुषानि स्तृणाम-
ही ज्वलिताग्नि समंचैव यत्किंचित्तत्र दृश्यते तथापि लोका जीवन्ति सर्वे कर्मनिबन्धनात् नोदकं नोत्पाप्मी ताराजंस्तत्र व-
लाहकाः कदाचिदपि दृश्यन्ते पूवमाना विहंगमाः तैः कांतारगतेः कैश्चित्पितैः शिशुभिः समं सैकतेष्वेव नश्यं-
ति जलैः सैकतसेतुवत् तस्मिंस्तथाविधे देशे कश्चिद्देववशाद्दणिक हरिदत्त इति रव्यातो वणिक्धर्मोपजीवकः निजसा-
र्थपरिचरः प्रविष्टो मरुजांगले दृष्टवान्मलिनाल्लुक्षान्निर्मोसान्भीमदर्शनान् बभ्रामभ्यांतद्दृष्टः क्षत्तृषाश्चमकश्चित्
कग्रामः कजनः काहं कयास्यामि किमाचरे अथ मेतान्दर्शसौक्ष्मत्वाव्याकुलं द्वियः क्षक्षामान् बह्वृषणान् निर्मोसान्
दृश्य कीकसान् स्नायुबद्धास्त्रिचरणान् धावमानानि तस्ततः वणिकसोपितदाश्चर्यं दृष्ट्वा भयमुपागतः भीतभीतस्तुनैः
सार्धं जगाम पथिवंचयन् ततो गत्वा पिशाचास्तेन्यग्रोधं महदाश्रयं शीतच्छायं सविस्तीर्णं तत्र ते समुपाविशन् निविष्टेषु

ततस्तैषु एकदेशो स्थितो वणिक् प्रेतस्कंधसमाकृतमेकविकृतदर्शनम् ददर्श बहुभिः प्रेतैः समन्तात्परिवारितम् आगच्छ-
न्नुवाच वणिक् सस्तुतिशब्दपुरःसरं प्रेतस्कंधान्माहीगत्वा तस्यां तिकमुपागमत् सोऽपि वाचा वणिक् श्रद्धाभिदं वचनमब्रवीत्
आस्मिन्पौरतरे देशे प्रवेशो भवतः कथं तमुवाच वणिक् धीमासां कथं तदा वशः प्रवेशो देवयोगेन कष्टकर्मकृतेन तु त-
ष्णामेवाधतेत्यर्थं कृच्छ्रौ च भूशतथा प्राणाः कठमनुप्राप्ता वचनं नश्यतीत्यमे अत्रोपायं न पश्यामि जीवयेद्येन केनचित्
श्रीकृष्ण उवाच इत्येवमुक्तः प्रेतस्तु वणिजं वाक्यमब्रवीत् पुनरागमिममाश्रित्य प्रतीक्षस्व मुहूर्तकं कृतातिथ्यां यथापश्चा-
द्भूमिस्थसि यथास्मत्त्वं एवमुक्तस्तथा च केसवणिक् तृपयार्दितः मध्याह्नसमये प्राप्ते ततस्तं देशमागतः पुनरागच्छ-
न्नीतो दावारिधानीमनोरमा दध्योदनस्य युक्तेन वर्धमानेन संयुता अवतीर्य ततः सोऽग्रे ददावतिथयेतदा दध्योद-
नं च तोयं च कृच्छ्रं भ्यां पीडिता यवै दध्योदनेन तोयेन परां तृप्तिमुपागतः वितृष्णो विज्वरश्चापिक्षणेन च वभूवह
ततस्तु प्रेतसंघस्य तस्माद्वागं क्रमाद्ददौ दध्योदनात्सपानीयात्प्रेतास्तृप्तिं परांगताः अतिथिं नर्पयित्वा च प्रेतलोकं च स-
र्वशः ततः स्वयं च बुभुजे भुक्तशेषं यथास्मत्त्वं ततो भुक्तवत्स्वन्नं पानीयं च स्वयंपपौ प्रेताधिपं ततस्तुष्टो वणिक् व-
चनमब्रवीत् वणिगुवाच आश्चर्यमेतत्सरमेव नेस्मिन्प्रतिभाति मे अन्नपानस्य संप्राप्तिः परमस्य कुतस्तव स्तोके
न च तथा न्नेन विभर्षि सुबहून्ने तृप्तिंगताः कथं त्वेते निर्मासा भीमकुक्षयः अपरं च कथं तेन ह मवाप्ता वापरिक्षयं हि मा

चलं च कस्मात्वं संप्राप्तो निर्जले वने तस्य श्वासिकथं प्रासमात्रेणैव शतं ब्रवीः पिशाचपतिरुवाच शृणु भद्रं प्रवक्ष्यामि दुष्कृतं
कर्मनात्मनः शाकलेन गरेरस्ये अहमासं सुदुर्मतिः वणिगासं पुरा काले ततोऽभद्रमवापह शाकलेन गरेरस्ये नास्ति कस्य दुरा-
त्मनः धनलोभात्तथा तत्र कदाचिन्मम देहिता नदत्ता भिक्षवे भिक्षा तृषिते तु कदाचन प्रतिवेश्यस्तु तत्रासीद्वा हाणो गुणवान्म-
म श्रवणद्वादशीयोगे मासि भाद्रपदे तथा सकदा चिन्मया सार्धं तापीनामनदीं ययौ तस्यास्तु संगमः पुण्यो यत्रासीच्चंद्रभागया
चंद्रभागा सोमसुता तापी वैवर्कनां दिनी तयोः शीतोष्णसलिले संगमे स्नानो हरे तत्तीर्थं वरमासाद्य प्रतिवेश्यः समेहिजः श्र-
वणद्वादशीयोगे स्नातश्चैवोपवासकृत् चंद्रभागस्य तोयस्य वारिकुंभं न वंदं दध्योदनसुतैः सार्धं संपूर्णवर्धमानकैः उत्रोपान-
यगं वस्त्रं प्रतिमां विधिवद्भरेः प्रददौ विप्रमुरव्यायरहस्यज्ञो महासुनिः वित्तसंरक्षणार्थं यत्तस्यापि च ततो मया सोपवासेन
दत्ता वै वारिधानी सुशोभना चांद्रभागस्य विप्राय दध्योदनयुता तदा एतत्कृत्वा गृहं प्राप्तस्ततः कालेन केनचित् पंचत्वमहमासा-
द्य नास्ति क्वाले ततांगतः अस्यामदव्याघोरायां यथास्वकुशलं तदा पुरोहितो मया दृष्टो स्नात्वा गृहमुपागतः शिष्यहस्तः सक-
लश्रीद्वादश्यां समुपेषितः तेनापि कथिता तत्र श्रवणद्वादशी शुभा सविनयसोपदेशं व्रतं कृत्वा मया नद्य तस्यैवं कर्मणः पुष्टि-
र्येयं दृष्टा त्वयानघ यदन्नं च मया दत्तं सजलं घटकां च न तत्तन्मां भजते नित्यं पिशाचलेपित्यशः सेयं मध्याह्नसमये दिव-
से दिवसे मम उपतिष्ठति वैश्ये ह यथा दृष्टं त्वयानघ उपवासफलेनैव जातिस्मरणमेव च दधिभक्तप्रसादेन जलान्नं चाक्षयं

ब्र. रा.
५

म ब्रह्मस्वहारिणस्त्वेतेपापाः प्रेतत्वमागताः परदाररताः केचित्स्वामिद्रोहरताः परे मित्रद्रोहरताः केचिद्देशेस्मिन्सुसुदारुणे
ममैतेभ्यस्तानां प्राप्ता अन्नदानादिकेन च अक्षय्योभगवान्विष्णुः परमात्मा सनातनः यद्वायतेतमुद्दिश्य अक्षय्यं तद्वर्तितं
तेनाक्षय्येन चानेन दत्ता एते पुनः पुनः प्रेतभावाच्चदौर्बल्यं न मुंचति कदाचन अहं च पूजयित्वा त्वामतिथिं समुपस्थितं प्रे-
तभावाद्दिनिर्मुक्तोऽस्यामि परमांगतिं मया विहीनाः किं ते ते वनेस्मिन्मृशदारुणे पीडामनुभवन्त्येतेदारुणां कर्मयोगिनां
एतेषां तु महाभाग ममानुग्रहकाम्यया अनेकनामगोत्राणि गृहीध्वंखिलं मम अस्तिकक्षागता चैव तत्संपुटिकाशभा
हिमवन्तमथासाद्य तत्र त्वं लप्स्यसे निधिं गयाशीर्षततो गत्वा श्राद्धं कुरु महामते एकमेकमथोद्दिश्य प्रेते प्रेते यथास्तरं एवं
संभाष्यमाणस्तंतं सजावूनदप्रभः समारुह्य विमानं स स्वर्गलोकमिति गतः स्वर्गतिं प्रेतनाथे वै प्रभावात्सवणिककृमात् न
मगोत्राणिसंगृह्य प्रयातः सहिमाचलं तत्र प्राप्य निधिं गत्वा विनिक्षिप्य स्वके गृहे धनभारमुपादाय गयाशीर्षवटं ययौ
प्रेतानां कमशस्तत्र च केश्राद्धं दिने दिने यस्य यस्य यथा श्राद्धं स करोति दिने वणिक् सोपितस्य तदा स्वप्ने दर्शयित्वात्मन-
स्तुं ब्रवीति च महाभाग प्रसादेन तवानघ प्रेतभावमिमं त्यक्त्वा प्राप्स्यसि परमांगतिं ततस्तु ते विमानस्थो ऊचुश्च वणि-
जंतया त्वया हितारिताः सर्वे किं विषादं हि जेतुं मया प्रयातः स्वर्गतिं सर्वे इदानीं त्वत्सादतः साधुसंगो न हि नृथा कदा
चिदपि जायते एवमुक्त्वा गताः सर्वे विमानैः सूर्यसन्निभैः दिव्यरूपधराः सर्वे द्योतयन्तो दिशो दश हरिदन्तश्च तान्सर्वा

दा.
१३

नृसमुद्धृत्य जगाम ह स्वदेशस्थं च नगरं स्वगृहं च विवेश ह सकृत्वा धनलोभेन प्रेतानां सङ्गतिं वणिक् जगाम स्वगृहं तत्र मासि
भाद्रेयुधिष्ठिर श्रवणद्वादशीयोगे पूजयित्वा जनार्दनं दानं दत्वा च विप्रेभ्यः सोपवासो जितेन्द्रियः संगमे च महानद्योः प्रति
वर्षमंतद्वितः चकार विधिवद्दानं ततो दृष्टान्तमागतः अवाप परमं स्थानं दुर्लभं सर्वमानवैः यत्र कामफला वृक्षानद्यः पाय
सकृद्माः शीतलामलपानीयाः पुष्करिण्यो मनोरमाः तद्देशमासाद्य वणिक् महात्मा प्रतप्तजावूनदभूषितांगः कल्पसमग्रं
स्तरसुंदरीभिः स्वर्गसरे मे सुदितः सदैव बुधश्रवणसंयुक्ताद्वादशी सर्वकामदा दानं दध्योदनं रास्तमुपवासः परोविधिः सग-
रेण ककुत्स्थेन धुंधुमारेण गाधिना एतैश्चान्यैश्च राजेन्द्र कामदाद्वादशीकृता याद्वादशी बुधयुता श्रवणेन सार्धं सार्वैजयेतिक
थिता मुनिभिर्नमस्येतामादरेण समुपोष्य नरो हि सम्यक् प्राप्नोति सिद्धिं मणिमादिगुणोपपन्ना इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरे श्र-
वणद्वादशीव्रतं अस्यामेव वामनजयंती व्रतं हेमाद्रौ भविष्योत्तरे श्रीकृष्णउवाच द्वादश्यास्ते विधिः प्रोक्तः श्रवणेन यु-
धिष्ठिर सर्वपापप्रशमनः सर्वसौख्यप्रदायकः एकादशी यदा सा स्यात्श्रवणेन समन्विता विजया सा तिथिः प्रोक्ता व्रतिना
मभयप्रदा पुरा देवगणैः सर्वैः समेत्य च युधिष्ठिर वरदः प्रार्थितो विष्णुर्दिग्गज्यनिलसंयुतैः बलवानजितो दैत्यो बलिर्ना
ममहाबलः तेन देवगणाः सर्वपातिता निजमंदिरं त्वंगतिः सर्वदेवानां शीघ्रं कष्टात्समुद्धर दैत्यं जहि महाबाहो बलिं बलव-
तां वर श्रुत्वा विष्णुस्तदा वाक्यं देवानां करुणोदयं उवाच वाक्यं वाक्यं ज्ञो देवानां हितकाम्यया विष्णुरुवाच जाते वैरोच

ब्र-रा-
६

नेः पुत्रं बलिं त्रैलोक्यशक्तिं तपसा भावितात्मानं शान्तं दातुं जितेन्द्रियं मद्रक्तं मद्रतप्राणं सत्यसंधं महाबलं प्रजापतिसमं
स्वात्मप्रजानां प्रियकारकं न गुणास्तस्य शक्यं ते वक्तुं केनापि भूतले अवश्यं तपसोपेतैर्भोक्तव्यं तपसः फलं तपसोतस्तु
बहुना कालेनास्य भविष्यति यदा च विजयं दैत्यैः ज्ञास्ये कालेन केनचित् समाहृत्य श्रियं तस्य तदा दास्ये दिवौकसां अदिति
मो प्रयत्ना वै पुत्रार्थं पुत्रगंधिनी तस्या मनीषितं देवकार्यं विष्णुरचिंतयत् सचिंतयित्वा सचिरं देव्या गभीरधारणं अदितिं व-
रयामास वाञ्छितं ते भविष्यति अथ काले बहुतिथौ गते सागुर्विणी भवत् स्रष्टुवेन च मे मासि पुत्रं सा वामनं हरिं ह्रस्वपादं
ह्रस्वकायं महाशिरसमर्भकं पाणिपादोदरकृशं ह्रस्वजं योरुकेसरं दृष्ट्वा तु वामनं जातमदितिर्मोदमापवै भयं बभूव दैत्या
नां देवानां तोष आगमत् जातकादीन् शक्रभकरान् संस्कारान् स्वयमेव हि चकार कश्यपो धीमान् प्रजापतिसमन्वितः आबद्ध
मेखलो दंडी जटीयजो पवीतवान् कुशचर्मजिनधरः कमंडलुविभूषितः बले बलवतो यज्ञं जगाम बहुविस्तरं दृष्ट्वा दै-
त्यबलं सर्वं वामनस्तु जगाद ह अर्थनाहं यज्ञपते दीयतां मम मेदिनी पदत्रयप्रमाणो हि पठनार्थं मठो मम दत्ता दत्ता तव त-
था बलिः प्राह हि जितं ततो वर्धितुमारब्धो वामनो नंत विक्रमः पादौ भूमौ प्रतिष्ठाप्य शिरसा वृत्य रोदसी ताभ्यां स्वर्गादि
कान् लोकान् लब्ध्वा देवब्रह्मणः पदं नतृतीयं पदं लेभे किं ददेम मम तद्दद तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं सिद्धादेव वर्षयस्तथा साधुसाध्विति
देवेशं प्रशशंसुर्मुदान्विताः ततो दैत्यगणान्सर्वान् जित्वा त्रिभुवनं वशी बलिं प्राह च भोगच्छपातालं स्वबलानुगः तत्र त-

हा-
१२

६

मीक्षितान् भोगान् भुक्त्वा महादुःखालितः अत्येदं स्यावसाने तु त्वमेवेन्द्रो मविष्यसि एवमुक्तो बलिः प्रायान् मम स्तुत्यस्मोत्तमं विसर्ज्य च बलिं दे-
वोलोकपालानुवाच ह स्वानिधिष्यानिगच्छ ध्वं तिष्ठ ध्वं विगतज्वराः देवेनोक्ता गता देवाः प्रहृष्टाः पूज्य वामनं देवः कृत्वा जगत्कार्य-
तत्रैवांतरधीयत एतत्सर्वं समभवदेकादश्यां नराधिप तेनेष्टा देवदेवस्य सर्वथा विजयातिथिः मासि भाद्रपदे शक्रे द्वादशी श्रव-
णान्विता विजया प्रोच्यते सद्भिः कोटिकोटिगुणोत्तरा एकादश्यां सोपवासो रात्रौ संपूजयेद् हरिम् रौप्यैः सवर्णपात्रैर्वादारुवंशमये-
पिवा सौवर्णवामनं कुर्यात्स्ववित्तस्यानुसारतः शिखा कमंडलुधरं च यज्ञोपवीतकम् एवं लक्षणसंपन्नं वामनं पूजयेद् हरिम्
आच्छाद्य पात्रं वा सोभिरहतेः फलसंयुतैः मार्गेण चर्मणा कुर्यात्द्रव्यावाशान्नयपेक्षया तिलादकेन संपूर्णेन प्रस्थेन कुडवेन च अलाभे
यवगोधूमैः फलैः शकृत्तिलैर्मवेत् अतसी पुष्पसंकाशं तिलकृष्णाजिनोपरि पुष्पैर्गंधैः फलैर्धूपैः कालोत्थैरर्चयेद् हरिम् नानाविधै-
श्च नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैर्गुडादनैः स्वस्ववित्तानुसारेण सहिष्यं च कारयेत् एभिर्मंत्रपदैस्तत्र पूजयेद् रुद्रध्वजम् उपहारैर्नरश्रेष्ठ
चिर्भूत्वा समाहितः धृत्वा बालमयं देवं देवदेवस्य चक्रिणः ब्रह्मांडमुदरे यस्य महद्भूतैरधिष्ठितं मायावी वामनः श्रीशो समायातु ज-
गत्पतिः सुधिर उवाच उपवासासमर्थानां वाचेयं पुरुषोत्तमं एकां च द्वादशीं पुण्यां वदस्व वदतां वर श्रीकृष्ण उ० मासि भाद्रपदे श-
क्रे द्वादशी श्रवणान्विता सर्वकामप्रदा पार्थ उपोष्या नियमात्सदा सरितां संगमे स्नात्वा द्वादशीं समुपोषयेत् समयं समवा-
प्नोति द्वादश्यां यत्कृतं फलं श्रवणेन समायुक्तां द्वादशीं समुपोषयेत् स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणं तस्यां

यच्चियतेपार्यतदननफलंलभेत् युधिष्ठिरउवाच तत्प्रसादाच्छ्रुतं कृष्णमयातुवामनव्रतं इदानीं ब्रूहि मे कृष्ण व्रतो
द्यापनमुत्तमं श्रीकृष्णउवाच शृणु पांडव वक्ष्यामि व्रतो द्यापनमुत्तमं कृतेन सफलं पार्यव्रतं भवति निश्चितं आदौ-
मध्ये तथा चांते व्रतस्यो द्यापनं भवेत् मम इह जन्मनि जन्मांतरे च कृतदोषप्रायश्चित्तार्थं पुत्रपौत्राद्यभिवृद्धयर्थं वामनजयंती
व्रतमहं करिष्ये व्रतस्य संपूर्णता सिध्यर्थं उद्यापनं च करिष्ये इति संकल्प्य श्रवणद्वादशीव्रतांगत्वेन पुरुषसूक्तेन षोडशोप-
चारैः वामनपूजनं च करिष्ये द्वादशीश्रवणोपेनायदा भवति भारत सरितासंगमे स्नात्वा ह देवापि यथा क्रमात् पितृदेवार्च-
नं कृत्वा ध्यायेच्च परमेश्वरं जलेन पूरयेत् कुम्भस्थापयित्वा विचक्षणः पंचरत्नसमोपेतं तिलोपरि संपूरितं तस्मिन् संसृज्य
दिते स्थापयित्वा च वामनं सौवर्णं च यथाशक्त्या शंखशार्ङ्गविभूषितं सुभगं वस्त्रसंयुक्तं द्वादशांगुलमुच्छ्रितं पीतवस्त्रैः
शतभैर्वैद्यैश्च अजिनचक्रमंडलं अतसीपुष्पसंकाशं तिलकृष्णाजिनोपरि स्थापयित्वा विधानेन चंदनेनानुलेपयेत् धृत्वा
बालमयं रूपं देवदेवस्य चक्रिणः ब्रह्मांडमुदरे यस्य महद्भूतैरधिष्ठितं मायावी वामनः श्रीशोसमायातु जगत्पतिः आवाह-
नं अजयाय महेशाय जलजास्याय शंसिने नमस्ते केशवानंतवासुदेवनमोस्तुते ध्यानं कमंडलुशिखाधारी कुञ्जर-
पोसिवामन छत्रदंडधरो देवपाद्यगृह्णनमोस्तुते पाद्यं सहस्रशीर्षात्वं देवश्रवणार्क्षसमन्वितः अर्घ्यं गृहाण देवेश हा-
दश्यासहितो हरे अर्घ्यं कमंडलुस्थितं चारुगणोदकमपूरितं देवेशाचमनार्थं च तीर्थमैर्भति गृह्यतां आचमनीयं

गंगासरस्वतीरे वा पयोष्णीयसु नाजलैः स्नापितो मिमया देव तथा शांतिं प्रयच्छ मे स्नानं अतसीपुष्पसंकाशं तिलकृष्णा-
जिनोपरि कुरुक्षेत्रे प्रतिष्ठाप्य वामनं स्थापयाम्यहं प्रतिष्ठापनं प्रसीद देव देवेश नमस्ते स्वस्ति वामन नमस्ते ब्रह्मरूपाय
पीतनिर्मलवाससे वस्त्रं शीरवं चंदनं दिव्यगंधाढ्यं सुमनोहरं विलेपनं स्मरश्चेच्चंदनं प्रतिगृह्यताम् चंदनं मल्लि-
काशतपत्रं च जातिपुष्पसंगंधकं चंपकैर्जलजैर्युक्तं पुष्पगृह्णनमोस्तुते पुष्पं नमः कमलकिंजल्कपीतनिर्मलवाससे म-
हाहावरिपुस्कंदधृष्टकाय चक्रिणे पूजामंत्रः मत्स्यं कूर्मं वराहं च नारसिंहं च वामनं रामं रामं रामकृष्णं बौद्धं कल्किं हि-
नेनमः पादाब्जैर्कूर्मस्यो गंपूजयेच्छीर्षमंततः पादौ मत्स्याय च नमो नमः कूर्माय जातु नी वराहाय नमो गृह्यन् नृसिंहा-
येति नाभितः उरस्ते वामनायेति भजो रामाय वै नमः कर्णो रामाय च नमः कृष्णाय च नमो मुखं बौद्धाय च नमो नेत्रे क-
ल्किने च नमः शिरः इत्यंगपूजा धूपोयं देवदेवेश शंखचक्रगदाधर अच्युतानंतगोविंद वासुदेवनमोस्तुते धूपं त्वमे-
व पृथिवीज्योतिर्वायुराकाशमेव च त्वमेव ज्योतिषां ज्योतिर्दीपो यं प्रतिगृह्यताम् दीपं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्भिः
समन्वितं मयानि वेदितं देव प्रसीद परमेश्वर अग्निर्यमो वैश्रवणः पापं मे हंतु चाव्ययः नैवेद्यं आचमनं करो हर्त-
नं फलं तांबूलं दक्षिणां नीराजनं मंत्रपुष्पांजलिं प्रदक्षिणानमस्तारान् प्रार्थनां जगदादिर्जगद्रूपः अनादिर्जगदंत-
कृत् जलाशयो जगद्योनिः प्रीयतां मे जनार्दनः अनेककर्मनिर्बंधध्वंसिनं जलशायिनं नतोस्मि मथुरावासमाधवं मधुसू-

दनं नमो वामनरूपाय नमस्तेस्तुत्रिविक्रम नमस्ते बलिबंधाय वासुदेवनमोस्तुते इत्युक्त्वा थगुरुं नत्वा पूजयित्वा जनार्दनं
भूमौ जपेज्जपः क्रोधः शब्दादिविषयेर्जितः उद्यापनंततः कुर्याद्वादशैवत्सरैस्तदा सौवर्णीराजतीताग्नीमुर्तिं कृत्वा चतुर्भुजा
द्वादश्यास्तु दिने प्राते गुरुमभ्यर्च्य शक्तिः सदाचाररतं पार्थवेदवेदांगपारंगं अस्मदीयं व्रतं विप्रविष्णुवासरसंभवं संपूर्णं
तु भवेद्येन तत्कुरुष्वद्विजोत्तम तस्याग्रे नियमः कार्योदंतधावनपूर्वकं स्नानं कृत्वा मंत्रपूर्वं नद्यादौ विमले जले तर्पयित्वा पि
तृन् देवान् पूजयेन्मधुसूदनं एवं संपूज्य विधिवद्वात्रौ जागरणं चरेत् ततः प्रभातसमये स्नात्वा चार्यादिभिः सह वामनं
पूजयेत् प्राग्बन्धुमं कुर्याद्दिधानतः मंत्रेणैवं विष्णुरितिसमिदाज्यतिलोदनैः प्रतिद्वयं सहस्रं वा शतमष्टौ नरं हुनेत् ब्राह्म-
णान् भोजयित्वा तु द्वादशाष्टवतीं नृप प्रतिमां च तथा धेनुमाचार्याय निवेदयेत् एवं कृते तु राजेन्द्रगाः कृष्णाद्वादशाष्टवा
षट्चतस्रो थवादेया एका वापि पयस्विनी वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो वै ददाति च वामनस्तारकोभाभ्यां वामनाय नमोन-
मः एवं दत्त्वा ततः प्रातर्भोजनं पृषदाज्यकं पूर्वदेद्याद्वा हाणेभ्यः पश्चाद्भुजीत वाग्यतः प्रत्येकं ब्राह्मणान् कुंभान् दक्षिणा च
स्वचंदनं भूयो यथेच्छं याराजन् सर्वेषां विधिः स्मृतः एवं व्रते कृते ब्रह्मन् यत्पुण्यं तन्निबोध मे यावत्कल्पशतं पूर्णमेकस-
प्ततिसंख्यया प्राप्य विष्णुपुरं भोगान् भुंजते कालमक्षयं इहा गत्य भवेद्भ्राजाराजभिश्च ससेवितः अथ शिष्यदानसंक-
ल्पः कृतश्च वणद्वादशी च तांगत्वेन विहितं श्रीवामनप्रीत्यर्थं इदं दध्योदनसहितं शिष्यदानं करिष्ये ब्राह्मणपूजनं वायनमंत्रं

दध्योदनयुतं शिष्यं वारिधानी युतं विभो छत्रोपानहसंयुक्तं ब्राह्मणा यददास्यहं इदं दध्योदनसहितं शिष्यं अमुकशर्मणे ब्राह्मणा
यत्तुभ्यमहं संप्रददे इति वायनं इति भविष्योत्तरपुराणे वामनद्वादशी व्रतो द्यापनं संपूर्णं अथ पौषकृष्णद्वादश्यां स्वरूपद्वादशी व्रतं
गुर्जरान्तरे प्रसिद्धं उमोवाच भगवन् प्रहृष्टमिच्छामि प्रसादं कुरु मे प्रभो कथितव्यं प्रसादेन यद्यस्ति मयि सौहृदं व्रतेन केन च
णेन विरूपत्वं प्रणश्यति सौभाग्यं चैव मतुलं प्राप्य ते कस्य पूजनात् तन्मे कथय देवेश परमाभीष्टदायकं ईश्वर उवाच श्रूयतां प
रमं गुह्यं व्रतं पापहरं शम्भं स्वरूपाद्वादशी नाम महापातकनाशिनी स्वरूपदायिनी चैव महापातकनाशिनी कुलदृष्टिकरी चैव स
र्वसौख्यप्रदायिनी तच्छृणु घप्रयत्नेन कथ्यमानं मया नघे पुरा वैहापरस्यांते विष्णुर्देत्यनिष्टूदनः अवतीर्णो मर्त्यलोके वसुदेवकु-
ले किल तेनोदारुक्मिणी नाम भीष्मकस्य सुता पुरा अत्यन्तरूपसुभगा पतिव्रतपरायणा न हितस्याविना कृष्णस्तोकमुद्धहने सु-
खं श्वश्रूश्च शरयोः पादौ वचं देसापुनः पुनः केनापि कर्मदोषेण कुपिता विष्णुमातरः न प्रसादयति क्षिप्रमिति ज्ञात्वा तु देवकी कृ-
ष्णोवाच कुपिता यदिते जननी त्वहम् ततस्त्वया हि वैवात्या कुलरूपगुणाधिका महाक्यमन्यथा कर्तुं नार्हसि त्वं कुलोद्भव कृ-
ष्ण उवाच मायां तु रुक्मिणीं त्यक्त्वा जुह्वेहं कथं शम्भे यः परित्यजेद्देभार्याम विष्णुवशरीरिणीं संप्राप्नोति हि मंदत्वं दौर्भाग्यं स
प्तपौरुषं विरूपत्वमवाप्नोति न स सर्वविंदते क्वचित् व्याधिर्वा जायते लोके निंदनीयः स देहिनाम् इत्यहं देवि जानामि कथं कुर्या-
वचस्तव देवक्युवाच सर्वेषामेव देवानां तार्थादीनामपि ध्रुवं माता गुरुतरा पुत्रकस्तस्यावचनं त्यजेत् मम वाक्यस्य करणात्

कथं पापिष्ठता भवेत् जननी पूज्यते तेन भार्या च यदुनंदन कृष्ण उवाच परित्यजामि नो भीरुं प्रियां प्राणधनेश्वरीं इति तूष्णीं
पराभूतां मातरं प्रेक्ष्य केशवः चिंतयामास परमं कथं सोऽख्यं भवेदिति एतस्मिन्नेव काले तु नारदो भगवान् ऋषिः अभ्युज्जगाम
सहसा विष्णुं संप्रेक्ष्य विस्मितं पूजितः परयाभक्त्या अर्घ्यं जग्राह नारदः उपविष्टो यथा न्यायं पर्यष्टच्छदनामयं नारद उवाच
किं त्वं वेदं करोषीत्यं कथमुद्वेगकारणं किं न सिध्यति ते भीष्टं त्यजोद्गंय दूतम कृष्ण उवाच मात्रानियुक्तो देवर्षे परिणेतुं
हि नोत्तम कन्यामुदाहयिष्यामि स्वरूपां कस्यचित्प्रभो नारद उवाच श्रूयतामभिधास्यामि पूर्ववृत्तांतमादरात् लक्ष्मीयु
क्तः पुरा नाथः क्रीडमानो हिनंदने तत्रागमत्संभगवान् दुर्वासा ऋषिसत्तमः अभ्युत्थानादिविधिना सत्कृतं ज्ञानमूर्तिना प्रेक्ष्य
बोभत्सरूपं तं देव्या हास्यं कृतं तदा सकोपेन महातेजा वैश्वानरसमप्रभः सशापलक्ष्मीं दुर्वासा मुनिः क्रोधेन संयुतः हसि
तो हं त्वया सुगंधे आत्मनो रूपमीक्ष्य च विरूपाभवदुर्धृते किं न ज्ञातो हं त्वया इत्युक्त्वा तया देव्या यथाशक्त्या प्रसादितः प्र
सन्नो जगदेवाक्यं मच्छापो नान्यथा भवेत् जन्मान्तरेणास्य फलं करिष्यति विरूपता सेयं मत्स्ये वतीर्णा हि गोपकस्य गृहेशभा
सत्यभामा विरूपाक्षा विरूपदशना तथा कर्णनासातिविह्वता संजाता तत्प्रभावतः पाणिपादकटिग्रीवं सर्वैर्वैरुष्यलक्षणं तत्र
गच्छ ममाज्ञासते कन्यां प्रदास्यति कृष्ण उवाच विरूपवदनां ब्रह्मन् कथं द्रक्ष्यामि नित्यशः कां गतिं वै गमिष्यामि तां
विवाद्य कुरुपिणीं नारद उवाच रुक्मिण्यास्तु प्रसादेन शापान्मुच्येत तत्क्षणात् उत्तमं प्राप्स्यते रूपं सौभाग्यं परमं सुखं

देवक्याश्च प्रसादेन धर्मकामार्थसिद्धये एवं भविष्यति तव संबंधो विहितः सूरैः त्वया च नान्यथा कार्यं गुरुणां वचनं महत् माता गुरुन
राभूमे रिति वेदेषु गीयते ईश्वर उवाच एवमुक्ता महादेवि नारदस्त्रिदिवंगतः कृष्णोऽपि मातरं ग्राह्यं वैवाह्यं हि विधीयते विवा
हिता च सा तेन वेदोक्तविधिना ततः आनीय स्वगृहं मातुर्दर्शयामास तां वधूं पश्याद्यैव मया भामा परिणीता श्रुचि वता निर्हति पर
मां गच्छ प्रसादस्तु सुखी भव इत्युक्त्वा वीक्ष्य तां कृष्णः प्रणिपत्य च मातरं बभूव कृतकार्याणां कृतकृत्यो महाबलः तां दृष्ट्वा देव
माता च बभौ दुःखाधिकाभृशं ईदृक् विरूपां विह्वतां कथं भर्तास्मि गोपितां चितामवापमहती मतीवोद्दिग्ममानसा कस्यापि
नावचक्षेथाः विरूपं तच्छरीरजं अथ कस्मिन्सकाले तु रुक्मिणी तत्र भावतः नमस्कृत्य ततः श्वश्रूंसंस्तुष्टंगो मयं तदा उवाच
प्रसूतं वाक्यं भक्तियुक्तं शभावहं अंबाहं द्रष्टुमिच्छामि सपत्नीं कृष्णवल्लभां तां दर्शयितुं मेशीघ्रं प्रसादं स्तु विधीयतां देव्युवा
च श्वश्रूश्च हं ते स भगो ममापि वचनं कुरु पूर्वमाचरितं स भूः स्वरूपाद्वादशीव्रतं संप्रयच्छसि चैतस्यै दर्शनं ते भविष्यति
रुक्मिण्युवाच कष्टेन क्रियते धर्मो व्रतं चापि सुदुष्करं कथं तस्यै प्रयच्छामि फलं देवैः सुदुर्लभं देवक्युवाच अर्धं प्रदीय
तामस्यै तदधर्मं यवापुनः पंचमांशमथोषष्ठं षोडशांशमथापि वा रुक्मिण्युवाच स्वरूपाद्वादशीपुण्यं तिलाधर्मपिनोत्सा
हे किंपुनः षोडशांशं तु सपत्न्यां दुःखचेतसि एवमुक्ता जगामाश्रमं दिरं स्वश्रुमेक्षणा पुनः प्रयच्छ कृष्णं सा प्रणिपातेन वैरुषा
देवपृच्छामि ते सर्वं ननु तुष्टोसि मे प्रभो कथं पश्यामि तामद्य न वोदां कृष्णवल्लभां श्रीकृष्ण उवाच दर्शयिष्ये ह्यहं स भूर्वि

रूपांतांसमध्यमे विरूपश्रवणाक्षीतांकुरूपांविह्वलाननां अदृष्टवैचित्र्यकृतंरूपाद्यवनसंशयः इत्युक्त्वा रुक्मिणीकृष्णः
सत्यभामांतदाब्रवीत् प्रार्थयाथप्रियांस्मभूंसकृपाद्वादशीव्रतं तिलादपिहिषष्टांशंदेहिमेसेवकास्म्यहं सागतातत्सकाशंतु-
पिधायद्वारमादरात् उवाचरुक्मिणीसातुसत्यभामाशुचित्रता एकामप्याहुतिंदेविदेहिभीष्मकनंदिनि अर्धाहुतिर्वामेदेया-
यद्यस्तिमयिसौहृदं रुक्मिण्युवाच कौयमंतिभ्रमस्तेवैसरूपाद्वादशीप्रति तिलाहुतिंप्रयच्छामिउद्घाटयकपाटकं इत्यु-
क्त्वात्तरितंस्नात्वादत्वात्केकांतिलाहुतिं तस्यांचैवमदत्तायारूपेणसाधिकाभवत् तादृक्षाविस्मयपरांप्रच्छदयितांहरेः
कथ्यतांममकाहित्वंकिमर्थमिहचागता सत्यभामोवाच तवाहंभगिनीभद्रेरुष्णेनोदास्मिधार्मिके सत्यभामेतिमेनामन-
माभिचरणौतवइतिश्रुत्वातुवचनंविस्मयोत्फुल्ललोचना नोवाचकिलचार्चंगीत्यत्यर्थंविस्मिताभवत् एतस्मिन्नेवकालेतुवागु-
वाचाशरीरिणी तवदानप्रभावेनसत्यासीत्सरूपिणी सरूपाद्वादशीपुण्यंदेवानामपिदुर्लभं देव्युवाच कर्मणाकेन-
कर्तव्याकिमाचारंवदस्वमे नियमंहोमदानंचप्रसादंमेविधीयतां ईश्वरउवाच पौषेहृष्णोतुसंभ्रातेपुण्यक्रक्षयदाभवेत्
तस्यांरात्रौसंयतात्माध्यात्वाविष्णुंसनातनं श्वेतागौरेकवर्णावातस्याग्रात्यंतुगोमयं अंतरिक्षात्तुपतितंशक्तिर्मौनमवस्थित-
तस्यकृत्वाहुतीनांतुशतमद्योत्तरंतिलैः प्रतीक्षेद्वादशीकृष्णामुपवासपरायणः स्नात्वा नद्यांतडागेवाविष्णुमेवाथचिंतयेत्
सौवर्णतुहरिंकृत्वारौप्यवाभक्तिशक्तितः तिलपात्रोपरिस्थंचतनोविष्णुंप्रपूजयेत् इति संपूज्यविधिवत्सुष्पधूपैःसुदीपकैः

नैवेद्यंतिलमिश्रंतुफलानिविविधानिच नमःपरमशांतायविरूपाक्षनमोस्तुते सर्वसंकटनाशायगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते
इत्यर्घ्यं एवंप्रपूज्यदेवेशंकुर्याद्दोमंसमाहितः आवात्यदेवलक्ष्मीशं होमयेद्दोमयाहुतीः शतमष्टाधिकंचैवतिलान्व्याहुति
संयुतान् सहस्रशीर्षेतिमंत्रेणहृदिध्यात्वाजनार्दनम् लक्ष्मीयुक्तंचमेघाभंशरंवचक्रगदाधरं होमांतेकारयेच्छाध्वंवेष्ण
वंहिजसत्तमैः दत्वाचभोजनंतेभ्योद्यतकुंभंसदक्षिणं कथाश्रवणसंयुक्तंजागृयात्तुततोनिशां तत्कुंभंवैष्णवीमूर्तिविश्रा-
यप्रतिपादयेत् मंत्रहीनंविहीनंचसर्वतत्रक्षमापयेत् ईश्वरउवाच एवंचःकुरुतेदेविसरूपाद्वादशीव्रतं नरोवा
यदिवानारीतच्चपुण्यशृणुष्वमे दोर्भाग्यंनश्यतेतस्यअपिजन्मानंतरार्जितं अपिधूमस्यसंपर्कोजायतेकारणातरात् त-
स्यापिनश्यतेदुःखंवैरूप्यजन्मजन्मनि पतितानविशोगस्यान्तष्टैःसहवियोगता जायतेगोत्रवृद्धिः स्यात्कीर्तिमान्जा-
यतेभुवि जातिस्मरणमाप्नोतिपदंनिर्वाणमाप्नुयात् पठ्यमानमिदमक्षयायःशृणोतिसमाहितः पुण्यमाप्नोतिसत-
तंस्वर्गलोकेमहीयते इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे सरूपाद्वादशीव्रतोद्यापनसंपूर्णम् इतिद्वादशीव्रतानिसमाप्तानि

श्रीगणेशायनमः ~~आषाढशुक्ल~~ त्रयोदशीव्रतानि लिख्यन्ते आषाढशुक्लत्रयोदश्यां जयापार्वतीव्रतं भविष्योत्तरपुराणे श्री
लक्ष्मीरुवाच देवदेवजगन्नाथभक्तिमुक्तिप्रदायक कथयस्वप्रसादेन लोकानां हितकाम्यया नारीणां तु व्रतं देवदेववेध
चकरं शुभम् येन चीर्णेन नारीणामरवंडफलदं भवेत् श्रीभगवानुवाच सत्यमुक्तं त्वया देवि न च मिथ्या त्वयोदितं
तद्व्रतं कथयिष्यामि नारव्यातं कस्यचित्पुरा अकथ्यं परमं गुह्यं पवित्रं पापनाशनम् येन चीर्णेन नारीणामवेधव्यं प्रजाय
ते आषाढे च प्रकर्त्तव्यं शुक्लपक्षे त्रयोदशी गृहीयान्नियमं तत्र दंतधावनपूर्वकम् तत्र मंत्रः आयुर्वलयशोव
र्चः प्रजापशवसूनि च ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वन्नो देहि वनस्पते नियमात्फलमाप्नोति निष्फलं नियमं विना एतत्स
र्वप्रयत्नेन व्रतं नियमपूर्वकम् एकमुक्तं व्रतं चैव करिष्ये हं मुदा धुना स्वादहीनेन धान्येन मम पापं व्यपोह तु उ-
मामहेश्वरैकायैस्त्वर्णैरजतादिभिः अथ वामं नमो कार्थो ह्यपस्वंधोपरिस्थितौ गोष्ठे देवालये वा पितृथा ब्रा-
ह्मणवेश्मनि स्थापयेद्देवमंत्रेण प्रतिष्ठां तत्र कारयेत् तद्दिने दंतकाष्ठं हि यो थिकं च वरानने स्नानशुद्धिततः कु
त्वाततो पूजां प्रकल्पयेत् सप्तर्षिभिः समंतत्र पूजां कृत्वा ह्यथ कथ्य क्कुं कुमागरुकस्तूरीसिंदूरैरङ्गधकैः चंप-
कैः शतपत्रैश्च यथिकादिभिरुद्देवैः ग्रीवासूत्रेण दूर्वाभिः पूजयित्वा विधानतः अर्घ्येण वारिश्च देन उत्तरीययुगेन च
श्रीफलं द्वाक्षदाडिं वैर्भुजान् फलेन च आद्ये देवि च शर्वाणि शंकरस्य सदा प्रिये अर्घ्यगृहाण देवेशि ममोपरि कृपां

कुरु इति पूजाप्रकर्त्तव्या कथां श्रुत्वा हि जेतमात् ॥ श्रीमहालक्ष्मीरुवाच ॥ अच्युताय नमस्तस्य पुरुषाया
दिरूपिणे व्रताध्यक्षमहाप्राज्ञत्वं हि ह्यस्य कारक कथयस्व प्रसादेन व्रतानां मुत्तमं व्रतम् केन चादौ पुरा चीर्णं सत्यलो
के च कारकः एतत्सर्वप्रयत्नेन ब्रूहि मे जगदीश्वर श्रीभगवानुवाच ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि पार्वत्याश्च कथां मि
माम् यां श्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः आसीत्पुरा कृतयुगे कौंडिन्ये नगरे वरे ब्राह्मणो वेदतत्त्वज्ञः सत्यशौचपरा
यणः गुणवान् शीलसंपन्नो वामनो नाम नामतः तस्य भार्या प्रिया सत्यारूपलक्षणसंयुता धनाढ्ये वेदविदुषो गृहे
वै सर्वसंपदः पूर्वकर्मविपाकेन संतानरहितो भवत् अपुत्रस्य गृहं शून्यं शमशानसदृशोपमम् दंपतीनेन दुःस्वेन स्त्री
पौजातो शरीरतः एकदा शुभकाले तु नारदो गृहमागतः अर्घ्यपाद्यादिकं कृत्वा कथां च त्रेमुना सह वामन उवाच
॥ नारद त्वमपि श्रेष्ठः सर्वज्ञानपरायणः कथयस्व प्रसादेन कथं दुःस्वप्रशाम्यति दानेन केन देवैर्व्रतेन नियमेन च
तीर्थेन च मुनिश्रेष्ठ संतानं मे कथं भवेत् नारद उवाच शृणु विप्र प्रवक्ष्यामि संतानं ते भविष्यति वनस्य दक्षि-
णे पार्श्वे वित्त्वयूथसमध्यतः भवानी सहितः शस्त्रीलिंगरूपेण तिष्ठति सपर्यां कुरुयत्नेन तुष्टादास्यति संततिम् अ-
पूज्यं लिंगमभ्यर्च्य संततिश्च प्रजायते अनाथप्रेतसंस्कारी कोटियज्ञफलं लभेत् इत्युक्त्वा नारदः स्वर्गे गतो वै मुनिपुं-
गवः वनमध्ये गतो दौ तु दंपती पुत्रकांक्षिणौ वित्त्वमध्येन तोहृत्वा शिवलिंगं पुरातनम् वित्त्वपत्रैश्च जीर्णैश्च पिहितं

सर्वतस्ततः विहायवित्पत्राणिसममार्जोपलेपनम् पंचामृतेनप्रक्षाल्यपूजांचक्रमनोरमाम् नित्यंनियमसंयुक्तोपूज
येत्यरमेरवरम् पंचाब्दपूजितस्तेनपार्वतीसहितोहरः एकदातुगतःसोयपुष्पार्थेब्राह्मणोत्तमः कुसुमंगृह्यतेयावत्ताव
दृष्टःसपन्नगेः पतितस्तद्वनेधोरेसिंहव्याघ्रसमाकुले तृतीयेनमुहूर्त्तेनतद्गार्थाचितयत्तदा केनापिकारणेनैवकथं
नायातिमेपतिः रुदंतीशोकसंयुक्तावनमध्येगतासती आगतातत्रयत्रास्तेभर्त्ताचपतितोभुवि भर्त्तारंपतितंह
स्वातदमोहमुपागमत् तस्यश्वाच्चेतनायुक्तासास्मरद्दनदेवताम् पार्वतीतुसमायातायत्रतिष्ठतिब्राह्मणी आक्रं
दमानांतांदृष्ट्वापार्वतीवरदाभवत् रुधासुभगहस्तेनविप्रवक्त्रेविसुचती उत्थितोब्राह्मणस्तत्रनिशीथेनिद्रितोय
था तावेवचरणोगृह्यदंपतीविनयान्वितौ पार्वत्याःपूजनंभक्त्याचक्रतुस्तौमुदान्वितौ पार्वत्यवाच त्वत्पूज-
नादहंप्रीतावरंवरयस्त्वव्रते ब्राह्मण्युवाच त्वत्पसादेनरुद्राणिमयालब्धंचवाञ्छितम् संतानंचैवमेना-
स्तिएतदुःखंचमेहृदि पार्वत्यवाच व्रतंकुरुविधानेनममनास्माचविश्रुतम् जयाममव्रतंनामत्रैलोक्येपा-
वनंपरम् जयापार्वतीव्रतंनामआषादेचारुलोचने स्वादहीनेनर्धान्येनत्याज्यंलवणसुत्तमम् हृदव्रतंचकर्त्तव्यं
भोक्तव्यंदिनपंचकम् त्रयोदश्यांव्रतारंभस्तृतीयायांसमापनम् शक्रपक्षेव्रतारंभःकृष्णपक्षेसमापनम् पंचा-
दंगोधुमान्नेनव्रतंकार्यंप्रयत्नतः पंचाब्दहियैवैवैवव्रतंतुलवणंविना पंचाब्दंतदुल्लैः कार्यंइक्षुरसविवर्जितम्

मुद्गैःकार्यंपंचवर्षमेवंहायनविंशति विंशत्यब्देसमाप्तेतुव्रतोद्यापनमाचरेत् दंपत्योःपरिधानंहृदद्याद्रूपणपूर्वकम् भो
जनंचसुवासिन्येतृतीयायांयथोदितम् विंशतिप्रथमेवर्षेवित्तशाढ्यमतःपरम् पंचकेपंचकेकार्यंपरिधानेश्वभोज
नैः नानारसैःसमायुक्तंघृतखंडसमन्वितम् सभर्त्ताकांश्चदातव्यंभोज्यंसौभाग्यहेतवे कुंकुमंकज्जलंदेयमब्दे
अब्देस्वशक्तितः रात्रौजागरणंकुर्यादखंडफलदंभवेत् अनेनविधिनायस्तुक्रुरुतेव्रतमुत्तमम् रात्रौजागरणं-
कार्यंव्रतसंपूर्णहेतवे व्रतेनतुविनानारीविधवाजन्मजन्मनि शोचतीदुःखसंयुक्ताचसौभाग्यभाक्भवेत् ना
रीणांतुव्रतेदैनैर्यदिभक्त्याततःपरम् सौभाग्यमतुलंयातिपतिसंतोषदानतः एवमुक्ताव्रतमिदंतत्रैवांतरधीयत
पश्चाद्दहंसमागत्यदंपतीचमुदान्वितौ पूर्वोक्तेनविधानेनप्राप्तंपुत्रसखंतयोः दंपतिभ्यांविशेषेणअवैधव्यंपरंस्म
रवम् भक्ताचविविधान्भोगानंतप्राप्तंशिवाल्यम् एवंपाकुरुतेनारीनचभर्त्तावियुज्यते कुलत्रयंसमुत्पत्त्यनी-
यतेशिवमंदिरम् सान्निध्यस्मरवमाप्नोतिशिवलोकेमहीयते कथांश्रुत्वाविधानेनसर्वपापास्यमुच्यते ॥ ॥
इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेजयापार्वतीव्रतोद्यापनंसंपूर्णम् इतिगुर्जरदेशेगुर्जराचारप्राप्तम् अथप्रा
इपदशक्रुत्रयोदश्यां गोत्रिराव्रतंहेमाद्रौभविष्योत्तरे युधिष्ठिरउवाच भगवंस्तत्पसादेनबहूनिस्कृता
निमे श्रुतानिबहुपुण्यानिस्कृतानिमधुसूदन सर्वपापहराणिस्युःसर्वकामप्रदानिच सांप्रतंभोतुमिच्छामिब्रताना

क्र. रा.
३

मुत्तमं व्रतम् किंचिद्योगव्रतं ब्रूहि यदि तु शोसि माधव यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो नरो नारी प्रमुच्यते श्रीकृष्ण उवाच कथयामि
चपश्रेष्ठ व्रतानां मुत्तमं व्रतम् यन्मकस्य चिदाख्यातं तद्गुणवत्तमं यान्थान्काभान्वांछयति लभेत्तांस्तांस्तथैव च तत्क्षणं
देवमुच्यते नरानार्यश्च सर्वशः प्रभो भगवतो राजन् कामधेनोः प्रसादतः सौभाग्यं संततीं लक्ष्मीं प्राप्नोति सखमुत्तमम् ॥
युधिष्ठिर उवाच यदि तु शोसि भगवन् व्रतस्यास्य विधिं शुभम् ब्रूहि मे देव देवेश करोमि त्वत्प्रसादतः केमंत्राः केन मस्का
रा देवतार्थे प्रकीर्तिताः किं दानमर्घ्यमंत्रं च कथयस्व सरोत्तम श्रीकृष्ण उवाच नारदेन पुरा राजन् यदुक्तं संगरा-
दिषु स्मारितं तत्त्वया राजन् शृणु धैर्यमना व्रतम् मासि भाद्रपदे शुक्ले त्रयोदश्यां समाभूतं त्रयोदश्यां प्रभाते तु स-
मुत्थाय शक्तिर्भवेत् गृणहीयान्निधमं पूर्वदंतधावनपूर्वकम् आचम्योदकमादाय इमं मंत्रमुदीरयेत् गोत्रिणा व्रत
स्यास्योपवासकरणे मम शरणं भवेद्वित्तं न मस्ते धेनु रूपिणि प्रसीदतु महादेवो लक्ष्मीं नारायणः प्रभुः लक्ष्मीना
रायणं देवं सौवर्णं वा स्वशक्तिः पंचामृतेन गच्छेन्नपयेत्कमलापतिम् स्थापयेत्सर्वतोभद्रं मंडलेष्टदलेपि वा गं
धपुष्पैः सनैवेद्यैः स्तुतिगीतादिनर्त्तनैः नारिकेलार्घ्यदानेन प्रीणयेद्ग्राहं हरित्वा लक्ष्मीकांतजगन्नाथगोत्रिणा व्र-
तं मम परिपूर्णं कुरु षेदं गृहाणार्घ्येन मोक्तुं आर्तिकं च ततः कुर्याद्भक्त्या कृष्णस्य तुष्टिदम् नवकुंभं जलभृतं ह-
विष्यान्नेन पूरितम् कृत्वा दिनत्रयं पार्थ प्रीतये विनिवेदयेत् धेनुपूजां ततः कुर्याज्जलधारां प्रदक्षिणाम् पुरादत्वा-

क्र.
१३

३

समुत्तमं व्रतं कुंजकुंभं तथा अन्नाच्छादनं गंधादिदिव्यपुष्पैः कुर्यात्प्रहोरात्रमव किंचित्पूतदीपं दिव्यं अर्घ्यदानं ततः कु-
र्यान्नारिकेलादिभिः फलैः अर्घ्यमंत्रः पंचगावः समुत्पन्ना मथ्यमाने महोदधौ तासां मध्ये तु यानं दातव्यं येन मोक्षमः प्रदक्षि-
णीकृता येन धेनुर्मार्गानुसारिणी प्रदक्षिणीकृता येन सप्तदीपावसुंधरा गावो ममाग्रतः संतुगावो मे संतुष्टाः ततो मे हृदये संतुग-
वां मध्ये वसाम्यह आरातिकसनैवेद्यं गीतवाद्यमहोत्सवैः कुंजकुंभं कलशं सूत्रं धेनून्वेदद्याद्दिक्षु क्षणाः एवं संपूज्य तं धे-
नुं सम्यक् भक्त्या दिनत्रयम् यवांश्च यवसंचैव चारयेत्साययेदपः गोमया दागते धौ तैः कुर्यात्तैरेव गार्गम धेनून् प्र-
जागरं कुर्यात्सर्वपापप्रणाशनम् त्रिविधान्मुच्यते पापात्पहरार्थेन पांडव तस्योत्तरात्कृतत्वा पात्पहरार्थेन मुच्यते
चत्वारि वेणुपात्राणि कारयित्वा प्रपूरयेत् नालिकेरामुगदलद्राक्षारवर्जूरदाडिमैः शोभैर्विरूढैः सिंदूरैर्वस्त्रकुंजकुंभ-
कज्जलैः प्रथमे बीजपूरार्घ्यं द्वितीये दाडिमं शकम् तृतीये नारिकेलं च दद्यादर्थ्यं दिनत्रयं प्राकारास्तत्र यः कार्या हवि-
ष्यान्नेन पूरिताः लक्ष्मीनारायणं देवं ब्राह्मणं भार्यया सह पूजयेत्कुरु मे वैरं हरे मसूत्रैर्युधिष्ठिर दंपत्यो भोजनं देयं-
धेनुभक्त्या दिनत्रयम् पारणे गौरिणीं विप्रान्निष्ठं बंधूंश्च भोजयेत् शुरुक्षायतां धेनुं दिजाय प्रतिपादयेत् स कुंज-
मांसवत्सांच घंटा मुकुटभूषिताम् गीतवादित्रनृत्यादिशान्तिपाठपुरःसरम् चायाहि प्रगृह्यावत्प्राप्तयेत् तल्लस्य
वै एवं याकुरुते पार्थ गोत्रिणा व्रतं तोत्तमम् दुर्लभं तु सदा स्त्रीणां नारीणां नृपसत्तम अश्वमेधसहस्राणि वाजपेय-

ब्र. रा.
४

६

शतानि च कृत्वा यत्कलमाप्नोति गोत्रिरात्रव्रते कृते प्रभासे च कुरुक्षेत्रे चंद्रसूर्यग्रहे तथा हेमभारशतं दद्यात्कलं तस्या मुया-
न्नुप धेनुदानं ततः पश्चात्सर्वं सर्वकामदम् सागरांबरसंयुक्तादत्ता तेन च सुधरा एव या कुरुते पार्थ गोत्रिरात्रव्रतमुत्त-
मम् भवांतर कृताया पात्रिविधानुच्यते नरः यावाकाचिन्नपश्येत् भर्तृदुःखं नराधिप पुत्रपौत्रस्वरवंतस्या भविष्य-
ति न संशयः जन्मान्तरे प्यसौ नारी वैधव्यं नैव पश्यति वैधव्यं च महदुःखं न भवेत्तु भवांतरे अपुत्रालभते पुत्रान् धनहीना
धनं लभेत् कायेन मनसा चैव कर्मणाय दुपार्जितं तत्सर्वं विलयं याति गोत्रिरात्रव्रते नैव इह भोगान् कुरु विपुलान् क-
त्वायुः पूर्णमेव च व्रतस्यास्य प्रभावेन गोलोके च महीयते कीर्तिदं धनदं चैव सो भाग्यकरणं नृप आयुरारोग्यकरणं
सर्वपापप्रणाशनम् एतस्मात्कारणाद्वा जन्तुः स भार्यत्वं कुरु व्रतम् राज्यं वा यदि सत्कीर्तिं नित्यं प्राप्नुमि हे छसि तच्छ्रुत्वा-
पांडवः श्रेष्ठो व्रतं चक्रे समाहितः व्रतस्यास्य प्रभावेन लब्धं राज्यं मकंदकम् इति हे मां दोषं विधे गोत्रिरात्रव्रतं सं-
पूर्णम् अथ आश्विनशुक्लत्रयोदश्यां गुर्जराचारप्राप्तं गोत्रिरात्रव्रतम् युधिष्ठिर उवाच येन लक्ष्मी च स-
कलानराणां सुवने भवेत् संततिर्वर्धते स्त्रीणां तद्भूतं वद मे प्रभो श्रीकृष्ण उवाच शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि व्रता-
नामुत्तमव्रतम् येन वै क्रियमाणेन सर्वपापक्षयो भवेत् गोत्रिरात्रमिति ख्यातं च स्त्रीणां फलदायकम् वाञ्छितं जा-
यते तेषां येषां चेतसि वर्तते युधिष्ठिर उवाच कीदृशं तद्भूतं देवविधानं तत्र कीदृशम् कथमेषां स सुखान्नाक-

त्रयो-
१३

४

स्मिन्काले तु केशव श्रीकृष्ण उवाच पुरा कृतयुगे पार्थ मनुर्नाम बभूव ह वैवस्वतकुले जातो बभूव सृष्टिविपतिः त-
दन्वये दिती पश्वप्रसूतः पतिरुत्तमः नृपाः सर्वे वंशतस्तस्य संजाताः करदायकाः नित्यं धर्मपरो राजा पूजनीयो मनीषिभिः न जा-
यते स संतानं तस्य नीतिमतः सदा वाञ्छयंस्तनयं राजा सर्वको सलपालकः पुत्रार्थं च सपत्नीको वसिष्ठस्याश्रमं ययौ प-
श्यद्दिपथिकल्याणं सारसैस्तोरणं कृतम् विविधानि अरण्यानि मार्गेषु फलितानि वै राजा महिष्या सहितो रथारूढः स वा-
हनः संध्यायां योगिनस्तस्य महर्षेः प्रापदाश्रमम् सारथिं च समादिश्य वाजीन् विश्रामयेत्यथ रथादुत्तीर्य दंपत्याश्वाश्र-
मं जग्मतुर्मुनेः स्थितं कर्माणि संध्यायां दितीपोदहशे गुरुम् अरुंधत्या महासीने सा विष्टेव पितामहम् तौ प्रणम्य गुरुं त-
त्र मुनिपत्नीं विशेषतः स्थितौ तस्य समीपे तु प्रीता वानंदपूरितौ दितीपंच तथा त्वर्थं धर्मज्ञं लोकपालकम् पप्रच्छ कुशलं-
राज्ये वसुधायाश्च वै मुनिः दितीप उवाच कुशलं मे सदा देवस्थिते त्वयि गुरो सति साराणां च मनुष्याणां विपत्तौ-
रक्षिता भवान् विषये मम कांतायामपत्यं किं न जायते किंतु कार्यं धरित्र्या मे निराशाः पितरोगताः तथा कुरु मुनि श्रेष्ठ पु-
त्रो भवति मे यया राज्ञां विपदि प्रासाद्यां तदा पत्युः स्वरं मुने वदेति कथितं राज्ञा मुनये वै युधिष्ठिर तदा मुनिः क्षणं तस्थौ ध्या-
नस्तिमितलोचनः कारणं संतते राज्ञो मुनिर्हृत्वा समाधिना पश्चान्निवेदितं तस्मै दितीपाय प्रयत्नतः वसिष्ठ उ० ॥
पूर्वं वच्चारि माराध्य वसुधां गच्छता त्वया कृत्यमूलं च तिष्ठती कामधेनु न वेदिता जातस्तस्यास्तदा कोपोदत्तस्तेषां परीदृशः

नवंदिताहंभवतासांप्रतंयदिभूमिप भविष्यतिनतेपुत्रस्तच्छापोनश्रुतस्त्वया नपूजयेद्यः पूज्यानां वंद्यानां योनवंचते नजायतेतु
कल्याणं पातकैरे वलिप्यते दितीपउवाच हतोमयापराधोयंकरोमिकिमहंमुने संततिर्जायतेयेनतद्वतंवदमेप्रभो
वसिष्ठउवाच अन्यैर्नानाविधैः पुण्यैस्तपोभिर्नृपदुःसहैः नजायतेतुसंतानंगोत्रिरात्रव्रतंविना सपत्नीकःसवत्सांमेधेनुं
राजन्फलप्रदाम् आराधयैकाग्रमनागोत्रिरात्रव्रतंकुरु यावदित्यंदितीपस्यमुनिनाकथितव्रतम् तावच्चनंदिनीधेनुर्वना
दावृतेशभाकुंभोभीग्रीच लंबासुतस्करवफलदानंदिनी लोकमातादेवानांवरदाशुभोदधिभवाकाम प्रदापाटला
गीर्वाणाःसकलाःश्रुतावपुषिवैति धृतियस्याश्वते संपूर्णाःशशिनःकलाश्वदधतीश्वेयस्करीपूर्णमा भाद्रमासिसमाया
तेशुकूपसेतुपार्थिव प्रातःकुर्यात्त्रयोदश्यांनियमंतुसुभक्तितः समुपोष्यगोत्रिरात्रंभक्त्याकृत्वाव्रतंतव भोक्ष्येहनिच
तुर्थेहंसोभाग्यंदेहिगौर्मम इतिनियममंत्रः ततोगावंसमभ्यर्च्यमंडलेगंधदीपकैः तगरैःशतपत्रैश्चचंपका
द्यैःशुभाननाम् गावोमेअग्रतःसंतुगावोमेसंतुष्टतः गावोमेहृदयेसंतुगवांमध्येवसाम्यहम् पंचगावःसमुत्पन्ना
मथ्यमानेमहोदधौ तासांमध्येतुयानंदातस्यैधेनैनमोनमः इतिपूजामंत्रः फलेर्नानाविधैःपुण्यैर्गंधैरपिस्व-
शक्तितः पूजनीयाःप्रयत्नेनदद्यादर्थ्यविधानतः नारीकेलंसकृष्ण्डंमातुलिंगंचदाडिमम् हविषान्नंचनैवेद्यंकार
येद्यवसंयुतम् गोत्रिरात्रव्रतार्थायसफलंचकरेधृतम् सर्वकामप्रदेदेविगृहाणार्घ्येनमोस्तुते इत्यर्घ्यमंत्रः ॥

वस्तुयुग्मंविधानेनदद्यात्तासांसिदक्षिणाम् सपत्नीकायगुरवेस्वशक्त्याचव्रतीनरः दिनानिघृतिभिरुप्रीणिश्रोतव्याचकथाशुभा
जितक्रोधेस्ततःसर्वैर्ह्रीभिर्वापुरुषैरपि एवंसंपूज्यविधिवलुस्मीयुक्तंतुकेशवम् चतुर्थेदिवसेप्राप्तेततोधेनुंविसर्जयेत्
ततोधेनुंसवत्सांतुमेत्रेणानेनपार्थिव दद्याद्विप्रायविदुषेधर्मिणेशास्त्रज्ञानिने परिपूर्णव्रतंकृत्वादत्ता कामानभीक्षितान्
विप्रायत्वंमयादत्तामातर्गच्छयथास्करवम् दानमंत्रः सर्वदानानिदेयानिस्वशक्त्यानतिभिर्नरैः विविधेभ्योहिजेभ्यश्च
दक्षिणांचस्वशक्तितः वित्तशाक्यंनकृत्वातुदापयेच्चततोनरः गृहंयावद्भुजेत्युष्टेगीतनृत्य पुरःसरम् गोपालानांचपा-
श्रेयंदद्याद्देधेनुमुष्टये यवाद्याश्चरितानित्यंफलेर्नानाविधैःसह मुक्तावैकामधेन्वाचसंयुक्तागोमयेनतु पारणंतैःप्रक-
र्तयंसर्वैरिष्टजनैःसह सपत्नीकायगुरवेदद्याच्चान्नंसदक्षिणम् श्रीकृष्णउवाच भाद्रमासिसितेपक्षेत्रयोदश्यां
नराधिप एवमाराध्यतांधेनुंदितीपोभक्तितत्परः ततःप्रजानामधिपःप्रभातेस्करभिर्मुनेः सुपूजितांविधानेनमुमोच
त्वरितंशुचिः संध्यायाप्रभृतिस्थित्वाआययोपुनराश्रमे अर्च्यसुदक्षिणाकर्तुंगृहीत्वाविधिवद्दालिम् ययोधेनोःसमी-
पेतुबलिंदत्वादिनत्रयम् अनुयातस्ततोधेनोर्वनंगत्वाततःपरम् जयशब्दंप्रवदतःपक्षिणःसुंदराननात् हृत्वाच-
वनदेवीभिर्गीयमानंतथायशः शुभ्रावचततोराजाभृशंमनसिहर्षितः चिरंशुभेवनेयक्तेभूमिपेभामितेसति धे-
नुश्चशुशुभेराज्ञाराजाधेन्वाबभौपुनः तस्मिन्नेवमुनेर्धेनुरातोभावंचवश्यती विवेशगद्वरंतत्रपार्वत्याश्वपितुर्नृप

हविमश्वकृतः सिंहो मुनिधेन्वाभयंकरः सिंहश्च दहशेराज्ञाधेनुं कर्षन्वलेन वै हस्वाराजाचतां धेनुं क्रंदमानां स्वरोल्बणैः ततो
धनुर्धरः सोपितां मोक्षमुपचक्रमे वध्यसिंहवधार्थाय राजा बाणं करे दधौ उत्पन्नस्ततदाशोकः कोपयुक्तो बभूवुसः धनुष्या
रोपयन्वाणं चित्रन्यस्तद्वस्थितः हस्तस्य निश्चलत्वेन क्रोधस्तस्य व्यवर्धत विस्मयं प्रापयन् सिंहो राजानं वैयुधिष्ठिरं मानवस्य
गिरा प्राह दुष्टत्वेन गविस्थितः सिंह उवाच बाणः प्रयुक्तो भवता हयामयि भविष्यति ततः कष्टेन महता श्रमं माकुरु स
र्वथा मामारुतस्य वेगोऽपि पर्वतोन्मूलने क्षमः ज्ञायते न महाराज गवां ककुदि वै स्थितः महेश्वरस्य माराजन्नाम्ना कुंभोद
रेण तु सेवकानां च सर्वेषां मुखं जानीहि भूमिप विलोकये मं पुरतो देव दारुं महादुमम् सिक्तः स्नेहेन भूपाल शिवयान्
कृतः कृतः कदाचिदागतो हस्ती भग्नस्तेन महादुमः तस्य संरक्षणार्थाय विमुक्तो हं शिवेन तु कृत्वा शिवेन सिंहत्वं मुक्तो-
हं तीव्रभोजने तर्हीयं खलु गौराजन्मस्थामे समुपागता त्यक्त्वा लज्जानि वर्तस्व भक्तो सिगुरवे भवान् आपत्काष्ठ इदं वृत्तं
न स्याच्छस्त्रभूतो यदि दोषो न जायते तस्य यशो राजन् न गच्छति श्रुत्वा गिरं च सिंहस्य राजत्वेन सुवाच ह ईश्वरेण समो ना
न्यो यदि सिंहो भवानपि समीपाच्च कथं याति मम धेनुं गुरोरियं प्रसीद भक्षमे देहं धेनुं मुंच स वत्सकाम् भविष्यति जनन्या
श्ववत्सो मार्गं विलोकयन् सिंहं न तु दिक्षी पश्वकथितो वै तदा पुनः देहांतरे च दृष्टानि भयंकाराणि कुर्वताम् स्तोकेन हेतुना
पार्थकीर्त्तिं च वचसं कृतम् सर्वस्य जगतो राज्यं वपुरे तन्न वचयः त्यक्तुमिच्छ सिवाराजन् पूर्वस्वमी दृशः कथम् ददासि च

कथं प्राणान् प्रजापालनतत्परः जीवन् किं महाराज मुनेः कोपानपास्यसि ततो रक्षय देहं स्वराज्यं स्वं कुरु भूमिप यावच्चोवा-
च सिंहो सौ न गेनानुगतां गिरम् दिक्षी पोषितदापार्थवाणी मेतामुवाच ह धेन्वानिरीक्षितश्चैव भूमिपो दीनया गिरा किं भोरा
ज्येन मे सिंहविषये जीवनेन वा यशोगतं च मे सर्वं यद्विधेनुं ग्रसिष्यसि एवमुक्ता ततश्चाग्रे सिंहस्य पतितस्तदा यावदित्यं च
पतितो मांसस्य पिंडवन्नृपः तावत्सिंहो रवं कृत्वा धावितश्च भयंकरः दृष्ट्वा सिंहनिपातं च चंचलो न बभूह तावत्तस्योपरि
ष्टाच्च पुष्पदृष्टिः पपात वै उत्तिष्ठ वत्स भूपाल वाचमित्यं निशम्य सः उत्थितस्त पुनश्चाग्रे गां ददर्शनं वै हरिम् सेवया च गुरोः-
पार्थ भक्त्या चापि विशेषतः प्रीता कामदुघातस्य वरं वरयस्व त्रत योजयित्वा कैरो राजायया चे न नयस्ततः वंशकर्त्ता म-
हाप्राज्ञो शिवभक्तो निरंतरम् गौरुवाच गोत्रिरात्र व्रतं राजन् यदुक्त्या भवता कृतम् भविष्यति च तेद सः पुत्रः पौरुष-
विग्रहः अन्येऽपि ये करिष्यन्ति गोत्रिरात्र व्रतं मम तेषां कामं च दास्यामि मनसी हं न संशयः इत्युक्त्वा चलिता धेनुर्वसिष्ठस्या-
श्रमं प्रति बलिं संगृह्य विधिवद्यया वा रुक्मदक्षिणा पूजां कृत्वा विधानेन राजपत्नी विशेषतः प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा चलिता
वैयुधिष्ठिर आश्रमं च ततो गत्वा दिक्षी पोषो पुनस्तदा गुरोरग्रे च तत्सर्वं वृत्तांतं मवदीक्षुनः नंदितो च तदापार्थ दंपतीतो
रुक्मलो पारणं च ततः कृत्वा प्रस्थितौ नगरं प्रति हुताशं च नमस्कृत्य होतारं गांत्यैव च आगतश्च ततो राजा अयोध्या
नगरं पुनः दिलिपश्च महाराजः प्रजापालनतत्परः दिनैः कतिपयैरेव गोत्रिरात्र प्रभावतः राज्यं च कुर्वत स्तस्य स पुत्रे म-

हिपीतदा प्रभातेसुमुहूर्तेचउत्पन्नोरधुवंशजः रम्यजातंतदासर्वे संजातानिर्मलादिशः आददेब्राह्मणेभ्यश्चगावोवैवस्वसंयुताः
 मृदंगस्यस्वनैर्द्विरेम्यजातंपुरंमहत् प्रजाःसर्वास्तदापार्थवदंतिस्मपुनःपुनः गोत्रिरात्रप्रभावाच्चराजःपुत्रोबभूवह
 पुरंदरस्यजेताचमहाधर्मपरायणः दिशंजेताचयज्ञस्यकर्तासोपियुधिष्ठिर तदप्रभृतिलोकेस्थित्योकाःकुर्वतितद्वत्
 देवैःसर्वैःकृतंतत्रसर्वकामार्थसिद्धये सर्वाभिर्देवपत्नीभिःकृतंचव्रतमुत्तमम् गोत्रिरात्रव्रतंपुण्यंविधानेनफलप्रदम्
 कुरुधत्वंमहाराजभक्त्याचापियुधिष्ठिर साक्षादनंतरंमानुःकृत्यामनसिर्वर्तते भाद्रपदेसवत्सांतुभक्त्यात्पाराधयस्वगां
 एवंयःकुरुतेभक्त्यागोत्रिरात्रव्रतंपुनः सिध्यंतिसर्वकार्याणिसरवंचैवप्रवर्धते कर्त्तव्यंपुत्रकामेनगोत्रिरात्रव्रतंशुभं नृपोभिर्दुष्करैः
 किंचिद्यज्ञैस्तीर्थगयादिभिः नभवेच्चफलंराजन्मवेत्तच्चविधानतः कुर्वतियेव्रतमिदंजगतिप्रसिद्धंपापपहं सकलचित्तिकामदं
 च आरुह्यचैवतुविमानमनुत्तमंचस्वर्गंप्रयांतियमताहिभयंविद्वाय इतिगोत्रिरात्रव्रतम् अथउद्यापनं युधिष्ठिरः कथयस्व-
 महापुण्यंगोत्रिरात्रव्रतस्यैव उद्यापनविधिंक्षुण्णायनचीर्णेनतत्फलम् श्रीक्षुण्णउवाच वर्षेचतुर्थेसंप्राप्ते-
 गोत्रिरात्रव्रतस्यैव उद्यापनविधिंवक्ष्येसर्वेषांव्रतसिद्धये तृतीयेदिवसेस्नानान्मथ्यान्हेविधिपूर्वकम् देवानपितृन्स
 मभ्यर्च्यशुद्धेचस्वर्गहेव्रती रात्रौचसर्वतोभद्रंगौरातिलकमेवच पूरयेत्पंचभिर्वर्णैःशोभमानंभवेद्यथा ताम्रस्यक
 लशंकुत्वापूर्णपात्रसमन्वितम् माषेणचसुवर्णेनलक्ष्मीनारायणंप्रभुम् नूतनंवस्त्रयुग्मंतुसूक्ष्मंतत्रप्रकल्पयेत्

वंशपात्राणिकुर्वीतसौभाग्यद्वयसंयुतैः विरूढवरूपकान्नेर्नारीकेलादिभिःफलैः विलेपेनैश्वपुष्पैश्चधूपैर्दपिस्तथोत्तमैः
 पंचामृतैश्चनैवेद्यैःपूजयेद्विधिपूर्वकम् लक्ष्मीनारायणंदेवंगांसवत्सांविशेषतः रात्रौजागरणंकृत्वागीतवादित्रनिस्वनेः
 ततःप्रभातसमयेहोमंकुर्याच्चैवैणावैः आचार्यवरयेत्तत्रवेदेवेदांगपारगम् तदज्ञयाचकर्त्तव्यंसाधुकर्मप्रयत्नतः ति
 स्नोगावोप्रदातव्याएकावापिसवत्सका बहुदोग्ध्रीसुशीलाचतरुणीचसुशोभना दंपतीपरिधानंचवस्त्रेराभरणैःशुभैः
 शय्यांसोपस्करांदद्यात्पानपात्रंकुण्डलम् चामरंधृतपात्रंचतिलपात्रंसदक्षिणम् दानानिचसुवर्णानांभोज्याग्नयेनैवेदि-
 जाः एवंधेनुंचविप्रायदत्त्वाचष्टष्टतोव्रजेत् पदेपदेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोत्यसंशयम् अथान्यान्यनिचदनानिदद्याद्विप्रेभ्यएवच
 भूयसीदक्षिणांदद्यात्तसंपूर्णहेतवे गोपालेभ्यश्चपाथेयंशकुल्यादिचकंबलम् सर्वक्षमापयित्वातुपारणंचततश्चरेत्
 अनाथैर्व्याधिरुक्तेभ्यसीदद्विभ्यकुटुंबकैः गवाभक्षितमन्नंचदुग्धेनपरिपाचितम् तेनान्नेनप्रकर्त्तव्यंदेहस्यपरिपालनम्
 भक्तिभावेद्विजानुज्ञांगृणहीयुर्ब्रतिनःसदा तयातस्यूर्णतामेतिनान्यथापिकदाचन एवमुद्यापनंकार्यंव्रतस्यफलमिच्छता
 नारीवापुरुषोवापिपुत्रवान्जायतेध्रुवम् इहलोकेसरवंशुक्ताअंतर्गोलोकमाप्नुयात् श्रीक्षुण्णउवाच एत
 तेकथितंराजनव्रतस्योद्यापनंशुभम् श्रोष्यंतियेपदंतीतितेषांसर्वमनोरथाः येकरिष्यंत्यसंदेहंतेषांलोकाश्चशाश्व
 ताः इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेगोत्रिरात्रव्रतंसंपूर्णम् अथचैत्रशुक्लत्रयोदश्यांअशोकत्रिरात्रव्रतंभविष्ये

साचपूर्वायाद्या तत्रत्रयोदशीतिथिः पूर्वासितेतिदीपिकोक्तेः श्रीहृच्छाउवाच शृणुराजन्पुरावृत्तमयोध्यायां व्रतं शुभं
वसिष्ठेनमुनींदेणसीतायैयन्निवेदितम् विधायरावणविधयदारामः पुरेभ्यगात् तदादेवीप्रणम्यायवसिष्ठवाक्यमब्रवीत्
सीतोवाच भगवन् दंडकारण्या द्वावणेनहृतापुरा नपश्यामितदाकिंचिदात्मीयविकलेंद्रिया लंकायांप्रापितातेनराक्ष-
सेनहृताहम् अशोकवृक्षंप्रणतामहाचिंतापरायणा उक्तंत्रिजट्यातत्रवाक्यंहेत्वर्थसंयुतम् अशोकस्यव्रतंकृत्वाविशो-
कात्वंभविष्यसि तथेत्युक्तंमयाब्रह्मन्यथोक्तंत्रिजटावचः ततःप्रभृत्यहंशश्वदशोकव्रतमारभम् तेनव्रतप्रभावेनहन्तु-
मान्यवनात्पुनः शतयोजनविस्तीर्णतीर्त्वासागरमदुतम् मयादृष्टः कपिश्रेष्ठः साभिज्ञानोमहाबलः पुनश्चकुशलीजा-
तोदग्धालंकांमहाबलः ततोमेप्रत्ययोजातोव्रतस्यास्यमहातरोः व्रतराजप्रभावेनरामः प्राप्तोमहाहरिः ततःकैश्विदहो-
रात्रैर्भर्तामेराधवोबली निहत्यरावणं संरयेमांविशुद्धांगृहीतवान् तदहंभगवन्निप्रष्टुमिच्छामि त्वं वदव्रतम् अशोकस्यप्र-
भावंमेवक्तुमर्हस्यशेषतः व्रतस्यतस्यपुण्यंनुपुराणोक्तंमहीतले अथवासुरलोकेषुसुरनारीनिषेवितं वसिष्ठउवा-
च एवमेतज्जनकजेयथावक्ष्यसि सुव्रते अशोकस्यप्रभावेनरामोदृष्टः पुनस्त्वया शृणुचात्रमहाख्यानंनंदनेदिव्यकानने
बृहस्पतिमुरवालुब्धयज्जातंपरमादुतम् ब्रह्मासुरमहायुद्धेदेवेंद्रश्चमहासुरम् निहत्यसर्वधर्माणांस्थापनंचचकारह
ब्रह्महत्यामवाप्यायदेवेंद्रोनष्टचेतनः त्रैलोक्यराज्यं त्यक्त्वा फलममज्जारिमयार्दितः एतस्मिन्नंतरेदेविनहुषो नृपसत्तमः

त्रैलोक्यराज्यंसकलंजहारबलदर्पितः ततःशचीप्रत्ययिताहंतराज्यमवेक्ष्यसा नंदनांतं समासाद्यतपस्तेपेसदुष्करं तांश्रुत्वाधर्म-
निरतांबृहस्पतिरुदारधीः आगत्यनंदन देवींवाक्यमाहमहातपाः बृहस्पतिरुवाच किमर्थं तप्यते देवितपः परमदुष्करं
त्वयाकिंप्रार्थ्यतेनेनतपसाब्रूहिकारणम् शश्ववाच हताहिभूतंदेवेंद्रं हतराज्यं हतद्विषम् कापिप्रनष्टंविप्रनजानेहं
प्रियंपतिम् एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन् तपउग्रं समाश्रितम् यथापुनर्निजंराज्यं देवेंद्रः प्राप्नुयादिति कतिष्ठतिसुनेब्रूहि सर-
राट्शत्रुतापनः प्रसीदकुरुमेदेवसंयोगंतेनचाप्नुयाम् वाचस्पतिरुवाच शृणुपौलोमिदेवेंद्रोयथानष्टोभयातुरः मान-
सांभसिसंभूतंपंकजांतरमाश्रितः ब्रह्महत्याप्रभावेनउद्देगंगुरुमाश्रितः अभिभूतमिवापश्यंस्ततोऽप्लुनिलयंगतः का-
मंतपः प्रसंगेनसर्वप्राप्यसिसुव्रते बहुकालंस्थितंयस्मानपसालभ्यतेफलम् स्त्रीणांपुष्टिकरं ह्येकंव्रतंप्रोक्तंस्वयंमु-
वा सावित्र्याः षष्ठमानायास्तत्वंकर्तुमिहाहीसि अशोकव्रतमित्येकं नाम्नाख्यातंत्रिविष्टे येनवीर्णेनवैसद्योनारीदुःखं
नसंस्परेत् हरः स्वयंवसन्त्सासाहृक्षराजेषुनंदते अस्मिंस्तुष्टेहरस्तुष्टइतिजानामिनिश्चितम् शश्ववाच पुन्यागं
नागबकुलचंपकाद्यान्महीरुहान् परित्यज्यकथंचान्यान्हरोऽस्मिन्कृतसंनिधिः वाचस्पतिरुवाच हरेणनिर्मितः
पूर्वमशोकोयं हृपालुना लोकोपकारकरणेततोयंशिवबलुभः वसिष्ठउवाच निर्मायहृक्षप्रवरंप्रणम्यभक्त्या
चैयित्वाविधिमस्यविप्रम् पप्रच्छदेवीपुनराहविप्रोदेविशृणुत्वंविधिमस्यसर्वम् वाचस्पतिरुवाच आरभ्यतद्व्रतं

कार्योन्नयनसमुपायं विनाशं देवि विख्यातमशोकनरुमलके कार्योन्नयनं भिरमलं मनोवाङ्मायकर्मभिः ततः प्रदक्षिणा देया अष्टाक्षरशतैः
कलैः नारीकैरेश्वरजैर्गोस्त्रीभिर्दिनेदिने मंत्रेणानेन मनसा ध्यात्वा नित्यं सदाशिवम् अशोकशोकपुनरुदसर्वकामफलप्रदं व्रतं
नानेन चोर्णनययोक्तं फलदोभव ततस्तृतीये दिवसे सप्तागभ्यर्च्य भामिनि महादेवं वृषयुतं वंशपात्राणिकारयेत् अने
नैवावधानेन याकुर्यात् इतमुत्तमम् वैधव्यं नाभुयान्नारीपुत्रसौख्ययुता भवेत् वसिष्ठ उवाच बृहस्पतिमुखा बुद्ध्या
शची चक्रे व्रतं शभम् शास्त्रोक्तविधिना सीते भक्त्या देवः समागतः व्रतहस्ता विनिर्मुक्तो नात्र कार्यो विचारणा तथात्त-
मपि वाञ्छार्थं व्रतमेतस्माच्चर तथासांक्षिप्तपुष्टी प्राधान्यं जायते क्षितौ व्रतएवं कृते लोके रक्षाता देवि भविष्यसि
श्रीकृष्ण उवाच व्रतमेतदशोकस्य अयोध्यायां चकार सा सीता व्रते कृते तस्मिन्नुःखहीना बभूव ह युधिष्ठिर उ-
अशोकस्य समारब्धा पूजा देवविधानतः का देवता तत्र पूज्या नारीणां व्रतसिद्धये श्रीकृष्ण उवाच अशोक
वृक्षे तिष्ठति सर्वदेवा युधिष्ठिर पल्लवेषु च शारवा सुशिवाद्याः सर्वदेवताः अशोकसन्निधौ रामः पूजनीयः स लक्ष्मणः
सीताया सहितो राजन्विष्णो रंशो यतो मतः पृथग् मंत्रैः पृथग्वस्त्रैश्च शोकारब्धायथाक्रमम् पूजाच भरतः श्रेष्ठपुराणोक्त
विधानतः अशोकवृक्षनिहिताः शिवाद्या ये सरोजमाः अशोकपूजने नाशुतुष्टास्ते मे भवेत्ति ह गौर्या लक्ष्म्या तथेष्ट-
प्या अरुंधत्या च सितया त्वंसमाराधितः पूर्वमशोकफलदोभव अशोकावाटिकामध्ये सीतामल्लससादतः अशो

कशार्वसफलं गृहाणार्घ्यं कृतं मया रावणं स्पृधार्थं यत्सन्नस्त्वं महीतले विष्णोरंशो सिदेवेश गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते द
भावतारगृहणं करोषित्प्रभा वतः गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सीतालक्ष्मणसंयुतं तात भक्त्युन्मुखं वारं वने यो नु यथोतदा
तं लक्ष्मीवर्धनं गौरं लक्ष्मणं पूजयाम्यहम् अवनीतलसंभूते सीते सर्वांगसुन्दरि गृहाणार्घ्यं मया दत्तं पूजां जनकनंदि
नि लक्ष्मीत्वं सर्वदेवस्य विष्णोरसि महीतले अवनीर्णामया दत्तं गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते एवं संपूज्य विधिना सर्वशोकवि
नोशनम् सर्वपापप्रशमनं सर्वकीर्तिविवर्धनम् अपुत्रयापुत्रार्थं पार्वत्यामंदराचले अशोकः शोकशमनः पुत्रत्वे
परिकल्पितः जातकर्मादिकंतस्य त्वशोकस्य महातरोः कारितं विधिवत्तस्य तेन वृक्षो नगोत्तमः यावत्तं कुरुते नारीपुरा
णोक्तविधानतः अशोकस्य प्रसादेन सर्वा नृकामानवाप्नुयात् अवैधव्ययुता सा तु लक्ष्मी सांनिध्यमाप्नुयात् सर्वोप
हारो नराजैर्ब्राह्मणाय निवेदयेत् कथामपि समाकर्ण्य यः कुर्याद्भिज्जतर्पणम् व्रतस्य फलमाप्नोति स व्रतोपिन संशयः
युधिष्ठिर उवाच विशेषब्रूहि मे देव शोकनरुपूजने येनार्चिते तरो कृष्णप्राप्यते सकलं फलम् श्रीकृष्ण उ-
कथयामि कथां राजन्याभि व्रतं मिदं कृतम् मनुष्यदेवगंधर्वनारीभिः पुत्रवृद्धये अनुसूयया त्रिपत्या त्दारुंधत्या तथै
व च देवक्या सीतया चैद्याद्रौ पद्यासत्य भामया दमयंत्या च सा विद्या कृतं तद्व्रतमुत्तमं सर्वाभिः पूजितो वृक्षो यथा
वज्रपार्थिव अशोकं राजतं चैव सौवर्णं च तथा शिवम् तथैव कारयेत् सीतां सौवर्णो रामलक्ष्मणौ पूजयेद्विधिर्मे

त्रैः पूर्वोक्तैर्नृपसत्तम अशोकं पूजयेद्दृष्टं प्रसूदं शम्भुपुत्रैः विरूढैः सप्तधान्यैश्च गुणैर्केमोदकेः शुभैः कालोद्देवैः शुभैर्दिव्यै
नारिकेलैः सदाहिमैः पुष्पादिना तथा धूपैः पूजयेत्तत्तुमुत्तमम् अशोकं पाण्डव्येष्टशोकोन श्यतितत्सणात् पितृमान् पत्नी
मां वैश्वराणां तथैव च अशोकं शोकहरो भव सर्वत्र नकुले अशोककलिकाश्वाद्येपि वंति च हस्तभे चैत्रशुक्लत्रयोद
श्यां न तेशोकमवाप्नुयुः त्वामशोकहरा श्रीधमधुमाससमुद्रवम् पिबामिशोकसंतप्तो मामशोकं सदा कुरु हस्तर्क्षे च सु
धोपेता चैत्रशुक्लत्रयोदशी प्रातस्तु विधिवत्स्नात्वा वाजपेयफलं लभेत् इति चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां भविष्यपुराणोक्तं
अशोकत्रिरात्रव्रतम् संपूर्णम् अथ चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां महावारुणी संज्ञको योगः तदुक्तं वाचस्पतिनिबन्धे
शनिवारसमायुक्ता सामहावारुणी स्मृता मधोह्णत्रयोदश्यां शनौ शतभिषायदि गंगायां यदिलभ्येत कोटिस्त्र्यं महाधि
का शम्भुयोगसमायुक्ता शनौ शतभिषायदि महामहेति विख्याता त्रिकोटिकुलमुद्गरेत् इति वारुणी महावारुणी च
योदशी अथ स्कंदपुराणेशनिप्रदोषव्रतम् सूत उवाच शनौ शुकुत्रयोदश्यां कार्तिकेशावणेयवा जया पू
र्वपराग्राह्या व्याप्ता चेज्जनीमुखम् लोमश उवाच पुराह्वत्रादिभिर्देवैर्वर्तमाने महा हवे हतः शक्नेन सुचि
रपां फेनेन वैवली दैत्यान्पलायितान् दृष्ट्वा हन्यमानान् स्फुरैर्भृशम् वृत्रः कोपपराविष्टो देवान्योत्थुमथाययौ कालाम्नि
रूपसदृशं रूपं कृत्वा महाजवम् व्यवर्धत महातेजो दसी पूरयन्निव तं दृष्ट्वा भयवित्रस्ता देवाः शक्रपुरोगमाः ॥

कर्तव्यं नाभ्यपद्यंत तदा गुरु उवाच गुरु उवाच तपसा सुमहो ग्रेण व्रतेन नियमेन च अजेयीयं महातेजाः वृत्रः श
त्रु विनाशनः आराधयन् ततो देवं पूज्यं शंकरमव्ययम् व्रतेन विधियुक्तेन वृत्रं जेष्यथ माचिरम् देवा उचुः गुरो-
केन विधानेन कीदृशेन व्रतेन च आराधनीयो गौरीशो त्वस्माभिर्जय कामुकेः तद्दृष्ट्वा साराचार्यत्वं हि नः परमा गतिः गु
रु उवाच कार्तिकादिषु मासेषु मंदवारे च योदशी विशेषाच्छुक्लपक्षेषु सर्वकामकरी शुभा तस्यां प्रदोषसमये लिङ्गरू
पी सदा शिवः पूजनीयो हि देवेंद्रो सर्वकामसमृद्धये स्नात्वा मध्याह्नसमये तिलामलकसंयुतम् शिवस्य अर्चनं कुर्याद्भु
धपुष्पफलादिभिः पश्चात्प्रदोषसमये स्थावरं लिङ्गमर्चयेत् स्वयंभुस्थापितं चापि पौरुषेयमपौरुषम् जने वा विजने वापि
अरण्ये वा तपोवने ग्रामाद्दहिः स्थितं लिङ्गं ग्राम्याच्छतगुणं स्मृतम् वात्याच्छतगुणं पुण्यमरण्ये च प्रपूजने वन्याच्छतगु
णं पुण्यं लिङ्गं वै पर्वते स्थितम् पर्वताच्चायुतं पुण्यं तपोवनसमाश्रितम् काश्यादि संस्थितं लिङ्गं पूजिते स्याद नंतकम्
एवं विशेषलिङ्गानां तीर्थानां निपुणेर्भृशम् ज्ञात्वा च शिवपूजायाः विधिं शंभुं प्रपूजयेत् कूपवापी तडागेषु देवरातन दीपु
च क्रमाच्छतगुणं पुण्यं गंगायां स्याद नंतकम् पंचपिंडान्ननुत्थुत्सु स्नायात्परवारिणि ततः प्रदोषसमये स्नात्वा मोनं स
माचरेत् प्रदीपानां सहस्रेण दीपनीयः सदा शिवः शतेनाप्यथवा देवा ह्यत्रिंशद्दीपमालया धृतेन दीपयेद्दीपान् शिवस्य परि-
तुष्टये तथा फलैश्च धूपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि उपचारैः षोडशभिर्लिङ्गरूपी सदा शिवः पूज्यः प्रदोषसमये नृभिः सर्वार्थसिद्धये

नाम्नांशतेन रुद्रोसोस्तोनव्यश्वस्तुतिप्रियः नमो रुद्राय श्रीमायनीलकंठाय वेधसे कपर्दिने स्मरेशाय व्योमकेशाय वेनमः
 वृषध्वजाय सोमाय सोमनाथाय वेनमः दिगंबराय भर्गाय उमाकांत कपर्दिने तपोमयाय व्यासाय शिपिविष्टाय वेनमः व्या
 लप्रियाय व्यालाय व्यालानांपतये नमः महीधराय व्याघ्राय पशूनांपतये नमः त्रिपुरांतकाय सिंहाय शार्दूलाय सपाय च
 मिताय मितनाथाय मिह्राय परमेशिने कामांतकाय बुधाय बुद्धीनांपतये नमः कपोताय विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने
 वेदवीताय गुप्ताय वेदगुह्याय वेनमः दीर्घाय दीर्घरूपाय दीर्घार्थाय मृदाय च नमोजगत्प्रतिष्ठाय व्योमरूपाय वेनमः ग
 र्वहस्तमहादेव्यं अंधकास्मरभेदिने नीललोहितशक्राय चंडमुंडप्रियाय च भक्तिप्रियाय देवाय ज्ञातज्ञाताव्ययाय च
 महेशाय नमस्तुभ्यं महादेवहराय च त्रिनेत्राय त्रिवेदाय वेदांगाय नमोनमः अर्थाय अर्थरूपाय परमार्थाय वेनमः वि
 श्वरूपाय विश्वाय विश्वनाथाय वेनमः शंकराय च कालाय कालावयवरूपिणे अरूपाय विरूपाय सूक्ष्मसूक्ष्माय वेनमः
 श्मशानवासिने तुभ्यं नमस्ते ह्युत्तिवाससे शशां केशेश्वरायैव रुद्रमुमिश्रयाय च दुर्गाय दुर्गपाराय दुर्गावयवसाक्षिणे लिं
 गरूपाय लिंगाय लिंगानांपतये नमः नमः प्रभावरूपाय प्रणवार्थाय वेनमः नमोनमः कारणकारणाय मूलं जयायात्म
 न्नव स्वरूपिणे त्रियंबकाय सितकंठभर्गा गौरीपते मंगलहेतवे नमः नाम्नांशतं महेशस्य उच्चार्यैव प्रतिनासदा प्रदक्षिणा
 नमः स्कारा एतत्संख्याः प्रयत्नतः कार्याः प्रदोषसमये तु स्थिर्यं शंकरस्य च एतद्व्रतं मयादिष्टं तव शक्रमहामते शीघ्रं कु-

रुमहाभागपश्चाद्युद्धं कुरुप्रभो शंभोः प्रसादात्सर्वे ते भविष्यति जयादिकम् शक्र उवाच ह्यत्र कदा महेशानं समाराधयदादरात्
 कथंचन सवरं प्राप्तः पुरा कश्चात्भवद्भिज्ज गुरु उवाच ह्यत्रोत्थयं महातेजास्तपस्वी तपसा पुरा शिवं प्रसादयामास पर्वते गंध
 मादने नाम्ना चित्ररथो राजा वनं चित्ररथस्य तत् एतज्जानी हि भो इदं नवपुर्याः समीपतः यस्मिन्वने महाभाग वसंति चम
 हर्षयः तस्माच्चैत्ररथं नाम वनं परममंगलम् तस्य दत्तं शिवेनैव यानं च परमाद्भुतम् कामदं किंकिणीयुक्तं सिद्धचारुणा
 संयुतम् गंधर्वैरुपगम्यते किन्नरैरुपशोभितम् ततस्तेनैव यानेन पृथिवीपर्यटन्युरा ॥ तथा गिरीन्तमुद्रांश्च द्वीपांश्च विवि
 धांस्तथा एकदा पश्येत्तराजा नाम्ना चित्ररथो महान् कैलासमागतस्तत्र ददर्श परमाद्भुतम् तदा सभां महेशस्य गणैश्चैव
 विराजितां अर्धगुल्लग्रयादेव्या शोभितं च महेश्वरम् निरीक्ष्य देव्या सहितं सदा शिवं कर्पूरगौरवरं मुकुटशोभनम् कपर्दिनं चंद्र
 कलाविभूषितं गंगाधरं देववरं सभायाम् प्रहस्य राजा च तदा गिरीशं न्यायान्वितं वाक्यमिदं बभाषे वयं च शंभो विषयान्वि
 ताश्च मर्त्यादयस्त्रीविजितास्तथान्ये न लोकमध्ये च मया विलोकिताश्चालिङ्ग्य कान्तां सदसि प्रविष्टाः एवं वाक्यं निशा
 म्याथ गिरीशः प्रहसन्निव उवाच न्यायसंयुक्तं सर्वेषामपि शृण्वताम् शिव उवाच मम लोकापवादश्च सर्वेषां
 न भवेद्यथा भक्षितं कालकूटं मे सर्वेषामपि दुर्जयम् ओकातीतं च मे व्रतं तथाप्युपहसत्यसौ ततश्चित्ररथं देवी गिरि
 जा वाक्यमब्रवीत् कथं दुर्गात्मनाद्यस्तं शंकरश्चोपहासितः मया सहैव मंदासनीक्षसे कर्मणः फलम् साधूनां सम-

मचित्तानामुपहासं करोति यः देवो वाप्यथ वामर्त्यः स विज्ञेयो धर्माधमः एते मुनीन्द्राश्च महानुभावास्तथा हि एते ऋषयो वेदगर्भा-
तथैव सर्वे सनकादयोऽप्यमी अज्ञाननाशाः शिवमर्चयन्ति रे मूढ सर्वेषु जनेषु भिन्नस्त्वमेव चैकोसि परोन कश्चन तस्मादति प्रोदत
रं नरं तां संशिक्षयेनैव कुर्याद्यथा त्वम् अस्मात् तविमाना त्वंदेत्यो भूत्वा सुदुर्मते मम शापेन दग्धस्त्वंगच्छाद्य च महीतलं एवं शप्त-
स्तदा देव्या भवान्याराज सत्तमः राजा चित्ररथः सद्यः पपात सह सो दिवः आसूरी योनिमापन्नो ह्यत्रोनाम्ना भवत्तदा तपसा परमे-
णैव तद्वासं योजितः क्रमात् तपसा ब्रह्मचर्यं षण्णभोराराधनेन च व्रतेनानेन च बलीजेतुं शक्यो न केनचित् आसूरेण हि भावेन
व्यंगं चैव तं यतः तेन छिद्रेण चैवा सौ पश्चाज्जेयो भविष्यति तस्मात्त्वमपि देवं दृष्ट्वा चेदं व्रतं शभम् हनिष्यसि महाबाहो ह्यत्र
नास्त्यत्र संशयः गुरोस्तद्वचनं श्रुत्वा तद्वाचाथ शतक्रतुः उद्यापनविधिं ब्रूहि प्रदोषस्य च मे धुना गुरुत्वा च कार्तिकेश्वाव-
णे प्राप्ते मंदवारे च योदशी ॥ संपूर्णा तु भवेद्या सा समग्रव्रतसिद्धये ऋषभो राजतः कार्यो ह्येते तस्य स्तुती वक्तुम् तस्योपरि न्यसे-
द्देवमुमाकांतं त्रिलोचनम् पंचवक्त्रं दशभुजमर्धगिरिजां सतीम् सौवर्णीं प्रतिमां कृत्वा तां भक्तुं भजं लैर्युतम् पंचरत्नफलो-
पतं पंचपल्लवशोभितम् चंदनेन सुगंधेन मिश्रितं शोभितं तथा रोषपात्रं ततः कृत्वा कुम्भस्योपरि विन्यसेत् अशक्तो मृन्मयं कुं-
भं च शपात्रमथापि वा पणेशरावं संस्थाप्य सौवर्णीं प्रतिमां तथा शक्त्या कृतां प्रतिमां पवस्त्रमात्यविभूषणैः पूजयित्वा विधानेन रा-
जो जागरणं चरेत् पुष्पमंडपिकां मादो हृत्वा श्रद्धा समन्वितः वितानमंडपं कुर्यान्नावावर्णैः समन्वितम् ततः प्रभातसमये नद्यादौ वि-

मले जले स्नात्वा पुनः समभ्यर्च्य नुहुयात् प्रायसेन च उमया सहितं रुद्रं ह्यथ गच्छेत्तरुं हनेत् गौरीर्ममायमंत्रेण त्र्यंबकेण च शंकरम् आचार्यं च सप-
त्नीकं वस्त्रालंकारचंदनैः तोषयित्वा शक्तिं दातुं गां दद्याच्च पयस्विनीं ब्राह्मणां भोजयेत् सत्त्वादि क्षिणाभिः प्रतोषयेत् दीनानां च श्वसंतर्प-
त्य छिद्रे वाचयेत् ततः लब्धानुज्ञां ब्राह्मणेभ्यो बंधुभिः सहितः शक्तिः तद्दिस्मरन् शिवं भक्त्या मुंजीत नियमेन च धनेनैव विधानेन कुर्यादु-
द्यापनं व्रती एवं यः कुरुते भक्त्या प्रदोषव्रतमुत्तमं शनिवारेण संयुक्तो सो द्यापनविधिं नरः आयुरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रपौत्रसमन्वितः शत्रू-
न्विजयते नित्यं प्रसादाच्छंकरस्य च तस्मात्त्वमपि देवं पूजयस्व सदा शिवम् एवं प्रदोषविधिना युद्धे ह्यत्र विजेष्यसि एवं निश्चयं गुरुणा
कथितं तदानीं मिदं यमेन विधिना गिरिशं प्रपूज्य लोकं प्रसंतमिव दैत्यपतिं प्रहृष्टं तं तस्मादगमयस्व यमीशनुस्त्वा ईश्वर उ० त्रयोद-
श्यां तथा रात्रौ सोपहारं त्रिलोचनम् पश्यति प्रथमेयामे मुच्यते सर्वपातकैः देव्युवाच देवकेन विधानेन प्रदोषव्रतमुत्तमम् ॥
विधानं च नरैः स्त्रीभिः संतानफलसिद्धये ईश्वर उवाच यदा त्रयोदशी कृष्णामंदवारेण संयुता आरब्धव्यं व्रतं तत्र सं-
तानफलसिद्धये ऋणनिर्मोचनार्थाय भौमवारेण संयुता सौभाग्यस्त्रीसमृद्धयर्थं शक्रवारेण संयुता आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थं
भानुवारेण संयुता एकवत्सरपर्यंतं प्रतिपक्षे त्रयोदशी प्रदोषे शिवमभ्यर्च्य नक्तं भोक्ष्यामिशंकरं तत्र चोक्तेन मंत्रेण व्रतसं-
ल्पमाचरेत् स्नात्वा तु लोहिते भानो नद्यादौ नियमीव्रती शिवा लयेत तोगत्वा प्रदोषे शिवमर्चयेत् पूजामंत्राः ॐ
भवाय नमः महादेवा रुद्राय नीलकंठा शशिमौलिने उग्राय उमाकांताय ईशानाय न विश्वेश्वराय त्र्यंबका त्रिपुरुषा

त्रिपुरांतकायनमः त्रिकालाग्निं कालायनमः कालाग्निरुद्रायनमः नीलकंठायनमः सर्वेश्वराय १६ पंचामृतेन स्नपनमेभि
 र्मंत्रैः प्रपूजयेत् दधिभक्तेन नैवेद्यं पक्वान्नैर्घृतसंयुतम् दत्तासु सुखवासं च तांबूलं क्रमुकादिकम् समर्प्याष्टदिश स्तत्रदीपा
 नाज्यसमन्वितान् यथाभवान् समस्तानां भक्तानां पापमोचनः तथा व्रतेन संतुष्टः पुत्रं देहि सलक्षणम् ऋणरोगादिदारि
 द्र्यपापक्षदापमृत्यवः भयशोकमनस्तापानश्यंतु मम सर्वदा यथायां यानि तीर्थानि सागरांतानि यानि च अंडमाश्रित्यति
 श्रंतिप्रदोषे गोष्ठस्य तु स्पृष्ट्वा तु घृणोतस्य शृंगमध्ये विलोक्य च पुष्टं च कुदं चैव सर्वपापैः प्रमुच्यते निवेद्य कर्मजातं
 च दद्याद्दित्तानुसारतः दक्षिणाबाहाणेभ्यश्च ततो मोनं विसर्जयेत् मंदवारे प्रदोषेयं शक्नुह्युणोत्रयोदशी ॥ यश्चतुर्विंशतिं
 कुर्याद्यथोक्तफलमाप्नुयात् अथ पूजनम् आवाहयेत्प्रथमतो मंत्रेणानेन सूत्रत एहो हितुमुमाकांतस्थाने चान्न
 स्थिरो भव यावद्भूतं समाप्येत्तत्कृपया दीनवत्सल आवाहनं आसने स्मितुमाकांतसुखस्पर्शं सनिर्मले उपविश्य मूढे
 दानीं सर्वशांतिप्रदो भव आसनं पाद्यं च ते मया दत्तं पुष्पगंधसमन्वितम् गृहाण देव देवेश प्रसन्नो वरदो भव पाद्यं
 तांस्त्रिपात्रे स्थितं तोयं फलगंधादि संयुतम् अर्घ्यं गृहाण देवेश मया दत्तं हि भक्तिः अर्घ्यं समर्पयामि शीतलं निर्मलं
 तोयं कर्पूरेण सुवासितम् आचम्य तांस्तरुणैश्च मया दत्तं हि भक्तिः आचमनीयं पंचामृतेन स्नपनं तत्तन्मंत्रैश्च कारयेत्
 गोक्षीरधामन् देवेश गोक्षीरेण मया कृतम् स्नपनं देव देवेश गृहाण परमेश्वर दुग्धस्नानं दध्ना चैव मया देव स्नपनं किं

यतेतव गृहाण भक्त्या दत्तं मे प्रसन्नो मे भवाव्यय दधि सर्पिषा देव देवेश स्नपनं क्रियते मया उमाकांतगृहाणे दंष्ट्रया स्तरसत्तम
 घृतस्नानं इदं मधुमया दत्तं तव तुष्ट्यर्थमेव च गृहाण शंभो त्वं भक्त्या मम शांतिप्रदो भव मधुस्नांसितया देव देवेश स्नपनं क्रियते मया
 गृहाण शंभो मे भक्त्या स्तु प्रसन्नो भव प्रभो शर्करास्नां कावेरी नर्मदा वेणीतुंगभद्रा सरस्वती गंगा च यमुना चैव ताभ्यः स्नानार्थमाहू
 तम् गृहाण त्वमुमाकांतस्नानाय श्रद्धया जलं स्नानं एतद्वासो मया दत्तं सोत्तरीयं शोभनं गृहाण त्वं स्तरुणैश्च मम वासः प्रदो भव वस्त्रं
 यज्ञोपवीतं सौवर्णं मया दत्तं च शंकर गृहाण परया तुष्ट्या तुष्टिदो भव सर्वदा उपवीतं स्तुगंधं चंदनं दिव्यं मया दत्तं तव प्रभो भक्त्या परम
 याशंभो स्तुभगं कुरु मे भव चंदनं मालती चंपकादीनि कुसुदान् तुल्यलानि च विल्वपत्राणि पूजार्थं स्वीकुरु त्वमुमापते पुष्पं धूपं विशिष्टं
 परमं सर्वौषधि विजृम्भितम् गृहाण परमेशानममोपरि दयां कुरु धूपं दीपं च परमं शंभो घृतवर्त्तिषु योजितम् दत्तं गृहाण देवेश मम
 ज्ञानप्रदो भव दीपं शाल्योदनघृतापूपपायसादिसमन्वितम् नैवेद्यं विविधं दत्तं भक्त्या मे प्रतिगृह्यताम् नैवेद्यं नैवेद्यमध्ये पा
 नीयं मया दत्तं हि भक्तिः स्वीकुरु धर्महा देव प्रसन्नो भव सर्वदा मध्ये पानीयं उत्तरापोशनार्थं वा आनीतं जलमुत्तमम् ॥
 गृहाण त्वमुमाकांत सर्वदुःस्वनिवारक उत्तरापोशनं कर्पूरैलालवंगादि पूगीफलसमन्वितम् तांबूलं कल्पितं भक्त्या गृहाण
 गिरिजा प्रिय तांबूलं इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफला वाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ फलं समर्प
 हिरण्यगर्भगर्भस्थं हं मे बीजं विभावसोः दक्षिणाकां च नी देव स्थापिता मे न वाग्रनः दक्षिणा समर्पयामि ॥ दीपावलीम-

यादत्तास्तुवर्तिधृतसंयुता॥ पंचार्तिव्यप्रदानेनममतेजःप्रदोभवे॥ पंचार्तिकं यानिकानिचपापानिजन्मांतरकृतानिच तानि
तानिबिभक्ष्यन्तिप्रदक्षिणपदेपदे प्रदक्षिणां मृत्युंजयायरुद्रायनीलकंठायशंभवे॥ अमृतेशायसर्वायमहादेवायतेनमः न
मस्कारं सेवतिकावकुलचंपकपादलाजैः पुन्नागजातिकरवीरलसालपुणैः विल्वप्रवालतुलसीदलमालतीभिस्त्वां पूजया
भिजगदीश्वरमेप्रसीद॥ मंत्रपुणं निपत्यदंडवद्भूमौ प्रणम्यच पुनः पुनः क्षमापयित्वा देवेशं रात्रौ जागरणं चरेत् गीतवा
दिचित्राद्यैर्गृहे वा देवतालये एवं पूजाप्रकर्तव्या शंकरस्य चतुर्दिशा॥ इति तं च नराणां तु ददाति भगवान् हरः ॥
इति श्री स्कंदपुराणे शनिप्रदोषव्रतकथाद्यापनपूजासमाप्ता अथ पक्षप्रदोषव्रतम् सूत उवाच काचिच्च वि-
प्रवनिता स पुत्रादुःख कर्षिता॥ शांडिल्यस्य सुस्वाच्युता प्रदोषे शिवपूजनम् इत्थं कृत्वा मुनिना सा धीसाविप्रवनिता पुनः
तं प्रणम्याथ पप्रच्छ शिवपूजाविधेः क्रमम् शांडिल्य उवाच पक्षद्वये त्रयोदश्यां निराहारो भवेद्दिवा घटित्रयादस्तमयात्
वस्नानं समाचरेत्॥ शक्रावरधरो भूत्वा वाग्यतो नियमान्वितः कृतसंध्याजपविधिः शिवपूजां समाचरेत् देवस्य पुरतः स
म्यगुपलिप्य नवांभसा विधाय मंडपं रम्यं धौतवस्त्रादिभिर्हृतम् वितानाद्यैरलंकृत्य फलपुष्पनवांबुरैः विचित्रं पद्ममुद्य-
त्यवर्णपंचकसंयुतम् तत्रोपविश्य तु शक्रभेषूपविष्टः स्थिरासने सम्यक्संपादितशेषपूजापकरणैः श्रुचिः आगमोक्तैः
मंत्रेण पीठमामंत्रयत्सुधीः ततः कृत्वा त्र्यशुद्धिं च भूतशुद्ध्यादिकं क्रमात्॥ प्राणायामत्रयं कुर्याद्दीजमंत्रैः सविंदुकैः मा

तृकान्यस्य विधिवत्प्रात्ततदेवतांपरां समाप्य मातृकां भूयो ध्यात्वा चैव परं शिवम् वामभागे गुरुं नत्वा दक्षिणे गणपं यजेत् अंसोरुद्यु-
ग्मे धर्मादीन् न्यस्य नभौ च पार्श्वयोः अधर्मादीन् नन्तादीन् हृदि पीठमनुन्यसेत् आधारशक्तिमारभ्य ज्ञानात्मानमनु क्रमात् उक्तक्र-
मेण विन्यस्य हृदये साधुभाविते नवशक्तिमये रम्ये ध्यायेद्देवमुमापतिम् चंद्रकोटिप्रतीकाशं त्रिनेत्रं चंद्रभूषणम् आपि गलजटाजू-
टं रत्नमौलिविराजितम् नीलश्रीवमुदारगंगानानाहारोपशोभितम् वरदाभयहस्तं च हरिणं च परश्वधम् दधानं नागवल्लयं केयूरं
गदभूषणम् व्याघ्रचर्मपरीधानं रत्नसिंहासने स्थितम् ध्यात्वा तद्वागभागे च गिरिजाभक्तकसलाम् भास्वज्जपाप्रसूनाभासुदया
कंसमप्रभाम् विद्युत्कुंजनिभातन्वीं मनोनयननंदिनीम् बालेंद्रशेखरं सिंघां नीलाकुंचितकुंतलां भृंगसंघातरुचिरनीलालक-
विराजितां मणिकुंडलविद्योतमुखमंडलविभ्रमाम् नवकुंकुमपंकाभां कपोलतलदर्पणाम् मधुरस्मितविभ्राजदरुणाधरप-
ल्लुवाम् कंबुकंठीशिवा मुद्युक्तचंपकजकुड्मलाम् पाशांकुशभयाभीष्टविलसंती चतुर्भुजाम् अनेकरत्नविलसत्कंकणांगद-
मुद्रिकाम् वलित्रयेण विलसद्दमकांची गुणान्विताम् रक्तमालावरधरां दिव्यचंदनचर्चिताम् दिक्पालवनितामौलिसन्नतां प्रिक्त-
शेखराम् रत्नसिंहासनारूढां सर्पराजपरिच्छदाम् एवं ध्यात्वा महादेवं देवीं च गिरिजां शुभ्राम् न्यासक्रमेण संपूज्य देवगंधादिभिः क्र-
मात् पंचभिर्ब्रह्मभिः कुर्याद्योक्तः स्थानेषु वाह्दि प्रथमपुष्पांजलिं देहे मूले न च हृदि त्रयम् पुनः स्वयं शिवो भूत्वा मूलमंत्रेण सा-
धकः ततः संपूजयेद्देवं वाद्यपीठे पुनः क्रमात् २५ संकल्पं प्रवरेत्तत्र पूजार्चने समाहितः कृतांजलिपुटो भूत्वा चिंतयेत्पुद्गलं क-

रम् ऋणपातकदोषाग्निरहविनिवृत्तये अघोपायविनाशाय प्रसीदममशंकर दुःखशोकाग्नि संतपसंसारभयपीडितम् बहुरो
गाकुलं दीनं त्राहि मां हृषसहन आगच्छ देव देवेश महादेवाभयंकर गृहाण सहपावत्यालं च पूजां मया कृताम् इति संकल्पविधि
वद्वाह्यपूजां समाचरेत् गुरुगणपतिं चैव यजेत्सव्यापसव्ययोः क्षेत्रेशमीशकोणे तु यजेद्वास्तोषातिं क्रमात् वाग्देवीं च यजेत्तत्र
ततः कात्यायनीं यजेत् धर्मज्ञानसंवेगाय मे शर्वयं च नमो तैः स्वरेरीशादिकोणेषु पीठपादावनु क्रमात् आभ्यां विदुविमर्गाभ्या
मधर्मादीन् प्रजयेत् गात्ररूपां चतुर्दिक्षु मध्येनं तं सतारकम् सत्त्वादित्रिगुणांस्तं तुरूपान् पीठेषु विन्यसेत् अत ऊर्ध्वं छंदे माया
लक्ष्म्यो देव्या शिवेन च तदनेचांबुजं भूयः सकलं मंजुलोत्तमम् यत्र केसरकिंजल्क्या मंतत्राक्षरैः क्रमात् आत्मत्रयमथाभ्यर्च्य
मध्ये मंडपमादरात् वामांज्येष्ठां च गौरीं च भवार्थे दिक्षु पूजयेत् वामाद्यानवशक्तीश्च नवस्वरयुताजपेत् हृदि बीजत्रयाद्यैश्च
पीठमंत्रेण चार्चयेत् आहूतिः प्रथमांगेस्तु पंचभिर्गूर्तिपेक्तिभिः त्रिंशद्भिर्गूर्तिभिश्चान्यैर्निधियुक्तमन्त्रितैः अनंतद्यैः पराद्या
न्यामानुभिश्च हृषादिभिः सिद्धिभिश्चाणिमाद्याभिरिंद्राद्यैश्च तदायुधैः वृषभसेन चंडेशदुर्गाश्च स्कंदनंदिनो गणेशमेत्यपौ चै
व स्वस्वलक्षणलक्षितो ४० अणिमामहिमा चैव गरिमालयिमा तथा ईशित्वं च शित्वं च प्राप्तिः प्राकाम्यमेव च अष्टैश्वर्याणि
चोक्तानि तेजोरूपाणि केवलम् पंचभिर्ब्रह्माभिः पूर्वोत्तरेखाद्यादिभिः क्रमात् अंगैरुमाद्यैरिंद्राद्यैः पूर्वोत्तैर्मुनिभिस्तैः ॥
उमां च देवरादींश्च पूजयेदुत्तरादितः एवमाचरणेन युक्तं तेजोरूपं सदाशिवम् उमया सहितं देवमुपचारैः प्रपूजयेत् संप्रति

विनशं वस्यतीर्थैः पंचामूर्तेरपि अभिषिच्य महादेवं रुद्रसूक्तैः समाहितः कल्पयेद्देविकैर्मंत्रैरासनाद्युपचारकान् आसनं कल्पयेद्देवं
दिव्यवस्त्रसमन्वितम् अर्धमष्टगुणोपेतं पाद्यं शङ्खोदकेन च तैर्नैवाचमनं दद्यान्मधुपर्कं मधूत्तमां पुनराचमनं दत्वा स्नानमंत्रैः
प्रकल्पयेत् वसंते चोपवीतं च भूषणानि निवेदयेत् गंधमष्टांगसंयुक्तं स्फुटं च निवेदयेत् ततश्च बिल्वमंदारकल्हारसरसी
रुहम् धत्तूरं कर्णिकारं च द्रोण पुष्पं च मालिकाम् अपामार्गं च तुलसीमाधवीं चंपकादिकम् ब्रह्मीकरवीराणियथा लब्धानि
भामिनि निवेदयेत्सगंधीनीमाल्यानि विविधानि च धूपं कालागरूपं नंदीपंचविमलं शुभम् अथ पायसनैवेद्यं संयुतं सोप
दंशकम् मोदकापूपसंयुक्तं शर्करागुडसंयुतम् मधुरान्नं दधियुतं जलपानसमन्वितम् तैर्नैव हविषा वह्नौ जुहुयात्तत्र भाविते
आगमोक्तेन विधिना गुरुवाक्यनियंत्रितः नैवेद्यं शंभवेभूयो दत्तातांबूलमुत्तमं फलं नीराजनं दिव्यं चंदर्पणमुत्तमं समर्प
यित्वा विधिवन्मंत्रैर्वैदिकतांत्रिकैः यद्यशक्तः स्वयं निस्वोयथाविभवमर्चयेत् भक्त्या दत्तेन गौरीशः पुष्पमात्रेण तु प्यति ॥
अथांगभूतान्सकलान् गणेशादीन् प्रपूजयेत् स्तवैर्नानाविधैस्तत्त्वासाष्टांगं प्रणमेद्बुधः ततः प्रदक्षिणीं कृत्य हृषचंडेश्वरा
दिकान् पूजां समर्थविधिवत्प्रार्थयेद्भिरिजापतिम् जयदेवजगन्नाथजयशंकरशाश्वत जयसर्वस्वराध्यक्षजयसर्वस्वरा
र्चित जयसर्वगुणातीतजयसर्ववरप्रद ६० जयनिस्त्य निराधारजय विश्वभराव्यय जयविश्वैकवंद्येशजयनागेंद्रभूषण ॥
जयगौरीपतेशंभोजयनिस्त्य निरंजन जयनाथ ह्युपासिंधीजयभक्तातिभंजन जयदुस्तारसंसारसागरोत्तारणप्रभो प्रसी

रमे महादेव संसारादवस्थितः सर्वपापक्षयं कृत्वा रक्षामां परमेश्वर महादारिद्र्यमग्रस्य महापापहतस्य च महाशोकनिविष्टस्य
महारोगातुरस्य च अणुभारपरीतस्य दह्यमानस्य कर्मभिः ग्रहेः प्रपीड्यमानस्य प्रसीद मम शंकर दारिद्र्यप्रार्थये देवं पूजांते गिरि
जापतिम् अभाग्योवापिराजा वा प्रार्थये देवमीश्वरम् दीर्घमायुः सदारोग्यं कोशवृद्धिर्बलेन्नतिः ममास्तनित्यमानंदः प्रसा
दात्तवशंकर शत्रवश्चक्षयं यांतु प्रसीदंतु मम प्रजाः नश्यंतु दस्यवो राज्ञे जनाः संतु निरापदः दुर्भिक्षमरिसंतापाः शमं यांतु
महीतले सर्वस्य समृद्धिश्च भूयात्सरवमयादिशः एवमाराधये देवं प्रदोषे गिरिजापतिम् ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चादक्षि-
णाभिश्च पूजयेत् सर्वपापक्षयकरी सर्वदारिद्र्यनाशिनी शिवपूजेयमारयाता सर्वाभीष्टफलप्रदा महापातकसंघातम-
धिकंचोपपातकम् शिवद्रव्यापहरणात्सर्वमन्यद्दिनाशयेत् ब्रह्महत्यादिपापानां पुराणेषु स्मृतिष्वपि प्रायश्चित्तानि दृष्टानि
न शिवद्रव्यहारिणाम् बहुना च किमुक्तेन श्लोकाद्देन ब्रवीम्यहम् ब्रह्महत्याशतं वापि शिवपूजाविनाशयेत् मया कथितमे-
तत्ते प्रदोषे शिवपूजनम् रहस्यं सर्वजंतूनामत्रास्त्येव न संशयः एताभ्यामपि पुत्राभ्यां शिवपूजाविधीयताम् अतः संवत्स-
रादेव परां शिद्धिं मवाप्स्यथ इति शांडिल्यवचनमाकर्ण्य हिजभाभिनी ताभ्यां तु सह बालाभ्यां प्रणनाम मुनेः पदे स्तुवाच
अहमद्यहृतार्थास्मितवदर्शनमीव ततः एतौ कुमारौ भगवन्त्वामेव शरणं प्रभो एषमेतनयो ब्रह्मन् शक्तिव्रतदतीरितः
एष राजसूतो नाम्ना धर्मपुत्रः कृतो मया एतावहं च भगवन् भवच्चरणकिंकराः समुद्रास्मिन्पतितान् घोरैर्दारिद्र्यसागरे

इति प्रपन्नाशरणं हिजांगनानस्याथ वाक्यैरमृतोपमानैः उपादिदेशापितयोः कुमारयोर्मुनिः शिवाराधनमंत्रविद्याम् अथोपदि-
ष्टो मुनिना कुमारौ ब्राह्मणीचसा तं प्रणम्य समा मंत्रजग्मुस्तेशिवमंदिरात् ततः प्रभृतिनौ बालौ मुनिवर्योपदेशतः प्रदोषे पा-
र्वतीशस्य पूजां च कृतुं रजसा एवं पूजयतोर्देवं हिजराजकुमारयोः स्मरन्नेव च तीयाय तयोर्मासचतुष्टयम् कदाचिद्राजपु-
त्रेण विनासो हि जनंदनः स्नातुंगतो नदीतीरे च चार बहुलीलया तत्र निघ्नैरनिष्ठातनिभिन्नेव प्रकदमे निधानकलशस्यूलं
प्रस्फुरंतं ददर्श ह तं दृष्ट्वा सहसा गत्यहर्षकोत्तु कविलुलः देवोपपन्नं मन्वानो गृहीत्वा शिरसा दधौ ससंभ्रमं समानीय निधान-
कलशं बलात् निधाय भवनस्यांतं मातरं समभाषत मातमातरि मंपश्य प्रसादं गिरिजापतेः निधानकुंभोरूपेण दर्शितं करु-
णात्मना अथ सा विस्मिता साध्वी समाहूय नृपात्मजम् स्वपुत्रं प्रति नंद्याह मानयंती शिवार्चनम् शृणुतां मे वचः पुत्रो निधान-
कलशीमिमाम् समं विभज्य गृहीतां ममेशसनगौरवात् इति मातृवचश्चुत्वा तु तोष हिज नंदनः प्रत्याहरा जपुत्रस्तां विश्व-
द्यः शंकरार्चने मातस्तव स्तस्यैव स्तुतेन समागतम् नाहं गृहीतुमिच्छामि विभक्तं धनसंचयम् आत्मनः सक्ततालुब्ध-
स्वयमेव भुनक्त्यसौ स एव भगवानीशः करिष्यति कृपां मयि एवमभ्यर्चतोः शंभुभूयोपि परया सुदा संवत्सरो व्यतीयाय-
तस्मिन्नेव गृहे तयोः अथैकदाराजसनुः सहतेन हिज नमना वसंतसमये प्राप्ते विजहार वनांतरे अथ दूरंगतौ क्वापि वने हि-
जनृपात्मजौ गंधर्वकन्याः क्रीडंतीः शतशस्तावपश्यताम् ताः सर्वाश्चारुसर्वांगीर्विहरंतीर्मनोहरम् दृष्ट्वा हिजात्मजौ दूरा-

दुवाच नृप नंदन इतः परं न गतं च विहरं त्यजतः स्थियः स्वीसीनिधानं विबुधास्त्यजंति विमलाशयाः एताः केतवधार्पिण्यो धन-
योवनदुर्मदाः मोहयंत्योजनं दृष्ट्वा वाचानुनयकोषिदाः अतः परित्यजेत्स्त्रीणां सन्निधिं सहभाषणम् निजधर्मतो विद्वान्ब्रह्म-
चारी विशेषतः अतो हं नो ह्यहं गंतुं क्रीडास्थानं मृगीहृशाम् इत्युक्त्वा हि जपुत्रस्तु निवृत्तौ दूरतः स्थितः अथ सो रजपुत्रस्तु को-
तुकाविष्टमानसः तासां विहारपदवामेक एवोभयोर्ययो तत्र गंधर्वकन्यानां मध्ये त्वेकावरांगना दृष्ट्वा यां तं राजपुत्रं चिंतया-
मास चेत्तसा अहो कोयं मुदारांगो युवासर्वंगसुंदरः मत्तमातंगमनोलावण्यामृतवारिधिः छीला लोलविशालाक्षो मधुर-
स्मितपेशलः मदनोपमरूपश्रीः सुकुमारांगलक्षणः इत्याश्चर्ययुता बालादूरादृष्ट्वा नृपात्मजम् सर्वाः सखीः समालोच्य च न-
नं चेदमब्रवीत् इतोऽप्यदूरे हे सरव्योवनमस्येकमुत्तमम् विचित्रचंपकाशोकपुन्नागबकुलैर्युतम् तत्र गत्वा तं सर्वप्रसिद्ध-
कुसुमोत्करम् भवंत्यः पुनरायांतु तावत्तिष्ठाम्यहं स्निह इत्यादिष्टः सखीवर्गोजगाम पिवनांतरम् सापि गंधर्वजातस्योन्यस्त-
दृष्टिर्नृपात्मजे तां समालोच्य तन्वर्गानं वयोवनशालिनीम् बाळां स्वरूपसंपत्त्या परिभूत तिलोत्तमाम् राजपुत्रः समागम्य कौतु-
कोत्फुल्ललोचनः अवाप देवयोगेन मदनस्य शरव्यथाम् गंधर्वतनया सापि प्राप्ताय नृपसूनुवे उत्थाय तरसा तस्मै प्रददौ पल्लवा-
सनम् हतोपचारमासीनं तमासाद्य समुध्यमा पप्रच्छ तद्रूपगणे ध्वस्तये रीकुलेंद्रिया कस्त्वं कमलपत्राक्षकस्मादेशादि-
हागतः कस्य पुत्र इति प्रेम्णा दृष्टः सर्वे न्यवेदयत् विदर्भराजेतनयं विध्वस्तपितृमातृकम् शत्रुभिश्च हृतस्थानमात्मानं पर-

यागिरा सर्वभावेन भूयस्तां पप्रच्छ नृप नंदनः क्वात्वं वामोरु किंचान्न कार्यते कस्य चात्मजा किमिव ध्यायसि हृदि किं वा वक्तुमिहेच्छसि
इत्युक्त्वा सा पुनः प्राह शृणु राजेन्द्र सत्तम आस्ते विद्विको नाम गंधर्वाणां कुलाग्रणीः तस्याहमस्मि तनयानाम्नात्वांश्चुमती शुभा ॥
त्वामायांतं विलोक्या हं त्वसंभाषणालालसा त्यक्त्वा सखीजनं सर्वमेवैवास्मीमहामने सर्वसंगीतविद्यासु नमनो न्यासि-
काचन मम गानेन तु श्रुतिं सर्वा अपि स्फुरन् स्थियः साहं सर्वकलाभिज्ञा ज्ञात सर्वजने गिता तवाहमी स्थितं वेदिमयिते संग-
तं मनः नथाममापिते सौख्यं देवेन प्रतिपादितम् आवयोः स्नेहभेदोचनाभिभूयादितः परं इति संभाष्य तेनाश्रुप्रेम्णा गं-
धर्वकन्यका मुक्ताहारंददौ तस्मै स्वकुचांतरभूषणम् तमादायादु तं हारं स तस्याः परमाकुलः गूढहर्षपरासिक्ता भिदमा-
ह नृपात्मजः सत्यमुक्तं तया भीरुतयाप्येकं वदाम्यहम् त्यक्त्वा सख्यस्य निस्वस्य कथं मे भवसि प्रिया यात्वं पितृमती वा लावि-
लंघ्य पितृशासनम् स्वच्छं दाचरणं कर्तुं मूढत्वं कथमर्हसि इति तस्य वचः श्रुत्वा तं प्रत्याह शरविस्थिता अस्तु नाम तथैवाहं क-
रिष्ये पश्य कौतुकम् गच्छ स्वभवनं कातपरश्वः प्रानरे वतु आगच्छ पुनरत्रैव कार्यमस्ति च नो मृषा इत्युक्त्वा तं नृपकांतं सा सा-
गतसखीजना अपक्राम तचार्वंगी स चापि नृप नंदनः स समभ्येत्य हर्षणा हि जपुत्रस्य सन्निधिं सर्वमाख्यायते नैव सार्ध-
स्वभवनं ययौ तां च विप्रसतीं मूयो हर्षयित्वा नृपात्मजः परश्वो हि जपुत्रेण सार्धं तस्मिन्वने ययौ स तथा पूर्वनिर्दिष्टं स्थानं
प्राप्य नृपात्मजः गंधर्वराजमदासीन् दुहित्रा च समन्वितम् संगंधर्वपतिः प्राप्तावभिनंद्य कुमारकौ उपवेश्या स नैरय्येरा

जपुत्रमभाषत गंधर्वउवाच राजेन्द्रपुत्रपूर्वेद्युःकैलासंगतवानहम् तत्रापश्यं महादेवं पार्वत्या सहितं विभुम् आहूय मांस
देवेशः सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् सन्निधावाह भगवान् करुणामृतवारिधिः धर्मगुप्ताह्वयः कश्चिद्वा जपुत्रोऽस्ति भूतले अकिंच
नो भ्रष्टराज्यो हतवंधुश्च शत्रुभिः सवालोगुरुवाक्येन मुदार्चयारतः सदा अद्य तत्पितरः सर्वेषां प्राप्तास्तत्प्रभावतः तस्य त्वमपि
साहाय्यं कुरु गंधर्वसत्तम कथासनिजराज्यस्थो हतशत्रुभिरविष्यति इत्याज्ञा सोहमीशेन संप्राप्य निजमंदिरं अनया च दुहित्रा च व
हुशोभ्यति तस्तथा जाले मंसकलशंभोर्नियोगं करुणात्मनः आदाय मां दुहितरं प्राप्नोस्मीद वनांतरम् अत एनां प्रयच्छामि-
कन्यामंशमतीतव हत्वा शत्रून् स्वराष्ट्रे त्वां स्थापयामि शिवाज्ञया तस्मिन्पुरे त्वमनया भक्त्या भोगान्यथोचितान् दशवर्षस
हस्रांते गंगासिगिरिशालयम् तत्रापि मम कन्येयं त्वामेव प्रतिपत्यते अननैव स्वदेहेन दिव्येन शिवसन्निधौ इति गंधर्वराज
स्तमाभाष्य नृप नंदनम् तस्मिन्नेव स्वदुहितुः पाणिग्राह्यं कारयत् पारिवर्तमानं दातुं सौख्यं लभाराच होज्ज्वाला चूडामणिं च
द्विभंसुक्ताहारं च भासरान् दिव्यालंकारवासं सिकातं स्वरपरिच्छदान् गजानामयुतं भूयो निद्युतं नीलवाजिनोम् स्यं
दनानां सहस्राणि सौवर्णानि महानि च पुनरेकरं दिव्यं धनुश्चक्रायुधोपमम् मंत्रास्त्राणां सहस्राणि तूष्णीं चाक्षयसाय
कौ अभेदां सर्वजंतूनां शक्तिं चरिषुमर्दिनीम् दुहितुः परिचर्यायं दासीनां च सहस्रकम् ददौ प्रीतिमना स्तस्मै धनानि वि
विधानि च गंधर्वसैन्यमत्यग्रं चतुरंगममन्वितम् पुनश्च तत्सहायार्थं गंधर्वाधिपतिर्देवो इत्यं राजेन्द्रतनयः संप्राप्य श्रिय

युत्तमाम् अभीष्टजाया सहितो युसुदेनिजसंपदा कारयित्वा स्वदुहितुर्विवाहं समयोचितम् यथो विमानमारुह्य गंधर्वाधिप
तिर्देवं धर्मगुप्तः कृतोद्वाहः सह गंधर्वसैन्या निःशेषितारातिबलः प्रविवेश निजपुरम् ततो भिषिक्तः सचिवैर्ब्राह्मणैश्च महोत्त
मैः रत्नसिंहासनासूदश्चक्रैराज्यमकंदकं याविप्रवनितापूर्वतमपुष्पात्स्वपुत्रवत् सैवमाताभवत्तस्य सभ्राता द्विजनंदनः
गंधर्वतनया जाया विदर्भविषये श्वरः आराध्य देवं गिरिशं धर्मगुप्तो नृपो भवत् एवमन्ये समाराध्य प्रदोषे गिरिजापतिम् लभं
ते भीमसितान् कामान् देहांते तु परांगतिम् सूतउवाच एतन्महाव्रतं पुण्यं प्रदोषे शंकराचनम् धर्मार्थकाममोक्षाणां यदेत
त्साधनपरम् य एतच्छुणुयान्नित्यमारव्यानं परमाद्भुतम् प्रदोषे शिवपूजां ते कथयेद्वा स माहितः न भवेत्तस्य दारिद्र्यं ज
न्मांतरशतेषुपि ज्ञानेश्वर्यं समायुक्तः सौते शिवपुरं व्रजेत् ये प्राप्य दुर्लभमिदं मनुजाः शरीरं कुर्वन्सहोत्रपरमेश्वरपादपू
जाम् धन्यास्त एव निजपुण्यजित् त्रिलोकास्तेषां पदांबुज रजोभुवनं पुनाति १६४ अथोद्यापनं शनिप्रदोषवत् ति
थ्यादीनां तु संकल्पपुण्या वाचनपूर्वकम् अदमेकव्रतं कृत्वा ततोद्यापनमाचरेत् उमया सहितं रुद्रसर्वणं च कारयेत्
रोयेण वृषभं कृत्वा कलशोपरि पूजयेत् ब्रह्माद्यावाहयेत्तत्र लिंगतो भद्रमंडले स्वशास्त्रोक्तेन विधिना हुनेत्युत तिलोदनं
एव कश्चिद्विशिवामंत्रैश्चोत्तरशतहूयम् इति श्रीस्कंदपुराणे सोद्यापनपक्षप्रदोषः समाप्तः ॥ अथमा
गंधर्वैश्च द्वात्रयोदश्यामनंगत्रयोदशीव्रतम् श्रीकृष्णउवाच शृणु पार्थ व्रतं श्रेष्ठं नाम्नां गत्रयोदशी

याशिवायेपुगप्रोक्ताप्रसंनेन्दुमौलिना गौर्युवाच पुगसौभाग्यकरणाख्यानानंगत्रयोदशी तस्याव्रतमहादेवममापिकथ
यप्रभो कस्मिन्नासेप्रकर्तव्यं संपूर्णचकथंभवेत् पूज्यानि कानि नामानि विधिना केन वेष्टुं दुर्भगानां च नारीणां सौभाग्यक
रणं प्रभो वंध्यानां पुजनं कुं धनधान्यविवर्धनम् एतद्भूतं महादेव प्रसादाद्भुक्तमर्हसि ईश्वर उवाच कथयामिन संदेहो-
महापुण्यं महाफलम् चीर्णेन येन देवेशि सर्वसंपद्यते सरवम् स्त्रीभिश्चैव विधातव्यं कर्तव्यं च प्रयत्नतः हेमं नेहि क्रतो प्रा-
प्ते मासि मार्गशिरे शभे शक्रपक्षेत्रयोदश्यामुपवासं तु कारयेत् मल्लिकादंतकाष्ठं च पूजां च मरुवेण तु नारंगेणार्घ्यं
दानं च नैवेद्यं फेणिकास्तथा गंधपुष्पैः स्तथा धूपैश्च यथाविधि अक्षतैश्च फलैश्चैव एकाग्रहृदय स्थितः सम्यक् क्रि-
तौ द्वयोर्भूत्वा अनंगं तदिकल्पयेत् पश्चात्प्रदक्षिणां कृत्वा अर्घ्यं चैव निवेदयेत् नमस्कृत्यादनंगं च मंत्रेणानेन भामिनि नमो
स्त्वनंगदेवाय सर्वसंगनिवासिने तद्गुपस्थाय नित्याय सूक्ष्माय परमेश्वरे स्वर्गे चैव तु पाताले मर्त्यलोके नैव च सर्वव्यापि-
न्ननंगत्वं गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते इत्यर्थम् पूजयेत्स्वस्थचित्तेन प्राशयेन्मधुवे निशि रंभा तुल्या भवेन्नारी सौभाग्यं मतुलं
भवेत् नश्यन्ति सर्वपापानि अन्यजन्मकृतानि च लावण्यमतुलं चैव रूपैश्चर्यसमन्वितम् अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्रा-
प्नोति मानवः पौषे शक्रपक्षेत्रयोदश्यामौ वरदंतधावनम् जानिपुष्पैः पूजनं स्याद्विमेनार्घ्यमेव च अशोकवर्तिकाः स्नि-
ग्धानैवेद्यं च प्रकल्पयेत् उपोष्य पूजयेद्देवं भक्त्या नाल्येश्वरं प्रिये नाल्येश्वराय शर्वाय ईश्वराय नमोनमः नमस्ते भवने

शायगृहाणार्घ्यं नमोनमः इत्यर्थं व्रत स्थः स्वस्थचित्तेन चंदनं प्राशयेन्निशि सर्वपापविश्रुत्या सौभाग्यं मतुलं भवेत् मा-
घे शक्रपक्षेत्रयोदश्यामुपवासं च कारयेत् विष्णुक्रान्तेन काष्ठेन दंतान्त्संशोधयेच्छुचिः कुंदपुष्पैः समभ्यर्च्य अर्घ्यं जंबीरपूरकं नैवेद्यं
शर्करादद्याद्देवयोगेश्वरस्तथा योगेश्वराय देवाय योगजंबूनिवासिने गृहाणार्घ्यं मया दत्तं योगेश्वर नमोस्तुते इत्यर्थं मौ-
क्तिकं प्राशयेद्वाचोवाजपेयफलं लभेत् फाल्गुनस्य सिते पक्षेत्रयोदश्यां शचिस्मिता बदर्यादंतकाष्ठं च जपापुष्पैस्तु पूजयेत्
अपूर्वेस्तु च नैवेद्यं वीरेशं नाम पूजयेत् वीरेश्वर वीरभद्रमाकांत सरेश्वर संपूर्णं च गृहाणार्घ्यं मया दत्तं महेश्वर सीता तुल्या
भवेन्नारी कंकालं प्राशयेन्निशि चैत्रेशक्रपक्षेत्रयोदश्यामल्लिकादंतधावनं दमनं नार्चयेद्देवं जंबीरार्घ्यं प्रकल्पयेत् नैवेद्यं कर्जि-
काः प्रोक्ता विश्वरूपं तु पूजयेत् नमस्ते विश्वरूपाय स्वरूपाय महात्मने गृहाणार्घ्यं मया दत्तं विश्वरूपं नमोस्तुते इत्यर्थं उ-
मा तुल्या भवेन्नारी कपूरं प्राशयेन्निशि वैशाखशक्रपक्षेत्रयोदश्यामूर्ध्वं वत् पूजां च मल्लिकापुष्पैः स्वर्जरार्घ्यं तु दापयेत्
नैवेद्यं वटकंदद्यान्महारूपं तु पूजयेत् महारूपं नमस्ते सर्वविज्ञानरूपिणे गृहाणार्घ्यं मया दत्तं महारूपं नमोस्तुते इ-
दमर्थम् ततः शक्रपक्षेत्रयोदश्यामूर्ध्वं वत् पूजां च मल्लिकापुष्पैः स्वर्जरार्घ्यं तु दापयेत्
श्रीफलेनार्घ्यकल्पना नैवेद्यं मंडकान्दद्यात्तु वंगं प्राशयेन्निशि प्रद्युम्नं पूजयेद्देवं सर्वपापप्रणाशनम् नमस्ते पशुपत-
ये प्रद्युम्न भुवनेश्वर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं प्रद्युम्न परमेश्वर इत्यर्थम् सवर्णशतदानस्य फलमष्टगुणं भवेत् शक्रपक्षेत्रयोदश्यां

अ-रा
२०

योदश्यांनारिगंदंतधावनम् कदंबैः पूजयेद्देवंनारीकेलार्घ्यदानतः नैवेद्यं दधिभक्तं च पूजयेच्च उमापतिम् स्वस्येन मनसा तत्र वि-
त्तनोयं पिबेन्निशि उमापते महाबाहो कामदेवस्य नाशक गृहाणार्घ्यं चंद्रमौल्य उमाकांतनमोस्तु ते इत्यर्थं वाजपेयस्य यज्ञस्य
फलं प्राप्नोति मानवः श्रावणस्य सिते पक्षे त्रयोदश्यां शक्यं भवतः कारंजदंतकाष्ठं च पद्मपुष्पैस्तु पूजयेत् मातुलिगं चार्घ्यदा-
नेदद्यात्स्नेहेन चेतसा नैवेद्यं पायसं दद्याच्छुलपाणिं तु पूजयेत् प्राशयेद्गुरुं चैवरात्रौ जागरणं चरेत् नमस्तेगिरिजानाथ-
नमस्तेभक्तिभावन गृहाणार्घ्यं मया दत्तं शुलपाणेन मोस्तु ते इत्यर्थं सौत्रामण्यास्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत् भाद्र-
शकृत्त्रयोदश्यां कंकोलदंतधावनम् अर्चयेच्च पक्वैः पुष्पैर्नैवेद्यं घृतपूरिकाः अर्घ्यं निवृत्तं फलं दद्यात्संयोजानं तु पूजयेत् ॥
ततः स्वस्य मना भूलाकेशं प्राशयेन्निशि त्रिदशं शायदेवाय संयोजानाय ते नमः गृहाणार्घ्यं मया दत्तं संयोजानं नमोस्तु ते
इत्यर्थं दशानामश्वमेधानां फलमाप्नोति मानवः आश्विने च त्रयोदश्यां कंकतीदंतधावनम् अर्चयेत्करवीरैस्तु अ-
र्घ्यं कंकरीकाफलम् त्रिदशाधिपतिः पूज्यो नैवेद्यं शक्यं भवति कान् प्राशयेत्कांचनं तोयं निशि देवं प्रपूज्य च त्रिदशाधिपदे-
वेश उमाकांत महेश्वर त्रिधारूपमयः स्त्वहि अर्घ्यं प्रतिगृह्यताम् इत्यर्थं चातुर्मासस्य यज्ञस्य फलं दशगुणं भवेत्
कार्तिके च त्रयोदश्यां कदंबदंतधावनम् रक्तोत्पलैः पूजनं च कृष्णार्घ्यं प्रदापयेत् नैवेद्यं पूरिका दद्यात् पूजयेज्जगदीश्व-
रम् प्राशयेन्मोक्तिकज्जलं निशि चैवं समाहितः नमस्तेजगदीशाय नापिनेच्छुलपाणये गृहाणार्घ्यं महेशानं जगदीशानमो

अयो
१३

२०

अ-रा
२१

स्तुते इत्यर्थं पूजाने जागरं कुर्यात्गीतवाद्यमहोत्सवैः अर्धनारीश्वरं कुर्यात्सौवर्णं स्वयमेव च वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य शय्यायां
विनिवेशयेत् एवं कृत्वा तु देवेशं शोभां तत्र तु कारयेत् श्वेतपुष्पैस्तु संपूज्य श्वेतचंदनचर्चितं धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैः सवत्सां गां-
प्रदापयेत् श्वेतचरुपरीधानां चंद्राभरणभूषितां सुसूक्ष्मवस्त्रयुगुलमाचार्याय निवेदयेत् तथैव दक्षिणां दद्यादासनं चै-
वपादुके छत्रं च मुद्रिकां चैव कंकणभूषणं शक्यं शय्यां दिव्यां प्रदेयात्तु तूलाच्छादनं संयुतां गृहोपस्करं संयुक्तां भक्तिसं-
युक्तां चेतसा तत्रोपवेश्य चाचार्यमुपवासव्रतीततः पादौ मूर्ध्नि समारोप्य प्रणिपत्य चो वदेत् भगवंस्तत्प्रसादेन व्रतसं-
पूर्णतां मम एवमस्त्विति स ब्रूयात्तव तुष्टोस्तु शंकरः ईश्वर उवाच एवं कृत्वा प्रयत्नेन दंपती चैव पूजयेत् त-
योश्च भोजनं दद्याद्दंपत्योः पारितोषकं अनेन विधिना तुष्ट्या म्यहं युक्तस्त्वयानघे तेभ्यो दत्तं च यत्किंचिदक्षयं नात्र संश-
यः आचार्यमग्रतः कृत्वा तस्यादेशं तु कारयेत् न ह्याचार्यसमंतीर्थं न ह्याचार्यसमंतपः तस्याहं कायमास्थाय सर्वसि-
द्धिं नयेधुवं तेनैवाचार्यदानेन सर्वं भवति चाक्षयं एतद्व्रतोच्चमं श्रेष्ठं गुह्यं दुस्तरं परं राज्यमर्थान्कृतान् सिद्धिं वैधव्यं प्रय-
च्छति रूपं धनं धान्यमायुरारोग्यं च प्रदापये इष्टलाभं च सौभाग्यं वर्धयिष्ये वरानने त्रयोदशी व्रतान्नास्ति सौभाग्यक-
रणं परं इति ऋषिष्योत्तरं अनंग त्रयोदशी व्रतं संपूर्णं इति त्रयोदशी व्रतानि समाप्तानि

अयो
१३

२१

श्रीगणेशाय नमः अथ चतुर्दशीव्रतानि लिख्यन्ते तत्र चैत्रशुक्लचतुर्दशी पूर्वाग्र्याद्या निशि भवन्ति भूतानि शक्तयः शूलभृ
 द्यतः अतस्तत्र चतुर्दश्यां सत्यां तत्पूजनं भवेत् मधोः श्रावणमासस्य शुक्लायां चतुर्दशी सारात्रिव्यापिनी ग्राद्यानान्या
 शुक्ला कदाचन चैत्रकृष्णचतुर्दश्यां विशेषो स्मर्यते पृथ्वीचंद्रोदये पुलस्त्यः चैत्रकृष्णचतुर्दश्यां यः स्नायाच्छिवसन्नि
 धौ नम्रेत त्वमवाप्नोति गंगायां तु विशेषतः इयं पूर्वाग्र्याद्या इति चैत्रकृष्णशुक्लचतुर्दशी अथ वैशाखशुक्लचतुर्दश्यां
 नृसिंहचतुर्दशीव्रतं तच्च प्रदोषव्यापिन्यां कार्यं तदुक्तं नृसिंहपुराणे हेमाद्रौ वैशाखशुक्लपक्षे तु चतुर्दश्यां निशा मुरवे
 मज्जन्मसंभवपुण्यं व्रतं पापप्रणाशनं वर्षे वर्षे तु कर्तव्यं मम सत्पुष्टिकारणमिति स्कांदेऽपि वैशाखस्य चतुर्दश्यां सोमवा
 रेऽनिलक्ष्मिं अवतारो नृसिंहस्य प्रदोषसमये हिजाः अनिलक्ष्मिं स्वाती दिनद्वये तच्चाप्तावव्याप्तौ अंशतः समव्याप्तौ च
 परा विषमव्याप्तौ त्वधिकव्याप्तिरिति दिनद्वये त्वव्याप्तौ पूर्वा पूर्वादिने गौणकालव्याप्तेः सत्त्वात्तरदिने च तदभावात् अस्यां
 च संकल्प्य रूपव्रतोपक्रमो मध्याह्न एव कर्तव्यः स्वातीनक्षत्रयोगे च शनिवारं महद्भूतं सिद्धियोगस्य संयोगे वणिजैकर
 णे तथा पुंसां सौभाग्ययोगे न लभ्यते देवयोगतः एभिर्योगैर्विनापि स्यात्तु महिनां पापनाशनं सर्वेषां मेव वर्णानां मधि
 कारोऽस्ति मद्भूते तथा अनंगेन समायुक्तानसोपोष्या चतुर्दशी धनापत्यैर्विशुज्येत तस्मात्तां परिवर्जयेत् इति तत्रैव
 निषेधात् विज्ञाय महिनां यस्तु लंघयेत्पापकृन्तरः स्यात्तिनरकं घोरं यावच्चंद्रदिकरो ततो मध्याह्नवेलायां

नद्यादौस्नानमाचरेत् परिधायततोवस्त्रं वतकर्मसमाचरेत् इति व्रतविधिः अथ कथा सूत उवाच हिरण्यकशिपुं हत्वा देवदेवं जगद्गुरुं सुखा
सीनचतुर्हृदि शान्तो परमापतिं प्रह्लादो ज्ञानिनां श्रेष्ठो पालयन् राज्यमुत्तमं एकाकी च तदुत्सर्गं प्रियं वचनमब्रवीत् प्रह्लाद उवाच नम-
स्ते भगवन् विष्णो नृसिंहरूपिणे नमः त्वद्भक्तो हं स रंशैकत्वा एच्छामि तु तत्त्वतः स्वामिन् त्वयि ममाभिन्ना भक्तिर्जाता त्वने-
कधा कथंच ते प्रियोजातः कारणं मे वद प्रभो नृसिंह उवाच कथयामि महाप्राज्ञ शृणु धैर्यमायमानसः भक्तैर्यत्का-
रणं वत्स प्रिय त्वस्य च कारणं पुरा काले त्वभूद्विप्रः किंचित्त्वं नाप्यधीतवान् नाम्ना त्वं वास्तु देवो हि वेश्यासंसक्तमानसः
तस्मिन् ज्ञातुं न चेव त्वंच कथं स व्रतं कियत् कृतवान् मद्भूतं चैकं वेश्यासंगति लालसः मद्भूतस्य प्रभावेन भक्तिर्जाता तवा-
नघ प्रह्लाद उवाच श्रीनृसिंहोच्यतां तावत्कस्य पुत्रस्य किंचितं वेश्यायां वर्तमानेन कथं तच्च कृतं मया येन त्वत्प्रीतिमा-
पन्नो वक्तुमर्हसि सांप्रतं नृसिंह उवाच पुरा वती पुरे त्वासीद्वाह्यणो वेदपारगः तस्य नाम सुशर्मेति बहु लोकेषु विश्रु-
तं नित्यहोमक्रियांचैव विदधाति हि जौत्तमः ब्रह्मक्रियास्तनियतः सर्वास्त किल तत्परः अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टाः स-
र्वैस्तरोत्तमाः तस्य भार्या सुशीला भूद्विरव्याता भुवनत्रये पतिव्रता सदाचारापति भक्तिपरायणा जज्ञिरे स्यात्सुताश्च
तस्माद्भिजवरात्तथा सदाचारेषु विद्वांसः पितृभक्तिपरायणाः तेषां मध्ये कनिष्ठस्त्वं वेश्यासंगति तत्परः तथापि विद्यमा-
नेन सुशोपानं सुपातकं सौवर्णं चाप्यपहृतं चोरैः सार्धं त्वया बहु विलासिन्यासमंचैव त्वया चीर्णमघं बहु एकदा तद्गृहे-

चासीन्महान्कलिस्त्वया सह तेन कलहभावेन व्रतमेतत्त्वया कृतं अज्ञानान्मद्भूतं जातं व्रतानामुत्तमं हितम् तस्याविहारायोगेन रा-
त्रौ जागरणं कृतं वेश्याया वल्लभं किंचित्त्वया जातं न त्वया सह रात्रौ जागरणं चीर्णं त्यक्तं भोजन्यमनेकधा व्रतेनानेन चीर्णेन मोद-
ति दिवि देवताः सृष्ट्यर्थे च पुरा ब्रह्मा चक्रे त्वेदं तुत्तमं मद्भूतस्य प्रभावेन निर्मितं सचराचरं ईश्वरेण पुरा चीर्णं विधायं त्रिषु-
रस्य च महाप्राज्ञेन विहितं व्रतमेतन्महाफलं एतद्भूतप्रभावेन सर्वे सिद्धिमुपागताः वेश्यापि मत्प्रिया जाता त्रैलोक्ये सुख-
चारिणी ईदृशं मद्भूतं त्वत्त्रैलोक्येषु सुविश्रुतं कलहैर्न विलासिन्या व्रतमेतदुपस्थितं प्रह्लाद तेन ते भक्तिर्मयि जाता तदा-
नुत्तमा धूर्तया च विलासिन्या ज्ञात्वा व्रतमिदं महत् कलहश्च कृतो येन मद्भूतं यत्कृतं भवेत् सा वेश्या तु वरा जाता सुक्ता भो-
गाननेकशः सुक्ता कर्मविलीना तुल्यं प्रह्लादविशस्वमां कार्यार्थं च भवानास्ते मच्छरीरपृथक् कृतया विधाय सर्वकार्याणि-
शीघ्रंचैव गमिष्यसि यद्दं व्रतमावश्यं प्रकरिष्यंति मानवाः न तेषां पुनरावृत्तिर्मत्तः कल्पशतैरपि अपुत्रो लभते पुत्रं धन-
कामो धनं तथा ज्ञानी च समभक्तश्च दिव्यं सौख्यं लभेन्नरः स्त्रियो वा पुरुषाश्चापि कुर्वन्ति व्रतमुत्तमं तेभ्यो ददाम्यहं सौ-
ख्यं मुक्तिमुक्तिसमन्वितं बहुनोक्तेन किं वत्स व्रतस्य फलमुत्तमं प्रह्लाद उवाच व्रतस्यास्य फलं साधुत्वमिमे भक्तिकारणं
स्वामिन् जातं विशेषेण त्वत्तः पापनिहंतनं अधुना श्रोतुमिच्छामि व्रतस्यास्य विधिं परं कस्मिन्मासे भवेदेतत्कस्मिन्वा-
तिथिवासरे एतद्भिस्तरतो देववक्तुमर्हसि सांप्रतं विधिना येन वै स्वामिन् समग्रफलं भुग्भवेत् ममोपरि कृपां कृत्वा ब्रूहि त्वं

ब्र-रा
२

सकलप्रभो नृसिंहउवाच साधसाधमहाभागव्रतस्यास्यविधिंपरं सर्वकथयतोमेद्यत्वमेकाग्रमनाः शृणु वै
शारवशकूपक्षेतुचतुर्दश्यांसमाचरेत् मज्जन्मसंभवंपुण्यंव्रतपापप्रणाशनं वर्षेवर्षेतुकर्तव्यममसंतुष्टिकारकं महा-
पुण्यमिदंश्रेष्ठमानुषैर्भवभीरुभिः तेनैवक्रियमाणेनसहस्रद्वादशीफलं जायतेमद्वताद्विमानुषाणांमहात्मनां
स्वातीनक्षत्रयोगेचशनिवासरसंयुते सिद्धियोगस्ययोगेचवणिजेकरणेतथा पुण्यसौभाग्ययोगेनलभ्यतेदेवयोगतः स
र्वैरेतैस्तसंयुक्तं हत्याकोटिविनाशनं कैवलेपिचकर्तव्यमहिनेव्रतमुत्तमं अन्यथानरकयातियावच्चंद्रदिवाकरो यथायथा
प्रवृत्तिस्त्यात्पातकस्यकलौक्ये तथातथाप्रणश्यंतिसर्वधर्मानसंशयः एतद्व्रतभावेनमद्रक्तिः स्यादुरात्मनां विचार्येत्थंयक
र्तव्यमाधवेमासितद्वतं निश्चयश्चप्रकर्तव्योदंतधावनपूर्वकं श्रीनृसिंहदयांल्लामहाविष्णोममोपरि अद्याहंतविधास्यामि
व्रतंनिर्विघ्नतानय इतिनियममंत्रः व्रतस्थेननकर्तव्यासंगतिःपापिभिःसह मिथ्यालापोनकर्तव्यः समग्रफलकांक्षिभिः
स्त्रीभिर्दुष्टैश्चआलापान् व्रतस्थेनैवकारयेत् स्मर्तव्यंचमहारूपमहिनेसकलंशुभं ततोमध्याह्नवेद्यानद्यादौविम-
लेजले गृहेवादेवस्वातेवा तडागेविमलेजले वैदिकेनचमंत्रेणस्नानंकुर्याद्विचक्षणः मृत्तिकागोमयेनैवतथाधात्री
फलेनच तिलैश्चसर्वपापघ्नैःस्नानंकार्यमहात्मभिः परिधायशक्तिर्वासो नित्यकर्मसमाचरेत् ततो गृहसमागत्यस्म
रन्मांभक्तियोगतः गोमयेनप्रलिप्याथकुर्यादष्टदलंशुभं कलशंतत्रसंस्थाप्यताम्ररत्नसमन्वितं तस्योपरिन्यसेत्सात्रं वं-

च-दं
१४

२

राजं ब्रीहिपूरितं हैमीतत्रचमन्मूर्तिःस्थाप्यालक्ष्यास्तथैवच पलेनवातदर्धेनतदर्धार्धेनवापुनः यथाशक्तितमाकार्या
वित्तशाठ्यविवर्जितैः पंचामृतेनसंस्नाप्यपूजनंतुसमाचरेत् ततोब्राह्मणमाहूयतमाचार्यमलोलुपं सदाचारसमायुक्तं
शान्तंदांतजितेन्द्रियम् तेनैवकारयेत्पूजां दृष्ट्वाशास्त्रानुसारतः आचार्यवचनाद्दीप्तांनूपूजांकुर्याद्विधाविधि मंडपंकारयेत्स्व
पुष्पस्तवकुशोभितं ऋतुकालोद्भवैःपुष्पैःपूजयेत्स्वस्थमानसः उपचारैःषोडशभिर्मंत्रैर्वैदोद्भवैस्तथा ततःपौराणिकैर्म
त्रैःपूजनीयोयथाविधि चंदनंशीतलंदिव्यंकस्तूरीकुंकुमंतथा ददामितवनुह्यथेन्नृसिंहपरमेश्वर चंदनं कालोद्भ-
वानिपुष्पाणितुलस्यादीनिवैप्रभो सम्यकगृहाणदेवेशलक्ष्यासहनमोस्तुते पुष्पाणि कृष्णागरुमयंधूपंश्रीनृसिंह-
जगत्पते तवनुह्येप्रदास्यामिसर्वदेवनमोस्तुते धूपं सर्वतेजोद्भवंतेजस्तस्माद्दीपंददामिते श्रीनृसिंहमहाबाहो
तिमिरमेविनाशाय दीपं नैवेद्यंगृह्यतां देवभक्ष्यभोज्यसमन्वितं ददामितेरमाकांतसर्वपापक्षयंकुरु नैवेद्यं पा-
तांबरमहाबाहोप्रह्लादभयनाशनं तथाभूतेनार्चनेनयथोक्तफलदोभव इतिमार्थना रात्रौजागरणंकुर्याद्दीपतवा-
दिचनिस्वनेः पुराणश्रवणाद्यैश्चश्रोतव्याश्रकथाःशुभाः ततःप्रभातसमयेस्नानंलुत्वाजितेन्द्रियः पूर्वोक्तेनविधा
नेनपूजयेन्माप्रयत्नतः वैष्णवाच्चजपेन्नांत्रान्मदग्रेस्वस्थमानसः ततोदानानिदेयानिवक्ष्यमाणानिचानय पात्रै-
भ्यस्तुद्भिज्ज्योहिलोकदर्पजिगीषया सिंहःस्वर्णमयोदेवोममसंतोषकारकः गोभूतिलहिरण्यानिदेयानिचकले-

पुष्पिः शय्यासत्तुलिकादेयासमर्थान्यसमन्विता अन्यानिचयथाशक्त्यादेयानिमंमनुष्टये विनशाद्यनकुर्वन्ति यथो-
क्तफलकाक्षया ब्राह्मणाभोजयेत्तथाभ्योदद्याच्चदक्षिणां निर्धनेनापिकर्तव्यं देयशक्त्यनुसारतः सर्वेषामेव-
वर्णानामधिकारोक्तिमद्रूपे मद्रूपेस्तु विशेषेण कर्तव्यं मत्परायणैः तदंशेन भवेद्दुःखं न दोषो मत्प्रसादनः मांसमुद-
रदेवेशदुस्तराद्रवसागरात् पातकार्णवमग्नस्य व्याधिदुःखांबुवासिभिः जीवैस्तु परिभूतस्य मोहदुःखगतस्य मे-
करावलंबनं देहि शेषशायिन् जगत्सते श्रीनृसिंहरमाकांतभक्तानां भयनाशन क्षीरांबुनिधिवासिन् त्वचक्रपाणिजना-
र्दन व्रतेनानेन देवेश भुक्तिमुक्तिप्रदो भव एवं प्रार्थ्य ततो देवं विष्टुं न्यचयथाविधि उपहारादिकं सर्वमाचार्ययनि-
वेदयेत् दक्षिणाभिस्तु संतोष्य ब्राह्मणांस्तु विसर्जयेत् मध्याह्ने तु समायुक्तो भुंजीत सह बंधुभिः यद्दंष्ट्रणुयाद्भक्त्या
व्रतपापप्रणाशनं यस्य स्मरणमात्रेण ब्रह्महत्या व्यपोहति प्रवित्रं परमं गुह्यं कीर्तयेद्यस्तु मानवः सर्वान् कामानवा-
प्नोति व्रतस्य च फलं लभेत् इति हेमाद्रौ ब्रह्मपुराणे नृसिंहचतुर्दशीव्रतकथा समाप्ता अथ अनंतचतुर्दशीव्रतं सापरा-
कार्यपूजनकालव्यापित्वात् तथाच अनंतपूजयेद्यस्तु प्रातः काले समाहितः अनंतं लभते सिद्धिं चक्रपाणेः प्रसाद-
तः इति ब्रह्मपुराणात् तदभावे पूर्वा उभयदिने सूर्योदयव्यापित्वेऽपि पूर्णायुक्तत्वेऽपि परैव ग्राह्या भाद्रे मिते चतुर्दश्या-
मनंतं पूजयेत्तु धीः ह्रासेन सर्वकर्माणि प्रातरे वहि पूजनं शकृत्कामाद्रपदस्यापि अनंतरव्याचतुर्दशी उदयव्यापिनी

ग्राह्या घटिकैकापिया भवेत् इति हेमाद्रिः तस्मात्परैवेति सर्वसंमतं अथ अनंतपूजाविधिः प्रातर्माध्याह्निकं स्नात्वा नित्यकर्म समा-
प्य च अनंतं हृदये कृत्वा शक्तिस्तत्र समाहितः अन्नं कलशं चैव वस्त्रयुग्मेन वेष्टितं मुष्टिमात्रेण दर्भैस्तु फणिराजं च कारयेत् स्था-
पयेत् कलशस्याग्रे जगदाधारमव्ययं आराधयेदन्तं च तस्मिन्कुंभे विशेषतः गौचर्ममात्रमालिप्य गोमयेन विचक्षणः तन्मध्ये स्थं-
डिलं कृत्वा पद्मपट्टदलं लिखेत् तस्योपरि न्यसेत्कुंभं चूतपल्लवसंयुतं प्राणायामं ततः कृत्वा तिथ्यादिपरिकल्पयेत् मम सकु-
टुंबस्य क्षेमस्थैर्यायुरारोग्यचतुर्विधयुगलार्थं सिध्यर्थं मम आचरितस्य आचार्यमाणस्य व्रतस्य संपूर्णफलप्राप्त्यर्थं श्रीमदनंत-
पूजनमहं करिष्ये तथाचासनादिकलशाराधनं करिष्ये कलशस्य सर्वसमुद्राः सितासिने कलशैव रुणं संपूज्य ततो शंखं
घटांच पूजयेत् अपवित्रः पूजाद्रव्याणि आत्मानं च प्रोक्ष्य यमुनां पूजयेत् श्रीमदनंतव्रतांगत्वेन श्रीयमुना पूजनं करिष्ये तद्य-
था लोकपालस्ततां देवीभिर्द्रुनीलसमुद्रां यमुने त्वामहं ध्याये सर्वकामार्थसिद्धये ध्यानं सरस्वति नमस्तुभ्यं सर्वकामप्रदा-
यिनि आगच्छ देवि यमुने व्रतसंपूर्णहेतवे इमं मे गंगे इत्यावाह्यं सिंहासने समारूढे देवशक्तिसमन्विते सर्वलक्षणसंपूर्णे-
यमुनायै नमोस्तुते आसनं रुद्रपादेन मस्तुभ्यं सर्वलोकहिते प्रिये सर्वपापप्रशमनितरंगिण्ये नमोस्तुते पाद्यं गरुडपादेन
मस्तुभ्यं शंकरप्रियभाभिनि सर्वकामप्रदे देवि यमुने नमो नमः अर्घ्यं विष्णुपादोद्भवे देवि सर्वाभरणभूषिते कृष्णामूर्ते-
महादेवि कृष्णावेण्ये नमो नमः आचमनं सर्वपापहरे देवि विश्वप्रियप्रदक्षिणि सौभाग्ययमुने देहि यमुनायै नमोस्तुते मधुप-

कै नोदिपादे महादेवि शंकरार्थशरीरिणि सर्वलोकहिने देवि भीमरथेन मोस्तुते पंचामृतस्नानं सिंहपादोत्तमे देवि नारसिंहे समप्र
भे सर्वलक्षणसंपूर्णे भवनाशिनि तेनमः शब्दोदकस्नानं विष्णुपादाब्जसंभूते गंगे त्रिपथगामिनि सर्वपापहरे देवि भागीरथ्ये
नमोस्तुते श्वेतवस्त्रं श्वेतकस्थजटोदूते गौतमस्याघनाशिनि सप्तधासागरं यांति गोदावरि नमोस्तुते कंचुकीं माणि-
स्यमुक्तावलि कोस्तुभांशुगोमेदवे डूर्यसुपुष्परागेः वज्रेश्वरी लेश्वरशोभितानि गृहाण सर्वाभरणानि देवि आभरणानि
चंदनागरुकस्तूरीरत्नचक्रं कुंकुमं तथा कपूरेण समायुक्तं गंधदधि च भक्तिः गंधं श्वेतांश्च चंद्रवर्णाभान् हरिद्वारागरं जिता-
न् अक्षतांश्च सरश्चेष्टे ददामि यमुने शभं अक्षतान् मंदारमालतीजाती केतकीपाटलैः शभैः पूजयामि च देवेशि यमुने
भक्तवत्सले पुष्पाणि अथांगपूजा चंचलायै पादौ पूजयामि चपलायै जानुनी भक्तवत्सलायै कूटी हारायै नाभिं
मन्मथवासिन्यै गुह्यं अज्ञानवासिन्यै हृदयं भद्रायै स्तनौ अधहंभ्यै भुजौ रक्तकंठ्यै कंठं भवहृत्त्र्यै मुखं गौर्यै नेत्रे
भागीरथ्यै ललाटं यमुनायै शिरः पूजयामि सरस्वत्यै सर्वांगं पूजयामि अथ नामपूजा यमुनायै सितायै कमलायै उत्प-
लायै अभीष्टप्रदायै धात्र्यै हरिहररूपिण्यै गंगायै नर्मदायै गौर्यै भागीरथ्यै तुंगायै भद्रायै कृष्णावेण्यै भवना-
शिन्यै सरस्वत्यै कावेर्यै सिंधवे गौतम्यै गोमत्यै गायत्र्यै गरुडायै गिरिजायै चंद्रचूडायै सर्वेश्वर्यै महालक्ष्म्यै स-
र्वपापहरे देवि सर्वोपद्रवनाशिनि सर्वसंपत्त्यदे देवि यमुनायै नमोस्तुते इति नामपूजा दशांगगुग्गुलोदूतश्चंदनागरुसंयुतः

कपिलाद्यनसंयुक्तो धूपोयं प्रतिगृह्यतां धूपं घृतवर्तिसमायुक्तं वह्निना योजितं मया गृहाण दीपकं देवि सर्वेश्वर्यप्रदायिनि
दीपं शंकरामधुसंयुक्तं दधि क्षीरं च सर्पिषा पक्कमन्नं मया दत्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् नैवेद्यं पानीयं पावनं श्रेष्ठं गंगादिसरिदु-
द्रवं हस्तप्रक्षालनं देवि गृहाण मुखशोधनं हस्तप्रक्षालनं मुखप्रक्षालनं कपूरेण समायुक्तं यमुने चारुचंदनम् समर्पितं मया
तुभ्यं करोद्धर्तनं कंकुरु करोद्धर्तनार्थं चंदनम् इदं फलमिति फलं पूगीफलमिति तांबूलं हिरण्यगर्भेति दक्षिणां त्रैलोक्यपा-
वने गंगे अधिकारविनाशिनि पंचार्तिव्यंगृहाणे देवि श्वप्रात्यैनमोस्तुते आर्तिव्यं केतकीजातिकुसुमैर्मल्लिकामालतीभ्रवैः पु-
ष्पांजलिर्मया दत्तो रुद्रप्रीत्यैनमोस्तुते पुष्पांजलिं यानिकानि चेति प्रदक्षिणां अन्यथा शरणं नास्तीति नमस्कारं सरासरं
द्रादिकिरीटमौक्तिकैर्युक्तं सदायत्तवपादपंकजं परावरं पातुवरं समंगलं नमो भिन्नत्त्याममकामसिद्धये भवानि च महालक्ष्मि-
सर्वकामप्रदायिनि व्रतसंपूर्णतां यातु यमुनायै नमोस्तुते इति प्रार्थनां इति यमुनापूजा समाप्ता अथानंतपूजा ततस्तु मू-
लमंत्रेण नमस्कृत्य जनार्दनं नवाक्षपल्लवाभासं पिंगभ्रूश्मश्रुलोचनं पीतांबरधरं देवं शंखचक्रगदाधरं अलंकृतं समुद्रस्थं
विश्वरूपं विचिंतये ध्यायामि आगच्छानंतदेवेश तेजोराशे जगत्पते इमां मया कृतां पूजां गृहाण पुरुषोत्तम सहस्रशार्धैः
त्यावाहनं विष्टरंध्रे हि गोविंद गोवर्धन धरप्रभो अनंत दीयते यत्प्रेरलसिंहासने विश पुरुष एवेदमित्यासनं यथा त्वं सर्वदे-
वानां मित्रादीनां च रक्षसि तथा मां पालयानंत त्वदंघ्रिशरणागतं एतावानस्येति पाद्यं अनंतानंतदेवेश अनंतफलदायक

अनंतानंतरूपोसिगृहाणाध्यंनमोस्तुते विषादूर्ध्वर्ध्वं गंगोदकंसमानीतं हेमकुंभेनयोजितं आचम्यतां हृषीकेशप्रसीद
पुरुषोत्तम तस्माद्विराज्येत्याचमनीयं अनंतगुणरूपाय विश्वरूपधराय च नमो माहात्म्यदेवाय अनंताय नमो नमः यत्पु
रुषेणेति स्नानं ततोपंचामृतस्नानं स्नानं भस्मस्तु सप्तस्नानं देवानामपि दुर्लभं पयोददामि देवेश स्नानार्थं प्रतिगृह्यतां आप्या
यस्वेति पयस्नानं चंद्रमंडलसंकाशं सर्वदेवप्रियं हियत् दधिददामि देवेश स्नानार्थं प्रतिगृह्यतां दधिकाणो अकारि
पमिति दधिस्नानं आज्यं सराणां माहार आज्यं यज्ञे प्रतिष्ठितं आज्यं पवित्रं परमं स्नानार्थं प्रतिगृह्यतां घृतं भिमिसे इ-
ति घृतस्नानं सर्वोषधिसमुत्पन्नं पीयूषसदृशं मधु स्नानाय ते मया दत्तं गृहाण परमेश्वर मधुवातेति मधु इक्षुदंडात्समुद्भूतां
शर्करां मधुरां शर्करां स्नानाय ते मया दत्तां गृहाण परमेश्वर स्वादुःपवस्वेति शर्करास्नानं शहोदकस्नानं नाम मंत्रैः पूर्वपू-
जां कुर्यात् पुरुषसूक्तेन अभिषेकः तप्तकांचनवर्णाभं कौशेयं च सुनिर्मितम् वस्त्रं गृहाण देवेश लक्ष्मीयुक्तं नमोस्तुते तं
यज्ञमिति वस्त्रं वस्त्रानंतरमाचमनीयं दामोदरनमस्तेस्तु ब्राह्मणं भवसागरात् ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम य-
ज्ञोपवीतपरमं पवित्रं मजा तस्माद्यज्ञादित्युपवीतं उपवीतानंतरमाचमनीयं श्रीरवदं चंदनं दिव्यं तस्माद्यज्ञात्सर्वदुःख-
चइति चंदनं अक्षताश्च स्नानं अक्षतां माल्यादीनि सुगंधीनि तस्मादभ्येति पुष्पं अथ ग्रंथिपू-
जा श्रिये नमः मोहिन्यै पद्मिन्यै महाबलायै अजायै मंगलायै वरदायै शम्भायै जयायै विजयायै जयंत्यै

पापनाशिन्यै विश्वरूपायै सर्वमंगलायै इति ग्रंथिपूजा अथांगपूजा मत्स्याय पादौषू कूर्माय गुल्फौ वराहा-
य जानुनी नारसिंहाय ऊरुपूजयामि वामनाय कटी रामाय उदरं श्रीरामाय हृदयं कृष्णाय मुखं सहस्र-
शिरसे नमः शिरःपूजयामि श्रीमदनंताय सर्वांगपूजयामि अथावरणपूजा अनंतस्य दक्षिणपार्श्वे रमायै वाम-
पार्श्वे भूस्यै इति प्रथमावरणं आवरणदेवतामावाह्य हस्तं प्रक्षाल्य गंधपुष्पं तर्जनीमध्यमांगुष्ठैर्धृत्वा मध्ये शंखोद-
कं गृहीत्वा मंत्रांते शंखोदकं भूमौ निक्षिप्य पुष्पं देवोपरि निक्षिपेत् दयाब्धे ब्राह्मसंसारसर्पान्मांशरणागतम् भक्त्या
समर्पयेत् पुष्पं प्रथमावरणार्चनं इति मंत्रमुच्चार्य जलं त्यक्त्वा पुष्पं देवोपरि न्यसेत् इति पूर्वादि क्रमेण बृहोत्काय महो-
त्काय शतोत्कायन सहस्रोत्काय दयाब्धे ब्राह्मसंसार द्वितीयावरणं तथैव वासुदेवाय संकर्षणाय प्रद्युम्ना-
य अनिरुद्धाय दयाब्धे ब्राह्मसंसार तृतीयावरणं ३ प्राच्यां केशवाय नारायणाय माधवाय गोविंदाय वि-
ष्णवे मधुसूदनाय विविक्रमाय वामनाय श्रीधराय हृषीकेशाय पद्मनाभाय दामोदराय दयाब्धे ब्राह्मसं-
चतुर्थावरणं ४ पूर्वादि क्रमेण मत्स्याय कूर्माय वराहाय नारसिंहाय वामनाय रामाय श्रीरामाय कृष्णाय बौ-
द्धाय कल्किने अनंताय विश्वरूपिणे दयाब्धे ब्राह्म पंचमावरणं ५ पूर्वादि क्रमेण अनंताय दक्षिणायां ब्रह्मणे प-
श्चिमायां वायवे उत्तरायां ईशानाय आग्नेयां वारुण्यै नैर्ऋत्यां गायत्र्यै वायव्यां भारत्यै ईशान्यां गिरिजायै अ-

अ. रा.
६

ग्रेगरुडाय. वामेसपुण्याय. दयाब्धेचाहि. षष्ठावरणं ६ पूर्वादिक्रमेण इंद्राय. अग्नये. यमाय. निर्जतयेन्नरुणाय. वायु-
वे. सोमाय. ईशानाय. दयाब्धेचाहि. इतिसप्तमावरणं ७ आग्नेय्यां शेषाय. नैर्ऋत्यां विष्णवे. वायव्यां विधये. ईशान्यां
प्रजापतये. दयाब्धेचाहि. इत्यष्टमावरणं ८ आग्नेय्यां गणपतये. नैर्ऋत्यां सममातृभ्यो. वायव्यां दुर्गायै. ईशान्यां क्षेत्रा-
धिपतये. दयाब्धेचाहि. इतिनवमावरणं ९ मध्ये ब्रह्मणे. भास्कराय. शेषाय. सर्वव्यापिने. ईश्वराय. विश्वरूपाय. महा-
कामाय. सृष्टिकर्त्रे. कृष्णाय. हरये. शिवाय. स्थितिकारकाय. अंतकाय. दयाब्धेचाहि. इतिदशमावरणं १० शौरये. वे-
कुंठाय. महाबलाय. पुरुषोत्तमाय. अजाय. पद्मनाभाय. मंगलाय. हृषीकेशाय. वरदाय. माधवाय. मधुसूदनाय. अ-
च्युताय. अनंताय. गोविंदाय. विजयाय. अपराजिताय. कृष्णाय. दयाब्धेचाहि. इतिएकादशावरणं ११ अनंताय. कपि-
लाय. शेषाय. संकर्षणाय. हलायुधाय. तारणाय. सीरपाणये. बलभद्राय. दयाब्धेचाहि. इतिद्वादशावरणं १२ क्षीरा-
ब्धिशायिनेनमः अच्युताय. भूम्याधाराय. लोकनाथाय. फणामणिविभूषणाय. सहस्रमूर्धे. सहस्रार्चिषे. दयाब्धेचा-
हि. इतित्रयोदशावरणं १३ केशवादिचतुर्विंशतिनामभिः दयाब्धेचाहि. इतिचतुर्दशावरणं १४ अथपञ्चपूजा कृष्णा-
यपलाशपत्रं. विष्णवे. औदुंबरपत्रं. हरये. अश्वत्थपत्रं. शंभवे. भृंगिराजपत्रं. ब्रह्मणे. जटाधरपत्रं. भास्कराय. अशी-
कपत्रं. शेषाय. कपिस्थपत्रं. सर्वव्यापिने. वटपत्रं. ईश्वराय. आत्मपत्रं. विश्वरूपिणे. कदलीपत्रं. महाकायाय. अपामार्ग

च. द.
१४

६

पत्रं. सृष्टिकर्त्रे. करवीरपत्रं. स्थितिकर्त्रे. पुन्नागपत्रं. अंतकाय. नागवल्लीपत्रं १४ अथपुष्पपूजा अनंताय. पद्मपुष्पं. विष्ण-
वे. ज्ञातीपुष्पं. केशवाय. चंपकपुष्पं. अव्ययाय. कल्हारपुष्पं. सहस्रजिते. कैतकीपुष्पं. अनंतरूपिणे. बकुलपुष्पं. इष्टायश-
तपुष्पं. विशिष्टाय. पुन्नागपुष्पं. शिष्टेष्टाय. करवीरपुष्पं. शिखंडिने. धत्तूरपुष्पं. नहुषाय. कुंदपुष्पं. विश्वबाहवे. मल्लिका-
पुष्पं. महीधराय. मालतीपुष्पं. अच्युताय. कर्णिकापुष्पं. १४ अथाष्टोत्तरशतनामभिः पूजयेत् अनंताय. अच्युताय. अ-
द्रुतकर्मणे. अमितविक्रमाय. अपराजिताय. अरविंदाय. अग्निनेत्राय. अग्निवपुषे. अदृश्याय. अत्रिपुत्राय. १० अतुल-
लाय. अनाशिने. अनघाय. अप्सुनिलयाय. अहरहाय. अष्टमूर्तये. अनिरुद्धाय. अनिर्विष्टाय. अचंचलाय. अब्दा-
दिकाय. २० अचलरूपाय. अखिलधराय. अव्यक्ताय. अतुरूपाय. अभयंकराय. अक्षताय. अवपुषे. अयोनिजाय. अ-
रविंदाक्षाय. अशनवर्जिताय. अधोक्षजाय. ३१ अदितिपुत्राय. अविकापतिपूर्वजाय. अपस्मारनाशिने. अव्ययाय. अ-
नादिने. अप्रमेयाय. अघशत्रवे. अमरारिद्राय. अनीश्वराय. अजाय. ४१ अघोराय. अनादिनिधनाय. अमरप्र-
भवे. अग्राद्याय. अक्रूराय. अनुत्तमाय. अरूपाय. अन्ते. अमोघाधिपतये. अजाय. ५० अक्षमाय. अमृताय. अघोरवीर्या-
य. अयंगाय. अविद्याय. अतींद्रियाय. अमिततेजसे. अमितये. अष्टमूर्तये. अनिलाय. अवशाय. अणोरणीयसे. अशी-
काय. अरविंदाय. अधिष्टाय. अमितनयनाय. अरण्यवासिने. अप्रमत्ताय. अनंतरूपाय. अनलाय. अनिमिषाय. अ-

स्वरूपाय० अग्रगण्याय० अग्रभिनाय० अंतकाय० अचिंत्याय० अपांनिधये० अतिसुंदराय० अमरप्रियाय० अष्टसिद्धिप्रदा-
य० १ अरविंदप्रियाय० अरविंदोद्भवाय० अनयाय० अर्थाय० अक्षोभ्याय० अर्चिष्मते० अनेकमूर्तये० अनंतब्रह्मांडपतये० अ-
नंतशयनाय० अमराधिपतये० अनाधाराय० अनंतनाम्ने० अनंतश्रिये० अक्षराय० अमाय० आश्रमस्थाय० आश्रमाती-
ताय० अन्नादाय० आत्मयोनये० अवनीपतये० अवनीधराय० अनादिने० आदित्याय० अमृताय० अपवर्गप्रदाय० अनंता-
यनमः १०८ इत्यष्टोत्तरशतनामपूजा दशांगंगुगुलोद्भूतचंद्रनागरुसंयुतं सर्वेषामुत्तमं धूपं गृहाण स्मरपूजितं यत्पुरुषं
व्यदधुरिति धूपं स० साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया दीपं गृहाण देव शत्रैर्लोक्यति मिरोपहन् ब्राह्मणोऽस्येति दीपं
अनंतचतुर्विधं स्वादुपयोदधिघृतं तथा नानाव्यंजनशोभाढ्यं नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् चंद्रमामनस इति नैवेद्यं नैवेद्यमध्ये पा-
नीयं० उत्तरापोशनायं ते दक्षिणोयं सुवासितं गृहाण सुमुखो भूत्वा अनंताय नमोनमः उत्तरापोशनं० मुखप्रक्षालनं० हस्त-
प्रक्षालनं० करोद्धर्तनं कंदं देवमया रत्नं हि भक्तिः चारुचंद्रप्रभादिव्यं गृहाण जगदीश्वर करोद्धर्तनं० इदं फलं मया देवस्थापि-
तं पुरतस्तव तेन मे सफला वाप्तिर्भवेज्जन्मनिजन्मनि नारिकेलफलं० पूगाफलमहद्विज्जनागवल्यादलैर्युतं कर्पूरेण स-
मायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् तांबूलं स० हिरण्यगर्भेति दक्षिणां यानिकानि च पापानि जन्मान्तरकृतानि च तानि तानि विन-
श्येति प्रदक्षिणपदे पदे नाभ्या आसीति प्रदक्षिणां नमस्ते भगवन्मूयोनमस्ते धरणीधर नमस्ते सर्वनागोद्वनमस्ते मधुसू-

दनं समास्येति नमस्कारं नमस्ते देव देवेश नमस्ते गरुडध्वज नमस्ते कमलाकांत अनंताय नमोनमः यज्ञेन यज्ञमिति मंत्र-
पुण्यं अथ दोरकप्रार्थना अनंताय नमस्तुभ्यं सहस्रशिरसे नमः नमोस्तु पद्मनाभाय नागानां पतये नमः अनंतः कामदः
श्रीमान्ननंतो मे प्रयच्छतु अनंतो दोररूपेण पुत्रपौत्रान् प्रवर्धतु इति दोरकं अथ दोरकबंधनमंत्रः अनंत संसारमहा-
समुद्रमग्नं समभ्युद्धर वासुदेव अनंतरूपे विनियोजय स्वत्वनंतसूत्राय नमोनमस्ते इति बध्वा अथ जीर्णदोरकविस-
र्जनमंत्रः नमः सर्वहितानंतजगदानंदकारक जीर्णदोरममुं देव विसृज्ये हं त्वदाज्ञया इति विसृजेत् अथ वायनमंत्रः
गृहाणेदं हि ज्येष्ठवायनं दक्षिणायुतं त्वत्पसादादहं देवमुच्यते कर्मबंधनात् प्रतिगृह्णाहि ज्येष्ठ अनंत फलदायक पक्वान् फल-
संयुक्तं दक्षिणाघृतसंयुतं अथ जीर्णदोरकदानमंत्रः अनंतः प्रतिगृह्णाति अनंतो वै देवाति च अनंतस्तारको भाष्यामनंताय न-
मोनमः इति दद्यात् ततः यथाशक्ति ब्राह्मणान् भोजयेत् अनेन कृतपूजनेन श्रीमदनंतः प्रीयतां इति पूजाविधिः अथ क-
था सूत उवाच पुरातु जान्हवीतीरे धर्मो धर्मपराक्रमः जरासंधवधार्थाय राजसूयमुपाक्रमत् कृष्णेन सह धर्मोऽसौ भीमार्जु-
नसमन्वितः यज्ञशालां प्रकुर्वीत महेंद्रालयसन्निभां यज्ञार्थान् भूपतीन् सर्वान् समानीय प्रयत्नतः गांधारीतनयोराराज-
कदाचूपां दनः दुर्योधन इति रव्यातो समागत्य मरवालयं दृष्ट्वा दुर्योधनेनात्र प्रांगणं जलसन्निभं कूर्ध्वं कृत्वा तु वस्त्राणि तत्र ग-
च्छन् शनैः शनैः स्मितवक्त्राश्च ताः सर्वादीपद्यादिवरांगनाः दुर्योधनस्ततो गच्छन् जलमध्ये पपात ह पुनः सर्वे नृपाश्चैव क्र-

पयश्चनपोधनाः उपहासंचचकुस्ताडौपद्यादिसलोचनाः महाराजाधिराजासौमहान्क्रोधपरायणः विनिर्गत्यस्वकंराष्ट्रमा-
 तुलेनाहतोत्तपः तस्मिन्कालेतुशकुनिःप्रोवाचमधुरंचनः सुंचराजन्महारोषपुरतः कार्यगौरवात् गंतुमुत्तिष्ठराजेंद्रसत्रा-
 त्ससदनंप्रति तथेत्युक्तामहाराजाममागत्यमखायात् विनिर्गच्छन्नुपाः सर्वेत्यन्कायज्ञंस्वराष्ट्रकं राजभिः ससमाग-
 त्यदुर्योधनगजाङ्गयम् आनीयपांडुपुत्राणांधर्मभीमार्जुनान्वरात् द्यूतारंभमकुरुतस्वराज्यं प्राप्नुयान्ततः द्यूतेनैवजिताः स-
 र्वेपांडवावीतकल्मषाः ततोऽरण्यांतरगतत्वावर्ततेवनचारिणः ततोऽद्यन्तांतमापन्नोभ्यातृभिः सहपांडवः सूतउवाच अ-
 रण्येवर्तमानास्तेपांडवादुःखवर्षिताः कृष्णं दृष्ट्वा महात्मानं प्रणिपत्य यथाक्रमं युधिष्ठिरउवाच अहं दुःखी हसंजातो
 भ्यातृभिः परिवारितः कथं मुक्तिर्वदास्माकमनन्तादुःखसागरात् कंदेव पूजयिष्यामिराज्यं प्राप्स्यामि उत्तमं अथवा किं ब्र-
 तं कृत्वा त्वत्प्रसादाद्भवेद्धितं श्रीकृष्णउवाच अनंतव्रतमस्त्येकं तिथावस्यामनुत्तमं सर्वपापहरं नृणां स्त्रीणांचैव युधि-
 स्थिर शतकूपक्षेचतुर्दश्यामासिभाद्रपदे भवेत् तस्यानुष्ठानमात्रेण सर्वपापं व्यपोहति युधिष्ठिरउवाच कृष्णकोयमनं
 तेति प्रोच्यते यस्त्वया विभो किं शेषनाग आहोस्ति अनंतस्तक्षकस्मृतः परमात्मा यवानंतउताहो ब्रह्मगीयते कएषो नं
 तसंज्ञो वै तथ्यं मे ब्रूहि केशव कृष्णउवाच अनंत इत्यहं पार्थममरूपं निबोधत आदित्यादिगृहात्मासौ यः काल इति
 पठ्यते कलाकाष्ठामुहूर्तादिदिवारात्रिशरीरवान् पक्षमासर्तुवर्षाण्युगकालव्यवस्थया योयंकालो मयारव्यातो सोऽनं

तदितिकीर्त्यते सोऽहं कृष्णो वतीर्णोऽत्र भूभारोत्तारणाय च दानवानां वधार्थाय वस्तुदेवकुलोद्भवं मां विद्विषततं पार्थ साधूनां पा-
 लनाय च अनादिमध्यनिधनं कृष्णं विष्णुं हरिं शिवम् वैकुण्ठं भास्करं सोमं सर्वव्यापिनमीश्वरं विश्वरूपं महाबाहो योगि-
 ध्येयमनुत्तमं विश्वरूपमनंतं च यस्मिन्निद्राश्चतुर्दश वसवो द्वादशादित्यारुद्रा एकादशस्मृताः सप्तर्षयः समुद्राश्च पर्वताः
 सरितो दुर्माः नक्षत्राणि दिशो भूमिः पातालं भूभुवः आदिकं माकुरु घात्रसंदेहं सोऽहं पार्थ न संशयः युधिष्ठिरउवाच अ-
 नंतव्रतमाहात्म्यं विधिं वद विदां वर किंपुण्यं किं फलं चास्य अनुष्ठानवतां नृणाम् केन चादौ पुराचीर्णं मर्त्ये केन प्रकाशितं
 एवं स विस्तरं सर्वं ब्रूयन्तं व्रतं मम कृष्णउवाच आसीत् पुरा कृतयुगेऽसमंतुनाम वैद्विजः वसिष्ठगोत्रसंभूतां सूरूपां च
 मृगोः सुतां दीक्षानास्तींचोपयेमे वेदोक्तविधिनानृप तस्याः कालेन संजाता दुहितानंतलक्षणा शीलानास्तीक्ष्णशीला
 सावर्धते पितृवश्मनि माता च तस्याः कालेन ज्वरदाहेन पीडिता विनष्टा सा नदीतोये यथोत्सर्गं पतिव्रता समंतुस्तुत-
 तो न्यां वै धर्मपुंसः सुतां पुनः उपयेमे विधानेन दुःशीलां नाम नामतः दुःशीलां कर्कशींच डीं नित्यं कलहकारिणीं सापि
 शीलापितुर्गृहे गृहार्चनपरावभौ कुड्यस्तं भवहिर्दरदेहली तोरणादिषु वर्णिकैश्चित्रमकरोन्नीलपीतसितासितैः स-
 स्तिकैः शंखपद्मैश्च अर्चयन्ती पुनः पुनः ततः काले बहुगते कौमारवशावर्तिनी एवं सावर्धते शीलापितृवश्मनि संगला-
 तां दृष्ट्वा चिंतयामास वराननुगुणान् भवि कस्मै देयामया कन्याविचार्येति स दुःखितः एतस्मिन्नेव काले तु मुनिर्वद-

विदांबरः कन्यार्थिचागतः श्रीमान्कोडिण्योमुनिसनमः उवाचरूपसंपन्नां त्वदीयां तनयां वृणे पिताददौ हि जेन्द्राय कौ-
डिण्याय शभेदिने गृह्योक्तविधिना पार्थविवाहमकरोत्तदा मंगलाचारनिर्घोषं तत्र कुर्वन्ति यौषितः ब्राह्मणाः स्वस्तिवच-
नं जयघोषं च बंदिनः निवर्त्योद्वाहिकं सर्वे प्रोक्तवान् कर्कशां हिजः समंतुरुवाच किंचिद्वायादिकं देयं जामातुः परि-
तोषकं तच्छ्रुत्वा कर्कशाकुहाप्रोत्सार्य गृहमंडनं पेटकैस्तस्थिरं बध्वास्वगृहंगम्यतामिति उवाच वित्तनैवास्ति गृ-
हे पश्य यदि स्थितं तच्छ्रुत्वा विमनाः पार्थसंयतात्मा मुनिस्तदा भोज्यावशिष्टचूर्णेन पाथेयं च चकार सा कौडिण्या
पिविवाह्येनापथिगच्छन् शनैः शनैः शीलां समंतोरादाय नवोदांगोरधेनहि ददर्श यमुनां पुण्यांतामुत्तीर्य तदेर-
थं संस्थाप्यावश्यकं कर्तुं गतः शिष्यान् नियुज्य वै मध्याह्ने भोज्यवेलायां समुत्तीर्य सरित्तटे ददर्श शीलासास्त्राणां-
समूहं रक्तवाससां चतुर्दशामर्चयन्तं भक्त्या देवं जनार्दनं उपगम्य शनैः शीलापप्रच्छस्त्रीकदंबकं आर्याः किमे-
तन्मे ब्रूत किन्ताम ब्रतमीदृशं ताकुत्सुर्यौषितस्तांतु शीलां शीलाविभूषणां अनंतव्रतमेतद्ब्रूते नंतस्तु पूज्यते सा ब्रवी-
दहमर्थतत्करिष्ये ब्रतमुत्तमं विधानं कीदृशं त्वन्न किंदानं कौत्रपूज्यते स्त्रियकुचुः शीले सदन्नप्रस्थस्य पुन्नाम्ना-
संस्कृतस्य च अर्धं विप्राय दानव्यमर्धमात्मनि भोजनं शक्त्या च दक्षिणां दद्याद्दत्तशाठ्यविवर्जितः कर्तव्यं यस्मि-
रिनीरेकथांश्चुत्वा हरेरिमां शेषं कुशमयं कृत्वा वंशपात्रे निधाय च स्नात्वा नंतं समभ्यर्च्य मंडले गंधदीपकैः पुष्पैर्धू-

पैश्चनैवैधैर्नानापक्वान्संयुतैः तस्याग्रतो दृढं सूत्रं कुंकुमाक्तं सुदोरकम् चतुर्दशग्रंथियुतं वामे करतले न्यसेत् अनंतसंसारमहास-
मुद्रमग्नं समस्युद्धरवास्तदेव अनंतरूपे विनियोजयस्व नंतं सूत्राय नमो नमस्ते अनंतं च करे बध्वा प्रोक्तव्यं स्वस्थमानसैः ध्या-
त्वा नारायणं देवमनंतं विश्वरूपिणं भुक्त्वा चांते व्रजे हेमभद्रे प्रोक्तं व्रतं तव कृष्ण उवाच एवमाकर्ण्य राजेन्द्र प्रहृष्टेनांतरात्मना
सापि चक्रे व्रतं शीलाकरे बध्वा सुदोरकम् चतुर्दशग्रंथियुतं वामे बाहौ यथोदितम् पाथेयमर्धं विप्राय दत्त्वा भुक्त्वा स्वयंततः पु-
नर्जगाम संहृष्टा गोरधेनसंकरं गृहं भर्त्रा सहैव शनैः प्रत्ययस्तस्मिन्नादभूत् तेनानंतव्रतेनास्य बभौ गोधनसंकुलं गृहाश्रमं शि-
याजुषंधनधान्यसमन्वितम् आकुलं व्याकुलं रम्यं सर्वदा तिथिपूजनैः सापि माणिक्यकांचीभिर्मुक्ताहारैर्विभूषिता देवां-
गवस्त्रसंछन्ना सा वित्री प्रतिमा भवत् विचचार गृहे भर्तुः समीपे सुखरूपिणी कदाचिदुपविष्टा यादृशो बद्धः सुदोरकः शी-
लायाहस्तमूले तु भर्त्रा तस्या हि जन्मना किमिदं दोरकं शीले मम वश्याय कल्पितम् धृतं सुदोरकं त्वेति अर्थं ब्रूहि तत्त्वतः य-
स्य प्रसादात् सकला धनधान्यादिसंपदः लभ्यन्ते मानवे श्रापिसौ नंतो यमयाधृतः शीलायास्तद्वचः श्रुत्वा भर्त्रा तिनहि जन्मना
श्रीमदांधेनकोरव्यसाक्षे पंचोदितस्तदा कोनंत इति भूदेन जल्यता पापकारिणा क्षिप्तो ज्वालाकुले बद्धो हाहा कृत्वा प्रधाव-
ती शीला गृहीत्वा तत्सूत्रं क्षीरमध्ये समाक्षिपत् तेन कर्मविपाकेन सा श्रीस्तस्य हस्तं यंगता गोधनंतस्करे नीतिं गृहं दग्धं धनं
गतम् यद्येवैवागतं गेहे तत्तथैव पुनर्गतम् स्वजनैर्कलहो निव्यं बंधुभिस्ताडनं तथा अनंताक्षेपदोषेण क्षरिद्यं पतितं गृहे न क-

श्विद्वत्तेलोकेतेनसार्धयुधिष्ठिर शरीरेणातिसंतप्तोमनसाप्यतिदुःखितः निर्वेदंपरमंभ्रातः कौण्डिन्यः ग्राहतांप्रिया
म् कौण्डिन्यउवाच शीलोममेदमुत्पन्नंसहसाशोककारणम् येनातिदुःखितोस्माकंजातःसर्वधनक्षयः स्वजनैःक
लहोगेहेनकश्चिन्मांप्रभाषते शरीरेनित्यसंतापःस्वेदश्चेतसिदारुणः जानामिदुर्नयःकोत्रकिंकृतासकृतंभवेत् शीलो
वाच प्रत्युवाचाथतंशीलासुशीलाशीलमंडना प्रायेनंतकृताक्षेपपापसंभवजंफलम् भविष्यतिमहाभागनदर्थयत्न
माचर एवमुक्तःसविप्रर्षिर्जगाममनसाहरिम् निर्वेदंनिर्जगामाथकौण्डिन्यःप्रगतोचनम् तपसेकृतसंकल्पोवायुभक्षोद्भिजो-
त्तमः मनसाध्यायमानंतंकद्रक्ष्यामिचतंविभम् यस्यप्रसादात्संजातमाक्षेपान्तिधनंगतम् धनादिकंममानीवस्वरवदुःख
प्रदायकं एवंसंचिंतयन्सोयबभ्रामविपिनेवने तत्रापश्यन्महानूतंपुष्पितंफलितंद्रुमं वर्जितंपक्षिसंघातैःकीटकोटीसमावृतं
तमपृच्छद्भिजोनंतः क्वचिदृष्टोमहाद्रुम ब्रूहि सौम्यममाती चदुःखंचेतसिचर्तते सात्रवीडद्वनानंतोक्वचिदृष्टोमयाद्भिज ए
वंनिरावृतस्तेनसंजगामाथदुःखितः कद्रक्ष्यामीतिगच्छन्सगाददर्शसवत्सकाम् वनमध्येप्रधावतीमितश्चेतश्चपांडुव सो
ब्रवीद्वेनुकेब्रूहियद्यनंतस्त्वयैक्षितः गौतम्युवाच गोरुवाचाथकौण्डिन्यनानंतंचेदग्रहंद्भिज ततोव्रजन्ददर्शग्रेवृषभंशाहले
स्थितं दृष्ट्वापप्रच्छगोस्वामिन्नानंतोवीक्षितस्त्वया वृषभस्तमुवाचेदंनानंतोवीक्षितोमया ततोव्रजन्ददर्शग्रेरम्यपुष्करि-
णीद्वयम् अन्योन्यजलकलोलैर्वीचीपर्यंतसंगमं छन्नंकमलकल्हारेःकुमुदोत्पलमंडितम् सेवितंभ्रमरैर्हंसैश्चक्र कारंडकैर्व

कैः तेअपृच्छद्भिजोनंतोयुवाभ्यांनोपलक्षितः उच्यतेपुष्करिण्योनानंतोवीक्षितोद्भिज ततोव्रजन्ददर्शग्रेगर्दभंकुंजरंतथा
तावपृच्छद्भिजोनंतोभवद्भ्यांनोपलक्षितः एवंसपृच्छन्नशशस्तत्रैवनिषसादह कौण्डिन्योविद्वलीभूतोनिराशोजीवितेनृप
दीर्घमुष्णंचनिश्वस्यपपातभुविभारत प्राप्यसंज्ञामनंतेतिजल्पन्नुत्थायसद्भिजः नूनंत्यक्ष्याम्यहंप्राणानितिसंकल्प्यचेतसि उ
त्थायोदुध्यवृक्षोत्थिंस्तावद्दूरथसत्तम रूपयानंतदेवोपिप्रत्यक्षंसमजायत वृद्धब्राह्मणरूपेणइतएहीत्यवाचतम्
प्रगृह्यदक्षिणेपाणौगुहायांप्रविवेशतम् सांपुरींदर्शयामासदिव्यनारीनैर्युताम् यस्यांनिविष्टमात्मानंदिव्यसिंहासनेशु
भे पार्श्वस्थशंखचक्राब्जगदागरुडशोभितम् दर्शयामासविप्रायविश्वरूपमनंतकम् विभूतिभेदैश्चानंतैरनंतमपि-
तोजसं कौस्तुभेनविराजंतंवनमालाविभूषितम् तंदृष्ट्वातादृशरूपमनंतमपराजितं बंधमानोजगादोच्चैर्जयशब्द पुरःसरं
पापोहंपापकर्माहंपापान्मापापसंभवः त्रहिमांपुंडरीकाक्षसर्वपापहरोभव तच्छ्रुत्वानंतदेवेशःप्राहस्मस्मिन्धयागिरा माभै
स्तंब्रूहिविभेदयत्नेमननिचर्तते कौण्डिन्यउवाच मयाभूत्यवलितेनत्रोरितोनंतदोरकः तेनपापविपाकेनभूति
मैप्रलयंगता स्वजनैःकलहोगेहेनकश्चिन्मांप्रभाषते निर्वेदाद्रुमनेरण्येतवदर्शनकांक्षया ॥ रूपयादेवदेवेशत्वयात्मा
संप्रदर्शितः तस्यपापस्यमेशांतिकारुण्याद्वक्तुमर्हसि श्रीकृष्णउवाच तच्छ्रुत्वानंतदेवेशउवाचद्भिजसत्तमम्
भक्त्यासंतोषितोदेवःकिंनदद्याद्युधिष्ठिर अनंतउवाच स्वगृहेगच्छ कौण्डिन्यम विलंबंकुरुद्भिज चरानंतव्रतं

भक्त्या नववर्षाणि पंच सर्वपापविशुद्ध्या प्राप्य सेसि हि सुत्तमां पुत्रपौत्रान्समुत्साद्य मुक्ता भोगान्यधेयितान् अन्ते मत्
स्मरणं प्राप्य मामुपेक्ष्य संशयम् अन्यन्ते वरं दधि सर्वलोकोपकारकं इदमाख्यानकवरं शीलानंतव्रतादिकं करिष्यति नरो
यस्तु कुर्वन् व्रतमिदं शुभम् सोचिरात्मापनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमांगतिम् गच्छ विप्र गृहं शीघ्रं यथा येनागतो ह्यसि कौंडि
प्यउवाच स्तामिन्पुच्छामिते ब्रूहि किंचित्कौतूहलं मया अरण्ये भ्रमता दृष्टं तद्दृष्ट्वा जगद्गुरो यश्चूतवृक्षः कस्तत्र कागोः
को वृषभस्तथा कमलोत्पलकल्हारैः शोभितं सुमनोहरं मया दृष्टं महारण्ये किंतु पृथग्निहयम् को रवरः कुंजरः को सौ
को सौ हृद्बोहि ज्योत्तमः अनंत उवाच सचूतवृक्षो विप्रो सौ विद्यादेव विशारदः विद्यानदत्ता शिष्येभ्यस्तेनासौ तस्मांगतः या
गोर्वसंधरादृष्टा पूर्वं सा बीजहारिणी वृषो धर्मस्त्वया दृष्टः शाहलं सत्यमास्थितः धर्मो धर्मव्यवस्थानंतश्च पृथग्निहयम् ब्रा
ह्मण्यौ केचिदप्यास्तां भगिन्यौ ते परस्परम् धर्मो धर्मादियत्किंचित् तन्निवेदयतो मिथः विप्राय वेदविदुषे न दत्तं दुर्बलाय वै भि-
क्षादत्तान् चार्थिभ्यस्तेन पापेन कर्मणा वीचीकुलोलमालाभिर्गच्छतस्ते परस्परम् रवरः क्रोधस्तथा दृष्टः कुंजरो मदुच्यते
ब्राह्मणो सावनंतो हंगुहा संसारगद्गरं इत्युक्त्वा देवदेवेशस्तत्रैवांतरधीयत स्वप्नप्रायंततो हृत्वा ततः सगृहमागतः कृतानं
तव्रतं सम्यक् नववर्षाणि पंच भक्ता सर्वमनंते न यथोक्तं पांडु नंदन अन्ते च स्मरणं प्राप्य गतो नंतपुरे हिजः तथा त्वमपि राज
पेकथां शृण्वन् व्रतं कुरु प्राप्य सेचित्तितं सर्वमनंतस्य वचो यथा यद्दृष्टुं शो वर्षे फलं प्राप्सि हि जन्मना वर्षे केन तदाप्नोति क

त्वोपाख्यानकव्रतम् एतत्ते कथितं भूपव्रतानामुत्तमं व्रतं यच्छुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नान्न संशयः ये विष्णुं वंदित्सततं प
ठ्यमानं पठन्ति ये तेपि पापविनिर्मुक्ताः प्राप्स्यन्ति च हरेः पदं संसारगद्गरगुहासुस्तरं विहर्तुं वाञ्छन्ति ये कुरुकुलोद्भवस्तदुस-
त्वाः संपूज्य च भिक्खवने शमनंतं देवैर्बध्नांति दक्षिणकरे वरं दोरकंते इति अनंतव्रतकथा समाप्ता अथानंतव्रतोद्यापनम्
शुद्धिश्च उवाच त्वत्पसादाच्छुतं कृष्णमयानंतव्रतं शुभं इदानीं ब्रूहि मे नंतव्रतोद्यापनमुत्तमं कृष्ण उवाच शृणु
पांडव वक्ष्यामि व्रतोद्यापनमुत्तमं कृतेन सफलं पार्थ व्रतं भवति निश्चितं आदौ मध्ये तथा चान्तं व्रतस्योद्यापनं भवेत् यदि
चित्तस्य चित्तस्य संपत्तिः शुभकालता तदा चोद्यापनं कुर्याच्छुभलमेव शुभे दिने चतुर्दशेषु वर्षेषु पुनर्यमुद्यापनं व्रतं कायशु
द्धिरुपायश्च यो ब्रह्मचारी व्रती ततः एकभक्तेन नियमं कृत्वा भक्तिसमन्वितः ततः प्रातश्चतुर्दश्यां स्नात्वा तीर्थेश्वरपूजयित्वा सं
कल्पयेद्दमाकांतं देशकालावनुस्मरन् ततो नद्यां देवस्वातंतीर्थे प्रस्त्रवणे तथा सर्वविधाः सर्वगंधैस्तिलकलैरद्यामलैः वेदोक्त
विधिना स्नायात्संतर्प्य पितृदेवताः ततो गृहं समागत्य वेदां कृत्वा सुशोभनां तन्मध्ये शुपविश्याथ देशकालोत्प्रेक्षतः गणेशं
पूजयित्वा पुण्याहं च यो हिजैः आचार्यैश्च सपत्नीकं वरयेद्देवपारगम् ब्राह्मणं च सदस्यं च क्रत्विजश्च चतुर्दश सर्वान् क्रौ
रलंकारैर्जलपात्रादिना चर्चयेत् तत्रालिखेच्चण्डलकंपंचवर्णैः सुशोभनैः विरच्य सर्वतोभद्रमंडपांतस्तमभ्यर्गं ब्रह्मादिदेवता
स्तं सिन्नावाद्यापि च पूजयेत् तन्मध्ये पंकजं धान्यं यथाशक्ति क्षिपेत्ततः सौवर्णं राजतं वापिताम्बजं वापि मूत्रं च तस्योपरि

न्यसेकुंभमवर्णसूत्रवदहम् तस्मिन्जलं गंधपुष्पफलपल्लवमृत्तिकाः क्षिमारत्नहिरण्यचवस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत् सौवर्णं राजतं ताम्रं मृ-
त्तमयं वंशजं तथा पात्रं तदुपरि न्यस्य पट्टकूलादिकं शक्यं लिखेदष्टदलं तत्र चंदनेन सगंधिना पद्मं विरच्य तन्मध्ये नृत्यं तं पूर्ति-
विधाय च पलेन वा तदर्धेन माषकेणापि वा कृतं सौवर्णं रिमया युक्तं शंखचक्रगदाभुजां आवाहनाद्युपचारैः पूजयेत्
स समाहितः पंचामृतेन स्नपयेत्ततश्च वसनद्वयम् पट्टकूलादिकं पीतमर्चयित्वा र्चयेद्भूती पुष्पधूपैस्तथा दीपैर्नैवेद्यं प्रश-
जयेत् पुनः पुष्पाणिसंगृह्य पूजयेन्नामभिः क्रमात् अनंताय नमः पादौ गुल्फौ संकर्षणाय च कालात्मने जानुनीचजघने-
विश्वरूपिणे कटीवै विश्वरूपाय मेढ्रं वै विश्वसाक्षिणे नाभितु पद्मनाभाय हृदयं परमात्मने कंठं श्रीकंठनाथाय बाहू सर्वा-
रूपधारिणे मुखं तु वाचस्पतये चक्षुषी कपिलाय च ललाटे केशवायैति शिरः सर्वात्मने तथा नयः पादौ पूजयामीत्येवमा-
दि प्रपूजयेत्॥ एवं संपूज्य विधिनारात्रौ जागरणं चरेत् गीतवादित्रनृत्यादिपुराणश्रवणान्वितम् प्रतिमां च प्रकुर्वीत पूजां
गंधादिना हरेः नानाफलानि मध्याग्निरवाद्यानि च निवेदयेत् ततः प्रभातसमये स्नात्वा चार्थादिभिः सह अनंतं पूजयेत् प्रा-
ग्वत् जुहुयात् अग्निमेततः कुंडे वा स्थंडिले कुर्यादग्निस्थापनपूर्वकम् आज्यभागां तमाचार्यः स्वगृह्योक्तविधानतः ततोऽ-
श्वत्थसमिद्धिस्तदभावे न्याभिरैव च दुग्धमध्वाज्यदधिभिस्तिलैर्वा पायसेन च आज्येन च प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्रकम् अ-
ष्टोत्तरशतं वाष्टाविंशतिं जुहुयात् क्रमात् अतो देवेति मंत्रेण स्त्रीणां वै नाम मंत्रतः प्रणवादि चतुर्थ्यंतं नमो तानंत नामतः नाम मं-

त्रैश्वजुहुयाच्चतुर्दशभिर्गदरात् पुरुषसूक्तेन जुहुयादतो देवेति चापुनः शतमष्टोत्तरं वा वस्त्रत्येकं जुहुयाद्गुरुः चरुहोमस्तथा का-
यो मंत्रैरेते विनक्षणाः एतैर्वक्ष्यमाणमंत्रैर्जुहुयाच्चरुणा तथा ॐ अनंताय स्वाहा ॐ कालाय ॐ अहोरात्राय ॐ अर्धमा-
साय ॐ मासाय ॐ ऋतुभ्यः ॐ परिवत्स ॐ कपिलाय ॐ शेषाय न ॐ कालात्मने ॐ उषसे ॐ काशाय ॐ मुहूर्ताय ॐ
शेषाय १४ ॐ भूरग्नये च पृथिव्यै च महते च स्वाहा ॐ भुवो वायवे चांतरिक्षाय च महते च स्वाहा ॐ स्वरादित्याय च दिवे च मह-
ते च स्वाहा ॐ भूर्भुवः स्वस्त्यश्चंद्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा आज्यतिलैः सिष्टकृतं प्रजापतिभ्यो जुहुयात् स-
मिदादिभिरेव च प्रत्येकं जुहुयात् क्रमात् एवं सिष्टकृदादीनि पूर्णपात्रांतमाचरेत् जपेत्पुरुषसूक्तं तु स्मृतानंतं सरोत्तमं पूर्णं
हुतिं च जुहुयाद्दोमांते विश्वमित्युक्ता होमशेषं समाध्याय कृत्वा न्यायुषमेव च ततो वैलोकपालांश्च गृह्णान् जुज्ययथाक्रमं गीत-
वादित्रनिनंदं दत्त्वा पूर्णाहुतिं प्रति केषां चिन्मते रात्रौ होमः पूजयित्वा हरिंदेवमाचार्यं पूजयेत्ततः परिपूज्य सपत्नीकं वस्त्रालं
स्नानं भूषणैः वस्त्रालं कारभूषाद्वैस्ततो धेनुं समर्चयेत् पयस्विनीं रुशीलां च वस्त्रालं कारभूषितां स्वर्णश्रीं रौप्यश्रीं तां च
पृष्ठां रुशोभनां कांस्यदोहारं लपुच्छां निष्कं कंदीं सवत्सकां सरभिर्वैष्णवीमातानित्यं विष्णुपदे स्थितां ग्रासं गृह्णमपादं च गोमा-
तं स्नातुमर्हसि गवामंगेषु तिष्ठति भवनानि चतुर्दश यस्यात्तस्माद्भुजं मे स्यादिह लोके परत्र च गावो मे अग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठ-
तः गावो मे हृदये संतु गवामं ध्येव साम्यहं मंत्रेणानेन संपूज्य आचार्याय निवेदयेत् गोदानस्य विधानार्थं दद्यात्स्वर्णविधाविधि-

अथ उमामहेश्वरसहितकदलीपूजनम् मासपक्षाद्युत्थिरव्ययमपापनिर्मुक्त्युत्तमसिद्धिपुत्रपौत्रावैधव्येप्सिनभोगधनधान्य-
प्राप्तये उमामहेश्वरसहितकदलीपूजनं करिष्ये तथा च कलशार्चनं च करिष्ये कदल्यागच्छहेदेविसौभाग्यफलदायिनि रूपं देहिज-
यं देहि यशो देहि सन्निधितं आगच्छ वरदे देवि शंकरेण महेश्वरि करिष्यमाणं पूजां मे गृहाणानुग्रहं कुरु आवाहनं कार्तस्वरमयं
दिव्यं नानाप्रणिगणान्वितम् अधितिष्ठ महादेवि शिवेन सह पार्वति आसनं दूर्वाक्षतादिभिर्युक्तं स्वर्णपात्रे स्थितं शुभम्
पाद्यार्थं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि पाद्यं अर्घ्यपात्रे स्थितं तोयं फलपुष्पसमन्वितं अर्घ्यं गृहाण मे देवि भक्त्या दत्तं
शिवप्रिये अर्घ्यं कर्पूरोशीरसरभिशीतलं विमलं जलं गंगायास्तु समानीतं गृहाणा च मनीयकम् आचमनं गंगादिसर्वतीर्थै-
भ्यो मया प्रार्थनया हतं स्नानार्थं तु मया देवि गृहाणे दं सुरेश्वरि स्नानं यथारंभे विद्विस्ते शास्त्रादीनां सदा भवेत् तथा च ध-
यमां देवि सेचनात्सर्वतीर्थप्रिये सेचनं यस्मिंश्च भूमिदं दिव्यं कुंकुमाक्तं सुशोभनं गृहाणाच्छादनं देवि तथाच्छादय मां सदा ॥ कच्छं
उपवीतं कंचुकीमुपवस्त्रं च नानारत्नैः समन्वितं गृहाण त्वं मया दत्तं पार्वत्यै च नमोस्तुते कंचुकी उपवस्त्रे गंगादिसर्वतीर्थैभ्यो
मयानीतं सन्निर्मलम् तोयमेतत्सर्वस्पर्शं गृहाणा च मनीयकं आचमनं श्रीखंडं चंदनं दिव्यं गंधाढ्यं सुमनोहरं विलेपनं गृ-
हाणेदं रुद्राणी प्रियवल्लभा चंदनं अक्षताश्च सरश्चेष्ट कुंकुं हरिद्राकुंकुं सौभाग्यद्रव्या मासतोचंपकादीनि शतपत्रा-
दिकानि च सगंधीनि गृहाण तं पूजार्थं सुमनां सिच पुष्पाणि अगस्त्यगुलं धूपं दशगंधं सुमनोहरं गृहाणे मं तृप्तिकरं घ्राण-

स्पदयितं परं धूपं चक्षुर्दे सर्वलोकानां तिष्ठिरस्य निवारणं आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि दीपं नानाप्रकाश-
संयुक्तं रसैः षड्विधं समन्वितं नैवेद्यं विविधं भक्त्या कल्पितं त्वं गृहाण मे नैवेद्यं कर्पूरैः लालवंगादिनागवह्निदलान्वितं पूगीफलस-
मायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् तांबूलं इदं फलमिति फलं हिरण्यगर्भेति दक्षिणां नीराजयामि देवेशि भक्तानां भयनाशिनि दे-
हि मे सर्वं सौभाग्यं पार्वत्या सहितेन ये नीराजनं यानि कानि च पापानि प्रदक्षिणां आश्रये देवपत्नीनां पूजिते च श्रिया स्व-
यम् सौभाग्यारोग्य आयुश्च देहि रंभेन मोस्तुते नमस्कारं त्वमिंद्राणी प्रियानित्यं पार्वत्याश्चातिवल्लभा सतीनां कामदा पू-
ज्या कामान्ते परिपूरय प्रार्थनां इति पूजनं अथ कथा युधिष्ठिर उवाच कृष्णकृष्णमहाबाहो सर्वविद्याविशा-
रद अनाथनाथ विश्वात्मन् दीनदेयं निहंतन त्वमस्माकं परोबन्धुः त्वमस्माकं परं सखा त्वया भिरक्षितानित्यं विचरामो ब्र-
ह्मणा किंचित्छामि देवेश कृपां कुरु वदस्व मे यद्दुष्टं सर्वधर्मेषु कृते यस्मिन्महत्फलं सौभाग्यारोग्यदं पुण्यं धनधान्यविव-
र्धनम् अन्नाच्छादनपुत्रादिवर्धनं श्रीनिकेतनम् तन्ममाचक्ष्व भगवन् लोकानामुपकारकम् श्रीकृष्ण उवाच शृणु
राज नृप्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् यत्कृत्वा सर्वदुःस्वेभ्यो नारी मुच्येत संकटात् वरुणात् पानविच्छित्तिर्न भवेत्तु कदाच-
न पुरामामेत्येकां रूक्मिणीं प्राणवल्लभा प्रणिपत्या ब्रवीद्दीना सर्वकामाप्तये श्रुत्वा सौभाग्यं मे कथं देव भवेज्जन्म-
नि जन्मनि सपत्नीनां श्रियं वीक्ष्य स्पृहामे जायते प्रभो इति प्रियाया वचनं श्रुत्वा हंतां सम्ब्रुवन् रंभा व्रतं कुरुष्व श-

सौभाग्यावाप्तये शक्यम् कृते यस्मिन् न देवि परं सौभाग्यमाप्स्यसि इति श्रुत्वा च चोदे विरुक्मिणी मामभाषत रंभा व्रते भवेत्
किं भो कोविधिः किंच पूजनम् केन चादौ पुराचीर्णं मर्त्ये केन प्रकाशितं रुक्मिण्याभाषणं श्रुत्वा पुनरेवाहमब्रुवम् रंभा व्रतविधिं च
क्ष्ये शृणु देवि यथोदितम् गोचर्ममात्रं संलिप्य सर्वतो लिंगभद्रकम् लिखेत्सम्यक् पूजयेत् च वर्णैर्नीलिपीतैः सितासितैः ब्रह्माद्या देवता
सर्वाः स्थापयित्वा प्रपूजयेत् कलशोपरि संस्थाप्य वैष्णवे पटले शम्भो उमामहेश्वरो नमो नमो मूलमंत्रेण पूजयेत् अथ वा स्वस्तिकं कृत्वा पदा
मष्टदलं तु वै ततः साग्रांसपर्णांचि सम्यग् वृत्तां सुशोभनाम् समूलांकदलिस्थाप्य पूजयेत्तां यथाविधि उत्तमोदकमानीय सेच
येत्तां समाहितः यथारंभे चिह्नं हि स्ते शारवादीनां सदा भवेत् तथा वर्धय मां देवि सेचनात्पार्वती प्रिये सदा यथा ते प्रसवो वर्धते
कदली शम्भो तथामनोरथानां मे प्रभावो भवतु स्वयम् एवं संपूज्य विधिवद्भक्तियुक्तेन चेतसा रात्रौ जागरणं कुर्याद्भीतवादि च नि
स्वनैः एवं याकुरुते नारी व्रतानामुत्तमं व्रतम् भक्त्या तु विविधान् भोगान् सौभाग्यं विंदते ध्रुवम् एवं याकुरुते देवि कदली व्र
तमुत्तमं तस्मात् कुरु विधानेन यथोक्तफलमाप्स्यसि इति श्रुत्वा विधानेन च कारवतमुत्तमम् अथापसकलं कामं मनसा यदभी
प्सितम् अन्यच्च शृणु राजेंद्र व्रतस्य फलमुत्तमम् अस्याश्चर्यकरं पुंसां शृणु धावहितो भवान् द्यूते यदा जिना पूर्वं कृष्णानीता
सभां प्रति दुःशासनेन दुष्टेन द्रौपदी मुक्तमूर्धजा आकृष्यमाणे वस्त्रे तु चित्ते मा भस्मरत्तदा तूर्णतः व्रतगता राजन् द्रौपद्या
स्त्राणनाय वै अदृश्यो हं तु कृष्णायैव तं समुपदिष्टवान् तदा कर्तुमशक्यं तु व्रते स्मिन् राजसत्तम रुक्मिण्या च रि-

तपूर्वेयदेतद्भूतमुत्तमम् तस्यपुण्यफलं दत्तं कृष्णायैराजसत्तम तत्कालमेव वस्त्राणां समृद्धिरभवत्सुरा दुःशासनेन दुष्टेन आक्षिप्ते
 षण्शकेषु च प्रादुर्भूतानि वस्त्राणि नानावर्णानि भारत खिन्नो दुःशासनो पापो विररामांशक्यहात् तावद्भूतुर्वस्त्राणि कद
 लीगर्भवन् नृप इत्येवं तं प्रभावायं गुह्योपिकथितो मया कारयस्व विधानेन पूर्णकामो भविष्यसि इति कथा अथोद्यापनम्
 युधिष्ठिर उवाच कस्मिन्मासे तिथौ कस्यामाचरेद्भूतमुत्तमम् कदल्यभावे किं कार्यं तन्मा माचक्ष्व केशव श्रीकृष्ण उवाच ॥
 शक्रपक्षे चतुर्दश्यामासि भाद्रपदे नृप कार्तिके माघमासौ वैशाखे च तरे तथा पुण्ये मासि प्रकुर्वीत पौर्णमास्यां शक्रभेदिने ति
 थि क्षयं वर्जयीत शक्रभायां स समाहितः यस्मिन्देशे न लभ्येत कदली राजसत्तम सुवर्णस्य शक्रभांतत्र कृत्वा पूजां समाचरेत् ॥
 यदि लभ्येत कदलीमारोण्यादौ प्रपूजयेत् यावत्तस्यां फलं नावत्सिंचेन्नीरेण भूपते फलेषु पक्वजातेषु पश्याद्विमान् समा
 ह्वयेत् प्रभाते विमले स्नात्वा नद्यादौ विमले जले अहते वाससी गृह्य कृत्वा संध्यादिकर्म च अरतिमात्रं कृत्वा तु स्यंडिलं
 वाग्यतः शक्रिः अग्निं संस्थाप्य विधिवत्तत्र होमं समाचरेत् शतमष्टोत्तरं विद्वान् तिलाज्याहुतिभिस्तथा एकाग्रचित्तः सं
 तुष्टः कृती व्याहृतिभिः प्रथक् ब्रह्मादिदेवताभ्यश्च नाममंत्रैः प्रथक् प्रथक् उमामहेश्वरायापि मूलमंत्रेण दापयेत् आ
 चार्यं च सपत्नीकं वस्त्राद्यैः पूजयेत्ततः धेनुं पयस्विनीं च त्स वस्त्रालंकारभूषिताम् स्वर्णशंगीरौ परवुरीताम् प्रष्टीं सुवास
 सं कांस्यदोर्ध्वीं च पुच्छानिष्कं वींसघटकाम् अभ्यर्च्य वेदविदुषे आचार्याय निवेदयेत् पादुकोपानहोष्ठत्रयमलंकाराननेक

शः यथाशक्तिप्रदेयानि वतस्य परिपूर्तेये चतुर्विंशत्योऽष्टावायुगान्याहूय संयतः वंस्पुलंकारं भाष्यैः पूजयित्वा तु भोजयेत् वा
यनानि च देशानि च शपात्रैस्तु शक्तिः दद्याच्च दक्षिणां सम्यक् यथाविभव सारतः अर्चयेत् भोजयेत् यथाशक्ति दद्यादन्नं स संस्कृत
म् क्षमापयित्वा तां देवीं वतस्य परिपूर्णताम् कदलीकामदपिन्यै मेधायै तेन मोनमः स्मृत्यै भूतिसारायै सर्वसौख्यप्रदेनमः
यथायथा ते प्रसवो वर्तते कदलिध्रुवं तथा मनोरथानां मेघप्रभवो वर्धतु स्वयं इति कदलीदानमंत्रः एवं नारीनरो वापि यः कुर्या
त्कदलीव्रतम् सर्वान् कामानवाप्नोति स्वर्गलोके महीयते इति श्री भविष्योत्तं कदलीव्रतोद्यापनं संपूर्णम् अथ पौर्णिमां-
तमासेन कार्तिक कृष्ण चतुर्दशी नरकचतुर्दशी तस्यां तिलं तैलेन स्नानं मुक्तं भविष्ये कार्तिकस्यासिने पक्षे चतुर्दश्यां निशासु-
खे यमदीपं बहिर्दद्यादपमृत्युर्वि नश्यति कार्तिकस्यासिने पक्षे चतुर्दश्यां विधूदये अवश्यमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुभिः दि-
नद्वये विधूदये चतुर्दशी सते पूर्वविद्ध चतुर्दश्यां कार्तिकस्य सिनेतरे पक्षे प्रत्युषसमये स्नानं कुर्यात्प्रयत्नतः निर्णय दीपि
कोक्तेः परदिन एवेत्यन्ये दिनद्वये चतुर्दश्याभावे तु चतुर्दश्यां चतुर्थयामे स्नानमिति दिवोदासनिबन्धे स्मृतिदर्पणेऽपि ॥
चतुर्दशीयावत्पुण्यस्य कृष्णस्वात्यक्षं युक्ता च भवेत्स्नानं तस्मान्न समस्य च नरैस्तु कार्यं सुगंधतैलेन च विप्रयुक्तेः तैले लक्ष्मी
र्जले गंगादीपावल्याश्चतुर्दशीम् प्रायेति शेषः आश्विनस्यासिने पक्षे भूतायां नोदितोरविः यामिन्याः पश्चिमे-
यामे तैलाभ्यंगो विशिष्यते मृगांकोदयवेलायां त्रयोदश्यां यदा भवेत् दर्शं वा मंगलं स्नानं दुःखशोकभयप्रदम् कालादर्शं

त्रयोदशी निषेधश्च त्रयोदशी यदा प्राप्ता क्षयं याति चतुर्दशी रात्रिशेषोत्तमावास्या तदा भ्यंगो त्रयोदशीं चतुर्थयामे स्नानं मुक्तं-
ज्योतिर्निबन्धे नारदोऽपि इषासिते चतुर्दश्यामिदं कुर्यात्प्रयत्नतः अर्चयेत् भोजयेत् यथाशक्ति दद्यादन्नं स संस्कृत
म् क्षमापयित्वा तां देवीं वतस्य परिपूर्णताम् कदलीकामदपिन्यै मेधायै तेन मोनमः स्मृत्यै भूतिसारायै सर्वसौख्यप्रदेनमः
यथायथा ते प्रसवो वर्तते कदलिध्रुवं तथा मनोरथानां मेघप्रभवो वर्धतु स्वयं इति कदलीदानमंत्रः एवं नारीनरो वापि यः कुर्या
त्कदलीव्रतम् सर्वान् कामानवाप्नोति स्वर्गलोके महीयते इति श्री भविष्योत्तं कदलीव्रतोद्यापनं संपूर्णम् अथ पौर्णिमां-
तमासेन कार्तिक कृष्ण चतुर्दशी नरकचतुर्दशी तस्यां तिलं तैलेन स्नानं मुक्तं भविष्ये कार्तिकस्यासिने पक्षे चतुर्दश्यां निशासु-
खे यमदीपं बहिर्दद्यादपमृत्युर्वि नश्यति कार्तिकस्यासिने पक्षे चतुर्दश्यां विधूदये अवश्यमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुभिः दि-
नद्वये विधूदये चतुर्दशी सते पूर्वविद्ध चतुर्दश्यां कार्तिकस्य सिनेतरे पक्षे प्रत्युषसमये स्नानं कुर्यात्प्रयत्नतः निर्णय दीपि
कोक्तेः परदिन एवेत्यन्ये दिनद्वये चतुर्दश्याभावे तु चतुर्दश्यां चतुर्थयामे स्नानमिति दिवोदासनिबन्धे स्मृतिदर्पणेऽपि ॥
चतुर्दशीयावत्पुण्यस्य कृष्णस्वात्यक्षं युक्ता च भवेत्स्नानं तस्मान्न समस्य च नरैस्तु कार्यं सुगंधतैलेन च विप्रयुक्तेः तैले लक्ष्मी
र्जले गंगादीपावल्याश्चतुर्दशीम् प्रायेति शेषः आश्विनस्यासिने पक्षे भूतायां नोदितोरविः यामिन्याः पश्चिमे-
यामे तैलाभ्यंगो विशिष्यते मृगांकोदयवेलायां त्रयोदश्यां यदा भवेत् दर्शं वा मंगलं स्नानं दुःखशोकभयप्रदम् कालादर्शं

लायपरमेष्ठिने वृकोदरायचित्रायचित्रगुप्तायनेनमः चतुर्दशैते मंत्रास्तुः प्रत्येकं च नमो चिताः एकैकेन निर्लेभे स्थानं दद्यात्
त्रीजुदकांजलीन् यज्ञोपवीतिनाकार्यं प्राचीनावीतिना तथा देवत्वं च पितृत्वं च यमस्यास्ति हिरूपना जीवस्य तापिकुर्वीत नृपेण
यमभीष्टयोः नरकाय प्रदानं यो दीपः संपूज्य देवताः अत्रैव लक्ष्मीकामस्य विधिः स्नाने मयोच्यते इषेभूते च दर्शे च कार्तिक
प्रथमे दिने यदा स्नायी तदा भयंगस्नानं कुर्यादि नोदये उर्जश्च कूर्द्धीत्यायां यदि स्वाती भवेत्तदा मानवो मंगलस्नायी नैव ल
क्ष्यावियुज्यते दीपैर्न राजनादत्र सैषा दीपावली स्मृता इंदुस्येपि संक्रांतौ रवौ याते दिनक्षये अत्राभ्यंगेन दोषाय प्रातः पा
पापनुत्तये माषपात्रस्य शाखेन मुक्तातस्मिन्दिने नरः प्रेतारव्यायां चतुर्दश्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते इषासित चतुर्दश्यामिंदु
स्य तिथावपि उर्जदौ स्वाति संयुक्ते तदा दीपावली भवेत् कुर्यात्सल्लुप्रमेतत्र दीपोत्सवदिनत्रयम् आश्विनस्यासिते पक्षे
त्रयोदश्यादिषु त्रिषु क्रमात्सां देस्त्रिभिर्विष्णुरग्रहीदुवनत्रयम् महाराजो बलिः प्रोक्तस्तु हरे हरिणानतः वरं याचय भद्रं
ते यद्यन्मनसि वर्तते इति विष्णुवर्चः श्रुत्वा बलिर्वचनमब्रवीत् आत्मार्ये न च याचेहं सर्वदत्तं मया तव लोकार्थं याचयिष्या
मि शक्तश्चैह हि मे प्रभो मया याते धरा दत्ता वामन छंदरूपिणो त्रिभिः पादैस्त्रिदिवसेः साचाक्रांता यतस्त्वया तस्मादेतद्
लेराज्यमस्तु अहं च यं हरे मद्राज्ये दीपदानं ये भुवि कुर्वन्ति मानवाः तेषां गृहे तव स्त्रीयं सदा तिष्ठतु सुस्थिरा मम रा-
ज्ये गृहे येषां मंधकारः पतिष्यति अलक्ष्मी सहितस्तेषां मंधकारोस्तु सर्वदा चतुर्दश्यां तु ये दीपान्नरकाय ददंति च ॥

तेषां पितृगणः सर्वे नरकात्सर्वगमास्तुयात् बलिराज्यं समासाद्य ये न दीपावली कृता तेषां गृहे कथं दीपाः प्रज्वलित्यंतिकेशव बलिरा
ज्ये तु ये लोकाः शोकदुःस्थानुकारिणः तेषां गृहे सदा शोकः पतंति तिनचास्तथा चतुर्दशी दिने राज्यं बलेरस्त्विति याचयेत् पुरावा-
मनरूपेण प्रार्थयित्वा धरामिमाम् ददावतिथिरिंद्राय बलिं पातालवासिनम् कृत्वा देवपतिं दद्याद्दहोरात्रत्रयं हरिः तस्मान्
महोत्सवं चात्र सर्वथैव हिकारयेत् महारात्रिः समुत्पन्ना चतुर्दश्यां सुनीश्वराः अतस्तदुत्सवः कार्यः शक्तिपूजापरायणैः
बलिराज्यं समासाद्य यक्षगंधर्वकिन्नराः औषध्यश्च पिशाचानि मंत्राश्च मणयस्तथा सर्वे एव प्रहृष्टंति नृसंति च निशास-
ते तत्तन्मंत्राश्च मिथ्यंति बलिराज्येन संशयः बलिराज्यं समासाद्य यथा लोकास्तु इषिताः तथा तदिनमध्ये पिजनास्फूर्ध्विना
भृशम् तुलासंस्थे सहस्रांशौ प्रदोषे भूतदर्शयोः उल्काहस्तानराः कुर्युः पितृणां मार्गदर्शनम् नरकस्थाश्च ये प्रेतास्ते मार्गं तु
ब्रतात्सदा पश्यंते वनसंदेहः कार्ये त्रिमुनिपुंगवैः आश्विनस्यासिते पक्षे भृतादितिथयस्त्रयः दीपदानादिकार्येषु ग्रा-
ह्यामध्याह्नकालना ततः प्रदोषसमये दीपान्दद्यान्मनोरमान् ब्रह्मविष्णुशिवादीनां मठेषु भवनेषु च प्राकारोद्यान-
चार्यापुप्रतीलिनि कटेषु च मंदरास्तु विविक्तास्तु हस्तिशालास्तु चैव हि इति विशेषांतरं चैव ततः प्रेतचतुर्दश्यां
भोजयित्वा तपोधनान् शैवादिप्रांस्तथ परान् शिवलोके महीयते दानं दत्वा तु तेभ्यश्च यमलोके न गच्छति नक्तं प्रेत-
चतुर्दश्यां यः कुर्याच्छिवतुष्टये ततः चतुर्दश्यां नपि प्राप्यते पुण्यमीदृशम् शिवरात्रेस्तथा तस्यासिं गस्यापि प्रपूजया अक्ष

व्यालुभनेभोगान्शिवसायुज्यमाप्नुयात् यदिभ्युःसंगवादवर्गेताश्वतिथयस्यः दीपदानादिकार्येषु कर्तव्याः पूर्वसंयुताः इति
नरकचतुर्दशीदीपदानं समाप्तम् अथकार्तिकशुक्लचतुर्दश्यां वैकुण्ठचतुर्दशीघृतम् तदुक्तं सनत्कुमारसंहितायां वर्षवै-
हेमलं वार्यमासि श्रीमतिकार्तिके शुकपक्षे चतुर्दश्यामरुणोदयसंभवे महादेवतिथौ ब्राह्मे सुहूर्ते मणिकर्णिके स्नात्वा विश्वेश्वर-
रोदेव्या विश्वेश्वरमपूजयत् संक्षेपं ज्योतिषस्तस्य प्रतिष्ठास्यंतदाकरोत् स्वयमेव नदात्मानं चरन्त्याशुपतव्रतं ततः प्रभाते वि-
मलेक्ष्वा पूजां महादेवां दंडपाणे महानाभिवने स्मिन्कृतपारणः श्रीमद्रवानीसदनं प्रविश्येदमनुत्तमम् इति सनत्कुमारसंहि-
तोक्तेः अथकथा वाल्मिव्याउचुः कार्तिकस्य सिते पक्षे चतुर्दश्यां समागमत् वैकुण्ठेशस्ते वैकुण्ठात् वाराणस्यां कृत्युगे गच्छा-
तुर्यां शिषोषायां स्नात्वा सोमणिकर्णिके गृहीत्वा हेमपद्मानां सहस्रं वैततो व्रजत् अतिभक्त्या पूजयितुं शिवया सहितं विभुं वि-
धाय पूजां वैश्वेशीततः पदौरपूजयत् सहस्रसंख्यां कृत्वा दावेकनाम्ना ततः परं आरभ्य पूजनं नेन शिवस्तदुक्तिमेकत एक-
पदं पद्ममध्यान्निनीयात्तं हरेण तु ततः पूजितवान् विष्णुरेकोनं कमलं त्वभूत् इतस्ततस्तेन दृष्टं पद्मं तिष्ठति न क्वचित् कम-
लेषु भ्रमो जातोऽथवानामसुमेभ्रमः क्षणं विचार्य सहर्निर्मेनामभ्रमो भवत् पदेष्वेव भ्रमो जातो विचार्यैव पुनः पुनः सह-
स्रपदसंकल्पः पूजार्थं तु कृतो मया अर्च्यः कथं महादेवो एकोनकमलैर्मया यद्यानेतुंगमिषामिभंगः स्यादासनस्य तु किं वि-
धेयमतः शंभोः पूजने चिंतयद्दरिः एकः प्रकारस्तन्नोत्तदयेत्यमुनीश्वराः पुंडरीकाक्ष इत्येवं मां वदंति मुनीश्वराः ने

त्रमेपद्यसहस्रं पद्मार्थं त्वर्पयाम्यहम् इति निश्चित्य मनसि दत्त्वा तर्जनीकां सतु नेत्रमध्ये तदुत्पाद्य महादेवस्तपूजितः ततो महेश-
रस्तु शेषो वाक्यमेतदुवाच महादेव उवाच तत्समो नास्ति मद्रक्तस्त्रे लोके सचराचरे राज्यं दत्तं त्रिलोक्यास्ते भवत्वं लोकपा-
लकः अन्यद्वयभद्रं ते वरं यं मनसि स्मृतम् अवश्यमेव दास्यामि नात्र कार्यविचारणा मद्रक्तितु समाख्ययेद्विषंति जनार्दनं
तेमद्देवानराविष्णो व्रजेयुर्नरकंधुवम् विष्णुरुवाच त्रैलोक्यरसाचरणं मादिष्टं महेश्वर दुर्मदाश्व महासत्त्वादैत्यामाया
कथं मया शिव उवाच एतत्सदृशं चक्रं सर्वदेत्यनिहंतनम् गृहाण भगवन् विष्णो मया तुभ्यं निवेदितम् अनेन सर्वदे-
त्यानां भगवन्कदनं कुरु एवं चक्रं हरेणास्य दत्त्वा वचनमब्रवीत् शिव उवाच वर्षे च हेमलं वार्यमासि श्रीमतिकार्तिके शुक-
पक्षे चतुर्दश्यामरुणाभ्युदयं प्रति महादेवतिथौ ब्राह्मे सुहूर्ते मणिकर्णिके स्नात्वा विश्वेश्वरं लिङ्गं वैकुण्ठादेत्यपूजनम् सहस्रक-
मलैस्तस्याद्रविष्यति मम प्रिया विख्याता सर्वलोकेषु वैकुण्ठारव्यचतुर्दशी अन्यं वरं प्रदास्यामि शण्णविष्णो वचो मम पूर्वा-
त्रोतुते पूजाकर्तव्या सर्वजातिभिः उपवासं दिवा कुर्यात्सायं काले तवार्चनम् पश्चात्तमाचनं कार्यमन्यथानिष्फलं
भवेत् ग्राह्या तु हरिपूजायां शिव्यामा चतुर्दशी अरुणोदयवेलायां शिवपूजां समाचरेत् सहस्रकमलैर्विष्णुहरादौ यैः पू-
जितो नरैः पश्चादीशः पूजितश्चेज्जीवन्मुक्तः स एवाहि सायं स्नात्वा पंचनदं गंतुमाधवमर्चयेत् सहस्रनामभिः
विष्णोः कमलैः सुमनोहरैः मणिकर्ण्योत्ततः स्नात्वा विश्वेशमर्चयेद्विधिः ॥ सहस्रनामभिः पुण्यैर्जीवन्मु-

क्तः स एव हि स्नात्वा यो विष्णुकां च्यावा अनन्तेशं समर्चयेत् रुद्रकां च्याततः स्नात्वा प्रणवेशं समर्चयेत् इधियां च श्रुतौ ये ये धर्माः प्रो-
क्ता महर्षिभिः सर्वेषां फलमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा आदौ स्नात्वा वह्नितीर्थे यजेन् नारायणं ततः रेतोदके ततः स्नात्वा
केदारेशं समर्चयेत् इहैवार्थवतां नाथो भवेन्नास्त्यत्र संशयः स्थलपदैस्त्वत्र पूजा कर्तव्या जलजक्षयात् आदौ स्नात्वा सूर्य
पुत्र्यां वेणीमाधवमर्चयेत् जान्हव्यां च ततः स्नात्वा संगमेशं प्रपूजयेत् रक्तपदैः श्वेतपदैर्हरिरुद्रं क्रमेण तु सर्वास्त्रिय
स्तस्य वश्याः सत्त्वविष्णो मयोदितम् मोक्षार्थं काशिका मध्ये तिष्ठतः शुभदायकौ बिंदुमाधव विश्वेशौ जगदानददायकौ नल
भेत्सूजयित्वा किं मोक्षो विश्वेश्वरं हरिम् विना यो हरिपूजां तु कुर्याद् दुद्रस्य चार्चनम् इत्था तस्य भवेत्सूजा सत्यमेतद्दूचो मम ए
वं तस्मै वरं दत्त्वा तत्रैवांतरधीयत तस्यात्सर्वप्रयत्नेन पूज्या हरिहरा बुभौ प्राप्ते कलियुगे गेरे शौचाचारविवर्जिते तत्त्वसं-
ख्ये वर्षशतैर्गते देवो महेश्वरः वाराणसी स्थलिंगानि पातालमनियुंक्षति ततो द्विगुणवर्षे स्तु गंगा वाराणसी तथा भवि
ष्यति अदृश्या सा ततो वै सुमुनीश्वराः अंतर्हिता यदा काशी भविष्यति तदा मुने नाशस्तलिंगा चिह्नानानि प्रभाः सकला
जनाः चतुर्दश्याब्दं दुर्भिक्षं महामारी समुद्रवः गोवर्धनाभ्यापि सर्वा मृत्तिका भस्म सन्निभा गंगोत्तयां तु याधारापतेद्
गीर्वाणमै हरिहराश्च वायव्ये तस्या लोपो भविष्यति भार्गीरथ्यां गतायां तु मर्कटी तंतु सन्निभाः भविष्यति जले कीटा-
स्तोयं नीली निभं तथा चतुर्वर्षसहस्रे स्तु शैलस्थाः सर्वदेवताः सत्त्वत्कागमिष्यन्ति मानसं च सरोवरम् गतेषु शैल-

देवेषु राजानो धैर्यं विच्युताः पापिष्ठाश्च दुराचारा नानादुःखेन दुःखिताः कष्टेरयुनवर्षाणि भविष्यन्ति यदा खग ओतमार्गस्य
लोपो हि भविष्यति न संशयः तदा लोका भविष्यति मद्यपानपरायणाः स्वत्यायुषः स्वत्याभ्या नानारोगैश्च पीडिताः द्वित्रा
स्तदक्षिणे देशे वेदज्ञाः संभवन्ति च आनीयतान् शाककर्ता धर्मसंस्थापयिष्यति इति मनस्कुमारसंहितायां वैकुण्ठचतुर्दशी
कथा समाप्ता अथ शिवरात्रि व्रतम् अमांतमासेन माघ कृष्णचतुर्दश्यां शिवरात्रि व्रतम् तच्चाधरात्र्यापि-
न्यां कार्यम् तदुक्तं नारदसंहितायाम् अर्धरात्र्युताय त्रमाघ कृष्णचतुर्दशी शिवरात्रि व्रतं न त्रसोश्वमेधफलं लभेत् ईशा
नसंहितायामपि माघ कृष्णचतुर्दश्यामादि देवो महानिशि शिवलिंगमभूत्तत्र कोटि सूर्यसमप्रभम् तत्काल व्यापिनी
ग्राह्या शिवरात्रि व्रते तिथिः माघ कृष्णचतुर्दश्यामांतमासपरत्वेन अतएव चतुर्दश्यां तु कृष्णायां फाल्गुने शिवपू-
जनम् तामुपोष्य प्रयत्नेन विषयान् परिवर्जयेत् इति सुमंतुवचने पौर्णमांसमासोप्युक्तः महानिशा च महानि
शाहं घटिके रात्रे मध्यमया मयोरिति देवलोक्तेर्निशीथरूपैव एवं चार्धरात्र्यशब्दोपितत्पर एव दिनहये निशियया सावव्या-
प्तौ वापैरेव प्रदोष व्यापिनी लाभात् निशि हये चतुर्दश्यां पूर्वाया ज्यापराशुभा आदित्यास्तमये काले अस्ति चेष्टा चतुर्दशी
प्रदोष व्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रे चतुर्दशी रात्रौ जागरणं यस्मात्तस्मात्तां समुपोषयेत् अहोरात्र व्रतं यच्च एकमेव
तिथौ गतम् तस्यामुभययोगिन्यामाचरेत्तद्व्रतं व्रती तिका मिका शिवरात्रिः शिवरहस्ये स्मृतं तरादिवचनाच्च न च पूर्वदिने

धिकव्याप्तिवशात्पूर्वैवेतिशङ्क्यम् एतस्यभ्यसास्यात्अर्धलमितिभ्यायमात्रत्वेनवचनबाधकत्वायोगात् प्रत्युतनिरुक्तवचनेरेव
तद्वाधाच्च पूर्वदिनेनिशीथेपरदिनेप्रदोषेनदापूर्वैव अर्धरात्रात्पुरस्ताच्चेज्यायोगोयदाभवेत् पूर्वविद्धैवकर्तव्याशिवरात्रिःशिवप्रि
या इतिपादोज्यायोगस्यविहितत्वात् महतामपिपापानांदृष्ट्वावेनिःकृतिःपरा नदृष्टाकुर्वतांपुंसांकुहुयुक्तांतिथिशिवाम्
इतिस्कांदे दर्शयोगस्यनिर्दिष्टत्वाच्च यत्तु कालतलविवेचनेनयैर्दिनद्वयेनिशीथव्याप्तावेवपूर्वविद्धाविधायकान्युत्तरविद्धानिषे
धकानिवचनानिसावकाशानीत्युक्तापूर्वैवग्राह्येत्कृतम् नन्नसमंजसम् निशाद्वयेचतुर्दश्यापूर्वात्याज्यापराश्रमेतिमा
धवाद्युदाहृतकामिकवचनविरोधात् नचपूर्वविद्धाविधायकानांउत्तरविद्धानिषेधकानांविषयात्ताभइतिशङ्क्यम् प्रदोषनि
शीथयोर्विरोधे निशीथग्राह्यानायाउपोहातबलत्वेनविषयलाभस्यानुपदमेवोक्तत्वात् प्रदोषव्याप्तिभावात् यदादिनद्वये
निशीथव्याप्तितापरैव मायासितेभूतदिनंहिराजन्तुपैतियोगंयदिपंचदश्याः जयाप्रयुक्तांनतुजातुकुर्याच्छिवस्वरात्रिंप्रि
यच्छिवस्य इतिहेमाद्रिमाधवेत्युदाहृतपुराणवचनादितिपरैव अस्मिन्त्रतेउपवासनागरणपूजानांफलसंबंधात्त्र
यमपिप्रधानम् तथाचनागरखंडे उपवासप्रभावेनबलादपिचजागरात् शिवरात्रेस्तथानस्यालिंगस्यापिप्रपूजया अक्ष
यांलुभतेकामान्शिवसायुज्यमाप्नुयात् इदंचव्रतंसंयोगपृथक्कन्यायेननित्यं काम्यं च परासरतरंनास्तिशिवरात्रिःपरा
खरा नपूजयतिभक्त्यशरुद्रंविभुवनेश्वरम् जंतुर्नमसहस्रेषुयुज्यतेनात्रसंशयः इतिस्कांदे पारणंवेतद्वृत्ते स्कांदेतिथिमध्येतद्वृत्ते

चोक्तम् उषोषणंचतुर्दश्यांचतुर्दश्यांतुपारणम् कृतेःसकृत्तलक्षैश्चलभ्यतेयदिवानवा ब्रह्मांडोदरमध्येतुयानितीर्थानिसंतिवै
संस्थितानिभवन्तीहभूतायांपारणेकृते तिथ्यंतपारणंकुर्याद्विनाशिवचतुर्दशीम् तथा कृष्णाष्टमीस्कंदषष्ठीशिवरात्रिस्तथै
वच एताःपूर्वयुताकार्यास्तिथ्यंतपारणंभवेत् अनयोर्विरुद्धवचनयोर्व्यवस्थेवंमाधवेनोक्ता यामत्रयोर्धर्गामिन्यांप्रातरैव
हिपारणम् वचनाद्यामत्रयमध्येचतुर्दशीसमाप्तौतिथ्यंतेंदुत्तरगामितेतुप्रातस्तिथिमध्येएवेति तिथिमध्यकालोमुख्यस्तदं
तकालोर्गौणः उन्नरभावित्वादित्याहुः केचिन्नु शक्तिस्तिथ्यंतें अशक्तस्तिथिमध्येएवेत्युचुः शिवरात्रिग्रहणंतुपूर्वविद्धाविधाना
र्थमिति वस्तुतस्तुसालस्तमयपर्यंतव्यापिनीचेत्यरेहनि दिवैवपारणंकुर्यात्पारणंनैवदोषभाक् शिवरात्रिप्रकरणपदि-
तकालादर्शादिलिखितवचनादिवानितिथिसमाप्तौतिथ्यंतेंन्यथातन्माधयेति इतिनिर्णयः अथचनविधिः मास
पक्षाद्युत्तरयममपापक्षयार्थमक्षय्यभोगमोक्षप्राप्त्यर्थेशिवरात्रिव्रतंकरिष्ये इतिसंकल्प्य षोडशोपचारैःशिवपूजांकुर्यात्
तत्रपूजा आगच्छदेवदेवेशमर्त्यलोकहितेच्छया पूजयामिविधानेनप्रसन्नःसमुखोभव सहस्रशीर्षेत्यावाहनं पा-
दासनंकुरुप्रातर्निर्मलंस्वर्णनिमित्तम् भूषितंविधिरेतैःकुरुत्वंपादुकासनम् पुरुषएवेदमित्यासनम् गंगादिसर्वती-
र्थेभ्योमयाप्रार्थनयाहृतं तोयमेतत्सर्वस्पर्शपाद्यार्थं प्रानिगृह्यतां एतावानस्येतिपाद्यं गंधोदकेनपुष्पेणचंदनेनसुगंधि-
ना अर्घ्यगृहाणदेवेशभक्तिमेतद्यचलांकुरु त्रिपादूर्ध्वइत्यर्घ्यम् कर्पूरोशीरसरमिश्रीतलंबविमलजलम् ॥ ॥ गंगा-

यास्तुसमानीतंगृहाणाचमनीयकं तस्माद्विराज्येत्याचमनीयं मंदाकिन्याः समानीतं हेमोभोरुहरासितं स्नानाय ते मया भ-
क्तगनीरंस्वीक्रियतां विभो यत्पुरुषेणोतिस्नानं वस्त्रं सूक्ष्मं दुकूलं च देवानामपि दुर्लभम् गृहाण त्वमुमा कांतप्रसन्नो भवस-
त्वंदा तं यज्ञमिति वस्त्रं यत्तोपवीतं सहजं ब्रह्माणानिर्मितं पुरा आयुष्यं भववर्चस्यमुपवीतं गृहाण मे तस्माद्यज्ञात्सर्वेत्कपवी-
तं श्रीरवं चंदनं दिव्यं गंधाद्यं सुमनोहरम् विलेपनं स्मरं श्रेष्ठं चंदनं प्रतिगृह्यताम् तस्माद्यज्ञात्सर्वेत्तदतिगंधम् माल्या-
दीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वेप्रभो मया हतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम् तस्मादश्वेति पुष्पम् वनस्पतिरसोद्भूतो
गंधाद्यश्च मनोहरः आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् यत्पुरुषमिति धूपम् साज्यं च वत्सैः संयुक्तं वर्हिना योजि-
तं मया दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यमिगपहम् ब्राह्मणोऽस्येति दीपम् नैवेद्यं गृह्यतां देव भक्तिं मे ह्यचला कुरु इप्सितं मे व-
रं देहि परत्र च परांगतिम् चंद्रमामनस इति नैवेद्यम् पूर्णफलं महर्दिव्यं नागवत्यादत्तं युतम् कर्पूरेणासमायुक्तं तांबू-
लं प्रतिगृह्यताम् तांबूलम् हिरण्यगर्भेति दक्षिणां चक्षुर्दसर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणम् आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या
गृहाण परमेश्वर नीरांजनम् फलेन फलितं सर्वत्रैलोक्यं सचराचरम् तस्मात्फलप्रदानेन स फलाश्च मनोरथाः फलं
धानिकानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च तानि तानि विनश्यन्ति प्रदक्षिणपदे पदे नाभ्या आसीति प्रदक्षिणाः मंत्रहीनं क्रियाही-
नं भक्तिहीनं सुरेश्वर यत्सृजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे समासा सन्निति नमस्कारं सद्योजातमिति वामदेवायैति वा यजेन

यज्ञमिति मंत्रपुष्पांजलिं श्रूयतां धर्मसर्वस्वं शिवरात्रौ शिवार्चनं व्रतयज्ञविधानेन स्वर्गपुण्येन कर्मणा कृत्वा स्नानं शक्त-
र्भूता धौतवस्त्रसमन्वितः स्थापयेद्देवदेवेशं मंत्रैर्वेदसमुद्भवैः ततः पूजाप्रकर्तव्या पूर्वोक्तविधिना ततः नमो यज्ञजगन्नाथन-
मस्त्रिभुवनेश्वर पूजां गृहाण मद्भक्तमहेश प्रथमं पदे प्रथमप्रहरपूजा पूर्वोक्तमहाकालो गणेशं गीचदक्षिणे वृषस्कंदौ
पश्चिमे च देशकालौ तथोत्तरे गंगाचयमुनाचैव पाश्वे चैव व्यवस्थिते नमो व्यक्ताय सूक्ष्माय नमस्ते त्रिपुरांतक पूजां गृहा-
ण देवेश यथा शक्त्योपपादितां द्वितीयप्रहरे बद्धो हं विविधैः पाशैः संसारभयबंधने पतितं मोहजाले मां त्वं समुद्धर शंकर
तृतीये चतुर्थे प्रहरे आद्यवत् नमः शिवाय शांताय सर्वपापहराय च शिवरात्रौ मया दत्तं गृहाणार्घ्यं प्रसीद मे द्वितीये
दुःखदारिद्र्यभावैश्च दग्धो हं पार्वतीपते मां वैत्राहि महादेव गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते तृतीये किंनजा नासि देवेश तावद्भक्तिं
प्रयच्छ मे स्वपादाग्रतले देवदास्यं देहि जगत्सते चतुर्थे इति प्रार्थना इति शिवपूजा समाप्ता अथ कथा सूत उवाच
सकारणमशेषस्य जगतः सर्वदा शिवः ॥ गोब्राह्मणनृपाणां च शिवं भवतु मे सदा कैलासशिखरासीनं देवदेव जगद्गुरुम्
पंचवक्त्रं दशभुजं त्रिनेत्रं शूलपाणिनं पिनाकशोभितकरं रवदुःखेदकधारिणं कपालस्वदांगधरं नीलकंठकशोभितम् भ-
स्मांगव्यालशोभाद्यमस्थिमालाविभूषितं नीलजीमूतसंकाशं सूर्यकोटिसमप्रभम् क्रीडंतं च शिवं तत्र गणैश्च परिवारि-
तं विसृज्य देवताः सर्वास्तिष्ठन्तं परमेश्वरं तं दृष्ट्वा देवदेवेशं प्रहस्योत्फुल्ललोचनं पार्वतीपरिप्रच्छ विनयावनतास्थिता

गोरीप्रोवाच भर्तारं विस्मयोत्कुललोचना पार्वत्युवाच कथयस्व प्रसादेन यद्व्यं व्रतमुत्तमं श्रुतास्त्वयोक्ता देवेश व्रतानां
निर्णयाः श्रुत्वा तथैवेदानधर्माश्च तीर्थधर्मास्त्वयोदिताः नास्ति मे निश्चयो देव भ्राता हंच पुनः पुनः तस्माद्दस्व मे देव ह्येकं
निःसंशयं प्रभो व्रतानामुत्तमं देव भक्तिमुक्तिप्रदायकं तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व मम प्रभो ईश्वर उवाच शृणु देवि
परं गुह्यं व्रतानामुत्तमं व्रतं यन्न कस्यचिद्व्यातं रहस्यं मुक्तिदायकं येनैव कथ्यमानेन यमो विलयतां व्रजेत् तदहं कथयि
ष्यामि शृणुष्वेकमना प्रिये माघमासे कृष्णपक्षे अमायुक्ताश्चतुर्दशी शिवरात्रिस्तु सा ज्ञेया सर्वयज्ञोत्तमा दानैर्यज्ञे-
स्तपोभिश्च व्रतैश्च विविधैरपि न तीर्थैस्तद्भवेत्पुण्यं शिवरात्रि व्रतं परं शिवरात्रि स भन्नास्ति व्रतानामुत्तमं व्रतम् अज्ञान
ज्ञानतो वापि कृत्वा मोक्षमवाप्नुयात् मृतास्तेनिरयं त्यक्त्वा गतास्ते शिवसन्निधौ सर्वमंगलशीलान्च सर्वा मंगलनाशिनी ॥
श्रुतिमुक्तिप्रदा चेषा सत्यं सत्यं वरानने देव्युवाच कथं यमपुरं त्यक्त्वा शिवलोकं व्रजेन्नरः एतन्मे महदाश्चर्यं प्रत्यक्षं कुरु
शंकर शंकर उवाच शृणु देवि यथा वृत्तां कथां पौराणिकीं श्रुत्वा यमशासनद्वन्द्वी च शिवस्थानप्रदायिनी कश्चिदासी
लुरादेवि निषादो जीवघातकः प्रत्यंत देशवासी च भूधरा सन्न केतनः सीमांते स सदतिष्ठत् कुतश्च परिपालकः शूरो निखं-
धनुर्धारी श्यामांगः कृष्णकंचुकः बभ्रुगोधांगुलित्राणः स देवमृगयारतः एवं विधो निषादो सोऽनुदंशं दिने शूरो व्यवहारि
कैश्च द्रव्यार्थं देवागारं प्ररोधितः तेनापि देवतादृष्टा जनानां वचनं श्रुतं उपवासव्रतानां च शिवः शिव शिवोति च दिनांते

तैस्तदा मुक्तः प्रातर्द्रव्यं प्रदीयताम् ततो सौधनुरादाय दक्षिणेन गतः स्वयं आगच्छन् सवनोद्देशे जनहासं चकार सः शिवः
शिवकिमेतद्देव कुर्वन्ति न गरेजनाः वने चरन्ति निरीक्षंस्तु चतुर्दिक्षु इतस्ततः परं च मृगमार्गं च अन्वेष्य च सूकरान् मृगाञ्च इतश्चेत
श्च धावन्ते आमिषेलुब्धमानसः वने च पर्वतान् सर्वान् भूमित्वा गिरिकंदराः संप्राप्ते तेन नो किंचित् मृगसंस्पर्शचित्तं निरा
शोलुब्धकस्तिष्ठन्तदा ह्यस्तंगतोरविः चिंतयित्वा जलोपांते जागरं जीवघातनं संविधास्याम्य होरात्रौ निश्चितं मम जीवनम्
गतो सौजलसामीप्यं तीरस्थो जालिमध्यतः आश्रमं कर्तुं मार्गे भो आत्मनो गुप्तिकारणात् जालिमध्ये महालिङ्गं स्थितं स्थाप
युवं शर्मं बिल्वहृक्षो महान् दिव्यो जालिमध्ये च संस्थितः गृहीत्वा तस्य पर्णानि मार्गं शब्दार्थमक्षिपत् क्षिप्तानि दक्षिणे-
भागे निपेतुर्लिङ्गसूर्यनि नदिवा भोजनं तस्य आमिषेलुब्धमानसः ततश्चिंतयमानस्य न निद्रा समजायत तस्य गंधं समा-
साधलुब्धकस्य वरानने न तिष्ठन्ति मृगाः सर्वे शरघातभयात्तदा मृगान् निरीक्षन्तस्तस्य निद्रा नाशोप्यजायत बिल्वमध्ये गत
स्यास्य प्रथमः प्रहरोगतः ततो जलार्थमायाता हरिणी गर्भसंयुता यौवनस्था सरूपा च स्तनपीना सुशोभना निरीक्षन्ती दि
शः सर्वा भृशमुत्कुललोचना लुब्धकेनापि सा दृष्टा बाणगोचरमागता बाणश्च संधितस्तेन एकदृष्टेन चेतसा ओदयित्वा पप
त्राणि प्रक्षिप्तानि शिवोपरि शिवं देवं सदा ध्यायन् शीतेन परिपीडितः एतस्मिन् तरे दृष्टो हरिण्यालुप्तकस्तदा लुब्धकस्त
स्वरूपेण कृतांत इव दृश्यते दृष्ट्वा तु तस्य संधानं यमदंष्ट्रा समग्रं भ्रमम् मृग्युवाच सामृगी दिव्ययावाचालुब्धकं वाक्य-

ब्रवीन् स्थिरोभवमहाव्याधसर्वजीवनिकृतन कथयस्वमहाबाहो किमर्थमाहनिष्यसि लुब्धक उवाच कुतुंबपीडितमेव
क्षययाचमयासह पोष्याम्यहं सदेवापि ह्यामिषाहारभोजनेः धनं वैमदूहेनास्ति तेन त्वाहं निशोभने ॥ सूत उवाच
यामपूजाप्रभावेन जागरोपोषणेन च चतुर्थीशेन पापानां विमुक्तो लुब्धकस्तदा लुब्धकस्ततो दृष्ट्वा मृगीमानुषभाषिणी
आश्रये परमं दृष्ट्वा किंचिदुर्मसमन्वितः लुब्धक उवाच मया हि घातिता जीवा उत्तमाधममध्यमाः न श्रुता ईदृशी वाणी
श्वापदानां कथंचन कस्मिन् देशे त्वमुत्पन्ना कस्मात्स्थानादिहागता कथयस्व प्रयत्नेन परं कोतुहलं हि मे मृगयुवाच श्रु
णु त्वं लुब्धक श्रेष्ठ कथयामि तवाखिलं आसीत् पूर्वमहारम्यास्वर्गेशक्रस्य चाप्सरा अनंतरूपलावण्यासौ भाग्येन च गर्विता
सौ भाग्यमदपुष्टांगोदानवो बलगर्वितः मयैव च कृतो भर्त्ता हिरण्याक्षो महाकरः तेन सार्धं मया फक्ते चिरकालं यथेप्सितम्
एवं कालो गतो व्याधक्रीडंत्या मे सरेण च एकदा प्रेक्षितुं नृत्तं शंकरस्य गता तदा यावद्दृष्ट्वा म्यहं तत्र तावन्मां शंकरो ब्रवीत् कृग
ता त्वं वरारोहे केन वा संगता शभे किं वा सौ भाग्यगर्वेण नायाता मम मंदिरं सत्यं कथयशीघ्रं त्वं नो वाशापदं दामिते शाप
भीत्या मया तत्र द्रुत्युक्तं शंकराग्रतः शृणु देव प्रवक्ष्यामि शापात्तु ग्रहकारक मामास्ति भर्त्ता विश्वेशदानवंद्रो महाबलः तेन सा
र्थं मया देव कीडितं निजमंदिरे तेनाहं नागताशीघ्रं सृष्टिसंहारकारक रुद्रस्तद्वचनं श्रुत्वा सकोपो वाक्यमब्रवीत् मृगः कामा-
तुरो नित्यं हिरण्याक्षो भविष्यति त्वं मृगी तस्य भार्या वै भविष्यति न संशयः त्यक्त्वा स्वर्गतया देवान्दानवं भोक्तुमर्हसि

हादशाब्दानि भो भद्रे भविता शाप एव ते परस्परस्य शोकेन शापांतोऽपि भविष्यति अनुग्रहः पुनस्तैषः शंकरेण कृतः स्वयम्
कदाचिद्व्याधवरो मम सान्निध्यमाश्रितः वधार्थं तस्य संप्राप्ता पूर्वजन्म स्मरिष्यसि तत ऊर्ध्वं तदारुद्रं दृष्ट्वा भो क्षमवाप
स्यसि शंकरेण मया दृष्टो वसंत्यास्मिन् महावने ततो दुःखमनुप्राप्ता मांसमेदो विवर्जिता गर्भाक्रांता विशेषेण न वध्याचे
ति निश्चितं त्वत्कुटुंबस्य ते नूनं भोजनं न भविष्यति आयास्यति मृगी त्वन्या मार्गेणानेन लुब्धक पीना यौवन संपन्ना बहुमां
सामदोदता भोजनं सकुटुंबस्य तव सद्यो भविष्यति अथवा न्यो मृगो व्याधपानार्थं तु जलाशये आगमिष्यति प्रत्यूषे क्षुधा
र्थस्य न संशयः गर्भं त्यक्त्वा पुनः प्रातर्बालान् संदिश्य बंधुषु शापयैरागमिष्यमि संदिश्य च सखीजनं तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा
व्याधो विस्मयमागतः क्षणमेकं तथा स्थित्वा व्याधो वचनमब्रवीत् नागमिष्यति चेदन्यो जीवंस्त्वमपि गच्छसि क्षुधया पी
डितो हं वै कुटुंबं च विशेषतः प्रातस्त्वयाममगृहमागतं च यथापथम् शापयैश्च ब्रजत्वं हि यथामे प्रत्ययो भवेत् पृथिवी वायु
रादित्यः सत्येति षुंति देवताः तस्मात्सत्येन गंतव्यं भवत्यास्व गृहं प्रति तस्य तद्वचनं श्रुत्वा गर्भार्ता सामृगी तदा चक्रे सत्यप्र
तिज्ञां व्याधस्याग्रे पुनः पुनः मृगयुवाच हि जो भूत्वा तु यो व्याधवेद भ्रष्टो भिजायते स्वाध्यायसंध्या रहितः सत्यशौच
विवर्जितः अविक्रयाणां विक्रेता अयाज्यानां च याजकः तस्य पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः दुष्टबुद्धौ तु यस्यापंधूर्ते
बाधामकंदके नास्तिके च विशीले च परदाररते तथा वेदविक्रयिणि चैव शवसूतकभोजने तेन पापेन लिप्यामि य-

यहं नागमेषुनः मृतशय्याप्रतिग्राहे मातापित्रोरपालके तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं दानं दानं प्रवृत्तस्य योंतरा
यकरोनरः तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं देवद्रव्यं गुरुद्रव्यं ब्रह्मद्रव्यं हरेत्तु यः तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं
हं दीपदीपेन यः कुर्यात्पादपादेन धावयेत् तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं भर्तारं स्वामिनं मित्रं आत्मानं बालमेव च
गां विप्रं च गुरुं नारीं यो भारयति दुर्मतिः तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं अवैष्णवे च यस्याप्यस्यापदां भिके जने अजि
तौ द्विषेयुः स्यापं परदोषानुकीर्तने कृतघ्नं च कदर्यं च परदाररते तथा सदाचारविहीने च परपीडाप्रदायके परपेशून्ययुक्ते-
च कन्याविक्रयकारके हेतुके च कष्टौ च कूटसाक्षीप्रदे तथा एतेषां पातकं मह्यं यदि नायामिते गृहं यस्यापं ब्रह्महत्यायापित
मातृवधे तथा तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं यस्यापं लुब्धकानां च यस्यापं गुरदायिनां तेन पापेन लिप्यामि यदि नाया
मिते गृहं द्विभार्यः पुरुषो यस्तु समदृष्ट्या न पश्यति तस्य पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं सकृद्वत्तातु यः कन्यां द्वितीया
य प्रयच्छति तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं कथायां कथ्यमानायां मंतरं कुरुते नरः तस्य पापेन लिप्यामि यदि नाया
मिते गृहं पतिनिंदापरो नित्यं वेदनिंदापरो हि यः तस्य पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं यस्य संग्रहणी भार्या ब्राह्मणी च-
विशेषतः तस्य पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहं प्रेतश्राद्धेतुयो मुंक्ते पतिने च हुयाजके असंख्यस्यार्थनिरते पुराणार्थ
विवर्जिते भूर्खे पारवंडनिरते क्रयविक्रयके हि जे एतेषां पातकं मह्यं यदि नायामिते गृहं एकाकीमिष्टमश्नाति भार्या पुत्र

विवर्जितः आत्मजां गुणसंपन्नां समानसदृशे चरे न प्रयच्छति यः कन्यां नरो वैज्ञानदुर्लभः तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामि
ते गृहं मृगी वाक्यं ततः श्रुत्वा लुब्धको हृष्टमानसः संहृत्य बाणसंधानान्मुपो च हरिणीं नदा तस्यामुक्तिप्रभावेन लिंगस्यापि
प्रपूजनान् सुक्तो सौपातकैः सर्वैस्तस्मिन्नात्र संशयः द्वितीये प्रहरे प्राप्ते मध्यरात्रे महानिधि तस्मिन्नेव क्षणे प्राप्ते परा
प्राप्ता मृगी तदा संवत्सराभयसंमग्रापतिमन्वेष्ट्यती मुहुः जालिमध्ये स्थिते नायहृष्टा सालुब्धकेन तु पुनर्हृष्टस्य पत्रा
णि चोदयित्वा करेण तु सिंहा निदक्षिणे भागे लिंगोपरि दिदृक्षुः तस्यावधार्यते नाथो बाणो धनुषिसंधितः तिष्ठंस्त्रैक
चित्तेन कुटुंबार्थं जिघांसया निरीक्ष्य लुब्धको यावद्बाणं तस्यां विमुंचति तावन्मृग्यासं दृष्टो दृष्ट्वा तं विह्वला भवत् अद्यो
वभगिनी मे हिलुब्धकेन विनाशिता मम किं जीवितव्येन तस्या दुःखेन पीडिता १०० वरो मृत्युर्न शोको वै दृष्ट्वा व्याधौ वि
शेषतः एवं संचिंत्य हरिणी लुब्धकं वाक्यमब्रवीत् हरिण्युवाच धनुर्धरबलव्याधु सर्वजीवनिहंतन देहि मे वचनं चे
कंपश्वात्वं मां निपातय आयाता हरिणी चे कामार्गेणानेन लुब्धकं समायाताथ वानेव सत्यं कथयस्व व्रतं तच्छ्रुत्वा लु
ब्धकस्तत्र विस्मितोक्षणमैक्षत तस्यास्तया दृशी वाणी अस्याश्चैव तु तादृशी सांचैवाचागतानूनं प्रतिज्ञापालनाय च
अथ वान्या समायाताया तया कथिता पुरा लुब्धक उवाच अहो रात्रं कृतं कष्टं कुटुंबार्थं मया मृगि अधुना त्वां हि नि
ष्यामि देवानां स्मरणं कुरु व्याधोक्तवचनं श्रुत्वा हरिणी तुः खिताभृशम् व्याधं प्राहरुदित्वा वैभो मां व्याधनिपातयते जे

बलंतथासर्वनिर्दग्धं विरहाग्निना अहंप्राणान्विमोक्ष्यामिभोजनं तेन जायते बलवांश्च महातेजा मेदमांसममन्वितः अन्यथा
पीनगौरांगो मृगो ह्यत्रागमिष्यति अहंचदुर्बलानूनं मेदमांसविवर्जिता केवलं पापभाक्त्वा हि मम प्राणविमोचकः मार्गेणा
नेन भो व्याधमृग आयास्यति स्फुटम् तंहत्वा ते कुतुबस्यति निर्नमं भविष्यति तयोक्तं लुब्धकः श्रुत्वा किं करोमीत्यचिंतय
त् मृगोक्तो हि स युक्ताथ एष मे निश्चयो ह्यदि संचित्य लुब्धकः प्राह मृगी शोकातुरां कृशां सत्यं वद महाभागे प्रत्ययो मे यथा भवे
त् तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हरिणी दुःस्वकर्षिता चक्रे सत्यं प्रतिज्ञां तु व्याधस्याग्रे पुनः पुनः मृगुवाच सन्नियस्तरणं श्रुत्वा संग्रामं यो
न गच्छति तस्य पापेन लिप्येह यदि नायामिते गृहं भेदयंति तडागा निवापी श्वाथ गवामपि मार्गस्थानं च येन निसर्वसत्त्वभयं
कराः तेषां वै पातकं मर्त्यं यदि नायामिते गृहम् एतच्छ्रुत्वा तु व्याधेन सापि मुक्ता मृगी तदा जलं पीत्वा तु बहुशो गता सद्यो
यथागतम् जालिमध्ये स्थितस्यास्य द्वितीयः प्रहरोगतः ओदित्वा बिल्वपत्राणि पुनर्देवेनियोजयत् पीडितो तीव्रशीते
नक्ष्त्राणां गृहचिंतया शिवः शिवेति जल्पन्वेन निद्रासुपलब्धवान् कृतं करार्चनं तेन प्रहरे प्रहरे गते वीक्ष्यंश्चैव दिशः सर्वाः
सत्त्वमार्गां निरीक्षयत् लुब्धकेनायदृशे सौ हरिणश्च चलेक्षणः विलोकयन् दिशः सर्वां मार्गमाणां मृगीपदः सौभाग्य
बलदपां व्यामदनो न्यत्त पीवरः तद्वद्वाणमाह्वयत्वा कर्णं तु समानसः वाणं मुंचति यावद्देता वदृशे मृगेण तु
कालरूपं तु तद्वद्वा मृगश्चिंतितवान् भृशम् निश्चितं भविता मृत्कर्णो चरस्य खलो यतः भावो प्राणसमा मेव व्याधे

नेह निपातिता तथा विरहितस्याद्यूनं मृत्कर्णं भविष्यति हाहा कालकृतं पापं यद्दार्ढ्यदुःस्वमागतम् भार्ययानसमं सौख्यं गृ
हेषि च चनेषि च तथा विना न धर्मोस्ति नार्थकार्यमौ विशेषतः वृक्षमूलेषु दयिता यत्र तिष्ठति तद्गृहम् प्रासादोपितगार्हानः
कांतारादतिरिच्यते धर्मकार्यकार्येषु भार्यापुंसः सहायिनी विदेशे च गतस्यापि सैव विश्वासकारिणी नास्ति भार्या स
मो बंधुर्नास्ति भार्या समं सुखम् नास्ति भार्या समं लोके नरस्यार्त्तस्य भेषजम् यस्य भार्या गृहे नास्ति सापि चेद्विषयवादिनी ॥
अरण्यं तेन गंतव्यं यथारण्यं तथा गृहम् एका प्राणसमा मे भूद्वितीया प्राणदामम इत्येवं चिंतयित्वा तु लुब्धकं वाक्यमुब्रवीत्
मृग उवाच शृणु व्याध नरश्चैव व्यामिषां हारभोजनं यत्तेच्छाम्यहं वीर तद्यत्तं वद मे प्रभो आगतं हरिणी युग्मं केन मा
गेण तद्गतम् तथा विनाशितं वायसत्यं कथय मे धुना तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लुब्धको विस्मयं गतः असावपि न सामान्यो देव
ताकाय नुत्तमा लुब्धक उवाच उवाच लुब्धकः सद्यस्तस्याप्येवाक्यमुत्तमं तेन तेनेन मार्गेण सत्यं कृत्वा ममाग्रतः
ताभ्यां दत्तो सिधुत्सुर्थे मम त्वमधुना नय संप्रति त्वां हनिष्यामि नेव मोक्ष्यामि कुर्हे चित् मृग उवाच तत्सत्यं कीदृ
शं ताभ्यां वाक्यमुक्तं तवाग्रतः येन ते प्रत्ययोजातो मुक्तं तद्वरिणी हयम् तेन ते केन मार्गेण ये मुक्ते व्याध ते धुना व्याधु-
तेन तेनेन मार्गेण स्वमाश्रमपदं प्रति व्याधेन कथितास्ताभ्यां शपथा ये कृतास्तदा तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य हरिणो हृष्टमान
सः मृग उवाच ताभ्यां व्याधयदुक्तं च तत्तुरो भिनवान्यथा प्रभाते तद्गृहं नूनं मार्गमिष्यामि निश्चितं भार्यां क्रतुमती

मेघकामार्त्तयधुनाभशम् गत्वागृहेभक्ततामापद्यचमुत्तज्जनान् शपथैरागमिष्यामिगृहंतेनात्रसंशयः महेहंस्वगृहे
नाद्यनेतुंशक्तः कथंचन तद्व्यामरणमेस्याद्यहंयातितस्त्वया लुब्धकउवाच असत्यंभाषसेधूर्तप्रतारयसिमांनुथा
कृत्वामृतंस्थितंनत्रतदागच्छतिकोत्पथीः व्याधस्यवचनंश्रुत्वाहरिणोवाक्यमब्रवीत् शपथैरागमिष्यामियथातेप्रत्ययो
भवेत् व्याधउवाच मृगत्वंशपथान्ब्रूहि विश्वासोमेभवेद्यथा यथाहिप्रेषयामित्वांस्वगृहंप्रतिकामुक मृगउवा
च भर्तारिवंचयेद्यास्त्रीस्वामिनंचतेनरः मित्रंचंचयेद्यस्तगुरुद्रोहं करोति यः विरसंतुरसंदद्यात् प्रेमभेदं करोतु यः
भेदयेद्यस्तजागानि प्रासादं पातयेत्तथा प्रवासशीलो यो विप्रः क्रियविक्रयकारकः संध्यास्नानविहीनश्च वेदशास्त्रविवर्जि
तः मद्यपास्त्रीपुस्तकायेपरनिंदारताश्च ये परस्त्रीसेवका विप्राः परपेशन्यसूचकाः श्रद्धान्नभोजिनो ये च भार्यापुत्रांस्त्यजंतिये
वेदनिंदारपराये च वेदशास्त्रार्थनिंदकाः तेषां वैपातकं मद्यं यदि नायामिते गृहम् भार्यासंग्रहणीयस्य व्रतशौचविवर्जिता स-
र्वांशी सर्वविक्रेता हि ज्ञानामपि निंदकः त्रिषु वर्णेषु शूराः श्रद्धाश्च करोति वै विप्रवाक्यं परित्यज्य पारवंडाभिरताः सदा
ब्रह्मचर्यरताः श्रद्धाये च पारवंडसंश्रिताः तेषां वैपातकं मद्यं यदि नायामिते गृहम् तिलांस्तैलं घृतं क्षौद्रं कंबलं लवणं गुडम्
लोहं लाक्षादिकं सर्वरंगान्नानाविधानपि विक्रियात्तानि श्रद्धाश्च तत्र दोषो न विद्यते मद्यमांसं विषं दुग्धं नीलं च हृष्यं तथा
पीनं क्षीरं सर्पकूटं चित्रान्नकफलानि च मद्यादिविक्रियेद्यस्तश्रद्धोऽपि मदमोहितः आदित्यं विष्णुमीशानं गणाध्यक्षं तु पार्व

तीं एतांस्त्यक्त्वा गृहे मूढो योन्यं पूजयते नरः तस्य पापेन लिप्यामियदि नायामिते गृहं योगांस्तु शतिपापेन त्युदिते केचन स्य
ति एकाकीमिष्टमभाति तस्य पापस्य भाग्यहं मातापित्रोरपोष्ठाचक्रिया मुदिश्य पाचकः कन्याशुल्कोपजीवी च देवत्रा-
ह्मणनिंदकः गोश्रासंहंतकारं च अतिथीनां च पूजनं येन कुर्वति गृहीणस्तेषां पापं भवेन्नाम् हुंताकंच पटोलं च कालिगंतु
विकाफलम् मूलकं लश्कनं कंदं कुसुमं कनशाकं कं एतानि भक्षयेद्यस्तनरो वै जानदुर्बलः तस्य वै जायते शत्रुश्चिश्वा
यणशतेरपि एतेषां पातकं मद्यं यदि नायामिते गृहम् यः पठेत्स्वरहीनं चलक्षणेन विवर्जितम् इयाकः संचरन्निप्रवेत्ता
नदीरयेत्तु यः विप्रस्य पठतः क्षापि शृणोति इह चात्यजः वेदोपजीविको विप्रो तिलोभाच्छुद्रभोजनः तस्य पापेन लिप्यामि
यदि नायामिते गृहं श्रद्धान्नेषु च ये सक्ताः श्रद्धासंपदं दुषिताः तेन पापेन लिप्यामियदि नायामिते गृहं लेखकश्चित्रकर्ता च वै
द्यो नक्षत्रसूचकः कूटकर्ता हि जोयश्च नस्य पापस्य भाग्यहम् कूटसाक्षी मृषावादी परद्रव्यस्य तस्करः परदारमिगामी च
ये च विश्वासघातकाः द्रव्यद्रव्यानि निक्षिप्य पानकूटसमाश्रिताः वेश्यारताः सदा ये च दानदातुर्निवारकाः भर्तारं द्रव्यही
नं च कुरुपं व्याधिपीडितं यानपूजयते नारी रूपयौवनगर्विता एकादशीं तथा माघेयासौ शिवचतुर्दशीं पूर्वविद्धां प्रकु
र्वन्ति तेषां पापस्य भाग्यहं अथ किं बहुनां क्तेन भोलुब्धकृतवाग्रतः यदि नायामिते गृहं मम सत्यं भवेत्तव तेन वाक्येन
संतुष्टो व्याधो वै वीतकल्मषः संहस्यधनुषोवाणं मृगो मुक्तो गृहं प्रति जलं पीत्वानुहरिणः प्रविष्टो गहनं प्रति गतो सौ तेन

मार्गणनयेन मृगीहृद्यं लुब्धकेन तदा तत्र जालि मध्ये स्थितेन हि प्रत्युपेवित्व पत्राणि चोदयित्वा प्रनय्य च शिवः शिवेति जल्प
न्वेह्याश्रया तानि जाभयम् अथोदिते सूर्य विवे अकामाज्जागरे कृते पापान्मुक्तोऽप्यसौ सद्यः शिवपूजाप्रभावतः यावदि
शोनिरीक्षेत निराशो भोजनं प्रति तावच्छि शक्यता चान्या मृगी तत्र समागता दृष्ट्वा मृगीं तदा व्याधौ बाणं धनुषि योजयत् या
वन्मुच्य मोबाणं तावदुक्तं तया तदा मावाणान्मुच्य धर्मात्मन्यर्मे मासु च सुव्रते अहं न वध्या सर्वेषां मिति शास्त्रविनिश्चयः
शयानो मेथुना सक्तो स्तनपो व्याधिपीडितः न हंत व्योमगोराज्ञा मृगी च शिशुना हता अथ बाधमे मुत्सृज्य मां हनिष्यसि मान
द बालकं स्वगृहे मुक्ता सरसीनां च निवेद्य वै शपथैरामयिष्यामि शृणु व्याधवाचो मम यास्व भर्त्तार मुत्सृज्य परे पुंसि रता सदा
तस्याः पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहम् मयं मांसं विषं दुग्धं नीलीकुंभ फलानि च एतानि विक्रयेद्यस्तनरो मोहस-
मन्वितः तेषां पापेन लिप्यामि यदि नायामिते गृहम् तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा व्याधो विस्मयमागमत् ततो व्याधेन सा मुक्ता
गता वै निजमंदिरम् व्याधो पितृ तस्य लंत्यत्काजगामे स्वगृहं प्रति सर्वेषां वचनं ध्यायन् मृगाणां सत्यवादिनाम् एतेषां
घातको नित्यमहं यास्यामि कां गतिम् क्रमाद्गृहं समायाता बालकाः क्षुधया हताः नान्नं मांसं गृहे तस्य भोजनं येन जायते
निरामिषं तु तं दृष्ट्वा निराशास्ते भवंस्तदा व्याधो पितृ तदा तत्र तेषां वाक्यानि संस्मरन् न भोजनं न निद्रां च लभते विस्मित-
स्वैव आगमिष्यति तेनून शपथैरपि यंत्रिताः न तान हं वधिष्यामि सताव्रतमनुस्मरन् लुब्धकेन तदा मुक्तो हरिणः

शपथैर्हृतः स्वमाश्रमं तु संप्राप्तो यत्र तद्वरिणी हृद्यम् सद्यः प्रसूता सा चैकाहितीयारति लालसा तृतीयापि समायाता बा
लकैर्बहुभिर्हता सर्वाः समेता एकत्र मरणे कृतनिश्चयाः परस्परं प्रजल्पन्तोलुब्धकस्य विचेष्टितं आयातां हरिणीं मुक्ता कृ
पात्वा रतिलालसां कृतकृत्यो भवत्ताभिस्तेभ्यो वाक्यमथाब्रवीत् युष्मद्भिरिह संस्थेयं कर्तव्यं प्राणरक्षणं व्याघ्रादीणां
लुब्धकेभ्यो बालकानां प्रयत्नतः यो हि सत्यानुगोभार्यो न भुंक्ते मोहसंवृतः भूषणहासतु विज्ञेयस्तस्य जन्म निरर्थकम् सं
तानात्स्वर्गमाप्नोति इह कीर्तिं च शाश्वतीं संततिर्यत्नतः पाल्यास्वर्गसौख्यप्रदायिका अपुत्रस्य गतिर्नास्ति दुहलोके परत्र
च येन केनाप्युपायेन पुत्रमुत्पादयेत्पुमान् मया च तत्र गंतव्यं यत्र व्याधस्य मंदिरं सत्यंतु पालनीयं स्यात्सत्ये धर्मः प्रति
ष्ठितः एतच्छ्रुत्वा तु तानां यो वाक्यमूचुः स दुःखिताः वयमप्याममिष्याम स्वयासाहं मृगोत्तमं तथा नैविप्रियं कांतन
स्मरामः कदाचन पुष्पितेषु वनां तेषु नदीनां संगमेषु च कंदरेषु च शैलानां युष्माभीरक्षिता वयम् न कार्यं मद्यमस्मा
कं क्रीडितेन त्वया विना नारीणां पतिहीनानां जीवितैः किं प्रयोजनं मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता मितं सुतः अमि
तस्य हि दातारं भर्त्तारं कान पूजयेत् अपि द्रव्ययुतानां रीबहुपुत्रसहृदता सा शोच्या बंधुगर्वस्य पतिहीना कुलांगना
गंधमाल्यैः स्त्रियो नित्यं प्रीयंते भर्त्तुरग्रतः नातं त्रीवाद्यते वीणाना चक्रो भ्रमते रथः नापतिः सूरवमाप्नोति ना-
शिपुत्रशतैर्हता नास्ति भर्त्ता समो धर्मो नास्ति धर्मः समः सहृद् नास्ति भर्त्ता समो नाथः स्त्रीणां भर्त्ता परागतिः

एवंविलिप्यताः सर्वाः भरणे कृतनिश्चयाः बालकैस्तेः समायुक्ता भर्तृशोकेन दुःस्विताः मृगस्तासां वचः श्रुत्वा हृदिना परोप
वत् गंतव्यं किं न गंतव्यं मया व्याधस्य मंदिरं एकतस्त कृतं रक्ष कुटुंबस्य स यो भवेत् तदंति केन च द्यामिममसत्यं स यं व्रजेत्
वरं पुत्रस्य भरणं भार्याया आत्मनस्तथा सत्ये त्यक्ते नरो नित्य माकल्पं रौरवं व्रजेत् तस्मात्सत्यं पालनीयं नरैः श्रेयो र्थिभिः स
दा एवं संचित्य हरिणो धर्माच्छुद्धि मनोरमान् ताभिः सहैव शनकैः क्षणात्तस्या भ्रमं ययौ तस्मिन्सरसि संस्नात्वा कर्मन्यासं च
कारह तल्लिंगं प्रणिपत्या श्रुद्धि दध्याय न सदा शिवम् स्नानं पानं परित्यज्य मैथुनं भोगमेव च कामं क्रोधं तथा लोभं मायां मो
क्षविनाशिनीं वंदयित्वा तु तं देवं लुब्धकाभिमुखं ययौ तस्य भार्याश्च पुत्राश्च भरणे कृतनिश्चयाः अनशनं व्रतं गृह्य पृष्ठल
ग्नाः समाययुः भार्यापुत्रैः परिहृतो मृगस्तं देशं भागमत् क्षाधितैर्बालकैर्द्युक्तो लुब्धकोऽपि निष्ठति मृगस्तं देशं भागवत् कुटुंबे
न समन्वितः पालयन् सर्ववाक्यानि लुब्धकं वाक्यमब्रवीत् मृग उवाच ह न मा प्रथमं व्याध पश्चादेतात्तु क्रमेण
तु बालकानि ततः पश्चाद् हन्यतां मा विलंबय लुब्धकैस्तु मृगाभक्षणास्ति दोषः कदाचन वयं यास्यामः स्वलोकं स-
त्यपूतान संशयः तथा ते सकुटुंबस्य प्राणपुष्टिर्भविष्यति एतच्छ्रुत्वा तु वचनं मृगेण परिभाषितम् आत्मानं निंदयित्वा
तु लुब्धको वाक्यमब्रवीत् व्याध उवाच अहो मृग महासत्व गच्छ गच्छ समाश्रमम् आमिषेण न मे कार्यं यद्वा व्यंतद्
विष्यति जीवानां घातने चैव विमुखस्तर्जने तथा नैव पापं करिष्यामि कुटुंबार्थं कदाचन तं गुरुमम धर्माणां सुपदं

धामृगोत्तम गच्छ गच्छ मृगश्चेत्कुटुंबेन समन्वितः मया त्यक्ता निश्चरानि सत्यधर्मः समाश्रितः मृग उवाच कर्मन्यास
महं श्रुत्वा त्वत्सकाशमिहागतः हन्यतां हन्यतां शीघ्रं न ते पापं भविष्यति मया दत्तापुरावा कृतयाचक्षे न याम्यहं एतच्छ्रुत्वा
तु वचनं लुब्धको वाक्यमब्रवीत् लुब्धक उवाच तं वंधुस्त्वं गुरुत्वा ता त्वं मे माता पिता सुहृत् मया त्यक्ता निश्चरानि
त्यक्तं मायादिकं बलम् कस्य भार्या सुताः कस्य कुटुंबं कस्य तन्मृग तैः स्वकर्मच भोक्तव्यं मृग गच्छ यथा सुखं इत्कत्का
सतदा तूर्णं वभंज स शरंधनुः मृगं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य क्षमापयत् एतस्मिन्नंतरे नेदुर्देव दुंदुभयोदिवि आकाशा
सुष्यदृष्टिस्तपपातस्तमनोहरा तदा दूतः समायतो विमानं गृह्य शोभनम् देवदूत उवाच अहो व्याध महासत्व
सर्वसत्वक्षयं कर विमानमिदमारुह्य सदहः सर्गमाविश शिवरात्रिप्रभावेन पातकं तं क्षयं गतं उपवासस्तु संजातो निशि
जागरणं कृतम् यामेयामेकता पूजा अज्ञानेन शिवस्य च सर्वपापविनिर्मुक्तो गच्छ त्वं रुद्रमंदिरम् विमानं च समाहूय
सत्याच्चित्रपदं व्रज मृगराज महासत्व भार्यापुत्रसमन्वितः भार्या त्रितयसंयुक्तो नक्षत्रपदमाब्रुहि तव नाम्ना तु तदहं लो
के रव्यातं भविष्यति एतच्छ्रुत्वा तु वचनं लुब्धकेन समन्वितः विमानं तु तदारुह्य नक्षत्रपदमागतः हरिणीद्वयमन्वेष्टुं पृष्ठ
तो मृगमेव च तारात्रितयसंयुक्तं मृगशीर्षं न दुच्यते बालकहितयं चाग्रे तु नीया पृष्ठतो मृगी पृष्ठतस्तत्र संप्राप्ता मृग-
शीर्षस्य सन्निधौ मृगराट् दृश्यते द्यापि क्रक्षं व्योमगमुत्तमम् उपवासं करिष्यंति जागरेण समन्वितं यथोक्तशस्त्रमार्गेण ते

शंभोस्तनसंशयः शिवरात्रिसमन्तास्तिघ्नतं पापक्षयापहं यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि
च प्राप्नोति तत्फलं सर्वनात्रकार्यविचारणा इति श्रीलिंगपुराण उमाक. संवा. शिक. घृतक. अथोद्या. स्कंद उ. घृतस्योद्यापनं क.
र्मकथं कार्यं च मानवैः कोविधिः कानिकर्माणि कथयस्व मम प्रभो ईश्वर उ. शृणुष्व पुण्ययत्नेन लोकानां हितकाम्यया उद्यापनविधिर्नै
व कथयामि तवाग्रतः यदा संजायते वित्तं भक्तिश्च द्वा समन्वितम् स एव घृतकालस्याद्यतो नित्यं हि जीवितं चतुर्दशाब्दं
कर्तव्यं शिवरात्रिघ्नतं शुभं एकभक्तं त्रयोदश्यां चतुर्दश्यामुपोषणं संपाद्य सर्वसंभारान् मंडपं तत्र कारयेत् वस्त्रैः पुष्पैः स
मान्छन्नं पट्टवस्त्रैश्च शोभितम् तन्मध्ये लेखयेद्दिव्यं लिंगं तोभद्रमंडलं अथ वा सर्वतोभद्रमंडपांतः प्रकल्पयेत् शोभोप
शोभासंयुक्तं दीपैः सर्वत्र सोज्वलं आचार्यं पूजयेत् तत्र भक्तिगुणैः सहितं शक्तिः शिवरूपाश्च ते विप्राः पूज्याश्च दनपुष्पकैः
अनुज्ञातश्च ते विप्रैः शिवपूजां समाचरेत् रुद्रनाम्नानमो तेन ब्राह्मणानपि पूजयेत् अघ्नं सजलं कुंभं तस्योपरि तु वि
न्यसेत् सौवर्णं राजतं ताम्रं मृत्तमयं वा नवदहं कुंभोपरि न्यसेद्देवं उमाया सहितं शिवं सौवर्णं पद्मं वा सोप्येत् पुष्पैः संलि
तं शम्भे रत्नालंकारणैर्हर्मै रलंकृत्य प्रपूजयेत् पलेन वा तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य बिल्वपत्रैः
प्रपूजयेत् उमा महेश्वरी मूर्तिं पूजयेद्दृष्यमानं स्थिताम् सोमं च सगणं चैव पूजयित्वा महेश्वरम् पुराणस्तोत्रपाठे
श्वरात्रिशेषं नयेद्बुधः ततः प्रभातसमये कृत्वा संध्यादिकाः क्रियाः ततः पूजां प्रकुर्वीत ततो होमं समाचरेत्

तिलव्रीहियवैश्वेव पायसान्नेन भक्तिः श्यंबकमिति मंत्रेण नमः शंभवे चेति च गौरीभिर्मायमंत्रेण शतमष्टोत्तरद्वयम्
होमं कुर्याच्च प्रतिमानं बिल्वपत्रैस्तृणामभिः अजैकपादहिरुं ध्यो भवः शर्व उमापतिः रुद्रः पशुपतिः शंभुर्वरदः शिव ईश्वरः
महादेवो हरो भीमो सामान्ये च चतुर्दश पूर्णाहुतिं ततो हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् एतैर्होमैः प्रकर्तव्यः कुंभदानेपि तान्स्मरेत्
भोज्यं क्षमापयेद्देवमेभिर्नामपदैः पृथक् प्रतिमां कुंभसहितामाचार्याय निवेदयेत् शंभो प्रसीद देवेश सर्वलोकेश्वर प्र
भो तव रूपप्रदानेन मम संतु मनोरथाः आचार्यं पूजयेद्दत्तया वस्त्रालंकारभूषणैः सवस्त्रांगांततो दद्याद्भुतसंपूर्णहेत
वे अन्येभ्योऽपि यथाशक्त्या ब्राह्मणेभ्यो हि दक्षिणाम् चतुर्दशप्रदातव्या विप्रेभ्यो जलपूरिताः कुंभान्यहोपवीतानि वस्त्रा
णि च पृथक् पृथक् ससूक्ष्माणि च वस्त्राणि शय्यांसोपस्करांतथा ह्यदशैव तु गां दद्यात्परिधानादिकंतथा अथ वा दक्षिणा
मेव प्रदद्यात्तुष्टये हि जान् घृतमेतत्कृतं यन्मै पूर्णं वा पूर्णमेव च सर्वसंपूर्णतां यातु प्रसादाद्भवतां मम इति संप्रार्थितान्
विप्रान् प्रणम्य च पुनः पुनः ततश्च स्वजनैः सार्धं स्वयं भुजीत सुव्रती इति श्रीस्कंदपुराणे शिवरात्रिघ्नोद्यापनं संपूर्णम्
इति चतुर्दशीव्रतानि समाप्तानि ॥ ७९ ॥ ७९ ॥ ७९ ॥ ७९ ॥

श्रीगणेशायनमः अथ पौर्णमासीव्रतानि लिख्यन्ते चैत्रीपौर्णमासी सामान्यनिर्णयात्परैव अत्र विशेषो निर्णयामृते विष्णु
 स्मृतौ चित्राक्षकृतान् चैत्रीपरास्नानादिकर्मणि चित्रवस्त्रप्रदानेन सिद्धिर्भवतु ते नरः मंदाकेचगुरौ वारे यदा भवति पू
 णिमा तत्राश्वमेधजं पुण्यं स्नानाद्वादिभिर्भवेत् वायवीये संवत्सरकृतार्चायाः सापल्यायारिवलान् सरान् दमनेना
 र्चयेच्चैत्र्यां विशेषेण सदाशिवं इयं मन्वादि रपि इति चैत्रीपौर्णिमा वैशाखपौर्णमास्यां विशेषस्मर्यते भविष्ये वैशाखी
 कार्तिकीमाघीतिथयोतीव पूजिताः स्नानदानविहीनास्ताननेयाः पांडुनंदन अथ ज्येष्ठशुक्लपौर्णमास्यां अमायां वा वद
 सावित्रीव्रतं लिख्यते इयं च पूर्वविद्वाग्नाद्या भूतविद्वानकर्तव्या अमावास्या च पूर्णिमा वर्जयित्वा मुनिश्रेष्ठसावित्रीव्र
 तमुत्तमं इति ब्रह्मवैवर्तात् ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे द्वादश्यां रजनीमुरवे इत्युपक्रम्य व्रतं त्रिरात्रमुद्दिश्य दिवारात्रि
 स्थिरा भवेत् ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे पूर्णिमायां तथा व्रतं चैर्णव्रतं महाभक्त्या कथितं ते मयानघे धर्मराज उवाच
 इति दाक्षिणात्याश्चैवमाचरन्ति पश्चात्त्यादयस्तु अमावास्यायां आचरन्ति तच्चोक्तं निर्णयामृते भविष्ये अमायां च
 तथा ज्येष्ठे वदमूले महासती त्रिरात्रोपोषितानारी विधिनानेन पूजयेत् अशक्तौ तु त्रयोदश्यां नक्तं कुर्याज्जितेन्द्रिया अ
 याचितं चतुर्दश्यां अमायां समुपोषणमिति हेमाद्र्यादिभिस्तु भाद्रपदपौर्णिमास्यां इदं उक्तं तत्तु तदानीं आचरन्ति यदा
 च द्वादश्यादिका चतुर्दशी तदा परैव पूर्वविद्वांसावित्रीव्रते पंचदशीतिथिः नाड्योष्टादशभूतस्य तत्र परेहनीतिमाधवो

क्तेः वस्तुतस्तुभूतविद्वानिषेधएव भूतोष्टादशनाडीभिरितिवाक्यं अन्यथासावित्रीव्रतेष्टादशनाडीवेधदोषकल्पना-
यांनिषेधांतरकल्पनागौरवस्यात् ज्येष्ठेमासित्रयोदश्यांदंतधावनपूर्वकं दंतकाष्ठसमंशभजनीयंचतुरंगुलं तस्या-
पराहसमयेनद्यादौविमलेजले तिलामलककल्केनकेशान्संशोध्ययत्नतः स्नात्वाचैवशक्तिर्भूत्वावटंसिंचेद्द्वदकैः
वृद्धिक्षयेतथारोगेकृतुमत्यांतथैवच कारयेद्दिप्रहस्तेनसर्वसंपद्यतेशभं इदंचत्रयोदशीमारभ्यपौर्णिमांतंकर्तव्यं नारी
वाविधवावापिसपुत्रापुत्रवर्जिता सभर्तृकासपुत्राचकुर्याद्भूतमिदंशभं ज्येष्ठेमासेतुसंप्राप्तेपौर्णिमास्यांपतिव्रता स्ना-
त्वाचैवशक्तिर्भूत्वानियमंकारयेत्ततः अथव्रतविधिः वटसमीपेगत्वातच्चसंस्कारयत्तवटपूजाउक्ता आचम्यमासप-
क्षाद्यल्लिरव्यममभर्तुः पुत्राणांआयुरारोग्यप्राप्तयेजन्मजन्मनिअवैधव्यप्राप्तयेचसावित्रीव्रतमहंकरिष्येइतिसंकल्प्य वट
मूलेस्थितोब्रह्मावटमध्येजनार्दनः वटाग्रेतुशिवांस्थित्वासावित्रीवटसंयुता वटसिंचामितेमूलंसलिलैरमृतीपमेः सू-
त्रेणवेष्टयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्षतैः शभैः नमोवटसावित्रीभ्यांभ्यामयतीप्रदक्षिणं वटसावित्रीचसम्यगेभिर्मंत्रैः प्रपूजयेत्
एवंविधिंबहिः कृत्वासम्यग्वैगृहमागता हरिद्राचंदनेनैवगृहमध्येलिरवेद्वटं ततोपविश्यसंकल्प्यपूजाकार्याप्रयत्नतः
तिथ्यादिसंकीर्त्यममजन्मजन्मनिअवैधव्यप्राप्तयेभर्तृचिरायुरारोग्यसंपदादिकामनयासावित्रीव्रतमहंकरिष्ये नियम
मंत्रः चिरात्रंलघयित्वातुचतुर्थेदिवसेन्वहं चंद्रायार्घ्यंप्रदत्वाचपूजयित्वाकृतांसतीं मिष्टान्नानियथाशक्त्याभोजयित्वा-

हिजोत्तमान् भोक्ष्येहंतुजगद्वात्रिनिर्विघ्नंकुरुमेशभे इतिनियममंत्रः अथपूजा ततःभूमिंस्पृष्ट्वा महीवोःपृथिवीति
क्क ओषधयःसं० आकलशेषु० कलशंनिधाय पंचपल्लवसप्तमृत्तिकाहिरण्ययवात्कुंभेनिक्षिप्य तदुपरिवंशपात्रंनिधा-
य तस्योपरिसप्तधान्यानिपृथक्स्थाप्यानि तदुपरिवस्त्रंवरुणोपरिहात्रिशद्वुक्कपरिमितांवालुकाप्रतिमांब्रह्मणासहसं-
स्थाप्यपूजयेत् पद्मपत्रासनस्थश्चब्रह्माकार्यश्चतुर्मुखः सावित्रीतस्यकर्तव्यावामोत्संगगतातथा आदित्यवर्णाधर्मज्ञा-
साक्षमालाकरातथा ध्यानं ब्रह्मणासहितांदेवींसावित्रीलोकमातरं सत्यव्रतंचसावित्रीवटंचावाहयाम्यहं आवाहनं ब्र-
ह्मणासहसावित्रिसत्यवत्सहितेप्रिये हेमासनगृह्यतांतुधर्मराजसुरेश्वर आसनं गंगाजलंसमानीतंपाद्यार्थंब्रह्मणःप्रिये
भक्त्यादत्तंधर्मराजसावित्रीप्रतिगृह्यताम् पाद्यं भक्त्यासमाहृतंतोयंपलपुष्पसमन्वितं अर्घ्यगृहाणसावित्रिममसत्य
व्रतप्रिये अर्घ्यं सुगंधिसहकर्पूरंस्करभिस्वादुशीतलं ब्रह्मणासहसावित्रिकुरुष्वान्मनीयकं आचमनीयं पयोदधि-
घृतंचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेनस्नपनंप्रीयतांप्ररमेश्वरि पंचामृतस्नानं मंदाकिन्याःसमानीतंहेमांभोरुहवा-
सितं सात्रीब्रह्मराजेनस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् स्नानं सूक्ष्मतंतुयुतंवस्त्रयुग्मंकार्पाससंभवं सावित्रीसत्यवत्कांते-
भक्त्यादत्तंप्रगृह्यताम् वस्त्रं सावित्रिसत्यवत्कांतेधर्मराजसुरेश्वरि सावित्रिब्रह्मणासार्धमुपवीतंप्रगृह्यताम् उ-
पवीतं भूषणानिचदिव्यानिमुक्ताहारयुतानिच त्वदर्थमुपकृत्तानिगृहाणशभलोचने भूषणानि कुंकुमागरुकर्पूरकस्तूरी

रोचनायुतं चंदनं तैमयादत्तं सावित्रीप्रतिगृह्यताम् चंदनं अक्षताश्चक्रश्चेष्टाः कुंकुमाक्ताः सशोभनाः मयानिवेदिता
भक्त्यागृहाणपरमेश्वरि अक्षताः हरिद्राकुंकुमचैव सिंदूरकज्जलान्वितं सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं सावित्रीप्रतिगृह्यताम् सौ-
भाग्यद्रव्यं माल्यादीनि सुगंधिनिमालत्यादीनि वैप्रभो मया हृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम् पुष्पाणि अथांगपूजा
सावित्र्ये नमः पादौ पूजयामि वटप्रियायै० जंघे० कमलपत्राक्ष्यै० कटी० भूतधारिण्यै० उदरं० गायत्र्यै० कंठं० ब्रह्मणः प्रियायै०
मुखं० सौभाग्यदात्र्यै० शिरःपू० अथ ब्रह्मसत्यवत्पूजा धात्रे नमः पादौ० विधात्रे नमः जंघे० स्तब्धे० ऊरू० प्रजापतये०
मैत्रे० परमेश्विने० कटी० अग्निरूपाय० नाभिं० पद्मनाभाय० हृदयं० वेधसे० बाहू० विधिये० कंठं० हिरण्यगर्भाय० मुखं० ब्रह्म-
णे० शिरःपू० विष्णावे० सर्वांगं० देवदुमरसोद्भूतं कालागरुसमन्वितं आघ्रेयतामयं धूपो सावित्रीप्रतिगृह्यताम् धूपं० चक्षु-
र्दे सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणं आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्यागृहाणपरमेश्वरि दीपं अन्नंचतुर्विधं स्वादुरसेः षड्विः समन्वि-
तं मयानिवेदितं भक्त्या नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् नैवेद्यं मध्ये पानीयं उत्तरापोशनं मुखप्रक्षालनं इदं फलमिति फलं पूजा-
फलमिति तांबूलं हिरण्यगर्भेति दक्षिणां नमो ब्रह्मण्यदेवित्वं सततं ब्रह्मणः प्रिये पंचार्तिक्यं मया दत्तं गृहाण स्वरूपं जिते
नीराजनं पानिकानि च पापानीनि दक्षिणां सावित्री च प्रसावित्री सततं ब्रह्मणः प्रिये पूजिता सिद्धिजैः सर्वैः स्त्रीभिर्भुवि निग-
णे स्तथा त्रिसंध्यं देवि भूतानां वंदनीया सशोभने मया दत्ता च पूजेयं त्वं गृहाण नमोस्तुते पुष्पांजलिं ततोर्ध्वं च यंदद्यात्

ॐ कारपूर्वकं देवि सर्वदुःखनिवारिणि वेदमातर्नमस्तुभ्यं सौभाग्यं च प्रयच्छ मे इदमर्घ्यं० प्रतिव्रते महाभागे ब्रह्माणि च शत-
चिस्मिते दृढव्रते दृढमते भर्तुश्च प्रियवादिनि अर्घ्यं अवैधव्यं च सौभाग्यं देहित्वं मम स्रवते पुत्रान् पुत्रांश्च सौख्यं च गृहा-
णार्घ्यं नमोस्तुते अर्घ्यं० १ सावित्री ब्रह्मगायत्री सर्वदा प्रियभाषिणी तेन सत्येन मां पाहि दुःखसंसारसागरात् त्वंगौरी त्वं-
शचीलक्ष्मी त्वं प्रभाचंद्रमंडले त्वमेव च जगन्माता त्वमुद्धर वरानने यन्मया दुष्कृतं सर्वं कृतं जन्मशतैरपि भस्मीभवतु त-
त्सर्वं अवैधव्यं च देहि मे अवियोगो यथा देवसावित्र्या सहितस्य ते अवियोगस्तथा स्माकं भूयाज्जन्मनि जन्मनि इति प्रार्थ-
ना सुवासिन्यस्ततः पूज्यादिवसे दिवसे गते सिंदूरं कुंकुमं चैव तांबूलं च पवित्रकं तथा दद्याच्च शूर्पाणि भक्ष्यभोज्यादि-
कंसदा माहात्म्यं चैव सावित्र्याः श्रोतव्यं सुनिसत्तम पुराणश्रवणं कार्यं सतीनां चरितं शशं इति पूजाविधिः ततः ब्र-
तपूजासांगतासिध्यर्थं ब्राह्मणाय वायनप्रदानं करिष्ये फलं वस्त्रं समायुक्तं सौभाग्यद्रव्यसंयुतं वंशपात्रे निधाया दौ ब्रा-
ह्मणाय निवेदयेत् उपायनमिदं द्रव्यं व्रतसंपूर्णहेतवे वाणकं हि जवर्याय सहिरण्यं ददाम्यहं इति वायनं इति वटसावित्री
पूजनं समाप्तं अथ कथा सनत्कुमार उवाच कुलस्त्रीणां व्रतं देव महाभाग्यं तथैव च अवैधव्यकरं स्त्रीणां पुत्रपौत्र-
प्रदायकं ईश्वर उवाच आसीन्मद्गेषु धर्मात्मा ज्ञानी परमधार्मिकः नास्नाच्छ्रपतिर्वीरो वेदवेदांगपारगः अनपत्यो म-
हाबाहुः सर्वैश्वर्यसमन्वितः सपत्नीकस्तपस्तेपे समाराधयते नृपः सावित्रीं च प्रसावित्रीं जपन्नास्ते महामनाः जुहोति

चैवसावित्रीभक्त्यापरमयायुतः ततस्तुष्टातुसावित्रीसादेवीहृजसत्तम सावित्र्यहवतीदेवीतस्यदर्शनमागता धूर्धुवः
स्वरधत्तेषासाक्षसूत्रकमंडलुः तांतुहृजगदंसावित्रीचनृपोत्तमः प्रणिपत्यनृपोभक्त्याप्रहृष्टेनांतरात्मना तदृष्ट्वा
पतितभूमौतुष्टादेवीजगादह सावित्र्युवाच तुष्टाहंतवराजेंद्रवरवरयसूत्रत एवमुक्तस्तथाराजाप्रसन्नान्तामुवा-
चह अनपत्योद्यहदेविपुत्रमिच्छामिशोभने नान्यंरूपोमिसावित्रिपुत्रमेवजगन्मये अन्यदस्तिममग्रंमेक्षितोय-
चापिदुर्लभं प्रसादात्तवदेवेशितत्सर्वविद्यतेगृहे एवमुक्तातुसादेवीप्रत्यवाचनराधिपं सावित्र्युवाच पुत्रस्तेना-
स्तिराजेंद्रकन्यकातेभविष्यति कुलद्वयंतुसाराजन्तुद्विरिष्यतिभामिनी मन्नाम्नाराजशार्दूलतस्यानामभविष्य-
ति इत्कृत्तांतमुनिश्चेष्टराजानंब्रह्मणःप्रिया अंतर्धानंगतादेवीसंतुष्टोसौमहीपतिः ततःकतिपयाहोभि-
स्तस्यराज्ञीमहीभुजः ससत्त्वासमजायेतपूर्णेकालेसुषावहे सावित्र्यातुष्टयादत्तासावित्र्याजसयातथा सावित्रीते-
नवरदातस्यानामवभूवह राजतेदेवगर्भाभाकन्याकमललोचना तां हृष्ट्वाहेमगर्भाभाराजाचिंतामुपेयिवाच
अयाच्यमानांचवरेरूपेणाप्रतिमाभुवि तस्यारूपेणतेसर्वेसन्निरुद्धामहीभुजः ततःसराजाचाहूयउवाचकमलेक्षणां
पुत्रिप्रदानकालस्तेनचयाचंतिकेचन स्वयंवरयहृद्यंतेपतिगुणसमन्वितं मनःप्रल्हादकरणशीलेनाभिजनेनच इ-
त्कृत्तातांचराजेंद्रोदृष्ट्वामात्यैःसहैवतां वस्त्रालंकारसहितांधनरत्नैःसमन्वितां विस्तृत्यचक्षणांतत्रयावत्तिष्ठति

भूमिपः तावत्तत्रसमागच्छन्नारदोभगवान्कृषिः संपूज्यचतुस्तोराजाअर्घ्यपाद्येनतंसुनिं आसनेचक्रस्वासीनः पू-
जितस्तेनभूभुजा पूजयित्वासुनिंराजाप्रोवाचेदं हिजोत्तम पावितोहंत्वयाविप्रदर्शनेनाद्यनारद यावदेवंवदेद्राजानां
वत्साकमलेक्षणा आश्रमादागतादेवीहृष्ट्वामात्यैःसमन्विता अभिवाद्यपितुःपादौववंदेसामुनिंनतः नारदेनतुष्टां
तां हृष्ट्वाप्रोवाचभूमिपं कन्यांचदेवगर्भाभाकिमर्थेनप्रयच्छसि वरायत्वमहाबाहोवरयोग्याहिसंदरी एवमुक्तस्त-
दातेनमुनिनानृपसत्तमः उवाचतंसुनिंवाक्यमनेनार्थेनप्रेषिता आगतेयंविशालाक्षीमयासंप्रेषितासती अनयाच-
हृतोभर्ताहृच्छत्वंमुनिसत्तम साष्टशतेनमुनिनातस्मैवाचष्टभामिनी सावित्र्युवाच द्युमत्सेनस्यराज्यं वैवैरिणां
रुक्मिणाहृतं देवादंधरूपीसहितःसत्यवान्तत्सुतोवने आश्रमेसत्यवान्नामद्युमत्सेनसुतोमुने भर्तेतिमनसा-
विप्रहृतोसौराजनंदनः नारदउवाच कष्टं कृतंमहाराजदुहित्रानवसूत्रत अजानंत्याहृतोभर्तागुणवानिति वि-
श्रुतः सत्यंवदत्यस्यपितासत्यमानाप्रभाषते स्वयंसत्यं प्रभाषेतसत्यवानिति तेनसः तथाचाश्वाःप्रियास्तस्यअश्वैः
श्रीडतिमृन्मयैः चित्रेपिलिरवत्यश्वाश्चित्राश्चस्तेनचोच्यते रूपवान्गुणावांश्चैवसर्वशास्त्रविशारदः नतस्यसह-
शो लोकेविद्यतेचेहमानवः सर्वैर्गुणैश्चसंपन्नोरत्नैरिवमहाणवः एकोदोषोमहानस्यगुणानाहत्यतिष्ठति संवत्स-
रेणक्षीणायुर्देहत्यागंकरिष्यति अश्वपतिरुवाच अन्यवरयभद्रंतेवरंसावित्रिगम्यतां विवाहस्यतु कालोयंव-

ततेशभलोचने सावित्र्युवाच नान्यमिच्छाम्यहं नातमनसापिवरं प्रभो योमयाचरतोभर्तासमेनान्योभविष्य-
ति विचिंत्यमनसापूर्वेवाचापश्चात्समुच्चरेत् क्रियतेचततः पश्चाच्छुभं वा यदि वा शभं तस्मात्पुमांसं मनसा कथंचा-
न्यं वृणोम्यहं सकृज्जल्पंति राजानः सकृज्जल्पंति पण्डिताः सकृत्कन्याप्रदीयन्तं त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् पतिं मत्वा-
नमेबुद्धिर्विचलेच्चकथंचन सगुणो निर्गुणो वापि पूर्वः पण्डित एव च दीर्घायुरथ चात्यायुः सर्वेभर्ता मम प्रभो नान्यं
वृणोमिभर्तारं यदि वा स्याच्छचीपतिः इति मत्वा त्वया तात यत्कर्तव्यं सार्वभौम नारद उवाच स्थिरा बुद्धिश्चरा-
जेंद्रसावित्र्याः सत्यवान् प्रति त्वरयस्व विवाहाय भर्ता सह कुरु सिमां ईश्वर उवाच निश्चिन्तां तु मतिं ज्ञात्वा स्थिता-
बुद्धिश्च निश्चला सावित्र्या च महाराजः प्रतस्थे सौवनं प्रति गृहीत्वा तु धनं राजा द्युमत्सेनस्य सन्निधौ स्वत्यानुगो म-
हाराजो वृद्धामात्यैः समन्वितः नारदस्ततस्तोरवे वै तत्रैवांतरधीयत सगत्वारजशार्दूलो द्युमत्सेनेन संगतः वृद्धश्चा-
धश्च राजा सौवक्षसूलमुपाश्रितः सावित्र्यश्च पती राजा पादौ जग्राह वीर्यवान् स्वनाम च समुच्चार्य तस्थौ तस्य समीप-
तः उवाच राजा तं भूपतिमागमनकारणं पूजयित्वा र्घ्यदानेन वन्यमूलफलैश्च सः ततः पप्रच्छ कुशलं सराजामुनिस-
त्तमः अश्वपतिरुवाच कुशलं दशनिनाद्यत वराजन्ममाद्य वै दुहिता मम सावित्री तव पुत्रमभीप्सति भर्तारं राज-
शार्दूलं प्रामोख्यमनिदिता ममेदं कांक्षितं पूर्वं भर्तारमनया विभो आवयोश्चैव संबन्धो भवत्वद्यममेषितः द्युमत्सेन उ-

वृद्धश्चाधश्च राजेंद्रफलमूलाशनो नृप राज्याच्छतश्वमेपुत्रो वन्येनाद्य च जीवति साकथं सह ते दुःखं दुहिता तव कानने
अनभिज्ञा च दुःखानामित्यहं नाभिकांक्षये अश्वपतिरुवाच अनया चरतोभर्ता जानन्त्यारजसत्तम अनेन स-
हवासस्ते तव पुत्रेण मानद स्वर्गं तुल्यो महाराज भविष्यति न संशयः एवमुक्तस्तदा तेन राजा राजर्षिसत्तमः तथेति स-
प्रतिज्ञाय च कारोद्वाहमुत्तमं कृत्वा विवाहं राजेंद्रं संपूज्य विविधैर्धनैः अभिवाद्य द्युमत्सेनं जगाम नगरं प्रति सावित्री
तु पतिलब्ध्वा इंद्रं प्राप्य शचीयथा सत्यवानपि ब्रह्मर्षे तया पत्या भिनंदितः कीदृते तद्वनोद्देशे पौलोम्यामयवा इव नारद-
स्य च तद्वाक्यं हृदये तु मनस्विनी वहतीति नियमं चक्रे व्रतस्थास्य च भाभिनी गणयतीति नान्ये वनलेभे हर्षमुत्तमं ज्ञात्वा तद्विषयं
विप्रभर्तुर्मरणकारणं व्रतं चिराच्च मुद्दिश्य दिवारात्रौ स्थिरा भवत् ततस्त्रिरात्रं निर्वर्त्य संतर्प्य पितृदेवताः अस्यां ते नियमं कृत्वा
त्रिदिनस्य मनस्विनी अस्मिन् दिने च मर्त्यमिति सत्यवतामुने कुठारं संपरिगृह्य पिठकं चैव दारुकं प्रस्थितं च वनायैव सावि-
त्री वाक्यमब्रवीत् न गंतव्यं वनं त्वद्यममवाक्येन मानद अथवा गम्यते साधो मया सह वनं ब्रज संवत्सरं भवेत् पूर्णमाश्वमेसि-
न्मम प्रभो तद्वनं द्रष्टुमिच्छामि प्रसादं कुरु मे प्रभो सत्यवानुवाच नाहं स्वतंत्रः सः शोणितश्च स्वपितरौ मम ताभ्यां प्रस्था-
पिता गच्छ मया सह शक्तिस्मिते एवमुक्ता तदा तेन भर्ता साकमलेक्षणा श्वश्रूश्च शरयोः पादौ अभिवाद्येदमब्रवीत् वनं द्रष्टुं ग-
मिष्यामि आह्वामद्य प्रदीयताम् उवाच वचनं साधो वरमेकं प्रयच्छ मे भर्ता सह वनं गंतुमेतत्त्वरयते मनः तस्यास्तद्वचनं श्रु-

त्वाद्यमत्सेनोब्रवीदिदं व्रतं कृतं त्वया भद्रे पारणांकुरु स्रवते पारणांतेततोभीरुवनंगंतुं त्वमर्हसि सावित्र्युवाच नियमश्च
 कृतोस्माभीरात्रौ चंद्रोदये सति जाते मया प्रकर्तव्यं भोजनं तातमेश्वर वनदर्शनकामोस्ति भर्त्रा सहममाद्यवै नमेतन्नभवे
 हानिर्भर्त्रा सह नराधिप इत्युक्तस्तु तयाराजाद्यमत्सेनोमहीपतिः यत्नेभिलषितं पुत्रितलुरुषसमध्यमे नमस्कृत्यानुसावि-
 त्रीश्च श्वशुरयोरपि सहिताराजशार्दूलनेन सत्यवताविभो विलोकयंती भर्तारं प्राप्तकालं मनस्विनी वनंच फलितं ह-
 स्वापुषितं दुमसंकुलं दुमाणांचैव नामानि मृगाणांचैव भामिनी पश्यंती मृगयूथानि हृदयेन प्रवेपती तत्र गत्वा सत्य-
 वाने फलान्यादाय सत्वरं काष्ठानि च समादाय बंधुभारकतदा काष्ठभारक्षणात्कृत्वा वटशारवावलं वनं वटवृक्षस्य
 सासाध्वी उपविष्टा महासती काष्ठपातयतस्तस्य जाता शिरसि वेदना ग्लानिश्च महती जाता गात्राणां वेपथुस्तदा आग-
 त्य वृक्षसामीप्यं सावित्रीमिदमब्रवीत् मम गात्रेति कं पश्चात्ता शिरसि वेदना कटं कैर्भिद्यते भद्रेशिरोमेशूलसंभितैः उत्सं-
 गेन वरुणोऽपि स्वमुमिच्छामि स्रवते अभिज्ञातुं विशालाक्षी तस्य मृत्योर्मनस्विनी प्राप्तकालं मन्यमाना तस्य तत्रैव भामि-
 नी सत्यवानपि स्रवतस्तु कृत्वोत्संगेशिरस्तदा तावन्न स मागच्छतुरुषः कृष्णपिंगलः जाज्वल्यमानो वपुषा ददर्शाथ-
 मनस्विनी उवाच वाक्यं वाक्यं जाकस्त्वं लोकं भयंकरः नाहं धर्षयितुं शक्यापुरुषेणापि केनचित् इत्युक्तः प्रत्यवाचेदं य-
 मोलोकभयंकरः यम उवाच क्षीणायुस्तु वरारोहे भर्तृनि व मनस्विनि नेत्याम्येन महं बद्धाद्येतन्मे च चिकीर्षितं

इत्युक्त्वा पितृराजस्तां भगवान्स्वचिकीर्षितं यथावत्सर्वमारव्यातं सन्नियार्थं प्रचक्रमे अयं हि धर्मसंयुक्तो रूपवान्गुणसा-
 गरः नाहं मत्पुरुषेनेतुमतोस्मि स्वयमागतः ततः सत्यवतः कायासाश्वदं च सत्वरं अंगुष्ठमात्रं पुरुषं निश्चकर्षय मोच-
 लात् ततः समुत्थुन प्राणंगतश्चासंहतप्रभं निर्विचेष्टं शरीरं तद्भूवाप्रियदर्शनम् यमस्तु तं तथा बद्ध्वा प्रययौ दक्षिणा-
 मुरवः सावित्रीचापि दुःखवार्तायामेवान्वगच्छत नियमव्रतसंपन्ना महाभागा यतव्रता यम उवाच निवर्तगच्छ
 सावित्रिकुरु धास्योर्ध्वदेहिकं कृतं भर्तुस्त्वयानृण्ययावद्दृश्यगतं त्वया सावित्र्युवाच यत्र सेनीयते भर्ता स्वयं वायत्र
 गच्छति मया पितृव्रतं व्यं एष धर्मः सनातनः तपसा गुरुव्रत्याच भर्तुस्तेहा द्रुतेन च तव चैव प्रसादेन न मे प्रतिहता
 गतिः प्राहुः सप्तपदं मे त्रिबुधास्तत्त्वार्थदर्शिनः मित्रतांतु पुरस्कृत्य किंचिद्दृष्ट्यामितच्छृणु नानात्ववंतो हि वने चरन्ति
 धर्मं च सत्यं च परिश्रमं च विज्ञानतो धर्ममुदाहरन्ति तस्मात्सेनो धर्ममाहुः प्रधानं यम उवाच निवर्ततुष्टोस्मित-
 वानया गिरास्तराक्षरव्यं जनहेतुमुक्तया वरं हृणीष्वेह विनास्य जीवितं ददामि ते सम्यगनिदिने वरं सावित्र्युवाच
 च्युतः स्वराज्यादनवासमाश्रितोऽलब्धचक्षुः श्वशुरो ममाश्रमे सलब्धचक्षुर्बलवान् भवेत्पुत्रवत्प्रसादाज्ज्वलना-
 कंसन्निभः यम उवाच ददामि ते सर्वमनिदिने वरं यथा त्वयोक्तं भविता च तत्तथा तवाध्वनो ग्लानिस्फुरवोऽपलब्ध-
 ये निवर्तगच्छ स्वनेतेश्वमो भवेत् सावित्र्युवाच कुतः श्वमो भर्तुः समीपतोऽयमेततो हि भर्ता मम सागतिर्भुवा यतः

पतिनेत्यस्मिन्ममेगतिः सरेराभूयश्चोनिबोधमे सनांसकृत्संगतमाप्तिनवरंनतःपरंमिचमितिप्रचक्षते नचाफ-
लसत्पुरुषेणसगतंततःसतांसनिवसेत्समागमे यमउवाच मनोनुकूलबुधबुद्धिवर्धनंत्वयाथचोक्तंवचनंहिताश्रयं
विनापुनःसत्यवतोहिजावितवरंदितायंवरयस्वभामिनि सावित्र्युवाच हतंपुरामेश्वरस्यधामनःस्वमेवराज्यंस-
जमेतपार्थिवः नचस्वधर्मप्रजहातमंगुरुर्हितीयमेववरयामितेवरं यमउवाच स्वमेवराज्यंप्रतिपत्स्यतेचिरान्नच
स्वधर्मान्परिहास्यतेनृपः कृतेनकामेनमयानृपात्मजेनिवर्तगच्छस्वनतेश्चमोभवेत् सावित्र्युवाच प्रजास्त्वयंता-
नियमेनसंयतानियम्यचैतानयसचकाम्यया ततोयमत्वंसंवदेवविश्रुतंनिबोधयेमांगिरमीरितामया अद्रोहःसर्व-
धृतेषुकर्मणामनसागिरा अनुग्रहश्चदानंचसतांधर्मःसनातनः एवंप्रायश्चलोकौयमनुष्याःशक्तिपेशलाः सत्कृत्व
येहमित्रेषुदयाशानेषुकुर्वते यमउवाच पिपासितस्येवयथाभवेत्यस्तथात्वयावाक्यमिदंसमीरितं विनापुनःसत्य
वनोस्यजीवितवरंचृणीषेहशभेयदीच्छसि सावित्र्युवाच ममानपत्यःपृथिवीपतिःपिनाभवेत्पितुःपुत्रशनंचऔर
सं कुलस्यसंतानकरंचतद्रवेत्तनीयमेववरयामितेवरं यमउवाच कुलस्यसंतानकरंसर्वचंसंशतंसूतानापितुर
स्तुतेशभे कृतेनकामेननराधिपात्मजेअतीवदूरंहिपथस्त्वमागता सावित्र्युवाच नदूरमेतत्तमममर्तुसन्निधौमनो
हिमेदूरतरंप्रधावति अथव्रजनेवगिरासमुद्यतमयोच्यमानंशृणुधर्ममेवचः विवस्वतस्त्वंतनयःप्रतापवान्नततोहिर्वै

वस्ततउच्यतेबुधैः समेनधर्मेणचरंजिताःप्रजास्ततस्तवेहेश्वरधर्मराजता आत्मन्यपिनविश्वासस्तावद्ववतिसत्कृत्यः
तस्मात्सत्कृविशेषेणसर्वःप्रणयमृच्छति सौहृदात्मण्याच्चापिविश्वासोनामजायते तस्मात्सत्कृविशेषेणविश्वासंकुरु
तेजनः यमउवाच उदाहृतंतेवचनंयदंगनेशभनतादृक्त्वद्वतेममाश्रमं अनेनतुष्टोस्मि विनास्यजीवितवरंचतुर्थंव
रयस्वगच्छ सावित्र्युवाच ममात्मजंसत्यवतस्तथोरसंभवेदुभाभ्यामिहयत्कुलोद्भवं शतंसूतानांबलिनामहात्म
नामिमंचतुर्थंवरयामितेवरं यमउवाच शतंसूतानांबलवीर्यशालिनाभविष्यतिप्रीतिकरंतवाबले प-
रिश्चमस्तेनभवेन्नृपात्मजेनिवर्तदूरंहिपथस्त्वमागता सावित्र्युवाच सतांहियाशाश्वतधर्मवृत्तिःसंतो नसीदंतिनच
व्यथंति ते सतांसद्भिर्नामफलंसंयति सज्योभयंनानुवर्तंतिसंतः संतोहिसत्येननयंतिसूर्यंसंतोभूमिंतपसाधारयंति सं-
तो गतिर्भूतभव्यस्यराजिन्सतांमध्येनावसीदंतिसंतः आयुर्जुष्टमिदं वृत्तमिति विज्ञायशाश्वतं संतःपरार्थंकुर्वीणानावे-
क्षतेप्रतिक्रियां नचप्रसादःसत्पुरुषेषुमोघो नचाव्यर्थोतपस्यतिचाभिमानः यस्मादेतन्नियतंसत्कृतिर्यंतस्मात्संतोरक्षिता
रोभवति यमउवाच यथायथाभाषसिधर्मसंहितमनोनुकूलं सपदसहार्थवत् तथातयामेत्वयिभक्तिरुत्तमावरंचृणी
वाप्रतिमंप्रतिव्रते सावित्र्युः नतेपवर्गःसकृताहिनाकृतातथान्यथान्येषुवरेषुमानदः वरंचृणेजीवतुसत्यवानयंयथामृतात्वेवमहं
विनापतिं नकामयेभर्तुविनाकृतास्वरंचनकामयेभर्तुविनागतादिवं नकामयेभर्तुविनाकृताश्विनंभर्तुहीनाच्यवसाभि-

जीवितुं वरोपिवेवस्वतः सौम्यतामजशतेचदतोभवताकपालुना वरं हणे जीवितुसत्यवानयंतवेवसत्यवचनं भविष्यति तथेत्
त्कातुतानपाशान्मुक्तावेवस्वतोयमः धर्मराजः प्रहृष्टात्मा सावित्रीमिदमब्रवीत् एष भद्रमयामुक्तो भर्ता ते कुलनेदिनि आ
रोग्यवयसी प्राप्य सिद्धार्थं भविष्यति चतुर्वर्षशतं चायुस्त्वया सार्धमुपेक्ष्यति सागता वटसामीप्यं कृतोत्संगेशिरस्ततः
प्रबुद्धस्तुततो ब्रह्मन् सत्यवानिदमब्रवीत् मया स्वभो वरारोहे हृष्टो धैवचमामिनि तत्सर्वं कथितं तस्यायुतं सर्वमेव तत् त-
थाचकथितः सर्वः संवादश्च यमेन हि अस्तंगते ततः सूर्यं दृष्ट्वा मत्सेनो महीपतिः पुत्रस्यागमने कांक्षी इतश्चेतश्च धावति आ-
श्मदाश्च मंगच्छन् पुत्रदर्शनकांक्षया आवयोरंधोर्यधिः कृगतो सि विनावयोः एवं स विविधं क्रोशन् सपत्नीको मही-
पतिः चकार दुःखसंतप्तः पुत्रपुत्रेति चासक्तः अकस्मादेव राजेन्द्रो लब्धचक्षुर्महीश्वरः तदृष्ट्वा परमाश्चर्यचक्षुः प्राप्ति
द्विजोत्तमाः सांत्वपूर्वतदा वाक्यमूचुस्ते तापसा मृशं चक्षुः प्राप्ता महाराज सूचितं ते महीपते पुत्रेण च समं योमं प्रा-
प्य सेनपुत्रं सत्तम ईश्वर उवाच यावदेवं वदं त्येते तापसा द्विजसत्तम सावित्री साहितः प्राप्तः सत्यवान् द्विजसत्त-
म नमस्कृत्य द्विजान् सर्वान्मातरं पितरं तथा सावित्री च ततो ब्रह्मन् वंदे चरणविति श्वश्रूश्च शरयो ब्रह्मन् सावित्री कम-
लेक्षणा मुनय ऊचुः वरं सावित्री जानासि कारणं वरवर्णिनि हृदयोश्चक्षुः प्राप्तेः श्वश्रूश्च शरयोः शक्तेः सावि-
त्र्युवाच न जानामि मुनि श्रेष्ठाश्चक्षुः प्राप्तिकारणं चिरं स्तुतस्ते भर्ता तेन कालव्यतिक्रमः सत्यवानुवाच अ-

स्याः प्रभावात्संजानं दृश्यते कारणं न च तत्सर्वं विद्यते विधाः सावित्र्यास्तपसः फलं व्रतस्यैव तु माहात्म्यं दृष्टमेतन्मया धुना
ईश्वर उवाच एवमुवदतस्तस्य तदा सत्यवतः प्रभो पौराः समागतास्तस्य आचरन् नृपतेर्हितं येन राज्यं बलाद्राज नृह
तं मे त्रेण मंत्रिणा अमात्येन हतः सोऽपि इति पौराः समागताः पौरा ऊचुः उत्तिष्ठ राजशार्दूलस्वराज्यं पालय प्रभो
अभिषिच स्वराजेन्द्रपुरे मंत्रिपुरोहितैः ईश्वर उवाच सगलाराजशार्दूलः स्वपुरं जनसंवृतः पितृपितामहं रा-
ज्यं संप्राप्तं च महात्मना सावित्री सत्यवांश्चैव परासुदमवापतुः जनयामास पुत्राणां शतं वै बाहुशालिनां व्रतस्यैव तु-
माहात्म्यात्तस्याः पितुरजायत पुत्राणां च शतं ब्रह्मन् प्रसन्ना च यमात्तथा एतत्ते कथितं सर्वं व्रतमाहात्म्यमुत्तमं क्षीणा
युजीवितो भर्ता व्रतस्यास्य प्रभावतः कर्तव्यं सर्वनारीणामवैधव्यफलप्रदं सनत्कुमार उवाच विधानं ब्रूहि देवेश
व्रतस्यास्य च च्यवक कियते विधिना केन स्त्रीभिस्त्रिपुरसूदन ईश्वर उवाच वर्षेकं नियमं कृत्वा एकभक्तेन मानद
नक्ताहारेण वा विप्रभुं दे प्राप्य द्विजर्षभ त्रिदिनं लंघयित्वा च चतुर्थे दिवसे शक्ते चंद्रायार्घ्यं प्रदद्याच्च पूजयित्वा सवासि-
नीं सावित्री च प्रसावित्री गंधपुष्पैश्च पूजयेत् मिथुनानियथा शक्त्या भोजयित्वा यथा स्वरं भोजयेत्तु जगद्वा विनिर्विघ्नं कुरु
रुमेशक्ते दिनं प्रति दिनं श्रेष्ठं कुर्यान् यथा ध्यसे च न कृत्वा वंशमये पात्रे वालुकाप्रस्थमेव च सप्तधान्यभृतपात्रं प्रस्थैकेन
द्विजोत्तम प्रस्थं द्वात्रिंशद्बुक् परिमितं संख्यं कारयेन्मुनि शार्दूल वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् तस्योपरि न्यसेद्देवीं सावित्रीं ब्र-

ह्यणासह सावित्रीसत्यवांश्चैव कार्यैरौघ्यमयोशभौ पितृकंचकुटारंचकुत्तारौघ्यमयोशभौ फलैः कालोद्भवैर्देवीपूजये-
द्ब्रह्मणः प्रिया हरिद्वारजितैश्चैव कंठसूत्रैः समर्चयेत् सखीनांकंठसूत्राणि त्रिदिनं प्रतिपादयेत् पक्वान्नानि च देयानि नि-
त्यमेव हि ज्योत्तमान् माहात्म्यं चैव सावित्रीश्रोतव्यमुनिसत्तम पुराणश्रवणं कार्यं सतीनां चरितं शभं पूजयेच्च तथा नि-
त्यमंत्रेणानेन सत्तम सावित्रीचप्रसावित्रीसततं ब्रह्मणः प्रिया पूज्यसे ह्यसे देवि हि जैर्मुनिगणैः सदा त्रिसंध्यं देवि भू-
तानां वंदिता त्वं जगन्मये सावित्री त्वं प्रसावित्री द्विधा भूता सि शोभने जगत्त्रयस्थिता देवि त्रिसंध्यं च तथा नये श्रेष्ठे दे-
वि त्रिलोके च त्रेतायो त्वं मुनेश्चरी व्यापितः सकलोलोकः अतो मां पाहि सर्वदा रूपं देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि मेशभौ
पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वदा जन्म जन्मसु यथा तेन वियोगोऽस्ति भर्त्रा सह सरेश्वरि तथा मम महाभागे कुरु त्वं जन्म जन्मनि
एवं संपूजयेद्देवी कमलासनसंस्थिता एवं दिनत्रयं नीत्वा चतुर्थे हनि सत्तम मिथुनानि च संभोज्य षोडशानि हि ज्योत्तम
अर्चयित्वा तथा चार्यं सपत्नीकं सत्तमं तस्मै संकल्पितं सर्वं हेमसावित्रीसंयुतं मंत्रेणानेन दातव्यं हि जसुरव्यायसत्तम
त सावित्रीकल्पविदुषीं प्रणिपत्य तथा मुने सावित्री जगतां माता सावित्री जगतः पिता मया दत्तां च सावित्री ब्रह्मणः प्रति-
गृह्यताम् अवैधव्यं च मे नित्यं भूयाज्जन्मनि जन्मनि मृता च वसते लोके ब्रह्मणा पतिना सह तत्रैव च चिरं कालं भुक्त्वा भो
गाननुत्तमान् धर्मराजवरदानानंतरं सावित्र्युवाच यामदीयं व्रतं देवभक्त्या नारी करिष्यति भर्तुः सासहिता साध्वी-

समस्तस्वरवभाग्भवेत् धर्मराज उवाच गौरीप्रसुग्धा वृद्धावा अपुत्रापतिवर्जिता स भर्तृका स पुत्रावा कुर्याद्भूतमिदं श-
भं ज्येष्ठमासे तु संप्राप्ते पौर्णमास्यां पतिव्रता स्नात्वा चैव शक्तिं भूत्वा वटं सिंच्य बहूदकैः सूत्रेण वेष्टयेद्द्रक्त्या गंधपुष्पाक्षतैः
शभैः नमो वैवस्वतायेति भ्रामयन्ती प्रदक्षिणां रात्रौ कुर्वीत नक्तं च तद्यज्जमेकं समाहिता तथैव वटवृक्षं च पक्षे पक्षे प्रपू-
जयेत् अनेनैव विधानेन कर्तव्यं व्रतमुत्तमं सर्वमनोरथान् प्राप्य ह्यंते रुद्रोऽपि जायते इति स्कंदपुराणे वटसावि-
त्रीकथा समाप्ता अथोद्यापनं संप्राप्ते तु पुनर्ज्येष्ठे नक्तं भुक्त्वा दशानि येत् दंतधावनपूर्वादि स्नात्वा नियमकारये-
त् त्रिरात्रं लंघयित्वा तु चतुर्थे दिवसे त्वहं चंद्रायार्घ्यं प्रदत्वा च पूजयित्वा तु तां सतीं मिष्टान्नानि यथाशक्त्या भोजयित्वा
हि ज्योत्तमान् भोक्ष्ये हंतुं जगद्वा त्रिनिर्विघ्नं कुरु मेशभौ नियममंत्रः कृत्वा वंशमये पात्रे वालुकाप्रस्थमेव च सप्तधान्य-
युतं पात्रं प्रस्थैकेन हि ज्योत्तम वस्त्रद्वयोपरि स्थाप्य सावित्री ब्रह्मणा सह हैमांकृत्वा तयोर्मूर्तिं त्रिरात्रं व्रतमाचरेत्
न्यग्रोधस्य तले तिष्ठेद्यावच्चैव दिनत्रयं सौवर्णं चैव सावित्रीसत्येन सह कारयेत् रौघ्यपर्यं कमारोघ्यरथस्थोपरि विन्य-
सेत् पलादूर्ध्वं यथाशक्त्यारथं रौघ्यमयं शभं काष्ठभारं कुटारंच वटंचैव सविस्तृतं धर्मराजं नारदं च तत्रैव परिकल्प-
येत् वटमूले प्रकुर्वीत मंडलं गोमयेन हि संस्थाप्य तत्र सावित्रीं चतुष्कोपरि शोभनीं एवं च मिथुनं कृत्वा पूजयेद्भूतमव-
सरा पचां मृतेन स्तपनं गंधपुष्पोदकेन च चंदनागरुकर्पूरमाल्यवस्त्रविभूषणैः पीतपिष्टेन पद्मं च चंदनेनाथवालि-

खेत् देवीसंपूजयेत्तत्रमंत्रैरेभिर्विधानतः नमःसावित्र्यैपादौतुप्रसावित्र्यैतुजानुना कटिकमलपत्राक्षैउदरभूतधा
रिणि गायत्र्यैचनमःकंठेशिरसिब्रह्मणःप्रिये अथब्रह्मसत्यवतोः पादौधायनमःपूज्यावूरुज्येष्टायवेनमः पर
मेषिनेवेमंडमग्निरूपायवेकटी वेधसेचोदरपूज्यंपदनाभायवेहृदि कंठविधात्रेपूज्यंहिहमगभायवेसुरवं ब्रह्मणे
वैशिरःपूज्यंसर्वांगविष्णावेनमः अभ्यर्च्यैवक्रमेणैवशास्त्रोक्तविधिनाशक्तं ततोरजतपात्रेणार्घ्यं दद्यादयोरपि अ
थार्घ्यमंत्रः ॐकारपूर्वकेदेविवीणापुस्तकधारिणि देवमातर्नमस्तेस्तुह्यवैधव्यंमथच्छमे पतिव्रतेमहाभागेवह्निजा
तेश्चिस्मिते दृढव्रतेदृढमतेभर्तुश्चप्रियवादिनि अवैधव्यंचसौभाग्यंदेहित्वंममस्तुव्रते पुत्रान्पौत्रांश्चसौख्यंचगृ
हाणार्घ्येनमोनमः अथब्रह्मसत्यवतोरर्घ्यमंत्रः त्वयासृष्टंजगत्सर्वंसदेवास्तरमानुषं सत्यव्रतधरोदेवब्रह्मरूपन
मोस्तुते अथयमस्यार्घ्यमंत्रः त्वंकर्मसाक्षीलोकानांशक्तभाशक्तमविवेककृत् वैवस्वतगृहाणार्घ्यंधर्मराजनमोस्तुते धर्म
राजःपितृपतिःसाक्षीभूतोसिजंतुषु कालरूपगृहाणार्घ्यमवैधव्यंचदेहिमे गंधपुष्पैश्चनैवेष्टैः फलैः कर्पूरदीपकैः रक्तव
स्त्रैरलंकारैः पूजयेद्भूतमत्सरा सावित्रीप्रार्थना सावित्रीब्रह्मगायत्रीसर्वदाप्रियभाषिणी तेनसत्येनमांपाहिदुःखसं
सारसागरात्तमोरीत्वशचीलक्ष्मीस्त्वंभामाचंद्रमंडले त्वमेवचजगन्मातामामुद्वरानने सौभाग्यंकुलवृद्धिचदेहि
त्वममस्तुव्रते यन्मायादुष्टतंसर्वकृतंजन्मशतैरपि भस्मीभवतुतत्सर्वमवैधव्यंचदेहिमे अथब्रह्मसत्यवतोः प्रार्थना

अवियोगोयथादेवसावित्र्यासहितस्यते अवियोगस्तथास्माकंभूयाज्जन्मनिजन्मनि यमप्रार्थना कर्मसाक्षिजगत्पूज्य
सर्वबंधप्रसीदमे संवत्सरव्रतसर्वपरिपूर्णतदस्तुमे सावित्रीप्रार्थना सावित्रीत्वयथादेविचतुर्वर्षशतायुषं पतिंप्राप्ता
सिगुणिनममदेवितथाकुरु सावित्रीचप्रसावित्रीसततंब्रह्मणःप्रिये पूजितासिहिजेःसर्वैःस्त्रीभिर्मुनिगणैस्तथा त्रि
संध्यंदेविभूतानांवंदनीयासिस्तुव्रते मयादत्तांचपूजेयंत्वंगृहाणनमोस्तुते जागरंतत्रकुर्वतिगीतवाद्यादिमंगलैः सुवा
सिन्यस्ततःपूज्यादिवसेदिवसेशक्ताः सिंदूरकुंकुमैर्वैवताबूलंचसंपूगकं तथादद्याच्चशूर्पाणिभक्ष्यंसौभाग्यमष्टकं सति
षेच्चदिवारात्रोकामक्रोधविवर्जिता दिनत्रयेपिकर्तव्यमेवमर्घ्यादिपूजनं ततश्चतुर्थीदिवसेयत्कार्यंतच्छृणुष्वमे मिथुना
निचतुर्विंशत्षोडशद्वादशाष्टवा पूजयेद्दृश्यगोदानैर्भूषणाच्छादनासनैः अथवागुरुमेकंवाव्रतस्यविधिकारकं सर्वलक्ष
णसंपन्नंसर्वशास्त्रार्थपारगं वेदविद्याव्रतस्नातंशातंतुविजितेंद्रियं सपत्नीकंसमभ्यर्च्यवस्त्रालंकारमंडलैः शय्यांसौप
स्करांदद्याद्ब्रह्मैवातिशोभनं अशक्तस्तयथाशक्त्यास्तोकंस्तोकंचकल्पयेत् सावित्रीत्वयथादेविचतुर्वर्षशतायुषा सत्य
वसतिनासार्धमयादत्तातथाकुरु मयादत्तांचसावित्रीब्रह्मणःप्रतिगृह्यताम् मयागृहीतासावित्रीत्वयादत्तास्तुशोभने
यावच्चंद्रश्चसूर्यश्चसहस्रार्जसुखीभव न्यग्रोधस्यसमीपेतुगृहेवास्थंडिलेपिवा सावित्र्याश्चैवमंत्रेणयतहोमतुकारयेत्
पायसंचुड्याद्रक्त्याघृतेनसहभामिनी व्याहृत्याचैवमंत्रेणतिलव्रीहियंवास्तथा गुरुचगुरुपत्नींचतनोभक्त्याक्षमापयेत्

धर्मराजो यमो धाता नीलः कालो तको व्ययः वैवस्वतश्चित्रगुप्तो दधो मृत्युः क्षयो वरः मासिमासितथा ह्येतैर्नामभिः सेचयेद्दं
न्यग्रोधे हं वसा म्येव तस्माद्यत्नेन सेचयेत् होमांते दक्षिणां दद्याद्वत्तिजश्चक्षमापयेत् भंजीत वा सरांते तु न केशां तात पस्विनी
अर्घ्यं दद्यादरुंधत्येहृत्वा चैव प्रणम्य च अरुंधति नमस्ते स्तुतवसिष्ठस्य प्रियेश भो अर्घ्यमेतन्मया दत्तं फलपुष्पसमन्वितम् पु
त्रान्देहि सखं देहि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते सरिवभिर्ब्राह्मणेः सार्द्धं भुंजीत विजितेन्द्रिया एवं करोति यानां शीघ्रतमेतदनुत्तमं भ्रात
रः पितरौ पुत्राः श्वशुरौ स्वजनास्तथा चिरायुषस्तथारोगा भवन्ति न च संशयः भर्त्रा च सहिता साध्वी ब्रह्मलोके महीयते इति
श्रीस्कंदपुराणे सावित्री व्रतोद्यापनं संपूर्णम् अथ आषाढपौर्णमास्यां गोपद्यव्रतं तत्र पूजा चतुर्भुजं महाकायं जाबून
दसमप्रभम् शंखचक्रगदापद्मरमागरुडशोभितम् सेवितं मुनिभिर्देवैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः एवं विधिं हरिं ध्यात्वा ततो य-
जनमारभेत् ध्यानं आवाहयामि देवेशं भक्तानामभयप्रदं स्निग्धकोमलकेशं च मनसा वा हयेद्हरिं सहस्रशीर्षं त्यावाहनं
रुवर्णमणिभिर्दिग्धैरचिते देवनिर्मिते दिव्यसिंहासने कृष्णोऽपविश्य प्रसीद मे पुरुष एवेदमित्यासनं पादौ दकं स्तरश्चेष्टुः
वर्णकलशो स्थितं गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं पादं मे प्रतिगृह्यतां एतावानस्येति पादं अष्टद्वयसमायुक्तं स्वर्णपात्रोदकं शृणु भोऽ
भयं करभक्तानां गृहाणार्घ्यं जगत्पते त्रिपादूर्ध्वं इत्यर्घ्यं कर्पूरेण समायुक्तं मुशीरेण सुवासितम् दत्तमाचमनीयार्थं नीरं
स्तीकुरुतां विभो तस्माद्दिराच्छेत्वा चमनीयं गंगागोदावरीचैव यमुना च सरस्वती नर्मदा सिंधुकावेरीताम्रः स्नानार्थमाह

तं यत्पुरुषेणोति स्नानं वस्त्रयुग्मं समानीतं पट्टस्त्रेण निर्मितं रुवर्णरत्नचितं दिव्यं गृहाण त्वं सुरेश्वर तं यज्ञमिति वस्त्रं
कार्पासतंतुभिर्युक्तं ब्रह्मणानिर्मितं पुरा अनेकरत्नरत्नचितं मुपवीतं गृहाण भो तस्माद्यत्नारितं यज्ञोपवीतं चंदनं मलयोद्भूतं क
स्तूरीचारुचंदनं कर्पूरेण च संयुक्तं स्तीकुरु घालु लेपनं तस्माद्यत्नं सर्वहुतमिति गंधं शतपत्रैः कर्णिकारैश्चंपकैर्मल्लिकादिभि
॥ तुलसीयुक्तपुष्पाणि गृहाण पुरुषोत्तम तस्मादश्वेति पुष्पं दशांगुगुलोद्भूतं स्रग्धं च मनोहरं कृष्णागरुसमायुक्तं धू
पं देवगृहाण मे यत्पुरुषं च दधुरिति धूपं साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वङ्गिना योजितं मयो दीपं गृहाण देवेश न्यैलोक्यति मिरापहम्
ब्राह्मणोऽस्येति दीपं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्विः समन्वितम् भक्ष्य भोज्य समायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् चंद्रमामनस इति
नैवेद्यं आचमनीयं करो हर्तनं इदं फलमिति फलं पूगीफलमिति तांबूलं हिरण्यगर्भेति दक्षिं यानिकानि नाभ्या आ-
सीति प्रदक्षिणां नमोस्तु नंताय सप्तास्यासन्निति नमस्कारः देवदेव जगन्नाथ गोपाल प्रतिपालक गोपदेव तसं ब्राह्मणगृहा
ण कुसुमांजलिम् यज्ञेन यज्ञमिति पुष्पांजलिं तद्दर्शोक्तं वाचनं परमान्नमिदं विप्रकां स्य पात्रेण संयुतं त्वत्प्रसादादहं विप्र
व्रतस्थ फलमाप्नुयाम् मंत्रहीनं क्रियाहीनमिति प्रार्थना इति गोपद्य पूजा अथ कथा सूत उवाच नाथैकं त्वां हि पृच्छा
मि चतुर्वर्गफलप्रदं सर्वरोगप्रशमनं विष्णुसारूप्यमुक्तिदं नारीणामथवा पुंसां भक्तिमुक्तिफलप्रदं ब्रूहि चेदस्ति देवैर्ब्रूपां कृत्वा
ममोपरि नारद उवाच भगवन् सर्वमाख्यास्ये यत्पृच्छं विदुषां तया गोपद्य कं व्रतं स्येत्तद्व्रतानां व्रतमुत्तमं कर्तुः सिद्धिं करं दिव्यं-

विख्यातं भुवनत्रये सनत्कुमास्ववाच भगवन्मृतमव्येशसर्वशास्त्रविशारद तद्वत्ब्रूहि मे ब्रह्मन् कथमुद्यापनं भवेत्
पुरेदं केन वाचीर्णदेवर्षे कथय प्रतं नारद उवाच आषाढपौर्णमास्यां वा तथाष्टम्यां हरेर्दिने शारभेद्रुतमेन च कार्तिकावधि
तत्तिथौ तिलामलककल्केन स्नानं नित्यं विधाय च नदीतीरेथवा गोष्ठेशिवागारे हरेर्गृहे वृंदावने वापिलिरवेद्रोपचक्रपदं
शभं त्रयस्त्रिंशत्पद्यानि कुर्याद्रत्नयादिनेदिने तत्संख्याया प्रकर्तव्या अर्घ्यप्रदक्षिणानतीः बालकृष्णसमुद्दिश्य लक्ष्म्या
सहजगद्गुरुं गंधार्घ्यैरुपचारैस्तु यथाशक्त्या प्रपूजयेत् ब्राह्मणां स्तुतनः पूज्यपद्मसंख्यात्रसुत्सृजेत् प्रथमाब्दे यवदकैर्दि
तीये पूषकैर्वती तृतीये शालिपिष्टान्नेश्चतुर्थे पूरिकादिभिः पंचमेपरमाने स्तुतसम्यग्वैपूजयेद्द्वती अत्रैवोदाहरतीममिति
हासं पुरातनं ऋषीणां पृच्छमानानां स्तुतेनोक्तं पुरातनं सूत उवाच पुराशक्नोमरावत्या देवदानवा किं नरेः रुद्रैरादित्य
क्षाद्यैर्गंधर्वैर्वसुभिः सह रंभानृत्यं समारेभे क्रीडालोभेन विह्वला एवं नृत्ये क्रियमाणे वृद्धितं वाद्यमंडलं क्षणमात्रं विचार्य
यधर्मराजस्तु उक्तवान् यम उवाच जन्ममध्ये व्रतं येन श्वनकृतं प्राणिभिः क्वचित् तच्चर्मस्त्रायुभिः शक्नोत्कर्तव्यं छादनं
ढके नारदेन श्रुतं तच्च जगाद यदुनंदनं स्वर्चयित्वा तु तं कृष्णो वचनं चेदमब्रवीत् कृष्ण उवाच सर्वलोकजदेवर्षे भव
नेषु चरन्सदा आश्रये वदेवर्षे यद्यस्ति शभदायक नारद उवाच गतं मया मरावत्यामाश्रये धर्मसंसदि तत्र सर्वस
मायाताः सरा इन्द्राश्चतुर्दश रुद्रा एकादश विधिरादित्या द्वादशापि च वसवो ह्येतथानागा यक्षराक्षसपन्नगाः रंभयाचस

भारव्यं नृत्यं शक्रस्य पश्यतः अस्ति चर्मवाद्यानां अनुवंस्तस्य साधनं यमः प्राह तथा दूतांस्तु भद्रास्तु तास्तिभो तामानयध्व
तत्र चर्मवाद्ययोग्यं सदास्त्विति तच्छ्रुत्वा तु मया भीत्या सर्वतयि नुवेदितं सूत उवाच इति नारदवाक्यं तु श्रुत्वा कृष्णस्तु रावि
तः स भद्राया गृहं गत्वा पूजितस्तु उवाच ह श्रीकृष्ण उवाच किंचिद्भूतं त्वया भद्रे कृतं वानेति संशयः स भद्रोवाच सर्वव्रता
निभो कृष्ण कृतान्येव न संशयः नो चेत् तत्सहोदरीचाहं नस्यामर्जुन वल्लभा पुत्रो भिमत्पुत्रश्च कथं कथं स्वजगत्सते कृष्ण उ
वाच तथापि त्वं महाभाग व्रतमेकं समाचर गोपद्येति च विख्यातं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् इति कृष्णवचः श्रुत्वा स भद्रा नत्तदा
करोत् कृष्णोपदिष्टविधिना स्तुतं च समापितं सोद्यापने व्रते चीर्णे काले यमभराय युः दूता उचुः स भद्रे तव देहस्य चर्म
र्थं त्यागता वयम् त्वच्चर्म सरवाद्यार्थं यमेन च प्रकल्पितं इति दूतवचः श्रुत्वा स व्रतास्मीति साब्रवीत् ततो भद्राः सर्वे एव द
दृशुः सादरा सदा पद्यानां निचयं तस्य गृहे गां च सवत्सकां स्थंडिले हस्तमात्रे तु स समिद्धं हुताशनं कृष्णोपदिष्टं वीक्ष्येन
दूता जम्भुर्यमांतिकं प्रतिपेदे प्रभावेन स भद्रापदमच्युतं नारद उवाच इति स्तुतवः श्रुत्वा त्रयश्च श्रुत्वा त्रयश्च नारद उवाच
भो भो नारद देवर्षे सर्वशास्त्रविशारद शीघ्रं ब्रूहि सखे पद्मव्रतस्योद्यापने विधिः नारद उवाच पूर्णं तु पंचमेव वर्षे व्रतस्यो
द्यापनं भवेत् श्रीकृष्ण प्रतिमाकार्यं सुवर्णस्य पलेन वै पुष्पमंडपिकाकार्यं चतुर्द्वारं सुशोभना तन्मध्ये पूजयेद्भक्त्यारमया स
हितं हरिं त्रयस्त्रिंशत्ततो विप्रान् च ताहोयं समाचरेत् अतो देवेति मंत्रेण जुहुयात्तिलपायसं ब्राह्मणान् भोजयेत् सश्वाद्भेभिः सं

पूजयेद्भुता ययंचितयतेकामतंतंभामोत्यसंशयं इतिभविष्यपुराणेगोपदात्रतोद्यापनसंपूर्णम् अथआषाढशुक्लपौर्ण
मास्यांकोकिलाव्रतं यदाआषाढाअधिकमासस्तदाकोकिलानुष्ठानकार्यं तद्विधिः आचम्यप्राणानायम्यमासपक्षाक्षुर्लुख्य
ममेहजन्मनिजन्मांतरस्थसर्वपापक्षयार्थं पुत्रपौत्रलक्ष्मीवृद्धयेसौभाग्यवृद्धिद्वाराअवेधव्यसपत्ननाशायकोकिलारूपगौरीप्री
त्यर्थंकोकिलाव्रतंकरिष्ये इतिसंकल्प्य आषाढपौर्णमास्यांतुसंध्याकालेत्क्षुपस्थिते संकल्पयेन्मासमेकंश्रावणेप्रत्यहंहृदं
स्नानंकरिष्येनियमाद्ब्रह्मचर्यंस्थितासती भोक्ष्यामिनक्तंभूशय्यांकरिष्येप्राणिनांदयाइत्युक्ता स्नानंकरोमिदेवेशिकोकिलेप्रीत-
येतव जलेस्मिन्यावनेपुण्येसर्वदेवजलाशये इतिमंत्रेण तिलामलककल्केनसर्वेषधिजलेनच वचापिष्टेनवाष्टौदिनानिप्र
त्येकंवचौषधिकेनचषट्दिनान्येवमासावधिस्तानेक्रमः एवंस्तात्वारविंध्यात्वातस्माअर्घ्यंचदापयेत् आदित्यभास्करर
वेअर्कसूर्यादिवाकर प्रभाकरनमस्तभ्यंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते इतिमूर्यार्घ्यमंत्रः ततःस्वर्णपक्षारौघ्यपादांमौक्तिकनेत्रांप्र
वालमुखीरत्नपुष्पांचूतचंपकदक्षस्थांपक्षिरूपिणीकोकिलांलिखित्वापूजयेदित्युक्तं स्वर्णपक्षारक्तनेत्रांप्रवालमुखपंकजां
कस्तूरीवर्णसंयुक्तामुत्पन्नानंदनेवने चूतचंपकदक्षस्थांपुष्टसुरसमन्वितां चिंतयेत्सर्वतीर्देवीकोकिलारूपधारिणीं ध्या
नं आगच्छकोकिलेदेविदेहिमेवांछितंफलं चंपकद्रुममारूढाक्रीडतीनंदनेवने आवाहनं आसनंक्षौमवस्त्रेणनिर्मितंह्य
नयेतव गृहाणेदंमयादेविकोकिलेप्रियवर्धिनि आसनं तिलस्नेहेतिलमुखेतिलसौख्येतिलप्रिये सौभाग्यंधनपुत्रांश्च

देहिमेकोकिलेनमः तिलपुष्पफलैर्युक्तंपाद्यंमंत्रिगृह्यताम् पाद्यं रत्नचंपकपुष्पैश्चपीतचंदनसंयुतं हेमपात्रेस्थितंतोयंगृ
हाणार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं निर्मलंसलिलंगांगंकोकिलेपक्षिरूपिणि वासतेनसुगंधेनगृहाणाचमनीयकं आचमनीयं
पंचामृतेनस्नपनंकोकिलेकलकंठके मयादत्तेनप्रीतात्वंभवमेपरमेश्वरि पयोदधिघृतचैवशर्करामधुसंयुतं पंचामृतेन
स्नपनंदत्तंस्वीकुरुकोकिले पंचामृतस्नानं मंदाकिनीजलपुण्यंसर्वतीर्थसमन्वितं स्नानार्थंतेमयादत्तंकोकिलेगृह्यतानमः
स्नानं यस्मात्कार्पाससूत्रेणवासांसिविविधानिच पीतवस्त्रप्रदानेनप्रीताभवममांभिके वस्त्रं कंचुकंचमयावत्तनानावर्ण
विचित्रितं कोकिलेगृह्यतांदेविप्रसीदपरमेश्वरि कंचुकीं हरिद्वारंजितेदेविकंठसूत्रंसमर्पितं कोकिलेसुभगेदेविवरदा-
भवचांभिके कंठसूत्रं यानिरत्नानिसर्वाणिगंधर्वेपूरगेषुच तैर्युक्तंभूषणंहैमंकोकिलेप्रतिगृह्यताम् भूषणानि श्रीखं-
डचंदनदिव्यगंधाढ्यसुमनोहरं विलेपनंस्वरश्मेश्चचंदनप्रतिगृह्यताम् चंदनं अक्षताश्वसः अक्षताश्च कुंकुमालक्तकंदि
व्यंक्रामिनीभूषणास्पदं सौभाग्यदंगृहाणेदंप्रसीदहरवल्लभे हरिद्राकुंकुमचैवसिंदूरकज्जलान्वितं सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तंगृ
हाणपरमेश्वरि सौभाग्यद्रव्यं करवीरैर्जातिकुसुमैश्चपंकैर्बकुलैःशर्पैः शतपत्रैश्चकल्हारैरर्चयेत्परमेश्वरी पुष्पाणि
वनस्पतिरसोद्भूता धूपं साज्यंचेतिदीपं शर्कराखंडरवाद्यानिदधिक्षीरघृतानिच आहारार्थंमयादत्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम्
नैवेद्यं पाटलोशीरकपूरस्करभिस्वादुशीतलं तोयमेतत्स्करवस्पर्शकोकिलेप्रतिगृह्यताम् आचमनीयं चंदनागरुकर्पू-

रंकस्तूरीकेशरान्वितं करोहर्तनकंदेविगृह्यतांहरवल्गुभे करोहर्तनं कूष्माण्डनालिकेरंचपनसंकदलीफलं जंबीरमातुलिंगं
चफलंगुहूनमोस्तुते फलं पूगीफलमितितांबूलं हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां कोकिलेष्टुष्णवर्णेतंसदावससिकानने भवानी
हरकांतसिकोकिलायैनमोनमः नीराजनं पूजितापरयाभक्त्या कोकिलागिरिशप्रिया पुष्पैर्नानाविधैः श्रेष्ठैर्वरदास्तुसदा-
मम पुष्पांजलिं यानिकानिचमदक्षिणां नमोदेव्यैनमस्कारं कोकिलारूपधारिण्येजगन्मात्रेनमोस्तुते शरणागतदीना
नांवाहिदेविसदांबिके गंधपुष्पाक्षतेर्यक्तंतोयं हेमफलान्वितं अर्घ्यगृहाणदेवेशिवांछितार्थप्रयच्छमे आपादस्यसिने-
पक्षेमेघवर्णहरिप्रिये कोकिलेत्वंजगन्मातर्गृहाणार्घ्येनमोस्तुते पुनरर्घ्यं निलस्मेहे रूपदेहिजयंदेहि मार्यना व्रताने-
हैमीतिलपिष्टजांकोकिलांस्तुवाविभायदद्यात् देविचैत्रयोत्पन्नेविंध्यपर्वतवासिनि अर्चितापूजितासित्वंकोकिलेहरवल्गु
भे कोकिलेकलकंठासिमाधवैमधरस्वरे वसंतदेविगच्छत्वंदेवानांनंदनेवने इतिविसर्जनं इतिकोकिलापूजा अथकथा
युधिष्ठिरउवाच स्वभर्तासहसंयोगःस्नेहःसौभाग्यमेवच भवेद्यथाकुलरूपाणांतद्वतब्रूहिकेशव श्रीकृष्णउवाच य
मुनायास्तदेरम्येष्टुरानगरीशुभा तस्यांशुघ्ननामाभूद्राजाराघववंशजः तस्यभार्याकीर्तिमालानाम्नासीत्यधितामुनि
प्रणम्यभगवानष्टशौवासिधौमुनिसत्तमः कीर्तिमालोवाच वदमेत्वंमुनिश्रेष्ठसौभाग्यप्राप्तिदंष्टं पूज्यःकथंचभग-
वान्शिवःकेतवनेनच वसिष्ठउवाच यदिष्टच्छसिमेत्वंहिब्रतानामुत्तमंव्रतं तारणंसर्वपापानांकथयामिनिबोधतत्

दक्षमजापतेर्यज्ञेपुरादेवाःसमागताः ऋषयश्चतथासर्वेविद्याधरगणास्तथा ब्रह्माविष्णुश्रवायुश्चदेवराजस्तथैवच वरुणो-
गिर्युहाश्चैर्येचान्येचदिवौकसः वसिष्ठोवाल्मीकिर्गार्ग्योविश्वामित्रोमहान्ऋषिः एतेचान्येचऋषयःसर्वेयज्ञार्थमागताः
अपश्यन्नारदस्तत्रसंतिकेव्रागताइति ईश्वरेणविनासम्यक्दृष्ट्वासर्वान्समागतान् शिरवांसंस्पर्श्यपाणिभ्यान्ननर्तकलहप्रि-
यः शालाकलहमूलंचततःकैलासमाययौ सर्वाधनाशनंपुण्यंकैलासशिखरंशुभं तत्रदृष्ट्वासमासीनंगौरीसहितशंकरं क
तांजलिपुटोभूत्वाप्रणियत्यमुनिस्थितः ईश्वरस्तमुवाचायनिश्चसंतमनेकथा किमागमनकृत्यंतेमदीयंसदनंप्रति श्वासोश्वा
सेनसंयुक्तस्तन्मेब्रूहिहिजोत्तम ईश्वरस्यवचःश्रुत्वाशिरवांसंस्पर्श्यपाणिना दुःखयुक्तइवोवाचनारदःकलहप्रियः नार
दउवाच यन्निमित्तंमहादेवमर्त्यलोकात्समागतः त्वदामिदुःखसंयुक्तंतच्छृणुष्वजगत्पते दक्षयज्ञमहद्ब्रह्ममद्यदेवात्समा
गतः तत्रयज्ञेस्थिताःसर्वेदक्षजाभातरःप्रभो दृष्ट्वातांश्चनतन्मध्यैदृष्ट्वास्त्रिभुवनेश्वरः तवावशाकृतातेनदक्षेणापुण्यकर्म
णा तेननिश्वाससंयुक्तआगतोस्मितवांतिकं ईश्वरेणविनाकिंचिद्दुर्मकार्यंनसिध्यति अतोऽस्यविप्लवःसर्वःप्रयासःस्वमरचं-
प्रति तस्यतद्भाषितंश्रुत्वानतन्मिथ्येत्यचिंतयत् सकोधस्तत्तदाजानोहीश्वरोजगदीश्वरः गौर्यांचप्रार्थितोदेवःश्रुत्वातन्नारदे
रितं तस्ययज्ञस्यघातार्थंदेवतत्रव्रजाम्यहं इत्युक्ताचलितारोषादीश्वरेणनिवारिता जगदीशनमस्तुभ्यंव्रजामिपितृवेशम
नि नारदेनाथसहितागणेशेनचसंयुता यज्ञार्थमागतान्चैवदक्षद्वारेशिवप्रिया वन्हौदृष्ट्वावसोर्धारांलज्जिताचशिवप्रिया

निष्ठंतीं हारितांदक्षो न ददर्श महासती क्षणमेकं च तिष्ठतीं यदा दक्षो न पश्यति तदैवं चित्ति तंगो र्या जीवितव्यं मया कथं धाविता कुंडनिक
देहा हास्यत्वाच्च साततः क्षिप्तं वन्दे तदा गौर्या शापं देत्वा च दारुणं दृष्ट्वा तच्च गणेशेन पाशः परशरुद्यतः क्षब्धोत्थ सौतदात्यर्थं गौर्य-
र्थे च गणाधिपः पाशेन बध्वा कतिचित्कोपान्निहतवान्स्वरान् दक्षेण नोदिता देवा सर्वे युद्धाय निर्ययुः महद्यध्मभूद्रूयः सहदेवैर्ग-
णेशितुः तदृष्ट्वा नारदः शीघ्रं पुनः कैलासमाययौ निवेदयामास तदा कृद्गौर्या विसर्जनं तच्छ्रुत्वा स्फालयामास जटां कोपादुमा-
पतिः ततो जातोति विकटः पुरुषोरक्तलोचनः सबभाषेमहादेवं स्वाभिनाज्ञां च देहि मे वीरभद्रेति नामास्य कृत्वा चाज्ञां समर्पयत् द-
क्षयज्ञविधातार्थं गच्छ वीरा तिसत्वरं श्रुत्वा तदीश्वरवचः सर्वप्रमथसंवृतः आययौ यज्ञसदनमसृग्वन्निष्पुनिक्षिपत् ततश्चादयो
देवास्तद्धारय विनिर्ययुः क्षणात्पराजितास्तेन विद्वताश्च दिशो दश अनुद्वुतश्च तान् सोपि पूष्णो दंतानपातयत् भगस्य नेत्रेनासांच स-
रस्त्वान्यकृतं त एव विदाव्य तान् सर्वान् शिरो दक्षस्य चिच्छिदे कृत्वं वयं जघातं स आजगाम शिवांतिकम् नमस्कृत्य पुरस्तस्थौ-
कृतं कार्यमिति बुवन् तथाप्यशान्तः कोपोऽस्य ज्ञात्वेति ज्ञानचक्षुषा प्रसादयितुमीशानं ब्रह्मविष्णुसमीयतुः नमस्कृत्य तस्तस्ताभ्यां
प्रसन्नो भूत्सदा शिवः नारदस्तंबुरुश्चैव गतैः शिवमतोषयत् प्रसन्नवीक्ष्य तं विमशिरवांसं स्पृश्य पाणिना नन्दनारदस्तत्र तोषय-
न् अधिकं शिवम् एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मविष्णुश्च प्रमथाधिपं व्यजिज्ञपत्तं दक्षादीन् कृपादृष्ट्या विलोक्य कृतांगान् कुरु पूर्णान् मृतान् संजीवय प्र-
भो विलोकितास्ते देवेन कृपादृष्ट्या विलोकिताः पूषादयश्च सांगा वै अभूवन्स्तत्प्रसादतः उत्थितः पादयोर्मूलं ययौ दक्षः पिनाकिनः अ-

पराधं क्षमस्वेति पुनः पुनरुवाच ह उत्थापितः करेणा सौततो दक्षः पिनाकिना उक्तश्चमा पुनः कापीरिव मीशावमाननं वि-
चरस्वस्वरवेनेति भूयस्तं कोपमाविशत् शशाप च तदा गौरीयज्ञविघ्नकरी शिवः मखे विघ्नं कृतवती दक्षस्यैषा ततो चिरात्
निर्यग्यो निसमापन्नाविचरिष्यति भूतले ततो गौरीवभाषेतं प्रणिपत्य सदा शिवं कथं यास्यामिति र्यक्त्वं भूतले च स्थितिः
कथं अन्यथा च न भविता शाप एष त्वयोदितः कोकिलामधुरालापा भवेयं नन्दनेवने कोकिलानां स्वरो रूपं रूपं स्त्रीणां पतिव्रतं
विद्यारूपं कुरुणाणां क्षमरूपं तपसिनां अचिरादेव च पुनः कुले महति जन्म मे भूयास्तु मे वभर्तु चिनदियोगश्च मे यतः वरये-
त्कुलजां भ्रातः कुरुषामपि कन्यकां दुष्टे कुले समुत्पन्ना भर्तुः पातयते कुलं नदीपातयते कुलं नारीपातयते कुलं नदीनां चैव
नारीणां स्वच्छंदं ललिता गतिः ततस्तृप्तो महादेवश्च केशापविमोचनं दशवर्षसहस्राणि कोकिलारूपधारिणी नन्दने देववि-
पिने चरिष्यति ततः परं हिमाचलसूता भूत्वा मलियत्त्वमुपेक्ष्य सि देवानां तु यथाविष्णुः सहकारो महीरुहां गंगा च सर्वती-
र्थानां तथातिर्यक्त कोकिला आषाढौ द्वौ यदा स्यातां कोकिलायास्तदार्चनं तदा या कुरुते नारी न सा वै धन्यमा मुयात् वसिष्ठ-
उवाच एतदाक्यावसाने तु गौरी सा कोकिला भवत् तदारभ्य शक्तिश्चेत्यथितं कोकिलाव्रतं यानारी नैव कुरुते मोहात्सा विध-
वा भवेत् कुरुत्वमेतत्कल्याणिकीर्तिमालेव्रतोत्तमम् कीर्तिमालोवाच कथमाराध्यते देवी कोकिलारूपधारिणी वि-
धानं ब्रूहि तद्दिमत्वत्प्रसादात्करोम्यहं वसिष्ठ उवाच कोकिलाव्रतमाहात्म्यं विधानं च वदामि ते शृणु देवि प्रयत्नेन मयैः

पौर्णमासीकृतं मलमासेन्यनिकान्तेशः द्वापादेसमागते आवास्यां पौर्णमास्यांतु संध्याकाले तद्यपस्थिते संकल्पयेन्मासमंकं
आवणमभूतिस्तदहम् स्नानं करिष्ये नित्यं च ब्रह्मचर्यं स्थिता सती भोक्ष्ये नक्तं च भूशय्यां करिष्ये प्राणिनां दयां सौभाग्यधनधा-
न्यारिभानये शिवतुष्टये इति संकल्प्य विप्राग्ने नारी विमेष्य एव च प्राप्यानुज्ञांतु संपाद्य सामग्रीं सकलामपि प्रत्युपेच प्रतिदिनं
दत्तं धावनपूर्वकं नद्यांगत्वाथ वावाप्यांतडागे गिरिनिर्झरे स्नानं करोमि देवेशि कोकिले प्रीतयेतव जले स्मिन्याचने पुण्ये सर्वदे-
वजलाश्रये स्नानं कृत्वा त्रनी देवि सगंधामलकैः स्तिलैः दिनाष्टकं ततः पश्चात्सर्वेष्वध्यापुनः पृथक् वचापिष्टेन च स्नानं दिना-
न्यष्टौ समाचरेत् तिलामलकपिष्टेन वचोपधियुतेन च षट्दिनानिततः स्नानं संपूर्णफललिप्सया स्नात्वा ध्यात्वा रविं तस्मै-
दद्यादर्घ्यं यत्नतः आदित्यभास्कररवे अर्कसूर्यादिवाकर प्रभाकरनमस्तुभ्यं गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते सूर्यार्घ्यमंत्रः कार-
येत् कोकिलादेवी सौवर्णी सर्वकामदां शैथिल्यं चरणयोश्चैव नेत्रयोश्चापि मोक्तिके रत्नानि पंच स्रष्टे चूतवृक्षसमाश्रितां अथवा
तिलपिष्टेन कोकिलां पक्षिरूपिणीं निधाय तामपान्नेनापूजयेत् सकलमाहितः उपचारैः पौडशभि र्यथावित्तं निबोधसे आवाह-
यामितां देवीं कोकिलारूपधारिणीं अवतारं कुरु धात्र प्रसादं कुरु स्रष्टे आगच्छ कोकिले देवि देहि मे वांछितं फलं चूतवृक्षस-
मारुत्तरमसेनंदने वने तिर्यग्योनि ससुद्रूते कोकिले कलकंठके तिलपुष्पाक्षतैर्यक्तं गृहाण लंनमोस्तुते आपादस्यासिते पक्षौ
मेघवर्णस्वरूपिणि कोकिलानामदेवित्वं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् कुर्यादेवंविधां पूजां श्रावण्यंतं च पूजयेत् विसर्जयेच्च पश्चा-

तां सौवर्णी कोकिलां यदि यदा च तिलपिष्टस्य कोकिलाक्रियते नदा कुर्यात्सत्यहमाङ्गानं भिन्नायास्तु विसर्जनम् रम्यं वनं समागत्य श्रुत्वा
कोकिलकूजितं यदान् श्रूयते शब्दमुपवासंतु तद्दिने कोकिले कृष्णवर्णं त्वंसदा वासो वनेषु ते सौभाग्यमनुलदेहि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते
वसंतं च समुसन्ने विध्यपर्वनवासिनि गच्छ गच्छ महादुर्गं स्वस्थानेनंदने वने विसर्जनं रूपदेहि धनदेहि सर्वसौख्यं च देहि मे
पुत्रान् देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि संपदः इत्युक्त्वा च ततः पश्चाद्भविष्यान्नेन स्रष्टे नक्तभोजी भवेद्वा ज्ञियावन्मासः समाप्य
ते मासांतेनामपान्ने तु कोकिलां स्वर्णीनिर्मितां वस्त्रधान्यगुडैर्युक्तां श्रावण्यां कुंडलं तथा दद्यात्सदक्षिणां चापि देवज्ञेवापुरो-
हिते एवमाषाढमासस्य हे विध्ये समुपस्थिते सधवाविधवावापियानारी कोकिलावतं करोति सप्तजन्मानि सौभाग्यं ल-
भते तु सा मृता गौरी पुरं याति विमानेनार्कतेजसा श्रीभगवानुवाच एतद्भूतं वसिष्ठेन मुनिना कथितं पुरा तथा कृतं
तु तत्पार्थ समस्तं कीर्तिमालया तस्याश्च सर्वे निष्पन्नं वसिष्ठवचनं तथा एवमन्यापि कौंतेय कोकिलावतमुत्तमं न करोति य-
दानारी व्याली भवति कानने एकतः सर्वदानादि कोकिलावतमेकतः कृतपुराप्सरोभिश्च ऋषिपत्नीभिरादरान् अहित्यया-
चसा पूर्वमर्चिना शापमुक्तये अरुंधत्या सह स्नात्वा पूजिता कोकिलानृप सीतया पूजिता सापि सर्वकामार्थसिद्धये गौतम्या
दंडकारण्ये स्नानं कृत्वा यथाविधि नलान्वेषणकामेन दमयत्या च पूजिता रुक्मिण्या च ततः स्नात्वा पूजिता कोकिला शि-
वा विष्णोः पत्न्यरवाप्त्यर्थं तच्च जातं न संशयः कुर्वेत्लामलिनादीनां परकर्मरना तथा एवं च ध्याका कवंध्या विवत्सामृतव

सका सर्वास्ताः फलभाजस्य ब्रतस्यास्य प्रभावतः आयुरारोग्यमैश्वर्यं सारवं हृदियशः प्रजां सौभाग्यं सन्दरं रूपं नारीणां
प्रोत्तिनान्यथा एतद्ब्रतं मया स्थातं कार्यं वास्वयं नृप तृतीयां ते च विधिवत् कार्यमुद्यापनं शतम् एकस्माज्जायते द्वयं द्वितीया
या लभते सतान् तृतीयां चापि सौभाग्यं प्राप्नुयान्नात्र संशयः इति वाराहपुराणे कोकिलाव्रतं अथोद्यापनं उद्याप
नविधिं ब्रूहि ब्रतस्यास्य मम प्रभो येन विज्ञानमात्रेण सौभाग्यं च भविष्यति श्रावणे पौर्णिमास्यां तु शकृपक्षे तथैव च द्वितीया
यायामेकभक्तं दत्तं धावनपूर्वकं उपवासस्य नियमं कर्तुं ब्रतपरायणं तृतीया पुण्यफलदा मध्याह्ने समुपोषिता उपलप्य शत
चौदेशो मंडलं तत्र कारयेत् अष्टदलं लिरवेत्यध्वं चतुष्कोणं च भद्रकं कलशं चारि पूर्णं च पंचरत्नसमन्वितं तस्योपरि न्यसेत्पा
त्रं प्रस्थेनैकेन पूरयेत् तदभावे तदर्धं वा कुडवेनाथ नारदं ऊर्णापट्टं कृष्णवर्णं युग्मं दद्याच्च शक्तिः तस्योपरि न्यसेद्देवीं कोकि
लाप्रतिमां तथा अत्र गंधप्रदानेन धूपदीपप्रदानकं नैवेद्यं मोदकान् दद्यात्कान् घृतसंयुतं अर्घ्यं चैव प्रदानं च्युतां बूलं फ
लमुत्तमं रात्रौ जागरणं कार्यं वाद्यनृत्यप्रभृतिं पूजिता एकचित्तेन फलं प्राप्नोति चाक्षयं प्रभाते विमलेन द्यास्मानं कृत्वा वि
धानतः पूजयेद्दिवि देवीं होमं च विधिवद्भिज्ज तिलचंपकपुष्पैश्च तंडुलैर्घृतपायसैः अष्टोत्तरशतं हुत्वा दुर्गामंत्रैश्च वेदिकैः
कोकिलापीतये ब्रह्मन् व्याहृतीनां शतत्रयं ब्राह्मणान् भोजयेत्स श्वात्सपत्नीकांश्च पंच च अशक्तौ चैकयुग्मं च भोजयेच्च त
थागुरुं त्रिस्त्रिंशश्च प्रदातव्या धारिकापंचमेव च मोदकांश्च ससूत्रांश्च वंशपात्रसमन्वितान् कृष्णवर्णं समा युक्तान् पक्वा-

नेन प्रपूरितान् सर्वोपस्करसंयुक्तां स्त्रिस्त्रिंशश्च प्रदापयेत् आचार्यं पूजयेद्ब्रतयागां कृष्णां च सवत्सकां उपानहौ तथा शय्यां
चामरं च त्रमेव च मुद्रिकां कर्णवेष्टौ च चंदनं कुसुमानि च सर्वं दद्याद्भिजेन्द्राय सपत्नीकाय नारदं दापयेद्दिवि त्सर्वं ब्राह्मणाय कु
टुंबिने ब्रतोपदिष्टदानं च भोजनं च सदक्षिणं एव या कुरुते राजन् कोकिलाव्रतमुत्तमं सर्वं प्राप्नोति सौभाग्यं पुत्रधान्यधनानि
च ततो भुंजीत नैवेद्यं पुत्रपौत्रैः समन्विता कोकिले पूजिते गच्छ विधिवत्सर्वकामदे कारयेत्कोकिलां देवीं सौवर्णीं सर्वकामदां
रोष्य चरणचंचूमीरचितां नेत्रमौक्तिकां पंचरत्नानि दृष्टे च नूतनदक्षसमाश्रितां एवं च यथा पूज्या यथोक्ता च शनैः शनैः वि
प्रकरार्पिता लक्ष्मीः सस्वभावमिदं शृणु महाफलमशोभोति महामाया प्रसादतः इति वाराहपुराणे कोकिलाव्रतोद्यापनं संपूर्णं
म् अथ श्रावणपौर्णिमास्यां रक्षाबंधनं उक्तं हे मादौ भविष्ये युधिष्ठिर उवाच सर्वरोगोपशमनं सर्वशक्तिविनाशनं स
कृत्स्नं तेनाब्दमेकं येन रक्षाकृता भवेत् श्रीकृष्ण उवाच शृणु पांडव शार्दूल इति हासं पुरातनं इन्द्राय यत्कृतं पूर्वं श
क्रस्य जयद्वये देवास्तरमभूच्चंद्रपुराद्वादशवार्षिकं तत्रासुरैर्जितः शक्रः सहस्रैः सरोत्तमैः बृहस्पतिमुपास्य इदं च व
नमब्रवीत् न स्थातुं चैव शक्रो मिनागंतुं तैरभिद्रुतः सर्वथा योद्धुमिच्छामि गुरुस्त्वं च न्यवारय नयाः संवदतो रेव शची प्राह
सुरेश्वरं अद्य भूतदिनं देवघातः सर्वं भविष्यति अहरं क्षां विधास्यामि येनाज्ये भविष्यसि इत्युक्त्वा पौर्णिमास्यां सा पौलोमी-
कृतमंगला बबन्धदक्षिणे पाणोरक्षापोदलिकांततः बद्धरक्षस्तनः शक्रः कृतस्त्वय्यनो हि जैः दुद्रावदानवानीकं क्षणा

कालइवयजाः शक्रश्चविजयीभूत्वा पुनरेवजगच्चये एवप्रभावोरक्षायाः कथितस्तेयुधिष्ठिर जयदः स्रग्वदश्चैवपुत्रारोग्यध-
नप्रदः युधिष्ठिरउवाच क्रियतेकेनविधिनारक्षाबंधः सरोत्तमैः कस्मिन्निथोक्तदादेवत्येनमेवकुमर्हसि यथाहिभगवन्देव
विचित्राणिप्रभापसे तथातथानमेतुर्भिर्बुद्ध्याः शृण्वतः कथाः कृष्णउवाच संप्राप्तेश्चावणेमासिपौर्णमास्यादिनोदये स्ना-
नं कुर्वीतमतिमान्श्रुतिस्मृतिविधानतः ततोदेवान्पितृन्श्चैवतर्पयेत्परमांभसा उपाकर्मणिचैवोक्तसृषीणांचैवतर्पणं कुर्वी-
तब्राह्मणेः सार्धंवेदानुद्दिश्यशक्तिः शूद्राणामंत्ररहितस्नानदानंचशस्यते ततोपराहसमयेरक्षापोटलिकांशभां कारयेच्चा-
क्षत्तैस्तद्वत्सिद्ध्यर्थेहमर्चयितुं कार्याः सौमवस्त्रेर्वाविचित्रैर्मलवर्जितैः विचित्रतंतुग्रथितांस्थापयेद्वाजनोपरि कार्यागृह-
स्यरक्षाचैगोमयेः शकृतङ्गुलैः दूर्वावर्णैः सितैश्चित्रैः सर्वपापविनाशिनी उपलिमेगृहमध्येमान्कुंभंचविन्यसेत् पीठोपरि
विशोद्वाजासचिवैः समुद्भूतैः वैश्याजनेन सहितो मंगलैः सहितस्थितैः रक्षाबंधः कार्यसिद्धिः सर्वविघ्नोपशान्तिदः पुरोधान्
पतेरक्षांसम्यक्वर्धयित्वा मानवः येनबहोबलाराजादानवेद्रोमहाबलः तेनत्वामपिबध्नामिरक्षेमाचलमानचल ब्राह्मणेः
क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैरन्यैश्चमानवैः कर्तव्योरक्षिकाबंधोद्दिजान्संपूज्यभक्तितः अनेनविधिनायस्तरक्षाबंधसमाचरेत् स
सर्वदोषरहितः स्रग्वीसंवत्सरंभवेत् रक्षाबंधोभद्रायांनकार्यः भद्रायांदेनकर्तव्येश्चावणीफाल्गुनीतथा श्रावणीनृपतिं
हन्तिग्रामदहतिफाल्गुनी इतिवचनात् इतिभविष्योक्तंरक्षाबंधनसंपूर्णम् अथभाद्रपदपौर्णमास्यांउमामहेश्वरव्रतंशि

वरहस्ये राजोवाच भगवन्मुनिशार्दूलव्रतमेकंवदस्वमे सांगेयस्मिन्व्रतेचीर्णैः सर्वान्कामानवाप्नुयात् गौतमउवाच
उमामहेश्वरं नामव्रतमस्तिव्रतोत्तमं सांगेयस्मिन्व्रतेचीर्णैः कामान्सर्वानवाप्नुयात् मासिभाद्रपदशक्लपौर्णमास्यांभयत्नतः
तद्व्रतंकार्यमनघैर्ब्राह्मणार्थैर्विधानतः भाद्रशक्लचतुर्दश्यांभान्तःस्नात्वाविधानतः शिवसंपूज्यविधिवत्शैवान्य
तियत्नतः शिवंध्यात्वाजगद्द्वंद्वसोमसोमार्धशेखरं कृतांजलिपुटोभूत्वामंत्रमेतत्प्रठेन्नरः श्वः करिष्ये व्रतंयत्नादुमाम
हेश्वराभिधं आज्ञां देहिमहादेवसोमसोमार्धशेखर इतिविज्ञाप्यवैदेवपुनः संपूज्ययत्नतः मध्याह्नेपिमहादेवमर्चयेन्नि-
यतोव्रती ततोदेवान्प्रीत्सर्वानभ्यर्चयित्वा हविष्याशीशिवंसायंपूजयेद्दिधिपूर्वकं निद्राकार्यान्तथायोगंमहादेवस्य
सन्निधौ उत्थायपश्चिमेयामेमहादेवंततः स्मरेत् ततः शौचादिकंसर्वंनिर्वर्त्यप्रीतमानसः स्नानं कुर्याद्यथायोगंयथाशा-
स्त्रंयथाक्रमं परिधायततोवस्त्रंक्षालितंशुभमक्षतं उद्धृतं ततः कार्यं त्रिपुंड्रं च यथाक्रमं रुद्राक्षधारणं कार्यं संध्याकार्यं
ततः परं ततः शिवार्चनं कार्यं बिल्वपत्रादिभिर्नरैः ततोहोमोपि कर्तव्यः शिवप्रीत्यर्थमादरात् ततः परं नियमनं प्रणामेत्सोम
मन्त्रं संपादनीयं यत्नेन व्रतनिष्ठैरनाकुलैः उमामहेश्वरंचैवसौवर्णं प्रतिमाद्वयं संपादनीयं यत्नेन राजतं वामनौहरं पलादुनं
कर्तव्यं प्रतिमाद्वयमुत्तमं अधिकंचेद्यथाशक्तिकर्तव्यमनियत्नतः सौवर्णं राजतेषां पितामोवाभून्मयो नवः संपादनीयो-

यत्नेन प्रयत्नेन तत्परैः ततः सदर्भमूर्तिचवस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् पृथक् पृथक् स्थापनीयं कलशं प्रतिमाद्वयं आपोहिष्ठादिभिः
मंत्रैस्तथा च्यवकमंत्रैः अभिषिच्य प्रयत्नेन पूजयेत् प्रतिमाद्वयं ततः प्रयत्नेन तोगच्छेदलं कृतं शिवालये शिवस्थानं त-
तोगच्छेत्तोरणाद्यैरलंकृतं ततः षोडशकैः पत्रैर्बहिरंतश्चतुर्युगे अलंकृतैः स्वस्तिकाद्यैः स्थापयेत् कलशं नवं ध्यायेत् ततो
महादेवमुमादेहाधधारिणं मुक्तामालापरीतांगं दुकूलपरिवेष्टितं पंचाननमुमाकांतमनलेंदुरविप्रभं चंद्रार्धशेखरं
नित्यं जटा मुकुटमंडितं त्रिपुंड्रलेखाविलसद्भालनेत्रपरिस्थितं भस्मोत्पलितसर्वांगं रुद्राक्षाभरणान्वितं मंदस्मितम-
नाधारमाधारजगतां प्रभुं देवेरनंतैरनिशं स्तूयमानमनेकधा देवात्मकं देवचंद्रं विष्णुब्रह्मादिवर्द्धितं विष्णुनेत्रान्वितार-
क्तपादपंकजमुत्तमं अप्रतिद्वंद्वमद्वंद्वं सर्वद्वंद्वं दारुकार्चितं सर्वोत्तममनाद्यंतं सर्वदेवनिवेदितं सत्यं शङ्खं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णं
पिंगलं ऊर्ध्वं केशं विरूपाक्षं विश्वरूपं चिदात्मकं निष्कलं निर्गुणं शांतं निरवद्यं निरंजनं अप्रमेयं जगन्मध्यस्थितिं संहार-
कारणं विश्वबाहुं विश्वपादं विश्वाक्षं विश्वसंभवं विश्वं नारायणाराध्यमक्षरं परमं पदं विश्वतः परमं नित्यं विश्वस्येशम-
नामयं एवं ध्यात्वा महादेवं सर्वदेवोत्तमोत्तमं ध्यायेत् ततः परंगौरीमादिविद्यामनामयीं लक्ष्मीं सेवितपादाब्जां शचीं सेवित
पादुकां सरस्वत्यादिभिर्नित्यं स्तूयमानपदांबुजां अधरोष्ठधरीभूतपद्मविंबफलासुभां मुखकांतिकलोपेतां पूर्णचंद्रामना
मयां तिरस्कृतालिमालां तामलकावलिभिः सदा पीनवक्षोजनिर्धूतचक्रचाकवरांगनां नित्यं तिरस्कृताभोजानय-

नाभ्यामनिर्दितां सीमंतांधीकृताशेषकामभल्लामहर्निशं भृकुटीहीकृताशेषशमभल्लमनाकुलां बहुतालकलोद्भूतहेममालां
विलासिनीं रोमावलीतिरोभूतभ्रमद्रुमरनालिकां नाभिरंध्रतिरोभूतयनावर्तामवर्तुलां उत्तमोरुतिरोभूतरभास्तभां-
शभावहां पादयुग्ममभाकांतिनिर्जितारुणपंकजां ब्रह्मंदोपेंद्रजननीं महेशाद्वैगभागिनीं महेशाश्लिष्टवामांगोवरदा
भयदांसदा प्रसन्नवदनां शांतां स्मितपूर्वाभिभाषिणीं पूर्णचंद्रदुकूलाद्यानाभरणभूषितां स्तूयमानां सदा देवैर्यज्ञैर्दी-
नैश्चकारिणः एवं ध्यात्वा ततः सम्यगुपचारान्प्रकल्पयेत् ततः पुष्पाणिसंगृह्य शिवमावाहयेच्छिवो महादेवदयासिंधो वि-
ष्णुब्रह्मादिवर्द्धित आवाहयाभिदेवतां प्रसीदपरमेश्वर इत्यावाहनं आसनं पादं अर्घ्यं आचमनं मधुपंकं पंचामृतस्ना-
नं स्नानं वस्त्रं उपवीतं गंधं आभरणानि विल्वपत्रं पुष्पाणि धूपं दीपं नैवेद्यं आचमनाय फलं तांबूलं द-
क्षिणां छत्रं चामरं व्यंजनादि नीराजनं पुष्पांजलिं प्रदक्षिणां नमस्कारान् अथांगपूजा कपर्दिने शिरः पूजयामि
भाललोचनाय भालं सोमसूर्याग्निलोचनाय नेत्रत्रये स्तुत्योत्राय श्रोत्रे घ्राणगंधाय घ्राणं स्मृतिदंताय दंतान्
श्रुतिजिह्वाय जिह्वां सकपोलाय कपोलौ ज्ञानोद्याय ओष्ठौ विश्वजंघाय जंघे विश्वपादाय पादौ विश्वनखाय
नखान् सर्वात्मकाय सर्वांगं अथ शक्त्यंगपूजा शिवायै शिरः पूं पृथुवेण्यै वेणीं सीमंतराजितायै सीमंतं कुंकुम
भालायै भालं वक्षस्थले नैत्रे स्तुतिश्रोत्रायै श्रोत्रे गंधधियायै घ्राणं स्रुभगकपोलायै कपोलौ कुड्मालदंतायै दं-

तान् विद्याजिह्वये जिह्वां विंशोष्ठाये ओष्ठौ हस्तकंठये कंठं पृथुलकुचाये कुक्षौ विश्वगर्भाये उदरं शतभक्त्यै कटी दिव्यो
रुदेशाये ऊरू हस्तजंघाये जंघे लक्ष्मीसेवितपादुकाये पादौ महेश्वरप्रियाये नखान् शोभनविग्रहाये सर्वांगपूजयामि
अंगपूजासमाप्येवंदोरकंचविसर्जयेत् प्रत्येकग्रंथिषु स्वच्छेष्टैर्विल्वदलादिभिः प्रथमग्रंथिमारभ्य नमः सोमेतिमंत्रतः यथा
क्रमेण संपूज्यततो धार्यं हिंदोरकं तत्रोपचाराः सर्वेपितेन मंत्रेण सादरं व्रतीभिर्यत्नतः कार्यं कुंकुमांकितदोरकं ततः पंचदशम-
स्था गोधूमास्तंडुलाश्च वा उपायनार्थमानेयाः शृङ्गागोघृतपाचिताः यद्वा पंचदशाज्याक्ता गोधूमापूपमंडकाः ततः शिवैकश-
रणाशैवाः शैवव्रतप्रियाः पूजनीयाः प्रयत्नेन गंधपुष्पादिभिः क्रमात् ततः सवस्त्रकलशं शिवयोः प्रतिमाद्वयं शैवाय देयं
यत्नेन सुवर्णफलसंयुतं आदाबुपायनं दत्त्वा देयं त्यजेत् ततः परं उपायनस्य मंत्रोपविष्यते तत्र विशेषतः उमेशः प्रतिगृह्यति ह्यु-
मेशो वैददाति च उमेशस्तारकोभाभ्यामुमेशाय नमोनमः अमुं मंत्रं समुच्चार्य दत्त्वा दानं निवेदयेत् अतः शैवाः प्रयत्नेन भोज-
नीयाविशेषतः सुवासिन्योपियत्नेन भोजनीयाः प्रयत्नतः शैवानेवं भोजयित्वा स्वयं भुंजीत वाग्यतः अतिथीनपिसंतर्प्य
द्वारदेशस्थितानृप एवं प्रयत्नतः कार्यं प्रतिवत्सरमादरात् नियमेनैव विधिवदुत्तरीत्यायथाक्रमं ब्राह्मणाद्यैरिदं कार्यं व्रत-
माहितमानसैः सर्वाभीष्टप्रदं पुण्यं व्रतमेतच्छिवात्मकं प्राप्ते तु षोडशवर्षे कार्यमुद्यापनं नृप उद्यापनविधानं च वक्ष्ये शृणु
यथाक्रमं पौर्णमास्यां भाद्रपदां व्रतोद्यापनमादरात् कर्तव्यमिति यत्नेन द्रव्यसंपाद्य सादरं हेमाकार्यासाधं षड्भिः प्रतिमा-

चपलैः शतभा तदर्धेनाथवाकार्या तदर्धेनाथवानृप रजतेनाथवाकार्या यथोक्तपलमानतः संपादनीयाः कुंभाश्च हेमाः पंचद-
शोत्तमाः अथ वाराजताः कार्याय दानास्त्रयानृप भाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यां शैवा ब्राह्मणपुंगवाः निमंत्रणीया यत्नेन शतः सप्तद-
शोत्तमाः ततो गृहं वितानाद्यैरलंकृत्य प्रयत्नतः स्वस्तिकाद्यैरलंकुर्याद्विदुःस्थानं शतभावहं ततः सायं प्रयत्नेन तस्मिंश्छंकर-
मंदिरे पूजनीयाः प्रयत्नेन शिवयोः प्रतिमेशभौ पूर्वोक्तेन विधानेन मंत्रैस्ते रसाधनैः रात्रौ जागरणं कार्यं सोपवासं प्रयत्नतः
कृत्विभिः सह सोत्साहं पयोमात्राशनेन वा रात्रौ शिवकथाः श्राव्याः श्रोतव्या यत्नतो नृप कर्तव्या यत्नतो रात्रौ पूजायाम-
चतुष्टये ततः स्थेयं प्रयत्नेन स्नात्वा शंकरसन्निधौ पूजनीयः प्रयत्नेन शिवो देव शिखामणिः चतुरस्त्रं ततः कार्यं कुंडमष्टद-
लान्वितं तत्र वन्हिं प्रतिष्ठाप्य विधिवद्ब्रह्ममार्गतः साज्येन परमान्नेन होमः कार्यस्ततः परं पंचविंशतिसाहस्रं होमः सो-
मेतिमंत्रतः कार्यः प्रयत्नतो राजन् नमः पूर्वात्सदारतः ततः पूर्णाङ्गुतिं हुत्वा शैवान् संपूजयेत् ततः बिल्वपत्रैः पुष्पमा-
ल्यैर्भस्मना च यथाक्रमं एकैकस्मै प्रदातव्यं शिवयोः प्रतिमाद्वयं कलशोपि प्रदातव्यस्ततो वस्त्रद्वयान्वितः आचार्या-
य प्रदातव्यं सुवर्णशतमादरात् ततो यत्नेन शैवे द्वाः पूजनीयाः कृतव्रतैः सुवासिन्योपि शैवानां भोजनीयाः प्रयत्नतः त-
तो देयाः स्वशक्त्या च भोजितेभ्यश्च दक्षिणाः ततश्च स्वकृतं कर्म शिवाय च निवेदयेत् उद्यापनं कृतं शंभो मयेतदधनाप्रभो
इदं संपूर्णं नायातु त्वत्प्रसादान् महेश्वर मंत्रहीनं भक्तिहीनं शक्तिहीनं मुमापते कृतं कर्म भवत्वद्यत्नसादात्फलप्रदं प्राय-

श्रित्तवैदिकानां व्यंगानामपि कर्मणां शिवस्मरणमेवेति श्रुतिरप्यस्ति शांकरा अतः कृतमिदं श्रुतं कर्म व्यंगमपि यथा सांगं-
भवतु विश्वेश तवैव स्मरणाख्यभो इति संप्राप्य देवेश सांव सर्वसरोत्तमं सुजीवा ह्येभिः सार्धं समौतं तैलवर्जितं एवं यः कु-
रुते सम्यगुमा महेश्वरवत् स सर्वभोगाश्चुक्ता ते मोक्षप्राप्तेति सर्वथा राजावाच गौतमे दं व्रतं चोर्णपुरा केन वदस्व मे
कस्य काममभूत्सिद्धिर्वतस्यास्य प्रभावतः गौतम उवाच पुरा शैव वरो राजन् दुर्वासारव्यो मुनीश्वरः कदाचित्संचरत्
कान्ददर्शकमलार्पितम् ततः समागतं दृष्ट्वा दुर्वासा मुनिसत्तमः बिल्वमालां ददौ तस्मै शंकरेण समर्पितां गृहीत्वा बिल्वमा-
लां तां हरिर्गमनसंभ्रमात् शिरसा पूजनीयां तां गरुडैः सविनिक्षिपत् ततस्तदा दृशं दृष्ट्वा दुर्वासाः क्रोधमूर्छितः हरिं शशा-
प बहुधा धिग्जन्मेति च संवदन् मया शिवा र्पिता दत्ता माला तुभ्यमया पहा सा कथं गरुडस्ते धेवि निक्षिप्ता त्वया हरे गर्वस्य सु-
लभूने यं लक्ष्मीस्तव निश्चयतु लक्ष्मीः पततु दुग्धाब्धौ गरुडोऽपि विनश्यतु वैकुण्ठस्याधिकारोऽपि तव या तु ममाज्ञया निस्तेजस्त-
वनी एषे संचराद्यावधि ध्रुवं इत्युक्त्वा स तु दुर्वासा यथोक्तं कान्तरं नृप ततः पपात दुग्धाब्धौ लक्ष्मीं विष्णुमनोहरा ततो तिदुःखि-
नो विष्णुः प्रलपन् वनमाश्रितः उवास विपिने धारं स्वकृतं कर्म संस्मरन् ततः कदाचिद्रूपालमया तत्र गतं पुरा तदा मामागतं दृष्ट्वा पू-
जयामास मां हरिः ततोऽश्रुपूर्णनयनः कृतजलिपुरो हरिः जगाद पूर्ववृत्तांतं स्वलक्ष्मीनां शकारणं ततोऽति कृतं चित्ताय विष्णावे-
व तमुत्तमं तत्संघेन मया धूपकथितं सादरं शिवम् ततो विलंबं विधिवच्चकार श्रद्धयान्वितः ततः प्रसन्नो भगवान् हरये पावती-

पतिः ददौ लक्ष्मीं सगरुडां करुणानिधिरव्ययः इदमेव व्रतं चोर्णमिद्रेणापि हतौ जसा तेन प्राप्तस्ततः स्वर्गः स्वर्गभोगश्च शाश्व-
तः ब्रह्मणापि पुरा चोर्णं इदमेव व्रतं नृप नष्टावागीश्वरी तेन संप्राप्ता दुर्लभापि सा मुनिभिश्च पुरा चोर्णं व्रतमेतन्मुमुक्षुभिः
अस्य व्रतस्याचरणान्मुक्तिः प्राप्ता मुनीश्वरैः इदं व्रतं प्रयत्नेन यः करिष्यति भक्तितः तस्य सौभाग्यसंपत्तिर्भविष्यत्येव सर्वथा
यस्यास्त्यैश्वर्यभोगेच्छा मोक्षेच्छा व्यनपायिनी यस्य सर्वाधिपत्येच्छा तेन कार्यमिदं व्रतं वैद्यतेनापि विप्रेण मोक्षार्थमनिय-
ततः कृतमेतद् व्रतं पूर्वं सर्वाभीष्टफलप्रदं मुक्तिः प्राप्ता च तेनापि व्रतस्यास्य प्रभावतः यं यं कामं समुद्दिश्य व्रतमेतदनुत्तमं यः
करिष्यति तं कामं स समाप्नोति निर्मलं इदं व्रतं महेशेन समाख्यातमुमां प्रति कुमाराय समाख्यातमुमयेतद् व्रतं शम्भं नन्दिकेशा
यकथितं मया चैतद् व्रतं शम्भं नन्दिकेशेन कथितं दुर्वासो मुनयेततः दुर्वासोऽपि कथितमगस्त्या यवतोत्तमं व्रतं चागरे मत्स्य
मगस्त्येन महात्मना मया तिक्किल चित्ताय विष्णावे कथितं पुरा तेन चोर्णं व्रतमिदं सर्वसौभाग्यदायकं ब्रह्मणे कथितं पूर्वमि-
दमेव व्रतं मया तेन चोर्णं व्रतं सांगं वाणी प्रात्यर्थमादरात् सूर्यायेन्द्राय चन्द्राय मयेन कथितं व्रतं तैश्च चोर्णं व्रतमिदं सर्वसौभा-
ग्यदायकं कश्यपादिमुनिभ्यश्च कथितं व्रतमुत्तमं तैश्च चोर्णं व्रतं सम्यक् भुक्तिमुक्तिफलप्रदं धूपव्रतानि संत्येव बहुनिवि-
धानि च तथा येन व्रतं सर्वं व्रतं नास्त्येव सर्वथा भवानपि कुरु प्रीत्या भूपाल व्रतमुत्तमं इदं व्रतं शिवक्षेत्रे यः करिष्यति भ-
क्तितः तस्य सर्वार्थसंपत्तिर्भवत्येव न संशयः शिव उवाच इत्येतद् व्रतं श्रुत्वा स राजा प्रातमानसः सपुत्रः पूजया-

मासगौतमंशैवपुंगवं ततोधर्मव्रतं चेदमुपदिश्यसगौतमः पुनः संपूजितो राजा स्वाश्रमं प्रति संययौ राजा सपुत्रस्तदा कथा
दिदमाहेश्वराभिधं व्रतंचकारविधिवद्यथाक्रममंतद्वितः इति शिवरहस्ये उमा महेश्वरव्रतोद्यापनं संपूर्णं इदं कर्त्तव्यं
प्रसिद्धं अथाश्विनपौर्णमास्यां कोजागरव्रतं अथाश्विनपौर्णमासी पराग्राह्या अश्वयुजी कर्मणि पूर्वाह्णव्यापिना देवक
र्मत्वात् ग्राह्या अचकोजागरव्रते बहुव्यापिना रात्रौ लक्ष्मीपूजनाक्षत्रीडा मधानत्वाद्वात्रिव्यापिन्येव कार्या स्त्रां दे अस्ति
कोजागरनामव्रतानासुतमं व्रतं यत्कृत्वा समवाप्नोति जंतुर्लोकाननुत्तमान् ऋषय ऊचुः कार्तिकस्य उपांगानि व्रता
निकथयंतुनः कृतेषु येषु भवति संपूर्णं कार्तिकव्रतं वालखिल्या ऊचुः आश्विने शक्रपक्षे तु भवेद्यच्चैव पूर्णिमा तदा चोपू-
जनं कुर्याद्विद्यो जागृति पूर्वकं नारिकेरोदकं पीत्वा त्यक्षत्रीडां समारभन् निशीथे वरदालक्ष्मीः कोजागतीति भाषिणी जग
त्प्रभुमती तस्यां लोकचेशावलोकिनी तस्मै वित्तं प्रयच्छामि यो जागर्ति महीतले सर्वथैव प्रकर्तव्यं व्रतं दारिद्र्यभीरुभिः एत
द्व्रतभावेन बलितोऽपि धनी भवेत् ऋषय ऊचुः बलितः प्रोच्यते कोसौ लब्धवान्सकुतो व्रतं एतद्विस्तरतो ब्रूत वालखि-
ल्याः परंतपाः वालखिल्या ऊचुः ब्राह्मणो बलितो नाम मागधः कुशसंभवः नानाविद्याप्रवीणो सौ संध्यास्नानपराय
णः याचतं मरणं तुल्यं मन्यते सहिजोत्तमः गृहागतं संगृह्णाति नान्यथाचयते क्वचित् तस्य भार्या महाचंडी नित्यं कलह-
कारिणी मद्गिन्यः स्वर्णरेण्व्यालकारादिविभूषिताः नानामाल्यांबरधरा दृश्या देवांगना इव अहंदरिद्रस्य गृहे पतितास्मि

दुरात्मनः लज्जामां बाधतेत्यंतं ज्ञातीनां मुखदर्शने धिगस्तु चैतद्दिद्यायानिर्धनस्य कुलस्य च एवं वदति लोकेषु न करोति प-
तीरितं संकल्पं कृतवानेकं यद्यद्रतां विदधति विपरीतं करिष्यामि यावल्लक्ष्मीः प्रसीदति भर्तः पाषाणबुद्धेत्वं चौर्यं कुरु नृपा
लये आनीयतां धनं भूरिनो चेत्स ताडयाम्यहं क्षणं रोदनिनाश्नाति कदाचिद्दुःखं वादति साकपालं ताडयतीत्येवं कुशयते पति
स्तत्वा तस्यास्तु चरितं याचनं दुरवभीति तः नो वाचवचनं किंचिद्यथा लाभेन तोषितः एकस्मिन् आहूय पक्षे तु त्वाहि नो भूहि-
जोत्तमः एतस्मिन् वत्सरे सर्वथा नृसामग्रिकं गृहे वर्तते गृहिणी चेयं न करिष्यति किंचन इत्यदि न मनो विप्रो न भाषय-
ति किंचन चिंतया विष्टमेवं तमाययौ मित्रमुत्तमं नास्मागणपतिरव्यातं तस्मिन् न भ्यागते सति नो वाच पूर्ववद्वात्तां मित्रं च
चनमब्रवीत् भो भो बलितचित्तं ने किमर्थं चिंतयान्वितं अवश्यं स्वधिया कृत्वा चिंतां ते निर्हराम्यहं बलित उवाच अ-
धुना पितृपक्षे तु पितुः श्राद्धं समागतं सामग्रिकं चास्ति गृहे विपरीतं करीष्या कथं संपाद्यते श्राद्धं पिति चिंतायुतोऽस्य हं
गणपतिरुवाच धन्यो सिकृतकृत्यो स भार्या यस्य दृशी गृहे ब्रूहि त्ववैपरीत्येन भार्या कार्यं करिष्यति बलितस्ततथे-
त्कृत्वा सायं भार्यामिभाषत अनर्थकारकं चंडिपरश्वः श्राद्धं कपितुः न स्थापितं धनं यस्मात् मदर्थं तेऽस्तु पापकैः तस्मान्न-
शीघ्रं पाकं त्वं कुरु दुष्टं करोषि चेत् ब्राह्मणा ये द्यूतकराः शौचाचारविवर्जिताः निमंत्र्यास्ते त्वया भद्रे नोत्तमास्तु कदाचन इति
भर्तृवचः श्रुत्वा स भारस्तु महान् कृतः निमंत्रितास्तु सहिष्ठाः काले पाकं कृतस्तथा विपरीतैरेव वाक्यैः श्राद्धं संपादितं त-

या पिंडदानं ततः कृत्वा भार्यावचनमब्रवीत् विसर्ज्य पिंडान् तात्वा त्वं क्षिप गंगाजलेशभे पिंडानीतांस्तथेत्यक्ता शौचकूपे व्यचि-
क्षिपत् तच्छ्रुत्वा बलितो दुःखी बभूवा कुलिताननः क्रोधादिनिर्ययोगे हासं कल्पं कृतवानिति लक्ष्मीर्यदि प्रसन्ना स्यात्तदानं
भक्षयाम्यहं इति संकल्प्य सो विप्रो गहने निर्जने वने एको धर्मनदीतीरे वृक्षवल्कलधारकः त्रिंशद्दिनानि च तदा आगतान्ति
पूष्णिमा काली वंशसमुद्भूतानां कन्याः स्रलोचनाः निवसन्ति वने तस्मिन् वने च क्रूरमासये श्वेती कृतं तु सधया गृहं च
द्रुहोपमं मंडलानि विचित्राणि नानापिष्टैः कृतानि च पंचामृतानि रत्नानि दर्पणाच्छादनानि च स्थापयित्वेतिरा पूजा कृ-
तानाभिः प्रयत्नतः एवमुपमो यामो बालाभिर्नीत एव हि प्रारब्धं च ततो द्यूतं नुर्यतास्तु नलेभिरे चतुर्भिस्तु विनाक्षाणां
कीडनं नैव जायते तस्मान्मृग्यस्तु विचरन् विचार्यैवं विनिर्गता कन्यका तु नदीतीरे ददर्श बलितं हिजं ज्ञात्वा तं सा धुचरि-
तं संचिंत्य च सुरवाकतेः उवाच वचनं चारु हिजको सिसमागतः यात्यद्य कीडितं द्यूतं लक्ष्म्याः प्रीतिकरं परं इत्थं तद्वचनं-
श्रुत्वा बलितो वाक्यमब्रवीत् बलित उवाच द्यूतेन क्षीयते लक्ष्मीर्द्युताद्भूमौ विनश्यति मुधैतद्दसे किं त्वं कथं ल-
क्ष्मीः प्रसीदति कन्योवाच भाषसे त्वं पंडित वत् कर्म ते स्ति नु मूर्ख वत् इषस्य शक्यं पूर्णायां द्यूता लक्ष्मीः प्रसीदति
द्यूत कीडां तु कृत्वेवं कौतुकं पश्य चैदिरं इत्यक्ता सौ तयानीतो कीडार्थं स्वस्य मंदिरं दत्वा तस्मै नारिकेलजलं भक्ष्यादिकं
तथा आरब्धं च तथा द्यूतं श्रीलक्ष्मीः प्रीयतामिति लापितानि चरलानि कन्याभिर्ब्राह्मणेन तु कौपीनं लापितं स्वीयं ता-

भिर्निर्जितमेव तत् ब्राह्मणः क्रोधसंयुक्तो किं कर्तव्यं मया धुना उपवीतं लापयित्वा ततः स्वीयं कलेवरं लापयित्वेति निश्चित्य तद्वचनं
ललाप सः ताभिर्जितं च तदपिशरीरं लापितं स्वकं ततो धरात्रे संजाते लक्ष्मीनारायणाबुभौ आगतौ लोकचरितं द्रष्टुं विप्रं ददर्श
तुः हीनोपवीतकौपीनं चिंतयति कृशीकृतं उवाच वचनं विष्णुः शृणु त्वं पद्मलोचने तव व्रतकरो विप्रः कथं जातः संचिंतकः
तस्मादेनं कुरु क्षिप्रं लक्ष्मीवतं स्मरवान्वितं इति विष्णुवचः श्रुत्वा पद्मयासौ कटाक्षितः बालाचिंतहरो जातस्तत्कालं मदनोपमः त-
तः कामेन संविद्धास्तास्तु यानां कन्यकाः विप्राय वचनं प्रोचुः शृणु विप्रतपो धनं यद्यस्माभिर्जितं त्वं च भर्तास्माकं वचो नृगः च
यं त्वयानिर्जिता श्रेष्ठयेच्छसितथा कुरु इति तद्वचनं श्रुत्वा तथामेने सच हिजः कीडनान्ताजिताः कन्यागांधर्वेण विवाहिताः ता-
सां रत्नानि ताश्चापि गृहीत्वा स्वगृहं गच्छेयौ प्राप्तं चंडीतिरस्कारा न्मयेदं भाग्यमुत्तमं तस्मात्संमानिता चंडी सापि प्रीता बभूवुह च
कारस्वामिनश्चाज्ञा मित्यं लक्ष्मीवतं त्विदं बहु रात्रि व्यापिनीया सात्र पूर्णा विशिष्यते तत्राराध्य महा लक्ष्मी मिदं मे रावत स्थितं
उपवासं प्रकुर्वीत दीपां च दद्याच्च भक्तिः लक्ष्मिं तदर्थं मयुतं सहस्रं शतमेव वा द्यूतेन दीपयेद्दीपान् तिलैलेन वा व्रती रात्रौ जागर-
णं कुर्यान् नृत्यगीतपुरःसरं यथाविभवतो देवाः पुरो वीथिषु दीपिकाः देवतायतने चैव आरामेषु गृहेषु च ततः प्रभाते स्नानातः सं-
पूज्य च शतकृतं ब्राह्मणाम्मोजयेत्सीरघृतशर्करपायसैः वा सोभिर्दक्षिणाभिश्च सर्वस्वान् पूजयेद्दिजान् यथाशक्ति च दानव्या-
दीपाः स्वर्णविनिर्मिताः एवंविधिं विनिर्वर्त्य ततः पारणमाचरेत् व्रतस्यास्य मभावेन कल्पसंख्यावसेक्ष्यं अप्सरोभिः परिह-

तोस्सर्गलोकेमहायते इहचायुष्यमारोग्यं पुत्रपौत्रादिसंपदः एवंलक्ष्मीव्रतं कृत्वानदरिदो न दुःखभाक् कथांशुत्वाविधाने
नव्रतस्यापिफलं लभेत् इति सनत्कुमारसंहितायां कोजागरव्रतसंपूर्णम् अथ कार्तिकपौर्णमास्यां त्रिपुरोत्सवः सचन्द्रो
षव्यापिन्यां कार्यः बालरिवन्याकुतुः कार्तिके पूर्णिमायां तु कुर्याच्चैपुरमुत्सवं दीपो देयो वश्यमेव सायंकाले शिवालये त्रि
पुरो नाम देवैर्देवैः प्रयागे तप आस्थितः लक्षवर्षे तपस्तप्तत्रैलोक्यं सचराचरं तत्तपस्तेजसा दग्धुमारब्धं भुवनत्रयं नाना
देवांगनादेवैः प्रेषितास्त विमोहितं नतासां वशाः सोमूहर्षणे श्वापि धर्षितः नक्रो धलो भमो हानां वशो देव्यो न जायते वरं
दातुं ययो ब्रह्म नारदादिभिरन्वितः ब्रह्मोवाच वरं वरय भद्रं ते संतुष्टो हं पितामहः तपसस्तु फले सिद्धे कः क्लेशं कुरुते जन
त्रिपुर उवाच अमरं कुरु मां ब्रह्म करोमि त्वन्यथा तपः दातुं शक्तो सिद्धे हि नान्यथा गच्छ सत्वरं ब्रह्मोवाच मयापि
बालमर्तव्यं इतरेषां तु का कथा अवश्यं देहिनां मृत्युः संभाव्यं याचयस्व मे त्रिपुर उवाच न मे मृत्युर्देवताभ्यो मनुष्येभ्यो
निशाचरात् न स्त्रीभ्यो न चरोगेण देत्येन वरमुत्तमं ब्रह्मणापि तथैकत्वा सत्यलोकं जगाम सः एनं लब्धवरं ज्ञात्वा नाना
देव्याः समाययुः तान् देत्यानागतान् दृष्ट्वा आज्ञापयत्तदानवान् अस्मद्दिरोधि नो देवा हंतव्याः सर्व एव हि नो चेद्यानि चरन्त्यानि दे
वतानां समीपतः गृहीत्वा तानि सर्वाणि कुर्वन् नृपायनं मम इत्याज्ञां तस्य शिरसि कृत्वा ते सर्वराक्षसाः देवान् नागांश्च यक्षांश्च धृत्वा
स्थाप्रे निवेदिताः प्रणम्य सर्वदेवास्ते त्रिपुरं च व्यजिज्ञपुः गृह्यतां देत्यराजेंद्रयदस्माकं भविष्यति वयं कृत्वा तु ते सेवां जीवि-

प्यामो यथा तथा इति श्रुत्वा च तस्तेषामधिकारान् चक्रिरे तेषां स्त्रियः समानीता देववेश्याः सहस्रशः एवं भास्करमुत्सृज्य सर्वे
देवास्तदाज्ञया चक्रुर्यथोक्तं देत्यस्य द्वारस्थाः सर्व एव हि सूर्यस्य निकटे व्युक्तं मद्दारे स्थायतां सदा तेनापि च तथैकत्वात्
द्वारे संस्थितः क्षणं ददाह भुवनं सर्वं स्वकरैः क्षणमात्रतः आदिष्टश्च ततस्तेन स्वेच्छया गम्यतामिति ततो गतो सौभगवान्
भुवनानि विभावयन् तदाज्ञां चक्रतुर्देवा द्वारे तिष्ठन्ति वारिताः कदाचित्तस्य गोहेतु नारदः समुपाययो तेनापि पूजितो भक्त्या
पश्यच्छस्वंपराक्रमम् नारद उवाच ईदृशो जयघोषस्तु केनापि न कृतो भुवि अस्मिन् देशे तु देवैर्देवैः किमिदानीं निग
द्यताम् त्रिपुर उवाच सर्वस्थानेषु मे कीर्तिर्न गता किं नारद मया प्रस्थापिता देत्या सर्व एव इतस्ततः नारद उवाच
यो यत्र च गतो देत्यो जातस्तत्र विभुः सहि तव नाम न गृह्णाति वक्ति च स्वपराक्रमं इति श्रुत्वा मुनिर्वाक्यं सद्य एव हि दारुणं क्रोध-
स्तस्य महान् जातः किं कर्तव्यं मया धुना विश्वकर्माणमाहूय वाक्यमेतदुवाच ह शीघ्रं कुरु विधानूनां विश्वकर्मसुरत्रयं विमान
तुल्यं यत्रेच्छ तत्र तच्च गमिष्यति इति तस्य च चः श्रुत्वा त्वष्टापि च तथाकरोत् रूपत्रयं समास्थाय त्रिपुरेषु समाश्रितः नारदस्य तु
वाक्येन देत्या बन्दीकृतास्तदा पुरेणो केन पातालैर्भ्रमन् त्रिपुरास्करः स्वर्गे चापि पुरैकेण धरण्यां रमते पुरा कांश्चित्संताडयत्येवं स
मारयति कानपि ददाति केषां स्त्रामित्वं स्वेच्छा चारी महाबलः तेनेत्यपंचलक्षणि सर्वलोका उपद्रुताः तदा देवान् समागम्य नारदो
वाक्यमब्रवीत् नारद उवाच पराक्रमयास्तु धिक्ते देवैर्दधिकृतास्तथाः विचारं तु च भो देवा वधाय त्रिपुरस्य च इत्यं सु-

निवचः श्रुत्वा सलज्जो भूदधोमुखः पुनस्तनारदः प्राह ब्रह्माणशरणं वज ततउत्थाय देवेन्द्रो गृहो देवगणैः सह नारदेन समायु-
क्तः सत्यलोकं जगाम सः तत्रापश्यत्सधातारमुवाच करुणं वचः इन्द्र उवाच धातरस्मान्नातिर्नास्ति ह न नीयास्त्वया वयम्
नासाग्रं संस्थिताः प्राणास्त्रिपुरस्य तु शासनात् इतींद्रस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मा सेन्द्रमुनीश्वरैः युक्तो वैकुण्ठमगमद्य चास्ते मधु-
सूदनः तत्र गत्वा महाविष्णुं प्रणिपत्य स्थिताः सुराः अनुगृहीता दिक्पातात्त ब्रह्मा वाक्यमब्रवीत् ब्रह्मो वाच भग-
वन् देव देवेश देवायाता विनाशकं त्रिपुरासुरनिर्दग्धान् किं देवास्त्वमुपेक्षसे विष्णुरुवाच त्वयैव नाशितं ब्रह्म न द-
त्तानानाविधा वराः देवादिभ्यः कथं तस्य मृत्युः संभाव्यते धुना न भासते विचारो मे तस्य मृत्योः सुरेश्वराः अस्तिकश्चिद्य-
दोषा यो विचार्य करवाण्यहं इति श्रुत्वा च चो विष्णोः सर्वं बुध्वा तु कुठिताः यदा नो चुर्वचः किंचिन्नारदो वाक्यमब्रवीत् नारद-
उवाच कुरुतस्वेदं मा देवा उपायः कथ्यते मया एको दृष्टः सृष्टि मध्ये न देवो न च मानुषः न राक्षसो नैव दैत्यो न भूतो न पिशा-
चकः नासौ पुमान् न च स्त्री सौ न जडो न च पंडितः नास्य तातो न वामाता न भ्राता भगिनी न च तथैव तस्य संतानं स एनं मारयि-
ष्यति ब्रह्मो वाच एता दृशः क दृष्टो सौ सत्यं वालीक मेव वा इति ब्रह्म वचः श्रुत्वा प्रोवाच जगदीश्वरः विष्णुरुवा-
च अहो वैलोक्य कर्ता यो महादेवो वृषध्वजः ब्रह्मन् कथं विस्मृतो सौ सनः कार्यं करिष्यति इत्कृत्वा सर्व एवैते शंकर शर-
णं ययुः देव देव महादेव दुष्ट दैत्य निवर्हण त्वामेव शरणं प्राप्तास्त्रिपुरेण प्रतापिताः शिव उवाच ब्रह्मं स्वयावरोद-

तोत्कन्मत्तो सौ भवत्ततः प्रददासि वरं कस्मात्पुनर्मरियसे कुतः मदीयं नाशितं तेन कस्माद्ध्यो मया सारः इति रुद्र वचः श्रुत्वा हता-
शास्ते सुरास्तदा विषण्णास्तान् सुरान् दृष्ट्वा विष्णुर्वचनमब्रवीत् विष्णुरुवाच त्वया प्रतिज्ञा लोकानां पालनाय सदा शि-
व कृता ततः समायाताः शरणं सर्व देवताः मयानानाविधं दुरवंद्हीयते तु सदा शिव एतद्दुःखं मया शक्यमपनेतुं यतो न हि
अतस्त्वां याचयाम्यद्य देवान् बंधा हि मोचय शिव उवाच तव वाक्यं करिष्यामि सामग्रीनास्ति मे हरे ममापराधसहितं
हनिष्यामि हि दानवं विष्णुरुवाच सामग्रीं हि करिष्यामि संग्रामार्थं सदा शिव करिष्यति कथं दैत्यः शंभोरन्यायमेव
सः इति विष्णु वचः श्रुत्वा हा कष्टमिति चाब्रुवन् अत्रागतांश्च सोस्माच्च हि शृणुयात्त्रिपुरासुरः न विलंबं सृजतौ कुर्यात्किं नि-
दानां विधीयतां सुरान् मूढान् मुखान् दृष्ट्वा नारदो वाक्यमब्रवीत् नारद उवाच सामग्रीं क्रियतां शीघ्रमायाति त्रिपुरासु-
रः विष्णुं पलायितं ज्ञात्वा कुरुद्रो स्तीति लोकयन् शिव उवाच मयाननाशितं तस्य यदि स्थास्यति मत्स्थले यो हनुतदा
वश्यमेव मया मार्यः स दुर्मदः इति रुद्र वचः श्रुत्वा समाश्रयतां स्तु देवताः सामग्रीं विष्णुरकरोत् युद्धार्थं स तु धूर्जटः वाणः
स्वयं बभूवस्य वह्निः शल्यं बभूव ह वायुस्तु पुरवरूपो भूतैनाकं च धनुर्धरः स्यंदनं धरणी जाता वदा जाता हयात्तमाः वि-
धानासारथिर्जातः पताका च दिवाकरः आतपत्रं च चंद्रो भूद्रुणेशाद्याः पदातयः ततो वेगात्समुत्पत्य नारदस्त्रिपुरं ययौ ह-
स्तान्नारदमायातं सत्कारैरर्चयेच्च तं मुनेपुराणि मे पश्य संत्यक्तानि सुरासुरैः त्रैलोक्ये चाधुना जातं त्वत्कृपातो यशो मम इ-

तिस्रवचःश्रुत्वा ललाटकुट्टयन्मुनिः तूष्णीमासीदसि त्वेतदवलोक्यासुरो ब्रवीत् त्रिपुर उवाच किमर्थमीदृशी चे-
ष्टामुनेचाद्यकृता त्वया मद्भाग्यसमभाग्यश्चेदस्ति कश्चिन्निगद्यतां नारद उवाच कैलासेतुगतश्चाहं देत्येदं शृणु वे-
भवं महेश्वरस्य किं वाच्यं तल्लक्षांशोपितत्वयि इति तद्वचनं श्रुत्वा नारदस्तु विदायितः गृहीत्वा देत्यसंघान् न कैलासं
त्रिपुरो ययौ तत्र देवैर्महद्यध्वजाततचदिनत्रयं पश्चाद्दूरेण निहतस्त्रिपुरश्चैकबाणतः कार्त्तिक्या पौर्णमास्यां तु स-
वेदिवाः प्रतुष्टुवुः तस्मिन् दिने सर्वदेवेदीपदानो हराय च सर्वथैव प्रदेयोऽस्यादीपस्तु हरतुष्टये विंशतिसप्तशतकस-
हितादीपवतैः ददन्दीपपौर्णमास्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते पौर्णमास्यां तु संध्यायां कर्तव्यं त्रिपुरोत्सवः दद्यादनेन मंत्रे-
ण प्रदीपांश्च स्मरालये कीटाः पतंगामशकाश्च वृक्षा जले स्थले ये विचरोत्तजीवाः दृष्ट्वा प्रदीपं न च जन्म भागिनो भवन्ति नि-
त्यं च पचाहि विप्राः कार्यस्तस्मात् पूर्णिमायां त्रिपुरस्य महोत्सवः कार्त्तिक्या कृत्तिका योगेयः कुर्यात्स्वामिदर्शनं सप्तज-
न्म भवेद्दिप्रोधनादयो वेदपारगः कार्त्तिक्यां तु वृषोत्सर्गे कृत्वा नक्तं समाचरेत् शैवंपदमवाप्नोति शिवव्रतमिदं स्मृतं इति-
सनत्कुमारसंहितायां कार्त्तिकपौर्णमास्यां त्रिपुरोत्सवदीपदानं संपूर्णम् अथ कार्त्तिकमासोद्यापनं वालरिवल्यारु-
चुः अथोर्जव्रतनः सम्यग्गुद्यापनमथोच्यते कृते उद्यापने सांगं व्रतं भवति निश्चितं ऊर्जशक्रचयोदश्यां कुर्यादुद्यापनं
व्रती तुलस्या उपरिष्ठात् कुर्यान्मंडपिकांशुभां तुलसीमूलदेशे तु सर्वतोभद्रमेव च तस्योपरिष्ठात्कलशं पंचरत्नसमन्वितं

पूजयेत्तत्र देवेशं सौवर्णं गुर्वनुजया रात्रौ जागरणं कुर्याद्दीपवाद्यादि संगलेः ततस्तु पौर्णमास्यां वै सपत्नीकान् द्विजोत्तमा-
न् विंशन्मितान् यैकं वा स्वशक्त्या विनिमंत्रयेत् अतो देवा इति द्वाभ्यां होमयेत्तिलपायसं ततो गां कपिलां दद्यात्पूजयेद्द्विधि-
बद्धं एवमुद्यापनं कृत्वा सम्यग्गुर्वनफलं लभेत् परा तु पौर्णिमास्य च यात्रायां पुष्करस्य च वरान्दत्त्वा यने विष्णुर्मत्स्यरूपो भ-
वन्नतः तस्यां दत्तं कृतं जप्तं तदक्षय्यफलं स्मृतं कार्त्तिक्या पूर्णिमायां तु विष्णुनीराजयेत्सदा प्रदोषसमये राजन् सदारि-
द्यमाप्नुयात् कार्त्तिक्या कृत्तिका योगेयः कुर्यात्स्वामिदर्शनम् सप्तजन्म भवेद्दिप्रोधनादयो वेदपारगः एतानि कार्त्तिके मासि
नरः कुर्याद्द्विजानि च इह लोकेशरीरं स्वं क्लेशयित्वा फलं लभेत् न कार्त्तिके मासो विष्णुसंतुष्टिकारकः स्वल्पं क्लेशं विष्णु-
लोकं प्राप्तिं कृत्वा परो भवेत् सनत्कुमार उवाच इत्थं ते नैमिषारण्ये वालरिवल्यैरुदाहृतं भास्करस्य मुखान्छ्रुत्वा त-
त्तानभिवाद्य च ययुः सूर्यस्य निकटे गायन्तो भास्करस्तुतिं इत्येतत्सर्वमारच्यातं कार्त्तिकस्य व्रतोत्तमं इति कार्त्तिकमासोद्या-
पनं संपूर्णम् अथ व्रतिशी पूर्णिमालिखते तच्च मार्गशीर्षसिने पक्षे पौर्णमास्यां शतचित्रता प्रातः शकृत्तिलैः स्नात्वा
परिधायां वरं सती पूजासंभारमासाद्य पिष्टदीपं विधाय च पुत्रसौभाग्यप्राप्त्यर्थं मध्याह्ने पूजयेच्चिबं साचमार्गशीर्षपौ-
र्णिमामध्याह्न्यापि नीयाद्या तिथ्यादिसंकीर्त्यं ममेह जन्मनि जन्मांतरे च अखंडं सौभाग्यपुत्रपौत्रप्राप्त्यर्थं व्रतिशी पौ-
र्णिमा व्रतं करिष्ये तत्र निर्विघ्ना सिध्यर्थं गणपतिपूजनं कलशाराधनं च करिष्ये पंचवक्त्रं त्रिनेत्रं च जटारवंदं दुर्मादितं व्याल-

यशोपवीतं च भक्तानां वरदं शिवम् ध्यायामि आगच्छ भगवन् शंभो सर्वालंकारभूषितं यावद्भूतं समाप्येतावत्संनिधौ-
भव आवाहनं सिंहासनं स्वर्णपीठं नानारत्नोपशोभितं अनेकशक्तिसंयुक्तं आसनं प्रतिगृह्यताम् आसनं त्रिपुरांतकं
देवेश सृष्टिसंहारकारकं पाद्यगृहाण देवेश मया दत्तं हि भक्तिः पाद्यं अक्षता चंदनोपेतं नाना पुष्पसमन्वितं गृहाणार्घ्यं
मया दत्तं ईश्वर प्रतिगृह्यताम् अर्घ्यं तोयमेतत्सारवस्पर्शं किंपूरेण समन्वितं शंभो शंकर सर्वेश गृहाणा चमनीयकं आ-
चमनं पयोदधिघृतं चैव मधुशर्करया युतं पंचामृतेन स्नपनं करिष्ये भक्तवत्सल पंचामृतस्नानं मया नीतानि तोयानि
गंगादीनां च हेमजैः स्नानं तैः कुरु देवेश मम शांतिं विधीयतां स्नानं श्वेतांबरयुगंदेव सर्वकामार्थसिद्धये अंबिकाकां-
त देवेश मया दत्तं प्रगृह्यताम् वस्त्रं कुकुमाक्तं सरश्चेष्टक्षौमसूत्रविनिर्मितं उपवीतं मया देव भक्त्या दत्तं प्रगृह्यताम् उप-
वीतं काश्मीरजेन संयुक्तं कपूरागरुमिश्रितं कस्तूरिकासमायुक्तं चंदनं प्रतिगृह्यताम् चंदनं प्रक्षालिता श्वधौता श्वतंडु-
लाश्च शिवप्रियाः मयानि वेदिता भक्त्या गृहाण जगदीश्वर अक्षतां कमलैर्मालिनी पुष्पैश्च पंकजैर्जातिसंभवेः विल्वपत्रै-
र्महादेव करिष्ये तव पूजनं पुष्पाणि दशांगी गुग्गुलोद्भूतः सुगंधिश्च मनोहरः आघ्रेयतामयं धूपो देव देव दयानिधे धूपं
कार्पासवर्तिनिर्मितं घृताक्तं तिमिरापहं भक्त्या समाहृतं दीपं मया दत्तं प्रगृह्यताम् दीपं नैवेद्यं गृह्यता देव भक्तिं मे सफ-
लां कुरु ईप्सितं च वरदं हि परत्र च परांगतिम् नैवेद्यं नैवेद्यमध्ये पानीयं उत्तरापोशनं हस्तप्रक्षालनं मुखप्रक्षालनं-

पूगीफलं महद्व्यं नागवल्यादैर्लेयुतं कपूरैलासमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् तांबूलं इदं फलं मया देव फलं वक्ष्यमाणं
नामभिः षोडशनामभिः पूजयेत् शंकराय त्रिनेत्राय कालरूपाय शंभवे महादेवाय रुद्राय शर्वाय च मृडाय च ईश्वराय शिवा-
येति भूनेशाय कपर्दिने मृत्युंजयाय चोद्याय शितिकंठाय शूलिने दूर्वा तैजोमयं सलक्ष्मीकंदं देवानामपि दुर्लभं हिरण्यं पा-
र्वतीनाथ मया दत्तं प्रगृह्यताम् दक्षिणां प्रसीद देव देवेश चराचरजगद्गुरो वृषध्वज महादेव त्रिनेत्राय नमो नमः नी-
राजनं यानिकानि च पापानीति प्रदक्षिणाः इमानि विल्वपत्राणि पुष्पाणि विविधानि च मया दत्तानि विश्वेश गृहाणा व-
रदोभव पुष्पांजलिं नमोः स्वनंताय सहस्रमूर्तये इति नमस्कारं भवाय भवनाशाय महादेवाय धीमते रुद्राय नीलकंठाय
यशर्वाय च नमो नमः ईशानाय नमस्तुभ्यं पशूनां पतये नमः गुणत्रयात्मने तुभ्यं गुणातीताय ते नमः नमः प्रसीद देव
शसर्वकामांश्च देहि मे त्वमेव शरणं नाथ क्षमस्व मयि शंकर प्रार्थनां वायनं उपायनमिदं द्रव्यं व्रतसंपूर्णं हेतवे वाणा-
कंहिजवर्याय सहिरण्यं ददाम्यहं वायनं अस्य व्रतस्य सिध्यर्थं हिरण्यं पापनाशनं ददामि तुभ्यं विषेन्द्रप्रणतोऽस्मि प्रगृ-
ह्यताम् दक्षिणां महात्मन् गच्छ कैलासं वृषारूढो गणैर्युतः आहूतस्तत्क्षमस्व त्वं प्रसीद सुमुखो भव विसर्जनं इति पू-
जाविधिः अथ कथा यशोदोवाच कृष्ण त्वं सर्वदेवानां स्थिति संहारकारकः अवैधव्यकरस्त्रीणां यथार्थं वदत इतं
श्रीकृष्ण उवाच यशोदेसाधस्यो हंसो भाग्यप्राप्तये स्थितः वन्ति शीनाम विख्यातं पौर्णमास्या व्रतं भवेत् तद्भूतस्य ममा-

वेनस्त्रीणां सौभाग्यदंभवेत् अवैधव्यवरं नाम शिवप्रीतिकरं महत् यशोदो वाच केन वीर्णं व्रतमिदं मृत्युलोके क-
दावद् विधानं कदाचिद्वैद्येन शंभुः प्रसीदति श्रीकृष्ण उवाच कान्तिकानामनगरी प्रसिद्धा भुवि मंडले अनेकरत्नसंपू-
र्णा चंद्रहासेन पालिता तत्रैवासीद् द्विजः कश्चिद्दनेश्वरेति नामतः तस्य भार्या शशभाचारानाम्भारूपवती सती अनपत्यो महा-
भागो भूतो दुःखितो सदा तन्नगर्यो द्विजः कश्चिद्योगारूढो द्विजो जटी भिक्षाचकार सर्वज्ञस्तद्गृहं चाप्यवर्जयत् तद्गृहे न-
वभिक्षां सरूपवत्या समर्पितां ययौ तदा कतीरं सभिक्षां प्रक्षालयत् पुनः धनेश्वरेण तद्गृहं योगिना यत्कृतं शतं भिक्षां गृह्णा-
सि सर्वेषां गृहस्थानां द्विजोत्तम कदापि मद्गृहे विप्रनायासि वदकारणं योग्युवाच अपुत्रस्य गृहस्थस्य यदन्नमुपभु-
ज्यते पतितान्नसमंतं तु न भोक्तव्यं कदाचन धनेश्वरेण श्रुत्वेन दात्मानं गृहं यन्बहु धनधान्यसमृद्धिश्च पुत्रहीनस्तद्गृहं न-
भो इत्युक्तो सौजटी प्राह गच्छाराधय चोडकां तस्य तद्गृहं न गेहे भार्यायां विनिवेद्य च तपसे निर्जगामा सौ चंद्रायाराधनमाच-
रत् उपवासे षोडशभिः सभैश्चैवाह चोडिका मोधनेश्वरगच्छत् तं वपुश्चोभविष्यति ससामर्थ्यवशाद्देयादीपावैपिष्टसंभ-
वाः एकैकं दद्यादातव्याः षोडशहय पूर्णिमाः इदं व्रतं संपत्त्यैव कथयस्व यथा स्थितं आरुरोहा शतं चाम्रं फलमादाय स-
त्वरं स्वगृहं गच्छ भार्यां विदेहि गोभविष्यति ततः प्रभातसमये सहकारमपश्यन् आरुदुर्नैव शक्तः संचिन्ता व्याकुलमानस-
स्ततिचक्रे गणेशस्य कृपां कुरु दयानिधे मनोरथो ममैवास्तु त्वत्प्रसादाद्दयानिधे इत्युक्त्वा च ततः शीघ्रं फलमादाय वेगतः वि-

वारमाहूतिं कृत्वा फलमेकंददर्शितः वरालुब्धं तदेवासीन्नान्यत्त्यादर्यनिश्चयः आगत्य कथितं तच्च भार्यायै दत्तवान् फलं
तया तदारूपवत्या भक्षितं गर्भमादधे तदा देव्याः प्रसादेन रूपोदार्यगुणान्वितः तस्यास्तदाभवत्पुत्रो देविदासेति नामतः
व्रतबंधं तत्तन्मन्त्रैर्विवाहनं करोतिसः मात्राचाग्रहतः पृष्टा सो वदत् सर्वं चेष्टितं ततस्तद्देवयोगेन काश्याने यो मया शिशुः
इति बुद्धिस्तदा जाता तदा चक्रे धनेश्वरः तं प्रेषयन् सहाश्वेन मातुलेन सहैव च कियति समतीतानि दिनानि पथि मिच्छ-
ता गच्छन् काशीपुरीं प्राप्नोषाग्निनेयेन संवृतः कस्यचित्स्थविप्रस्य मंडले प्राप्ता वां निशि तस्मिन् दिने गृहं स्वामी कन्या
मुद्वाहयत्कृती तैलादिरोपणं चक्रे कृत्वा वरनिवेशनं लग्नस्य समये प्राप्ते धनुर्वतिकृतौ नरः वरपिचादिभिर्घनैश्च वा-
र्यं च पुनः पुनः असौ कार्पटिको बालः सन्दरो मे सुतो यथा सार्धं त्वनेन लग्नं वै करिष्यामः क्रमेण तु इति निर्धार्य मनसा
प्रार्थयामास मातुलं घटिकाद्वयपर्यंतं देहित्वं भगिनीकृतं मातुल उवाच मधुपर्कं तथा कन्यादाने यद्यत्प्रदीय-
ते तदस्माकं यदि भवेत्तर्ह्यसौ भवतां वरः तथा भवतु तेनोक्ता विधिर्वैवाहिको भवत् पाणिं जग्राह यामास वरेण च य-
थाविधि वध्वा सार्धं तथा भोक्तुं सचनोत्सहितः शिशुः उत्तिष्ठामीति संचित्य कस्य भार्या भवेदियं ततस्त्वेकान्तसमये नि-
श्वासान्मुमुचे बहून् सा ब्रवीत्कथमेतस्मादन्यथा ब्रह्मसूत्रता त्वमेपतिरहं पत्नी देवाग्निद्विजसन्निधौ सो ब्रवीन्मातुल-
घेदं ममायुः स्वल्पमेव च यथा तेपि गतिर्भूयात्सोयं मत्स्यं भवेदिति उत्तिष्ठ भो नमो नाथ कृधितो सिन संशयः प्रीत्या शीति-

नयासार्धभुक्तवान्स्निह्यस्तथा अंगुलीयंददौतस्यास्पृशत्तनवं अंशकंचददौतस्याः स्थानत्रयविभूषितं नवरत्नमयं मु-
द्रांगुहीत्याशंकचसा इतिसंकेतकं कृतमद्वयः कुरुमेप्रिये ममसंजीवनार्थाय कुरुजात्यादिवाटिकां मनोरमाः पुष्पजातिसः
गंधिनवमल्लिकाः सिंचसिंचप्रतिदिनं क्रीडांकुरुयथास्मरं यस्मिन्दिने तु मध्याह्नवियोगः समजायते तदा पुष्पादिजातीनां प्रा-
णत्यागो भविष्यति पुनः संजीवितास्तां श्वेतर्धहं जीवितोददं ततो ब्राह्ममुद्गते तु निर्जगाम वरः पथि अथ प्रभातसमये वाचना-
दो वभूवह आकारिता च सा कन्या वृतेनायं पतिर्मम यदि चायं पतिस्तान् ब्रूयादवमयार्पितं मधुपर्के तथा कन्यादाने यद्रूपादिकं
कथयिष्यति चेत्तर्हि वृत्तान्तराग्निभाषितं इति कन्यावचः श्रुत्वा उवाच स वरस्तदा नैव जानामि तद्वक्तुं व्रीडितो निर्जगाम हं कृष्ण
उवाच ततस्तत्कालकः काशीं प्राप्तवान् अध्यनेतरः दिनानि कतिचिज्जगमुः कालस्य वशमागतः ततः कृष्णो महानागो रात्रौ
सक्षितुमागतः परितः शयनात्तस्य दीपज्वालाभिराहतः नैव शक्तस्तमत्तुं वैव्रतराजप्रभावतः तन्मात्रावत्तिशीनामपूर्णिमा-
यां व्रतं कृतं ततो मध्याह्नसमये कालएवागमत्स्वयं ततस्तत्कालसंविद्धस्त्वर्धोदकनियुजितः शंकरोऽप्यगमत्तत्र भवान्यासह ए-
व च भवानी प्रार्थयामास हृष्टा वस्थां तु तस्य तां अस्य मात्रा कृतं पूर्वं वत्तिशी व्रतमुत्तमं तस्य प्रभावतः सोऽयं बालोऽयं जीव्यतां प्र-
भो तथैव कृतवांस्तत्र भवानी मेमवत्सलः तद्वत्स्य प्रभावेन मूयुनापि निराकृतः जात्यादिपुष्पवटिकां पत्रपुष्पविवर्जितां पुनः
संजीवितां हृष्टा पितरं कन्यकाब्रवीत् अन्नसत्रं कुरुष्व त्वं जीवितस्य गवेपणे पत्यर्थं कुरु भोतात काशीतो निरगात्तु सः पुनस्तत्रै-

वसं यातो यत्रोद्वाहो भवतुरा ज्ञात्वा च परमप्रीत्या देवदत्तो नयद्गृहं ततो जनपदाः सर्वे इति ब्रूयुः परस्परं जामाता देवदत्तस्य अय-
मेव न संशयः बालयाचतथा ज्ञातः सोऽपि संकेतमागतः प्रीत्या त्रुचुस्ततः सर्वे साधुसाधु समन्वितं उत्साहोद्यमवत्तत्र निर्ज-
गामा धनपुरात् श्वशरेण तथा वध्वामा तुलेन समन्वितः सपितुः प्रेषयामास भवतु त्रः समागतः तावूचतुः कुतोऽस्माकं दुर्भगा-
नां तु पुत्रकः कथितो न्यैरपि जनैस्ततः संहृष्टमानसः सहृद्भिर्बोधैः सर्वैरानयामास बालकं ततो महोत्सवं कृत्वा दत्त्वा च बहु-
दक्षिणां एवं स पुत्रवान् जातो वत्तिशी व्रतसेवया याः कुर्वन्ति व्रतमिदं विधवान् भवन्ति ताः जन्मजन्मनि सौभाग्यं प्राप्स्यन्ति च व-
तो मम एतत्ते कथितं सर्वेषु पुत्रपौत्रप्रवर्धनं यं यंचिंतयते कामंतं तं प्राप्नोति निश्चितं यशोदोवाच उद्यापनविधिं ब्रूहि पू-
र्णिमायाः सुरेश्वर भक्तितः श्रोतुमिच्छामि व्रतसंपूर्णं हेतवे कृष्ण उवाच पूर्णिमा मार्गशीर्षस्य माघवेशाख्यौ स्तथा
व्रतमारंभयेत्तस्यापौषभादनुवर्जयेत् उमया सहितो देवः पूजनीयो हृषध्वजः उपचारैः षोडशभिरागमोक्तविधानतः एकैकं
दीपकं कृत्वा मासि मासि च दपयेत् एवं सार्धद्वयं वर्षं हि मासावधि आचरेत् ज्येष्ठस्य पूर्णिमायां च कुर्यादुद्यापनं ततः अथ वा-
शभमासस्य पूर्णिमायां समाचरेत् चतुर्दश्यामुपवसेद्वाचोपूजनमाचरेत् अष्टहस्तप्रमाणेन मंडपं कारयेत्ततः तन्मध्ये स्वाप-
येत्कुंभमवणं मृन्मयं नवं तस्योपरि न्यसेत्तात्र वैष्णवं वस्त्रं वेष्टितं माषमात्रं स्वरूपेण प्रतिमां कारयेत्सूधीः तदर्धार्धेन वा कुर्याद्दि-
तशाख्यविवर्जितः कृत्वा रूपं मयत्नेन पार्वत्याश्च हरस्य च तत्तात्रैव प्रतिमे स्थाप्य दृष्टमेण समन्विते पूर्वोक्तेन विधानेन संपुष्टे

अनरा
२९

श्वेवपूजयेत् धूपदीपैश्चनैवेद्यैः फलैश्चविविधैः शर्भैः एवं पूजाप्रकर्तव्या रात्रौ जागरणं चरेत् गीतनृत्यादिसंयुक्तं कथापुस्तक-
संयुतं ततः प्रभातसमये कृत्वा दानादिकाः क्रियाः पूर्ववदर्थे देवपञ्चाहोमं प्रकल्पयेत् स्वगृह्योक्तविधानेन कृत्वा ग्निस्था
पन्नबुधः प्रारभेच्चततो होमपंचाक्षरमनुस्मृतः तिलैर्यवैस्तथाज्येन पृथगष्टोत्तरं शतं नमः शिवाय मंत्रेण उमाया इति नाम
तः एवं समाप्य होमं तु आचार्यादीन् पूजयेत् द्वात्रिंशद्दण्डैर्युक्तं वंशपात्रं मनोरमं द्वात्रिंशच्च महादीपैर्द्वात्रिंशच्च महाफलैः
मातुलिंगानारिकेलजंबीरस्तर्जुरीफलं अक्रोडं दाडिमं निंबं नारंगं दिशभातिच कर्कट्यादिशर्भैः सर्वैर्कृतु कालोद्भवैः फलैः
द्वात्रिंशद्भिः फलैर्युक्तं सदीपं वस्त्रवेष्टितं ब्रीहोणा सुपरिस्थाप्य आचार्याय निवेदयेत् वाणकं तव तुल्यार्थं ददामि गिरिजापते
तत्र मंत्रः महेशः प्रतिगृह्णाति महेशो वै ददाति च महेशस्तारको भाभ्यां महेशाय नमो नमः द्वात्रिंशद्वाहोणां श्वेव द्वात्रिंशद्यो
षितस्तथा अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च भोजनैः षड्रसैः सह पुमान्वत्सयुतां धेनुं माचार्याय निवेदयेत् पश्चात् पूर्णाहुतिं कृत्वा होम
शेषं समापयेत् पश्चाद्भुंजीत यच्छेषं यद्देवब्राह्मणार्पितं इत्येवं पूर्णिमायास्तु उद्यापनविधिः स्मृतः इत्येतत्कथितं सर्वं वनस्यो
द्यापनं मया याः कुर्वीत व्रतमिदं विधवानभवंति ताः इह सुक्ता तु विपुला नृकामान्सर्वान् मनोरथान् स्वर्गमन्ते गमिष्यन्ति कुलको
टिशतैरपि इति भविष्यपुराणे कृष्णाय शोदासं वा देवत्तिशी पूर्णिमा व्रतकथा संपूर्णा उद्यापनसंकल्पः तिथ्यादि
संकीर्त्य मम आत्मनः इह जन्म निजन्मांतरे च सकलसौभाग्यपुत्रपौत्रादिमास्थर्थं द्वात्रिंशत्सौर्णमास्यां चरितं व्रतस्य घृताक्तबी-

पृ.
१५

हिमयदीपप्रज्वलनस्य संपूर्णफलावाप्त्यर्थं तदुद्यापनं करिष्ये तदंगंगणपतिपूजनं स्वस्तिवाचनं आचार्यवरणं च करिष्ये इति संका
ल्पः अथ फाल्गुनपौर्णिमास्यां होलिकोत्सवः नृपं प्रति नारदवचो भविष्ये नारद उवाच अथ पंचदशी शुक्ला फाल्गुनस्य न
राधिप अभयं चैव लोकानां दीयतां परमेश्वर यथा त्वं शंकि नो लोकारमंति च हसंति च दारुजानि च खंडानि गृहीत्वा तु स सु
त्सकाः यो धा इव विनिर्यातु शिशवः संप्रहर्षिताः संचयं शङ्कूकाष्ठानां सुपलानां च संचयं तत्राग्निं विधिवद्भुत्वा महामंत्रेभ्यश्च
तमैः ततः किल किलाशब्दैस्तालशब्दैर्मनोहरैः ततोऽशब्देन सापापाहोमेन च समाकृताः साटोदारव्याराक्षसी तत्रैव सर्व
दुष्टाय हो होमः सर्वरोगोपशान्तये क्रियते स्याद्भिजैः पार्थनेन सा होलिका स्मृता तमग्निं त्रिःपरिभ्रम्य गायंति च हसंति च ज-
त्यन्ति स्वेच्छया लोकानिः शंकायस्य यन्मनः तत्र पौर्णिमा प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या तपस्य पौर्णिमा स्यात्तुरजन्त्या होलिकोत्सवः
प्रतिपद्भूतभद्रास्तु यार्चिता होलिकादिवा संवत्सरं च तद्वाष्टं पुरंदरं हतिसाहुतं प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या पौर्णिमा फाल्गुनी सदा त-
स्यां भद्रा मुरवंत्यक्त्वा पूज्या होली निशा मुरवे निशागमेन पूज्येन होलिका सर्वतो मुरवेः दिनद्वये प्रदोषे तु व्यासा सा तु परैव हि
भद्रा यां दीपिता होली राष्ट्रभंगं करोति वै नगरस्य च नैवेद्यात्तस्मात्तां परिषर्जयेत् दिनार्धात्परतो यास्यात्फाल्गुनी पौर्णिमा यदि
रात्रौ भद्रा वसाने तु होलिकां तत्र दीपयेत् राकायामर्धया दूर्ध्वं चतुर्दशया दक्षिणं होला भद्रा वसाने तु निशीथांते पिदापयेत्
इति पुराणसमुच्चयान् यत्तु भद्रायां विहितं कार्यं होलिकायाः प्रपूजनं गंधपुष्पैर्धूपदीपैर्नैवेद्यैर्दक्षिणाफलैः होलांतु नाम मं

वेणपूजयेच्चयथाविधि योनिनास्नात्तमंत्रेणमहाशब्दतुकारयेत् तत्रकिलकिडाशब्दैरन्योन्यमुचरेत्ततः योपितानां
ममंकुर्याद्योनिमंत्रेणपूर्वकम् योनिनामेवमंत्रंतुयेनरः पठ्यतेसदा नभवेच्चतदापीडाआवर्षतुसुखंभवेत् मध्यरात्रि
मतिभूत्यविष्टेः पुच्छंयदाभवेत् प्रदोषेज्वालयेद्द्विहंसुखसोभाग्यदायिनम् प्रदोषमध्यरात्र्यंतहोलिकापूजनंशुभम् य
दानुपूर्वरात्रौप्रदोषव्यास्यभावेत्तत्सत्वेवाभद्रारहितकालोनप्राप्यतेउत्तरदिनेचप्रदोषेपौर्णिमाभावस्तदापुच्छकार्यम् न
याल्लुः पृथिव्यायानिकार्याणिशुभानित्यशुभानिच तानिसर्वाणिसिध्यन्तिविष्टिपुच्छेनसंशयः अस्मिन्नेवविषये
उत्तरदिनेपौर्णिमासार्धयामत्रयमिनाततोधिकावाप्रतिपदश्चद्विस्तदापूर्णिमोत्तरंप्रतिपदिहोलिकाकार्या ननुपूर्व-
युर्विष्टिपुच्छे सार्धयामत्रयंपूर्णाद्वितीयादिवसेयदा प्रतिपदइमानानुतदासाहोलिकारमृता इतिभविष्योक्तेः सा
उत्तरदिनेप्रदोषएकदेशव्यापित्यस्तिपूर्वरात्रौचभद्रारहितानेवलभ्यते साउत्तरैव यदापूर्वरात्रिर्भद्राव्याप्ताउत्तरप्रदो-
षेचचंद्रग्रहणंतदातत्रस्नात्वाकार्या सर्वेषामेववर्णानांसूतकंराहुदर्शने स्नात्वाकर्माणि कुर्वीतसूतकान्नंविबर्जयेत् फा-
ल्गुनोमलमासश्चेच्छुद्धेमासिचहोलिका पूजामंत्रस्तु असूक्याभयसत्रस्तैः कृतात्वंहोलिवालिशैः अतस्त्वापूज-
विष्ट्याभिभूतेभूतिप्रदाभव इतिहोलिकानिर्णयः इतिपौर्णिमाव्रतानिसमाप्तानि श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥
श्रीगोपालोजयति ७ ७ ७ ७ ७ ७

श्रीगणेशायनमः अथअमावास्याव्रतानिलिखन्ते अथभाद्रपदअमावास्यायांकुशग्रहणम् हेमाद्रौउक्तम्
हारीतेन मासेनभस्यमावास्यातस्यांदर्भोच्चयोमतः अयातयामास्तेदर्भानियोज्याश्चपुनःपुनः नभश्चावणदशौ
तपक्षेणेदम् मदत्तरत्नेतु मासेनभस्यमतः इतिकुशग्रहणीअमा अत्रैवअमावास्यायापिठोराव्रतम् मध्य
देशेतुपोलाइतिप्रसिद्धम् साप्रदोषव्यापिनीग्राह्या यदापूर्वरात्रौप्रदोषव्यास्यभावस्तदापराकार्या अथव्रतवि-
धिः मासपक्षाद्यहिरव्यममइहजन्मजन्मांतरवापुत्रपौत्रफलावाप्त्यर्थपिठोराव्रतंकरिष्ये इतिसंकल्प्य देवीपू-
जाकृत्वा संध्याकालेस्नात्वाप्रदोषसमयेदेवीसंपूज्यषोडशोपचारैः ब्राह्मणंस्वासीनीसंभोज्यपश्चात्स्वयंभुंजी-
त इतिविधिः नमोदेव्यैतिमंत्रेणषोडशोपचारैः पूजनंकुर्यात् अथकथा इन्द्रायुवाच अपुत्रालभतेका
मंपरत्रचमहत्फलम् व्रतानांपरमंश्रेष्ठं कथयत्वंहिपार्वति पार्वत्यवाच प्राचीनः श्रीधरोविप्र अष्टपुत्रोपनेश्वरः
तस्यभार्यासुमित्राचगृहधर्मेणवर्तते श्रीधरस्यसूतोऽज्येष्ठः शंकरोनामनामनः तस्यभार्याविदे हाचमृतापत्या
भवत्तदा श्रीधरस्यपितुःश्राद्धेविदेहाचप्रसूयते दुःस्वयुक्तासुमित्राचविदेहापरिवर्जयत् दुःस्वयुक्तावनंभा-
सामवमेकंददर्शसा सरिच्चप्रबलायत्रविदेहातत्रसागता मठमध्येस्थितानारीपश्यन्तीचपुनःपुनः कुत्रेय
मपुनाप्राप्तालक्षणावितसुंदरी मठाधिपारिचार्यैर्विदेहामाहसत्वरम् श्रोतिंगैर्यक्षवेतालेरनैकैः स्थायते

व. रा.
१

शुभे त्वं प्रसिध्यति सकला गच्छ शीघ्रं यथागतम् विदेहोवाच दुःखयुक्तां च मोचात्र भ्रमंतीं च वनांतरम् माग्रसेच
तुपिंगाक्षि क्षेमं मम भवेत्कथम् मठनार्युवाच अत्रागत्य चतुःषष्टिर्दिव्ययोग्यादयस्त्रिमाः पूजनार्थं समाधाता
निशामध्ये शुभास्थिताः तव कामं प्रकुर्वन्ति जीविष्यन्ति च बालकाः विल्वपत्रेषु गुप्तात्मधुना भवभामिनि वृत्तात्
त्रिविदेहाच्च विल्वपत्रेषु संस्थिता क्षणेनैकेन द्योदिंगामठमध्ये समागताः ज्ञात्वा मनुष्यगंधं च मवनारीमप्युत्त कु
तो मनुष्यगंधश्च मठगेहं समाश्रितः निशामध्ये चतुःषष्टिर्दिव्यस्तत्र समागताः अनेकैश्च महारत्नैः फलेर्नाना-
विधैरपि निविष्टां मठदेवीनामाह्वानं कुर्वन्ते स्म हि श्रावणस्य तु मासस्य कृष्णपक्षे कुहूतिथौ पूजां कृत्वा चतुःषष्टि
रतिथीन् ब्रूवन्ते स्म हि वदन्ते स्म मनुष्या सा लुप्ताथ प्रकटा भवत् ममाशुचित्यमापन्नमातेर्मे बालकमृतम् तवाग्रे
मृतमादाय स्थितास्मीति च बालकम् मम गर्भाश्रयतुः पद्मे स नीवाश्रयं बलितः तत्र स्थितं च नैवेद्यं नारित्वं प्रतिगृह्य
ताम् चतुःषष्टिस्ततस्तथा ददौ तस्येश भंवरम् श्रीधरस्य स्नुषा त्वं हि शंकरस्य च वल्लभा पुत्रपौत्रयुताराज्यं मुक्ता
पूज्यासुरालये अष्टपुत्रा भवंत्वा शिविदेहे गम्यतां पुरम् आगता येन मार्गे गते नैव पुनरेव हि पुरांतरं स्थिता गत्वा
प्रविवेश स्वमंदिरम् श्रीधरश्च स्मृतित्राच शंकरो वांधवैः सह विदेहाचाष्टपुत्रैश्च युक्ता सामंगलोत्सवैः प्राप्नुमुदं
हाभागा देवीनां च प्रसादतः द्विजमंत्रादिनिर्घोषैर्दुर्दुभिः पटहध्वनैः मृगाक्षि मंगलाचारैर्मृदंगैर्नृत्यधोषकैः तथा

असां

१

संपूजिता देव्यश्चतुःषष्टिः प्रकीर्तिताः तद्भूतं शृणु चेंद्राणि पिठो रारख्यं कुहूतिथौ तासां स्मरणमात्रेण पुत्रपौत्रधनान्विता
नारी भवति चेंद्राणि शृणु त्वं नाम पूजनम् दिव्ययोगी महायोगी सिद्धयोगी गणेश्वरी प्रेताक्षी डाकिनी कालिका लरात्री
निशाचरी झंकारी रौद्रवेताली भूतली भूतडांवरी उर्ध्वकेशी विरूपाक्षी शृङ्गा नीलभोजनी भद्रावीरभद्राचध्या
म्राक्षी कलहप्रिया राक्षसी घोररक्ताक्षी विप्रवस्त्राभयंकरी चंडी कावीरकोमारी वाराही मुंडधारिणी सासुरी रौद्र
झंकारी भीषणी त्रिपुरांतका भैरवी ध्वंसिनी क्रोधी दुर्मुखी प्रेतवाहिनी खड्गांगी दीर्घलंबा धीमालिनी मंत्रयोगिनी
कालाग्निग्रहणी चक्री कंकाली भुवनेश्वरी कटकी किटनी रौद्राय मदूती करालिनी घोराक्षी कार्मुकी चैव काकटही अ
धोमुखी मुंडाग्रधारिणी व्याघ्री किंकिणी प्रेतभक्षिणी कालरूपा च कामारव्याउघ्राणी योगपीठिका महालक्ष्मी ए
कवीरा कालरात्री च पीठके नमोस्तु वश्चतुःषष्टे देवीभ्यः शरणं व्रजे पुत्रश्री वृद्धिकामो हं भक्त्या संपूजिताः शुभाः ए
व मिंद्राणि कथितं पिठो रारख्यं महाव्रतम् भक्त्या कुर्वन्ति यानां यो कृतकृत्या भवन्ति ताः सुखसौभाग्यसंयुक्ताश्चतुः
षष्ट्या प्रसादतः इति भविष्योत्तरपुराणे पिठोराव्रतसंपूर्णम् अथ आश्विन कृष्णाः मावास्या गजच्छाया प
र्व अपरांके वमः हंसे करि स्थिते यातु अमावास्या करान्विता सा जेया कुंजरच्छाया इति बोधायनो ब्रवीत् हंसे सर्व
करे हंसे स्थिते तत्र स्नानं हुतं जप्तं दानं दद्यात्प्रयत्नतः पितृभ्यः संप्रदास्यामित्यक्षय्यमुपतिष्ठतु इति गजच्छाया

अ. रा.
२.

अथकार्तिकअमावास्यालक्ष्मीव्रतम् बालविल्याउत्तुः स्नाताप्रभातसमयेअमायांचमुनीश्वराः नत्वादेवान्पितृन्
भक्त्यासंपूज्याथप्रणम्यच कृतातुपावेणआर्द्रदधिसीरघतादिभिः भोज्यैर्नानाविधैर्विभान्भोजयित्वाक्षमापयेत् दिवा
नचनभोक्तव्यमृतेवालातुराज्जनात् ततःप्रदोषसमयेपूजयेद्दिंदिरांशुभाम् कुर्यान्नानाविधैर्वस्त्रैः स्वच्छलक्ष्याश्चमंडपं
नानापुष्पैःपल्लवैश्चित्रैश्चापिविचित्रितम् तत्रसंपूजयेत्तुलसीदेवांश्चापिप्रपूजयेत् संपूज्यादेवनार्योपिचक्रुभिश्चोपचा
रैः पादसंवाहनंकुर्यात्तुलसीदीनांतुभक्तितः अस्मिन्नहनि सर्वेपिविष्णुनामोचिताः पुरा बलिकारागृहादेवालक्ष्मीश्चा
पिविमोचिता लक्ष्म्यासादृततोदेवाभ्यम्ः क्षीरोदधौपुनः प्रसृप्ताबहुकालंतेस्करवंतरस्मात्मुनीश्वराः रचनीयाः सूत्रग-
र्भाः पर्यकाश्चसतूलकाः दुग्धफेनोपमैर्वस्त्रैरास्तृताश्चयथादिशम् स्वापयेत्तान्स्करा नूलक्ष्मीवेदघोषसमन्वितः लक्ष्मी
र्देवभयान्मुक्तास्करवस्त्राबुजोदरे अतश्चविधिवत्कार्यानुष्ठेयतुस्करवस्त्रास्तिका तदन्धिपयशय्यायः पद्मासौरव्यविवृद्ध
ये कुर्यात्तस्यगृहंमुक्तातपद्याक्कापिनव्रजेत् नकुर्वतिनराइत्यलक्ष्म्यायेस्करवस्त्रास्तिकाम् धनचिंताविहीनास्तैकथंरा
त्रौस्वपंतिहि तस्मात्सर्वप्रयत्नेनलक्ष्मीस्वस्वापयेन्नरः दुःखदारिद्र्यनिर्मुक्तः स्वजातोऽस्यात्यनिश्चितः जातीपत्रलवंगैला
फलकपूरसंयुतम् पाचयित्वागव्यदुग्धंसितांदत्तायथोचिताम् लडुकान्तस्यकुर्वतितांश्चलक्ष्म्यैसमर्पयेत् अन्य
चतुर्विधंभक्ष्यंदेशकालादिसंभवम् सर्वंभिवेदयेत्तुलक्ष्म्यैममश्रीः प्रीयतामिति दीपदानंततः कुर्यान्प्रदोषचततो

अमा.

लुक्कम् भामयेत्स्वस्थशिरसि सर्वारिष्टनिवारणे दीपवृक्षास्तथाकार्याः शक्त्यादेवगृहादिषु चतुष्पथेस्मशानेचनदीपर्व
तवैशमस्तु वक्ष्यतेपुगोष्ठेषुचतरेषुगृहेषुच वस्त्रैः पुष्पैः शोभितव्या राजमार्गस्यभूमयः हृदेषुस्त्रापयेन्नानापका-
न्नानिफलानिच नागवल्लीदलादीनिचयित्वाचनिःक्षिपेत् शोभांकुर्याद्राजमार्गेकमलैश्चविशेषतः तदभावेवरादी
नाकृतातानिचशोभयेत् एवंपुरमलंकृत्यप्रदोषेतदनंतरम् ब्राह्मणान्भोजयित्वादेवसंबोध्यचबुभुक्षितान् लडुकापूप
मंडाद्यैः शकुलीपूरिकादिकैः अलंकृतेनभोक्तव्यंनववस्त्रोपशोभिना ततोपराण्हसमयेघोषयेन्नगरंनृप अथराज्यव
लेलेकायथेच्छंकीडतामिति यथेच्छंकीडतांबालाइत्यादिपुंनृपेणतु विलोक्याबालकक्रीडानानासामग्निसंयुता तेभ्यो
ददात्क्रीडनकंततः पश्येत्तुभाशुभम् तैश्चेत्यदीपितोवह्निर्नज्वालांमुच्यते यदा महामारीभयंघोरंदुर्भिक्षवायजा
यते बालशोकेराजशोकस्तेषांतुष्टेनृपेस्करवम् बालयुद्धराजयुद्धोदनेबालकैः कृते अवश्यमेवभवतिवर्षाद्वाष्ट्रविना
शनम् यष्टिकादिकृतानश्वानुयदारोहंतिबालकाः तदारंशोजयोवाच्यः परराष्ट्रविमर्दयेत् यदाक्रीडंतिनाभ्यश्चेलिंगं
घृत्ताकरादिषु तदाप्रसिद्धनारीणां व्यभिचारः प्रजायते अन्यथागोपयंति क्रीडनेबालकाजलम् दुर्भिक्षवृष्ट्याभावश्च
शीघ्रमेवप्रजायते एवंबालकृतांचेष्टांबुध्वाचोक्षफलंवदेत् लोकैश्चापिपुरेण्येस्कराधवलितानिरे गीतवादित्रसंजु
ष्टेप्रज्वालितस्तदीपके अन्योन्यप्रीतिसंयुक्तेदत्ततालनकेजने तांबूलहृष्टहृदयेकुंकुमक्षौद्रचर्चिते दुकूलपदवसनने

पथैः स्वर्णहीरजैः मित्रस्वजनसंबन्धिस्वगोत्रजान्प्रपूजयेत् बलिराज्येप्रकर्तव्यं नरेवारांगनादिकं अक्षक्रीडनकंचै-
तद्वलिराज्येनदोषभाक् आत्मनोयच्चसौख्यार्थपरदुःस्वाकरुतम् वारांगनादिगमनं स्पृष्टास्पृष्टादिभक्षणम् अन्या-
वरयतिश्चापिचूताद्यन्तदुष्यति एवमुसर्वथाकार्ये बलिराज्ये महोत्सवः जीवहिंसासुरापानमगम्यागमनंतथा चौर्य-
विश्रामघातश्चपंचेतानिमुनीश्वराः बलिराज्येतुनरकद्वाराण्युक्तान्यतस्त्यजेत् ततोर्ध्वरात्रसमयेस्वयंराजात्रजेत्पुरम्
अवलोकयितुंरम्यापद्यामेवशनैःशनैः महतातुयधोषेणज्वलद्भिर्हस्तदीपकैः हर्म्यशोभासरंयावत्कृतकैरश्वकैर्न-
रैः बलिराज्यप्रमोदं च दृष्ट्वा सपुरमाव्रजेत् एवंगतनिशीथेचजनेनिदार्धलोचने तावन्नगरनारीभिः शूर्पडिंडिमवा-
दनैः निष्काश्यते प्रहृष्टाभिरलक्ष्मीः स्वगृहागणान् दंडैः करजनीयोगैर्दशस्यात्तुपरेहनि तदाविहायपूर्वैः परेहि-
सुरवरात्रिका येवैष्णवावैष्णवावावलिराज्योत्सवंनराः नकुर्वन्तिद्यथातेषां धर्मास्कर्त्तव्यसंशयः इतिलक्ष्मीव्रत-
संपूर्णम् अथमार्गशीर्षअमावास्यागौरीतपोव्रतम् सूतउवाच इन्द्राणीप्रांजलीभूत्वास्वपतिंवाक्यमब्र-
वीत् एकव्रतंसमाचक्ष्वपुत्रपौत्रसुरवप्रदम् इतिवाक्यंतदाश्रुत्वास्वाचवचनंशचीम् शृणुचोर्वगिसकलवचनया
कृच्छतेकृतम् दृढस्यतेस्तजनकः पृष्टः प्राहंगिराः सूर्याः तद्व्रतंकथयाम्यद्यसद्यः सखकरंपरम् पतिपुत्रसुखावाप्ति-
र्जायतेजगतिस्थिरा गौरीप्रीत्यर्थमेवादौस्त्रीभिर्विक्रीयतेतपः गौरीतपइतिस्था तंतस्मान्नद्रुतमुत्तमम् तस्मात्त्रि-

यातपोभिश्चतोषणीयाशिवप्रिया आदौमार्गशीरेमासित्वमावास्यादिनेशुभे गृण्हीयानियमंतत्रदंतधावनपूर्वकम् उप-
वासस्यनक्तस्यगौरीशप्रीतयेमुदा ईशार्थो गच्छिनेदेविकरिष्येहंव्रतंतव पतिपुत्रसुखावाप्तिर्देहिदेविनमोस्तुते नित्य-
ममंत्रः ततोमध्याह्नसमयेस्नात्नद्यादिषुव्रती सूर्याचार्यंततोदत्ताध्यात्वागौरीश्वरंहरम् अहं देवव्रतमिदं कर्तुमिच्छा-
मिशाश्वतम् तवाज्ञायामहादेवतत्रनिर्वहणंकुरु उक्तैर्वनियमंगृण्हीन्वर्षाण्येवतुषोडश गृहमागत्यपूजायमुपचारानुप्रक-
ल्पयेत् शिवालयंततो गत्वाशिवसंपूजयेत्सूर्याः गौरीमभ्यर्चयेत्तथादिधिनायेनतंशृणु पार्वतीतिततः पादौजान्चोहमवती-
तिच जंघयोरंबिकेत्येवंगुह्यंगिरिशवल्लभा नाभिगंभीरनाभीनि अपर्णोत्तरंरुपुनः महादेवीतिहृदयेकंठे श्रीकंठकामिनी-
सुरवेषणसुरवमानेतिललारेलोकमोहिनी मेनकाकुक्षोरक्षेतिशिरस्यभ्यर्चयेत्ततः दक्षिणेगणपः पूज्यावासेस्कंदः सबाह-
नः धूपदीपादिनैवेद्यं कृत्वा तत्प्रादक्षिण्यम् फलेनार्घ्यंततोदत्ताध्यात्वादेवीं महेश्वरीम् कृत्वा ताममयंपात्रं मृन्मयंवेण-
चंतथा अष्टतंतु मयावर्त्तन्तिस्मिन्पात्रे निवेशयेत् घृतेनार्घ्यं गयेन तत्पात्रं विमलेन च दीपमुज्ज्वालयेत्तथाघावत्सूर्योद-
योभवेत् एवं संक्षिप्य तारात्रीजागरेण समन्विताम् ब्राह्मेमुहूर्त्तंचोत्थाय पूजयेद्भिज्जदंपती कुर्यादौर्भाग्यदलिनीपापा-
ग्निशमनीतदा पक्वान्नेन गुडान्नाद्यैः पूर्णा पूर्णफलप्रदाम् ऋतूद्भवैः फलैश्चैव पूरिकातिलतंडुलैः सौभाग्याष्टकसंयु-
क्तं पात्रं कुर्याच्च धातुकम् तस्योपरिस्थितं दीपं पूजयेत्तिथिनामतः सवासिनीवचो ग्राह्यं दीपं सूर्याय दर्शयेत् यावत्कल-

ब्र. रा.
४

कलाशब्दं कुर्वन्ते वक्रकाककाः तावत्पुरस्तात्कर्तव्यं कीर्तनं चतुर्दशतः उत्तिष्ठन्ते यदि न गतिं हिंसां श्वा रुलोचने तदा कर्णन
मात्रेण सोमाग्यं व्रजति स्त्रियाः अतएव व्रतेनारी पश्चादुत्थापयेच्चतान् तिथिमेकां समाप्येवं दंपती भोज्यशक्तिः प
रिधाय स्वलंकृत्य वा सोमिर्भूषणं जनैः मान्यैः सुगंधैर्विविधैः फलसिंदूरकुंकुमैः संतोष्य समनुज्ञाप्य स्वयं भुंजीत वधूः
एवं द्वितीये वर्षे च नंदाद्याश्च नरोत्तमीः वर्षे वर्षे क्रमादेवं द्वितीयादिषु चान्वरेत् एवं षोडश वर्षाणि कृत्वा तद्भुतमुत्तमम् पश्चा
दुत्थापनं कुर्याद्भुतसंपूर्णहेतवे मार्गशीर्षे संप्राप्ते मासे गौरीश्वरप्रिये पौर्णमास्यां दिने रम्ये निमग्न्य दंपतीन् मध्या
ह्ने दलपत्रे गौरीनारी समर्चयेत् यथोक्तेन विधानेन पुष्पधूपादिभिस्तथा सोहलीभिश्च कासौरेः पूपापूपैश्च भामिनि
पायसेन घृतेन पिशकिरा मोदके स्तथा पूरयित्वा द्वाष्टसंख्यान् धातुमृन्मयसंपुराणं दंपतीन् भोजयित्वा तु तेभ्यो दद्याद्य
थाविधि अलंकृत्य यथाशक्त्या गौरीमे प्रीयतामिति गुरवे लक्षणे पितृगौरीं कनकनिर्मिताम् दद्यादेतुं सवसां च दक्षि
णावस्त्रसंयुताम् अन्यान्यपि यथाशक्त्या दद्याद्दानानि भामिनि यद्यदिष्ट तः संलोक्य तद्दद्याद्द्विजन्मने चापत्यमायुषो
ज्ञात्वा संपत्स्वपि च सुंदरी षोडशाब्दव्रतमिदं कुर्याद्द्विर्द्विभक्तिः गौरीतपोव्रतमिदं याकरोती ह भामिनि बाल्ये यो वन
काले वा वार्धके वा हरिप्रिये तस्यां सोमाग्यमनुलंघनधान्यसूतान्वितम् भवेदद्याद्दत्तेश्वर्यं भूतसौख्यं न संशयः दुर्लभं
मानुषं जन्मतत्रापि द्विजजन्मता सदाचारपरत्वं च तत्रापि तु विशिष्यते एवं वारत्रययास्त्री कुरुते व्रतमुत्तमम् मातापि-

अमा-

४

त्रोः प्रियं चापि प्राप्नुयाद्भुवं प्राप्ताम् निर्मलजन्मनो वापि मनसश्चापि संपदः लभते शुभतेजश्च पतिपुत्रसमन्विता इह
भोगान्यथाकामं भुक्त्वा स्वर्गमवाप्नुयात् इत्यंगिरो वचनमायपुरापुराणं गौरीतपोव्रतमिदं विदयेयं यच्छुम् तस्य प्रभावव
शतः सुलभं स्वराज्यं सौख्यं हि सवमतुलं पतिपुत्रयुक्तम् निलादुवाच उत्थापनविधिवक्ष्ये व्रतसंगं भवेद्यथा सू
रासुरमुनीनां च दुर्लभं तद्विधिं शृणु पर्वण्याश्वयुजस्यां ते पायसं च घृतं पुतम् नक्तं भुंजीत शुद्धात्मा ओदनं चै सवन्वि
तं अश्वयुजस्यां ते कार्तिके पर्वणि अमावास्यायां कार्तिकां ते दर्शे इत्यर्थः ऐश्वर्यं इक्षुरसः शर्वर्यं ते शक्तिर्भूत्वा बिलजदंत
धावनं भक्ता चैनं महादेवं नत्वा भक्ति युतो व्रती अहं देव व्रतमिदं कर्तुं मिच्छामि शाश्वतम् तवाज्ञायामहादेव तत्र निर्वहणं
कुरु उक्तैर्वनियमं गृह्णन् वर्षाण्येव नु षोडश तिथीः प्रतिपदाद्यास्तु पारयिष्याम्यनुत्तमाः ततो मार्गशीरे मासि पतिपद्य
परे हनि उपवसेद्गुरुं पश्चामहादेवं स्मरन्मुहुः महादेवं स्मरन् विप्रान्नमस्येच्छन् विग्रहान् षोडशाष्टौ तदर्धं वा दंपतीश्च
निमग्नयेत् देवं च नक्तमासाद्य दीपान्त्रज्वाल्य षोडश पशूनाथं महादेवं भक्त्या नत्वा निवेदयेत् आचम्य च गृहं गत्वा म
हादेवं स्मरन् क्षितौ शक्तिवस्त्रास्तृता पांतु निराहारो निशि स्वपेत् अथोदये सहस्रांशोः स्नात्वा चादाय दीपकान् नैवेद्यं
पनाद्यं च गृहं गच्छेच्छिवालं स्रापयेत् स च गव्येन घृतेन तदनंतरं मधुना च तथा दद्याद्भूयश्च पयसान् तथा रसेन चाथस्वदेन
पलैश्च स्नापयेत्पुनः तिलांबुना ततः स्नाप्य पश्चादुष्णो नवारिणा लेपयेत्कथं न पश्चात्कपूरं गुरुचंदनैः एवं संपूज्य तं भ

क्त्या हेमन्यस्वव्रजे हृहं हेमस्ववर्णपुष्पं नानाफलैश्च संपूज्य दद्यान् नैवेद्यमेव हि गृहं गत्वा यथान्यायं हिरण्यरेतसं
 विभक्तं जातवेदसमाधाय तर्पयेत्तिलसर्पिषा वृत्तिनश्च तथा चार्घ्यं मिथुनानि च भोजयेत् हेमवस्त्रादिदानानि यथाशक्त्य
 तुदापयेत् एवं विसृज्य तान्सर्वान् सार्धं बंधुजनैः सह पीत्वा दौ पंचगव्यं च हृष्टो भुंजीत वाग्यतः यत्किंचिदेतदुद्दिष्टं
 हादेव मुदीरयेत् प्रारंभे च विधिं कुर्याद् हरिद्रोवा धनेश्वरः वित्तसामर्थ्यं तत्रैव प्रतिमासं ततश्चरेत् स्वल्पचित्तो यवाकश्चि
 तुष्पादौ कार्तिका वधि नक्तं कृत्वा त्वमावास्यां प्रागुक्तविधिना ततः प्रतिपद्यामुपोष्यैव पंचगव्यं पिबेच्छुचिः महादे
 वं स्मन् सार्धं भक्त्या भुंजीत लिङ्गिभिः मासस्य कार्तिकस्यां ते कृत्स्नं प्राग्विधिना चरेत् ॥ नंदायां च द्वितीया शुभप्रतिथ्या
 समुपोषयेत् एवं पौषे तु संप्राप्ते प्रतिपन्नक्तमाचरेत् द्वितीयाब्दे द्वितीयायामुपवासं समाचरेत् अद्दीततिथिं चैकां
 मासे मासे तथा परां पूर्ववत्संयजे सौषं प्रत्यब्दे चैवमाचरेत् एवं षोडशवर्षे तु क्रमेणैव समुपोषयेत् पूर्ववद्देवमभ्यर्च्य कृश
 जुं धासितर्पयेत् उमा महेश्वरप्रीत्यै दद्याद्वा च द्विजाय च संपूज्य हेमवस्त्राद्यैर्यथाशक्त्या तु दक्षिणां छत्रोपानहः कुंभांश्च द
 द्यात्तेभ्यः पृथक् पृथक् भोजयेत्तान् विसृज्यैव मिथुनानि च षोडश ब्राह्मणांश्च यथाशक्त्या भोजयेद्देदपारगाच्च एवं महा
 व्रतं चैव ब्रह्मघ्नस्याघमर्षणं वाचकाश्चावकाश्चैव श्रोतारो प्रतिनश्चये भवन्ति पुण्यसंयुक्तास्तद्भुताभिसुरवाश्च ये
 इति हेमाद्रौ कालिकापुराणे गौरीतपोव्रतं सोद्यापनं संपूर्णम् अथ सोमवत्यमावास्याव्रतं शंखः

अमासोमसमायोगे आहुं यद्यत्र लभ्यते तीर्थे कपिलधरोस्मिन् गंगायां पुकरेतथा दिव्यं तरिक्षं भोमानि यानि तीर्थानि सर्वशः
 तान्यत्र निवसिष्यन्ति दर्शे सोमदिनान्विते अमावास्या तु सोमेन सप्तमी भानुना सह चतुर्थी भूमिपुत्रेण सोमपुत्रेण च षष्ठी
 चतस्रः स्थितयः कृष्णाः सूर्यग्रहणसंनिभाः स्नानं दानं तथा आहुं सर्वतत्राक्षयं भवेत् तिथिवासरयोर्धौ यथा काले भवे
 द्यदि भान्वन्ते वाथ मध्याह्ने पुण्यकालः स नान्यथा अथ संकल्पः तिथ्यादौ संकीर्त्य ममेह अस्यां सोमवत्यमायां
 सकलपापक्षयार्थं पुत्रपौत्राद्यभिवृद्ध्यर्थं जन्मजन्मनि अवैधव्यसंततिचिरं जीवितपरमसौभाग्यप्राप्तिकामा अश्वत्थमू
 ले लक्ष्म्या सहितं ब्रह्मशिवसहिता अश्वत्थनारायणप्रीत्यर्थं विष्णुपूजां तदंगतया कलशपूजनं च करिष्ये अथ पूजा
 शांताकारमिति ध्यात्वा विश्वव्यापकविश्वेशं कृपया दीनवत्सलं मयोपपादितां पूजां गृहाणे मां हि माधव सहस्रशीर्षं
 स्वावाहनं मूलानि ब्रह्मणो यस्य ऋग्वेदांगानि पल्लवाः फलानि यज्ञशाखाश्च नारायणदयांकुरु सूर्यकोटिप्रभाना य सर्व
 व्यापिन् रमापते आसनं कस्मिन् भक्त्या गृहाण पुरुषोत्तम पुरुष एवेदमित्यासनं नारायणजगद्वापि न जगदानंद
 कारकं विष्णुक्रांतादिसंयुक्तं गृह्णाद्यं मया र्पितम् एतावानस्येति पाद्यं फलगंधाक्षनैर्युक्तं पुष्पपूगसमन्वितं अर्घ्यं गृ
 हाण भगवन् विष्णोः सर्वफलप्रदम् त्रिपादूर्ध्वमित्यर्घ्यम् कर्पूरैलादिसरभिशीतलंसलिलं प्रभो रमारमण कृष्णालं आच
 म्यं प्रतिगृह्यतां तस्माद्दिरालेत्याचमनं पंचामृतं मयानीतं पयोदधिघृतं मधु शर्करा गुडसंयुक्तं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम्

अ. सं.
६

पंचाक्षरस्नानं गंगारूपागोतमीनकावेरीनशतद्रुदा नाभ्याः आनीतसुखदंस्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् यस्य सुरुषेणेति स्नानं पीतवा
सस्तु विविधोभयायत्तामुदहतं वासः प्रीत्यागृहाणेदं पुरुषोत्तमकेशव तं यज्ञमिति वस्त्रं उपवीतं सोत्तरीयं मया दत्तं सुशो
भनं विश्वमूर्ते गृहाणेदं नारायणजगत्पते तस्माद्यज्ञेऽप्युपवीतं अश्वत्थद्वयभुवासगोविंदस्य सदाश्रय अशेषहरमेव
पंचक्षराजनमोस्तुते अलंकारः सूत्रवेष्टनं मलयानलसंभूतं धनसारं मनोहरं विलेपनं सरश्चंदनं प्रतिगृह्यताम्
तस्माद्यज्ञात् सर्वदुःखं प्रतिगंधं अक्षताश्च सरश्चंदनं कुंकुमोक्ताः सुशोभिताः मयानिवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर अ
क्षतान् तुलसीजातिकमलमल्लिकार्चपकानि च पुष्पाणि हरगोविंदगृहाण परमेश्वर तस्मादश्वेति पुष्पं वनस्पति
रसोद्भूतं गंधाढ्यं श्रमनोहरः आग्नेयः सर्वदेवानां धूपो यं प्रतिगृह्यतां यस्य सुरुषेणेति धूपं चक्षुर्दे सर्वलोकानां तिगिरस्य
निवारणं आर्तिव्यंकल्पितं भक्त्या गृहाण जगदीश्वर ब्राह्मणोऽस्येति दीपं भक्ष्यभोज्यलेह्यपेयचोष्यस्वाद्यं मया हृतं
पीतये परमेशस्य दत्तं मे स्त्रीकुरुप्रभो चंद्रमामनस इति नैवेद्यं मध्ये पानीयं उत्तरां पोशनं इदं फलं मया देवेति फलं पूगीफलमिति तं
बुलं हिरण्यगर्भेति रक्षिणां तद्भासाभासते लोकः कोटिस्तूर्यसमप्रभ नीराजयिष्येत्त्वा विष्णोरुपांकुरु मम प्रभो नीराजनं मया
कायेन मनसा वाचा जन्मशतार्जितं पापं प्रशमय श्रीशं प्रदक्षिणपदपदे नाभ्यां आसीति प्रदक्षिणाम् व्यक्ताव्यक्तस्वरूपाय
सृष्टिस्थितंतकारणे आदिमध्यांतरहितविहरश्चसेनमः सप्तस्थितिमस्कारं मूलतो ब्रह्मरूपाय मध्यतो विष्णुरू

अमा.
३१

अग्रतः शिवरूपाय अश्वत्थाय नमोनमः यज्ञेन यज्ञमिति पुष्पांजलिम् अमासोमा पूजा अमायै च नमस्तुभ्यं सोमोयै च न
मोस्तुते उभयोः संगमे विष्णुपूजाफलमवाप्नुयान् अनेन षोडशोपचारैः पूजयेत् ततः मूलतो ब्रह्मरूपेति मंत्रेण अष्टोत्तरश
तप्रदक्षिणाः कार्याः वायनं अमासोमाग्रतः स्यात्संपूर्णफलहेतवे वायनं द्विजवर्षाय सहिरण्यं ददाम्यहं इति वायनमं
नः यन्मयामनसा वाचानि यमात्सृजने कृतम् सर्वसंपूर्णतां यातु तद्विष्णोश्च प्रसादतः इति प्रार्थना इदं विष्णुमंत्रेण
पुरुषसूक्तेन वा तथा षोडशोपचारैश्च अश्वत्थे विष्णुं पूजयेत् ॥ पौराणमंत्रः व्यक्ताव्यक्तस्वरूपाय सृष्टिस्थितंतका
रिणे आदिमध्यांतरहीनाय विहरश्चसेनमः मूलतो ब्रह्मरूपाय नमोनमः इति मंत्राभ्यां पूजाकार्या ततः प्रदक्षिणाः कार्याः
१०८ ॥ अथ कथा सूत उवाच शरत्कालगतं भीष्ममुपगम्य युधिष्ठिरः कृतप्रणामो धर्मात्मा हितं वचनमब्रवीत्
युधिष्ठिर उवाच हतेषु कुरुमुखेषु भीमसेनेन कोपिना तथा परेषु भूपेषु हतेषु युधिजिष्णुना दुर्योधनकुमंत्रेण जातोः
स्माकं कुलक्षयः न संतिष्ठति मृगपाला बालवृद्धा तु राहते अवशिष्टा वयं पंचवंशे भारतसंज्ञके ॥ एकातपत्रमपि च राज्यं मह्यं नरो
चते जीविते मधि जुगुप्सा स्यान्मृतेन स गतिरिति हृत्वा संततिविच्छेदं संतापो हृदये निशाम् अश्वत्थामास्त्रनिर्दग्धो ह्युत्त
रागमंसंभवः अतो मे हि गुणंदुःखं पिंडविच्छेददर्शनात् किं करोमि कृगच्छामि पितामहवदाधुना येन संपद्यते सद्यः संततिश्चि
रजीविनी ॥ भीष्म उवाच शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि व्रतानां व्रतमुत्तमम् यस्य स्मरणमात्रेण संततिश्चिरजीविनी ॥ अमावा

स्यायदापार्थसोमवारयुताभवेत् तस्यामश्वत्थमागस्य पूजयेच्चजनार्दनं अष्टोत्तरशतं कुर्यात् तस्मिन् हस्ते प्रदक्षिणाः तावत्संख्या
स्तुपादायरत्नधातुफलानि च व्रतराजमिदं राजन् विष्णोः प्रीतिकरं शतममुं उत्तरांकारय प्राज्ञगर्भो जीवमवाप्स्यति भविष्यति गु
णीयुचा विष्णुनेकेषु विश्रुतः श्रुत्वा पितामहवचः प्रत्युवाच युधिष्ठिरः युधिष्ठिर उ० तद्व्रतं व्रतराजं रच्यं विस्तरेण प्रकाशय केन
प्रकाशितं मर्त्यं केनेदं विदितं विभो भीष्मा उवा० आस्तेया सर्वविख्याता कांति संज्ञामहापुरी रजताचलसंकाशसौधसंघैर्विराजि
ता रुक्मेषैर्नागरजनेनैराभिरुपशोभिता ब्रह्मक्षत्रियविद्वद्भ्यैः स्वस्वकर्म्मैरेतैर्हता रूपचानुर्यवर्ग्यभि वैश्याधिः समलंकृता
अलंकृतकुबेरस्य शक्रस्ये चामरावती तेजोवती वरुणाद्यापावकस्य महापुरी तत्र राजारत्नसेनो बभूवामित विक्रमः तस्मिन् च
सति भूपाले जनानंदकरेशभे तस्य राज्ये वसद्भिप्रोदेव स्वामीति विश्रुतः तस्य स्त्रीरूपसंपन्नानाम्ना धनवती शुभा यथार्थनाम
धेया सालक्ष्मीरिव सविग्रहा तस्यां सजनयामास सप्तपुत्रान् गुणान्वितान् एकां दुहितरं रम्यां नाम्ना गुणवतीं नृप रुतयुराश्च
तेषु त्राविहरंति यथास्मरं कन्याकुमारिकाचासीदनु रूपप्रिया र्थिनी अत्रानरे हिजः कश्चिद्दिक्षार्थं समुपागतः दीप्यमानः स्व
तेजोभिर्मूर्तिमानिव पावकः द्वारदेशमुपागत्य प्रयुयोजा शिषंतदा देवस्वामिस्तृणाः सप्तसमुत्थाय ससंभ्रमं भिक्षां प्रत्येक
मानित्युदुस्तस्मै हिजन्मने अवैधव्याशिषं प्रादानाभ्यः सौभाग्यसंपदं ततो गुणवतीमात्रा प्रहिता सह भिक्षया विप्राय भिक्षां
प्रददौ कृत्वा पादाभिवंदनं आशिषं च ददौ विप्रः शभे धर्मवती भव सा चैलक्ष्यं गुणवती श्रुत्वा प्रत्याययौ गृहं मात्रे निवेदयामा

स आशिषं तेन योजितां श्रुत्वा धनवती पुत्रीं करे धृत्वा समाययौ प्रणतिकारयामास पुनस्तस्मै हिजन्मने तथैवाशिषमुच्चार्य वि
प्रस्तामभ्यनंदयत् श्रुत्वा शिषं धनवती सचिंता प्रत्युवाच ह धनवत्युवाच प्रसीद भगवन्निप्रवचनमेव धारय स्तुपाभ्यः प्र
णताभ्यो मे स्वयादत्ता वरा शिषः अवैधव्यकराः पुत्रस्वरसौभाग्यसाधकाः कृतायां प्रणतायां मे विपरीतं त्वयोदितं भद्रे धर्मवती-
मृय इत्युदीर्य पुनः पुनः आशीः प्रयुक्ता विप्रर्षेकारणं वदस्त्वरं हिज उवाच धन्यासितं धनवती प्रख्यातचरित्तु वि
यथायोग्य प्रयुक्तेयं ग्याशीर्दुहितुस्तव इयं सप्तपदी मध्ये वैधव्यत्वमवाप्स्यति धर्माचरणमत्यर्थं कर्तव्यमनया शभे अतो म
याशीर्दत्तेयं शभे धर्मवती भव श्रुत्वा धनवती वास्यं चिंता कुलितचेतसा उवाच वचनं दीनं प्रणिपत्य पुनः पुनः धनवत्युवाच
उपायं वेत्ति विप्रं वदशीघ्रं दयां कुरु अपा यं वेत्ति चेद्दिप्र किं करोमि दयानिधे हिज उवाच यदा गता भवेत्सोमा गृहं वैत
वस्कंदरि तस्याः पूजनमात्रेण भवेद् वैधव्यनाशनम् धनवत्युवाच कासासोमा त्वया प्रोक्ता काजातिः कुत्र संस्थितिः यस्या
गमनमात्रेण भवेद् वैधव्यभंजनम् एतद्दमहाभागन कालो विस्तरस्य मे हिज उवा० सोमासारजकीजातिस्थितिस्तस्याश्च-
सिंहले सा चेदायाति ते वेश्म तदा वैधव्यभंजनम् इत्युक्त्वा ब्राह्मणो न्यग्रगतो भिक्षां प्रतीक्षया धनवत्यपि पुत्रेभ्यः प्रोवाच वचनं त
दा धनवत्युवाच इयं दुर्ललिता पुत्राः स्वसा गुणवती शुभा सोमा गमनमात्रेण भवेद् वैधव्यभंजनम् अस्ति यस्य पितुर्भक्ति
मातुर्वचनगौरवं सप्रयातु सहस्वत्वा सोमा मानयितुं द्रुतं पुत्रा ऊचुः ज्ञातं मानस्तव स्वांतं पुत्री स्नेहवशं गतं यातदेशं

तरं पुत्राः प्रख्यापयसि दुर्गमं अंतरे दुस्तरः सिंधुः शतयोजनविस्तरः अशक्यं गमनं तत्र नक्षत्रागमने वयं देवस्वाम्युवाच
अपुत्रः सप्तभिः पुत्रैरहं यास्यामि सिंहलं आनयिष्यामि तां सोमां पुत्री वैधव्यनाशिनीं एवं वादिनि सक्तो धेदेवस्वामिनि तस्मा
पेशिच स्वामी कनिष्ठस्तु पुत्रः प्रोवाच संमनः तानमावद चैवं त्वं रोषावेशवशं गतः मयि तिष्ठतिकः शक्तो गंतुं दीपं हि सिंहलं इत्यु
क्ता सहस्रोत्थाय प्रणम्य शिरसामुदा प्रतस्ते सहितः स्वस्नादीपं सिंहलं संज्ञितं सकियद्दिर्निर्गतातीरं प्राप सरित्तेतः तर्तुनमं
बुधितं प्रयत्नमकरोद्दिजः सददर्शस्तु विस्तीर्णं न्यग्रोधद्रुममंतिके तत्कोटरे सखासीना गृध्राजस्य बालकाः तत्पादपतले स्थि
त्वा ताभ्यां नीतं तु नदिनं शावकानां कृते गृध्रो गृहीत्वा शिशुभोजनम् शावकास्तनवै गृध्राद्भोजनं जग्धिरे मृशम् प्रच्छन्ना
लकान् गृध्रो चिंताकुलितमानसान् गृध्राज उवाच कथं न भुंजते पुत्रा भवंतः क्षुधिता अपि आनीतं कोमलं मांसं भव
द्योग्यमिदं मया शावका ऊचुः एतद्भक्षतले तात मानवा वचनं निष्ठतः अस्मीकृत्योस्तयोस्तात कथं भुंजामहे वयम् एत-
च्छ्रुत्वा स गृध्रस्तु करुणाहृतचेतसः तयोरंतिकमागत्य वचनं समभाषत गृध्राज उवाच जानस्तु युवयोः कामो वक्त-
व्यो नममहिज क्रियते सर्वथा विप्रभोजनं कर्तुमर्हसि हिज उवाच सिंहले गंतुं कामो हं जलधेः पारमथ्यवै सोमागम
नमिच्छामि स्वसृवैधव्यनाशनम् गृध्राज उ० पारमुत्तारयिष्यामि जलधेः प्रातरैव हि सोमा गृहमपितव दर्शयिष्या-
मि सिंहले ततो रात्र्यां व्यतीताया मुदिते तु दिवा करे पारमुत्तारितौ तौ तु गृध्राजेन वेगिना सिंहलद्वीपमागत्य स्थितौ सोमा

गृहांतिके ततः प्रत्युषसमये सप्तज्यां गणमंडलं लेपनं च क्रतुस्तस्यादिवसेदिवसे शक्यम् एवं विदधतोस्तत्र पूर्णः संवत्सरोगतः
स्तुषाः पुत्रान्समाहूय सोमापप्रच्छ विस्मिता मार्जनं लेपनं कोत्र करोति मम कथ्यताम् एकदैवाय जगदुः सर्वाः कृ तमिदं हि न
ततः कदाचिद्भजकी निभृता संस्थितानि शि ददर्श ब्राह्मणी कन्यां मार्जयंतीं गृहां गणम् लिपंतं गणं प्राप्तं भ्रानरं च शक्तिव्र
तं सोमापप्रच्छ तौ गत्वा कौयुवां कथ्यतां मम ऊचतुस्तौ तदा सोमा मावां ब्राह्मणपुत्रकौ सोमोवाच दग्धास्मि च
तनष्टास्मि ब्राह्मणौ गृहमार्जकौ कां गतिं वत यास्यामि पापादस्मादसंशयं पापजातिरहं ख्यातारजकी सर्वथा हिज
कथं तं ब्राह्मणो भूत्वा विरुद्धं मे चि कीर्षसि शिवस्वाम्युवाच एषा गुणवती नाम स्वसाममस्रमध्यमा अस्याः सप्तपदीमध्ये
वैधव्यं संप्रपत्स्यते तव सान्निध्यमात्रेण भवेद् वैधव्यभंजनं अतो हेतोः सह स्वस्नादा सकर्म करोमि ते सोमोवाच अ
तः परं न कर्तव्यं यास्यामि तव शासनात् इत्युक्त्वा गृहमागत्य स्तुषाभ्यः प्रत्युवाच ह यः कश्चिन्मम राज्ञे स्मिन् भ्रियते मानवः
क्वचित् तथैव रक्षणीयो सौ यावदागम्यते मया कस्यचिद्बचनात् कोपिन दधव्यः कथंचन तथेत्युक्त्वा स्तुषाभिः सा सोमाया
तामहां बुधिम् पारमुत्तारयामास क्षणेन हिज पुत्रकौ स्वयमाकाशमार्गेण सोत्ततार महार्णवं प्राप्ताः कांचीपुरीं सर्वे निमेषा
त्तत्प्रावतः सोमां दृष्ट्वा धनवती दृष्ट्वा पूजामथाकरोत् अत्रांतरे शिवस्वामी नदादेशांतरात्स्वसः सदृशं वरमाने तु जगामो
ज्जयिनीं प्रति आनिनाय वरं तत्र देवशर्मकृतं स्थीः ब्राह्मणं रुद्रशर्माणं गुणिनं सदृशं स्वसः ततः सारजकी सोमावैवाहि-

कमथाकरोत् कलयेचसंनक्षत्रेदेवस्वाभीतुकन्यकां ददौतसौगुणवतींशुणिनेरुद्रशर्मणे ततोवैवाहिकैर्मत्रैर्हूयमानेहुताशने
ततःसप्तपदीमध्येरुद्रशर्माभूतस्तदा रुरुदुर्वांधवाःसर्वेस्थिता सोमानिराकुला आक्रंदश्चमहानासील्लोकानांतत्रपश्यताम्॥
गुणवत्येवसातूर्णव्रतराजप्रभावजम् पुण्यसंकल्पविधिवद्दौमृत्युविनाशनं रुद्रशर्मापितस्माच्चव्रतराजप्रभावतः अससा
दत्तदाजीवंसप्तवत्सहसोत्थितः एवंविवाहंनिर्वर्त्यव्रतराजंनिवेद्यच आमंन्यतांधनवतींसोमाप्रायाद्दहंप्रति एवंसारजकी
सोमाजीवयित्वाभूतंदिजं चचालहर्षसंपूर्णापूर्णकामास्वमंदिरं अत्रांतरेगृहेतस्याःप्रथमंतनयामृताः पुनःस्वाभीभूतस्त-
स्याजामाताचततोभूतः आगच्छत्यास्तदातस्याःसोमवारान्तितातिथिः अमावास्यावधूवाथभूतसंजीवनीतिथिः साददर्श
जलोयांतेवृद्धांकांचिह्नियंनदा तूलभारभराक्रांतांकंदमानांसुदुःखितां वृद्धोवाच अवतारयमेपुत्रितूलभारंशि
रस्थितं एतद्भारभराक्रांतांकंदमानांसुदुःखितां सोमोवाच अमावास्याद्यहेवृद्धेसोमचारयुनातिथिः तूलकंनस्पृ-
शाम्यद्यनियमोयंमयाकृतः पुनर्दर्शयांतीसामूलभारवतींस्त्रियम् साउवाचततःपुत्रिमूलभारोमहानिति अवतीर्यक्ष
णंतिष्ठसंगेयास्याम्यहंतव सोमोवाच अद्यमूलंतथातूलनस्पृशामिकदाचन ततोऽश्वत्थतरुंप्राप्यनदीतीरमवशंक
भं स्नात्वाविष्णुंसमभ्यर्च्यशर्कराभिःप्रदक्षिणाम् साचकारमहाभागातदेवाद्योत्तरंशतं भीष्मउवाच यदाप्रदक्षिणांक
तुंरुतंशर्करहस्तया तदाजीवितवंतस्तेजामात्पतिपुत्रकाः नगरंश्रीसमाकीर्णं तद्दहंचविशेषतः अथयातामहाभागासोमा

सप्तवत्सं प्रति जीवितंवीक्ष्यभर्तारंपुत्रान्जामातरं तथा अभिज्ञातान्समासाद्यजगामकृतकृत्यताम् प्रणिपत्यस्तुषाःस
र्वाःप्रपद्युस्तांतपस्विनीं स्तुषाऊचुः मृतास्तेतनयादेविपतिजामातृवांधवाः जीवितास्तेकथंदेविमृतास्तेचकथंवद सो
मोवाच गुणवत्येमयादत्तंव्रतराजस्यपुण्यकं मृतास्तेतद्विपाकेनपतिजामातृपुत्रकाः तूलकंनमयास्पृष्टंमूलकंच
तथास्तुषाः अश्वत्थेविष्णुमभ्यर्च्यकृतास्तत्रप्रदक्षिणाः शर्कराहस्तयातत्र कृतमद्योत्तरंशतम् जीवितास्तस्यभावेनअद्य
जामातृपुत्रकाः सर्वाभिःक्रियतामद्यव्रतराजोविधानतः भविष्यतिनवेद्यं सौभाग्यंसंभविष्यति स्तुषास्ताःकारयामा
सस्तथासोमव्रतेश्वरं भक्तभोगान्बहूंस्तत्रपुत्रपौत्रादिभिःसह तैश्चसर्वैःपरिवृताविष्णुलोकमवापसा इत्येतत्कथितंपार्श्व
विस्तरेणमयातव युधिष्ठिरउवाच माहात्म्यंव्रतराजस्यकोविधिर्वदविस्तरात् कर्तव्यंकेनभीष्मेदंनारीभिःपुरुषेणवा
भीष्मउवाच अमावास्यायदापार्श्वसोमवारान्तिताभवेत् तदापुण्यतमःकालोदेवानामपिदुर्लभः प्रातरुत्थायव्रतिना
स्नानंकार्यंजलाशये स्नात्वाभोनेनकोशेयंपरिधायव्रतीततः गत्वाअश्वत्थवृक्षस्यसमीपंकुरुनंदन अश्वत्थमूलेक
तंच्याविष्णुपूजासमंत्रका व्यक्ताव्यक्तस्वरूपाय सृष्टिस्थित्यंतकारिणे आदिमध्यांतहीनायविष्टरश्वसेनमः इतिविष्णु
पूजामंत्रः मूलतोब्रह्मरूपायमध्यतोविष्णुरूपिणे अग्रतःशिवरूपायअश्वत्थायनमोनमः एवंसंपूज्यगोविंदंपीतव
स्नाक्षनेःफलैः कुसुमैर्विविधैश्चैवभक्ष्यभोज्यैस्तथाविधैः अश्वत्थपूजनंकार्यंप्रोक्तमंत्रेणपांडव अश्वत्थहुतमुग्वासगो

विंदस्य सदाश्रय अशेषं हरमे पापं वृक्षराजनमोस्तने एवं पूजाविधिं कृत्वा ततः कुर्यात्प्रदक्षिणाः मोक्षिकैः कांचनैरौघैर्हीरकैर्मणिभिस्तथा कांस्यपात्रैस्ताम्रपात्रैर्मक्ष्यपूर्णैः पृथक् पृथक् गृहीत्वा भ्रमणं कार्यं यावत्प्रक्रमणं भवेत् तावत्प्रदक्षिणं कार्यं यावदष्टोत्तरं शतम् समर्पितं च यद्व्यमर्पयेद्दुरवेशभं सुवासिन्यश्च संपूज्याः सोमासंतुष्टिहेतवे दत्त्वा चान्तु विप्रेभ्यो स्वयंभुं जीतवाग्यता एषते कथितोऽष्टपञ्चतराजविधिर्मया द्रोपदी च सुभद्रा च कारयस्व तथोत्तराम् उत्तरागर्भस्वस्त्यस्तजीविनं लभते चिरान् युधिष्ठिर उवाच यास्वत्य विप्रवानारी कांचनाद्यैर्विना कृता साकथं लभते पूर्णं व्रतं राजफलं वद भीष्म उवाच फलैः पुष्पैस्तथा भक्ष्यैर्वस्त्राद्यैरपि पांडव कुर्यात्प्रदक्षिणावर्तं सापि पूर्णं लभेत्फलं व्रतमिदमस्विलं नरेन्द्र विष्णोः श्रुतमनया हि पराक्रमतयापि पतिसत्तधनमिच्छती पुरंध्री सपदि करोतु न चात्र चित्रमस्ति शृणु पार्थ प्रवक्ष्यामि ह्यद्याप न विधिं श्रुत्वा यं विना पूर्णं तान स्याद्व्रतं राजस्य वै नृप कारयेत्सर्वतो भद्रं तन्मध्यं कुंभमुत्तमम् वृक्षराजसुवर्णस्य पंचरत्नस्य वेदिं कां तन्मूले प्रतिमां विष्णोः सौवर्णा च चतुर्भुजां लक्ष्मीं वाहनसंयुक्तां माघहयपलावधि उपचारैरनेकैश्च यथाविभवविस्तरैः नैवेद्यैः पुष्पधूपैश्च दीपैश्च परितः स्थितैः रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रभाते होममाचरेत् समिद्धिः पेषलाभिश्च पायसेन तिलैस्तथा इदं विष्णवेति मंत्रेण हुत्वा पूर्णाहुतिं चरेत् आचार्यं पूजयेत्सश्चाद्वाचं दद्यात्स्य सिनीं ब्रह्माणं वस्त्रभूषाद्यैः सदस्यं च प्रपूजयेत् ऋत्विजो ह्यदशाः पूज्या घृतपायसभोजनम् उपवीतानि वस्त्राणि तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् प्रणम्य दंडवद्भूमौ-

प्रार्थयित्वा विसर्जयेत् एवं द्वादश वर्षे वामध्ये चार्दो समाचरेत् कृत्वा सुधापनं सम्यक् व्रतं राजफलं लभेत् सर्वं निवेदयेत्सीतमाचार्याय सदक्षिणम् अष्टिद्वं वाचयेत्सश्चात्स्वयंभुं जीतवाग्यतः इति मविष्णोत्तरपुराणे सोमवत्यमावास्या व्रतो घापनं संपूर्णम् ॥ अथ माघ अमावास्या अर्धोदयव्रतम् अमार्कपातश्च ऋषेयुक्ता चेतोषमाघयोः अर्धोदयः सविज्ञेयः कोटिस्तूर्यग्रहेः समः दिवैव योगः शस्तोयं नतुरात्रौ कदाचन इति हेमाद्रौ अगस्त्य उवाच भगवन् त्वत्प्रसादेन श्रुतो यं व्रतं विस्तरः अर्धोदयं तु मे ब्रूहि दुर्लभः स च रात्रैः जीवितं प्राणिनां पुण्यं यदि चेद्ददसि प्रभो कथं कार्यः कृते किं स्यात्फलं कथय प्रणमुरव स्वं उवाच श्रूयतां पुण्ययोगो यं दुर्लभोऽर्धोदयाद्भयः तिर्यङ्मनुष्यदेवानां दुःप्राप्यः सर्वकामदः माघमायां व्यतीपाते आदित्ये विष्णुदेवते अर्धोदयं तदित्याहुः सहस्रार्कग्रहेः समं पुरोक्तं वसिष्ठे न जामदग्न्येन सुव्रतं सनकाद्यैर्मनुष्यैश्च बहुभिर्बहुविश्रुतैः अन्यैः सहस्रैश्च कृतं भुवि श्रेष्ठं तु कुंभज दानानां यज्ञतीर्थानां फलं येन कृतं भवेत् स सागराधरानेन सप्तद्वीपसमन्विता दत्तास्यात्सर्वभावेन येन त्वर्धोदयः कृतः गंगागयाप्रयागे च पुष्कराणां जले तथा मानसादिषु यत्पुण्यं तीर्थेषु स्नानदानतः तत्समं प्राप्यते विप्रव्रतेनानेन कुंभज अश्वमेधयुतं पुण्यं दद्यात्पूर्तेन यद्भवेत् अर्धोदयो कृतो यैस्तु विधिदृष्टेन कर्मणा याति सत्यं गृहे लक्ष्मीः संततिश्चानपायिनी आयुर्यशोति विपुलं व्रतकर्ता फलं लभेत् इन्द्राग्नीयमलोकेषु निर्ऋतीनामपां पतेः वायोः कुबेरस्येशस्य लोकेषु चरते व्रती वासश्चंद्रार्कलोके च लोकपालैश्च सेवितः गौकोटिदानं पुण्यं स

वर्तीर्यनिवासजम् अर्धोदयस्यसाम्यंतुकलांनार्हतिषोडशीं भूलोकाधिपतिश्चैवभुवर्लोकाधिपस्तयः स्वर्लोकेशोजनानां
चतपोलोकजनेश्वरः महर्लोकैवसेनित्यंयावदिंद्राश्चतुर्दश ततोहिरण्यगर्भस्यपुरुषोव्रतकारकः सत्यलोकाधिपःसाक्षीलो
कानांपुरुषोव्ययः अर्धोदयप्रसादेनब्रह्मलोकैवसेतुसः तथाभानेनविष्णुत्वंब्रह्मरुद्रस्ततोभवेत् शिवलोकैगणैःपूज्योदेवरा
जसमन्वितः वसेच्छक्रस्यलोकेतुव्रतस्यास्यप्रभावतः ततोविष्णुस्वरूपेणत्रैलोक्याधिपतिर्भवेत् शंखचक्रगदाधारीवनमा
लीहरिःस्वयं व्रतप्रभावात्तुक्षीशोदेवोनारायणोभवेत् अगस्त्यउवाच स्कंदकेनविधानेनकर्तव्यंव्रतमुत्तमं अर्धोद
यमनुष्णाणोजीवितंदुर्लभंभुवि स्कंदउवाच कृतेकृतंवसिष्ठेनत्रेतायांस्थुणाकृतं ह्यपरेधर्मराजेनकलोपूर्णोदरेण
च अन्येदेवमनुष्येश्चदेत्येवमुनिसत्तम कृतमर्धोदयसम्यक् सर्वकामफलप्रदं माघमासेरुष्णापक्षेपंचदश्यांरवेदिने
वैष्णावेनतुक्रक्षेणव्यतीपातेसदुर्लभे पूर्वाण्हेसंगमेस्तात्वाशुचिर्भूत्वासमाहितः सर्वपापविशुध्यर्थंनियमस्थोभावेन्नरः
त्रिदेवत्यंव्रतंदेवाः करिष्येमुक्तिदपरं भवतुसन्निधौमेघ त्रयोदेवास्त्रयोऽग्रयः इतिनियममंत्रः ब्रह्मविष्णुमहेशा-
नांसौवर्णपलसंख्यया शय्यायंचंततःकुर्यादुपस्करसमन्वितम् देवतात्रयमुद्दिश्यकर्तव्यंभक्तिशक्तिः ब्रह्मविष्णुशिव
प्रीत्यैदातव्यंतुगवांचयं हिरण्यभूमिधान्यादिदानंविभवसारतः दातव्यमाश्रयोपेतं ब्राह्मणोभ्यस्त्यलतः मध्याह्नेतुनरः
स्तात्वाशुचिर्भूत्वासमाहितः तिलपर्वतमध्यस्थंपूजयेद्देवतात्रयं॥ तत्राद्येब्रह्मपूजा नमोविश्वसृजेनुभ्यंसत्यायप

रमात्मने देवायदेवपतयेयज्ञानापतयेनमः ॐ ब्रह्मणेनमः पादौपूजयामि ॐ हिरण्यगर्भाय ॐ ऊरूपू ॐ परमेष्ठि ॐ जं
घेपू ॐ वेधसेनमः गुह्यं पू ॐ पद्मोद्भा नाभिपू ॐ हंसाय ॐ कटीपू ॐ शतानंदा ॐ वक्षस्थलं ॐ सावित्रीप ॐ बाहूपू
ॐ अग्नेदायनमः नासिकापू ॐ यजुर्वेदाय ॐ नेत्रेपू ॐ सामवेदाय ॐ श्रोत्रेपू ॐ अथर्ववेदा ॐ ललाटं ॐ कपिलायनमः
शिरःपू ॐ ततो लोकपालान्पूजयेत् नाममंत्रैः हिरण्यगर्भपुरुषप्रधानव्यक्तरूपक प्रसीदस्वमुखोभूत्वापूजां गृह्णन्मोक्षो
त्ते इतिप्रार्थना नारायणजगन्नाथनमस्तेगुरुध्वज पीतांबरनमस्तभ्यंजनार्दननमोस्तुते अनंताय ॐ पादौपूजयामि
विश्वरूपाय ॐ ऊरूपू ॐ मुकुंदाय ॐ जालुनी ॐ गोविंदाय ॐ जंघेपू ॐ प्रद्युम्ना ॐ बाहूपू ॐ विश्वतोमुखाय ॐ मुखं पू ॐ शतसहस्रशिखी
न ॐ शिरःपू ॐ आदित्यचंद्रनयनदिग्बाहोदैत्यसूदन पूजादत्तामयाभक्त्यागृहाणकरुणाकर इतिविष्णुप्रार्थ्य महेश्वरम-
हेशाननमस्तेत्रिपुरांतक जीमूतकेशायनमो नमस्तेवृषभाध्वज ईशानाय ॐ पादौपू ॐ चंद्रशेखरा ॐ जंघेपू ॐ पुशपत ॐ जालुनी
पू ॐ शंकराय ॐ ऊरूपू ॐ उमाकांता ॐ गुह्यं पू ॐ नीललोहिता ॐ नाभिपू ॐ कृत्तिवाससे ॐ उदरं पू ॐ नागचक्षोपवीतिने ॐ हृदयं पू
ॐ भुजंगभूषणा ॐ बाहूपू ॐ नीलकंठायन ॐ कंठं पूजया ॐ पंचवक्त्राय ॐ मुखं पू ॐ कपर्दिनेन ॐ शिरः पू ॐ महादेवमहाबाहोनमो लोकां
तकाय च पूजामयाकृताभक्त्यागृहाणवृषभाध्वज इतिमहेश्वरप्रार्थ्य ॥ इतिपूजाक्रमः प्रोक्तो मंत्रैरेतैः प्रयत्नतः
आचार्यपूजयेद्भक्त्यावस्त्रालंकारभूषणैः हस्तमात्राकर्णमात्रापीठं चक्रं मंडलं श्वेतवस्त्रयुगंदेवं ब्रह्मणे सर्वमूर्तये उपवी

तं वस्त्रं युगं विष्णो लोकहितं करं पंचामृतेन स्नानं पूजनं कुसुमैस्ततः कमलैस्तुलसीपत्रैर्विल्वपत्रैरस्वर्णैः तत्कालं संप्र
वेदिष्यैः पूज्या देवं यथाक्रमं यथाशक्त्या प्रकर्तव्यं व्रतमेतत्स दुर्लभम् जीवितं प्राणिनां राजन्निर्लेपं निश्चितं यतः व्रतस्योद्या
पनं राजन् विधानं शृणु यत्नतः देवतात्रयमुद्दिश्य शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ब्रह्मणे विष्णु रूपाय शिव रूपाय तेनमः अनेनैव च
मंत्रेण वद्विं संस्थाप्य भक्तिः ततो होमं प्रकुर्वीत सहस्रत्रयसंमितं तिलाज्यशर्कराश्चैव होमद्रव्याणि भिन्नतः ब्रह्मजज्ञान
मंत्रेण ब्रह्मणे च तिलान्हुनेत् आज्यं चैव इदं विष्णु त्र्यंबकं शर्करां हुनेत् अग्निं संपूज्य विधिवत् गां च दद्यात् रायस्विनीं आचार्या
यत्नतो पीठं दक्षिणा सहितं शम्भुम् तेन दत्तं हुतं जप्तं दृष्टं यज्ञैः सहस्रधा कृतं कृत्यो भवेन्मर्त्यो व्रतस्यास्य प्रभावतः एव तव स
माख्यातं दुर्लभं व्रतमुत्तमं अर्धोदयं मयाख्यातं किमन्यत्परिपृच्छसि इति श्री स्कंद पुराणे अर्धोदय व्रतं संपूर्णम्
इति अथावास्याव्रतानि समाप्तानि ७ ७ ७ ७ ७

अथ मलमासव्रतं लिख्यते युधिष्ठिर उवाच देवदेव जगन्नाथ भुक्तिमुक्तिप्रदायक कथयस्व प्रसादेन लोकानां हि
तत्काम्यया कथयंति मुनिश्रेष्ठाः कृष्णोद्देशाय नादयः अदत्तं नैव लभ्येत दत्तमेवोपतिष्ठते ॥ यथा वंध्या गृहस्थस्य पतिवंशविना
शिनी तथा दानविहीनस्य जन्मसर्वं निरर्थकं तथापि कथयंतीह देवज्ञाशास्त्रकोविदाः मलिस्तुचे यदा प्राप्ते क्रियाकार्यं कथं वि-
भो क्षौरं मौं जीविवाहश्च व्रतं काम्यो यवासकम् मलिस्तुचे सदा त्याज्यं गृहस्थेन विशेषतः लक्ष्मी उवाच अधिमासे च सं-
प्राप्ते किं कार्यं व्रतमुत्तमं कस्योद्देशेन दानं किं परत्र प्रदायकं श्रीकृष्ण उ० शृणु देवि महाभागे सर्वलोकस्य हेतवे स्वयं
दाता स्वयं भोक्ता यो ददाति हि जातये नान्यो दाता न भोक्ता च इह लोके परत्र च असंक्रांते च मासे वै मासुद्दिश्य व्रतं चरेत् ॥ अ-
धिमासस्य देवो हं पुरुषोत्तम संज्ञकः स्नानं दानं जपो होमं स्वाध्यायं पितृतर्पणं देवार्चनं मथान्यच्च ये कुर्वन्ति मनुष्यजाः अक्षयं
तद्देवे सर्वं मयोद्देशेन यत्कृतं मलमासो गतः श्रुत्यो येषां देवि प्रमादतः दारिद्र्यं पुत्रशोकं च पापपंकविगर्हितं मर्त्यलोके भवेज्जन्मते
षां देवि न संशयः सुखप्रदा सिद्धे वित्तं येन यंति हि ज्ञोत्तमान् यदा मलिस्तुचो मासो प्राप्यते मानवैः प्रिये महोत्सवस्तदा कार्यो आ-
त्मनो हितकोक्षिभिः कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां नक्षत्रां वा सुकेश्वरि अष्टम्यां वाथ कर्तव्यं व्रतं शोकविनाशनं यथा लाभोपहारेण मासेन
स्मिन्मलिस्तुचे पुण्ये न्नि प्राप्त रुत्थाय कृत्वा पूर्णाणि हकीं क्रियां गृण्हीयान्ति यमं पश्चाद्दासदेवं हृदि स्मरन् उपवासस्य नक्त-
स्य एकभक्तस्य भामिनि एकस्य निश्चयं कृत्वा ततो विप्रान्तिमंत्रयेत् सपत्नीकान् सदाचारान्तरूपान्तरवेषकान् श्रुताध्यय-

नसंपन्नान्कुलीनान्जातिसंभवान् युधिष्ठिर उवाच अधिमासस्य माहात्म्यं मार्कंडेय मुनेवद जपयज्ञादिकं पुण्यं वक्तव्यं
 भविसत्तम ॥ किं कर्तव्यं च विप्रेन्द्रं गंगास्थानं च दुर्लभं कथयस्व महाप्राज्ञ रूपयाहिजपुंगव मार्कंडेय उवाच मलमासस्तु
 मासानां मलिनः पापसंभवः तस्य पापविश्राध्यर्थं मलमासव्रतं कुरु प्रतिपत्तिविमारभ्य अमावास्याविधिर्भवेत् उपवासे
 ननक्तेन ह्येकभक्तेन वानृप एकस्य नियमं कृत्वा दानं दद्याद्दिने दिने दानं कुर्यादपूपानां दक्षिणाघृतसंयुतम् अंते चोद्यापनं
 कुर्यात्संपूज्य मधुसूदनं उपोष्य च चतुर्दश्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते दरिद्रेण च तृतीयांते प्यथवा द्वादशीदिने पौर्णमास्यां चतुर्दश्यां
 नवम्यां वा नृपोत्तम अष्टम्यां वा यः कर्तव्यं व्रतं शोकविनाशनं यथा लाभोपहारेण मासे च स्मिन्मलिम्लुचे त्रयस्त्रिंशदपूपां
 श्वप्रदद्याद्भूतसंयुतान् श्रीसूर्यप्रीतये राजन् सर्वपापविमुक्तये पात्रे जनादने प्रीत्या दानं तत्सफलं भवेत् ॥ मलमासे संप्राप्ते
 पेक्षातिक्ते आचरणेऽपि वा युधिष्ठिर उवाच मलमासः कथं ज्ञेयः सर्वज्ञ मुनि सत्तम तं ब्रूहि सकलं विप्रविस्तरेण यथा तथं मा
 र्कंडेय उवाच यस्मिन्मासे न संक्रांतिः संक्रांतिद्वयमेव वा मलमासस्यो प्राक्तनो सर्वधर्मविवर्जितो एवं संज्ञो यदा मासो यस्मिन्
 संवत्सरे क्वचित् उत्तरे देवकार्याणि पितृकार्याणि दक्षिणे मलमासे तु संप्राप्ते संध्योपासनतर्पणं नित्यं हि सफलं ब्राह्मणादि
 नियमव्रतम् मार्कंडेय उवाच शृणु धर्मभृतां श्रेष्ठकौशिको नाम वैद्विजः महातपो ध्यानरतः सत्यसंयोजितेन्द्रियः विष्णुभक्तः
 सदा विप्रो वेदधर्मपरायणः तस्य सूनुर्महाकूरो द्विजो मेनेयनामकः कामांधः स्वजनत्रासी साधु देवकरो धर्मः अधर्मिणः -

पापपतिः शिवश्च विष्णुनिंदकः गोत्रपीडाकरः पापो राहु इव दिवाकरे दारुणो दारुणाचारः सर्वभूतकहंसकः मद्यपानरतो बृहदोद
 स्युभिः सह संगतः गते बहुतरकाले शृणुराजन्वसत्तम एकदा हयमारुह्य प्रयातो नगरं प्रति व्यवसायस्वरूपेण सौराष्ट्रं नगरं तत्
 मं भूत्यैश्वर्यसहितो विप्रवधं कृत्वा स्वहस्ततः शस्त्रास्त्रकर्मभिर्घोरैर्धनं हत्वा नृपोत्तम हाहाकारो महान् जातः सौराष्ट्रं नगरं तत्
 सर्वैर्नगरिकैः पापो लोकैर्विनिहितो नृप इत्यं कृत्वा स तन्मूढो विप्रवधं शोकलाभयः प्रतिविद्धं च यत्कर्म कृतं पातकसंचयात् भस्मीभू
 तं च तद्वाष्ट्रं ब्राह्मणस्य विधाततः मैत्रेयः स्वजनैः सार्द्धं ब्रह्महत्यादिदोषकृत् तस्यापंचमहद्भुतानिर्गत्य यमकिंकराः छिंधिभि
 धिवचो घोरा उद्धृत्य दंडमुद्गरान् घातयित्वा च तं मूढं तालवृक्षशिलातले इत्यंचानेकदंडांश्च कृत्वा पश्चाद्यमालयं आनीतो सौ
 पापरूपी यदा कौशिकनंदनः घोरैर्वैकुण्ठिकुण्डे च मैत्रेयः सनिपातितः मया ज्ञयाततः पापपंचदशसहस्रकं मुंजनैर्विप्रहत्यांतां
 तथाप्रेताग्निवन्दिना इत्यंचानेकशः सर्वयातनामुपभ्रंजते एतन्नारदवाक्याच्च कौशिकेन ततः श्रुतं लांछनं ब्रह्महत्यानां तल्ल
 ले मुनिसत्तम तस्यापपरिहारार्थं व्रतं चेदं महोत्तमं श्रुतिशास्त्रेषु संशोध्य ऋषिभिः कथितं पुरा तच्छ्रुत्वा कौशिकेन्द्रेण पुत्रोद्भूत
 पादे तुना कौशिक उवाच तद्व्रतं ब्रूहि मे प्राज्ञ ब्रह्महत्याप्रणाशनं मंशलांछनं तात शीघ्रं ब्रूहि महामते नारद उवाच
 शृणु कौशिक सर्वज्ञ व्रता नामुत्तमं व्रतं प्रवक्ष्यामीह ते सर्वलोकानुग्रहकाम्यया ब्रह्महत्यासरापानं स्तेयं गुर्वगनागमं क्रोदिजन्मा
 र्जितं पापं तत्क्षणाद्भूतयोगतः प्रणश्यति न संदेहो यथा कृष्णपदार्चनात् तस्मात्कौशिक विप्रेन्द्र ब्रह्महत्यां तिरिष्यसि मार्कंडे-

अ. रा.
१

यउवाच तच्छ्रुत्वाकौशिकोवाक्यंनारदस्यमहात्मनः सतदामलमासस्यव्रतंनक्रेथकौशिकः शतधातत्कृतं पुण्यंमलमासत्र
तादिकं दत्तंत्रिवाषिकंतत्रकौशिकेनकृतायतत् दिव्यदेहस्तदाजातोब्रह्मादीनामगोचरः मैत्रेयश्चमहाराजव्रतस्यास्यप्रसाद
तःनिष्पापश्चकृतोदृष्टः कौशिकेनहिजन्यना प्रसादाच्चहरेः साक्षाच्छृणुधर्मभृतांवर युधिष्ठिरउवाच कथंचान्नरितंत्र
हान्मलमासव्रतादिकं तत्सर्वंब्रूहिमेविप्रसर्वलोकहितायच मार्कण्डेयउवाच विस्तरेणार्चनफलंकविभिर्नैवशक्य
ते वक्तुंजनार्दनस्येदंकिंपुनःप्राकृतैर्जनैः प्रतिपत्तिथिमारभ्यमासमेकंजनार्दनं अर्चयेद्गंधपुष्पाद्यैः पाद्यसेनससर्पिषा विप्रां
स्तभोजयेत्स्रग्वाहृक्षिणाभिश्चतोषयेत् एवंव्रतमासमेकंकुर्याद्दानैर्विविक्तैः अंतर्भूतदिनेप्राप्ते उपोष्यसमाहितः पुण्येहि-
शतस्तुथायकुर्यात्पूर्वाह्णिकींक्रियाम् गृहीत्वानियमंपश्चाद्वाकुरुदेवंहृदिस्मरन् त्रिचिंशद्वर्गनिरतान्नृततोधिप्रान्तिमंत्रयेत्
सपत्नीकांस्सदाचारान्सकृष्णंश्चसुविद्यकान् वेदाध्ययनसंपन्नान् कुलीनान् ज्ञातिसंभवान् ततोमध्याह्नवेलायांकृत्वा
ध्यात्तुकीःक्रियाः पुष्पमंडपिकांकृत्वाविचित्रैस्तोरणादिभिः तस्मिन्सुशोभितेसर्वमंडपेत्थर्पनादिते कलक्षणांलिखेत्
त्रसर्वतोभद्रमंडलं स्थापयेद्व्रणकुंभंपंचरत्नसमन्वितं तस्योपरिन्यसेत्प्राग्देवंतत्रप्रपूजयेत् आदौस्वस्त्ययनंकृत्वापू-
जांतत्रसमारभेत् प्राणानायम्यविधिवन्मनःसंकल्पपूर्वकम् उपचारैः षोडशभिः पूजयेच्चजनार्दनं गंधतोयेनसंस्त्रा-
प्यशुभैःपंचा मृतैस्तथा स्थापयेद्व्रणकुंभंवस्त्रयुग्मेनवेष्टितं ततोत्रिंशच्चनामानिपूजयेच्च यथाविधि विष्णुंजिष्णुंमहा

मल

विष्णुं हरिकृष्णमघोक्षजं केशवंमाधवंराम मच्युतंपुरुषोत्तमं गोविंदं वामनं श्रीशं श्रीकंठं विश्वसाक्षिणं नारायणं मधुरिपु
मनिरुद्धं त्रिविक्रमम् वासुदेवं जगद्योनिं शेषतल्यगतं तथा संकर्षणं च प्रद्युम्नं देव्यारिं विश्वंतो मुखं जनार्दनं धराधारं श्री
धरं च समर्चयेत् कुंभस्थितेकांस्थपान्नेपूजयेच्चजनार्दनं आच्छाद्यवस्त्रयुग्मेनपीतेनचयथाविधि विष्णवेचततोदद्यादुपवी-
तेचशोभने चंदनेनस्रगंधेनपुष्पैर्नानाविधैर्नृप धूपैर्नानाविधैर्दीपैः पूजयेच्च यथाविधि मिष्टान्नैश्चैव नैवेद्यैर्नागवसिदला-
न्वितैः घंटाघृदंगनिर्घाषैः शंखध्वनिसमन्वितैः आरार्तिकंप्रकुर्वीतकपूरागरुचंदनैः प्रदक्षिणानमस्कारान्मंत्रपुष्पं यथावि-
धि ताम्रपात्रस्थितंतोयंचंदनाक्षतपुष्पकैः अर्घ्यं दद्यात्सपत्नीकः प्रहृष्टेनांतरात्मना नारिगैर्नारिकैरैश्वर्यफलैर्नानाविधैः शुभैः
पंचरत्नसमायुक्तं जानुनीस्थाप्यभूतले आरोप्यभाले हस्तौ च श्रद्धाभक्तिसमन्वितः अधिमासेतुसंप्राप्ते शुभे सूर्याधिदेवते
देवदेवमहादेवप्रलयोत्पत्तिकारक गृहाणार्घ्यं मया दत्तं कृपां कृत्वा मगोपरि स्वयंभुवेनमस्तुभ्यं ब्रह्मणे मिततेजसे नमोस्तुते
प्रियानंतब्राह्मणानां दयांकुरु एवंस्तुलाजगन्नाथं गंधपुष्पोपहारकैः पूजयित्वा जगन्नाथं चतुर्षु प्रहरेषु च तथा जागरणंकुर्या-
त्कीर्तनश्चरणादिभिः ततःप्रभातसमये अमावास्यादिने नृप विष्णुं च पूजयेद्भक्त्या पश्चाद्दोमं समाचरेत् समितिलज्ज्यन्
रुणापायसेनहुनेनृप अतोदेवेतिषट्केनअयुतंवासहस्रकं पूर्णाहुतिततः कृत्वा होमशेषं समापयेत् गुरोः पूजांततः कु-
र्याद्भक्त्या न्यादिसप्तकैः प्रदद्याद्धनुनासार्धं प्रतिमांचतथानृप त्रयस्त्रिंशदृपांश्चकांस्थपात्रसमन्वितान् प्रदद्याद्गुरवेरा

जनसूतशर्करासह अधिमासेतुसंप्राप्तेपापयुक्तेजनार्दनं उद्दिष्ट्यापूपदानेनयुतेनसहस्रमाकम् विष्णुप्रीत्येवप्रदद्याच्चपृथ्वीदान
फलंलभेत् त्रयस्त्रिंशदपूपंश्वदानादींश्चदिनेदिने। स्रवणंगुडसंयुक्तान्कांस्यपात्रेनिधायच अधिमासेतुसंप्राप्तेषुमेस्यो
धिदेवते नरकोत्ताराणायैवमयादानंप्रदीयते त्रयस्त्रिंशदपूपंश्वघृतशर्करासह सदक्षिणामयातुभ्यंकांस्यपात्रेणादपिताः
दातादिवोकरोदेवोर्गृहीताचदिवाकरः दानेनानेनविप्रेन्द्रस्यैवमेप्रीयतामिति प्रीयतां देवदेवेशाब्रह्मशंभुजनादनाः तेषांप्रसा
दात्सकलाममसंतुमनोरथाः गृहाणपरमान्नेनकांस्यपात्रंपूरितम् सघृतंगुडसंयुक्तंप्रीतोभवदिवाकर तयादत्तमिदंपात्रं
परमान्नेनपूरितं सघृतंप्रतिगृह्णामिप्रीयतांमेदिवाकरः ब्राह्मणान्भोजयेत्सश्चाद्दृष्ट्वालंकारचंदनैः अपूपदानंदद्याच्चकांस्यपा
त्रसमन्वितं धेनुंसवत्सांदद्याच्चवस्त्रालंकारभूषितां कांस्यदोम्भीरौप्यसुरींदक्षिणासहितांनृप नत्वातुवाचयेद्विप्रान्सफ
लंचास्तमेवतं त्रलिग्भ्योवाससीदद्याच्चयस्त्रिंशच्चकुम्भकान् कांस्यपात्रसमायुक्तानपूपान्घृतसंयुक्तान् बटकेःसहस्रजं
द्वयथाशक्त्याचदक्षिणां ब्राह्मणान्भोजयेत्सश्चात्कर्कराघृतपायसैः द्वादश्यांमलमासस्यक्षयेपातेशुभेन्हिवा दुर्बलेना
पिकर्तव्यंत्रयस्त्रिंशदपूपकं मलमासेतुसंप्राप्तेएकस्त्रिंशदशमेदिने निश्चिन्नेनदातव्यंघृतशर्करासह मासानांमलमासे
यंमलिनःपापसंभवः तस्यपापस्यशांत्यर्थंअन्नदानंकरोति यः यावन्तिचैवच्छिद्राणिअपूपादिषुपांडव तावद्दुर्घसहस्राणि
स्वर्गलोकेमहीयते मलमासेघृतंनारीयाकरोतीहभारत दारिद्र्यपुत्रशोकंतुनवैधव्यंलभेतसा यइदंधर्मसर्वस्वंकुर्यात्तो

केः पुराकृतम् ॥ ब्रह्महत्यादिपापंप्राप्नुयादेषावंपदम् एवंप्रार्थयच्च गोविंदं पूजयेद्ब्राह्मणानथ सपत्नीकान्शक्तिस्त्वातान् लक्ष्मीना
रायणोत्तरान् पूजयित्वाविधानेनभोजयेत्घृतपायसैः भोजयित्वाविधानेनसपत्नीकंस्मरन्निभुं स्मर्तव्योद्भिजरूपेणपत्नीरूपेणवे
नृप ॥ परिधाययथाशक्त्यावस्त्रालंकारकुंकुमैः द्रक्षाधैश्चकपित्थैश्चपनसैः कदलीफलैः नारिकैश्चनारिगैः कृष्णांडैर्दाडिमीफ
लैः उर्वारुकैः कर्कटैश्चभृंगवैरैः समूलकैः अन्यैश्चविविधैः शार्करैश्चयेच्चएथकएथक् घृतपक्वान्नगोधूमैः शर्भैः सोहालिकैर्वैरैः
शर्कराघृतपूरैश्चफाणितैः षडमंडकैः भक्ष्यभोज्यैश्चलेह्यादिकंदुकानिविशेषतः गोरसानांविचित्राणिवासितानिडलादिभिः अ
न्यान्यपिचदानानिदेयानिविविधानिच विनशात्त्वंनकर्तव्यमात्मनः श्रेयइच्छित्वा यथावत्सरसंप्राप्यपरिवेषमृदुभुज् इदंसा
दुइदंभोज्यंभवदर्थंविचिंतये याच्यतांरोचते यच्चयन्मयापाचितंप्रभो धन्योऽस्यनुगृहीतोस्मिपावितंमममंदिरं विसर्जयेत्ततो
विप्रान्दत्वातान्बूलदक्षिणे ॥ आसीमांतमनुग्रज्यभुंजीतबंधुभिः सह असंक्रान्तव्रतंनारीयाकरोतिहरिप्रियं दारिद्र्यपुत्रशोकं
वैधव्यंनभवेत्कदा ॥ एवंविधोऽपिपुरुषो यदिकुर्याच्चालिम्बुचे मलिम्बुचंप्राप्यनपूजितोयैः श्रीनाथदेवः परएवमत्तया कथंभव
येहसर्वंचसंपत्पुत्रःसहस्रजनाश्चापिभार्या ॥ कदाचिन्नकृतंपापैर्मलमासघृतंनरेः तेषांपापिष्टतानित्यंब्रह्महत्यापदपदे
मार्कंडेयउवाच एतत्तेकथितंपार्यगुह्यादुह्यतरंपरं वाजपेयायुतफलंश्रोतावक्तालमेधुवं इतिश्रीभविष्योत्तरपु
राणेमलमासघृतोद्यापनंसंपूर्णम् ॥ अयस्त्रिंशदपूपंश्वदानादिप्राप्त्यापारभ्यकार्तिकपौर्णिमावधि युधिष्ठिरउ

वान् सर्वासांचतिथीनांचकथितानिब्रतानिभो तथा च स्वस्तिकं नाम यत्स्वयाकथितं प्रभो नैव तस्य विधानं तु कथितं च स्व-
रेश्वर कोविधिर्देवताकाचकिंदानं पूजनं कथं केनेदं हि पुराचीर्णाकिं फलं स्वस्तिके ब्रते श्रीकृष्ण उवाच साधुष्टं महाभाग
लोकानां हितकाम्यथा येन चीर्णेनिराजेंद्रभूमिमुक्तायतेनरः स्वस्तिकस्य विधिं राजन् शृणु हो काग्रमानसः स्वस्तिकानिलि-
खित्वा दौ पूजाकर्मसमारभेत् रमया सहितं देवं पूजयेत् सत्यं पुनः इति सकल्यमेधावी स्वस्तिकं कर्मकारयेत् अष्टोत्तरस्वस्तिका
निप्रत्यहं विष्णावे पुनः रंगवल्यालंकृतानि यदि भक्त्या समर्पयेत् शतजन्मार्जितं पापं तस्य नश्यति तत्क्षणात् गोमूत्रं गोमयं राजन्
स्थंडिले संविलेपयेत् रंगवल्यादिकं कार्यं सर्वं भक्त्या समर्पयेत् नीलपीतसितैरक्षरैः स्वस्तिकधारणं यत्र कुर्याद्दिशः कृत्वा विष्णु
लोके महीयते पंचवर्णैस्तनीलाद्यैः कुर्यात्स्वस्तिकमुत्तमम् नारी वा पुरुषो वापि प्रसूते च जनार्दने विष्णुबालयशिवद्वारे गवांगो
ष्ठे विशिष्यते विष्णुप्रीतिकरं कुर्यात्तस्य पुण्यमनंतं पंचरंगवर्णैस्तकोटियज्ञफलं लभेत् रंगवल्यादिकं कृत्वा विष्णोस्तु परतो
न्यसेत् ॥ स्वस्तिकैः शोभयित्वा च विष्णोः स्थानं शिवस्य च अशुभं तत्कुले नैव स्याद्देविष्णुप्रसादतः सहस्रं स्वस्तिकानां तु येन भ-
क्त्या समर्पितं पुत्रपौत्रसमायुक्तो मोदमानः पुनः पुनः चिरवासी भवेत्सर्वं धनवान् भूमिपो भवेत् तत्कुलेऽपि दरिद्रत्वं नैव जायेत क-
र्हि चित् प्रयुतं स्वस्तिकानां तु विष्णवे स्तुर्पयेद्यदि पुत्रपौत्रादिकं तस्य स्वस्तिमज्जायते ध्रुवं नरोगातिर्भवत्येव गोपालस्य प्रसा-
दतः नारी चेद्दिवानेव पुरुषो वापि कर्हि चित् जायापत्यसमायुक्तो नात्र कार्या विचारणा नारीणां तु भवत्येव स्वस्तिकैः पूजनं परं

अथ स्वस्तिकलक्षणं तु यदिकुर्याद्दिशः क्षणा तस्याः पुण्यफलं वक्तुं शक्तो दिवि वाधुवि आषाढे मासिराजेंद्रप्रथमं चरणं भवेत् आ-
श्विने तु समाप्तिर्वै कर्तव्या स्वस्तिकारणा धनिना तु कृतं विप्र गोदानादिपुरःसरं कर्तव्यं फलसिद्ध्यर्थं नात्र कार्या विचारणा ॥ क-
तं यदि दरिद्रेण शतं स्वस्तिकलक्षकं कंबलाद्यासनं दद्याद्भुतसाद्गुण्यसिद्ध्ये विभवे सतिराजेंद्रहेम्नारोप्येण वा कृतं स्वस्ति-
कंत्वासनं दद्याद्भुतसंपूर्तिं सिद्ध्ये आहिताग्नेस्तु होमार्थं तदभावे हि जार्चनं द्विजसंतर्पणादेतत्संपूर्णं जायते नृप शतभकारीणि
राजेंद्रस्वस्तिकानि विधापयेत् ब्रह्मणेभ्यः प्रदेया निब्रतसंपूर्तिहेतवे यथावत्तु विधानेन गदितं पुण्यमुत्तमं तथैव स्वस्तिपुण्यानां भि-
त्याद्भुर्वेदवादिनः अथ होमं प्रवक्ष्यामि लक्षस्वस्तिकसिद्ध्ये पायसेन हुनेद्दिहान् स्वसूत्रोक्तविधानतः घृतपायसहोमः स्यात्तद्दृशांशो
नतर्पणं स्वस्त्ययनं ताक्ष्यं मरिचनेमीति च मंत्रतः होममंत्रार्थविधिवत् कुर्वाणः साधुसाधकाः आहिताग्नेर्वैदिकास्तमंत्रास्युहो-
मसिद्ध्ये मंत्राअनाहिताग्नेर्वै प्रोक्तास्तत्रैव चक्षणेः तन्मंत्रं कथयिष्यामि फलानां तस्य सिद्ध्ये स्वस्तिनामपरं देवं स्वस्तिकारणकार-
णं स्वस्त्येपायसं चाज्यं स्वाहाग्नये च तस्य हेतुं हुतं तु भ्यं महादेव तृप्तो भव महामते स्वस्तिकुरु महादेव स्वाहाया संयुतः शिखिन् ए-
वं दशांशतो होमं कुर्याद्दिष्णोश्चतुष्टये ब्राह्मणान् भोजयेत्स्वान्तदृशांशेन वै बुधः अथासनानि देयानि पंचरंगयुतानि च ब्राह्मणे-
भ्यो विशिष्टेभ्यस्तस्यैव फलसिद्ध्ये और्णानि चापि देयानि दर्भजान्यथवा पुनः तसूजाविधिसिद्ध्यर्थं मानार्थं च रयेत्सुधीः त्वं विष्णो
इति मंत्रेण तमेव पूजयेत्सुधीः पंचामृतैः स्नापयित्वा पूजयेद्भक्तिसंयुतः धूपदीपैस्तथा भोज्येनैव च द्यौं परिकल्पयेत् तांबूलैर्धूपदीपै-

श्वकुसुमैश्चक्रत्तु द्वैः शतपत्रैश्चकल्हारैरर्चयेत्परमेश्वरं नमस्कारैस्तथादिव्यैः स्तोत्रपाठैर्विशेषतः प्रदक्षिणांततः कृत्वा वाग्यनः संय-
 तेंद्रियः ततो गोभियुनंदद्याद्भुतसंपूर्तिहेतवे तदभावे ह्यादकानां द्रोणमात्रं प्रदीयते अथवा ह्यादकानां तु पाठके परिकीर्तितं पूरि-
 कामोदकाद्यैश्च भोजयेद्दिजसत्तमान् आचार्याय तु तांशुं प्रतिमां दापयेत्कधीः हस्तमात्राकर्णमात्राकर्णसूत्रादिभिः पुनः
 पीतांबरैश्च संपूज्य कोटियज्ञफलं लभेत् तस्मादादौ प्रकर्तव्यं धर्मकामार्थसिद्धये राजानो भिन्नतां यांति शत्रवो यांति दासताम्
 य एवं कुरुते भक्त्या विष्णु भक्तिपुरःसरः तस्थानंत फलं राजन् गदिनं वेदपारंगैः स्वस्तिकव्रतमेतत्तु गंगास्नानफलप्रदं रोगानां भि-
 भवंत्येव स्वस्तिकव्रतचारिणाम् स्त्रीभिरेवं च कर्तव्यं सर्वसौभाग्यसिद्धये शांडिल्या कृतमेवं तु व्रतं विष्णु प्रनुष्टये सगरेणादि
 लीपेन दमयंत्या तथैव च आदौ मासि प्रकर्तव्यं मन्ते चापि विशुद्धये मासत्रये समाप्तिः स्याच्चतुर्भिर्वर्तयेव च ॥ एकस्मिन् पिमा-
 से तु समाप्तिः कोटिपुण्यदा यद्दंष्ट्रं गुणाद्भूतानां स्यापि फलदं भवेत् नेदं कस्यापि व्याख्यायं यदिच्छेद्दिपुलं धनं न देयं यस्य कस्या-
 पिविकल्पोपहतात्मने ॥ भक्तिः श्रद्धा विहीना यज्ञघातकराय च विकल्पहतचित्ताय नास्तिकाय शहाय च न देयं व्रतमेतत्तु स्व-
 स्तिकारणमुत्तमं देयं पुत्राय शिष्याय फलानांतस्य सिद्धये एवं ज्ञात्वा तु तत्सर्वं चकारैवं युधिष्ठिरः इति श्रीमद्विष्णोत्तरपुरा-
 णे स्वस्तिकव्रतं संपूर्णं ॥ अथ वारव्रतानि लिखंते तत्रादौ रविचारव्रतं मदनरत्ने सौरधर्मे अथ पूजा
 मासपक्षाद्युल्लिख्य मम समस्त रोग निरासार्थं आयुष्यादिसकल कामना सिध्यर्थं श्रीसूर्यनारायण प्रीत्यर्थं रविचारव्रतांगले

न पूजनमहं करिष्ये गणापति स्मरणपूर्वकं कलशादिपूजनमहं करिष्ये ताम्रपात्रे रक्तचंदनेन अष्टदलं कृत्वा तत्र देवं पूजयेत्
 तेजोरूपं सहस्रांशं सप्ताश्वरथगंवरं हि भुजं वरदं पद्मलांछनं सर्वकामदं ध्यानं आगच्छ भगवन्सूर्यमंडले च स्थिरो भव या-
 वत्पूजा समाप्येत तावत्संनिधौ भव आवाहनं हे मासनं महादिव्यं नानारत्नविभूषितं दत्तमेष्टु ह्यतां देव दिवाकर नमोस्तु-
 ते आसनं समं गंगाजलसमानीतं परमं पावनं महत् पाद्यं गृहाण देवेश धामरूपं नमोस्तुते पाद्यं समं भो भो सूर्य महद्-
 पद्मं विष्णु स्वरूपिणे अर्घ्यं मंजलिना दत्तं गृहाण परमेश्वर अर्घ्यं गंगादितीर्थजंतो यं जातिपुष्पैश्च वासितं ताम्रपात्रे-
 स्थितं दिव्यं गृहाणा च मनीयकम् आचमं जान्दवीजलमत्यंतं पवित्रं करणं परं स्नानार्थं च मयानीतं स्नानं कुरु जगत्सते मया
 पकर्षं स्नां पयोदधिघृतैश्चैव शंकरामधुसंयुतैः कृतं मया च स्वपनं प्रीयतां परमेश्वरः पंचामृतस्नां गंगागोदावरीचैव यमुना
 च सरस्वती नर्मदा सिंधुकावेरी ताप्यः स्नानार्थं माहृतं स्नानं आचमनं रक्तपट्टयुगं देवसूक्ष्मतंतु विनिर्मितं शुद्धं चैव मया
 दत्तं गृहाण कमलाकर वस्त्रं नमः कमलहस्ताय विश्वरूपाय ते नमः उपवीतं मया दत्तं तद्गृहाण दिवाकर उपवीतं कुंकुमा-
 गरुकस्तूरिस्रगंधैश्च दनादिभिः रक्तचंदनयुक्तं तु गंधं गृह्य प्रभाकर गंधं जपाकदंबकुसुमरक्तोत्पलयुतानि च पुष्पाणि गृ-
 ह्यतां देव सर्वकामप्रदो भव पुष्पाणिसं रक्तचंदनसं मिश्राश्रक्षताश्च सशोभनाः मया दत्ता गृहाणेन वरदो भव भास्कर
 र अक्षतान् आद्रक्षतान् प्रगृह्य अंगपूजा ॐ मित्राय नमः पादौ पूजयामि रवये नमः जंघेभ्यो सूर्याय नमः जालुनी पूजं

ब्र. रा.
६

खगाय० उरूप० पूषो० गुह्य० हिरण्यग० कटीपू० मरीचये० नाभिपू० आदित्याय० जतरं० सवित्रे० हृदयं० अर्काय०
स्तनो० भास्कराय० कंठं० अर्यमो० नमः० स्कंधोपू० भास्कराय० हस्तोपू० अहस्कराय० मुखं० पूजया० ब्रध्ने० नासिकापू० जगदे
कचक्षुषे० नेत्रेपू० सवित्रे० कर्णोपू० त्रिगुणात्मधारिणे० ललाटे० पूजयामि० विरिंचिनाराय० शिरःपू० तिमिरनाशिने० नमः० सर्वांगे
पूज० दशांगयुगुलोद्भूतः० कालागरुसमन्वितः० आग्नेयः० सर्वदेवानां० धूपोयं० प्रतिगृह्यतां० धूपं० कार्पासवर्तिकायुक्तं० गोघृते
नसमन्वितं० दीपं० गृहाण० देवेश० त्रैलोक्य० तिमिरापह० रदीपं० पायसं० घृतं० संयुक्तं० नाना० पक्वान्नं० संयुतं० नैवेद्यं० च० मया० दत्तं० शां
तिं० कुरु० जगत्सते० नैवेद्यं० स० कर्पूरवासितं० तोयं० मंदाकिन्याः० समाहृतं० आचम्यतां० जगन्नाथ० मया० दत्तं० हि० भक्तिः० आचमनं०
मलयान्चलसंभूतं० कर्पूरेण० समन्वितं० करोह० त्वं० न० कंचारु० गृह्यतां० जगतः० पते० करोह० त्वं० इदं० फलं० मया० देवस्थापितं० पुरतस्तव
तेन० मे० सफला० वासि० भवे० जन्मनि० जन्मनि० फलं० एला० लवंगं० कर्पूरं० रवदि० रैश्व० सपू० गकैः० नागवल्ली० दलै० र्युक्तं० तांबूलं० प्रतिगृह्यतां
तांबूलं० स० दक्षिणा० कांचनी० देवस्थापिता० चतुर्वाग्रतः० गृहाण० सुखो० भूत्वा० प्रभाकर० नमो० स्तुते० दक्षिणां० पंचवर्तिसमायु-
क्तं० सर्वमंगलदायकं० नीराजनं० गृहाणे० दं० सर्वसौख्यकरो० भव० नीराजनं० स० यानिका० निचपा० पानि० जन्मान्तर० कृतानि० च० वि-
लयं० यांति० तानीह० प्रदक्षिण० पदे० पदे० प्रदक्षिणाः० नमः० पंकज० हस्ताय० नमः० पंकज० मालिने० नमः० पंकज० नेत्राय० भास्कराय० नमो० न
मः० नमस्कारः० तंडुलैः० पूरितं० पात्रं० हिरण्येन० समन्वितं० रक्तवस्त्रयुगंचैव० ब्राह्मणाय० निवेदयेत्० वायनं० यस्योदये० स्या

स्व.

६

जगतः० प्रबोधो० यः० कर्मसाक्षी० भुवनस्य० गोप्ता० कुष्ठादिकव्याधिविनाशको० यः० स० भास्करो० मे० दुरितं० निहन्त्यात् इति० प्रार्थयेत् अथ
कथा मांधातोवाच भगवन् ज्ञानिनां श्रेष्ठ कथयस्व प्रसादतः त्वद्वक्त्राच्छ्रोतुमिच्छामि ब्रह्मनं पापप्रणाशनं सर्वकामप्रदं चैव सर्वमं
गलनाशनं पूजार्घ्यदानसहितं नैवेद्यप्राशनान्वितं एतत्कथयस्व सर्वस्वं प्रसन्नोऽसि यदि हि ज वसिष्ठ उवाच शृणु राजन् अवस्था
मिद्यद्ब्रह्मव्रतमुत्तमं सर्वकामप्रदं पुंसां कुष्ठादिव्याधिविनाशनं भानोस्तृष्टिकरं राजन् मुक्तिमुक्तिप्रदायकं यस्योदये सरगाणां मुनि सं
याः संचारणा दैत्यदानवयक्षाश्च कुर्वन्ति सततार्चनं यस्योदये तु सर्वेषां प्रबोधो नृपसत्तम तस्य देवस्य वक्ष्यामि ब्रह्मराजं सविस्तरं
पूजार्घ्यप्राशनं दानं नैवेद्यं शृणु तत्त्वतः सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वयज्ञेषु तत्फलं सर्वदानेन तपसा यत्पुण्यं समवाप्यते प्रातः स्नानेन य
त्पुण्यं तत्पुण्यं रविचासरे मार्गशीर्षादिमासेषु द्वादशस्वर्णिपूषने सूर्यव्रतं करिष्यामि यावद्वर्षं दिवाकर व्रतसंपूर्णतां यातु त्वत्स-
सादात्मभाकर नियममंत्रः ततः प्रातः समुत्थाय नद्यादौ विमले जले स्नात्वा संतर्पयेद्देवान् पितृन् श्ववस्तथाधिप उप
लिप्य शत्रौ देशे सूर्यतत्र समर्चयेत् विलिखेत्तत्र पद्मं तुरंगौ द्वादशकर्णिकम् ताम्रपात्रे तथा पद्मं रक्तचंदनवारिणा विलिखे
त्सखाभक्त्या सर्वसंतुष्टिकारकम् ततः संपूजयेद्देवं दिननाथं सरेश्वरम् मांधातोवाच द्वादशेषु च मासेषु केके
देवाः प्रकीर्तिताः कथं पूज्याश्चेतेनोपि तद्दत्तं स्वममप्रप्तौ वसिष्ठ उवाच मासे मासे च ये राजन् विशेषास्तान् शृणुष्व
मार्गशीर्षे यजेन्निब्रंजरी केरार्धमुत्तमं नैवेद्येन तंडुलादेयाः साज्याश्च गुडसंयुताः पत्रत्रयं तुलस्यास्तु प्राशयति वैजिनेन्द्रियः दद्यादि प्राय

भोज्यं तु दक्षिणासहितं नृप पोषे विष्णुं समभ्यर्च्य नैवेद्ये कशरं तथा बीजपूरेण चैवाध्यं घृतं प्राश्य पलत्रयं दद्यात् घृतं तु विप्राय भोज-
नेन समन्वितं माषे हरुणामा न सं पूज्या ज्यं तिला नृगुडम् नैवेद्ये दद्यात् मध्ये तु दद्याद् द्वे हनी फलं द्विजातये च दद्याद् द्वे भोजनं च स-
दक्षिणं मुष्टि त्रयं तिलानां च प्राशयेन्नियनो व्रती फाल्गुने सूर्यमभ्यर्च्य नैवेद्ये स घृतं दधि अर्घ्यं जंबीर सहितं दधि प्राश्य पलत्रयं दधि
तंडुलदानं च भोजने समुदाहृतं त्रेत्रे भातुं च संपूज्य नैवेद्ये घृतं पूरिकाः दाडिमी फलमर्घ्यं च प्राश्य दुग्धं पलत्रयं विप्राय भोजनं दद्यात्
मिशान्तं तु सदक्षिणं वैशाखे तपनः प्रोक्तो माषान्नं स घृतं स्मृतं अर्घ्यं दद्यात्तु द्राक्षाभिः प्राशने गोमये स्मृतम् कुर्यान्माषान्नदानं च स-
घृतं वै सदक्षिणं ज्येष्ठे इन्द्रं जेद्रा जन्मैवेद्ये नु करं मकं अर्घ्यं च सहकारेण प्राश्यां बुद्धं जलत्रयं दध्योदनं समा युक्तं भोजनं ब्राह्मणा-
य च आपादेर विमभ्यर्च्य नैवेद्ये मध्वं सुतमं विप्राय भोजनं दद्यात् प्राशयेच्च रिचत्रयम् गभस्तिं श्रावणेभ्यर्च्य नैवेद्ये सक्तु पूरिकाः आ-
र्घ्यदाने च हि पौर्णमासी फलमेव च मुष्टि त्रयं च सक्तुनां प्राशने समुदाहृतं विप्राय भोजनं दद्याद् दक्षिणासहितं नृप यमो भाद्रपदे पू-
ज्यो नैवेद्ये साज्य मोदनं गोमूत्र प्राशनं द्युक्तं ब्राह्मणान् भोजयेत् तथा हिरण्यरेता आश्विने च नैवेद्ये शर्करा स्मृता दाडिमे नार्घ्यं दा-
नं तु प्राश्य खंड पलत्रयं विप्राय परशो भक्त्या भोजनं खंड पायसं दिवाकरः कार्तिके च नैवेद्ये पायसं स्मृतं रंभा फले नार्घ्यं दानं पाय-
सं प्राशने स्मृतं पायसे भोजयेद् द्विप्रान् दद्यात्तांबूल दक्षिणे एवं व्रतं समाप्येत् तत उद्यापनं चरेत् ततो गुरु गृहं गत्वा गृह्णीयाच्चरणं
बुजे उद्यापनं करिष्ये हमागच्छ मम वेश्मनि माषकेन सुवर्णेन प्रतिमां कारयेद्देवः पीत रौप्य मयं कार्यं सर्वोपस्कर संयुतम् कृत्वा-

द्वादश पत्रं तु कमलं रक्त तंडुलैः स्थापयेद्वर्णं कुंभं पंचरत्न समन्वितं तस्योपरि न्यसेत्तांत्रं तान्तं तुलपूरितं रक्त वस्त्र समाच्छन् पुष्प-
माला दिवेष्टितं पंचामृतेन स्तपन मग्न्युत्तारण पूर्वकं प्रतिष्ठां च ततः कृत्वा पूजां देवस्य कारयेत् चंदनैः कुसुमैरन्यैर्विविधैः काल-
संभवैः अखंड पट्ट वस्त्रैश्च कमंडलु मुपानहौ बर्हनी त्रितयंतत्र स्थापयेद्देव सन्निधौ संज्ञाया वस्त्र युग्मं च कौसंभं तु महीपते प्र-
तिपात्रेषु संपूज्यः सूर्यो द्वादशनामभिः मित्रो विष्णु रूपां सूर्यो भातुर्वेत्तपनस्तथा इंद्रो रविर्गभस्तिश्च शमनश्च तथा स्मृतः हिरण्य-
रेतादिनक्षत्रा एते प्रयत्नतः मध्ये सहस्रकिरणः संपूज्यः संज्ञया सह पूगी फले धूप दीपैर्नैवेद्यैर्वस्त्र संयुतैः नारीकैरेण चैवाध्यं
दद्याद्देवाय भक्तिः मंत्रेणानेन राजेन्द्र व्रतस्य परिपूर्तये नमः सहस्रकिरणः सर्वव्याधि विनाशन गृहाणार्घ्यं मया दत्तं संज्ञया सह
नोरवे आरातिं कृतं तुर्यान्मस्कार प्रदक्षिणाः पुष्पांजलिं ततो दद्यात्संकल्पं कारयेत्ततः ब्राह्मणान् भोजयेत् भक्त्या मिशान्नैर्होद-
शप्रभो दंपत्यो भोजनं देयं परमान्न समन्वितं ततस्तदक्षिणा देया समभ्यर्च्य स्नानादिभिः उपहारादित्सर्वं गुरवे प्रतिपादयेत्
गुरुं तत्रैव संतोष्य ब्राह्मणांश्च विसर्जयेत् मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं तु यत्कृतं तत्सर्वं पूर्णतां यातुं भूमि देव प्रसादतः अनुव्रज्य
गुरुं विप्रान् भोजनं तु समाचरेत् इदंैश्च बंधुभिः सार्द्धं नत्वा देवं दिवाकरं एवं च कुरुते मर्त्यो वित्तशाक्य विवर्जितः सूर्य व्रतं महारा-
ज तस्य पुण्य फलं शृणु ब्राह्मणो लभते विद्यां क्षत्रियो राज्यमाप्नुयात् वैश्यः समृद्धिं विपुलां छुद्रः क्षत्रवमवाप्नुयात् अपुत्रो लभते
पुत्रं कुमारी लभते पतिं रोगान्तो मुच्यते रोगा इहो मुच्यते बंधनात् यं यंचिंतयते कामं तं तं प्राप्नोति वैधुवं यद्दं शृणु या इक्ष्वाहो क-

क्र.स.
८

चित्तेनैवेनृप सर्वकामानवाप्नोति प्रसादाद्वास्करस्यैवे इति श्रीभविष्योत्तरपुराणोर्विवारकथासमाप्ता अथ आश्वि
नादिरविवारेषु आशादित्यव्रतं मासपक्षाद्युल्लिख्य मम समस्त रोग निरासार्थं आयुष्यादिसकल कामनासिद्ध्यर्थं द्वादश वर्ष
व्रतं एकवर्षपर्यंतं वा सूर्यनारायणप्रीत्यर्थं आशादित्यव्रतं करिष्ये इति संकल्प्य कलशाराधनं आसनबंधादिकृत्वा म
यै पूजयेत् ताम्पेण कारयेत्सीधेरथ रौप्यमयं तथा भास्करं पूजयेत्तत्र सुवर्णेन तु कारितं नारद उवाच भगवन् श्रोतुमि
च्छामि व्रतानामुत्तमं व्रतं सर्वरोगोपशमनमाशादित्यव्रतं शृणु नारद गुरुह्यंतदादित्याराधनं परं यत्क
त्वासर्वकामानां सकलं फलमाप्नुयात् समुद्रतीरे विप्रेन्द्रपुरीद्वारवतीशुभा वासुदेवे यदुश्रेष्ठेषु पयराज्यं प्रशासति दुर्वासा
गमत्तत्र कृष्णदर्शनलालसः कृष्णेन पूजितः सोपि स्वर्गपादासनादिभिः भोजनं तस्यैव दत्तं यथा विभवसारतः संपूजितः स के
णोनयावद्भुत्तसौ मुनिः सांवेन हसितस्तत्र सुतेन सह साकिल कुक्ष्येपि मुनिशार्दूलकोपं संहृतवान् स्वयम् पूजितेन मयेदानी
मन्यक्तुं कथं क्षमं स गत्वा नारदं प्राह सांवेन हसितोऽस्मिभो सभासं चरतः कार्यं तस्य शिक्षापनं त्वया इत्युक्तो नारदः प्रायाद्द्वार
कां कृष्णसन्निधौ स्वकं सैन्यं दर्शयस्व मम देव किं नंदन देवयात्रा मिषं कृत्वा हस्यस्व स्वसंकुलं नारदेनैव मुक्तस्तु तथैव कृतवान्
विष्णुः दर्शिते तु चले प्राह नात्र सांवेन प्रदृश्यते मयैवानीयते शीघ्रं द्वारवत्यास्तवांतिकं गत्वा मुक्तो मुनिना श्रेष्ठो जांबवतीस्त
तः स शृंगारस्तथानीतो मकरध्वजदर्शनः गत्वा लिङ्गं चतुर्बुक्तं गोप्यः कृष्णपरिग्रहः नारदः प्राह भगवन् दुष्प्रसिद्धं तथानघ

आ.

कु देन शौरिणा प्रोक्तः कुक्षीभवनराधम एव मुक्तस्तथा पुत्रः कुष्ठरोगातुरो भवत् सांवेन प्रणम्याह पितः किमर्थं शापितस्तथा ॥ स्वश
क्तिज्ञानदृष्ट्या तु विचार्य सुविनिश्चितं ध्यानादुर्वाससो ज्ञात्वा विक्रियाह्नकारणं अनुग्रहो मया पुत्रकार्यं स्ते स्वस्तये शौचो आदि
त्यस्य व्रतं चैव कुरु कुरु विनाशनं ॥ सांब उवाच कथं तात मया कार्यं व्रतं सर्वफलप्रदं किं विधानं तु के मन्त्राः किं दानं कस्य
पूजनं कृष्ण उवाच मासमाश्वयुजं प्राप्य यदारविदिनं भवेत् तदा व्रतमिदं ग्राह्यं नरैस्त्रीभिर्विशेषतः यावत्संवत्सरं ताव
दिदिनानेन पुत्रक गोमयेन क्षितौ कुर्यान्मंडलं वर्तुलं पुनः रक्तचंदनपुष्पैश्च युक्तं तत्र सहास्रतं मंत्रेणानेन सावत्तमर्घ्यं देहि रवि
प्रति यथाशाविमलाः सर्वाः सूर्यभास्वरभानुभिः तथाशासफलामहं कुरु नित्यं ममार्घ्यतः अर्घ्यमन्त्रः एवमर्चयेत्तावदाव
हर्षं समाप्यते समासेतु व्रते वत्स कुर्याद्दद्यात्पुनः शम्भं गोमयेनानुलिप्तायां धूमौ मंडलमालिखेत् रक्तचंदनरेखाभिः कुंकुमेन विशे
षतः तन्मध्ये कारयेत्सद्वादशारं सकर्णिकं सिंदूरपूरितदलं जपाकुरु मशोभितं तन्मध्ये स्थापयेत्कुम्भं प्रवालां कुरसन्निभं शा
लीतंदुलसंपूर्णं शर्कराचंदनान्वितं तस्योपरि न्यसेत्तात्रं तांशं तत्तथा विनिर्मितं सौवर्णं भास्करं कृत्वा पद्महस्तं स्वशक्तिः ॥ र
क्तवस्त्रयुगोपेतं पात्रोपरि निवेशयेत् पंचामृतेन स्नपनं रक्तपुष्पैश्च पूजयेत् धूपदीपैश्च नैवेद्यैः फलैः कालोद्भवैस्तथा पूजयेज्ज
गतामीशं यथा विभवसारतः अथांगपूजा ॐ सूर्याय नमः पादोपूजयामि अरुणां जंघेयं माधवां जानुनीं धात्रेण
उरुपूः हरये नमः कटीं भर्गां गुह्यं पूः स्वर्णरेतसे नाभिं पूः अत्रये जठरं दिवाकरां हृदयं तपनां कंठं भानवे स्कंधौ

व.स.
९

हंसाय० हंसोपूज० मित्राय० मुरवंपूजया० रवये० नासिकांपू० रवगाय० नेत्रेपू० पूषो० कर्णोपू० हिरण्यगर्भा० ललारंपू० आदित्या०
शिरःपू० भास्करायनमःसर्वोपू० नमोनमः पामविनाशनायविश्वात्मनेसत्तुरंगमाय सामर्ग्यजुर्धामनिधेविधानमवा-
धिपोतायनमःसवित्रे॥ प्रार्थना एवंसंपूजयेद्भानुंनक्तंभुंजीतवाग्यतः आचार्यपूजयित्वातुचस्त्रैराभरणैःशुभैः तस्मै
तांप्रतिमांकुंभंसहिरण्यंचदापयेत् प्रीयतांभगवान्देवोममसंसारतारकः ब्राह्मणान्भोजयेत्तथादशैःपायसैःसह तेभ्यस्त-
कलशान्दद्याद्यथाशक्त्यातुदक्षिणाम् एवंयःकुरुतेसम्यक्व्रतमेतदनुत्तमं आशादित्यमितिरव्यातंतस्यपुण्यफलमहत् नि-
र्वाधिश्वसतेजस्वीपुत्रपौत्रसमन्वितः भक्तान्भोगान्विमलानमरेरपिदुर्लभान् देहांतेरविसायुज्यंप्राप्नुयादुत्तमोत्तमं प्रा-
प्यसेपरमामृद्धिंविमुक्तःकुष्ठरोगतः आशाभंगोनतस्य स्यात्कदाचिदपिजन्मनि एतस्मात्कारणाद्दत्तकुरुव्रतमुत्तमं एतच्छु-
त्वावचःसांबःपित्राकृष्णोभभाषितं व्रतंचरित्वासंप्राप्तः सर्वसिद्धिंसदुर्लभाम् यद्ददंशृणुयाद्भक्त्याश्रावयेद्दपिमानवः तावु-
भौपुण्यकर्माणोरविलोकनवाप्तुतः इतिश्रीस्कंदपुराणेआशादित्यव्रतंसंपूर्णं अथआश्विनशुक्लांत्यभानुवासरमारभ्य
माघशुक्लसप्तम्यादधिदानफलव्रतं तत्रपूजा ध्येयः सदासवित्रमंडलमध्यवर्तीनारायणःसरसिजासनसन्निविष्टः
केयूरवाभकरकुंडलवान्किरीटीहारीहिरण्यवपुर्धृतशंखचक्रः इतिध्यानं जगन्नाथाय० आवाह० यद्यासनाय० आ-
सनं० ग्रहपतये० पाद्यं० तमोहर्त्रेन० अर्घ्यं० मित्राय० आचम० विश्वतेजरोन० पंचामृ० सवित्रेन० शुद्धोद० जगत्पत० वस्त्रं०

आश्व

त्रिसूर्तयेन० यज्ञोप० हरयेनमः गंधं सूर्याय० अक्षता० भास्करा० पुष्पं० अहस्यत० धूपं० अज्ञाननाशिने० दीपं० लोकेश० नैवेद्यं०
वये० तांबूलं० भानवेनमः दक्षिणां० पूषो० फलं० रवगाय० नीरा० भास्करायन० पुष्पांज० सर्वात्मनेन० प्रदक्षिणा० नमस्तेपद्यह-
स्तायनमस्तेवेदसूर्तये नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेसर्वकामद नमस्कारः दिवाकरनमस्तुभ्यंपापनाशयभास्कर त्रयीमयायविष्वा-
त्मन्गृहाणार्घ्येनमोस्तुते अनेनद्वादशाध्याणिदद्यात् ततःब्राह्मणपूजनम् इतिपूजा अथकथा सूतउवा-
च पितृगृहवर्तमानाकुंतीव्यासंददर्शह नमस्कृत्यातुतंभक्त्यापाद्याध्याचमनीयकं दत्त्वासंप्रार्थयंतं व्यासंकुंतीमुकुलितां
जलिः पतिपुत्रान्नमोक्षार्थंव्रतंब्रूहिमहामुने व्यासउवाच शृणुदानफलंनामवचमिसर्वव्रतोत्तमं कैलासशिखरेरम्ये
पार्वतीपरमेश्वरं व्रतानांसर्वदानानामुत्तमंब्रूहितत्वतः शंकरउवाच साधुष्टुतंस्वयादेविशुच्यतेसर्वतःशुभं भूमौनु-
भारतेवर्षेपुण्येचयमुनातटे। ऋषिपत्नीसमूहश्चव्रतंकर्तुंसमागतः तत्रगत्वादेविशृणुप्रवदित्वाःशुभं शंभोरनुज्ञयादेवीकै-
लासादागताभुवि यमुनांगंतुकामासाददर्शकुसमावतीं कांचिन्मार्गेतिदुःखेनक्लिश्यतींचविपुत्रकां विदेहवासिनींदीनांपति-
भ्रष्टांसुदुःखितां कुरुमावतींतदादेवीसुवाचमधुरंवचः आगच्छत्वमयासार्धंकरिष्यावःशुभव्रतं पत्याचसहसंयोगःपुत्रप्रा-
प्तिर्भविष्यतिधनप्राप्तिश्चबहुलारुतेदानफलव्रतेतयासहव्रतंहेतुर्वर्तुं प्राप्ताशुचिस्मिता तथैवचपतिभ्राष्टापुत्रहीनास्मिदुःखि-
ता इत्यन्याह्यवदेह्वीमयासहव्रतंकुरु तच्छ्रुत्वातांगृहीत्वातुताभ्यांसार्धंजगामह पुण्यांचयमुनांगत्वापूर्वाण्हेमानुवासरे

तत्र हस्तानुसारं देवीपत्रं लक्ष्मीकंदं च कं इदं व्रतं किमेतन्नेव कृत्यं तु अविच्छिन्नं स्त्रिय ऊचुः पुण्यं व्रतमिदं देविसौरं पापप्रणा-
शनं सर्वसंपत्करं स्त्रीणां पतिपुत्रान्नमोक्षदं धर्मार्थकाममोक्षादीन् ददातीदं व्रतं नृणां कन्यादानसहस्राणां गोदानानां त्रिलक्ष-
कं भूहिरण्यतिलादीनां सर्वेषामधिकं शिवं सर्वदानस्य फलदं तस्माद्दानफलव्रतं तच्छ्रुत्वा पार्वती प्राह करिष्यामि वं व्रतम् दा-
नफलव्रतं बृहिकालद्रव्यविशेषतः स्त्रिय ऊचुः पद्यासनः पद्यकरः पद्यगर्भः समद्युतिः सप्ताश्वरथसंयुक्तो हि भुजश्च स-
दारविः ध्येयः सदा सवितृमंडलः चक्रः एषं ध्यात्वा हि जः सम्यक् भास्करं देवरूपिणं आवाहयेज्जगन्नाथं भास्करं वेदरूपिणं
नमः पद्यासनायेति दद्यादासनमुत्तमं पाद्यं ग्रहपते तुभ्यं मित्राया च मनंतथा त्रैलोक्यां धनमोहं हर्षं अर्घ्यं दद्यात्स यत्नतः पंचामृ-
तविधानेन स्नापयेद्दिश्वतेजसं शब्दोदकं च दद्याद्देसवित्रं च हि पार्वति ॥ जगत्पतितु वरुचं च ह्युपवीतं त्रिमूर्तये रक्तगंधं तु हरये द-
द्यात्सूर्याय चाक्षतान् दद्यात्सुषुं भास्कराय करवीरादिकं शम्भं अहम्यं तितु वैधूपं दीपमज्ञाननाशिने लोकेशाय च नैवेद्यं रवये-
तांबुलं तथा दक्षिणां धानवेदद्यात्संचार्तिं स्वर्गवाय च फलं च पूज्यो दद्याद्देसं सर्वकामार्थसिद्धये पुण्यांजलिं भास्कराय दद्याद्देसं परयासु-
दा सर्वस्मिन्नेव दद्याद्देसं दक्षिणाः पुनः पुनः नमस्ते देवदेवेशे नमस्ते वेदमूर्तये नमः कमलहस्ताय आदित्याय नमो नमः नमस्कु-
र्यादनेनैव प्रार्थयेद्दिश्वतेजसं रक्तगंधाक्षतैस्तान्मृपात्रेणार्घ्यं समं चक्रं दद्यादनेन मंत्रेण व्रतसंपूर्तिहेतवे दिवाकर नमस्तुभ्यं पाप-
नाशाय भास्कर त्रयीमयार्क विश्वात्मन् गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते एवं द्वादशवारं च व्रती दद्यात्समं चक्रं तैलाम्ललवणाक्षरं वर्जयित्वा तु

भोजने बहुबीजफलं वर्ज्यं शेषं चैव तु भोजयेत् कंदमूलफलाहारो विशेषेण फलप्रदः नीवारधान्यदध्यादिविशेषः सद्रसः स्मृतः ए-
वं कुर्याद्भुतं सम्यक् प्रत्येके भानुवासरे माघमासे शुक्लपक्षे सप्तम्यायावदंतिकं षष्ठ्यामुपोष्य विधिवत्सप्तम्यामुदये रवेः रवेर-
भ्यर्च्य विधिवत् प्रतिमां वस्त्रसंयुतां आचार्येणाग्निमादाय गोमयेनोपलिप्य च सद्यंतं परमानं च होमयेत्सौरमंत्रतः पायसं प्रतिमां वस्त्रं
ब्राह्मणाय निवेदयेत् एवं कुर्यात्सं च वर्षं पंचधान्यं समर्पयेत् पंचग्रन्थप्रमाणं च प्रथमे ब्रीहिमेव च ॥ गोधूमांश्च द्वितीये चैतृतीये-
च णकांस्तथा चतुर्थे तिलदानं च पंचमे माषमेव च सफलां दक्षिणां दद्याद्दिप्रान्द्वादशभोजयेत् एवं कुर्याद्भुतं सम्यक् संपूर्णफलमाप्नु-
यात् तच्छ्रुत्वा तागृहीत्वा च त्रिरेव्रतमुत्तमं पद्यापतीपतिं प्राप्य दमयंतीयथानलं कृमिना प्राप्य पुत्रं च मानयंती ह्युमां च ह्यु स-
र्वभाग्ययुता गौरी स्वर्णमाधूफलं तथा तद्गृहीत्वा गता मार्गे ददर्श ब्राह्मणोत्तमं विभ्रायतस्तुलंदत्ताततः शिवपुरं ययौ ततः स-
फलविप्रश्च गृहं गत्वा सविस्मयः धनधान्यसमृद्धस्तु बहुगोधनसंकुलः सर्वरत्नययौ भूलाभार्थं वचनमब्रवीत् सर्वसंपत्प्रदं चाद्य-
किं कृतं हितया शक्तम् साब्रवीद्गवन्सामिन् भवद्भिः फलमाहृतं स्वर्णमाधूफलं तच्च केन दत्तं च दप्रभो महादेव्या फलदं तं पार्वत्या रु-
पयामम इति तस्य वचः श्रुत्वा भार्या वचनमब्रवीत् गंतव्यमाशक्तैलासंमया साहं त्वया प्रभो ततः शिवपुरं प्राप्तो भार्याया संयुतो
हि जः नमस्कृत्य यथा भक्त्या प्रच्छेदं शिवां हि जः ॥ तत्फलं कथ्यतां देविकथं प्राप्तं त्वया शक्तं ततो देव्या च तत्सर्वं कथितं फलदायकं
तदा गत्य कृतं सर्वं तूपां दानफलव्रतं कुंति त्वया पिकतं व्यमिदं दानफलव्रतं यः पठेदिदमारव्या नं शृणोति श्रद्धयान्वितः ते सर्वे पाप

निर्मुक्तायास्यंतिपरमांगतिं इति श्रीस्कं० दानफलव्रतसं० अथ सोमवा० पूजाविधिः येभ्योमातेतिजपित्वा आगमार्थं तु घंटा
नादं कृत्वा अपसर्पन्ति त्रिछोटिका मुद्रां तीक्ष्णदंष्ट्रेतिक्षेत्रपालं संप्रार्थ्य आचम्य प्राणानायम्य तिथ्यादिसंकीर्त्य मम सकुटुंब
स्यक्षेमस्यैव विजयायुरारोग्यैश्वर्याभिष्टथ्येऽमामहेश्वरप्रीत्यर्थं चतुर्दशवर्षपर्यंतं सोमवारव्रतं करिष्ये तदंगत्वेन षोडशोपचा
रेऽमामहेश्वरपूजनं करिष्ये ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचंद्रावतंसं रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नं
पद्मासीनं समतातस्तु तममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं विश्वाद्यं विश्ववंद्यं निखिलभयहरं पंचवक्त्रं त्रिनेत्रं ध्यानं ॐ नमः शिवा
येति षोडशोपचारैः पूजयेत् अथ कथा सूत उवाच नित्यानंदमयं शांतं निर्विकल्पं निरामयं शिवतत्त्वमनाद्यंतं ये विदुस्ते
परंगताः विरक्ताः कामभोगेभ्यो ये च कुर्वन्त्यहेतुकीं भक्तिं परां शिवे धीरास्तेषां मुक्तिर्न संशयः विषयानभिसंधाय ये कुर्वन्ति शिवे
रतिं विषयेर्नाभिपूयन्ते मुंजानास्तस्मान्यपि येन केनापि भावेन शिवभक्तियुतैरनरः न विनश्यति यात्येव कालेनापि परांगतिं
आरुरुक्षुः परं स्थानं विषयांस्तु मक्षमः पूजयेत्कर्मणां शंभो गंतेशिवमाप्नुयात् अशक्ताः केचिदुत्सृष्टुं प्रायो विषयवास
नां अतः कर्ममया तत्काकामयेतुः शरीरिणां मायामयेपि संसारे ये विहृत्य चिरं सखं मुक्तिमिच्छन्ति देहांते तेषां धर्मो यमीरितः
शिवपूजासदालोके हेतुः स्वर्गपवर्गयोः सोमवारे विशेषेण प्रदोषादिगुणान्विते श्रावणे चैत्रे वैशाखे रज्जे वामार्गशीर्षके प्रथ
मे सोमवारे च गृह्णीयाद्भुतमुत्तमं केवलं चापियेकुर्युः सोमवारे शिवार्चनं न तेषां विद्यते किंचिदिहा सुत्रचदुर्लभं उपोषितः शु

चिर्भूत्वा सोमवारे जितेन्द्रियः वैदेकैर्लोकैर्मेवैर्विधिवत् पूजयेच्छिवं ब्रह्मचारी गृहस्थो वा कन्या वापि स भर्तृका विधवा वापि
संपूज्य लभते वरमीप्सितं अत्रापि कथयिष्यामि कथां श्रोतुमनोहरां श्रुत्वा मुक्तिं प्रयात्येव भक्तिर्भवति शांभवी श्रुत्वा कृतधियः
शंभो भक्तिं कुर्वन्ति सर्वदा आर्यावर्ते नृपः कश्चिदासीत् धर्मभृतां वरः चित्रवर्मेति विख्यातो धर्मराजो दुरात्मनां सगोप्ता धर्मसेतुनां
शास्ता दुष्पथगामिनाम् यष्टा समस्तयज्ञानां त्राता शरणमिच्छतां कर्ता सकलपुण्यानां दाता सकलसंपदां जेता स पल्लवदं दानां भ-
क्तः शिवमुकुंदयोः सोनु कूलासपत्नीषु पुत्रमेकं न लब्धवान् चिरेण प्रार्थितो लेभे कन्यामेकां वराननां सलब्धानयां दिष्टा हिम
वानि च पार्वतीं आत्मानं देवमदृशं संपूर्णं च मनोरथं स एकदा जातकलक्षणज्ञानाहूय सर्वान् द्विजवृंदमुखात् कौतूहलेनाभि
निविष्टचेताः पप्रच्छ कन्याजननेफलानि अथ तत्र ब्रवीदेको बहुजो द्विजसत्तमः एषासीमंतिनी नाम्ना कन्या तव महीपते उमेव
मांगल्यवती दमयंती वरूपिणी भारती च कलाभिज्ञा लक्ष्मीरिव महागुणा स प्रजादेव मातेव जानकी वधतघ्ना रविप्रभेव सत्का
तिश्चंद्रिकेव मनोरमा दशवर्षसहस्राणिसहस्रार्चप्रमोदने प्रसूयत नयानघौ परं सरस्वमवाप्स्यति इत्युक्तं तं नृपतिर्धनैः संपूज्य
तं द्विजं अवाप परमां प्रीतिं तद्वागमुतसेवया अथान्योपि द्विजः प्राह धैर्यवानविशंकितः एषा चतुर्दशवर्षे वैधव्यं प्रतिपश्यति
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य वज्रनिघातनिष्ठुरं मुहूर्तमभवद्वाजाचिंता व्याकुलमानसः अथ सर्वान् समुत्सृज्य ब्राह्मणान् ब्रह्मचरान्
सर्वदेवकृतं मत्वा निश्चितः प्रार्थिवो भवन् सापि सीमंतिनी बालात्रयेण गतशैशवा वैधव्यमात्मनो भाविसु भ्राता सखीसुखा

त परं निर्वेदमापन्ना चिंतयामास बालिका याज्ञवल्क्यमुनेः पत्नी मैत्रेयीं पर्यपृच्छत मातस्त्वच्चरणभोजं प्रपन्नास्मिभयाकु-
ला सौभाग्यवर्धनकरं मम शंसितुमर्हसि इति प्रपन्नानृपतेः कन्यां ग्राहमुनेः सती शरणं व्रजत त्वगिपावतीं शिवसंयुतां सोमवा-
रेशिवंगोरीं पूजयस्व समाहिता उपोषिता च सस्माता विरजां चरधारिणी मितवाक् निश्चलमतिः पूजां कृत्वा यथोचितां अद्भ-
मेकं घृतं कुया इतो दद्याप न माचरेत् उमया सहितं रुद्रं सवर्णेन च कारयेत् रौप्येण दृषभं कृत्वा कलशोपरिविन्ध्यसेत् तस्याग्रे लिङ्गतो
भद्रं ब्रह्माद्यास्थापनं तथा स्वशास्त्रोक्तेन विधिना हुनेत् घृतनिलोदनं एतच्छिवशिवामंथैरष्टोत्तरशतद्वयं कुर्यादुद्यापनं तस्य समाप्तौ
यदुदीरितं उद्यापनविना यत्तु तद्वर्तमानं भवेत् ब्राह्मणान् भोजयित्वा यशिवं सम्यक् प्रसादय पापक्षयाभिषेकेण साम्राज्यं पीत-
पूजनात् गंधदानाच्च सौभाग्यमायुरक्षतदानतः धूपदानेन सौगंध्यं कांतिदीपप्रदानतः नेत्रेद्येन महाभोगोलक्ष्मीस्तांबूलदानतः
धर्मार्थकाममोक्षाश्च न सस्कारप्रसादतः अष्टैश्वर्यादिसिद्धीनां जपएव हि कारणं होमेन सर्वसौख्यानां समृद्धिरुपजायते सर्व-
धामेव देवानां तुष्टिः संप्रमिजनात् इत्यमाराधय शिवं सोमवारे शिवामपि अत्यापदमपि प्राप्ता निस्तीर्य सप्तगाभ्रव घोरा
तु घोरां विपन्नापि महाकेशभयानकं शिवपूजाप्रभावेन तस्मिन् इत्यसीमंतिनीं सम्यक् अनुशास्य मुनेः सती य-
यौ सापि चारो हाराजपुत्री तथा करोत् दमयंत्या नलस्यासीदिंद्रसेनाह्वयः कृतः तस्य चंद्रांगदोनामपुत्रो भूचंद्रसनिभः चित्र-
वर्मानृपः श्रेष्ठः समाहूय चृपात्मजं कन्यां सीमंतिनीं तस्मै प्रायच्छदुर्वनुज्ञया अभून्महोत्सवस्तत्र तस्यारुद्राहकर्मणि यत्र सर्वम-

हीशानां समुदायो महानभूत् तस्याः पाणिग्रहं काले कृत्वा चंद्रांगदः कृती उवासकतिचिन्मासान् तत्रैव स्वशरालये एकदा यमुनां
तर्तुसराजतनयो बली ममज्जसहैवैवैरावर्ताभिहतातरी हाहेति शब्दः समहानासीत् तस्यास्तद्वये पश्यतां सर्वसंन्यानां प्रलापो
दिवमस्पृशत् तच्च सीमंतिनीं श्रुत्वा पपात भुवि मूर्छिता इंद्रसेनोपिराजेंद्रः पुत्रवार्तां सुदुःसहां आबालवृद्धं वनितां शुकुशः शोक-
विह्वलाः सा च सीमंतिनी साध्वी भर्तृलोकमिया स्यती पित्रानि पिह्वास्त्रे हेनवैधव्यं प्रतिपद्यत मुनिपत्न्योपदिष्टं यत्सोमवारव्रतं शं-
भं न तस्याज श्रुत्वा चारावैधव्यप्राप्तवत्यपि एवं चतुर्दशैवैदुःस्वप्राप्य सदा रुणं ध्यायंत्याः शिवपादाब्जं वत्सरत्रयमत्यगात् ५०
चंद्रांगदोपि तद्वर्तानिमग्नो यमुनाजले अधो धोमज्जमानो सौददर्शोरगकामिनीः जलक्रीडां तु सत्कास्ता दृष्ट्वा राजकुमारकं विस्मि-
तास्तमधो नित्युः पातालं पन्नगालयं सनीयमानस्तर सापन्ना गीभिर्नृपात्मजः तत्सकस्थपुरं रम्यं विवेश परमाहुतं सोपश्यद्राज-
तनयो महेंद्रभवनोपमं नागकन्यासहस्रेण सभंतात्परिवारितं दृष्ट्वा राजसक्तो धीरः प्रणिपत्य सभास्थले उस्थितः प्रांजलिस्तस्यैव
तेजसाक्षिप्तलोचनः नागराजोपितं दृष्ट्वा राजपुत्रं मनोरमं अथ पृष्टो राजपुत्रस्तत्सर्वमहात्मना तस्यासीत् तनयः कस्तवं को देशः
कथमागतः राजपुत्र उवाच अस्ति भूमंडले कश्चिद्देशो निषधसंज्ञकः तस्याधिपोभवद्राजानलोनाम महायशाः सपुण्य-
कीर्तिः क्षितिपो दमयंत्याः पतिः प्रभुः तस्यासीदिंद्रसेनारव्यो पुत्रस्तस्मै महात्मन चंद्रांगदोस्मिन्नाहं नवोदः श्वशरालये विहरन् यमु-
नातो ये निमग्नो देवचोदिनः एताभिः पन्नगस्त्रीभिर्गताः स्मितवांतिकं दृष्ट्वा हंतवपादाब्जं पुण्यैर्जन्मांतराजितैः अथ धन्योस्मिध

न्योस्मि कृतार्थोपिनरोममं तक्षक उवाच भो भो नरेन्द्र दद्यादमाभेर्षा धरितां व्रज सर्वदेवेषु को देवो युष्माभिः पूज्यते सदा रा
जपुत्र उवाच यो देवः सर्वदेवेषु महादेव इति स्मृतः पूज्यते सह विश्वात्मा शिवोऽस्माभिः स्मापतिः इत्याकर्ण्य वचस्तस्य तक्ष
कः प्रीतमानसः जातभक्तिर्महादेवे राजपुत्रमभाषत तक्षक उवाच परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते तव राजेन्द्र नन्दन दत्तवान् बहुस्तानि
दिव्यान्वाभरणानि वहाहनाय ददावेकं राक्षसं पन्नगेश्वरः तत्सायार्थमेकं च पन्नगैन्द्रः कुमारकं निपूज्य तक्षकः प्रीत्या गच्छेति विस-
सर्जतं इति चंद्रांगदः सर्वसंगृह्य विविधं धनं अश्वं कामगमामरुह्य ताभ्यां सह विनिर्ययो ततो मुहूर्तनोन्मज्यतस्मादेव नदीजला
त् विजहार तदेरम्ये दिव्यमारुह्य वाजिनं अथास्मिन् समये तन्वीसा च सीमंतिनी सती स्नातुं समाययौ तत्र सखीभिः परिवारिता
सा ददर्शनदीतीरे विहरंतं नृपात्मजं रक्षसानरूपेण नागरूपेण चान्वितं दृष्ट्वा वरुह्यतुरगादुपविष्टः सरित्तटे चंद्रांगदो वरारो
हामुपवेश्येदमब्रवीत् कालंकस्य कलत्रं वा कस्यासीत् तनयासति किमीदृशं गता बाल्ये दुःसहं शोकलक्षणं इति स्नेहेन संपृ-
ष्टा सा वधूरश्रुत्वा लज्जिता स्वयमाख्यातुं तत्सखी सर्वमब्रवीत् इयं सीमंतिनी नाम्ना स्मृता मगधभूपतेः चंद्रांगदस्य महि
षी तनया चित्रवर्मणः अस्याः पतिर्देवयोगाग्निमग्नेऽस्मिन्नाहाजले तेन यं प्राप्तं वैधव्या बाला दुःखेन पीडिता एवं वर्षत्रयं नीतं
शोकेनापि बलीयसा अद्यैदं वासरे प्राप्ते स्नातुमत्र समागता श्रुत्वा चंद्रांगदः सर्वप्रियायाः शोककारणं अथाश्वास्य प्रियांत
नीं विविधैर्वचनैर्नृपः कापिलो केमया दृष्टस्तव भर्ता वरानने त्वद्वतावरणाच्छांतः सद्य एवागमिष्यति नाशयिष्यति ते शोकं

हिमिरेव भ्रवंदिनेः एतच्छंसितुमायातस्तव भर्तुः सरवास्यहं अत्र कार्येन संदेहः शपाभिः शिवपादयोः तावत्सयाहृदि स्थाप्यं
प्रकाशयेन च कुञ्चित् लज्जानमसुखी कर्णेशरां सान्यस्य योजनं इमं वृतांतं मारव्यातुं तत्पित्रोः शोकतप्तयोः इत्युक्त्वा श्वंसमारु-
ह्य जगाम च तलं प्रति सापित इव च नृपुलास्तथा धाराशताधिकं एष एव पतिर्मे स्यात् ध्रुवं नान्यो भविष्यति परलोकादिहायातः क
थमेव सत्सु पृथक् शुनिपल्यापदुक्तं मे परमापद्गतापि च व्रतमेन कुरुष्वेति तस्य बाफलमद्यमे नूनं तस्यावचः सत्यं कोविंदादीश्वरे
हितं निमित्तानि च दृश्यंते मंगलानि दिनेदिने प्रसन्ने पार्वतीनाथे किमसाद्यं शरीरिणां इत्यं विमृश्य बहुधा सा पुनर्मुक्तं संशया
एवं चंद्रांगदः पत्नीमवाप समये शपो ययौ स्वनगरीं भूयः श्वशुरेणानुमोदितः इन्द्रसेनोपिनृपतीराज्ये स्थाप्य स्वमात्मजं तपसा
शिवमाराध्य लेभे संयमिनां गतिं दशवर्षसहस्राणि सीमंतिन्या स्वभार्यया सार्धं चंद्रांगदो राजा बुभुजे विषयान्बहून् प्रसूयत न
यान्ष्टौ कन्यामेकां वराननां पतिं सीमंतिनी लेभे पूजयंती महेश्वरं शिवलोकं ततो गत्वा शिवेन सह मोदते विचित्रमिदमाख्यानं
यथा समनुवर्णितं यः पठेच्छृणुयाद्भक्त्या श्रोतुं परमो गतिं इति श्री स्कं. सोम. कथा समाप्ता अथोद्या. स्कंद उ. व्रतस्योद्याप
नं कर्म कथं कार्यं च मानवैः कोविधिः कानिद्रव्याणि कथयस्व मम प्रभो ईश्वर उवाच शृणुष्व मुरवयलेन लोकानां हितका
म्यया उद्यापनविधिं चैव कथयामि तवाग्रतः यदा संजायते वित्तं भक्तिः श्रद्धा समन्विता स एव व्रतकालश्च यतो नित्यं हि जीवितं
चतुर्दशाब्दं कर्तव्यं सोमवारव्रतं शुभं आवणे कार्ति के ज्येष्ठे वैशाखे मार्गशीर्षके कृत्तिका च शुक्लार्धे लाशकृष्णं चरधरो नरः का

मक्रोधाद्यहंकारद्वेषप्रेमवर्जितः संपाद्य सर्वसंभारात्मा उपंतत्र कारयेत् वस्त्रेषु पुष्पैः समालुनं पद्मवस्त्रैश्च शोभितं तन्मध्ये लेखयेद्दि-
अलिंगतो भद्रमंडलं अथ वा सर्वतो भद्रमंडपांतः प्रकल्पयेत् शोभोपशोभासंयुक्तदीपैः सर्वत्र सोज्ज्वलं अव्रणं सजलं कुंभं तस्योपरि तु
विन्यसेत् सौवर्णं राजतं ताम्रं मृदं वापि कारयेत् आचार्यं वरयेत् तत्र त्रिलिङ्गिभिः सहितं शक्तिः शिवरूपाश्च ते विप्रापूज्याश्चंदनपुष्पकै-
अनुज्ञातश्च ते विप्रैः शिवपूजां समाचरेत् रुद्रनाम्नानमो तेन ब्रह्मणानपि पूजयेत् कुंभोपरि न्यसेद्देवमुमया सहितं शिवं सौवर्णं पद्मं वा
शैव्येषु ससंस्थितं शम्भो उपायहेश्वरी मूर्तिं पूजयेद्दृष्ट्वा स्थितां वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य बिल्वपत्रैः प्रपूजयेत् स्वर्गलोकेन निधिना कृत्वा मि-
स्थापनंततः ततो होमं च मंत्रेण व्यंबकेण च कारयेत् गौरीर्मिमायेति मंत्रेण शतमष्टोत्तरद्वयं पलाशानां समिद्धिश्च यवव्रीहितिलाज्यकैः पूर्णा
हुतिततो दद्यात्कृत्वा स्विष्टकृदादिकं होमांते च गुरुं पूज्य सपत्नीकं समाहितः प्रतिमां कुंभसहितामाचार्याय निवेदयेत् शंभो प्रसीदते
वेशसर्वलोके श्वरप्रभो तवरूपप्रदानेन मम संतु ममो रथाः प्रतिमादानमंत्रः यद्भक्त्या देवदेवेश मया व्रतमिदं कृतं न्यूनं वा शक्या हो-
नं परिपूर्णं तदस्तु मे भुञ्जीत सहधर्मत्मा शिष्टैरिष्टैः स्वबंधुभिः अनेनैव विधानेन यद्द्वन्द्वतमाचरेत् यंच चिंतयते कामंतं तं प्राप्नोति मानकं ह-
रलोके सुरवीभूया इत्का भोगान्यथेप्सितान् इति श्री. सोम. संपूर्णं अथ प्रकारांतरेण सोम. लिरव्यते गंधर्व उ० कथं सोमव्रतं कारयेति
धानंतस्य कीदृशं कस्मिन्काले तु कर्तव्यं सर्वविस्तृतो वद गोशंख. साधुसाधु महाप्राज्ञ सर्वभूतोपकारक यन्न कस्यचिद्व्यातं तदद्य कथयामि
ते सर्वरोगहरं दिव्यं सर्वसिद्धिप्रदायकं सोमवारव्रतं नाम सर्वभूतोपकारकं सोमवारव्रतं नाम सर्वकामफलप्रदं सार्वकामिकं चिन्तयेत् वर्णानां भुक्तकारकं

नारीनरैः सदा कार्यं दृष्टादृष्टफलोदये ब्रह्माविष्णवादिभिर्देवैः कृतमेतन्महाव्रतं पुनस्तत्सोमराजेन दक्षशापहतेन च अभि-
मानयुतेनाथशंभुनैव परेण तु ततस्तत्सोमहादेवः सोमराजस्य भक्तिः तेनोक्तं यदितुष्टोसिति श्रात्रस्यो निरंतरं यावच्चंद्रश्च
सूर्यश्च यावत्तिष्ठति भूधराः तावन्मे स्थापितं लिङ्गमुभया सह तिष्ठतु रोहिण्याः पतिरेवंतु प्रार्थयित्वा महेश्वरं ततः शुद्धशरीरो-
सोमराजस्यो विराजते ततः प्रभृतिर्येकेचित् कुर्वन्ति भविमानवाः तेषां तस्य दमायांति विमलांगाश्च सोमवत् अत्र किंचिद्बहुनोक्ते
न विधानंतस्य कीर्तये यस्मिन्कस्मिंश्चिन्मासे च शक्नु सोमो भवेद्यदा दंतशक्तिपुरा ब्राह्मे कृत्वा स्नानं समाचरेत् स्वधर्मविहि-
तं कर्म कृत्वा स्थाने मनोरमे अव्रणाभिनवं शतद्वयं सेलुं भस्मशोभनं चूतपल्लवविन्यासे चंदनेन विचर्चिते श्वेतवस्त्रपरिधाने स-
र्वाभरणाभूषिते कुंभोपात्रं च विन्यस्य ह्याधारसहितं शिवं अष्टौ विघ्नेश्वरान् देवान् सोमनाथं सशक्तिकं वाससा सहितं तत्र
श्वेतपुष्पैः प्रपूजयेत् विविधं भक्ष्यभोज्यं च फलं वैबीजपूरकं अनेनैव तु मंत्रेण पूजां होमं समाचरेत् कृत्वा चंदनं रात्रौ प्राप्य
चाज्ञां स्वपेन्नरः दभं शय्यां समारूढो ध्यायेत् सोमेश्वरं हरं एवं कृते तु प्रथमे कुष्ठानां नाशनं भवेत् द्वितीये सोमवारे तु करं जदं
तथावनं देवं संपूजयेत् सूक्ष्मं ज्येष्ठां शक्तिसमन्वितं शतपत्रैः पूजयित्वा मधुप्राश्य यथाविधि नारिणां तत्र दत्त्वा तु शेषपूर्ववदा-
चरेत् एवं कृते द्वितीये थगोलक्षफलमाभुयात् सोमवारे तृतीये थवदजदंतथावनं शिवोत्तमं यजेद्देवं रौद्रीशक्तिसमन्वितं
पूजयेत् ज्जातिपुष्पैश्च गोमूत्रं प्राशयेत् निशि नैवेद्यं दापयेत् छद्मं भक्ष्यभोज्यसमन्वितं एवं कृते तृतीये तु कोटियज्ञफलं लभेत् च

तुर्थे सोमवारस्तु अपामार्गसमुद्रवेः कृत्वा कोष्ठे दंतशक्तिं तथानक्ते प्रपूजयेत् दाडिमीफलसंयुक्तं नैवेद्यं क्षीरशर्करा दध्नुःप्राशनं कृत्वा दर्भस्यो जाग्रयान्निशि एवं कृते चतुर्थे तु यज्ञाशुतफलं लभेत् पंचमे सोमवारस्तु वृक्षाश्वत्थसमुद्रवं दंतकाष्ठं ततः कृत्वा ह्येकं रुद्रं प्रपूजयेत् नैवेद्ये दधिभक्तं च कूष्मांडीफलसंयुतं घृतं तु प्राशयेत्तत्र आचार्यं पूजयेत्ततः एवं कृते पंचमे पिसप्तजन्मसमुद्रवेः ब्रह्माहत्यादिभिः सर्वैर्मुच्यते पापराशिभिः सोमवारस्तु पुनः षष्ठे निगुंडीदंतधावनं त्रिमूर्तिपूजयेत्तत्र रक्तपुष्पैर्विधानतः देवीं कलाविकरिणीं फलपुष्पसमंडकैः कुशोदकं तु संप्राशयितीत्येव जाग्रयात् एवं कृते ततः षष्ठे षडब्दं च फलं लभेत् सप्तमे सोमवारस्तु पुष्पजंदंतधावनं श्रीखंडं पूजयेत्ततः श्रीवृक्षपल्लवैः बलप्रमथिनीं देवीं पूजयेच्च विधानतः विविधं भक्ष्यभोज्यं च नारीकेरसमन्वितं दुग्धवैनां प्राशयेत्तत्र शेषं पूर्ववदाचरेत् सप्तसागरदानस्य सम्यगात्तस्य यस्य सलं सोमवारस्तु कृते तत्फलमाप्नुयात् अष्टमे सोमवारस्तु धरवादिदंतधावनं सर्वभूतदमनाथं पूजयेद्देशिखंडिनं सुगंधवृक्षकुसुमैर्यक्षकर्मलेपनैः कदलीफलसंयुक्तं भक्ष्यभोज्यं प्रदापयेत् गोमयं प्राशयेद्वात्रौ जागरंतत्र कारयेत् एवं कृते एवमेव संपूर्णफलमाप्नुयात् गंगास्नाने कृते सोमे कोटिस्त्वा नफलं स्मृतं दशभारसहस्राणिकुलसेत्रे रविग्रहे विप्राय वेदविदुषे यद्वृक्षाफलमाप्नुयात् तत्पुण्यं कोटिगुणितं सोमवारव्रते कृते गजानां च शतदत्तलक्षे च रथवाजिनां तत्फलं कोटिगुणितं सोमवारव्रते कृते गुग्गुले धूपितं कृत्वा कोटिशो यत्फलं लभेत् तत्फलं तु भवेत्तस्य सोमवारव्रते कृते सर्वैश्चर्यसमायुक्तः शिवतुल्यपराक्रमः रुद्रलोके वसेद्दीर्घं ब्रह्मणा सह मोदते सं-

शतेन च मेवारे कुर्यादुद्यापनं शुभं यथाभवति गंधर्वतथावस्थामिते धुना मंडपे मंडनं कृत्वा पताकाभिश्च तोरणैः द्वाराणि चापि चत्वारि कुंडं कृत्वा विधानतः मध्ये वेदी प्रकर्तव्या चतुरस्त्रासुशोभना निषाद्य मंडपं सम्यक् मध्ये पदं च कल्पयेत् कलशान् पृदिग्भागे सहिरणान् पृथक् पृथक् स्थापयित्वा शक्तयस्तु वामाद्या पूर्वतः क्रमात् कर्णिकायां तु विन्यस्य श्रीसोमेशं महाप्रभं प्रतिरूपं प्रसन्नाया जपाशक्तिसमन्वितः होमपात्रादिके द्रव्यैर्धुना परिपूरिते रुक्मशया स्थितं देवं यत्र स्थं पूजयेत्क्रमात् गंधपुष्पैश्च नैवेद्ये भक्ष्यभोज्यैः पृथक् पृथक् वस्त्रालंकारतांबूलैश्च चामरदर्पणैः दीपिकां च वित्तानं च पर्यंकं च सत्तुलकं सोमेश्वरसमुद्दिश्य देयं पौराणिके गुरौ पूजयित्वा तथाचार्यं होमं तत्रैव कारयेत् देवस्य संनिधौ सम्यक् रात्रौ जागरणं चरेत् पंचगव्यं ततः पीत्वा ध्यायेत्सोमेश्वरं हृदि प्रभाते यततः स्नात्वा देयागौश्च विधानतः ततो भक्त्या दिगंधर्वक्षीरखंडादिनिर्मितैः भक्ष्यभोज्यैरनेकैश्च भोजयेद्ब्राह्मणान् यतीन् अष्टौ विघ्नेश्वरा ये च ते श्वहोमं समाचरेत् वस्त्रयुग्मं ततो दत्तागां च दत्त्वा विसर्जयेत् एवं कृते व्रते सम्यक् लभते पुण्यमक्षयं धनधान्यसमायुक्तो पुत्रदारैः समन्वितः नकुले जायते तस्य दरिद्रो दुःखितोऽपि वा अपुत्रो लभते पुत्रं वंध्यापुत्रवती भवेत् कावबंध्या च नारी मृतपुत्रा च दुर्भगा कन्या प्रसूत्या कार्यं रोगिभिश्च विशिषतः एवं कृते विधाने तु देहपातेशि वं व्रजेत् कल्पकोटिसहस्राणिकल्पकोटिशतानि च भक्तैः सोविपुला च भोगान् यावदाभूतसंपूर्वं इत्येतत्कथितं सर्वसोमवारव्रतं क्रमात् इति श्रीस्कंदपुराणे सोमवारव्रतसंपूर्णं अथ एकमुक्तसोमवारव्रतं लिख्यते श्रावणे चैत्र वैशाखे ज्ये

श.र.
१६

श्वे मार्गशिरेनया प्रथमे सोमवारे च गृह्णीयाद्भुतमुत्तमम् यदाश्रद्धामवेत्कर्तुः सोमवारव्रतं प्रति तदाचार्यपुरस्कृत्यश्रद्धामति
समन्वितः सस्नानश्च शक्तिर्भूत्वा शकृन्वरधरो नरः कामक्रोधाद्यहंकारद्वेषपैशून्यवर्जितः आहरेच्छेत्पुष्पाणि मालतीकु-
सुमानि च श्वेतपद्मानि दिव्यानि चंपकानि तथैव च कुंदमंदारजैः पुष्पैः पुन्नागशतपत्रकैः अर्चयेदुमया सार्धं शंकरं लोकेशं
करं मलयाद्रिजधूपेन धूपयेत्सर्वतीर्पति कामिकेनापि मंत्रेण व्यापकेन महेश्वरं पूजयेत्पुलमंत्रेण त्र्यंबकेणाथ वा पुनः भवाय
भवनाशाय महादेवाय धीमते उग्राय उग्रनाशाय शर्वाय शशि मौलिने रुद्राय नीलकंठाय शिवाय भवहारिणे ईशानाय नमस्त-
स्य सर्वकामप्रदाय च नमो देवादिदेवाय सर्वांगे पूजयेद्दिभुं एवं संपूज्य देवेशमुपचारैः पृथक् पृथक् यथावित्तानुसारेण भक्त्या
पादौ प्रपूजयेत् शंकराय नमोजंघेशिवायेति च जानुनी शूलपाणे नमो गुल्फे कट्यांशं मुं प्रपूजयेत् गुह्यं स्वयं मुनामानं पूज-
येत्सर्वतीर्पति ततो नमो महादेवं पूजयेन्नाभि मंडले उदरे विश्वकर्तारं पार्श्वयोः सर्वतोमुखं स्थापुंस्तनौ च संपूज्य नीलकंठं तु
कंठके मुखं संपूजयेत्त्रिंशं शिवनाम्नै महात्मने त्रिनेत्राय च नेत्राय शिरसे नागभूषणे नमो देवादिदेवाय सर्वांगे पूजयेद्दिभुं
एवं संपूज्य देवेशमुपहारैर्मनोरमैः यथावित्तानुसारेण तस्य पुण्यफलं शृणु सोमवारे च यतो ये पार्वत्या सह शंकरं तैलमं-
स्याल्लोकां न्युनराहति दुर्लभान् एकभक्तस्य यत्पुण्यं कथयामि समासतः सप्तजन्मार्जितं पापमभेद्यं देवदानवैः विनश्यत्ये-
कभक्तेन नात्र कार्या विचारणा एवं संवत्सरं यावद्भक्त्या व्रतमिदं चरेत् यस्मिन्मासे प्रारभते तस्मिन्मासि समापयेत् उपवासेन

सो.

१६

नैवायं समाचरति मानवः चिरं व्रतं प्रकुर्वीत कृतं संपूर्णं तानयेत् स्वं उव्रतप्रभावेन तत्सर्वं निष्फलं भवेत् उमामहेश्वरं ह्येवं ह्यप-
भेन समन्वितं यथाशक्त्या प्रकर्तव्यं विनशाद्यं न कारयेत् मंडलं कारयेद्दिव्यं तंतुलिङ्गोद्भवं शम्भुं कलशं पयसा पूर्णं श्वेतवस्त्रं स-
मन्वितं पात्रं शंकराय युक्तं कुंभस्योपरि स्थापयेत् स्थापयेन्मंडले दिव्ये कलशं कनकोज्ज्वलं तस्योपरि न्यसेद्देवं तत्तमंत्रविधानतः
श्वेतवस्त्रयुगेनैव पूजयेत्सरमेश्वरं उपवीतं सोत्तरीयं भक्ष्याणि विविधानि च धान्यानि चान्यभीष्टानि तानि प्रकल्पयेत्
शाय्यां तृलांतथा दर्शदेवस्याग्रे प्रकल्पयेत् अथ श्वेतानि पुष्पाणि देवस्योपरि विन्यसेत् ततो होमं प्रकुर्वीत शिवमंत्रेण वैव्रती पा-
लाशान्त्रिसमिद्भिश्च जुहुयाच्छतमष्टकं आप्यायस्वेति मंत्रेण पृषदाज्याहुतीः शुभाः यवत्रीहितिलाज्येन ऋत्विजश्च पृथक् पृथक्
होमाने च गुरुपूज्यसपत्नीकं समाहितः वस्त्रेण भरणे श्वापि गृहोपकरणादिभिः श्वेतागोः कपिलावापि सुशीलां च पयस्विनीं स-
वस्त्रं चरपुच्छाचयंदाभरणभूषिता दक्षणा सहिता देवा शिवः संप्रीयतामिति ब्राह्मणान्मोजयेत्सश्चात्र यो दशसुशोभनान्
घंटास्त्रयोदशा देवा चंशपात्रं समाहितः इदं पीतं गृहाण त्वं सर्वोपस्करसंयुतं सर्वमेपरि पूर्णं स्याच्छिवो मे प्रीयतामिति इ-
ति श्रीस्कंदपुराणे सोमवारव्रतं संपूर्णम् अथोद्यापनं कैलासस्थं महादेवं मपर्णा सहितं शिवं पप्रच्छ प्रणतो भूत्वा किंचि-
हुह्य तमंगुहः देवताखिलदेवेश सर्वभूतात्मकप्रभो त्वत्प्रसादान्मया पूर्वं विज्ञानं धर्मसाधनं किंचिद्वा तव्यमस्त्वन्य त्वत्त एवम-
या प्रभो यन्न दृष्टं श्रुतं वापि तन्मे व्याख्यातुमर्हसि किं दानं किंतपस्तीर्थं किं व्रतं वामहाफलं यस्मिन्कृते महाप्रीतिर्युच्यते स्यादुमे

शयोः तन्मेत्वं पुत्रवात्सल्यात्सर्वलोकहिताय च विशेषं ब्रूहि देवेश यज्ञात्वास्यान्महत्करवं इत्याकर्ण्य च चस्तस्य प्रसन्नवदनो
हरः परिष्वज्य स्रुतं प्रीत्या प्रोवाच देवं चस्तदा शंकर उ० सम्यक् पृष्टं तया च त्वां प्रीतोस्मि वचसा नव अस्ति किंचिद्भूतं पुण्यं न
नो कथयतः शृणु वेदशास्त्रपुराणानां यद्ब्रह्मस्य व्रतं महत् यदद्य कथनीयं ते त्वत्तः कोममवै प्रियः सोमवारव्रतं नाम सर्वव्रतफलाधि
कं यस्मिन्कृते परा प्रीतिरावयो म्यादुमेशयोः निशम्येतद्भूतं स्कंदः प्रोवाच वदतां वरं कीदृशं तद्भूतं देवविधानं तस्य कीदृशं क
दाग्राह्यं कथं कार्यं किं दानं कस्य पूजनं उद्यापनविधानं च विस्तरेण वदस्व मे शिव उवा० मधोमास्यष्टमी शुक्लशिवे
दुदिनसंयुता तदाग्राह्यं व्रतं चैतदनेन विधिना श्रुतं प्रातः कृष्णातिलैः स्नात्वा आचार्य सहितो व्रती पूर्वाह्णे विधिवत् कार्यमुमाशं
करपूजनं ततः पुष्पांजलिं दत्त्वा प्रणम्य दंडवदुवि विधिनानेन गृण्हीयाद्भूतं संकल्पपूर्वकं गृण्हीमि भव रोगार्तः सोमवारव्रतो
पथं व्रतेनानेन मे प्रीतो भवेतां पार्वतीश्वरो विसर्जनं ततः कुर्यादाचार्य पूजयेत्ततः शिष्टैरिष्टैः परिवृतो भोजनं कारयेत्ततः अहः
शेषं ततो नीत्वा सत्कथाश्रवणादिभिः शयीता धस्त तोरात्रावभुक्तो ब्रह्मचर्यवान् अनेन विधिना वत्समदीये वासरे यदा कुर्वन् व्रतम
वाप्नोति मद्भावं नात्र संशयः तस्मिन्दिने कृतं किंचिद्दानं होमो जपस्तथा व्रतं वा प्रातिदंस्कं दं ह्युमया सहितस्य मे अतः सोमाह यो वा
रः प्रशस्तो यं मम प्रियः एवं सोमाष्टकं कृत्वा व्रतस्योद्यापनं श्रुतं माघाद्ये पंचके कार्यं शुकूपक्षविशेषतः शिवस्य तिथियोगानां मे कैके
पिसंयुते सोमवारे विधानं च तथा चंद्रचलान्विते विधाय रदनोलेखं प्रातः स्नात्वा विधानतः आचार्यवरयेदेकं विधिं श्रुतिपारंगं पुराणसू

ति धर्मज्ञं निगमागमवेदिनं उपोष्य सोमवारं च सायं संध्यामुपास्य च शिवालये हरेर्वापिशुचौ देशे यवागुदे अष्टांगुलोच्छ्रितां वे
दां वितस्ति ह्यसंमितां तस्यां षोडशपत्राणि तदुल्लैः परिपूरयेत् विचित्ररचनोपेतं पताकाद्युपशोभितं चित्रविचित्रैर्विविधैः फल
गजिविराजितं एवं प्रकल्पयेद्देदीं चतुरस्रां समंततः ध्यात्वा सानियमं कृत्वा सर्वाभ्युदयिकं तथा आचार्येण समं कुर्यान्मदाराधनमा
दरात् पदमध्ये नवीनं च धवलं स्थापयेत् पटं वा ससावेष्टितं पूर्णमक्षतैः परिश्रितं समं तादंतिके चापि नामभिस्तीश्वरादिभिः गणै
शं मातृकाश्चापि दुर्गाश्च आधिपंत्या समाहितमनाः कोणे घ्रायेत्यादिषु विन्यसेत् ततः कनकसंभूतमद्रूपमुमयान्वितं पंचामृतोद
कैः स्नाप्य गंधपुष्पाक्षतैर्जलेः गृहीत्वा वाहयेत्कुंभे ध्यायेन्मद्रूपमीदृशं चंबकं च तथा गोरीर्ममायेति जपन्कधीः पंचाक्षरं तथा मंत्रं
पूर्वादिषु दलेषुपि मूर्तयोः सोमदीयाश्च पूजनीयाः प्रयत्नतः अनंतसूक्ष्मौ च शिवस्ततश्च त्रिनेत्ररुद्रौ च तथैव पूज्यौ त्रिमूर्तिश्री
कंदशिवं हि नो च प्रगादिपत्रेषु समर्चनीयाः तद्दहिलोकपालाश्च पूजनीयाः प्रयत्नतः विष्टराद्युपचाराश्च दातव्या मूलमंत्रतः
विल्वपत्राक्षतैः पुष्पैर्धूपदीपैः समर्चयेत् मनोरमाविधानाया पूजाविज्ञानुसारतः ततो वेदे रघोर्भूमौ सर्वतोभद्रमंडले ब्रह्माद्या
देवताः सर्वाः पूजनीयाः प्रयत्नतः नैवेद्यादिविचित्राणि तांबूलानि प्रकल्पयेत् ततो जागरणं कुर्याद्गीतवादित्रनिःस्वनैः पुरा
णैरितिहासैश्चरात्रिशोषं च द्रवी अपरेद्युः कृतस्नानः प्रातः संध्यामुपास्य च पुनर्यागगृहंगत्वाद्युपचारान्प्रकल्पये हवना
र्थं विधानं च मुपलेपादिकं ततः प्रतिष्ठाप्यानलं सर्वमन्वाधानादि पूर्ववत् स्वगृह्यविधिना कार्यं भाज्यभागांतमेव च अना

देशादिभिर्हुत्वा गहाद्याहुतिसंज्ञकाः होतव्याः सर्पिषा चैव पायसं सघृतं सुधीः त्वंसोमासीति मंत्रेण हुनेदष्टोत्तरं शतं ततः स्विष्ट
कृतं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ततो होमावसाने च गामरोगां पयस्विनीं सवत्सां धवलां साध्वीं सवत्सां कांस्यदीहनीं दद्याद्भुतस्य
ध्यये माचार्याय सदक्षिणां वस्त्रैराभरणैरन्यैराचार्यपरितोषयेत् ततः षोडशसंख्याकान् भोज्यैर्नानाविधैस्तथा ब्राह्मणान् भोज्यै
जयेत्सश्वादर्वयेन्नामभिः क्रमात् सोमेश्वरस्तथेशानः शंकरो गिरिजाधरः महेशः सर्वभूतेशः स्मरारिस्त्रिपुरांतकः शिवः पशु
पतिः शंकरश्चंद्रकः शशिशेखरः गंगाधरो महादेवो वामदेव इति क्रमात् वस्त्राणि कुंडलादीनि चंदनैरुपलेपयेत् उपवीतानि ते
भ्योऽपि दद्यात्कुंभात्कलान्वितान् शक्त्या च दक्षिणा देया दंपतीं पूजयेत्ततः अन्यानपि यथाशक्ति ब्राह्मणानपि तोषयेत् व्रतं समा
स्तु संपूर्णं इत्युक्ता तान् पूजयेत् अस्तु संपूर्णमित्युक्तेन तोयागभुवं व्रजेत् उपचारादिकं कृत्वा श्रुत्वानलापुनः पुनः विसर्जनं विधा
याथ शिष्टैरिष्टैः समन्वितः भुंजीयाद्यज्ञशेषं तद्वाग्यतो नियतः शक्तिः एवं कृते महापुण्यं व्रतस्योद्यापने शुभं नारी वा पुरुषो वा
पि महेशस्य परंपरं अपुत्रो लभते पुत्रान् निर्धनो धनवान् भवेत् अविद्यो लभते विद्यामिति धर्मविदो विदुः पृथिव्यां चानितीर्था
निव्रतान्यन्यानि यानि तु सोमवारव्रतस्यास्य कलानाहंति षोडशी इति श्री भविष्योत्तरे सोमवारव्रतोद्यापनं संपूर्णं
अथ मंगलव्रतं लिख्यते भोमवासरे अरुणोदयवेलायां अपा मार्गेण दंतधावनं विधायान्म्यतिला मलकचूर्णेन नद्यादौ गृहे
वास्तात्वाधौ तमारक्तवस्त्रं परिधाय रक्तोत्तरीयं च स्त्रीवाप्येवं परिदध्यात् ततः स्नात्वा पात्रे रक्ताक्षतारक्तपद्मरक्तचंदनानि

निक्षिप्य अग्निर्भूयति मंत्रेण अष्टोत्तरशताध्यानि दद्यात् ततो गृहमागत्य रक्तगोमयेन भूमिं विलिप्य शरद्विप्रदेशे पुत्रार्थं धनार्थं
च पत्न्या सह मंगलपूजां कारयेत् तत्र विधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य ऋणव्याधिनाशनार्थं पुत्रधनप्राप्तये च भोमव्रतं करिष्ये
इति संकल्प्य तदंगत्वेन भोमपूजनं महं करिष्ये ततः प्रार्थयेत् अद्य देवेश ते भक्त्या करिष्ये व्रतमुत्तमं ऋणव्याधिविनाशाय
धनसंतानहेतवे यंत्रोपरि स्थं भोमं पूजयेत् तत्र यंत्रप्रकार उक्तः संग्रहे त्रिकोणं पूर्वमुद्धृत्य पंचधा विभजेत्ततः तृतीये
स्वाचिन्हाभ्यां लांछयेत्समभागतः आद्यरेखाग्रं युगुलं तृतीयाचिन्हयोन्यसेत् द्वितीयाग्रं समाकृष्य तृतीयाचिन्हयोन्यसेत्
पुनरेसां तृतीयां तु समाभज्यात्समाशक्तं तुर्याचिन्हद्वयेनाथ त्रिभिश्चिन्हैस्स पंचमीः तृतीयाग्रे प्रकुर्वीत पंचम्याम यत्तिष्ठते
तुर्याग्रे योजयेत्सम्यक् पंचम्यचिन्हयोर्द्वयोः चिन्हैस्स पंचभिर्दद्यात्सूत्रयुग्मं विचक्षणः एवमेकाधिकं सम्यक् कोणानां विंशति
भवेत् तृतीया तुर्ययोर्मध्ये स्थितचिन्हगृहे च येत् देवं तदग्रतो मंत्री त्रिकोणोदक्षिण क्रमात् मंगलाद्यांतरे पूर्वोत्तमोत्ताने कविंश
तिः एकविंशतिकोष्ठेषु नाम मंत्रान्समालिखेत् ततः पूजाप्रकर्तव्या पुत्रसंपत्तिहेतवे पूजाप्रकारमाह रक्तमाल्यांबर
धरः शक्तिमूलगदाधरः चतुर्भुजो भेषगमो वरदः स्थाभराक्तः एहो हि भगवां भोमः अंगारकमहाप्रभो त्वयि सर्वसमायाते
त्रैलोक्यं सचराचरं भोमभावाह विष्णुमिति जोषति दुरासदं रुद्ररूपमनिर्देश्य चक्रं च अरुणप्रभं अग्निर्भूयति रूपांगारको ग
यत्री मंगलावाहने विनियोगः ॐ अग्निर्भूयति रक्त ॐ नमो भगवते धनसमृद्धिदाय मंगलाय नमः मंगलं आवाहयामि अ

थन्यासः ॐ ह्रीं ह्रदयाय ह्रीं शिरसो ह्रीं शिखायै ह्रीं कवचाय ह्रीं नेत्रत्रया ह्रीं अस्त्राय फट् स्वरवः इति दिग्बन्धः ॐ ह्रीं
अंगुष्ठाभ्यां ह्रीं तर्जनीभ्यां ह्रीं मध्यमाभ्यां ह्रीं अनामिका ह्रीं कनिष्ठि ह्रीं करतल ह्रीं सः आत्मनेन स्वरवः परमात्मनेनमः ततः
अग्निर्धर्ममंत्रेण वामं गलगायत्र्यावा आसनादिपुण्यांतां पूजां कृत्वा यंत्रस्य एकविंशतिकोष्टेषु नाममंत्रेण पूजयेत् अ-
र्घ्याणि च दद्यात् शिखायां मंगलः पातु भूमिपुत्रश्च मूर्धनि ललाटे ऋणहर्ता च चक्षुषोश्च धनप्रदः स्थिरासनः श्रोत्रयोश्च म-
हाकायश्च नासिके आस्यदंतोष्ठजिह्वासु सर्वकर्माविरोधकः हनो मे लोहितः पातु लोहिताक्षश्च कंठके स्कंधयोरुभयोरक्षेत्सा-
मगानां कृपाकरः धरात्मजो भुजो पातु कुजोरक्षेत्करद्वयं भौमो मे हृदयं पातु भूतिदस्तु तथोदरे भूमिर्नंदन भौतु गुह्ये तंगारक-
न्यसेत् ऊरुमय मोरक्षे ज्ञान्वोरोगापहारकः जंघयोर्दृष्टिकर्ता च अपहर्ता च गुल्फयोः पादांगुष्ठौ च पादौ च सर्वकामफलप्रदः श-
क्तिर्मे पूर्वतोरक्षे छूलं रक्षेच्च दक्षिणे पश्चिमे च धनुः पातु उत्तरे च शरस्तथा उर्ध्वे षडाननः पातु अधस्तात्स्थिर्वीर्यमम एवम्यस्तश-
रीरोऽसौ चित्तयेद्भूमिर्नंदनं अथ ध्यानं असृजमरुणवर्णं रक्तमाल्यांगरागंकनककमलमालामालिनं विश्ववंद्यं अ-
तिललितकराभ्यां विभूतं शक्तिः शूले भजत धरणिस्तु मंगलं मंगलानां इति ध्यात्वा अग्निमूर्ध्ना ऋक् अष्टोत्तरशतं जपेत्
अंगारकाय विद्महे शक्तिहस्ताय धीमहि तन्नो भौमः प्रचोदयात् ततः स्तोत्रं पठेत् मंगलो भूमिपुत्रश्च ऋणहर्ता धनप्रदः स्थि-
रिरासना महाकायः सर्वकर्माविरोधकः लोहितो लोहिताक्षश्च सामगानां कृपाकरः धरात्मजः कुजो भौमो भूतिदो भूमिर्नंदनः

अंगारको यमश्चैव सर्वरोगापहारकः दृष्टिकर्ता पदहर्ता च सर्वकामफलप्रदः एतानि कुजनामातिनित्यं यः प्रयत्नः पठेत् ऋणं न जा-
यते तस्य संतानं वर्धते सदा एकविंशतिनामानि पठित्वानुदिनांतके रूपवान्धनवान्श्चैव जायते नात्र संशयः एककालं हि कालं वा
यः पठेत् स समाहितः एवं कृतेन संदेहो ऋणां हित्वा सुखी भवेत् इति स्तोत्रं पठेत् धरणी गर्भसंभूतं विद्युत्कांतिसमप्रभं कु-
मारं शक्तिहस्तं च मंगलं प्रणमाम्यहं इति नमस्कारः खदि रांगारेण रेखा च यं कृत्वा अंगारकमहीपुत्रमगवन्मत्तवत्सल-
त्वां नमस्यामि मे शेषं ऋणमाशु विनाशाय ऋणरोगादिदारिद्र्यपापक्षुद्रापमृत्यवः भवकुशमनस्नापानश्चैतुममसर्वदा ऋ-
णदुःखविनाशाय पुत्रसंतानहेतवे मार्जयाभ्यसितारेखास्ति स्मोजन्मसमुद्भवाः दुःखदोर्भाग्यनाशाय सुखसंतानहेतवे रु-
तरेखा च यं वामपादेन मार्जयाभ्यहं इति मंत्रं मार्जयेत् ततः प्रार्थना ऋणहर्ते नमस्तेस्तु दुःखदारिद्र्यनाशक सुखसौभा-
ग्यधनदो भवमेधरणीकृत ग्रहराज नमस्तेस्तु सर्वकल्याणकारक प्रसादान्तवदेवेश सदा कल्याणभाजन देवदानवगंध-
र्वयक्षराक्षसपन्नगाः प्राप्नुवन्ति शिवं सर्वे सदा पूर्णमनोरथाः प्रसादं कुरु मे भौम सौभाग्यमंगलप्रद बालः कुमारको यस्तु स-
भौमः प्रार्थितो मया उज्जयिन्यां समुत्सन्नो भौमो नाम चतुर्भुजः भारद्वाजकुले जातः शूलशक्तिगदाधरः इति प्रार्थयेत्
पुनस्तोत्रं पठेत् ततः वायनदानं तिलगुडमिश्रितेन एकविंशतिलडुकान् गोधूमेन वा फलदक्षिणा सहितान् वेदविदे दद्या-
त् दानमंत्रः मंगलाय नमस्तुभ्यं सर्वमंगलदायक वायने न चैसंतुष्टः कुरु मे त्वं मनोरथान् देवस्य त्वेति मंत्रेण मंगलः

प्रीयतामितिदद्यात् आवाहनंनजाना० इतिपूजनं अथकथा सूतउ० पूजितोदेवदेवैस्तुमंगलोमंगलप्रदः
गौतमेनपुराष्टोलोहितांगोमहाग्रहः गौतमउवाच कथयस्वमहाभागगुह्यं पूजनमुत्तमं मंत्रमाराधनंदानंसर्वपा
पप्रणाशनं रूपंस्वर्णसंकाशंवाहनायुधसंयुतं येनपूजितमात्रेणजायतेस्वरवमुत्तमं धर्मार्थकाममोक्षाणांकालेनैवफलप्रदं
सर्वपापप्रशमनंसर्वव्याधिविनाशनं सर्वसौभाग्यदं देवत्वयापातकनाशनं सर्वयज्ञफलप्रोक्तंसर्वकामफलप्रदं तपसांजपदा
नानाफलंचैवलुलभ्यते तद्वत्ब्रूहिमेदेवलोहितांगमहाग्रह यस्मिन्नाराधितेमर्त्यः सर्वसौभाग्यवान्भवेत् मंगलउवाच
शृणुविप्रमहाभागसर्वज्ञऋषिसत्तम व्रतंचपूजनंदानंप्रख्यातंभुवनत्रये आसीत्पूर्वाहिसर्वज्ञोब्राह्मणोवेदपारगः तस्यभा-
योस्तनंदाचनाम्भारव्यातासलोचना तस्यापत्यंचसंजातंवृद्धत्वान्नकदाचन तेनान्यस्यसुतांपुण्याग्रहीत्वापोषिताध्रुवं
ब्राह्मणस्यकुलेजातास्वरूपागुणसंयुता सर्वलक्षणसंपन्नाप्रयत्नेनैवगौतम पुराजगौतयाचाहमेकभावेनपूजितः तांपु
त्रींस्वगृहेनीत्वाब्राह्मणेनैवपालिता नित्यंहिस्रवतेतस्याअष्टांगंनृजकंबहु तत्स्वर्णेनविप्रोसौधनाढ्योमदगर्वितः कोटिको
टीश्वरोजातोराजनेभूमिमंडले दृष्ट्वा नंदकविप्रेणदशवर्षावरार्थिनी विवाहार्थंचविप्रायदत्तासोमेश्वरायच वेदोक्तविधि-
नातेनविवाहमकरोत्तदा वर्षैः कतिपयैर्विप्रः स्वांपत्नींप्रोदयौवनां लब्ध्वास्वदेशमार्गेणव्रजन्विप्रोप्यहर्निशं निशंतिगच्छरे
घोरेअरण्येपर्वतोत्तमे सर्वशून्येवनेतस्मिन्महालुब्धेनलोभितः मार्गेचलतिविप्रेस्मिन्ध्वोरैश्चविनिपातिते तंपतिंमृतमा

लोक्यसानारीशोकपीडिता पतिनासहविप्रेद्रमरणोक्तनिश्चया स्वपतितंनयंविश्वंचिंतयंत्यतिपदेपदे पतिंप्रदक्षिणीकृ-
त्यन्वितायाश्चसमीपतः तस्मिन्क्षणेचतुशेहंवराथंचप्रचोदिता वरंब्रूहिमहाभागेयत्तेमनसिचर्तते इतिश्रुत्वाततोवने-
सानारीपतिमानसा ब्राह्मण्युवाच यदितुष्टोसिमेदेवतर्हिजीवतुमेपतिः मंगलउवाच अजराध्रुवस्त्राज्ञो
तवभर्ताभविष्यति अन्यंयाचमहासाधिवरंभिभुवनोत्तमं ब्राह्मण्युवाच यदितुष्टोसिमेदेवग्रहाणामधिपेश्वरः
येत्वांस्मरंतिदेवेशंरक्तचंदनचर्चितं रक्तपुष्पैश्चसंपूज्यप्रत्यूषेभौमवासरे बंधनव्याधिरोगाश्चकदाचिन्नोपजायतां नच
सर्वाग्निशत्रुभ्योभयंचरचर्जनैःसह नवियोगोमहीपुत्रभक्तानांसौख्यदोभव मंगलउवाच एकविंशतिभौमांश्च
एकमुक्तजितेंद्रियः एकान्तेनासितान्नेनचतुर्दीपाचितेगृहे अर्घ्यंचमंगलेमंत्रैर्वेदपौराणिकोद्भवैः युवंरक्तमनद्वाहंसर्वो
पस्करसंयुतं स्वशक्त्याभोजयेद्विपान्दातव्यंचहिरण्यकं तेषांवेग्रहीडाचनभवेत्तुकदाचन भूतवैतालशाकिन्योनभवं
तिचहिसकाः दारिद्र्यंनश्यतेतेषांपुत्रपौत्रश्चवर्धते एवमुक्ताचतत्रैवमंगलोपिदिवंगतः एवंव्रतंसमाख्यातंसर्वसौख्यप्रदा
यकम् इदंव्रतंकरिष्यंतितेषांपीडानजायते स्त्रीभिर्व्रतंप्रकर्तव्यंपुरुषैश्चविशेषतः तेषांमुक्तिर्भवत्येवस्वर्गवासोनसंश-
यः इतिश्रीपद्मपुराणेभौमवारव्रतकथासंपूर्णा अथोद्यापनं गौतमउवाच उद्यापनविधिंब्रूहिममसम्य-
ग्रहेश्वर येनजातेनजगतोद्युपकारोमहान्भवत् मंगलउवाच विधेयोमंडपःसम्यगष्टहस्तप्रमाणतः स्थंडिलं

मध्यतः कार्यं हस्तेन प्रमाणतः मंडलं तु प्रकर्तव्यं मामकरक्तं डुलैः पूर्वोक्तानि च नामानि मंडले पूजयेत्ततः एकविंशतिकोटे
पुचतुर्दीपान्वितेषु च एकविंशतिकुंभांश्च स्थापयित्वा मदग्रतः सौवर्णीं प्रतिमां तत्र स्थापयेत्कलशोपरि रक्तवस्त्रेण संवे-
ष्ट्य पूजयेत्कुसुमैः शुभैः अग्निर्धृतिमंत्रेण होमं स्वादि रसं भवेः ॥ अष्टोत्तरशतं हुत्वा दिकपालांश्च हुनेत्ततः अंगपूजा
प्रकर्तव्या नामभिर्मम सर्वदा ॥ मंगलाय च पादौ तु भूमिपुत्रेति गुह्यके ॥ ऋणहन्तुना भौच महाकालाय वक्षसि सर्व
कामप्रदात्रे तु मम बाहू प्रपूजयेत् ॥ लोहितो हस्तयोश्चैव लोहिताक्षश्च कंटके ॥ आस्ये संपूजयेन्मां च सामगानां कृपाक-
रः धरात्मजनामिकायां कुजं च नयनद्वये भौमं ललाटे पादे च भूमिजाय भूकौ स्तथा भूमिनंदननामानं भूमिं संपूज-
येत्तथा ॥ अंगारकं शिरवायां तु यमं तु कवचे सदा ॥ सर्वरोगापहारं च अरुदशे प्रपूजयेत् ॥ आकाशे वृश्चिकर्तारं अपहर्ता
मधस्तथा सर्वांगं च प्रभूतोऽस्मि सर्वकामफलप्रदः ॥ एवं पूज्यत तो होमं पश्चाद्गंधादिनार्चयेत् ॥ भोज्येकविंशतिविधान् द-
द्यात्कुंभात्सवस्त्रकान् आचार्यं पूजयेत्सत्त्वाद्देवतं सवस्त्रकाम् सर्वनिवेदयेत्तीर्त्तगुरवे च शक्तिस्मितः अष्टिद्र्या
चयत्तेभ्यो सर्वे ब्रूयुर्वतं श्रुतम् ॥ दत्त्वा दीनां धनं पुणान् स्वयं भुंजीत वास्यतः इदं व्रतं करिष्यति दारिद्र्यं नश्यति ध्रुवम्
कर्त्तव्यं तु प्रयत्नेन उद्यापनसमन्वितम् ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे मंगलव्रतोद्यापनं संपूर्णम् ॥

श्रीः अथ आचमणेश क्रवारे वरदलक्ष्मीव्रतम् तत्र पूजाविधिः क्षीरसागरसंभूतां क्षीरवर्णसमप्रभाम् क्षीरवर्णसमं वस्त्रं
रधानां हरिवल्लभाम् ध्यानं स० ब्राह्मीहंससमारूढाधारिण्यक्षकमंडलं विष्णुतेजो धिकादे वीसामां पातु वरप्रदा आवाहनं० म
हेश्वरिमहादेवि आसनं ते ददाम्यहम् महेश्वर्यसमायुक्तं ब्रह्माण्डं दद्याणः प्रिये आसनं तीर्थोदके महादिव्येः पापसंहारका-
रकैः अर्घ्यगृहाण भोलक्ष्मीर्देवानां मुपकारिणि अर्घ्यं कुमारशक्तिसंपन्ने कोमारि शिखिवाहने पाद्यं ददाम्यहं देविवर
देवरलक्षणे पाद्यं वैष्णवी विष्णुसंयुक्ता असंख्यायुधधारिणि आचम्यतां देवपूज्ये वरदे स्मरमर्दिनि आचमनं पक्षे पंचा
मृतेः शूद्रैः स्नपयिष्ये हरिप्रिये वरदेशक्तिसंभूते वरदे विवरप्रिये पयोदधिघृतं चैव मधुशर्करया तथा पंचामृतेन स्नपनं प्री-
यतां परमेश्वरी ॥ पंचामृतस्नानं गंगाजलसमानीतं स्रग्ध्रद्वयसंयुतम् स्नानार्थं ते मया दत्तं गृहाण परमेश्वरि स्नानं र
जतादिसमंदिव्यं क्षीरसागरसंनिभम् चंद्रप्रभासमंदे विवस्त्रं ते प्रददाम्यहम् वस्त्रं मांगल्यमणिसंयुक्तं मुक्ताफलसम-
न्वितम् दत्तं मंगलं सूत्रं ते गृहाण स्मरवल्लभे कंठसूत्रं सुवर्णभूषितं दिव्यनानारत्नसुशोभितम् त्रैलोक्यभूषितं देवि गृ-
हाणाभरणं शुभम् आभरणानि रक्तगंधं स्रग्ध्राद्यं अष्टगंधं समन्वितम् दास्यामि देवि वरदे लक्ष्मीर्देवि प्रसीद मे गंधं स-
हरिद्राकुंकुमं चैव सिंदूरं कुज्जलान्वितम् सौभाग्यद्रव्यं संयुक्तं गृहाण परमेश्वरि सौभाग्यद्रव्यं नानाविधानि पुष्पाणि ना-
नावर्णयुतानि च पुष्पाणि ते प्रयच्छामि भक्त्या देवि वरप्रदे पुष्पाणि अथांगपूजा वरदलक्ष्म्ये नमः पादौ पूजया

कमलवासिने. गुल्फोप. पद्मालयाये. जंघेपू. शिपे. जालुनीपू. इंदिराये. उरूप. हरिप्रियाये. नाभिपू. ओकधाये. स्तनोप. विधाये.
कंठपू. धात्रे. नासां. सरस्वत्ये. मुरवं. पद्मनिधये. नेत्रेपू. मांगल्ये. कर्णोप. क्षीरसागरजाये. ललाटपू. श्रीवरदलक्ष्ये. शिरःपू.
जयाभि श्रीमहाकाल्ये. सर्वांगपूजयामि ३९ धूपंदास्यामितेदेविगोघृतेनसमन्वितम् प्रतिगृहमहादेविभक्तानांवरदप्रि
ये॥ धूपं. साज्यं चवर्तिसंयुक्तं. दीपं. नैवेद्यं परमं दिव्यं हृदि प्रीति करं शुभम् भक्ष्यभोज्यादिसंयुक्तं परमान्नादिसंयुतम् नै-
वेद्यं. नागवल्लीदलैर्युक्तं चूर्णक्रमुकसंयुतम् वरलक्ष्मीगृहाण त्वं तांबूलं प्रददाम्यहम् तांबूलं. सर्वार्णसर्वधानूनां श्रेष्ठदे-
विपरसदा भक्त्याददामिवरदेस्वर्णहृदि च देहि मे दक्षिणां. नीराजनं स मांगल्यं कर्पूरेण समन्वितम् चंद्रार्कवह्नि सदृशं गृ-
हदेविनमोस्तुते नीराजनं. सर्वमांगल्यमांगल्ये सर्वपापप्रणाशिनि दोरकं प्रतिगृह्णामि सुप्रीता हरिबलुभे दोरकग्रह-
णम् करिष्यामि व्रतं देवित्व इति स्त्वत्परायणः श्रियं देहि यशो देहि सोभाग्यं देहि मे शुभं दोरकबंधनम् क्षीरार्णवस्फुते
लक्ष्मीश्चंद्रस्य च सहोदरि गृहाणा धर्ममहालक्ष्मीं देवितुभ्यं नमोस्तुते पुनरर्घ्यं. श्रीहृदयस्य दलं देवि महादेवि प्रियं सदा ॥
वित्वपत्रं प्रयच्छामि पवित्रं ते सुनिर्मलम् वित्वपत्रम् इह जन्मानियत्यापं मम जन्मान्तरेषु च निवारय महादेवि लक्ष्मी
नीरायणप्रिये प्रदक्षिणाः दामोदरिनमस्ते स्तनमस्त्रैलोक्यनायके हरिकान्तेनमस्ते स्तत्राहिमांडुः स्वसागरात् नमस्का-
रः क्षीरार्णवसमुद्रं ते कमले कमलालये प्रयच्छ सर्वकामांश्च विष्णुवक्षस्य लालये व्रतसमर्पणम् छत्रचामरमांदोलं

दत्वा व्यजनदर्पणो गीतवादित्रनृत्यैश्च राजसन्माननैस्तथा सूपचारैः समभ्यर्च्य क्षमाप्य च महेश्वरीम् वरलक्ष्मीं महादेवि सर्व
कामप्रदायिनी यन्मया चकृतं देवि परिपूर्णं कुरुष्व तत् प्रार्थनां. एकविंशतिपञ्चान्नेर्धृतशर्करसंयुतैः इंदिरा प्रीयतां देवि प-
द्मेशांतिप्रयच्छ मे इंदिरा प्रतिगृह्णाति इंदिरा वै ददाति च इंदिरा तारकोभाभ्यामिंदिरा येन मोनमः इति वानमंत्रः पं
थचायन कंदत्वा फलान्नैश्च सदक्षिणेः विप्राय चाथ पतयेद्वैतु ब्रह्मचारिणे रुवासिन्येतत्स्वेकं दापयेच्च यथाविधि ॥
इति पूजा अथ कथा सूत उवाच कैलासशिखरे रम्ये सर्वदेवनिषेविते गौर्या सह महादेवो दिव्यन्क्षैर्वि
नोदतः जितो सितं मया चाह पार्वती परमेश्वरं सोपित्वं च जितेत्याह स विवादस्तयोरभूत् चित्रनेमिस्तदाष्टौ मृषावादम
भाषत तदा कोप समाविष्टा गौरी शापं ददौ ततः कुक्षीभवमृषावादिन् चित्रनेमिर्हतप्रभः नानृतं हि समं पापं क्वापि दृष्टं श्रुतं म
या चित्रनेमिर्महाप्राज्ञः सत्यं वदति नो मृषा प्रसादः क्रियतां देवि देवी माह वृषध्वजः प्रसाद स मुखात् तस्मै विशापं च जगा
दसा यदा सरोवरे रम्ये करिष्यंति शतचित्रतम् ततः स्वर्गणिकाः सर्वा वक्ष्यंति त्वां समाहिताः तदा तव विशापः स्यादित्युक्तः स
पपात ह ततो वृत्तिपयाहोभिश्चित्रनेमिः सरोवरे कुक्षीभूत्वा वसं स्तत्र ददर्श स्वर्विलासिनीः देवतापूजनासक्ताः पप्रच्छ प्रणि
पत्यताः किमेतद्गोमहाभागाः किंपूजा किंच वांछितम् किं मया चक्षुःश्रेयमिहामुत्र फलप्रदम् इति व्रतं चित्रनेमिः पप्र
च्छ स्वर्विलासिनीः येनाहं गिरिजाशापान् मोक्ष्यामि चिरदुःखितः अपसरस उचुः तारुचुः क्रियतामद्य व्रतमेतदनुत्त

यम् वरलक्ष्मीव्रतं दिव्यं सर्वकामसमृद्धिदम् यदारवौकुलीरस्थेमासे चथावणे तथा गंगायमुनयो र्योगेतुंगभद्रासरित्ते त
स्मिन्नेथावणेमासि शुक्लपक्षे भृगोर्दिने प्रारब्धव्यं व्रतं तत्र महालक्ष्म्या यतात्मभिः सुवर्णप्रतिमां कुर्याच्चतुर्भुजसमन्विताम्
पूर्वगृहमण्डलं हृत्य तोरणे रंगवालिभिः गृहस्य पूर्वदिग्भागे ईशान्यां च विशेषतः प्रस्थपितां स्तुलां श्वभूमौ निक्षिप्य पूजयेत्
संस्थाप्य कलशं तत्र तीर्थतोयेः प्रपूजयेत् फलानि च विनिक्षिप्य सुवर्णं प्रक्षिपेत्ततः पल्लवांश्च विनिक्षिप्य वस्त्रेणाच्छाद्य यत्न
तः प्रतिमां स्थापयेत्तत्र पूजयेच्च यथाविधि अग्न्युत्तारणपूर्वतु शङ्खदुस्मानं यथाक्रमम् पंचामृतेन स्नपनं कारयेन्मंत्रतः सु
धीः शङ्खदुस्मानं ततः हस्तादेवीसूक्तेन वैततः अष्टगंधैः समभ्यर्च्य पल्लवैश्च समर्चयेत् अश्वत्थवटविल्वाम्बालतीदा
दिमास्तथा एतेषां पत्रमादाय एकविंशति संख्याया नानाविधानि पुष्पाणि मालायादीनि वैततः धूपदीपैर्महालक्ष्मीं पूजये
त्सर्वकामदाम् पायसं भक्ष्यभोज्यं च नाना व्यंजनसंयुतम् एकविंशति संख्याकैरूपैः पूजयेच्छिवाम् निवेद्य सर्वदेवैस्तु व
रं स वृणुयात्ततः एवं संपूजयित्वा च त्रांबूलाद्यैश्च षोडशैः उपचारैः षोडशभिर्धूपदीपैरनेकधा नृत्यगीतादिसहितो देवीं संप्रा
र्थयेच्छ्रियम् रमां सरस्वतीं ध्यायन् शचीं च प्रियवादिनीम् अप्सरोभिः कृतं सम्यक् व्रतं सर्वसमृद्धिदम् पूजावसानपर्यंतं
चित्रनेमिरलोक्यन् होमधूमं समाधाय धृतदीपप्रभावतः गत कुष्टः स्वर्णतेजोऽक्षचिस्तद्गतमानसः तत्रैव चिंतयन् सम्य
कमनः संधाय तद्भूतम् पंचवायनकंदत्वा कथां शृण्वीत यत्नतः तथामौनं गृहीत्वा तु पंचार्तिव्येन पूजयेत् व्रतं च कुर्वतां

गृह्य एकपूग फलं तथा पर्णैकं चूर्णं रहितं चर्वणीयं प्रयत्नतः आरक्तं यदि जायेत कुर्याद्भूतमनुत्तमम् नो चेन्न तद्भूतं कार्यं सर्वथा भूमि मिच्छ
ता अनेनैव विधानेन व्रतं गृहीत यत्नतः अहं यत्नात् करिष्यामि व्रतं सर्वसमृद्धिदम् इत्थं कृत्वा सर्वदेवीस्तु कारयामास तत्क्षणात् सु
वर्णनिर्मितां देवीं वस्त्रालंकारसंयुताम् पूर्वोक्तेन विधानेन पूजां कृत्वा प्रयत्नतः पंचवायनकंदत्वा कृत्वा ते भोज्यथाक्रमम् ततो
वैणवपात्राणि फलान् चैव सदक्षिणैः विप्राय चाथ यतये देवैस्तु ब्रह्मचारिणे सुवासिन्ये ततस्त्वेकमर्पितं चित्रनेमिना एवं सम्य
गक्रमेणैतद्वावायनपंचकम् ततो गृहं गतं तेन देवीं नत्वा यथाक्रमम् ततो नृजां च संप्रार्थ्य भक्षणार्थं ततो व्रती नाम वल्लीदलं
त्वेकं क्रमुकं चूर्णवर्जितम् भक्षयित्वा तु चैलांते दंतांते च निरीक्ष्य च आरक्ते च ततो जाते व्रतस्यास्य प्रभावतः अद्य हंगत प्रापोस्मि
देव्या दर्शनयोगतः एतत्सम्यक् व्रतं चीर्णं भक्तिभावेन यन्मया चित्रनेमिर्घृतं कृत्वा कैलासं शंकरालयम् गत्वा प्रणम्य देवेशं देवीं सा
दरपूर्वकम् पार्वती च तदा प्राह चित्रनेमिस्वपुत्रवत् पालनीयो मया त्वं चेत्सत्यमित्यवधारयताम् चित्रनेमिस्तदा प्राह पार्वती ह
रवल्लभे तव पादांबुजं दृष्ट्वं वरलक्ष्मीं प्रसादतः महादेवस्ततः प्राह चित्रनेमिं शक्रचित्रनम् अद्य प्रभृति कैलासे भुंक्ष्व भोगान्य
थोप्सितान् पश्चादंतासि वैकुण्ठं व्रतस्यास्य प्रसादतः पार्वत्यापि कृतं पूर्वं पुत्रलाभार्थमेव च लब्धश्च षण्मुखो देव्या व्रतराज प्र
सादतः नंदश्च विक्रमादित्यौ राज्यं प्राप्तौ महाव्रती नंदश्च कांतया हीनो कांतां लब्ध्वा सुलक्षणाम् तया च तद्भूतं कृत्स्नं कृतं वै
पुत्रहेतवे पुत्रं प्रसूयते मा च त्रैलोक्यभरणं क्षमम् इह भक्ता तु विपुला भोगान्नैः सुमनोहरान् तदा प्रभृति लोके स्मिन् वरलक्ष्मी

व्रतं शुभम् व्रतं करोति यानां शरीरो वापि शुचिः भक्त्या भोगांश्च विपुलान् तैश्चिव पुरं व्रजेत् स्थातुं पुण्यं मया विप्रवरलक्ष्मी
व्रतं शुभम् यद्दंष्ट्रं पुण्यान्तिशयं वाचयेद्वा समाहितः धनधान्यमवाप्नोति वरलक्ष्मी प्रसादनः इति श्रीमद्विष्णोत्तरपुराणेश
कवारं ध्यावणयुक्तं वरलक्ष्मी व्रतं संपूर्णम् अथ ध्यावणमंदवारं शनैश्च व्रतम् अद्येत्यादि मम समस्त रोगपरिहा-
रार्थं हृद्युदरलक्ष्मीं तान् शनैश्च व्रतं करिष्ये निर्विघ्नतां सिध्यर्थं गणपतिपूजनं कलशाराधनं च करिष्ये
हृणांगायनमः आवाहयामि नीलाय आसनं श्वेतकंठाय पादं नीलमयूरवाय अर्घ्यं नीलोत्पलाय आचमनं ॥
नीलदेहाय स्नानं कुञ्जाय पंचाशतस्नानं शनैश्च व्रतम् शुकद्वेदकस्नानं दीप्यमानजटाधरा वस्त्रं पुरुषगात्राय यज्ञोपवीतं
स्थूलरोमाय अलंकारान् नित्याय गंधं धूर्ताय अक्षतान् सदाचूषाय पुष्पं मंदाय धूपं निस्पृहाय दीपं तामसाय नैवे-
द्यं नीलोत्पलाय आचमनं हृणावपुषे करोहूर्चनं दीर्घदेहाय तांबूलं मंदगतये दक्षिणां ज्ञाननेत्राय प्रदक्षिणां सूर्यपु-
त्राय नमस्कारं कोणस्थः पिंगलो बभ्रुः हृणां रौद्रांतकोयमः सौरिः शनैश्च व्रतं मंदः पितृभ्रातृपुत्रसंस्थितः एतानि शनिनामानि
जपेदश्वत्थसंनिधौ शनैश्च व्रतं कृतापीडानकदाचिद्विष्यति इति प्रार्थना मूलतो ब्रह्मरूपाय मध्यतो विष्णुरूपिणे अग्र-
तः शिवरूपाय वृक्षराजाय तेनमः ॥ सप्तप्रदक्षिणाः सप्तनमस्कारान्कुर्यात् इति पूजा अथ कथा दशरथ उवाच
॥ नमः हृणांगनीलाय श्वेतकंठनिभाय च नमः पुरुषगात्राय स्थूलरोमाय तेनमः नमो मंदगते तुभ्यं निस्पृहाय नमो न

मः नमो नित्यस्फुटार्ताय सदा तृप्ताय तेनमः तपसा दग्धदेहाय नित्ययोगधराय च नमस्ते ज्ञाननेत्राय काश्यपायार्कसूने इति
शुत्वानुपश्रेष्ठं ग्रसनं शनिस्तदा शनिरुवाच तु शोहंत वराजं द्रुतपसापोरुपेण च दस्यामि ते वरं भद्रं निश्चयाद्गुवं शज
दशरथ उवाच अद्य प्रभृतिपिंगाक्षपीडाकार्या न ते मया जगत्रये त्वयानाथ पीडितो दुःखितो जनः तस्माज्जगत्रये देव-
क्षणीयं त्वयानय शनिरुवाच गृहाणामहमेको हि मदधीना ग्रहाः सदा तपसा तव तु शोहं पीडानं च करोम्यहम् जगत्रये
महाराज दुःखितं मे सदैव हि दशरथ उवाच भगवन् केन विधिना त्वदीयाराधनं भवेत् येन तु शोसिपिंगाक्ष तत्सर्वं वक्तु
मर्हसि शनैश्च व्रतम् ध्यावणे मंदवारं पुदंतं धावनपूर्वकम् स्नानं स्नानं गंधतैलेन नित्यं कर्म समाचरेत् कर्तव्यं सर्ववारं पुते
न तु शोस्य हं नृप शक्तिर्भूत्वा शमी वृक्षं गत्वा तत्रैव पूजयेत् तदभावे थराजं द्रुगत्वा श्वत्थं प्रपूजयेत् तत्र संपूज्य मां राजन् गं-
धपुष्पाक्षतादिभिः धूपदीपैश्च नैवेद्यैस्ताम्बूलप्रार्थनादिभिः वेष्टयेत् सप्तसूत्रैश्च नमस्कारांस्तथैव च सप्तप्रदक्षिणाः कृत्वा
शुक्ला पुण्यकथां मिमांसा एवं विधां स्मर्य स्निग्धं शनं दवागच्छ रुषमे ततः शांतिं च मे वारं कुर्याद्दद्याप नं शुभं आचार्यं वरयेत्
नमो त्रिचं वेदपारगम् सवर्णस्य शमी वृक्षं तदभावे तु पिप्पलम् मदीयां प्रतिमां कुर्यात्लोहप्रचुरसंयुताम् द्विजं दीर्घदेहं
च दंडपाशधरं तथा पिंगाक्षं स्थूलदेहं च श्वेतग्रीवं तथार्चयेत् रुक्मसूत्रं तथा सप्तहृणावस्त्राणि वेष्टयेत् उपवीतादिभि
र्द्रव्यैः पूर्ववदेव मर्चयेत् शमभिरिति मंत्रेण हुनेदष्टाधिकं शतम् ह्यसरा न्हो मये सुते नैव बलिमुदरेत् हृणाधेनुं सव-

तांचदद्यादथपयम्विनीं सप्तविप्रानसमभ्यर्च्यगंधपुष्पफलादिभिः वस्त्राणिदक्षिणांचैवयथाशक्त्याप्रदपयेत् तिलमाषवि-
मिश्रान्नैर्भोजयेद्दिजसत्तमान् तेषांगृह्याशिषंपश्चादुंजीयादुंधुभिः सह ॥ सवस्त्रप्रतिमांचैवभाचार्योयनिवेदयेत् एवंह
तेथराजेंद्रसर्वाभीष्टंददाम्यहम् जपेदिदंपठेत्तोत्रंमन्त्र्यांचैवकृतांजालः सप्तजन्यनिराजेंद्रतस्येश्वर्यमविष्यति पुत्रपौ-
त्रयुतो नित्यंततो मोक्षमवाप्स्यति तुष्टोहंतवराजेंद्रपीडांचनकरोम्यहम् गोचरेवाथवर्गेपिविषमस्थोयदाशनिः तुष्टोराज्य-
प्रदः सद्योक्नुद्वोराज्यापहारकः जन्मस्थोद्वादशस्थेवाअष्टमोवापिकुत्रचित् श्रावणेमंदवारेषुपूजितोहंस्रस्वप्रदः ब्रह्मा-
शिवोहरिश्चैवमुनयःसनकादयः लक्ष्मीरमाचमावित्रीमुनिपत्यश्ववैश्रभाः नृपाअन्येमया सर्वैराज्यभ्रष्टाश्वपीडिताः दे-
शाश्वनगरग्रामागजोष्ठावथवाजिनः रोद्रहस्थामयादृष्टानाशमायांनितक्षणात् अतोमयापीडितानांमनुष्याणांनराधिप-
परिहर्तुंनशक्ताश्वब्रह्माविष्णुमहेश्वराः एतच्छ्रुत्वाशनैर्वाक्यंराजापरमहर्षितः प्रदक्षिणांनमस्कृत्यवरंप्राप्यपुरंययौ गत्वास्व-
नगरंराजापूजितोवेशनैश्वरः श्रावणादिपुवारेषुप्रसन्नोभूच्छनैश्वरः पृथ्वीपतिरभूद्राजाग्रहाजप्रसादतः यद्दं प्रातरु-
त्थायसौरिवारंसदार्चयेत् तस्या भीष्टप्रदोमंदोमविष्यतिनसंशयः स्त्रियावापुरुषेणापिशनैश्वरव्रतंकृतं मुच्यतेसर्वपा-
पेभ्योसर्वाभीष्टंलभेत्क्षणात् ब्राह्मणोवेदसंपूर्णोक्षत्रियोर्राज्यमाप्नुयात् वैश्यस्तुलभतेवित्तंशूद्रः स्रस्वमवाप्नुयात् कन्यार्थी-
लभतेकन्यांपुत्रार्थीलभतेकृतम् कामार्थीलभतेकामान्मोक्षार्थीलभतेगतिम् मुच्यतेसर्वपापेभ्योग्रहलोकसगच्छति ॥

इति श्रीस्कंदपुराणेशनिवारव्रतंसोद्यापनसंपूर्णम् अथव्यतीपातव्रतंलिख्यते युधिष्ठिरउवाच श्रुतानिखड्गुत्सादे-
वव्रतानिसकलान्यपि व्यतीपातव्रतंबृहिसोद्यापनफलान्वितम् कृष्णउवाच पुराव्यासेनकथितंशुकायवंशच द्वयेतद्व्रतंकथयि-
ष्यामिशृणु राजन्यमन्त्रम् शुकउवाच कथंयोगोततः पूज्योव्यतीपातोमहामुने पूजितोकिंफलंतातविधिमेवबृहिविस्तरात् व्या-
सउवाच इममर्थंपुराष्टशेधरण्याचजगद्गुरुः व्यतीपातव्रतंसर्वयत्समारयातवान्मभुः तद्व्रतंकथयिष्यामिपरलोकहितायच
धरण्युवाच यस्त्वयोक्तोव्यतीपातस्तस्यकर्मवदस्वतत् कदाजातः कथंपूज्यः पूजितेचात्रकिंफलम् श्रीवराहउवाच य-
दाबृहस्पतेर्भीर्योतारांजयादृशीतशुः मित्रत्वात्साहंतसूर्यस्त्यजदागन्धहस्पतेः तदासोमेतिरुष्टश्वरविंकूरंवलोकयत् आदि-
त्योपितदारुष्टः कुधासोमंवलोकयत् उभयोर्दृष्टिसंपाताच्छुद्धयोः सोमसूर्ययोः उद्यतास्योभवत्तयोः पुरुषः पिंगलेक्षणाः दृष्टोष्ट-
दीर्घदशनोभुवुदीकुटिलाननः पिंगलश्चक्षुकेशांतो लंबभ्रूश्चक्षुशोदरः शिरलोदीर्घजिह्वश्चसूर्याग्रियमसंनिभः त्रैलोक्यं
भक्षितुं प्राप्नोर्वीहंभ्यानिवारितः सोष्टुच्छदयसूर्येदृक्कथितोभक्षयामिकिम् त्रैलोक्यंभोक्तुकामोहंभवद्वाविनिवारितः क्रो-
धक्षधोमांवाधेतेणत्येतेकुत्रतेमया सोमसूर्यावूचतुः कोपदृष्टेर्नोविविधादतिपाताद्भवानभूत् व्यतीपातस्ततोनाम-
भवान्मुविमविष्यति सर्वेषामपियोगानांपतिस्त्वमवितासदा तेषांमध्येपुण्यनमोभविष्यसिनसंशयः यस्मिन्कालेत्वदुत्सतिः
कल्याणनेवकारयेत् स्नानदानादिकंकिंचित्कृत्वाचैवाक्षयंभवेत् इतिताभ्यांवरोदत्तस्तनः प्रभृतिशोगराद् त्रिषुलोकेषुवि-

अ-श-
२६

व्यातो बहु पुण्यफलप्रदः व्यतीपातमहावीरत्रैलोक्यव्यापकप्रभो त्वयि प्राप्ते नरैः किंचिद्वा त्वं शुभं कांक्षिभिः तद्वत्संकाधितो भुंक्तो नो
चेत्कोपो निपात्यताम् व्यतीपात उवाच नमो वां पितरौ मेऽस्तु क्रोधपातस्य भाजनः दत्तो भवद्यामधुना प्रसादः क्रीयतां मम ॥
रवींद्रचतुः स्नानदानजपहोमपूर्वकं यस्त्वं दीयस मये समाचरेत् तस्य पुण्यमिह ते प्रसादतो नंतमस्तु कृतं वै भवार्पणे ॥
काले तव विदधाति पूजनं यस्तस्यैवं भवतु भवेत्स भद्ररूपः पुत्रायुर्धनसखकीर्तिपुष्टिरूपारोगाद्यं गुणजनवल्लभं च पूर्वम् ॥
धरण्युवाच अस्मार्चनविधिं ब्रूहि विस्तरेण जगद्गुरो कृते तस्मिन् न ते देवि किंपलं प्राप्य ते नरैः वराहरवाच एतस्मात्कारणाद्
मे व्यतीपातः सुच्यते अर्चिते च फलं यत्स्यात्तदुक्तं च समासतः विस्तरेणार्चनविधिं कथितुं केन शक्यते यथा चिते व्यतीपातः स
विधिः श्रूयतामिह शुभे व्यतीपात दिने वराहयेत्संसेव्यमानेन महानदीजलं उपावसेद्द्वैपवमानुजाय कोजपे च मंत्रं व्यतीपातते
नमः आदितेताम्रवस्त्रेण शर्करा पूरिते घटे कांचनाद्यैः प्रतिष्ठाप्य हेममष्टभुजं नरम् अष्टभुजमष्टादशभुजं तत्तिवाक्ये व्यतीपातमूर्तेः
अष्टादशभुजं त्वभवात् उत्पत्तिवाक्यानुसारित्वाच्च विनियोगवाक्यस्य तथा भगवद्गीतासु च चत्वारो मनवस्तयेति चत्वारस्तु
तुर्दशेत्यर्थः गंधपुष्पाक्षतैर्धूपैर्दीपवस्त्रनिवेदनैः भक्ष्यैर्भोज्यैः फलेभ्यश्चैर्मार्गमार्गशिरे च येन नमस्तेस्तु व्यतीपातसोमस्यै
स्तु प्रभो यदनादि कृतं किंचित्तदनंतमिहास्तु मे इत्युक्ता पंचरत्नाढ्यं सुपुष्पाक्षतमंजलिम् प्रक्षिप्य तत्क्षणादेव सर्वपापस्य
शोभवेत् यदि द्वितीये च दिने व्यतीपातो भवेत्तर्हि तदा पूर्वापवासस्तु प्रदद्यात्सकलं गुणैः पापं न व्यतीपाते कुर्यात्संप्राश्य गोमयम् अ

थैकस्मिन् दिने वा त्रिव्यतीपातो भवेद्यदि तत्रैवाहित दत्वा उपवासं समाचरेत् कुर्यादेवं मार्गमार्गसि व्यतीपातांस्तु दश चतुर्दशेतु
संप्राप्ते कुर्यादुद्यापनं बुधः व्यतीपाताय स्वाहेति क्षीरघृक्षसमिच्छतम् आज्यक्षीरफलानां च होतव्यं वैशतं शतम् शर्करा पूर्णकुंभे
न सह सोपस्कृतं नरम् शय्यां चोपस्कृतं र्युक्तां प्रदद्यात्तुर्दश दिने वंदे व्यतीपातमहं महान्तरविंदुमनुसकलेष्टलब्धे समस्तपापस्य
मम क्षयोस्तु पुण्यस्य चानंतं फलं ममास्तु इति समीर्य गुरुं परिपूज्य तत्कटककुंडलकंदविभूषणैः सकलमेव समर्प्य यथोचितं
तदुपलभ्य मिह शृणु तन्माहि गां च पयस्विनीं दद्यात्सुवर्णवरदक्षिणाम् तस्यै शय्यां समादाय सारदारुमयीं दृढाम् दंतपत्रसितार
म्यां हेमपट्टैरलंकृताम् हेमतुलीं प्रतिष्ठिन्नां शुभं गेदुपधानकाम् प्रच्छादनपरीयुक्तां धूपगंधादिवासिताम् तांबूलकुंकुममोदं कर्पू
रागरुचंदनम् दीपकोपानहौष्ठं प्रदद्याच्चामरासनं देहांते सूर्यलोकाय विमानैरत्नसन्निभैः असुरोगणसंभोगैर्गीतनृत्यविद्या
सिभिः गलाकृत्या उदशतं सादरं त्रिदशार्चितः तदंतरे राजराजः स्यादुपसोभास्य भागमवेत् कीर्त्या ल्यो गुणपुत्रायुगरोग्यधनधा
न्यवान् प्रतापाद्यामहे वै ये युक्तो भोगी बहुश्रुतः जनसोभाग्यसंपन्नो यावज्जन्माष्टकायुतम् दर्शदशगुणदानं तच्छतं घं दिनक्ष
ये शतघंतं च संक्रांतौ शतघं विषुवेततः युगादेतद्दशगुणमयनेतच्छतं भवेत् सोमग्रहे तच्छतं तच्छतं ग्रं विग्रहे असंख्ये
यं व्यतीपाते दानं वेदविदो विदुः उरुत्तोलक्षगुणं कोटिगुणं भ्रमणं हि कथांतु अर्बुदगुणितं पतने जपदानाद्यक्षयं पतिते ज
न्मद्वा विंशतिनाडी भ्रमणाले कविंशतिम् व्यतीपातस्य पतने दशसप्तस्थितं चिदुः संप्रापितं यद्यतिपातकाले पुनः पुनस्तद्विशी

तरुणीः प्रयुक्तः कव्यशतार्बुदानिविवर्धमानं नहि हीयते तव तस्मान्नाहितं यतिपातपूजांकुरुष्व चेत्पुण्यमनंतमिष्टम् यदि स्थिरं
लंशतंतुवेष्टं समस्तरि श्रयदिभीषितं तत् गणयित्वा व्यतीपातकार्याभूतिव्रतोजरः सर्वपापहरो तस्य लभते फलमीषितं
पतितिलिरवतियः शृणोति वै तत्कथयति पश्यति कारयत्यवश्यम् इति शशिदिवसयास्य सोपि देवैश्चिरमयं परिपूज्यमानवास्त
॥ इति वराहेनोक्तं व्यतीपातव्रतम् अथ तत्रैव नारदीये व्यतीपातव्रतम् युधिष्ठिर उवाच केन व्रतेन ची
र्णेन न पश्येद्यमशासनं परिच्छाम्य हं विप्रव्रतानामुत्तमं व्रतम् तद्व्रतं ब्रूहि विप्रर्षे कृत्वा भवति सुप्रियम् मार्कण्डेय उवाच
शृणुराज न व्रतमिदं हर्ष्यश्वेन पुराकृतं तेन राज्ञा तु वेदतं सूकराय च दुःखिने कदाचिन्मृगयां कर्तुं हर्ष्यश्वो राजसत्तमः वेन
मध्ये चरन् राजा हृष्टा तत्रैव सूकरम् दग्धपादकटिं चैव दग्धकं तं मुखोदरम् हृष्टा तथा विधत्तं तु हृषीकेशं चैव नृपोत्तमः केन कर्मविपा
केन ह्यवस्थं प्राप्तवानयम् अहो कष्टमहं कष्टं सूकरेणोपभुज्यते आचरयामपि भोक्तव्यं कृतं कर्म शक्यं भाग्यं इत्थं कृतं तत्
रूपेण राजा तं प्राह सूकरम् इदं शी किमवस्थाने तनो ब्रूहि च सूकरं तच्छ्रुत्वा नृपतेर्वाक्यं निःश्वसन् सूकरो मुहुः स्मृत्वा पुराक
तं कर्म प्रकृत्वा च नृपं प्रति शृणुराज न्नहं पूर्ववै श्योधनं बलान्वितः आराक्यो न दत्तं हि आश्रितेभ्यश्च किंचन श्रुताश्च व
हवो धर्माः पुराणश्रुतिचोदिताः तथापि पापबुद्ध्या मे न कृतं आत्मनो हितम् आशापाशमनुप्राप्नोशु भशास्त्रविवर्जितः कृत
वान्पापमेवाहं किंचित्कृतं कृतम् एकदा तु द्विजः कश्चिद्यतीपाते गृहं गम्य आगतो याचयन् मां चन किंचिद्व्रतवानहम्

मयानिराकृतोऽस्य तं वचोभिर्निर्गुरैस्तथा व्यतीपातोद्यरे वैश्य किंचिदेत्यर्थिने स्वलं तनो कुरुष्व भवति प्राप्स्यसे त्वन्यजन्मानि कुपितेन म
या तस्मै निष्प्रावाक्यं समीरिता ततश्च कुपितो विप्रो यमशापमथाददत् आशाद्विदहेतय हन्म मांगानि पृथक् पृथक् तथैव तु तवा
गानि दावाग्निः पुरुषाधम अरण्ये निजले देशे निजनेद्रुमविस्तृते तत्र सूकरयो नोत्सुखं नोदुःखमाप्नुहि प्रसादितो मया पश्चा
त्पुनरप्युक्तं वास्तदा उद्धरिष्यति राजा त्वां सूकरत्वे दद्यापरः इत्थं कृतं च जगामाथ अन्यवैश्यगृहं प्रति तनशापेन वैराजन् सू
करत्वमवाप्तवान अहं दुःखी च संजातो विजने निजले वने राजोवाच केन त्वं मुच्यसे पापान् ममाचस्वेह सूकर येन श
क्योऽप्यहं कर्तुं तव शापस्य संक्षयम् वराह उवाच श्रूयतां मम राजेन्द्र युक्तिः स्याद्येन कर्मणा व्यतीपातव्रतं नाम कृतं राज
स्तथा पुरा यथामाता सुतस्येह सर्वत्र मरुवकारिणी तथा व्रतमिदं राजन् निहलोके परत्र च यथैवाप्सु दितः सूर्योऽप्यशेषं च त
मोदहेत् व्यतीपातस्तथैवेह सर्वपापं व्यपोहति यथा विष्णुर्ददातीह नृणां परमं निर्वृतिम् ददात्येवं न संदेहस्तथा व्रतमिदं शक्यं
शतमिदुक्षये दानं सहस्रं तु दिनक्षये विषुवेशतसाहस्रं व्यतीपाते लनंतकम् विधानं व्यतीपातस्य शृणुराज न्नयत्नतः इति विं
शतिः समुत्पन्नौ २० भ्रमणे चैकविंशतिः २१ पतने दशनाड्यस्त २० पतिते सप्तनाडिकाः २० यत्फलं लक्षमुत्पन्नो भ्रमणे को
टिरुच्यते पतने दशकोट्यस्त पतिते दत्तमक्षयं आकृतिर्मूर्धनाकावाशैलतुल्याश्च नाडिकाः लक्षकोट्य बुद्दगुणमनंतं स्या
द्यथाक्रमम् व्यतीपातविभागेषु दानमुक्तं नृपोत्तम शंखकर्णप्रलंबो बलं बभूव दीर्घनासिकम् अष्टनेत्रं चतुर्वक्त्रं भ्रमणे रक्षा

दशैर्युतम् शतयोजनविस्तीर्णसोमसूर्यसुतं ध्रुवम् यायेवाफाल्गुने मार्गे वैशाखे व्यावणेथवा व्यतीपातो दिने यस्मिन् आरभेद्भुत
सुतमम् व्यतीपातदिने प्राप्तेऽर्चिर्भूत्वा विधानतः पंचगव्यतिलैर्धात्रैः शक्चिः स्नायात्समाहितः ततः संकल्पयेद्देत इतं सर्वार्थं
साधकम् व्यतीपातव्रतेति श्रुत्वा स्वर्णदानं करोम्यहम् नवारो न च नक्षत्रं न तिथिर्न च चंद्रमाः यदा वै जायते भक्तिस्तदा प्रा-
प्तमिदं व्रतं किं व्रतं वै हभिः श्वीर्णैः किं दानं वै हभिः कृतं सर्वेषां फलमाप्नोति व्यतीपातव्रतेन वै इति संकल्प्य मनसा व्यती-
पातव्रतं चर सर्वपापविशुद्धयर्थं यावत्संवत्सरो भवेत् आमं च्यतदिने विप्रवेदवेदांगपारंगं तिलैः पूर्णशरावचसगुहं गुरवे
पेयेत् शंखचक्रगदापाणिपद्म हस्तहिरण्यं वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य पूजयेत् गरुडध्वजम् उपचारैः षोडशभिः पूजयित्वा स-
माहितः हेमदानंततः कुर्याद्द्यादि भवसागरः मंत्रेणानेन विधिवत् करे धृत्वा सुवर्णकम् नमस्तेस्तु व्यतीपातसोमसूर्य
सुतप्रभो दास्यामि दानं यत्किंचित् तदक्षयमिहास्तु मे गुंजामात्रमपि स्वल्पं हेमविप्रकरार्पितम् गृह्यतां व्रतसिद्ध्यर्थं पू-
र्यस्व मनोरथान् हेमादिशिरवरं भूत्वा सुवर्णकोटिरुच्यते इदं क्षेत्रं कुरु क्षेत्रं साक्षान्नारायणो हि जः सुवर्णस्य च दानेन प्री-
तो भव जनार्दन तव हस्तो व्यतीपातो वै धृतिश्चरणौ स्मृतौ संक्रान्तिर्हृदयं स्थानमभावेनाभिरुच्यते पूर्णिमाष्टमौ ज्ञेया
पंचांगं पंचपर्वणि एवं विष्णुशरीरस्य मुखं वै द्वादशी स्मृता अमाचपितरो ज्ञेया माता मित्रादयस्तथा भगिनी द्वादशी ज्ञे-
या व्यतीपातस्तु मोदरः पितुः शतगुणं प्राक्तं सहस्रमातुरेव च भगिन्यां दशसाहस्रं सोदरे दत्तमक्षयम् व्यतीपातदिने दे-

वो किंचिद्विप्रैः समर्पितम् भवत्वनेत फलदं मम जन्म निजन्मनि एवं प्रार्थ्य हृषीकेशं नत्वा चैव पुनः पुनः तत्सर्वं गुरवे दद्याच्चो-
त्रियाय कुटुंबिने व्रतोपदेष्टे विप्रार्थपुराणज्ञाय भक्तितः ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु व्रतमेतत्समापयेत् इदं व्रतं मया देव-
गृहीतं पूर्वजन्मनि स्वर्गपवर्गदं नृणां सुकराय ददाम्यहं एवमुक्तान् पृथग्घोसूकराय फलददौ तत्क्षणात्तेन पुण्येन सुकरो-
मुक्तकिल्बिषः मुक्तः सुकरदेहाच्च सर्वाभरणभूषितः दिव्यविमानं संप्राप्य गतो स्वर्गं च सुकरः न जानंति हि जाः सर्वे व्यती-
पातव्रतोत्तमं इह लोके च सुखदं स्वर्गमोक्षप्रदायकम् अतस्त्वं कुरु राजे व्यतीपातव्रतोत्तमम् सर्वपापक्षयकरं नृणां
भवति सर्वदा कुर्यादेवं मासि मासि व्यतीपातांश्च यो दश चतुर्दशैस्तु संप्राप्ते कुर्याद्दुद्यापनं बुधः आदौ मध्ये तथा चोत्तरे तथा
शक्तिस्तथा चरेत् निष्कत्रयेण चार्धेन तदार्धेन वा पुनः व्यतीपातस्वरूपं हि कुर्यादष्टभुजं नरः गणेशपूजनं कार्यं स्वस्ति
वाचनमाचरेत् नादी सुखास्ततो भ्यर्च्य आचार्यवरयेत्सुधीः वरयेच्च ततो विप्रान् कृत्विजम्बत्रयोदश देवागारे तथा गो-
ष्ठेऽश्वे च स्वीयमंदिरे पुष्पमंडपिकां कृत्वा पट्टकूलादिवेष्टिताम् तन्मध्ये सर्वतोभद्रं च ये लक्ष्मणान्वितं तत्पूर्वं स्थापयेत्
कुंभं शंकराप्रितं शंभं तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रवैणवमृन्मये निष्कत्रयेण प्रतिमां सुवर्णपरिनिर्मितां स्वशक्त्या कारयेन्मूर्तिं
लक्ष्मीनारायणस्य च लक्ष्मीनारायणीमूर्तिं व्यतीपातसमन्विताम् स्थापयेत् प्रतिमां तत्र ब्रह्माद्यावाहनंततः ततः पूजां वि-
निर्वर्त्य महासंभारविस्तरैः अर्घ्यं चापिततो देयं सुगंधैः कुसुमैर्जलैः गृहाणार्घ्यं व्यतीपातसोमसूर्यसुतप्रभो सप्तजन्मकृ-

तपापंत्वससादात्प्रणश्यतु मन्त्रेणानेन देवाय दद्यादर्थसमाहितः होमं समाभ्यर्चयेत्सोमो धेनुमिति स्मृतः आहूणेनेति मं
त्रेण सूर्याय विधिवन्तरः अश्वः सार्कसमिद्धिश्च शतमष्टोत्तरं तथा इदं विष्णुरिति मन्त्रेण होमः स्यात्सायसेन च आहूतीनां फ
ले होमं कुर्यादष्टोत्तरं शतम् त्रयोदश ब्राह्मणां श्वभोजयेत्सुपायसैः एवमाराधितान् विमान्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् आचा
र्यं पूजयेत्सश्वाद्वाचं दद्यात्सयस्विनीं इत्यं व्रतं तु यः कुर्यान्नरो भक्तिसमन्वितः कोटिजन्मकृतैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥
अस्मिन्कृतं व्रतं राजन् वैधव्यं स्त्री न चापुयात् अकालमृत्युर्दारिद्र्यं शोको दुःस्वप्न जायते सर्वसौख्यमवाप्नोति व्यतीपात
प्रसादतः इति श्रीवराहपुराणे व्यतीपातव्रतं सोदापनं संपूर्णम् अथ आश्विनशक्लैकादशीमारभ्य कार्तिक
शक्लैकादशीपर्यंतं मासोपवासव्रतं लिख्यते हेमाद्रौ विष्णुरहस्य नारद उवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि व्र
तानामुत्तमव्रतम् विधिं मासोपवासस्य फलं चास्य यथोदितम् यथाविधानरैः कार्या व्रतचर्या यथा भवेत् आरभ्यते क
थं पूर्वसमाप्यं च यथाविधि यावत्संख्यं हि कर्तव्यं तद्द्वीहि पितामह व्रतमेतत्सुरश्रेष्ठ विस्तरेण यमानघ ब्रह्मोवाच
सांयु नारद एष्टं हि सर्वेषां हितकारकम् यादृक्कृतिमतां श्रेष्ठतच्छृणुष्व ब्रवीमि ते सुराणां च यथाविष्णुस्तपतां च यथा र
विः मेरुः शिखरिणां यद्द्वंद्वेन ते यस्तपक्षिणां तीर्थानां तु यथा गंगा प्रजानां तु यथा द्विजः श्रेष्ठं सर्वव्रतानां हितद्वन्मासोपवा
सकम् सर्वव्रतं पुण्यं पुण्यं सर्वतीर्थेषु यद्भवेत् सर्वदानोद्वं वापिलभेन्मासोपवासकृत् अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्विधिवद्

रिदक्षिणैः नतसुण्यमवाप्नोति यन्मासपरिलंघनात् ॥ तेन दत्तं हुतं जप्तं तपस्तप्तं संस्वधाकृतम् यः करोति विधानेन नरो मासमुपो
षणम् प्रविश्य वेष्णा वंयं पूजयेच्च जनार्दनम् गुरोराज्ञां ततो लब्ध्वा कुर्यान्मासोपवासनम् वेष्णावानियथोक्ता निहृत्वा चैव
व्रतानि तु ह्यदश्यादीनि पुण्यानि ततो मासमुपावसेत् अतिकृच्छ्रं पराकंचकृच्छ्रं चांदायणं तथा मासोपवासं कुर्वति ज्ञात्वा
देहबलाबलम् वानप्रस्थायति वीपिनारी वा विधवा मुने मासोपवासं कुर्वति गुरुविप्राजया ततः आश्विनस्यामले पक्षे ए
कादश्यामुपोषितः व्रतमेतच्च गृह्णीयाद्यावच्छिंशदिनावधि वासुदेवं समुद्दिश्य कार्तिकं सकलं नरः मासं चोपवसेद्यस्तस
मुक्तिफलभाक् भवेत् अन्यतस्यालये भक्त्या त्रिकालं कुसुमैः शम्भैः मालतीदीवरैः पद्मैः कमलैः स्तम्भगंधिभिः कुंक
मागरुकपूरैर्विलप्य च सुगंधकैः नैवेद्यैर्धूपदीपाद्यैश्च ये तु जनार्दनम् मनसा कर्मणा वाचा पूजयेद्गुरुद्वजम् कुर्यान्न
रस्त्रिपुवणमहद्वत्तयाजितेन्द्रियः नाम्नामेव तथा लापं विष्णोः कुर्यादहर्निशम् मुखेन च स्तुतिर्वोच्यं मृषावादं विवर्जयेत्
सर्वसत्त्वे दयायुक्तः शांतवृत्तिरहिंसकः सुसौवा आसनस्थो वा वासुदेवं प्रकीर्तयेत् स्मृत्या लोकानगंधादिस्वाहन्मनच
कीर्तयेत् अनस्य वर्जयेत्सर्वं आसनः शम्भुकाक्षिभिः गात्राभ्यंगं शिरोभ्यंगं तांबूलं च विलेपनम् व्रतस्थो वर्जयेत्सर्वेयं चान्य
न्निराकृतम् व्रतस्थो न सदा किंचिदुक्कर्मस्थान् चालयेत् देवतायतने तिष्ठेन्न गृहस्थश्चरेद्भूतम् कृत्वा मासोपवासं तु सं
यतात्मा जितेन्द्रियः ततो च येन महाभक्त्या ह्यदश्यां गुरुद्वजम् पूजयेत्सुण्यमालाभिर्गंधधूपविलेपनैः वस्त्रालंकारवा

द्यैश्वतोपयेदच्युतनरः स्नापयेत्तुहरिभक्त्यातीर्थचंदनवारिभिः चंदनेनानुलितांगं पुष्पधूपैरनेकशः वस्त्रदानादिभिश्चैव
भोजयेच्चहिजोत्तमान् दद्याच्चदक्षिणां तेभ्योतांबूलादिचदापयेत् क्षमापयित्वा विप्रांश्च विसृजेन्नियतो व्रती एवं वित्तानु
सारेण भक्तियुक्तेन चेतसा एवं मासोपवासं तु कृत्वा भयर्च्यजनार्दनम् भोजयित्वा हिजांश्चैव विष्णुलोके महीयते एवं मा
सोपवासस्य त्रिंशदहिजोत्तमः निर्वापयेत्ततश्चोच्चैर्विधिना येन तच्चृणु कारयेद्देवा वंयजमेकादस्यामुपोषितः पूज
यित्वा च देवेशमाचार्यानुज्ञया हरिम् अर्चयित्वा हरिं भक्त्या अभिवाद्य गुरुं तथा ततो नु भोजयेद्दिप्रान् यथा शक्तियथा वि
धि विशदु कुलचारिन् चान्विष्णुपूजनतत्परान् पूजयित्वा हिजान् त्सम्यक् त्रिंशद्देभ्यो भोजयेत्सुधीः तावन्ति वस्त्रयुग्मानि
आसनादिकमंडलान् योगपट्टादिशुभाणि ब्रह्मसूत्राणि चैव हि दद्याच्चैव हि जाग्रभ्यो पूजयित्वा प्रणम्य च ततो नु क
ल्पयेच्छ्रयांशस्तास्तरणसंस्थिताम् वित्तानसंयुतां श्रेष्ठां सोपधानामलंकृतां विष्णोस्तुकारयेन्मूर्तिकां च नीतुं स्वशक्ति
तः न्यसेत्तस्यां तु शय्यायां अर्चयित्वा स्नगादिभिः आसनं पादुके च वस्त्रयुग्ममुपानहौ पवित्राणि च पुष्पाणि शय्या
यामुपकल्पयेत् एवं शय्यां तु संकल्प्य प्रणिपत्य च तान् हिजान् प्रार्थयेच्चानुमोदार्थं विष्णुलोकं व्रजाम्यहम् एवमभ्य
र्चिता विप्रावदेयुर्व्रतिनस्तदा व्रजव्रजनरश्चैव विष्णोः स्थानमनामयम् विमानं वैष्णवं दिव्यं सशय्यापरिकल्पितम्
तेन विष्णुपदं याहिसदानंदमनामयं ततो विसर्जयेद्दिप्रान् प्रणिपत्या तु गम्य च ततस्तु पूजयेद्दत्तया गुरुं ज्ञानप्रदाय

कम् तां शय्यां कल्पितां सम्यगगुरुं व्रतसमापकम् प्रणम्य शिरसांशान्तो गुरवे प्रतिपादयेत् एवं पूज्य हरिं विप्रगुरुं ज्ञानप्रकाशकं
कृत्वा मासोपवासं च निर्वाप्य विधिवत्सुने कुलानां शतमुत्पृष्ट्या विष्णुलोकं व्रजेन्नरः यस्मिन् चरे महापुण्ये कुले मासोपवासकृ
त् सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते नरो मासोपवासानां कर्ता पुण्यकृतांवरः पितृमातृकुलाभ्यां च समं विष्णुपुरं व्रजे
त् नारीयाविधवाजाता यथा क्तव्रतचारिणी कृत्वा मासोपवासं च व्रजेद्दिष्णुसनातनम् नारद उवाच सुदुष्करमि
मिदं देवमूर्च्छां ग्लानिकरं परं व्रतं मासोपवासारव्यं भक्तिं जनयते च्युते पीडितस्य भृशं देवसुमूर्षो व्रतिनस्तदा त्यागो वा
नुग्रहो वा किंतु कार्यं पितामह ब्रह्मोवाच व्रतस्थं कर्षितं दृष्ट्वा सुमूर्षुवातपोधनम् दृष्ट्वा तु ब्राह्मणास्तस्य कुर्युः सम्यग
नुग्रहम् अमृतपाययेत्क्षीरमिच्छमानं सकृन्निशि यथेह न वियुज्येत प्राणैः क्षुत्पीडितो व्रती अतिमूर्च्छां न्वितं क्षीणसुमूर्षु-
क्षुत्पीडितं पाययित्वा शूतं क्षीरं रक्षेद्दत्त्वा फलानि च अहोरात्रं वयो नित्यं व्रतस्थः परिपालयेत् पयोमूलं फलं दत्त्वा रक्षेच्च
व्रतिनस्तदा एवं मासोपवासस्य आरूढ्याणसंशये अवतद्गुणेर्दिव्यैः परिसेद्ब्राह्मणाज्ञया तैते व्रतं विनिश्चिंतिह विवि
प्रानुमोदनम् क्षीरोषधंगुरोराज्ञात्वा पोमूलं फलानि च एवं कृत्वा पिरक्षेत सगुडं पायसं तथा पाययेत्क्षीरतोयं च व्रतं प
श्चात्समापयेत् अथ विष्णुवर्चनं विष्णुर्दाता विष्णुर्व्रती तथा सर्वविष्णुमयं ज्ञात्वा व्रतस्थं क्षीणसुदूरेत् यदा सुमूर्षुनिश्चै
ष्टः परिग्लानोति मूर्च्छितः तदा समुद्वरेक्षीणं दृष्ट्वा तं विमुखं स्थितं परिपाल्य व्रती देहं व्रतशेषं समापयेत् यथोक्तं हि गुणं

तस्य फलं विप्रमुखादितम् इन्द्रियार्थेष्वसक्तो यो स देवविमलामतिः परितोषयते विष्णुं नोपवासो यतात्मना किं तस्य बहुमिस्तीर्थैः
स्नानहोमजपघ्नैः अजितोर्षो द्वियगणोजिनो येन स्वचेतसा जितो द्वयः सदा शांतः सर्वभूतहिते रतः वासुदेवपरो नित्यं नकुशंक
र्तुं मर्हसि कृत्वानूनं यथोक्तं तु वेणुवंपदमव्ययम् प्राप्नोति पुरुषो नित्यं पुनरावृत्तिर्दुर्लभम् ये स्मरन्ति सदा विष्णुं विश्रुद्धेनांत
रात्मना ते प्रयांति भयं त्यक्त्वा विष्णुलोकमनामयम् ततो विष्णुवर्चनं सम्यक् प्रातः सायान्द्वयमेव च कीर्तयन्त्युत्तमैवेतेतरं
ति भवार्णवम् आनंदिता थ दुःस्वार्तः क्रुद्धः शांतो थ वाह्यारम् एवं यः कीर्तयेद् दत्त्यासगच्छेद्द्वैषावीं पुरीम् गर्भजन्मजरारो-
गदुःखसंसारबंधनेः न बाध्यते नरो नित्यं वासुदेवं मनः स्मरन् स्थावरे जंगमे सत्ये स्थूलसूक्ष्मशुभाशुभे विष्णुं पश्यति सर्वत्र यः
स विष्णुः स्वयं नरः सर्वविष्णुमयं ज्ञात्वा त्रैलोक्यं स चराचरम् यम्यशांतामतिस्तेन पूजितो गरुडध्वजः इदं कल्याणकल्याण्यो-
व्रतानामुत्तमव्रतम् विष्णुलोकमवाप्नोति च कपाणेः प्रमादतः विधिमासोपवासस्य यथावत्परिकीर्तितः स्तुतस्नेहान्मुनि-
श्रेष्ठसर्वलोकहिताय च कृत्वा विष्णुवर्चनं भक्त्या नरो विष्णुपुरां व्रजेत् नाम क्त्याय प्रदातव्यं न देयं दुष्टचेतसे ॥ इ
ति विष्णुरहस्योक्तं मासोपवासव्रतं संपूर्णम् अथ आपादशकृत्कृदादशीमारभ्य कार्तिकशकृत्कृदादशीपर्यंतं धारणापा-
रणाव्रतं लिख्यते कृष्ण उवाच शृणु कौन्तेय वक्ष्यामि धारणापारणाव्रतम् बांधवादिवधोत्पन्नदोषघ्नं च सुखप्रदम्
कुलवृद्धिकरं चैव सर्वोदयनियामकं चातुर्मास्येन तथा चादौ मासिकौन्तेय सव्रतः पुण्याहं कारयेत् पूर्वमेकादश्यां शुभे दिने ॥

पश्चात्संकल्यराजेंद्रतदारभ्य व्रतं चरेत् आदौ मासितथा चानेचातुर्मास्यमथापि वा एकस्मिन्धारणं कार्यं पारणं च तथा परम् उपवासो
धारणं स्यात्पारणं भोजनं भवेत् पारणं तु दिने प्राप्ते अर्घ्यं पूर्वं निवेदयेत् पारणं तु ततः कार्यं मंत्रमष्टाक्षरं जपेत् अष्टोत्तरशतं दद्यात्
दध्यं देवाय तन्मनाः समाप्ते मासिराजेंद्रकुर्यादुद्यापनं बुधैः चातुर्मास्यव्रतं चाथ मासे मासे तु कारयेत् उपवासदिने प्राप्ते पु-
ण्याहं कारयेत्पुनराचार्यवरयेत्पश्चाद्ब्राह्मणं तु ततः परम् कुर्यात्तु प्रतिमांशुं द्वां लक्ष्मीनारायणस्य वै पंचामृतैः स्तथा पु-
न्यैस्तुलसीदलचंपकैः मालतीकेतकीभिश्च मल्लिकाकुसुमैस्तथा रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुण्यपठनादिभिः प्रातः काले स-
मायाते ब्राह्मणां स्तुतिमंत्रयेत् मासे विप्राः पंचदशदिमासे द्विगुणं भवेत् चातुर्मास्येन तथाराजन् तथा विंशतिभूक्त-
रात्रौ आनीय संख्ययाराजन् ब्राह्मणां स्तुत्युचि व्रतान् पश्चात्स्नानादिकं कृत्वा देवपूजां समाचरेत् पश्चादग्निं समाधाय-
होमं कुर्याद्यथाविधि निषुसीदेति मंत्रेण जुहुयाच्च तिलोदनम् अरायिकाणे मंत्रेण जुहुयाच्च घृतोदनम् अष्टाक्षरेण
मंत्रेण पायसं जुहुयात्ततः लक्ष्मीनारायणदेवं स्थापयेत्तत्र देवताः पूर्णहृतिं ततो हुत्वा होमशेषं समापयेत् ब्राह्मणा
च भोजयेत्पश्चादाचार्यं पूजयेत्ततः एवं कृत्वा महाभाग ब्रह्महत्यादिपातकैः मुच्यते नात्र संदेहः स्तस्मात्कुरु महाव्रतम्
सुग्रीवस्तु पुराराजन् हुत्वा वालिनमाहवे गमादिष्टं ततो कृत्वा धारणापारणाव्रतम् विमुक्तं स तदा दोषान् नानापातकं
संचयात् नारदेन तथाराजन् पूर्वजन्मनिशूद्रतः द्विजानामुपदेशाच्च धारणापारणाकृता होमादिकं विधाय यतस्य

पुण्यप्रभावतः जितेन्द्रियस्ततो जातो ब्रह्मलोकादिकांश्चरन् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्याद्धारणापारणम् इन्द्रियाणां वशार्थं यः सर्व
पापापनुत्तये तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र कुरुष्व ब्रतमुत्तमम् किं दानेनैस्तपसा किं वानियमैश्च ब्रते र्यमैः धारणापारणं कुर्याद्भूतानां
मुत्तमं ब्रतम् सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु सर्वदानेषु यत्फलम् तत्फलं समवाप्नोति कृत्वा धारणापारणं इदं ब्रतं महापुण्यं तपसा मुत्त
मंतपः तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र कुर्विदं विधिपूर्वकम् बांधवादिवधादोषाच्च मुच्यते नात्र संशयः इति तं संभविष्याय विष्णुः स्वा
चपुरीं ययौ बंधमानः पौरजनैः समस्तेः पांडुनंदनैः युधिष्ठिरोपि राजर्षिश्चकारेदं महाब्रतम् विसृक्तः सर्वपापेभ्यो वंशवृ
द्धिः स्ततो भवत् इति श्रीभविष्यपुराणे धारणापारणव्रतं संपूर्णम् शतं भवतु ७७

अथ संक्रांतिव्रतानि लिख्यंते तत्रादौ धान्यसंक्रांतिव्रतं हेमाद्रौ स्कांदे नंदिकेश्वर उ अथाहं संप्रवक्ष्यामि धान्यव्रतमनुत्तमं यत्
कृत्वेह नरो राजन् सर्वान् कामानवाप्नुयात् अयने विषुवे चैव स्नानं कृत्वा यथाविधि व्रतस्य नियमं कुर्यात् ध्यात्वा देवं दिवाकरं करि
ष्यामि व्रतं देवत्वं दत्तं स्तस्य रायणः तत्र विघ्नो न भूयात्तव देव प्रसादतः इत्युच्चार्य लिखेत् सदां कुंकुमेनाष्टपत्रकं भास्करं पूर्वपक्षे तु
आग्नेये च तथा रविं विचस्वतं तथा याग्ये नैर्ऋत्ये पूषणं तथा आदित्यं वारुणे पत्रे वायव्ये तपनं तथा मार्तण्डमिति कौबेर ऐशान्ये भाजुमेव च
एवं चक्रमशोऽर्च्यं विश्वाद्या मध्यदेवता कृतां जलिपुरोभूत्वा अर्घ्यं दद्यात्समंत्रकं कालात्मा सर्वदेवात्मा वेदात्मा विश्वतो मुखः आधि
मृत्युजराशोकं संसारप्रयनाशनः इत्यर्घ्यमंत्रः पुष्यैर्धूपैः समभ्यर्च्य शिरसा प्रणिपत्य च रविं ध्यात्वा ततो दद्याद्धान्यं प्रस्थं हिजातये
प्रतिमासं पुनस्तद्वत्सूज्यो देवः सहस्रपात् एवं सदा प्रदाते व्यं धान्यप्रस्थं हिजातये एवं संवत्सरे पूर्णं कुर्यादुद्यापनक्रियां अर्घ्यपानं
हि सौवर्णं कारयेत्तुं डलं शतं हि मुजं पूजयेद्भ्रातुं रक्तचरुं युगान्वितं धान्यद्रोणेन सहितं तदर्थे न स्वशक्तिः स्वर्णशृंगीर्यस्तु
रीकांस्यदोहापयस्विनीं रविरूपं हि जं ध्यात्वा तत्सर्वं विनिवेदयेत् अग्निष्टोमसहस्राणां फलं प्राप्नोति मानवः सप्तजन्मसहस्रा
णि धनधान्यसमन्वितः निर्व्याधिर्निरुजो धीमान् रूपवानभिजायते इति श्रीस्कंदपुराणे धान्यसंक्रांतिव्रतं अथ लवणसंक्रांतिव्रतं अ
थाहं संप्रवक्ष्यामि लवणसंक्रांतिमुत्तमं संक्रांतिवासं प्राप्य स्नानं कृत्वा शतमेजले वस्त्रालंकारसंवीतो भक्तिभावसमन्वितः कुंकुमेन लिखेत्
सप्तपत्रं सकर्णिकं भास्करं पूजयेद्भ्रातुं धान्यप्रस्थं समन्वितः तदग्रे लवणं पात्रं सगुडं स्थापयेत्ततः पूजितस्तं यथाशक्त्या प्रसीदन्

मभास्कर लवणसंगुडं पात्रं ब्राह्मणाय निवेदयेत् एवं संवत्सरे पूर्णं भातुं कुर्याद्द्विरप्ययं रक्तवस्त्रयुगलं च रक्तचंदनचर्चितं कंबलं ल
वणं पात्रं धेन्वासाधं द्विजातये प्रदद्याद्भानुमुद्दिश्य विश्वात्मा प्रीयतामिति एवं कृत्वा यस्य पुण्यं प्राप्यते सुविमानवैः तत्केन गदितुं शक्यं वर्ष
कोविशतेरपि लवणाचलदानस्य फलं प्राप्नोति मानवः सर्वकामसमृद्ध्या विमानवरमध्यगः सूर्यलोके वसेत्कल्पं पूजमानः सुसामुरै
इति लवणसंक्रांतिव्रतं अथ भोगसंक्रांतिव्रतं तत्रैव संक्रांतिदिवसं प्राप्य स्नात्वा चैव शक्चिव्रतः स्रवा सिन्यै प्रदानं नानासौभाग्य
कंचुकात् कुंकुमं कज्जलं चैव सिंदूरं कुसुमानि च सुगंधीनि च द्रव्याणि तांबूलं च शताधिकं तंदुलान् गुडसंयुक्तान् ताभ्यो दद्याद्द्विचक्ष
णः दद्यात्सहृष्टमनसामिथुनेभ्यो यथाविधि भोजयित्वा यथाशक्त्या वस्त्रयुग्मं प्रदापये एवं संवत्सरस्यांतरं रविं संपूज्य पूर्ववत् धे
नुं सदक्षिणां दद्यात्सपत्नीकं द्विजाय ते स्यात्सखी सर्वमर्त्येषु भोगी जन्मनि जन्मनि इति भोगसंक्रांतिव्रतं अथ भोगसंक्रांतिव्र
तत्रैव संक्रांतिवासरे स्नानं कुर्यात्तैलेन वैस्फुटीः हेमपात्रं घृतयुतं हिरण्येन समन्वितं स्वरूपं वीक्ष्य तस्यात्रै ब्राह्मणाय निवेदये
त् एकभक्तंतनः कृत्वा पूजयित्वा रविं व्रती व्रतांते कांचनं दद्यात् घृतधेनुसमन्वितं इति रूपसंक्रांतिः अथ तेजःसंक्रांति
व्रतं शालितंदुलसंयुक्तं करकं कारयेच्छुभम् दीपं संस्थाप्य तन्मध्ये ज्वलितं तु स्वतेजसा सन्मुखे मोदकं स्थाप्य ब्राह्मणाय
निवेदयेत् रविं संपूज्य यत्नेन अर्घ्यं दद्याद्द्विचक्षणः एकभक्तं च कर्तव्यं यावत्संवत्सरं भवेत् संवत्सरे तु संपूर्णं कुर्याद्दुद्यापनं बुधः
शोभनं दीपकं कार्यं सवर्णेन तु नारद ताम्रस्य करकं कुर्याद्दीपं न्यस्य ततोपरि कपिला सहदा तव्या करकेण द्विजातये इति ते

जः संक्रांतिः अथ सौभाग्यसंक्रांतिव्रतं संक्रांतिवासरे प्राप्ते स्नात्वा चैव शक्चिव्रतः पूर्ववद्भानुमभ्यर्च्य तथा चैव स्रवा सि
नीं सौभाग्यायैकसंयुक्तं वस्त्रयुग्मं तु योषिते विप्राय वेदविदुषेभ्यस्तथा तत्प्रतिपादयेत् एवं संवत्सरे पूर्णं कुर्याद्ब्राह्मणपूजनं पर्व
तं लवणं कृत्वा यथाविभवसारतः कांचनं कमलं कृत्वा भास्करं चैव कारयेत् गंधपुष्पादिना पूज्य विप्राय प्रतिपादयेत् ऐक्षवंतृण
राजं च निष्पावाश्च सशोभनाः धान्यकं जीरकं चैव कौसं भंकुंकुमं तथा लवणं चाष्टमंतत्र विप्राय निवेदयेत् इति सौभाग्यसं
क्रांतिः अथ तांबूलसंक्रांतिव्रतं संक्रांतौ प्रातरुत्थाय स्नात्वा चैव यथाविधि रविमभ्यर्च्य यत्नेन चंदनेन रुगंधिना तांबूलं
चंदनाद्यैश्च पूजयेच्च द्विजोत्तमान् एवं संवत्सरं कार्यं संक्रांतौ रविपूजनं तांबूलं भक्षयेद्द्विपैः कारयेत्तसुरः सरं वत्सरांते तु कमलं कृ
त्वा चैव तु कांचनं पर्णकोशं प्रकुर्वीत तथा पूगफलालयं पूर्णभांडं प्रकुर्वीत पूगप्रस्फोटनं तथा मुखवासादिचूर्णानि भांडानि विवि
धानि च द्विजदापत्यमावाह्यं सर्वापस्करसंयुतैः द्व्यैस्तु पूजयेद्भक्त्या षडुरसैर्भोजयेद्द्विजात् उपकल्पितं तु यत्किंचिद्ब्राह्मणाय नि
वेदयेत् एवं करोति यानारी तांबूलाख्यं व्रतोत्तमं भर्त्रापुत्रैश्च पौत्रैश्च मोदने सगृहे सदा इति तांबूलसंक्रांतिः अथ मनो
रथसंक्रांतिव्रतं गुडेन पूर्णकुंभे च वत्सरं तु स्वशक्तिः संक्रांतिवासरे दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुंबिने एवं संवत्सरे पूर्णं प्रति संक्र
णोर्चिते रविमभ्यर्च्य यत्नेन कुर्याद्दुद्यापनं शुभं गुडस्य पर्वतं कृत्वा वस्त्रस्नैश्च भूषितं अयने चोत्तरं दद्याद्द्विचक्षणं न कारयेत्
यं यं कामयते कामंतं तं प्राप्नोति पुष्कलं शेषं धान्यसंक्रांतिवत् इति मनोरथसंक्रांतिव्रतं संपूर्णं अ

ब्र. रा.
२

थ अशोकसंक्रांतिव्रतं अयने विषुवे चैव यतीपातो भवेद्यदि एकमुक्ततः कुर्यात्तिलदानपूर्वकं कांचनं भास्करं कृत्वा यथावि
भवशक्तिः स्नापयेत्संचगव्येन गंधपुष्पैस्तु पूजयेत् संचाद्य रक्तवस्त्राभ्यां तावपात्रे निधाय च भास्कराय नमः पादौ पूजयामि
रचयेन० जंघे पू० आदित्याय० जातुनी० दिवाकराय० ऊरु पू० अर्यमोने० कटी पू० भानवे० उदरं० पूष्णेन० बाहू पू० मित्राय० स्तनौ०
विवस्वते० कंठ पू० सहस्रांशवे० मुखं पू० तमोहंने० नेत्रे पू० तैजोराशे० शिरः पू० अरुणसारथिनेन० सर्वांगं पूजया० अर्घ्यं च पूर्वव
त्कार्यं ब्राह्मणाय निवेदयेत् एवं संवत्सरे पूर्णे कांचनेन दिवाकरं संपूज्य पद्मकुसुमैर्यथाविभवसारतः धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यै रक्तवस्त्रे
णावेष्टितं ततो होमं प्रकुर्वीत रविमंत्रेणानारद द्वादशाः कपिला देवा वस्त्रालंकारसंयुताः अशक्तः कपिलामेकां विनशाद्य विव
र्जितः आयुरारोग्यमैश्वर्यं भार्या पुत्रसमन्वितः इति अशोकसंक्रांतिः अथ आयुःसंक्रांतिः अथान्यां च प्रवक्ष्यामि आयुः
संक्रांतिमुत्तमां संक्रांतिदिवसे स्नात्वा पूजयेच्च दिवाकरः कांस्वक्षीरघृतं दद्यात्साहिरण्यं स्वशक्तिः मंत्राः पृथक् च वक्तव्याः पू
जांसेव प्रकीर्तिता तस्मीरं सरभीजातं पीयूषं समसर्पियुक् आयुरारोग्यमैश्वर्यमतो देहि हि जातये अनेन विधिना वर्षं सर्वद
द्यादतं द्रितः उद्यापनादिकं सर्वधान्यसंक्रांतिवद्भवेत् निर्व्याधिश्चैव दीर्घायुस्तेजस्वी कीर्तिमान्स्तथा अपमृत्युभयं नास्ति जीवेच्च श
रदांशतं इति आयुःसंक्रांतिः अथ धनसंक्रांतिव्रतं संक्रांतिदिवसे पूज्यो भास्करस्तु विधानतः कलशं निर्व्रणं गृह्य चारि
पूर्णं निधापयेत् स्वर्णप्रतिमां कृत्वा प्रतिमासं तु दापयेत् विधिनानेन वर्षांति प्रीयतां मे दिवाकरः भानोरुदयवेलायां स्नात्वा स

सं.

२

वर्षं पूजयेत् कृत्वा नानेन पक्वान् घृतयुक्तेन भूरिणा ब्राह्मणात् भोजयेद्यत्नाच्चापे प्राप्ते दिवाकरे पूजाविधानं तदनु धान्यसंक्रांति
वद्भवेत् सौवर्णकलशं कृत्वा सूर्यचोपरि विन्यसेत् स्वर्णघटितं पद्मं सूर्याय विनिवेदयेत् गोदानं तत्र दातव्यमेवं संपूर्णतां व्रजेत्
जन्मनाशतसाहस्रं धनयुक्तो भवेन्नरः आयुरारोग्यसंपन्नो सूर्यलोके महीयते इति धनसंक्रांतिः अथ सर्वसंक्रांतिस्तथा
पन्नं लिख्यते हेमाद्रौ मास्ये नंदिकेश्वर उवाच अथान्यदपि वक्ष्यामि संक्रांत्युद्यापनं फलं विषुवे चायने चैव संक्रां
तिव्रतमाचरेत् पूर्वचुरेकभक्तेन दंतधावनपूर्वकं संक्रांतिवासरे प्राप्ते तिलैः स्नानं समाचरेत् रविसंक्रमणे भूमौ चंदनेनाष्टपत्र
कं पद्मं सकर्णिकं कुर्यात्तस्मिन्नावाहयेद्रविं कर्णिकायान्यसेद्देवं आदित्यं पूर्ववत्तथा नमः सोमार्चिषे चाग्नेयाम्ये क्रमं डलाय च
नमः सवित्रे नैर्ऋत्ये वारुणे तपनं बुधः वायव्ये मित्रमावाह्य पूजयेत्तु यथाक्रमं मार्तेडु उत्तरे विष्णुमीशान्ये विन्यसेत्सदा हि जा
य सोदकं कुंभं तिलपात्रं हिरण्यं कमलं तु यथाशक्त्या कारयित्वा निवेदयेत् चंदनोदकपुष्पैश्च देवायार्घ्यं न्यसेद्भुवि विश्वाय
विश्वरूपाय विश्वधान्ये स्वयं भुवे नमो नंतनमो धात्रे क्रतुसामयजुषां पते अनेन विधिना सर्वमासि मासि समाचरेत् वत्सरांते
तथा कुर्यात्सूर्यं द्वादशधा नरः संवत्सरांते घृतपायसेन संतर्प्य वद्वि हि जपुंगवान् कुंभान् पुनर्द्वादशयेन युक्तान् समर्प्य हरिणम
य पद्मगर्भात् पयस्विनीः शीलवतींश्च दद्यात्ताम्राः स्वरूपेण सुवस्त्रयुक्ताः गावो थवा सप्त च कांस्यदोहा मात्यां बरावा चतुरोप्यश
क्तः देवाप्यशक्तः कपिलामेकां निवेदयेद्ब्राह्मणपुंगवाय हेमी च दद्यात्पृथिवीमशेषां कृत्वा थरोप्यामथ वायतामनीं ॥ पैष्टीमश

कोयतिलैर्विधायसौवर्णसूर्येणसमंप्रदद्यात् नवित्तशाठ्यपुरुषो न कुर्यात् कुर्वन्धोयातिनसंशयोत्र यावन्महेंद्रप्रसुस्वानगे
द्राएश्वीचसप्ताधियुतेहतिष्ठेत् तावत्सगंधर्वगणैरशेषैः संपूज्यतेनारदनाकएष्टे ततस्तभूमौद्विजवर्यजोवाक्षत्राधिपः स्या
कुलशीलयुक्तः सृष्टेर्मुखेपंगवपुः सभार्यः प्रभूतपुत्रोरिपुर्वदितांघ्रिः इतिसंक्रांत्युद्यापनं अथधनसंक्रमणेविशे
षः रवोधनुः स्थेसंप्राप्तेस्त्रायादणोदयेसदा सर्वेनैत्यंचसंपाद्यमुहूर्तेनगतोरविः कूसरान्नेनविप्रान्वेभोजयेत् घृतपायसैः
दक्षिणोर्णेश्चसंतोष्यस्वयंभुंजीतवाग्यतः एवंनिरंतरंकुर्यादशक्नोभानुवासरे इहभक्त्यातुभोगान्वेसूर्यलोकंचगच्छति इति
धनुर्मासमहिमा अथरवेर्घृतस्नपनंहेमाद्रौ भविष्येउत्तरेत्यनेप्राप्तेघृतप्रस्थेनयोहरिं स्नापयित्वाब्राह्मणेभ्योयःप्रय
च्छतिमानवः घृतधेनुंतथादद्याद्ब्राह्मणायकुटुंबिने सर्वपापविनिर्मुक्तः सूर्यलोकेचिरं वसेत् ततोभवतिभूपालोप्रजानंदवि
वर्धनं इतिउदगयनेघृतस्नपनं अथमकरसंक्रांतौशिवरहस्येघृतकंबलदानमहिमा माघेमासिमहादेवंयः कुर्यात्
घृतकंबलं सप्तमुक्तासकलान्भोगानंतेमोक्षंचविंदति नराभूपतयोजाताघृतकंबलदानतः जातिस्मरान्भवेजातामुक्ताश्च
तेशिवार्चकाः पुरासनागसंविप्रंजाबालिंश्रुतिपारगं पप्रच्छशूलकूर्णभोधर्मदारिद्र्यनाशकं स्तनागाउवाच असि
तायाःसितायावाधेनोर्घृतमनुत्तमं संपादनीयंयत्नेनघनीभूतंचशोधिनं तत्घृतंतुल्योत्तीर्णंप्रस्थंसार्धशतत्रयं महाकंब
लमेतद्विघृतस्यपरिकीर्तितं तदर्धंवातदर्धंवासायनेयंशिवालये घृतेनान्येनदेवेशमभिषिच्यमहेश्वरं ततोघनघनीभूत

मर्षयेच्छिवमस्तके ततस्तिलैःसर्वपैश्चबिल्वपत्रैश्चकोमलैः हेमपद्मैश्चदेवेशः पूजनीयोमहेश्वरः धूपदीपादिकंदेयंमहानैवेद्य
मादरात् ततोनीराजनंदत्वादेयः पुष्पांजलिस्ततः प्रदक्षिणांनमस्कारान्कृत्वाचतदन्तरं शैवंपंचाक्षरंजप्त्वाशिवायेतन्निवेदये
त् ततोजागरणंकार्यंशिवस्मरणपूर्वकं ततः प्रातः समुत्थायकृत्वास्नानादिकंपुनः पूजनीयोमहादेवोघृतसेचनपूर्वकं भोजनी
यास्तथाशैवाभक्ष्यैर्भोज्यैश्चयत्नतः ततः स्वयंचभोक्तव्यंबंधुभिः सहसादरं अनेनतवदारिद्र्यनाशमेव्यतिसर्वथा भोगांश्चवि
पुलान्भक्त्याशिवलोकंगमिष्यसि इतिमकरसंक्रांतौघृतकंबलदानंसमाप्तं अथमकरसंक्रमणेदधिमंथनदानं त
द्विधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य ममेहजन्मनिजन्मांतरेचअखंडितसौभाग्यपुत्रपौत्रधनधान्याभिदृश्यर्थे श्रीसवितृसूर्यनारा
यणप्रीत्यर्थेसूर्यनारायणस्वरूपिणेत्राह्मणायदधिमंथनदानंकरिष्ये इतिसंकल्प्य तिलोद्वर्तनपूर्वकंस्नात्वाशचिवस्न
परिधाययशोदाकृष्णसवर्णप्रतिमांसंपूज्यप्रार्थयेत् यशोदेवंमहाभागेस्ततदेहिमनोरमं पूजितासिमयादेविदधिमंथनभा
जने श्रीकृष्णपरमानंदसंसारार्णवतारक पुत्रंदेहिमनोज्ञंचक्रणत्रयविमोक्षणंइतिप्रार्थ्य दानमंत्रः गृहाणत्वंहिजम्भे
ष्टदधिमंथनभाजनं नवनीतेनसहितंदेवक्यासहितंहरिं प्रसादःक्रियतांमह्यंसूर्यरूपनभोस्तते ब्रह्मांडपुराणेरंगदान
महात्येकपींप्रतिदुर्वाससोपदिष्टं अथकथा सूतउवाच पीडिताहंदरिद्रेणअपुत्राचतपोधनं तपसोभंगप्रीत्या
चयत्नंनचरतेपतिः ममसर्वस्वमेकागोः स्वल्पदोहावयोमहत् जीवनंममतक्रेणधर्मवार्तागरीयसी केनोपायेनभोब्रह्म

नृ तन्मेव हिस्तरं मम दुर्वासा उवाच दानं देहि च कृपया येन पूर्णमनोरथाः नंदजाया सतं लेभे ब्रह्माद्यैः पूजितं महत्
श्रीकृष्णारच्यं परंतत्वं योगिभिश्च दुरासदं दधिमंथनदानं च पुत्रप्राप्तिकरणं नान्यदस्ति दरिद्राणां दानादस्मात्कथं च न तस्मात्त्वम
पि देयं मे क्षुधिताय तपस्विने भविष्यति तव सक्तो चिरं जीवी शुचि व्रतः विरच्य स्वस्तिकं पूर्वमनुलिप्य महीतलं द्रोणमानं धान्यपुंजं
गोधूमैश्च विशेषतः दध्यमत्रकमासाद्य कृष्णालीलाहृदि स्मरन् संसिद्धमथ नेतस्मिन् सोवर्णीं प्रतिमां तथा संकल्यादिविधायाश्च
पूज्यभाजनमंथकं हरिद्राकुंकुमाद्यैश्च दधिभांडं विलेपयेत् रक्तसूत्रेण संवीतं रक्तवस्त्रेण वेष्टयेत् माल्यैरन्यैश्च संयुक्तैर्देवीभावा
हयेत् तथा सूर्यचावाहयेद् देदीपानष्टोत्रं दीपयेत् लड्डुकान् पथुकान् लाजान् दुष्कखंडानि वै तथा नानाविधानि खाद्यानिसमंता
त्स्थापयेत्ततः कृष्णाप्रीतिकरं ह्येतद् दधनधान्यसमृद्धिदं क्षौमेवासः पथुकटितटे बिभ्रती सूत्रनद्धं पुत्रस्नेहस्तुतकुचयुगं जातकंपं
च सफूः रज्वाकर्षश्च मभुजचलत्कणौ कुंडले च स्विन्नं वक्रं कवरधिगलन्मालतीनिर्ममंथं परिधीवस्त्रमासाद्य यथा चेजनीह
रिः गृहीत्वा दधिमंथानं न्यषेधस्त्रीतिमावहन् नानारवाद्यैर्गारितोपिन च मुंचति माधवः अंकमारुह्य स्तन्यं सपिबन्मुरविलोकयन्
विचित्रैः पट्टकूलैश्च गंधमाल्यैर्विशेषतः पूजयित्वा प्रसाद्यैवं यशोदां पुत्रवत्सलां यशोदेत्वं महाभागे सतं देहि मनोरमं पूजितासिम
या देवि दधिमंथनभाजने श्रीकृष्णपरमानंदसंसारार्णवतारक पुत्रं देहि मनो जं मे ऋणत्रयविमोक्षणं ब्राह्मणं वेदवेत्तारमुपवेश्य
स्मरवासने गंधमाल्यैश्च संपूज्य दानं दद्याद्दिजातये गृहाण त्वं हि जग्रेष्ठ दधिमंथनभाजनं नवनीतेन सहितं देवक्या सहितं हरिं

प्रसादः क्रियतां महांसूर्यरूपनमोस्तुते दुर्वासोपदिष्टा सा द्रोणभार्या सलोचना मकरस्थेयदासूर्येति लोहर्तनपूर्वकं स्नात्वा
च जाङ्गवीतोये संप्रार्थ्य युनिपुंगवं पूजयित्वा मुनिं सापि अददद् दधिमंथनं अश्वत्थामानं च सक्तं दधिमंथनदानतः कृपीलेभे कथ
शसं ऋणत्रयविमोक्षणं मुक्तादारिद्र्यदुःखात्सावभुजे भोगमुत्तमं एवं पूर्वकृपीकृत्वा आनंदं समपद्यत एवं याकुरुते नारी वि
त्तशक्त्यविवर्जिता सर्वान् कामानवाप्नोति सूर्यलोके महीयते इति श्रीब्रह्मांडपुराणे मकरसंक्रांतौ दधिमंथनदानं संपूर्णं अ
थ तांबूलोद्यापनं युधिष्ठिर उवाच तांबूलदानमाहात्म्यं कथयस्व मम प्रभो उद्यापनविधित्तस्य सर्वकामार्थसिद्धये
श्रीकृष्ण उवाच सर्वेषामेव दानानां तांबूलं चोत्तमं स्मृतं आनंदो दीर्घमायुष्यं सौमनस्यं च पुष्टिदं सौभाग्यं च दनादि
भ्यो विद्यालाभस्तथैव च एतच्चतुष्टयं राजन् तांबूलान् लभते नरः क्षुत्पिपासाहरं स्वादु सौभाग्यं निर्मलं स्मृतं द्वात्रिंशत्सर्वकै
र्युक्तं पूगीफलसमन्वितम् एलालवंगकपूर्रेयुक्तां बूलमुच्यते यथा लाभं भवेद्वापि देयं हि जवराय च हिजाभावे कवासि न्येतद्
भावे कुमारिकां उद्यापनं प्रकर्तव्यं यथाविभवसारतः शमोद्विमासे कर्तव्यं ऋक्षे वैवाहिके ततः पंचसप्तचसद्विप्रान् सपत्नी-
कान् पूजयेत् पूर्वाण्हरात्रौ संपूज्य लक्ष्मीनारायणावुभौ उमामहेश्वरौ पूज्यो ब्रह्माणं सावित्र्या सह रतिं च पंचबाणं च पूजये
च्च यथाविधि ऋत्विंसिद्धिं विघ्नराजं लोकपालांश्च पूजयेत् रात्रौ पूजाप्रकर्तव्या षोडशैरुपचारैः तांबूलोपस्करांस्तत्र संस्था
प्योत्तरदेवताः पुरुषोत्तमाय शार्ङ्गपाणये गरुडध्वजाय अनंताय यज्ञपुरुषाय पुंडरीकाक्षाय नित्याय वेदगर्भाय गो

वर्धनायनमः सुब्रह्मण्या शौरिणेनमः ईश्वरायनः एतानि द्वादशनामानि पूजने हवने तथा घृतं वा पायसं वा पिपं चामृतं
तिलोदनं तत्तन्मंत्रैश्च होतव्यं अष्टाविंशतिसंख्यया पर्णस्थापनपात्रंचूर्णपात्रंतथैव च स्वर्णरौप्यमयं वापि पैतलं सीसं भवं
सर्वशोभासमायुक्तं लोहजां पूगभाजिकां तेषां पूजाप्रकर्तव्या गंधपुष्पादिभिस्तथा पूर्णाहुतिं ततः कुर्याद्ब्राह्मणान् भोजयेत्त
तः तांबूलं सुष्ठु दद्याद्ब्राह्मणेभ्योतिभक्तिः मेधावीरुमगः प्राज्ञो दर्शनीयश्च जायते फलेन तृप्यते ब्रह्मापनेण भगवान्हरिः
चूर्णमीश्वरतृप्त्यर्थं रविरोकामतृप्तये कर्पूरैः लालवंगदिजातिपत्रफलैस्तथा इन्द्राद्यलोकपालाश्च संतुष्टाश्च भवंति हि वा
रिदः सुखमाप्नोति राज्यं प्राप्नोति चान्द्रः दीपदंश्च सुखमाप्नोति त्रयं तांबूलदानतः एवं कृते विधानेन सर्वान् कामान्वाप्नुयात्
इति वायुपुराणे तांबूलव्रतोद्यापनसंपूर्णं अथ मौनव्रतोद्यापनं नारद उवाच ब्रह्मन् ब्रूहि मम त्वं वै मौनव्रतफलं श्रु
त्वा फलं किमस्य दानं वा कथमुद्यापनं भवेत् ब्रह्मा उवाच शृणु नारद यत्नेन सावधानेन चेतसा चातुर्मास्ये व्रतं कुर्यात्तमो
नारद व्रतमुत्तमं यस्याचरणमात्रेण गम्यते विष्णुमंदिरं विधितं स्य प्रवक्ष्यामि शृणु नारद भक्त्युत्तमात् व्रतमध्ये व्रतस्यांतं व्र
तादौ वा यथाविधि उद्यापनं प्रकुर्वीत व्रतसंपूर्णहेतवे स्नात्वा नित्यविधिं कृत्वा कुर्यात्संकल्पमारुतः सर्वतोभद्रमालिख्य त
त्र विष्णुं प्रपूजयेत् लक्ष्म्या युतं तनुदेवेशं ब्रह्माद्या देवतास्तथा द्वारदेशे तु संपूज्यो पुण्यशीलः सुशीलको जयं च विजयं चैव गदा
दीन्या युधानि च मंडपंतोरणैर्युक्तं पटवस्त्रेण भूषितं सुवर्णप्रतिमां तत्र घंटो गरुडलंछितां उपचारैः षोडशभिर्चयित्वा रमा

मापति रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैः घृतेनाष्टोत्तरशतं पावके हवनं चरेत् अतो देवेति मंत्रेण ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः पीठदानं ततः
कुर्यात् घंटादानं तथैव च घंटादानस्य माहात्म्यं वक्तुं केन च शक्यते दीपदानं ततः कुर्याद्भूतसंपूर्णहेतवे इदं व्रतं मया पूर्वं कृतमुत्तिहेत
वे तेन व्रतप्रभावेन सृष्ट्युत्पत्तिर्मया कृता कर्तव्यं तु प्रयत्नेन सर्वकामार्थसिद्धये यद्दं कुरुते वत्स स साक्षान्मा भकीतनुः इति श्रीब्र
ह्मांडपुराणे ब्रह्मनारदसंवादे मौनव्रतोद्यापनसंपूर्णं अथ प्रपादानविधानं मुनिश्चिर उवाच कथं कृष्यात्तरं तत्र संसा
राद्ब्रह्मरान्नराः स्वल्पेनैव तु कालेन तथा दानेन मेव द कृष्या उवाच विधानमेकमतुलं सामान्यं नरसेवितं विधिं प्रपादय
राजेंद्र कथ्यमानं शृणु घृतं यस्मिन्पथि जलं नास्ति नास्ति ग्रामः समीपगः प्रपातत्र प्रकर्तव्या स्वर्गकामेष्वाभिर्नरैः माघमासे
सिते पक्षे शिवरात्रौ विशेषतः कृत्वा तु मंडपं रम्यं चतुर्द्वारं सुशोभितं छायाशीतमयी कार्या दृढैस्तं भैर्विशेषतः एकवक्त्रादिवक्त्रा
वा पूर्वोत्तरमुखा शक्रा मार्गाणां च त्रबाहुल्यं तत्र कार्यं विचक्षणैः दृढां स्ताम्भमयान् रम्यान्मु न्मयान्वासमाहितः पूजां चैव समादिश्य
स्वर्गकामः प्रयत्नतः प्रादुर्भायाति यावद्देजलैः कुंभान् प्रूरयेत् यदा गूतक्रसंयुक्तां चंजनेस्तु समन्वितां अन्यैश्च बहुभिर्देवैः शर्करापानकैर्यु
क्तां तक्रलवणसंयुक्तां तांबूलं च यथाविधि प्रपायां भोजयेच्छ्रद्धाजलं वा केवलं शुभं ब्राह्मणार्थं पृथक्पात्रं ब्रह्मचिह्नेन लक्षितं स्वस्तिवा
चनपूर्वतु सर्वमेतत्प्रकल्पयेत् एवं विधा प्रपात्रोक्ता विद्वद्भिर्मर्मकोविदैः शिष्टानां जननीय इत्स्मत्तुडाहरणे क्षणा सर्वेषामपि वर्णानां प्र
पात्रैर्पोषणे क्षमा नंदंति पितरस्तस्य तुष्ट्यंति कुलदेवताः स्तुवंति मनुजास्तनुयेना ध्वनिहृता प्रपात्रास्तुकोटिशतैर्यत्तु पुण्यं च लभते नरः

उद्यापनं विधिं कृत्वा प्रपादानमनुत्तमं तस्याः सर्वाणि पात्राणि ब्राह्मणाय निवेदयेत् भोजयेच्च यथाशक्त्या ब्राह्मणां स्तोषयेत्
तः प्रपादं दीरदानेन कृतकृत्यो भवेन्नरः दुर्भिक्षे ग्रासमात्रान् ग्रीष्मे बिंदुसमंजलं तत्तुल्यं तुल्यक्षेण हयमेतत्ततोधिकं एवं वि-
धाप्रपाप्रोक्ता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः वराचालघुवाराजन् सर्वकामविवर्धिनी कावडिस्थेन यत्नेन मार्गे तत्प्रापयेज्जलं इ-
ति भविष्योत्तरपुराणे प्रपादानं सोद्यापनं संपूर्णं अथ लक्षपद्यविधिः बृहिकृष्णाव्रतं श्रेष्ठं मुक्तिदं दुःस्वनाशनं पुत्रपौ-
त्रादिकं चैव रूपयामधुसूदन श्रीकृष्ण उवाच शृणुराजन् प्रवक्ष्यामि व्रतानां अधिकं व्रतं सर्वदुःस्वहरं स्त्रीणां सर्वका-
मफलप्रदं लक्षपद्यं रंगवत्याशभेमासिसमारभेत् गुरुशुक्लस्तरहितेशकूवर्णेन यत्नतः तंदूलेः पूजयेच्चैतैः सूर्यस्थं पूजयेद्दरि-
उद्यापनं समाप्तौ च कुर्याद्यत्नेन सिद्धये संपूर्णं जायते येन तच्छृणु घप्रयत्नतः सूर्यस्य प्रतिमां कुर्यात्सर्वार्थस्य च शक्तिः वेदि-
कायां प्रकर्तव्यं स्वस्तिकं पद्यसंयुतं तन्मध्ये कलशं स्थाप्य रक्तवस्त्रेण वेष्टितं पंचामृतेन संस्त्राप्य देवं तत्र प्रपूजयेत् गंधपुष्पा-
क्षतैर्दिव्यैर्धूपदीपादिभिः शम्भैः स्रवर्णनिर्मितं पद्यं देवाय विनिवेदयेत् आचार्यं वरयेत् तत्र वेदे वेदांगपारंगं ततो होमः प्रकर्त-
व्यस्तिलाज्यैः पायसैस्तथा अष्टोत्तरं सहस्रं वा शतत्रयमथापि वा गायत्रीमंत्रतः कुर्यान्मूलमंत्रेण होमयेत् गोदानं च प्रकर्त-
व्यं सूर्यस्य हरितुष्टये ब्राह्मणान् भोजयेच्च तद्वा शर्कराघृतपायसैः तेष्वपि दक्षिणां दद्याद्दत्तशाक्यविवर्जितः प्रतिमां
कलशं चैव दद्यात्सूजादिकं तथा अतो देवेति मंत्रेण आचार्याय निवेदयेत् प्रदक्षिणां नमस्कारं कुर्यान्मूर्ध्नि कृतांजलिः श्री

कृष्ण उः एतत्तत्रैतमारच्यातं स्त्रीणां कामफलाप्तये पुत्रपौत्रादिसंतानरुध्यर्थं कुरुनंदन यानारी कुरुते भक्त्या हरिः स्तस्या प्रसीदति
इति सौरपुराणे लक्षपद्य प्रकरण उद्यापनं संपूर्णं अथ लक्षदीपदानविधिः स्कंद उवाच रुद्रसंख्या शिवाय अर्पयेद्दीपसु-
त्तमं वर्षमेकं तदर्धं वा वर्षद्वयमथापि वा लक्षसंख्यातदर्थं वा द्विलक्षं वा स्वशक्तिः लक्षदीपं प्रकुर्वन्ति नराः परमधार्मिकाः घृतेन ये प्र-
कुर्वन्ति तेषां पुण्यं वदामि ते दीपमालायथाशक्त्या कर्तुं श्रेष्ठं दद्यान्विनाः यावत्कालं प्रज्वलन्ति दीपायस्य शिवाग्रतः तावद्युगसहस्राणि स-
तलोत्सेहदीयते कोसमेन च तैलेन दीपान् दद्याच्छिवालये तेन पुण्येन केलासे वसते शिवसन्निधौ अतसी तैलसंयुक्तान् दीपान् दद्यात्
शिवालये दशपूर्वाद् दशपरान् युक्तो गच्छेच्छिवालये ज्ञानिनो हि भविष्यन्ति दीपदानफलेन हि तिलतैलेन यो दीपान् ददते च शिवा-
लये तेजस्विनो महाभागाः कुलेन च शतेन वै तैल युक्ताः कृतादीपादापिताश्च शिवालये आर्तिस्पर्शं सकर्पूरं प्रकुर्वन्ति दिने दिने ते
प्राप्नुवन्ति सायुज्यं नात्र कार्या विचारणा लक्षदीपस्य संपूर्णं कुर्यादुद्यापनं बुधैः उपवासं प्रकुर्वन् पूर्वस्मिन् दिवसे तदा कर्षमात्रं स्रवर्णं
न तदर्धार्धेन वा पुनः प्रतिमां शंकरस्याथ उमया सहितस्य च आचार्यं वरयेत् तत्र अभिज्ञं वेदपारंगं कलशं स्थापयेद्वात्रौ स्वस्तिवाच-
नपूर्वकं उमामहेश्वरं रम्यं स्थापयेत् कलशोपरि उपचारैः षोडशभिः पूजयेच्च पृथक् पृथक् रात्रौ जागरणं कुर्यात्सुराण्यवणादिभिः
प्रातः स्नानं विधाय होमकर्म समाभेत् तिलसर्पिंश्चैव श्रापि चरुणा बिल्वपत्रकैः आज्यपुतैश्च प्रत्येकं सद्योजातादिमंत्रतः शतम-
ष्टोत्तरं हुत्वा होमशेषं समापयेत् उमामहेश्वरं देवं पूजयेत् पुनर्व्रती प्रतिमां वस्त्रसहितामाचार्याय निवेदयेत् सहिरण्यां सवत्सां

चयेतुंदद्यात्प्रयत्नतः अनेनविधिनायस्कृतमेतत्समाचरेत् सक्तत्वाविपुलान्भोगान्शिवसायुज्यमाप्नुयात् ब्राह्मणान्भो
जयेत्सम्प्रादुस्त्रालंकारभूषणैः गुरोराज्ञां गृहीत्वा तु भुञ्जीयाद्दुग्धमिश्रं सह एवंयः कुरुते मत्स्यो लक्षदीपप्रदीपनं नरोवाप्यथवाना
री सोऽभ्युते पदमव्ययम् ज्ञानमुत्पद्यते तस्य संसारभयनाशनं सर्वपापक्षयकरं जन्मजन्मार्जितं च यत् बाल्ये वयसि यत्पापं यौ
वने वापि यत्कृतं वार्धकेऽपि कृतं पापं तत्सर्वं नश्यति भवं सर्वपापविनिर्मुक्तो भक्त्या भोगान्महीतले सर्वान्कामानवाप्स्यस्य सो
ऽभ्युते पदमव्ययम् इति श्री स्कंदपुराणे लक्षदीपोद्यापनं संपूर्णं अथ लक्षदूर्वापूजनविधिः श्रीरसेन उवाच लक्ष
पूजाविधिं संम्यक् कथयस्व ममाग्रतः यं कृत्वा प्राणिनः सर्वे भवंति सुखभाणिनः श्रावणे च चतुर्थ्यां तु भौमवारो यदा भवेत्
शुभो न्हि वासरे वापि पूजा कर्म समारभेत् दंपत्युचतुः चक्रवर्ती नृपो जातो तेन तृप्तिं न वै गमः आवाप्यां तु दरिद्राभ्यां किं
देयं तृप्ति कारकं नदी नदजले योऽधिरसं रवेर्नाभिं पूर्यते बिंदुमात्रेण सहसा सकथं पूर्यते वद कौंडिन्य उवाच भक्त्या द
त्तं स्वल्पमपि बहु तृप्ति करं मम अभक्त्या यच्च दंभेन बहु दत्तं ह्यथा भवेत् दंपत्युचतुः आवयो न गृहे किंचिच्छुभं वस्तु हि जेत
म पूजाये गणनायास्य प्रातर्दूर्वा कुराहताः पूजितो गणनायस्तु स एको ह्यवशिष्यते भक्त्या दत्तः स एकोऽपि तृप्तये स्यात्प्रदी-
यतां कौंडिन्य उवाच विरोचनादौ तस्मै श्रुत्वा वाक्यं तदीरितं एकं दूर्वा कुंभं भक्त्या तेन तृप्तो भवद्भिजः शाल्यन्नं पाय
सान्नं च नाना पक्वान्मेव च व्यंजनान्यपि सर्वाणि लेह्य चोष्यान्पने कथा भक्त्या विरोचनादत्ते जातं दूर्वा कुरे विबलं गृहीत्वा

ब्राह्मणस्तं तु बुभुक्षुः परया मुदा तस्मिन् दूर्वा कुरे भक्त्या दत्ते तेनायमक्षिते प्रशमस्या हि जस्यास्य तत्क्षणाज्जठरानलः तृप्तिश्च पर
मातेन प्राप्त तत्क्षणमात्रतः आलिलिङ्गत्रिशिरसं तृप्तो हर्षयन् ह्रिजः तत्प्राजकुक्षितं रूपं प्रकटो भूद्भजाननः चतुर्भुजो रविंदा
क्षः शंङ्गादं हो विराजितः कमलं परशं मालां दंतं करतले दधत् महार्हमुकुटो राजनृकणैकुंडलमंडितः दिव्यवस्त्रपरीधानो दिव्य
गंधानुलेपनः उवाच तौ प्रसन्नात्मा दंपती स गजाननः वृणीत तं वरं शीघ्रं मनसा योय इच्छितः तावुचतुः जन्मजन्मांतरे वापि
भक्तिरस्तु दृढावयोः मुनिर्वादीयतां देव अस्मात्संसारसागरात् नायाचे किंचिद न्यहि पादपद्मादिभानन कौंडिन्य उवाच
इति तद्वाक्यमाकर्ण्य तथैकत्का गजाननः पुनरालिङ्ग्य प्रददे भक्तिं त्रिपुरसूदनः एतस्मात् दूर्वाभारोऽसौ दीयतां दीयते मया असं
ख्यभक्षणाद्देवो न तृप्तिं च समाप्यौ दूर्वा कुरेण चैकेन स तृप्तिं परमां ययौ इति सम्यक् समाश्रित्य महिमानं परं श्रुत्वा दूर्वासमर्पण
भवेच्छ्रवणात्सर्वकामदः इति हासमिमे भक्त्या शृणुते श्रावयेच्च यः स पुत्रधनमाप्नोति स्वर्गलोके च मोदते गजानने च यो भक्तिं
निष्कामो मुक्तिमाप्नुयात् श्रुत्वा पीत्यमितीहासं आश्रयात्संशयं पुनः प्रपेदे हृदितं ज्ञात्वा कौंडिन्यो मुनिरब्रवीत् आश्रये शृणु मे वा
क्यं संशयस्यापनुत्तये यद्दामि हृदि स्थस्य मया ज्ञातं स्य तेन ये एकं दूर्वा कुरं गृह्य गच्छ शीघ्रं विडो जसं वदा शीर्वचनं पूर्वं पश्चा
द्या च स्वकांचनं दूर्वा कुरेण तुलितं गृहीत्वा तु इहानय नन्यूनं नाधिकं ग्राह्यं तस्य भारालुभानने आज्ञां प्राप्य मुनेः सातु प्रस्थिता
स्यार्थसिद्धये एकं दूर्वा कुरं गृह्य शक्रसंनिधिमाययौ तमुवाचाश्च माशक्रदेहि मे कांचनं शक्रं याचितुं त्वां समायाता भर्तृवाक्या

स्मरेश्वर इन्द्र उवाच किमर्थं त्वमिहायाताममाज्ञाप्रेषिताभवत् मया तु मेषितं तस्य स्वशक्त्या तु स्ववर्णकं आश्रयो
वाच इर्विकुरस्य तु रुचायद्भवेत्कांचनं शुभं ग्रहिष्ये शचिभर्तस्त्वन्यूनं न च ह्यतोधिकं इन्द्र उवाच दूर्वाकुरप्रमाणं मेनास्ति द्वयं-
शुभानने कुबेरभवनं गच्छ जातरूपं प्रदास्यति इन्द्रेण मेषिता साध्वी मुनिपत्नी मया सह प्रापितं भवनं तदेहि दूर्वाभितंधनं कुबेरस्य
वाच अत्याश्चर्यमहं मन्ये मुनेः शक्रस्य चाश्रये गोहाविष्टो न जानाति दूर्वाकुरभितं कियत् कांचनेन किमेतेन बहुलं नेच्छते कुतः आ-
ज्ञापयद्दनाध्यक्षो कोशकारं धनस्य च देहि अस्या धनं स्वेच्छं मुनिपत्न्या ममाज्ञया एवं श्रुत्वा ददौ तस्यै बहुलं कांचनं तु सः न ज-
ग्राह भयाद्भर्तुर्दूर्वाधिकविशंकया स्वर्णकारतुलायां तं दूर्वाकुरमधारयत् नाभवत्तुलया तस्य पर्याप्तं तत्तुहाटकं वणिकृतुला समा-
नीता तत्रापि नाभवत्समं तैलकारसमानीता न जानात पूरणे क्षमा धटे महत्स्य तोक्षि प्रहाटकं दत्तमेकतः दूर्वाकुरे पितत्रापि अधस्ता-
द्याति भारतः अन्यदन्यद्ददौ तत्र कुबेरः कांचनं बहु तदपि नाभवत्नेन समं दूर्वाकुरेण च सर्वकोशगतं द्रव्यं दत्तं गुरुततो भवेत् न
थापि नाभवत्तुल्यं तेन दूर्वाकुरेण च पत्नी माहूयतां प्राह कुबेरः कौतुकान्वितः कुरुमद्वाक्यतः सुभूधरारोहणमग्रतः न समं चेत्स
मारोक्ष्ये निजसत्वरिरक्षया पतिव्रताज्ञया तस्य धटमारुहते तदा ततोपि न समाजाता ततः सर्वापुरीं ददौ धटमध्ये कुबेरोपि
नोर्ध्वं जातौ कुरस्ततः श्रुत्वा दूतमुखादिंद्रो गजारूढः समाययौ स्वकीयद्रव्यसहितो धटमारुहस्वयं समं न याति दूर्वाविध-
टभारेण चानघ अधोमुखो गतश्चिंतां किमेतदिति चिंतयन् विष्णुं हरं च संस्मारत नारोहणकाम्यया शिवो विष्णुः समागत्य

धटमारुहते तदा तथापि नोर्ध्वं गमनं तदा दूर्वाकुरस्य हि शिवो विष्णुः कुबेरोपि आश्चर्यं समपद्यत वरुणोऽग्निमरुतोऽकौडिन्यं च
समाययुः देवादेवर्षयश्चापि सिद्धविद्याधरो रगाः दिनां ते समनुप्राप्ते यथा गच्छंति पक्षिणः नमस्कृत्य मुनिं सर्वे प्रोत्तुर्विद्याधरो र-
गाः सर्वेऽर्चुः अज्ञानं विलयं यातं दर्शनान्नो मुने तव पूर्वपुण्यभवादग्रे कल्याणं नो भविष्यति तव पत्न्या हतं सर्वं सर्वेषां
मघनस्फुरं महिमानं न जानीमो दूर्वाकुरसमुद्भवं एवं दूर्वाकुरतुलां त्रैलोक्यमपि नाभवत् गजाननशिरस्थस्य तया भक्त्या पिब-
स्य च जानीयान् महिमानं कः सम्यक् दूर्वाकुरस्य च गजानने कभक्तस्य जपतस्तपतोभृशं तवापि महिमानं को जानाति भुवन-
त्रये एव मुक्ता मुनिं सर्वं पूज्यमानं गजाननं सर्वे सभार्या ययुस्तुष्टुवर्नचतुर्जगुः न ब्रह्मान हरिः शिवेन्द्रमरुतो नग्निर्विवस्वान्म-
रुच्छेषो शेषकलानिधिश्च वरुणो नो चंद्रमानाश्चिनौ नो वाचामधिपो न चैव गरुडो यक्षाधिपो नांगिरा माहात्म्यं परिवेद वेदनिग-
मैरज्ञातरूपस्य ते एवं संतोष्य सर्वे ते देवदेवं गजाननं मुनिं च समनुप्राप्य ययुः स्वस्वं निवेदनं आश्रयापिततो ज्ञात्वा दूर्वामा-
हात्म्यमुत्तमं विश्वस्ताभर्तुवाक्येन सा दूर्वा पर्यपूजयत् विघ्नेश्वरं सर्वदेवं सर्वे दूर्वाभिरर्चितं प्रणनाम च कौडिन्यं भतोरं स-
त्यवादिनं उवाच तं प्रसन्नात्मा सात्मानं निंदती मृशम् मादृशीने च दुष्टास्ति पतिवाक्येन शासिता विशेषविदुषा स्वाभिर्चि-
शेषविदुषा तया सम्यक्कृतं मम विप्रो सर्वभूतदयावता तत्समस्वापराधं मे त्वा महं शरणागता ततः प्रातः समुत्थाय दूर्वामाहा-
यसत्वरौ स्नात्वा देवं समभ्यर्च्य दूर्वापणमकुर्वतां अनन्यभक्त्या ज्ञात्वा तौ दूर्वामाहात्म्यमुत्तमं सायं प्रातर्देवं पूजयतां निस्त-

संयत्तायज्ञं व्रतं दानं ज्ञात्वा देवो गजाननः कृपया परया विशेषेण प्रत्यक्षो दयत् गणा ऊचुः अगाधं वर्णितं दुर्वा म हात्प्रमि
दमुत्तमं अशेषवर्णने शेषेण शक्तिसमपद्यन् त्रैलोक्यं तुलया अस्थानसंजातं महामुने दुर्वेति स्मरणात्पापं त्रिविधं विलयं व्र
जेत् तत्समृतं स्मर्यते देवो यतः सोऽपि गजाननः इति चिन्तामणेः क्षेत्रमहिमा वर्णितः स्फुरन् श्रवणात्कीर्तनाद्भ्यानात्कृत्स्नमुक्तिफल-
प्रदः एतस्मात्कारणाद्दानं त्रयाणां प्रेषितं शक्तं रासभस्य मुखाद्दुर्वा गता देवो परिप्रभो चांडाल शीतनाशाय आनीतात्तृणभारतः
गायुना प्रेरिता सापि गता दुर्वा गजानने यतश्चास्य प्रिया दुर्वा संतुष्टो सौ विनायकः निःपापत्वात् त्रयाणां च सान्निध्यं दत्तवान्निजं
गंधमात्रेण दुर्वायाः संतुष्टो जायते विभुः प्रसन्नो वति भक्त्या वै किंपुनर्मस्तकार्पणात् ब्राह्मणार्जुनः इति दूतमुखाद्वाजन्
संश्रुतो महिमा तदा दुर्वायामुनिभिः सर्वैः संकष्टेन च संश्रुतः स्नात्वा दुर्वा कुतश्च गृह्य युयुजुस्ते विनायकं सेवकाश्चापि दुर्वा
भिरानर्चुः श्रीगजाननं ॥ आसन्नं सर्वे दिव्यदेहास्तेजसा सर्ववर्चसः शृण्वन्तो दिव्यविद्यानां नानारावाच समंततः विमानवरमा
रूढा दिव्यवस्त्रानुलेपनाः याता वै नायकं धाम केचिद्रूपं च धारिणः नरानागरिकाः केचिदागतास्तं महोत्सवं द्रष्टुं दुर्वाभिरानर्चु रे
विंशत्यस्य कृत्स्नकाभोगांश्च ते सर्वे गणेशस्थानमागमन् विमानमपि च लितमूर्ध्वं तस्युप्यतेजसः तस्माद्गणेशभक्तेन कार्यं दु
र्वाभिरर्चनं न करोति न रोयस्तु प्रसादात्ताभिरर्चनं चांडालः संतुष्टो नरो यस्तु कदापि न तन्मुखं निरीक्षेत कदापि
दपि मानवं यस्तु दुर्वाभिपूज्येत देवदेवं गजाननं तस्य दर्शनतो न्योऽपि पापी शूद्रतमाप्नुयात् लक्षसंख्याभिर्दुर्वाभिः पूजयेदि

गजाननं तेनापि कोटिगुणिता कृता पूजानसंशयः ब्रह्मोवाच उद्यापनं च कुर्यात्तु देशकालानुसारतः ॥ माघे वा कार्तिके
भाद्रे आषाढे आश्विने वा अन्येषु पुण्यमासेषु व्रतमेतत्समाचरेत् प्रातः स्नानं विधाय यदंतधावनपूर्वकं धौतवस्त्रधरो भूत्वा
नित्यकर्म समाचरेत् देवपूजा गृहं वापि देवालयमथापि वा गोमयेनानुलिप्या कृत्वा तु नाम्नायेन वा पंचभिर्ब्राह्मणैः सार्धं कृत्वा
च स्वस्तिवाचनं गंधाश्चाहुं प्रकुर्वीत लक्षपूजाविधौ हिजः प्राणायामत्रयं कृत्वा देशकालोत्सरेत्कधीः गजाननं चतुर्बाहुं एकदंतवि
पादितं विधाय हेमाविघ्ने शं हेमपीठासनस्थितं तथा हेममयीं दुर्वीतदाधारे च्यवस्थितां संस्थाप्य विघ्नहर्तारं कलशेनाभ्यर्च्य
वेष्टितं रक्तवस्त्रेण सर्वतोभद्रमंडले पूजयेदुक्तकुसुमैः शमीदुर्वाभिरर्चयेत् गंधपुष्पैश्च धूपैश्च दीपैर्नैवेद्यतोषकैः पश्चाद्गंधादिदु
र्वाभिरर्चयेद्गणनायकं गणाधीशं सहस्रेण अथ वा शतनामभिः स्रसंख्यासफला पूजा संख्याहीना तु निष्फला एवं संपूज्य विधि
वत् पूजांते होममारभेत् आचार्यवरयेत्पूर्वक्रत्वभिश्चैकविंशतिः गणानां त्वेति मंत्रेण अयुतं होममाचरेत् अथ वा दुर्वा मंत्रेण अयुतं
तु समाचरेत् दुर्वा मंत्रः त्वं दुर्वेष्टत जन्मासि वेदितासि सुरासुरैः सोऽभास्यं संततिं देहि सर्वकार्यकरी भव यथाशाखा प्रशाखाभिर्विस्तृता
सिमहीतले तथा ममापि संतानं देहि त्वमजरामरं सहस्रनामभिर्होमं स्वाहाकारसमन्वितं मधुभिर्गोस्तिर्लैर्लाजैः पृथुके रिस्रखंडकैः ल
दुदुकेः पायसान्नेन सघृतेन हुनेत्ततः पूर्णाहुतिं ततः कृत्वा चलिदानं ततश्चरेत् होमशेषं संप्राप्येत ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः आचार्यपू
जयेत्पश्चाद्स्नानं कारभूषणैः एवं मे ब्राह्मणादिष्टं व्रतं लोकोपकारकं तदेतत्कथितं तं धकुरु पुत्रार्थमादरात् इति नानाविधो राजन्महिमा कथि

तस्तव मेतिहासस्तुदूर्वाणांश्रवणात्पापनाशनः नारव्येयोदुष्टबुद्धेस्तुप्रियपुत्रेनिवेदयेत् यददंश्रुणुयादन्त्यावाजपेयफलं
मेत् इतिश्रीगणेशपुराणेउपासनाकांडेदूर्वामाहात्म्येलक्षदूर्वापूजोद्यापनसंपूर्ण अथशिवलक्षप्रदक्षिणाविधिः
युधिष्ठिरउवाच पुरातुऋषयःसर्वेनेमिषारण्यवासिनः शौनकाद्यामहात्मानः सर्वशास्त्रविशारदाः तीर्थयात्राप्रसंगेनगंगाद्वा
रमुपागमन् तत्रस्नाताःकृतजपाविधिवद्भक्तदक्षिणाः यावत्सर्वोपविष्ठास्तेहर्षनिर्भरमानसाः तावत्तेददृशस्तत्रसूतंशास्त्रार्थ
कोविदं ददर्शसोपितांस्त्रयऋषीन्विगतकल्मषान् ननामदंडुवद्भक्त्यातेश्चापिप्रतिपूजितः तेचक्रुर्मरमातिथ्यंकुशलंप्रश्नमेव
च सर्वोपविष्टंतसूतंप्रचुरिदमादरात् ऋषय ऊचुः सूतसूतमहाप्राज्ञचिरंहृष्टोसिस्तत्र कस्मिन्तीर्थेयवादेशोक
लोहिनिहतस्त्वया त्वद्दर्शनेनसौख्यंनुजातंनःपरमादुत किंविधिंज्ञातुमिच्छामःस्तच्छृणुष्वमहामते त्वयोक्ताविविधाधर्मास्त
थानानाविधाःकथाः व्रतानिचविचित्राणिमनोरथकराणिच इदानींवददेवस्यव्रतंपरमपावनं यत्कृत्वासर्वसिद्धिःस्थान्तरा
णांवाञ्छितप्रदं सूतउ० सम्यक्पृष्टंऋषिगणान्नतंदेवस्यचादुतं ममापिकथितुंहर्षोजायतेनान्नसंशयः युधिष्ठिरउवा
च धर्माबहुविधाःप्रोक्तास्त्वयानंतफलप्रदाः इदानींश्रोतुमिच्छामि व्रतंसंपत्करंश्रमं श्रीकृष्णउवाच शृणुराजश्रव
क्ष्यामिशिवस्यव्रतमुत्तमं लक्षप्रदक्षिणानामव्रतमस्तिस्फुटुलभं ब्रह्मस्यस्मरापस्यगुरुदारावमर्शिनः संकीर्णकानिपापानि
संकलीकरणानिच प्रकीर्णकानिपापानिमलिनीकरणानिच भ्रातृपत्नीसुतादीनांगामिनःकाममोहिताः गुरोर्विश्वासहीनस्य

व्रतभ्रष्टस्यपापिनः संध्याकर्मविहीनस्यजगधुर्मोर्गवर्त्तिनः दासीवेश्यासंगिनश्चचांडालीगामिनस्तथा परस्वहारिणश्चापिदेवद
यापहारिणः ब्राह्मणद्वेषिणश्चापिदृष्टिछेदनकस्यच रहस्यभेदेकस्यापिरहसीकृतपापिनः ब्रह्मयज्ञविहीनस्यदुःशास्त्रनिर
तस्यच गुरुनिंदादिश्रोतुश्चगुरुद्वयापहारिणः ब्रह्महत्यादिपापानांप्रायश्चित्तंयदीच्छसि संकलीकरणानांचमलिनीकरणस्यच
अपात्रीकरणानांचप्रायश्चित्तंयदीच्छसि भ्रातृपत्नीसुतानांचगामिनःशमनंतथा श्वश्रुभ्रातृवधूनांचद्वययागामिनांतथा ल
क्षप्रदक्षिणानामव्रतंकुर्यान्महीपते संध्याकर्मादित्यागस्यचांडालीगामिनस्यच दासीवेश्यासंगिनश्चक्षयंयांतिनसंशयः व
र्धनंसर्वभूतानांसदाविजयकारणं किमेभिर्बहुभिर्वाक्यैःकथितैश्चपुनःपुनः दारिद्र्यनाशनं पुण्यंसर्वैश्वर्यप्रदंशिवं दुर्लभंसर्वमर्त्या
नांपुत्रपौत्रप्रवर्धनं योयान्प्रार्थयतेकामान्सतानाप्नोतिमानवः ऋषय ऊचुः सूतसूतमहाभागवेदविद्याविशारद यथा
प्रदक्षिणाकार्यामनुजैर्विधिपूर्वकं सूतउवाच एवमेवपुराष्टोभगवान्शिवयाशिवः तद्भवीमिमुनिश्रेष्ठाःशृण्वंतुविधि
मुत्तमं देव्युवाच भगवन्देवदेवेशप्रदक्षिणाविधिंवद शिवलक्षेण्ययेनाशक्तिःपापःपुण्यवान्भवेत् श्रीमहादेवउवाच
श्रावणेमाधवेऊर्जमाघमासेव्रतंचरेत् लिंगप्रदक्षिणाःकुर्यात्संदरीविधिपूर्वकाः श्रीदेव्युवाच लिंगप्रदक्षिणेदेवनियमाः
केभवंतितातू वदस्वेतितदाशेषविश्वनाथरूपानिधे शिवउवाच प्रतिग्रहंपरान्नंचपरदाराभिभाषणं परस्वग्रहणं
स्नेहादसहातौचवर्जयेत् असतांपापिनांसंगंनकुर्यात्प्रयतो नरः असत्समागमात्सर्वनिःफलंजायतेनृणां ममद्रोहपरेःसाकं

न ब्रजे हिष्णुनिंदकैः परापवादं नो कुर्यात् परद्रोहं न कारयेत् निंदां च गुरुशास्त्राणां शिवधर्मरतात्मनां तीर्थलिंगतपोनिंदां न कु-
र्यात्तु प्रदक्षिणी ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तं न चापरं शिवलिंगे महादेविये कुर्वति प्रदक्षिणाः अनंतकोटिगुणितं भवेत्सर्वं न
संशयः शिवापतेः प्रत्यहं च पूजाकार्या प्रयत्नतः उमापतेः पूजनेन सिद्धिर्भवति नान्यथा एवं यः कुरुते मर्त्यो व्रतमेतत्स दुर्लभं यं यं चिं-
तयते कामं तं तं प्राप्नोत्यसंशयः शिव उवाच लक्षं समाप्य पश्चात्तु कुर्यादुद्यापनं व्रती एवं संपाद्य विधिवच्छुभे मासे शभे दिने
देव्युवाच व्रतस्योद्यापनं कर्म कथं कार्यं च मानवैः कोविधिः कानि द्रव्याणि कथं यस्वममप्रभो ईश्वर उवाच शृणु भद्रे प्रयत्ने
न लोकानां हिन काम्यया उद्यापनविधिं चैव कथयामि तवाग्रतः यथा संजायते वित्तं भक्तिश्च द्वा समन्विता स एव व्रतकालश्च यतो
नित्यं हि जीवितं कामक्रोधाद्यहंकारद्वेषैश्च न्यवर्जितः संपाद्य सर्वसंभारान् मंडपं तत्र कारयेत् प्रातः स्नात्वा शक्तिर्भूत्वा कुर्यादुद्या-
पनं बुधः प्रासतिथ्यादिसंकल्प्य कुर्यात् स्वस्त्ययनं ततः पुण्याहवाचनं कार्यं आचार्यवरणं ततः ततो ब्राह्मणमाहूय वेदवेदांग-
पारंगं आचार्यवरयेत्पूर्वं ऋत्विगेकादशैः सह देवागारे तथा गोष्ठेषु देवास्वीयमंदिरे पुष्पमंडपिकां कृत्वा पट्टकुलादिवेष्टितां त-
त्र शिवलिंगं तत्र चैव लक्षणां न्वितं अव्रणं सजलं कुंभं तस्योपरितु विन्यसेत् सौवर्णं राजतं ताम्रं मृन्मयं वापि कारयेत् तस्योपरि
न्यसेत्ताम्रं ताम्रं मृन्मयं वैष्णवं कुंभोपरि न्यसेद्देवमुमया सहितं शिवं उमामहेश्वरीं मूर्तिं पूजयेद्दृष्यते स्थितां ब्रह्माणं दक्षिणे भा-
गे सावित्र्या सह स्रुप्रभं कोवेयीं स्थापयेद्दिष्णुं लक्ष्म्या सह गरुडमाता महेशं स्थापयेत्तन्मध्यं शिवां दृष्यते समन्वितं ततः पूजां विनिर्व-

त्यं महासंभारविस्तरैः परमान्नं च नैवेद्यं भक्त्या देवाय दापयेत् उपोष्य जागरं कुर्याद्भोजो स त्वयामुदा ततः प्रभातसमये स्नात्वा श-
ठ्तेजलं शक्तिः मृदा च स्थण्डिलं कार्यं कुर्यादग्निमुत्ततः प्रदक्षिणादशांशेन हवनं न कारयेद्भूती हवनस्य दशांशेन तर्पणं न कारयेत्त-
तः तर्पणस्य दशांशेन मार्जनं न कारयेत्ततः प्रदक्षिणादशांशेन ब्राह्मणान् भोजयेत्सुधीः स्वशाखोक्तेन विधिना होमयेद्बुद्धमंत्र-
कैः मूलमंत्रेण गायत्र्या शंभोर्नाम सहस्रकं पलाशस्य समिद्धिश्च यवव्रीहितिलाज्यकैः पूर्णाहुतिं ततो दद्यात्कृत्वा सिष्टकृदादि-
कं होमांते च गुरुं पूज्य सपत्नीकं समाहितः प्रतिमां कुंभसहितां आचार्याय निवेदयेत् शंभोः प्रसीद देवेश सर्वलोकेश्वर प्रभो
तव रूपप्रदानेन मम संतु मनोरथाः यद्भक्त्या देवदेवेश मया व्रतमिदं कृतं न्यूनं वाथ क्रियाहीनं परिपूर्णं तदस्तमे अनेनैव वि-
धानेन यद्द्वं व्रतमाचरेत् यं यं चिंतयते कामं तं तं प्राप्नोति मानवः इह लोके सखी भूता भुक्ता भोगान्यथोषितान् अंतरे विमान-
मारुह्य शिवलोकं स गच्छति इति श्री स्कंदपुराणे शिवप्रदक्षिणाव्रतोद्यापनसंपूर्णम् अथाश्वत्थप्रदक्षिणाविधिः
ऋषिरुवाच भगवन् सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद स्त्रीणां पुत्रविहीनानां नराणां सुखसंपदां उपायं चैव मे ब्रूहि स्तुतसि
द्विकथं भवेत् अधर्वण उ० पुरा ब्रह्मादयो देवा सर्वे विष्णुं समाश्रिताः अष्टछन्दे देवेश राक्षसैः पीडिताः स्वयं कथं भवे-
न्नतच्छांतिरस्माकं वद निश्चितं ऋषय ऊचुः पलाशलंकयं प्राप्तं ब्रह्मणा वै महात्मना वद त्वं च शिवो वापि विष्णुर्वै पिप्प-
लो भवत् बालस्त्रिया ऊचुः ब्रह्मणानुपुरा स्मृताः सर्वदेवाः सवासवाः मिलित्वा सर्व एवैते ब्रह्माणं वाक्यमब्रुवन् ब्र-

ह्यन्सर्वाधिकोरुद्रः सर्वदेवेषु पश्यते कर्तुं न दर्शनं देवगच्छामो भवता सह इतीन्द्रादिवचः श्रुत्वा सर्वदेवपुरोगमः ब्रह्मा कैलास
मगमत् सर्वदेवगणे ईतः शिवह्यसं समासाद्य देवाः सर्वेऽपि संस्थिताः न दृश्यन्ते हारपालः शिवश्चाभ्यन्तरे स्थितः गन्तव्यं वा न गन्त
वं अस्माभिः शिवसंनिधौ पराहृताथ वा स्वस्मिन् स्थाने गन्तव्यमेव वा एवं चिन्तयमाने स्तेनारदो मुनिसत्तमः पुरा दृष्टो देववन्दे
स्तं भूयः प्रणताश्रिते देवा उचुः मुनेव दविदांश्चेष्टन् ब्रूहि प्रभं सुशोभनं किं करोति महादेवो गन्तव्यं वा न वांतरे नार
द उवाच चंद्रनाशदशायां तु देवाः संप्रस्थितं गृहात् तस्मात्कश्चिन्महाविघ्नो भवतां संप्रविष्यति किं करोति शिवश्चेति
प्रभो ह्यंते तथा विधोः तस्मात्संभागकार्यं यंचर्तते त्रिपुरांतकः इन्द्र उवाच सर्वेषामेव दुःस्वानां नाशकर्ता दिवस्पतिः मय्या
गते कथं नाशो देवतानां संप्रविष्यति विभीषणाय देवानां बलानां चाकरोन्मुनिः इतीन्द्रस्य वचः श्रुत्वा व्याकुलो भून्मुनिस्तदा कथं
मद्वचनं सत्यं संप्रविष्यत्यध्वजिणी अद्य मद्वचनं सत्यं यद्विशीघ्रं संप्रविष्यति लक्ष्मी नारायणमुदेकरिष्येन्न तमुत्तमम् एवं स
ंचिन्त्य मनसा तूष्णीं भूत्वा मुनीश्वरः इन्द्रो विचारयन् देवाः किमिदानीं विधीयतां ततो वजीश्रुवाचेदं वन्दे मद्वचनं शृणु गृही-
त्वा विप्ररूपं त्वं शिवस्याभ्यन्तरं विश यदि प्रसंगोऽस्य स्माकं तदा चार्ता निवेदय यदि नास्ति प्रसंगश्चेद्वाचकत्वेन याहि च
अवध्यत्वा दत्ताड्यत्वादि कृत्वा न तद्भुज इति देवेंद्रवचनं श्रुत्वा बह्विधा कथं करोत् अभ्यन्तरे ददर्श शिवया सह संगतम् शि
वयापि च सो दृष्टो लज्जिताभोगमत्यजत् कोसिको सीति संप्रष्टो भिक्षुको हं कथायुतः ब्रूहो मयं धोस्मि दीनोस्मि भोजनं

मम दीयतां तेनादृष्टमिति ज्ञात्वा पार्वती तमभोजयत् सोऽपि मुक्तासमाचारं वक्तुं संप्रस्थतो बहिः तस्मिन्नेव क्षणे गुप्तो नार
दः पार्वतीं ययौ शिरोनिधाय पार्वत्याः पादयोः सरोदहं अहो बालक किं जातं तच्छीघ्रमभिधीयतां करोमि निष्कृतिं तस्य सा
ध्यासाध्यस्य नान्यथा मातर्वक्तुं न शक्नोमि ह्युपहासस्य कारणं कृतं यथेन्द्रादिदेवैस्तथा कोन्यः करिष्यति इति तस्य वचः श्रु
त्वा पुनः पुनरपृच्छत् मुद्रयित्वा ततो नेत्रे कराभ्यां समुनीश्वरः उवाच वचनं नीचमुखोऽसौ गद्गदाक्षरं नारद उवाच इन्द्रो
यं युवयोर्भोगं देवताभ्यां ह्यदर्शयत् युवयोश्च कृतानि दातां श्रुत्वा दुःस्वितो भृशं भोगविच्छिन्नयेव हिः प्रेषितो हिजरूपकः
अथवा किमनेनापि कथनेन ममांबिके जगन्माता सिदेवित्वं कान्ते स्यादुपहासता इति तस्य वचः श्रुत्वा पार्वती कुटुमानसा
स्फुरदोष्णरक्तनेत्रा दृष्ट्वा तानारदो ययौ देवान्प्रति श्रुवाचेदं संभोगाद्विरतो हरः आगम्यतां दर्शनाय दूरतोऽसौ विलोकितः वद्रे
रेवं वचः श्रुत्वा देवेंद्रः सगणो ययौ प्रणिपत्य महादेवं कृतांजलिपुटो भवत् दृष्ट्वा तथा विधं शक्रं पार्वती वाक्यमब्रवीत् अह-
त्याजारदुष्टात्मनू सहस्रभगवासव उपहासः कृतो मे द्यफलं तत्समवाप्नुहि यावन्त्यः सन्ति देवानां जाया वै सर्व एव ते अजान
तस्त्रीशुरानि शारिवनः संतु सस्त्रियः इति देवी वचः श्रुत्वा कंपिताः सर्वदेवताः ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यास्तुष्टवुर्जगदंबिकां ततो दे
वी प्रसन्नो भू देवेंद्रं वाक्यमब्रवीत् देवामद्वचनं मिथ्यात्रिकालेऽपि न जायते तस्मादेकांशतो दृष्ट्वा यूयं सर्वे भवन्तु वै इति दे
व्या वचः श्रुत्वा जाता देवास्तु पादपाः अश्वत्थरूपी भगवान् चररूपी सदाशिवः पलाशो भूद्विधा ताच वज्रः शक्रो बभूव ह इन्द्रा

णीसालताजातादेवनार्यो लतास्तथा मालत्याद्याः पुष्पवृक्षा उर्वश्याद्याः पारोभवन् तस्यात्सर्वप्रयत्नेन सर्वदाश्वत्थमर्चयेत्
नारीवापुरुषोवापिलसंकुर्यात्प्रदक्षिणाः लक्ष्मीनारायणपूज्यमंदवारेचनत्तले दंपतीभोजयेत् लक्ष्मीनारायणस्वरूपिणौ भा
वयित्वासपत्नीकाचपश्चादुज्जीतवाग्यता वंध्यादिर्लभते पुत्रं इतरासांतुकाकथा मूलतोत्रह्यरूपाय मध्यतो विष्णुरूपिणे
अग्रतः शिवरूपाय पिप्पलायनमोस्तते विष्णोश्च प्रतिमाभावे कीर्तनं जागरादिकं अश्वत्थमूले कर्तव्यं विष्णोराधने
परं सदा सन्निहितो विष्णुदृष्टस्तब्राह्मणे तथा विष्णुरुवाच अहमश्वत्थरूपेण शा लग्नमेशिलास्तु च तस्यात्सर्व
प्रयत्नेन कुरुष्वत रुसेवनं तेन सर्वाणि भद्राणि भविष्यन्ति न संशयः अश्वत्थपूजास्पर्शेन कर्तव्या शनिवासरे अन्यवारे श्वत्थ
संगादृरिद्रो जायते नरः विष्णुर्यदुक्तं वांस्तेभ्यो तद्भुतं ते वदाम्यहं नदानैश्च तपोभिश्च नाध्वरैर्भूरिदक्षिणैः अश्वत्थसेवनाद
न्यत्कलो नास्य पराक्रिया न हि धानं निमित्तानि संख्या कृत्स्निश्च पूजनं हवनं तर्पणं विप्रभोजनं नियमं तथा व्रताधिकारि
णस्तत्र विधानं च विशेषतः एतत्सर्वं पिप्पलादीन् वक्ष्यामि तव सुव्रत दारुणो विविधोऽस्मात्ते दिव्यभोमांतरिक्षजः परचक्र
भयं देशविषुवो देशविग्रहः दुःस्वप्नं दुर्निमित्तं संग्रामो दुतर्शनः मारीभयं राजभयं तथा चोराग्निजं भयं क्षयापस्मार
कुष्ठाद्याः प्रमेहो विषमज्वरः उदरभूत्रकृच्छ्रं च ग्रहस्तस्तथैव च अन्ये च रक्तरोगा ये च रणरोगास्तथैव च एतेषां च विनाश
यकुर्यादश्वत्थसेवनं प्रातरुत्थाय नद्यादौ स्नात्वा सम्यक् कृतक्रियः अश्वत्थदेशमाश्रित्य गोमये गोपलेपयेत् तमश्वत्थ

मलं कृत्य सूत्रेण गौरिकादिना पूजाद्व्याणिसंपाद्य पुण्याहं वाचयेत् तथा आचार्यं कृत्विजैः साकं कृत्वा पूजां समाचरेत् ध्यानमा
वाहनं चैव पाद्यमाचमनं तथा तथैव पिप्पलतर्पणं तथा नारायणं प्रभं श्वेतगंधाक्षतैः पुष्पैर्धूपदीपैर्निवेदनैः अर्चयेत् पुरुषसूक्तेन त
थैव ध्यानपूर्वकं तेनैव हवनं कुर्यात् तर्पणं वा नमस्क्रियां श्वेतवर्णं सलक्ष्मीकंचित्तयेत् पुरुषोत्तमं इति ध्यात्वा वाहना
थैरुपचारैश्च षोडशैः तत्र अश्वत्थं अभिमंत्र्य आरात्तस्यास्थाग्निकांडांतः पालित्वा दग्धिर्ऋषिः वनस्पतिर्देवता अनु
ष्टुप्छंदः वनस्पत्यभिमंत्रणे विनियोगः आरात्ते अग्निरस्त्वा च आरात्परश्वरस्तते निवाते त्वाभिवर्षेत् तु स्वस्ति ते स्त
वनस्पते अक्षय्यं दंभुजस्यं दं दुःस्वप्नं दुर्विचिंतितं शत्रूणां च समुत्थानं अश्वत्थं शमयस्व मे ततः प्रदक्षिणाः कुर्यात् तत्सर्वं सफ
लं भवेत् लक्ष्मेकं हिलक्षं वा त्रिचतुःपंचलक्षं कार्यं स्य गौरवं ज्ञात्वा द्वादशांतं समाचरेत् ब्रह्मचारी हविष्याशीद्वयः शार्वा
जितेन्द्रियः मौनी ध्यानपरो भूत्वा पिप्पलस्य स्तुतिं पठेत् विष्णोर्नाम सहस्रं च पोरुषैर्वैष्णवं तथा एवं संपाद्य विधिवच्चुभेमासे शु
भेदिने प्रातः स्नात्वा शक्तिर्भूत्वा कुर्यादुद्यापनं बुधः गणेशपूजनं स्वस्ति वाच्यं नादीं च कारयेत् आचार्यं वरयेत् स आत्सर्वलक्षणसंयुतं
देवागारे तथा गोष्ठे अश्वत्थे स्वीयमंदिरे पुष्पमंडपिकां कृत्वा पट्टकूलादिवेष्टितां तत्राध्ये सर्वतोभद्रं रचयेत् लक्ष्मणान्वितं तत्राध्ये स्था
पयेत् कुंभं सजलं वस्त्रसंयुतं तस्योपरि च सेनां तां भृन्मयवैष्णवे अष्टपत्रान्वितं पद्मं कर्णिकाभिः समन्वितं पंचकृष्णालकादु
र्ध्वं कवर्णपरिनिर्मितं लक्ष्मीनारायणीं भूर्तिं अश्वत्थेन समन्वितां स्थापयेत् सद्यमध्योत्तु ब्रह्माद्यावाहनं ततः ततः पूजां विनिर्वृत्य

महासंसारविस्तरैः परमान्नचनेवेद्यं भक्त्या देवाय दापयेत् उपोष्य जागरं कुर्यात् रात्रौ सक्तयया सुदा ततः प्रभातसमये स्नात्वा शत
ह्वेजलेशचिः मृदाचस्थंडिलं कार्यं कुर्यादग्निमुत्तमं ततः कृतलक्षदशांशेन हवनं कारयेद् द्विती हवनस्य दशांशेन तर्पणं कारयेत् ततः पु
रुषसूक्तेन जुहुयात्तिलाज्यं पायसं समित् स्वशास्त्रोक्तेन विधिना जुहुयाद्विष्णुमंत्रकैः उक्तेः षोडशभिर्मंत्रैः कुर्याद्भोमं यथाविधि
हवनस्य दशांशेन मिष्टान्नं भोजयेद् द्विजान् ब्राह्मणानां स्वयंकुर्याद्यथोक्तनियमं तथा असामर्थ्ये स्वयंकर्तुं सर्वमन्येन कारयेत् उ
क्तप्रमाणादधिकं फलं दशांशं भवेत् ततश्चतुर्गुणं पीठं रजतं चतुरस्रकं उपरिद्रोणमर्धं वा तिलोपरिविनिक्षिपेत् श्वेतवस्त्रेण सं
छाद्य पूर्ववत् पूजयेत्तरुं दरिद्राय रुक्मीलाय श्रोत्रियाय कुटुंबिने उदङ्मुखाय विप्राय स्वयं पूर्वमुखः स्थितः सुवर्णहस्तराजं च मं
त्रेण प्रतिपादयेत् इह जन्मनि वान्यस्मिन्वात्ययौवनवार्धके मनोवाङ्मायजैर्देवैर्मुच्यते नान्यसंशयः आचार्येणाथ विप्रेण सर्व
यत्नेन कारयेत् एवं कृत्वा व्रती सम्यक् व्रतस्य परिपूर्तये हेमाश्वत्थतरुंदद्यात् कुङ्कुमां च पयस्विनीं पिप्पलो हस्तराजं द्रोक्ष्य मि
गर्भस्त्वमेव हि प्रभुर्वनस्पतीनां च सर्वजन्मनियुक्तं अघोघं नाशयेत् क्षिप्रं तव रूपं प्रदानतः अमुं तरुं गृहाण त्वं विष्णुरूपं हि ज
न्म स्वीकृत्य दुष्करं घोरं क्षिप्रं शांतिं प्रयच्छ मे एवं व्रतं यः कुरुते पुत्रपौत्रप्रवर्धकं भक्ताभोगान्कविपुलान् विष्णुसायुज्यमाप्नुया
त् इति श्रीमद्विष्णोत्तरपुराणे अश्वत्थलक्षप्रदक्षिणाद्यापनं संपूर्णं अथ विष्णुलक्षप्रदक्षिणाविधिः युधिष्ठिर-
उवाच भगवन् देवदेवेश सर्वविद्याविशारद किं विद्मि ज्ञमु भिच्छामि वक्तुमर्हस्य शेषतः अज्ञानादथ वा ज्ञानात्प्रमादाच्च कृतानि

भो दायादवधपूर्वाणिकयं यांति क्षयं विभो पापानि सुबहून्पत्रचदस्व मुनिसत्तम व्यास उवाच लक्षप्रदक्षिणावर्तनारदोक्तं
विधिं शृणु नारद उवाच ये लोकाः पापसंयुक्ता धर्माधर्मविवर्जिताः व्रतहीना व्रतफलादुराचाराश्च कुस्मिताः अधिकार्येण
रहिताः शास्त्रधर्मबहिष्कृताः नास्तिकाभिन्नमर्यादाहेतुकाः कितवाः शठाः मातापित्रोर्विरुद्धाश्च गुरुश्च शरद्रोहकाः एते वा निष्कृ
तिता तत्कृपया वद मे धुना अज्ञानां तु हिनीवानां साधूनां त्वं सुहृत्समृतः अनाथनाथ देवेश तद्गुणास्तद्दशाजनाः एतच्छ्रुत्वा ततो ब्र-
ह्माहर्षादुत्सुल्लोचनः साधुसाध्विति देवेशो वचनं चेदमब्रवीत् ब्रह्मोवाच किं वर्णयामि साधूनां महात्म्यं च भवादृशां
हरेर्लोकैकनाथस्य करुणामुक्तिदायिनी ब्रह्महत्यादिपापेषु संकलीकरणेषु च जातिभ्रंशकरेणैकं असह्यमक्षणेभुज हरिणा
निर्मितं पूर्वव्रतं लक्षप्रदक्षिणं सर्वेषामपि पापानां मूला दुष्कृतं न परं पापं धकारनाशाय पापेधनदवानलं नारायणो जगन्नाथो यो
गनिद्रासुपेयुषि प्रारंभे व्रतमिदं कुर्याद्यथावत्स बोधिनी ह्यदृश्यां वाचतुर्दश्यां पोर्णमास्यामथापि वा स्नानं कृत्वा नदीतोये नि
त्यकर्म समाप्य च पश्चात्प्रदक्षिणावर्तः कर्तव्यो हरिरीश्वरः अनंतमव्ययं विष्णुलक्ष्मीनारायणं हरिं जगदीशानमस्तुभ्यं प्रदक्षि
णपदेपदे इति मंत्रं समुच्चार्य कुर्यादावर्तमादरात् प्रदक्षिणाः प्रकर्तव्या दिवसे दिवसे विभोः यावत्प्रदक्षिणावर्तस्तावन्मणिविनि
क्षिपेत् आवाहनादितः सम्यक् धूपदीपादिभिस्तथा भैवेद्यं पायसं प्रोक्तं तांबूलं दक्षिणान्वितं भोजयेच्च यथाशक्त्या विप्रान्स
र्वफलप्रदानं सर्वपापविनाशार्थं नारीभिः पुरुषैरपि प्रदक्षिणाः प्रकर्तव्या यावदुद्धोधिनी भवेत् लक्षप्रदक्षिणाः कार्या अने उ-

घापनंचरेत् उपवासः प्रकर्तव्यो अधिवासनवासरे सौवर्णीप्रतिमां कृत्वा विष्णोरमिततेजसः गरुडेन समायुक्तो स्थापयेत्कलशो
परि आचार्यवरयितातु त्रिविजम्बनिमंत्रयेत् होमंचविष्णुगायत्र्या तद्दशांशेन वाग्यतः पायसं जुहुयात्तत्र अयुतं तिलसर्पिषा
हुत्वा स्त्रिरुदाद्यं च दद्याद्दानानि सर्वशः कार्पासकंबलंचैव गामेकां च पयस्विनीं आचार्याय सपीठोत्तां प्रतिमां च निवेदयेत् ब्रा
ह्मणान् भोजयेत्पश्चात्तं च विंशतिसंख्यकान् इति न स्ववचः श्रुत्वा नारदस्तुतथा करोत् धर्मेण च कृतं सर्वमुनेश्वरवचनाद्भूतं
इति श्रीभविष्ये विष्णुलक्षप्रदक्षिणोद्यापनं संपूर्णं अथ तुलसीलक्षप्रदक्षिणाविधिः नारद उवाच राण्यते ये
न विधिना तुलसी पूज्यते सदा तदा च स्वमहादेवममानुग्रहकारणात् महादेव उवाच शम्भो पक्षे शम्भो वारे शम्भो ऋक्षे श
भो दये सर्वथा केशवार्थं तुरोपयेत्तुलसीमुने गृहस्यांगणमध्ये वा गृहस्योपवनेऽपि वा शम्भो देशेन तुलसीमर्चयेत्तु हुद्दिमान्
रः मूले च वेदिकां कुर्यादालवालसमन्वितां प्रातः संध्याविधिं कृत्वा स्नानपूर्वदिने दिने गायत्र्यष्टशतं जप्त्वा तुलसीं पूजयेत्ततः
प्राङ्मुखो दक्षुस्वोऽपि स्थित्वा प्रयत्नमानसः ध्यायेच्च तुलसीं देवीं श्यामां कमललोचनां प्रसन्नां पद्मवदनां वराभयचतुर्भुजां
किरीटहारकेयूरकुंडलादिविभूषणां धवलकुशसंयुक्तां पद्मासननिषेवितां ध्यानं देवि त्रैलोक्यजननी सर्वलोकैकपा
वनी आगच्छ भगवन्त्यत्र प्रसीद तुलसीप्रिये आवाहनं सर्वदेवमये देवि सर्वदा विष्णुवल्लभे देवि स्वर्णमयदिव्यगृहा
णासनमवये आसनं सर्वदेवमये देवि सर्वदेवनमस्कृते दत्तपाद्यं गृहाणेदं तुलसी त्वं प्रसीद मे पाद्यं सर्वतीर्थमयाकारे

सर्वो गमनिषेविते इदमर्घ्यं गृहाण त्वं देवि देवांतकप्रिये अर्घ्यं सर्वलोकस्वरसार्थं सदा सन्निधिकारिणी गृहाण तुलसीप्रिया
इदमाचमनीयकं आचमनीयं गंगादि सर्वतीर्थेभ्यो समानीतं जलं शुभं स्नानार्थं तुलसीस्त्रुं प्रीत्या तस्मिन् गृह्यतां स्ना
नं क्षीरोदमथ नोद्भूतं चंद्रलक्ष्मीसहोदरे गृह्यतां परिधानार्थं इदं क्षौमांबरं शम्भो वस्त्रं कंचुकीं आचमनीयं गंधपुष्पं त
थाधूपं दीपनं चैव मेव च तांबूलं दक्षिणां चैव मंत्रपुष्पं ततश्चरेत् प्रसीद मे देवेशि कृपया परया सुदा अभीष्टफलसिद्धिं च कु
रु मे माधवप्रिये देवि स्तं निर्मिता पूर्वं अर्चिता सिमुनी श्वरैः नमोनमस्ते तुलसीपापहर हरिप्रिये तुलस्यमृतजन्मासि सदा
त्वंकेशवप्रिये केशवार्थं विचिन्वा भिवरदा भवशोभने इति प्रार्थना इत्येव मर्चयेन्नित्यं प्रातरे व शर्चिर्नरः मध्याह्ने वाथ
सायान्हे पूजयेत्पयतो नरः वैशाखे कार्तिके माघे चानुर्मास्ये विशेषतः पूजयेत्तुलसीं देवीं अपूपफलपायसैः अन्यदुत्तमं
किंचित् कथयामि तवाग्रतः प्रदक्षिणाफलं चैव नमस्कारेन तथैव च एवं कुर्याद् हुद्दिकामो सर्वकामो सदैव तु पंचाशद्विभवे ल
क्ष्मीः शतैश्च विजयः स्मृतः विद्यार्थी तु सहस्रं वैद्ययुते सर्वसंपदा लक्षेतु सर्वसिद्धिः स्यान्नात्र कार्या विचारणा यं यंचित
यत्ने कामं तंतं प्राप्नोति सर्वशः भुक्ता यथेप्सितान् भोगानं ते मोक्षमवाप्नुयात् इदं फलं कोटियुतं भवेदन्न संशयः लक्ष
संख्यां प्रकर्तव्यास्तुलस्याश्च प्रदक्षिणाः तदा उद्यापनं कुर्यात्तेन सम्यक्फलं भवेत् उद्यापनं विना विप्रफलं नैव भवेत् क्वचि
त् नम्यात्सर्वप्रयत्नेन उद्यापनविधिं शृणु सौवर्णीप्रतिमां विष्णोः शंखचक्रगदान्विताम् तुलस्यायतनं चैव कुर्यात्सौव-

र्णानिर्मितं हेमादिनिर्मितं कुम्भे पूर्णपात्रसमन्विते पुण्योदकेः पंचरत्नैः कुशार्घ्याप्रपूरिते तस्योपरित्यसेद्विष्णुं लक्ष्म्या चतुर्लसी
समं पूजां पुरुषसूक्तेन कुर्यात्सर्वप्रयत्नतः उपचारैः षोडशभिर्मित्ति भावसमन्वितः रात्रौ जागरणं कुर्यात्सोराणेर्वेदपाठकैः
वैष्णवैश्च प्रबंधैश्च नृत्तैर्वीद्यैस्तथैव च ततः प्रातः समुत्थाय होमं कुर्याद्विधानतः वैष्णवेन तु मंत्रेण तिलाज्येन विशेषतः पा
पसेन घृताक्तेन अष्टोत्तरसहस्रकं आचार्याय सवत्सांगां दक्षिणां च संयुतां ब्राह्मणान् भोजयेत्स आत्महन्त्रं वाथ शक्तिः
शतं वा भोजयेद्दीमानं घ्राविंशतिवा पुनः तेभ्योऽपि दक्षिणां दद्याद्विद्वत्शास्त्रेण कारयेत् एवं यः कुरुते मर्त्यो नित्यं पुण्यफलं शृणु
अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतानि च तस्य पुण्यं लभते मर्त्यो नात्र कार्या विचारणा इदं रहस्यं परमं न वाच्यं यस्य कस्यचित्
विष्णुप्रीतिकरं यस्मात्तस्मात्सर्वव्रताधिकं प्रदक्षिणा तुलस्यास्तमाहात्म्यं शृणु यान्नरः सकृद्वा पठते यो वै स गच्छेद्देष्वावप
दं इति श्रीमद्विष्णुलक्ष्म्यतुलसीप्रदक्षिणोद्यापनं संपूर्णम् अथ गोब्राह्मणाग्निहोत्रं लक्ष्म्यप्रदक्षिणाविधिः युधि
ष्ठिर उवाच भगवन् ज्ञानिनां श्रेष्ठ सर्वविद्याविशारद किंचिद्विज्ञमुमिच्छामि चक्षुर्महस्यशेषतः अज्ञानादथवा ज्ञानात्
प्रमादाद्वा कृतं हि यत् पापानि च बहुभ्यत्र विलयं याति तद् व्यास उवाच लक्ष्म्यप्रदक्षिणाः कार्या ब्राह्मणेऽग्रे गवे
तथा नारद उवाच ये च पापानि तानि त्वं धर्माधर्मविवर्जिताः व्रतहीना दुराचारा ज्ञानहीनाश्च जंतवः तेषां पापविना
शार्थं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ब्रह्मोवाच किं वर्णयामि साधूनां माहात्म्यं च भवादृशां साधुसाधुच विप्रैर्द्रव्यमिदं

व्रतमुत्तमं ब्रह्महत्यादिपापेषु संकलीकरणेषु च जातिभ्रंशकरे चापि अमक्ष्यमक्षणे तथा विष्णुनानिर्मितं पूर्वव्रतं लक्ष्म्य
प्रदक्षिणं सर्वेषामपि पापानां नाशकं परमं शक्तं आषाढशुक्लपक्षे तु एकादश्यां विशेषतः द्वादश्यां पूर्णमास्यां वा प्रारभेद्ब्रतमुत्तमं
देशकालौ तु संकीर्त्य नत्वा गुरुविनायकौ लक्ष्म्यप्रदक्षिणाः कार्या स्त्रिंशश्च विप्रतः जितेंद्रियो जितप्राणो मुखे मंत्रं समुच्चेरे
त् नमस्ते गार्हपत्याय नमस्ते दक्षिणाग्रये नम आहवनीयाय नम हावेद्ये नमोनमः गोवोप्रदक्षिणाः कार्या लक्षसंख्या यथाविधि
पूर्वपूज्य च गार्हपत्याय नमस्ते दक्षिणाः कार्या नत्वा तां च पुनः पुनः गवामंगेषु तिष्ठंति भवचानि चतुर्दश यस्मा
त्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र च एवं प्रदक्षिणां कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते कर्मनिष्ठं शक्तिं विप्रं पूजयेद्विधिबद्धः ततो प्रद
क्षिणाः कार्या यावत्तुल्यं भवेद्ब्रतम् भूमिदेवनमस्तुभ्यं नमस्ते ब्रह्मरूपिणे पूजितो देव देवैस्त्वमतः शान्तिं प्रयच्छ मे एवं हनुम
तः कार्या भूतप्रेतविनाशकत् षोडशैरुपचारैश्च पूजयेद्वायुनंदनं ततो प्रदक्षिणाः कार्या आत्मकार्यार्थसिद्धये मंत्रः म
नोजवंमारुततुल्यवेगं जितेंद्रियं बुद्धिमतां च रिष्टं धातात्मजं वानरयूथमुखं श्रीरामदूतं शरणं प्रपद्ये एवं प्रदक्षिणावर्तं कुर्यादे
वं प्रयत्नतः भूतप्रेतपिशाचाद्या विनश्यंति न संशयः आदित्यादिग्रहाः सर्वे शान्तिं यांति शिवाज्ञया उद्यापनं च सर्वासां कुर्या
त्पूर्णफलाप्तये उद्यापनविधानादौ पुण्याहं वाचयेत्ततः आचार्यं वरयित्वा च प्रतिमाः स्वर्णसंभवाः अन्नं कलशं पूर्णं स्था
पयेन्मंडुलेशमो विरच्य लिंगं तोम्रदं पूजयेद्देवमंजसा पायसं जुहुयात्तत्र तत्तन्मंत्रैर्विदक्षणाः अष्टोत्तरसहस्रं तु प्रायश्चित्तं

ब्र.रा.
१७

चरेषु मंडलं दक्षिणाशुक्तं आचार्याय निवेदयेत् ब्राह्मणान् भोजयेत् क्ष्मापिच शाक्यविचर्जितः ये कुर्वन्ति व्रतमिदं पापमुक्ता भवन्ति
ते कृत्वा यथेष्टितान् भोगान् ते सायुज्यमाप्नुयात् इति भविष्ये विप्राग्निगोहनुमत्सु प्रदक्ष्णोद्यापनं संपूर्णं अथ लक्ष
विल्वपत्रपूजालिरच्यते व्यास उवाच पूर्वजन्मनि व्याधोसौ कआसीद्राक्षसोपि सः किमर्थं कर्म कृतवान् कथं पत्रं समर्पि
तं किंशीलकः समाचारस्तन्ममात्रस्वनाभिज किं नाम सकथं प्राप्तः सालोक्यं तद्दस्वमे ब्रह्मोवाच विदर्भादेशेन गरे
मोदो शारव्यं वध्वह विख्यातं त्रिपुलोकेषु कुबेरनगरोपमं श्रीमोनामा भवेद्वाधो नगरे मांसविक्रयी परेषां दोषकथने दो
षो यद्यापि वर्तते प्रश्ने कृते प्रवक्तव्यं याथातथ्यं न मत्सरात् ब्रह्मोवाच स राज्याकार्यं कुरुते स्यं भुंक्ते वरश्चि यः शष्टे
शृणोति रामांसयातां वासपतिं तथा बलादानीयते भोक्तुं रुदती रुदती मपि नवांगनायते ज्ञातिभेदे विषयलपः कचोक्तं
कुरुते नारी तस्य दृष्टिपथंगता तामालिङ्ग्य तसो कामी चुंबत्येतां भजत्यपि परद्रव्याणि गृह्णाति धनानि सबलासु नः सोपिता
दृष्टुणो मंत्री दुष्टबुद्धिरधेरतः एवं दुराचार रतो न कन्यां न च मातरं न वर्जयति संभोगे भगिनी मपि निर्घृणाः न ब्रह्महत्यां न तुते
न रूपा बालवधं तथा एवं पापसमाचारोपापस्य पर्वताविव आस्तामुभौ दुष्टबुद्धी राजामासौ सुदुःसहौ न ब्राह्मणो न संन्या
सीत हरेयाति निक्षिप्तुं न राष्ट्रे नाम न स्यासत् गृह्णाति प्राकृतोपि च एकदा मृगयार्थं तोयातौ च गहनं वनं हतानि मृगयुयानि प
क्षि युथान्यनेकशः तानि प्राप्य नगरे अश्वारूढौ स्वयंपुनः शिवस्य च महास्थानं पथितौ पश्यतः स्याह यस्मिन्निराजते मूर्तिः

ल.वि.

१७

शक्त्या सह शिवस्य च स्थापितानामभिजासा पुत्रार्थं कुर्वतातपः भक्त्या साक्षात्कृतो यत्र देवदेवो ह्युमापतिः पंचाक्षरेण मंत्रेण
ध्यायता बहुवासरं दत्त्वा तस्मै वरान्देवो प्रददेवांछितान्यपि ततो वसिष्ठहस्तेन तेनेयं स्थापिता दृष्टा उमामहेश्वरी मूर्तिर्वसिष्ठे
न पुरा कृता यस्यादर्शनतो नृणां पुरुषार्थाश्चतुर्विधाः स्मरणात्सृजनाच्चापि सेव्यं तेनात्र संशयः एवं वसिष्ठवाक्येन सापतदुविप
प्रथं शिवस्य भजनेनास्य स्मरणो नार्चनेन च रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरताः सादृशाः सुताः जाता लोकेषु विख्याताः सर्वज्ञाः
शूरसंमताः एवं दृष्ट्वा महारम्यं प्रासादं राजनिर्मितं उमामहेश्वरी मूर्तिं राजामासौ प्रपूजतुः विल्वपत्रैश्च संपूज्य अछिदे
कोमलैः शम्भैः प्रदक्षिणी कृत्य गृह्णीयतुः क्षणमात्रतः एतदेव परं पुण्यं देवाज्जातं तयोस्तदा एवं पापसमाचारो राज्यं कृत्वा
धममृतुः बद्ध्वा पाशैर्याम्यहस्तेः नीतौ तौ शमनांतिकं चित्रगुप्तं समाहूय पप्रच्छ शुभाशुभं तेनोक्तं नैतयोरस्ति पुण्यले
शोरवेः सुत पापानां गणनानास्ति ततो दृष्टान्त्रवीद्यमः बध्यतां वध्यतामैतौ क्षिप्यतां नरकेषु च मृत्युलोके ततो ह्येतौ नीचयो
निगता बुभौ कुंडे वाचिमये पंके सहस्रं परिवत्सरान् एकैकस्मिन् क्रमेणैतौ कुंडे मुक्ता घसंचयो अनयोः पुण्यलेशोस्ति ह
ताः शृणुत सत्कृतिं प्रसंगादर्वितो दृष्टौ देवो आभ्यामुमापतिः तेन पुण्येन न ह्येतौ पापं व्यतितरिष्यति एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं द
तैर्बद्धाहतं दृष्टं कुंभीषाके शोणितो देनिरये गौरवेपितो निक्षिप्तो कालकूटे चक्रमशः शतवत्सरान् तामिस्त्रेचांधतामिस्त्रे
वशोणितकंदमे कंटकेषु क्षतांगो तौ संतप्तौ तप्तबालुके भक्षितौ क्रिमिभिस्तत्र भृशं शक्निमुखे उभौ असीपत्रवने योरेत

ब्र.श.
१८

तोनीतावुभावपि यत्रशस्त्राभिघातेनवर्मभिद्येतपापिनां ततस्तप्तशिलायांतौनिःपिष्टोद्यनधाततः भुक्तातुनरकानेकविं
शतिंबहुवासरं तदुखंशक्यतेवक्तुंशेषेणापिकदाचन एवंबहुसहस्राणिभुक्ताभोगा ननेकशः निस्तीर्णभोगोतौपापशेषे
णाफ्रवमागतौ एकाजातः काकयो नोउल्कोभूत्यरोपिच ततोएकाददुर्गोभूदपरः सरदोभवत् ततएकोविषधरोपरोभूह
श्चिकोपिच तत्रापिकुरुतःपापंनानालोकविदं शतः शतनीमार्जारयोनीतौजातौनकुलसूकरौ वृकजंबूकयोनीतौजातौघोद
कगर्दभौ ततउष्ट्रगजौजातौततो नक्रमहाश्वौ ततोव्याघ्रमृगौजातौततोवृषभकासरो एवंनानायोगिनितौजातौचांडाल
अंत्यजौ राक्षसीभिल्लयोनिंचततश्चानेसमीपतुः पिंगाक्षदुर्बुधिरितिनाम्नाजातौचभूतले आजन्मकृतपापस्यकथनेबहु
दोषता यदातौराज्यप्रभृतिआस्तांपापरतौसदा एकंपुण्यंतयोरामीन्मृगयांसर्पतोः क्वचित् शंकरस्यचनमनंदर्शनंचप्रद
क्षिणा अर्चनंबिल्वपत्राद्यैःस्तप्तआसीदुमापतिः अगाधंततयोःपुण्यंपूर्वजन्मनिसंचितं यदापुनाराक्षसोसौभूमिपंभ-
क्षितुंगतः सआरूढोबिल्ववृक्षंतसत्राणीचमस्तके पतितानिउमेशस्यतुष्टोभूत्सहयोरपि दिव्यदेहंतयोर्दत्तास्त्रलोकंप्रा
पयहिभुः एतत्तेकथितंपूर्वजन्मकर्मचवैतयोः बिल्वपत्रार्चनादेवतुष्टोभूत्सहमापतिः लक्षपूजांप्रकुर्याच्चप्रसन्नोहिशिवोभ
वेत् एवंहिल्वपत्रैश्चसर्वकामार्थसिद्धये श्रीकामोबिल्वपत्रैश्चपूजयेच्चतथाशिवं लक्षेणसर्वसिद्धिश्चनान्नकायाविचार-
णा यंबंचितंयतेकामंतंतप्राप्नोति सर्वशः अथविप्रप्रवक्ष्यामिबिल्वपत्रैश्चपूजनं शंमुप्रीतिकरंनृणांशिवभक्तिविवर्धनं वै

लवि.

१८

शारेवैश्रावणेऊर्जेबिल्वपत्रार्चनंस्मृतं दिनेदिनेसहस्रंतुअर्चयेदिल्वपत्रकैः एवंमासचयंकुर्यात्ततउद्यापनंचरेत् उद्यापनं
प्रवक्ष्यामित्रतस्यपरिपूर्तये आहूयब्राह्मणान्सर्वांस्तचंद्रेचक्षुमेदिने यत्रचोद्यापनंकार्यमंडलंतत्रकारयेत् कर्तव्यंस्वगृहे
विप्रैस्तत्सर्वंसकृतंभवेत् वेदिकातत्रकर्तव्यामंडपेचक्षुशोभने गीतवादित्रयोषेणब्रह्मयोषेणभूयसा प्रविश्यमंडपेत-
स्मिन्आचार्येणहिजेः सह मासतिथ्यादिसंकीर्त्यकुर्यात्स्वस्थयनंततः पुण्याहवाचनंकार्यंआचार्यवरणंतथा ततोब्राह्मण
माहूयवेदेदेवांगपारंगं आचार्यवरयेत्पूर्वकलिकेकादशैः सह देवागरेयवागोष्ठेकस्थेवास्वीयमंदिरे पुष्पमंडपिकांहुलापद्
कूलादिवेष्टितां तन्मध्येलिंगतोभद्रंचयेत्सुक्ष्णान्वितं कुंभस्यरुद्रकोणेतुरर्चयेद्देदिकांव्रती वस्त्रेणाच्छाद्यतांवेदीरचयेत्
त्रेतंदुलैः कुर्यात्तंदुलकैलासंनिकूटंतस्यचोपरि न्यसेद्देविकयासाहशंकरंलोकशंकरं सौवर्णीप्रतिमांकृत्वास्थापयेत्तंदुल
परि ब्रह्माणंदक्षिणभागेसावित्र्यासहस्रप्रभं कौबेर्यास्थापयेद्विष्णुंलक्ष्म्यासहगरुडता महेशंस्थापयेन्मध्येपार्वत्या
सहस्रप्रभं कलशंस्थापयेत्तत्रताम्रंवामून्मयंशुभं गंगोदकसमायुक्तं पंचरत्नसमन्वितं पंचपल्लवसंयुक्तंस्थापयेच्च
ततोयतः वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यकैलासंकलशंशुभः यदुक्तंतत्रकल्योक्तंपूजनंतत्रकारयेत् वेदशास्त्रप्रमाणेनरात्रिंतांगमयेद्
ती ततःप्रभातसमयेसुस्नायचक्षुनिर्भवेत् स्थंडिलंकारयेत्तत्रस्वशाखोक्तविधानतः हवनंचप्रकुर्वीतसतिलाज्येनपा
यसैः मूलमंत्रेणगायत्र्याशंभोर्नामसहस्रकैः येनमंत्रेणपूजातु कृतातेनैवहोमयेत् हवनंतद्दशांशोनतद्दशांशोनतर्पणं वंद

नंतदृशां शेन कुर्यात्तिलयवैः सह एवं होमः प्रकुर्वीत अष्टोत्तरसहस्रकं विल्वपत्रं सवर्णस्य अर्पयेच्च उमापतिं आचार्यं पूजयेद्दिशं
स्तोषयेद्दक्षिणादिभिः पयस्विनीं च गां दद्याद्विष्णवे न सहैव तु प्रतिमां च सवर्णां च कलशं पर्वतं तथा दत्ताक्षमापयेत्स आर्द्रदेवं ज
गद्गुरुं अनेनैव विधानेन लक्षपूजां करोति यः पुत्रपौत्रप्रपौत्रैश्च राज्यं प्राप्नोति शाश्वतं यद्दत्तं पठते नित्यं अद्वाभक्तिसमन्वितः
देवदेवो महादेवो ददाति विपुलां गतिं इति श्री स्कंदपुराणे उत्तरखंडे विल्वदललक्षपूजनोद्यापनं संपूर्णं अथ शिवस्य
नानालक्षपूजाविधिः ऋषय उचुः यानिकानि च तीर्थानि पुण्यान्यापतनानि च किमु हि श्य च को र्थाणि तत्सर्वं कथं
यप्रभो शिवारव्या न परो लोके त्वत्तो न्योन हि विद्यते कृपया व्यास देवस्य सर्वज्ञो सि महामते लोमशा उवाच पृथिव्यां
यानि तीर्थानि सागरांतानि भाद्रिज माहात्म्यानि च शास्त्राणि कथितानि मया पुरा इदानीं वक्तुमिच्छामि लक्षपूजां शिवस्य च
स्कंदेन च समारव्याता अगस्त्याय महामते तेनैव कथिता पूजाममाग्रे लक्षपुष्पिका यद्यहं तौ भवेत्पुष्पं शंकरे तु समर्पयेत्
श्रावणे माधवे उज्जै विदध्या लक्षपुष्पिकां एकैकं मूलमंत्रेण रुद्रमंत्रेण वा पुनः अथ वारुद्रसूक्तेन सहस्रेणाथ वा व्रती अर्च
येत्सर्वतीनाथं नमो रुद्राय वाजपेत् अनेनैव प्रकारेण लक्षपूजां समर्पयेत् ऋषय उचुः यानिकानि च पुष्पाणि विशि
ष्टानि शिवार्चने तानि सर्वाणि भो ब्रह्म च कथयस्व यथा मम लोमशा उवाच बाह्यं कर्णिकारं च करवीरं तिलस्य च
विल्वपुष्पं च कल्हारं अर्कं मंदारमेव च नीलोत्पलं च कमलं कुमुदं च कुशशपम् मालतीं च पंकजं चैव तथा मोगरं कंशुभं तगरं

शतपत्रं च सोवीरं मुनिसंज्ञिकं जातिपादलकं चैव पुंनागं च विशिष्यते कदंबं च कुसुमं च अशोकं च कुलंतथा पालाशकोरटं चैव क
विलंघ्य चतुरंतथा एतान्यन्यानि पुष्पाणि विशिष्टानि शिवार्चने एतेषां लक्षपूजां वैयः करोति नरोत्तमः भक्ताभोगास्त विपुलान् शिवेन
सह मोदते आयुः कामे च कर्तव्यं चंपकैः पूजनं महत् विद्या कामेन कर्तव्यं अर्कपुष्पैर्विशेषतः पुत्रकामेन कर्तव्यं बाह्यैः पूजनं महत्
करवीरैर्जाति कुसुमैश्चंपकैर्नागकेसरैः बकुलीतिलपुष्पागैर्धनकामेन पूजयेत् दुःस्वप्ननाशनार्थं यद्रोणपुष्पैस्तु पूजनं कल्हा
रैः कर्णिकारैश्च मांदारैः कुसुमैः शम्भैः श्रीकामेन च कर्तव्यं विल्वपुष्पैस्तु पूजनं विद्याकामेन कर्तव्यं शंकरस्य प्रपूजनं पालाशैः
दले श्वै च कदंबकुसुमैस्तथा महाव्याधि निरासार्थं पारिजातैस्तु पूजनं वशीकरणकामेन सोवीरैस्तोषयेत्तु यः तस्य विश्वं भवेद्दृश्यं
नात्र कार्या विचारणा देवदानवगंधर्वादिषु भवति नान्यथा पुत्रकामेन कर्तव्यं धत्तूरकुसुमैः शम्भैः उत्तमांश्चियमाप्नोति प्रसादा
च्छंकरस्य च एवं सर्वैश्च पुष्पैश्च सर्वकामार्थसिद्धये पूजयेत्सर्वतीनाथं भक्तियुक्तेन चेतसा यं यंचिंतयते कामं तंतं प्राप्नोति मानवः ल
क्षपुष्पैः पूजनेन प्रसन्नः शंकरो यथा उद्यापनं प्रवक्ष्यामि व्रतस्य परिपूर्तये आहूय ब्राह्मणान् सर्वान् शुभेन तिथि वासरे यत्र उद्या
पनं कार्यं मंडपं तत्र कारयेत्स्वशाखोक्तेन कर्तव्यं तत्सर्वं स्मरुतं भवेत् वेदिका च प्रकर्तव्या मंडपे तत्र शोभने गीतवादित्रघोषेण ब्रह्म
घोषेण भूयसा प्रविश्य मंडपे तस्मिन् आचार्येण हि जैः सह तिथिभक्षं च संकल्प्य कुर्यात्स्वस्थयनंततः पुण्याहवाचनं कार्यं आ
चार्यवरणंततः वेदिकायां तु कर्तव्यं स्वस्तिकं परमं शम्भं तन्मध्यो विधिवद्दिप्रमंत्रैर्वेदोक्तस्वस्तिकैः कुर्याच्च तुल्यकैलासं त्रिकूटं

स्योपरि तस्योपरि न्यसेत्कुंभं ताम्रं सन्मयमेव वा ब्रह्माण्डक्षिणे भागे उदीच्यां विष्णुमेव च सौवर्णीं प्रतिमां कुर्यात्स्थापयेत्तदुलो
परि महेशं स्थापयेन्मध्ये पार्वत्या सह सप्रभं पंचपल्लवसंयुक्तं स्थापयेत्तस्य चाग्रतः वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य कैलासं कलशं शक्रं यदुक्तं
रुद्रकल्पे तु पूजनं तत्र कारयेत् वेदशास्त्रपुराणे नरात्रौ जागरणं चरेत् ततः प्रभातसमयेन घास्तात्वाश्रमे जले स्थंडिलं कारये-
त्तत्र स्वशाखोक्तविधानतः हवनं रुद्रमंत्रेण तिलाज्येन च पायसेः नानाविधैर्मध्यभोज्यैर्गंधधूपैर्दिप्तिस्तथा प्रार्थयेत्तत्र देवं
विरिंचिं विष्णुना सह सावित्रीं पार्वतीं चैव लक्ष्मीं गणपतिं तथा स्कंधभैरवचामुंडापरिवारांस्ततोर्चयेत् नैवेद्यैर्विविधैश्चैव तो-
षयेद्द्विरजापतिं शंकराद्युत्तुर्णेन च रुणा जुहुयात्सह श्रेयःसंपादनं कार्यं आचार्यपूजनं तथा ऋत्विजः पूजयेत्सम्वाहस्त्रालं
करणैः शक्रैः गोभूहिरेण्यवस्त्राद्यैस्तोषयेद्ब्राह्मणास्ततः अभिषेकं ततः कुर्यात्पुराणश्रुतिचोदितं ततः शिवालये गत्वा सभार्येण हि
जैः सह स्नानं पंचामृतेनैव रुद्रसूक्तविधानतः पूजां सवर्णपुष्पैश्च क्रतुकालोद्भवैस्तथा कारयेत्तस्य लिंगस्य यथाशक्त्या तु पूजनं
वस्त्रयुग्मं समभ्यर्च्य दंपतीन् भोजयेत्ततः प्रदक्षिणानमस्कृतान्कृत्यामूर्ध्नि कृतांजलिः क्षमापयेन्महादेवं मुहुर्मुहुर्नतं द्रितः महादे-
वजगन्नाथभक्तानां कार्यकारक त्वत्प्रसादादहं याचेशीघ्रं कार्यप्रदो भव अननैव विधानेन लक्षपूजां करोति यः पुत्रपौत्रप्रपो-
त्रैश्च राज्ञ्यं प्राप्नोति शाश्वतं यद्दंपते नित्यं श्रद्धाभक्तिसमन्वितः देवदेवो महादेवो ददाति विपुलां मतिं इति श्री स्कंदपुराणे
उत्तरखंडे लक्षपुष्पपूजाद्यापनं संपूर्णं अथ तुलसीलक्षपूजाविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य मम सभस्तापापक्षयार्थं

श्रीमहाविष्णुप्रीत्यर्थं तुलसीलक्षपूजां करिष्ये इति संकल्प्य तुलसीप्रार्थना देवैस्त्वं निर्मिता पूर्वोर्विनिर्मासि मुनीश्वरैः
नमोनमस्ते तुलसीपापहर हरिप्रिये प्रार्थना तुलस्यमृतजन्मासि सदा त्वं केशवप्रिये केशवार्थे विचिन्नामिव रदाभवशो भवे
तुलसीपत्राणिसंगृह्य विष्णोर्भक्त्या समर्पयेत् रुणा उवाच अथ राजन्यवस्थामिलक्ष्मीतुलसीव्रतं विष्णुप्रीतिकरं
नृणां विष्णुभक्तिविवर्धनं तुलसीप्रभवेः पत्रैर्योनिरः पूजयेद्द्विं न स लियेत पापौघैः पद्मपत्रमिवांभसा सवर्णभारमेकं तु र-
जतं च चतुर्गुणं तत्फलं समवाप्नोति तुलसीदलपूजनात् रत्नवैडूर्यमुक्ताभिः प्रवालादिभिरर्चितः न तु ष्यति तथा विष्णुस्तुलसी
पूजनाद्यथा तुलसीमंजरीभिस्तु पूजितो येन केशवः आजन्म कृतपापस्य तेन संमार्जितालिपिः यादृशानि खिलाद्यपापशम-
नी स्पृष्टावपुः पावनी रोगाणामभिर्वादिता निरसिनी सिक्तां कक्षासिनी प्रत्यासंतिविधायिनी भगवतः कृष्णस्य संरोपिता य-
स्वार्चाकरणे विमुक्तिफलदानस्यैव तुलस्यै नमः कार्तिके मासिकुर्वन्ति माघे वामधुसूदने दिने दिने सहस्रं तु अर्पयेत्तुलसीछदां
एवं मासत्रयं कुर्यात्तत्तदुद्यापनं चरेत् वेशारवे माघर्ज्जैवा कुर्यादुद्यापनं क्रमात् यस्मिन्मासे प्रकृतं त्वंगुरुशक्रोदयसति हरिर्दि-
ने शक्रमेमासिकुर्वादुद्यापनं व्रता आचार्यवरयेदादौ वेदवेदांगपारगं दांतं शांतं तथा सोम्यं नित्यं ब्राह्मणवर्चसं विधिज्ञं तत्त्व-
वेत्तारं शक्तिष्मंतं तपस्विनं स्वगृहोक्तेन मार्गेण पूर्वद्युः स्वस्तिवाचनं सौवर्णीं प्रतिमां विष्णोः शंखचक्रगदान्वितां तुलस्यायत-
नं चैव कुर्याद्देयविनिर्मितां हेमादिनिर्मितं कुंभं पूर्णपात्रसमन्वितं पुण्योदकैः पंचरत्नैः कुशदूर्वाप्रपूरितं तस्योपरि न्यसेद्दिष्णुं

तस्याचतुलसीसमं पूजांपुरुषसूक्तेन कुर्याद्ब्रह्मादिदेवताः उपचारैः षोडशभिः पूजयेच्च तथा हरिं रात्रौ जागरणं कुर्यात्सुराणैर्वि-
दपाठकैः ततः प्रातः समुत्थाय होमं कुर्याद्विधानतः वैष्णवेन तु मंत्रेण तिलाज्येन विशेषतः पायसेन घृताक्तेन अष्टोत्तरसहस्रकं आ-
चार्याय सवत्सांगां दक्षिणावरुणसंयुतां ब्राह्मणान् भोजयेत्स आत्सहस्रं वाथ शक्तिः शतं वाष्टाविंशतिं च भोजयेद्ब्राह्मणान् बुधः
तेभ्योपि दक्षिणां दद्याद्विचाराद्यनकारयेत् एवं यः कुरुते मर्त्यो विष्णुसायुज्यतां व्रजेत् विष्णुप्रीतिकारं यस्मात्तस्मात्सर्वव्रतधि-
कं तुलसीलक्षपूजोक्तं महात्म्यं शृणुयान्नरः सकृद्वापि पतेन्नित्यं स गच्छेद्दृष्ट्वा वंपदं होमं भस्मसमादाय रक्षांकृत्वा तथात्मनः ब्र-
ह्मराक्षसघ्नानां शांतये कारयेद्दिदं सर्पादिबाधकेशास्ते गर्भिण्यायाश्च निर्गमात् भस्मप्रोक्षणमात्रेण सर्वं नश्येद्भयं नृणां
इति भविष्योत्तरपुराणे लक्षतुलसीव्रतोद्यापनं संपूर्णं अथ विष्णोर्लक्षपुष्पपूजाविधिः रूपयऊचुः यानिकानि
च तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च किमु हि श्य च कार्याणि तत्सर्वं कथय प्रभो लोमश उवाच एथिव्यायानि तीर्थानि
सागरांतानि भो हिजाः महात्मानि च सर्वाणि कथितानि मया पुरा इदानीं वक्तुमिच्छामि पुष्पाणां पूजनं तत्र लक्षपूजां प्रवक्ष्यामि
विष्णोरमिततेजसः पुष्पाणां लक्षपूजां तु कार्त्तिक्या च समाचरेत् माघे वा च हुले वापि विदध्यात्तु लक्षपुष्पिकां यद्यद्वर्तते भवेत्सुखं
विष्णवे च समर्पयेत् एकैकं मूलं मंत्रेण विष्णुसूक्तेन वा पुनः अथ वा विष्णुगायत्र्या नाम्ना चैव प्रपूजयेत् विष्णोः सहस्रनाम्ना चै-
लक्षपूजां तु कारयेत् प्रतसीकर्णिकारं च करवीरं तिलस्य च बार्हतं केतकी चैव तथा मंदारमेव च नीलोत्पलं सकुमुदं मालती चंपकं

तथा जातीपाटलकैश्चैव पुन्नागं च कदंबकं कल्हारं मोगरं चैव अशोकं बकुलं तथा सुनिपुष्पाणि शस्तानि विष्णोरमिततेजसः पा-
लाशं कंदकी पुष्पं कमलं कोरदं तथा नीलपुष्पं धात्रिपुष्पं हरेः शस्तानि वै सदा एवं कुर्वन्ति ये भक्त्या ते यांति हरिं मंदिरं आयुः का-
मेन कर्त्तव्यं प्रतसी धात्रिजैस्तथा पुत्रकामेन कर्त्तव्यं बार्हती पूजनं हरेः करवीरं जीतकुस्तं मे श्रवणं केर्नागकेशरैः बकुली तिल-
पुंतगीर्धनकामेन पूजयेत् कल्हारेः कर्णिकारैश्च मंदारैः कुस्तं मेशभैः विद्याकामेन कर्त्तव्यं विष्णोर्भक्त्या च पूजनं पालाशोः पा-
टले श्वेदकदंबैः पूजनं महत् महाव्याधिविनाशार्थं पारिजातैश्च पूजनं वशीकरणकामेन सोवीरं स्तोषयेद्दरिं तस्य विश्वं भवे-
द्दृश्यं तत्र कार्या विचारणा देवदानवगंधर्वावशी भवन्ति नान्यथा श्रीकामेन तु कर्त्तव्यं केतकी पूजनं महत् एवं हि सर्वपुण्यं च सर्व-
कार्यार्थसिद्धये लक्षपूजां प्रकुर्याच्च प्रसन्नो हि हरिर्भवेत् उद्यापनं तथा कार्यं मंडपं तत्र कारयेत् आहूय ब्राह्मणान् सर्वान् स्नानक्ष-
त्रेश्च भेदिने वेदिका च प्रकर्त्तव्या मंडपे तु सशोभने गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा प्रविश्य मंडपे तत्र आचार्येण हिजेः स-
ह पुण्याहवाचनं कृत्वा आचार्यादीन् वरेत्ततः उपोष्य दिवसे तस्मिन् रात्रौ जागरणं चरेत् वेदिकायां तु कर्त्तव्यं स्वस्तिकं परमाङ्कृतं तन्म-
ध्ये तदुल्लैः कुर्यात् घृतदीपं सशोभनं पंचपल्लवं संयुक्तं न्यसेद्दस्त्रं सशोभनं तस्योपरि न्यसेत्कुम्भं पूर्णपात्रेण संयुतं सोवर्णं प्रति-
मां तत्र स्थापयेच्च हरिं विभोः पूजां तत्र प्रकुर्वीत पंचामृतपुरःसरैः धूपदीपैश्च नैवेद्यं गीतवादित्रनृत्यकैः वेदशास्त्रपुराणैश्च तारात्रयी-
गमयेद्भूती ततः प्रभातसमये सस्नानश्च शचिर्भवेत् स्थंडिलं कारयेत् तत्र स्वशास्त्रोक्तविधानतः हवनं च प्रकुर्वीत स तिलाज्ये-

नवायसैः मूलमंत्रेण गायत्र्या विष्णोर्नामसहस्रकैः येन मंत्रेण पूजा वा कृता तेनैव होमयेत् शर्वराघृतपूर्णेन च रुणा जुहुयात्ततः
एवं होमः प्रकर्तव्यः अष्टोत्तरसहस्रकैः ततः सिद्धं कृतं हुत्वा पूर्णो हुतिमतः परम् श्रेयः संपादनं पश्चादाचार्यपूजयेत्ततः ब्राह्मणा
नृभोजयेत्तन्मन्त्रेणोदयाच्छदक्षिणां आचार्यपूजयेत्सम्यक् कृत्वा लंकरणैः शुभैः पयस्विनीचंगादद्याद्विरण्यादि तत्रैव च प्रतिमां च
सवस्त्रां च कुंभेनाचार्यमर्पयेत् दत्ताक्षमापयेत्तथा देवदेवं जनार्दनम् येन येन प्रकुर्याच्च लक्षपूजां च विष्णावे सौवर्णी चैव तस्यु-
ष्यमर्पयेच्च हरिततः ब्राह्मणांश्च सुपत्नीकान् मृपणैस्तोषयेत्ततः प्रदक्षिणानमस्कारं कृत्वा मूर्ध्नि कृतं जलिः एवं यः कुरुते पूजां तस्य
विष्णुः प्रसीदति इति श्रीविष्णुधर्मोत्तरे विष्णोर्लक्षपुष्पपूजनोद्यापनसं० अथ विल्ववर्त्युद्यापनविधिः द्रौपद्युवाच विल्वव-
र्तिविधिं ब्रूहि दुर्वासः सर्वदर्शनं कस्मिन्काले समारंभः कस्मिंश्चैव समापनं दुर्वासा उवाच राजपुत्रिप्रवक्ष्यामि विधानं स-
र्वकामदं श्रद्धावित्तयदास्याहानं देवप्रारंभे द्रुतं कार्पासस्य स्वहस्तेन तंतुं निष्काशयन्नतः स्वकीये वाचविप्राद्यैरंगुलीत्रयसं-
मिता त्रिचुताशोभना चैव विल्ववर्तिरुदाहता ततः संवर्तयेद्दर्तिं स्वप्रदेशे नि संमतां एवं लक्षमिताः कार्याः शक्तौ कोटि मिताश्च
पि सर्वशक्तौ तु कार्पासस्वांगुलेनैव निर्मिताः घृते निमज्ज्यान्ते लेभ्यापयेत्ताम्रपात्रके स्थापयेन्मृन्मात्रेण प्रत्यहं संख्ययान्वि-
ताः आचणे माधवे माये कार्ति के तु विशेषतः दिने दिने सहस्रतु अपर्पयेद्दिव्यवर्तिकाः अंबकेश्वरमुद्दिश्य देवागारे विशेषतः
गंगातीरे यवागोष्ठे यद्वा ब्राह्मणसन्निधौ प्रज्वालयेत्तु पूजां ते ब्रह्मलोकजिगीषया नारीवापुरुषो वापि भक्तियुक्तेन चेत

मा एकस्मिन्नेव दिवसे ज्वालयेद्यदिसंभूतिम् नमः शंभुवदत्येवं मंत्रोद्धारैर्मितः पूजनस्य दशांशेन शिवमंत्रेण कारयेत् तर्प-
णं तद्दशांशेन तद्दशांशेन वंदनम् तद्दशांशेन वै होमं कुर्याच्च रुतिलाज्यकैः अष्टोत्तरसहस्रं वा मंत्रैः पौराणिकैर्मितः दद्याद्दर्तिं य-
मुद्दिश्य तद्देवस्थमनुमेतः एवं संपाद्य वैशारद्या कार्तिव्याना विशेषतः माध्यावाय्यवायस्यां कस्यांचि सूर्योपनिषत्प्रोक्तं प्रातः स्ना-
त्वा कृत्वा कुर्वाणं दुद्यापनं बुधः गणेशपूजनं स्वस्तिं वाच्यनादीं च कारयेत् आचार्यवरये सश्वात्सर्वलक्षणं संयुतम् देवागारे य-
वागोष्ठे श्रद्धावासीयमंदिरे पुष्पमंडपिकां कृत्वा पट्टकूलादिवेष्टितां तन्मथैलिंगतो मंदं चरयेत्तु लक्षणां नितम् ततो वैरुदकोणे तु र-
चयेद्देदि कां प्रती वस्त्रेणाच्छादितां वेदीं चरयेत्तत्र तंदुर्लैः अष्टपत्रांचितं पद्मं कार्पिकाभिः समन्वितं कलशं स्थापयेत्तत्र अग्र्यां रुज-
लंतया ताम्रमुच्यपात्रं वा तस्योपरि न्यसेत्सुधीः तस्योपरि न्यसेद्देवं उमया सहितं शिवम् सवर्णनिर्मितं देवं वृषभेण समन्वि-
तम् रुजतस्य दीपपात्रं कृत्वा शक्त्या यथाविधि सवर्णवर्तिकां कृत्वा तन्मथो स्थापयेत्सुधीः स्थापनं लिंगतो मंदं ब्रह्माद्या वाहनं त-
तः ततः पूजां विनिश्चय्य महासंभारविस्मरैः परमान्दनेन वै द्वाभक्त्या देवाय दापयेत् उपोष्य जागरं कुर्याद्वा श्रीसत्त्वयथा मुदा
ततः प्रभाते विमले जले स्नात्वा प्रसन्नधीः वर्तिसंख्यादशांशेन तर्पणं कारयेद्दुती तर्पणस्य दशांशेन होमयेद्दुदमंत्रतः ति-
लाज्यं रुपिर्विले रूदमंत्रेण होमयेत् आचार्याय प्रदानया गोसूत्रसापयस्विनी ब्रह्मादिमंडलं मूर्तिं दद्यात्सापस्त्रं तथा
बलमानमथाचार्यस्तुतिं विचिद्वा नितम् विसर्जयेत्ततो देवब्रह्मादि सहितं पुनः दद्याच्च भूयसी कर्मसमायाथ विच-

क्षणाः होमस्यतुदशांशेन ब्राह्मणात् भोजयेत्ततः दत्वा च दक्षिणां तेभ्यो गृहीयादाशिवः शुभाः वर्द्धमानं रोष्यमयं हेमव-
तिसिमान्वितं अथवा कांस्यपात्रं च घृतेनापूरितं शुभम् ब्राह्मणाय प्रदानं दक्षिणा सहितं शुभं ततो मुंजीत तच्छेषं शिष्टे
रिष्टे श्वबन्धभिः एवं दुपदराजेंद्रपुत्रिसत्यव्रतेन ये लक्षवर्तिव्रतविधिस्तवाग्रे कथितो मया यं कृत्वा भक्तिभावेन नारी वा पु-
रुषोऽपि वा दारिद्र्यतमसः सद्यो मुच्यते नात्र संशयः पुत्रपौत्रप्रेषोत्रं च स्वरसं प्राप्य भूतले अंतोदिव्यविमानेन लभते ज्वलि-
तंपदं नैषधाधिपतेर्भार्याभर्तृदर्शनलालसा कृत्वा व्रतमिदं प्रापराज्यं भर्तृकृतान्वितं अन्याभिर्ऋषिपत्नीभिर्ऋषिभि-
श्चापितत्वेणैः कृतमेतद्भूतं देवीस्वस्वकामार्थसिद्धये राजपुत्रि महाभागे वनव्यसनदुःखिते कुरुष्वेतद्भूतं सम्यक्माकृताः काल-
बंधनं अयं कार्तिकमासश्च मासानामुत्तमोत्तमः आगामिन्यां पोषिमास्यां उद्यापनविधिं चर इदं दुर्वाससारव्यातं द्रौपद्यैव व्रत-
मुत्तमं ये करिष्यन्ति मनुजास्ते लभेयुः समीहितं इति जैमिनीये आरण्यके विल्ववर्त्य उद्यापनसंपूर्णं अथ रुद्रवर्त्य उद्यापनविधिः
नारद उवाच देवदेव जगन्नाथ जगदानंद कारक कौतुकेनेप्सितं कंचिद्भूमिप्रभं करोम्यहं श्रुतानि देवदेवेश व्रतानि नि-
यमास्तथा तीर्थानि च महती शयज्ञदानान्यनेकशः नास्ति मे निश्चयो देव आमितो हं त्वया पुनः कथयस्व महादेव यद्गोप्यं व्र-
तमुत्तमं शिव उवाच शृणु नारद ये तेन व्रतानां व्रतमुत्तमं रुद्रवर्त्यभिधं पुण्यं सर्वोपद्रवनाशनं स्वरसंपत्करं चैव
पुत्रराज्यसमृद्धिदम् शंकरप्रीतिजनकं शिवस्थानप्रदायकं स्वभर्त्रा सह नारीणां महास्नेहकरं परं शृणु नारद ये तेन गिरिशो

यन्नुष्यति दीपानां लक्षदानं यत्तु र्योत्तरमर्थार्थिकः यावत्कालं प्रज्वलंती दीपास्तु शिवसन्निधौ ब्राह्मणो युगसाहस्रं दाता सर्वे-
महीयते कार्पासवर्तिकायुक्ता दीपा दत्ता शिवालये सूचिरं तेषां कैलासेति श्रुतिश्च शिवमूर्तयः एवं हि बहवः संति दीपाश्च हि जस-
त्तम अधुना संप्रवक्ष्यामि यत्पूर्वं कथितं तव यत्कृत्वा कृतकृत्यास्युः देवा स्वरनरे स्वराः एवं ज्ञात्वा न कुर्वन्ति ते ज्ञेया दुःस्वभाभिः रु-
द्रवर्तिसमं नास्ति त्रिषु लोकेषु स व्रतं अतएव सदा कार्यं व्रतमेतत्स दुर्लभं मयाख्यातं व्रतमिदं किमन्यच्छोतुमिच्छसि नार-
द उवाच केन वीर्णं व्रतमिदं कथयस्व प्रसादतः पूजाविधिं च मे ब्रूहि उद्यापनसमन्वितं शिव उवाच शृणु नारद देवर्षेय
त्वं शोतुमिच्छसि तदहं संप्रवक्ष्यामि विस्तरेण महामते नर्मदासुत्तरे देशे पुरीचोज्जयिनीशतभा तस्यामासीत्स गंधाचवा-
रस्त्री अति सुंदरी तथा शुल्कं दत्तं विप्रसुवभिश्च सह दुःसहम् सुवर्णानां शतं सा ग्रं प्रतिज्ञातं चतैः कृतम् सुवानश्च तथा वि-
प्राभं शिताश्च सुगंधया राजानो राजपुत्राश्च न ग्रीह्यत्यपुनः पुनः येषां द्रव्यं गृहीतं च धिक्कृतास्ते सुगंधया एवं हि बहवो लोका-
लुडिताश्च सदा तथा कदाचित्सा गतास्त्रिप्रांकोतु काविष्मानसा ददर्श च मनोरम्यां पक्षिभिः परिसेवितां केचित्थानपराविप्राः
केचिज्जपपरायणाः केचिच्चिवाचकाविप्राः केचिच्छक्तिप्रपूजिकाः तेषां मध्ये वसिष्ठो हितया ह्यो महासुनिः उपविष्टः
कर्मसु वैकुण्ठलोनीतिमार्गवित् तस्याधर्ममवदुर्दुर्भाविपुण्यबलात्तदा विगताशा जीवने सा विषयेषु विशेषतः विनम्र-
कंधराभूता प्रणिपत्य पुनः पुनः स्वकर्मपरिहाराय प्रच्छन्निपुंगवम् सुगंधोवाच अनाथनाथ विप्रेन्द्र सर्ववेदविशारद

प्रसीदपाहिमां देवशरणागतवत्सल मया कृतानि विप्रेन्द्रपापानि सुबहूनि च तस्य पापस्य नाशाय कारणं ब्रूहि मप्रभो शि
वउवाच एवमुक्तस्तथा विप्रो वरिष्ठो मुनिरादरात् तेन ज्ञातं च तत्सर्वं तस्याः कर्मपुरातनम् ततो ब्रवीत्स च मुनिर्वचस्तं स
त्यसागरः वसिष्ठ उ० शृणु सुश्रोणि सुभगतवपापस्य संक्षयः येन यज्जायते पुण्यं तत्सर्वं कथयामि ते यच्च तीर्थं मह
तु पुण्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं प्रयागमिति विख्यातं सर्वदेवेश्वरक्षितं गत्वा तत्र प्रयागे वै व्रतं तत्रै लो क्य दुर्लभं रुद्रवर्त्यभिधेय
पुण्यं शिवप्रीतिकरं परं कार्पासतंतुभिः कार्यं रुद्रवर्ती शिवप्रिया हस्तेनैव प्रकर्तव्या युग्मकं रुद्रदंष्ट्राम् एकादशैस्तंतुभिश्च
कारयेद् रुद्रवर्तिकां लक्ष्मणव्याचकर्तव्या गव्याज्येन परिपुता सौवर्णराजतंतुभिर्यन्मयं वानवहदं तस्यात्रै स्थापयेद् दत्तिं घृत
तैलेन पूरयेत् देवा शिवालयं नित्यं भक्तियुक्तेन चेतसा अथवा तिलतैलेन कर्तव्या लक्षवर्तिका कृत्वा व्रतमिदं भद्रं प्राप्स्यसि-
त्वं परागतिं शिवउवाच ततः सा कोशमादाय भृत्यं चैव समिन्त्रकं आयाता तीर्थराजं वैदत्वा दानानि सर्वशः व्रतं कृत्वा य
यो काश्यां समिन्त्रेण समन्विता कृत्वा सर्वाणि तीर्थानि विप्रेशं प्रणिपत्य च उपोष्य रजनीमेकां जागरश्च तया कृतः स्नात्वा चो
त्तरवाहिन्यां दत्वा दानानि पूरिशः ततश्च के व्रतं विप्रवसिष्ठेनोदितं च यत् यथोक्तविधिना सर्वं तथा चातुष्टितं व्रतं ततः सा
स्वशरीरेण तस्मिन्नि गेलयं यथो एवं या कुरुते नारी व्रतमेतत् सुदुर्लभं यं यं चिंतयते कामं व्रतस्यास्य प्रभावतः पुत्रपौत्रोद्यमं
धान्यं लभते नात्र संशयः शिवउवाच अथ चोद्यापनं वक्ष्ये व्रतसंपूर्णं हेतवे प्रारभेत् कार्तिके मास्ये वैशाखे आरवणे

तथा तेषु चोद्यापनं कार्यं यथोक्तविधिना ततः अष्टकर्णिकया युक्तं मंडलं कारयेत् सुभं कलशं स्थापयेत् तत्र पिधानेन समन्वितं रोप्यं ता-
मं मृन्मयं वा वस्त्रयुग्मेन वेष्टितं तस्योपरि न्यसेद् देवमुमया सहितं शिवं रजतस्य दीपपात्रं कृत्वा शक्त्या यथाविधि सुवर्णवर्तिकां रु
त्वा तन्मध्ये स्थापयेत् सुधीः सुवर्णनिर्मितं देवं वृषभेण समन्वितं पूर्वोक्तेन विधानेन पूजां कृत्वा समाहितः आचार्यवरयेत् पूर्वोद्दिष्टे
रेकादशैः सह होमं चैव संपाद्य तिलपायसविन्द्वैः अष्टोत्तरसहस्रं वा अथवा षोडशं रुद्रसूक्तेन वा विप्रमूलमंत्रेण वा पु
नः दीपं लक्षं प्रकुर्वीत नरः परमधार्मिकः दीपान् घृतेन संयुक्ता नूरो दद्याच्छिवालये स्वर्णवर्तियुतं दीपं भाचार्याय निवेदयेत् ततः
पूर्णाहुतिं हुत्वा ब्राह्मणैः स्वस्तिवाचनं आचार्यं पूजयेद् इत्युक्त्वा वस्त्रालंकारं भूषणैः तस्मै देवाय सवत्सान् गौरेकां सपयस्विनीं ऋत्विजः
पूजयेत् सश्चाद् वस्त्रालंकरणैः शुभैः वस्त्रोपानद्युगं चैव भोज्यैश्च विविधैरपि ते चैव भोजनीयाश्च सपत्नीकाः प्रयत्नतः सुवर्ण-
वर्तिकां कृत्वा रोप्य पात्रे तथैव च दद्याच्छिवप्रीत्यर्थं च सर्वकामार्थसिद्धये घृतपूर्णै रोप्य पात्रं कांस्यपात्रं तथैव च सुवर्णवर्तिसहितं
आचार्याय निवेदयेत् रुद्रपीठं प्रतिमं आचार्याय समर्पयेत् कांस्यविष्णुमयं रोप्यं गोघृतेन समन्वितं सुवर्णवर्तिसंयुक्तं मतः शा
स्त्रे प्रयत्नमे महादेवजगन्नाथभक्तानुग्रहकारक त्वत्सादादहं याचेशीघ्रं कार्यं प्रदोभव अनेनैव विधानेन रुद्रवर्तिकरोति यः
पुत्रपौत्रैः परिहृतो राज्ञ्यं प्राप्नोति शाश्वतं एवं या कुरुते नारी सर्वपापैः प्रमुच्यते श्रुत्वा कथां विधानेन स्थाप्यं सर्वं निवेदयेत् अथ
मेघसहस्राणि वाजपेयशतानि च कथाश्च वणमात्रेण तत्फलं लभते नरः इति भविष्योत्तरे शिवनारदसंवादे रुद्रवर्ती व्रतो

घापनं संपूर्णं अथमाणिक्यवर्त्युद्यापनं अद्येत्यादिमासपक्षाद्युल्लिख्यममद्वहजन्मनिजन्मांतरेवारजोदोषमिमित्तपापप
रिहारार्थपुत्रपौत्रावैधव्यप्राप्तयेकृतंयल्लक्षवर्तीदीपदानंतत्सांगतासिद्धार्थेतदुद्यापनंकरिष्ये तदंगगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनंआ
चार्यवरणंकरिष्ये इतिसंकल्प्य शिवउवाच प्रसंगेनापिब्रह्मामिवर्तिमाणिक्यसंज्ञिकां तस्यादानेनदेवित्वंममा
र्धासनभागिनी जातास्मिद्विद्याहितंयावदाभूतसंपुवं सूतउवाच आर्यावर्तपुराकाचिद्देश्याभूलक्षणाद्व्या त
स्याभुजंगोभिन्नोद्भासोनाममहाबली सालक्षणाभक्तुस्मातास्थितागोदावरीतरे बालवैधव्यदुःस्वेनरुदंतीचकुमारिकां भूतप
तिपुरःस्थाप्यबंधुभिःपरिवारितां आलपंतीततोवीक्ष्यशनेसांप्रत्यपद्यत लुतंतीभुविकायेनसुहुर्गतीसुरोबहु जडानामपिकारु
रूपयंजायतेतांप्रपश्यन् तदातालक्षणावाक्यंभुजंगोचाचसत्तमः भुजंगउवाच कुलजानांचनारीणांदशेयंचसदाक्षणा
अवस्थात्रयमेतासांतत्रेयंचसदाक्षणा कन्यात्वंजीवपत्नीत्वंविधवत्वमितित्रिधा पारवश्यंचनारीणांदुःखमामरणांतिकं मृ
तापत्यंचवैधव्यंतथैवापुत्रतास्त्रियः असस्यमेतन्नितयंचवैधव्यंतत्रचोत्तरं बालेयंशोचतेतीवकस्येदंकर्मणःफलं निवर्ततेवाकेने
यंकोवावेतितथाविधा उवाचदासनामासोभुजंगःसूततंचवः भुजंगउवाच शृणुभद्रेप्रवक्ष्यामिधात्रास्त्रपुरादि
जाः देवानांतेवलोकानांहितार्थेमंत्रकोविदाः शास्त्रज्ञानात्स्वभावाच्च जीवानांयत्पुराकृतं जानंतिकर्मचफलंपृष्टव्याश्चभूतघ
ताः भुजंगवचनंश्रुत्वातथैवोमिति सापुनः ततो गत्वा महादृष्ट्याजकं नामवैदिजं पप्रच्छतंदयालुंचप्रश्नकातरमानसा ल-

क्षणावाच मुनेत्वंदुराचाराकुलदालक्षणाद्व्या तथापित्वादयापात्रंछतेमांनिबोधय साधूनांसमचित्तानांजनाःसर्वेस
माभुवि दुर्गंधोवास्तुगंधोवायथावायोःसमोभुवि मुनेदशेयंचनारीणांतृतीयातीवदुःसहा कर्मणाजायतेयेनकेनवायनिवर्तते
एतद्विचार्यमेब्रह्मन् रूपयावदसूत्रत शोडित्यउवाच इतितस्यावचः श्रुत्वायाजकोवाक्यमब्रवीत् देवेकर्मणिपि-
त्र्येचचार्यःपाकेषुसंस्थिताः अकस्माच्चरजोदृष्टास्पृष्टभांडाद्युपस्तराः अज्ञानादाश्रयाद्वापिकामालोभात्कचिस्त्रियः अ
वेदयित्वातिष्ठंतिनेनदुष्यंतिसक्रियाः क्रियालोपकराद्येताः पापादस्मादुरत्ययात् दशाभिमांप्राप्नुवंतिसर्वा अपिनसंशयः वा-
न्येवायौवनेवापिबार्धक्येवाकदाचन तत्रयातुदुराचारापरानेवाभिकांक्षति श्वश्रोश्चपतिबंधूनांनित्यंवाचासुदुःखदा एतत्
सहायतो नारीयादुष्यतिसक्रियाः बाल्येवैधव्यमाप्नोतिसानरीनात्रसंशयः कस्तुस्मातातुयानारीबालकानवलोकयेत् लब्ध
भर्तान्तोगर्भबालानामपिघातिनी एतत्कर्मसहायेनरजसादूषितातुया मृतापत्यातथाभूत्वावैधव्यंयोवनेब्रजेत् सानारीरज
सादुष्टासर्वभांडादिसंकरं कुरुतेयदिसानारीवैधव्यंबार्धक्येजैत् वाचानुकूलरहितापतिधर्मेषुसर्वदा बाल्येवैधव्यमापन्नाम
तिहीनाभवत्यलं सर्वासामपिवैधव्यंनिदानंशापसंभवं शांतिंनत्रप्रवक्ष्यामिकर्मणोस्यापिलक्षणे कृतेपिमुनिपंचम्यांनृतेपा-
पंविशेषितं हस्तेनकारयेद्वर्तिकापीसंशोधयस्वप्रभं अनेनैवविधानेनविष्णुवर्तिकरोतिद्या पापंगच्छतिनारीणांदुनिवेदवि
दोविदुः शूर्पसंवापनंरुताकृतेलक्ष्मणादिके समूहशोधंनृजतिरजोदोषेनसंशयः निर्वृत्तंचभवत्याशुत्वसंवर्तिवनेकर्म

जसोत्थमहापापंनारीणांनान्नसंशयः इतितस्यवचःश्रुतापुनःपप्रच्छलक्षणा मनसाशंकिताभूत्वासादरंमुनिपुंगवं साधुसां
धुमहाभागचित्तमेभयविह्वलं लक्षवर्तिव्रतस्यास्यविधानंकीदृशंवद कस्मिन्मासेप्रकर्तव्यंकस्मिन्श्वेवसमर्पणं उद्यापनंकथंका
यैकिंफलंतस्यवा मुने तथापद्योयाजकोपिलोकानांहितकाम्यया फलंविधानंतत्सर्वतदावोचन्यहामुनिः शांडिल्यउवा
च कालोहिकातिंकोमासोमायवैशाखमेवच सहस्रगुणितंतनुव्रतमेतद्विकारिके तस्मात्कोटिगुणंदत्तेमाघेमासि
व्रतोत्तमं तस्मादनंतगुणितंफलंवैशाखमासिवै तस्मान्मासत्रयेकार्यंयस्मिन्मासेसमाप्यते तस्मान्मासद्वयात्पूर्वप्रारब्ध
व्यव्रतंत्विदं अंत्येमासिप्रकुर्वन्तिसमाप्तिंचविचक्षणः सहस्रवर्तिभिःकुर्यादारातिंविष्णवेचहं घृतेनाप्यथैतेनसम्यगन्यैर्मनो
रमैः यस्मिन्मासेसमाप्तिःस्यात्पूर्णमायांचकारयेत् उद्यापनंविधानेनव्रतसंपूर्तिकारणं प्रातःस्नात्वाशुचिर्हृत्वापंचगव्यंतु
प्राशयेत् पुण्याहवाचनंरुत्वावरदाचार्यमुत्तमम् ब्रह्माणंरुत्विजश्चैवकुर्यात्तर्पणमंजसा सतिलैश्चयवैःकुर्यादग्नेनय
रुचाद्विजः वर्त्यादशांशतःकुर्यात्तर्पणंतुविचक्षणः तर्पणस्यदशांशेनहोमंकुर्याद्विधानतः तर्पणोक्तेनमंत्रेणपायसंचघृ
तान्वितं पालाशसमिधाचैवमंत्रेहोमश्चवैष्णवैः घृतंतुविष्णुगायत्र्याहोमस्याथविधिस्मृतः अष्टकर्णिकयायुक्तंसर्वतोमंड
लंलिखेत् कलशस्तथास्थाप्यः सपिधानः सवस्त्रकः रौप्यस्ताम्रोमृन्मयोवावस्त्रयुग्मेनवेष्टितः तस्योपरिन्यसेद्देवंलक्ष्म्या
सहस्रवर्णकं राजतंदीपपात्रंचस्वर्णवर्तिसमन्वितं ततोमासाधिदेवांश्चस्थापयेद्देवसंनिधौ कालोविष्णुस्तथावन्हीरविदामो

दरोहरिः रुद्रःशेषोजगद्वापितेजोरूपीनिशाकरः निरंजनोफलाध्यक्षोविश्वरूपीजगत्प्रभुः स्वप्रकाशोस्वयंज्योतिश्चतुर्व्यूहो
जनाश्रयः परंब्रह्मविंशतिभिःपूजयेज्जगदीश्वरं शिरोललाटंनेत्रेचकर्णौनासांमुखंतथा कंठंस्कंधोनथाबाहुस्तनौवक्षस्त
थोदरं नाभिकटीचजघनेऊरुजातुनीगुल्फके पादौतदग्रक्रमशोयुगान्येतैश्चपूजयेत् धूपदीपौतथादत्तानेवेद्यंचनिवेदये
त् आचार्यपूजयेत्सश्चाद्ब्राह्मणानृत्विजस्तथा गांदद्यात्सवत्सांचसालंकारांगुणान्वितौ त्रिशकलंकांस्यपात्रंघृतेनपरिपू
रितं स्वर्णवर्तिसंयुक्तंआचार्यायनिवेदयेत् कांस्यविष्णुमयंरौप्यंगोघृतेनसमन्वितं स्वर्णवर्तिसंयुक्तमतः शांतिंप्रयच्छमे
इतिमंत्रेणदद्यात् तथादशफलंकांस्यंतथाघृतसमन्वितं अथवातुयथाशक्त्यादद्यादावश्यकंविति व्रताभावेचयोद
द्यात्कांस्यंचघृतपूरितं यावज्जीवंसुखप्राप्तिर्भवत्येवनसंशयः रजोदोषाद्विमुक्तास्यासौर्णमास्यांददातिया ब्राह्मणानृभो
जेयश्चाद्विज्ञातशाल्यंनकारयेत् याचैवंकुरुतेनारीतस्याःपुण्यफलंशृणु यानिचान्यानिपापानिरहस्येवरुतानिच नश्यंतिता
निसर्वाणिव्रतस्यास्यप्रभावतः चांडालगामिनीवापितथाशूद्राभिर्मर्षिनी कारुंकरजकादीनागामिनीदुष्टचारिणी ब्रह्म
क्षत्रियवैश्येषुप्रतिलोमेषुगामिनी मातुलेयपितृव्यादिभ्रातृपुत्राभिर्गामिनी बालघ्नीवापितृघ्नीवाभर्त्तामृत्वधेरता गो
घ्नीवातस्त्रीवापिरजःसंकरकारिणी बन्दिदागरदाचैवनित्यंचाप्रियवादिनी पत्योजीवतियानारीमृतेवाव्यभिचारिणी ए
वमादिमहापापैरावृतापिकुलांगना रुत्वाचैतद्व्रतंपुण्यमुच्यतेनान्नसंशयः व्रतानामुत्तमंचैवस्त्रीणामावश्यकंवितिदम् ए

कार्तिकं यत्नं न विष्णोस्त्वमितेजसः कांठयो ब्रह्महत्यानामगम्यागमकोट्याः नथैवायुग्रपापानां कांठयोथसहस्रशः नश्यं
तिनात्रसंदेहो नारीणां वानस्स्य च विलक्षवर्तिभिर्विष्णोः कृते चारार्तिकार्पणे किमत्र बहुनेननेननेनसदृशं व्रतं पुरुषोपि व्रतं
कृत्वा पूर्वोक्तेः पापसंचयैः मुच्यते नात्र संदेहो मधुसूदनशासनात् एतत्सर्वमयारम्भात्तं पृच्छंत्यास्तवमानंदे व्रतं कुरु सुखं नष्ट
यथा तेरोचते मनः इति तद्वचनं श्रुत्वा पुनः प्रच्छलक्षणा अज्ञानादुष्टभावाद्वा न विश्वासो ममेह वै प्रत्ययार्थे न तो ब्रह्मन् प्र
त्यक्षं कुरु मे धुना इति तद्वचनं श्रुत्वा याजको वाक्यमब्रवीत् ६७ शांडिल्य उवाच कथं ते प्रत्ययो भूयादिति तां करुणा
निधिः सा चोवाच पुनर्विप्रं विस्मयोऽकुललोचना न च वैधव्यमापन्ना रुदत्येषा कुमारिका अस्याः पतिः कथं जीवेद्वैधव्यं चैव
नश्यति तथा कुरु मुनि श्रेष्ठ दयादानवतांधनं इति तद्वचनं श्रुत्वा विस्मितो वाक्यमब्रवीत् शांडिल्य उ० अधुना मकरं प्राप्नो
मास्सरो लोकभास्करः माघोयं च वरोमासो सर्वक्रतुफलाधिकः प्रातः स्नात्वा च मासे स्मिन् प्राप्नुवत्यतुलं फलं स्नानं कृष्णार्पणं कृत्वा
देहि मर्त्यै मृताय च तेन जीवेदयं चूनं ब्रह्मघ्नोऽपि सुरापि च यस्मादयं राजयक्ष्मरोगेण च मृतिं गतः तथापि माघमासस्य पुण्यादु
ज्जीवयिष्यति दापयित्वा हरेरार्तिकं स्यात्प्राप्तेन च जीवत्यली भवत्तं हि यावदा मरणं भुवं लक्षणावचनं श्रुत्वा जलं स्पृश्या च
वाग्यता स्नानं विष्णुवर्षणं कृत्वा ददौ तस्मै फलं तदा तदा पुण्यप्रभावेन तत्क्षणादेव सोऽस्थितः भुजंगं संप्रेषयित्वा नीत्वा पात्रं च कां
स्यकं कुमार्यादापया मासवैधव्यस्यापनुत्तये एतत्पुण्यप्रभावेन कुमारी सापिशोभना यावज्जीवं जीवपत्नी बभूव बहु पुनि

का कुमारी शोभनानामपतिं प्राप्य कृशोभनं तद्वां धवास्तथा सर्वे तु दुवुस्तां च लक्षणां याजं कच वदुस्तत्ताजमुस्तेस्वनि
केतनम् लक्षणे सापि दासेन भुजंगेन च संयुता माघस्नानं तथा कृत्वा व्रतमेतच्च कारसा ततस्तमरणं प्राप्नोदासस्तस्याः सहा
यकृन् गयेनाममहाराजाचक्रवर्ती बभूवसः सालक्षणा च नत्सली सर्वलक्षणसंयुता बभूव लोकविरय्याता जीवत्यली-
कृपुत्रिका अनेनैव विधानेन विष्णुवर्ती कुरीति यः पुत्रपौत्रैः परितो राज्यं प्राप्नोति शाश्वतं एवं या कुरुते नारी सर्वपापैः प्रमु-
च्यते लक्षवर्ती कथामेतां ग्रीत्या श्रोयति मानवः सोऽपि तत्फलमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा इति श्रीवायुपुराणे माणि
क्यवर्तिव्रतोद्यापनं संपूर्णं अथ विष्णुवर्तिव्रतं लिख्यते युधिष्ठिर उ० देवदेव जगन्नाथ संसारार्णवनारक वद मे सर्वपा
पघ्नं व्रतं सर्वव्रतोत्तमं यस्याचरणमात्रेण जनानां सर्वकामदं अस्तिकिंचित्तदा ब्रूहि मम देव दयानिधे श्रीकृष्ण उवाच
लक्षवर्तिव्रतं वच्मि सर्वकामफलप्रदं विष्णुवर्तीति विख्यातं शृणु राजन्समासतः श्रुतेति थोऽहमेतन्मेताराचं देव शोभने
सम्यक् विप्रोध्यकापो सन्तुणधूलिविवर्जितं तस्य सूत्रं विधाया शक्तुं नृगुलिकं तथा पंचसूत्रयुतावर्तिविष्णुवर्तीति कथ्यते
एवं कुर्यात् लक्षसंख्या गोघृतेन परिप्लुताः उद्दीपयेच्च विष्णुवर्षे पात्रे सजतमृन्मये अथवा प्रत्यहं देयाः सहस्रद्वयसंमिताः ए
वं दिनानि पंचाशदंते उद्यापनं चरेत् कुरुराज न्ययत्नेन सर्वपापप्रणाशनं भुक्तायथेफि तान् भोगानंते सायुज्यमाप्नुयात्
पार्वत्या च पुराष्टंशं कराय महात्मने तेनेदं कथितं देव्या विष्णुवर्ती व्रतं शृणु तया कृता विष्णुवर्ती लक्षसंख्या शशमप्रदा

उद्दीपितातयाभक्त्यासंतुष्टोद्भवेनच दत्तकैलासभवनेशंकरेणचधारिता कर्तव्यंनुप्रयत्नेनजनेनश्रममिच्छता येनउद्दीपि-
तेविष्णुः सर्वसौभाग्यदायकः समवेत्तापनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते उद्यापनंयथार्थंशृणुराजन्ममाग्रतः येनकृत्वाचसकलं
फलंप्राप्नोतिमानवः कार्तिक्यामथवामाभ्यांवेशारव्यंवाश्रमेदिने प्रतिमांकारयेद्दिष्णोः सोवर्णीमाषमाग्रतः कलशंकारये-
त्ताम्रंपूर्णपात्रेणसंयुतं आचार्यवरयेत्पूर्वपंचक्रतुम्युतंत्रती पुण्याहवाचनंकृत्वागणेशंपूजयेत्ततः विधायसर्वतोभद्रंपंचव-
र्णयथाविधि स्थापयेत्प्रतिमांविष्णोः कलशेचनवेश्रमे वस्त्रद्वयेनसंवेष्ट्यपूजयेत्कलशोपरि पूजयेच्चयथाशक्त्याब्रह्मा-
द्यादेवताः शुभाः रात्रौजागरणंकुर्याच्छृणुयाद्देवावींकथाम् प्रभातेविमलेस्नात्वापुनःसंपूजयेद्वैविभुम् प्रतिष्ठाप्यततो-
वह्निपायसंहवनेस्मृतम् जुहुयाद्विष्णुगायत्र्यासहस्रंपायसंश्रमं तर्पणंदशसाहस्रंमार्जनंशतमाचरेत् सोवर्णवि-
र्तिकांकृत्वापात्रेराजतसंभवे कार्पासवर्तिसंयुक्तेनारिज्योहरिरीश्वरः आचार्यपूजयित्वाचमंडलंतुनिवेदयेत् ब्राह्म-
णान्भोजयेत्सम्यक्स्वयंभुजीतवाग्यतः इतिश्रीविष्णुरहस्यविष्णुवर्क्योद्यापनंसंपूर्णम् अथदेहवर्तिव्रतं-
लिरच्यते सूतउवाच कैलासशिखरासीनंदेवदेवजगद्गुरुम् पंचवक्त्रं दशभुजंशूलपाणिंत्रिनेत्रकम्
कपालखट्वांगधरंखड्गखेटकधारिणम् पिनाकपाणिंदेशंवरदाभयपाणिनं भस्मांगव्यालशोभाढ्यंशशंककृतशो-
खंरं कैलासशिखरेवासंसूर्यकोटिसमप्रभम् क्रीडनेभगवांस्तत्रगणेशादिविसृज्यच विसृज्यदेवताः सर्वाः एकाकीउ-

मयासह तद्वत्त्वादेवदेशंप्रहृष्टंचारुलोचनम् अथाष्टोत्तदादेवीयदोष्यंत्रतसुत्तमं देखुवाच तदहंश्रोतुमि-
च्छामिकथयस्वममप्रभो दानधर्मान्यनेकानितपस्तीर्थान्यनेकशः नास्तिमोनिश्चयोदेवभ्रामिताहंत्वयापुनः व्रतानामुत्त-
मंदेवभुक्तिस्तुक्तिप्रदायकं येनचीर्णनदेवेशमानुषेप्राप्यतेभुवि स्वर्गापवर्गदंशोरख्यंनरकार्णवतारकम् तदहंश्रोतुमिच्छा-
मिमनुष्याणांहितायच येनश्रुतेनलोकोयशिवसायुज्यमाप्नुयात् शिवउवाच यन्नकस्यचिदारव्यातनराणांभुक्ति-
दायकं शृणुदेविप्रयत्नेनकथयामितवांतिकम् कार्तिकेमागशीर्षेवामाघेमासिप्रयत्नतः पक्षयोरुभयोर्मध्येश्रमेयागेश-
मेदिने एकादश्यांत्रयोदश्यांचतुर्दश्यामुपोषितः कार्पासंनिस्तृणंकृत्वावर्तिकांकृत्वाग्रयत्नतः पादांशुशिरवांतंचस्वशरीर-
प्रमाणतः सूत्रंनिर्माययत्नेनतुंतुत्रितयसंयुतम् तस्यवर्तिविधायायसम्यक्लोड्यघृतेनवै दीपदानंप्रकुर्वीतप्रीतयेममचान-
वे प्रत्यहंदापयेद्दीपंयावत्संवत्सरभवेत् अथवाएकमासेवाषष्ट्यत्तरशतत्रयात् दीपान्प्रज्वालयेद्भक्त्याममसंतोषहेतवे
उद्यापनंवत्सरांतेकुर्याद्विभवसारतः देहदीपसमंदानंनकिंचिदिहविद्यते महापापप्रशमनंस्वर्गद्वारविवर्धनं अत्रेदंकथयि-
ष्यामिइतिहासंपुरातनं शृणुदेवप्रयत्नेनकथांपौराणिकींशुभां ईश्वरउवाच अरण्येवर्तमानास्तेपांडवाभार्ययासह
आत्मनोदुःखनाशार्थंप्रच्छुः केशवंप्रति युधिष्ठिरउ० केनोपायेनदेवेशसंकटादुद्धराम्यहं भुक्त्वा राज्यंचदेहांतेकेनसु-
क्तिर्भवेन्मम श्रीकृष्णउ० अस्तिगुह्यमहाराजव्रतंसर्वार्थदायकम् नारीणांचविशेषणपुत्रसौभाग्यवर्धनं देहवर्ति-

समाख्यानाप्राणिनांसोरवदायका आत्मदेहसमस्तुतंतुत्रितयसंयुतं तस्यवर्तिविधायाश्रुआज्येयोज्यप्रदीपयेत् एकसंब
त्सरपूर्णदद्याच्छंकरतुष्टये अथवामासमध्येवादिनमध्येयथाविधि नीराजयेत्पहादेवंतेनलुप्यतिशंकरः ददातिविपुलान्भो
गानंतेसायुज्यमाप्नुयात् इतिश्रुत्वाचकारासौधर्मराजोचृपोत्तमः उद्यापनंतथाकुर्यान्मत्पंकारयेत्तुभं पुण्याहवाचनंकृत्वा
आचार्यवरयेत्ततः ऋत्विजश्चरुद्रसंख्यान्वणुयाच्छिवतुष्टये विरच्यसर्वतोभद्रं कलशं च न वंदे सौवर्णीप्रतिमां तत्र भवा
नीशंकरस्य च उपचारैः षोडशभिः पूजयेत्कलशोपरि दीपपात्रं राजतं हिवर्तिं कृत्वा मूर्ध्नि जां अंबकेण मंत्रेण हृनेदं श्रोत्रं
रंशतं आचार्याय च तत्पीठं दद्याद्दक्षिणयायुतम् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुंजीत वाग्यतः इदं व्रतं महादेवि सर्वका
मसमृद्धिदम् कुरु त्वं च प्रयत्नेन सर्वान्कामानवाप्स्यसि इति श्रीस्कंदपुराणे पावतीशंकरसंवादे देहवर्तिव्रताद्यापनसंपू
र्णम् अथ विष्णुसूर्यलक्षणमस्कारविधिः अंबरीष उवाच इक्ष्वाकूणां कुलगुरो ब्रह्मन् धर्मजस्तत्र ब्रूहि पा
पक्षयकरं व्रतं सर्वोत्तमं व्रतं ब्रह्मघ्नस्य स्मरापस्य गुरुदारावर्मर्शिनः संकीर्णपापिनश्चैव संकलीकरणस्य च भ्रातृपत्नी
सुतादीनां गामिनः कामिनोऽपि वा गुरोर्विश्वासघातस्य व्रतं भ्राष्ट्रस्य पापिनः संध्याकर्मविहीनस्य तथा दुर्मार्गवर्तिनः
दासीवेश्यासंगिनश्च चांडाली गामिनस्तथा परस्वहारिणश्चापि देवद्रव्यापहारिणः देवब्राह्मणहृत्तीनां छेदकस्य न
रस्य च रहस्यभेदकस्यापि रहसीकृतपापिनः ब्रह्मयज्ञविहीनस्य दुःशास्त्रनिरतस्य च गुरुनिंदादिश्रोतुश्रयुरुद्रव्या

पहारिणः नराणां च विशेषेण प्रायश्चित्तं व्रतं वद वसिष्ठ उवाच शृणु गोप्यातिगोप्यं च व्रतानामुत्तमं व्रतं चतुर्वे
देपुराणेषु स्मृतिभिश्चैव निश्चितं ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तं यदिच्छसि संकलीकरणानां च मलिनीकरणस्य
च अपात्रीकरणानां च प्रायश्चित्तं यदिच्छसि भ्रातृपत्नीसुतानां च गामिनः कामिनस्तथा भ्रूमातृवधूनां च इच्छया गामिन
स्तथा तदालक्षनमस्कारं व्रतं कुरु महीपते संध्याकर्मादित्यागस्य चांडाली गामिनस्तत्रैव दासीवेश्यासंगिनश्च क्षयं च यदिचांछ
सि शृणु नृपविधिं वक्ष्ये स्मरणात्पापनाशनम् चातुर्मास्येतुसंप्राप्ते केशवेशयनंगते आषाढस्य सिते पक्षे एकादश्यां समाहि
तः संकल्पं तु विधाया दौ पुरतश्चक्रपाणिनः अहं लक्षणमस्कारं व्रतं कर्तुं समुद्यतः निर्विशंत्य सादेन कुरु त्वं कृपया हरे पापप
कनिमग्नं मां पापरूपं दुःशंसदं व्रतेनानेन संप्रीतोऽसमुद्धरजगत्पते इति संकल्प्य मनसा प्रारभे इत्तमुत्तमं विष्णोर्वीथसवि
त्रेवानमस्कारान्प्रयत्नतः प्रातः स्नात्वा सदा कुर्याच्च आह्वावधिवाग्यतः यथा संख्यां प्रकुर्वीत कार्तिके तु समापयेत् दुष्टशाक
मथान्नं वानभुंजीत कदाचन अचूतं न वदेत्कापि न ध्यायेत्पापपूरुषम् देवार्चनं जपं होमं न त्यजेत्तु कथंचन अतिथीन्पूज
येन्नित्यं यथाशक्त्या तु कारयेत् कार्तिके मासि संप्राप्ते षोडशमास्यां ततः परम् संस्थाप्य कलशं पूर्णं सवस्त्रं सपिधानकम् वि
ष्णोश्च प्रतिमां कुर्यात्सविष्णुश्चापि स्वर्णजाम् नामाभिः केशवाद्यैश्च मित्राद्यैश्च प्रपूजयेत् परमान्नं च नैवेद्यं कुर्यात्पश्चाच्च
तर्पणं पौरुषेण च सक्तेन तिलगोधूमतंदुलैः देवदेवजगन्नाथ सर्वकृतुफलप्रदं व्रतेनानेन संप्रीतो गृहाणाध्यमयार्पितम्

एवमर्घ्यं च यदद्यात्पश्चाद्दोमं समाचरेत् पौरुषेण च सूक्तेन शतमष्टोत्तरं चरुम् आसत्येनेति सूर्यार्थं शतमष्टोत्तरं दूनेत्
होमशेषं समाध्याय पूर्णाहुतिमुत्तमः परः आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्द्याद्दोमं सुनततः ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्तं विंशति-
पंचच दक्षिणां च यथाशक्त्या यदुल्लेखं दद्यात् अनुज्ञातस्तत्तत्रैव स्वयं पूजितं बंधुभिः इदं पुण्यं व्रतं राजन्यापारण्यदवा-
नलं सर्वकामप्रदं चूर्णासद्यो विष्णुप्रियं करम् मोक्षप्रदं च कर्तृणां ज्ञानमार्गप्रदं शुभं नानेन सह शक्तिं चिन्मिषु लोकेषु वि-
द्यते सर्वेषामाश्रमाणां च विहितं क्रतिचोदितम् नारीणां सधवानां च विधवानां विशेषतः इति श्रीभविष्योत्तरपुरा-
णे सूर्यविष्णुलक्ष्मणमस्कारोद्यापनसंपूर्णम् ७ ७ ७ ७ ७

श्रीः अथ मंगलागौरीव्रतोद्यापनपूजनविधिः शुधिविरउवाच उद्यापनविधिं ब्रूहि व्रतराजस्य केशव यतो निरुद्या-
पनकंव्रतं निष्फलमुच्यते कृष्ण उवाच वदामि व्रतराजस्य स्त्रीणां कर्तव्यमुत्तमम् श्रावणे मासि भौमेषु चतुर्विंशतमाचरेत्
प्रातरुत्थाय स्नानात् सां कल्प्य व्रतमुत्तमम् दीपं महांतं प्रज्वाल्य मंगलां पूजयेच्चुचिः अथ पूजाविधिः अद्येत्यादि देशकालो-
संकीर्त्य मम पुत्रपौत्रादिषु द्वये अवेधव्याधुरादिसकलसिद्धिद्वारा श्रीशिवमंगलागौरी प्रीत्यर्थं पंचवर्षपर्यंतं श्रीमंगलागौरी-
व्रतं करिष्ये प्रथमे वत्सरे मातुर्गेहे कर्तव्यमेव च ततो भर्तृगृहे कार्यमवश्यं स्त्रीभिरादरात् पंचमेव वत्सरे प्राप्ते कुर्यादुद्यापनं
शुभम् आचार्यवरये च त्रवेदवेदांगपारगम् श्रावणे मासि भौमेषु चतुर्विंशतमाचरेत् प्रातरुत्थाय स्नानात् सां कल्प्य व्र-
तमुत्तमम् चतुस्तंभं चतुर्द्वारं कदलीस्तंभमंडितम् घण्टिकाचामरयुतं कमलैरुपशोभितम् मध्ये वितानं बद्धीयात् च वर्णे-
रुद्धं कृतं तन्मध्ये स्थापयेत्सीतं दृषदं उपलंतथा गौयेण कारयेत्सीतं दंडः कांचननिर्मितः गोप्यहेमोरभावेऽपि पाषाणस्य विधीयते
पीठोपरि न्यसेद्देवी ततो ग्रेहदंतथा तस्याग्रे खिं गतो भद्रं लिखेद्गौश्वपंचभिः हरिद्रापिष्टकं कृत्वा तन्मध्ये दलं लिखेत् ॥
तस्योपरि न्यसेद्दीही च द्रोणेन परिसंमितान् सौवर्णराजतंताम्रं कलशं चिन्त्यसेदुधः पंचरत्नानि निक्षिप्य सर्वेषां धिसमन्वि-
तम् तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रवैणवसंभवम् उमामहेश्वरं मूर्तिं कांचनेन च निर्मिताम् तस्योपरि न्यसेद्वाज्रं पूजयेच्चि-
वमंगलां गृहावेदंतिमंत्रेण स्थाप्य मूर्तिं पीठोपरि तदस्तमित्वा वरुणाक्रुचावाहनमाचरेत् गोधूमोद्वपिष्टेन कारयेद्दी-

पयुत्तमम् कृत्वा प्रज्वालितो दीपो घृतवर्तिसमन्वितः उपचारैः षोडशभिर्गन्धपुष्पादिभिस्तथा पत्रैः पुष्पैः षोडशैश्च नानाजातैः
श्वजीरकैः तंडुलैर्धान्यकैश्चैव स्वच्छैः षोडशसंज्ञकैः अपामार्गस्य पत्रैश्च दूर्वाधत्तूरसंज्ञकैः षोडशैर्दूर्वसंख्याकैर्विल्वपत्रैः
श्वपंचभिः नीराजनंततः कुर्यादीपैः षोडशसंख्याकैः अथ पूजा कुंकुमागरुलिप्तांगां सर्वाभरणभूषिताम् नील
कंदप्रियांगोरीचंदेहं मंगलाकृत्या ध्यानं अत्रागच्छ महादेवि सर्वलोकसरवप्रदे यावद्भूतमहं कुर्वे पुत्रपौत्रादिबहुये
आवाहनं गौणैश्च सनदिव्यं रत्नमणिष्यशोभितं मयानीतं गृहाण त्वं गौरी कामारिवलुभे आसनं गंधपुष्पाक्ष-
तैर्युक्तं पाद्यं संपादितं मया गृहाण मंगले गौरी सर्वान्कामांश्च पूरय पाद्यं गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं अर्घ्यं संपादितं मया गृहाण
पुत्रपौत्रादीन् प्रसन्नाभव सर्वदा अर्घ्यं कामारिवलुभे देवि कुर्वाच मनमं विके निरंतरं महं वंदे चरणौ तव पार्वती आच-
मनं पयोदधिघृतं चैव मधुशर्करया समम् पंचामृतेन स्नपन्नात्मीयतां परमेश्वरि पंचामृतस्नानं जगन्नीतो यमा
नीतं शम्भुं कपूरसंयुतम् स्नपयामि सरश्चैवैत्यां पुत्रादिफलप्रदाम् स्नानं आचमनं वस्त्रं च सोमं देव्यं लज्जाया
स्तु निवारणम् मयानिर्वादितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि वस्त्रं कंचुकी सुपवस्त्रं च नानारत्नैः समन्वितं गृहाण त्वं मया
दत्तं पार्वती जगदीश्वरि कंचुकी वस्त्रं कुंकुमागरुकर्पूरचंदनं कस्तूरी तथा विलेपनं महादेवि गंधं दास्यामि भक्तितः
गंधं रंजिता कुंकुमोद्येन अक्षताश्चातिशोभनाः ममैषां देवि दानेन प्रसन्नाभव पार्वती अक्षता हरिद्रा कुंकुमं चैव सिं

दूरं कज्जलान्वितम् सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं गृहाण परमेश्वरि सौभाग्यद्रव्याणि मल्लिकावकुलचंपकपाटलाज्जपुन्नागजातिक
रवीरलसालपुष्पैः विल्वप्रवालतुलसीदलमालतीभिस्त्वां पूजयामि जगदीश्वर मे प्रसीद पुष्पाणि अपामार्गस्य पत्रैश्च दूर्वा
धत्तूरसंज्ञकैः षोडशैर्दूर्वसंख्याकैर्विल्वपत्रादिपंचच पत्रपूजा अथांगपूजा उमायै नमः पादौ पूजयामि गौ
र्यै जयै पार्वत्यै जानुनीपू जगद्वाय्यै उरू जगत्सतिष्ठां गे कटीपू शान्तिरूपिण्यै नाभिं दैव्यै उदरं लोकवन्द्यै स्त
नौपू काल्यै कंठपू शिवायै मुखं भवाय्यै नेत्रौ रुद्राण्यै कर्णौपू महादेव्यै ललाटपू मंगलदाय्यै शिरः पूजयामि पु
त्रदायिन्यै सर्वांगपू देवदुमरसोद्भूतो ह्युणागरु समन्वितः आघ्रयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् धूपं त्वं ज्योतिः
सर्वदेवानां तेजसां तेज उत्तमम् आत्मज्योतिः परं धाम दीपो यं प्र दीपं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्भिः समन्वितम् भक्ष्य
भोज्यसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् नैवेद्यं आचमनं करोद्दूर्तनं फलं तांबूलं दक्षिणां कज्जमाणिष्यवैदूर्ययुक्ता
विद्रुममंडितम् पुष्परागसमायुक्तं भूषणं प्रतिगृह्यतां भूषणानि नीराजनं नमो देव्यै पुष्पांजलिं प्रदक्षिणां नमस्का
रः पुत्रान्देहि धनं देहि सौभाग्यं देहि मंगले अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोस्तुते इति प्रार्थना ततो वैष्णवपात्रे तु
सौभाग्यद्रव्यमाक्षिपेत् अन्नं कंचुकि संयुक्तं सवस्त्रं फलदक्षिणां वायनं गौरिविप्राय ददामि प्रीतये तव सौभाग्यारोग्य-
कामानां सर्वसंपत्समृद्धये गौरी गिरीशतुल्यार्थं वायनं ते ददाम्यहं इति मंत्राभ्यां वायनम् ताम्रैवा वैष्णवपात्रे सौभाग्यद्र

व्यमाक्षिपेत् लडुकं चुकि संयुक्तं सवस्त्रफलदक्षिणम् भात्रे सुवासिनीभ्यश्च देयं वायनमुत्तमम् जननीं मातृसंबन्धिस्त्रियः पो-
 उशभोजयेत् नीराजनंततः कुर्याद्दीपैः षोडशसंख्यकैः भोक्तव्यादीपकाश्चाथ स्त्रीभिः सह स्वयंततः अन्नं लवणवर्ज्यं तु-
 मोनेन भोजयेत्स्वयम् सुवासिनीं श्वापितथा वस्त्रालंकारभूषणैः पूजयेच्च ततः पश्चात् कुर्याद्गौरीविसर्जनम् विप्राय प्रति-
 मादेयारत्नवस्त्राणि भूरिशः एवं कृते विधाने स्मिन्नार्यः वैधव्यमाप्नुयात् इति मंगलगौरीपूजाद्यापनविधिः अथ
 कथा युधिष्ठिर उवाच नंदनं दनगोविंदं शृण्वतो बहुलाः कथाः श्रुता रत्नपुत्रायः करं श्रोतुं व्रतं प्रम श्रीकृष्ण
 उ० अवैधव्यकरं वक्ष्ये व्रतं चारिनिषूदन शृणु त्वं सावधानः सन् कथां वक्ष्ये पुरातनीं कुंडिनं नाम नगरं ख्यातं तत्र
 द्विजप्रियः आसीद्दृणिगधर्मपालो नाम्ना बहु धनोपि सः सपत्नीकोट्युत्तमो सो नास्तीति व्याकुलो हृदि तस्य गेहे भस्मलितो
 देहे रुद्राक्षधारकः जटिलो भिक्षुको नित्यमागच्छन् प्रियदर्शनः न स्वीकुर्वन्तं दन्नं स इति हृत्स्वाबलावदत् स्वामी नयं सदाया-
 ति भिक्षुर्नो जटिलो गृहे न स्वीकरोत्यस्मदन्नमिति हृत्स्वाममाधिकम् दुःखं प्रजायते नित्यं श्रुत्वा भार्या वचो ब्रवीत् धर्म-
 पाल उवाच प्रिये कदाचिद्गुहात्वं समुवर्णागणे भव यदा भिक्षार्थमायाति भिक्षोर्वस्त्रान्तरे तथा तदा तस्य प्रदेयानि स-
 वर्णानि प्रिये नये अनंतरं तस्य भार्या चीकरत्वा भिनोदितम् जटिलेन तु सारा मापत्यं तेन भविष्यति श्रुत्वा भिक्षोरिदं-
 वाक्यं दुःखितान्मुवाच ह स्वामिन् श्रुत्वा तया पापाच्छापादुद्धर संप्रति इत्युक्त्वा तस्य चरणौ वंदे दीनभाषिणी जटिल उ०

मर्तुः समीपे वक्तव्यं तया पु त्रिममाज्ञया नीलवस्त्रः समारुह्य नीलाश्वं गच्छ काननम् रवनं तत्र कर्तव्यं यत्राश्वस्ते स्खलिष्यति र-
 म्यं पक्षिभिरायुक्तं मृगसंघदुमाकुलम् सुवर्णरत्नं रत्नमाणि कयादिविभूषितम् नानापुष्पैः समायुक्तं दृश्यं देवालयंततः वर्त-
 नेतत्र भव तीमवानी भक्तवत्सला आराधय त्वं मनसा यथाविध्युद्धरिष्यति त्वां भवा नीतिवचनं श्रुत्वा भिक्षोः सख्यं वदस्व
 वंदे तस्य चरणौ पुनः पुनरुवाच ह तदेव काले जटिलो अंतर्भूत्वा बभूव सः सावदस्यति मंत्रे हि शृणु भिक्षु क्तमादरात्
 यथोक्तं भवद्वर्त्तातु त्वं त्वं वाक्यं ब्रवीत् नीलवस्त्रः समारुह्य नीलाश्वं प्रस्थितो वनम् गच्छन् नानाविधान् वृक्षान्यथि-
 पश्यन् मया कुलः मृगान् सिंहान् दं दं शूकान् पथि पश्य मया कुलः ददर्श सौतडागं च बाहुल्येन विराजितम् रक्तनीलोत्प-
 लैः श्वक्रवाकहं द्वैश्च राजितम् स्नानं च कारतत्रासौ तर्पणाद्यापि भूरिशः पुनरश्वं समारुह्य जगाम गहनं वनम् स्वलिप्तं वा-
 जिनं पश्यन् अश्वात्तीर्य एव च चरवान् पथि वीतत्रयावदेवालयंगतः ददर्श च महास्थूलं देवालयं मसौततः रत्नैर्भूक्ता
 फलैश्चैव माणिक्यैश्चापि सर्वतः पूजयामास जटिल वाक्यं स्मृत्वा तिविस्मितः सुवर्णयुक्तवस्त्राणि चंदनान्यस्तान् श-
 भान् चंपकादीनि पुष्पाणि धूपदीपं विशेषतः नानापद्मान् संयुक्तं रसैः षड्भिः समन्वित् नानाशाकैः समाक्रान्तं सदुग्धं
 तशकरं नैवेद्यं करशुभ्यर्थं चंदनं मलयादिजम् संपाद्य तु हृदयः फलतांबूलदक्षिणाः जजापमंत्रान् गुप्तोसौ सगुण-
 ध्यानपूर्वकं देवीभक्तगृहादेत्युलोभयामास सादरं प्रसन्नावददत्रेयं पूजासंपादितं कथं येन संपादितान् सौंदर्यामिव रम-

दुतम् इति श्रुत्वा धर्मपालो देव्यग्रे प्राञ्जलिः स्थितः भगवत्युवाच धर्मपाल त्वया सम्यक् पूजा संपादितानय वरं याचयामास
दत्तामिव हलधनम् धर्मपाल उवाच बहुलाधन संपत्तिर्वनते त्वत्पसादतः अपत्यं प्राप्तुमिच्छामि पितृणां तारकं शम्भो आ
याति भिक्षुको गेहे गृह्णाति नमदन्नकम् तेन मे बहुलं दुःखं सभार्यस्योपजायते इति दीनवचः श्रुत्वा देवी वचनं मन्त्ररीत्
॥ देव्युवाच धर्मपाल कते दृष्टे पत्यं नास्ति सख्यप्रदम् तथापि किं याचयसि कन्यां विगतमर्तुकाम् पुत्रमत्यायुषं वा
आयुषं दीर्यायुषं सुतम् धर्मपाल उवाच पुत्रमत्यायुषं देहितावता कृतकृत्यताम् प्राप्तो मि चोद्दिष्ट्या भिपितरो म
मयोरगाः देव्युवाच मत्पार्श्वे वर्तमानस्य नाभावारुह्य शंङ्गिनः तत्पार्श्वे वर्ति चूतस्य गृहीत्वा फलमदुतम् पत्ये-
देयं ततः पुत्रो भविष्यति न संशयः इति देवी वचः श्रुत्वा गत्वा तत्पार्श्वे एव च नाभिं गजमुखस्याथारुह्य जग्राह मोहतः फ
लान्युत्तीर्य च ततः फलमेकं ददर्श सः एवं पुनः पुनः कुर्वन् फलमेकं ददर्श सः क्षुब्धो गणपतिश्चाथ धर्मपालाय शप्तवान्
षोडशे वत्सरे प्राप्ते अहिः पुत्रं ददति शिष्यति धर्मपालो फलं सम्यक् वस्त्रे च ध्यागमद्वहं फलं पत्ये ददौ सापि भक्षयित्वा पतिव्र
ता गर्भसाधारयामास पत्या सह ससंगता संपूर्णेन वमेमासे प्रासूत सुतमुत्तमम् जातकर्म च कारास्थपिता संतुष्टमान
सः षष्ठीं पूजां च कारास्थपि तु दिवसे ततः द्वादशे हनि सप्ताप्ते शिवनाम्ना जुहावतम् पञ्चमासि च कारासावन्न प्राश
नमदुतम् तृतीये वत्सरे चूडामष्टमे दत्त्वा उत्तमम् कृतोपनयनं पार्यविप्रो भूत्तुष्टमानसः दशमे वत्सरे प्राप्ते ब्रवीद्वा-

र्षापतिव्रता भार्येवाच बालकस्य विवाहोपिकर्तव्यः स मुहूर्तके धर्मपाल उवाच मया संकल्पितं काश्यांगमनं बा
लकस्य तत् कृत्वा समायातु ततो विवाहोस्य भविष्यति पुत्रो सौ प्रेषितस्तेन शालुकेन समन्वितः वाराणस्यां प्रस्थितो सो
गृहीत्वा बहुलधनम् कुर्वन्तौ पथिसद्वर्मे प्रतिष्ठापुर्मायतुः श्रीडंत्यः कन्यका दृष्ट्वा स्तत्र देशे मनोरमे तासां समाजे गौरां
गी सशीलानामकन्यका तया सह सखीकाचित् चकार कुलहंभृशम् गालनं च ददौ तस्यैरुभाग्ये मुहुर्मुहुः शशी-
लोवाच सखित्वया गालनं मेव्यर्थं दत्तं शम्भानने जनन्यामे मानवत्याश्चास्ति गौरीव्रतं शम्भं तस्य प्रसादात् सकलाः
संवन्धिन्यः प्रियाः स्त्रियः आजन्मा विधवा जाताः किंपुन कन्यका ध्रुवम् वश्येतस्य प्रभावं किं व्रतराजस्य भामिनि पूज
ने धूपदीपो यंत्रतंत्र सख्यं भवेत् इति श्रुत्वा ततो वाक्यं विस्मयोत्प्लुल्लोचनः मातुलश्चिंतयामास बालकस्य प्रियत
तः शतं जीवो भवेदेषो एतद्ब्रूताक्षतायदि पतंत्यमुष्य शिरसि इति भाव्य पुनः पुनः सशीलामेव पश्यन्स विस्मयोत्प्लु
ल्लोचनः सशीला प्रस्थिता गेहे तदनु प्रस्थिता बुभो स्वगृहं प्राप गौरां गी निकटे तद्गृहस्य तो सतडागे रस्य देशे वा सं च
कतुरादरात् विवाहकाले संप्राप्ते सशीला जनको हरिः विवाहोद्योगवान् जातो विचचार हरं वरम् असमर्थं हरं दृष्ट्वा
तन्मातापितरा बुभो यथा चतुःशिवं बंधांजली विनयमुक्तौ वरपितरा वृत्तुः उपस्थितो विवाहो नो पुत्रस्य
शम्भया हरेः मुशीलया कन्यया यमसमर्थं दृश्यते अतो देवो शिवः श्रीमान् लज्जकाले त्वया विभो लज्जं भविष्यति त-

तोदेयोस्माभिः शिवस्तव मातुल उवाच अवश्यं लघु काले सौशिवो ग्राह्यः प्रियंवदः ततो मुहूर्ते संप्राप्ते विवाहमकरोत् शिवः
 तत्रैव शयनं चक्रे स सुशीलः प्रियंवदः स्वप्ने सामंगला गौरी मातृ रूपेण भास्वता सुशीलामवदत्सा धीहितं वचनमेव च
 गौर्युवाच सुशीलेतव गौरांगि भर्तुर्दशार्थमागतः महान् भजं गुरुनिष्ठ दुग्धं स्थापयत स्युरः घटं च स्थापय शक्तं तन्म
 ध्ये सगमिष्यति कूर्पासमंगान्निष्कास्य बंधनीयस्त्वया घटः प्रातरुत्थाय देहित्वं मात्रे वायन कं शभम् इति गौरी वचः श्रु
 त्वा सुशीलाक्षणमुत्थिता ददर्शाग्नेनिः श्वसंतं कृष्णसर्पं महाभयम् ततश्च कार गौर्युक्तं प्रवृत्तानि दितुं ततः उवाच वर
 आसं नोक्षतु ग्राह्यमहती मम भक्षणाया शदेहित्वं लड्डुकादिकमुत्तमं श्रुत्वाति वाक्यं पात्रे सा ददौ लड्डुकमुत्तमम् भक्ष
 यित्वा शिवो हे मेतस्मिन् पात्रे गृहीय कं दत्वा तत्स्थापय मासस्य लेगु मेश भाननः सुखेन शयनं चक्रे पृथिव्यां सर्वको वि
 दः ततः प्राभात समये शिव आगा दूहं स्वकं स्नानं शूद्रा सुशीला सामात्रे वायन कं ददौ माता ददर्श तन्मध्यमुक्ताहार-
 मनुत्तमं ददौ प्रियायै कन्यायै सह सा तुष्टमानसा क्रीडा काले संप्राप्ते हर आगात्तु मंडपे आदेशयत् सुशीलां तां क्री-
 डार्यं जननी ततः सुशीलोवाच नायं वरो मे जननियेन पाणिग्रहः कृतः अनेन सह मनसा क्रीडनेच्छा तथान
 मे इति श्रुत्वा सभाक्रांतौ चिंतय पितरो ततः अनंदानमुपायात्र विरचेत्तु इति दुतम् तदारभ्य च क्रतुस्तौ पुराणोक्तवि
 धानतः सुशीला पादयोश्च केशालनं मुद्रिकां चिता जलधारां ददौ माता चंदनं पुत्र कोहरेः हरिदं दौ च तां बूलं बुभुजु

स्तत्र मानवाः इति शीत्यान्नदानं तत्प्रवृत्तं भिक्षुसोख्यदं तावुभौ प्रस्थितौ काश्यां प्राप्तौ काशीं सुखप्रदां निमर्त्तं भिक्षुगंगायाः
 स्नानं च क्रतुरादरात् स्वर्गद्वारं प्रस्थितौ तौ कुर्वन्तौ धर्ममुत्तमम् पीतांबरानि ददतु भिक्षुकाणां गृहे गृहे आशिषश्च ददुस्तस्मै
 चिरं जीवो भवेदिति विश्वेश्वरं समायातो न त्वास्तु त्वा पुनः पुनः स्वयं गृहं प्रस्थितौ तौ शिवो मार्गे दुतं वदन् शिव उवाच ॥
 काये मे किंचिदस्वास्थ्यं मातुल प्रतिभाति हि ततः प्राणोक्तमेतस्य यमदूता उपस्थिताः मंगला गौरिका च पिते पांशुद्रुमभूचमह
 त् जित्वा तान् मंगला प्राणात् ददौ तस्मै शिवस्य च शिवो कस्मादुत्थितो सौ मातुलं प्रत्युवाच ह स्वप्ने शुद्धं मया दृष्टं मंगलाय मभू
 तयोः जितास्ते मंगला गौर्या ततो हं शयनच्युतः मातुल उवाच यज्जातं शिवतज्जातं न स्मर्तव्यं त्वया पुनः गच्छा च आवां न
 गरे पितरो द्रष्टुमुत्सुकौ प्रस्थितौ तौ ततस्तस्मात्प्रतिष्ठाप्युरमायतुः रम्ये तडागे तत्रैतौ पाकारां भविचक्रतुः दृष्टौ तौ हरिदासीभि
 धैर्यं दार्यं धैर्यं शभो दास्य उच्युः अन्नदानं हरैर्गृहे प्रवृत्तं तत्र गम्यताम् उभावूचतुः भो दास्यो यात्रिका वा वांगच्छा
 योन क्वचिद्गृहे इति श्रुत्वा तयोर्वाक्यं दास्यो जग्मुः स्वकं गृहम् स्वस्वामिनि कटे वाक्यमवदत्सादरं तदा सर्वदा सीवचः श्रुत्वा
 तदर्थं प्रभुरादरात् प्रेषयामास हस्त्यादिरलवस्त्राणि भरिशः तदृष्ट्वा विस्मितौ ता वा गच्छा वश्च हरैर्गृहं हरि मातुलमभ्यर्च्य
 शिवं पूजितुमागतः क्षालयंती च सा कन्या चरणौ तस्य सन्नपा अभूद्रो मेयमिति जननीं प्रत्युवाच ह हरिः पप्रच्छ सा श्वर्यं
 शिवं मंगलदर्शनम् हरिरुवाच किंचिच्चिह्नं तवास्त्यत्र ब्रूहि मे वरदर्शनं शिव उवाच ममेदं चिह्नमस्तीह इ

लुक्कागृहमागतः तत आनीय तत्तान्दर्शयामास सादरम् तत्तान्च हरिर्दृष्ट्वा कन्यादानं चकार सः ददौ रत्नानि वस्त्राणि सुवर्णा
निबहून् अपि ताम्प्रादाय प्रस्थितौ तौ ददौ बहुलं धनम् श्रावणे मासि संप्राप्ते व्रतं भौमे च कारसा ॥ शुक्ला सर्वे प्रस्थितास्ते योज-
नं जम्पुरुत्तमाः सुशीलो वाच गौरी विसर्जनं चापि दीपमानं करिष्यति ततो गंतव्यमस्याभिः पितरौ द्रष्टुमादरात् १००
इत्युक्त्वा आगतास्तत्र गौर्या आवाहनं कृतम् ददृशुस्तत्र सौवर्णं देवालयमनुत्तमं गौरी विसर्जनं दीपमानं सा च व्यची-
करत् ततः सर्वे प्रस्थितास्ते पितरौ द्रष्टुमुत्सुकाः कुंडिना सन्न देशे तान् दृष्ट्वा विस्मयिनो जनाः अब्रुवुस्ते धर्मपालं सो-
क्तं तं प्रियदर्शनाः जनार्तुः धर्मपालाद्यते पुत्रो स भार्यः शालकस्तथा समायातो वयं हस्त्वा अधुनैव समागताः यावज्ज-
नावदंस्तत्र तावत्सोपि समागतः नमस्कारांश्च कारासोपि तृभ्यां पितृवल्लभः मातुलोपि नतिं चक्रे भगिनी धर्मपालयोः सुशी-
लाश्च शुरायापि श्रूयन्त्वा स्थिता तदा श्वश्रूराश्च सुशीले तद्वृत्तं ब्रूहि यद्वृत्तस्य प्रभावतः आयुर्वृद्धिः शिशोर्भेषिजा-
ता कमललोचने सुशीलो वाच न जाने हं व्रतं श्वश्रूजाने मानवती हरौ श्वश्रूरं धर्मपालं च श्वश्रूच भवती तथा मं-
गलां देवतां जाने वरं तु युवयोः कृतम् इत्युक्त्वा च सुशीला सा बुभुजे स्वांत हर्षिता कृष्णा उवाच तस्माद्व्रतमिदं धर्मस्त्री-
भिः कार्यं सदा वतु युधिष्ठिर उवाच फलमस्य श्रुतं कृष्णा विधानं ब्रूहि केशव कृष्णा उवाच श्रावणे मासि भौ-
मे शुचतुर्ष्वघ्नतमाचरेत् प्रातरुत्थाय स्नानात् सांकल्प्य व्रतमुत्तमं उपचारैः षोडशभिः पूजयेन्मंगलं तथा नीराजनं

ततः कुर्यादीपैः षोडश संख्यया मात्रे सुवासिनीभ्यश्च देयं वायनमुत्तमं भोक्तव्या दीपकाश्चापि अन्नं लवणवर्जितम् विसर्ज-
नं मंगलाद्यादीपमानं ततः क्रमात् पंचसंवत्सरेष्वेव कर्तव्यं पतिभिर्बुधभिः इति श्रीमविष्णोत्तरपुराणे मंगला गौरी व्रतोद्या-
पनं संपूर्णम् अथ भौमे व्रतं लिख्यते नंदिकेश्वर उवाच कथयस्व प्रभावेन व्रतं परमदुर्लभम् येनासौ वर-
दो देवस्तन्ये कथय षण्णुरव स्कंद उवाच शृणु नंदीन्मवस्थाभिः व्रतं परमदुर्लभम् न कस्यचिन्मयारव्यातं त्वामेव कथ-
याम्यहं महादेव व्रतं सम्यक्पवित्रं पापनाशनम् येन संतुष्टमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते शाकल्यनगरे रम्ये सोमशर्मादि-
जोत्तमः सर्वदा दुःस्वितो दीनो द्रव्यहीनो बुभुक्षितः तस्य कन्या द्वयं जातं सौंदर्यशुभलक्षणम् रूपलावण्यसंपन्ना गृ-
हार्चनरता सदा ज्येष्ठारूपवती नाम कनिष्ठा च सूर्यपुष्पा वत्सानां पालनार्थाय जग्मतुस्ते सरोवरं हंसकारं उवाकीर्णं
चक्रवाको यशोभितम् कदलीपारिजातैश्च चंपकैर्बिल्वकैस्तथा तीरे जलगतं मधोलिङ्गं तत्रैव तिष्ठति तदा च नरता-
नां च अपराणां कदंबकं ददर्श सा समूहं च अटव्यं सुमनोहरं आवाहनं कृतं स्नानं ताभ्यां तत्र सरित्तटे महादेव व्रतं दि-
व्यं क्रियतां मम सन्निधौ एवं संतुष्टमात्रेण सर्वान् कामानवाप्नुयात् पूज्यतां श्रीमहादेवं सुभद्रकन्यकेशिवां षोडशग्रं-
थिसंयुक्तं करे बद्धा सुदोरकम् दूर्वाकुरेः षोडशभिर्देवस्योपरिविन्ध्यसेत् पूष्पाक्षतादिधूपैश्च सर्वभौमेन न कारयेत् ए-
वं विधिसमायुक्तं पूजयस्व महेश्वरम् नैवेद्यं तु कृतं दानं व्रतं ताभ्यां गृहीतवान् दध्योदनं च तत्राध्यानिक्षिप्त्वा च सरि-

तदे फलानिपिष्टलडूकंस्वगृहेयातिगृह्यताम् ततःप्रभातसमयेनैवेद्यंतुसमर्पितम् तत्सर्वहेमसंजातं व्रतस्यास्यप्रभावतः
 नहृद्वामहदाश्चर्यं पिता तस्यापि कपितः रूपवत्यातदाप्रोक्तं व्रतस्यास्यप्रभावतः नभैतव्यं त्वया तात गृहीतांतु मया वने
 द्वितीयेन्हि पुनस्ताभ्यां वत्सानीताः सरित्तटे वने तु कन्यकेभ्यामनुत्तराजारापागताः प्रतापमुकुरो राजा मृगयासक्तमान
 सः श्रान्तस्तृषितवान् प्राप्नोयन्नास्ते कन्यकाद्वयम् राजा प्रच्छतां कन्यामुदकं तव सन्निधौ इत्युक्त्वा वतिराजेंद्रे रूपवत्या
 मुदान्वितम् आनीतं शीतलं वारिओदनं दधिसंयुतम् ततोभुक्त्वा तुराजासौ परिवारेण संयुतः पुनः प्रभुं समारंभे कस्यक
 न्यासलोचने रूपवत्युवाच सोमशर्मापिताराजन्जानासियदिवानवा तस्य कन्याद्वयं राजन्व नेचागतवत्यहं
 इत्याकर्ण्य ततो राजा गतवान् मंदिरं प्रति दूतान्मप्रेषयामास कन्यार्थं विप्रसंनिधौ अथ जग्मुस्ततो दूताः सोमशर्मण
 हं प्रति राजा आहूय तेशीघ्रं गच्छ विप्रमही पतिम् ततो गत्वा समंदूतैस्ते राज्ञः संनिवेदितः राज्ञा तु प्रार्थिता ज्येष्ठा रूपवत्य
 मिधा यिनी पुण्यमाणवका येव कनिष्ठा च सपर्णिका पाणिग्रहं तदा तत्र जातः कन्यकयोस्तयोः देवस्याराधनं त्यक्तं रूपव
 त्यामदेन च व्रतस्यागत्य दोषेण राज्यलक्ष्मी गताभवत् कनिष्ठाया गृहे चैव राज्यं प्राप्तमनुत्तमं तस्यावेश्मनि संप्राप्ता ज्येष्ठा
 भिक्षुगृहं प्रति तां दृष्ट्वा दुःखिता जाता कनिष्ठा प्रत्युवाच ह किमिदं तव दारिद्र्यं राज्यं कुत्र गतं तव सा ब्रवीत्यरसौ न्येश्व
 सर्वजित्वा दुर्गात्तभिः हृतं सर्वस्वमस्याकं तन्नास्ति इति भ्रज्यते व्रतभंगप्रभावेन दारिद्र्यं समुपागतम् इत्याकर्ण्य स

सपर्णोसाधनकुंभं ददौ तदा धनकुंभं गृहीत्वा सा ज्येष्ठा गच्छ हं प्रति मार्गे चौरैस्ततो नीतो धनकुंभो मनोहरः दुःखं तदा तु संप्राप्तं
 शोकाकुलितमानसा कनिष्ठाया गृहं पश्चाज्जगाम प्रतिदुःखिता पुनर्ददर्श तां ज्येष्ठां करुणासक्तमानसा वंशयष्टिं समादाय तस्यां
 स्वर्णनिधाय च ददौ ज्येष्ठां सपर्णोसा विससर्ज गृहं प्रति शनैः शनैस्तां गच्छतीं चोरास्तत्र समागताः वंशयष्टिं गृहीत्वा तेज
 स्मुस्तत्र यथागतं ज्येष्ठा तु शोकसंपन्ना सपर्णोसमुपागमत् दुःखं वक्तुं समारंभे कुपितः शं करोमम सपर्णीत इव युत्वा
 अरिषाधे च शंकरम् तस्याराधनमात्रेण प्रत्यक्षो भूत्सदा शिवः पंचवक्त्रस्त्रिनेत्रश्च भक्तानां वरदप्रदः हृष्टा देवं सपर्णाति
 दंडवत्प्रणिपत्य च सपर्णोवाच धन्याहं रूपया देवयदालोकितवानसि त्वत्प्रसादान्महादेव मुच्यते कर्मबंधनात्
 रक्षरक्षजगन्नाथ त्राहि मां भवसागरात् ४० सपर्णी देवदेवेशो मा भै मा भै रभाषत पुनः सपर्णी इत्याह श्रूयतां जगदीश्व
 र ज्येष्ठामेभमिनी पापाघ्नं त्यक्तं तवैश्वर रक्षितव्या जगन्नाथ यदि तु होमिशंकर ईश्वर उवाच त्वद्गिन्या त्वजानं त्या
 व्रतभंगो महान्कृतः सर्वतदस्तसंपूर्णं त्वद्भक्त्या मत्प्रसादतः इत्युक्त्वा देवदेवेशो राज्यं दत्वा दिवं गच्छेत् पुन व्रतप्रभावेन रा
 ज्यं प्राप्तमनोरमम् नंदिकेश्वर उवाच देवकेन प्रकारेण व्रतस्योद्यापनं वद कथ्यतां श्रीमहाभाग व्रतसंपूर्णहेत-
 वे स्कंद उवाच वर्षे षोडशे संपूर्णे कुर्यादुद्यापनं बुधः आदौ मध्ये तदा चान्ते कुर्यादुद्यापनं ततः मासे भाद्रपदे शुक्लप
 क्षे प्रतिपदा तिथौ मंडपं कारयेत्तत्र कदलीस्तंभमडितम् नाना पुष्पैश्च शोभायुक्तं मरवरं तत्र कारयेत् तन्मध्ये लिंगं तोभ-

दंपंचरंगैः समन्वितं कलशं स्थापयेत्तत्र हेमपात्रं समन्वितम् भवानीसहितं शंभुं स्वर्णैर्न च कारयेत् पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नाना फलसम-
न्वितम् नैवेद्यं तु पचेन्नो न षोडशत्रिगुणान्वितं फलानि पिष्टपक्वानि दद्याद्दिप्राय षोडश तांबूलं दक्षिणे पतं यथा शक्त्या तु दापयेत्
प्रसीद देवदेवेश चराचरजगद्गुरो ईशानाय नमस्तुभ्यं यो मया पिबन्मोस्तुते इति क्षमाप्य देवेशं भक्त्या तत्परमानसः रात्रौ जाग-
रणं कुर्याद्भीतवाद्यादि मंगलैः ततः प्रभाते उत्थाय स्नानं कृत्वा विधानतः होमस्तत्र प्रकर्त्तव्यो तिलाज्येन समन्वितः मूलमंत्रेण
होतव्यं अष्टोत्तरशतं बुधैः आचार्यं पूजयेद्भक्त्या च स्नातुं कारभूषणैः धेनुं दद्यात्स वत्सां च वस्त्रां कारसंयुताम् पयस्विनीं कां
स्य दोहं नाना लंकारसंयुतां ततः शैवान् प्रपूज्याथ षोडशैतान् तपोधनान् कौपीनास्तु प्रदातव्यास्तथा दद्यात्कमंडलुं भक्त्या
क्षमाप्य तान् सर्वान् त्रतसंपूर्णं हेतवे भोजनं तत्र दातव्यं लेह्यपेद्य समन्वितं दक्षिणां च ततो दद्याद्द्विचत्तशाब्दन कारयेत् एवंविधि-
समायुक्तो करोति व्रतमुत्तमम् राज्यं च लभते लोके पुत्रपौत्रैः समन्वितः सर्वपापविनिमुक्तो सर्वदोषविवर्जितः शुक्लाभो-
गान् स्वर्गाकामं ते गच्छेत्परंपदं लभते परमां मुक्तिं शिवलोके गृहीयते ६२ इति श्रीमो नमः संपूर्णं अथ लक्ष्मि- देव्यु- देवदेवजगन्नाथ भवसा-
गरतारक सर्वकारणदेवेश सर्वसिद्धिप्रदायक अहमेकं महागुह्यं प्रष्टुमिच्छामि शंकर प्रासहं केन पुण्येन त्वामाश्रययस्व मे ईश्वर उ- ३४
णुदेवि प्रवक्ष्यामि घृष्टं यत्तु त्वया प्रिये पुण्यासप्यतरं श्रेष्ठमिह मोक्षप्रदायक त्वया यलुक्षपूजारयं कृतं तत्सर्वजन्तानि तेन प्राप्तासि मां दे-
विसर्वैश्वर्यानुभाविनि पार्वत्यु- महाश्वर्यकरं गुह्यं देवदेवजगत्पते विस्तरेण च तत्सर्वमाश्रमे कथय प्रभो ईश्वर उवाच ॥

धान्यानां वैलक्ष्मपूजा विंधिवंश्ये च पार्वती लोकानां सुपकारार्थं सर्वसंपत्करं शुभम् श्रावणे कार्त्तिके वापि माघे वा माघे वैपि वा शुभे वा
स्य वा वाच्यमिह दाम्भक्तिः शिवे नृणाम् चित्तं वित्तं भवेद्यस्मिन्काले चैवार्चयेच्छिवम् नित्यकर्म समाप्ता दोषाश्चिर्भूत्वा समाहितः स
मभ्यर्च्य विधानेन लक्ष्मपूजां समाचरेत् पंचाक्षरेण मंत्रेण च वक्त्रेण तथैव च शिवनाम्नाथ वा कुर्यात्पूजनं पार्वतीपतेः तंडुलानां
गुष्टिपात्रं मृगीमुद्रातिलस्य च घ्रासा धमात्रमन्त्रानां यवमष्टोत्तरं शतम् तथा संख्या कृतं धान्यं समूहं तंडुलादिकम् यवगो-
धूममुद्राश्च तंडुलां वै तिलाः क्रमात् पंचधान्यमिति प्रोक्तं शांतिके देवपूजनम् तंडुलैश्च प्रकुर्वीतिलक्ष्मपूजां च ये नराः तेषां
स्वर्गं च मोक्षं च प्रददातीह शंकरः एव तिलैः प्रकुर्वीतिलक्ष्मपूजां विधिं नराः तेजस्विना महाभागाः कुलेन च शतेन वै श्रीकामे-
न प्रकर्त्तव्यं गोधूमैः पूजनं महत् उत्तमां स्त्रियमाप्नोति प्रसादाच्छंकरस्य च पुत्रकामेन कर्त्तव्यं यवैः पूजनमुत्तमं अंते सा यु-
ज्यमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा वशीकामेन कर्त्तव्यं मुद्गैः पूजनमुत्तमम् देवदानवगंधर्ववशीभवति नान्यथा पूजां कुर्या-
त्स्यलेन यद्यशक्तो भवेत्तदा कारयेद्ब्राह्मणाद्वारा विधिना सर्वमानवेः पूजयेत्पंचधान्यानां सर्वकामार्थसिद्धिदा पूजयेत्पार्व-
तीनाथं भक्तियुक्तेन चेतसा यं यंचिंतयते कामं तंतं प्राप्नोति मानवः समाप्तो धान्यपूजायाः उद्यापनविधिं चरेत् आचार्यं व-
रयेत्तत्र वेदवेदांगपारगं पुष्पमंडपिकां कृत्वा पूजास्थाने समाहितः स्वर्णप्रतिमां कृत्वा पार्वत्याः शंकरस्य च यथाशक्त्या न-
दिनं च रौप्यकेन समन्वितम् अभिषिञ्च्य महादेवसुमया सहितं शिवम् नवांबरैः सितेश्चंद्रैः स्थापयेत्पार्वतीपतिम् समभ्यर्च्य

हिजैः साहुं महापूजां समाचरेत् यवगोधूमसुंदरेष्वतिर्येहार्दकनिर्मितैः शेषेण तंडुलं कृत्वा भक्तिभावपुरःसरः स्रवर्णशेष्यधा-
न्यानि कृत्वा शंभोः समर्पयेत् यत्र धान्यार्पणं कुर्यात्तत्रैव पूजनं स्मृतं लक्षसंख्याकृतं धान्यं समूहं तंडुलादिकं स्रवर्णशेष्यसहि-
तं ब्राह्मणाय निवेदयेत् अर्चनस्य दशांशेन ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः तद्दशांशेन वैहोमं कुर्याच्च रुतिलाज्यकैः आचार्यं च सपत्नीं
कंतोषयेद्दक्षिणादिभिः अशक्तश्चैन्नरो यस्तपंचाशत्पंचविंशतिः शक्तो सत्यांन कुर्याच्चैत्युजनं निष्फलं भवेत् ये कुर्वन्ति नरा
भक्त्या शिवपूजां विधानतः भक्तेह सकलान् भोगान् ते सायुज्यमेव च एतत्ते कथितं शुद्धं मम सांनिध्यकारकम् पुत्रारोग्यच-
नायुष्यसंपत्तिस्सर्वमेव च कांता च स भगवतः सभये दुर्ममतिः सदा ब्रह्महामघ पः स्तेयी तथैव गुरुतत्पगः सद्यः प्रतो भवे-
त्स पूजनात् सार्वतीपतेः इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे पंच धान्योद्यापनं संपूर्णम् अथ शिवमुष्टिब्रतं बाल्यावस्था
यां स्त्रीणां उक्तं भविष्ये देव्युवाच देवदेव जगन्नाथ जगदानंद कारक कौतुकेनेप्सितं किंचिद्दुर्ममं करोम्यहम्
श्रुतानि देवदेवेश व्रतानि नियमास्तथा तीर्थानि च महंती नियज्जदानान्यनेकशः नास्ति मे नित्ययो देव भामिता हं त्वया पुनः
कथयस्व महादेव यद्गोप्यं व्रतमुत्तमं केन त्वं हि मया प्राप्तं तपोदानव्रतादिना अनादिमध्यनिधनो भर्ता चैव जगत्स्रष्टुः शि-
व उवाच शृणु देवि प्रयत्नेन व्रतानां मुत्तमव्रतं शिवमुष्टिभिधानं च सर्वोपद्रवनाशनम् स्रवसंपत्करं चैव पुत्रराज्य
समृद्धिदं शंकरप्रीतिजनकं शिवस्थानप्रदायकम् स्वभर्ता सहनारीणां महास्नेहकरं परम् तेन व्रतप्रभावेन प्राप्तमर्थो स न

प्रिये इति हासं पुरा व्रतं शृणु वेत्वं समाहिता पुरा सरस्वती तीरे विमलारव्या महापुरी तत्र चंद्रप्रभुर्नाम राजा भूदूनदोपमः त-
स्य स्त्रीरूपलावण्यासौंदर्यस्मरविभ्रमा सहि चंद्रप्रभुराजा कौतुकेन समन्वितः महात्म्यं शिवपूजायाः पत्नीं प्रत्यवदत्तदा
महादेवि विशालाक्षि भार्ये बालमृगेषणे राजश्च कस्यचित्सप्तपुत्रा जाता विशारदाः तेषां मध्ये कश्चिदेक तस्य भार्यापतिव्र-
ता तस्याः काले हि संजातो द्वौ पुत्रौ लक्षणां न्वितौ एककन्या प्रसूता सा सर्वलक्षणसंयुता अप्रिया स्वाभिनेजाता सारा जीवनमा-
गता सा कदाचिद्दूतंगत्वा चारयंती गवांगणम् तत्र शार्दूलवाराहवनमाहिषकुंजरात् दृष्ट्वा भयेन व्यथिता मूर्च्छिता तिपपा
तह उत्थाय चैव बभ्रामत्तृषार्ता विपिनं महत् चकोरचक्रकारंडचंचरी कशाताकुलं उलुपुपद्यकह्लारकुसुमैस्तुल्यमंडितं
राजपत्नी तदा पूर्वददर्शां सरसांगणं समासाद्य सरस्तीरपीत्वा जलमनुत्तमम् शिवं चोमामर्चयंत ददर्शां सरसांगणम्
किमेतदिति पप्रच्छ तर्ह्युच्यते प्रति शिवमुष्टिब्रतमिदं क्रियतस्माभिरुत्तमम् सर्वसंपत्करं स्त्रीणां तल्लुखपतिव्रते
राजपत्न्युवाच विधानं कीदृशं ब्रूहि किं फलं चास्य तन्मम तर्ह्युच्यते सर्वैः श्रावणे चेंदुवासरे प्रारब्धव्यं व्रतमि-
दं शिवोच्यः पंचवत्सरान् तच्छ्रुत्वा सापिजग्राहव्रतं नियतमानसा चतुर्षु इंदुवारेषु फलैरन्नं प्रपूजयेत् प्रथमे इंदुवारा न्हे
पूजयेच्च शिवपतिं तंडुलैर्गोधूमैर्लेप्यैः प्रपूजयेत् धान्यानां सार्धमुष्टिच फलैः सह प्रपूजयेत् नारिकेरमा तुलिंग
रंभा कर्कटसंभवं उमामहेश्वरीं मूर्तिं स्थावरीं च प्रपूजयेत् ततस्तद्व्रतमहात्म्यात्प्रीतिप्रियतरा भवेत् ततो प्राप्य व्रतं भ

त्स्याशिवमभ्यर्चयेत्सदा पूजयेद्दुर्गपुष्पेश्वरं धूपैश्च दीपकैः नानाप्रकारैर्नैवेद्यैः पूजयेच्च उमापतिम् शेषेण तद्गुलं कृत्वा नारि
केरेण संयुतम् गोधूमतिलमुद्गाश्च हाटकेन विनिर्मिताः मातुलिंगं च केरं च कर्कटीसह पूजयेत् एवं विधेर्धन्यफलं मे त्रेणा
नेन पूजयेत् ॐ नमः शिवाय शांताय पंचवल्गाय प्रहलिने नदिभृंगि महाकालगणयुक्ताय शोभवे ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र
यथाशक्त्या च भूरिशः भर्त्रा सह कथां श्रुत्वा भक्तियुक्तेन चेत्तसा ययंचित्तयते कामं तंतं प्राप्नोति भामिनी देखुवाच
उद्यापनविधिं ब्रूहि शिवमुष्याः सूरेश्वर भक्तिनः श्रोतुमिच्छामि व्रतसंपूर्णहेतवे महादेव उवाच उद्यापनविधिं वक्ष्ये
वतराजस्य शोभने यस्यानुष्ठानमात्रेण संपूर्णं हि व्रतं भवेत् तस्माद्भूतमिदं देवि स्त्रीभिः कर्तव्यमद्भुतम् श्रावणे मासि सो
मेषु चतुर्ष्ववतमाचरेत् प्रातरुत्थाय सस्नाता संकल्प्य व्रतमुत्तमं पंचमेव त्सरे प्राप्ते कुर्यादुद्यापनं व्रती चतुस्तंभं चतुर्द्वारं
कदलीस्तंभमंडितम् घटिकाचामरयुतं कदलैरुपशोभितम् चंदनागरुकर्पूरैर्लेपितं मंडपं शभं मध्ये वितानं वधीयात्पं
चवर्णैरलंकृतम् तन्मध्ये स्थापयेत्पुण्यं पूजयेच्च उमापतिं सुवर्णरोपयथान्यैश्च फलैरुक्तैश्च पूजयेत् ब्राह्मणान् भोजये
त्सम्प्रादुस्त्रालंकारभूषणैः अन्येभ्यो विप्रवर्येभ्यो दक्षिणां च प्रयत्नतः भूयसीं परयाभक्त्या प्रदद्याच्चित्तुष्टये उद्दिश्य पार्वती
शं च सर्वं कुर्यादतं दत्तः बंधुभिः सह भुंजीत पतिपुत्रैर्जनैः सह एवं या कुरुते नारी व्रतराजं मनोहरं सौभाग्यमखिलं तस्याः
सप्तजन्मनि संशयः एतत्ते कथितं देवी तवाग्रे व्रतमुत्तमं कोटियज्ञकृतं पुण्यं अस्यानुष्ठानमात्रतः जायते नात्र संदेहोऽस्ति

भिः परिकीर्तितम् येष्वंति तया भक्त्या कथां पापहरां शुभां व्रतजं प्राप्नुवती हतेऽपि पुण्यं न संशयः इति श्रीमद्विष्णोत्तरपुराणे
गौरीशंकरसंवादेशि वासुदेवोऽब्रवीत्ततोऽद्यापनं संपूर्णम् अथ हस्तगौरीव्रतं लिख्यते कुल्यां वनादुपेतायां करिणा पुरमुत्तमं
मानितायां नरैर्दूणतनयैः पंचभिः सह तस्याः कुशलमन्वेष्टुमाजगाम समाधवः अभिवंद्य सूरवासीनं देवदेवं जनार्दनम् उ
वाच कुंती सानंदा सम्यक् प्रभूमिदं वचः कुंत्युवाच धन्यास्मि कृतकृत्यास्मि सनाथास्मि परंतप अहं संभाविताय-
स्मात्त्वया यदु कुलेश्वर यदि मे स प्रसन्नोऽसितदा च स्वव्रतं प्रभो यदि धानात्सूरवरं राज्यं प्राप्नुयात्तनयैः सह कृष्णा उवाच
कुंतिते कथयिष्यामि व्रतानां सुत्तमं व्रतम् यत्कृत्वा सूरवसंतान धनधान्यसमन्विता विधूतदुष्कृता पुण्यास पुत्राराज्यमाप्स्य-
सि हस्तगौरीव्रतं भद्रं कुरुष्व स्वस्थमानसा यत्कृत्वा भक्तिभावेन लभ्यते वाञ्छितं फलं कुरुवाच यदुक्तं ते व्रतं नाथ वि
धानं तस्य कीदृशम् केन पूर्वं कृतं वीरतन्यो ब्रूहि जनार्दन श्रीकृष्ण उवाच कैलासशिखरे पूर्वहस्तसंस्थे दिवाकरे दि
वा प्रस्वपिता गौरी स्वप्ने शभुं ददर्श ह अर्धदेहं वृषार्धेन अर्धचंद्रकलान्वितम् प्रबुद्धा सा तदा गौरी शिवसंनिधिमागमत् प्र
णम्य देवदेवेश मिदमाह शचिस्मिता देवखंडितदेहो यस्य मे दृष्टान्तव प्रभो किमिदं तन्मया च स्वतप्यते मानसं मम ॥
ईश्वर उवाच देवि पूर्वं निषिद्धोऽस्ति हस्तः क्षणैरेवो स्वापस्तु विहितो तत्र दृष्टं तस्य फलं त्वया ॥ शृणु देवित्वशानेन खं
डितोऽहं विप्रोक्तिः त्वयारब्धं व्रतं देवि ममाश्रयनकाम्यया अपूर्णं च त्वया त्यक्तं मम नापि समर्पितं अपूर्णं व्रतं भावेन हृद्योऽहं

नाहशास्त्रया तल्लुक्क्याधुनादेवीहस्तगौरीव्रतंशुभे येन पूर्णव्रतानारीसंपूर्णव्रततामियात् लभतेसर्वसंपत्तिपुत्रपौत्रसुखा
निच देवुवाच आरभ्यतेव्रतंनार्थविधानेनमहेश्वर आरंभोऽस्यकदाकार्यः कोविधिः कस्यपूजनं ईश्वरउवाच
यस्मिन्नहनिहस्तर्क्षोऽदयंप्राप्यतेरविः तस्मिन्कुर्यात्सयत्नेनसौवर्णकुंजरोत्तमं कांचनीप्रतिमागौर्याहरेंबस्यहरस्यच तस्यो
परिनिधातव्यासर्वालंकारभूषिता अन्वहंकांचनेः पुष्पैः पूज्यामुक्ताफलैः शुभैः नैवेद्यैश्चंदनैश्चैवशृणुयात्प्रत्यहंकथाम्
दिनेचतुर्दशेप्राप्तेसुस्नाताशुचिमानसा शुकुवस्त्रधरादांताभानवेष्ट्यनिवेद्यच पूजागृहेसुसंलिप्तेस्थापयेत्प्रतिमांशुभां
स्वर्णभाजनयुग्मंचपक्वान्नैः पाचितैः शुभैः सार्धत्रयोदशमितेनैवेद्यमुपकल्पयेत् फलमूलानिचान्यानिशुभानिसमुदाहरे
त् पूजयेत्स्वर्णकुसुमैः पुष्पैश्चान्यैः सुगंधिभिः देवींचंदनपुष्पैश्चतथापन्नाक्षतैः शुभैः ध्यायेच्चतुर्दशेगौरींहरहरंबसंयुताम्
दक्षिणांचततोदत्वानत्वादेवीं विसर्जयेत् सार्धत्रयोदशततोदीपिकाः श्रद्धयान्वितः पतिवस्यैस्त्रियैदद्यात्तावतीः स्वयमाहरेत्
व्रतंसमाचरेदेव्यावहृषत्रयोदश स्वर्णभाजनयुग्मंचप्रतिवर्षेविसर्जयेत् ततश्चतुर्दशेवर्षेत्तदुद्यापनमाचरेत् हरंबशंसुगौ
रीचकाचनीगजपृष्ठके पूर्वोक्तविधिनापूज्यावासराणित्रयोदश चतुर्दशदिनेप्राप्तेसंयुताप्रातरुक्षिता कृतोपवासनियमा
सुस्नाताशुद्रवेश्मनि स्थापयित्वाततोदेवींनक्तंकुर्यात्ततोर्चनम् सप्तविंशतिपत्राणिपूर्वोक्तेनविधानतः पूर्वोक्तमेवप-
क्वान्नविन्यसेच्चपृथक् पृथक् अन्यानिफलमूलानिपक्वान्नानिचकल्पयेत् धूपदीपाक्षतैः पुष्पैश्चंदनैर्वरवाससा भक्त्या

समर्चयेद्देवीं प्रतिमां प्रतिपादयेत् स्वकथं पूजयामीतिमालंचितैः कथं कुरु अनदिव्रतमेतद्दिनात्रकार्याविचारणा देवुवा-
सौवर्णप्रतिमां हस्तिपात्रपुष्पाणिकल्पयेत् यस्यानशक्तिः सानारी कथंकुर्याद्भूतविभो ईश्वरउवाच अशक्तोऽमृद्भुजः कार्यः प्र-
तिमाचापिमुन्मथी पात्राणि वैष्णवान्येचपुष्पाणिचतुजानिच अक्षतैस्तंडुलैश्चैवश्रद्धयाफलमाप्यते श्रीकृष्णउवाच
ततश्चक्रेव्रतंगौरींअलभद्वांछितंफलम् पूर्णव्रताचसाजाताभाग्यसौभाग्यसंयुता तमयेत्तद्व्रतंकुंतीकुरुश्रद्धासमन्विताथ
थहस्तिव्रतंकुंतीसाभिमानाकरोद्भूतम् गांधारीचापितच्छ्रुत्वाचक्रेतद्भूतमादरात् तस्याः पुत्रशतैश्चापिआनीताशुभमृत्तिका
कृत्वावारणगांगौरीसंपुत्रांसशिवांतथा व्रतंत्वरितमारेभेनिशाम्यचविषादिनी तच्छ्रुत्वाशोकसंतापोकुंत्याभून्मानसोज्वरः कुं-
तीवाक्यमुवाचेदंगांधारीपुण्यकारिणी यस्याः पुत्रशतंशक्तंशासनेवर्त्ततेसदा ममपंचसुतास्तेपिनशक्ताः कापिकर्मणि ॥
श्रुत्वातदर्थुनः प्राहमामातर्विमनाभव किंमृदः प्रतिमाकार्योत्तरयासमुपगृहरेत् साक्षादिहहरंगौरीऐरावतमिभान
नम् कृत्वात्वंपूजनंमातः सम्यक्फलमवाप्स्यसि इत्कृत्वात्वरितंपार्थोङ्गातीरसमाहितः तत्रतुष्टावगौरीशंसूक्तैः स्तु-
तिसमीरितैः तस्यतुष्टोभवच्छंसुः समायाचेवरंततः अर्जुनउवाच देवदेवगजासीनगौरीहरंबसंयुतः ॥
गृहाणपूजामागत्यमममातुर्गृहेभव तथेकत्वाहरस्तस्यतद्विधोहरमागतः साष्टांगप्रणतगौरींकुंतीपूजामथाकरोत् पंचो-
पचारैः संपूज्यनैवेद्यादिभिरुत्तमैः तुष्टावभक्तिभावेनसागौरीचततोब्रवीत् कुंतितेपरितुष्टास्मिवरंवरयसुव्रते कुंस्ववाच

देहिमेसर्वसंपत्तिसर्वसौख्यंसदोसवम् प्रयच्छममपुत्राणांसदाराज्यमनामयम् ममास्त्वद्याहताभक्तिस्त्वयिजन्मनिजन्मनि
व्रतमेतत्तुयःकुर्यात्तवलोकमवाप्स्यति नदारिद्र्यंनवैधव्यंनशो कोनापिदुष्कृतं कृच्छ्रंनापद्रुतमिदं कदाचित्संभविष्यति तथेत्यु-
क्तांतोगौरीसगजांतरधीयत एतद्रूतंसकलदुःखविनाशदक्षंसौभाग्यराज्यफलसाधनमाचरंत्यः यायोषितःसुखमनंत-
मिहोपभुज्यगौरीसमीपमुपयांतिहिदेहनाशे ५३ इति श्रीमविष्णोत्तरपुराणेहस्तगौरीव्रतोद्यापनसंपूर्णम् ॥
अथहस्तगौरीपूजा देशकालौसंकीर्त्यममद्दहजन्मनिजन्मांतरेचारवंडसौभाग्यप्राप्तयेपुत्रपौत्रराज्यकामनायाहस्त
गौरीव्रतांगत्वेनगौरीमहेश्वरप्रीत्यर्थंहेरंबशंभुगौरीपूजनंकरिष्ये तदंगत्वेनगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनंआचार्यादिवर-
णंचकरिष्ये हस्तगौरीसदावंदेद्वदयेभक्तवत्सलां शिवाधीगस्थितामेकदंतपुत्रेणशोभितां ध्यायामि आगच्छभोह-
स्तगौरीऐरावतगजोपरि शंभुनात्रगणेशेनपार्षदेःस्वसखीगणैः आवाहः आसनेस्वर्णरत्नाढ्येसर्वशोभासमन्विते
उपविश्यजगन्मातःप्रसादाभिमुखीभव आसनं इदंगंगाजलंसम्यक्स्वर्णकलशेस्थितम् पाद्यार्थेतेप्रयच्छामि-
क्षालयामिपदांबुजे पाद्यं गंधपुष्पास्तारक्तपुष्पैस्तोयंसमन्वितं स्वर्णपात्रेचार्चयामीहगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते अर्घ्यं
कर्पूरैलामृगमदैःसुवासैरुपशोभितम् आचम्यतांमहादेविशिशिरंविमलंजलम् आचमनं नदीनदसमुद्रतंपवि-
त्रंनिर्मलंजलम् स्नानार्थेतेप्रयच्छामिप्रसीदजगदंबिके स्नानं पंचामृतेनस्नपनंकरिष्येभक्तवत्सले पयोदधियुतं

चैवमाक्षिकंशर्करायुतम् पंचामृतस्नानं मंदकिन्याःसमानीतंहेमांभोरुहवासितं स्नानार्थेतेमयानीतंगृहाणजगदंबिके शुद्धस्ना-
कोशेयंवसनंदिव्यंकंचुक्याचसमन्वितं उपवस्त्रेणसंयुक्तंगृहाणपरमेश्वरि वस्त्रं यज्ञोपवीतं इदंगंधमहद्व्यंकुंकुमेनसम-
न्वितं विलेपनमयादत्तंगृहाणवरदाभव गंधं कज्जलंचैवसिंदूरंहरिद्राकुंकुमानिच भक्त्यार्पितंमयागौरीसौभाग्यचगृहाण
भो सौभाग्यद्रव्याणि नानाविधानिभाल्यानिरुगंधीनिहरिप्रिये गृहाणसुमनानीशेप्रसादाभिमुखीभव पुष्पाणि धूपं
मनोहरंदिव्यंरुगंधंरुमनोहरं दशांगसहितंदेविधूपंमेप्रतिगृह्यताम् धूपं दीपंतमोहरंज्योत्स्नंज्ञानसंबोधकंसदा दीपंगृहा-
णमातस्त्वमपराधशतापहं दीपं नानाविधानिभक्ष्याणिव्यंजनानिहरिप्रिये गृहाणदेविनैवेद्यंस्वखंदंसर्वदेहिनाम् नैवेद्यं
गंगोदकंसमानीतंमयाचमनहेतवे तेनाचम्यमहादेविवरदाभवचंडिके आचमनं करोहर्त्तनं रंभाफलंदाडिमंचमातुलिंगं
चरवर्जुरम् नारीकेरंचजंबीरंफलान्येतानिगृह्यतां फलानि पूगीफलमितितांबूलं हिरगर्भेतिदक्षिणां नीराजयामिदेवेशिक
पूराद्यैश्चदीपकैः गृहाणमंगलान्दीपान्वरदाभवशोभने नीराजनं यानिकानिचपापानीतिप्रदक्षिणाः नानाविधानिदि-
व्यानिविलपत्रयुतानिच दूर्वाकुंरैःसंयुक्तानिखंजलिस्थानिगृह्यतां मंत्रपुष्पं अपराधसहस्राणि नमस्कारं य-
स्यस्मृत्येतिप्रार्थना उपायनमितिवायनम् इतिमविष्येहस्तगौरीपूजाविधिःसमाप्तः अथकृष्णंटीव्रतंछिरय-
ते युधिष्ठिरुवाच कृष्णकृष्णमहाभागब्रह्मरुद्रादिवंदित व्रतधर्मास्त्वयाप्रोक्ताःश्रुतास्तेसकलामया इदानींभोतु

मिच्छामि व्रतमेकं कृपानिधे यत्कृत्वा सर्वपापानि विलयं यांति तत्क्षणात् संततिर्वर्धते नित्यं सौख्यदं च धनादिकं अल्पायासं म
हापुण्यं सर्वकामसमृद्धिदं कथयस्वेतिराकांतकृपायदिममोपरि श्रीकृष्ण उवाच साधुष्टमहाराज त्वया कुरुकु
लोद्भव वचिसर्वविधानेन तच्छृणुष्वजगद्धितं व्रतस्थानां महापुण्यं कूष्माण्डाचार्यान्नुत्तमम् तच्छृणुष्वमहाभाग स्त्रीणां
चापि सुखोदयं सर्वसंपत्करं राजन् पुत्रपौत्रप्रवर्धनं नारदेन समारय्यातं चंद्रसेनाय भूपते आर्यावर्त्ते पुरा कश्चिच्चंद्रसेनो
महीपतिः नारदं परिप्रच्छ पुत्रपौत्रप्रदं व्रतम् चंद्रसेन उवाच देवर्षे सर्वधर्मज्ञ सर्वलोकनमस्कृत तत्समो नास्ति-
लोकेषु हितवक्ता परो नृणाम् अद्य मद्भाग्ययोगेन संजातदर्शनं तव पृच्छाम्येकमिदानीं त्वामात्मश्रेयस्करं परं दानं धर्मं व्र
तं वापि वदसस्युन्नदायकं इदं राज्यं धनं वापि विना पुत्रेण मे विभो निष्कलं मुनिशार्दूलकृपया वद मे विभो कृष्ण उवाच
इति तद्वचनं श्रुत्वा नारदो मुनिस्ततः चंद्रसेनमुवाचेदं व्रतं गोप्यं सरैरपि नारद उवाच चंद्रसेन महाभाग सरुच्या
प्रियया सह व्रतं कुरु मया प्रोक्तं कूष्माण्डाचार्याः सर्वसिद्धिदम् यत्कृत्वा सर्वराजेंद्रमविष्यंति महाबलाः सस्युन्नाः परधर्मज्ञा
वीर्यवन्तो बहुश्रुताः आयुष्यं तोति कुशाला राज्यपालनं त्यराः श्रीकृष्ण उवाच तच्छ्रुत्वा नारदेनोक्तं चंद्रसेनोति धा
र्मिकं व्रतं चकार कूष्माण्डाचार्या पुत्राणां प्राप्तेर्ये किल अष्टौ जाताः सुतास्तस्य दिकपाल समेतैः सः सरूपः सुमुखः शान्तः
सप्रसादोत्थसोमकः चंद्रकेतुः सुदानंदो सुतंतुश्च यथा क्रमात् पुत्रैस्तैः सह धर्मात्मा सरुच्या भार्यया सह सतोषं परमं

प्रापदेवब्राह्मणपूजकः कूष्मांडीव्रतमाहात्म्याद्यसुरामनसीसितम् तत्सर्वप्राप्यराजेन्द्रः कृतकृत्योबभूवह श्रीकृष्णउवाच
त्वमपीदं व्रतराजन्समाचरयथाविधि द्रौपद्यासहधर्मज्ञसर्वान्कामानवाप्स्यसि युधिष्ठिरउवाच कर्तव्यं तु कदाह
व्याविधितं स्य वदस्व मे कस्मिन्वासेतिथौ कस्यां रोपणीयाथवा भवेत् श्रीकृष्णउवाच वैशारवस्यसितेपक्षे चतुर्द
श्यां नराधिप श्रुचोदेशे स्थलं शोध्य कूष्मांडीं रोपयेदथ षण्मासं पूजयेन्नित्यं षण्मासं त्रैर्नामभिः सह ब्रह्मणानिर्मितासि
त्वं सावित्र्या प्रतिपालिता ईषितं ममेदेवित्वं देहि सोभाग्यमेव नः सौभाग्याये आषाढे पूजयिष्ये त्वं मातः सर्वक
स्वार्थहि आशां कुरुष्व सफलां सर्वकामप्रदेनमः सर्वकामदायै श्रावणे पूजयिष्यामि भक्तविघ्नविनाशिनि कूष्मांडि ब
हुबीजाद्यां पुत्रदेत्वां नमोस्तुते पुत्रदायै भद्रभाद्रपदे शम्भे भद्रपीठोपरि स्थिते पूजयिष्यामि मातस्त्वां धनदायै नमो न
मः धनदायै आश्विने पूजयिष्यामि बहुबीजप्रपूरिते कूष्मांडीनामसंयुक्ते फलदेत्वां नमो नमः कूष्मां ज्यै कार्तिके पूज
यिष्यामि सफलां सकलां शम्भाम् सफलायै सरवदे शम्भदे मातर्मैसदेत्वां नमो नमः षण्मासं पूजयेद्देवं कूष्मांडीं धर्मनंद
न मोक्षदायै ततः स्वर्णमयीं कृत्वा कूष्मांडीं सफलां शम्भां परितः पूजयेद्देवान् लोकपालांश्च मंडले मंडले पूजयेत्तत्र सर्वतो
भद्रदेवताः कूष्मांडीं पूजयेत्कुंभे वस्त्रालंकारभूषितां सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तां पुष्पमालाभिराहताम् तन्मूले संप्रतिष्ठाप्य चतु
र्दश्यां प्रपूजयेत् मंडपं कारयेत्तत्र तोरणैरुपशोभितं चतुर्द्वारसमायुक्तं पताकाभिरलंकृतम् तन्मूले वेदिकां चैव चतु

रस्नांतुकारयेत् एवं कृत्वा महाराज आचार्यवरयेत्ततः सपत्नीकं सुशीलं च वेदवेदांगपारंगं वरणात्पूर्वमेवेह कारयेत्स्वस्तिवाच
नं सर्वत्र मंडपं कुर्याद्द्विगवल्यामनोहरम् तदग्रे सर्वतोभद्रं नाना रंगैस्तु कारयेत् अग्रपंकजं स्थाय वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् म
हाफलेन संयुक्तं पंचरत्नसमन्वितम् जलप्रपूरितं कृत्वा पुष्पपल्लवसंयुतं ब्रह्माणं चैव सावित्रीं पूजयेद्दिवि वहुता पंचा
भूतेन संस्नायततः कुर्याच्च पूजनम् षोडशैरुपचारैश्च पूजयेत्परमेश्वरीं पूजयेत्सुरषसंक्तेन मूलमंत्रेण वा व्रता कृत्वा
ज्यैकामदायिन्यै ब्राह्मण्यै व्रतहेतवे नमोस्तु शिवरूपिण्यै सफलं कुरु मे व्रतम् एवं कृत्वा महाराज पूजनं सर्वकामदम्
रात्रौ जागरणं कृत्वा गीतवाद्यादिमंगलैः कथां श्रुत्वा विधानेन यथाक्तां राजसत्तम ततः प्रभाते पूर्णायां होमं कुर्याद्यथा
विधि प्रणोदेवीति मंत्रेण जुहुयात्तिलसर्पिषा अष्टोत्तरशतं होमं कुर्यात्तस्य यथाविधि होमशेषंततः कृत्वा आचार्यपूज
येन्नुप वस्त्रादिभिरलंकारैस्तोषयेच्च सपत्निकम् षड्भिर्भ्राश्र्याय संपूज्या दक्षिणा वस्त्रसंयुताः ततो दानं च कुर्वीत कृ
ष्णांड्याः पीतसंयुतम् दानमंत्रः कृष्णांडी बहुबीजाद्यां वस्त्रालंकारभूषितां हेमबीजसमायुक्तां गृहाण हि जसत्त
म कृष्णांडी व्रतसिद्ध्यर्थं कुर्याद्दो दानमुत्तमम् व्रतसंपूर्णं नार्थाय आचार्याय निवेदयेत् ततश्च शक्त्या विप्रेन्द्रान् भोजयेद्वक्ति
संयुतः दक्षिणां च ततो दद्याद्ब्रतसंपूर्णहेतवे एवं कृत्वा महाराज व्रते सर्वस्वरूपं प्रदे ईप्सितान् लभते कामान्नात्र कार्या विचा
रणा इति श्रीपद्मपुराणे कृष्णांडी व्रतोद्यापनसंपूर्णम् अथ कर्कटी व्रतं लिख्यते ऋषय ऊचुः ॥

कथितानि त्वया साधोऽप्येयां सिद्धिबहून्यपि आख्यातानि विचित्राणि चतुर्वर्गफलान्यपि पुण्यानि च व्रतान्यादौ तत्फलान्यपि भा
गशः स्वर्गसाधनभूतानि निःश्रेयसकराण्यपि तत्र यद्भवता प्रोक्तं योषिद्वैधव्यनाशनं पुत्रपौत्रादिजनकं भर्तुरारोग्यदायकं
कामभोगप्रदं चान्यद्ब्रतमस्तीति चोक्तवान् तद्भवान् व्रतकंपुण्यं वक्तुमर्हस्य शेषतः येन चोर्णेन सर्वज्ञानवेधव्यमवाप्नुयात्
ईप्सितान् लभते कामान् भर्तुरायुश्च शाश्वतम् एवं निशम्य मुनिवयं चोभिः शेषं प्रश्नप्रवृत्तवदनः स्तुतस्तुतः आनंदयन्
मुनिसदः स्तुवचोमृतोदैः प्रोवाच शौनकायिदं बहुदीक्षिताग्रं सूत उवाच साधुप्रश्नो महाभागा भवद्विर्यदुदाहृतः
तद्वक्ष्ये च यथाज्ञानं त्वं वोजनकात्सु वम् योषिन्मूलो हि संसारोपुंसः श्रेयोविधानकः योषितोपि महाभागास्तारयंति निजं प
तिम् आपद्गोनरकेभ्यश्च पाति व्रत्यपरायणाः सीमंतिन्यो धारयंति भुवनत्रयमंडपम् पाति व्रत्येन धर्मेण दमेन नियमेन च
भानुर्विभोति सततं करैः स्पृष्टुं पतिव्रतां सा चेद्भर्तुयुता सा धीतारयेद्भुवनत्रयम् देवादपि विद्युक्ता स्यादश्विस्तु सदैव हि अ
मंगलेभ्यः सर्वेभ्यो प्राप्ता वैधव्यमंगना जलहीना यथा गंगा प्राणहीना यथा तनुः दर्भहीना यथा संध्या धर्महीना यथा क्रिया
सत्यहीना यथा वाणी नृपहीना यथा पुरी भृद्हीना यथा नारी भानिलो केन कुत्रचित् तस्माद्द्वैधव्यशांत्यर्थं यत्नः कार्यो हियोषि
ता न प्रयत्ने बहुविधैर्वैधव्यं यांतियोषितः विना पुण्ये व्रतैर्वैधव्यं भिरिदानैरहर्निशम् तस्मादेकं व्रतं विप्रायोषिद्वैधव्यनाशनं
कथयामीष्टफलदं संवादं शिवयोः शुभम् पुरावती पुरे आसीत्परिदीक्षितसंज्ञकः वेदवेदांगसंपन्नः कौशिको हि जसत्तमः

यज्जविदिततत्त्वार्थो ज्ञानदीपो भवार्णवे तस्य भार्या गुणवती सती सर्वगुणान्विता पतिशुश्रूषणरता तत्पदां बुनिषेविनी भर्तुः स
काशात्प्राप्ता सा कन्यारत्नानि सप्तवै वत्सरे वत्सरे सा वै वरिषा सर्वयोषिताम् ता कन्यारूपसंपन्नावबुधुः पितृवेश्मनि इत्थामृता
शुचिः शान्ता गुणज्ञा मलिनी ध्रुवा रूपलावण्यसंपन्ना कन्यास्ताश्चारुहासनीः हृष्यानन्दतुस्तोहिदंपती परया मुदा ददौ पि
ता मुनीन्द्राय इत्थं सत्याय धीमते विवाहमकरोद्यन्ता त्रीत्या परमया युतः जाते परिणये सोयसस्य पितृगृहे वै सन् कालधर्मसु
पेयाय शीतज्वरप्रपीडितः दिनानि पंचषण्येवं भक्त्या विषयजं स्मरन् मृतेय जा मातरि सोपि दीक्षितो वत्सेति बुक्रोश सुदुः
स्वपीडितः हाहेति किं ते भगवन्निचेष्टितं दिने शतदुःस्वमयि पातितं त्वया विलपन्निति विप्राग्यै जा मातुः समकारयत् ओध्वदे
हिक संस्कारं ददौ चापि तिलांजलिम् इत्थं वैधव्यसंपन्ना पन्नगी वश्वसन्मुहुः समूर्च्छा चक्षणं बाला बालं वैधव्यपीडिता षडे
वंचापिताः सर्वा वैधव्यं प्रतिपेदिरे मातुः शोककराश्चैव वैधव्येन प्रपीडिताः पाणिपीडनवेलायां चरमायां हि ज्योत्तमः चिंता
दुःस्वार्णवे मग्नः कर्तव्यं नाभ्युपाद्यत यस्यायस्याथ निलये आगमदुरि दीक्षितः ध्रुवां दानुं न शक्नो भूत्सत्यं सत्यं भया सुमान्
वयो हृदि ध्रुवाय श्रवीक्ष्य चिंतामवापसः इत्थं मनसि संचिंत्य दग्धमत्काननं हिजः ध्रुवा मादाय सुश्रोणी गंतोरण्यं महत्सुव
रुतानि पक्षिणां यस्मिन् सति न च मानवाः तद्वनं नार्ककिरणाय स्मिन् शक्ताः प्रकाशितुम् अनेकमृगसंकीर्णं शार्दूलमृगसं-
वितं अन्यैश्च विविधैः सत्त्वैः सेव्यमानमहर्निशम् तत्रोपलभ्यमानं लं अपश्यच्च हि जाग्रणीः चिंतयित्वा मनस्येव मश्मने प्रद-

दौ सुताम् वेतोक्तेनैव विधिना पाणिग्राहमकारयत् त्वं धर्मचारिणी चास्य सृते भवभयं त्यज भर्तृबुध्या भजस्वैनामुपलं फलमाप्स्य
सि इति दत्त्वा सुतां तस्मै सहिजोगात्स्वमंदिरम् कंदमूलफलानां च मिषेणैव जगाम सः गते पितरिसा बालादुःस्वशोकाकुला भव
त् कांतारे कुररीय हृद्युक्रोशभृशदुःखिता चिंतयित्वा मनस्येव भर्तृबुध्या महोपले दधारदृढभावज्ञानवसो मेपति ध्रुवम् ननु
देवाः प्रयच्छंति शीलाप्रतिभसंस्थिताः वाञ्छितार्थान् ननु थाणां भावो हि फलदायकः एतस्मिन्नंतरे काले जगादोच्चैः पुरंदरः पपा
तचाशनिस्तस्मिन्महत्कपलमस्तके सभिन्नो वज्रयातेन चूर्णीभूतो ततः क्षणात् दृष्ट्वा ध्रुवापितत्सर्वपुनर्निर्दांचकार सा एत-
स्मिन्नेव काले तु पार्वत्या त्रिपुरांतकः युक्तो यदृष्टया गच्छन् व्योमयानेन मंदिरं पार्वत्युवाच भगवन्कथमद्य स्त्रीरुदती
वैष्णवानिधे दीना दीनतरानित्यंतत्सर्वमेव दप्रभो इति देव्या च चः श्रुत्वा प्रोवाच गिरिशः शिवाम् महादेव उवाच देविको
शिकदायादो ह्रीदीक्षितसंज्ञकः तस्यैयमात्मजा सा धीवैधव्यमगमध्रुवम् प्राप्तो मरणधर्मो यं पाषाणोपतिजानिहि एवमन्याः
सोदरास्याः षडतीव मनोहराः वैधव्यमायुः सर्वास्ताः पाणिग्रहणमात्रतः पित्रा दत्ता मुनीन्द्राणां पुत्रेभ्यो विपदंगताः आसां लला
टगारेखां देवा द्वैधव्यदायिनी तानिराकर्तुं कामोयं प्रस्तराय समर्पयत् सोपि पंचत्वमापन्नो देवीरेखा बलीयसी सर्वज्ञस्य चः
श्रुत्वा हृषाक्रांता ब्रवीदुमा पार्वत्युवाच कर्मणा केन भगवन् वैधव्यं प्रापिताः सुताः मुनेरनुत्तमं ब्रूहि तत्पापं पूर्वजन्मजं
कथं वा शभजन्मासां भवेद्भवदनुग्रहात् गिरिजावचनं श्रुत्वा प्राह शंभुर्यथोदितम् पूर्वमेवं मुनेषु चः सप्तासन् गुणशालिने पि

आदत्तामुनीन्द्रायमुनयेविधिपूर्वकम् सुनीन्द्रं प्राप्य भर्तारं सप्तासन्दुष्टचेतसा सापत्यभावाद्दुष्टास्त्रानित्यंकलहतसराः परस्परेर्व
यानित्यंभर्तुः सेवानचक्रिरे स्वयंमिशान्नभोजिन्योभर्तृद्वेषणतत्पराः तेनतापेनसंतप्तोगतोवैस्वर्गमुत्तमम् सप्तापिचसपत्यस्ताः
प्रत्ययातायमालयं यामिनीयातनांभक्तादुःखिताः पुनरागताः इहजन्मनिकस्यापिकौशिकस्यसूताभवत् रूपलावण्यसंपन्ना
वैधव्यप्रतिपेदिरे प्रलम्पितः पतिः पूर्वतेनदोषेणवंचिताः पतयोवंचयांचक्रुः कृत्वावैपाणिपीडनम् इतिशंभोर्वचःश्रुत्वाहिमाद्रि
तनयाब्रवीत् पार्वत्युवाच भवत्येवंविधाः सर्वाभर्तृद्वेषणतत्पराः अस्मद्गोचरीचेयनोपेक्ष्याकरुणानिधे एवमाक-
र्ष्यपार्वत्यावचनंनिपुरांतकः वैधव्यभजनंलोकेकथयामासतद्व्रतम् येनवीर्णेनपोरंध्योऽवैधव्यमाप्नुवन्तिहि उमेशुण्ण
व्रतकंयोषिद्वैधव्यनाशनम् तारणंसर्वपापानांयोषितांचविशेषतः कर्कटीद्युमणोकल्पेवल्लीशीघ्रंदधत्कलं कर्कटीसफलाद्येषां
वांछितार्थप्रदायिनी तद्व्रतंतेविधास्यामिशरणसूत्रोणिसादरम् कर्कटीघ्नतपुण्येनसर्वान्कामानवाप्नुयात् योषिहापुरुषोवा-
पिनात्रकार्यविचारणा त्वामप्येतद्व्रतंस्फुल्लकुरुष्वममसर्वगा कर्कटस्थैरवौनारीश्रावणेमासिभामिनी चंद्रे वारेविशेषेणस्त्री
भिः कार्यमिदंशुभम् प्रातःशुक्लतिलैः स्नात्वाततश्चद्विविधायच त्वाकाचशतगंडुषान्मुरगदुर्गंधिनाशने पंचगव्यगृहीत्व
व्रतसंकल्पमाचरेत् आचार्यवरयेत्याजंशान्तंदातंबुद्बुविनम् सर्वलक्षणसंपूर्णवस्त्रैराभरणैस्तथा मंडपंकारयेत्पश्चाच्चतुर्द्व
रंस्तोरणं तन्मध्येभट्पीठस्थांपूजयेदुमयासह सौवर्णीप्रतिमांकृत्वाद्युषभरजतस्यच कर्कटीपूजयेद्यत्नात्सफलांकांच

नीशुभम् वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यकुंभोपरिनिधायच कल्पवल्लीमहाभागेसदासौभाग्यदायिनि प्रार्थयामिब्रतांदोलांभर्तृथेयोभिद्विद्वये
इतिसंपूज्यतांतत्रकर्कटींचशिवंतथा उपचारैः षोडशभिर्मन्त्रिभावसमन्वितः नैवेद्यंसफलंदत्त्वामांलांसंतोयशोभने एकादशफ
लानांवैवाणकंचप्रदापयेत् वेणुपात्रेणसहितंसतांबूलंसदक्षिणं कर्कटीनामयावल्लीविधात्राविहितापुरा तस्याःफलप्रदानेन
सफलाश्चमनोरथाः गीतैर्वैद्यैश्चनृत्यैश्चपुराणपठनादिभिः रात्रौजागरणंकृत्वासपत्नीकोहिजेः सह प्रभातेविमलेस्नात्वाप्रा
तःसंध्याविधायच स्वशाखोक्तविधानेनहोतव्यंकर्मसिद्धये प्रधानंपायसंसर्पिः सतिखंजुहुयाद्विती अष्टोत्तरसहस्रतुशतमशे
त्तरंतुवा कटुद्राघेतिमंत्रेणजुहुयादुदुतुष्टये गौरीर्मिमायेनितथापार्वत्याः प्रीतयेहनेत् होमकर्मसमाप्याथहुनेत्पूर्णाहुतितथा
आचार्यपूजयेत्पश्चाद्दस्त्रालंकारभूषणैः गौर्देयात्तुसवत्साचवस्त्रालंकारभूषिता आचार्यायप्रदातव्याव्रतसंपूर्णहेतवे दश
दानानि कुर्वीतशक्त्यावित्तानुसारतः सवस्त्रप्रतिमांकुंभमाचार्यायनिवेदयेत् यथाशक्त्याप्रकुर्वीतचित्तशाक्यविवाजितः ॥
दानमंत्रः गृहाणोमांकर्कटीत्वंहिजस्वर्णेननिर्मितां संपूर्णमेव्रतंचास्तदानेनानेनशंकर इमंमंत्रंसमुच्चार्यदद्यात्कर्कटिकां
हिजे ब्राह्मणाचभोजयेत्पश्चाद्दुदुसंख्यामितांस्तथा आशिषोप्रतिगृहीयात्हिजानांसफलाप्तये व्रतमेवंवरंकांतेभोगःस्व-
र्गपवर्गदं ध्रुवांकथयसाधित्वंव्रतंवैधव्यभजनं इतितस्यवचःश्रुत्वाविमानादवरुह्यच ध्रुवांसाकथयामासहपांकृत्वाव्रतं
शुभम् स्वर्गगतामहेशानीअनुकंथहिजात्माकां ध्रुवापिचव्रतंचक्रेकांतारेऽक्षिमंडले तदैवदिव्यपुरुषःपाषाणादाशुभवाः

सोपिहिजः पूर्वपतिस्मस्या एवमृगाहशः वरयामासतां बालांतददत्तमिवाभवत् शापेनकस्यचित्सोपिपाषाणत्वमुपागतः तौदंप
तीवहृन्वर्षान्मुक्ताभोगान्यथोसितान् पुत्रपौत्रसमृद्धिंचप्राप्यातेपिपरंपदं इतिपरमरहस्यंकथितं बौसुनींद्रकाः कथाश्रवणमा
त्रेणनारीसोभाग्यमाप्नुयात् कर्त्तव्यंतुप्रयत्नेनचतुर्वर्णाभिरुत्तमम् ९४ इतिश्रीस्कंदपुराणेकर्कटीव्रतोद्यापनसंपूर्णम् ॥
अथकर्कटीपूजनं तिथ्यादिसंकीर्त्यममअस्वंडसोभाग्यप्राप्त्यर्थेपुत्रादिसंतत्येकर्कटीव्रतांगत्वेनकर्कटीपूजनंकरिष्ये पंच
वक्त्रंनयनंउमयासहितंशिवम् शङ्खद्वयदिकसंकारांचितयेइत्तकत्सलं ध्यानं आवाहयामिदेवतांअस्मिन्स्थानेस्थिरोभ
व कर्कटीव्रतहेतोर्हिपार्वतीसहितप्रभो आवाहनं आसनंमणिसंयुक्तंचतुरस्रंसमंततः भक्त्यानिवेदितंतुभ्यंगृहाणस्मर
सत्तम आसनं देवदेवनमस्तेस्तुभक्तानामभयप्रद पाद्यंगृहाणदेवेशपार्वतीसहितप्रभो पाद्यं गौरीवल्लभदेवेशत्रिपु
रांतकशंकर भालनेत्रनमस्तेस्तुगृहाणार्घ्यममप्रभो अर्घ्यं कांचनेकलशेसस्यसंगंधंचसुशीतलं आचम्यतांमहादेवणविला
सहितप्रभो आचमनं पेयोदधिधृतंचैवमधुशर्करयाद्युतं पंचामृतेनस्नपनंकरिष्येभक्तवत्सल पंचामृतस्नानं गंगा
गोदावरीरेवासमुद्रतंसुशीतलम् स्नानार्थंनमयानीतंगृहाणजगदीश्वर स्नानं आचमनं चंद्ररश्मिसमंशुभ्रंकार्पा
सेनविनिर्मितम् देहसंरक्षणार्थायवस्त्रंशंकरगृह्यतां वस्त्रं त्रिवल्यात्रिचतंशंभविधाननिर्मितंपुत्रा ब्रह्मण्यरक्षणंसूत्रं
उपवीतंगृहाणभो उपवीतं श्रीरवंडंचंदनंदिव्यं गंधं अक्षताश्चस्मरश्चैव अक्षतां नानाविधानिपुष्पाणिवित्त्वपत्रयुतानि

च पूजार्थेतेप्रयत्नामिगृहाणपरमेश्वर पुष्पाणि वनस्पतिरसोद्भूतो धूपं साज्यंचवर्त्ति दीपं अन्नंचतुर्विधंस्वादुरसेःषड्विः समन्वि
तं गृहाणपार्वतीकांतकर्कटीसहितप्रभो नैवेद्यं उत्तरापोशनं करोहूर्जनं इदंफलंमहादेवकर्कटीसंभवशुभं गृहाणवरदोभूत्वा
पूजांमेसफलांबुरु फलं पूगीफलंतांबूलं हिरण्यगोभेतिदक्षिणां चक्षुर्देसर्वलोकानांतिमिरस्यनिवारणं सर्वसौख्यकरंदेविआ-
र्त्तिवयंकृत्यामिभो नीराजनं नमोस्तुकर्कटीदेविसर्वसौख्यप्रदायिनी मंत्रपुष्पंगृहाणेदंउमयासहितप्रभो मंत्रपुष्पं यानि
कानिचपापानिजन्मांतेविहितानिच तानितानिविनश्यंतिप्रदक्षिणपदेपदे प्रदक्षिणां नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेस्तु वल्लुभ च
तमंष्टु त्तिकामश्वनगस्कारकरोम्यहं नमस्कारः अपराधसहस्राणि प्रार्थनां कर्कटीव्रतांगविहितं ब्राह्मणायवायनप्रदान
महंकरिष्ये ब्राह्मणसंपूज्य एकादशफलान्यह्यकर्कटीसंभवानिभो तांबूलदक्षिणांशंगृहाणहिजसत्तम वायनं विसर्ज
यामिशांभोलंकर्कटीउमयासह पूजांचप्रतिगृह्याथगम्यतांनिजमंदिरं विसर्जनम् आचार्यायचर्णीदंतनिवेद्यसकलं
जितं ब्राह्मणाभोजनीयाश्चरुदंसंख्यामिताःशुभाः इतिकर्कटीपूजासमाप्ता अथविष्णुपंचकव्रतंलिख्यते
स्तुतुवाच हापरांतेमहासजःकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः भ्रातृभिः सहधर्मात्पाद्रेणंभीष्मंतथाकुरुत् पुत्रान्योत्रांस्तथाभ्रातृन्
अन्यान्पिमहीपतीन् राज्यसंहतेचेतन्नकुलक्षयमथाकरोत् हत्वावंश्यान्कुरुत्तुराजापश्वात्तापेनतापितः राजाकुरुमही
पापकृत्यापयकारणात् चतुरंगबलोपेतोभ्रातृभिःपरिवारितः यत्रसंस्थापितःकृष्णोद्धारवत्यांजगत्प्रभुः सजगामतदा-

तत्र प्रणम्य जगदीश्वरं कृष्णं संस्तुय च सानेनापि पतिवन्दितः पञ्चकिल वंश्यानां वधोपप्रशांतये व्रतमेकं समाचक्ष्वेनायं प्रति
 शायति कुलक्षयकृतं दोषं सयं कर्तुं त्वमर्हसि इति विज्ञापनां कृत्वा पश्चात्तापो भवेत्तुनः शुद्धिश्चिरः यत्कृत्वा मुच्यते जंतु
 महापातकपंचकात् तद्वत्तं ब्रह्मिणो विंदयदितुष्टोसि केशव श्रीकृष्ण उवाच साधुसाधु महाभाग शरणं शैकाग्रमानसः
 येन संचर्यमाणेन मुच्यते पंचपातकात् तथा व्रतमिदं वक्ष्ये मम प्राणस्त्वमेव हि निमित्तमात्रं भवता कुलक्षयः कृतो भवि प्रो
 छपद्योसिते पक्षे द्वादश्यां श्रवणे तथा तदारभ्य व्रतं कार्यं मार्गशीर्षे तथा नृप एकादश्यामुपवसेत्यतिपक्षे च पर्वणि श्रवणे च तथा
 पोष्य पूजयेद्गुरुद्वयजम् एवं संपूज्य चावन्तानां वत्सपूज्य केशवम् वत्सराते प्रकुर्वीत पंचमूर्तिजनार्दनं सश्रीकं च सकामं च
 सचक्रसगदं विभक्तं होमं तत्र प्रकुर्वीत एभिर्नामपदैः शुभैः श्रवणे देवतानां च अपूपैर्जुहुयाद्भुतं पुरुषोत्तमः शार्ङ्गधन्वा तथैव
 गरुडध्वजः गोवर्धनोत्थनं तश्च पुंडरीकाक्ष एव च तथानित्यो वेदगर्भो यज्ञपुरुष एव च स ब्रह्मण्योजयः शौरिरेताः श्रवणे दे
 वताः शक्रहृदादिदेवेभ्यो जुहुयाद्भुतपायसं नामभिः केशवाद्यैश्च द्वादशैर्जुहुयात्सुधीः एतां संपूजयेच्छुक्रहृदादस्यामधि-
 देवताः पौर्णमास्यां च देवेभ्यो जुहुयाद्भुतपायसम् विधुः शशीशशांकश्च चंद्रः सोमस्तथोडुपः मनोहरो मृतांशुश्च हिमांशुः
 पावनं तथा निशाकरश्चंद्रमाश्च पूर्णिमा देवताः क्रमात् कृष्णाद्वादशिदेवेभ्यो हुनेत्यं चामृतादनं संकर्षणादिनामानः कृष्णा
 द्वादशिदेवताः मुद्गदनतिलाज्यं च अमावास्यांतु देवताः महीधरो जगन्नाथो देवदेवो देवकीकृतः चतुर्भुजो गदापाणिः स

रभीष्टः सुलोचनः चार्वंगश्च कृपाणिश्च सरभिः सोमरांनकः दर्शस्य पक्षमासेषु देवताः षष्ठिकीर्तिताः स्वाहाकारा विनैरेतैश्च तुर्यैश्च
 होमयेत् एवं विधिविधानं च होतव्यं च पृथक् पृथक् होमांते पूजयेद्भैराचार्यं भूषणैः शुभैः भूमिं सस्यवतीं श्रेष्ठां सवत्सां गां पय
 स्विनीम् गोमेदं पुष्करागं च वैदूर्यं चंद्रनीलकं मणिकं च प्रदानं च पंचपातकनाशनम् पंचरत्नानि देयानि पंचपातकनाशने पं
 चमूर्तिस्त्वर्णेन जातरूपं जनार्दनम् सवस्त्रकलशं चैव आचार्याय निवेदयेत् इरावतीति मंत्रेण गां दद्याच्च पयस्विनीम् धृतवती
 तिमूर्तेन भूदानं कारयेत्ततः तद्विष्णोरिति मंत्रेण जातमूर्तिं प्रदापयेत् हिरण्यगर्भमंत्रेण दानं च हिरण्यकं पंचमहापातकानि क्ष
 यं यांति न संशयः ब्रह्माणं च गणेशं च वस्त्रालंकारभूषणैः वस्त्रांते पूजयेद्भक्त्या गोभूरल हिरण्यं दत्त्वा प्रदक्षिणां कृत्वा यथानुज्ञा
 विसर्जयेत् ब्राह्मणां च भोजयेद्वाजन् वैष्णवान् च हि संखकान् ब्रह्महत्यासूरापांश्च वर्णस्तेयमेव च गुरुस्त्रीगमनं चैव तत्संसीचि
 पंचमम् गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च भूषणहात्रपलीपतिः अन्येभ्यो विविधेभ्यश्च पापेभ्यो मुच्यते नरः वसते चैव वैकुण्ठेया वदिष्णुः स ना
 तनः इह लोके सरवासीनः पुत्रपौत्रादिसंपदः अविच्छिन्नप्रियं भक्ता अंत्यातिपरांगतिं तस्मात्कुंजराजं द्रवतं पातकनाशनं
 अयोध्यानगरे रम्ये त्रेतायां च नराधिपः राजा दशरथो नाम शशास पृथिवीमिमाम् सराजा भृगुयासक्तो जगाम गहनं वनं शरयूना
 मनद्याः सतीरे गत्वा महावने धनुर्बाणयुतो रात्रौ स्थितो सोमृगसाधने अर्धरात्रौ व्यतीतायां तस्या स्तीरे सुनीश्वरः पितृभक्तिसदा
 चारः पितरो ते न नीयते तस्य तौ पितरो तत्र तृषया पीडितौ तदा जलमानीयतां पुत्रानाभ्यां संप्रेषितस्ततः सकुंभो मुनिपुत्रेण जल

पूर्णमकारितः निशम्यराजातच्छब्दमुच्यते शरमुत्तमं मृगमन्त्रेष्वनराजामृगवृद्धाजिघांसितः विलोक्यत्तत्रराजाब्राह्मणं शंसितव्रतं
आत्मानं ब्रह्महन्तारं ज्ञात्वा राजा सुदुःखितः तस्यापपरिहारार्थं नैमिषारण्यमागतः यत्र ज्ञात्वा ज्ञानद्वन्द्वान्प्रणिपत्य यथाक्रमं शृण्वं
नुमुनयः सर्वे ब्रह्महत्यामयाकृता कथं पापहिमुच्येह वक्तव्यं तु महर्षयः ऋषय उचुः क्षणं ध्यात्वा महाभाग राजानमिदमब्रवीत्
राजन रघुकुलश्रेष्ठ कुरुष्व व्रतमुत्तमं विष्णुपंचकसंज्ञं च पंचपातकनाशनं मासेभाद्रपदे शुक्लपक्षे द्वादश्यां श्रवणं यदि तदारभ्य व्रतं का
ये मासे शीर्षे वानृष एकादशी द्वये चैव श्रवणं पौर्णमासिका दशचोपपद्ये दत्तया वर्षमेकं समाचरेत् एकादशी द्वये मासे श्रवणं
विष्णुदेवतं पौर्णमास्यां शशी चैव दर्शविष्णुः सनातनः द्वादशैव तु नामानि प्रत्येकं पूजयेद् द्वितीयाये मासे पंचधा च पूजयेच्च जगत्प्र
भुं नामभिर्द्वादशे मासे पंचधा दशसंख्यया उद्यापनं ततः कुर्यादौमध्ये प्रयत्नतः अंतरे वापि प्रकर्तव्यं व्रतसाधुण्यहेतवे घृतपु
तैश्च श्रवणेशकृते तु गुडपायसं पायसाज्यं पौर्णमास्यां कृष्णोपचामृतोदनम् निलैश्च दर्शमुद्गान्नं होतव्यं घृतसर्पिषा अनेन विधिना
राजन कुरुष्व व्रतमुत्तमं पापेभ्यो मुच्यते राजन् पुत्रपौत्रांश्च प्राप्स्यसि तेषां तद्वचनं श्रुत्वा च कारव्रतमुत्तमं राजा दशरथः सद्यो मुक्तो वेपा
तकात्ततः तस्मान्ब्रह्मवधाचमुक्तो ब्रह्महत्यादोषतः प्रभुः सूर्याचार्यो महाराज सूर्यापानाद्ब्रह्मस्पतिः गुरुस्त्रीगमनाच्चंद्रः स्रवणहरणा
दूलिः अन्यैरपि महीपालैर्दिलीपसगरादिभिः महापातकजैर्दोषैर्विमुक्त्यर्थं कृतं तदा तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र कुरुष्व व्रतमुत्तमं कुल
क्षयकृतेभ्यश्च दोषेभ्यो मुच्यसे व्रतात् यदि ह्यसि महाराज सद्गतिं गतिमाप्स्यसि माकुरुष्व अत्र संदेहो व्रतकुरुयथोचितम् उपारब्ध्या

ने च श्रोतव्यं यद्व्रतं विष्णुपंचकम् येन शृण्वंति सततं ये पठंति हि ज्योत्तम सर्वे ते मुक्तिमाप्नोति महापातकजादृयात् कथानुवादकं भक्त्या
पूजयेच्च सदानैः तेन संतुष्यते विष्णुर्जगत्कर्ता जनार्दनः इति श्रीमविष्णोत्तरपुराणे विष्णुपंचकव्रतसंपूर्णं अथोद्यापनम् म
मदहज्जन्मनि जन्मांतरे च ब्रह्महन्तमद्यपानसुवर्णस्तयगुरुतत्पगमनागमनागमनतत्संसर्गजनि तोपपातकानां बुद्धिपूर्वाणां अबु
द्धिपूर्वाणां महापातकानां लघुपातकानां प्रायश्चित्तार्थं विष्णुपंचकव्रतं करिष्ये विष्णुपंचकव्रतस्य संपूर्णतासि धर्मे उद्यापनं करिष्ये
पुण्याहं वाचयित्वा सर्वतोभद्रं ब्रह्मादिदेवता आवह्या कलशे विष्णोः स्रवणं प्रतिमां स्थाप्य राज्ञो जागरणं कुर्यात् प्रभाते स्नात्वा शुद्ध
दोषेभ्यो मुक्तं कृत्वा अग्निं प्रतिष्ठाप्य अन्वाधानं कुर्यात् चक्षुषीत्यंतमुक्त्वा अत्र प्रधानं पुरुषोत्तमं शार्ङ्गं धन्वनिं गरुडध्वजं अनंतं
पुंडरीकाक्षं नित्यं वेदगर्भयज्ञपुरुषं स्रवणाय जयं शौरिं एताः श्रवणदेवताः अपूपद्रव्येण केशवोद्दिष्टा दशनामदेवताः एताः श्रु
कृदादशीदेवताः गुडपायसेन विभुं शशिनं शशांकं चंद्रं सोमं उडुपं मनोहरं अमृतांशं हिमांशं पावमानं निशाकरं चंद्रम
सं एताः पूर्णिमादेवताः घृतपायसेन संकर्षणादि कृष्णानं एताः कृष्णाद्वादशीदेवताः पंचामृतोदनेन महीधरं जगन्नाथं दे
वेन्द्रं देवकीसुतं चतुर्भुजं दशपाणिं सरसीदं सलोचनं चार्वंगं चक्रपाणिं समिन्नं अस्मरांतकं एताः दर्शदेवताः तिलमु
द्गेदनेन शंखेण स्विष्टकृतमुत्कृत्वा होमं समाप्य आचार्यं पूजयेत् पीठदानं कुर्यात् तथा यथाशक्त्या ब्राह्मणाचमोजयेत्
तेभ्यो वस्त्रालंकारान् दद्यात् स्वयं वाग्यतो भूत्वा च भुक्तिः सहस्रं जीत इति विष्णुपंचकव्रतोद्यापनं संपूर्णं शुभं भवतु

अथ कोटि दीपदानविधिः स्कंद उवाच रुद्रसंख्या शिवायार्थार्पयेद्दीपमुत्तमं वर्षमेकं तदर्थं वा वर्षद्वयमथवापि वा कोटि-
संख्या संख्यावा तदर्थं वा स्वशक्तितः तस्य दीपस्य संपूर्णैर्दुर्गाद्युद्यापनं बुधः उपवासं प्रकुर्वीत पूर्वस्मिन् दिवसे नदा कर्षमात्रस्य
वर्षे न तदर्थं धेनवा पुनः प्रतिमांशं करस्याथ उभया सहितस्य च कलशं स्थापयेद्वा त्रैलोक्यं स्तिवाचनपूर्वकम् आचार्यं वरयेत्तत्रैव
भित्तवेदपारगम् उमामहेश्वरं चात्र स्थापयेत्कलशोपरि उपचारैः षोडशभिः पूजयित्वा पृथक् पृथक् रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुण्यं
वर्णादिभिः प्रातः स्नानं विधायाथ होमकर्म समाप्येत् तिलैर्यवैश्च रुणासपिषा बिल्वपत्रकैः आज्यपूतैश्च प्रत्येकं सद्योजातादि
मंत्रतः शतमष्टोत्तरं हुत्वा होमशेषं समापयेत् उमामहेश्वरं देवं पूजयेच्च पुनर्ब्रूती प्रतिमां वस्त्रसहितं आचार्याय निवेदयेत् स
हिरण्यां सवत्सां च धेनुं दद्यात्स यत्नतः अनेन विधिना यस्तु व्रतमेतत्समाचरेत् स भक्त्या विपुलान् भोगान् शिवसायुज्यमा
मुयात् ब्राह्मणान् भोजयेत्स श्वा दूस्त्रालंकारभूषणैः गुरोराज्ञां गृहीत्वा तु दद्वैः सह स्वयं भजेत् एवं यः कुरुते मर्त्यो कोटि दीपप्र
दीपनम् नरो वाप्यथ वानारी सोऽश्वतपदमव्ययम् ज्ञानमुत्पद्यते तस्य संसारमयनाशनम् सर्वपापक्षयकरं जन्मजन्मार्जितं ब-
हु बाल्ये वयसि यत्पापं यौवने वापि यत्कृतम् वार्धकेऽपि कृतं पापं तत्सर्वं नश्यति ध्रुवम् सर्वपापविनिर्मुक्तो भुक्ता भोगाननेकशः
सर्वान् कामान् वाप्याथ सोऽश्वतपदमव्ययम् परममिति हासं पावनं तीर्थं धृतं हजि न विलयहेतुं यः शृणोतीह भक्त्या स भवति
स्वतु पूर्णः सर्वकामैरभीष्टैर्जयति च स्मरलोकं दुर्लभं यज्ञसंघैः इति श्रीस्कंदपुराणे कोटि दीपोद्यापनसंपूर्णम् ॥

अथ पार्थिवलिङ्गोद्यापनम् नारद उवाच कथं पार्थिवपूजाया विधिर्ज्ञेयः सरेश्वर किं फलं चांस्या विज्ञेयं कथमुद्यापने भवेत्
कियत्कालं च कर्तव्यं प्रारंभश्च कदा भवेत् कथं या शुभं महादेव लोकानामुपकारकम् ईश्वर उवाच धर्मार्थकाममोक्षार्थं पार्थिवं
पूजयेत्सदा मृदमानीय शङ्खादोशं कुर्यात्तथा भा सिंचोदकेन शङ्खेन मर्दयित्वा तु वंदयेत् प्रारंभोऽस्य प्रकर्त्तव्यो माघमासे सि
तेतरे चतुर्दश्यां विशेषेण सर्वकार्यार्थसिद्धये अथवा श्रावणे मासि दुर्गेश्वरं प्रहृष्टं स्नात्वा संपूज्य गणपतं स्वस्तिवाचनपूर्वकम्
आजन्म पूजयेच्छंभुं संवत्सरमथवापि वा संपाद्य सर्वसंभारान् पूजयेन्मन्त्राय शंभुम् शिवेति मृदमादाय महेशो घट्टने स्मृतः शंभुः
प्रोक्तो प्रविश्यापि नाकी प्राणनेमतः शशिशेखरः पूजायां वामदेवोऽपि धूमकेविरूपाक्षोऽपि विज्ञेयो दीपदाने विशेषतः उपहारे कपर्दी स्या
त्तांबूलेशितिकंठकः दक्षिणाया मुमाकांतो नीललोहि विसर्जने एवं पूजा प्रकर्त्तव्या तदुल्लेखे बिल्वपत्रकैः संवत्सरे तु संपूर्णोऽद्यापन
विधिं चरेत् आचार्यं वरयेत्पूर्वदशान् नृत्तिजस्ततः विरच्य लिङ्गं ताम्रपंचवर्णैः शंभुं स्मृतम् ब्रह्मादि स्थापनं कृत्वा कलशं
स्थापयेत्ततः शिवप्रतिमां सौवर्णीं रजतस्य च षष्ठतः वस्त्रद्वयेन संवेष्ट्य उपचारैः स्तुतुं षोडशैः पूजयित्वा विधानेन अधिवासनपू
र्वकम् गीतवादित्रनिर्घोषैर्जागरंतत्र कारयेत् स्तोत्रैश्च विविधैः सूक्तैः पूजयेत्परमेश्वरम् चतुर्दशी दर्शयुक्ता पारणेऽधिकाम
ता मृत्युं जयेति मंत्रेण अग्नौ हुत्वा च पायसम् लिङ्गं संख्या दशांशेन होमः कार्यो विधानतः अथ वानाममंत्रेण पायसं जुहुयाद्
तीर्तर्पणं च प्रकर्त्तव्यं तद्दशांशेन सर्वदा मार्जनं तद्दशांशेन तद्दशांशेन भोजयेत् आचार्यं पूजयेद्दक्ष्या वस्त्रालंकारभूषणैः धेनुं

दद्यात्सर्वसांच शिवसंतोषहेतवे शिवरूपाश्वतेविप्रादक्षिणावरुसंयुताः पूजयित्वा विधानेन नमः कुर्याद्युनः पुनः शिवपीठं च तत्सर्वं आचार्योप
निवेदयेत् शिवभक्त्या त्वं कंयस्माज्जगदेतच्चराचरम् तस्मादेतेन मे सर्वं करोतु भगवान् शिवः कैलासवार्मगौरिशोभगवान् भक्त
वत्सलः चराचरत्वं कोलिंगरूपी दिशतु वांछितम् इति प्रार्थयन्तो विप्रान् प्रस्कृत्वा विसर्जयेत् स्वयं भुंजीत वैभक्त्या वं युवर्गैः समन्वि
तः इति ते कथितं विप्रसर्वकामार्थसिद्धिदं शिवलोकं समासाद्य तत्रैव वसन्तं चिरं इति श्रीभक्तियानरपुराणपार्थिवलिंगव्रतोद्यापनसं
पूर्णं व्रतां कौचित्तानर्थान् शक्तभार्थं च विपश्चितान् बहून्पंचितानर्थान् दर्शयामि यथाक्रमं व्रतस्य लक्षणं चादौ कालदे शोततः परं
व्रताधिकारिणः पश्चाद्भूतधर्मास्ततः परं उपवासश्च धर्मश्च हविष्याणि व्रतस्य च पंचरत्नस्वरूपं च पल्लवानां ततः परं पंचगव्यस्वरूपं च मे
त्रास्तत्र यथाक्रमं पंचाभूतस्वरूपं च पटुरमानां तथैव च गंधस्य भागमानं च देवतानां यथाक्रमं सर्वगंधमिति प्रोक्तं यक्षकदम्बसंज्ञकं सर्वो
पधीततः प्रोक्ता मंडले पंचवर्णकं मृदः सप्तविधा प्रोक्ता यातवश्च ततः स्मृताः सप्तधान्यततः प्रोक्तं यथाष्टादशसंख्यकं कुंभस्य लक्षणं पश्चाद्
तिमाद्रव्यतच्चित्तिः धान्यमानं ततः प्रोक्तं कलशस्थापने शक्तभस्म पूजाद्रव्याणि सर्वाणि यथादेवतमादिशेत् धूपाश्वापितथा प्रोक्ता देवताभे
दतः पुरम् अनादेशे च संख्याया अष्टोत्तरशताधिका होमद्रव्यप्रतिनिधिर्भेददेवतयोस्तथा कथनं चायनादेशे द्रव्यप्रतिनिधेस्तथा
पवित्रलक्षणं पश्चात्पञ्चसंख्याततः गरम् धूपाश्वापितथा प्रोक्ता होमयोग्याभयोपि च हेमरोष्यादिधातूनां धान्यानां मानं प्रीरितं ॥
होमद्रव्यस्य मानं च कृत्स्नजावरणं तथा आचार्यकर्मकरणं अग्न्यावाहनमवच सर्वतोभद्रसंज्ञं च लिंगतोभद्रमेव च अथ मंडलदे

वानां मुद्राणां लक्षणानि च षोडशाद्युपचाराणां कथनं च पृथक् पृथक् विधिश्चोद्यापने प्रोक्तो व्रतसंगेतथैव च उपयुक्त पदार्थानां हस्ते वं प
रिभाषणं अथ व्रतानि कथ्यन्ते प्रतिपत्तभूति क्रमात् चैत्रशुद्ध प्रतिपदिसंवत्सरविधिः स्मृतः आरोग्यप्रतिपत्त्यश्वादिधा प्रतिपदस्तथा तिष्ठ
कव्रतकं प्रोक्तं विल्वरोदारव्यक्तं तथा दोहित्रप्रतिपत्त्योक्ता तत्रैव नवरात्रकं द्यूतप्रतिपदा प्रोक्ता ततः स्कंदव्रते स्मृता चंपापष्टी विधिस्तत्र
बलिराज्यमतः परम् पूजागोवर्धनस्याथ प्रतिपदां यथाविधि ततो यमद्वितीया वैभातृ संज्ञाततः परं तृतीयायां ततः प्रोक्तं सोभाग्यशय
नव्रतम् गौर्यादौ लोत्सवः प्रोक्तं अक्षय्याख्याततः स्मृता स्वर्णगौरीततः प्रोक्ता हरितालिततः स्मृता बृहद्गौरीततः प्रोक्ता सोभाग्या
ख्याततः परम् चतुर्थ्यामथ संप्रोक्तं श्रावणे कृष्णपक्षके संकष्टारव्यव्रतं प्रोक्तं गणेशस्य शक्तभद्रम् श्रावणेशकूपक्षेतुदूर्वागणप
तिहिधा ततः सिद्धिविनायकस्यास्य मंतोरव्यानमेव च कपर्दीगणपतिः प्रोक्तो करकारव्याततः स्मृता शक्तभाजेयादशरथी ततो
गौरीतिसंज्ञिता वरदारव्याततो ज्ञेया शक्तुवैगणनायके माघे कृष्णो तिष्ठति प्रोक्ता तथा गारकयैशक्तभा व्रतं च नागपंचम्यानाग
दष्टव्रतं तथा ऋषिपंचमिसंज्ञारव्यं उपांगललिता स्मृता ॥ वसंतपंचमी प्रोक्ता माघशक्ते हरिप्रिया आद्यंतुललिता षष्ठी कपिलाव्रतकं
तथा स्कंदपष्टी ततः प्रोक्ता चंपापष्टी ततः स्मृता गंगारव्यासप्तमी प्रोक्ता शीतला सप्तमी ततः मुक्ताभरणसंज्ञारव्यासरस्वत्याश्च पूजनं गयसप्त
मविज्ञेया अचला सप्तमी तथा पुत्रसंज्ञा च तत्रैव सप्तमी व्रतमुत्तमं बुधाष्टमी ततः प्रोक्ता दशाफलविधाष्टमी जन्माष्टमी ततः प्रोक्ता सेवगोकुलसं
ज्ञका ज्येष्ठाष्टमी ततो ज्ञेया दूर्वाष्टमी शक्तभद्रा महालक्ष्मीस्ततः प्रोक्ता नवंपोडशवासरं महाष्टमी ततः प्रोक्ता अशोकाष्टमिसंज्ञका कालाष्टमी

ततो ज्ञेयाभैरवारव्याशिवाप्रिया नवमीरामविख्यातासर्वपापहराशुभा ततो ज्ञेयामनामस्यतेरवनपूजनं शुभम् नवमीशारदाप्रोक्ता
दुर्गासंख्याशुभप्रदा अक्षय्यनवमीसंज्ञाकार्तिकशुक्लपक्षके ततो विवाहो धात्र्याश्वतुलस्याशुभप्रदः ततो दशाहरास्तोत्रं
तदंशहरं शुभं आशादशमिंतरव्याताव्रतं दशवतारकम् दशमीविजयानामशम्यापात्राभिमानतः एकादशीततः प्रोक्ता सनि
र्णयशुभप्रदा निर्णयोद्वादशीनां च अष्टानां परिकीर्तितः उद्यापनमथोच्यते एकादश्याः शुभप्रदं शुक्लकृष्णादिधाप्रोक्ता सामान्ये
द्वादशीतथा मार्गशीर्षादिमास्यकथनं अघनाशनं चतुर्विंशतिसंख्याकं एकादशीव्रतं शुभम् चतुर्विंशतिनामानि महिमानं
पृथक्पृथक् शयन्येकादशीप्रोक्ता चतुर्मास्यव्रतेशुभा व्रतानितत्रकथ्यते दार्पिकानि बहुनिच सोद्यापनानि सर्वाणि मान-
वानां शुभानि च भीष्मपंचकसंज्ञं च गोपद्वारव्याव्रतं शुभं प्रबोधो वै तुलस्याश्वकर्तव्यो वंशहृदये द्वादशीमथ कथ्यते दम-
नारव्याशुभप्रदा वैशाखीयोगकक्षाचेत्यतीपाताभिधामता आषाढीपारणे ज्ञेयापवित्रारोपणंततः वामनारव्याविशेषेण श्र-
वणेन समन्विता ततो ज्ञेयास्वरूपो वै द्वादशीपरिकीर्तिता त्रयोदशीजयाप्रोक्ता पार्वतीपूजने शुभा गोत्रिगत्रव्रतं प्रोक्तं दशमे-
दादिधा स्मृता अशोकारव्यंततः प्रोक्तं महावारुणिकंततः शनिप्रदोषसंज्ञं च पक्षसंज्ञं प्रदोषकम् अनंगारव्याभिधा ज्ञेया त्रयो-
दशीशुभा स्मृता चतुर्दशीमथो प्रोक्ता स्नानं वै शिवसन्निधौ नृसिंहारव्याततः प्रोक्ता ततो नतचतुर्दशी रंभाव्रते ततः प्रो-
क्ता नरकारव्याततः परम् वैकुण्ठारव्याततः प्रोक्ता चतुर्दशिशिवप्रिया शिवरात्रिस्ततो ज्ञेयाशिवव्रतविधा स्मृता पौर्णिमावद-

सावित्रीगोपद्वारव्याततः परं कोकिलाव्रतमाहात्म्यंतोरक्षाभिधा स्मृता उममहेशभिज्ञा च पौर्णमासी शुभप्रदा कोजागरंततः प्रोक्तं
त्रिपुरोत्सवमग्रतः वत्तिशी पौर्णिमा ज्ञेया लोहिकारव्याततः परम् अमापिगेरि संज्ञाख्या लक्ष्मीसंज्ञाततः परम् गौरीतपो ततः प्रोक्तं अ-
मासोमेन संयुता अर्थोदयस्ततः प्रोक्तो अमावास्याविशेषतः अतः परं प्रवक्ष्यामि मनुमासादिकं व्रतं स्वस्तिकारव्यं व्रतं पश्चात्तं च
र्णैः सुशोभितं रविवारव्रतं पश्चादाशादित्यव्रतं तथा ततो दानफलं प्रोक्तं भालुवारे महत्फलम् सोमवारव्रतं पश्चात्काम्यमोक्षं हि ददाति धि-
शेषेण दुवारे वै एकमुक्तिव्रतंततः भौमवासरसंज्ञं च ततो वैष्णुवासरं शनैश्चरव्रतं पश्चात्तुल्यतीपातततः परम् मासोपवासकं पश्चा-
द्वास्यापारणाततः धान्यसंक्रमणं पश्चात्तुल्यवणास्यंततः परं भोगसंक्रमणं पश्चाद्दूषसंक्रांतिमेव च तेजसंक्रमणं ज्ञेयं सोभाग्याख्याततः
परम् संक्रांतिसंबुद्धा प्रोक्ता मनोस्थविधानतः अशोकारव्याततः प्रोक्ता अस्युर्द्वि क्रीततः धनसंक्रमणं प्रोक्तं च सरान्नेन भोजनम्
ततो मकरमासे वै घृत स्नानं वै स्मृतम् घृतकंबलदानं च दधिमंथनमेव च तांबूलस्य तातो दानं सोद्यापनमुदाहृतम् मौनव्रतं
ततो ज्ञेयं प्रपादानंततः परम् लक्षपद्मंततः प्रोक्तं लक्षदीपस्ततः परम् लक्षदूर्वास्ततः प्रोक्ता शिवलक्षपरिक्रमम् प्रदक्षिणविधिः प्रोक्तो
अश्वत्थस्य बुधैस्ततः विष्णुप्रदक्षिणा प्रोक्ता तुलस्याश्वततः परम् विप्राग्निगोहनु मते प्रदक्षिणमतः परं लक्षबिल्वस्ततः प्रोक्तो न-
नापुष्पैस्तु पूजनम् तुलसीलक्षसंख्याकविष्णुपूजा ततः परम् बिल्ववती ततो ज्ञेया रुद्रवती ततः परम् माणिक्यवर्तिसंज्ञं च विष्णुव-
ती ततः परं देहवती ततः प्रोक्ता सर्ववती ततो स्मृता विष्णुसूर्यनमस्कारलक्षसंख्याततः परम् मंगलारव्याततो गौरीमौनव्रतमतः

परं मंगलारथाततो गौरीमौनव्रतततः परं पंचधान्याख्यपूजावेशिवायुधिततः परं हस्तगौरीततो ज्ञेया कृष्णोडी चततः परं कर्कोटिकाततो ज्ञेया विष्णुपंचकसंज्ञकम् कोटिदीपास्ततो ज्ञेया पार्थिवोद्यापनततः शिवमस्तु सर्वजगतः परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः दोषाः प्रयां तु नाशं सर्वजनः सुखी भवतु इति श्री विश्वनाथविरचिते व्रतराजोक्तं सानुक्रमणिका समाप्ता अथ सप्तधान्यलक्षपूजा विधिर्लिख्यते ॥ तिलसाधिलक्षसप्तकर्षैर्लक्षसंख्या भवति तिललक्षपूजनाद्वर्षसहस्रं स्वर्गवासः १ तंदुलमणार्धनलक्षः तस्य पूजनाद्वर्षचत्वारिंशच्चंद्रलोकवासः २ सुद्रमणार्धनलक्षः तस्य पूजनाद्वर्षलक्षसहस्रं स्वर्गवासः ३ माषमणार्धनलक्षः तस्य पूजनाद्वर्षसहस्रं स्वर्गवासः ४ गोधूमकर्षविंशत्यालक्षः तस्य पूजनाद्वर्षाशीतिस्वर्गवासः ५ यवमणार्धनलक्षः तस्य पूजनाद्वर्षसहस्रं पंचक स्वर्गवासः ६ कर्पूरलक्षपूजनाच्छिवलोकं प्राप्य कल्यांतपर्यंतं पश्चाच्चक्रवर्ती ७ अथ फलानां लक्षपूजा कदलीफललक्षपूजनाद्वर्षसहस्रं स्वर्गवासः पश्चाद्वाजा भवेत् १ पूगीफललक्षपूजनाद्वर्षमेकं स्वर्गवासः नारिंगीफललक्षपूजनाद्वर्षलक्षाष्टकस्वर्गवासः २ कर्कटीफललक्षपूजनाद्वर्षलक्षद्वयं स्वर्गवासः ३ पश्चात्तुहाराजो भवेत् जांबीरलक्षपूजनेन वर्षशतत्रयं शिवपुरवासः अनंत पतित्वं भवति ४ बीजपूरलक्षपूजनाद्वर्षलक्षचतुष्टयं शिवपुरवासः ५ लवंगपूजनाद्वर्षलक्षषट्कं शिवपुरवासः पश्चाद्वाजा भवेत् ६ आरवोटपूजनाद्वर्षसप्तलक्षकं शिवपुरवासः ७ पश्चाद्भूतपुत्रादिप्राप्तिर्भवति पनसलक्षपूजनाद्वर्षसहस्राष्टकस्वर्गवासः रा यफलपूजनाद्वर्षलक्षदशकं स्वर्गवासः पश्चात्स्थिती शो भवति सहकारलक्षपूजनात्कोटिवर्षस्वर्गवासः जंबूफललक्षपूजनेन

वर्षकोटिस्वर्गवासः एलाफललक्षपूजनेन द्वादशसहस्रं स्वर्गवासः पश्चाच्चक्रवर्ती भवति अखंडविल्वपत्रलक्षपूजनात्कल्यांतं शिवपुरवासः जीरकलक्षपूजनात्सप्तजन्मपर्यंतं सौभाग्यं पश्चाद्वाजा भवति इति धान्यफललक्षपूजाविधिः अथ लक्षपूजोद्यापनम् यथाशक्ति ब्राह्मणभोजननारीके लाघ्यदानम् गजध्वजपताकाशिवस्योपरिकार्याश्वेतवस्त्रा दानम् तत्राचार्यलक्षणम् हस्वंचक्षुषलचैव मतिदीर्घजडंतथा चेततांचाभिषेक्तारं वधिरं हीनलिंगकम् वेद हीनंदुराचारं मलिनं बहुभाषिणम् निंदकं पिशुनं दक्षं अंधकं च विवर्जयेत् ॥ सपत्नीकं सपुत्रं च अनूचारमनिंदकम् कर्मज्ञं दोषहितं संतुष्टं च परीक्षयेत् पूजांते चतुर्तो होमं तिलद्रव्येण कारयेत् ततस्त्वनंतरं पूजामाचार्येणैव कारयेत् यद्वारे मन्त्रमातं गावायुवेगास्तरंगमाः पूर्णदुवदनानां योलक्षपूजाविधेः फलम् नमः शिवाय शान्ताय सगणाय ससूनवे निवेदयामि चात्मानं त्वं गतिः परमेश्वर भूमौ स्वलितपादानां भूमिरेवावलंबनं त्वयि जाना पराधानां त्वमेव शरणं मम इति श्री ब्रह्मांडपुराणे लक्षपूजाव्रतोद्यापनसंपूर्णम् श्रीसांबसदाशिवार्पणमस्तु शक्तं भवतु ॥ अग्निहोत्रीत्युपाख्येन सस्वारागस्य सूनुना ॥ विद्वत्कार्येन कृतिना मुंवादेयाः परेशभो ॥ १ ॥ शिलायंत्रैकितस्वस्य व्रतराजः शक्तो वहः रसाद्रिसप्तभूशाके आनंदाद्ये च तसरे ॥ वैशारवेक्षणापक्षे तु अमाया पूर्णता भगात् ॥ २ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

॥ इति घनराजः समाप्तः ॥